

Qo'qon DPI

ILMIY XABARLAR

ISSN: 3030-3958

№ 4/2024

Qo‘qon DPI.

Ilmiy xabarlar

Кокандский ГПИ.

Научный вестник

№4/2024

Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar 2024 4-son

УЎК 5/9(08) КБК 72я5 Қ 99	Bosh muharrir: Qo'qon davlat pedagogika instituti rektori D.Sh.Xodjayeva Mas'ul muharrirlar: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor N.S.Jurayev Xalqaro hamkorlik bo'yicha prorektor N.A.Kadirova Mas'ul muharrir yordamchisi: Ilmiy-tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i D.O'rinboyev Nashr uchun mas'ul: O.Y.To'xtasinova- filologiya fanlari nomzodi, dotsent
MUASSIS: Qo'qon davlat pedagogika instituti Qo'qon DPI. ILMIY XABARLAR- НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. Кокандский ГПИ. Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiya agentligida 2020-yil 9-iyulda 1085 raqam bilan ro'yxatga olingan. Jumaldan maqola ko'chirib bosilganda, manba ko'rsatilishi shart. Bosishga ruxsat etildi: 2024-yil 29-iyun Qog'oz bichimi: 60x84 1/8 Ofset bosma, Ofset qog'ozi. Adadi: 100 nusxa Buyurma №250 Muqova dizayni va original maket Qo'qon DPI tahririyat-nashriyot bo'limida tayyorlangan. "Poliraf Super Servis" MCHJ bosxonasida chop etildi. Manzil: Farg'ona shahar, Aviasozlar ko'chasi 2-uy. "Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar" ilmiy jurnali OAK Rayosatining 2021-yil 31- martdagi qarori bilan OAK ilmiy nashrlar ro'yxatiga kimyo, biologiya, filologiya, tarix hamda 2023-yil 5-maydagi №337/6 sonli Rayosat qarori bilan Pedagogika fan tarmoqlari bo'yicha milliy nashrlar sifatida kiritilgan. Tahririyat manzili: 150700, Qo'qon shahar, Turon ko'chasi, 23-uy. Tel.: (0373) 542-38-38. Cайт: www.kspi.uz journal.kspi.uz ISBN: 978-9943-7182-7-2 "CLASSIC" nashriyoti 2024	TABIIY FANLAR И.И.Гибадуллина, кандидат биологических наук, (РФ) Sh.S.Nomozov, texnika fanlari doktori, professor, akademik (O'ZB) V.U.Xo'jayev, kimyo fanlari doktori, professor (O'ZB) I.R.Asqarov, kimyo fanlari doktori, professor (O'ZB) A.A.Ibragimov, kimyo fanlari doktori, professor (O'ZB) S.F.Aripova, kimyo fanlari doktori, professor (O'ZB) Sh.V.Abdullayev, kimyo fanlari doktori, professor (O'ZB) B.Yo.Abduganiyev, kimyo fanlari doktori, professor (O'ZB) A.E.Kuchboyev, biologiya fanlari doktori, professor (O'ZB) M.T.Isog'aliyev, biologiya fanlari doktori, professor (O'ZB) V.Yu.Isaqov, biologiya fanlari doktori, professor (O'ZB) T.O.Turginov, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'ZB) A.M.Gapparov, kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'ZB) I.I.Oxunov, kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) (O'ZB) O.A.Turdiyev, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'ZB) G'.M.Ochilov, kimyo fanlari nomzodi, professor (O'ZB) B.No'monov, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'ZB) M.Madumarov, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent (O'ZB) FILOLOGIYA FANLAR Huseyin Baydemir filologiya fanlari doktori, professor, (TR) И.А.Киселёва, доктор филологических наук, профессор (РФ) В.В.Борисова, доктор филологических наук, профессор (РФ) К.А.Поташова, кандидат филологических наук, доцент (РФ) Э.Р.Ибрагимова, кандидат филологических наук, доцент (РФ) S.Muhamedova, filologiya fanlari doktori, professor (O'ZB) G.Israilov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (O'ZB) IJTIMOIIY FANLAR Л.Г.Насырова, кандидат исторических наук, доцент (РФ) З.В.Галлямова, кандидат исторических наук, доцент (РФ) D.N.Abdullayev, tarix fanlari doktori (DSc), dotsent (O'ZB) M.Rahimov, tarix fanlari doktori (DSc), dotsent (O'ZB) PEDAGOGIKA FANLAR P.Ф.Ахтариева, кандидат педагогических наук, доцент (РФ) H.H.Масленникова, кандидат педагогических наук, доцент (РФ) Л.А.Максимова, кандидат педагогических наук, доцент (РФ) X.I.Ibragimov, pedagogika fanlari doktori, professor, akademik (O'ZB) B.X.Xodjayev, pedagogika fanlari doktori, professor (O'ZB) B.S.Abdullayeva, pedagogika fanlari doktori, professor (O'ZB) N.A.Muslimov, pedagogika fanlari doktori, professor (O'ZB) N.M.Egamberdiyeva, pedagogika fanlari doktori, professor (O'ZB)

ILTIFOTNI IFODALOVCHI NUTQ AKTLARINI O‘QITISHDA QO‘LLANILADIGAN AUTENTIK TA‘LIMY O‘YINLAR VA INTERAKTIV MASHG‘ULOTLARNING TAVSIFI

Sadikov Erkin Tursunovich,

Buxoro davlat universiteti

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (ingliz tili) PhD

Annotatsiya Mazkur maqolada keltirilgan o‘qitish texnologiyasi dasturi guruhning birlashishi va bolalarning bir-birining faqat yaxshi tomonlarini ko‘rish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan vositalarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: CoReCo, iltifot, nutq aktlari, pragmatika, interfaol mashg‘ulotlar, ta‘limiy o‘yinlar, autentik mashqlar.

Kirish

Komplimentlarni bolalarga maktab davridanoq ular uchun sodda, shu bilan birga hayotiy tarzda o‘rgatish mumkin. Zero, 12-14 yoshli bolalar uchun tengdoshlari bilan muloqot qilish eng muhim, asosiy faoliyatdir. Bolalarning o‘ziga ishonchini oshirish uchun kattalar va tengdoshlaridan qo‘llab quvvatlash va maqtov so‘zlarini qabul qilish juda ahamiyatlidir.

Xorijiy tillar yo‘nalishining bakalavriat bosqichida ta‘lim olayotgan talabalar maktablarda amaliyot o‘tashlarini inobatga oladigan bo‘lsak, ular uchun biz tomonimizdan yaratilgan “Iltifotdan inkorgacha” texnologiyasi aynan mazkur tipdagi talabalar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, ular uchun quyidagilarni bilish ahamiyatli hisoblanadi. Bolalarning ijtimoiy-kommunikativ xususiyatlarini shakllantirish uchun umumta‘lim maktab o‘quvchilari (12-14 yosh) bilan mazkur jarayon tashkil etiladi. Ushbu texnologiyaning asosiy maqsadi iltifot va maqtov g‘oyasini shakllantirish jarayonida o‘quvchilarning muloqot qilish hamda muloqotga kirishish qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat.

Shu bilan birga, ushbu texnologiya quyidagi vazifalarni o‘z oldiga belgilab qo‘yadi:

- 1) kognitiv vazifalar:
 - bolalarda birgalikdagi faoliyatga qiziqishni shakllantirish;
 - iltifot, maqtov hamda xushomad kabi nutq aktlarini tushunib olish.
- 2) tuzatuvchi-rivojlantiruvchi vazifalar:
 - aqliy faoliyatni, tasavvurni, e‘tiborni, xotirani rivojlantirish;
 - dialogik va monologik nutqni, eshitish diqqatini, xotirani, og‘zaki-mantiqiy fikrlashni yaxshilash,

bolalarni bir-biriga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishga o‘rgatish, do‘stlardagi xarakterning ijobiy fazilatlarini sezish, atrofdagi odamlarni turli vaziyatlarda o‘z munosabati bilan xursand qilishga harakat qilish;

– muloqot qobiliyatlarini, bolalar o‘rtasidagi do‘stlikni, ijobiy ijtimoiy xulq-atvorni rivojlantirish.

3) tarbiyaviy vazifalar:

– kattalar va ularning o‘rtoqlarini tinglash qobiliyatini yaxshilash;

– bolalarni boshqalarni xursand qilganda o‘zlarini quvontirishga o‘rgatish;

– guruhda qulay psixologik muhitni shakllantirish;

– tana harakatlari va imo-ishoralar bilan muloqot qilish orqali guruhning birlashishini mustahkamlash, sezgirlikni rivojlantirish.

Dastlabki bosqichda o‘qituvchi “Itifot nima?”, “Yaxshi va yomon” kabi mavzularga oid, rasm, she‘r, qo‘shiq yoki hikoyalardan foydalanib, guruhdagi bolalarning diqqatini jamlashga harakat qiladi.

Rejalashtirilgan dastur natijasida bola qanday qilib xulosa chiqarishni o‘rganadi, jamoada qanday ishlashni biladi: muammolarni hal qilishda o‘qituvchi va tengdoshlari bilan faol hamda xayrixoh munosabatda bo‘ladi, ijobiy his-tuyg‘ularni ifodalaydi.

O‘qituvchi tomonidan o‘quvchiga ma‘lumotlarni singdirish jarayonida ta‘limiy vositalarning majmuasi keng o‘rin egallaydi. Texnologiyani amalda qo‘llash uchun televizor, magnitofon, o‘yinlarning musiqiy hamrohligi uchun audio yozuvlar, dam olish uchun musiqa, stul, "Tulki dengiz gobi (buqa) sini qanday xafa qildi?" nomli eskimo ertagining matni, gobi hayvonining mulyaji (masalan, o‘yinchog‘i”) kerak bo‘ladi. Mazkur vositalar qatorida o‘qituvchilar ko‘rgazmali metodlardan unumli foydalanishlari mumkin. Jumladan, illustratsiya metodi yordamida og‘zaki bayon jarayonida o‘qituvchi rasmlar va chizmalar kabi vositalarga tayanishi mumkin. O‘qitish jarayonida texnik vositalar asosida televizor hamda magnitofonning ishlatilishi esa demonstratsiya metodining jarayonga jalb etilishiga sabab bo‘ladi.

Metodlar

Mashg‘ulot sinf-dars ta‘lim shakli negizida tashkil etiladi. Ushbu ta‘lim shakli guruh bo‘lib o‘rganish uchun dolzarb bo‘lib, mashg‘ulot bir nechta bosqichdan tarkib topadi.

I. Tashkiliy bosqich. Salomlashish. O‘qituvchi xush kayfiyatda guruh a‘zolariga boqib, ular bilan salomlashadi. Keyin yo‘riqnoma berishni boshlaydi.

O‘qituvchi: – Bolalar, keling, gilamchaga o‘tiraylik, katta va chiroyli doira tuzamiz, shunda har biringiz boshqa barcha bolalarni va meni ko‘ra olasiz. Biz bir-birimizni ko‘rsatkich barmoqlarimiz bilan ko‘rsatib, soat harakatiga muvofiq salomlashamiz.

– Salom, Jamilaxon!

O‘qituvchisi bilan salomlashgach, shu tariqa, Jamilaxon Mironshohga, Mironshoh esa Elnurga qarab salom beradi

II. Bayon qismi

Bolalar, men sizlarga "Tulki dengiz gobi (buqa) sini qanday xafa qildi?" nomli eskimolar ertagini aytib bermoqchiman. Mana bu rasmdagi hayvon gobi, u suvda, asosan, dengizda yashaydi. Mana bular Eskimoslar, ular shimolda, sovuq o‘lkalarda yashaydilar. Endi esa ertakni tinglang.

O‘zaro ta’sirni tashkil etish va boshqarish metodlari sirasiga kiruvchi og‘zaki bayon metodlari texnologiyamizning samaradorligini ta’minlash uchun muhim bo‘lib, jarayonning ushbu qismida o‘qituvchi hikoya shaklidan keng foydalanishi mumkin.

O‘qituvchi hikoya qiladi:

Bir kuni tulkicha dengiz sohilida o‘ynab yurganida, suv ichidan gobi unga qiziqib qaray boshlabdi. Tulkicha gobini ko‘rdi va uni masxaralay boshladi:

– Katta ko‘zli, katta og‘izli, tikanlari ko‘p gobi, baqraygan ko‘zlari, yopilmas og‘izlari, gobi, gobi!

Tulkichaning bu gaplarini eshitgan gobi ham undan qolishmabdi:

– Ayyor, tullak, mitti hayvon, dumi uzun, aqli vayron, tulki, tulkivoy!

Bunaqa javobni kutmagan tulkicha yig‘lab uyiga boribdi. Ona tulki undan nega yig‘layotganligini so‘rabdi.

– Seni kim xafa qildi, qizim? Nega yig‘layapsan?

– Qanday qilib yig‘lamayman? Dengiz gobisi meni xafa qildi. U menga ayyor, aqli vayronsan deb aytdi.

Ona tulki so‘radi:

– Sen unga hech narsa demadingmi?

– Avval men unga gapirdim.

– Unga nima deding? — deb so‘radi ona tulki.

– Men unga faqat uning ko‘zlari va og‘zi katta ekanligini aytdim, xolos.

– Ko‘ryapsanmi, – dedi ona tulki, – sen uni birinchi bo‘lib xafa qilgansan, bu yaxshi emas ...

Hikoya bayoni davomida o‘qituvchi muammoli izlanish metodini ishlatish imkoniga ega. Ammo ma’lumki, maktablar tajribasida bu tipdagi metodlardan sof tarzda foydalanilmaganligi sababli o‘qituvchi muammolarni bayonning boshi, davomi va so‘nggida bolalarga muayyan ishoralar (ovozni ko‘tarish, takt va pauzalarni qo‘llagan holda) orqali amalga oshirishi ahamiyatli.

III. Savol-javob (muhokama) qismi

Aynan mazkur bosqichda o‘qituvchi savol-javob davomida evristik suhbat metodidan unumli foydalanishi mumkin.

O‘qituvchi: Bolalar, sizningcha, tulki qiziga nima maslahat bera oladi? (bolalar turli xil javob berishadi, o‘qituvchi ularni tinglaydi)

– Sizningcha, tulkicha nima qilishi kerak? (bolalar yana bir qator javoblarni qo‘llashadi)

– Tulki va gobi do‘stlasha oladimi? Buning uchun ular nima qilishlari kerak? (o‘qituvchi javob berish jarayonida o‘quvchilar o‘zaro bir-birlariga yaxshi so‘zlar aytishlari kerakligini uqtiradi).

Bolalar, ko‘rdingizmi, har qanday vaziyatni tuzatish mumkin, faqat bir-biringizda yomonlikni ko‘rishni o‘rganishingiz va yomon tomonlariga e’tibor bermaslikka harakat qilishingiz kerak. Agar insonda doim yaxshi fazilatlarni ko‘rsangiz, u shunday bo‘lishga intiladi. Shuning uchun keling, bir-birimizga yoqimli, yaxshi so‘zlarni aytishni o‘rganaylik.

Aynan evristik metodning qo‘llanilishi natijasida bolalar bilimlarini mustahkamlagan holda xulosa chiqarishni o‘rganishlariga zamin yaratiladi.

Natijalar

O‘rganuvchilarni zeriktirmaslik, faolligini oshirish maqsadida o‘qituvchi mazkur texnologiyaaning tarkibiy parametrlarini bir qator ta’limiy o‘yinlar bilan takomillashtirishi mumkin.

“Sen eng yaxshisan” ta’limiy o‘yini

O‘qituvchi: Bolalar, keling, ikkita jamoaga bo‘linaylik, bir jamoa ichki aylana, ikkinchisi tashqi – bir-biriga qaragan holda aylana hosil qiladi. Men qarsak chalayotganimda, ichki doiradan bir kishi soat yo‘nalishi bo‘yicha harakatlanadi. Har bir yangi harakat bilan, tik turgan o‘yinchini "Siz eng chiroyli husnixatga egasiz ", "Siz juda tez hisoblay olasiz", “Siz doimo quvnoqsiz ” kabi jummalardan foydalanib maqtab turasiz, shu tariqa bir-biringizga yetib olishingiz kerak.

O‘qituvchi: Qarang, bir-biringizga qancha yoqimli va mehrli so‘zlar aytdingiz.

Bolalar bir-birlariga iltifotlar aytayotganlarida o‘qituvchi ularni ruhlantirib turadi.

– Demak, bolajonlar, yomon yoki haqoratli so‘zni aytish bu do‘stingizni xafa qilib qo‘yishdir. Aksincha, siz yaxshi so‘zlarni ko‘p so‘zlab, do‘stlaringiz sonini ko‘paytirishingiz kerak! Hech kimdan yaxshi so‘zni ayamalik kerak; ota-onadan, opa-singildan, aka-ukadan, qo‘ni-qo‘shnidan, hatto uy hayvoningizdan ham! Agar shunday qilsangiz, ertaga o‘zingizdan uyalmaysiz!

O‘qituvchi: Xo‘sh bolalar, sizningcha, iltifot nima ekan? (bolalar javoblari)

– To‘g‘ri bolajonlar. Kompliment bu – mehribon, yoqimli so‘zlar, maqtovlar, suhbatdoshning tashqi ko‘rinishi, muloqot qilish uslubi, fe‘l-atvorining yaxshi fazilatlarining namoyon bo‘lishi nuqtai nazaridan ijobiy baho. Bular: “Sening xushchaqchaqliging meni quvontiradi”, “Bu yerda quvnoq va aqlli bolalar to‘planishdi”, “Sizni tinglab, so‘zlash va she‘r aytish qobiliyatingizdan xursandman” kabi iboralardir.

– Bolalar, siz qarindoshlaringiz va do‘stlaringizni tez-tez maqtaysizmi? Qanday vaziyatlarda ularga iltifot qilasiz? (bolalar javoblari)

– Ajoyib, lekin siz har doim qanday ohangda so‘zlarni aytishingiz kerakligini to‘g‘ri tasavvur qilishingiz kerak. Hatto eng yaxshi iltifot ham qovog‘ini chimirib aytilsa, muvaffaqiyat qozonmaydi. Yuz ifodasi aytilgan so‘zlarga mos kelishi kerak. Shu bilan birga, suhbatdoshda nafaqat sizga yoqadigan narsani, balki nima uchun ekanligini ham ta’kidlashni unutmag. Ammo agar siz suhbatdoshingizdan biror narsa olishni rejalashtirmoqchi bo‘lsangiz, iltifotlarni unuting. Aks holda, xushomadgo‘ylar ro‘yxatiga tushib qolasiz.

"Sehrli stul" ta’limiy o‘yin-mashqi

O‘qituvchi : Yaxshi so‘z mo‘jizalar yaratishi, kelishmovchiliklarni bartaraf etish tushkunlarning ko‘nglini ko‘tarishi mumkin. Menda sehrli stul bor, unda har birimizga faqat barcha yaxshiliklar ko‘rinadi.

O‘qituvchi: Bolalardan biri, masalan, Aziz, kela qol. “Sehrli stul”ga o‘tir. U o‘tirishi bilan qolganlar navbatma-navbat unga iltifot aytishadi. Bolalar shuni esda tutishlari kerakki, iltifot xushomad emas, shuning uchun Azizning qanaqa yaxshi xususiyati bo‘lsa, unga aynan o‘shani ishlating.

O‘qituvchi: Sizlar mehribon farzandlar bo‘lib voyaga yetayotganingizdan xursandman. Agar siz tengdoshlaringizga shunday ajoyib iltifotlarni aytsangiz, demak sizda mehribon, sezgir qalb bor.

– Do‘stlaringizga qanday ajoyib iltifot aytishni o‘rgandingiz, ularda juda ko‘p ishonch, mehr, do‘stlik bor. Barakalla.

Yakuniy qism:

- Bugun darsda nimani yangi o‘rgandingiz? (bolalar javoblari)
- Sizga ko‘proq nima yoqdi? (bolalar javoblari)
- Endi bir-birimizga rahmat aytamiz, aylanada turamiz, qo‘limizni ushlab, ko‘zimizni yumamiz va yaxshi kayfiyatimizni bir-birimizga yetkazamiz (sokin musiqa sadolari).

Bu kabi ta’limiy o‘yinlar va usullar o‘quvchilarning eslab qolish qobiliyatlarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Muhokamalar

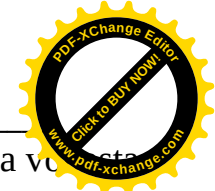
Imitativ-senariylar, rolli o‘yinlar hamda vaziyatlarni pedagogik-psixologik tomonlama tashkil etishda nazariy-metodik tayyorgarlikning quyidagi bosqichlari qamrab olinishi kerak:

- o‘quvchi-talabalarning yoshlariga oid psixologik jihatlarni o‘rganish, nutqiy vaziyat va senariylarning maqsadi, vazifasi va mazmuniga muvofiq tartibga solish;
- o‘quvchi-talabalarning hayotiy tajriba va ko‘nikmalari, qiziqishlari, qobiliyatlari hamda mayllarini tadqiq etish, shu bilan birga, jarayonda ulardan foydalanish;
- texnik vositalarni qo‘llagan holda namunaviy rolli o‘yinlarni, vaziyatlarni ko‘rsatish va izohlash;
- o‘qitish jarayonida pedagogning o‘rganuvchilarga tarbiyaviy ta’siri;
- ushbu tipdagi vaziyatlarning o‘quvchilarni insonparvarlik, tolerantlik, baynalminallik hamda vatanparvarlik ruhida kamol toptirishdagi ta’sirlarini pedagogik-psixologik analizdan o‘tkazishdan iborat.

Iltifotlarni o‘qitish mobaynida ijtimoiy vaziyat va nutq aktlari jarayonlarini tashkil etishda quyidagi ikkita pedagogik omil e’tiborga olinishi zarur:

- o‘quvchi-talabalarning komplimentning mohiyati, mazmuni, etaplari va hal qiluvchi natijalarini anglab olishlari;
- o‘quvchi-talabalarning jarayonga shaxsan qiziqishlari, ta’limga nisbatan simpatiyada bo‘lishlarini ta’minlash.

Xulosa

Itifotni ifodalovchi nutq aktlarini o‘qitishda qo‘llaniladigan ta’lim metodlariga va tarzda ta’lim vositalari ham qo‘llaniladi. Ta’lim vositalarining mazkur jarayonda ahamiyati salmoqli bo‘lib, bu yangi bilimlarni egallash va o‘zlashtirishda muhim o‘rin tutadi. Xususan, didaktik vositalarning namoyishli qurilmalar shakli, an’anaviy ravishda qo‘llaniladigan vositalarning rasmlar va jadvallar usullari ta’limiy, tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi vazifalarni yanada takomillashtirishga sabab bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Rasulov, Z. (2023). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYADA MANIPULYATSIYA TUSHUNCHASI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 39(39).
2. Rasulov, Z. (2022). Об объекте исследования когнитивной семантики. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 8(8).
3. Rasulov, Z. I. (2023). THE NOTION OF NON-EQUIVALENT WORDS AND REALIAS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. Finland International Scientific Journal of Education. Social Science & Humanities, 11(6), 35-40.
4. Sadikov, E. (2023). Teaching Pragmatic Speech Acts Of Compliments And Refusals In Accordance With Contemporary Methods. Interpretation and researches, 1(15).
5. Tursunovich, S. E. (2021). Teaching Pragmatics to Uzbek Learners of English. European Scholar Journal, 2(12), 9-12.
6. Sadikov, E. (2023). Teaching Pragmatic Speech Acts Of Compliments And Refusals In Accordance With Contemporary Methods. Interpretation and researches, 1(15).
7. Sadikov, E. (2024). Innovative Ways Of Teaching Speech Acts Through Auditory Skills. Science and innovation in the education system, 3(2), 5-8.
8. Tursunovich, S. E. (2022). Noval Teaching Technologies of Pragmatic Speech Acts.
9. Sadikov, E. (2023). Actual Issues of Teaching Pragmatic Competences to English Language Learners in Uzbekistan. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 27(27).
10. Tursunovich, S. E. (2021). Speech acts of refusals: Challenging the challenges. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(10), 2063-2067.
11. Садиков, Э. Т. (2023). ПРАГМАТИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЗНАЧЕНИЯ. Scientific progress, 4(4), 157-160.
12. Tursunovich, S. E. (2021). Teaching speech acts of compliments: What is what?
13. Tursunovich, S. E. Teaching pragmatic competence in EFL context: the case of Uzbek EFL teachers. Язык И Культура, 55.
14. Sadikov, E. T. (2021). Establishing Connectivity Between Grammar Skill Approach And Speech Acts. Is Pragmatics In Or Out. Вестник Магистратуры, 52.
15. Tursunovich, S. E. (2021). THE ROLE OF PRAGMATICS IN OVERCOMING CHALLENGES OF ACADEMIC WRITING. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(11), 247-249.

**TALABALARDA VATANPARVARLIKNI RIVOJLANTIRISH:
ARTPEDAGOGIKANING DIDAKTIK IMKONIYATLARI**

Madaliyev Raxmiddin Ismoilovich
*Farg'ona davlat universiteti,
harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi*
Orcid: 0009-0009-0495-3320

Annotatsiya: Ushbu maqolada Vatanparvarlikni rivojlantirish, o'quvchilarda va talabalarda milliy g'urur, vataniga sadoqat, va unga nisbatan mas'uliyatni shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishda artypedagogika vositalarini qo'llash metodikasi, o'quv jarayonida ijodiy yondashuv va amaliyotga asoslangan metodlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Ushbu metodika talabalarda vatanparvarlikni nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalar bilan mustahkamlashga qaratilgan. Artpedagogika, pedagogik jarayonni badiiy va estetik yondashuvlar orqali talabalarning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishni ta'minlaydi. Bu metodika san'at, musiqiy va adabiy materiallarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilishni o'z ichiga oladi. Artpedagogika vositalari yordamida talabalarda vatanparvarlik his-tuyg'ularini kuchaytirish, milliy qadriyatlarni hurmat qilish va o'z vatani uchun mas'uliyatni anglashda samarali natijalarga erishish mumkin.

Kalit so'zlar: Vatanparvarlik, fidoiylilik, ma'naviy meros, milliy g'urur, milliy iftixor, milliy ong, millat obro'si, sadoqat, sodiqlik, jasurlik, artypedagogika, metod, matonat, e'tiqod, ma'suliyat.

**РАЗВИТИЕ ПАТРИОТИЗМА У СТУДЕНТОВ: ДИДАКТИЧЕСКИЕ
ВОЗМОЖНОСТИ АРТПЕДАГОГИКИ**

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие патриотизма, формирование национальной гордости, преданности своей Родине и ответственности перед ней как важная педагогическая задача. Методика развития патриотизма у студентов через использование арtpедагогических средств включает творческий подход и методы, основанные на практике в учебном процессе. Эта методика направлена не только на теоретическое, но и на практическое укрепление патриотизма у студентов. Арtpедагогика обеспечивает развитие личностного потенциала студентов через художественные и эстетические подходы в педагогическом процессе. Методика включает интеграцию искусства, музыки и литературных материалов в образовательный процесс. С помощью арtpедагогических средств возможно усиление

патриотических чувств, уважение к национальным ценностям и осознание ответственности за свою Родину.

Ключевые слова: Патриотизм, преданность, духовное наследие, национальная гордость, национальная гордость, национальное сознание, репутация нации, верность, стойкость, мужество, артпедагогика, метод, стойкость, убеждения, ответственность.

DEVELOPING PATRIOTISM IN STUDENTS: DIDACTIC OPPORTUNITIES OF ART PEDAGOGY

Annotation: This article discusses the development of patriotism, the formation of national pride, loyalty to the homeland, and responsibility towards it, which are important pedagogical tasks. The methodology of developing patriotism among students through the use of art pedagogy tools includes a creative approach and methods based on practice in the educational process. This methodology aims not only to strengthen patriotism with theoretical knowledge but also with practical skills. Art pedagogy ensures the development of students' personal potential through artistic and aesthetic approaches in the pedagogical process. This methodology integrates art, music, and literary materials into the educational process. Through the use of art pedagogy tools, it is possible to strengthen patriotic feelings, respect national values, and achieve effective results in realizing the responsibility for one's homeland.

Keywords: Patriotism, loyalty, spiritual heritage, national pride, national honor, national consciousness, national reputation, devotion, loyalty, courage, art pedagogy, method, resilience, belief, responsibility.

KIRISH

Vatanparvarlik milliy merosimizning qadimiy tarixi va ma'naviy manbalariga borib ulanadi. Jumladan, "Avesto" adabiy yodgorligida, "Go'ro'g'li", "Alpomish" singari qahramonlik dostonlarida, "Temur tuzuklari", "Mahbub ul-qulub", "Turkiy guliston yohud axloq" kabi ijtimoiy-axloqiy pandnomalarda harbiy vatanparvarlik g'oyalarining targ'iboti bilan bog'liq masalalarni axloqshunoslik kontekstida o'rganish g'oyatda dolzarbdir. Chunki, yoshlarda g'urur, or-nomus, sha'n, ishonch va sadoqat kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirish bevosita vatanparvarlik shartlari asosida reallikka aylanadi.

Ta'kidlash zarurki, o'zbek xalqining axloqiy qadriyatlarida vatanparvarlik yurt tarixi, taqdiriga chuqur hurmat bilan qarash, Vatan himoyasi yo'lida fidoyilik namunalarini ko'rsatishga qodir bo'lgan shaxslarga xos fazilat sifatida qadrlanadi. Bu tuyg'u "muhabbat", "ishonch", "sadoqat" kabi axloqiy tushunchalar asosida shakllanib, kishilarning qalbidan chuqur o'rin olganligi uchun ham davrlar mobaynida o'z mavqeini yo'qotmay kelayotgan falsafiy kategoriyadir. Vatanparvarlik o'zida birlashtirish, yo'naltirish, jipslashtirish, safarbar qilish kabi axloqiy, sifatlarni mujassam etganligi uchun o'zbek xalqi ma'naviy merosiga taalluqli barcha manbalarda ulug'lanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

XXI asrning har kuni mustaqil davlatimizdagi sog‘lom dunyoqarashga ega bo‘lgan vatanparvar yoshlarga fikrlash va halol mehnat qilish davri ekanligini sezdirib bormoqda. Ayniqsa, ajdodlarimizdan bizgacha meros bo‘lib kelgan yuksak insoniy sifat va fazilatlarning yoshlar tarbiyasiga singib, ularning ma‘naviy yetuk, vatanparvar, salohiyatli, zukko va barkamol bo‘lib shakllanishidagi xizmati beqiyosligiga shubha yo‘q. O‘zbekiston o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgan dastlabki kunlardan o‘tgan shu kabi muxim va dolzarb masalalarga alohida e‘tibor qaratildi.

Bugungi kunda mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat qurish bevosita talabalarimizni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bog‘liqdir. Mamlakatimizda talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va ta‘lim - tarbiyaning bosh maqsadi etib belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev: «Ma‘lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda»- deb alohida qayd etdi. Demak, talabalarning tarbiyasi, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalalari, avvalambor, shu jamiyatni qurishga faol ishtirok etadigan, umuminsoniy qadriyatlarni mukammal egallagan va unga sodiq, iymon-e‘tiqodli, teran aql egasi, pok axloqli, o‘z haq-huquqlari, burch va mas‘uliyatini chuqur anglaydigan insonlarni tarbiyalash barobarida amalga oshiriladi va oliy o‘quv yurtlari, muhim ijtimoiy institut bo‘lib hisoblanadi.

Mamlakatimizda ta‘lim sifatini oshirish, har tomonlama raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, talabalarda yuksak vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishning didaktik parametrlarini aniqlashtirish muhim vazifa sifatida belgilandi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “oliy ta‘limda ma‘naviy-axloqiy mazmunni kuchaytirish, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va yuksak ma‘naviy g‘oyalar asosida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda yot g‘oya va mafkuralarga qarshi immunitetni mustahkamlash borasidagi ishlarni yanada rivojlantirish” masalasi muhim vazifa etib belgilandi. Bu esa, talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, mazkur jarayonni amalga oshirish mazmuni, bosqichlari, modeli, texnologiyasi va metodik shart-sharoitlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganidek: “Mustaqillikning mustahkam zamini nima o‘zi? Avvalo, vatanparvarlik, bilim, ma‘naviyat. Jamiyatimizda ana shunday vatanparvarlik ruhini, shukronalik ruhini kuchaytirishimiz kerak”. Mazkur fikrlar pedagogika sohasi vakillari zimmasiga vatanparvarlik fenomeni bilan bog‘liq yuksak vazifalarni amalga oshirishni taqozo etadi. Jumladan, talaba-yoshlarimizning kundalik hayoti, yurish-turishi, ta‘lim-tarbiyasi va hayotining oliy maqsadini to‘g‘ri belgilash ko‘nikmalarini rivojlantirishni talab etadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bugun oliy ta‘lim muassasalari talaba-yoshlarida o‘z millatiga sodiqlik, o‘z ta‘limi uchun qayg‘urish va daxldorlik hissini singdirishga, qalblarida yot g‘oya va salbiy qarashlarning ta‘siriga nisbatan mafkuraviy immunitetni san‘at va ta‘lim-tarbiya uyg‘unligi asosida rivojlantirishga doir chora-tadbirlar yetarli darajada tizimli tashkil etilmagan va tashkil etilgan bu boradagi tadbirlarning samaradorligini monitoringi yetarlicha olib borilmagan. Vatanparvarlikka yo‘naltirilgan ma‘naviy-ma‘rifiy, tarbiyaviy tadbirlarning ma‘lum bir mexanizmi yo‘lga qo‘yilmaganligi ham ko‘zga tashlandi.

Shu bilan birga, milliy qadriyatlar, xalqlarning madaniyati va o‘zligiga bo‘lgan tahdidlar, yot g‘oyalarni singdirishga bo‘layotgan urinishlar kuchayib borayotgan globallashuv jarayonlari jadal rivojlanayotgan sharoitda yoshlar eng zaif qatlamga aylanib qolmasligini ta‘minlash pedagoglar oldiga keng miqyosdagi tizimli-tarbiyaviy-profilaktik vazifalarni qo‘ymoqda.

Mamlakatimizda ta‘lim sifatini oshirish, har tomonlama raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, talabalarda yuksak vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirish mezon va ko‘rsatkichlarini aniqlashtirish, talabalarda artpedagogika vositasida vatanparvarlikni rivojlantirish bo‘yicha o‘quv materiallarini tizimlashtirishning didaktik parametrlarini aniqlashtirish muhim vazifa sifatida belgilandi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “oliy ta‘limda ma‘naviy-axloqiy mazmunni kuchaytirish, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va yuksak ma‘naviy g‘oyalar asosida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda yot g‘oya va mafkuralarga qarshi immunitetni mustahkamlash borasidagi ishlarni yanada rivojlantirish” masalasi muhim vazifa etib belgilandi. Bu esa, talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, mazkur jarayonni amalga oshirish mazmuni, bosqichlari, modeli, texnologiyasi va metodik shart-sharoitlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Adabiyotlar tahlili, tadqiqotchi olimlar tomonidan ilgari surilgan qarashlar asosida “talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish” tushunchasiga quyidagicha ta‘rif berish mumkin: “Talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish uzluksiz ma‘naviy tarbiya fazilatlarini negizida kognitiv-motivatsion, faoliyatli, refleksiv-baholovchi, ma‘naviy-ma‘rifiy, emotsional-qadriyatli komponentlar orqali talabalarda vatanparvarlik, xalqparvarlik, insonparvarlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga doir bilim, ko‘nikma va malakalarni tarkib toptirishga qaratilgan maqsadli jarayondir”.

Ma‘lumki, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining ikkinchi bobida “oliy ta‘limda ma‘naviy-axloqiy mazmunni kuchaytirish, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik va yuksak ma‘naviy g‘oyalar asosida vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda yot g‘oya va mafkuralarga qarshi immunitetni mustahkamlash borasidagi ishlarni yanada rivojlantirish” masalasi muhim vazifalardan biri sifatida belgilab berilgan.

Tanlangan muammo yechimini topishga yo‘naltirilgan ilmiy-pedagogik fa jarayonini yoritishda asosiy tushunchalar mohiyatini to‘g‘ri anglash tadqiqot yo‘nalishini aniq belgilab olish imkonini beradi. Ana shu sababli tadqiqotda “talaba”, “vatanparvarlik”, “vatanparvarlik tarbiyasi”, “pedagogik texnologiya”, “artpedagogika” kabi tushunchalar mazmuni yoritib berildi.

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da “Talaba” tushunchasi “so‘rovchilar, talab qiluvchilar, o‘quvchilar” sifatida izohlangan. Talaba har bir mamlakatning ijtimoiy jihatdan eng faol, harakatchan, jonkuyar kishi hisoblanadi. Bevosita ilm-fanni o‘zlashtirish bilan mashg‘ulliklari uchun talabalar jamiyatning intellektual ilg‘or qatlami sanaladi. Shuning uchun ham talabalarning chuqur kasbiy hamda ma‘naviy-axloqiy tayyorgarlikka ega bo‘lish masalasi har doim muhim xisoblanadi.

“Vatanparvarlik” atamasi “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”da “kishilarning ona yurtiga, o‘z vataniga muhabbati va sadoqatini ifodalaydigan tushuncha” deb ta‘riflansa, “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da ushbu atama “vatanparvarlarga xos ish, xatti-xarakat, xislat” tarzida izohlanadi.

“Ma‘naviyat” asosiy tushunchalar lug‘atida “Vatanparvarlik” – vatanning ozodligi va obodligi, uning sarhadlari daxilsizligi, mustaqilligining himoyasi yo‘lida fidoiylilik ko‘rsatib yashash, ona xalqining or-nomusi, shon-sharafi, baxtu saodati uchun kuch-g‘ayrati, bilim va tajribasi, butun hayotini baxsh etishdek dunyodagi eng muqaddas va oliyjanob faoliyatni anglatadigan tushuncha” deb ta‘riflangan.

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganidek: “Mustaqillikning mustahkam zamini nima o‘zi? Avvalo, vatanparvarlik, bilim, ma‘naviyat. Jamiyatimizda ana shunday vatanparvarlik ruhini, shukronalik ruhini kuchaytirishimiz kerak”. Mazkur fikrlar pedagogika sohasi vakillari zimmasiga vatanparvarlik fenomeni bilan bog‘liq yuksak vazifalarni amalga oshirishni taqazo etadi. Jumladan, talaba-yoshlarimizning kundalik hayoti, yurish-turishi, ta‘lim-tarbiyasi va umuman hayotining oliy maqsadini to‘g‘ri belgilash ko‘nikmalarini rivojlantirishni talab etadi.

Vatanparvarlik jasorati haqida fikr yuritganda, o‘z aql-idroki bilan jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo‘shgan Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Nasr al-Forobiy, Abu Mansur as-Samarqandiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abul Fazl an-Nasafiy, Mahmud az-Zamaxshariy, Abdul Qohir Jurjoni, Faxriddin ar-Roziy, Murzo Ulug‘bek singari o‘nlab qomusiy mutafakkirlarni yodga olishimiz zarur.

Hazrat Alisher Navoiy yozishmalarida shunday satr keltirilgan: “Elga qo‘shilg‘on esh (sharik) topti”. Darhaqiqat, vatandan tashqarida haqiqiy baxt yo‘q. Inson o‘z bahtu-saodatiga hotirjam bo‘lsagina halol mehnati bilan erishadi. Hotirjamlik uchun, Vatan ichra vatan – oiladan boshqa makon bo‘lmasa kerak.

Buyuk turkolog va pedagog N.Ilminskiyning Alisher Navoiyni “Ona tili uchun kurashda yagona va bahodir jangchi edi” degan qarashlari, Yevropalik geograf M.Belinning Alisher

voiy xizmatlari haqida “Navoiy milliy tilga murojaat qilib, uni rad etib bo‘lmay, darajada asoslab, vatanparvarlikni boshlab berdi” degan fikrlari haqiqatdan ham ibratlidir.

Har sohada yurtimiz erishayotgan muvaffaqiyatlaridan quvonish, Vatan taqdiri uchun qayg‘urish, millati bilan g‘ururlanish, ona tuprog‘i, qadimiy va navquron obidalari, madaniyati va san‘ati, sportdagi yutuqlarini, moddiy va ma‘naviy boyliklarini, o‘lmas qadiryatlarini ko‘z qorachig‘idek asrash va kelgusi avlodga avaylab yetkazish – bularning barchasi vatanparvarlikdir. Talaba-yoshlarda vatanparvarlikni rivojlantirish, ularni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash muhim, kechiktirib bo‘lmaydigan dolzarb ahamiyatga ega vazifalardan biri sifatida tahlil etilgan.

Artpedagogika talabalarda vatanparlikni rivojlantirishning anashunday samarali vositalaridan biri sanaladi.

Artpedagogika – zamonaviy ta‘lim maqsadlariga erishish va muammolarini hal qiluvchi, o‘zining maxsus maqsad va vaziflariga ega soha sanaladi. Shuni ta‘kidlash kerakki, “art” so‘zining o‘zagi nafaqat pedagogik muammolarni hal qiluvchi san‘at vositalaridan foydalanish (voqelikni ijodiy aks ettirish, uni badiiy obrazlarda ko‘rsatish), balki “art” – mahorat sifatida ham tarjima qilinadi.

Artpedagogika – pedagogika fanining bir tarmog‘i sanalib, “art” – san‘at, “pedagogika” – ta‘lim-tarbiya degan ma‘noni beradi. Ya‘ni “san‘at orqali ta‘lim-tarbiya berish”ni nazarda tutadi. Artpedagogika nazariy va amaliy jarayonda insonlarning badiiy tomondan rivojlanishini hamda talaba shaxsining madaniyatini san‘at va badiiy-ijodiy faoliyat orqali shakllanishini bildiradi.

Bugun oliy ta‘lim muassasalari talaba-yoshlarida o‘z millatiga sodiqlik, o‘z taqdiri uchun qayg‘urish va daxldorlik hissini singdirishga, qalblarida yot g‘oya va salbiy qarashlarning ta‘siriga nisbatan mafkuraviy immunitetni san‘at va ta‘lim-tarbiya uyg‘unligi asosida rivojlantirishga doir chora-tadbirlar yetarli darajada tizimli tashkil etilmagan va tashkil etilgan bu boradagi tadbirlarning samaradorligini monitoringi yetarlicha olib borilmagan. Vatanparvarlikka yo‘naltirilgan ma‘naviy-ma‘rifiy, tarbiyaviy tadbirlarning ma‘lum bir mexanizmi yo‘lga qo‘yilmaganligi ham ko‘zga tashlandi.

Shu bilan birga, milliy qadriyatlar, xalqlarning madaniyati va o‘zligiga bo‘lgan tahdidlar, yot g‘oyalarni singdirishga bo‘layotgan urinishlar kuchayib borayotgan globallashuv jarayonlari jadal rivojlanayotgan sharoitda yoshlar eng zaif qatlamga aylanib qolmasligini ta‘minlash pedagoglar oldiga keng miqyosdagi tizimli-tarbiyaviy-profilaktik vazifalarni qo‘ymoqda.

Artpedagogika vositasida talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish o‘ziga xos badiiy-uslubiy yondashuvlar orqali amalga oshiriladi. Artpedagogika — bu san‘at va pedagogikani birlashtirgan ta‘lim yo‘nalishi bo‘lib, talabalar ongida ijobiy his-tuyg‘ularni, milliy o‘zlikni anglashni, tarix va madaniyatga nisbatan hurmat tuyg‘usini shakllantirishga xizmat qiladi. Artpedagogika orqali vatanparvarlik tarbiyasi nafaqat nazariy bilimlarni o‘rganish bilan, balki amaliy san‘at turlari bilan bog‘liq faoliyat orqali ham rivojlantiriladi.

Quyida talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika orqali rivojlantirishning metodik keltirilgan:

- Milliy adabiyot va poeziya asarlari vatanparvarlik tuyg‘usini rivojlantirishda kuchli vositalardan biridir. Shoir va yozuvchilarning vatan, xalq va millatga bag‘ishlangan asarlari talabalarning milliy iftixor tuyg‘usini uyg‘otishga xizmat qiladi. Talabalar o‘zlarining badiiy chiqishlarida yoki o‘quv dasturlarida ushbu asarlarni ifodalaydi, o‘rganadi va o‘zlashtiradi.

- Drama va teatr orqali vatanparvarlikni targ‘ib qilish

Milliy qahramonlar va tarixiy voqealarni sahnalashtirish orqali talabalarda ichki his-tuyg‘ularni uyg‘otish va ularni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga erishiladi. Masalan, tarixiy spektakllar va qahramonlar hayoti sahnalari talabalarning emotsional olamiga ta’sir etadi va ularda milliy qahramonlarga o‘xshash orzusi uyg‘onadi.

- Dramatik chiqishlar va improvizatsiya: Improvizatsiya usuli yordamida talabalar o‘zlarini tarixiy sharoitlarda yoki milliy qadriyatlar bilan bog‘liq voqealarda sinab ko‘radi. Bu usul talabalarni tezkor fikrlashga, turli muammolarni milliy manfaatlarga mos ravishda hal etishga o‘rgatadi.

- Tarixiy va madaniy obidalarini tasvirlash: Talabalar milliy obidalar, tarixiy joylar va qadimiy arxitektura uslublarini o‘rganib, ular asosida san’at asarlarini yaratadi. Bu esa ularda tarixiy va madaniy merosni anglash hissini rivojlantiradi.

- Talabalar milliy san’at va madaniyatni ommalashtirish, tarixiy joylarni saqlash, tabiatni asrash kabi ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish orqali vatanga bo‘lgan muhabbat va mas’uliyat tuyg‘usini rivojlantiradi. Bu loyihalar orqali ularning fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faoliyati shakllanadi.

- Talabalar o‘zlari yaratgan asarlarini ko‘rgazmalarda namoyish qilish orqali o‘z madaniyati va milliy qadriyatlarini boshqa yoshlar va jamoatchilik orasida targ‘ib qilishga intiladi. Bu esa talabalarni milliy qadriyatlarning targ‘ibotchisiga aylantirishga yordam beradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Oliy ta’lim muassasalarida bakalavriatning pedagogika ta’lim yo‘nalishlari uchun tanlov fanlari blokiga “Artpedagogika” fanini o‘qitishni rejalashtirish va elektron-metodik ta’minotini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

2. Pedagogik-psixologik fanlar o‘quv dasturlariga talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish, “mafkuraviy imunitet”ni mustahkamlash, yot g‘oyalar, “ommaviy madaniyat” ta’siridan himoyalash va buzg‘unchi g‘oyalarga qarshi murosasizlikni o‘rgatish metodikasi bilan bog‘liq mavzularni kiritish lozim.

3. Uzluksiz ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida vatanparvarlikni rivojlantirishga oid tushunchalar: vatan tuyg‘usi; vatan sog‘inchi; vatan qayg‘usi; vatan ravnaqi; vatan madhi to‘g‘risidagi fakultativ va maxsus kurslarni maqsadli joriy etish zarur.

4. Auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlarda talabalarda davlat ramzlariga cheksiz muhabbat va hurmat, tarixiy-madaniy merosga qadriyatli munosabatni tarkib toptirish

qsadida “Vatanparvarlikka oid eng yaxshi badiiy asarlar bilimdoni”, “Vatanparvarlikka oid eng yaxshi milliy targ‘ibotchisi”, va “Vatanparvarlikka oid eng yaxshi loyiha muallifi” tanlovlarini tashkil etish va o‘tkazish maqsadga muvofiq.

TAKLIF VA TAVSIYALAR

- Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirish o‘z navbatida ijtimoiy munosabatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, o‘z yurtiga cheksiz muhabbatining namoyon bo‘lishi bilan bog‘liq bo‘lib, talabaning mavjud egallangan tajribalarni hisobga olgan holda ma‘lumotlarni ongli idrok etish, tahlil qilish, baholash qobiliyati bilan tavsiflanuvchi shaxsiy qadriyatga yo‘naltirilganlik nuqtai nazaridan yot g‘oyalarga nisbatan murosasiz munosabat, jaholatga qarshi ma‘rifat bilan kurashishga tayyorgarligini ifoda etadi.

- Talabalarda vatanparvarlikni art pedagogika vositasida rivojlantirish — bu nafaqat san‘at asarlari orqali estetik va ijodiy tafakkur rivojlantirish, balki milliy ong, madaniyat, tarix va qadriyatlarni tushunishga yo‘naltirish jarayonidir. Art pedagogika san‘at va ta‘limni birlashtirgan holda talabalar bilan milliy g‘urur, yurtga bo‘lgan muhabbatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bu maqsadga erishish uchun bir nechta strategiyalarni amalga oshirish zarur:

- Ijodiy faoliyat orqali talabalarining vatanparvarlik hissini oshirish. Talabalar o‘z san‘ati va ijodiy ishi orqali yurtga nisbatan hurmat va muhabbat hissini rivojlantiradilar. Ular yaratgan asarlarni ommalashtirish va ko‘rgazmalar orqali keng auditoriyaga namoyish qilish talabalar o‘rtasida vatanparvarlikni targ‘ib qilishga yordam beradi.

- San‘at ta‘limining tarbiyaviy aspektlarini kuchaytirish. San‘atni faqat estetik yondoshuv sifatida emas, balki tarbiyaviy vosita sifatida ishlatish zarur. Talabalar orasida mustaqillik, ozodlik, vatanparvarlik kabi yuksak g‘oyalarni singdirish.

- Vatanparvarlikni madh etuvchi san‘at asarlarini yaratish. Talabalar mustaqillik, ajdodlarning jasorati, yurtni himoya qilish kabi mavzularda asarlar yaratishi orqali o‘z yurtiga bo‘lgan muhabbatni yanada kuchaytirish. Ular bu asarlarni nafaqat o‘zlarining, balki butun jamoa bilan baham ko‘rishlari kerak.

- Zamonaviy texnologiyalarni san‘at ta‘limiga integratsiya qilish. Digital texnologiyalar va ijtimoiy media yordamida talabalar yaratgan san‘at asarlarini keng auditoriyaga namoyish qilish, shuningdek, raqamli san‘at asarlarini yaratish orqali.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni.

2. Madaliyev R.I. Vatanparvarlikni rivojlantirishda artpedagogikaga doir xalqaro tajribalarni qo‘llash amaliyoti // Xalqaro ilmiy amaliy anjumani materiallari. – Farg‘ona. – 2023-yil 30 sentabr. – 375-378 b.

3. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich “Factors and prospects for the development of student youth-military patriotic education by means of artpedagogy (through theater training)”

4. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich -“Of organizing military patriotic education in educational institutions”// Farg‘ona -2024yil. 28-may. B.163-166.

5. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich -“Artpedagogika vositasida (teatr sa’nat orqali) talaba yoshlarni –harbiy vatanparvarlik tarbiyasini rivojlantirish omillari va istiqbollari” // FarDU Ilmiy xabarlar //Farg‘ona, 3/2024y. B.372-375.

6. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - “Talabalarda vatanparvarlikni artpedagogika vositasida rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari”// Farg‘ona, 4/2024 yil. – B.296-300.

7. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - “Talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirishda ilg‘or pedagogik texnologiyalarni qo‘llash asoslari”// International Congress on Education, Humanities, Natural and Applied Sciences hosted online from Dubai U.A.E. on September, 29, 2024,– B.62-70.

8. “Student-pedagogical model of development of military patriotism in youth through artpedagogy” // Farg‘ona 26.02.2024 yil. B.75-81.

9. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - “Talabalarda vatanparvarlikni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida” // International Multidisciplinary Research in Academic Science (IMRAS)-Journal Volume:7, Issue 09, September (2024), B.35-39.

10. Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich - “Talabalarda vatanparvarlikni rivojlanganlik darajasini baxolashning mezon va ko‘rsatkichlari” // Xalqaro ilmiy - amaliy anjumani materiallari. – Farg‘ona. – 2024-yil 25 oktabr. – B.318-322.

EKOHUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Shodmonov Furqat Abdimumin o'g'li
Samarqand davlat universiteti doktaranti

Salimova Shaxnoza Lutfillo qizi
SamDUKF Raqamli texnologiyalar va iqtisodiyot kafedrasida assistenti

Annotatsiya. Maqolada ekohuquqiy madaniyat haqida qisqa ma'lumotlar va uni rivojlantirishda axborot texnologiyalaridan qanday foydalanish kerakligi to'grisida maslahatlar keltirilgan. Ekohuquqiy madaniyatning naqadar muhimligi, bu haqidagi ma'lumotlarni keng jamoatchilikka taqdim qilish uchun axborot vositalaridan to'g'ri foydalanish va yoshlarni e'tiborini ushbu masalaga jalb qilish haqida ma'lumotlar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar. Axborot vositalari, ekologik madaniyat, huquqiy madaniyat, axborot texnologiyalari, ta'lim-tarbiya, ijtimoiy muhit, yoshlar bilan ishlash.

Аннотация. В статье содержатся краткие сведения об эколого-правовой культуре и советы по использованию информационных технологий в ее развитии. Представлена информация о значении эколого-правовой культуры, правильном использовании средств массовой информации для донесения информации о ней до широкой общественности, а также о том, как привлечь внимание молодежи к этому вопросу.

Ключевые слова. Информационные СМИ, экологическая культура, правовая культура, информационные технологии, образование, социальная среда, работа с молодежью.

Abstract. The article provides brief information about eco-legal culture and recommendations on how to use information technologies in its development. The article presents information on the importance of eco-legal culture, the correct use of information media to provide information about it to the general public, and the attraction of young people to this issue.

Keywords. Media, ecological culture, legal culture, information technologies, education, social environment, work with youth.

Kirish. Insoniyat tarixi tabiat tarixi bilan chambarchas bog'liqdir. Hozirgi davrda inson va tabiatning an'anaviy o'zaro ta'sirining global ekologik muammoga aylanishi diqqatga sazovordir. Hozirgi kunda maktab o'quvchilarining ekologik ta'limining amaliy yo'nalishini kuchaytirish, ularni o'z ona tabiatini asrash faoliyatiga jalb qilish zarurati mavjud. Tabiatni

himoya qilish borasidagi o'z ishlarining o'quvchilarning ekologik ta'lim samaradorligini oshirishga, ekologik bilimlarni mustahkamlashga, tabiatga bo'lgan ekologik qarashni shakllantirishga va tabiatni rivojlantirish va tabiiy resurslardan foydalanish borasidagi ekologik faoliyatga talablarni kuchaytirishga yordam beradi. Ta'lim jarayonining ekologik tarkibi "inson - tabiat" tizimidagi yangi munosabatlarning shakllanishiga hissa qo'shadi.

Zabelin ekologik madaniyatni "ekologik jamiyat"ga xos bo'lgan alohida madaniyat sifatida ta'riflaydi. Duglas ekologik madaniyatni modernizatsiya va sayyoradagi aholi sonining o'sish davrida yuzaga kelgan madaniy aks etishning bir turi sifatida ko'radi. Partridge ekologik madaniyatni aniq bir turdagi axloq, axloqiy majburiyat yoki buyruqlar tizimi sifatida ko'radi.

Barqaror rivojlanish kontekstida ekologik madaniyatni rivojlantirish, o'quvchilarning tabiatga bo'lgan ta'sirning natijalarini oldindan aytish qobiliyatini shakllantirishga, o'z xulq-atvoriga javobgarlikni olishga qaratilgan.

Hozirgi kunda ekologik muammolar global miqyosda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikning kamayishi, suv va havo ifloslanishi kabi masalalar insoniyatning kelajagi uchun tahdid solmoqda. Shu sababli, ekohuquqiy madaniyatni rivojlantirish, ya'ni ekologik huquq va mas'uliyatni oshirish, jamoatchilikni ekologik bilim bilan ta'minlash juda muhimdir. Bunda axborot texnologiyalarining roli beqiyosdir. Shuningdek, axborot texnologiyalari ekologik huquqiy madaniyatni rivojlantirishda, atrof-muhitni muhofaza qilish, qonuniy huquqlarni ta'minlash, fuqarolarning ekologik masalalarda ongini oshirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Asosiy qism. Ekohuquqiy madaniyat zamonaviy jamiyatning ekologik va huquqiy mas'uliyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va kelajak avlodlar uchun toza va barqaror atrof-muhitni saqlab qolish masalasi har bir fuqaroning huquqiy va axloqiy burchi bo'lib qolmoqda. Ushbu madaniyat nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki tabiat boyliklariga ehtiyotkorlik bilan yondashishni, chiqindilarni qayta ishlashni va ekologik xavfsizlikni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Ekohuquqiy madaniyat nafaqat davlat idoralari yoki ekologik tashkilotlarning mas'uliyati bo'lib, balki har bir fuqaroning kundalik xatti-harakatlarida ham ifodalanishi kerak. Shu bois, ekohuquqiy madaniyatni shakllantirishda ta'lim-tarbiya, axborot tarqatish va huquqiy me'yorlarni keng targ'ib qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekohuquqiy madaniyat — tabiat va atrof-muhitni himoya qilish uchun ijtimoiy va huquqiy mas'uliyatni shakllantirish jarayoni. U odamlarning tabiatga munosabati, atrof-muhit muhofazasi haqidagi bilimlari va ushbu bilimlarni kundalik hayotda qo'llash mahorati bilan bog'liq.

Ekohuquqiy madaniyatning asosiy maqsadlari quyidagilar:

1. Huquqiy bilimlarni rivojlantirish: Odamlar atrof-muhitni muhofaza qilishga oid qonunlarni bilishlari va ularga rioya qilish muhim. Bu, masalan, ifloslantirishni kamaytirish yoki chiqindilarni qayta ishlash orqali amalga oshirilishi mumkin.

2. Ekologik mas'uliyatni oshirish: Har bir kishi o‘z xatti-harakatlari uchun mas'ul sezishi kerak. Bu, masalan, tabiiy resurslardan tejamkorlik bilan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, energiya va suvni tejash orqali ifodalanadi.

3. Ekologik ongni rivojlantirish: Bu tabiatni ehtiyotlash, uni hurmat qilish va kelajak avlodlar uchun himoya qilishni o‘z ichiga oladi. Insonlar tabiiy resurslardan foydalanishda ehtiyotkor bo‘lishi, atrof-muhitga zarar yetkazadigan amallarni kamaytirishi zarur.

4. Atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha amaliy harakatlar: Bu qonunlar va qoidalarga rioya qilishdan tashqari, ekologik harakatlar va tashabbuslarda ishtirok etishni o‘z ichiga oladi. Masalan, daraxt ekish, chiqindilarni qayta ishlash dasturlarida qatnashish, va atrof-muhit ifloslanishiga qarshi kurashish.

Ekohuquqiy madaniyatni rivojlantirish uchun ta'lim va axborot tarqatish muhimdir. Shu bilan birga, jamiyatda ekologik qonunlar va ularga rioya qilishni ta'minlash bo‘yicha davlat va mahalliy hokimiyat organlarining ishtiroki ham katta ahamiyatga ega.

Axborot texnologiyalarining ahamiyati. Axborot texnologiyalari – bu ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va tarqatish jarayonlarini avtomatlashtirish vositalaridir. Ular ekologik huquqiy madaniyatni rivojlantirishda bir qancha afzalliklarni taqdim etadi:

1. Ma'lumotga oson kirish: axborot texnologiyalari yordamida ekologik qonunlar, me'yorlar, va standartlar haqida ma'lumot olish osonlashadi. Internet orqali har kim o'z hududidagi ekologik vaziyat haqida xabardor bo'lishi mumkin.

2. Ta'lim va tarbiya: Ekologik ta'limni rivojlantirishda interaktiv platformalar, onlayn kurslar va vebinarlar muhim ahamiyatga ega. Ular orqali yosh avlodni ekologik mas'uliyatga tayyorlash, ularning ekohuquqiy bilimlarini oshirish mumkin.

3. Jamoatchilik ishtiroki: Axborot texnologiyalari yordamida jamoatchilik o'z fikrlarini ifoda etish, ekologik muammolarni muhokama qilish va yechimlar taklif etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Onlayn petitsiyalar, forumlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali odamlar o'z ovozlari eshittirishlari mumkin.

4. Monitoring va baholash: axborot texnologiyalari ekologik holatni monitoring qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, sun'iy yo'ldoshlar va sensorlar orqali havoning ifloslanishi, suv resurslarining holati va tabiiy ofatlar haqida real vaqt rejimida ma'lumot olish mumkin.

Ekohuquqiy madaniyatni rivojlantirishda amaliy tadbirlar. Ekohuquqiy madaniyat haqida bilimlarni oshirish va rivojlantirish uchun quyidagi ishlarni amalga oshirishni taklif qilish mumkin:

1. Onlayn platformalar yaratish: Ekologik qonunlar va me'yorlar, shuningdek, ekotizimlar va biologik xilma-xillik haqida ma'lumotlarni taqdim etuvchi onlayn platformalar ishlab chiqilishi zarur. Bu platformalar orqali foydalanuvchilar ekologik muammolar va ularning yechimlari haqida ma'lumot olishlari mumkin:

2. Ijtimoiy tarmoqlarda bildirishlar: Ijtimoiy tarmoqlarda ekologik masalalar bo'yicha ma'lumotlar tarqatish orqali jamoatchilikni jalb etish va ularning ekologik mas'uliyatini

irish mumkin. Bu orqali ekologik ongni kengaytirish va ekohuquqiy madaniy rivojlantirishga erishish mumkin.

3. Yoshlar bilan ishlash: Yoshlar ekologik savodxonlikda faol ishtirok etishi uchun interaktiv o‘quv dasturlari va loyiha asosida ta’lim berish kerak. Bu ularga ekologik masalalarni tushunishga va ularga yechimlar ishlab chiqishga yordam beradi.

Xulosa. Ekohuquqiy madaniyatni rivojlantirishda axborot texnologiyalari hozirgi kunda keng ko‘lamli imkoniyatlar yaratib bermoqda. Axborot texnologiyalari vositalari, jumladan internet platformalari, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va katta ma’lumotlar tizimlari ekologik xabardorlikni oshirish, ekologik qonunlarga rioya etishni targ‘ib qilish va atrof-muhit muammolariga e’tiborni jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi.

Birinchidan, axborot texnologiyalari ekologik ta’lim va axborot tarqatishda katta samaradorlik ko‘rsatmoqda. Masalan, ekologik bilimlarni targ‘ib qiluvchi onlayn kurslar, videolar va infografikalar orqali aholining ekologik huquqlari, majburiyatlari va tabiiy resurslardan foydalanish madaniyati haqida keng ma’lumot berish mumkin. Shu bilan birga, ekologik qonunlarning ahamiyatini yoritib beruvchi mobil ilovalar yordamida fuqaro va tadbirkorlarni ekologik qonunchilikka rioya qilishga undash osonlashdi. Bu axborot texnologiyalari vositalari ekologik qonunchilikni tushunishga, atrof-muhitni asrab-avaylashga va kelajak avlod uchun barqaror ekologik muhitni ta’minlashga yordam beradi.

Ikkinchidan, katta ma’lumotlar va sun’iy intellekt ekologik muhitni kuzatish va nazorat qilish jarayonlarida yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Katta ma’lumotlar orqali har qanday ekologik o‘zgarishlarni, iqlim o‘zgarishi ta’sirini, tabiiy resurslarning iste’moli va ifloslanish manbalarini real vaqt rejimida kuzatish mumkin. Masalan, dron va boshqa monitoring texnologiyalari yordamida ifloslanish manbalarini aniqlash va bartaraf etish, oqibatda esa aholi salomatligini saqlash imkoniyatlari oshmoqda. Bu texnologiyalar hukumatlar va jamoatchilikka ekologik qonunchilikning bajarilishini kuzatish va qoidabuzarliklar haqida xabardor bo‘lishda yordam beradi.

Bundan tashqari, axborot texnologiyalari orqali ekologik qonunlarga rioya etishni targ‘ib qilish uchun ochiq ma’lumotlar va hisobdorlik tizimlari joriy qilinmoqda. Masalan, kompaniyalar va korxonalarining ekologik izlari va chiqindilari haqidagi ma’lumotlarni ochiq qilish orqali ular atrof-muhitga salbiy ta’sirini kamaytirishga undaladi. Bu axborot texnologiyalari orqali fuqarolar va ekologik faollar qonunchilikni buzuvchi korxonalar haqida tezkor ma’lumot olib, ularni tegishli tashkilotlarga yetkazishlari mumkin.

Umuman olganda, axborot texnologiyalari ekohuquqiy madaniyatni rivojlantirishda ko‘p qirrali rol o‘ynamoqda. Axborot texnologiyalaridan foydalanish fuqarolarni ekologik masalalarda faol ishtirok etishga chorlabgina qolmay, hukumat va jamoatchilik o‘rtasida axborot almashinuvini ham samarali tarzda kuchaytiradi. Shu bilan birga, texnologiyalar atrof-muhit himoyasi bilan bog‘liq harakatlarni optimallashtiradi va har bir fuqaro ekologik javobgarlikni his qiladigan jamiyatni shakllantirishda katta hissa qo‘shadi.

Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar 2024 4-son
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi, 27.05.2019 yildagi 434-son qarori.
2. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” 2017.02.07
3. Saidov A, Tadjixonov U, Odilqoriyev X. Davlat va huquq asoslari. Darslik.T.: “Sharq” 2002. 720 b
4. F.Shodmonov. Globallashuv sharoitida ekologik ta’limni o‘qitishning muammolari. “Boshlang‘ich ta’limning zamonaviy tendentsiyalari: Ta’lim va tarbiya integratsiyasi” III Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyasi. (2023 йил 4 май 72-76 bet.)
5. F.Shodmonov. Sun‘iy intellekt orqali ekologik muammolarni oldini olish va ekologik madaniyatni shakllantirish. «Ta’limda sun‘iy intellektning roli» mavzusidagi respublika ilmiy - amaliy konferentsiyasi: materiallar to‘plami. Kattaqo‘rg‘on, 16-17-iyun, 2023 yil. 254-257 bet
6. Anderson, T. (2008). *The Theory and Practice of Online Learning*. Athabasca University Press.
7. Jonassen, D. H., Howland, J., Marra, R. M., & Crismond, D. (2008). *Meaningful Learning with Technology*. Pearson.
8. Abduqahhorov, S. (2016). *Ta'limda axborot texnologiyalarining o'rni va ahamiyati*. Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU.
9. Murodov, O. (2017). *Axborot texnologiyalarining ta'limda qo'llanilishi*. Toshkent: "Iqtisod-Moliya" nashriyoti.

TA'LIM JARAYONIGA INKLYUZIV TA'LIMNI TARG'IB QILISH ASOSLARI

Valixanova Nigora Abdukaxxorovna

"University of economics and pedagogy" NOTM
professori v.b., p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Inklyuziv ta'lim usuli barcha bolalarning ruhiy-jismoniy holatidan qat'iy nazar ta'lim jarayonida to'laqonli ishtirok etishini ta'minlashga qulay imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, u alohida yordamga muhtoj bolalarning atrofdagilar bilan muloqotda bo'lishi, ijtimoiy muhit talablariga javob bera oladigan bo'lib ulg'ayishi, o'z kundalik-maishiy ehtiyojini qondira olish ko'nikmalarini egallashi, hayotga moslashib, umumta'lim maktablarida sog'lom tengdoshlari bilan teng sharoitlarda o'qiy olishi, ular bilan o'zaro do'stona munosabatga kirishishi, darslarni o'z vaqtida o'zlashtirishi, topshiriqlarga mas'uliyat bilan yondashishi uchun qulayliklar tug'diradi. Shuni nazarda tutib, mazkur maqolada ta'lim jarayoniga inklyuziv ta'limni targ'ib qilish asoslari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziya, inklyuziv ta'lim, inklyuziv ta'lim tamoyillari, jamiyat, maktab, mutaxassislar, bolalar, qadriyatlar, inklyuziv maktabni qurish modeli.

ОСНОВЫ ПРОДВИЖЕНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

Аннотация. Метод инклюзивного образования дает благоприятную возможность обеспечить полноценное участие в образовательном процессе всех детей независимо от их психического и физического состояния. Особенно важно, чтобы дети, нуждающиеся в особой помощи, могли общаться с окружающими, расти способными реагировать на требования социальной среды, приобретать навыки удовлетворения собственных бытовых потребностей, приспосабливаться к жизни и учиться в общеобразовательных школах на равных условиях со здоровыми сверстниками, вступать с ними во взаимные дружеские отношения, вовремя осваивать уроки, ответственно подходить к заданиям. удобства для детей. В этой статье освещаются основы продвижения инклюзивного образования в образовательный процесс.

Ключевые слова: инклюзивность, инклюзивное образование, принципы инклюзивного образования, общество, школа, профессионалы, дети, ценности, модель построения инклюзивной школы.

FUNDAMENTALS OF PROMOTING INCLUSIVE EDUCATION TO THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation. The method of inclusive education provides a convenient opportunity to ensure the full-fledged participation of all children in the educational process, regardless of their mental and physical condition. In particular, it provides facilities for children in need of special assistance to interact with those around them, grow up to be able to meet the requirements of the social environment, acquire skills to be able to meet their daily-household needs, adapt to life and study in secondary schools on equal terms with healthy peers, enter into mutual friendliness with them, master classes on time, approach assignments responsibly. With this in mind, this article covers the basics of promoting inclusive education in the educational process.

Keywords: inclusion, inclusive education, inclusive education principles, Society, school, professionals, children, values, inclusive school building model.

Kirish.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan ilk kunidanoq Respublika hukumati yosh avlodning sog‘lig‘i, ta‘lim hamda tarbiyasi masalalariga jiddiy ahamiyat berib kelmoqda. Ushbu ishlarning amaliy yechimi bevosita uzluksiz ta‘lim tizimi bo‘g‘ini bo‘lgan maktab bilan bog‘liq. Ta‘limning diqqat markazida erkin, ongli, o‘z va dunyo mamlakatlari milliy va madaniy qadriyatlariga hurmatda bo‘lgan barkamol shaxsni tarbiyalash masalasi turadi.

Hozirgi kunda maxsus ta‘lim tizimiga “anomal”, “nuqsonli”, “aqli zaif” kabi atamalar o‘rniga “alohida e‘tiborga muhtoj”, “aqliy rivojlanishida muammosi bo‘lgan”, “rivojlanishida chetga chiqishlari mavjud” atamalari kirib keldi. Bu hol bunday bolalarning reabilitatsiya, korreksiya, ijtimoiy hayotga moslashuvlari va integratsiyalashuv (uyg‘unlashuv)lari masalalariga bo‘lgan munosabatlarning o‘zgarishiga olib keldi. Asta-sekinlik bilan dunyoga yuz tutgan ta‘lim tizimida ham yangi yo‘nalish ishlari boshlab yuborildi. Maxsus ta‘lim tizimiga muqobil bo‘lgan yangi yo‘nalish maktablari – inklyuziv maktablari shakllana boshladi. 1996-yildan e‘tiboran kirib kelgan va 2000-yildan e‘tiboran xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda turli loyihalar asosida tashkil etib kelinayotgan inklyuziv ta‘lim muassasalari dastlab muvaffaqiyatlarga erishishiga qaramay, mazkur qo‘llab-quvvatlashlar yakunlangach, maktablarda qator deqsinishlar yuzaga kelmoqda. Shu sababli ham inklyuziv ta‘limning me‘yoriy-huquqiy va nazariy asoslarini puxta o‘rganish va u orqali inklyuziv ta‘limning samarali tizimiga o‘tish xalq ta‘limi tizimida dolzarb masala sanaladi.

Inklyuziv ta‘lim – [fr.](#) Inclusif – qamrab olaman, [lot.](#) Include – kiritaman, qo‘shaman degan ma‘nolarni anglatadi. Umuman olganda inklyuziv ta‘lim jismoniy va intellektual, ijtimoiy, hissiy va lingvistik kelib chiqishidan, shuningdek, irqidan, rangidan qat‘iy nazar, har bir shaxsga umumta‘lim muassasalarida o‘qish imkoniyati beriladigan ta‘lim shaklidir.

Adabiyotlar taxlili. “Inklyuziya”, “inklyuziv ta‘lim” atamalari keng qo‘llanishiga qaramasdan, ushbu tushunchalarning mohiyatini aniqlash bahsli masaladir Ta‘lim sohasida

inklyuziv yondashuvning evolyusiyasi jamiyatning nogironlik to‘g‘risidagi tushunilish o‘zgarishiga asoslangan. N.V.Borisova, S.A.Prushinskiylar ta’kidlashlaricha, inklyuziv ta’lim tayanadigan ijtimoiy modelga ko‘ra, “nogironlikning sababi faqat kasallikning o‘zida emas, balki jamiyatlardagi mavjud jismoniy (ijtimoiy tuzilmalar va tartiblarga doir) va tashkiliy (munosabatlarga doir) to‘siqlar, stereotiplar va noto‘g‘ri qarashlardir” [4].

S.V.Alexinaning fikricha, “inklyuziya – ijtimoiy munosabatlarni insonparvarlashtirish va imkoniyati cheklangan shaxslarning birgalikda sifatli ta’lim olishga huquqlarini tan olish maqsadlarini tushunishning bir xil ma’noda bo‘lishini nazarda tutuvchi ijtimoiy konsepsiya” hisoblanadi [3].

Inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishning xalqaro tajribasi uzoq muddatli izchil, uzluksiz, bosqichma-bosqich va kompleks yondashuv xususiyatiga ega strategiya sifatida 1960-yillardan hozirgi kunlarga amalga oshirilmoqda.

Xorijda inklyuziv ta’limni joriy qilish tajribasining tahlili ko‘rsatdiki, uning rivojlanishi turli mamlakatlarda nogiron bolalarning ta’lim olish huquqlarini amalga oshirishga, me’yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va manfaatdor doiralarda inklyuziyani tashkil qilish muammolarini muhokama qilishga yo‘naltirilgan fuqarolik munosabatining shakllanishidan boshlangan.

N.N.Malofeyevaning fikricha, faqat shu bosqichlardan keyingina inklyuziv ta’lim g‘oyalarini amaliyotga tatbiq qilishga o‘tish amalga oshirildi [5]. Inklyuziv ta’limni joriy qilish jarayonida to‘siqlarsiz muhitni tashkil qilish qiyinchiliklarigina: panduslar borligi, maktabning bir qavatli dizayni, umumiy foydalanish joylarini qayta jihozlash, shtatlar jadvaliga mutaxassis defektologlarni kiritishgina emas, balki “keng tarqalgan stereotiplar va noto‘g‘ri tushunishlar, shu jumladan, o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ota-onalarning integratsiyaga tayyorligi yoki rad etishidan iborat” ijtimoiy xususiyatli qiyinchiliklar ham mavjud. Shu munosabat bilan inklyuziv ta’lim g‘oyalarini amaliyotga joriy qilish, birinchi navbatda, maktab jamoasi tomonidan inklyuziya qadriyatlarini tan olish, har bir bolani uning “boshlanishdagi” imkoniyatlaridan qat’iy nazar, rivojlanishga ehtiyojini amalga oshirish, individuallikni qo‘llab-quvvatlash zarurligini tushunish bilan bog‘liq ta’lim muassasasining inklyuziv madaniyatini yaratishni nazarda tutadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Hozirda butun dunyoda nogironligi bo‘lgan shaxslarga ijtimoiy munosabat keng tarqalmoqda. Ya’ni bunday insonlarga atrofdagilarning faqatgina achinish, rahm-shavqat munosabatigina emas, balki ular bir o‘zlari mustaqil ravishda yenga olishlari mumkin bo‘lmagan to‘siqlarning atrofdagilar tomonidan tushunilishidan, ularni yengish uchun imkon beruvchi sharoitlar yaratishdan iborat yondashuvdir.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori asosida inklyuziv ta’limni targ‘ib va tashkil etish tartibi belgilanadi [2].

Nogironligi bo‘lgan bolalar korreksion pedagogikada 7 toifaga ajratiladilar:

1. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar.
2. Ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalar.
3. Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar.
4. Harakat-tayanchida nuqsoni bo‘lgan bolalar.
5. Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar.
6. Psixik yetishmovchiligi bo‘lgan bolalar.
7. Murakkab nuqsonli bolalar.

Nogironligi bo‘lgan bolalarni hududlariga tegishli bo‘lgan ta’lim muassasalarida ta’lim olishlari ta’lim uchun nisbatan yangi yondashuvdir. Shuni inobatga olib birinchi navbatda nogironligi bo‘lgan bolalar qanday holatida ta’lim olishlari quyidagi inklyuziv ta’lim tamoyillarida aks ettiriladi:

jamiyatning qadriyatlari barcha uchun teng ekanligini tan olish;

ta’lim muassasalarining madaniy hayotida barcha o‘quvchilarning shu jumladan, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni ishtirok etishini ta’minlash;

tegishli hududda yashovchi barcha bolalarning ta’lim ehtiyojlarini to‘liq qondira oladigan tarzda maktablarning ish uslubiyatini qayta qurish;

e’tiborni faqatgina alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga emas, balki barcha o‘quvchilarning ta’limiga va maktab hayotida to‘liq ishtirok etishi uchun to‘siqlarni bartaraf etish;

to‘siqlarsiz barcha uchun erishimli shart-sharoitlarni tahlil qilish va tahlillar asosida maktabning yangi obrazini yaratish;

o‘quvchilarning yashash joyi bo‘yicha joylashgan ta’lim muassasalarida ta’lim olish huquqini tan olish;

umumta’lim maktablarida ham o‘quvchilar, ham o‘qituvchilar uchun sog‘lom muhitni shakllantirish;

ta’lim tashkilotlari va mahalliy hamjamiyatlar o‘rtasida yordam va hamkorlik aloqalarini rivojlantirish.

Inklyuziv ta’limning tan olinishi bu inklyuziv jamiyatning tan olinishidir. Inklyuziv ta’lim inklyuziv jamiyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Inklyuziv ta’limni targ‘ib qilish uchun ma’lum bir ishlar ketma-ketligi olib borilishi kerak.

Jamiyat – birinchi o‘rinda, biz inklyuziv ta’limni jamiyat asnosida ko‘rib chiqishimiz kerak. Demak, nogironligi bo‘lgan shaxslarga nisbatan jamiyat qarashlarini ijobiylashtirish kerak.

Maktab – ikkinchi o‘rinda, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarni maktabda ta’lim olishlari uchun maktabda barcha shart-sharoitlarni yaratish kerak. Ularga nisbatan shart-sharoitlarni yaratish ularning sifatli ta’lim olgan holda maktabda ravnaq topib, ta’limni davom ettirishlarining muhim omili hisoblanadi.

Mutaxassislar – uchinchi o‘rinda, barcha toifadagi bolalar ta‘lim olishlari mutaxassislarni tayyorlash va ta‘minlash kerak bo‘ladi. Buning uchun inklyuziv ta‘lim jarayonida ishlay oladigan mutaxassislarni malakasi va tayyorgarligini oshirish kerak.

Bolalar – to‘rtinchi o‘rinda, alohida ta‘lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalar sog‘lom bolalar o‘rtasida sog‘lom muhitni shakllantirish kerak. Bu jarayon ustida maktab rahbari, psixolog va tegishli soha mutaxassisi ya‘ni defektologik ma‘lumotga mutaxassis muhitni yaxshilash bo‘yicha turli xil chora-tadbirlarni ishlab chiqqan holda olib boriladigan ishlar ketma-ketligini amalga oshirishi lozim.

Eslatib o‘tish kerakki, inklyuziv ta‘lim majburiy ta‘lim emas, balki ota-onaning ta‘limga nisbatan istaklarini inobatga oladigan ta‘lim shaklidir. Demak, ota-onalar alohida ta‘lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan farzandlarini xohlasalar inklyuziv ta‘limga jarayoniga kiritishlari va keyingi navbatda xohlasalar maxsus ta‘lim jarayoniga kiritishlari mumkin bo‘ladi. Inklyuziv ta‘limning bosh g‘oyasi: “Bola ta‘lim jarayoniga emas, ta‘lim jarayoni bola imkoniyatiga moslashtiriladi”. Odatda alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta‘lim shaklini tanlashda turli cheklovlarga duch keladilar. Aynan shu konsepsiya orqali alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar turli cheklovlar qo‘yishning oldi olinadi, masalan: qila olmaydi, mumkin emas, sen uchun emas, uddasidan chiqolmaydi va hokozolar. Bu konsepsiya asosida alohida ta‘lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarning barchasi umumta‘lim maktablariga inklyuziv ta‘lim asosida teng huquqlikni ta‘minlashgan holda sog‘lom tengdoshlari bilan ta‘lim olishlari mumkin bo‘ladi.

Inklyuziv ta‘limda maxsus ta‘lim ehtiyojidagi bolalar barcha bolalar bilan birga ma‘lum maqsadda turli qobiliyatlarga muvofiq guruhlashtiriladi. Maxsus ta‘lim aqliy, jismoniy tashqi ko‘rinishga muvofiq amalga oshirilsa, inklyuziv ta‘lim bolaning qobiliyati va imkoniyatlariga ko‘ra belgilanadi. Maxsus ta‘lim o‘qitishning maxsus va alternativ dasturlari orqali o‘qitilsa, inklyuziv ta‘lim bolaga yo‘naltirilgan va moslashtirilgan, yo‘riqnomali, barchaga mo‘ljallangan o‘quv dasturi asosida o‘qitiladi. Inklyuziv ta‘limning o‘ziga xos muhim jihati shundaki, bolalar va o‘qituvchi bir -birlaridan o‘rganishadi hamda muammolarni birgalikda hal etishadi.

Bu ta‘lim bir tomonlama bo‘lmasligi kerak. Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolada o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirish, ko‘nikma va qobiliyatini rivojlantirish, yoshligidan o‘rganishni rag‘batlantirishda oila ishtiroki muhim. Inklyuziv ta‘lim jarayonida ota-onalar bilan ishlash ham muhim. Ta‘kidlash joizki, alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ota-onalariga ularning farzandlari jamiyatning bir bo‘lagi bo‘lish huquqiga ega ekanini tushuntirish, bu ishonchni ularning ongiga yetkazish kerak. Mamlakatimiz ta‘lim tizimida bu masalaga alohida e‘tibor qaratiladi.

Inklyuziv ta‘limga asos bo‘luvchi asosiy qadriyatlar.

Individuallik – har bir bola individual hisoblanadi. Har bir bolaning o‘ziga xosligini inobatga olish kerak.

Ta’lim – har kim o‘rganishi mumkin – o‘rgatib bo‘lmaydigan bolalar bo‘lmaydi, bir bolaga imkoniyatidan kelib chiqib vazifa belgilash kerak.

Ehtiyojlar – har bir bolaning o‘ziga xos xususiyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlari mavjud. Aynan shu omillarni inobatga olib ta’limni tashkil etish zarur.

Diskriminatsiya – har qanday shaklda diskriminatsiyani taqiqlash. Inson qadrini yuksaltirish va tabaqalashishni oldini olish nazarda tutiladi.

Huquq – har bir insonning jamiyat hayotida ishtirok etish huquqi mavjud. Qonunan barcha insonlar teng hisoblanadi.

Bag‘rikenglik – bir-biriga nisbatan bag‘rikenglik va mehr muruvvatlilik xissini rivojlantirib, yosh avlodga mazkur g‘oyalarni singdirib borish kerak.

Inklyuziv ta’limni amalga oshirishning muhim jihatlari – bu bosqichma-bosqich inklyuzivlikka erishish yo‘lidir. Bu jihatlarga amal qilinsa sekin-astalik bilan mutloq inklyuzivlikka erishish mumkin bo‘ladi.

Inklyuziv ta’limni amalga oshirishning muhim jihatlari:

inklyuziv siyosat;

inklyuziv amaliyot;

inklyuziv madaniyat.

Inklyuziv ta’limni muvaffaqiyatli amalga oshirgan maktablar quyidagi inklyuziv maktabni qurish modelini taqdim etadilar:

Inklyuziv maktabni qurish modeli

Obyektiv omillar	Subyektiv omillar
Inklyuziv ta’limni rivojlantirishni amalga oshirish uchun ta’lim muassasalarini tanlash.	Umumta’lim maktablari o‘qituvchilarini tayyorlash hamda maxsus pedagogika va psixologiyaning hususiyatlari bilan tanishtirish.
Inklyuziv ta’limni rivojlantirish dasturini ishlab chiqish.	Inklyuziv maktablarni komplektlash bo‘yicha faoliyatini tashkil etish.
Tashkilotlar o‘rtasida o‘zaro hamkorlik.	Inklyuziv sinflardagi o‘quvchilarning ota-onalari bilan ishlashni tashkil etish.
Xalq ta’lim boshqarmasi huzurida “Inklyuziv ta’lim bo‘yicha kengash”ni tashkil etish.	Inklyuziv ta’limda ishtirok etuvchi o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish.
Maktablarda inklyuziv ta’lim bo‘yicha koordinatorlarni tayinlash.	Inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlash maqsadida turlli tadbirlarini o‘tkazish (bag‘rikenglik darslari, o‘qituvchilar va ota-onalar uchun treninglar, maktabda qulay muhit yaratish uchun hamkorlarni jalb qilish).

Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni tezroq umumta‘lim jarayoniga moslashtirish maqsadida ularni faqatgina ta‘lim jarayoniga emas, balki sinf ishlari va maktab tadbirlariga ham jalb qilish zarur hisoblanadi.

Inklyuziv ta‘lim jarayonida nafaqat alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar balki, sog‘lom bolalar ham quyidagi bir qator imkoniyatlarga ega bo‘ladilar:

sog‘lom bolalar inklyuziv ta‘limda mehr-muruvvatli va sahovatli bo‘lishga o‘rganadilar;
sog‘lom bolalar inklyuziv ta‘limda bag‘rikeng va sabrli bo‘lishga o‘rganadilar.

Natija. Inklyuziv ta‘lim asosida alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ota-onalari ham sog‘lom bolalarning ota-onalari kabi farzandlarini xohlasalar umumta‘lim maktablariga, xohlasalar maxsus maktabga va imkoniyatlari to‘g‘ri kelsa xususiy maktablarga hamda farzandlari iqtidorli bo‘lsa, ixtisoslashtirilgan davlat ta‘lim muassasalarining ta‘limga jalb qilishlari mumkin bo‘ladi.

Muhokama. Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta‘lim jarayoniga moslashtirishda pedagoglarning o‘rni ham juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun pedagoglarning bu boradagi o‘rnini ko‘rib chiqamiz.

Nogiron bolalarni muvaffaqiyatli moslashtirish uchun o‘qituvchi, psixolog va yordamchi o‘qituvchi quyidagilarni amalga oshirishlari kerak:

- ✓ nogironligi bo‘lgan bolalarning o‘ziga xususiyatlari haqida bilish;
- ✓ bola haqidagi anamnestik ma‘lumotlarni o‘rganish (tibbiy individual rivojlanish kartasi);
- ✓ ota-onalar (qonuniy vakillar) bilan bolaning xususiyatlari haqida suhbatlashish, uning ijtimoiy muhitini o‘rganish;
- ✓ bolalarni nimalaga qodir ekanligini va o‘zlashtirish darajasini bilishlari;
- ✓ bolani kuzatish natijalariga ko‘ra boladagi o‘zgarishlarni nazorat qilish;
- ✓ sinfdagi muhit vao‘zaro munosabatni shakllantirishga hissa qo‘shish.

Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni tezroq umumta‘lim jarayoniga moslashtirish maqsadida ularni faqatgina ta‘lim jarayoniga emas, balki sinf ishlari va maktab tadbirlariga ham jalb qilish zarur hisoblanadi.

Xulosa va takliflar. Dunyo jamiyatida imkoniyati cheklangan bo‘lishiga qaramay, turli sohalarda ulkan cho‘qqilarni zabt etgan insonlar kam emas. Yuksak diniy maqomlarga erishgan yoki sportchi, mashhur san‘atkor, hatto siyosiy yetakchi bo‘lgan shaxslar ham talaygina.

Inklyuziv ta‘lim imkoniyati cheklangan bolalarga munosib ta‘lim olish, moslashgan va raqobatbardosh bo‘lish imkoniyatini beradi. Umumta‘lim maktablarida inklyuziv ta‘limni joriy etishning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan ta‘lim jarayoni subyektlarining yangi ta‘lim tizimini qabul qilishga qanchalik tayyorligiga bog‘liq.

Millati, tili va dinidan qat‘i nazar, inson qadr-qimmatini va sha‘nini ulug‘lash, har bir fuqaro haqida e‘tibor va g‘amxo‘rlik, mehr-muruvvat, saxovat va olijanoblik biz qurayotgan Yangi O‘zbekiston jamiyatining hayot qoidasi bo‘lib qoladi.

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son Qarori
3. Алехина С.В., Ключко Е.Ю., Авилочева Н.С., Седых О.А. Инклюзия и кадры: взгляд родителей и мнение профессионалов Вестник практической психологии образования 2020.
4. Борисова Н.В. Актуальные задачи психологии в контексте проблем духовно-нравственного самоопределения современного человека Москва 2022.
5. Малофеев, Н.Н. Стратегия и тактика переходного периода в развитии отечественной системы специального образования и государственной системы помощи детям с особыми проблемами [Текст] / Н.Н. Малофеев // Дефектология. – 1997. – № 6. – С. 3-10.
6. Valixanova N.A. Qadriyatlarning o‘qituvchi faoliyatidagi uning kasbiy va shaxsiy rivojlanishidagi roli va o‘rni. Qo‘qon universiteti xabarnomasi, 2023.
<https://doi.org/10.54613/ku.v8i8.817>

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Sanobar Abdullayeva Ibadullayevna

Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

E-mail:abdullayevasanobar41@gmail.com

UrDPI dotsenti, PhD K.Karimova taqrizi asosida

Annotatsiya Maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash mexanizmlari va ularni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish metodikalari, iqtidorli o'quvchilarni bilan ishlashda ularni pedagogik psixologik holatlari o'rganilganligi hamda bu mexanizmlarni takomillashtirish to'liq yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Intellektual salohiyat, "Mentor", ijobiy muhit, kompetentlik.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ РАБОТЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С ОДАРЕННЫМИ УЧЕНИКАМИ

Аннотация В статье подробно освещены механизмы работы будущих учителей начальных классов с одаренными учениками и методики использования современных педагогических технологий в их обучении, изучены их педагогические психологические состояния при работе с одаренными учениками, а также совершенствование этих механизмов.

Ключевые слова: Интеллектуальный потенциал, "наставник", позитивная атмосфера, компетентность.

IMPROVING THE MECHANISMS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' WORK WITH GIFTED STUDENTS

Annotation The article highlights in detail the mechanisms of work of future primary school teachers with gifted students and methods of using modern pedagogical technologies in their education, their pedagogical psychological states when working with gifted students, as well as the improvement of these mechanisms.

Keywords: Intellectual potential, "mentor", positive atmosphere, competence.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta‘lim tizimining yuqori bosqichga o‘tgan bo‘lmish, oliy ta‘lim tizimida bir qator tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Mustaqil fikrga ega va yuksak saviyali kadrlar tayyorlash masalasiga davlat siyosati darajasida ahamiyat qaratilmoqda. Sh.M.Mirziyoyevning “Oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta‘minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora tadbirlar to‘g‘risida”gi 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son qarori aynan shu masalaga qaratilgandir. Butunjahon ta‘lim tizimida sodir bo‘layotgan yangiliklar va o‘zgarishlar intellektual salohiyatga ega bo‘lgan, iqtidorli hamda kreativ fikrlaydigan mutaxassislariga ehtiyojni keltirib chiqarmoqda. Dunyoning turli rivojlangan mamlakatlarida iqtidorni rivojlantirish boshlang‘ich maktablarida iqtidor va noyob iste‘dod egalarini kashf etish sohasida keng qamrovli ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda. Shu sababli ham intellektual salohiyatli va iqtidorli yoshlarning boshqalarga noma‘lum bo‘lgan qobiliyatlarini yuzaga chiqarish, ularni namoyon etish hamda rivojlantirishga qodir bo‘lgan pedagog kadrlar tayyorlashning innovatsion metodikasini takomillashtirish alohida dolzarblik kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Bugungi kun bo‘lajak o‘qituvchisida aynan shu kompetensiyani rivojlantirish bo‘lajak kadrlarni raqobatbardoshligini oshirishga ham yordam beradi. Chunki, talaba kelajakda yuqori malakali mutaxassis bo‘lib chiqishi hamda ilmiy muammolarni hal qilishga tayyor bo‘lishi kerak. Ta‘limning turli darajalarida kadrlar tayyorlash mazmunini loyihalash, ijtimoiylashuvga, shaxsning umumiy madaniyatini shakllantirishga, kasbiy ta‘lim dasturlarini ongli ravishda tanlashga va keyinchalik ishlab chiqishga ko‘maklashishni, o‘zlarining kasbiy malakalarini muntazam ravishda oshirish, o‘qituvchilarning turli kasbiy birlashmalari faoliyatida ishtirok etishga tayyor bo‘lish, ota-onalar va ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar bilan muloqot qilish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishi bugungi kunda bo‘lajak o‘qituvchilarga qo‘yilayotgan talablardir. Bo‘lajak pedagog o‘z darajasiga ya‘ni malakasiga mos keladigan kasbiy va ta‘limiy vazifalarni hal qilishga tayyor bo‘lishi lozim. Oliy ta‘limning yetakchi vazifalaridan biri talabalarni amaliyot faoliyatiga jalb qilishdir. Bu nafaqat bo‘lajak pedagoglarni sifatli tayyorlashni yaxshilash, shuningdek, zamonaviy va kreativ fikrlaydigan o‘qituvchilarning yangi avlodini yetishtirish demakdir. Shuni nazarda tutadigan bo‘lsak o‘qituvchining kasbiy pedagogik faoliyatining xususiyatlari ham o‘zgarib bormoqda va kasbiy faoliyatning barcha turlarining mohiyatini belgilaydigan mutaxassis kompetentsiyalarini shakllantirish uchun ta‘lim muassasasida pedagogik sharoitlarni yaxshilash ham katta ahamiyatga ega. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining amaliyot jarayonidagi kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning yana eng muhim jihatlaridan biri – bu rivojlangan davlatlar qatori mamlakatimizda ham ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qilishdir. Iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashda bir nechta metodlardan foydalanish mumkin:

1. **Test va imtihonlar:** O‘quvchilarning akademik muvaffaqiyatlarini baholash turli test va imtihonlar o‘tkazish.
2. **Ijodiy ishlar:** O‘quvchilarning ijodiy ishlarini (maqola, loyiha, san’at asarlari) tahlil qilish.
3. **Muloqot va kuzatuv:** O‘qituvchilar tomonidan o‘quvchilar bilan bevosita muloqot va kuzatuv olib borish. Ularning fikrlash jarayonini va muammolarni hal qilish qobiliyatini baholash.
4. **Ota-onalar va hamkasblar fikri:** Ota-onalar va o‘qituvchilardan o‘quvchilarning iqtidorlarini aniqlash bo‘yicha fikrlar so‘rash.
5. **Qiziqishlar va qobiliyatlar:** O‘quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini o‘rganish, masalan, matematikaga, san’atga yoki sportga bo‘lgan qiziqishlari.

Bu usullar birgalikda foydalanilganda, iqtidorli o‘quvchilarni aniqlashda samarali natijalarga erishish mumkin. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda amaliyot jarayonida bir qator strategiyalar va yondashuvlar qo‘llanilishi mumkin. Masalan: **Individualizatsiya** - Har bir o‘quvchining ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslashtirilgan darslar o‘tkazish. Bu, o‘quvchilarni qiziqtiradigan materiallar va muammolar bilan ta‘minlash orqali amalga oshiriladi. **Chuqur o‘rganish** – o‘quvchilarga murakkab, chuqur va qiyin masalalarni berish. Bu ularning analitik fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Loyihalar va tadqiqotlar - o‘quvchilarga loyiha asosidagi o‘quv faoliyatlarini berish, ularga mustaqil tadqiqot olib borish imkonini berish. **Mentorlik va ko‘mak**-iqtidorli o‘quvchilarni qo‘llab-quvvatlash uchun mentorlar tayinlash. Bu ularga rivojlanishlari uchun zarur yo‘l-yo‘riq berishga yordam beradi. Bu o‘rinda shuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, muvaffaqiyatli insonlarning “sirlari” nimada ekanligini so‘rashganda ularning deyarli barchasi beradigan javob bu ularning ustozlari borligi. Bugungi zamon tili bilan aytganda, ular uchun “mentorlar” o‘ta muhim ekanligini aytishadi. Insonda yo‘l ko‘rsatib turuvchi mentor bo‘lishi haqiqatdan ham juda katta yordam beradi. **O‘zaro o‘rganish** – o‘quvchilarni bir-birlari bilan hamkorlik qilishga, guruh ishlariga jalb qilishni anglatadi. Bu ularning kommunikatsiya va jamoaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. **Qo‘shimcha resurslar** - ya’ni iqtidorli o‘quvchilar uchun qo‘shimcha materiallar, kitoblar yoki onlayn kurslar taqdim etish orqali ham o‘quvchilarning yashirin iqtidorini yuzaga chiqarish mumkin. **Fikr almashish va baholash** – bu usul o‘quvchilarning fikrlarini eshitish va ularga o‘zlarini baholash imkoniyatini berish jarayoni ham juda yaxshi samara beradi. Bu jarayon o‘quvchilarning o‘z-o‘zini anglashiga yordam beradi. **Ijobiy muhit yaratish** – bu iqtidorli o‘quvchilar uchun rag‘batlantiruvchi va ijobiy muhitni yaratish, ularning o‘zini o‘zi ifoda etishlariga imkon berish usulidir. Bu usullar, iqtidorli o‘quvchilarning potentsialini to‘liq ochish va ularga o‘z yo‘llarini topishda yordam berishga qaratilgan. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda o‘qituvchining roli juda muhim.

Tahlil va natijalar. Bo‘lajak o‘qituvchi iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda quyidagi asosiy vazifalarni bajarishi kerak:

1. **Mentor va yo‘l-yo‘riq beruvchi:** Bu vazifada o‘qituvchi o‘quvchi yo‘l ko‘rsatib, ularning qobiliyatlarini rivojlantirishda yordam berishi kerak. Ularning qiziqishlariga mos keladigan faoliyatlar va resurslar bilan ta‘minlashi muhim.
2. **Motivatsiya beruvchi:** O‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun qiziqarli va qiyin vazifalar berishi, ularga o‘zlarini sinab ko‘rishga imkoniyat yaratishi lozim.
3. **Tahlilchi va baholovchi:** O‘qituvchi o‘quvchilarning yutuqlarini va ehtiyojlarini baholab, ularga mos keladigan darslarni rejalashtirishi kerak. Iqtidorli o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash imkoniyatini yaratish ham muhim.
4. **Shaxsiylashtiruvchi:** O‘quvchilarning individual qobiliyatlarini inobatga olib, darslarni shaxsiylashtirish va moslashtirish. Har bir o‘quvchining o‘ziga xos ehtiyojlarini hisobga olish kerak.
5. **O‘zaro o‘rganishni rag‘batlantiruvchi:** O‘qituvchi o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlikni rivojlantirish va ularga bir-biridan o‘rganishga yordam berishi kerak. Guruh ishlarini tashkil etish va muhokama qilish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash muhim.
6. **Ijodkorlikni rivojlantiruvchi:** Bu vazifada o‘qituvchi o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun muammolarni hal qilishda mustaqil fikrlash va innovatsion yondashuvlarni qo‘llab-quvvatlashi kerak.
7. **Ijobiy muhit yaratish:** Bunda o‘qituvchi ijtimoiy va emotsional muhitni yaratib, o‘quvchilarning o‘zini ifoda etishiga va xatolaridan o‘rganishlariga yordam berishi zarur.

Xulosa. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda yuqoridagi rollarni bajarib, ularning potentsialini to‘liq ochishga va ularga o‘z yo‘llarini topishda yordam berishga tayyor bo‘lishi lozim. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash — bu o‘qituvchining ma‘naviy va professionallik jihatidan muhim vazifasi. O‘qituvchi, mentor, motivatsiya beruvchi, tahlilchi va ijodkorlikni rivojlantiruvchi sifatida, iqtidorli o‘quvchilarning qobiliyatlarini to‘liq ochish va ularga individual yondashuvni ta‘minlash orqali muhim rol o‘ynaydi. Bunda o‘qituvchining asosiy maqsadi, o‘quvchilarni qiziqtiradigan va ularga mustaqil fikrlash imkonini beradigan darslar tashkil etishdir. Shuningdek, ijobiy va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish, o‘quvchilarni o‘zaro hamkorlikka jalb qilish va ularning motivatsiyasini oshirish ham muhimdir. O‘qituvchining bu rollari orqali iqtidorli o‘quvchilar o‘z potentsialini amalga oshirishi, o‘z yo‘llarini topishi va kelajakda muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun zarur sharoitlar yaratiladi. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash o‘qituvchidan katta mas‘uliyat va ijodkorlik talab etadi. O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki mentor, motivator va shaxsiylashtiruvchi sifatida faol ishtirok etishi lozim. U o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olib, ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishi kerak. Shuningdek, ijtimoiy va emotsional muhit yaratish orqali o‘quvchilarning o‘zini ifoda etishiga va o‘zaro o‘rganishiga imkon yaratish ham muhimdir. Bu jarayonda o‘qituvchi

o‘quvchilarning fikrlarini, qiziqishlarini va ijodkorliklarini rag‘batlantirib, ularning potentsialini to‘liq ochishga hissa qo‘shadi. Natijada, iqtidorli o‘quvchilar o‘z bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishda muvaffaqiyatga erishishadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mutaxassis sifatida: aniq maqsad va intilish asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish, pedagogik jarayon samaradorligini hamda o‘zining ishchanlik faolligini oshirish, izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni o‘zlashtirish, ilg‘or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo‘lish, shu bilan birga o‘zining kasbiy faoliyatiga fan-texnikaning so‘nggi yangiliklarini samarali tatbiq etish, kasbiy ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini takomillashtirish, salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralarini izlash yo‘lida olib boradigan amaliy harakati uning o‘z ustida ishlashini ifodalaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faolishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora – tadbirlar to‘g‘risida”gi 05.06.2018 yildagi PQ– 3775 –sonli Qarori
2. 2019-yil 8-oktyabrdagi PF 5748-sonli Farmonida “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 - yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” (3-bob, 3-paragraf), Toshkent-2019.
3. Azizxodjayeva N.N. O‘quv jarayonining samaradorligini oshirishda pedagogik texnologiyalar - Toshkent, 2007. – B. 14-23.
4. Tolipov O‘.Q. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent:”Fan” 2006. – B. 76.
5. Yo‘ldoshev J. Interfaol ta’lim sifat kafolati. –Toshkent, 2008. – B. 86.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MATNNI O‘QIB TUSHUNISH KOMPETENSYASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI

Eshmatova Umida Abdupayez qizi
Xalqaro Nordik Universiteti Pedagogika kafedrası magistranti

Annotatsiya Mazkur maqolada o‘quvchilarning matnlarni o‘qib tushunish kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari hamda matnni o‘qib tushunish ko‘nikmasining psixofiziologik jarayon ekanligi haqida atroflicha fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: matn, o‘qish, kompetensiya, taraqqiyot, ta’lim, dunyoqarash, modernizatsiya, talab, malaka.

Abstract In this article, the scientific-methodological foundations of the development of students' reading and understanding competences and the fact that the ability to read and understand the text is a psychophysiological process are discussed in detail.

Key words: text, reading, competence, development, education, outlook, modernization, demand, competence.

Kirish.

Yurtimizning bugungi kundagi iqtisodiy hamda ijtimoiy rivojlanish borasidagi islohotlari dunyoning yuksalgan mamlakatlari qatoridan munosib o‘rin olish uchun ma’naviy salohiyatimizni va iqtisodiy qudratimizni, ta’lim sohamizni yanada oshirish, ularni XXI asr fan-texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan darajada qayta isloh qilishni talab etadi. Buning uchun ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, o‘quvchi-yoshlarimizning dunyoqarashini o‘zgartirish, ularning mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ularda yangiliklarga intilish, yangi g‘oyalar ishlab chiqish, muammoli vaziyatlardan chiqara olish ko‘nikmalarini jahon andozalari darajasiga ko‘tarishni taqozo qiladi. Maktab darsliklari hamda o‘quvchilar bilimni baholash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari amalga oshirish lozim.

Metodologiya.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasining “Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish va inson kapitalini rivojlantirish”¹ deb nomlangan yo‘nalishida maktablarda ta’lim sifatini oshirish,

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF60-sonli Farmoni

pedagog kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish masalalari na tutilgan aniq maqsadlar belgilangan.

Asosiy qism.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish bilish va muloqot vositasi sifatida katta ahamiyatga ega. Shuningdek, eshitish kanallariga qaraganda ko‘rish kanallarining o‘tkazish layoqati birmuncha yuqori. Shu bois bosma matn ko‘rinishida tavsiya qilingan axborot eshitilgan axborotdan ko‘ra ishonchli va samarali tarzda qabul qilinadi hamda unga kam xarajat va kuch sarflanadi. Bu o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitish jarayonida o‘qishga o‘rgatish vazifasining muhimligini ko‘rsatadi. Boshqa jihatdan qaraganda, tabiiy muloqot sharoitida nutqiy faoliyatning barcha turlari uzviy bog‘liqligi hamda o‘qish ko‘nikmalarining yaxshi rivojlanganligi ushbu faoliyatning boshqa turlariga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida asosiy e‘tibor bolalarni to‘g‘ri, tez (me‘yorida), ongli va ifodali o‘qish malakalarini egallashlariga qaratiladi².

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish malakasini egallash uchun alohida yo‘nalishda metodik ishlar, yangi texnologiyalar joriy etilmasa, ushbu malaka ko‘rsatkichi o‘quvchilarda shakllanmay qolaveradi. Matnni o‘qib, tushunish jarayoni murakkab bo‘lib, u xotira, xayolot, fikrlash, hissiyot, iroda, qiziqish va boshqa ko‘plab aqliy xususiyat va ruhiy holatlarni o‘z ichiga olishi bilan o‘ziga xos murakkabliklarga egadir.

Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish, o‘rgatish yo‘llari va vositalari, ona tilini egallash, ya‘ni nutqiy kompetensiyalarni o‘qish va yozishni, grammatika va imloni o‘zlashtirib olish to‘g‘risidagi bilimlarni o‘rgatar ekan, shuningdek, o‘quvchida matn ustida mustaqil ishlash, ularni xalqaro baholash dasturlariga tayyorlash, matnni o‘qib tushunish malakasini shakllantirishda o‘qish darslariga nisbatan ona tili darslarining imkoniyatlari kengroq. Sababi, ona tili darslarida illyustrativ material sifatida matnlar beriladi³. Mavzuni keng yoritish maqsadida dastavval, o‘qib tushunish jarayonining fiziologik ketma-ketligi haqida ma‘lumot berdik. Jumladan, bu jarayonni Sh .Abdiraimov “O‘qib tushunish malakasini baholashning psixofiziologik xususiyatlari” nomli maqolasida shunday tushuntiradi, “O‘qib tushunish jarayonida matndagi turli chiziqlar majmuyini qabul qilamiz, ular grafema deb ataladi. U vizual kirish leksikonidagi mavjud so‘zlar bilan solishtiriladi va so‘z chizmadan iborat tashqi shaklidan mazmundan iborat mohiyatiga aylanadi va idrok qilinadi. Ya‘ni, mazkur tasvirga bog‘langan ma‘no faollashadi. Bir so‘z bilan aytganda, yozma matndagi so‘zni turli belgilar tizimi – grafemalar yig‘indisi sifatida qabul qilamiz va uni mazmun parchasi sifatida idrok qila boshlaymiz. Shuni ham ta‘kidlashimiz kerakki, “matnni o‘qish, uni tushunish jarayoni pedagogik (biror shaxs tomonidan takrorlab o‘rgatish, ko‘rsatish), psixologik (diqqatni yig‘gan holda o‘rganilayotgan narsaga qarash, tikilish), jismoniy (boshqa harakatlarni to‘xtatgan holda ko‘zni faqat harf, bo‘g‘in yo so‘zga qaratish) va fiziologik (o‘rgatilayotgan harf yo so‘zni

² Abdiraimov Sh “O‘QIB TUSHUNISH MALAKASINI BAHOLASHNING PSIXOFIZIOLOGIK XUSUSIYATLARI” Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 986-989-bet 2021: 5.423

³ Jumamuratova G “BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINING O‘QIV TUSHUNISH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH” Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 217-219-bet 2022

...orlay olish, o‘qiy olish qobiliyatining mavjud yoki mavjud emasligi) ja
hisoblanadi”⁴.

Shuning uchun ham o‘qib tushunish murakkab nutqiy psixofiziologik faoliyat hisoblanadi. Bu jarayon haqida ko‘plab xorij va o‘zbek olimlari ilmiy ishlar qilganlar, tajribalar o‘tkazganlar va ularning tahlillari asosida natijalarni taqdim qilganlar. Shuningdek, matnni o‘qib tushunish murakkab psixolingvistik jarayon bo‘lib, u tilshunos olimlar tomonidan bir qancha bosqichlarga ajaratiladi. Jahon tilshunosligida T.A. Apollonskaya, Y.V. Gleybman, I.Z. Manoli kabi olimlar qabul qilishning 3 ta asosiy darajasini belgilaydi:

- verbal-sintagmatik daraja;
- designativ daraja;
- dinativ daraja.

O‘zbek tilshunosligida esa olima I.Azimova matnni tushunishning beshta darajasini keltiradi:

- a) assotsiativ daraja;
- b) leksik-morfologik daraja;
- c) kontekstual daraja;
- d) struktural daraja;
- g) matn darajasi⁵.

Tadqiqotlar va ilmiy ishlarni o‘rganishimiz natijasida, boshlang‘ich sinflarda matnni o‘qib tushunish, uni idrok qilish, o‘zlashtirish quyidagi bosqichlardan iborat. 1-bosqich: grafik tasvirni tanish va so‘zni o‘qish;

2-bosqich: so‘zning matndagi ma’nolarini angash;

3-bosqich: rasmlarda, chizmalarda, diagrammalarda ifodalangan ma’lumotni tushunish va so‘zlarning o‘zaro mazmuniy bog‘lanishini, birliklarning matndagi vazifasini idrok etish;

4-bosqich: matnning qismlarini anglash va ular o‘rtasidagi mazmuniy bog‘liqliklarni idrok qilish;

5-bosqich: matndagi umumiy va yashirin ma’nolarni tushunish, matn maqsadini anglash, matndagi ma’lumotdan real hayotiy vaziyatda foydalana olish;

6-bosqich: matnga aynan shu mavzuda yozilgan boshqa matnlar bilan qiyoslab baho bera olish⁶. Boshlang‘ich sinflarda matnni o‘qib tushunish bosqichlar bir xil amalga oshavermaydi. Shuning uchun ham muayyan matnni bir xil o‘qib chiqqan o‘quvchilar tushunishining har xil bo‘lishini guvohi bo‘lamiz. Bu uning fiziologik va psixologik jihatlariga bog‘liq bo‘ladi, ya’ni qabul qilish qobiliyati yoki ruhiy-psixik holatiga, yoki jismoniy holatlariga bog‘liq bo‘lishi mumkin.

⁴ Abdiraimov Sh “O‘QIB TUSHUNISH MALAKASINI BAHOLASHNING PSIXOFIZIOLOGIK XUSUSIYATLARI” Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 986-989-bet 2021: 5.423

⁵ Azimova I. O‘zbek tilidagi gazeta matnlarining mazmuniy persepsiyasining psixolingvistik tadqiqi: monografiya. –T., 2019. 158 bet

⁶ Sharopova F.V. 5-sinf o‘quvchilarida matnni o‘qib tushunish malakasini shakllantirishning nazariy va metodik asoslari. ped.fan.magist. dis. –T., 2020. – 108 b

Natijalar.

Olib borilgan o'rganishlar natijasida matnni o'qib tushunishning bir nechta omillar mavjudligi aniqlandi. O'quvchilarda matnni o'qib tushunishga bir nechta omillar ta'sir etishi mumkin. Shuning uchun pedagogik o'lchovlarga doir tadqiqotlarda o'qib tushunish malakasini baholashda natijalarga salbiy ta'sir etuvchi omillar quyidagicha guruhlashtiriladi:

- matn omillari;
- o'quvchi omillari;
- vazifa omillari⁷.

Matn omillari – matn bilan bog'liq bo'lgan omillar: matn tilining og'irligi, berilish uslubining murakkabligi, matn turlari va unda mavzular tematikasi bilan bog'liq bo'lgan omillar liq bo'lgan omillar.

O'quvchi omillari – o'qib tushunuvchi bilan bog'liq omillar: o'quvchining yoshi, fiziologik va psixologik holati, tajribasi, kognitiv darajasi bilan bog'liq bo'lgan omillar.

Vazifa omillari – topshiriq bilan bog'liq omillar: topshiriqlar hajmi, miqdori, mazmunining aniq va lo'nda ifodalanganligi bilan bog'liq bo'lgan omillar.

Xulosa.

Shu sababli o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash jarayonida o'qib tushunish malakasini baholash ko'rsatkichlarini belgilashga, baholash jarayonida foydalaniladigan matnlarni tanlashga, u asosida topshiriqlar tuzishga alohida e'tibor bilan yondashish talab berish lozim.

Shuningdek, “Shvetsariyalik psixolog J.Piajening fikricha, bolaning aqliy o'sishi o'zining ichki qonunlari asosida rivojlana borib, sifat jihatdan o'ziga xos bir qator genetik bosqichlarni bosib o'tadi”⁸. Ya'ni bola fiziologik tomondan o'sib boradi, unda namoyon bo'luvchi holatlar, ko'nikmalar ham rivojlanib boradi. Shu bois baholash jarayonida ham o'quvchining yosh xususiyatidan kelib chiqib mezonlar belgilanishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu borada olib borilayotgan ilmiy izlanishlarimiz natijasida 4-sinflarda aynan qanday matnlarni o'qishda qiyinchiliklar kuzatilayotganligi hamda, bu borada amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar haqida atroflicha fikr yuritishga harakat qildik.

Marvarid

(Meri Joslin)

Dengiz bo'yida boy va kambag'al bolalar barchasi birgalikda o'ynashar edi.

Bir kuni ular suvga chuqurroq sho'ng'ish uchun dengizning o'rtarog'iga borishdi. “Men topgan narsani qarang!” - deb baqirdi bir bola. “Bu marvarid, - dedi boshqasi, - u judayam chiroyli”. Bolalar uni ko'rish uchun yig'ildilar. Ular marvaridning naqadar chiroyli va

⁷ Ismailov A. v.b.,. Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash. - Toshkent, «Sharq», 2019, 92 b.

⁸ O'zbek tilini o'rganish va o'qitishni qayta qurish hamda takomillashtirish dolzarb masalalari. O'zbek tili doimiy anjumani birinchi yig'inining tezislari. -Samarqand, 1991.

qinligini ko‘rib, uni ushlab ko‘rgilar keldi. Ammo buni so‘rashga hech kim jurat olmadi...

“Uni olsam bo‘ladimi? Ha, u chindan ham chiroyli ekan”. Bu birinchi bo‘lib gapirgan bola edi.

“Bu haqiqatdan ham Joshniki. U topdi”, - dedi qizlardan biri.

Rubben marvaridni sen olaqol, - dedi Josh. - Chunki u senga juda yoqib qoldi”. O‘sha kundan boshlab, bolalar Rubeni kamroq ko‘radigan bo‘lishdi. Ular tashqarida, toza havoda o‘ynayotgan paytda Ruben ichkaridan chiqmay, marvaridlar haqida ma‘lumotlar o‘rganish bilan mashg‘ul bo‘lardi. U dengiz chig‘anoqlari ichida marvaridlar qanday hosil bo‘lishini bilib oldi. Oila a‘zolari undan qanday sovg‘a olishni orzu qilayotganini so‘rashganida, u doim marvaridlari bo‘lishini xohlashini aytardi. “Men katta bo‘lsam marvarid savdosi bilan shug‘ullanuvchi tadbirkor bo‘laman”, - derdi u.

Kun kelib shunday bo‘ldi ham. Ruben do‘stlari bilan xayrlashib, bolaligi o‘tgan uyini, dengiz yaqinidagi ona shahrini tark etib, marvarid savdolari bo‘ladigan katta shaharlarga jo‘nab ketdi. O‘zidagi mayda marvaridlarni katta, bejirim marvaridlarga almashtirdi. Shundan so‘ng u baliqchilar to‘r tashlab ov qiladigan okean qirg‘og‘iga bordi va yangi marvaridlar topish maqsadida chig‘anoqlar izlashga kirishdi. Nihoyat kattagina, dumaloq bir marvaridni topib oldi.

Ruben dengizning eng sara marvaridlar topish mumkin bo‘lgan yerlarigacha sayohat qildi, u yerlarda suvning tubi ko‘pincha kumush va pushti rangda tovlanib turardi. Vaqtlar o‘tib, u badavlat odamga aylandi. Undan marvarid harid qilish uchun dunyoning turli tomonidan savdogarlar kelishardi.

Biroq Ruben boyib ketgan bo‘lsa ham, baxtli emasdi. U borgan sari o‘z bolaligi o‘tgan dengiz bo‘yidagi shaharchani ko‘p eslab, sog‘ina boshlaydi. Ayniqsa birinchi topgan marvaridini unga hadya qilib yuborgan eski do‘sti Josh naqadar saxiy bo‘lganini qayta-qayta yodga olardi.

Kunlarning birida: “Ruben! - degan ovoz eshitildi. - Seni ko‘rganimdan hursandman!” U dengiz sohilida farzandlari bilan o‘ynab yurgan Josh edi. Ruben do‘stini uchratganidan juda baxtiyor bo‘ldi, oradan ko‘p yillar o‘tgsn, uzoq yillar ko‘rishmagan bo‘lsa ham, u Josh bilan soatlab suhbatlashib o‘tirdi. “Men yetarlicha dunyo kezdin boylik orttirdim, - dedi Ruben. - Endi faqat o‘zim tug‘ilib o‘sgan qadrdon go‘shamga qaytib, o‘sha yerda tinch sokin hayot kechirishni istayman. Biz zamonlar menga qilgan saxiyligingga men ham senga bir hadya qilsam deyman. Ayt nima istaysan? Yanggi uymi yoki hashamatli katta kemami?”

“Rahmat, - dedi Josh, - ammo menga oddiy hayotim yoqadi, menga yangi uy ham katta kema ham kerak emas. Menimcha biz qila oladigan eng yaxshi ish - bu boringni boshqalar bilan baham ko‘rib yashash. Shundagina hammamiz o‘z hayotimizdan mamnun, baxtli yashashimiz mumkin”.

Ruben Josh undan hech narsa so‘ramaganidan avvaliga hayron qoldi, keyin yana shuncha boylik orttirib baxt topa olmaganini esiga tushdi-yu, jilmayib qo‘ydi. “Haqsan! Biz sen aytgan ishni albatta qilamiz”, - deb javob qildi u.

PIRLS TESTLARI (mezon asosida o‘zim tuzgan savollar):

Mavzu: Marvarid

I.1. Gaplarni asar voqealari tartibida raqamlang.

___ Bolalar uni ko‘rish uchun yig‘ildilar. Ular marvaridning naqadar chiroyli va yorqinligini ko‘rib, uni ushlab ko‘rgilar keldi.

___ O‘sha kundan boshlab, bolalar Rubeni kamroq ko‘radigan bo‘lishdi.

___ Dengiz bo‘yida boy va kambag‘al bolalar barchasi birgalikda o‘ynashar edi.

___ Oila a‘zolari undan qanday sovg‘a olishni orzu qilayotganini so‘rashganida, u doim marvaridlari bo‘lishini xohlashini aytardi.

2. Gaplarni asar voqealari tartibida raqamlang.

___ Vaqtlar o‘tib, u badavlat odamga aylandi. Undan marvarid harid qilish uchun dunyoning turli tomonidan savdogarlar kelishardi.

___ O‘zidagi mayda marvaridlarni katta, bejirim marvaridlarga almashtirdi.

___ Menimcha biz qila oladigan eng yaxshi ish - bu boringni boshqalar bilan baham ko‘rib yashash.

___ “Men katta bo‘lsam marvarid savdosi bilan shug‘ullanuvchi tadbirkor bo‘laman”, - derdi u.

II. Asar matni tahlili bilan bog‘liq topshiriqlar.

1. Nima sababdan Josh do‘stiga o‘zi topgan marvaridni berdi.

A. Marvarid do‘stiga yoqib qolgani uchun.

B. Unda marvaridlar ko‘p bo‘lgani uchun.

C. O‘zidagi mayda marvaridlarni kattasiga almashtirish uchun.

D. Boshqalar sovg‘a qilishini aytgani uchun.

2. Josh suvdan topgan narsaning nomi nima?

A. Tilla

B. Oltin

C. Marvarid

D. Katta marvarid

3. “Men katta bo‘lsam bo‘laman”, - derdi u.

A. tilla savdosi bilan shug‘ullanuvchi tadbirkor

B. marvarid savdosi bilan shug‘ullanuvchi tadbirkor

C. marvarid qirish bo‘yicha mutaxasis

C. Marvarid tarkibini aniqlovchi olim

4. Ruben do‘stining sahiyligi evaziga unga hadya qilish uchun nimalar taklif qildi?

A. katta kema

B. hashamatli uy

C. Yanggi uy yoki hashamatli katta kema

D.hashamatli uy yoki yanggi kema

5.Nima uchun Ruben boyib ketgan bo‘lsa ham, baxtli emasdi? Hikoyadan olgan xulosangizni bayon qiling.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF60-sonli Farmoni

2. Abdiraimov Sh “O‘QIB TUSHUNISH MALAKASINI BAHOLASHNING PSIXOFIZIOLOGIK XUSUSIYATLARI” Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 986-989-bet 2021: 5.423

3. Jumamuratova G “BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING O‘QIV TUSHUNISH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH” Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 217-219-bet 2022

4. Azimova I. O‘zbek tilidagi gazeta matnlarining mazmuniy persepsiyasining psixolingvistik tadqiqi: monografiya. –T., 2019. 158 bet

5. Sharopova F.V. 5-sinf o‘quvchilarida matnni o‘qib tushunish malakasini shakllantirishning nazariy va metodik asoslari. ped.fan.magist. dis. –T., 2020. – 108 b

6. Ismailov A. v.b.,. Xalqaro tadqiqotlarda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash. – Toshkent, «Sharq», 2019, 92 b.

7. O‘zbek tilini o‘rganish va o‘qitishni qayta qurish hamda takomillashtirish dolzarb masalalari. O‘zbek tili doimiy anjumani birinchi yig‘inining tezislari. –Samarqand, 1991.

8. “4-sinf o‘qish darslarida adabiy taxlil ko‘nikmalarini shakllantirish” Hilola Bakiyeva “Nodirabegim” nashriyoti Toshkent - 2021

9. 4-sinf “O”qish savodxonligi” I qism darsligi U.B.Aydarova, N.K.Azizova, M.E.Toirova - “Toshkent” - 2023

**BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING ANTIKORRUPSION KOMPETENTLIGINI
«HALOLLIK VAKSINASI» ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI***Isroilov G‘olib Rashidovich**Qo‘qon davlat pedagogika instituti erkin tadqiqotchisi*

Annotatsiya: mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarning antikorrupsion kompetentligini rivojlantirishning ahamiyati va uni amalga oshirishda «halollik vaksinasi» g‘oyasining samaradorligi tahlil qilinadi. Antikorrupsion kompetentlikni shakllantirish pedagoglarga kasbiy faoliyatlarida halollik va adolatlilikka rioya qilish, korrupsiya holatlariga qarshi immunitet hosil qilish imkoniyatini beradi. Maqolada antikorrupsion tarbiya va ta’lim jarayonida amalga oshirilishi kerak bo‘lgan usullar, interaktiv yondashuvlar va axloq kodekslarining ahamiyati yoritilgan. Shunday qilib, «halollik vaksinasi» yosh pedagoglarning shaxsiy va kasbiy faoliyatida halollikni ta’minlashning muhim vositasi sifatida ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagoglar, halollik vaksinasi, axloq va etika, korrupsiyaga qarshi kurash, halollik, axloqiy tarbiya, korrupsiyaga qarshi kurash, pedagogik ta’lim, axloqiy tarbiya, qonunchilik, korrupsiyaga qarshi immunitet.

**РАЗВИТИЕ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ
ПЕДАГОГИ НА ОСНОВЕ «ВАКСИНЫ ЧЕСТНОСТИ».**

Аннотатсия: в данной статье анализируется важность развития антикоррупционной компетентности будущих педагогов и эффективность идеи «вакцины честности» при ее реализации. Формирование антикоррупционной компетентности дает педагогам возможность соблюдать честность и справедливость в своей профессиональной деятельности, формируют иммунитет против коррупции. В статье подчеркивается важность методов, интерактивных подходов и этических кодексов, которые должны быть реализованы в процессе антикоррупционного образования и обучения. Таким образом, «вакцина честности» показана как важное средство обеспечения честности в личной и профессиональной деятельности молодых педагогов.

Ключевые слова: будущие педагоги, вакцина честности, морал и этика, борьба с коррупцией, честность, нравственное воспитание, борьба с коррупцией, педагогическое образование, нравственное воспитание, законодательство, иммунитет от коррупции.

**DEVELOPMENT OF ANTI-CORRUPTION COMPETENCE OF FUTURE
TEACHERS BASED ON THE "INTEGRITY VACCINE".**

Abstract: this article analyzes the importance of developing anti-corruption competence of future teachers and the effectiveness of the idea of the "honesty vaccine" in its implementation. The formation of anti-corruption competence gives teachers the opportunity to observe honesty and fairness in their professional activities, to form immunity against corruption. The article emphasizes the importance of methods, interactive approaches and ethical codes that should be implemented in the process of anti-corruption education and training. Thus, the "honesty vaccine" is shown as an important means of ensuring honesty in the personal and professional activities of young teachers.

Keywords: future teachers, honesty vaccine, morality and ethics, fight against corruption, honesty, moral education, fight against corruption, pedagogical education, moral education, legislation, immunity from corruption.

Bugungi kunda jamiyatlarda korrupsiyaviy xavfsizlikni shakllantirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Chunki korrupsiya jamiyatni barqarorlikdan beqarorlikka olib boradigan, uni yemiradigan jamiyat a‘zolarini axloqiy jihatdan tubanlashtiradigan va ularda halollikka doir qarashlarini o‘zgartirib yuboradigan ijtimoiy illatdir.

Nazarimizda, «halollik vaksinasi» inson qalbiga igna bilan emas, iymon nuri orqali o‘tib, uning vijdonini poklaydi. Har qanday insonga qondan va ona suti orqali «halollik vaksinasi» singib boradi. Demak, inson halol bo‘lishi uchun uning iymoni butun bo‘lishi lozim. Har bir odam o‘z ishini halol bajarsa, u «halollik vaksinasi» bilan emlangan bo‘ladi. Ana shunday immunitetni shakllantirish vazifasi avvalo ota-onalar, maktabgacha va umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari xodimlari, shuningdek, xalqimizning ziyoli, ma‘naviyatli qismi zimmasiga yuklanadi. Iymonli odam harom luqma, birovning haqini yeyishdan, harom ishlar qilishdan tiyiladi, chunki uning vijdoni pokligi bunga yo‘l qo‘ymaydi. Va albatta, u ota-onasi, qarindosh-urug‘lari, xalqi va Vatani uchun fidoyilik bilan halol mehnat qiladi, halol luqma topib, farzandlariga yediradi. Biroq yaqin vaqtgacha «halollik vaksinasi» bilan emlanmagan odamlar poraxo‘rlikka, tanish-bilishchilikka berilib ketishi natijasida korrupsiya holatlariga yo‘l qo‘yishdi. Bu holat, barcha sohalarida bo‘lgani kabi, ta‘lim muassasalariga kirib kelishi kechirilmas va achinarli holat sanaladi. Oliy ta‘lim muassasalarida tanish-bilishchilik, tog‘ajiyanchilik asosida o‘qishni bitirib, diplom olgan mutaxassis, yana shu asosda ishga joylashib ham olardi. Ilmni puxta egallamagan «mutaxassis»dan nimani ham kutish mumkin. Bundaylar ishlaydigan soha oqsaydi, rivojlanish bo‘lmaydi»⁹, oxir-oqibatda jamiyatni botqoqlikka qarab tortadi.

O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosiqchida yuqori intellektual salohiyatga, teran tafakkur va keng dunyoqarashga ega bo‘lish bilan birga yuksak axloqiy sifatlarni o‘zida mujassam etgan kadrlarni tayyorlash dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda. Sababi yuksak aqliy salohiyatga ega yoki teran tafakkurli rahbar kadrlar va mansabdor shaxslar bilan bog‘liq korrupsiyaviy holatlar va jinoyatlar kadrlar tayyorlash masalasiga yangicha yondashuvni va

⁹«Halollik vaksinasi» U qanday emlanadi?<https://bojxona.uz/uz/news/view/4068>.

xusus metodikani zaruratga aylantirmoqda. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoev ham «yangi kadrlar va mustaqil fikrlaydigan, mas’uliyatli, tashabbuskor, ilg‘or boshqaruv usullarini puxta o‘zlashtirgan, vatanparvar, halol kadrlarni tanlash va tayyorlash bo‘yicha samarali tizim yaratilmas ekan, davlat boshqaruvida sifat o‘zgarishi yuz bermasligini alohida ta’kidlab kelmoqdalar»¹⁰. Shunday ekan, ijtimoiy falsafa doirasida halol va sadoqatli kadr kategoriyalarini tadqiq etish ham muhim vazifalardan biriga aylanmoqda.

Korrupsiyaga qarshi kurashda rahbar kadrlarda va davlat hizmatchilarida yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Chunki korrupsiyaviy munosabatlar davlat hizmatlari yoki rahbar kadrlar bilan kasbiy munosabatlarda ko‘proq yuzaga keladi. Shu bilan birga korrupsiya hizmat vakolatini sui’stimol qilish orqali yuzaga kelsa, rahbar kadrlar va davlat hizmatchilarida yuksak axloqiy fazilatlar, xususan, halollik, vijdonlilik va mas’uliyatni oshirish orqali kurash yo‘llarini kengaytirish kerak bo‘ladi.

Korrupsiyaviy xavfsizlikni shakllantirishda halollik muhim ahamiyatga ega sifatlardan biri hisoblanadi. Chunki davlatda kuchli nazorat tuzilmasi va qat’iy jazolash mexanizmi ishlab tursada, yukmak axloqiylik shakllanmagan, halol hizmatchilar mavjud bo‘lmagan sohada korrupsiyaviy munosaabtlar namoyon bo‘laveradi. Halollik ijtimoiy taraqqiyotning har bir bosqichida kuchli qadrlangan insoniy fazilatlardan hisoblanadi. Barcha dinlarda ham insonlarni birinchi navbatda halol bo‘lishga davat etiladi. Shunday ekan, halollikning negizi bo‘lgan pok vijdon bilan ish yuritish zaruratini jamiyatimizning har bir qatlami ongiga joylash muhim vazifalardan biridir. Lekin Arastuning fikrlaridan kelib chiqsak, hallolik amaliy o‘rnak bo‘lish orqali shakllanishi kelib chiqadi. Ya’ni oilada, jamoada va jamiyatning har bir sohasida hallolikning qay darajada namoyon bo‘lishi ijtimoiy muhitda ushbu fazilatni qay darajada qadrlanishiga bog‘liq. Oilada ota-onaning halollikka bo‘lgan munosabat va vijdonan ish yuritish tamoyillari albatta farzandiga ta’sir ko‘rsatadi.

Qadimgi dunyoning mashhur mutafakkiri Aristotelning «Odam aqli borligi uchun maqtalmaydi» degan so‘zlari bir qarashda bahsli, munozarali ko‘rinadi. Ammo aqllilik, oqillik agar go‘zal insoniy fazilatlar bilan uyg‘unlashmasa, uni maqtash mumkin bo‘lmaydi. Chunki yulg‘ich, poraxo‘r va boshqa nopok ishlar qiluvchi odamlarning ko‘pchiligi o‘zlaricha ancha aqlli odamlardir¹¹. Ammo bu aql xudbin aqlidir. Shunday ekan, yangi milliy taraqqiyot bosqichida mamlakatimizga bilimli va salohiyatli bo‘lish bilan birga halol kadrlar ham zarurligi namoyon bo‘lmoqda. Zero, «haqiqiy halollik, buzilmas adolat birlamchi va eng muhim fazilat sifatida mislsiz og‘ir vazifa, unga butun qalbi bilan berilgan inson tez orada shunaqangi qurbonlik qilishga majbur bo‘ladiki, pirovard natijada uning uchun hayotning hech qanday shirinligi, maftunkorligi, qizig‘i qolmaydi – va inson ixtiyordan voz kechadi. Halollika nisbatan hurmatning ma’nosi ham shunda, halollikning o‘zi emas, balki uning uchun qilingan

¹⁰Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –T.: O‘zbekiston, 2017, 1-tom, – 55 b.

¹¹Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –T.: O‘zbekiston, 2017, 1-tom, 104 b.

honlik hurmatga sazovordir. Shunday ekan, to‘g‘ri va halol inson hayot bilan bo‘lgan azob - uqubatlarni hiyla yoki kuch vositasida birovning yelkasiga tashlab qo‘ymaydi, o‘zining og‘ir yukini o‘zi ko‘taradi, hayotdagi insoniy yovuzliklarning hammasiga birovning emas, o‘zining ko‘ksini qalqon qiladi. Shunday halol yashashning oqibati bo‘lmish tengsiz iztiroblar o‘ziga xos forig‘lanishga, buddaviylik iborasi bilan aytganda nirvanaga olib keladi: bunday oliy ma‘naviy maqomga ruhan erishgan inson hayotga ixtiyorni inkor etadi»¹². Halollik fazilati «sho‘rolar hukmronlik qilgan chorakam bir asr vaqt mobaynida yolg‘on, aldov, nopoklik, haromxo‘rlik, munofiqlik singari illatlar xalqimizga shu qadar ustalik bilan singdirildiki, ko‘pchilik odamlar halollik, rostgo‘ylik ustidan hatto kuladigan bo‘lib qolganlar. So‘z bilan ish birligi yo‘qolgan, qog‘ozdagi chiroyli gaplar hayotga to‘g‘ri kelmaydi. Lekin bularning hammasi, afsuski, odatiy holdek qabul qilinadi. Shu bois mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq bu illatlarga qarshi kurash boshlandi»¹³.

Halollik kategoriyasi o‘z ichiga adolat, vijdon, insof, or-nomus, diyonat kabi fazilatlarni qamrab oladi. Umuman olganda, halol inson avvalo vijdonli, insofli adolatli va dinu-diyonatli bo‘ladi. Inson vijdonli bo‘lib, halol bo‘lmasligi aslo mumkin emas. Yoki adolatli insonni qattiqqo‘l bo‘lsa ham halol deb tariflash mumkin bo‘ldai. Axloqshunoslik nuqati nazaridan ham insondagi fazilatlar bir birini talab qiladi va bir biri bilan chambarchas bog‘langan bo‘ladi. Asosiy ahloqiy mezoniy tushuncha bo‘lgan muhabbatning inson qalbida mavjudligi, insonni inson sifatida qadrlash istagi har bir insonda fazilatlarni shakllantiradi. Mashhur mutafakkir Erix Fromm vijdonli insonda barcha fazilatlar mujassam bo‘lishini ta’kidlaydi. Chunki «vijdon - bu, insonning o‘zi tomonidan qo‘yilgan kuzatuvchidir. U insonni o‘ziniki deb hisoblaydigan istak va maqsadlarga muvofiq ravishda harakat qilishga undaydi»¹⁴. Shunday ekan halollik fazilatini falsafiy tahlil qilishda unga bog‘liq bo‘lgan tushunchalargi ham tadqiq etish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Mashhur mutafakkir Farobiyadolatlilikni xayrli narsalar, ya’ni moddiy boyliklar, hurmat, ehtirom, martabalar, salomatlik va boshqalarni to‘g‘ri taqsimlanishida deb biladi. Har bir kishi ulardan o‘ziga tegishlisini olishi adolatlilik bo‘ladi. Shuningdek u adolatlilikni mkhribonlik bilan bog‘lab, fazilatli shahardagi mehribonlik, avvalo, fazilatli ishlarda va fikrlarda ko‘rinmog‘i kerakligini ta’kidlaydi. Yassaviylik tariqatining asoschisi Ahmad Yassaviyo‘zining «Hikmat» asarida insonning bu dunyoda yashashidan maqsadi, halol va pok bo‘lishi, nafsning quliga aylanmasligi, nodonlik va johillik, zulm va istibdod, adolatsizlik, takabburlik, yolg‘onchilik, ta’magirlik kabi illatlarga salbiy munosabatda bo‘lishi kerakligini yozadi.

Vijdonlilik fazilati ham hallolik kategoriyasiga ma’nodosh tushuncha hisoblanadi. Halol odam deganimizda ko‘z o‘ngimizga birinchi navbatda vijdonli inson gavdalanadi. Shunday ekan vijdon va vijdonlilikning mazmun-mohiyatini tahlil qilish joiz deb hisoblaymiz. Vijdon mashhur faylasuf, ruhiyat tahlili yo‘nalishi asoschisi Zigmund Freyd yondashuvi bo‘yicha

¹² Abdulla Sher. Axloqshunoslik. –Toshkent.: 2007. – 104 b.

¹³ Abdulla Sher. Axloqshunoslik. –T.: 2007. – 221 b.

¹⁴ Abdulla Sher. Axloqshunoslik. –T.: 2007. – 86 b.

ganda «super men», ya’ni men ustidan nazorat o‘rnatib, uni boshqarib boradigan y «men» hisoblanadi. Aslida vijdon axloq ilmi nuqtai nazaridan qaralsa, baholash mezoniga ega hisoblanadi. Lekin bu baholash xususiyati ob’ektga qaratilmaydi, balki sub’ektga yo‘naltiriladi. Ayrim xollarda jamiyatda o‘rnatilgan nomalar va talablari o‘rtasida qarama-qarshiliklar paydo bo‘ladi. Bunda vaziyatda vijdonning g‘alabasi insonni halol va pok qilsa, mag‘lubiyati uni nopok insonga aylantiradi. Ijtimoiy hayotda vijdon tushunchasi ko‘p xollarda imon iborasi bilan almashtirib ishlatiladi. Kimgadur nisbatan «imonli odam» deyilganda uni qaysidir dinga e’tiqod qilishini emas, balki vijdoni, diyonati borligi nazarda tutiladi. Shunday ekan, vijdonli odam nomusli, halol va adolatli bo‘ladi. Nemis klassik falsafasi vakili, mashhur mutafakkir Immanuel Kant fikriga ko‘ra, insonga o‘zini – o‘zi nazorat qilishi uchun vijdon berilgani, u insonni ikkiga ajralib yashashga chek qo‘yishini ta’kidlaydi. «Vijdon bilan berkinmashoq o‘ynab bo‘lmaydi, uni aytganingga ko‘ndira olmaysan. Uni uxlatib qo‘yish ham mumkin emas, ertami - kechmi uyg‘onadi-da, qilmishingga javob berishga majbur» etishini ko‘p bora ta’kidlab o‘tadi. Boshqa bir mutafakkir Dostoevskiy bo‘lsa, vijdon orqali inson o‘zining nopokligini, xarom amallarini yengishga yordam beradi. Boshqa bir mutafakkir Artur Shopengauer bo‘lsa, «o‘zgalar va o‘z vijdoni oldida javobgarlikni sezmagani kishi xohlagan ishga qo‘l urishi mumkin - uni o‘z qilmishining oqibati qiziqitirmaydi, u faqat manfaat ustuvorligini tan oladi, xolos», degan fikrni ilgari surish orqali vijdonning halol bo‘lib yashashdagi o‘rnini juda aniq qilib ko‘rsatib beradi.

Halollik kategorisini tahlil qilishda va uning mazmun-mohiyatini anglashda insoflilik tushunchasini ham ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki halollik o‘z ichiga vijdon, insoflilik, din-u diyonat, or-nomusni qamrab oladi. Halol inson birinchi navbatda insofli bo‘lishi lozim. Insoflilik vijdon tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lib, ma’lum ma’noda halollik tushunchasiga o‘xshab ketadi. Chunki halollik o‘z haqi va haqqini, ya’ni moddiy va ma’naviy huquqini o‘zgalarning haqi va haqqiga hiyonat qilmagan holda yashashni taqazo etadi. Insoflilik esa insonning halollikka asoslangan ma’naviy va moddiy haqning o‘zgalarga berilishidir.

Halollik vijdon, adolat va burch kabi axloqshunoslik mezoniy tushunchalari bilan bog‘liq, insonning o‘zgacha munosabati o‘zicha munosabatidek sof, pokiza bo‘lishini talab qilidigan axloqiy me’yordir. Dastavval u diniy tushuncha sifatida vujudga kelgan. Masalan islomda har bir musulmonning yemak-ichmagi, jinsiy va iqtisodiy xatti-harakatlari sifatini belgilab beruvchi shar’iy me’yor bo‘lib amal qilgan, uning ziddi-harom diniy nuqtai – nazardan salbiy hisoblangan xatti-harakatlarga nisbatan qo‘llanilgan. Albatta, bunday me’yor boshqa xalqlarda ham mavjud. Misol uchun, nemis yozuvchisi Shillerning fikricha, «Halollik har qanday martabani bezaydi» yoki ingliz adibi Volterni yozishicha «Halol odamni ta’qib etish mumkin, ammo uni badnom qilib bo‘lmaydi».

Insonni ma’naviy, axloqiy jihatdan bezaydigan ziynat halol, pokiza yashash, birovlarining haqiga hiyonat qilmaslikdir. «Turkiston mulkining shayxul mashoyixi» Xoja Ahmad Yassaviy e’tiqodicha, «Xaq yo‘liga kirib bo‘lmas pok bo‘lmasdan». Halol bilan

omni farqlash, faqat o‘z mehnati evaziga tirikchilik qilish, harom-harishdan jirkat haromxo‘rlikni eng katta gunohi azim va axloqsizlik deb bilish Sharq faylasuflarining eng muhim axloqiy g‘oyalari sirasiga kiradi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Sharq allomalari halol mehnat bilan tirikchilik qilish, pokiza yashashni targ‘ib etibgina qolmasdan, bu masalada o‘zlari shaxsan namuna ham bo‘lganlar. Allomalar harom taomni yoqtirmaganlar, ko‘plari hatto shoh-u amirlarning tuhfasi ham qabul qilmaganlar va boy-amaldorlarning mol-mulkini harom, deb e‘lon qilganlar. Qo‘lidan ish keladigan har bir olim-u fuzalo, sufiyu-shayx foydali mehnat bilan shug‘ullangan, faqat o‘z mehnati bilan topilgan nonni halol, deb bilishgan. Masalan, Ahmad Yassaviy – dehqon, Shayx Ibrohim Ozariy – g‘isht teruvchi, Shayx Bannon – hammol, Shayx Abulhasan – duradgor, Bahovuddin Naqshband – kimxobga gul naqshlash, Amir Sayyid Kulol – kulolchilik qilib, halol mehnat evaziga kun kechirganlar. Shayxlar va ulamolar atrofida darveshlar, shogird-u muridlar ham birgalashib qurg‘onlar qurganlar, vaqf yerlarida ishlaganlar, bog‘dorchilik chuponlik bilan shug‘ullanganlar¹⁵. Ularning hammasi tasavvuf falsafasining «luqmai halol» qoidasiga qat’iy amal qilganlar. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning fikricha, axloqan yuksak, kamolga yetgan kishi, birinchidan, halol va haqgo‘y bo‘lishi lozim. Shoirning fikricha, inson kim bo‘lmasin – sulton yoki xon, amaldor yoki oddiy kishi – baribir halollik va haqgo‘ylik uning hayotining mazmunini tashkil etishi lozim. Ikkinchidan, har bir inson mardlik va olijanoblik fazilatlariga ega bo‘lishi kerak. Bu fazilat insonning vijdon amri orqali namoyon bo‘ladi. Demak, vijdotsiz – sadoqat, sadoqatsiz – mardlik va olijanoblik bo‘lmaydi. Bu xususda Alisher Navoiy: «Vafosizda hayo yo‘q, hayosizda vafo yo‘q. Har kimda bu ikki yo‘q – iymon yo‘q va har kimda iymon yo‘q – andin odamiylik kelmoq imkoni yo‘q»¹⁶, - degan edi.

Halol mehnat bilan kun kechirish, oilani boqish, tarbiyalash, insofli, diyonatli, adolatparvar bo‘lish, saxiylik, muruvvatlilik, o‘z xalqi, uning madaniyati haqida qayg‘urish, milliy iftixorni oyoqosti qilishga yo‘l qo‘ymaslik faqat yetuk vijdonli shaxslargagina xos fazilatdir.

Islom dinida ham insonlar halol bo‘lishga chaqiriladi va halollik ulug‘lanadi. Rasululloh (S.A.V.) hadislarining eng muhim va salmoqli qismi kishilarda yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan. Ulardagi ota-onaga ehtirom, ilmga intilish, sabr-bardosh, shukronalikka da’vat, o‘zaro mehr, inoqlik, mehmondo‘stlik, vafo va sadoqat, mehnatsevarlik va halol luqmani sharaflash, kamtarlik, kamsuqumlik, samimiyat va rostgo‘ylik xislatlarining birinchi o‘ringa qo‘yilishi insoniyat uchun bebaho ma’naviy qadriyatlar silsilasini tashkil etadi. Ular asosida islom axloqining muazzam va mukammal bir tizim holda mintaqada puxta shakllanuvi bu davrning nihoyatda muhim hodisasi edi.

Jumladan, musulmon kishi haromga olib boruvchi har bir qadamda gunoh yozilishini va oyoqlari unga qarshi guvohlik berishini bilgan holda, bunday joylarga borishdan saqlanishi

¹⁵Abdulla Sher. Axloqshunoslik. –T.: 2007. – 239 b.

¹⁶Navoiy A. To‘la asarlar to‘plami. T-12. - T.: Fan.– 53 b.

im. Ammo halol ishlar, halol joylar tomon bosilgan har bir qadamga savob yoziladi. Har bir qadamlari bilan uning darajasi ko‘tariladi. Shuningdek, Alloh taolo insonlarni halol kasb qilishga va halol rizq topishga buyurgan¹⁷. Demak, halollik inson shaxsiyatining kamolot bosqichi va axloqiy fazilatilik darajasi hisoblanadi. Jamiyatlarda ham halollik taraqqiyot garovi sanaladi. Har bir davrda halol-u pok insonlar, mutaxassislar, rahbar–kadrlar masalasi dolzarb bo‘lib kelgan. Chunki halol rahbarlar va davlat hizmatchilari ijtimoiy taraqqiyotning asosi va jamiyat farovonligini ta‘minlovchilari bo‘lishgan. O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida ham halol kadrlar va rahbarlar, davlat hizmatchilarini tayyorlash orqali jamiyatimizda tub sifat o‘zgarishini amalga oshirish rejalashtirilmoqda. Shunday ekan, jadal islohotlar olib borilayotgan jamiyatimizda kadrlar masalasiga ham alohida yonashib, o‘z ishini vijdonan bajaradigan, insof bilan ish tutadigan mutaxassislar avlodini yaratish, dinu-diyonati va axloqiy fazilatlarini yuksak bo‘lgan ma‘rifatli yoshlarni tarbiyalashga ham alohida e‘tibor qaratish zarur.

Bugungi kunda kadrlar siyosatida kuchli, salohiyatli kadrlar tayyorlash tizimini yaratish va uning mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biriga aylangan vaziyatda ilmiy tadqiqotlarda ham kadrlar masalasi turli fanlar doirasida tadqiq etilmoqda. Har bir soha o‘zining maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda kadrlar masalasini yoritishga urinmoqda. Aslida kadrlarning ijtimoiy taraqqiyotda, jamiyat boshqaruvidagi o‘rni va ahamiyati har bir davlatda demokratik tamoyillarni keng yoyilishi va demokratlashib borishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Markazlashgan va avtokratik boshqaruvdagi davlatlarda kadrlar masalasi kun tartibida turmaydi. Chunki kuchli qo‘rqituv va ruhiy bosish ostida jamiyatni boshqarishda bilimli va salohiyatli kadrlardan ko‘ra xarbiy kuchning ahamiyati yuqori bo‘ladi. Lekin bugungi kunda mamlakatimizda demokratik islohotlar jarayonida, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish sharoitida boshqaruvning kuchga emas, adolatli boshqaruvga asoslanishi kadrlar tayyorlashni dolzarb vazifalardan biriga aylantirmoqda. Halol kadr tushunchasi vijdonan ish yuritadigan, insofli, adolatli, qonunlarni hurmat qiladigan, korrupsiya va ta‘magirlikning har anday ko‘rinishlariga qarshi tura oladigan davlat hizmatchilariga nisbatan ishlatiladi. Sadoqatli kadr bo‘lsa, o‘z ishiga fidoi, sodiq va mas‘uliyatli mutaxassislarni anglatadi.

Bugungi kun kadrlar tayyorlash tizimida kadrlarga nisbatan bilimli, teran tafakkur va keng dunyoqarashli, salohiyatli tushunchalari birlashtiriladi va ushbu hislatlarga ega mutaxassislar qadrlanadi. Lekin bugun kadrlardan nafaqat bilimli va salohiyatli bo‘lishlari, halol bo‘lishlari ham talab etilmoqda. Shunday ekan, «bugun fidoyilar oldida turgan yana bir muhim vazifa bu- mamlakatimizdagi barqarorlikka, tinchlik va osoyishtalikka raxna solmoqchi bo‘lgan har qanday kuchlarga qarshi murosasiz kurash olib borishdan iborat»¹⁸. Shunday ekan, bugungi jamiyatlarda korrupsiyaning keng quloch yoygan xolatlari namoyon bo‘layotgan vaziyatda, jamiyatning quyi qatlamidan boshqaruvning eng yuqori nuqtalarigacha

¹⁷Islom odoblari ensiklopediyasi. –T.: Hilol-Nashr, 2019. – 90 b.

¹⁸Raxmatullaev T. Siyosiy partiya va demokratik tamoyillar. S.: Zarafshon. 1999.– 33 b.

axorlik avj olgan sharoitda halol kadrlar avlodini tarbiyalash muhim vazifalardan aylanmoqda.

Bugungi kunda O‘zbekiston o‘z tarqiiyotining yangi, yuksak bosqichiga qadam qo‘ymoqda. Biz milliy tiklanishdan - milliy yuksalishga erishishni o‘z oldimizga eng muhim va ustuvor vazifa qilib qo‘ydik. Bu ulug‘ maqsadga esa jahon ahli bilan hamjihat va hamkor bo‘lib yashash, ochiq demokratik jamiyat qurish, hayotimizda milliy va umumbashariy qadriyatlarga hurmat tuyg‘usini yanada keng qaror toptirish orqaligina erishish mumkinligi¹⁹ kelib chiqmoqda. Buning uchun «Xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak» degan bosh tamoyilga amal qilish lozim. Buning uchun, haqiqiy halol kadrlar avlodini yarata olsakgina davlat organlari xalqqa xizmat qilishi, xalq manfaatlari hamma narsadan ustun bo‘lishi mumkin. Shuningdek, «asosiy vazifa, bu - yuqori kasb mahorati va zamonaviy tafakkurga ega, har tomonlama to‘g‘ri qarorlar qabul qila oladigan, belgilangan maqsadlarga erishadigan rahbarlar va mansabdor shaxslarning yangi tarkibini shakllantirish»²⁰ kerak bo‘ladi.

Halol kadrlarning yangi avlodini yaratish uchun inson kapitaliga alohida e‘tibor qaratish, yoshlarni tom ma’noda ma’rifatli qilish, ilmiy va dinu-diyonatli qilib tarbiyalash lozim. Inson kapitalini rivojlantirish uchun mamlakatimiz ilmiy va gumanitar salohiyatidan keng foydalanish lozim. Shu munosabat bilan ilmiy va innovatsion faoliyatning ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha sheriklikning yaxlit tizimini shakllantirish kerak bo‘ladi.

Statistik ma’lumotlarga e‘tibor qaratsak, shu yillarda 1177 nafar mansabdor shaxsning korrupsiya bilan bog‘liq jinoyatlarda ayblanishi jamiyatimizda halol va sadoqatli kadrlar tayyorlash tizimining haqiqiy axvolini namoyon qildi. **Shuning uchun har bir davlat idorasida jamoatchilik tomonidan nazorat qilinadigan korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha o‘z ichki dasturlari bo‘lishi shart.** Bu borda mamlakatimizda so‘ngi yillarda alohida ishlar olib borilmoqda. Jumladan, Prezidentimizning 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son Farmoniga muvofiq, yurtimizda huquqiy ta’lim va ta’limni tubdan yaxshilash, huquqiy bilimlarni keng miqyosda targ‘ib etishga qaratilgan «Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi» tasdiqlandi.

Shuningdek, sifatli davlat xizmati tizimini yaratish va uning faoliyatining asosiy tamoyillarini, davlat xizmatining kadrlar tarkibini shakllantirishga, davlat xizmatiga ishga kirishga bo‘lgan talablarni, uni o‘tashni va yakunlashni tartibga soluvchi «Davlat xizmati to‘g‘risida»gi qonun loyihasining ishlab chiqilishi ham davlat organlari faoliyatini shaffoflashtirish, halol kadrlar tayyorlash tizimini yaratish yo‘lidagi muhim odimlardan biri bo‘ldi. Zero, «hozirgi vaqtda davlat hokimiyat idoralarida ko‘p hollarda kadrlar salohiyatidan foydalanish, ularning vazifa va vakolatlari taqsimoti oqilona va samarali yo‘lga qo‘yilmaganligi sezilmoqda. Eng yomoni bu holat ishimizga xalal bermoqda. Bir idorani

¹⁹ Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. –T.: O‘zbekiston. 2019. – 339 b.

²⁰ Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. –T.: O‘zbekiston, 2017, 1-tom, – 56 b.

asangiz, yuzlab odam nimaga ishlab turibdi. Boshqa bir idorani qarasangiz ish ko‘p, ko‘p, ishlaydigan odam kadr yetishmaydi»²¹. Darhaqiqat, samarasiz kadrlar menejmenti ham jamiyatimizda mutaxassislarning samarali faoliyatini cheklovchi mexanizmga aylanib qolganligi ma‘lum bo‘lmoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilish, uni innovatsion asosda rivojlantirish, «o‘z oldimizga qo‘ygan ko‘p qirrali va murakkab vazifalarni amalga oshirish maqsadida biz zamonaviy va kreativ fikrlaydigan, har qanday vaziyatda ham mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olishga qodir bo‘lgan, g‘ayrat-shijoatli, intellektual salohiyati yuksak, vatanparvar yosh kadrlarga davlat va jamiyat boshqaruvida muhim vazifalarni ishonib topshirmoqdamiz»²².

Mamlakatimizda, ijtimoiy hayotda adolatni va qonun ustuvorligini ta‘minlash, shuningdek, boshqaruv sohasini demokratlashtirish, qonun chiqaruvchi va ijro organlari faoliyatini tartibga solish, ularga mustaqillik berish, sud tizimining erkinligini ta‘minlash, bir so‘z bilan aytganda fuqarolik jamiyati qurish tomon islohotlarni qonuniy intizom asosida, jamoatchilik nazoratiga tayangan holda olib borish halol davlat hodimlari avlodini yaralishiga asos bo‘ladi. Shunday ekan, halol va sadoqatli kadrlar avlodini tayyorlashdagi eng muhim omil – ijtimoiy adolat tamoyilini to‘la shakllantirishimiz zarur. «Ijtimoiy adolat – bu siyosiy qarashlari, jinsi, millati, tili va diniy e‘tiqodidan qat’i nazar, qonun oldida barcha fuqarolarning tengligini ta‘minlashdir. Bu – ta‘lim, tibbiyot va boshqa sohalaridagi imkoniyatlar tengligidir. Bu – kafolatlangan mehnat faoliyati erkinligi, mansab lavozimlari bo‘yicha ko‘tarilib borishdagi imkoniyatlar tengligidir. Eng muhimi, bu – keksa avlod vakillari va ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolar to‘g‘risidagi g‘amxo‘rlikdir»²³. Darhaqiqat, nafaqat kadrlar tayyorlashda, balki kadrlarni o‘z lavozimiga tayinlashda ham ijtimoiy adolat mezonlarini ishlab chiqish lozim. Chunki halol va sadoqatli kadrlar avlodi halollik va qadr mavjud bo‘lgan ijtimoiy muhitda shakllanadi. Halollik qadrlanmaydigan jamiyatda ulg‘aygan avlodlardan xalollikni talab qilishning o‘zi adolatsizlikdir.

Shuningdek, kadrlarni tanlab olish tizimidagi eskicha an‘analardan butunlay voz kechish vaqti kelganligini zamonning o‘zi ko‘rsatib turibdi. Buni davlatimiz rahbari ham ko‘plab marotaba o‘z nutqlarida ta‘kidlab kelmoqdalar. Jumladan, «davlat organlariga kadrlarni tanlashda eskidan saqlanib qolgan, qo‘shirnoq ichidagi bir «tizim» mavjud edi. U ham bo‘lsa, yaqin qarindoshlari sudlangan, deb fuqarolarni ishga qabul qilmaslik yoki yuqori lavozimlarga tayinlamaslik bilan bog‘liq. Bunday noma‘qul yondashuv tufayli ko‘plab yoshlarimiz, malakali mutaxassislarimiz «beayb aybdor bo‘lib», yaqin qarindoshlarning qilmishlari uchun jabr tortib keldilar»²⁴. Zotan, demokratik normalarga ham, hayotning

²¹ Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.- T: «O‘zbekiston», 2017, – 25-26 b.

²² Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir.- T: «O‘zbekiston». 2018. 2-tom, – 491 b.

²³ Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. –T.: O‘zbekiston. 2018. – 35 b.

²⁴ Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. –T.: O‘zbekiston. 2018. – 20 b.

Bugungi talablariga ham umuman to‘g‘ri kelmaydigan bunday adolatsiz tizimdan kechish, kadrlar tayyorlashda va tayinlashda undagi insoniylik sifatlarini va bilim darajasini asosiy mezon sifatida qadrlash zamoni keldi. Bugungi kunda mamlakatimizda kadrlar muammosining dolzarb ahamiyat kasb etishida ham shunday omillar sabab bo‘lmoqda. Natijada halol va sadoqatli, bilimli va tajribali kadrlar avlodini arziyas asoslar bilan rad etilishi, ularga imkoniyat berilmasligi ayrim kuchli kadrlarni horijiy davlatlarga ketib qolishiga sabab bo‘ldi. «Ming afsuski, mamlakatimizda katta ilmiy salohiyatga ega bo‘lgan ayrim olimlar, iste’dodli yoshlar o‘rtasida horijiy davlatlarga ketib qolish holatlari ham yo‘q emas. Qancha-qancha o‘zbek yigitlari, o‘zbek qizlari bugun chet ellardagi yirik kompaniya va banklarda, nufuzli universitetlar, xalqaro tashkilotlarda katta-katta lavozimlarda xizmat qilmoqda»²⁵. Umuman olganda, halol va bilimli kadrlarni moddiy va ma‘naviy qadrlanmasligi, iqtisodiy bahoning noto‘g‘riligi, salohiyatiga yarasha maosh to‘lanmasligi, shuningdek, mahalliychilik, tanish-bilishchilik, kadrlar tanlashdagi korrupsiyaviy xolatlar ularning faoliyatiga ko‘p yillar davomida to‘siq bo‘ldi. Bugungi yangi milliy taraqqiyot bosqichida mamlakatimizda kadrlar masalasiga yangicha munosabat va ularni qadrlar, moddiy tomondan yetarlicha rag‘batlantirish islohotlari olib borilmoqda. Bu esa, yangicha sifatlarga ega kadrlar avlodini yetishtirishga zamin hozirlaydi. «Islohotlar albatta eskicha yashash, eskicha ishlashga o‘rganib qolgan ayrim mansabdorlarga yoqmaydi. Buniyam ochiq aytishimiz kerak. Chunki o‘zgarish, yangilanish ularning tinchi va oromini, huzur-halovatini buzadi. Lekin hayot davom etar ekan, hayot talabi bo‘lgan islohotlar ham izchil davom etishi muqarrar. Bu haqiqatni va talabni barcha darajadagi rahbarlar chuqur anglab olishlari zarur»²⁶ligini ta’kidlash orqali davlatimiz rahbari yangicha yashash va ishlash zamoni kelganligini, buning uchun zamoniviy dunyoqarashga ega kadrlar avlodi, halol-u pok mutaxassislarni tarbiyalash kerakligiga urg‘u beradilar.

Boshqa tomondan, kadrlar menejmetida ularni o‘ziga munosib joyga, oqilona taqsimlashda ham adolatning, mantiqning, izchil taktikaning mavjud emasligi ham ular bilan bog‘liq muammolarni ko‘paytirib yubormoqda. Salohiyatli kadrning o‘rnini munosib bahlanmasligi va uning mehnatidan oqilona foydalanmaslik, tanish-bilishlik sistemasi va boshqa omillar ham sadoqatli kadrlar tayyorlashda ko‘plab muammolarni yaratib keldi. Shuningdek, kadrlarga o‘z imkoniyati va iqtidorini ko‘rsatishga imkoniyatni berilmasligi, ularni har doim tajribasizlikda ayblanishi, mutaxassisning xato qilishga haqqi yo‘qligi va keksa avlodning ularga imkoniyat bermasligi ham salohiyatli kadrlar inqirozini keltirib chiqardi. «Hozirgi vaqtda davlat hokimiyat idoralarida ko‘p hollarda kadrlar salohiyatidan foydalanish ularning vazifa va vakolatlari taqsimoti oqilona va samarali yo‘lga qo‘yilmaganligi sezilmoqda. Eng yomoni bu holat ishimizga xalal bermoqda. Bir idorani qarasangiz, yuzlab odam nomigagina ishlab turibdi. Boshqa bir idorani qarasangiz ish ko‘p, vazifa ko‘p,

²⁵Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. –T.: O‘zbekiston. 2018. – 140 b.

²⁶Mirziyoev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda qilingan ma’ruzadan // Xalq so‘zi. 2018. 11 dekabr.

aydigan odam kadr yetishmaydi»²⁷. Mana shunday omillar mamlakatimizda saqlanib qolgan kadrlarni inqirozini keltirib chiqardi. Bilimli va salohiyatli kadrlar boshqa davlatlar uchun xizmat qilishni afzal ko‘rgan bo‘lsa, boshqa birlari o‘z yo‘nalishini o‘zgartirdi yoki umuman o‘z sohasini tark etdi. Bunday an‘ananing bugungi kunda ham davom etishi salohiyatli kadrlarning tarbiyalanish tizimini ham ishdan chiqardi. Bo‘lajak mutaxassis uning ilmi, tajribasi va fazilatini qadrlamaydigan jamiyat uchun harakat qilish, izlanish foydasiz ekanligi to‘g‘risida tushuncha shakllanib ulgurdi. Shunday ekan, jamiyatimizning yangi taraqqiyot bosqichida islohotlarning yo‘naltiruvchisi va bajaruvchisi bo‘lgan kadrlar masalasiga horijiy tajribani o‘rgangan holda yechim topish, ularni tarbiyalash tizimini isloh qilish, yangicha munosabatni shakllantirish, halol va sadoqatli, bilimli kadrlar avlodini tarbiyalashga davlat siyosati darajasida e’tiborni qaratish zarurligi kelib chiqmoqda.

Xulosa qilganda, mamlakatimizda kadrlar tayyorlash va ularning mehnatidan samarali foydalanishda ushbu jarayonga ta’sir qiladigan ob’ektiv va sub’ektiv omillarni chuqur o‘rganish lozim. Bir xolatda kadrlarga adolatli shart-sharoitning mavjud emasligi muammo bo‘lsa, boshqa vaziyatda kadrlar darajasiga yarasha maosh to‘lanmasligi ularning salohiyatidan yetarlicha foydalana olmaslikni keltirib chiqarmoqda. Boshqa tomondan aqliy salohiyati yuqori kadrlarda axloqiy fazilatlar, yuksak vijdon, insofning yetishshmasligi ularning korrupsiyaviy xolatlariga aloqadorligini keltirib chiqarmoqda. Bunday vaziyatda yangicha kadrlar avlodini yaratish va ularning moddiy imkoniyatlarini hisobga olish va ularda yuksak axloqiylik sifatlarini shakllantirish dolzarblik kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O‘zbekiston, 2016.–9 b.
2. Mirziyoev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga yo‘llangan bayram tabrigi // Xalq so‘zi. 2017. 15-yanvar’.
3. Mirziyoev Sh. Jismoniy va ma’naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir / Xalq so‘zi 2017. 1-iyul.
4. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-tom. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 592 b.
5. Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-tom. – T.: O‘zbekiston, 2018. – 508 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi (22-dekabr 2017-yil). T.: O‘zbekiston. NMIU, 2018.– 80 b.

²⁷ Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.-T: O‘zbekiston, 2017. – 25-26 b.

7. Mirziyoev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Majlisga Murojaatnomasi // Xalq so‘zi. 2020. 25-yanvar.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi// Xalq so‘zi. 2020. 30-dekabr.
9. Mirziyoev Sh.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-tom. – T.: O‘zbekiston, 2019. 400 b.
10. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-tom. – T: O‘zbekiston, 2020. – 452 b.
11. Mirziyoev Sh.M. Yangi taraqqiyot strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2020. – 454 b.

**MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARI TARBIYALANUVCHILARIDA
EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH USULLARI.****Abdunazarov Lutfillo Mamanovich***Qo'qon davlat pedagogika instituti**Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası dotsenti, p.f.f.d(PhD)*

ANNOTATSIYA Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish, ekologik tarbiyani amalga oshirish shakllari ekologik, bilim berishning o'ziga xos xususiyatlari va uning ahamiyati yoritilgan. Ekologik tarbiyaning bosh maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda atrof- muhit va uning muammolari haqida ongli munosabatni hamda ular bo'yicha optimal yechimlar toppish to'g'risidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat. Shu ma'noda maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya maqsadi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tashkiloti, ekologik tarbiya, tabiat, maktabgacha ta'lim yoshi, ekologik bilim. ekologiya, maktabgacha yoshdagi bolalar, madaniyat, tushuncha, ta'lim, tarbiya, maktabgacha ta'lim tizimi.

АННОТАЦИЯ В данной статье освещены формирование экологической культуры у дошкольников, формы реализации экологического воспитания, особенности экологического воспитания и его значение. Основная цель экологического образования – сформировать у детей дошкольного возраста осознанное отношение к окружающей среде и ее проблемам, а также знаний, умений и навыков находить оптимальные пути их решения. В этом смысле в статье анализируется цель экологического воспитания в дошкольных образовательных учреждениях.

Ключевые слова: Организация дошкольного образования, экологическое воспитание, природа, дошкольный возраст, экологические знания. экология, дети дошкольного возраста, культура, понимание, образование, воспитание, система дошкольного образования.

ANNOTATION This article covers the formation of environmental culture in preschoolers, forms of implementation of environmental education, features of environmental education and its importance. The main goal of environmental education is to form in preschool children a conscious attitude to the environment and its problems, as well as knowledge, skills and abilities to find optimal ways to solve them. In this sense, the article analyzes the goal of environmental education in preschool educational institutions.

Keywords: Organization of preschool education, environmental education, preschool age, environmental knowledge, ecology, preschool children, culture, understanding, education, upbringing, preschool education system.

KIRISH

Ekologik ta‘lim-tarbiya maktabgacha ta‘lim muassasalari, maktab, o‘rta maxsus kasb-hunar texnikumlari hamda oliy o‘quv yurtlari va mahallalarda amalga oshiriladi. Shuning uchun ham ta‘lim bosqichlariga ko‘ra ekologik bilim va tushunchalarni berish maktabgacha yoshdan boshlash maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarni yuksak ma‘naviy fazilatlarini kamol toptirish, milliy ma‘naviyatini takomillashtirish, boy madaniy merosimiz, tarixiy an‘analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqlol g‘oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir[1;46].

Maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarni atrof-muhit bilan tanishtirish orqali ular tomonidan har tomonlama bilimlarni egallashi, psixik jarayonlarning rivojlanishi, qobiliyatlarini o‘sishi, dunyoqarashini shakllanishi, axloqiy sifatlar, ijobiy xulq-atvor odatlarini o‘zlashtirilishiga erishiladi. Bolani o‘rab turgan atrof olam haqidagi tushunchalar: ona Vatanga muxabbat, ularni tariximiz va SHarqning buyuk allomalari, ularning hayoti va ijodi bilan tanishtirish, mashhur sarkardalar, bayramlar, xalq amaliy san‘ati haqidagi bilimlarini boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tabiat bilan aloqa qilish zarurati bolaning ekologik madaniyatini shakllantirishning boshlang‘ich nuqtasidir: bola tabiat bilan erta aloqa qilishi kerak va odatda u o‘zini tabiatdan ajratmaydi va o‘zini tabiatning bir qismi deb biladi. Ekologik madaniyat tamoyillarini shakllantirishda bolalar va tabiat o‘rtasidagi aloqa zarurati maktabgacha ta‘lim muassasasida maxsus tashkil etilgan kuzatish orqali qondirilishi mumkin. Kuzatish bu tabiatni hissiy bilish usulidir. Tabiat, tirik narsalar, atrof-muhit bilan bevosita aloqani ta‘minlaydi. Maktabgacha ta‘limda E.I. Tixiyeva, O. Yoxanson, A.A. Bystrov, P.N. Baza, E.I. Zalkindt, S.A. Veretennikova kabi olimlar tabiatni tushunishning muhim usuli sifatida kuzatishga katta ahamiyat berishgan[2;2].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

“Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari” asosida ishlab chiqilgan “Ilk qadam” o‘quv dasturida turli yosh guruh bolalarini atrof olam haqidagi tushunchalarini shakllantirishda «Bilish jarayonining rivojlanishi» sohasi 6-7 yoshli bola kompetentsiyalari bo‘yicha quyidagi bilimlarni egallashi ko‘zda tutiladi:

- atrof-muhitdagi voqea-hodisalar kuzatish hamda tadqiq qilish;
- atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona va g‘amxo‘r munosabatni namoyon etish.

Tabiatga nisbatan aqliy, estetik munosabatlar – bola tomonidan o‘zlashtirilay bilimlarning mazmuni bilan yaqindan bog‘liqdir. Tabiat bilan tanishtirish mazmuni bilan bog‘liq bo‘lgan bilim tabiatda bolalar faoliyatini va ularning o‘zini tuta bila olishi, intizomini boshqarib turadi va maqsad sari yo‘naltiradi. Tabiatga bo‘lgan munosabatni shakllantirishda bolalar idrokiga yetarli darajada yetib boruvchi tabiat qonunlari bo‘yicha bilim alohida o‘rin egallaydi. Tabiatga nisbatan bo‘lgan munosabatni rivojlantirish, (mashg‘ulot, ekskursiya, sayr qilish kabi hayotiy vaziyat) bolaning ma‘naviy-ijobiy, ruhiy kechinmalariga asoslangan pedagogik jarayonni tashkil qilish bilan yaqindan bog‘liqdir. Mazkur bosqichda korporativ-pedagogik, motivatsion, muhitga moclashish, reflektivlik, pedagogik-psixologik xususiyatlar ekologik tarbiyaning tub asosini tashkil qilishiga alohida e‘tibor qaratish kerak[3;135]. Quyida maktabgacha ta‘lim tashkiloti uchun mashg‘ulot ishlanasini taqdi etamiz.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotida “Ilk qadam” dasturidan kelib chiqib to‘zilgan ekologik tarbiyani shakllantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulot ishlanmasi

5-mashg‘ulot

Mavzu: Mavsumiy o‘zgarishlar

Maqsad: ekologik, estetik tarbiya orqali atrof olam haqidagi to‘liq tasavvurlarni shakllantirish, mavsumiy o‘zgarishlar - kuzda meva va sabzavotlarni yig‘ishtirib olinishi, barglar to‘kilishi, paxtalarning terib olinishi, ob-havoning pasayishi, yomg‘irlarning yog‘ishi kabi tushunchalarni shakllashtirish.

Kerakli jihozlar: kuz fasliga obraz, kuz mevalari va sabzavotlari. Tevarak –atrofga sayr, daraxt barglari (terak, yong‘oq gilos, olma, behi, tol, archa, sosna va hakazo). Tasviriy faoliyat markazida kerakli jihozlar.

Faoliyatni olib borilishi:

1. Bolalar bilan salomlashib, fasllar haqidagi bilimlarini so‘raydi va mustahkamlaydi.

-Bir yilda nechta fasl bor?

-Ekologiya va atrof-muhit tozaligi deganda nimalarni tushunamiz?

-Fasllarda qanday o‘zgarishlar bo‘ladi?

- Kuz faslida tabiatimizda qanday o‘zgarishlar bo‘ldi?

-Qushlar kuzda nima qiladi?

Fasllarni ketma-ketligi haqida tushuncha berib, bir- biriga kerakligini va o‘rin almashish xususiyatini tushuntiradi va bolalarga tevarak – atrofni kuzatishni taklif etadi. Bolalar daraxtlar va o‘simliklarni tomosha qilib, ularni ko‘rinishi qandayligi, avval qanday bo‘lganigini mulohaza qiladilar. Daraxtlarning ranglari sariq, qizqish va yashil rangdaligini aytadilar. Buni sababi sovuqdan ekanligi tushuntiriladi.

3. Tetiklashtiruvchi o‘yin:

“Bargidan top” o‘yini.

O‘yindan maqsad: bolalar daraxtlarning barglarini farqlashga o‘rganadilar.

Tarbiyachi bargni ko‘rsatadi. Bolalar qaysi daraxtga mansubligini aytadilar. tarbiyachi nomini aytadi, bolalar topib,olib keladilar. Eng ko‘p topgan bola rag‘batlantiriladi.

Ekologik madaniyatni shakllantiruvchi mashklar:

Sahna ko‘rinishida xazonrezgilik va atrof-muhit muhofazalashga oid ekologik vaziyatni izohlovchi uyin tashkillash.

-Bolajonlar kaysi faslda daraxtlarimiz barglarini to‘kar ekan?

-Kuz faslida!

-Buni kanday holat deb ataymiz?

-Xazonrezgilik!

-Xazonrezgilik paytida barglarni yoqib yuboramizmi?

-Yo‘q!.CHunki havoni ekologik musaffoligiga zarar keltirishi mumkin.

- Eng ko‘p ishtirok etgan bolajonlarimiz atrof-muhitni muhofazalash va ekologik tozalikni saqlash haqida faol ishtirokchiga aylandilar va ularni rag‘batlantiramiz.

San‘at markazida:

Tarbiyachi bolalarni xonaga taklif qiladi. Bolalarga daraxt barglarining rasmlarini chizishni taklif etadi. Barglarning ranglari turlicha bo‘lganligi sababli, namunaga 2-3 ta barglardan qo‘yadi. Bolalar ishlarini kuzatib, rag‘batlantirib boradi.

Tarbiyachi bolalarni bilimlarini mustahkamlab, mashg‘ulotda yaxshi qatnashganliklari uchun rag‘batlantiradi.

Har qanday tarbiya asosan oila sharoitida kechadi. O‘zbek oilalarida «harom-halol», «uvol», «gunoh-savob» kabi tushunchalar ko‘proq ekologik vaziyatlar (masalan: nonning oyoq ostiga tushishini, suvning ifloslantirish, jonivorlarga shafqatsiz munosabatda bo‘lish, dov-daraxtlari sindirish va boshqalar) yuzaga kelganda qo‘llaniladi. Mazkur jarayonda oila va maktabning o‘quvchilarning ekologik dunyoqarashini shakllantirishda korporativ-pedagogik, motivatsion, refleksivlik, pedagogik-psixologik tamoyil va omillarga alohida e‘tibor qaratishi maqsadga muvofiqdir[4;93].

Bolalar hali bu so‘zlarning mohiyatini to‘liq tushunmasalarda, ularda ekologik xulq-atvor kurtaklari shakllanadi[5;126].

XULOSA

Sayyoramiz kelajagi o‘sib kelayotgan yosh avlodning ekologik madaniyatiga bog‘liq. Binobarin, o‘quvchi-yoshlarda ekologik ta’lim-tarbiyani takomillashtirishning algoritmik bosqichlari, oddiydan murakkabga, uzviylik va uzluksizligini ta’minlash, ularda ekologik bilim, tafakkur, ekomadaniyat, ayniqsa, ekologik ta’lim-tarbiya jarayonini tizimli tashkil etish, ushbu sohada zamonaviy innovatsion texnologiyalari bilan ta’minlanganlik darajasini yanada takomillashtirishni, yoshlarning ekologiyaga bo‘lgan ongli munosabatini yaxshilash hamda bilim- ko‘nikmalarini oshirishni davrning o‘zi talab etmoqda. Mazkur xayrli ishlarni amalga oshirishda keng jamoatchilikning roli beqiyosligini barchamiz unutmasligimiz lozim.

1. Нигматов А.Н., Абдуназаров Л.М. Концепция системного развития экологического образования в Узбекистане // «Образование через всю жизнь: Непрерывное образование в интересах устойчивого развития» материалы 15-й Международная конференция 2-4 июнь, 2017. – Астана. С. 45-49.
2. Нигматов А., Абдуназаров Л., Мухамедов Ш. Касбий экологик таълим ва тарбия.–Тошкент.:Иқтисодиёт-молия, 2016. –Б.6.
3. Нигматов А.Н., Абдуназаров Л.М. Экологик таълимнинг методологик асослари. География жамияти илмий журнали. Тошкент 2016 йил. №49 жилд – Б. 133-137.
4. Нигматов А.Н., Абдуназаров Л.М., Тобиров О.Қ. Экологик таълим ва тарбияда хорижий тажриба. Фарғона водийси ресурс салоҳиятидан фойдаланишнинг геоэкологик асослари. Республика илмий-амалий анжумани. Фарғона, 2017 йил, -Б. 91-94.
5. Халилова М.Р. Мактабгача таълим муассасалари катта ёшдаги гуруҳ болаларида экологик тушунчаларини шакллантиришнинг педагогик асослари: Пед. фан. ном. дисс. - Тошкент: Навоий ДПИ, 2006. –Б 143.

THE ROLE OF AGE IN CRITICAL PRAXIS IN L2 ACQUISITION

Irgashova Guzal Abdumajidovna

Webster University in Tashkent, Adjunct Faculty

+99890 9173336

guzalirgashova@webster.edu

Abstract The purpose of this article is to explore the research findings on how the learners with different ages learn the second language and how the language instructor can consider these age factor keeping the critical praxis in teaching the language. It begins with the discussion of earlier research conducted by other researchers and then shares whether it is similar or different in the very educational center. Finally, by summarizing the results of this empirical investigation, some effectives solutions are recommended to make the learning process easier and meaningful.

Key words: age factor, second language acquisition (SLA), Critical Period Hypothesis (CPH), needs analysis, Critical Praxis, metacognitive skills, cultural migration, intrinsic motivation, extrinsic motivation.

РОЛЬ ВОЗРАСТА В КРИТИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ВТОРОГО ЯЗЫКА

Аннотация Цель данной статьи – изучить результаты исследований о том, как учащиеся разного возраста осваивают второй язык, и как преподаватель может учитывать возрастной фактор, сохраняя критическую практику в обучении языку. Работа начинается с обсуждения более ранних исследований, проведённых другими учёными, а затем анализирует, насколько результаты совпадают или отличаются в образовательном центре. Наконец, в заключение, на основе результатов эмпирического исследования предлагаются эффективные решения, направленные на упрощение и осмысленность процесса обучения.

Ключевые слова: возрастной фактор, изучение второго языка (SLA), гипотеза критического периода (CPH), анализ потребностей, критическая практика, метакогнитивные навыки, культурная миграция, внутренняя мотивация, внешняя мотивация.

IKKINCHI TILNI O‘RGANISHDA YOSHNING TANQIDIY AMALIYOTDAGI ROLI

Annotatsiya Ushbu maqolaning maqsadi turli yoshdagi o'quvchilar ikkinchi qanday o'zlashtirishi haqidagi tadqiqot natijalarini o'rganish va til o'qituvchisi yosh omilini hisobga olgan holda tilni o'rgatishdagi tanqidiy amaliyotni qanday amalga oshirishi mumkinligini tahlil qilishdan iborat. Ish dastlab boshqa tadqiqotchilar tomonidan o'tkazilgan avvalgi tadqiqotlarni muhokama qilishdan boshlanadi va keyinchalik ushbu ta'lim markazida natijalar qanday o'xshash yoki farqli ekanligini tahlil qiladi. Yakunida esa, empirik tadqiqot natijalarini umumlashtirgan holda, o'quv jarayonini yengillashtirish va mazmunli qilish bo'yicha samarali yechimlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: yosh omili, ikkinchi tilni o'rganish (SLA), Tanqidiy davr gipotezasi (CPH), ehtiyojlarni tahlil qilish, tanqidiy amaliyot, metakognitiv ko'nikmalar, madaniy migratsiya, ichki motivatsiya, tashqi motivatsiya.

I. INTRODUCTION

The ongoing globalization process can be seen in every single sphere of life including education as well. These days, parents, who want a better quality of life for their children, try to educate their children from early age. This trend may occur among the people who are already in their adulthood or in their unbalanced teenagerhood period. However, in all situations, learning the second language, specifically English can create enormous opportunities for all ages not only in their educational path, but also in their personal and career development. Yet not each age category can learn the language as efficiently as others because of various factors, including the motivation, environment, gender, and age. Considering various factors, the language instructor may accommodate the learning needs of the students and promote the environment in which students can demonstrate full participation both in classrooms and communities.

II. LITERATURE REVIEW

The topic of learner age has dominated in research of the second language acquisition (SLA) field for a long time. It is important to understand the nature of language acquisition and how different it is among age categories. To address it better, the applicability of the Critical period Hypothesis (CPH) was examined by many researchers. The CPH was initially proposed by Penfield and Rorts (1959, as cited in Munoz, 2019), later it was reformulated for L1 by Lenneberg. Analyzing the CPH, it is based on neuropsychological factors that is closely related to brain maturation. To be more specific, as the person gets older, the cognitive structures of the brain that is responsible for language acquisition will deteriorate, based on this, mature organism may not be as successful as young organisms in learning the second language. Does it mean that adults have fewer second language learning opportunities? Although several biological and neurobiological explanations have been proposed, no exact confirmation exists so far that directly links puberty to the loss of the language learning capacity. The research conducted by Loup e al (1994) shows that even adults may reach the native-like proficiency level, as it was seen in the cases of Laura and Julies who could achieve

native-like level in Arabic language. To be more specific, the CPH and Sensitive period hypothesis may be observed in their cases. Attention to age influence in classroom learning settings is becoming more and more crucial in many parts of the world. Researching age-related effects in L2 acquisition is more between later L2 beginners and the young learners of L2 (Singleton and Ryan, 2004).

The studies around very early FL learning experience serves to open the learners' mind to multilingualism and exposure to various cultures. The inclusion of foreign language to primary school curriculum enables the children to learn the information like “sponges” (Munoz, 2019). To explore whether this is true or not, China, which has less exposure to massive English language use, was the place for the study in which a group of Chinese EFL learners were examined from the perspective of not only receptive, but also productive vocabulary and grammar among 71 very young learners whose age was between two and five. The results confirmed that both the level of the English media environment at home and school input were crucial factors in boosting the aspects mentioned above. Another study which focused on vocabulary only revealed that external factors like input quality and usage, was the most effecting in children's vocabulary development (Sun, 2015). Interestingly, both studies share the same findings in which older age children demonstrated a better performance in doing the language tasks.

Another country which has more exposure to the English language the Netherlands was the place of the study, in which 168 of very young learners were compared with having different weekly language exposure. According to Unsworth et al., (2012), the comparison of the results of early starters with second group (late starters) after 2 years revealed that latter had significant improvements both on grammar and vocabulary. The next interesting two studies were conducted in Spain with the purpose of advancing FL teaching and learning in two cohort that were not mixed up in the same classroom. The results were surprising, as earlier starters were behind older starters longitudinally (Garcia mayo and Garcia Lecumberri, 2003), which proves the cognitive maturity of older and young learners can be seen differently in language learning. In contrast, in terms of reading and listening, German children (5-9 years old) early starters outperformed late starters in both reading and listening (Jaekel et. Al., 2011) which explains explicit language learning earlier leads to faster progression because they may apply their metacognitive knowledge. Additionally, a number of other studies revealed that children who relocated to a foreign country being in immersive conditions spoke to native speakers more than adult participants (Munoz and Llanes, 2014).

As for the language learning experience of Mid- and Late Adulthood, they may learn foreign languages with various purposes, such as economic, political, or cultural migration, or because of intrinsic motivation to engage in social and educational activities. However, several reasons may serve as the barrier in attaining native-like level. The first reason can be cognitive decline because of aging which may be observed in working memory (WM), declarative memory, sound discrimination, processing speed, speech segmentation, inductive reasoning

rule – based learning (Antoniou et al., 2013). Additionally, the reduction of working memory causes difficulties in transferring the new information to long-term memory.

However, due to technological advance, current cognitive scientists claim that the compensatory mechanisms in the brain may serve as the scaffolding tool for better cognitive functioning despite aging. Additionally, adults have not only extrinsic and intrinsic motivation, but also experiential factors, such as accumulated knowledge, life experience that may bring advantages to achieve their foreign language goal that can be the best trigger in speeding the process. Another interesting finding from an increasing number of studies found that being engaged in stimulating activities may delay brain illness, specifically dementia and have positive effects on the cognitive functions of the brain (Verghese et al., 2003). Besides, young adults may learn foreign languages with the help of self-paced courses that prove their independent features and the ability to control their attention significantly. Interestingly, unlike young learners that were discussed earlier, age-advanced learners benefit from feedback.

A study conducted by Kozar and Yates (2017) focused on social and experiential dimensions of adults’ language learning found out the age as not predictable predictor, as most of the participants who arrived Australia learned the language after 40 with the help of strong motivation, surviving purposes, various learning strategies beyond the classroom. To summarize, age-related agenda serves to enrich our understanding on how learning may happen in various age periods.

III. RESEARCH METHODS

After long meaningful discussions, it has been decided to choose a language center which specializes in teaching five foreign languages for all age categories. As for the participants, two separate groups with very young learners (10 learners in the group) and mid-adults (10 learners in the group) were selected. The consents from mid-adults were taken from them and the parents of very young learners filled consent form on the behalf of their children. The qualitative research method was the most appropriate, as Creswell (1998) defined it as an inquiry process of understanding based on detailed scientific traditions to explore a social or human problems. The process itself was divided into:

1. Needs analysis was used for data collection process to find out more about learners’ personal information, learning styles, motivation and the amount of investment.
2. The semi-structured interview with very young learners parents and adults learners.
3. The structured interview with the instructors of these two groups to find out more about how they prepare materials, methods and approaches they use to teach these very students and challenges they face in teaching process.
4. The assessment samples of the students to see understand the progress better.

IV. RESULTS AND DISCUSSIONS

Having collected data, the data analysis part has started and the information below was found.

Learning styles	Motivation	Investment	Methods used

Very young learners: 4 kinesthetic 2 visual and kinesthetic 4 kinesthetic, visual and auditory	Parental aspirations	Five days a week, 1 hour	TPR, Game-based teaching, drilling, repetition
2 auditory 3 visual and kinesthetic 5 visual, auditory and kinesthetic	Extrinsic motivation: career purposes, relocation, for PhD	3 days a week, 2 hours, IELTS preparation	CLT, CBLT

Table 1

As can be seen from the table, very young learners acquire information through touching, seeing and hearing, whereas the adults have visual, auditory and kinesthetic learning styles. As for adults, they prefer taking notes, annotating the handouts, and discussing the topic to remember the information, while 2nd group prefers colorful toys, visuals, pictures, realia more.

Based on interview results with both the teacher and the learners, it was found out that children showed shorter attention span that varied between 5-7 minutes, whereas adults could keep the attention for 20 minutes. That is the reason why the instructors prefer Total Physical Response (TPR), repeating the information several times in a game or rhyming way avoiding the rule-based explanation. As for the adults, the instructors try to use a top-down approach using the existing knowledge of students in teaching grammar and vocabulary, and it can be observed in speaking lessons as well. Due to this reason, CLT is the most appropriate to prepare them for IELTS. Considering the exact goal of adults, they invest in language learning more including both time and resources. However, children are learning the language because of parental inspiration and now they do not understand the real purpose of learning it.

Regarding the next data collection tool, which is the interview with the instructors on the challenges they face while teaching revealed that both groups, children have the tendency to have short-term memory in remembering the vocabulary. They come to the next class with blank memory that requires to organize revision class attentively using the creativity. However, children have better sensory input that can be enhanced with the help of hands-on activities (Brown, 2011). As children are focused on what is happening now and here, teachers need to provide the information into many bits and pieces so that children do not feel stressed.

On the contrary, working with adults gives them the opportunity to compile various textbooks and cover more abstract rules and concepts. However, instructors may face the challenge with assigning the homework, as adults have external factors that interfere with the learning process, such as work, family, personal excuses and change of goals. Besides, as the adults come with already shaped modicum of general self-confidence, instructors try to be very careful with providing the feedback.

V. PEDAGOGICAL IMPLICATIONS

Considering the research results and analysis, several pedagogical implications suggested to make the learning atmosphere with more efficient results and meaningful language learning experience.

5.1. Having A Critical Praxis

First, it is necessary to understand the word “Praxis”, as Waller et al. (2017) defined it “as the balance of pedagogical theory and practice” (p.1). As an English Language Teacher, it is crucial to take into account how students’ multiple identities and experiences may influence not only on language learning, but also teacher’s background, ideology, teaching philosophy and learning experiences as well. Looking into the identity from a critical lens enables the teacher “to give a voice to the voiceless” and create a social justice atmosphere in the classroom (Hawkins and Norton, 2009). Knowing the theory does not always give the opportunity to teach perfectly, it also requires to have a critical lens to teaching practices and teacher positionality. The initial step can be creating one’s teaching philosophy and then setting visions and values in teaching career.

5.2. Teaching children

Brown (2011) suggested some practical approaches to teach the children, they are intellectual development, attention span, sensory input, affective factors, and authentic, meaningful language.

Since children (till 7) are in their stage of “concrete operations”, it is important to take into their limitations in explaining certain concepts, such as grammar and abstract terms. Adding more animated and colorful activities and visual, a sense of humor helps to keep immediate attention of children and increase their natural curiosity. While designing the activities, it is important to focus on physical activities that use TPR, also, hands-on-activities may help better and faster internalize the language with the help of sensory aids, such as videos, tapes, music, photos, drawing. All above suggestions contribute to lower affective filter and make the learning more enjoyable. Besides, by being patient and supportive, the teacher helps to build children’s self-esteem and encourages oral participation. To add, using story lines, real-life conversations make the whole language approach more beneficial.

5.3 Teaching adults

When it comes to pedagogical implications in teaching adults, addressing them with their names is important, as they come to class with already shaped ego. By showing respect for the deeper thoughts and feelings, teacher may help them to move to the next level of language proficiency. The next essential step the teacher should take is creating as many learning opportunities as possible to do both in and out of the classroom instead of trying to discipline them by treating them like children. Regarding the interaction pattern, it is possible to use all of them to keep the logical connection between the activities. Besides, using regular self-reflection and peer-reflection, it is easier to refer to adults’ initial purpose of learning when they feel overwhelmed and stressed because of external factors, such as work, family or other excuses.

CONCLUSION

In conclusion, the process of learning a second language, particularly English, holds the potential to unlock significant opportunities across education, personal growth, and career advancement. However, the effectiveness of language acquisition varies across age groups, as supported by research comparing early and adult learners. Studies show that very young learners often acquire pronunciation and fluency more naturally due to their brain's plasticity, while adults tend to excel in grasping grammar and vocabulary because of their advanced cognitive skills (Johnson & Newport, 1989). By acknowledging these differences and integrating research-backed methods, language instructors can tailor their teaching approaches to meet the diverse needs of their students. Creating an inclusive and supportive learning environment empowers learners to actively engage, fostering both classroom success and meaningful participation in broader communities.

BIBLIOGRAPHY

1. Cook, V. (2002). Background to the L2 User. In V. Cook (ed.), *Portraits of the*
- DeKeyser. R. (2000). The robustness of critical period effects in second language
- Ellis, N. C. (2005). At the interface: Dynamic interactions of explicit and implicit language knowledge. *Studies in Second Language Acquisition*, 27,
2. Faltis, Christian and Hudelson, Sarah. (1994) Learning English as an additional language in K-12 schools. *TESOL Quarterly* (28): pp.457-68.
3. Garcia Mayo, M. P., & Garcia Lecumberri, M. L. (eds.) (2003). *Age and the acquisition of English as a foreign language: Theoretical issues and field work*.
4. Garcia Mayo, M.P. (ed.) (2017). *Learning foreign languages in primary school. Research insights*. Bristol: Multilingual Matters.
5. Granena, G., & Long, M. H. (2013). Age of onset, length of residence, language aptitude, and ultimate L2 attainment in three linguistic domains. *Second Language Research*, 29(3), 577-600. doi:10.1177/0267658312461497.
6. Jaekel, N., Schurig, M., Florian, M. & Ritterb. M. (2017). From early starters to late finishers? A longitudinal study of early foreign language learning in school. *Language Learning*, 67(3), 631-664.
7. Kinsella, C., & Singleton. D. (2014). Much more than age. *Applied Linguistics*, 35(4), 441--462.
8. Klingberg, T. (2010). Training and plasticity of working memory. *Trends in Cognitive Sciences*, 14(7). 317-324.
9. Kozar, O., & Yates, L. (2017). Factors in language learning after 40: Insights from a longitudinal study. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching (IRAL)*.
10. L2 User (pp. 1-28). Clevedon: Multilingual Matters.
11. Lenneberg, E. H. (1967). *Biological foundations of language*. New York: Wiley.

12. Munoz. C.. & Singleton. D. (2011). A critical review of age-related research on L2 ultimate attainment. *Language Teaching*, 44(1), 1-35.
13. Sun, H. (2015). Predictors and stages of very young child EFL learners' English development in China. Unpublished PhD dissertation, University of Groningen.
14. Unsworth, S., Persson, L., Prins, T., & de Bot, K. (2015). An investigation of factors affecting early foreign language learning in the Netherlands. *Applied Linguistics*, 36, 527-548.
15. Verghese, J., Lipton, R. B., Katz, M. J., Hall, C. B., Derby, C. A., Kuslansky, G., Ambrose, A. F., Sliwinski, M., & Buschke, H. (2003). Leisure activities and the risk of dementia in the elderly. *New England Journal of Medicine*, 348(25), 2508-2516.
16. Wilkinson, A. J., & Yang, L. (2016). Inhibition plasticity in older adults: Practice and transfer effects using multiple task approach. *Neural Plasticity*, 2016.1-12.

SAMARQAND SHAHRIDA JOYLASHGAN AVLIYO ALEKSIY SOBORI QURILISHI TARIXI

Abduvohidov Dilshod Narbotirovich,
PhD doktorant, Samarqand davlat universiteti,
Samarqand, O'zbekiston.
e-mail: norbotirovich@mail.ru

ANNOTATSIYA. Samarqandda 100 yildan ortiq vaqtdan beri muqaddas pravoslav ruhi va me'moriy tafakkurini o'zida mujassam etgan Avliyo Aleksiylar sobori shaharning tarixiy yevropa qismi markazida joylashgan. Ushbu maqolada soborning qurilishi tarixi to'g'risida atroflicha to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar. Samarqand, sobor, pravoslavlik, Nikomediya yepiskopi, Kuropatkin, F.M. Verbitskiy, Nikolay II, neo-rus arxitekturas

ABSTRACT. The Cathedral of St. Alexy, which has embodied the holy Orthodox spirit and architectural thought in Samarkand for more than 100 years, is located in the heart of the historical European part of the city. This article will discuss in detail the history of the construction of the cathedral.

Keywords: Samarkand, cathedral, Orthodoxy, Bishop of Nicomedia, Kuropatkin, F.M. Verbitskiy, Nicholas II, neo-Russian architecture

KIRISH

XIX asrning ikkinchi yarmida ulug'vor ibodatxona – Avliyo Aleksiylar sobori pravoslavlikning barcha asosiy cherkov bayramlari va imperiyaning muqaddas sanalarini butun Samarqand garnizoni qo'shinlarining paradlari bilan o'tkazish maqsadida shaharning asosiy harbiy sobori sifatida qurilgan.[1] Ammo shu bilan birga o'sha yillarda ushbu sobor qurilishi davomida rejalashtirilgan ko'p ishlar amalga oshmadi. Avvaliga 1914 yilgi Birinchi jahon urushi, keyin esa 1917 yilgi inqilob Rossiya imperiyasidagi voqealar rivojini butunlay o'zgartirib yubordi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Samarqandda 1500 kishiga mo'ljallangan shahar bosh sobori qurish masalasi birinchi marta 1888 yilda paydo bo'lgan. Shahar ma'muriyati hajmi va balandligi bo'yicha shaharda mavjud bo'lgan barcha xristian me'moriy yodgorliklari va inshootlaridan yuqori bo'lgan Avliyo Sofiya cherkovini qurishni rejalashtirgan. 1890 yilda hatto Odessadan arxitektura akademigi S. Tolvinskiy tomonidan tuzilgan soborning rejasi yuborilgan. 1899 yilda

tektura fanlari akademigi A.I. fon Gogin tomonidan tuzilgan soborning yana bir loyihasi taqdim etildi.

NATIJALAR

Shuni ta’kidlash kerakki, bu vaqtga kelib shaharda allaqachon bir nechta pravoslavlik ibodatxonalari mavjud edi. Masalan, 1882 yilda samarqandlik me’mor V. Lemke loyihasi bo’yicha Harbiy majlis qarshisidagi maydonda Avliyo Georgiy nomiga yangi ibodatxona qurilgan. 1890 yildan 1899 yilgacha Samarqandda general-gubernator graf N. Rostovtsovning ko’rsatmasiga binoan yana ikkita harbiy cherkov qurildi – biri hozirgi Samarqand temiryo‘l vokzalida Muqaddas Nikolay cherkovi hamda 2-Ural kazaklari polki joylashgan harbiy lager hududida buyuk knyaz Aleksandr Nevskiy nomidagi cherkov.[7] Bundan tashqari, 1904 yilda Abramov bulvaridagi (hozirgi Universitet hiyobonida) yangi ayollar gimnaziyasi binosida ham pravoslav cherkovi - muqaddas Nikomediya yepiskopi nomidagi ibodatxonasi ochildi.[4] Albatta Turkistonda, aniqrog‘i Samarqandda bunday keng miqyosda cherkovlar, ibodatxonalar, soborlar qurilishi bekorga bo‘lmagan. Buni o‘sha davr manbalari ko‘rsatadi. Xususan, ruhoniylar o‘z hisobotlarida doimiy ravishda cherkovlar duogo‘ylar bilan to‘lib-toshganligi va barcha ibodat qiluvchilar uchun ham joy yetishmasligi haqida imperiya hukumatiga doimiy xabar berib turishgan. Rossiya imperiyasining o‘sha davrdagi urush vaziri general-adyutant A. N. Kuropatkin 1900 yilda imperiya hokimiyatiga quyi bo‘linmalarning hayotini yaxshilash bo‘yicha takliflar haqida hisobot tuzadi. Unda “hozirgi vaqtda barcha qo‘shinlar uchun cherkovlar qurish uchun mablag‘ topish kerak” deb yozgan edi. Shuningdek, ushbu hisobotda shaxsan imperator Nikolay II qo‘li bilan shunday yozilgan edi: “Xudo imperiya qo‘shinlarining diniy ehtiyojlarini tez orada qondirish yo‘lini bersin, men buni juda muhim masala deb bilaman. 1900 yil 23 yanvar”. [7]

Aynan yuqoridagi hisobot Samarqandda yirik pravoslav soborini qurishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ldi. Uning me’moriy dizayni 1871 yilda Sankt-Peterburg qurilish maktabini tugatgan harbiy muhandis Fyodor Mixaylovich Verbitskiy tomonidan ishlab chiqilgan edi. F. M. Verbitskiyning loyihasi XX asr qurilishidagi ilg‘or tendensiyalarga javob berardi. Ya‘ni binoni qurishda maksimal ekspressivlik va samaradorlikka erishish uchun minimal mablag‘ bilan, o‘sh davr rus ibodatxonasi me’morchiligi an‘analarini qurilishdagi so‘nggi ishlanmalar bilan ijodiy uyg‘unlashtirish asosida qurilishi lozim bo‘lgan.[9] Muqaddas Aleksi sobori qurilishi tarixiga oid ko‘plab manbalarda uning me’mori F.V.Smironov ekanligi haqida noto‘g‘ri ma‘lumotlar mavjud va hatto memorial lavhada xuddi shu nom zikr etilgan bo‘lsada aslida, loyiha muallifi F.M.Verbitskiy bo‘lgan.

MUHOKAMA

Endi nega ushbu cherkovning Avliyo Aleksi sobori deb nomlashini ko‘rib chiqsak. O‘sha davrda Rossiya imperiyasida qurilayotgan cherkovlarni imperator oilasi a‘zolari nomini olgan avliyolar sharafiga yoki ular bilan bog‘liq maxsus sanalarga bag‘ishlash an‘anasi mavjud bo‘lgan. Ana shu an‘anaga asoslanib, Samarqanddagi yangi soborni butun rus va Moskva mitropoliti bo‘lgan avliyo – Aleksiya bag‘ishlashga qaror qilindi, chunki 1904 yilning iyulida

perator oilasida uzoq kutilgan merosxo‘r valiahd Aleksiyl dunyoga kelgandi. [1] 19 sentyabr oyida harbiy soborning qurilishini boshlashga ruxsat berildi. Ruhoniy Viktor Motalev boshchiligidagi qurilish qo‘mitasi tuzildi va sobor qurilishi uchun o‘sha davrda katta miqdorda - 150 ming rubldan ko‘proq pul yig‘ildi. Shuningdek, ushbu soborga qirolicha Aleksandra Fedorovna va harbiy amaldorlarning xayr-ehsonlari ham sarflangan.[6]

Mavjud ma‘lumotlarga ko‘ra, Avliyo Aleksiyl sobori qurilishi boshlig‘i etib Samarqand muhandislik bo‘limi kapitani, shuningdek, harbiy-qurilish muhandisi Viktor Andreevich Voitsexovich tayinlangan. V.A Voitsexovich ushbu soborning pollarini yasashda maxsus kuchli plitkalardan yasashni taklif qildi.[7]

Sobor shaharning Nikolaevskaya va Rostovsev ko‘chalari (hozirgi Abdurahmon Jomiy va Bobur Mirzo ko‘chalari) kesishmasi burchagida 1911- yilda qurib bitkazildi. Soborning yonida, Rostovsev ko‘chasida, Samarqand viloyatida joylashgan barcha harbiy cherkovlar dekani uchun bino qurilgan, u ham episkopning uyi bo‘lgan.

G. A. Sitovichning Turkiston harbiy boshqarmasiga doir 1913 yil uchun “Armiya va flot ibodatxonalari” to‘plamiga doir hisoboti materiallarida Samarqand harbiy ibodatxonalari haqida ma‘lumot berilgan. Xususan muallif sobor haqida: “1910 yildan Samarqand shahrida, butun Samarqand harbiy garnizoni uchun avliyo Aleksiyl nomiga 150 000 rubldan ortiq pul mablag‘lari evaziga yangi mahobatli ibodatxona qurildi” deb ma‘lumot beradi.[8]

O‘sha davrdagi diniyl binolar orasida sobor eng muqaddasi hisoblangan. Aleksiyl o‘zining kattaligi va shakllarining jiddiyligi bilan har qanday insonni hayratda qoldiradi. Cherkov ichkaridan katta va baland zal shaklida yaratilgan bo‘lib, u kenglik va ulug‘vorlik taassurotini uyg‘otadi. Shuningdek juda baland gumbaz ham mavjud bo‘lgan. Soborning g‘arbiyl tomonida asosiy kirish joyi bor, uning ikkala tomonida ikkita kichik xona mavjud (hozirda yakshanba maktabi va oshxona mavjud). Oshxonadan zinapoya orqali o‘tib, yuqoriga ko‘tarilib, yo‘l xor va qo‘ng‘iroq minorasiga olib boradi. Xorlar juda keng va 60 kishiga (xorchilar) sig‘ishi mumkin, sobordagi akustika esa a‘lo darajada. G‘arbiyl tomonda sakkiz qirrali qo‘ng‘iroq minorasi va uning tepasida piyoz gumbazli chodir joylashgan. Sharqiy tomon lakonik va qattiq. Devorlarning yuzasi faqat tor lekin pishiq g‘ishtdan qurilgan. Shu bilan birga, yon binoning yon tomonlarida oqlangan joylari mavjud. Janubiy, shimoliyl va g‘arbiyl tomonlar markazida katta ayvon joylashgan bo‘lib, u dumaloq o‘ralgan ustunlar ustiga qurilgan tom bilan qoplangan.[9]

Aleksievskiy sobori – neo-rus arxitekturasii shakllarida yaratilgan, ammo ancha sodda va ixchamroq. Unda boshqa cherkovlarda mavjud bo‘lgan shakllar va tafsilotlarning ko‘pligi va ortiqcha yuki yo‘q. soboring fundameti (beton qismi) maxsus texnologiya yordamida tayyorlangan rangli plitkalar bilan qoplangan. Sement kvadrat plitalari maxsus rangli toshli suyuqlik massasi bilan tepaga quyilgan. Ular bugungi kungacha saqlanib qolgan. Umuman olganda qurilish ishlarining sifati hayratlanarlidir. Inshootning sovet davridagi ateizm va diniyl imoratlarga nisbatan toqatsizlik sharoitida nimalarga duch kelganini va undan shafqatsizlarcha

foydalanilganini hisobga olsak, hozirgi kunda yaxshi xolatda omon qolgani uning mo‘jizadir deb bimalol fikr yuritsa bo‘ladi.

XULOSA

1916-yil sentabrda Turkistonning oxirgi general-gubernatori Aleksey Kuropatkin Samarqandga keladi. Shaharni aylanib chiqayotib, u Aleksey soboriga kiradi va uning binosini muqaddas qilish bo‘yicha ko‘rsatmalar beradi. Uning tashrifidan 25 kun o‘tgach, sobor muqaddas qilindi.[7] Ruhoniy Vladimir Troitskiy soborning birinchi rektori etib tayinlandi.

2003 yil avgust oyida soborga nufuzli mehmon – prezidentlar I. A. Karimov va V. V. Putin mitropolit Vladimir hamrohligida tashrif buyurishdi. Rossiya Federatsiyasi Prezidenti bunday uzoq shaharda muhtasham ibodatxona borligini kutmaganligini va hayratda qolganini ta‘kidladi.[8]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Kitoblar

1. Buryakov Y.F., Jukova L.I., Proskurin V.N., *“Markaziy Osiyoda xristianlik tarixi haqida”*, Toshkent-1998, 41
2. *Samarqand viloyati ma’lumotnomasi*. 1905 yil.
3. Kapkov K.G., *“XIX asr va XX asr boshlaridagi rus harbiy va dengiz ruhoniylarining esdalik kitobi”*, Moskva-2008, 592 b.
4. V.A.Voitsexovichning nabirasini maktublaridan.
5. Sitovich G.A. *“Armiya va dengiz floti ibodatxonalari”*, Pyatigorsk, 1913-y. 113 b.
6. Nilsen V.A. *“Inqilobdan oldingi (rus) Samarqand arxitekturasini”*. 48 b.

Internet materiallari

7. <https://sv.zarnews.uz/post/aleksievskiy-sobor-v-samarkand-sudba-odnogo-xrama>
8. <https://sv.zarnews.uz/post/aleksievskiysoborvsamarkandesudbaodnogoxrama>
9. “Pravoslav arxitekturasining xalq katalogi” internet saytidan.

TEACHING READING FOR BEGINNERS

Ataxojayev Toxirjon Maxmudjonovich

QDPI Xorijiy tillar metodikasi kafedrası v. b. dotsenti

Abstract Reading is an activity with a purpose. A person may read in order to gain information or verify existing knowledge, or in order to critique a writer's ideas or writing style. A person may also read for enjoyment, or to enhance knowledge of the language being read. The purpose for reading also determines the appropriate approach to reading comprehension. The communicative approach to language teaching has given instructors a different understanding of the role of reading in the language classroom and the type of texts that can be used in instruction.

Key words : reading, texts, comprehend, process, strategies, authentic material, before reading, while reading, after reading, approach, cognition.

ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ В НАЧАЛЬНЫХ ЭТАПАХ

Аннотация Данная статья посвящена изучению обучения чтению в начальных этапах обучения иностранных языков. В статье проанализированы особенности обучения чтению в начальных этапах, виды речевых деятельности, такие как говорение, письмо, аудирование и чтение. Рассмотрены виды чтения как беглое чтение, аналитическое чтение и их сущность.

Ключевые слова: чтение, текст, процесс, стратегия, аутентичные материалы, перед чтением, во время чтения после чтение, подход, осознание, понимать.

BOSHLANG'ICH ETAPDA O'QISHGA O'RGATISH

Annotatsiya Mazkur maqola ingliz tiliga o'qitishning boshlang'ich bosqichida o'quvchilarda o'qish ko'nikma va malakalarini shakllantirish va rivojlantirish muammosiga bag'ishlangan. Maqolada o'qish nutq turi sifatida tahlil qilingan va o'qish turlariga oid fikrlar berilgan, jumladan ko'z yugurtirib o'qish, tahliliy o'qish va ularning o'ziga xos xususiyatlari keltirib o'tilgan. O'qish strategiyasiga oid nazariy fikrlar va hamda amaliy yo'riqnomalar keltirib o'tilgan.

Kalit soʻzlar: oʻqish, matn, jarayon, strategiya, autentik materiallar, oʻqishdan oʻqish jarayonida, oʻqishdan soʻng, yondashuv, idrok qilish, tushinish,

INTRODUCTION

Reading is an interactive process that goes on between the reader and the text, resulting in comprehension. The text presents letters, words, sentences and paragraphs that encode meaning. The reader uses knowledge, skills and strategies to determine what that meaning is.

Reading as a knowledge, skill and strategy includes the following:

Linguistic competence- ability to recognize the elements of the writing system; knowledge of vocabulary and how words are structured into sentences.

Discourse competence- knowledge of discourse markers and how they connect parts of the texts to one another.

Sociolinguistics competence- knowledge about different types of texts and their usual structure and content.

Strategic competence-the ability to use top-down strategies as well as knowledge of the language. Reading comprehension is thus much more than decoding. Reading comprehension results when the reader knows which skill and strategies are appropriate for the type of texts, and understand how to apply them to accomplish the reading purpose²⁸.

Reading is a foundational skill that opens doors to knowledge and communication. For beginners, particularly young children, the process of learning to read can be both exciting and challenging. This article explores effective strategies, techniques, and resources for teaching reading to beginners, ensuring a strong start in literacy.

Reading enhances cognitive development by stimulating brain growth. Early exposure to reading helps children develop critical thinking, problem-solving skills, and a rich vocabulary. Social and Emotional Benefits is that reading fosters social and emotional growth. It helps children understand diverse perspectives and promotes empathy, while also building self-esteem through successful reading experiences.

METHODS

Integrating Reading Strategies- Instructors can help their students to become more effective readers by teaching them how to use strategies before, during and after reading.

Before Reading – plan for the reading task. Set a purpose in advance what to read for. Discuss if more linguistic or background knowledge is needed.

During and after Reading- Verify predictions and check for inaccurate guesses

Decide what is and is not important to understand.

Reread to check comprehension

Ask for help.

After Reading- Evaluate comprehension and strategy use.

Evaluate comprehension in a particular task or area.

²⁸ Allington, R. L. (2001). What really matters for struggling readers. New York: Longman

Modify strategies if necessary

Key Components of Reading Instruction are the following:

Phonemic Awareness: Phonemic awareness is the ability to hear, identify, and manipulate phonemes. It is crucial for developing reading skills. Activities like rhyming, segmenting sounds, and blending sounds lay the groundwork for reading.

Phonics instruction teaches the relationship between sounds and letters. Systematic phonics programs help beginners decode words and improve spelling. Strategies include teaching letter-sound relationships through direct instruction and practice.

Vocabulary Development: A strong vocabulary is essential for reading comprehension. Teaching new words in context, using visual aids, and engaging in conversations about the text can enhance vocabulary skills.

Reading Comprehension

Comprehension is the ultimate goal of reading. Teaching strategies such as predicting, questioning, and summarizing helps students understand and retain what they read.

Effective Teaching Strategies:

Shared reading involves reading a book aloud to a group, allowing beginners to hear fluent reading while following along. This strategy promotes engagement and provides a model of good reading habits.

Guided Reading:

In guided reading, teachers support small groups of students at similar reading levels. This personalized approach allows for targeted instruction and feedback, catering to individual needs.

Independent Reading:²⁹

Encouraging independent reading allows students to practice skills at their own pace. Providing a variety of books at appropriate levels fosters a love for reading and builds confidence.

Interactive Activities in reading comprehension are as follows: incorporating games, songs, and hands-on activities can make learning to read enjoyable. Interactive activities, such as word scavenger hunts or phonics puzzles, engage learners and reinforce skills.

Creating a Literacy-Rich Environment, Classroom Libraries:

A well-stocked classroom library with diverse and age-appropriate texts encourages exploration and choice. Organizing books by genre or theme can help students find materials that interest them. Creating a print-rich environment includes labeling objects in the classroom, displaying student work, and using posters that highlight vocabulary and phonics rules.

Family Engagement: involving families in the reading process enhances learning. Providing resources for parents, such as reading logs and suggested book lists, encourages reading at home and fosters a supportive learning environment.

RESULTS

²⁹ Buehl, D. (2001). Classroom strategies for interactive learning (2nd ed.). Newark, DE: International Reading Association

Assessment and Progress Monitoring:

Formative Assessments regular informal assessments, such as running records and phonemic awareness checks, help track student progress and inform instruction. These assessments allow teachers to adjust their methods based on individual needs. Utilizing standardized assessments at key points can provide a broader understanding of a student's reading level. These assessments help identify areas for intervention and guide curriculum planning³⁰.

Addressing Challenges in Reading

Differentiation

Students come with varied backgrounds and skill levels. Differentiating instruction by providing tiered activities or using flexible grouping can meet diverse needs within the classroom.

Supporting Struggling Readers

For students who struggle, targeted interventions are crucial. Programs like Response to Intervention (RTI) can help identify students needing extra support and provide appropriate resources.

Fostering a Growth Mindset: Encouraging a growth mindset helps students understand that reading skills can improve with practice. Celebrating small successes and promoting resilience can motivate struggling readers.

Resources for Teaching Reading:

Books and Materials: There are countless resources available for teaching reading. Look for phonics readers, leveled books, and picture books that engage young learners.

Online Tools:

Websites and apps focused on literacy offer interactive games and exercises that reinforce reading skills. Tools like Raz-Kids or Starfall provide accessible and enjoyable learning experiences.

Continuous professional development ensures teachers remain informed about the latest research and strategies in literacy instruction. Workshops, online courses, and professional reading can enhance teaching practices.

Research indicates that we built comprehension through the teaching of comprehension strategies and environment that support an understanding of text. Teaching reading comprehension is an active process of constructing meaning, not skill application.

Strategic- Purpose for reading:

Adaptable- different text for different purposes.

Real Reading- When you read text and think at the same time you are “real reading” or being metacognitive(as the meaning you get from a piece of literature that is intertwined with the meaning you bring to it.) In reading, synthesizing is the process of recalling, ordering and

³⁰ .) Harvey, S., & Goudvis, A. (2000). *Strategies that work: Teaching comprehension to enhance understanding*. Portland, ME: Stenhouse.

...reating into a coherent whole the information with which our minds are bombarded day.

DISCUSSION

Teaching reading to beginners is a rewarding journey that requires patience, creativity, and a variety of strategies. By understanding the key components of reading instruction and creating a supportive learning environment, educators can help students develop a lifelong love for reading. With the right tools and approaches, every child can become a successful reader. For many years comprehension is the only reason for reading. Without comprehension, reading is a frustrating, pointless exercise in word calling. It is no exaggeration to say that how well students develop the ability to comprehend what they read has a profound effect on their entire lives. Comprehension instruction followed what the study called mentioning, practicing and assessing procedure where teachers mentioned a specific skill by completing work book pages. It is plausible that preparation in the nature of the foundational reading skills and research-based instructional approaches would improve teacher's practice to a degree that would be evident in learning outcomes for their students. Reading is an essential part of language instruction at every level because it supports learning in multiple ways.

- Reading to learn the language: Reading material is language input. By giving students a variety of materials to read, instructors provide multiple opportunities for students to absorb vocabulary, grammar, sentence structure and discourse structure as they occur in authentic contexts.
- Reading for content information: Reading for content information in the language classroom gives students both authentic reading material and an authentic purpose for reading.
- Reading for cultural knowledge and awareness: Reading everyday materials that are designed for native speakers can give students insight into the lifestyles and worldviews of the people whose language they are studying³¹.

When students have access to newspapers, magazines, and Web sites, they are exposed to culture in all its variety, and monolithic cultural stereotypes begin to break down. Instructors can help students learn when and how to use reading strategies in several ways:

By modeling the strategies aloud, talking through the processes of reviewing, predicting, skimming and scanning, and paraphrasing. This shows students how the strategies work and how much they can know about a text before they begin to read word by word.

By allowing time in class for group and individual previewing and predicting activities as preparation for in-class or out of class reading.

³¹) Miller, D. (2002). Reading with meaning. Portland, ME: Stenhouse.

By using cloze (fill in the blanks) exercises to review vocabulary items. This students learn to guess meaning from context³².

By encouraging students to talk about what strategies they think will help them approach a reading assignment, and then talking after reading about what strategies they actually used. Strategies that can help students read more quickly and effectively include:

Previewing : reviewing titles, section headings, and photo captions to get a sense of the structure and content of a reading selection

Predicting: using knowledge of the subject matter to make predictions about content and vocabulary and check comprehension ; using knowledge of the text type and purpose to make predictions about discourse structure ; using knowledge about the author to make predictions about writing , vocabulary and content.

Skimming and scanning: using a quick survey of text to get the main idea, identifying text structure , conform or question predictions

Guessing from context: using prior knowledge of the subject and the ideas in the text as clues to the meanings of unknown words , instead of stopping to look them up.

Paraphrasing : stopping at the end of a section to check comprehension by restating the information and ideas in the text.

These abovementioned types of reading are very useful in the formation of reading skills for the beginners.

BIBLIOGRAPHY

- 1.) Allington, R. L. (2001). What really matters for struggling readers. New York: Longman
- 2.) Buehl, D. (2001). Classroom strategies for interactive learning (2nd ed.). Newark, DE: International Reading Association
- 3.) Durkin, D. (2004). Teaching them to read (6th ed.). Boston: Pearson.
- 4.) Harvey, S., & Goudvis, A. (2000). Strategies that work: Teaching comprehension to enhance understanding. Portland, ME: Stenhouse.
- 5.) Krashen, S. (1993). The Power of Reading: Insights from the Research. Englewood, CO: Libraries Unlimited.
- 6.) Miller, D. (2002). Reading with meaning. Portland, ME: Stenhouse.
- 7.) Paris, S. How to teach and assess reading comprehension. Retrieved May 16, 2007, Web site: <http://www.ciera.org/library/presos/2004/csi/sparis.pdf>.
- 8.) Routman, R. (2002). Reading essentials: the specifics you need to teach reading well. Heinemann.
- 9.) Swartz, S.L., et al. (2003). Guided reading and literacy centers. Carlsbad, CA: Dominie Press.

³² Krashen, S. (1993). The Power of Reading: Insights from the Research. Englewood, CO: Libraries Unlimited

DUDUQLANISHNI BARATARAF ETISHDA CHEVELOVA METODIKASIDAN FOYDALANISH ASOSLARI

Babayeva Azizabonu Hamidjon qizi
Qo'qon davlat pedagogika instituti
Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi
E-mail: azizabonubabayeva@gmail.com
Tel: +998903447707

Annotatsiya: Ushbu maqolada duduqlanish, duduqlanish turlari, duduqlanishda ish olib borgan olimlar xususan Chevelova metodikasidan foydalanish, duduqlanishning kelib chiqish sabablari, duduqlanishni oldini olish, duduqlanuvchi bolalar va o'smirlarda olib boriladigan logopedik ishlar, didaktiv o'yinlar, duduqlanishni korreksiya qilishda psixologik-pedagogik ishlar metodikasi, duduqlanuvchilarda nutqning kommunikativ funksiyasini rivojlantirishning asosiy yo'li haqidagi ma'lumotlar ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: duduqlanish, korreksiya, psixoterapevtik ta'sirlar, didaktik usullar, autogen, autosugestiya, psixoterapiya, dars tempi o'qituvchi nutqi.

ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДИКИ ШЕВЕЛОВОЙ ДЛЯ УСТРАНЕНИЯ ЗАИКАНИЯ

Аннотация: В данной статье ученые, работавшие над заиканием, видами заикания, в частности, с использованием методики Шевеловой, причины возникновения заикания, профилактика заикания, логопедическая работа у заикающихся детей и подростков, дидактические игры, методика психолого-педагогической работы по коррекции заикания, основные направления развития коммуникативной функции речи у заикающихся раскрыта информация о пути.

Ключевые слова: заикание, коррекция, психотерапевтическое воздействие, дидактические приемы, аутогенная, аутосугестия, психотерапия, темп урока речь учителя.

BASICS OF USING CHEVELOVA'S METHODOLOGY IN STUTTERING BARATARAF

Annotation: in this article, scientists who have worked on stuttering, type of stuttering, in particular, revealed information about the use of the Chevelova methodology, the reasons for the origin of stuttering, prevention of stuttering, logopedic work carried out in stuttering children and adolescents, didactic games, methods of psychological-pedagogical work in stuttering correction, the main way of developing the communicative function of speech in stutters.

Key words: stuttering, correction, psychotherapeutic effects, didactic methods, autogen, autosuggestion, psychotherapy, lesson tempo teacher's speech.

KIRISH

Ma'lumki, hozirgi kunda juda ko'p bolalarda uchraydigan duduqlanish har bir otasini tashvishga solib qo'yimoqda. Duduqlanish kasallikmi yoki nuqson, buni anglash ham qiyin. Olimlar olib borgan ishlardan shuni aytish mumkinki, duduqlanish vaqti-vaqti bilan qo'zg'ab turadi. Duduqlanishni bartaraf etish uchun katta kuch va sabr talab etadi. Agar duduqlanish o'z vaqtida bartaraf etilmasa bolaning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi. Bola o'z fikrini mustaqil bayon eta olmasligi natijasida tengdoshlari bilan muloqotga kirisha olmaydi.

Duduqlanishni bartaraf etish, duduqlanuvchini nutqini yaxshilash borasida juda ko'p ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar olib borilgan va hozir ham olib boriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Har bir yosh kategoriyasidagi duduqlanuvchi bolalar bilan ular yosh, ruhiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, logoped ta'sir ko'rsatish usuli, metodikasini bayon qiladi. Mironova S.A ning maktabgacha yoshdagi bolalarning, Yastrebova A.V ning maktab o'quvchilarining, Mo'minova L.R.ning bog'cha o'smirlarni Chevelyova N.A.ning bog'cha bolalari va nutq maktablari ikkinchi bo'limi o'quvchilarining Slevertov V.I.ning bolalarni duduqlanish deb ataluvchi murakkab nutq buzilishidan farq qilish, nuqsonni imkoni boricha bartaraf qilish, yumshatish yo'llari bayon etilgan metodikalarni keltirishimiz mumkin. Biz N.A. Chevelevaning «Ta'lim jarayonida o'quvchilarda duduqlanishni to'g'rilash» («Ispravlenie») qo'llanmasida bayon etilgan fikrlarni quyida yoritmoqchimiz.

NATIJA VA MUHOKAMA

Duduqlanuvchilarni o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, duduqlanishni bartaraf etish bo'yicha ish ikki yo'nalishda olib boriladi.

1. Nutqni qayta tarbiyalash.
2. Nutqiy jarayonni normal kechishga ta'sir qiluvchi psixik faoliyat xususiyatlarini korrupsiyalash.

Normal nutqni tarbiyalash jarayonida so'z va jummalarni mexanik qaytarishdan emas, o'rgatilgan tekst va jummalarni, avtomatik qaytarishdan emas, mustaqil nutqni sekin-asta rivojlantirish protsessida kechishi kerak.

Sekin-asta aytilgan ikki yo‘nalish bo‘yicha maktab programmasining har bir pre davomida ish olib boriladi.

Duduqlanuvchilarda nutqning kommunikativ funksiyasini rivojlantirishning asosiy yo‘li nutqni sekin-asta situatsiyasidan noteks nutqga rivojlantirishdan iborat. Bu narsa ta‘lim bilan bog‘liqdir, ta‘lim esa mantiqiy tafakkurni rivojlanishdan mustasno emasligi uchun, bolalarni tafakkur jarayonlarini tobora rivojlantiradi.

Duduqlanuvchi bolalarning nutqini kommunikativ funksiyasini rivojlantirishning butun jarayoni shartli ravishda to‘liq to‘rt davrga bo‘linadi, har bir davr o‘quv choragi bilan to‘g‘ri keladi.

Davr muddatini qisqartirishi yoki boshqasini hisobiga chizish mumkin. Boshqa davrga o‘tishning asosiy sharti bo‘lib, ishning belgilangan etapiga zoir nutq shakllarini egallash hisoblanadi.

I davrning asosiy vazifasi bolalarda konstatatsiya nutqidan uning ko‘rgazmali konkret shakllarida foydalanish masalasini shakllantirish.

Dastlab bolalarni nutqi predmetlarni nomlashdan iborat qisqa javoblardan tashkil topadi. Dastlab bolalardan to‘liq javob talab qilinmaydi. Bundan tashqari birinchi darslarda o‘qituvchi bir necha bor bolalarga qisqacha bir ikki so‘z bilan javob berishni eslatib turadi.

Keyichalik ham (bir oy) bolalarni qisqa javoblardan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. Chunki qisqa javoblarni bolalarning hammasi bera oladilar. Aynan bir so‘zli nutqdan korreksion ishni boshlash kerak, chunki ko‘pchilik duduqlanuvchilar ko‘pso‘zlikdan aziyat chekadilar. Ular kerakli, asosiy so‘zni topa olmaydilar.

Beriladigan savollar oldin faqat konkret so‘zlarga oid bo‘ladi, savollarni qanday tartibda tuzish kerak, javoblardan asosiy (so‘zni topa olmaydilar) fikrni ifodalovchi izchil xikoya paydo bo‘lsin, bir oydan keyin bolalardan to‘liq, yoyilgan javoblar talab qilinadi.

1 davrda bolalar nutqi situatsiyali bo‘ladi, lekin nutqning bu shakli sekin-asta murakkablashadi. Bu narsa o‘qituvchi savollarining murakkablashishi bilan amalga oshadi. Bunga alohida ahamiyatni berish zarur. 1 davr davomida bolalarda nutq vaqtida kuzatganlarni xarakterlash, predmetlarni taqqoslash, analiz qilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Bu narsa kelgusi dastur materialini yoyilgan, asoslangan tahliliga tayyorgarlik yaratadi.

II davrda 1 davrdan keskin farq qilib, bolalar ko‘rgazmali qurolga asoslanmagan nutqning murakkab shaklidan foydalanadilar.

Birinchi davrdan ikkinchi davrga o‘tish asta-sekin bo‘ladi. Birinchi paytlarda bolalar nutqi avvalgi situatsion nutqdan juda ham farq qilmaydi. SHuning uchun o‘qituvchi o‘zining tushuntirishlarini ko‘rgazmali material bilan imostratsiya qilishi kerak. Bolalarda bu vaqtda vujudga keladigan tasavvurlar aniq, yangi bo‘ladi va ular javob paytida xotirada saqlab qolish osonlashadi. 2 davrda ko‘rgazmali qurol o‘rnini aniq tasavvurlar egallaydi.

Dastlab bolalar yaxshi biladigan material asosida savol javob o‘tkaziladi. Bolalarni beradigan javoblari qisqa bo‘lishi kerak. Darslikdagi savollardan foydalanish o‘rinli emasdir, chunki ular muhokama xarakteridagi tushuntirishni talab qiladi. II davr boshidan bolalarda

ergazmali og‘zaki javob berishni rivojlantirish kerak. O‘quv dasturini murakkablashtirish bolalardan birmuncha murakkab javoblarni olish imkoniyatini yuzaga keltiradi.

O‘quituvchining savollariga javob berib suhbatga kirishib muhokamaning mantiqiy aloqasi oid fikrlar yuritadilar. Birmuncha qiyin situatsiyalardagina bolalar ko‘rgazmaga tayanishi mumkin. II davrda bolalar ko‘rgazmasiz umumlashgan koltekit nutqdan foydalanadilar. Bu davr davomida ular nutqi sekin-asta murakkablashib boradi.

III davr boshiga kelib, o‘quvchilar mustaqil ravishda umumlashtirishga va o‘z fikrlarini nutqlarida jihozlashga tayyor bo‘ladilar.

Ularning javoblari yoyilgan gaplar belgilangan mantiqiy izchillikda belgilangan bo‘ladi. III davrda bir muncha yengil, yaxshi o‘zlashtirilgan mavzularda bolalarga o‘qilgan tema bo‘yicha bir qator savollar berish mumkin. Lekin buning uchun o‘qilgan tekst mazmuni ustida yangi so‘zlarni tushuntirish ustida ish olib borilishi kerak. Bu kabi dastlabki ishdan so‘ng bolalarni o‘zlariga, do‘stlariga savol berishni tavsiya qilish mumkin. Bu narsani butun o‘quv yili mobaynida qo‘llash kerak. Bu faqat ularda savol tuza bilish malakasini hosil qilmay ko‘pchilik odamlar bilan suhbatga kirishishni rivojlantiradi.

IV davr Oxirgi bo‘lib, bu davrda o‘quvchilar mustaqil ravishda atroflicha hikoyalar, tushuntirishlarni, to‘liq bayonlarni mustaqil tuza bilishlari kerak. Bu paytda ko‘proq darslarda suhbatlar o‘tkazish maqsadga muvofiqdir.

IV davrning asosiy maqsadi III davrda olingan, egallangan ko‘nikmalarni mustahkamlash, IV davr shu bilan harakaterlanadiki, bolalarni nutqi butunlay mustaqil, yoyilgan, izchil, bo‘lishi kerak, bolalar o‘z fikrlarini ifodalash uchun juda tez aniq so‘z va jummalarni topa biladilar. Bu davrda ayniqsa matematika darslari katta ahamiyatga ega. Bu bolalarni o‘zlari ham ishonch hosil qiladilar chunki noto‘g‘ri aytilgan har bir so‘zdan masalaning yechimi ham bo‘ladi. Ona tili darslariga programmada ko‘zda tutilgan ish turlaridan tashqari xatolar ustidagi ishni ham kiritish mumkin. O‘quvchilar faqat turli xatolarni topib to‘g‘rilashni emas balki ularni sababini topish xatolarni faqat do‘stlarini emas, balki o‘z nutqlarida ham topishlari kerak. Bahslar tashkil qilish mumkin. Bu bolalarning nutqiga bir emotsional kayfiyat bag‘ishlaydi.

Grammatika va to‘g‘ri yozuv bo‘yicha mashg‘ulotlar nutq o‘stirish mashg‘ulotlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bu davrda berilgan mavzu bo‘yicha plan asosida hikoya tuzish, qo‘shma, sodda va o‘zlashtirma gaplardan foydalangan holda matnlarni qayta hikoya qilish, analogiyasi bo‘yicha hikoya tuzdiriladi. Bunda ayniqsa bayonning mantiqiyiligi va ketma-ketligiga rejaga rioya qilishga, so‘zlarni aniq tanlay bilishga ahamiyat berish kerak. Bunday ish turlari umumta‘limiy ahamiyatdan tashqari korrektsion ahamiyat kasb etadi.

Shu tariqa barcha darslarda o‘quvchilarning yoyilgan kontekst nutqlari qo‘llaniladi. Qaysiki u katta mustaqillikni talab qiladi.

Maxsus maktab sharoitida duduqlanishni bartaraf etish bo‘yicha ishni tashkil qilishda ba‘zi bir xususiyatlarni hisobga olish lozimdir.

Javob berayotgan vaqtda duduqlanuvchilar joylarida o‘tiraverishlari kerak, duduqlanuvchilar tez charchashga moyil bo‘ladilar hamda o‘rtoqlaridan uyaladilar.

Ish faoliyatlarini tez-tez o‘zgartirish kerakdir. Kontrol darslardan keyin dars tartibini o‘zgartirish, biror narsa o‘qib berish yoki yengil mashqlar berish maqsadga muvofiqdir. Darsni shunday tashkil qilish kerakki, o‘quvchilar doimo tutilmasdan gapirsinar. Bolalar nutqining tempi normal bo‘lishi kerak. Bunga dars tempi, o‘qituvchi nutqi ta’sir qiladi.

Xulosa

O‘quvchining darsini ijodiy yondashgan holda, turli xil uslubiyatlardan foydalanish o‘quvchilarni darsda aktiv ishtirok etishlarining garovidir. Ko‘p duduqlanuvchilar tez xafa bo‘ladilar, ularga ko‘p tanbeh berish kerak emas. Ularni ijobiy tomonlarini topib maqtay bilish kerak «Kim bundan yaxshiroq o‘qiydi?» savolini berish mumkin. O‘quvchini o‘zi tushunib oladi. Tanaffuslarda bolalar gaplashmasliklari, nutqiy tinchlikka rioya qilishlari kerak. Tanaffusda ularni qo‘zg‘atmaslik, tinch o‘yinlar bilan band qilish kerak, bolalarni qiziqtirish, tinchlantirish kerak. Nutqiy aktivlashtirishda o‘quvchilarning induvidual xususiyatlarini hisobga olish kerak. Talaffuz buzilishlarini yil boshidagi mashg‘ulotlarda bartaraf etish kerak. Tovushlarni nutqqa kiritish induvidual, mustahkamlash, farqlash nutqqa kiritish-frontal tarzda olib boriladi. Nutqiy ritmni logoped nazorat qiladi. Tarbiyachilar ota-onalarni bu ishga safarbar qiladi. Suhbatlar o‘tkazadi. Darslarda o‘qituvchi tomonidan o‘tkaziladigan ish jarayonida nutq duduqlanishsiz bo‘ladi. Bu malakalar yo‘qolmasligi uchun tarbiyachi va ota-onalar darsdan tashqari vaqtda kuzatishlari kerak.

Chevelyova ushbu metodikasi duduqlanishni retsedivsiz bartaraf qiladi. Katamnistik ma’lumotlarga qaraganda 10 yil davomida duduqlanuvchilarda duduqlanish qaytalanmagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziëev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib – intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag‘ishlangan majlisdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, № 11.
2. Sharipova D.D. Imkoniyati cheklangan xotin-qizlar va yoshlarni huquqiy bilimlarini oshirish yo‘llari. // Aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash – davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi (seminar- trening natijalari) – Toshkent, 2008. – B. 33-36.
3. Mo‘minova L.R., Ayupova M.Yu. Logopediya. T., 1997
4. Fayziyeva U.Yu, Abdurazakova D.Do‘stona munosabat muxitidagi maktab. O‘XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisyef.XBJ. T., 1994.
5. Шамуратова, Зарофат Логопедия: меъерий талаффузга ургатиш./ 3.Шамуратова: Узбекистон Республикаси халқтаълими вазирлиги.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL LEXICAL UNITS OF THE UZBEK
LANGUAGE**Gulmira Ergasheva***Teacher of Tashkent State University of Uzbek Language
and Literature named after Alisher Navoi
e-mail: gulmiraergasheva127@gmail.com*

Annotation: This article describes the characteristics of the development of professional lexical units of the Uzbek language. As with all lexical resources of the Uzbek language, terms have their own ways of enrichment and they are in accordance with the general laws of the development of our language. The view that there is no language in the world that has not acquired foreign words also applies to its technology and these important issues were concerned in this article.

Key words: profession, education, technology, development, ways, terms.

O'ZBEK TILINING KASBIY LEKSIK BIRLIKLARINI ISHLAB CHIQISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilining kasbiy leksik birliklarining rivojlanish xususiyatlari yoritilgan. O'zbek tilining barcha leksik resurslari kabi atamalarning ham o'ziga xos boyitish yo'llari bor va ular tilimiz taraqqiyotining umumiy qonuniyatlariga mos keladi. Dunyoda xorijiy so'zlarni o'zlashtirmagan til yo'q, degan qarash uning texnologiyasiga ham tegishli va ushbu dolzarb masalalar maqolada yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kasb, ta'lim, texnologiya, rivojlanish, usullar, atamalar.

INTRODUCTION: Among the complex problems of teacher training, the formation of the future teacher's profession occupies a special place. Especially at the current stage of reforms related to the modernization of education, the problem of adaptation to professional pedagogical activity is becoming more evident. Future teachers will be enriched with practical, psychological, methodological, research types, as well as the formation of the professional competence of the teacher. Diagnostic, communicative, managerial and projective research groups should be included in the important features of professional competence diagnostics.

MATERIALS AND METHODS. The cognitive activity of the pedagogue is determined in many ways by the complexity, dynamics, non-standard of the things being studied, the influence of the boundaries separating social phenomena, their search, uncertainty, and the skill of modeling the communicator's inner world, implying observation. In this case,

characteristics of self-regulation are characterized by the need to constantly improve knowledge and skills, the ability to strictly coordinate one's behavior in relation to other people.

In the works dedicated to the study of the teacher's professional education, it is distinguished by the following types:

- the ability to have special education - the ability to master professional activity at a sufficiently high level, the ability to plan future professional development;
- social learning ability - mastering joint professional activity, cooperation, as well as methods of professional communication adopted in this book, social responsibility for the results of one's profession.

The correlation of individual qualities reflecting the professional competence, willpower, intellectual potential, emotional qualities, practical skills, self-management skills and the level of social and cultural activity of a future teacher was formed in Europe. formed according to tradition. Professional qualification in countries is measured by the qualification of a specialist, and the educational system aimed at its formation by the level of knowledge, skills and qualifications. The following can be recognized as important pedagogical conditions for training a future teacher:

- regulatory and teaching-methodical documents that can meet modern requirements (state education standard, model curricula, working curricula, model curricula, working programs, textbooks, educational manuals, methodological recommendations, additional special literature, educational methodological tools, lesson plans, projects); , etc.);
- scientific pedagogical personnel (professors, associate professors, teachers, qualified tutors, technical staff) should have high level of knowledge, skills and qualifications, sufficiently developed level of professional qualification and scientific potential;
- material and technical aspects of the educational process (educational buildings, educational auditoriums, educational workshops, practical laboratory equipment), information technology equipment (radio, television, computer, copier, laboratory equipment), (audio, video, multimedia, simulators, film projectors, slide projectors, video projectors, availability of a set of technical tools, etc.) are sufficiently provided;
- creating a social and educational-technologically favorable environment (the content, direction, unity of goals, etc. of interactions between teachers, students, leaders and students, as well as students);
- consistent, continuous and systematic implementation of organizational and educational-practical activities.

Summarizing the definitions and descriptions given to the concept of "professional competence of a teacher", it can be explained as follows: The professional competence of a teacher is one of the important aspects of professional competence in the work of a pedagogue.

The professional competence of the teacher includes all the needs, abilities, skills, know and represents interests³³. For this:

- tendency to manage the creative research process;
- it should not be forgotten that the effectiveness of creative research depends on the teacher's pedagogical, psychological and theoretical preparation.

In order to perform tasks correctly, a pedagogue must know the concepts of competence and skills, know in which direction to move for comprehensive development and professional growth. Professionalism and competence are similar terms but have different meanings. Professionalism means not only certain knowledge, but also attitude to work, specific characteristics of work. Developed competences are immediately felt, because a professional pedagogue tries to develop his skills, strives to achieve certain goals and results, develops labor values, and these usually correspond to the standard of the labor process. Competence has a somewhat complex content, because it requires not only the presence of knowledge, but also the ability to apply it.

RESULTS AND DISCUSSION. Competence can only be determined through a comprehensive assessment and follow-up process. The concepts of professionalism and competence have common features. It should be noted that people who fully meet the established requirements and standards cannot always be real experts, because some do not know how to apply knowledge in practice, so such pedagogical activity remains ineffective. In the multi-level educational system, it is impossible to conduct the educational process within the framework of new standards and programs according to outdated methods. It is necessary for republican pedagogues to strengthen comprehensive structural reforms in the education system by mastering advanced pedagogical technologies and applying them to the educational process. As we mentioned above, this requires teaching our pedagogues technological approaches to the educational process, which, along with the use of pedagogical technology, enriches it with the culture, traditions and experience of Uzbekistan.

As A. Avloniy noted: "Education is for us either life or death, or salvation - or destruction, or happiness - or disaster." In fact, the place of education is very important in human life, happiness, pure human activity. It is known that educating the young generation is the main task of our work, and this is a positive result for us, therefore, it is necessary to educate them in the spirit of all-round loyalty to our nation. To achieve this, first of all, we need to inculcate concepts such as national pride, spirituality, national ideal, etc. in the minds of the young generation. After all, it is absolutely impossible to dream of a bright future without learning the history of the people, without learning their mother tongue, and without receiving spiritual nourishment from them.

Behbudiy, Avloni, Ainiy, Munavar Qori, Hamza and students opened new branches in Orenburg and Crimea. They studied methods and methods of teaching Russian language and

³³ А.М. Прохоров. Большой Энциклопедический Словарь / БЭС. гл. ред. – М: Большая Российская Энциклопедия: «Норинт», 2004. 1456 с

adapted it to their own circumstances. Thus, the first textbooks and manuals were created for these schools, and for the first time, special terms related to education were included in these books. The new pedagogical term is related to the study of the lexical field in all languages. The ability to form new terms according to the quality of the language and the level of development of models and methods of word formation.

Let's look at the division of pedagogical terms. The pedagogical term is divided into two groups:

Terms of educational theory. Conditions of education system, subject, nature of education, subject of study.

The terms of the theory of education are education, educator, moral education, laboratory education.

According to scientific studies of linguistics, the number of pedagogical terms is more than ten thousand. In addition, it should be noted that pedagogical terms in English and Uzbek are divided into several groups:

Terms representing pedagogical concepts: school, institute, lesson, practice, method, pedagogy, exam, book, etc.

Names of persons related to education: teacher, head of class, restaurant, dean. Legislation terms are wide in Uzbek and English pedagogy is used.

For example, the National Anthem (National Anthem) is one of the important symbols of an independent state and is a solemn and musical composition that is usually performed on a special occasion.

State grant (State grant) - paid funds are allocated for financial support of scientists, scholars, authors of art and literature. A grant is support for research and not a repayable loan. A state grant is a grant that pays for the education of students at state-funded universities. The State Education Standard (State Education Standard) is a document on the main foci of the basic requirements for education.

The 21st century is the age of information and technologies. Therefore, it is currently unimaginable without innovative technologies in the pedagogical and educational process. Therefore, everyone working in the educational system should know how to use computer technologies and Internet materials in the teaching process³⁴.

In conclusion, pedagogy cannot be imagined without special terms. Terms are highly imported during testing. With their help, the educational process will be more effective and understandable. The importance of the English language should also be noted here.

Well-known scientists of our republic are trying to create science-based pedagogical technologies adapted to the social and pedagogical conditions of our region and apply them to educational practice. It is important to organize activities based on information technologies, electronic textbooks, versions and multimedia tools in practical training for students.

³⁴ Гражданская З.Т.От Шекспира до шоу/З.Т.Гражданс-кая; гл. ред. С.Г. Бархударов. М: «Просвещение», 1982. 192 с

As with all lexical resources of the Uzbek language, terms have their own way of enrichment and they are in accordance with the general laws of the development of our language. The view that there is no language in the world that has not acquired foreign words also applies to its technology. "In order to express a new concept in all languages, either a ready-made term from another language is accepted, or a word or term existing in this language is used, or a new term is created," writes S. Akobirov. It should be recognized that the Uzbek language has a large number of foreign scientific and technical terms.

Traditionally, they are studied in the following areas:

Arabic: practice, work, basis, comment, knowledge, perception, application, reform, reform, reform, article, example, issue, denominator, negative, positive, topic, content, logic, spiritual, educational, introduction, observation, experience, review, analysis, method, science, philosophy, etc (amaliyot, asar, asos, izoh, ilm, in'ikos, ilova, isloh, istiloh, islohot, maqola, misol, masala, maxraj, manfiy, musbat, mavzu, mazmun, mantiq, manaviy, ma'rifiy, muqaddima, mushohada, tajriba, taqriz, tahlil, uslub, fan, falsafa va hokazo.).

Persian-Tajik: composer, carpenter, conqueror, navosoz, navokhan, disciple, leader, prize. such as musician, teacher, rider, soloist, amateur, nurse (bastakor, duradgor, zabtkor, navosoz, navoxon, shogird, peshqadam, sovrin. sozanda, ustoz, chavandoz, yakkaxon, havaskor, hamshira kabi).

Russian-international: paragraph, agronomy, agrotechnics, archeology, newspaper, codex, linguistics, mathematics, obituary, plenum, realism, novelism, session, physics, phonetics, phonology, etc (abzas, agronomiya, agrotexnika, arxeologiya, gazeta, kodeks, lingvistika, matematika, nakrolog, plenum, realism, romanliam, sessiya, fizika, fonetika, fonologiya).

Some of their parts are:

Latin: abbreviation, abstract, noun, agglutination, adverbialization, adjectivization, actualization, axemology, alletration, areal, articulation, assimilation, affix, affixoid, affricate (abbreviatsiya, abstrakt, ot, aglunatatsiya, adverbializatsiya, adyektivatsiya, aktualizatsiya. aksemologiya, alletratsiya, areal, artikulyatsiya, assimilyatsiya, afliks, affiksoid, affrikata).

Greek: allegory, allomorph, allophone, alphaville, amorphous languages, analytical languages, analogy, anomaly, amythesis, antonym, amronym, apocope, archaism, aphorism (allegoriya, allomorph. allofon, alfavil, amorf tillar, analitik tillar, analogiya, anomaliya, amiteza, antonym, amroponim, apokopa, arxaizm, aforizm).

CONCLUSION The objective method of scientific knowledge was used in the research process. The role of modern pedagogical technologies in teaching professional terminological vocabulary was objectively revealed. The period of development of pedagogical technologies was analyzed from the point of view of history. G.K. Selevko's book explores logical consistency. Psychology takes a special place in examining the structure of science, determining the content of knowledge, and carrying out their classification³⁵.

³⁵ Гуськова А.П. Популярный Словарь русского языка. Толковая Энциклопедия / А.П. Гуськова, Б.В. Сотин. М.: «Русский

BIBLIOGRAPHY:

1. А.М. Прохоров. Большой Энциклопедический Словарь / БЭС. гл. ред. – М: Большая Российская Энциклопедия: «Норинт», 2004. 1456 с.
2. Виноградов В.В. История слов. М: «Институт русского языка им. В.В. Виноградова», 1999. 1138 с.
3. Гражданская З.Т. От Шекспира до шоу/З.Т.Гражданская; гл. ред. С.Г. Бархударов. М: «Просвещение», 1982. 192 с.
4. Гуськова А.П. Популярный Словарь русского языка. Толковая Энциклопедия / А.П. Гуськова, Б.В. Сотин. М: «Русский Язык - Медиа», 2003. 880 с.
5. Лопатин В.В. Русский толковый словарь / В.В. Лопатин, Л.Е. Лопатина. М: «Русский Язык», 1997. 832 с.
6. [Электронный ресурс]: Российский Общеобразовательный Портал электрон. журн. Режим доступа: http://museum.edu.ru/catalog.aspob_no=13159/ (дата обращения: 09.02.2019).
7. С.Г. Бархударов. Словарь русского языка XI-XV вв / гл. ред. Вып. 6. М: «Наука», 1979. 359 с.
8. [Электронный ресурс]: Your Dictionary электрон. слов. Режим доступа: <https://www.yourdictionary.com/art/> (дата обращения: 05.10.2018).
9. Longman Exams Coach [электронный ресурс] / Фасмер Макс. — электронные данные. — Pearson Education Limited, 2006. 1 эл. Опт. Диск (CD-Rom).
10. Della Summers. Longman Exams Dictionary / Director - Pearson Longman, 2006. 1833 р.

FIZIKA FANIDAN O'QUVCHILARNI FAN OLIMPIADALARGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abbaz Kunnazarov Bisenbaevich

Nukus "Temurbeklar maktabi" harbiy-akademik litseyi Fizika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Fizika fani, o'quvchilar uchun nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham rivojlantirishga qaratilgan muhim fanlardan biridir. Fizika olimpiadalari esa, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini sinovdan o'tkazish, ularni yanada chuqurroq o'rganishga undash va ilmiy tadqiqotlarga qiziqishini oshirish maqsadida tashkil etiladi. Olimpiadalarga tayyorlash jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu jarayon o'quvchilarning muvaffaqiyatli ishtirok etishlari uchun muhimdir.

Kalit so'zlar: fizika, nazariy bilimlar, olimpiadalar, interaktiv metodlar, taqdimotlar, onlayn resurslar, amaliy ko'nikmalar.

Аннотация: Физика – один из важных предметов, направленный на развитие у учащихся не только теоретических знаний, но и практических навыков. Олимпиады по физике организуются с целью проверки знаний и умений учащихся, стимулирования их к более глубокому обучению и повышения их интереса к научным исследованиям. Процесс подготовки к Олимпиаде имеет свои особенности, и этот процесс важен для успешного участия студентов.

Ключевые слова: физика, теоретические знания, олимпиады, интерактивные методы, презентации, интернет-ресурсы, практические навыки.

Abstract: Physics is one of the important subjects aimed at developing not only theoretical knowledge, but also practical skills for students. Physics Olympiads are organized in order to test students' knowledge and skills, encourage them to study more deeply, and increase their interest in scientific research. The process of preparing for the Olympics has its own characteristics, and this process is important for the successful participation of students.

Keywords: physics, theoretical knowledge, Olympiads, interactive methods, presentations, online resources, practical skills.

KIRISH

Fizika fani, tabiatning asosiy qonunlarini o'rganish va tushunishga qaratilgan ilmiy soha bo'lib, u o'quvchilarga atrof-muhitni, uning jarayonlarini va hodisalarini tushunishga yordam beradi. Fizika o'qitish jarayoni, nafaqat nazariy bilimlarni berish, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga ham qaratilgan. Fizika o'qitish jarayonida nazariy bilimlar va amaliy

ko‘nikmalarni birlashtirish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarga nazariy tushuncha, o‘rgatishdan tashqari, ularni amaliy tajribalar orqali mustahkamlash zarur. Masalan, o‘quvchilar, mexanik harakat, energiya, kuchlar va boshqa asosiy tushunchalarni laboratoriya tajribalari orqali o‘rganishlari kerak. Bu jarayon, o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatini yaratadi va ularning qiziqishini oshiradi. Fizika o‘qitishda darslarni qiziqarli va interaktiv tarzda o‘tkazish o‘quvchilarning diqqatini jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchilar, darslarni turli xil o‘yinlar, tajribalar va muammolar bilan boyitishlari zarur. Bu, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularning faol ishtirokini ta‘minlaydi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, masalan, interaktiv taqdimotlar va onlayn resurslar, o‘quvchilarning bilimlarini yanada kengaytirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Fizika fanidan olimpiadalarga tayyorlashda nazariy bilimlar bilan amaliy ko‘nikmalarni birlashtirish juda muhimdir. O‘quvchilar, nazariy bilimlarni amaliy misollar orqali mustahkamlashlari kerak. Bu jarayonda, fizika qonunlari va formulalarini tushunish, ularni turli vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur. Masalan, o‘quvchilar, mexanik harakat, energiya, kuchlar va boshqa asosiy tushunchalarni amaliy tajribalar orqali o‘rganishlari kerak. Bu esa, ularning nazariy bilimlarini yanada chuqurlashtiradi va amaliy ko‘nikmalarini oshiradi. Fizika olimpiadalari, ko‘pincha murakkab va qiyin muammolarni hal qilishni talab qiladi. O‘quvchilar, muammolarni hal qilish jarayonida analitik fikrlash, mantiqiy tahlil va ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishlari zarur. Bu maqsadda, o‘quvchilarga turli xil muammolarni yechish uchun strategiyalarni o‘rgatish muhimdir. Ular, muammoni tahlil qilish, kerakli formulalarni tanlash va yechimni izlash jarayonida o‘z fikrlarini izchil va mantiqiy ravishda ifodalashlari kerak.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Fizika olimpiadalari tayyorgarlik jarayonida o‘quvchilarni motivatsiya qilish juda muhimdir. O‘quvchilar, o‘z bilimlarini sinovdan o‘tkazish va muvaffaqiyatga erishish uchun ichki motivatsiyaga ega bo‘lishlari kerak. Ularni qiziqitiradigan mavzularni tanlash, qiziqarli tajribalar o‘tkazish va muvaffaqiyatli natijalar bilan rag‘batlantirish, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, o‘quvchilarga o‘z muvaffaqiyatlarini baholash va o‘z-o‘zini rivojlantirish imkoniyatlarini berish ham muhimdir. Fizika olimpiadalari tayyorgarlik jarayonida jamoaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilar, birgalikda ishlash, fikr almashish va bir-birlaridan o‘rganish orqali o‘z bilimlarini yanada kengaytirishlari mumkin. Jamoaviy ish, o‘quvchilarga bir-birlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, fikr almashish va muammolarni birgalikda hal qilish imkonini beradi. Bu jarayon, o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Olimpiadalarga tayyorgarlik jarayonida o‘quvchilarni muntazam ravishda sinovdan o‘tkazish muhimdir. Sinovlar, o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash, ularning kuchli va zaif tomonlarini belgilashga yordam beradi. Sinovlar orqali o‘quvchilar, o‘z bilimlarini amaliyotda

ilash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shuningdek, sinovlar, o‘quvchilarga stressni boshqarish va raqobat muhitida ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Fizika olimpiadalarga tayyorgarlik jarayonida turli xil resurslardan foydalanish muhimdir. O‘quvchilar, kitoblar, ilmiy maqolalar, onlayn kurslar va video darsliklar kabi resurslardan foydalanishlari kerak. Bu resurslar, o‘quvchilarga nazariy bilimlarni yanada chuqurlashtirish va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi. Shuningdek, o‘quvchilar, turli xil fizika tajribalarini o‘tkazish uchun laboratoriya uskunalaridan foydalanishlari zarur. Olimpiada masalalarining oddiy umumiy fizika masalalaridan farqi bir vaqtning o‘zida bir nechta fizik jarayonni va fizik qonuniyatlarini qamrab olishidadir. Ya’ni o‘quvchi oddiy masalani berilgan mavzu bo‘yicha bilimga ega bo‘lib yecha olsa, olimpiada masalasini yechish uchun bu yetarli bo‘lmaydi va boshqa fizik qonuniyatlardan ham boxabar bo‘lishi talab etiladi. Shuningdek, masala shartida berilgan jarayonni to‘liq tasavvur qilish va chizmada aks ettirish lozimdir va bu esa chuqur mantiqiy fikrlash asosida yuzaga keladi. Qolaversa, olimpiada masalalarini yechishda yetarli darajadagi matematik bilim, xususan, oddiy arifmetik hisoblashlardan tashqari hosila, differensial, integral mavzularidan va albatta geometriyadan to‘laqonli bilimga ega bo‘lish kerak. O‘qituvchi o‘quvchilarni fan olimpiadalariga tayyorlar ekan avvalo o‘quvching fizika va matematikadan bilim saviyasiga va mantiqiy fikrlash qobiliyatiga e’tibor berishi lozim. Iqtidorli o‘quvchini tanlab olib, yoshiga mos tarzda soddadan murakkabga yo‘nalgan masalalarni tanlab yechish usullarini o‘rgata borsa, uning bilim saviyasi oshib boradi va albatta fan olimpiadasida yuqori natijalarga erishadi.

XULOSA

Fizika fanidan o‘quvchilarni fan olimpiadalarga tayyorlash jarayoni, o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu jarayon o‘quvchilarning muvaffaqiyatli ishtirok etishlari uchun muhimdir. Nazariy va amaliy bilimlarni integratsiya qilish, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘quvchilarni motivatsiya qilish, jamoaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘quvchilarni sinovdan o‘tkazish va resurslardan foydalanish, bu jarayonning asosiy jihatlaridir. O‘quvchilar, ushbu xususiyatlarni hisobga olgan holda tayyorgarlik ko‘rsalar, fizika olimpiadalarida muvaffaqiyatli ishtirok etishlari va o‘z bilimlarini yanada kengaytirishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gulomov, A. (2020). "Methodology of teaching physics". Tashkent: Ministry of Education of the Republic of Uzbekistan.
2. Saidov, M. (2019). "Physics Olympiads: Preparation and Strategies". Tashkent: Science and Technology.
3. Karimov, R. (2021). "Preparation of students for Science Olympiads". Tashkent: National University of Uzbekistan.
4. Toshpulatov, D. (2022). "Physics Olympiad Questions". Tashkent: Ministry of Education of the Republic of Uzbekistan.

5. Abdullaeva, N. (2020). "Physics: Theoretical and Applied Approaches". Tashkent: Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan.
6. Yusupov, S. (2018). "Methodology of training students in physics". Tashkent: Ministry of Education of the Republic of Uzbekistan.
7. Muradov, A. (2021). "Physics Olympiads: theoretical and practical aspects". Tashkent: National University of Uzbekistan.
8. Ismailov, F. (2019). "Innovative approaches to training students in physics". Tashkent: Science and Technology.
9. Rasulov, E. (2023). "Olympic Preparation: Experiences and Strategies". Tashkent: Ministry of Education of the Republic of Uzbekistan.

CHET TILI O‘QITISH METODIKASI VA KOMMUNIKATIV YONDASHUV

*Ganiyeva Dildoraxon Azizovna**FarDU Ingliz filologiyasi kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari doktori*

Annotatsiya Ushbu maqolada kommunikativ til o‘rgatish o‘rganuvchilardan tilni bosqichma-bosqich o‘rganishni targ‘ib qilishini, bosqichlar sifatida esa til birliklaridan ijodiy foydalanish, uni sinab ko‘rish va ma‘lum vaziyatlarda xatolarga yo‘l qo‘yish tushinilishi, xatolarga yo‘l qo‘yish esa til o‘zlashtirishning meyoriy holati ekanligi, lekin muloqot kompetensiyasi rivojlanib borgani sari til o‘rganuvchida mazkur tilni ravon va xatosiz ishlatish ko‘nikmalari shakllanib borishi hamda til o‘qitishda kommunikativ yondashuv (kommunikativ metod) — o‘quvchilarga tilni amaliy tarzda, ya‘ni kommunikatsiya vositasi sifatida o‘rgatishga qaratilgan ta‘lim usuli ekanligi, ushbu yondashuvda asosiy e‘tibor tilni faqat grammatika va lug‘atga o‘rganish emas, balki tilni real hayotdagi holatlarda muvaffaqiyatli foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilishi, kommunikativ yondashuv o‘quvchilarni tilni faqat nazariy bilim sifatida emas, balki uni real hayotda samarali qo‘llashga o‘rgatishi, bu yondashuv nafaqat tilni o‘rganish, balki madaniyatlararo muloqotda erkin va ishonchli bo‘lish imkoniyatlarini ham taqdim etishi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ yondashuv, grammatik birlik, lug‘aviy birlik, grammatika, tarjima nazariyasi, muloqot, grammatika-tarjima metodi, kommunikativ kompetensiya.

METHODOLOGY OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND
COMMUNICATIVE APPROACH

Abstract This article explains that communicative language teaching promotes the gradual learning of a language by learners, and the stages are the creative use of language units, testing them, and making mistakes in certain situations. Making mistakes is a normal state of language acquisition, but as communication competence develops, the language learner develops the skills to use this language fluently and without errors. The communicative approach (communicative method) in language teaching is an educational method aimed at teaching students a language in a practical way, that is, as a means of communication. The main emphasis in this approach is not only on learning grammar and vocabulary, but also on developing the skills to successfully use the language in real-life situations. The communicative approach teaches students to use the language effectively in real life, not just as theoretical knowledge. This approach is not only a language learning tool, but also an

intercultural one. It is said that it also provides opportunities for freedom and true communication.

Keywords: communicative approach, grammatical unit, lexical unit, grammar, translation theory, communication, grammar-translation method, communicative competence.

МЕТОДОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ И КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОДХОД

Аннотация В этой статье объясняется, что коммуникативное обучение языку способствует постепенному изучению языка учащимися, а этапами являются творческое использование языковых единиц, их тестирование и совершение ошибок в определенных ситуациях. Совершение ошибок является нормальным состоянием усвоения языка, но по мере развития коммуникативной компетенции изучающий язык развивает навыки использования этого языка бегло и без ошибок. Коммуникативный подход (коммуникативный метод) в обучении языку - это образовательный метод, направленный на обучение студентов языку практическим способом, то есть как средству общения. Основной акцент в этом подходе делается не только на изучении грамматики и лексики, но и на развитии навыков успешного использования языка в реальных жизненных ситуациях. Коммуникативный подход учит студентов эффективно использовать язык в реальной жизни, а не только как теоретические знания. Этот подход является не только инструментом изучения языка, но и межкультурным. Говорят, что он также предоставляет возможности для свободы и доверия в общении.

Ключевые слова: коммуникативный подход, грамматическая единица, лексическая единица, грамматика, теория перевода, коммуникация, грамматико-переводной метод, коммуникативная компетенция.

KIRISH

2021-yil 19-maydagi O‘zbekistonda chet tillari o‘qitish tizimidagi ulkan o‘zgarishlarning debochasi bo‘ldi, desak adashmagan bo‘lamiz. Chunki shu kuni Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan “Chet tillarini o‘rganish tizimini yanada yaxshilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qaror qabul qilindi. Ushbu qaror mamlakatimizda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, o‘sib kelayotgan avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalashda, ularning jahon standartlari bo‘yicha ta’lim olishida ayniqsa ahamiyatlidir.

Mazkur qarorda ta’kidlanganidek, chet tillarini o‘qitish tizimini rivojlantirish uchun respublikamizda til o‘rganish, o‘qitish va baholashning xalqaro e’tirof etilgan standartlarning talablariga muvofiq Milliy test tizimini joriy qilish bu sohani muvaffaqiyatli tashkil qilishning asoslaridan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ma'lumki, chet tillarini o'rganishda kommunikatsiya jarayoni, kommunikativ kompetensiya muhim ahamiyatga ega. Ushbu qarorda belgilangan izchil maqsadni amalga oshirish uchun chet tillarini o'rgatishni kommunikativ asosda olib borish katta samara beradi.

Bu tizimga chet tili o'qitishga kommunikativ yondashuv o'tgan asrning oxirlaridan boshlab olib kirildi. O'zbekistonda esa ushbu yangicha uslub XXI asrning boshlaridan joriy etila boshlandi va o'zining muayyan natijalarini berib kelmoqda. Bunga sabab esa til o'qitishga kommunikativ yondashuvning o'ziga xos afzalliklaridir.

Shulardan birinchisi va eng muhimi, bu uslub til o'rganuvchining kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga qaratilganligidir. Har qanday tilni o'rganishdan maqsad ushbu tilni amaliyotda qo'llay olish, mazkur til egalari yoki shu tilda muloqot olib boradigan boshqa millat vakillari bilan xoh og'zaki, xoh yozma tarzda suhbat qila olishdan iboratdir. Kommunikativ yondashuv esa til o'rganuvchilarni xuddi shu hayotiy vaziyatlarga tayyorlashni targ'ib qiladi va shuning uchun ham chet tillarini o'rgatish sohasidagi tadqiqotchilar tomonidan qo'llab-quvvatlanib kelmoqda. Dell Haymes kommunikativ yondashuvning asoschilaridan biri hisoblanadi. U "kommunikativ kompetensiya" (communicative competence) tushunchasini ilgari surgan, bu esa tilni nafaqat grammatik jihatdan to'g'ri ishlatish, balki turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarga mos ravishda ham foydalanishni anglatadi. [1] "On Communicative Competence" kitobida til o'qitishda faqat grammatika va leksikaga qaratilgan yondashuvlar yetarli emasligi, o'quvchilarni muloqotga tayyorlash uchun ular o'zgaruvchan va murakkab ijtimoiy vaziyatlarga moslashishlari kerakligini aytib o'tadi. D.Haymesning ishlari, til o'qitishda kommunikativ yondashuvning ta'minlanishiga asos bo'lib, o'quvchilarga grammatikani o'rganish bilan birga, real hayotdagi muloqot vaziyatlarida qanday qilib muloqot qilishni o'rgatish zarurligini ta'kidlaydi. Bu metodika til o'rganishni faqat yozma va og'zaki nutqni o'rganish bilan cheklanmay, tilni kontekstga moslashtirishni ham o'z ichiga oladi.

Kenal va Sveyning ishida kommunikativ yondashuvni ikki asosiy tarkibga bo'lishadi: [2]. «Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing» kommunikativ kompetensiya va tilni o'rganishning ijtimoiy konteksti. Ular kommunikativ kompetensiyani to'rt asosiy komponentga ajratadilar: grammatik kompetensiya, sociolinguistic kompetensiya, diskursiv kompetensiya va strategik kompetensiya. Ushbu yondashuv til o'qitish jarayonida faqat grammatika o'rgatilishi bilan cheklanmaydi, balki tilni o'rganish jarayonida o'quvchilarga muloqotning turli shakllari, ijtimoiy kontekst va muloqotning strategik jihatlarini ham o'rgatish muhimligini ko'rsatadi.

Savignon kommunikativ yondashuvning sinfda qo'llanilishi haqida to'liq tahlil beradi. [3] «Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice» kitobida - kommunikativ yondashuvni o'qitishda faqat grammatikani o'rganish emas, balki o'quvchilarning tilga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirishga e'tibor berishni ta'kidlaydi. U o'qitish metodikalarida tilni o'rganishni faol, amaliy va o'quvchilar uchun qiziqarli qilishni maqsad qiladi. Savignon o'zining asarlarida til o'qitish metodlarining amaliy

atlarini ko‘rsatadi va o‘quvchilarni tilni kommunikatsion vosita sifatida o‘rganishni undaydi. Bu yondashuv o‘quvchilarning tilni faqat grammatik jihatdan to‘g‘ri ishlatishiga emas, balki uni turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali va erkin ishlatishlariga ham qaratilgan.

U.Littlvud «Communicative Language Teaching: An Introduction» [4] nomli asarida kommunikativ yondashuvning asosiy prinsiplarini ochib beradi. U til o‘qitishda o‘quvchilarga kommunikativ maqsadlarni amalga oshirishda yordam berish uchun o‘quvchilarni turli xil vaziyatlarda muloqot qilishga undash zarurligini ta’kidlaydi. Bu yondashuvda o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlari, shuningdek, tilni real hayotdagi vaziyatlarda qo‘llashlari kerak. Littlewoodning fikriga ko‘ra, kommunikativ yondashuv faqat tilni o‘rgatish emas, balki o‘quvchilarni mustaqil va erkin muloqot qilishga undashni o‘z ichiga oladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini va ijtimoiy maqsadlar asosida tilni o‘rganishlariga yordam beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu yondashuv chet tilini nazariy asosda o‘rganish bilan birga, uni amaliy tatbiqi, keng o‘zlashtirishga e’tibor qaratadi. Bilamizki, til o‘zlashtirish jarayonini har bir shaxs o‘z ona tilida so‘zlashishga o‘rganish mobaynida boshidan kechiradi, ya’ni hali bola tili chiqmasdan turib muayyan nutq ifodalarini doimo yaqinlari tomonidan eshitadi, qulog‘i shu tilga o‘rganadi, ma’lum sezgilar orqali so‘zlar ma’nosini anglay boshlaydi, shu so‘zlarga taqlid qilib tovushlar, keyinchalik so‘zlar talaffuz qila boshlaydi va ma’lum vaqtga yetib bu tilda bemalol gapira, boshqacha aytganda, muloqot qila boshlaydi. Buning uchun bolaga o‘z ona tilining grammatik qoidalarini o‘rganish yoki so‘zlar va ularning ma’nolarini yod olish zarurati bo‘lmagan, ularni unga hech kim bevosita o‘rgatishi kuzatilmaydi.

Kommunikativ yondashuv ham chet tili o‘rganuvchilarni turli hayotiy vaziyatlar, holatlar asosida ma’lum sharoitda chet tilidan qanday foydalanishga o‘rgatadi. Ya’ni bunda o‘qituvchi o‘rganuvchilarga chet tilidagi ma’lum bir hodisalarni ularni o‘zlashtirish muhitini yaratib berish orqali o‘rgatadi.

Bundan ko‘rinadiki, kommunikativ til o‘rgatish usuli mamlakatimizda bir necha o‘n yilliklar davomida qo‘llanib kelingan grammatika-tarjima metodidan tubdan farq qiladi. Ma’lumki, bu uslubda chet tili o‘rganuvchilar mazkur chet tilining grammatikasini o‘rganishgan, ushbu grammatik birlikdan foydalanib gaplar tuzishgan, turli mashqlar bajarishgan; ushbu tildagi lug‘aviy birliklarni yod olishgan va ulardan foydalanib chet tilidan ona tiliga, ona tilidan chet tiliga tarjimalarni amalga oshirishgan. Oqibatda ular chet tilining grammatikasini a’lo darajada bilishgan, so‘z boyliklari yetarli bo‘lgan, tarjima nazariyasini puxta egallashgan, zarur hayotiy vaziyatlarda esa chet tilini qo‘llashda qator to‘siqlarga duch kelishgan, katta qiyinchilik bilan mazkur tilda muloqotga kirishishgan. Bunday muammolarga sabab ular tilni quruq o‘rganishgan, ya’ni uni amaliy jihatdan o‘zlashtirishmagan.

Shuningdek, kommunikativ til o‘rgatish o‘rganuvchilardan tilni bosqichma-bosqich o‘rganishni targ‘ib qiladi. Bosqichlar sifatida esa til birliklaridan ijodiy foydalanish, uni sinab ko‘rish va ma’lum vaziyatlarda xatolarga yo‘l qo‘yish tushuniladi. Xatolarga yo‘l qo‘yish til

tashtirishning meyoriy holatidir, lekin muloqot kompetensiyasi rivojlanib borganida o‘rganuvchida mazkur tilni ravon va xatosiz ishlatish ko‘nikmalari shakllanib boradi.

Boshqacha aytganda, chet tili o‘qitishga kommunikativ yondashuv til o‘rganish jarayonini mazmunli, samarali bo‘lishini ta‘minlaydi.

Yuqoridagi va shu kabi boshqa afzalliklarga ega bo‘lgan kommunikativ til o‘qitish uslubi ko‘plab chet tili o‘qitish guruhlarida muvaffaqiyatli qo‘llanmoqda. Biroq ushbu yondashuvni talqin qilishda ba‘zi kamchiliklar mavjudki, bu holat ayrim o‘qituvchilar tomonidan o‘z mashg‘ulotlarini tashkillashda xatoliklarga yo‘l qo‘yishga sabab bo‘lmoqda va ta‘lim sifatiga salbiy ta‘sirini ko‘rsatmoqda.

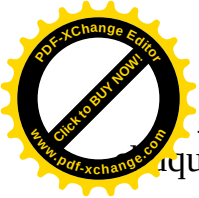
Shunday noto‘g‘ri tushunchalardan biri, ayni vaqtda, eng ko‘p tarqalgani kommunikativ yondashuvda grammatikani e‘tibordan chetda qoldirish sanaladi. Bunday talqin grammatika-tarjima metodining kamchiliklarini nazarda tutgan holda yuzaga kelgan. Mazkur g‘oya grammatikani kommunikativ yondashuv asosida to‘g‘ri o‘rgatishni chuqur anglamagan ayrim mutaxassislar uchun qo‘l kelmoqda. Shuningdek, chet tili o‘rganuvchilarda ham chet tilini bilish uchun, o‘sha tilda muloqot qilish uchun grammatikani o‘rganishga ehtiyoj yo‘q degan xato fikrning uyg‘onishiga sabab bo‘lmoqda. Aslida esa chet tilining grammatikasini bilmasdan turib ushbu tilni mukammal egallash mumkin emas. Kommunikativ til o‘qitish esa og‘zaki va yozma muloqot orqali til o‘rganuvchilarda grammatik kompetensiyani shakllantirishni nazarda tutadi. Kommunikativ yondashuv haqidagi yana bir noto‘g‘ri qarash ushbu uslub faqat gapirishga, ya‘ni og‘zaki muloqotga o‘rgatadi, degan fikrdir. Bunday xato fikrga sabab ko‘pgina holatlarda o‘rganuvchilar chet tilidan xorijliklar bilan og‘zaki muloqotga kirishish uchun foydalanishlaridir. Shu tufayli chet tili darslarida o‘rganuvchilarning so‘zlash va eshitib tushunish ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi topshiriqlar muhim bo‘lib qolmoqda. Biroq muloqot ikki kishi o‘rtasidagi og‘zaki va yozma munosabatni ko‘zda tutadi.

XULOSA

Shunday ekan, har xil rasmiy va norasmiy xatlar, ish qog‘ozlari, hattoki, mobil telefon yoki internet tarmoqlarida jo‘natilayotgan xabarlar ham muloqotning o‘ziga xos shakllaridir. Kommunikativ til o‘qitishda ham o‘rganuvchilarning yozma nutqlarini, shu bilan birga, o‘qib tushunish ko‘nikmalarini o‘stirish ta‘limdan ko‘zda tutilgan maqsadlardandir.

Shu va shu kabi boshqa noto‘g‘ri qarashlar [5] chet tili o‘qitishga kommunikativ yondashuvning ba‘zan yetarli darajada samara bermasligiga olib kelmoqda.

Kommunikativ yondashuv til o‘qitish jarayonida talabalarga tilni nafaqat grammatika nuqtai nazaridan, balki uning real hayotdagi vaziyatlarda qanday ishlatilishini ham o‘rgatishga qaratilgan. Bu yondashuv tilni o‘rganishni samarali va foydali qilish uchun ijtimoiy va madaniy kontekstni hisobga olishni talab qiladi. Ko‘plab ilmiy ishlar (masalan, Haymes, Kenal, Sveyn, Savignon) bu yondashuvning ahamiyatini va uning til o‘qitishdagi amaliy qo‘llanilishini ta‘kidlagan. Kommunikativ yondashuv tilni o‘rganishning eng samarali va tabiiy usullaridan biri sifatida tanilgan. Shunday ekan, biror usulni qo‘llashda uning mohiyatini

ingur anglash, uni noto‘g‘ri talqin qilmaslik mazkur uslubning samaradorligini ta’minlash unutmashimiz lozimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hymes, D. (1972). «On Communicative Competence».
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). «Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing».
3. Savignon, S. J. (2002). «Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice».
4. Littlewood, W. (2004). «Communicative Language Teaching: An Introduction».
5. Thompson, Geoff. Some misconceptions about communicative language teaching. *ELT Journal*, Volume 50/1, January 1996, pp. 9 – 15.

**HAMKORLIK ASOSIDA IJODKORLIK VA KREATIVLIKNI
RIVOJLANTIRUVCHI TEXNOLOGIYALAR**

Nishanova Aziza Mirzaxmadovna
Turan xalqaro universiteti o'qituvchisi
anishonova22@gmail.com

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada hamkorlik asosida ijodkorlik va kreativlikni rivojlantiruvchi texnologiyalar tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida zamonaviy innovatsion metodlar va texnologiyalar, jumladan, onlayn ta'lim platformalari, gamifikatsiya, dizayn fikrlash va sun'iy intellekt, o'quvchilarning ijodiy fikrlash ko'nikmalarini oshirishda qanday rol o'ynashi ko'rib chiqiladi. O'quvchilarning hamkorlikda ishlashlari, muammolarni hal qilish jarayonlari va ijodiy loyiha ustida ishlash orqali ularning kreativ salohiyatini qanday rivojlantirish mumkinligi haqida ma'lumotlar beriladi. Maqola o'qituvchilar va ta'lim muassasalari uchun muhim tavsiyalarni o'z ichiga oladi va ijodiy ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishning yo'llarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Hamkorlik, ijodkorlik, kreativlik, innovatsion texnologiyalar, ta'lim jarayoni, online ta'lim platformalari, gamifikatsiya, dizayn fikrlash, sun'iy intellekt, muammoli o'qitish, jamoaviy ish, o'quvchi.

ANNOTATION

This article analyzes collaborative creativity and creativity-enhancing technologies. In the educational process, modern innovative methods and technologies, including online educational platforms, gamification, design thinking and artificial intelligence, play a role in improving students' creative thinking skills. Information is provided on how students can develop their creative potential through collaborative work, problem solving processes, and creative project work. The article contains important recommendations for teachers and educational institutions and shows ways to organize the creative education process more effectively.

Key words: Cooperation, creativity, creativity, innovative technologies, educational process, online educational platforms, gamification, design thinking, artificial intelligence, problem-based learning, teamwork, student.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yili 24-yanvardagi Murojaatnomalarida 2020-yilni "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qilganida, ta'lim

ilm-fanni rivojlantirish, yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlash, hamkorlikni innovatsiyalarni rag'batlantirish masalalarini alohida ta'kidlagan. Nutqda ta'kidlanganidek, "Har qanday muammoning yechimi ham, ertangi kunimizni hal qiluvchi omil ham, shubhasiz, ta'limdir" Bu nutq, ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirishda hamkorlikning ahamiyatini ko'rsatadi va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali yurtimizning kelajagini shakllantirishda ulkan imkoniyatlar mavjudligini ta'kidlaydi.³⁶

Bugungi global va raqamlashtirilgan dunyoda ijodkorlik va kreativlik har qachongidan ham muhimroq bo'lib, ta'lim va ish jarayonining ajralmas qismi hisoblanmoqda. XXI asrning asosiy talablaridan biri bo'lgan kreativlik va ijodiy fikrlash ko'nikmalari ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalar yordamida rivojlantirilmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilar va ishchilar birgalikda muammolarni hal qilish, yangi g'oyalarni yaratish va amaliy jarayonlarni yaxshilash imkoniyatiga ega bo'lishmoqda. Hamkorlik asosida ijodkorlikni rivojlantirishning zamonaviy texnologiyalari nafaqat o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida interaktiv muloqotni mustahkamlaydi, balki jamoa ichidagi muloqotni samarali tashkil etishga ham imkon beradi. Ushbu maqola kreativlikni rag'batlantiruvchi texnologiyalarni o'rganish, ularning foydasi va jamoa asosida foydalanish usullarini tahlil qilish maqsad qilindi.

Hamkorlik asosida ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirishda turli metodlar va yondashuvlar mavjud. Ushbu metodlar orqali o'quv jarayonida innovatsion fikrlash, jamoaviy ish va ijodkorlikni rag'batlantirish maqsadida texnologiyalardan keng foydalanish mumkin. Quyida bunday metodlar tahlil qilingan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Ushbu tadqiqotlar davomida quyidagi asosiy texnologiyalar ijodiy fikrlash va kreativlikni rivojlantirishda katta imkoniyat yaratishi aniqlandi:

Hamkorlik Platformalari: Google Docs, Slack, Trello, va Microsoft Teams kabi platformalar foydalanuvchilar o'rtasida real vaqt rejimida hamkorlik qilish imkonini beradi. Bu texnologiyalar hujjatlar, loyihalar va hisobotlar ustida birgalikda ishlashni yengillashtiradi, shuningdek, o'zaro muloqot va masalalarni tezkor hal qilishga yordam beradi. Masalan, Google Docs orqali talabalar va o'qituvchilar bir vaqtning o'zida hujjat ustida ishlay oladi, bu esa ularga o'zaro fikr almashishga va yangi g'oyalarni birgalikda yaratishga imkon beradi.

Virtual va Kengaytirilgan Haqiqat (VR/AR): VR va AR texnologiyalari o'quvchilarga hayotiy voqealarga yaqin muhitda o'rganish imkonini beradi, bu esa ijodkorlikni rivojlantiradi. Masalan, VR texnologiyalari orqali arxitektorlar binolarni virtual muhitda loyihalashtirishi yoki biologiya darslarida o'quvchilar jismoniy jihatdan tajriba o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Grafik Dizayn va Vizual Vositalar: Canva, Adobe Creative Cloud, va boshqa grafik dizayn platformalari yordamida foydalanuvchilar grafik ko'rinishda ijodiy loyihalar yaratish

³⁶ Abdullaeva, N. (2020). *Zamonaviy ta'lim: Muammolar va yechimlar*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.

koniga ega. Ushbu vositalar ham o‘qituvchilar, ham talabalar uchun dizayn va yaratish imkoniyatini oshiradi, shu bilan birga kreativlikni rivojlantiradi.³⁷

Kognitiv Simulyatsiya va Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish): Gamifikatsiyalashgan o‘yinlar va o‘quv dasturlar orqali talabalar va ishchilar ko‘nikmalarini qiziqarli tarzda rivojlantirishlari mumkin. Gamifikatsiyalash jarayonida kognitiv va strategik o‘yinlar orqali muloqot va ijodiy ko‘nikmalarni mustahkamlash mumkin bo‘ladi. Bu usul ayniqsa, bolalar va yoshlarga kreativ fikrlashni rag‘batlantirish uchun juda mos keladi.³⁸

Biz ushbu jarayonlarni olib borish uchun quyidagi metodlardan foydalanishimiz mumkin:

1. Loyihalash Metodi

Tahlil:

Loyihalash metodi o‘quvchilarga muayyan loyiha ustida ishlash imkoniyatini beradi. O‘quvchilar o‘z g‘oyalarini amalga oshirishi, jamoaviy fikr almashishi va natijalarini taqdim etishi mumkin. Ushbu metod ijodiy jarayonni rivojlantirishga va hamkorlik ko‘nikmalarini oshirishga yordam beradi.

Foydalanish:

- O‘quvchilar guruhlariga bo‘linadi va har bir guruhga loyiha mavzusi beriladi.
- Har bir guruh o‘z loyihasini rejalashtiradi, izlanadi va natijalarni taqdim etadi.
- Loyiha davomida talabalar muloqot va hamkorlik qilish orqali ijodiy yechimlar ishlab chiqadilar.

2. Muammoli O‘qitish

Tahlil:

Muammoli o‘qitish metodi o‘quvchilarga real muammolarni hal qilish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanish:

- O‘qituvchi o‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni taqdim etadi.
- Talabalar muammoni hal qilish uchun ijodiy g‘oyalar va strategiyalar ishlab chiqishadi.
- Har bir jamoa o‘z yechimini taqdim etadi va boshqa jamoalar bilan muhokama qiladi.

3. Dizayn Fikrlash

Tahlil:

Dizayn fikrlash metodi ijodiy jarayonni tizimli ravishda boshqaradi. Bu metod o‘quvchilarga muammoni hal qilish jarayonida innovatsion yondashuvlar ishlab chiqishga yordam beradi.

³⁷ Yuldasheva, D. (2017). Raqamli ta'lim va kreativlikni rivojlantirish. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.

³⁸ Sadiqova, G. (2021). *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Tashkent: Oliy ta'lim muassasalari.

Foydalanish:

- Talabalar muammoni aniqlash, izlanish o'tkazish, g'oyalarni shakllantirish va prototiplar yaratish jarayonlarini o'rganadilar.
- Har bir bosqichda talabalar o'z g'oyalarini muhokama qilish va baholash orqali rivojlanishadi.
- Yakuniy natijalar amaliyotda sinovdan o'tkaziladi.

4. Hamkorlik Platformalari

Tahlil:

Onlayn hamkorlik platformalari (masalan, Google Workspace, Microsoft Teams) jamoaviy ish va ijodkorlikni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ular o'quvchilarga birgalikda ishlash va fikr almashishga yordam beradi.

Foydalanish:

- O'quvchilar bir guruh sifatida onlayn platformada ishlaydi, o'z g'oyalarini baham ko'radi va loyihalarini birgalikda yaratadi.
- Yozma va vizual materiallar ustida ishlash orqali ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin.
- O'quvchilar o'zaro fikrlarni bildirish va loyiha natijalarini baholash imkoniyatiga ega bo'ladi.

5. Yaratilish va Qayta Yaratish

Tahlil:

Bu metod ijodiy jarayonning asosiy bosqichlarini o'z ichiga oladi. Yaratilish va qayta yaratish jarayonida o'quvchilar o'z g'oyalarini amalga oshirish, ularga yangiliklar kiritish va takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Foydalanish:

- O'quvchilar o'z g'oyalarini amalga oshirish jarayonida yaratilgan mahsulotni yoki xizmatni qayta ko'rib chiqishadi.
- Ijodiy jarayonni takomillashtirishda, o'zaro fikr almashish va takliflar kiritish juda muhimdir.
- Yakuniy natijalar o'quvchilar tomonidan taqdim etiladi va muhokama qilinadi.

6. Simulyatsiya va Rol O'ynash

Tahlil:

Simulyatsiya va rol o'ynash metodlari o'quvchilarga real hayotdagi vaziyatlarni boshdan kechirish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanish:

- O'quvchilar turli rollarda ishtirok etishadi va muayyan vaziyatlar ustida ishlashadi.
- Bu jarayon davomida o'zaro hamkorlik va ijodiy yechimlar ishlab chiqiladi.
- Talabalar simulyatsiya jarayonida o'zlarini erkin ifoda etishga imkoniyat topadilar.

7. Texnologik Innovatsiyalarni Qo'llash

Tahlil:

Zamonaviy texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar, va bulutli texnologiyalar ijodiy jarayonlarni yanada tezlashtiradi va samarali qiladi.

Foydalanish:

- O‘quvchilar texnologiyalar yordamida loyihalar yaratish va ijodiy ishlarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.
- Bu metod talabalar o‘z g‘oyalarini amaliyotda sinab ko‘rishga yordam beradi va ularni yangi g‘oyalar bilan boyitadi.
- Texnologiyalarni qo‘llash jarayonida o‘quvchilar yangi ko‘nikmalarni egallashadi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Zamonaviy ta'limda hamkorlik asosida ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarning innovatsion fikrlash qobiliyatlarini oshirish, ularni jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlash va ijodiy g‘oyalarni amalga oshirish uchun zamonaviy texnologiyalar va metodologiyalarni qo‘llash zarur. Ushbu tahlil hamkorlik asosida ijodkorlik va kreativlikni rivojlantiruvchi texnologiyalarning qanday samarali qo‘llanilayotgani, shuningdek, natijalarini o‘rganishga qaratilgan.³⁹

1. Onlayn Ta'lim Platformalari

Onlayn ta'lim platformalari, masalan, Google Classroom, Microsoft Teams va Zoom kabi vositalar o‘quvchilarga muloqot qilish va hamkorlik qilish imkoniyatini beradi. O‘quvchilar o‘rtasida virtual muhitda fikr almashish, muammolarni hal qilish va loyiha ustida ishlash jarayoni jadal rivojlanmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bunday platformalarda faol ishtirok etish o‘quvchilarning o‘zaro aloqalarini kuchaytiradi, ijodiy g‘oyalarni ishlab chiqishga yordam beradi va jamoaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

2. Muammoli O‘qitish

Muammoli o‘qitish metodologiyasi o‘quvchilarga muammolarni hal qilish jarayonida ijodiy fikrlashga turtki beradi. Ushbu metod orqali o‘quvchilar real hayotdagi muammolarni tahlil qilish, yechimlar ishlab chiqish va ularni amaliyotda sinovdan o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, muammoli o‘qitish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini, analitik ko‘nikmalarini va ijodiy yondashuvlarini rivojlantiradi. Bu metod, shuningdek, o‘quvchilarga o‘z g‘oyalarini boshqalar bilan baham ko‘rish va kritik fikr bildirish imkoniyatini beradi.

2. Dizayn Fikrlash

Dizayn fikrlash-bu ijodiy jarayonni strukturaviy yondashuv orqali boshqarishga mo‘ljallangan metodologiyadir. Bu yondashuv muammolarni hal qilishda tizimli fikrlashni rag‘batlantiradi va o‘quvchilarga innovatsion yechimlar ishlab chiqishga yordam beradi. Dizayn fikrlash jarayoni besh bosqichga bo‘linadi: muammoni aniqlash, izlanish, g‘oyalar ishlab chiqish, prototip yaratish va sinovdan o‘tkazish. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu

³⁹ Iskandarov, N. (2020). *Ta'limda innovatsiyalar va ularning ahamiyati*. Tashkent: Oliy va o‘rta maxsus ta'lim vazirligi.

od o‘quvchilarning ijodiy g‘oyalarini tezda amalga oshirishga va ularni y
rivojlantirishga yordam beradi.

3. Virtual Haqiqat (VR) va Kengaytirilgan Haqiqat

(AR) VR va AR texnologiyalari ta'lim jarayonini yanada jonlantirish va o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini oshirishda qo‘llaniladi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarga real hayotdagi vaziyatlarni simulyatsiya qilish imkoniyatini beradi, shuningdek, ularni yangi g‘oyalar va ijodiy fikrlarni kashf etishga undaydi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatmoqda-ki, VR va AR orqali ta'lim olgan o‘quvchilar an'anaviy ta'limdan ko‘ra ijodiy fikrlashda yaxshiroq natijalarga erishmoqdalar. Ular yangi ma'lumotlarni osonroq qabul qilishadi va o‘z fikrlarini erkin ifoda etishadi.

4. Sun'iy Intellekt (AI)

Sun'iy intellekt texnologiyalari o‘quv jarayonini individualizatsiya qilish va o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. AI yordamida o‘quvchilarga shaxsiy o‘quv rejalarini tuzish va ijodiy vazifalar bajarish bo‘yicha yordam berish mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning ijodiy g‘oyalarini ishlab chiqishda sezilarli darajada samarali bo‘lishi mumkin.

Natijalar

O‘quv jarayonida hamkorlik asosida ijodkorlik va kreativlikni rivojlantiruvchi texnologiyalarni qo‘llash natijasi shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini yanada oshirishga, jamoaviy ish ko‘nikmalarini rivojlantirishga va muammolarni hal qilishda innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishga muvaffaq bo‘lishmoqda. Ta'lim jarayonida yuqoridagi metodlarni qo‘llash orqali o‘quvchilar nafaqat akademik bilimlarni egallaydi, balki ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini ham oshiradi. Xulosa qilib aytganda, hamkorlik asosida ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodologiyalarni qo‘llash nafaqat o‘quv jarayonini samarali bajarishga yordam beradi, balki o‘quvchilarni zamonaviy hayotda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlaydi. Ta'lim muassasalari ushbu yondashuvlarni kengaytirish va rivojlantirishga e'tibor qaratishlari zarur.

XULOSA

Hamkorlik asosida ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish samarali natijalar berishi mumkin. Hamkorlik platformalari, VR/AR texnologiyalari, raqamli loyihalash vositalari va gamifikatsiya jarayonlarida texnologiyalar ijodiy fikrlashni yanada rivojlantiradi va o‘quvchilar hamda xodimlarga yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu bois, ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalarni ommalashtirishga e'tibor qaratilishi lozim.

Kelgusida texnologiyalarni qo‘llashni yanada kengaytirish va ularni ta'lim dasturlariga kiritish ijodiy fikrlashni rivojlantirish va kelajakda o‘z kasbiy sohalarida muvaffaqiyat qozonadigan mutaxassislarni yetishtirishga yordam beradi. Shu bois, ta'lim va ish muhitida

ativlik va hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalarni rivojlantirish va qo‘llashning muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **Abdullaeva, N.** (2020). *Zamonaviy ta'lim: Muammolar va yechimlar*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
2. **Jumayeva, S.** (2019). *Ijodiy fikrlash va ta'lim jarayoni*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
3. **Sadiqova, G.** (2021). *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Tashkent: Oliy ta'lim muassasalari.
4. **Khodjaeva, F.** (2022). *Ta'limda jamoaviy ish va ijodkorlik*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
5. **Tashkent, M.** (2023). *Muammoli o'qitish: Teoriya va amaliyot*. Tashkent: Ta'lim vazirligi.
6. **Abdullayev, O.** (2018). *Zamonaviy ta'limda kreativ yondashuvlar*. Tashkent: O'zbekiston
7. **Iskandarov, N.** (2020). *Ta'limda innovatsiyalar va ularning ahamiyati*. Tashkent: Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
8. **Yuldasheva, D.** (2017). *Raqamli ta'lim va kreativlikni rivojlantirish*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
9. **Muhammedova, L.** (2021). *Ijodiy muammolarni hal qilishda hamkorlik*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.

AUDITORIYADAN TASHQARI MASHGULOTLAR JARAYONIDA AMALIY SAN'AT FANLARINI RAQAMLASHTIRILGAN TA'LIM RESURSLARIDAN FOYDALANIB O'QITISH TEXNALOGIYALARI

Ikromov Muhammad-Anasxon Xakimjon o'g'li

Qo'qon davlat pedagogika instituti v,b dotsenti
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD

E-mail: anasxonikromov1904@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Amaliy san'at fani o'qituvchilari elektron dasturlar orqali badiiy-ijodiy qobiliyatlarini yanada rivojlantirishda kompyuter grafikasining ahamiyati va uning oliy ta'lim tizimidagi o'rni yoritilgan, iqtidorli o'quvchilarni faol o'qitish usullaridan foydalanish asosida kompyuter grafikasi o'rtasidagi integrativ aloqalarni amalga oshirish usullari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Amaliy san'at, zamonaviy dasturlar, raqamli kurslarni tashkil etish, mustaqil ta'limni tashkil etish, tasviriy san'at, grafika, media, ta'lim, texnologiya, innovatsiya, muhandislik grafika, badiiy ijodiy qobiliyat, talaba, rivojlanish, fan, bilim, mahorat, mahorat, zamonaviy, elektron, vektorli grafika.

TEACHING TECHNOLOGIES OF APPLIED ARTS USING DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES IN THE PROCESS OF LESSONS OUTSIDE THE AUDITORIUM

Annotation: The importance of computer graphics and its role in the higher education system in the further development of artistic and creative abilities of teachers of applied arts through electronic programs, integrative relations between computer graphics based on the use of active teaching methods for gifted students implementation methods are considered.

Keywords: Applied art, contemporary software, digital course design, independent learning design, visual arts, graphics, media, education, technology, innovation, engineering graphics, artistic creativity, student, development, science, knowledge, skill, skill, modern, electronic, vector graphics.

ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ В ПРОЦЕССЕ ЗАНЯТИЙ ВНЕ АУДИТОРИИ

Аннотация: Раскрыто значение компьютерной графики и ее роль в системе высшего образования в дальнейшем развитии художественно-творческих способностей преподавателей прикладного искусства посредством электронных программ, интегративных связей компьютерной графики на основе использования активных методов обучения для одаренных студентов, методов реализации. обдуманый.

Ключевые слова: прикладное искусство, современное программное обеспечение, дизайн цифровых курсов, дизайн самостоятельного обучения, изобразительное искусство, графика, средства массовой информации, образование, технологии, инновации, инженерная графика, художественное творчество, студент, развитие, наука, знания, навыки, навыки, современный, электронный. , векторная графика.

KIRISH.

Ta'limning hozirgi zamonaviy tushunchasi shaxsning turli xil qobiliyatlarini shakllantirish, ularni amalga oshirish va mahsuldorligi yuksak darajasi deb tushunish kerak. Bugungi kunda ta'lim jarayonida shaxsni va individuallikni rivojlantiruvchi tashkil etuvchilari hamda uning o'zini rivojlantirishi uchun sharoitlar muhim bo'lib qolmoqda. Demak, talabalarning mustaqil bilim olishlari jarayonida mutaxassis shaxsini tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish sodir bo'ladi, birinchi navbatda – intellektual, intellektual-ijodiy, fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, o'qituvchi kasbini tanlashda ijtimoiy burchi xissini tarbiyalash, kasbiy o'zini takomillashtirish zarurligini anglab yetishi zarur bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI.

Maskur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixilik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi.

Amaliy san'at fanlarini raqamlashtirilgan ta'lim resurslaridan foydalanib o'qitishda auditoriyadan tashqari tadbirlar ham muhim hisoblanadi. Bunga onlayn kurslar, vebinarlar, seminarlar va boshqa raqamli vositalar yordamida o'tkaziladigan tadbirlarni keltirish mumkin: Mamatov D.N., Bekchanova Sh.B.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

Raqamli vositalar yordamida auditoriyadan tashqari tadbirlar orqali talabalarda raqamli kompetentlikni rivojlantirishning didaktik tuzilishi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi.

1. O'quv maqsadlarini aniqlash: o'qituvchilar raqamli kurs yoki seminar uchun o'quv maqsadlarini aniqlashlari kerak. Bu kurs davomida talabalar ega bo'ladigan bilim va ko'nikmalarni aniqlashni o'z ichiga oladi;

2. Tegishli raqamli vositalarni tanlash: o‘qituvchilar kurs mazmunini yetkazish uchun tegishli raqamli vositalar va resurslarni tanlashlari kerak. Bunga onlayn platformalar, ta’lim dasturlari va ta’lim maqsadlariga mos keladigan boshqa raqamli resurslarni tanlashni kiritish mumkin;

3. Kurs mazmunini yetkazib berish: o‘qituvchilar kurs mazmunini onlayn ma’ruzalar, video darsliklar va boshqa raqamli resurslar orqali yetkazishlari mumkin. Bu talabalarga o‘z tezligida va o‘z vaqtida o‘rganishga yordam beradi;

4. Amaliyot va fikr-mulohaza: talabalar raqamli vositalardan foydalanishni mashq qilish, o‘qituvchilar va tengdoshlaridan fikr-mulohazalarni olish imkoniyatiga muhtoj. Bu topshiriqlar, guruh loyihalari yoki onlayn muhokamalar orqali amalga oshirilishi mumkin;

5. Baholash: o‘qituvchilar talabalarning raqamli kompetentliklari rivojlantirishdagi yutuqlarini baholashlar, viktorinalar yoki boshqa baholash vositalari orqali baholashlari mumkin. Bu talabalar qo‘shimcha yordam va takomillashtirishga muhtoj bo‘lgan sohalarni aniqlashga yordam beradi;

6. Mulohaza: talabalar o‘zlarining ta’lim tajribalari haqida fikr yuritishlari va raqamli vositalardan foydalanishda kuchli hamda zaif tomonlarini aniqlashlari kerak. Bu o‘z-o‘zini aks ettirish yoki tengdoshlarni baholash orqali amalga oshirilishi mumkin.

Umuman olganda, auditoriyadan tashqari tadbirlar orqali amaliy san’at fanlarini o‘qitishning didaktik tuzilishi o‘quv maqsadlarini aniqlash, tegishli raqamli vositalarni tanlash, kurs mazmunini taqdim etish, amaliyot va fikr-mulohazalar uchun imkonini berish, taraqqiyotni baholash va fikrlashni rag‘batlantirishni o‘z ichiga oladi.

Hozirgi vaqtda ta’lim olamida ekotizimlar, o‘qituvchilar, pedagogika, o‘quv dasturi va baholash tizimlaridan boshlab hal qilinishi kerak bo‘lgan quyidagi muammolar guruhi mavjud:

Raqamlashtirilgan ta’lim sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini mustaqil oshirishga qaratilgan talablar⁴⁰:

- ta’lim shakllariga moslashish;
- talabalarga yo‘naltirilgan ta’lim;
- raqamli texnologiyadan foydalangan holda o‘rganish;
- yondashuv: o‘yin, mazmunli, motivasion va kontekstga asoslangan ta’lim;
- talabaning qobiliyat darajasiga qarab o‘qitish;
- raqamli kontentlarga asoslangan o‘quv dasturi;
- akademik faoliyatni raqamlashtirish;
- o‘quv dasturlari va mustaqil ta’lim integrasiyasini ta’minlash;
- raqamli sharoitga moslashuvchan rivojlanish;
- raqamli kompetentlikga asoslangan o‘quv dasturi;
- mustaqil va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga e’tibor qaratish;
- o‘quv dasturlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni oshirish.

⁴⁰ Budantsev DV. Digitalization in the field of education

O‘zgarishlar yo‘nalishini umumlashtiruvchi/jazoviy baholashdan formativ/qo‘shimcha quvvatlovchi baholashga qadar raqamli texnologiyalar asosida o‘rganishning ahamiyati quyidagicha:

1. O‘qituvchining vazifasi. O‘qituvchi va talabalar mustaqil ta’lim platformalaridan foydalanadilar, samarali o‘qitish hamda baholash tamoyillari qo‘llaniladi.

2. Talaba roli. Yangi paradigma bilan ta’limdan foydalanish: sinf ichidagi tabaqalashtirilgan ta’lim xarakterini rivojlantirish va umumiy kompetentlikga yo‘naltirilgan fanlararo qo‘shma o‘quv loyihalarini takomillashtirish.

3. Mustaqil ta’lim tizimi – bu davrda o‘qitish va o‘qish jarayoni yuzma-yuz amalga oshirilishi shart emas, balki masofaviy ta’lim hamda mustaqil ta’lim orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Mustaqil ta’lim o‘z-o‘zidan ta’lim olish degani emas, balki talabalarning o‘qituvchiga qaram bo‘lmisligi uchun ularning xohish va raqamli ko‘nikmalarini oshirishga qaratilgan o‘quv jarayonidir.

Bu borada Xolekning fikricha, mustaqil ta’lim – bu shaxsning o‘quv jarayoni uchun mas’ul bo‘lish qobiliyatidir. Shu bilan birga, Xaris Mujiman fikricha mustaqil ta’lim muammoni yechish uchun kompetentlikni o‘zlashtirish motivi bilan boshqariladigan va ega bo‘lgan bilim yoki malakalar bilan qurilgan faol ta’lim faoliyati sifatida shakllantiriladi.

Mustaqil o‘rganish qobiliyati – bu o‘z oldiga maqsad qo‘yish va murakkab muammolarni mustaqil ravishda hal qilish qobiliyatidir. Shuningdek, talabalarning ilmiy qobiliyatlarini rivojlantirishda, ularning o‘quv jarayonidan qoniqishlari muhim xisoblanadi.

Mustaqil ta’lim bilan talabalar samarali ta’lim usullarini aniqlay oladilar, o‘quv topshiriqlarini yaxshi bajara oladilar va o‘quv faoliyatini mustaqil bajara oladilar. Shu bois, mustaqil ta’lim tizimi talabalarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- samarali ta’lim maqsadlarini aniqlash;
- o‘quv jarayonini rejalashtirish;
- tegishli o‘quv resurslaridan foydalanish;
- akademik qarorlar qabul qilish;
- o‘quv maqsadlariga erishish uchun tanlangan faoliyatni amalga oshirish.

Shu bilan birga mustaqil ta’lim tizimida baholashga alohida e’tibor qaratish lozim. Baholash faoliyatining birinchi bosqichi baholash maqsadini aniqlashdan iborat. Ta’limni baholashning maqsadi – maqsadlar, materiallar, ommaviy axborot vositalari, o‘quv resurslari va ta’limni baholash tizimi bo‘yicha samaradorligini aniqlash.[1]

Mustaqil ta’lim natijalarini baholash talabalar tomonidan o‘quv maqsadlari va erishilgan o‘quv natijalarini taqqoslash orqali amalga oshirilishi mumkin. Baholash orqali talabalar o‘rganish muvaffaqiyatiga qanchalik erishilganligini bilib olishlari mumkin.

Qayta-qayta o‘tkaziladigan baholashlar, ayniqsa, baholash qoniqarli natijalarga erishgan taqdirda, talabalarning o‘quv motivasiyasiga ta’sir qilishi mumkin. Biroq, agar olingan

holash natijalari muvaffaqiyatsiz bo‘lsa va doimiy ravishda davom etsa, bu bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘quv motivatsiyasining pasayishiga ta’sir qilishi mumkin.

Shunday qilib raqamli savodxonlik talabalarning raqamli asrda o‘qitish salohiyatini kashf qilishlari uchun raqamli resurslardan foydalangan holda o‘qitish-ta’lim tajribasini oshirish tamoyiliga asoslanadi.

Bular asosida talabalarda raqamli kompetentlikni rivojlantirishning tashkiliy-didaktik tarkibiy tuzilmasining metodologiyasi raqamli kompetentlik va raqamli resurslarni tanlash va yaratish, samarali taqdimotlar, o‘quv faoliyati, hamkorlik, sinfni boshqarish, baholash va boshqalar orqali o‘qitish hamda o‘rganishni qo‘llab-quvvatlashning innovatsion usullarini ishlab chiqish uchun raqamli kompetentlik va raqamli yo‘naltirilgan didaktikaga qaratilgan.

Ta’lim formatlarining samarali kombinatsiyasi (masalan, seminarlar, loyihaga asoslangan ta’lim, “Contexts4Content” loyihalari) orqali fanlarda raqamli savodxonlikni oshirish raqamli texnologiyalarni pedagogik nuqtayi nazardan, qabul qiluvchi mamlakatning madaniyati va realligini hisobga oladi.

O‘qituvchilar o‘z talabalari uchun muvaffaqiyatli o‘rganish tajribasini yaratishga imkon beradigan samarali va amaliy usulda turli xil vositalarning ko‘p qirrali hamda moslashuvchanligini qadrlash orqali raqamli texnologiyani o‘qitishga qanday integratsiya qilishni o‘rganadilar.

O‘qituvchilar, mamlakat tarixi va madaniyati bilan tanishadilar va o‘z predmeti nuqtayi nazaridan o‘rganib, jarayon davomida ba’zi texnik jihatlarni o‘zlashtirib, raqamli didaktikaning turli jihatlarini bog‘lash orqali o‘z bilimlarini qayta ishlash va amaliy tarzda ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

An’anaviy sinf sozlamalaridan tashqari, talabalar turli onlayn kurslar, vebinarlar, seminarlar va boshqa raqamli o‘rganish imkoniyatlari orqali raqamli kompetentliklarni rivojlantirishlari mumkin. Ushbu kompetentliklarni samarali rivojlantirish uchun o‘qituvchilar quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga olgan tizimli yondashuvga rioya qilishlari kerak:

1. O‘quv maqsadlarini aniqlash: o‘qituvchilarning kurs davomida talabalar ega bo‘ladigan ko‘nikma va bilimlarni aniqlashi.
2. Tegishli raqamli vositalarni tanlash: o‘qituvchilar o‘quv maqsadlariga mos keladigan onlayn platformalar, ta’lim dasturlari va boshqa raqamli resurslarni tanlashi.
3. Kurs mazmunini yetkazib berish: kurs mazmunini onlayn ma’ruzalar, video darsliklar va boshqa raqamli resurslar orqali yetkazish.
4. Amaliyot va fikr-mulohazalarni taqdim etish: talabalarning raqamli vositalardan foydalanishi hamda o‘qituvchilar va tengdoshlaridan fikr-mulohazalarni olish imkoniyatiga ega bo‘lishi.
5. Taraqqiyotni baholash: o‘qituvchilar talabalarning raqamli kompetentliklarini rivojlantirishdagi yutuqlarini, viktorinalar yoki boshqa baholash vositalari orqali baholashi.
6. Mulohaza yuritishni rag‘batlantirish: talabalar o‘zlarining ta’lim tajribalari haqida fikr yuritishlari va raqamli vositalardan foydalanishda kuchli hamda zaif tomonlarini aniqlashi.

Umuman olganda, ushbu didaktik tuzilma o‘qituvchilarga auditoriyadan tashqari o‘qitish orqali talabalarning raqamli kompetentliklarini samarali rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, moslashuvchanlik va shaxsiylashtirilgan o‘rganish imkonini beradi, chunki talabalar o‘z tezligida ishlashlari va o‘rganish uslublari hamda ehtiyojlariga eng mos keladigan raqamli resurslarni tanlashlari mumkin.

Ushbu tizimli yondashuvga rioya qilish orqali o‘qituvchilar talabalarni bugungi raqamli dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur raqamli ko‘nikmalar bilan ta‘minlashlari mumkin.

Mustaqil ish talabalar uchun raqamli kompetentliklarni rivojlantirishning ajoyib usuli hisoblanadi. [3]

Talabalar mustaqil ishlaganda, o‘zlari uchun mos keladigan raqamli vositalar va resurslarni tanlash erkinligiga ega. Bu ularga turli texnologiyalarni o‘rganish va shaxsiylashtirilgan hamda ehtiyojlariga moslashtirilgan tarzda raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

XULOSA.

Biz badiiy ta‘limi sohasidagi bo‘lajak mutaxassislarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonini badiiy-ijodiy faoliyatni amalga oshirish, badiiy ijodiyotni yaratish, amalga oshirish va obrazli fikrlar, bir tomondan, badiiy va ijodiy tajribaning butun hajmini talabalarga o‘tkazish uchun kasbiy kompetensiyalarni o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan kasbiy malakalarni egallashga qaratilgan maqsadli, tashkil etilgan kasbiy ta‘lim jarayonining ajralmas qismi deb hisoblaymiz. Ushbu jarayon natijasida kasbiy yo‘nalishning shakllanishi va rivojlanishi sodir bo‘ladi; amaliy badiiy tajriba va kasbiy-pedagogik kompetentlik shakllanadi; pedagogik ijodkorlik hamda pedagog-rassomning kasbiy ahamiyatga ega fazilatlarini rivojlanishini ta‘kidlash joiz

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Starkey L.A Review of research exploring teacher preparation for the digital age. Cambridge Journal of Education. 2020. 50(1), 37–56
2. Xanbabayev H. Local module technology of developing digital competence in students. International conference on higher education teaching. Hosted from Hamburg, Germany. 2023. –P. 4-8
3. Mamatov D.N., Bekchanova Sh.B. “Oliy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanib sirtqi ta'limda masofaviy o‘qitishning «blended learning» texnologiyasidan foydalanish”. “Raqamli iqtisodiyot: yangi Uzbekistonni yangi texnologiyalar, platformalar va biznes modellari orqali rivojlantirishning yangi bosqichi” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyaning materiallari.3-qism. Toshkent-2020 y. 88-93 b.
4. Budantsev DV. Digitalization in the field of education: A review of Russian scientific publications. Young Scientist. 2020;27(317):120-127

5. Sulaymonov A. Tasviriy san’at ta’limi sifati va samaradorligini oshirishning didaktik imkoniyatlari. Monografiya. – T.: 2017.

6. Xakimjon og, Ikromov Muhammad Anasxon. "TASVIRIY SAN’AT FANI O‘QITUVCHILARI BADIY-IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPYUTER GRAFIKASINING AHAMYATI." *Conferencea* (2023): 5-11.

7. Xakimjon o‘g, Ikromov Muhammad Anasxon. "TASVIRIY SAN’AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI YO‘NALISHI TALABALARINI BADIY IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPYUTER GRAFIKASINI O‘QITISH." *Conferencea* (2023): 130-138.

8. Xakimjon og, Ikromov Muhammad Anasxon. "SAN’AT PEDAGOGIKASI SOHASIDA BO‘LAJAK MUTAXASSISLARNI BADIY TAYYORLASHNING NAZARIY ASOSLARI." *Conferencea* (2023): 1-5.

9. Egamberdiyevich, Jurabek. "Pedagogical Conditions For The Development Of Artistic And Creative Abilities Of Students Of “Art And Engineering Graphics” In The Process Of Studying Computer Graphics."

MUSIQA TA'LIM O'QITUVCHISINI KASBIY PEDAGOGIK TAYYORLASH SIFATINI OSHIRISH

Shermatova Xurshida Karimovna
QDPI, doktorant

Annotatsiya: Maqolada musiqa ta'lim o'qituvchisini kasbiy pedagogik tayyorlash sifatini oshirish masalalari hamda ushbu jarayonni takomillashtirish uchun ba'zi tavsiyalar ham keltirilgan. Bundan tashqari maqolada muallif kasbiy ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha chora-tadbirlarning uslubiy yaxlitligi o'qitishning oqilona usullari, ob'ektiv va sub'ektiv sharoitlar majmui bilan ta'minlanish ishlari shaxsning eng maqbul yo'nalishiga yordam berishi haqida ma'lumotlar joy olgan. Musiqa ta'limi o'qituvchisini kasbiy pedagogik tayyorlash sifatini oshirish, o'qituvchilarning professional malakasini yaxshilash va musiqiy ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun bir qator muhim yo'nalishlarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: musiqa, asbob, ta'lim, kasbiy kompetensiya, ijodiy faoliyat, an'anaviy musiqa texnologiyalari

Abstract: The article presents issues of improving the quality of professional pedagogical training of music teachers and some recommendations for improving this process. In addition, the author of the article provides information that the methodological integrity of measures to modernize professional education, rational methods of teaching, and the provision of a set of objective and subjective conditions contribute to the most optimal direction of the individual. Improving the quality of professional pedagogical training of music teachers, improving the professional qualifications of teachers and effectively organizing the process of musical education also includes a number of important areas.

Keywords: music, instrument, education, professional competence, creative activity, traditional music technologies

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz, alohida qayd qilib o'tgan[1. 22].

Demak, hozirgi davrda umumta'lim maktablarda zamonaviy musiqiy ta'lim sifatini oshirish uchun oliy ta'lim muassasalari bo'lg'usi musiqa o'qituvchilarni o'qitish jarayonida o'qitish texnologiyalarni muntazam ravishda yangilanishiga bog'liqdir. Bo'lajak san'at

qituvchisining kasbiy pedagogik shakllantirish, malaka, serqirralik, tashabbuskorlikni oshirish muvaffaqiyatli amalga oshirilgan holda, maktab o‘quvchilarining musiqiy ta’limini modernizatsiya qilish, ta’lim sifatini oshirish katta ahamiyatga egadir.

Shuning uchun O‘zbekiston Respublikasi ijtimoiy - iqtisodiy taraqqiyotini amalga oshirish borasida hal etilishi lozim bo‘lgan ustuvor vazifalarni talab darajasida bajarish innovatsion rivojlanishiga katta ahamiyat berilishi lozim bo‘ldi

Bu o‘z navbatida pedagoglarning jahon miqyosdagi kasbiy yutuqlarni, ilmiy- nazariy asoslangan innovatsiyalarni tadbiq etgan holda pedagogik jarayonlarni ilmiy asosda tashkil etish va boshqarish, shuningdek, pedagogik jarayonlarning samaradorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi o‘yin pedagogik texnologiyalardan foydalanish bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Xorazmdagi “Ma’mun akademiyasi” ning ilmiy markazida sharq mutafakkirlari tomonidan yoshlarga jamiyat talablariga mos kasbiy ta’lim-tarbiya berish uslublari, kasbga yo‘naltirish uslublari bundan tashqari o‘quvchilarning har tomonlama qiziqishlarini o‘stirish muammolari haqida ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berganlar. Bulardan: Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Abu Nasr ibn Iroq, Muso Xorazmiy, Abulxayr Hammor, Burhoniddin Marg‘iloniy, Ahmad al-Farg‘oniylardir.

San’at o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligining o‘ziga xos xususiyatlari E. B. Abdullina⁴¹, Yu. B. Aliev, O. A. Apraksina, L. G. Archajnikova, B. V. Asafiyev, L. A. Bezborodova, A.K.Bazikov⁴², T. I. Blaginina, L. S. Vygotskiy, D. B. Kabalevskiy, D. B. A. Kabalevlar ijodida o‘z ifodasini topgan.⁴³

Amaliy ish bizni ishontiradiki, kasbiy ta’limni modernizatsiya qilish bo‘yicha chora-tadbirlarning uslubiy yaxlitligi o‘qitishning oqilona usullari, ob’ektiv va sub’ektiv sharoitlar majmui bilan ta’minlanadi, bu esa shaxsning eng maqbul yo‘nalishiga yordam beradi.

NATIJALAR

Kasbiy mahoratini oshirish va tanlagan kasbini ijodiy rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Oliy maktab o‘quvchilarining musiqiy va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishni takomillashtirish o‘quv jarayoni imkoniyatlaridan oqilona va samarali foydalanish orqali amalga oshirilishi kerak. Bu faqat joriy fanlararo aloqalarni, o‘qitiladigan fanlarning dinamikligi va uzluksizligini hisobga olgan holda, o‘qitishning aniq ifodalangan kasbiy, amaliyotga yo‘naltirilgan yo‘nalishini amalga oshirish bilan mumkin.

Hozirgi kunda san’at va pedagogika fakultetlari oldida turgan jiddiy muammo bu jarayonni talabalarning universitetgacha bo‘lgan har xil musiqa ta’limi sharoitida tashkil

⁴¹ Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для пед. спец. высш. учеб. заведений. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1990. — 141 с.

⁴² Базилов А. С. Музыкальное образование в современной России: основные противоречия и пути их преодоления. — Тамбов, 2002. — 311 с.

⁴³ Гришанова Н. О новой парадигме развития высшего профессионального образования // Alma mater («Вестник высшей школы»). 2007. — № 4. — С. 8-12.

ndir. Bu bizning mintaqamiz uchun ham dolzarbdir, chunki malakali musiqa o‘qituvchilari yetishmasligi sababli talabalar soni asosan qishloq joylardan kelgan abituriyentlar hisobidan shakllantiriladi, bu yerda bir qator ob‘yektiv sabablarga ko‘ra har doim ham o‘qish uchun zarur shart-sharoitlar mavjud emas.

So‘nggi yillarda biz duch kelgan bir xil darajada qiyin vaziyat - bu "pog'onali" ro‘yxatga olish, ya‘ni har yili talabalarni ishga qabul qilish, bu mutaxassislar tayyorlash sifatiga salbiy ta‘sir qiladi.

So‘nggi paytlarda elektron musiqaga, xususan, musiqa va kompyuter texnologiyalariga katta qiziqish uyg‘otdi. Bu bir necha sabablarga bog‘liq. **Birinchidan**, kompyuter texnologiyalari faoliyatning barcha sohalarida paydo bo‘ladi, o‘zini o‘zi anglash uchun yangi imkoniyatlar paydo bo‘ladi. **Ikkinchidan**, elektron musiqaning ko‘p qirrali va global qo‘llanilishi yangi bosqichda o‘rganishga yordam beradi va musiqa darslari san‘at va ijod ixlosmandlarining keng doirasi orasida talabga ega. **Uchinchidan**, elektron musiqaning an‘anaviy musiqa texnologiyalari bilan uyg‘unligi musiqiy davrlar va uslublarning uzviyligi, ularning o‘zaro kirib borishi va sintezi uchun shart-sharoit yaratadi hamda uning rivojlanishiga yordam beradi, talabalarning ijodiy salohiyati va umuman musiqa madaniyatiga qiziqishini kuchaytiradi.

Mutaxassislarni kasbiy tayyorlashda ilm-fanning roli ortib borishi munosabati bilan bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda, bu nafaqat tadqiqot ko‘nikmalari va ilmiy tafakkurini rivojlantirishga, balki bilvosita o‘z bilimlarini rivojlantirishga qaratilgan, o‘z mutaxassisligiga bo‘lgan muhabbat va o‘z-o‘zini tarbiyalash zarurati hamdir. Musiqa o‘qituvchisi ana shunday sharoitdagina maktab o‘qituvchilariga musiqiy-estetik tarbiya va tarbiyani pedagogika fani va amaliyotining zamonaviy talablari darajasida samarali amalga oshira oladi.

MUHOKAMA

Musiqa ta‘limi o‘qituvchisini kasbiy pedagogik tayyorlash sifatini oshirish, o‘qituvchilarning professional malakasini yaxshilash va musiqiy ta‘lim jarayonini samarali tashkil etish uchun bir qator muhim yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Quyida ushbu jarayonni takomillashtirish uchun ba‘zi tavsiyalar keltirilgan:

1. Malaka oshirish kurslari: O‘qituvchilarning kasbiy malakalarini oshirish maqsadida muntazam ravishda malaka oshirish kurslarini tashkil etish. Bu kurslarda yangi pedagogik texnologiyalar, musiqiy nazariya va amaliyot, shuningdek, zamonaviy musiqiy uslublarning haqida ma‘lumot berilishi kerak.

2. Tajriba almashish: O‘qituvchilar o‘rtasida tajriba almashishni rag‘batlantirish. Bu, o‘z navbatida, eng yaxshi amaliyotlar va innovatsion yondashuvlarni joriy etishga yordam beradi.

3. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: Yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ularni dars jarayonida qo‘llash. Masalan, interaktiv dasturlar, onlayn platformalar yoki multimedia vositalaridan foydalanish.

4. Musiqa ta'limi metodologiyasi: Musiqa ta'limining metodologiyasini yanada chuqurroq o'rganish va uni amaliy darslarda qo'llash. O'qituvchilar musiqa ta'limining nazariy asoslarini mustahkamlashi lozim.

5. Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalar bilan samarali aloqalarni rivojlantirish va ularni musiqiy ta'lim jarayoniga jalb qilish. Bu nafaqat talabalarni rag'batlantiradi, balki ularning musiqaga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

6. Boshqa sohalar bilan integratsiya: Musiqa ta'limini boshqa fanlar bilan integratsiya qilish orqali ko'p tomonlama rivojlanishni ta'minlash.

7. O'z-o'zini baholash va refleksiya: O'qituvchilarni o'z faoliyatlarini baholashga undash orqali ularning kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatlash.

8. Yosh mutaxassislar tayyorlash: Yosh mutaxassislar uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish va ularga mustaqil ish olib borishga imkoniyat yaratish.

Ushbu tavsiyalar amalga oshirilganda, musiqa ta'limi o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi yanada yuqori darajaga ko'tarilishi mumkin bo'ladi.⁴⁴

Rossiyalik olim E. N. Medinskiy o'z ustida ishlash va mustaqil ta'limni aqliy rivojlanish va ta'lim olish jarayoni deb hisoblaydi. Uning fikricha mustaqil ta'lim olish jarayoni rejalashtirilgan va tizimli bo'lsa, aqliy rivojlanishning o'sishiga olib keladi, tizimsizlik va tartibsizlik esa barcha natijalarni nolga tenglashtiradi.

Bundan tashqari bo'lajak musiqa o'qituvchilarining bilim sifatini oshirishda musiqiy-nazariy fanlardan to'garaklar tashkil qilish ham maqsadga muvofiq sanaladi. Zamonaviy ta'lim sharoitida fanlar bo'yicha tashkil etilgan to'garaklarning roli keskin oshdi. To'garak mashg'ulotlarida talabalar bilim, ko'nikma va malakalarini oshirib, bilimlarning amaliy ahamiyatiga ishonch hosil qiladilar, qo'shimcha ma'lumotlar olib, bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanadilar.

Musiqiy-nazariy fanlardan tashkil etilgan to'garaklar talabalarning darsda olgan bilimlarini mustahkamlashga, chuqurlashtirishga, kengaytirishga, ularning qobiliyatini rivojlantirishga, umumiy dunyoqarashni kengaytirishga, shaxsiy fazilatlarining namoyon bo'lishiga, hamda aynan shu fanlarni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishlarining oshishiga va yuqori natijalarga erishishiga yordam beradi. Musiqiy-nazariy fanlardan tashkil etilgan to'garaklarning yana bir ijobiy tomoni va afzalligi shundaki, 1 – bosqichga qabul qilingan talabalar musiqiy-nazariy fanlardan dars beradigan o'qituvchisi bilan yaqinroq tanishishga muvaffaq bo'ladilar.

XULOSA

Bizning fikrimizcha, viloyatimiz musiqa o'qituvchilari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini belgilab beruvchi muhim omillardan biri, albatta, respublikamizning etnik-madaniy mintaqaviy muhiti, shuningdek, geosiyosiy o'rnidir. Bu omillarni hisobga olish

⁴⁴ Shukurova, N. G. Musical Science And Its Stages Of Development. Молодой Ученый Учредители: Ооо" Издательство Молодой Ученый", (48), 528-530.

lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda respublikamizda istiqomat qiluvchi xalqlar in
san’ati asoslarini qamrab olishni nazarda tutadi.

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisini kasbga tayyorlash va musiqiy-nazariy fanlardan bilimlarini oshirishda ustoz-shogird an’anasi asosida individual darslarni tashkil etish ham yuqori samaradorlikka erishishda katta ahamiyatga ega. Individual darslarda gurux darslaridan farqli o‘laroq o‘qituvchining butun diqqat e’tibori bir talabaga qaratilib, ustoz talabaning ma’lumotlarni idrok etish xususiyatidan kelib chiqqan xolda mavzuni tushuntiradi va talaba o‘zlashtirishi uchun qiyinchilik tug‘dirayotgan joylarini qayta-qayta tushuntirish uchun sharoit tug‘iladi. Individual darslar har bir talabaga moslashtiriladi.

Guruh darslarida mavzu o‘qituvchi tomonidan belgilansa, individual darslarda talabaga aynan qiyinchilik tug‘dirayotgan mavzu ustida ishlash mumkin. Talaba va o‘qituvchining diqqat e’tibori muayyan bir to‘siqni yengib o‘tishga qaratiladi. Talaba aktiv o‘ylaydi, mashqalar bajaradi va savollarga javob beradi. Buning natijasida fanni o‘zlashtirish sezilarli darajada o‘sadi va darsga nisbatan qiziqish ham oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Shavkat Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash –yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. (O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiya qabul qilinganinig 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruza.T., O‘zbekiston. 2017 y.

2. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для. пед. спец. высш. учеб. заведений. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1990. — 141 с.

3. Базиков А. С. Музыкальное образование в современной России: основные противоречия и пути их преодоления. — Тамбов, 2002. — 311 с.

4. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / отв. ред. и сост. П. В. Алексеев. — М.: Школа-Пресс, 1995. — 448 с.

5. Гришанова Н. О новой парадигме развития высшего профессионального образования // Alma mater («Вестник высшей школы»). 2007. — № 4. — С. 8-12.

6. Лузина Л. М. Символ и метафора в онтологической модели воспитания (постановка проблемы) // Современные модели воспитания в условиях диверсификации образовательного пространства: тез. участников и программа Летней научной школы. — Тверь, 2005. — С. 60

O'QISH SAVODXONLIGI KITOBIDAGI MUALLIFLAR IJODINI O'QUVCHILARGA O'RGATISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

Zulfiyaxon To'ychiyeva Abdulxamid qizi
O'zbekiston, Qo'qon DPI tayanch doktoranti (PhD)
zulfiyatoychiyeva40@gmail.com
tel: 94-552-50-69

Annotatsiya. Ushbu maqolada Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darsligida berilgan asarlarni mualliflari hayoti va ijodini o'rgatishda didaktik o'yinlardan foydalanish metodikasi haqida tushuncha berilgan. O'quvchilarni adabiyotga muhabbat uyg'otishni savodxonlik davridan boshlash zarurdir.

Kalit so'z. Bilim, ko'nikma, malaka, o'qish savodxonlik, matn, adib, yozuvchi, shoir, o'qituvchi, savodxonlik, dars.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯМ АВТОРОВ КНИГИ ПО ГРАМОТНОСТИ ЧТЕНИЯ.

Абстрактный. В данной статье дается понимание метода использования дидактических игр в обучении жизни и деятельности авторов произведений, приведенных в учебнике по грамотности чтения для начальных классов. Прививать любовь к литературе учащимся необходимо с периода грамотности.

Ключевое слово. Знание, умение, умение, чтение, грамотность, текст, писатель, писатель, поэт, учитель, грамотность, урок.

USING DIDACTIC GAMES TO TEACH STUDENTS THE WORKS OF THE AUTHORS IN THE READING LITERACY BOOK

Abstract. In this article, an understanding of the method of using didactic games in teaching the life and work of the authors of the works given in the primary grade reading literacy textbook is given. It is necessary to instill a love of literature in students from the period of literacy.

Key word. Knowledge, skill, skill, reading, literacy, text, writer, writer, poet, teacher, literacy, lesson.

Kirish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun didaktik o‘yinlar bilim olish, faollashtiruvchi ish turlaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarda mustaqil tafakkur, og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘quvchilarning o‘qish darslariga qiziqishini o‘stiruvchi vositalardan biri didaktik o‘yin hisoblanadi. O‘yinining maqsadi ta‘lim olishga, fanga, kitobga qiziqish uyg‘otishdir. Didaktik o‘yin bolalarda bilish jarayoniga jonli qiziqish uyg‘otadi va ma‘lumotlarni qabul qilishga yordam beradi. Bu kabi o‘yinlar bolalarning atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini kengaytirilishiga, chuqurlashtirilishiga, tartibga solishga, qiziqish va qobiliyatlarini rivojlanishiga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. O‘z navbatida bu o‘quvchilarda go‘zal va boy ona tilimizdan g‘ururlanish, axloqiy qadriyatlarimizni e‘zozlash kabi sifatlarni shakllantiradi. O‘yin elementlari didaktik vazifalarni bolalardan yashirishga xizmat qiladi, shu tariqa ular uchun qiyin bo‘lgan bilim olish jarayonini yengillashtiradi. Ta‘limiy mazmunga ega bo‘lgan o‘yinlardan, avvalo, mavzuga oid oddiy qiziqarli savol-javoblardan darsning ma‘lum qismida foydalanish lozim [1]. Shu tarzda boshqotirma, tez aytish kabi o‘yinlar muntazam o‘tkazib turilsa, o‘quvchilarda ma‘lum bir ko‘nikmalar to‘planib boradi. Shunga ko‘ra o‘quvchilar egallashi shart bo‘lgan ko‘nikma va malakalar: qayta (ko‘rsatma) olish, aniqlash (o‘lchay) olish, tasvirlay olish, tushuntira olish va bashorat qila olish qobiliyatini hosil qiladi. Dars jarayonida o‘yinlarni to‘g‘ri tashkil etish va o‘tkazishda vazifalar, qoidalar va ularning natijalarini tahlil qilish bosqichlarini aniq belgilab olish lozim. Quyida o‘qish darslari jarayonida qo‘llanilayotgan hamda ijobiy natija berayotgan bir necha didaktik o‘yinlardan namunalar keltirmoqchimiz.

Adabiyotlar tahlili va metodlari. Didaktikaga asoslangan holda biz o‘quvchilarga bilim beramiz. Ta‘lim jarayonida turli usullardan foydalanamiz. Dars turini to‘g‘ri va muvaffaqiyatli o‘tish uslubini ham to‘g‘ri tanlasak dars yaxshi natija beradi. Har bir darsni ko‘rgazmali va texnika vositalari bilan o‘tkazish joizdir. Shundagina dars bilimga boy o‘tadi. O‘qituvchi izlanuvchan bo‘lishi, darslarni rang-barang usulda o‘tishi kerak. Dars qiziqarli o‘tishi uchun faqat ko‘rgazma qurollardan foydalanib qolmay, o‘yin elementlaridan, dars davomida harakatli daqiqalardan foydalanish lozim. O‘yin elementlaridan nafaqat darsda, balki darsdan tashqari ishlarda konferensiya darslarida foydalanish mumkin. Bu albatta boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mo‘ljallangan. Ular bu yoshda o‘yinqaroq, tez zerikuvchan, diqqati tarqoq bo‘ladi. O‘yin orqali ularni darsga, mavzuga jalb qila olishimiz mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh bo‘lgani uchun ularga sodda tilda tushunarli holda bilim berish va darslarda o‘yin elementlaridan foydalanish lozim. Bola hayotining asosiy qismi o‘yin bilan o‘tadi. O‘yinlar faqat didaktik vosita bo‘lmay, bola hayotining asosiy shaklidir. Shuning uchun biz o‘yinining nozik tomonlarini egallamay turib, o‘yin faoliyatini boshqarishini o‘rganmay turib oldimizda turgan mas‘uliyatli vositalarni hal qila olmaymiz. Tilni o‘rganish o‘quvchilar zehni, aqli, ongi, madaniy darajasini oshiradi va tilni puxta o‘rganmay turib, boshqa fanlarni o‘zlashtirish qiyin. Chunki har bir predmetni ifodalash, bolaga o‘rgatish hamisha so‘zlar vositasida amalga oshadi. O‘yin orqali bola faoliyati mukammallashadi, ularni jismonan rivojlanishiga yordam beradi. O‘yin jarayonida qiyinchiliklarni, to‘siqlarni

ingishga o‘rgatib boradi. O‘yin bolalar faoliyatining asosiy turi. Bola o‘yin materiallarning ko‘rinishi, rangi, tuzilishi turli o‘simlik va hayvonot olamidagi o‘zgarishlarni anglaydilar. O‘yin- bu bolalar uchun o‘qish, mehnat qilish va tarbiya vositalaridir[2]. Biroq, darsning asosiy qismini o‘yin darsiga aylantirib qo‘ymaslik lozim. Bola hayotining asosiy turi o‘yindir. “Bola uchun o‘yin voqelik”- deb yozgan edi K.D.Ushinskiy, binobarin, tevarak atrofdagi voqelikdir. U bolaga xususan tushunarli bo‘lgani uchun qiziqdir, o‘yin bolaga shuning uchun tushunarli, unda qisman bolaning o‘zi yaratgan narsa bor.

Bolalarning o‘yin faoliyati maktabgacha yoshda paydo bo‘lib, o‘z taraqqiyotida oddiy taqlid qilishdan murakkab rolli o‘yinga qadar bo‘lgan yo‘lni bosib o‘tadi, bu o‘yin dastlab kishilarning predmetlar bilan bog‘liq faoliyatini, so‘ngra o‘ziga xos xususiyatlarni aks ettiradi. O‘yin o‘sib borayotgan bola organizmining zaruriy ehtiyojidir va u orqali bolalarda tashkilotchilik ko‘nikmalari tarbiyalanadi. Ammo o‘yin har qanday sharoitda ham o‘yindir. Shunday o‘yinlar ham borki, ular bolalarga mustaqillikni, oddiylikni, bir-biriga yordam berish hissini tarbiyalaydi. Yan Amos Kamenskiy Grammatik o‘yinlardan sistemali foydalanishning ahamiyati xususida gapirib, bunday deb yozgan edi: “Bola sog‘lom bo‘lishi uchun u doimiy harakatda bo‘lishi zarur, shundagina o‘yin qiziqarli o‘tadi. O‘yinga rahbarlik qilish va bolalarning hatti-harakatlarini doimo kuzatib turishi kerak. Chunki bolalar o‘yin jarayonida har tomonlama tarbiyalanadilar. Didaktik o‘yin jarayonida shunday holatlar ham tez-tez bo‘lib turadiki bolalardagi eng yaxshi kayfiyat birdan sho‘xlik, notinchlik va intizomsizlik bilan ham almashib qoladi. Bunday paytlarda o‘qituvchi ayrim bolalarga tanbex berishga majbur bo‘ladi va bu boshqaning o‘yin kayfiyatini shubhasiz tushiradi. Agar shunday vaziyat sodir bo‘lsa ham o‘yin qoidasi bilan birga qo‘shib tushuntirsa metodik jihatdan to‘g‘ri bo‘ladi. Individual didaktik o‘yin o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasida bevosita munosabat yaratishga va bolalarning orqada qolishi sabablarini chuqurroq anglashga yordam beradi. Bunda o‘qituvchining quyidagi kabi mantiqiy topishiriqli o‘yin mashqlarini o‘tkazishi maqsadga muvofiqdir. 1. “Zanjir” o‘yini. O‘qituvchi yoki o‘quvchilar birona yozuvchi yoki shoirning nomini aytadi, bolalar esa o‘qish darsligidagi boshqa bir shoirning nomini aytishi kerak, topa olmagan o‘quvchi o‘yinni tark etadi. [3] Masalan: Po‘lat Mo‘min, Abdulla Avloniy

2. “Men qaysi shahardanman” o‘yini o‘quvchilar uchun juda qiziqdir. O‘yin qoidasi quyidagicha: Masalan 20 ta bola bo‘lsa ularni besh guruhga bo‘lamiz va ularning oldiga doira chizamiz. Har bir doira ichiga bir shaharning nomini yozamiz. Masalan: Namangan, Farg‘ona, Andijon kabi shaharlar doira ichiga yozilgach, doirachalar ichiga shu viloyatlarda tug‘ilgan, o‘qish darsligida asarlari kiritilgan yozuvchi va shoirlarni doiralar ichiga yozish kerak bo‘ladi. Har bir o‘quvchi 1 tadan yozib chiqadi. Shundan so‘ng barcha bolalar yana o‘z o‘rinlariga keladi. Qaysi guruh bolalari doirani tezroq to‘ldirsa, o‘sha guruh yutib chiqadi[4].

3. “Qarsak” o‘yini. Doscaga 6 ta o‘quvchi chiqadi. O‘qituvchi Po‘lat Mo‘minning o‘qish darsligidagi asarlarini aytadi, ya‘ni to‘g‘ri bo‘lsa o‘quvchilar qarsak chalishlari kerak bo‘ladi. G‘oliblar rag‘batlantiriladi. O‘yin orqali o‘quvchilarni topqirlik, sezgirlikka,

jarjavoblikka o‘rgatiladi. Amaliyot davomida darslarda o‘yin elementlaridan foydalanib dars qanchalik qiziqarli bo‘lishiga guvoh bo‘ldim.

4. “Mozaika” o‘yini. Biror yozuvchi yoki shoirning rasmlari qirqib qo‘yiladi. o‘quvchi rasmni birlashtirib o‘sha rasmda tasvirlangan shoir yoki yozuvchining asarlari va hayoti haqida ma’lumot berishi kerak. Masalan: Anvar Obidjon Farg‘ona Anvar Obidjon Andijon Muhammad Yusuf Namangan 1947-yil Farg‘ona viloyati Oltiariq tumani Poloson qishlog‘ida tavallud topgan Anvar Obidjon shoir va dramaturg sifatida o‘nlab to‘plamlar, kitoblar nashr ettirgan. O‘zbekiston xalq shoiri (1998). Toshkent davlat universiteti (hozirgi O‘zMU)ning jurnalistika fakultetini tugatgan. Anvar Obidjonning ohang va uslub jihatidan o‘ziga xos hajviy asarlari o‘zbek bolalar adabiyotida yangi yo‘nalishni shakllantirdi. Qissa va hikoyalari zamonaviy, sodda va ta’sirchan. Uning birinchi kitobi 1974-yilda “Ona yer” nomi bilan “Yosh gvardiya” nashriyotida bosilib chiqdi. Shundan buyon adibning “Bahromning hikoyalari”, “Olovjon va uning do‘stlari”, “Ey, yorug‘ dunyo”, “Ketmagil”, “Bezgakshamol”, “Masxaraboz bola”, “Juda qiziq voqea”, “Oltin yurakli avtobola”, “Dahshatli Meshpolvon”, “Meshpolvonning janglari”, “Odobli bo‘lish osonmi?”, “Meshpolvon” va boshqa ko‘plab she’riy va nasriy kitoblari chop etildi. Respublika teatrlarida pyesalari sahnalashtirilgan. Mazkur asarlarning deyarli ko‘pchiligida odamlar va hayotdagi nopok tomonlar, illatlar, nuqsonlar goh achchiq, goh istehzoli, goh mayin kulgu vositasida fosh etiladi. Anvar Obidjon o‘z ustozlari Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Ne‘mat Aminov kabi iste’dodlar safini to‘ldiradi, deb ishonsa bo‘ladi. Anvar Obidjon 1997-yil “Shuhrat” medali bilan taqdirlangan, 1998-yilda “O‘zbekiston xalq shoiri” unvoniga sazovor bo‘lgan.

5. “O‘ylab top” o‘yini. Sinf 2 guruhga ajratiladi. Bolalar bir-biriga qarab saflanadi. Birinchi guruhdagi birinchi o‘quvchi bitta adibning ismini aytdi, ikkinchi guruhdagi birinchi o‘quvchi uning oxirgi harfiga boshqa bir adibning ismini aytadi. Agar aytolmasa o‘yindan chiqadi. O‘yin shunday davom etadi. To oxirgi o‘quvchigacha. O‘yindan chiqqan o‘quvchi o‘yin tugagandan song o‘z mahoratini ko‘rsatadi. Oxirida o‘yin haqidagi fikrlar so‘raladi.

7. “Sen bo‘shsan” o‘yini. O‘yinda 3 ta bola qatnashadi. Boshqaruvchi tomonidan ketma-ket bolaning ismini aytgan holda savollar beriladi. Ular javob beradilar. Mabodo javob bermasa qolgan o‘tirgan o‘quvchilardan so‘raladi. Har bir bolaga 5 tadan savol berilgandan so‘ng ular o‘yindan chiqarish uchun 1 kishining ismini yozadilar. Agar bittadan to‘g‘ri kelsa, o‘sha o‘yin davomida g‘olib o‘quvchi kimni chiqarish uchun ism aytadi. Keyin bola o‘yindan chiqadi. Chiqish davomida nimani bilmadi va bilib olganligi haqida so‘zlab beradi[5].

8. “Ziyraklik” o‘yini. Bu o‘yinda o‘quvchilar 2 guruhga bo‘linib, sinf xonasida bir-biriga qarab tiziladilar. I guruhdagi 1 chi o‘quvchi bitta adibning asarlarini aytadi. 2 guruhdagi o‘quvchi uning asari nechinchi sinf darsligida berilganligini aytadi. Keyin 2 guruhdagi 2 o‘quvchi yana boshqa adibning asarini aytadi. O‘yin o‘quvchilarning barchasi aytguncha davom etadi. 1 guruhning 2 chi o‘quvchi nechinchi sinf darsligida berilganligini aytadi. O‘yin shunday oxirgi o‘quvchigacha davom etadi. O‘yin tugagandan so‘ng o‘quvchidan o‘yinga munosabati qandayligi va o‘yinda o‘zini qanday his qilganligi so‘raladi. Masalan: 1-guruh

o‘qituvchisi Dilshod Rajab “Yurt qalqonlari” she’ri 2-guruh o‘quvchisi 1-sinf “O‘qish k

darsligida

9. “Mashina odam” o‘yini. Barcha 6 ta yoki 4 tadan bo‘lib o‘tirgan bolalarga 3 daqiqa vaqt beriladi. Ular 3 minut davomida biror asarni sahnalashtirgani tayyorlanadilar. Vaqt o‘tgandan so‘ng har bir guruhga navbat bilan o‘zlarini tayyorlagan ishlarini namoyish qiladilar. Qolgan bolalar qaysi asar, asar muallifi haqida ma’lumotlarni aytadilar.

10. “Shahzoda va malikalar” harakatli o‘yini Sinf o‘quvchilari 3 tadan guruhchaga birlashtirilib, 2 tasi ark (bir-birining qo‘liga qo‘lini qo‘ygan holda, ark - saroy hosil qiladilar), o‘rtadagi o‘quvchi yo shahzoda yo malika vazifasini bajaradi. Boshlovchi “podshoh” vazifasida bo‘lib, farmonlar beradi, ya’ni, “Malika va shahzodalar sayrga chiqinglar!” Malika va shahzodalar farmonga ko‘ra arkdan chiqib, “sayr” qilishadi. “Malika va shahzodalar saroyga qayting!”- farmonidan so‘ng, barcha saroyga qaytishga harakat qiladi. Podshoh ham shahzoda yoki malikalardan birining o‘rniga kirib oladi. Saroydan tashqarida qolgan boshlovchi “podshoh” vazifasini o‘taydi va hokazo[6] .

Natijalar va muhokama. O‘qituvchi kasb mahoratining shakllanishida qobiliyat muhim ahamiyatga ega. Chunki pedagogik ko‘nikma negizida o‘quvchi bilan amalga oshirishi lozim bo‘lgan ta’lim va tarbiyaviy munosabat turadi. Ana shu munosabatning uzluksiz va barqaror tus olishi muayyan pedagogik texnologiyani keltirib chiqaradi. “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” asosida yaqin yillarda ta’limning mutlaqo yangi metodikasi ishlab chiqiladi. Bu esa yangicha pedagogik mahorat talab etadi. Shunga ko‘ra pedagogik texnologiyada o‘qituvchining metodik mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Aniqroq qilib aytganda, yangi metodik mahorat-yangicha pedagogik texnologiya demakdir. Yangicha pedagogik texnologiyaning asosiy maqsadi va vazifasi yangi metodik mahoratni o‘rganish, umumlashtirish va ommalashtirishga qaratilgan bo‘ladi[7] .

Xulosa. Xulosa qilib aytganda bilim va qobiliyatining yuzaga chiqishi o‘qituvchining ijodkorligi, yangi pedagogik texnologiyasini kasb-mahorati asosida amalga tatbiq etishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. www.ziynet.uz
2. J.G‘.Yoldoshev,S.A.Usmonov. “Pedagogik texnologiya asoslari”. Toshkent, 2004 – B.123.
3. “Uzluksiz ta’lim” jurnali 2-son 2018 yil 38-bet
4. “Xalq ta’limi” jurnali. 6-son 2019-yil 12-bet.
5. Didakticheskiye igri na urokax matematike. V.G.Kovolenko. Moskva “Prosvisheniye”. 1990 63-bet
6. Didakticheskiye igri na urokax matematike. V.G.Kovolenko. Moskva “Prosvisheniye”. 1990 65-bet
7. N.N.Ne‘matova. Guruhlarni tashkil etishni interfaol metodlari. Buxoro – 2006 yil – B. 123

**TEXNIKA YO'NALISHI TALABALARIGA MUTAXASSISLIK FANLARINI
XORIJIY TILLAR, HUSUSAN INGLIZ TILI BILAN INTEGRASIYALASHNING
AHAMIYATI.**

Ismatullayeva Durdona Amandjonovna,
Namangan muhandislik-qurilish instituti doktoranti
(Xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi)
(tel: 998770100585, e-mail: donagulim@gmail.ru)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lgan, bo'lajak muhandislarni tayyorlashda, ta'lim va jamiyatda innovasion texnologiyalar bilan boyitilgan yangi talablar va o'qitish usullari yoritib berilgan. Yurtimizda, barcha ta'lim muassasalari kabi oliy ta'lim muassasalarida ham ingliz tili fanini o'qitilishi bugungi kunga kelib tubdan isloh qilindi. Hususan nafaqat filologik OTM larda, balki barcha texnika yo'nalishida taxsil oladigan OTM larda ham xorijiy til fanining o'qitilishiga alohida e'tibor bilan qaratilmoqda. Barchamizga ma'lumki nofilologik OTMlarda asosan mutaxassislik fanlariga urg'u beriladi. Biroq jadallik bilan rivojlanib borayotgan dunyoda, xorijiy tillar bilimi nafaqat filologlarga, balki barcha kasb egalariga ham juda zarur, chunki barcha zamonaviy kasb egalari o'z ilmiy ishlari va tajriba-sinov materiallarini butun dunyoga targ'ib qilishlari uchun chet tillar, hususan ingliz tilini mukammal bilishlari zarurati tug'ilmoqda.

Kalit so'zlar: texnika, xorijiy tillar, mashg'ulot, tafakkur, leksika, nutq, grammatika, ijtimoiy fanlar, hodisa, o'zbek tili, fonetika, mashg'ulot, lingvistika, ta'lim, innovatsiya, metodika, ta'lim usullari,

Kirish: Bugungi kunda bo'lajak muhandislarni tayyorlashda, ta'lim va jamiyatda innovasion texnologiyalar bilan boyitilgan yangi talablar va o'qitish usullari birinchi o'ringa qo'yiladi. Innovatsion jarayonlarni takomillashtirishning istiqbolli yo'nalishi-bu jarayonlarning rivojlanishiga yordam beradigan va to'sqinlik qiluvchi omillarni akmeologik taxlil qilishdir. Texnika oliy ta'lim muassasalarida taxlil qilish lozim bo'lgan omillar, birinchi navbatda, talabalarning o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini-o'zi anglash, va ta'lim faoliyati tizimi bilan bog'liq bo'lgan talablar bo'yicha ta'lim tizimini tashkil etishni o'z ichiga oladi.

Bo'lajak muhandislarni tayyorlashda texnika oliy ta'lim muassasalari ta'lim tizimida bir qancha yangi texnologiyalar va ilmiy yangiliklarni qo'llash bilan bir qatorda, ba'zi bir kamchiliklar ham mavjud bo'lib, bular jamiyatning ob'yektiv talabi va bugungi kun extiyojlariga javob bera oladigan faol va shaxsiy fazilatlarini doimiy ravishda rivojlantirishga yo'naltirilgan yuqori malakali muhandis-texnik xodimlar va kasbiy tayyorgarlikni

imallashtirish jarayoni metodologiyasining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi haqida ma’lumot berilgan. Ma’lumot berilgan.

Bu borada bugungi kunda yurtimizda ham bir qancha yangi islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlatimiz rahbari 2020 yil oktabr oyida o‘tkazilgan, ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish va soha rivojini jadallashtirish masallari muhokamasi bo‘yicha o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishida ta’kidlaganlaridek: “Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir” shuning uchun ham O‘zbekistonda ta’lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar: Bo‘lajak texnik muhandislarning til bilish kompetensiyalarini o‘stirish, xorijiy tillarni o‘qitish orqali kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va mutaxassislik fanlarini xorijiy tillarga integratsiyalashning ilmiy-nazariy asoslari, filologiya va tillarni o‘qitish metodikasi bo‘yicha yurtimizda taniqli olim va tadqiqotchi professorlar J.Jalolov, K.J.Riskulova, L.T.Axmedova, G.G.Azizova, G.T.Mahkamova, O‘.H.Hoshimov, T.K.Sattorov, L.T.Axmedova, D.U.Xoshimova, M.D.Jusupov, G.X.Bakiyeva, D.R.Babayeva, F.M.Rashidova, F.Sh.Alimov, D.M.Isroilova, D.N.Gafurova, S.A.Misirov, B.H.Xoliyorovlar tomonidan o‘rganilgan. Bularidan o‘zining salmoqli ilmiy qarashlariga ega bo‘lgan olimlarni sanab o‘tish mumkin. Pedagogika fanlari nomzodi, professor olim Jamol Jalolov[4] o‘zining “Chet til o‘qitish metodikasi” asarida yurtimizda chet tili o‘qitilish tarixi, til o‘rganish metodikasi va pedagogikasi to‘g‘risida bir qancha ilmiy asoslangan ma’lumotlarni yozib qoldirgan. Bundan tashqari phd.dos A.Qahharov, P. Botirova, B.Qarshieva, D.Nabiyeva, M.T.Axmedova, N.A.Muslimov, M.A.Muxtorjonovna, F.Alimov, N. Karimova, kabi ko‘plab professor-olimlar va izlanuvchi-tadqiqotchilar shu kabi mavzularda ilmiy izlanishlar olib borishgan. Jumladan Atadjanova Shaxnoz Abbasovnaning fikricha: “Bo‘lajak mutaxassislar uchun faqat birgina ona tili vositasida olinadigan axborot yetarli bo‘lmay qoldi, chunki barcha sohalarida axborotning o‘rni ortib bormoqda. Chet tillarni o‘zlashtirish natijasida talablar yanada ko‘proq ma’lumotlarga ega bo‘lib, ularda kasbiy malakalarni rivojlantirishda vosita vazifasini o‘taydi. Bu borada kasbiy yo‘naltirilgan ta’lim talabalarning bo‘lajak kasbi yoki mutaxassisligidan kelib chiqadigan chet tilni o‘rganishga ehtiyojini hisobga olishga asoslangandir.”

Tadqiqot metodologiyasi: Maktabgacha ta’lim, maktab va oliy ta’lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari faoliyatida sifat o‘zgarishlari yildan yilga takomillashib bormoqda. Bugungi modernizatsiya jarayonlari, islohot va o‘zgarishlar natijadorligi oliy ta’limda yangi avlod kadrlarini yetishtirish masalasiga borib taqalayotgani barchamizga ma’lum. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasida (21.12.2022) “Ta’lim sifatini oshirish - Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining yakkayu yagona to‘g‘ri yo‘lidir” deb ta’kidlaganlar. Shubhasiz, ta’lim sifatini oshirish mamlakatimiz kun tartibida turgan dolzarb masalalardan biridir. Zero buning zahirida mamlakatni rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishga qodir bo‘lgan yetuk mutaxassislarni yetishtirish masalasi

vjud. Shu jihatdan, O‘zbekiston prezidenti o‘z murojlatnomasida ta’limni O‘zbekiston uchun eng katta investitsiya”⁴⁵ deb ta’kidlagani chuqur strategik ahamiyatga ega.

Bugungi globallashuv jarayonining tezlashishi dunyoda barcha sohalarda raqobat muhitini yanada kuchaytirmoqda. Zamonaviy dunyoda intellektual va ijtimoiy kapital davlatlar taraqqiyotida tobora muhim o‘rin egallamoqda. Sifatli bilim berishga asoslangan ta’lim mamlakatning raqobatbardoshligini ta’minlashi shubhasizdir. Nostandart, kreativ va tanqidiy fikrlash, yuqori intellektual salohiyatga ega bo‘lgan mutaxassislar ushbu jarayonning talabgir vakillari hisoblanadi. Bevosita ta’lim sifatini oshirish bilan bog‘liq bo‘lgan bu jarayon eksklyuziv yechim hisoblanadi. Sifatli ta’limni amalga oshirish va yuqori natijalarga erishish sohadagi mutaxassislardan tortib, jamiyatning har bir a’zosiga katta ma’suliyat hamda fidoiylilikni talab etadi.

Ta’lim sifati bevosita bitiruvchilarning zamonaviy malaka va kasb-hunar ko‘nikmasiga ega bo‘lishi bilan uzviy bog‘liqdir. Yurtimizda ilm-fan rivojiga jiddiy e’tibor qaratilayotganini alohida ta’kidlash lozim. Bu hususan quyidagi raqamlarda o‘z aksini topgan:

- 1) 2022-yilda ilm-fan va innovatsiyalarga 1,5 trln so‘m mablag‘ yo‘naltirildi va bu ko‘rsatkich 2017 yilga nisbatan qariib 6 barobar ko‘p
- 2) Olimlarning ish haqqi 4.5 barobar oshirildi.
- 3) Nano va biotexnologiyalar raqamli biologiya kabi 18 ta yangi ilmiy yo‘nalish tashkil etildi.⁴⁶

Bugungi kunda yoshlarni bilim va malakali qilib tarbiyalash, hamda kelajakda jahon taraqqiyotiga o‘z hissasini qo‘sha oladigan mutaxassislar tayyorlash maqsadida ta’lim tizimi izchil rivojlantirilmoqda. Mamlakat oldida turgan muhim ustivor vazifalardan kelib chiqqan holda, endilikda suv va energiyani tejash, tuproq unumdorligini hosildorlik, geologiya, sanoat, qurilish kabi muhim yo‘nalishlarda aniq natijalar bilan ishlash kerak bo‘ladi. Qayd etish kerakki 2024 yil qabul kvotalarida bakalavriyat va magistraturada ham muhandislik, qurilish, tabiiy fanlar, matematika, axborot texnologiyalari yo‘nalishlariga kvotalar soni oshirildi. Yurtimizda muhandis kadrlarga talab yuqori. 2024 yil 20-iyun sanasida bo‘lib o‘tgan videosektor yig‘ilishida bu sohadagi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish vazifasi qo‘yildi.

Jadallik bilan rivojlanib borayotgan bugungi jamiyatda ilm-fan, texnika ham shiddat bilan o‘sib bormoqda. Har bir sohada taraqqiyot ilgari qadam tashlamoqda. Xususan, ilm-fanda ham katta o‘zgarishlar, sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Har bir fanni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib talabalarga yetkazib berish bugungi kundagi ta’limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Dastlab O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Abdug‘aniyevich Karimovning 2012 yil 13 dekabrda PQ 1875 –sonli qarori qabul qilingandan so‘ng mamlakatimizda chet tillarni o‘qitishga, bo‘lgan e’tibor yanada kuchaydi. Yurtimizda chet tillarni o‘qitilishida yangicha bosqich, yangucha davr boshlandi.

⁴⁵СМТИ экспертлари шархлари// Сифатли таълим янги Ўзбекистоннинг муҳим пойдевори.

⁴⁶ Аброр ЮСУПОВ,, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги СМТИ.

Chet tili darslarining o‘qitilishi jarayonida ilg‘or pedagogik texnologiyalarni, internet innovatsion usullardan, kommunikativ-axborot vositalaridan foydalanish talab qilinmoqda. Respublikamizda chet tillarning o‘qitilishi, chet tili o‘qituvchilarining bilim va ko‘nikmalarini baholashning umumevropa ramkalari tavsiyanomalari (CEFR) ga mos ravishda yangi usul va talablari ishlab chiqildi. Ushbu talablarga mos ravishda barcha ta‘lim muassasalarida o‘quv xonalari stendlar va yangi axborot kommunikativ texnikalar bilan jihozlandi.

Barchamizga ayonki bugungi kunga kelib xorijiy tillarni o‘rganishga bo‘lgan talab ham kundan kunga oshib bormoqda. Chet tillarni o‘rganish barcha soha vakillari uchun birday muhim bo‘libkelmoqda. Zamonaviy dunyo eshigini ochish uchun asosiy yo‘l xorijiy tillarni o‘rganishdan iborat ekanligimi insoniyat tobora tushunib bormoqda. Ilm-fan, ta‘lim, texnika, madaniyat, san‘at yoki meditsina kabi ilg‘or yonalishlarning istiqbolli rivoji uchun til bilish ko‘nikmalarini shakllantirish eng muhim jihatlardan biri bo‘lib qolmoqda.

Ilmiy asoslangan ma‘lumotlardan bizga ayonki, xorijiy tillar asosan to‘rt aspektga (o‘qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish) bo‘linib, ularning har biri bo‘yicha alohida tushuncha va ko‘nikmalar mavjud. Oliy ta‘lim tizimida ham, boshqa barcha ta‘lim muassasalari kabi, bugungi kunda, xorijiy til fani mashg‘ulotlari shu aspektlarning har birini alohida rivojlantirishga qaratilgan. Har bir mashg‘ulot jarayonida tinglab tushunish, gapirish o‘qish va yozish kabi kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan. Chet tillar, hususan ingliz tilini o‘qitishda axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning bir qancha afzalliklari mavjuddir. Tillarni o‘rganishda zamonaviy texnologiyaning roli beqiyosdir. Texnologik vositalardan foydalanish chet tillarni har bir aspectini (o‘qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish) o‘rganishda qo‘l keladi. Masalan, tinglab tushunish uchun, albatta kompyuter, audio va video player kabi turli hil gadjetlarning o‘rni beqiyosdir. Ta‘lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda talabalar ham axborot - kommunikatsion texnologiyalarni yaxshi bilish va ulardan foydalana olishi muhim omil hisoblanadi. Xorijiy tillarni zamonaviy texnologiyalardan foydalanib o‘qitilishi talabalarga kerakli natijalarga tezroq erishishga yordam beradi. Bu jarayonda, mashg‘ulot davomida talabalar kompyuter, proyektor yoki televizorlardan foydalangan holda talabalar xorijiy tillardagisohaga oid bo‘lgan video roliklarni, namoyishlarni, dialoglarni kino yoki multfilmlarni ham ko‘rish mumkin. Bu kabi zamonaviy texnika vositalardan foydalangan holda o‘tqazilgan mashg‘ulotlar talabalarning ingliz yoki boshqa xorijiy tillarni o‘rganish jarayonini qiziarliroq va samaraliroq bo‘lishini ta‘minlaydi.

Butun dunyo bo‘yicha insoniyat hayotini internetsiz tasavvur qilish qiyin. Chet tillar, hususan, ingliz tilini o‘rganish jarayonida internet tarmoqlaridan unumli foydalanish eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Internet orqali chet tilida so‘zlashuvshilar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqot qilish imkoniyati paydo bo‘ladi. E-mail orqali yoki turli hil kanallar orqali xatlar, turli hil hikoya yoki sohaga oid bo‘lgan zaruriy matnlarni yozish, talabalarda yozma nutqni shakllanishida xizmat qiladi. Ta‘lim jarayoniga zamonaviy - kommunikatsion texnologiyalarni olib kirish, ulardan maqsadli va to‘g‘ri, unumli foydalanish, ular orqali

yanada ingliz yoki boshqa chet tillarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni orttirish, samaradorligini oshirishning eng muhim masalasi hisoblanadi. Bugungi kunda innavatsion ta‘lim texnologiyalarining bir necha xil usullari mavjud. Ulardan mashg‘ulotlar jarayonida unumli foydalanilsa, darsning samaradorligi yuqori bo‘ladi va talabalarning darsga bo‘lgan qiziqishlarining ortishi ham ta‘minlanadi. Ta‘lim jarayoniga yangiliklarni olib kirish va ularni tadbqiq qilish orqali ta‘lim samaradorligini oshirish nazarda tutiladi.

Yurtimizda, barcha ta‘lim muassasalari kabi oliy ta‘lim muassasalarida ham ingliz tili fanini o‘qitilishi bugungi kunga kelib tubdan isloh qilindi. Hususan nafaqat filologik OTM larda, balki barcha texnika yo‘nalishida taxsil oladigan OTM larda ham xorijiy til fanining o‘qitilishiga alohida e‘tibor bilan qaratilmoqda. Til o‘ganish jarayonini yanada qiziqarliroq va samarali qilib o‘tkazilishi uchun proferssor-o‘qituvchilar bor mahoratlarini namoyon qilishadi. Oliy ta‘lim muassasasida yuqori malakalai kadrlarni tayyorlashda asosiy vazifalardan biri zamonaviy kasbiy-ta‘limni dastur puxta ishlab chiqilgan o‘qitish metodikasi asosida yuqori samarali ta‘lim jarayonini tashkil etishdan iborat. Zamonaviy ta‘lim standartlari asosini ta‘lim jarayonida maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi tashkil etadi. Kasbiy fanlarning o‘rni, mazmuni, maqsad va vazifalari, ta‘limiy tamoyillari, oliy va professional ta‘limining davlat ta‘lim standarti, o‘quv jarayonida o‘qitish vositalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va uning imkoniyatlari kabilar bo‘lajak mutaxassislarni yetishtirishda katta ahamiyatga ega.

Oliy va professional ta‘lim muassasalarida mutaxassislik fanlarni o‘qitish metodikasi talabalarining kasbiy bilimlarini rivojlantiruvchi ta‘limga asoslangan bo‘lib, har tomonlama mukammal mutaxassisni tayyorlash uchun yo‘naltirilgan holda amalga oshiriladi. O‘z navbatida ta‘limga tadbqiq etilayotgan yangi metodlar, tshkiliy shakllar va ta‘lim mazmunining markazida ta‘lim jarayonining rahbari hamda shu jarayonning sub‘ekti va ob‘ekti bo‘lgan ta‘lim oluvchi shaxs turadi.

Mutaxassislik fanlarni o‘qitish metodikasi fanining asosiy maqsadi - talabalarni har tomonlama barkamol, hozirgi zamon ruhida tarbiyalangan, oliy va professional ta‘limda amalga oshirilayotgan islohotlarni jadal suratlarda amalga oshiradigan ta‘lim-tarbiya ishini tashkil etish va uni bajarishga oid dolzarb muammolarni ijobiy hal eta oladigan, milliy istiqlol g‘oyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarimizni chuqur his etib, ularni ta‘lim-tarbiya mazmuniga singdira oladigan shaxsni shakllantirishdan iborat. Fanning vazifasi - talabalarga umumkasbiy va maxsus fanlarni o‘qitish jarayonida kasbiy bilimlarni tadbqiq etish; bevosita tanlangan sohalarga va yangi pedagogik, axborot texnologiyalari asosida metodik muammolarni hal etish; oliy va professional ta‘limini o‘qitishni tashkil etish hamda uni amalga oshirish metodikasini o‘rgatishdan iborat⁴⁷.

⁴⁷M.X.BAYBAYEVA, A.SH.MUXSIYEVA M.X.BAYBAYEVA, A.SH.MUXSIYEVA “Oliy va professional Ta‘limda mutaxassislik Fanlarni o‘qitish Metodikasi” nizomiy nomidagi toshkent davlat pedagogika Un1versitet1

Talim va natijalar: Bugungi kunda texnika yo‘nalishi talabalariga ingliz tili va mutaxassislik fanlarini o‘qitilishi hamda ularning integrasiyalash modelini tashkil etishda muhim aspektlarni inobatga olish zarur. Texnika yo‘nalishi talabalari uchun ingliz tili va mutaxassislik fanlarini birlashtirib o‘qitish, ularning kasbiy rivojlanishi va global raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu model talabalarga bilim va ko‘nikmalarni chuqurroq o‘zlashtirishga, shuningdek, ingliz tilidamuloqot qilish va ilmiy adabiyotlarni o‘qish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

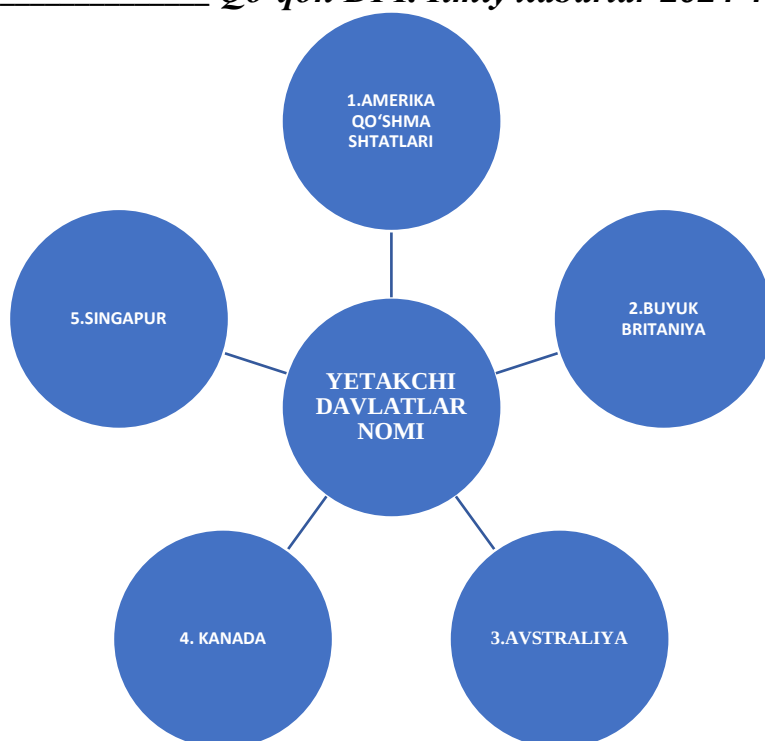
Avvalo integrasiya so‘zining ma‘nosiga e‘tibor berish lozim. "Integratsiya" atamasi juda keng ma'nolidir va turli sohalarda ishlatiladi. Ushbu atamani bir qancha holatlarda ishlatish mumkin. Umumiy ma'noda integrasiya birlashtirish, biriktirish kabi ma'nolarni anglatib, har xil elementlar, tizimlar yoki guruhni bir butun qilib birlashtirish degan ma'noda qo'llaniladi. Bundan tashqari ushbu atama uyushtirish, muvofiqlashtirish kabi ma'nolarda ham qo'llaniladi, masalan, kimyo-texnologiyada turli elementlarni o'zaro bog'lab, bir-biri bilan muvofiq ravishda ishlashini ta'minlash kabi mazmunni ifodalaydi.

Integrasiya atamasi alohida sohalarda ham qo'llaniladi:

- Ijtimoiy integratsiya: Turli madaniyatli odamlarni jamiyatga birlashtirish. Tillarni o'rganish, madaniy qadriyatlarni tushunish va qabul qilish, ishga joylashish va boshqa imkoniyatlarga tenglik
- Iqtisodiy integratsiya: Turli mamlakatlarning iqtisodiyotini birlashtirish, erkin savdo bitimlarini imzolash, to'lov tizimlarini birlashtirish, hamkorlik dasturlarini amalga oshirish
- Texnologik integrasiya: Turli texnologiyalarni birlashtirish, dasturlarni birlashtirish, turli qurilmalarni o'zaro bog'lash, ma'lumotlarni birlashtirish,
- Ta'lim integratsiyasi: Turli fanlar yoki o'quv yo'nalishlarini birlashtirish, o'quv dasturlarini birlashtirish, o'quv jarayoniga yangi pedagogik usullarni kiritish o'quvchilarni faol ishtirok etishga rag'batlantirish

Integrasiyalash modeli:

Bugungi kunga kelib dunyo bo'yicha ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integrasiyalash jarayoni jadallik bilan rivojlanib bormoqda. Butun dunyo axborot texnologiyalari orqali olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida, ta'limda bu kabi metodikani qo'llab kelayotagan OTMLar talaygina. Texnika oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integrasiyalash bo'yicha dunyoda eng keng tarqalgan va rivojlangan davlatlar orasida quyidagilarni ko'rish mumkin:

1. Amerika Qo‘shma Shtatlari:

- AQSh texnika oliy ta‘lim muassasalarida ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integratsiya qilishda ko‘p yillik tarixga ega.
- Bir necha yillik tajribalar natijasida AQSH dagi ko‘plab universitetlar ingliz tilida o‘qitiladigan mutaxassislik fanlari uchun o‘quv dasturlarini taklif qiladi.
- "STEM" (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) sohasi uchun ingliz tilidagi o‘quv dasturlari juda keng tarqalgan.
- Xalqaro miqyosdagi talabalarga ingliz tili darajasini yaxshilash uchun turli dasturlar va kurslar taklif etiladi.

2. Buyuk Britaniya:

- Buyuk Britaniya universitetlari ham ingliz tilida o‘qitiladigan mutaxassislik fanlari bo‘yicha o‘quv dasturlarini ishlab chiqish orqali dunyo OTMlari orasida yuqori reytingga ega.
- Bu davlat texnologiya va muhandislik sohalari bo‘yicha dunyoda etakchilik qilganligi bois, shu sohaga qiziqish bildirgan ko‘plab xalqaro talabalarni jalb qiladi.
- O‘quv dasturlarining ingliz tilida olib borilishi xalqaro talabalarning o‘zlarini qulay his qilishlariga va tezroq o‘rganishlariga yordam beradi.

3. Avstraliya:

- Avstraliya universitetlari ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integratsiya qilish bo‘yicha Amerika Qo‘shma Shtatlari va Buyuk Britaniyadan keyin uchinchi o‘rinda turadi.
- Avstraliya ham o‘zining texnologiya va muhandislik sohasini rivojlantirish bo‘yicha etakchilik qiladi, va mutaxassislik fanlari ingliz tilida o‘qitilgani uchun dunyo bo‘yicha ko‘plab xalqaro talabalarni jalb qiladi.

• Ingliz tili o‘quv dasturlari ko‘pligi, smarali ilmiy izlanishlar va izlanuvchi o‘rganish ishlari xalqaro miqyosda keng qo‘llanilgani uchun jahonda mashxur xisoblanadi.

4. Kanada:

• Kanada texnika sohasida rivojlangan davlatdir shuningdek ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integratsiya qilish bo‘yicha muvaffaqiyatli amaliyotlarga ega.

• Bu davlatdagi ko‘plab universitetlar ingliz tilida o‘qitiladigan mutaxassislik fanlari bo‘yicha dasturlar taklif qiladi.

• Kanada xalqaro talabalar uchun do‘stona muhit yaratadi va ingliz tili o‘rganish uchun qulay sharoitlar taqdim etadi.

5. Singapur:

• Singapur ham texnologiya va muhandislik sohasida rivojlangan davlat va ingliz tilida o‘qitiladigan o‘quv dasturlarini keng tarqalgan.

• Bu davlatda ham xalqaro talabalar uchun qulay sharoit yaratilgan va ingliz tilini o‘rganish uchun juda ko‘p imkoniyatlar mavjud.

Shuni ham ta’kidlash joizki, bugungi kunga kelib, ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integratsiya qilish Osiyo, Evropa va Afrikaning ko‘plab davlatlaridagi texnika oliy ta’lim muassasalarida rivojlanmoqda.

Yurtimizda ham texnika oliy ta’lim muassasalarida ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integratsiya qilish jarayoni borgan sari rivojlanib bormoqda, biroq hali to‘liq taraqqiy etishga erishmagan. Bu kabi o‘qitish metodini takomillashtirish uchun, dunyo miqyosidagi tajribalarni o‘rganib chiqib, ta’limda rivojlantiruvchi zaruriy texnologiyalarni ishlab chiqish kerak. Davlatimiz rahbari tashabbuslari va qarorlari bilan ta’limda bir qancha ijobiy o‘zgarishlar ro‘y bermoqda.

Masalan:

- Ingliz tilidagi darslar soni ko‘paymoqda: Ko‘plab texnika universitetlari bakalavriat va magistratura darajalarida ingliz tilida o‘qitiladigan mutaxassislik fanlari bo‘yicha kurslarni taklif qila boshladilar.
- Ingliz tili bo‘yicha o‘quv dasturlari va kurslari taklif etilmoqda: Talabalarning ingliz tili darajasini yaxshilash maqsadida turli dasturlar va kurslar, jumladan, onlayn kurslar, ingliz tili markazlari, xalqaro dasturlar va almashinuv dasturlari taklif etilmoqda.
- Ingliz tilidagi adabiyotlardan foydalanish imkoniyati ko‘paymoqda: Ingliz tilida yozilgan darsliklar, ilmiy maqolalar va boshqa o‘quv materiallaridan foydalanish talabalar va ilmiy izlanuvchilar uchun anchagina soddalashdi.
- Xalqaro hamkorlik dasturlari va almashinuv dasturlari kengaymoqda: Bu dasturlar orqali talabalar ingliz tilida muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘lishadi va xorijiy universitetlar bilan hamkorlik qilib, o‘z bilimlarini oshiradilar.

Mustaqil O‘zbekistonda ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integrasiyalash jarayoni hali to‘liq rivojlanmaganligi bois, bu ta’lim usulini keng qamrab olish uchun bir qancha qiyinchiliklar ham mavjud. Ko‘plab mutaxassis fanlari o‘qituvchilarining ingliz tilini bilish

darajasi hali ham yetarli emasligi, soha vakillariga ingliz tilida dars o‘tish qiyinchilik tug‘diradi. Ingliz tilida yozilgan sifatli o‘quv materiallarining etarli emasligi ham bu jarayonni tashkil etishda qiyinchiliklar bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, asosiy qiyinchilik tug‘duruvchi sabab, texnika yo‘nalishida taxsil oladigan talabalarining ingliz tili darajasi turlicha ekanligida, ya’ni, bitta guruhda o‘qiydigan talabalar bir xil darajada ingliz tiliga ega emasligi integratsiya jarayonini murakkablashtiradi.

Ilmiy tadqiqotlarning ingliz tilida yozilish darajasining ham hali to‘liq rivojlanmaganligi bu sohadagi dunyoviy yangiliklardan to‘laonli habardor bo‘lish imkoniyatini kamaytiradi.

Biroq, barcha sohalarida jadallik bilan rivojlanib borayotgan yurtimiz OTMLarida ham ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integratsiya qilish bo‘yicha faollik ko‘rsatayotgan texnika oliy ta’lim muassasalari ham bor. Bunga misol qilib poytaxtimizdagi bir nechta oliy ta’lim muassasalarini keltirishimiz mumkin:

- **Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti (TATU):** Bu universitetda ingliz tilida o‘qitiladigan bakalavriat dasturlari mavjud. Ba’zi mutaxassislik fanlari (masalan, dasturlash, IT-xavfsizlik) to‘liq ingliz tilida o‘qitiladi. Bundan tashqari, TATU xalqaro hamkorlik dasturlarini keng miqyosda amalga oshiradi.
- **Toshkent Kimyo-Texnologiya Instituti (TKTU):** Bu institutda ingliz tili bilan integrasiyalashib o‘qitiladigan ba’zi fanlar mavjud, ayniqsa magistratura darajasida ko‘plab IT sohasiga oid fanlar ingliz tilida olib boriladi.
- **Toshkent Arxitektura-Qurilish Instituti (TAQI):** TAQI da ham ingliz tili bilan integrasiyalashgan fanlar mavjud, ayniqsa magistratura darajasida.

Viloyatlar va boshqa hududlarda ham, kundan kunga bu jarayon rivojlanib bormoqda.

Misol uchun:

- **Samarqand Davlat Universiteti:** Samarqand Davlat Universitetida ham ingliz tilida o‘qitiladigan ba’zi mutaxassislik fanlari mavjud.
- **Farg‘ona Politehnika Instituti:** Farg‘ona Politehnika Institutida ham ingliz tili bilan integrasiyalashib o‘qitiladigan ba’zi bir IT sohasidagi fanlar mavjud.

Oliy ta’lim muassasalarida ingliz tili va mutaxassislik fanlarini birlashtirgan darslar holda o‘qitilishi bugungi kunning dolzarb yangiliklaridan biri hisoblanadi. Texnika yo‘nalishi talabalariga ingliz tili va mutaxassislik fanlarini o‘qitilishi hamda ularning integrasiyalash modelini tashkil etish ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda bir qancha afzalliklar beradi:

1. O‘quv jarayonida mutaxassislik fanlarini ingliz tilida o‘qitish, talabalarga ushbu tilni amalda qo‘llash imkoniyatini beradi.
2. Ingliz tili darslarida texnik mavzularda yozilgan matnlarni o‘qish, mutaxassislikka oid bo‘lgan maqolalarni o‘qib, ularni tahlil qilish, lug‘at boyligini kengaytirish va mutaxassislik terminologiyasini o‘rganish orqali talabalarining kasbiy kopetensiyasini takomillashtirishda yangi qirralar ochiladi.

3. Ingliz tilida mutaxassislik fanlariga oid prezentatsiyalar tayyorlash, ilmiy izlanish yoki tadqiqotlari natijalarini ingliz tilida taqdim etish orqali bo‘lajak muhandislar o‘z fikrlarini aniq va tushunarli tarzda ifoda etishni o‘rganishadi.
4. Bo‘lajak muhandis-talabalar mashg‘ulot davomida ingliz tilida mutaxassislik fanlariga oid muhokamalar olib borish orqali muloqot qobiliyatini rivojlantirishadi va mutaxassislik fanlari bilan bog‘liq masalalarni chuqurroq tushunish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Bundan tashqari oliy ta‘lim tizimida ingliz tili va mutaxassislik fanlarini o‘qitilishini integratsiyalash jarayonida yosh mutaxassislar uchun ingliz tilidagi o‘quv materiallari, sohaga oid bo‘lgan darsliklar, kitoblar, jurnallar va resurslarga kirish imkoniyatini yaratadi, shuningdek veb-saytlarga kirish imkoniyatini ta‘minlaydi, chunki talabalar o‘z bilimlarini yanada kengaytirish va sohani yaxshiroq tushunish uchun ingliz tilidagi o‘quv materiallariga kirish imkoniyatiga ega bo‘lishlari kerak. Asosan bu jarayon talabalar uchun ingliz tilidagi online kurslar va seminarlarga kirish imkoniyatini yaratadi. Talabalar onlayn kurslar va seminarlar orqali ingliz tili va mutaxassislik fanlari bo‘yicha bilimlarini chuqurlashtirishlari mumkin bo‘ladi. Berilayotgan ushbu imkoniyatlardan unumli foydalangan holda talabalar soha rivojlanishi haqida ma‘lumot olishadi, mutaxassislar bilan tanishadi va o‘z bilimlarini yangi bosqichga ko‘taradi.

Ta‘lim tizimidagi bu kabi yangi yo‘nalishga o‘tish va talabalarda adaptasiya jarayonini to‘g‘ri tashkil etish OTM professor-o‘qituvchilari oldiga bir qancha vazifalarni yuklaydi:

- ✓ Ingliz tili va mutaxassislik fanlarini birlashtirgan o‘quv dasturlarini yaratish;
- ✓ Texnika yo‘nalishi uchun ingliz tili va mutaxassislik fanlarini birlashtirgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish;
- ✓ Yaratilgan yangi o‘quv dasturlari talabalarga ingliz tilida muloqot qilish va mutaxassislik fanlarini o‘rganish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni berishini nazorat qilish;
- ✓ Ingliz tili va mutaxassislik fanlari professor-o‘qituvchilari o‘rtasida hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;
- ✓ O‘qituvchilar o‘rtasidagi hamkorlik talabalar uchun o‘quv jarayonini samarali va qiziqarli qilishga yordam berishini ta‘minlash;
- ✓ Talabalarga ingliz tilidagi mutaxassislik fanlari bo‘yicha loyihalarni amalga oshirish imkoniyatini yaratish;
- ✓ Talabalar o‘z bilimlarini amalda qo‘llash va mutaxassislik fanlari bo‘yicha tadbirkorlik loyihalarini ishlab chiqish uchun keng imkoniyat yaratib berish.

Umumiy hulosalar: Texnika oliy ta‘lim muassasalarida ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integratsiyalash jarayonining omallashishini yo‘lga qo‘yishning asosiy omili talabalarga ingliz tili va mutaxassislik fanlarini birlashtirgan ta‘limni rag‘batlantirishdan iborat. Talabalarni ingliz tili va mutaxassislik fanlarini birlashtirgan o‘quv dasturlariga jalb qilish uchun mashg‘ulot davomida motivatsion ruhni shakllantirish lozim. Buning uchun talabalarni global

miqyosda ish topish imkoniyatlari, xalqaro miqyosdagi universitetlarga o‘qishga imkoniyatlari va o‘z karerasini rivojlanish imkoniyatlari haqidagi ma’lumotlar bilan tanishtirish kerak.

Statistik ma’lumotlardan ko‘rinib turibdiki, yurtimiz texnika OTMlarida ayanan muhandislik va texnika fanlarini to‘liq ingliz tilida o‘qitilish holati hali takomillashmagan. Asosan IT va til o‘rganish uchun mo‘ljallangan oliy ta’lim muassasalarida ba’zi bir fanlarni ingliz tilida o‘qitish uchun harakatlar olib borilmoqda. Biroq buni rivojlantirish uchun hali bir qancha kamchiliklar mavjud. Bu kabi kamchiliklarni bartaraf etish uchun, kelajakda jahon tajriba markazlaridan o‘rganib, bir qancha istiqbolli rejalar tuzish lozim. Asosan, professor-o‘qituvchilarning ingliz tili darajasini oshirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish: mutaxassislik fanlaridan ta’lim beradigan o‘qituvchilar uchun ingliz tili bo‘yicha o‘qitish va malaka oshirish kurslari tashkil etilishi kerak. Bundan tashqari, oliy ta’lim muassasalari axborot-resurs markazlarini ingliz tilidagi o‘quv materiallari bilan imkon qadar to‘liq ta’minlash zarur. Talabalar uchun ham motivatsiya ruhini shakllantirish uchun ingliz tilini o‘rganib kelayotgan talabalarni alohida rag‘batlantirish va ular uchun institute miqyosida turli rag‘batlantiruvchi dasturlar va grantlar taqdim etilishi kerak. Talabalar orasida ingliz tilida ilmiy tadqiqotlarni olib borayotgan talabalarga moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish va turli hildagi kinferensiyalarni ingliz tilida o‘tkazilishini ta’minlash lozim.

Umuman olganda, O‘zbekistonda texnika oliy ta’lim muassasalarida ingliz tili va mutaxassislik fanlarini integratsiya qilish jarayoni rivojlanmoqda. Biroq, kelajakda ushbu jarayonni yanada muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun qator muammolarni hal qilish va choralar ko‘rish kerak.

Xulosa qilib aytganda, texnika oliy ta’lim muassasalarida mutaxassislik fanlari va ingliz tilini fanini integratsiya qilish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun bir qancha chora tadbirlarni ishlab chiqish lozim. Eng avvalo, OTMlarda mutaxassislik fanlaridan ta’lim beradigan professor-o‘qituvchilarning ingliz tilini o‘rganish bo‘yicha malaka oshirish kurslarini tashkil qilish orqali lingvistik qobiliyatini oshirish, o‘qituvchilar ingliz tilida dars o‘tish, o‘quv materiallarini tayyorlash, talabalar bilan ingliz tilida muloqot qilish bo‘yicha malakalarini oshirishlari kerak. Ingliz tilida o‘qitiladigan o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda aynan talabalar qiziqishlarni inobatga olib, mutaxassislik fanlari bo'yicha sifatli o'quv dasturlarini ishlab chiqish mumkin.

Xalqaro almashinuv dasturlari orqali o‘qituvchilarning tajribasini boyitish, ularga boshqa mamlakatlarning universitetlarida ingliz tilida o‘qitish tajribasini o‘rganishlari va o‘z mamlakatlariga qaytib kelgach, o‘z tajribalarini boshqa o‘qituvchilar bilan bo‘lishishlari uchun imkoniyatlar yaratish lozim. Bu kabi chora tadbirlarini amalga oshirish orqali yurtimiz texnika oliy ta’lim muassasalarida mutaxassislik fanlari va ingliz tilini integratsiya qilish jarayonini muvaffaqiyatli rivojlantirish mumkin.

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 146 b.
2. Mirziyoev Sh. Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha beshta muhim tashabbus. Elektron manba: <https://www.gazeta.uz/oz/2019/04/03/5-tashabbus/>
3. Qahharov. A. A. Xidirov. S. Ispolzovaniye SAPR AutoCAD v praktike prepodovaniya graficheskix disciplin. Grafika XXI veka. Tezisi dokladov XIV Vseukrainskoy Studencheskoy nauchno-texnicheskoy konferensii- Sevastopl.2011.145-147s.
4. Ortikov, N. B., & Amandzhanovna, I. D. (2022). MODERN TEACHING METHODOLOGY OF ENGLISH SCIENCE. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1839-1846.
5. Amandjanovna, I. D. (2022). Ingliz Tili Fanini O ‘Qitishda Zamonaviy Usul Va Vositalarni Qo‘llash Metodikasi. *Ijtimoiy Fanlarda Innovasiya Onlayn Ilmiy Jurnali*, 2(6), 11-15.
6. Amandjanovna, I. D. (2022). Ingliz Tili Fanini O ‘Qitishda Talabalar Bilimi Rivojlantirish Va Nazorat Qilishning Zamonaviy Mexanizmlari. *Ijtimoiy Fanlarda Innovasiya Onlayn Ilmiy Jurnali*, 2(6), 19-23.
7. Fatima, N., Durdon, I., & Mashkhura, J. (2019). Theoretical foundations of the translation of scientific literature from Russian into English. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 9(4), [112-116.](https://api.semanticscholar.org/CorpusID:164815463) @article{Fatima2019TheoreticalFO, title={Theoretical foundations of the translation of scientific literature from Russian into English},author={Nurdinova Fatima and Ismatillayeva Durdon and Jurayeva Mashkhura},journal={ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal},year={2019}, url={https://api.semanticscholar.org/CorpusID:164815463}}
8. Amandjonovna, D. I. (2023). PEDAGOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL SPEAKING COMPETENCE IMPROVEMENT OF STUDENTS. QUALITY OF TEACHER EDUCATION UNDER MODERN CHALLENGES, 1(1), 514-521.
9. Amandjanovna, I. D. (2022). Methodology of using modern methods and tools in teaching English. *Online Journal of Innovation in the Social Sciences*, 2(6), 11-15.
10. LINGVISTIK TA‘LIMNI TASHKIL ETILISHIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH (TEXNIKAYO‘NALISHI OTMLARI MISOLIDA):

UDC: 81.81-2.81-25

PROBLEMS OF EARLY LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES

Khidirova Umida Islom kizi

Teacher of "Foreign Languages" department

Karshi Engineering Economics Institute

xidirova0703@gmail.com

Annotation: The article is devoted to the urgent problem of modeling of a complex sentence, keeping in mind different levels of abstraction of its structure and semantics. The author distinguishes the most abstract level of a sentence model which corresponds with the orientation and semantics of syntactic relations of dependence, and also the consequent levels of concretizing the model up to its realization in the speech. In comparison with the other interpretations of a conception of a complex sentence model the article presents an analysis of its elements which stand out as relevant and permanent.

Key words: iterative seme; modeling; cognitive knowledge; abstract and concrete levels of a model; combinatorial; anaphoric.

ПРОБЛЕМЫ РАННЕГО ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация: Статья посвящена актуальной проблеме моделирования сложного предложения, имея в виду различные уровни абстракции его структуры и семантики. Автор выделяет наиболее абстрактный уровень модели предложения, который соответствует ориентации и семантике синтаксических отношений зависимости, а также последующие уровни конкретизации модели вплоть до ее реализации в речи. В сравнении с другими трактовками концепции модели сложного предложения в статье представлен анализ ее элементов, которые выделяются как релевантные и постоянные.

Ключевые слова: итеративная сема; моделирование; когнитивное знание; абстрактный и конкретный уровни модели; комбинаторный; анафорический.

CHET TILLARNI ERTA O'RGANISH MUAMULLARI

Annotatsiya: Maqola murakkab jumlani modellash tirishning dolzarb muammosiga bag'ishlangan bo'lib, uning tuzilishi va semantikasining turli darajadagi mavhumligini hisobga olgan holda. Muallif bog'lanishning sintaktik munosabatlarining yo'nalishi va semantikasiga mos keladigan gap modelining eng mavhum darajasini, shuningdek, modelni nutqda amalga oshirishgacha bo'lgan konkretlashtirishning keyingi darajalarini ajratib ko'rsatadi. Murakkab

ila modeli kontseptsiyasining boshqa talqinlari bilan taqqoslaganda, maqolada tegishli va doimiy bo'lgan elementlari tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar: interaktiv sema; modellashirish; kognitiv bilim; modelning mavhum va konkret darajalari; kombinatsion; anaforik.

INTRODUCTION. If you turn to the encyclopedia, it is written there: "Dead languages are languages that are no longer used in colloquial speech and, as a rule, are known only from written monuments. Having ceased to serve as a means of live communication, they are preserved in written form and are used for the needs of science, culture, religion." Accordingly, a living language is a language in which people communicate. Although no one doubts the fact that often a foreign language remains "dead" in our country, in books, in notebooks, in test sheets. This, it seems to me, cannot be allowed, especially if learning a foreign language begins at an early age.

LITERATURE REVIEW. Russia is one of the few countries in which the idea of early learning of foreign languages was posed as a scientific problem several decades ago, was theoretically studied and experimentally tested, and then tested in broad experimental training in different types of schools. The results of scientific and practical work on this problem allow us to assert that studying a foreign language at senior preschool and junior school age can be considered as a powerful reserve for increasing the effectiveness of teaching foreign languages in the general secondary education system and as a means of developing children.

Let's start with the fact that early study of a foreign language is useful and accessible to all children, regardless of their starting abilities, since it:

- has an undeniable positive effect on the development of the child's mental functions: his memory, attention, thinking, perception, imagination;
- stimulates the development of the child's speech abilities, which also has a positive effect on proficiency in the native language.
- opens up opportunities for learning a second/third/foreign language, the need for proficiency in which in a multicultural environment is becoming increasingly obvious.

In recent years, the educational and informative value of early learning of a foreign language has become increasingly obvious, which manifests itself in the child's earlier entry into the universal culture through communication in a new language for him. If there is a constant appeal to the child's experience, taking into account his mentality, the way he perceives reality, then he begins to better understand the phenomena of his own national culture in comparison with the culture of the countries of the language being studied. In the process of learning a new language, a child acquires such qualities as tolerance towards representatives of other nations, flexibility in assessing situations and choosing options for their own speech behavior, the ability to work in a pair, group, team, team; curiosity and independence, etc.

In addition, the subject "foreign language" makes primary school education pronouncedly humanitarian, attractive and joyful for children.

DISCUSSION. At the same time, as in any living process in early learning of foreign languages, new tasks arise every year, which are associated with both global changes in educational strategies and the need to improve the methodological side of early learning.

Here are some of them:

1. It is necessary to move away from the unjustified variability observed in the field of language education at present and to regulate it somewhat. This can be done, for example, with the help of an educational standard for a subject for primary school, which will describe the planned level of foreign language communicative competence of children by the end of the initial stage; with the help of programs that clearly define the goals and content of education in a foreign language in primary school and the corresponding testing tools, allowing us to judge whether children have achieved the planned level of language proficiency.

2. It is necessary to comply with the conditions of personality-oriented learning, which, in particular, implies various forms and types of differentiation of learning. For primary school, differentiation according to the individual language abilities of students is primarily relevant, that is, both in the case of differences in students' abilities to learn in general and to language in particular, to carry out teaching of a foreign language in the conditions of mass language education.

One of the possible solutions to this type of differentiated learning may be multi-level learning.

At the same time, children should have the opportunity to move on to a higher or more accessible level of difficulty during the learning process. Moreover, at any level, a student can be assessed with a high grade depending on the efforts he or she made. This approach, among other things, teaches children to value knowledge rather than grades. (Slide 5) 3. Strive to maintain continuity in language education, which must be carried out in two directions: structural and substantive.

In structural terms, it is desirable to avoid:

- firstly, stopping the teaching of a foreign language at all stages, for example, to ensure continuous education in a foreign language for those children who began studying it before school. This is actually a question of recognizing the right of a foreign language as a compulsory subject in a general primary school.

- secondly, a decrease in the quality of education (for example, due to a decrease in the planned number of teaching hours). It should be remembered that given the peculiarities of the memory of younger students, the minimum teaching load can be 2 (or better 3) lessons per week, which has been proven experimentally. Learning a new language for children with one hour per week simply does not make sense. In terms of methodological continuity, it is desirable to ensure a smooth transition of children from one stage of education to another, avoiding the loss of formed skills and traumatizing children as little as possible. This is easiest

achieve if throughout the course of learning a foreign language, a single teaching strategy is followed, ensuring a clear formulation and achievement of the learning goals of each stage with the interaction between them. Such interaction is achieved through end-to-end programs and through the use of manuals that consistently lead the child from the preschool stage to primary school and from primary school to secondary school.

RESULT. In this context, teaching aids that are based on a single author's concept should be recognized as more promising. A favorite and familiar textbook is an interlocutor whose character the child already knows well, with whom it is easier for him to communicate. Teachers know how difficult it is for both them and children to switch from one teaching aid to another.

4. The need for constant methodological support for a foreign language teacher working in elementary grades. As is known, the number of foreign language teachers who have special training to work with children is negligible.

At the same time, the ability to competently teach communication in a foreign language to younger schoolchildren who do not yet have full communicative skills in their native language is a very difficult and responsible task. Love for the subject at this age is very closely connected with the feeling of psychological comfort, joy, need and readiness for communication that the teacher creates in the lesson. That is why a primary school teacher of a foreign language needs constant development of his creative potential, expansion of his methodological horizons and range of professional actions. Creating such a course for primary school teachers of a foreign language will require serious efforts.

CONCLUSION. From the above it is clear that early teaching of foreign languages continues to be a promising problem both in scientific and applied respects, a problem to the solution of which everyone who is interested in raising the level of education of our children can contribute.

REFERENCES

1. Ariyan M.A. Person-oriented approach and teaching a foreign language in classes with a heterogeneous composition of students // IYASh. - 2007-№1 - pp.3-11.
2. Ivanova E.P. Cooperative learning as a way to activate the educational and cognitive activity of primary school students in foreign language lessons // IYASh. - 2004-№1 (5). - pp.32-39.
3. Shlyakhtova G.G. Elements of health-saving technologies in English lessons // IYASh. - 2007-№2. - pp.44-47.
4. Vaysburd M.L., Kuzmina E.V. The Role of Individual Characteristics of Students in Teaching Foreign Language Communication // IYASh. - 1999. - No. 2. - pp. 3-6.
5. Stepanova E.A. Game as a Means of Developing Interest in the Studied Language // IYASh. - 2004 - No. 2. - pp. 66-68.
6. Polat E.S. New pedagogical and information technologies in the education system // Moscow: Publishing center "Academy". - 2000.

7. Gribanova K.I. Teaching written speech at the initial stage // IYASh. - 1999. - 1 - pp. 18-21.
8. Mustafina F.Sh. Supporting notes for the special course "Communicative focus in teaching foreign languages in high school" // BIRO Publishing House. - 1999.
9. Kudashev R.A., Grishin K.P. Experience, problems and prospects of pedagogical teaching technologies // 1996.
10. Babenko E.I., Gerasimova N.N., Oganessian M.R. On the experience of early teaching of English in the system "preschool education - primary school" // IYASh. - 2003. - No. 4 - pp. 20-25.
11. Barannikov A.V., On the organization of teaching foreign languages in the 4th grade of general education institutions participating in the experiment to improve the structure and content of general education // AYASh. - 2004 - No. 3 (7). - pp. 36-39.

KOMPETENSIYA, PRAGMATIK KOMPETENSIYANING MOHIYATI VA MAZMUNI

Abdullayeva Nargiza O‘ktamovna
Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
Sirtqi bo‘lim, Pedagogika-psixologiya va
musiqqa yo‘nalishlarida masofaviy ta‘lim
kafedrasi o‘qituvchisi.
abdullayevanargiza1114@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada kompetentlik va pragmatika to‘g‘risida fikrlar yuritilgan. Imkoniyati cheklangan insonlar orasidagi Eshitishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning shaxslararo muloqotini yo‘lga qo‘yish yuzasidan lingvistik kompetensiyaning shakllanishi tahlil qilingan. Insonning umumiy bilish xazinasini boyib borishida lingvistik kompetensiyalarning o‘rni bosqichma-bosqich yoritilgan. Pragmatik kompetensiyada kreativ faoliyatni shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, pragmatik kompetensiya, ENB shaxsning UBX si, O‘zbekiston Karlar Jamiyati (O‘zJ), kreativ tafakkur.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы компетентности и прагматики. Проанализирована формирование лингвистической компетенции для налаживания межличностного общения среди лиц с ограниченными возможностями, включая людей с нарушениями слуха. Постепенно раскрывается роль лингвистических компетенций в обогащении общего знания человека. Также даны рекомендации по формированию креативной деятельности в рамках прагматической компетенции.

Ключевые слова: компетенция, прагматическая компетенция, общая база знаний лиц с нарушениями слуха, Общество глухих Узбекистана (ОГУ), креативное мышление.

Abstract: The article discusses competence and pragmatics. It analyzes the formation of linguistic competence in facilitating interpersonal communication among individuals with hearing impairments within the group of people with limited abilities. The role of linguistic competencies in the gradual enrichment of an individual's general knowledge base is explored. Recommendations for fostering creative activity within pragmatic competence are provided.

Key words: competence, pragmatic competence, general knowledge base of individuals with hearing impairments, Uzbekistan Deaf Society (UDS), creative thinking.

KIRISH.

Pragmatika (yunoncha pragma, pragmatos - ish, harakat) — semiotika tilshunoslikning nutqda til belgilarining amal qilishini o‘rganuvchi sohasi; boshqacha aytganda, muayyan belgilar tizimini o‘zlashtirib, undan foydalanuvchi sub’yektlarning ayni shu belgilar tizimiga munosabatini o‘rganuvchi fan tarmog‘i. Pragmatika haqidagi asosiy g‘oya amerikalik olim Charlos Sanders Pirs tomonidan o‘rtaga tashlangan; yana bir amerikalik olim Charles Uilyam Morris ushbu g‘oyani rivojlantirgan va “Pragmatika” atamasini semiotika bo‘limlaridan birining nomi sifatida amaliyotga kiritgan Pragmatika insonning ijtimoiy faoliyatini o‘zida qamrab oluvchi nutq jarayoni, muayyan aloqa vaziyati orqali namoyon bo‘ladi. Lingvistik Pragmatika aniq shakl, tashqi ko‘rinishga ega emas; uning doirasiga so‘zlovchi sub’yekt, adresat, ularning aloqa - aralashuvdagi o‘zaro munosabatlari, aloqa-aralashuv vaziyati bilan bog‘liq ko‘plab masalalar kiradi. Masalan, nutq sub’yekti bilan bog‘liq holda quyidagi masalalar o‘rganiladi: bayonning oshkora va yashirin maqsadlari (biron-bir axborot yoki fikrni yetkazish, so‘roq, buyruq, iltimos, maslahat va’da berish, uzr so‘rash, tabriklash, shikoyat va boshqalar); nutq taktikasi hamda nutq odobi turlari; suhbat, so‘zlashish qoidalari;

-so‘zlovchining maqsadi;

-so‘zlovchi tomonidan adresatning umumiy bilim jamg‘armasi, dunyoqarashi, qiziqishlari va boshqa hislatlariga baho berilishi;

-so‘zlovchining o‘zi bayon qilayotgan xabarga munosabati kabilar. Pragmatikada nutq adresati, o‘zaro aloqaga kiruvchilarning munosabatlari, muayyan aloqa vaziyati singari omillar bilan bog‘liq holda ham ko‘plab masalalar o‘rganiladi. Pragmatika g‘oyalari evristik (yo‘naltiruvchi) dasturlash, so‘zlarning tarjimai, informatsion-qidiruv tizimlari va boshqalarni ishlab chiqishda qo‘llanadi. Jahonda bo‘lajak surdotarjimonlarning pragmatik kompetentlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish samarali texnologiyalari ta’lim jarayoniga tatbiq yetilmoqda. Innovatsion ta’lim sharoitida bo‘lajak surdotarjimonlarning pragmatik kompetentlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning mexanizmlarini ishlab chiqish, innovatsion dasturlari asosida multimediali elektron resurslar yaratish va ta’lim sifatini baholash bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Bunday ishlar bilan birgalikda, “ta’lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish, erishilgan natijalarni aniqlash imkonini beruvchi mexanizmlarni amaliyotga joriy etish”, O‘zbekistonda surdotarjimonlar bilim darajasini xalqaro standartlar asosida baholash va imo-ishora tilini til sifatida o‘qitish sifatini oshirishga oid tendensiyalarni amaliyotga tatbiq etish ishlari olib borilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Jahon oliy ta’lim muassasalarida innovatsion ta’lim bo‘lajak surdotarjimonlarning pragmatik kompetentlikni rivojlantirishning metodik tayyorgarligi sifatini ta’minlash, ta’lim jarayonini modellashtirish, loyihalashtirish, o‘qituvchilarni axborot texnologiyalar asosida metodik tayyorgarligi takomillashtirish, talabalarning ilmiy salohiyati oshirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu jihatdan, bo‘lajak surdotarjimonlarning pragmatik

kompetentlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirishni metodik darajaga ko‘tarish, rivojlanish darajasi diagnostikasini amalga oshirish, modulli ta'limni yo‘lga qo‘yish, axborot kommunikativlikni faollashtirish, bo‘lajak surdotarjimonlarning professionalligini aniqlash bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy ta'lim muassasalari ijtimoiy faol, ijodiy tafakkurga ega shaxsni, bitiruvchilarda axborot oqimiga yo‘naltirilgan malakalarni shakllantirishga, yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish, mustaqil ta'lim, mavjud bilimlarni chuqurlashtirish va kengaytirishni o‘z oldiga qo‘ygan. Shunday ekan jamiyat hayotida surdotarjimonlarning ahamiyati va imkoniyati cheklangan shaxsni ijtimoiylashuvdagi rolini kattaligini ongli ravishda ta'limning bir bo‘lagi deb hisoblashimiz mumkin.

METODOLOGIYA

Pragmatik kompetensiya – shaxsning bayonni (aytiladigan, yoziladigan fikrni) qurish qoidalarini talqin qilish va qo‘llash, bayonlarni (fikrlarni) turli kommunikativ funksiyalar uchun kommunikantlarning (muloqot ishtirokchilarining) xususiyatlari va kommunikasiyaning ijtimoiy va madaniy kontekstiga muvofiq ravishda qo‘llash qobiliyati hisoblanadi.

Imo-ishora tilida kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatidagi pragmatik kompetensiyaning komponent tarkibi quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:

a) ijtimoiy komponent (kommunikasiyaning ijtimoiy kontekstlari va muloqot ishtirokchilarining ijtimoiy rollarini talqin qila olish qobiliyati; kommunikasiyaning ijtimoiy maqbul uslubini tanlay olish qobiliyati);

b) ijtimoiy-lisoniy (sosiolingvistik) komponent (hamsuhbatning ijtimoiy siymosini/portretini yaratish uchun nutq bayonini (ijtimoiy ma’nolar, registrning variatsiyalari va modallik) talqin qilish qobiliyati)); kommunikasiya maqsadiga tanlangan ijtimoiy rollarga muvofiq erishish uchun zarur til va nutq vositalaridan foydalanish qobiliyati));

v) ijtimoiy-madaniy komponent (madaniyatlararo shaxslararo o‘zaro faoliyat sharoitlarida imo-ishora tilini mamlakatlarining madaniy aspekti haqida olinayotgan axborotni talqin qila olish qobiliyati;

g) nutq komponenti (hamsuhbat tomonidan amalga oshirilgan nutq janrlari tanlovini, nutqiy bayonning kogerentligini talqin qila olish qobiliyati; kommunikativ vazifalarni bajarish uchun nutqiy muloqotni qurish qoidalariga muvofiq nutqiy muloqotni tanlash va amalga oshirish qobiliyati;

d) kompensator komponent (qayta so‘rab olish, aniqlik/oydinlik kiritish, axborot-ma'lumotnoma/so‘rovnoma resurslaridan foydalanish yo‘li bilan imo-ishora tili va ijtimoiy-madaniy masalalarda tushunilmagan joylarni, bo‘shliqlarni to‘ldirish qobiliyati.

Pragmatik kompetensiyaning komponentlarini shakllantirish bir qator pragmatik markerlarga – nazarda tutilayotgan ma'noni, fikrni ifodalash uchun, diskursni tashkil qilish uchun va ifoda etilayotgan fikr bayonga baholash munosabatini tashkil etish uchun tilning leksik, grammatik va sitaktik birliklarining yig‘indisiga o‘qitish asosida amalga oshiriladi. Tadqiqot ishida markerlarning to‘rt guruhi taklif etiladi: asosiy/bazaviy (leksik, aralash,

taktik), izohlovich, parallel (vokativ, norozilikni ifodalash markerlar), muhokama/diskursiv (kontrastiv, elaborativ, inferent, mavzuni o‘zgartirish markerlari).

Avvalambor, pragmatikaga pragmatik kompetensiyaning markaziy ahamiyatli elementi sifatida ta'rif beramiz. Pragmatika tilning muloqotda nima(lar) aytilishiga emas, balki qanday, qay tarzda aytilishiga ko‘proq e’tibor berib qanday, qay tarzda qo‘llanilishini o‘rganadi. Ilmiy muomalaga “pragmatika” atamasini Amerika faylasufi Ch. Morris kiritgan. Faylasuf uni semantika va sintaksis bilan bir qatorda semiotikaning tarkibiy qismi deb o‘rgangan (Morris C., 1938) [163].

Yuqorida zikr qilinganidek, pragmatikani ilm-fan sifatida ham, pragmatik kompetensiyaning natijasi/oqibati sifatida ham yaxshiroq tushunish uchun pragmatikaning ba’zi qoidalari, g‘oyalarini o‘rganib chiqish ma’qul. Nutqiy amallar nazariya pragmatikani fundamental (eng asosiy) nazariyalardan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda kommunikativ muloqot madaniyati, kommunikativ muloqot odobi, kommunikativ muloqot shakli kabi atamalar tez-tez qo‘llanilmoqda. Kommunikativ muloqot bu so‘zlovchi va tinglovchi o‘rtasidagi munosabatlar majmui bo‘lib, turli xil omillarga bog‘liq holda yuzaga chiqadi. Daslabki omil sifatida kompetensiyaning tushunish shart. Chunki muloqotga loyiq bilim va ko‘nikmaga ega bo‘lish bosh talab hisoblanadi. Kompetentlik tushunchasi hozirgacha ilmiy manbalarda turlicha talqin qilinmoqda. Kompetentlik kompetensiya so‘zidan olingan. Kompetensiya lotincha -“compete” so‘zidan olingan bo‘lib, musobaqalashmoq, raqobatlashmoq, bellashmoq degan ma’nolarni anglatadi. Umumiy ma’noda “Raqobatlashishga layoqatlilik” tushunchasini ifodalaydi. Layoqat tushunchasi juda keng qamrovli bo‘lib, ko‘plab layoqatlarni tushunish mumkin. Hozirgi kunda samaradorlik, moslashuvchanlik, o‘quvlik, muvafaqqiyatlilik, tushunuvchanlik, sifatlilik, miqdor kabi ma’nolarda qo‘llanilmoqda.

Kompetensiya-bilimlar majmuining amalda qo‘llanishi. Shaxsning uquvi, hislatlari, fazilatlar, amaliy faoliyatga tayyorgarlik o‘lchovi, muommalarni hal qilish, natijalarni qo‘lga kiritish, professional faoliyatni ta’minlovchi bilim ko‘nikma, malakalarning yaxlitligi, amaliyotga tadbiq qilingan bilim, o‘quv tajriba, maqsadli yo‘naltirilgan imotsional iroda kuchi.

Kompetensiyaning dastlab quyidagi turlarga ajratishimiz mumkin:

1. Standart kompetensiya – doimiy va odatiy vaziyatlarni bajarish qobiliyati (ertalab internet, OAV orqali dunyoda bo‘layotgan yangiliklar, kasbga oid yangiliklar bilan tanishib borish, qurollanish g‘oyaviy - siyosiy kompetentlikdir).

2. Asosiy kompetensiya – egallab turgan lavozimiga oid innavatsion vazifalarni bajarish qobiliyati (muayyan lavozim doirasida muommalarni individual yondoshgan holda hal qilish)

3. Yetakchi kompetensiya – kasb faoliyatining yangi turlarini yarata olish qobiliyati (kasbi nuqtayi nazaridan yetuk bilimga ega bo‘lishi, muommalarni ko‘ra olish, yangi turlarni yaratishga faollik ko‘rsatish hamda bosh bo‘lish qobiliyati).

TAHLIL VA NATIJALAR

Demak dastlabki kompetensiyalarni egallash uchun quyidagi kompetensiyalarni shart.

Ular quyidagilar:

1. Lingvistik kompetensiya (kommunikativ muloqot layoqatiga ega bo‘lish)
2. Sotsial kompetensiya (muayyan sotsial qatlamlar, madaniyatlarni tushunish layoqati)
3. Pragmatik kompetensiya (muayyan vaziyatlardan ustalik bilan chiqib keta olish qobiliyatiga ega bo‘lish).

Ko‘rinadiki har qanday kompetensiyaning bosh omili til kompetentligi yoki kommunikativ muloqot kompetentligidir. Shuning uchun til kompetentligiga erishish tamoyillariga e‘tibor qaratish lozim. Bu jarayon insonning atrof-muhitni tushunib, tili chiqayotgan davrdan boshlanadi. Turli xil omillar ta’sirida lingvistik qobiliyat shakllanib boradi. Lingvistik kompetentlikka ega bo‘lish asnosida o‘zining “umumiy bilish xazinasini” dagi tushunchalar asosida muloqotga kirishadi. Muloqot turli omillarga bog‘liq holda “oson” va “qiyin” bo‘lishi mumkin. “Oson” bo‘lganda, bolaning umumiy bilish xazinasidagi mavjud tushuncha va kompetentlik qobiliyatiga mos vaziyat bo‘ladi. “Qiyin” bo‘lganda, bolaning umumiy bilish xazinasidagi tushuncha va kompetentlik qobiliyatiga mos kelmagan vaziyat yuzaga kelgan bo‘ladi. Yosh bolada umumiy bilish xazinasining rivojlanishga ta’sir etuvchi vaziyat bu “qiyin” vaziyatdir. Chunki boladagi umumiy bilish xazinasida yangi tushunchalar, yangi so‘zlar paydo bo‘ladi, kommunikativ muloqot kompetentlik qobiliyatini rivojlantiradi. Shu tarzda bolaning umumiy bilish xazinasini boyib borib, kompetentligi yangi darajaga ko‘tariladi. Bu kompetentlik ijtimoiy munosabatlarda shakllanadi. Shunga ko‘ra kommunikativ muloqot va lingvistik kompetensiya ijtimoiy munosabat omili ta’sirida ham boyib boradi. Natijada inson “tili chiqqan”idan boshlab to umrining oxirigacha kompetentligi rivojlanib boradi.

Unga dastlab quyidagi omillar ta’sir qiladi:

1. Ijtimoiy munosabat (oilasi, mahalla, maktab, oliy ta’lim, kasbdoshlar, OAV va hok.).
2. Ijtimoiy muhit (ichki va tashqi muhit)
3. Ta’lim (maktab, Oliy ta’lim va Kasb hunar ta’limi, Oliy ta’limdan keying ta’lim)
4. Tarbiya (oilasi, maktab, mahalla, jamiyat).
5. Kasb-kor (kasbiy muloqotdan olingan kompetensiya).
6. Fan va ilm.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi omillar ta’sirida umumiy bilish xazinasini boyib, lingvistik kompetensiya bosqichma-bosqich shakllanadi va rivojlanadi. Bizningcha bu bosqichlarni quyidagicha ajratish mumkin:

a) Emperik bosqich (“tili chiqqan”dan boshlab umumiy o‘rta ta’lim tizimini tamomlashgacha bo‘lgan davr). Bu davrni insoniy munosabatlar ta’sirida umumiy bilish xazinasini boyitib boorish, materiallar to‘plash bosqichi deb atash mumkin.

b) Nazariy bilish bosqichi – Bu bosqichda olingan bilimlar asosida munosabatlar o‘rnatiladi va nazariy xulosalar chiqariladi. Umumta’lim maktabini bitirgan o‘quvchilar uchun bu bosqich, o‘zlarining kasbiga ega bo‘lish uchun o‘qish jarayonini davom ettirishni anglatadi. Bu yerda oliy ta’lim (OL), kasb-hunar kollejlari (KHK) va oliy ta’limdan keyingi ta’lim (OTM) kabilar kiritiladi.

c) Mental bilish bosqichi – Bu bosqich insonning ongida va fikrlash jarayonida sodir bo‘ladigan jarayonlarni ifodalaydi. Inson o‘z hayoti davomida yangi bilimlarni, tajribalarni va qobiliyatlarni shakllantirib boradi.

Bu ikki bosqich inson bilimini va fanlarning rivojlanishini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Pragmatik kompetensiyaning mohiyati – bu insonning kommunikativ vaziyatlarda, ya’ni muloqotda to‘g‘ri va samarali fikr almashish qobiliyatini ifodalaydi. U nafaqat tilni bilish, balki tilni to‘g‘ri va kontekstga mos ravishda ishlatish, maqsadga erishish va qarshiliklarni bartaraf etish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Pragmatik kompetensiya quyidagi asosiy jihatlarni o‘z ichiga oladi: Kontekstni tushunish – suhbatning kontekstini, ya’ni muloqotning o‘ziga xos sharoitlarini va kelishuvlarini anglash. Kutilmalar va niyatlar – suhbatdoshning kutilmalarini va niyatlarini aniqlash, ularga mos javob berish. Tushuncha va uslublarni tanlash – muloqotda qanday uslub va so‘zlarni tanlash, o‘zaro aloqada muvaffaqiyatli bo‘lish uchun. Yana bir muhim jihat – pragmatik kompetensiya, til qoidalarini bilishdan tashqari, ularni qanday qilib real hayotdagi vaziyatlarda qo‘llashni ham o‘z ichiga oladi. Pragmatik kompetensiya ijtimoiy muloqotda, ta’lim jarayonida, ish faoliyatida va kundalik hayotda muhim rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. “KOMPETENTLIK VA PRAGMATIKA” U.Rahimov N. Mahammadjonov Ilmiy xabarnoma, ADU, №1 2019 yil
2. “PRAGMATIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI” Sakbaeva Vitaliya “Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya” nomli ilmiy online konferensiya.
3. “ESHITISHDA NUQSONIDA BO‘LGAN SHAXSLAR UCHUN IMO-ISHORA TILLARNING GENELOGIK, MORFOLOGIK TASNIFLARI” Abdullayeva Nargiza O‘ktamovna JDPU “KASB-HUNAR TA’LIMI” Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma’rifiy jurnal 2024-yil, 3-son abdullayevanargiza1114@gmail.com
4. “ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA ARIFMETIK AMALLARNING AHAMIYATI” Abdullayeva Nargiza O'ktamovna JDPU. KASB-HUNAR TA’LIMI. Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma’rifiy jurnal 2023-yil, 6-son abdullayevanargiza1114@gmail.com

MUSIQIY MEROS VA IJODKORLIK: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XALQ MUSIQASIDAN FOYDALANISH TAJRIBASI

G.S.Kaxarova

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Orcid ID 0009-0007-3159-8446

e-mail: gulnorakaxarova03@gmail.com

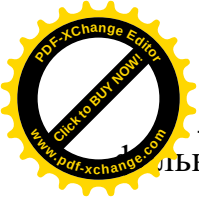
Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq musiqasi va folklor qo'shiqlaridan boshlang'ich ta'lim jarayonida foydalanishning ijodiy qobiliyatni rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. O'zbek xalq musiqasi bolalarning musiqiy didi, madaniy ongini shakllantirish va ijodiy fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita sifatida taqdim etilgan. Tadqiqot davomida xalq musiqasining o'quvchilarda ijodkorlikni rag'batlantirish, milliy qadriyatlarni singdirish va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik usullari o'rganilgan. Xorijiy tajribalar bilan o'zbek ta'lim tizimidagi yondashuvlarning taqqosiy tahlili keltirilgan. Maqola xalq musiqasini boshlang'ich ta'lim dasturlariga integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi va musiqiy ta'limni boyitish bo'yicha yangi yondashuvlarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: O'zbek folklori, xalq musiqasi, ijodiy qobiliyat, boshlang'ich ta'lim, milliy qadriyatlar, madaniy ong, folklor pedagogikasi, musiqiy tarbiya, globallashuv va milliy o'zlik xorijiy tajriba

МУЗЫКАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ И ТВОРЧЕСТВО: ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАРОДНОЙ МУЗЫКИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В данной статье анализируется значение использования народной музыки и фольклорных песен в процессе начального образования в развитии творческих способностей. Узбекская народная музыка представлена как эффективный инструмент формирования детского музыкального вкуса, культурного сознания, развития творческого мышления. В ходе исследования были изучены педагогические методы народной музыки, направленные на стимулирование творческих способностей учащихся, привитие национальных ценностей и формирование социальных навыков. Дан сравнительный анализ зарубежного опыта и подходов в системе образования Узбекистана. В статье даны рекомендации по интеграции народной музыки в программы начального образования и предложены новые подходы к обогащению музыкального образования.

Ключевые слова: узбекский фольклор, народная музыка, творческие способности, начальное образование, национальные ценности, культурное сознание,

Фольклорная педагогика, музыкальное образование, глобализация и национальная идентичность, зарубежный опыт.

MUSICAL HERITAGE AND CREATIVITY: EXPERIENCE OF USING FOLK MUSIC IN PRIMARY EDUCATION

Abstract: This article analyzes the importance of using folk music and folklore songs in the process of primary education in the development of creative abilities. Uzbek folk music is presented as an effective tool for the formation of children's musical taste, cultural consciousness, and the development of creative thinking. The study examined pedagogical methods of folk music aimed at stimulating students' creative abilities, instilling national values and forming social skills. A comparative analysis of foreign experience and approaches in the education system of Uzbekistan is given. The article provides recommendations for the integration of folk music into primary education programs and proposes new approaches to enriching music education.

Keywords: Uzbek folklore, folk music, creativity, primary education, national values, cultural consciousness, folklore pedagogy, music education, globalization and national identity, foreign experience.

KIRISH

Milliy musiqiy meros insoniyat tarixida eng qadimiy va boy madaniy qatlamlardan biri bo‘lib, u xalqning o‘ziga xosligi va madaniy kodini saqlab qolish uchun muhim vosita hisoblanadi. Xalq musiqasi nafaqat o‘tmishni yodga soluvchi esdalik, balki millat ruhini ifodalovchi ijodiy manbadir. Bugungi globallashuv davrida yosh avlodning milliy madaniyat va o‘zlikni anglashga bo‘lgan ehtiyoji tobora ortib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan, xalq musiqasini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish yosh avlodni tarbiyalashda strategik ahamiyat kasb etadi. O‘zbek xalq musiqasi, xususan folklor qo‘shiqlari, bolalar estetik dunyoqarashini shakllantirish va ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda katta salohiyatga ega. Folklor qo‘shiqlari o‘zining sodda, ammo mazmundor tuzilmasi orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga musiqiy merosning boyligini tushuntirishda qulay vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu qo‘shiqlar ritm, melodiya va badiiy mazmunning uyg‘unligi orqali bolalarning estetik didini rivojlantirish, ularni musiqiy ijodga undash imkonini beradi. Boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalar uchun musiqiy tarbiya nafaqat musiqiy savodxonlikni oshiradi, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga, ijtimoiy malaka hosil qilishiga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Xalq musiqasi yordamida o‘quvchilar milliy qadriyatlarni o‘zlashtiradi, badiiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi va ijodiy izlanishlarga ilhomlanadi. Ayniqsa, folklor qo‘shiqlari o‘quvchilarning hayotiy tajribasi va dunyoqarashini boyitishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi aniqlangan. So‘nggi yillarda xorijiy mamlakatlarda xalq musiqasi va folklor elementlaridan ta’lim jarayonida keng foydalanilmoqda. Masalan, Finlyandiya va Yaponiya kabi mamlakatlarda xalq musiqasidan foydalanish bolalarning ijodkorligini rivojlantirish va

Madaniy xabardorlikni oshirishda muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. Ushbu tajribalar o‘rganish orqali o‘zbek ta‘lim tizimida xalq musiqasidan foydalanishning samaradorligini oshirish mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ijodiy qobiliyat va milliy folklorni o‘rganish bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar ko‘plab olimlarning ishlari bilan boyitilgan. Quyida ushbu mavzuda izlanishlar olib borgan chet el olimlari va ularning tadqiqotlari tahlil qilinadi: **Torrensning ijodkorlik modeli** : E.P. Torrens ijodiy qobiliyatni baholash va rivojlantirish sohasida asos soluvchi olim hisoblanadi. Uning *“Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT)”* asari ijodiy qobiliyatni aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan. Torrens modeli asosida xalq musiqasi va folklor ijodkorlikni rivojlantirish vositasi sifatida o‘rganilgan, chunki bu sohalar bolalarda tasavvur va yangilikka intilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. **Gardnerning : Ko‘p intellekt nazariyasi.** Hovard Gardnerning *“Multiple Intelligences”* nazariyasi san‘at, xususan musiqiy ijodkorlikni rivojlantirishning alohida o‘rni borligini ta‘kidlaydi. Uning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, folklor va musiqiy ta‘lim o‘quvchilarning nafaqat musiqiy, balki lingvistik va madaniy intellektini ham rivojlantiradi. **B.Barber va folklor tahlili:** Bryan Barber folklor va madaniy boyliklarni bolalar ta‘limiga integratsiyalash mavzusida tadqiqotlar olib borgan. Uning izlanishlari shuni ko‘rsatadiki, xalq musiqasi va bolalar folklori o‘quvchilarda madaniy o‘ziga xoslikni shakllantirish vositasi sifatida o‘ta muhimdir. **Finlyandiya tadqiqotchisi** Lauri Väkevä Finlyandiyada musiqa ta‘limi bo‘yicha yetakchi tadqiqotchi bo‘lib, u xalq musiqasi asosida ijodiy qobiliyatni rivojlantirish bo‘yicha izlanishlar olib borgan. Väkeväning ishlari ko‘rsatadiki, milliy folklor o‘quvchilarni madaniy ong bilan boyitib, ijodiy o‘z ifodasini shakllantirishga yordam beradi. **J. Piaje va ijodiy rivojlanish nazariyasi** : Jan Piaje bolalarning kognitiv rivojlanishi bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan. Uning ijodiy rivojlanish haqidagi nazariyalari ko‘rsatadiki, bolalarning musiqiy va folklor faoliyatida qatnashishi ularning ijodkorligini oshirish uchun samarali vositadir. Shunigdek folklorshunos olimlar M.Alaviya, K.Ochilov, A.Ergashev ; musiqashunos olimlar Yu.Rajabiy, I.Rajabov, F.Karomatov, M.Yusupov, T.G‘ofurbekov, A.Matyoqubov, R.Abdullaev, O.Ibrohimov, J.Rasultoev kabi musiqashunos olimlar o‘zbek xalq qo‘shiqlarining tahliliga bag‘ishlangan adabiyotlari ko‘rib chiqildi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot boshlang‘ich ta‘limda xalq musiqasidan foydalanishning ijodiy qobiliyatni rivojlantirishdagi rolini o‘rganishga qaratildi. Olingan natijalar xalq musiqasining nafaqat musiqiy savodxonlikni oshirish, balki bolalarning umumiy ijodiy rivojlanishida ham sezilarli o‘rin tutishini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida quyidagi muhim jihatlar aniqlangan: Ijodiy qobiliyatning faollashuvi : Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan olib borilgan kuzatuvlarda xalq musiqasining ijodkorlikka rag‘batlantiruvchi ta‘siri yaqqol kuzatiladi. O‘zbek xalq musiqasi va folklori nafaqat badiiy meros, balki bolalar ijodiy rivojlanishi uchun samarali ta‘lim vositasi hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xalq

siqasidan boshlang‘ich ta‘lim jarayonida foydalanish bolalarning ijodkorlik, madaniy va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega. O‘zbek xalq musiqasi faqat musiqa darslarida emas, boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda qo‘llanilganda ham samarali bo‘lishi aniqlangan:

1. **O‘qish va ona tili** :Folklor qo‘shiqlari bolalarga ona tilining go‘zalligini tushunish va badiiy tafakkurni rivojlantirish imkonini beradi.
2. **Tabiatshunoslik**: Folklor musiqasidagi tabiat tasvirlari bolalarning tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshirishda foydalaniladi.
3. **Jismoniy tarbiya**: Xalq musiqasi asosida o‘tkaziladigan mashqlar va o‘yinlar bolalarning jismoniy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Xalq musiqasi bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning tabiiy vositasi bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbek xalq musiqasida bolalar uchun mo‘ljallangan folklor qo‘shiqlari sodda ritm va melodiyalarga ega bo‘lib, ular bolalarda ijodiy jarayonlarni faollashtiradi. Xalq qo‘shiqlarini kuylash yoki ritmiga mos harakatlar qilish o‘quvchilarni musiqiy tajriba bilan tanishtirishning samarali vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Misol uchun: musiqiy improvizatsiyalar –bolalar o‘zlari eshitgan xalq qo‘shiqlarini qayta ijro qilishda yangi kuylar yoki matnlar qo‘shib, ijodiy yondashuvni namoyon etdilar. Madaniy ong va qadriyatlarning shakllanishi : Xalq musiqasidan foydalanish bolalarning madaniy qadriyatlarini chuqurroq anglashlariga yordam beradi. Darslarda milliy folklorga asoslangan musiqalardan foydalanish o‘quvchilarning o‘z madaniyatiga hurmat va qiziqish bilan munosabatda bo‘lishlariga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Madaniy merosga hurmat oshib, bolalar xalq qo‘shiqlari orqali milliy urf-odatlar va qadriyatlarni o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Folklor qo‘shiqlari orqali o‘quvchilar o‘z xalqining tarixi va madaniyati haqida bilimga ega bo‘ldilar va bu milliy o‘zlikni anglashga yordam beradi. Tadqiqot davomida xalq musiqasidan foydalanish bolalar folklorining zamonaviy ta‘lim jarayoniga qayta tiklanishiga hissa qo‘shgani kuzatildi. Bolalar folklor qo‘shiqlari faqat qadimgi meros sifatida emas, balki ta‘limiy resurs sifatida foydalanilayotgan jarayonlar shakllandi. Milliy o‘yinlar va qo‘shiqlar integratsiyasi orqali darslarni yanada jonli va qiziqarli qilish imkoniyati yaratildi. Xalq musiqasidan foydalanish bolalarning musiqiy tafakkurini shakllantirish va estetik didini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega ekanligi kuzatildi. Folklor musiqasidagi kuy va ritm o‘quvchilarning musiqiy bilimlarini kengaytirib, ularni musiqiy estetikani qadrlashga o‘rgatadi. Darslarda xalq musiqasidan foydalanish o‘quvchilarning o‘zaro muloqot qobiliyatlari va ijtimoiy faoliyatini rivojlantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Guruhli kuylash va musiqiy mashg‘ulotlar ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishda samarali vosita bo‘ladi. Darslarda xalq musiqasidan foydalanish o‘quvchilarning o‘zaro muloqot qobiliyatlari va ijtimoiy faoliyatini rivojlantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Guruhli kuylash va musiqiy mashg‘ulotlar ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishda samarali vosita bo‘ladi ya‘ni bolalar jamoaviy kuylash jarayonida bir-birini tinglash va hurmat qilish ko‘nikmalarini o‘zlashtirdilar.

Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, xalq musiqasi va folklor elementlaridan foydalanish bolalar ijodkorligini rivojlantirishning universal vositasiligi sababli dunyoning ko‘plab mamlakatlarida ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylangan. Ushbu tajribalarni o‘rganish va O‘zbekistonda joriy etish imkoniyatlarini tahlil qilish xalq musiqasidan ta’lim jarayonida samarali foydalanish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Yaponiya ta’lim tizimida xalq musiqasi va folklor yosh avlodni tarbiyalashda muhim vosita sifatida qo‘llaniladi. Yaponiyada xalq musiqasi nafaqat musiqa darslarida, balki til va adabiyot, tarix va madaniyat darslarida ham keng qo‘llaniladi. Bu yondashuv o‘quvchilarning madaniy qadriyatlar bilan yaqindan tanishishiga xizmat qiladi. **Ijodiy muhit yaratish:** Folklor musiqasi bolalarda ijodiy tajribalarni rag‘batlantiradi. Masalan, "Koto" va "Siamisen" kabi an’anaviy cholg‘ularni o‘rganish yosh ijodkorlarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. **Tadbirlar va festivallar:** Yapon maktablarda folklor musiqasiga bag‘ishlangan tadbirlar va festivallar o‘tkaziladi. Bu nafaqat o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini namoyon etishga imkon beradi, balki ular orasida madaniy birdamlikni ham rivojlantiradi. Finlyandiyada ta’lim tizimi ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga qaratilganligi bilan tanilgan va bunda xalq musiqasidan foydalanish muhim rol o‘ynaydi. **Ta’lim dasturlariga integratsiya:** Finlyandiyada xalq musiqasi maktabgacha ta’limdan boshlab boshlang‘ich va o‘rta ta’lim bosqichlarida dars jarayonlariga integratsiya qilingan. Musiqa o‘quvchilarga nafaqat san’atni anglash imkonini beradi, balki ularning ijodiy tafakkurini kengaytiradi. **Musiqa va texnologiyaning uyg‘unligi:** Folklor musiqasi zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirilgan. Misol uchun, xalq musiqasi elementlari elektron musiqiy kompozitsiyalarda qo‘llanilib, o‘quvchilarning zamonaviy san’at bilan bog‘lanishiga imkon yaratadi.

XULOSA

Mazkur natijalar xalq musiqasining boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni va ahamiyatini yanada chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’limda xalq musiqasi va folklor qo‘shiqlaridan foydalanish yosh avlodni ijodiy, madaniy va ijtimoiy jihatdan tarbiyalashning samarali usuli ekanligi tadqiqot davomida tasdiqlandi. O‘zbek xalq musiqasi bolalarning shaxsiy rivojlanishiga, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga va madaniy ongini shakllantirishga katta hissa qo‘shadi. Xalq musiqasining pedagogik salohiyati quyidagi asosiy yo‘nalishlarda o‘z aksini topdi:

1. **Ijodiy qobiliyatni rivojlantirish:** Folklor musiqasi bolalarda tasavvur, musiqiy tafakkur va badiiy o‘z ifodani shakllantirishga xizmat qildi. Xalq musiqasining melodik va ritmik tuzilmalari bolalar uchun ijodiy imkoniyatlar yaratadi.

2. **Madaniy qadriyatlarni singdirish:** Xalq musiqasi orqali o‘quvchilar milliy qadriyatlarni anglash va o‘z madaniy merosiga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni o‘rganadilar. Bu o‘z navbatida ularning globallashtirish sharoitida milliy o‘zlikni saqlashga qodir bo‘lgan shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

3. **Ta’lim va musiqaning integratsiyasi:** Folklor musiqasi nafaqat musiqiy tarbiya darslarida, balki adabiyot, tabiatshunoslik va boshqa fanlarda ham keng qo‘llanilishi mumkin, bu yondashuv ta’limning umumiy samaradorligini oshiradi.

4. Ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish: Xalq musiqasi asosida jamoaviy mashg‘ulotlar tashkil etilishi bolalarning o‘zaro muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi va jamoa ichida ishlash malakalarini shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari asosida xalq musiqasidan boshlang‘ich ta’limda foydalanishni yanada samarali qilish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi:

1. Metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish: Xalq musiqasi va folklor qo‘shiqlarini o‘quv dasturlariga integratsiyalash uchun maxsus qo‘llanmalar va darsliklar yaratish zarur. Bu materiallar o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan bo‘lishi kerak.

2. O‘qituvchilar malakasini oshirish: Xalq musiqasidan foydalanish bo‘yicha o‘qituvchilar uchun maxsus seminar va treninglar tashkil etish lozim. Bu ularning pedagogik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Xorijiy tajribalarni moslashtirish: Yaponiya, Finlyandiya va boshqa mamlakatlarning xalq musiqasi asosida ijodiy qobiliyatni rivojlantirish bo‘yicha ilg‘or tajribalarini o‘rganib, mahalliy ta’lim tizimiga moslashtirish tavsiya etiladi.

4. Tadqiqotlar davomiyligini ta’minlash: Xalq musiqasining ta’limdagi salohiyatini o‘rganish bo‘yicha yangi ilmiy izlanishlar olib borish va natijalarni amaliyotga joriy etish zarur.

Mazkur xulosalar O‘zbekiston ta’lim tizimida xalq musiqasi va folklor merosidan foydalanishning ahamiyatini oshirishga qaratilgan strategik yondashuvlarni ishlab chiqish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Xalq musiqasi yosh avlodni ijodiy va madaniy rivojlantirishda eng samarali vositalardan biri sifatida xizmat qilishda davom etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 Yildagi 2022 — 2026-Yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida Pf-60-Son Farmoni Farmoni www.lex.uz.
2. Alaviya M. O‘zbek xalq qo‘shiqlari. T., 1959
3. Ibrohimov O. “O‘zbek xalq musiqa ijodi”, T., 1994;
4. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. — М., 1991
5. Torrance, E. P. *Torrance Tests of Creative Thinking* (TTCT). Scholastic Testing Service, 2000.
6. Barber, B. R. *Cultural Convergence and Creative Practices in Education*. Routledge, 2002.
7. G‘oziyev E. Tafakkur psixologiyasi. - T.: O‘qituvchi, 2002.
8. Qodirov G‘ Musiqa psixologiyasi “Musiqa” nashriyoti. 2005
9. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М.: Просвещение, 2006.
10. Väkevä, L. “Garage Band or GarageBand®? Remixing Musical Futures.” *British Journal of Music Education*, vol. 27, no. 1, 2010, pp. 59–70.
11. Gardner, H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books, 2011

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA SHAXSIY RIVOJLANISH TIZIMINING TAHLILI

Po'latov Laziz Azamat o'g'li

Oriental universiteti Jismoniy tarbiya kaferasi dotsenti

O'zbekiston, Toshkent shahar

uzb-laziz-1990@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqola oliy ta'lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini shakllantirish va takomillashtirish masalalarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda motivatsiya, individual yondashuv va psixologik yordam kabi asosiy komponentlar o'rganilgan. O'zbekiston va xalqaro tajribalar asosida innovatsion mexanizmlar joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu maqola oliy ta'lim sifati va talabalarning shaxsiy rivojlanishini ta'minlashga oid dolzarb masalalarni qamrab oladi.

Kalit so'zlar: shaxsiy rivojlanish, oliy ta'lim, innovatsion texnologiyalar, motivatsiya, individual yondashuv, psixologik yordam, ta'lim sifati, talabalarning rivojlanishi.

ANALYSIS OF THE PERSONAL DEVELOPMENT SYSTEM IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract: This article is dedicated to analyzing the issues of developing and improving the personal development system in higher education institutions. The study examines key components such as motivation, individualized approaches, and psychological support. Practical recommendations for implementing innovative mechanisms have been developed based on Uzbekistan's and international experiences. The article addresses pressing issues related to ensuring the quality of higher education and fostering students' personal development.

Keywords: personal development, higher education, innovative technologies, motivation, individualized approach, psychological support, education quality, student development.

АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация: Данная статья посвящена анализу вопросов формирования и совершенствования системы личностного развития в высших учебных заведениях. В исследовании изучены ключевые компоненты, такие как мотивация, индивидуальный

дход и психологическая поддержка. На основе опыта Узбекистана и международных практики разработаны практические рекомендации по внедрению инновационных механизмов. Эта статья охватывает актуальные вопросы обеспечения качества высшего образования и личностного развития студентов.

Ключевые слова: личностное развитие, высшее образование, инновационные технологии, мотивация, индивидуальный подход, психологическая поддержка, качество образования, развитие студентов.

Kirish

Oliy ta'lim muassasalari jamiyatda intellektual salohiyatni oshirish va yangi avlod yetakchilarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Biroq, zamonaviy dunyo sharoitida faqat texnik yoki kasbiy bilimlarni egallash etarli emas. Talabalarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish, jumladan, o‘z-o‘zini anglash, maqsadlarni belgilash, muloqot qobiliyatlarini oshirish va ijodkorlikni rivojlantirish kabi ko‘nikmalarni shakllantirish zaruriy talabga aylangan.

Bugungi kunda ta'lim jarayoni innovatsion texnologiyalar, individual yondashuvlar va psixologik yordamni o‘z ichiga oluvchi kompleks tizimni talab qilmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston oliy ta'lim tizimida shaxsiy rivojlanishga yo‘naltirilgan dasturlarni rivojlantirish dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, talabalar shaxsiy rivojlanishini ta'minlovchi maxsus dasturlar oliy ta'lim muassasalari samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, AQSh va Yevropa mamlakatlarida “Shaxsiy rivojlanish markazlari” faoliyati orqali talabalar nafaqat bilim olish, balki o‘z shaxsiy salohiyatlarini ochishga ham imkon topadi.

O‘zbekistonning oliy ta’lim tizimida bunday dasturlar endi joriy etila boshlagan bo‘lib, ularni rivojlantirishga doir mexanizmlar va usullarni ilmiy asoslash muhim vazifa hisoblanadi. Ushbu maqola doirasida oliy ta'lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini takomillashtirish uchun motivatsiya, individual yondashuv va psixologik yordamning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro va mahalliy tajribalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

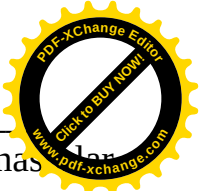
Mazkur tadqiqotning natijalari oliy ta'limda sifatni oshirish va talabalarning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Metodlar

Mazkur tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini tahlil qilish maqsadida turli xil ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalangan holda amalga oshirildi. Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Adabiyotlar sharhi:

Mazkur metod orqali shaxsiy rivojlanish, oliy ta’limda innovatsion yondashuvlar va ta’lim sifatini oshirishga oid milliy va xalqaro ilmiy ishlanmalar o‘rganildi. Jahon tajribasidan

samarador bo‘lish va o‘xshash masalalarning qanday hal etilganini bilish uchun turli xil nasrlar, hisobotlar va ta‘lim bo‘yicha xalqaro tashkilotlarning materiallari tahlil qilindi.

2. Empirik tadqiqot:

Tadqiqot doirasida O‘zbekistonning turli oliy ta‘lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida so‘rovnomalar, intervyular va fokus-guruhlar tashkil etildi. Ushbu tadqiqot vositalari yordamida oliy ta‘lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimining hozirgi holati, mavjud muammolar va imkoniyatlar aniqlab chiqildi.

3. Taqqoslash va qiyosiy tahlil:

Xalqaro tajriba va mahalliy ta‘lim tizimining holati o‘zaro taqqoslandi. Xususan, AQSh, Yevropa davlatlari va Osiyo mamlakatlarining ta‘lim tizimidagi shaxsiy rivojlanish dasturlari bilan O‘zbekiston tajribasi qiyoslandi. Bu yondashuv milliy sharoitga mos keladigan eng samarali amaliyotlarni aniqlash imkonini berdi.

4. Statistik metodlar:

Tadqiqot davomida yig‘ilgan ma‘lumotlar maxsus dasturlar yordamida statistik tahlil qilindi. Bu usul so‘rovnomalar va boshqa ma‘lumotlar asosida shaxsiy rivojlanish tizimining qamrov darajasi, talabalar va o‘qituvchilarning ushbu masalaga munosabati va mavjud muammolarni aniq ko‘rsatib berdi.

5. Innovatsion tajribalarni o‘rganish:

Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar, masalan, onlayn platformalar, mobil ilovalar va masofaviy ta‘lim tizimlari orqali shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari o‘rganildi. Shuningdek, shaxsiy rivojlanishga yo‘naltirilgan maxsus kurslar va treninglar samaradorligi tahlil qilindi.

6. Ekspert baholash:

Tadqiqot natijalari oliy ta‘lim sohasida tajribaga ega bo‘lgan mutaxassislar tomonidan baholandi. Ushbu ekspertlarning fikr-mulohazalari asosida taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Mazkur metodlar birgalikda oliy ta‘lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini tahlil qilishga, mavjud muammolarni aniqlash va samarali mexanizmlarni taklif qilishga yordam berdi. Ushbu bo‘lim tadqiqotning asosiy poydevorini tashkil etadi va maqolaning ilmiy asoslilikini ta‘minlaydi.

Natijalar

Mazkur tadqiqot natijalariga ko‘ra, oliy ta‘lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini shakllantirish va rivojlantirish jarayoniga ta‘sir qiluvchi bir qator muhim omillar aniqlangan. Ushbu omillar asosida quyidagi natijalarga erishildi:

1. Motivatsiya omilining ahamiyati:

So‘rovnomalar va intervyular orqali aniqlanishicha, talabalar shaxsiy rivojlanish jarayonida motivatsiya yetakchi omillardan biri hisoblanadi. Motivatsiyaga ta‘sir qiluvchi omillar qatorida o‘quv jarayonidagi qiziqarli faoliyat, o‘qituvchilarning qo‘llab-quvvatlashi va muvaffaqiyatni qadrlash tizimi yetakchi o‘rin tutadi.

2. Individual yondashuvning zaruriyati:

Tadqiqot davomida o‘qituvchilarning talabalar bilan ishlashda individual yondashuv kengroq qo‘llash zarurligi aniqlandi. O‘qitish jarayonida talabalar ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olish samaradorlikni oshiradi. Ammo o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ushbu yondashuv ba‘zan resurslar yetishmasligi tufayli to‘liq amalga oshirilmaydi.

3. Psixologik yordamning ahamiyati:

Tadqiqot davomida psixologik yordam talabalarning shaxsiy rivojlanishida muhim omil sifatida qayd etildi. So‘rov natijalariga ko‘ra, talabalar stressni boshqarish, o‘zini qadrlash darajasini oshirish va maqsadlarni belgilashda professional psixologik xizmatlarga muhtoj ekanliklarini bildirganlar.

4. Innovatsion texnologiyalarni joriy qilish:

Innovatsion pedagogik texnologiyalar, masalan, masofaviy ta‘lim platformalari, onlayn treninglar va mobil ilovalar orqali shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari mavjudligi aniqlangan. Ammo bunday texnologiyalarni keng qo‘llash uchun o‘quv muassasalarida texnik va metodik resurslar yetarli darajada emas.

5. Xalqaro tajribalarni joriy etish:

Xalqaro tajribalarni o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, shaxsiy rivojlanish markazlari va maxsus dasturlar oliy ta‘lim tizimida yuqori natijalarga erishishga yordam beradi. O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimida bunday markazlarni tashkil qilish istiqbollari mavjud bo‘lsa-da, bu jarayonni jadallashtirish zarur.

6. Mavjud muammolar:

Tadqiqot davomida shaxsiy rivojlanish tizimini amalga oshirishda quyidagi asosiy muammolar aniqlangan:

- Ta‘lim muassasalarida malakali psixologlar yetishmasligi.
- Individual yondashuvga yo‘naltirilgan o‘qituvchilarni tayyorlashdagi cheklovlar.
- Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash uchun texnik infrastrukturani rivojlantirish zarurati.

7. Amaliy tavsiyalar:

Tadqiqot natijalari asosida oliy ta‘lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini takomillashtirish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va o‘quv jarayoniga integratsiya qilish.
- Psixologik yordam markazlarini tashkil qilish va faoliyatini tizimlashtirish.
- Talabalar bilan ishlashda individual yondashuvni kengaytirish uchun o‘qituvchilar malakasini oshirish.

Mazkur natijalar oliy ta‘lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini takomillashtirish uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi va kelajakda ushbu yo‘nalishda amalga oshiriladigan islohotlarga ilmiy asos beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oliy ta‘lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini shakllantirish va takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi. Talabalarning faqat

Shaxsiy ko‘nikmalarini rivojlantirish emas, balki ularning shaxsiy salohiyatini oshirish maqsadga erishish qobiliyatini mustahkamlash va o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilishlarini qo‘llab-quvvatlash muhimdir.

Shaxsiy rivojlanish jarayonida motivatsiya va individual yondashuv yetakchi o‘rin tutadi. Shuning uchun ta‘lim jarayonida ushbu omillarni hisobga olish o‘qituvchilar va ta‘lim muassasalari uchun ustuvor vazifa bo‘lishi kerak.

Psixologik yordamning muhimligi ham tadqiqotda ta‘kidlangan. Psixologik yordam shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashning ajralmas qismi ekanligi tadqiqot natijalari orqali isbotlandi. Ta‘lim muassasalarida talabalar uchun maxsus psixologik yordam markazlari tashkil etish zarur.

Zamonaviy texnologiyalar shaxsiy rivojlanish jarayonini tezlashtirish va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Ta‘lim tizimida onlayn platformalar va masofaviy o‘quv resurslaridan foydalanishni kengaytirish kerak.

Xalqaro tajribalarni o‘rganish asosida O‘zbekistonda shaxsiy rivojlanish markazlari va dasturlarini joriy etish muhimligi ta‘kidlandi. Bu talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratish va ta‘lim tizimini global standartlarga moslashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan tavsiyalar oliy ta‘lim muassasalarida shaxsiy rivojlanish tizimini takomillashtirishga xizmat qiladi. Ushbu tavsiyalar ta‘lim sifatini oshirish, talabalar salohiyatini maksimal darajada ochib berish va ularni jamiyatning faol a‘zolariga aylantirishga yordam beradi.

Umumiy xulosa sifatida aytish mumkinki, shaxsiy rivojlanish tizimini takomillashtirish nafaqat talabalar uchun, balki butun ta‘lim tizimi va jamiyat uchun ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Ushbu yo‘nalishda izchil tadqiqotlar va amaliy chora-tadbirlarni davom ettirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Chandler, R. (2020). *Psychological support in higher education: Impact on student development*. Journal of Educational Psychology, 59(1), 85-101.
2. Miller, J. (2019). *Shaping the future of education: The role of personal growth in student success*. Journal of Higher Education, 41(2), 120-134.
3. Petrov, V. (2021). *Innovative technologies in higher education: The role of personal development in academic success*. European Journal of Educational Research, 10(3), 213-225.
4. Wang, L. & Zhang, Y. (2022). *Personal development and motivation in higher education: A comparative study of China and the United States*. International Journal of Education and Social Science, 8(4), 45-58.
5. Aminov, A. & Ismailov, M. (2020). *Innovatsion ta'lim texnologiyalari: Shaxsiy rivojlanish va motivatsiya*. Tashkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. Abdullaeva, M. (2021). *Shaxsiy rivojlanish va oliy ta'lim: O'zbekiston tajribasi*. Tashkent: Sharq.

7. Hassanov, A. (2019). *Oliy ta'lim tizimida individual yondashuv: Nazariy va amaliy masalalar*. Tashkent: Oliy ta'lim nashriyoti.
8. Javlonov, E. (2018). *Innovatsion pedagogika: Oliy ta'limda shaxsiy rivojlanish*. Moscow: Pedagogika.
9. Siddikov, S., & Yunusov, I. (2022). *Shaxsiy rivojlanish va psixologik yondashuvlar: Oliy ta'lim tizimi misolida*. Tashkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi.
10. Muminov, B., & Toshpulatov, D. (2020). *Oliy ta'limda shaxsiy rivojlanish va motivatsiya: Ta'lim tizimidagi yangi yondashuvlar*. Tashkent: Science and Innovation.
11. Toshkuziev, T., & Shukurov, R. (2023). *Higher education and personal growth: Methodological foundations for the development of students*. Journal of Educational Innovations, 15(1), 78-92.

O‘ZBEK TILINI IKKINCHI TIL SIFATIDA O‘QITISHGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Mamatxonova Moxichexraxon Ubaydullo qizi,
Farg‘ona jamoat salomatligi tibbiyot institute
“O‘zbek va xorijiy” tillar kafedrasi o‘qituvchisi
mohichehraxonm@gmail.com
ORCID: 0009-0003-7021-4696

Annotastiya: Ushbu maqolada o‘zbek tilini ikkinchi til sifatidagi roli hamda uning o‘qitilish metodlari yoritilgan. Shuningdek, o‘qituvchilar tomonidan yozilgan maqolalar hamda darsliklarda o‘zbek tilini o‘zga tilli guruhlarda o‘qitishda qo‘llaniladigan kompetensiyalar hamda ko‘nikmalar tahliliga e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, ikkinchi til, nutqiy kompetensiya, lingvistik kompetensiya, tinglab tushunish, o‘qish, yozish, gapirish, ekstravert, introvert.

Kirish. Dunyoda 6000 dan ortiq til mavjud bo‘lib, ular tirik va o‘lik tillarga bo‘linishi barchamizga ma‘lum. Hozirgi kunda dunyoda davlat tili darajasiga ko‘tarilgan 50 dan ortiq til mavjud. O‘zbek tili mana shu tillar sirasiga kiruvchi til hisoblanadi. Shuningdek, hozirda O‘zbekiston aholisi 36 milliondan ortiq bo‘lsa-da, dunyo miqyosida 50 million aholi o‘zbek tilidan muloqot tili sifatida foydalanadi. Mazkur ma‘lumotlar o‘zbek tilining tirik til ekanligini yana bir bor asoslaydi.

Bugungi kunda yurtimizdagi barcha oliy ta‘lim muassasalari hamda maktablarida o‘zbek tili ona tili sifatida, rus guruhlarda esa ikkinchi til sifatida o‘qitilishini inobatga olgan holda, ushbu yo‘lda tilshunos olimlar oldida turli xil metodlar ishlab chiqilgan va ishlab chiqilishi davom ettirilmoqda.

Adabiyotlar tahlili: Mazkur ishlab chiqilayotgan metodlar asosini biz yaratilayotgan darsliklar hamda nashr ettirilayotgan maqolalarda ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, F.Talipova tomonidan nashr ettirilgan “O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda til ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari” deb nomlangan maqolasida o‘zbek tili ta‘limida quyidagi kompetensiyalarni tarkib toptirish kerakligini ta‘kidlab o‘tadi:

“Nutqiy kompetensiya. Mazkur malakada nutq faoliyatining quyidagi 4 turi bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarni shakllantirib borish ko‘zda tutiladi: *tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozish*. Lingvistik kompetensiya. Mazkur kompetensiyada o‘zbek tili leksikasi,

grammatikasiga oid zarur bilimlarni egallash va ularni nutqda to‘g‘ri qo‘llash uchun a, ko‘nikmalarni shakllantirib borish ko‘zda tutiladi. Shu maqsadda:

- o‘quvchilarda nutqiy mavzularga oid faol leksik zahirani, o‘zbek tilining milliy-madaniy leksikasini, ma‘nodosh, shakldosh so‘zlarni, kasb-hunarga yo‘naltirilgan lug‘at boyligini boyitib borish;

- o‘zbek tilida so‘z tarkibi va so‘z yasalishi vositalarini, grammatik vositalarning qo‘llanishi, so‘zlarni o‘zaro bog‘lab so‘z birikmalari va gap tuzishga oid imlo qoidalarini bilish, o‘zbek tilida gap bo‘laklarining o‘rnini, o‘zbek tilida tinish belgilarini qo‘llash qoidalarini bilish va og‘zaki va yozma nutqda qo‘llay olish” [1.176].

F.Talipova o‘zbek tili ta’limidagi kompetensiyalarni lingvistik va nutqiy kompetensiyalarga ajratganiga boshqa jihatdan yondashsak, nutqiy kompetensiyaning ichiga tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozishni kiritdi. Lekin tinglab tushunish, o‘qish, yozish ko‘nikmalari bizningcha nutqiy kompetensiya tarkibiga kirmaydi. Chunki nutqiy kompetensiya bevosita gapirish, ya’ni nutq bilan bog‘liq hisoblanadi. Shuning uchun mazkur uchta ko‘nikmani alohida kompetensiya sifatida shakllantirish lozim.

Shuningdek, F.Talipova o‘zbek tilini o‘qitishda til ko‘nikmalarini rivojlantirishda quyidagi tamoyillarga e’tibor qaratish lozimligini nazarda tutgan:

1. O‘qitishda amaliy kommunikativ yo‘nalishda ish tutish.
2. O‘quv materialini nutqiy vaziyat asosida bosqichma-bosqich izchil tarzda berish.
3. O‘zbek tilining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish.
4. O‘zbek tilini o‘zbek adabiyoti bilan uyg‘unlikda, uzviy bog‘lab o‘qitish [1.177].

F.Talipovanning ushbu fikrlarini inobatga holda, o‘zga tilli guruhlarda o‘zbek tilini o‘qitish uchun eng avvalo, o‘zbek tilining til xususiyatlari hamda o‘rganuvchilarning til xususiyatlarni hisobga olish kerak. Shu bilan birga nutqni rivojlantirish uchun so‘zlar va matnlarni bosqichma-bosqich tarzda o‘qitish kerak.

Turkiya Respublikasida joylashgan Bartin universiteti professori Z.Xudoyberganova o‘zining “O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari” nomli maqolasida o‘zbek tilini xorijliklarga o‘qitishda introvert va ekstravert talabalarni farqlay bilish kerakligini aytib o‘tgan [2.19]. Ba’zi odamlar muloqotga osonlik bilan kirishishga moyil bo‘ladilar, suhbat jarayonida yetakchilik qiladilar. Ular uchun suhbatni boshlash yoki boshqa odamlar bilan tanishish qiyin emas. Bunday odamlar ekstravert hisoblanadi. Introvertlar muloqotda faol emas, ko‘pincha jim o‘tirishadi, suhbat jarayonida tashabbus ko‘rsatishmaydi, boshqalar bilan osonlikcha tanishishmaydi, savollarga ko‘pincha qisqa javob berishadi. Introvert talabalarga mustaqil qaror qabul qilish kerak bo‘lgan topshiriqlarni, aktivlik talab etiladigan mashqlarni yoqtirishadi. Ularga aniq tashkil etilgan, o‘qituvchi batafsil tushuntirishiga asoslangan darslar ma’qul keladi [2.19]. Shunga ko‘ra agar til o‘rganuvchining ijtimoiy-psixologik faolligini hisobga olsak, ularning ekstravert yoki introvertligi muhim hisoblanadi. Masalan, o‘zbek tili ta’limida “Fe’l zamonlari” mavzusini o‘qitishda dastavval ingliz va o‘zbek tillaridagi zamonlar

il qilinib beriladi. So‘ngra tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etishga harakat qilinadi. Ushbu jarayonda ekstravertlar fe‘l zamonlari uchun o‘zlari turli xil gaplarni misollar tarzda keltiradilar. Introvertlar esa gaplarni shunchaki doskadan ko‘chirib qo‘ya qoladilar. Ularning til o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun dars paytida ularga alohida topshiriq, ya‘ni gap tuzish yoki matn gaplarini tarjima qilish topshiriqlari berilsa, mavzu yanada tushunarli bo‘ladi.

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU o‘qituvchisi O.A.To‘raqulova hamda Nishon tumani 2-o‘rta maktab ingliz tili o‘qituvchisi N.A.To‘raqulovalar tomonidan yozilgan “O‘zbek tilini xorijliklarga o‘rgatish bo‘yicha intensiv usullar” nomli maqolada o‘zbek tiliga bungi kunda yurtimizda berilayotgan e‘tibor hamda prezident qarorlarini tahlil qilish bilan bir qatorda quyidagi fikrlar aytib o‘tilgan:

“O‘zbek tilini xorijliklarga o‘rgatish bo‘yicha intensiv usullar quyidagi bosqichlar asosida amalga oshirish maqsadga muvofiq:

O‘zbek tilini o‘rgatish dasturini CEFR – A1, A2 (boshlang‘ich), B1, B2 (o‘rta) va C1/+ (yuqori) yoki International English testing system (IELTS)ga o‘xshash tizimda ishlab chiqish va qo‘llanmalarni ham shunga mos ravishda yaratish;

Yaratilgan qo‘llanmalar bazasi asosida o‘zbek tilining bilish darajasini aniqlab beruvchi sinov tizimini yaratish.

Birinchi bosqich o‘zbek tilini o‘rgatish usulini CEFR – A1, A2 (boshlang‘ich) bosqich:

O‘zbek tilini o‘rgatish usulini CEFR – A1, A2 (boshlang‘ich) bosqichida o‘zbek alifbosi, nutq tovushlari bilan tanishtiriladi. 6 ta harf ichida o‘zbek tilining nutq tovushlari, talaffuz me‘yorlari o‘rgatiladi. Sohalar bo‘yicha lug‘at ishi olib boriladi.

Ikkinchi bosqich o‘zbek tilini o‘rgatish usulini B1, B2 (o‘rta) bosqich: Bu bosqich nutq malakalarini shakllantirish bosqichi bo‘lib, yangi so‘zlarni o‘zlashtirishni davom ettirish, ushbu so‘zlarni nutqda qo‘llashga o‘rgatish, ularni qisman dialogik va monologik nutqqa o‘rgatish nazarda tutiladi. So‘zlarni bir-biriga bog‘lash uchun zarur bo‘lgan grammatik vositalar, grammatik shakllari haqida ma‘lumot beriladi.

C1/+ (yuqori) yoki International English testing system (IELTS). Bu bosqich kuchli bosqich bo‘lib, 4 oy davomida kommunikativ metodning funksional-semantik tamoyili asosida xorijliklarga o‘zbek tilida fikr ifodalash yo‘llari o‘rgatiladi. Buning uchun o‘zbek tilidagi so‘z tarkibi, so‘zlarni o‘zaro bog‘lashga xizmat qiluvchi grammatik kategoriyalarning qo‘llanish xususiyatlari, so‘zlarning gapdagi vazifalari, tartibi, fikr ifodalashning vositalari haqida keng va izchil ma‘lumot beriladi.

Bu tajriba dunyoning ko‘plab mamlakatlari til dasturlariga xos bo‘lib, bu yo‘l til tezroq va osonroq o‘zlashtirilishida, shuningdek, uni ma‘lum bir tizim asosida o‘rganilishi va bilim baholanishida muhim rol o‘ynaydi” [3.178, 179]. Umuman olganda, o‘zbek tilini jahon standartlariga muvofiq tarzda o‘qitishda CEFR, IELTS, TOEFL, TESL kabi baholash tizimlari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir hamda rivojlanish bosqichini yuqori pog‘onaga

taradi. Shuningdek, til o‘rganuvchilar uchun mana shu baholash tizimlari asosida yangi yangi dasturlar, darslik hamda o‘quv qo‘llanmalar yaratiladi.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqot jarayonida o‘zbek tilini xorijliklarga ikkinchi til sifatida o‘qitish uchun bir necha maqolalar qiyosiylik tamoyili asosida o‘zaro tahlil etildi. Manbalardan olingan ma’lumotlar tahlili mavzuga xolisona, ilmiylik qoidasi asosida yondashuvni talab etadi. Yuqorida ta’kidlangan usullardan foydalanish natijasida quyidagi ilmiy yangilik sifatida o‘rganildi: o‘zbek tilini ikkinchi til sifatida o‘qitish uchun nutqiy hamda lingvistik kompetensiyalarni o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘ladi deb hisoblaymiz.

Tadqiqot natijalari: O‘zbek tilini ikkinchi til sifatida o‘qitish bo‘yicha tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik va lingvistik yondashuvlarga asoslanadi. Bu yo‘nalishdagi izlanishlar odatda quyidagi yo‘nalishlarda olib boriladi va muhim natijalar beradi:

1. Kommunikativ yondashuv

O‘zbek tilini o‘rgatuvchi kurslarda tilni gapirish, eshitish, o‘qish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishga e’tibor qaratiladi.

Tilni o‘rganish jarayonida haqiqiy hayotiy muloqot vaziyatlari modellashtiriladi.

Multimedia vositalari va interaktiv texnologiyalar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

2. Integratsion yondashuv

Tilni o‘rganishda boshqa fanlar (tarix, geografiya, madaniyatshunoslik) bilan bog‘liq materiallardan foydalanish ta’limni yanada mazmunli qiladi.

Bu yondashuv orqali o‘quvchilar tilni faqat grammatik qoidalar emas, balki o‘zbek madaniyati va tarixi orqali ham o‘rganadilar.

3. Grammatika bilan kommunikatsiya o‘rtasidagi muvozanat

Nazariy grammatika qoidalarini faqat yodlash emas, balki ulardan muloqotda foydalanish ko‘nikmasi shakllantiriladi.

Shu orqali talabalar o‘rgangan qoidalarni amaliyotga tatbiq etishni o‘zlashtiradilar.

4. Induktiv va deduktiv yondashuvlar kombinatsiyasi

Induktiv yondashuv orqali talabalar qoidalarni mustaqil ravishda aniqlaydilar, bu esa ularda mustaqil fikrlash va tahliliy ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Deduktiv yondashuv esa qoidalarni tushuntirish orqali ularni tezroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

5. Til o‘rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

O‘quv materiallari mobil ilovalar, o‘yinlar, virtual sinflar va onlayn platformalar orqali taqdim etiladi.

Masalan, «Duolingo», «Quizlet», va «Memorise» kabi platformalar o‘zbek tilini interaktiv o‘rgatish uchun qo‘llanilmoqda.

6. Taqdimotlar va baholashning yangi metodlari

Talabalar bilimlari faqat test va yozma ishlardan emas, balki loyiha ishlari, rolli o‘yinlar va guruhli muhokamalar orqali ham baholanadi.

7. Til o‘rganuvchilarning motivatsiyasiga e‘tibor

Motivatsiyani oshirish uchun madaniy tadbirlar, til festivallari va madaniy muhitda muloqot qilish imkoniyatlari yaratiladi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagilar aniqlangan:

Zamonaviy yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning til o‘rganishga qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

O‘quv jarayoniga madaniyat va tarixiy elementlarni qo‘shish talabalar orasida o‘zbek tili va madaniyatiga nisbatan hurmatni shakllantiradi.

Interaktiv va multimedia yondashuvlari til o‘rganish jarayonini tezlashtiradi va samaradorlikni oshiradi.

Xulosa va takliflar: O‘zbek tilini ikkinchi til sifatida o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar samaradorligini oshirish uchun integratsion va kommunikativ yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tilni o‘rgatishda nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalar o‘rtasida muvozanat saqlash, texnologiyalarni qo‘llash va madaniyat elementlarini kiritish o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

Quyidagilar asosiy natijalar sifatida ta’kidlanadi:

1. Til o‘rganish samaradorligini oshirish: Zamonaviy yondashuvlar til o‘rganuvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ko‘nikmalarni tez shakllantiradi.

2. Madaniy o‘zaro tushunishni rivojlantirish: Madaniy elementlarni o‘quv dasturiga qo‘shish orqali talabalar o‘zbek tilining qadriyatlarini va milliy o‘ziga xosligini anglaydilar.

3. Interaktiv metodlarning afzalligi: Multimedia va texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning muloqotga oid ko‘nikmalarini yaxshilashda ijobiy rol o‘ynaydi.

4. Bireysiy yondashuvning ahamiyati: Har bir o‘quvchining ehtiyojlariga mos yondashuvlar o‘quv jarayonini individual tarzda samarali tashkil etishga imkon beradi.

Takliflar:

1. Kommunikativ yondashuvni kengaytirish: Tilni amalda qo‘llash imkoniyatlarini yaratish, masalan, suhbat klublari, rolli o‘yinlar va til lagerlarini tashkil etish.

2. Texnologiyalarni keng qo‘llash: Mobil ilovalar, onlayn kurslar va virtual platformalar orqali o‘quv jarayonini qo‘llab-quvvatlash.

3. O‘quv materiallarini yangilash: Madaniy va interaktiv tarkibga boy, turli darajalarga mos darsliklar va qo‘llanmalar ishlab chiqish.

4. O‘qituvchilarni qayta tayyorlash: Zamonaviy yondashuvlarni o‘zlashtirish uchun o‘qituvchilarning malakasini oshirish dasturlarini tashkil qilish.

5. Bireysiy va differensial yondashuvlarni keng qo‘llash: O‘quvchilarning bilim darajasi va ehtiyojlariga mos moslashtirilgan dasturlarni ishlab chiqish.

6. O‘zbek tilining xalqaro targ‘iboti: Turli mamlakatlarda o‘zbek tilini o‘rganishga qiziqishni oshirish uchun madaniy tadbirlar va xalqaro hamkorlikni kengaytirish.

7. Monitoring va baholash tizimini takomillashtirish: O‘quv jarayonining samaradorligini muntazam ravishda o‘rganib borish va qayta ko‘rib chiqish.

Bu takliflar o‘zbek tilini ikkinchi til sifatida o‘rganishni yanada samarali va qiziq qilishga yordam beradi. Shu yondashuvlarni hayotga tatbiq qilish orqali o‘zbek tilining jozibadorligi va xalqaro o‘rni oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Talipova F. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda til ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari. - O‘zbek tilining xorijda o‘qitilishi: ta’lim nazariyasi va amaliyoti xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2021-yil 29-may. Toshkent-2021
2. Xudoyberganova Z. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari. - O‘zbek tilining xorijda o‘qitilishi: ta’lim nazariyasi va amaliyoti xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2021-yil 29-may. Toshkent-2021
3. To‘raqulova O.A., To‘raqulovlar N.A. O‘zbek tilini xorijliklarga o‘rgatish bo‘yicha intensiv usullar. ‘zbek tilining xorijda o‘qitilishi: ta’lim nazariyasi va amaliyoti xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2021-yil 29-may. Toshkent-2021

UDK: 624(7);83'1

**BO'LG'USI TARIX O'QITUVCHILARIDA TARIX FALSAFASINING
ZAMONAVIY KONSEPSIYALARIGA DOIR BILIMLARNI RIVOJLANTIRISH
TIZIMINING AMALIYOTDAGI HOLATI**

Anvarjonov Ahrorjon Ahadjon o'g'li
Qo'qon DPI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lg'usi tarix o'qituvchilarida tarix falsafasining zamonaviy konsepsiyalariga doir bilimlarni rivojlantirish tizimining amaliyotdagi holati hususida ayrim fikr-mulohazalar bayon etilgan. Shuningdek maqolada, hozirgi kunda davlatlar va xalqlarning barqarorligini ta'minlash uchun yangicha yondashuvlar, tarix falsafasining o'ziga hos jihatlari hususida ham mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Tarix falsafasi, sotsializm, xalqaro munosabatlar, qutbli dunyo, kapitalizm, mutanosiblik, xalqaro nizolar.

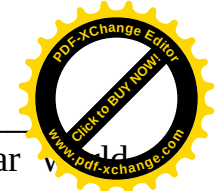
**АКТУАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ РАЗВИТИЯ ЗНАНИЙ
СОВРЕМЕННЫХ ПОНЯТИЙ ФИЛОСОФИИ ИСТОРИИ У БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ**

Абстрактный. В данной статье представлены некоторые мнения о практическом положении системы формирования знаний современных концепций философии истории у будущих учителей истории. Также в статье стабильность государств и народов сегодня. Также представлены новые подходы, комментарии к конкретным аспектам философии истории.

Ключевые слова. Философия истории, социализм, международные отношения, полярный мир, капитализм, пропорциональность, международные конфликты.

**THE ACTUAL STATE OF THE KNOWLEDGE DEVELOPMENT SYSTEM
OF MODERN CONCEPTS OF THE PHILOSOPHY OF HISTORY IN FUTURE
HISTORY TEACHERS**

Abstract. This article presents some opinions on the practical situation of the system of developing knowledge of modern concepts of the philosophy of history among future history teachers. Also in the article, the stability of states and peoples today new approaches to provide, comments on specific aspects of the philosophy of history are also presented.

Keywords. Philosophy of history, socialism, international relations, polar capitalism, proportionality, international conflicts.

KIRISH. SSSR va jahon sotsializm tizimining halokatga yuz tutishi bilan xalqaro hamjamiyatning geosiyosiy strukturasi o‘zgardi. Xalqaro munosabatlarning ikki buyuk davlat – Amerika Qo‘shma Shtatlari va Sovet Ittifoqi o‘rtasidagi kuchlarning, ayniqsa, harbiy sohadagi nisbiy mutanosibligiga, kapitalistik va sotsialistik tizimlar o‘rtasida dunyoni «sovuq urush» asosida qarama-qarshi bloklarga bo‘linishiga asoslangan ikki qutbli sistemasi barham topdi. Xalqaro hamjamiyat xalqaro munosabatlarning yangi davriga – yangicha dunyoviy tartibotga qadam qo‘ydi.[1.B.27] Jahon siyosatshunosligida dunyoda yuzaga kelgan yangicha vaziyat to‘g‘risida bahsmunozaralar avj ola boshladi. Mazkur munozaraga birinchilar qatori «tarixning intihosi» ta’limotining asoschisi amerikalik siyosatshunos Frensis Fukuyama hisoblanadi. Uning fikricha, eng buyuk kommunistik davlat – Sovet Ittifoqining qulashi va ijtimoiy tuzum sifatida sotsializmning o‘zo‘zidan barham topishi dunyoning bipolyar, ya’ni ikki qutbli tizimining tugashi va ko‘p qutblilik holatiga o‘tishi bilan cheklanib qolmasdan, an’anaviy, ya’ni ijtimoiy ma’noda tarixning ham intihosiga yetishini anglatadi. «Tom ma’noda tarix yakuniga yetdi: mafkuraviy evolyusiya tugadi va boshqaruvning so‘nggi shakli sifatida g‘arb liberal-demokratiyasining universallashtuvi boshlandi», - deb yozadi u [2.B.34]. Dunyo endi liberal-demokratiya darajasiga yetgan «tarixdan keyingi» xalqlar va hali «tarixda mavjud», lekin rivojlanishning asosiy maqsadi mutlaq g‘arblashish (vesternizatsiya) bo‘lgan hamda AQShda o‘zining yorqin ifodasini topgan g‘arbona qadriyatlar orqali «tarixdan keyingi» mamlakatlar hamjamiyatiga qo‘shilishdan iborat xalqlarga bo‘linadi. Aynan AQSh jahon hamjamiyatiga yetakchilik vazifasini va yangicha dunyoviy tartibot uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga oluvchi yagona buyuk davlat sifatida ko‘rsatiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Amerikalik yana bir siyosatshunos – S.Xantington «sovuq urush» tugaganidan so‘ng, o‘zgargan dunyoda ijtimoiy-madaniy jarayonlar dinamikasini tushuntirishga, zamonaviy dunyoda ixtiloflarning bosh manbaini aniqlashga yo‘naltirilgan yangi paradigmani yaratishga harakat qildi. U «sivilizatsiyalar to‘qnashuvi» modelini ilgari surdi [3.B.34]. Xantington fikricha, ilgari uch xil dunyodan – kapitalizm, sotsializm va «uchinchi dunyo»dan tashkil topgan xalqaro sistema endi 8 ta asosiy: g‘arbona, konfutsian, yapon, islom, induizm, pravoslavslovyan, lotinamerikasi va afrika sivilizatsiyalarini o‘z ichiga olgan yangi tizimga o‘tmoqda. Raqobat qiluvchi harbiy bloklar, uning fikricha ushbu sivilizatsiyalardan qaysi biriga tegishli ekanligi bilan farqlanadi. Oxir oqibat kishilar uchun siyosiy mafkura yoki iqtisodiy manfaatlar emas, balki e’tiqod va oila, qon-qarindoshlik va ishonch, ya’ni kishilar o‘zlarini qanday anglashlari, nima uchun kurashishlari va halok bo‘lishlarini bilish muhimroqdir. Ammo Xantington madaniy-tarixiy maktabning asoschilari (Shpengler, Toynbi, Danilevskiy, Sorokin)dan farq qilib, sivilizatsion o‘zlikni anglashning yangi mezonlarini ilgari surdi, xususan bu qurol-

og‘, ayniqsa ommaviy qirg‘in qurollarining tarqalishi, inson huquqlari va immigratsiya bilan bog‘liq jahonshumul muammolarni uzil- kesil hal etilishi edi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Sivilizatsiyalar o‘rtasidagi chegara aynan shu muammolarning hal etilishiga qarab aniqlanadi. Bunda G‘arb bir tomonda, qolgan sivilizatsiyalar, ya‘ni qolgan dunyo esa boshqa tomonda joylashadi. Xantington g‘arb sivilizatsiyasining yaxlit birbutunlik sifatida, sistemalararo ixtiloflar davriga nisbatan dahshatliroq fojea oldida turganligi haqidagi tezis bilan chiqdi. Xantington konsepsiyasiga binoan, kelajakda geosiyosatdagi markaziy muammo G‘arb va qolgan sivilizatsiyalar o‘rtasidagi ixtilof bo‘lib qoladi. «Sivilizatsiyalar to‘qnashuvi jahon siyosatining belgilovchi omiliga aylanadi. Sivilizatsiyalar orasidagi uzilish chizig‘i G‘arb va qolgan dunyo o‘rtasidagi munosabatlar orqali o‘tadi» [4.B.7]. Shundan kelib chiqib, u G‘arbdagi hukmron doiralarga g‘arbiy sivilizatsiya chegaralarida, ayniqsa, AQSh va yevropa o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlash, boshqa mamlakatlar bilan munosabatlarda G‘arbning manfaatlarini himoya qilish maqsadida ularning imkoniyatlarini kuchaytirish zarurligi haqidagi g‘oyalar bilan murojaat qiladi. «Sivilizatsiya to‘qnashuvi» modeli sivilizatsion bag‘rikenglikka rahna soladi. U jahon jamoatchiligiga kelajakda G‘arb va boshqa mamlakatlar o‘rtasidagi ixtilof – geosiyosatning markaziy o‘q chizig‘i bo‘lib qolishligini isbotlashga qaratilgan. Ushbu model nafaqat olimlar o‘rtasida, balki turli mamlakatlar, xususan, islom dunyosidagi siyosiy doiralarda ham turlicha, ba‘zan salbiy munosabatga sabab bo‘lmoqda. Masalan, Eron Islom Respublikasining sobiq Prezidenti Sayyid Muhammad Xotamiy tashabbusi bilan sivilizatsiyalar o‘rtasidagi muloqot masalasi YuNeSKOning 1999-yildagi sessiyadagi va BMTning 2000-yildagi 53-Bosh Assambleyasida muhokama etildi. Mazkur ming yillik sammitida XXI asr – sivilizatsiyalararo muloqot asri, deb e‘lon qilindi [5.B19].

Bir qator g‘arb, ayniqsa amerikalik olimlarining qarashlarida avj olgan globalizm g‘oyalari, xususan, Ayru L.Strausning 1997-yilda nashr etilgan «Bir qutblilik. Yangicha dunyoviy tartibotning markazlashgan strukturasi va Rossiya» maqolasida yangicha dunyoviy tartibotning «birqutblilik» konsepsiyasi o‘z ifodasini topdi. U xalqaro munosabatlarning zamonaviy tizimini majoziy ma‘noda oddiy yong‘oqqa qiyoslaydi. BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar uning umumiy qobig‘ini tashkil etsa, ichidagi asosini – yadrosini qolgan dunyoni boshqarib turuvchi, buyruq beruvchi markaz – G‘arb tashkil etadi. Butun tarixning ilgarilanma harakatini u ko‘p qutblilikning ikki qutblilik bilan, ikki qutblilikning esa bir qutblilik bilan almashinishida ko‘radi. Shundan kelib chiqib, u G‘arbnı butun dunyoni boshqaruv markazi sifatida tavsiflovchi kelajak dunyoning birqutbli konsepsiyasini yaratdi. Birqutblilik, Straus fikricha, jahon tarixida yuksak salmoqqa ega bo‘lgan industrial demokratiyalardan tashkil topadi va uning doirasida AQSh boshqa davlatlarga yetakchilik qiladi. Jahon tizimida birqutblilikning salmog‘i faqat uning yaqqol namoyon bo‘lgan, iqtisodiy va texnologik salohiyati bilangina emas, balki qolgan jamiyatlarning modernizatsiyasi g‘arblashtirish tomon borayotganligi bilan ham belgilanadi, deydi Straus. Boshqacha qilib aytganda, birqutblilikning, ya‘ni g‘arbning ustivorligi eng avvalo mafkuraviy omilga, aynan esa

Liberalizm mafkurasiga bog‘liq. AQShning sobiq Davlat kotibi Zbignev Bjezinskiy «Sovet Ittifoqi mag‘lubiyati va parchalanib ketishi, AQShning yagona va haqiqatda birinchi asl umumbashariy davlat sifatida g‘arbiy yarimshar shohsupasiga tez sur‘atlar bilan ko‘tarilishida yakunlovchi akkord bo‘ldi» [5.B.22],- deb ta’kidlaydi. Aksariyat ilmiy va siyosiy doiralarda mazkur konsepsiyaga, bir maydonli, bir qutbli dunyo haqidagi mulohazalarga ilmiy jihatdan ham, siyosiy jihatdan ham yetarlicha asoslanmagan nuqtai nazarlar sifatida tanqidiy munosabat bildiriladi.

Yuqorida ko‘rib chiqilgan G‘arbning, ayniqsa AQShning hozirgi zamonda keskinlashib borayotgan barcha umumbashariy muammolarini faqat o‘z manfaatlaridan kelib chiqqan holda o‘zi xohlagancha hal etish «huquqi»ni asoslovchi konsepsiyalardan tashqari, bunday kayfiyatlardan ogoh bo‘lishlik g‘oyasini ilgari suruvchi ta’limotlar ham mavjud. Xususan, amerikalik tadqiqotchi Pol Kennedi o‘zining «Buyuk davlatlarning ravnaqi va inqirozi» kitobida «imperiyaning zo‘riqishi» nazariyasini ishlab chiqdi. U o‘z zimmasiga xalqaro hayotni tashkil etish va yakka holda yetakchilik qilish ma’suliyatini olgan hech bir davlat bunday maqomni uzoq vaqtgacha saqlab tura olmasligini ko‘rsatib berdi. Bunday davlat o‘zining ichki kuchlarini, eng avvalo, iqtisodiy hayotini barbod qiladi va oxir oqibat oddiy davlat holatiga beixtiyor o‘tib qoladi. Fransuz tarixchisi Emmanuel Todd «Imperiyadan so‘ng Amerikacha tizimning inqirozi haqida esse» (2002) kitobida imperiyalarning tarixi odatda ta’lim sohasidagi, so‘ngra esa iqtisoddagi yuksalishdan boshlanadi, deb yozadi. Ularning asosida harbiy kuch shakllanadi. Lekin, iqtisodiy baza torayib va qisqarib borgan sari, so‘nggi saqlanib qoladigan narsa – harbiy mashina bo‘ladi. SSSRda ana shunday bo‘lgan. Hozir AQShda shunga o‘xshash holat yuz bermoqda.

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimov o‘zining «O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari» kitobida «totalitar tuzum yemirilganidan keyin dunyoning qutblarga bo‘linishi barham topdi. Lekin shu tufayli u xavfsizroq, barqarorroq, sobitqadamroq bo‘lib qoldimi?», - deb savol qo‘yadi. Va – «er yuzida vaziyat va kuchlar nisbati shiddatli o‘zgarib bormoqda. Yangi mustaqil davlatlar maydonga chiqmoqda.

Bu esa hozirgi kunda davlatlar va xalqlarning barqarorligini ta’minlash uchun yangicha yondashuvlarni izlab topishni, XXI asr arafasida xavfsizlikning yangicha modellarini ishlab chiqishni tobora qattiq talab qilmoqda» - deb ta’kidlaydi. Insoniyatning butun tarixi davomida xalqlar va davlatlar o‘rtasidagi munosabatlar urush va zo‘ravonlik asosida qurib kelingan. Bu begona hududlar, boyliklar, mehnatni o‘zlashtirish orqali, boshqa davlat va xalqlarning manfaatlarini hisobiga o‘z manfaatlarini va ravnaqini ta’minlashning eng oddiy va samarali usuli bo‘lgan. Siyosatni zo‘ravonlik nuqtai nazaridan shakllantirish tamoyili ijtimoiy ongga shunchalik chuqur singib ketganki, hattoki bugungi kunga kelib ham bu ba’zida tabiiy va normal holat sifatida qabul qilinadi. Bunday an’anada huquqiy va ahloqiy regulyatorlar, agar ularning ortida muayyan kuch turmasa, hech qanday qadr-qimmatga ega bo‘lmagan. Shu o‘rinda Nikkolo Makiavellining mashhur «Podshoh»

ridan quyidagi mulohazalarni keltirish o‘rinlidir: «Barcha davlatlarda... yaxshi qonunlar yaxshi askarlar hokimiyatning asosini tashkil etadi. Ammo yaxshi askarlar bo‘lmagan joyda yaxshi qonunlar ham bo‘lmaydi, va aksincha, yaxshi askarlar mavjud yerda yaxshi qonunlar hukm suradi».

Boshqacha qilib aytganda, harbiylar («askarlar»)siz samarali huquqiy tizimning mavjud bo‘lishiga muammoli holat sifatida qaraladi. Yangi mamlakatlarni iste‘lo qilish va bosib olingan hududlarda o‘z hokimiyatini ushlab turish yo‘llarini batafsil bayon etar ekan, Makiavelli quyidagi xulosaga keladi: «Shunday qilib, podshohning harbiy yurishlar, harbiy mo‘ljallar va harbiy fandan tashqari boshqa niyati ham, tashvishi ham, ishi ham bo‘lmasligi lozim».

XX asrga kelib, vaziyat asta-sekin, qiyinchiliklar bilan bo‘lsa-da, o‘zgara boshladi. Biz qadam-ba qadam urush va zo‘ravonlik kategoriyalariga tayangan siyosat tamoyillari va tafakkurining huquqiy va axloqiy normalar ustivorligiga asoslangan tafakkurga o‘rin bera boshlaganini ko‘rishimiz mumkin. XXI asrda bunday tafakkur asosiy paradigmaga aylanishi kerak. Ikki jahon urushi va ko‘plab mintaqaviy mojarolar tajribasi, yadro urushi oqibatlarini butun insoniyatni halokat yoqasiga olib kelishini anglash, xalqaro terrorizm xavfi – zo‘rlikka asoslangan siyosat va tafakkur usulining istiqbolsiz ekanligini yorqin namoyon qildi. Harbiy mojarolar hanuzgacha sayyoramizning goh u, goh bu yerida (Afrika, Afg‘oniston, Yaqin Sharq, Bolqon va boshqa «olovli» nuqtalarida) sodir bo‘lib turishiga qaramay, dunyo ijtimoiy ongida zamonaviy qurol-yarog‘larning xususiyatlari va har qanday harbiy harakatlarning ehtimoliy (ekologik, iqlimiy-genetik va boshqa) oqibatlaridan kelib chiqqan holda kuchlar qarama-qarshiligi tarixan o‘z intihosiga yetdi, degan fikr tobora mustahkamlanib bormoqda.

Xulosa. Kishilar milliy, diniy, sinfiy va boshqa o‘ziga xos manfaatlar bilan bir qatorda, barchaga tegishli umumbashariy manfaatlariga ham ega ekanligining tushunib yetishi – XX asrning muhim kashfiyotlaridandir. Bunday umumiy manfaatlarining mavjudligi bugungi kunning realligi bo‘lib, u eng avvalo insoniyatning yer yuzida omon qolishi bilan bog‘liq. Bu masala har qaysi davlat yoki davlatlar guruhiga, har qanday ijtimoiy etnik va diniy umumiyatga tegishlidir. XX asrning boshlarida, deyarli barcha mutafakkirlar tomonidan dunyoning keskin bo‘linishi eng yangi davr jahon tarixining asosiy omili sifatida tan olingan. Ikki ijtimoiy tizimi – «kapitalizm» va «sotsializm» ning o‘zaro muqobilligi va raqobati deyarli bir asr davom etdi. «Sotsialistik lager» ning barham topishi bilan asosiy ijtimoiy keskinlik fokusi G‘arb-Sharq, Shimol-Janub, «oltin milliard» va qolgan insoniyat o‘rtasidagi qarama-qarshilik, etnik, diniy va boshqa ziddiyatlarga ko‘chdi. Insoniyat borlig‘ining parchalanganligi hali ham jamiyat tarixining xususiyati bo‘lib qolmoqda. Lekin, tanglik va manfaatlar to‘qnashuviga to‘la bo‘lgan XX asr tarixi rivojlanib kelayotgan (milliy, diniy, mintaqaviy va h.k) madaniyatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirlarning konfrontatsion shakli, ularning ajralib qolganligi va alohida o‘zicha mavjudligi odatiy holat hisoblangan borliq va ong shakllarining tarixan (ya’ni umumbashariy istiqbolda) hayotiy emasligini isbotlaydi. Umumbashariy xususiyat kasb etgan ushbu muammoning murakkabligi, shuningdek, diniy, etnik va davlatlararo ziddiyatlarning

ham mavjudligiga qaramay, hozirgi zamon sivilizatsiyasining rivojida butun insoniyat taqdiri uchun belgilovchi ahamiyat kasb etuvchi xususiyatlar kuzatilmoqda. Bugun insoniyat qarama-qarshiliklar, xato va qiyinchiliklar bilan bo‘lsa-da, o‘zining birligi va yaxlitligini yaratishga qarab harakat qila boshladi. Butun tarixi davomida bashariyat bir-biridan ajralgan milliydavlatchilik tizimlari yig‘indisi sifatida mavjud bo‘lgan bo‘lsa, endi, tarixda birinchi bor ongli ravishda yagona iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va axborot makonini yaratish orqali birlashishga harakat qilmoqda. Gap jahon hamjamiyatining o‘zaro ta’siri va o‘zaro aloqadorligini kuchayib borish hamda yagona hayotiy makonning kengaytirilishini ifoda etuvchi globalizatsiya, shuningdek, ilmiy adabiyotlarda «global qishloq», «global sivilizatsiya», «megajamiat» va h.klar, deb nom olgan jamiyatning imkoniyatdagi holati haqida bormoqda. Hozirgi paytda ham qarama-qarshiliklar va ziddiyatlarning turli shakllari saqlanib qolayotganligiga qaramay, integratsion jarayonlar o‘ziga yo‘l ochmoqda. Iqtisodiy sohada bu jarayonlar turli mikroiqtisodiy (firma va korxonalar) va makroiqtisodiy (davlatlararo, mintaqaviy va planetar) darajalarda amal qilmoqda. Iqtisodiy integratsiya bojxona, valyuta va iqtisodiy uyushmalar, erkin savdo zonalari, umumiy bozorlar shaklida namoyon bo‘lmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 28.12.2018. <https://president.uz/uz/lists/view/2228>
2. Asqarov A. O‘zbekiston mustaqillik sharoitida tarix fanining vazifalari. <<O‘zbekistonda ijtimoiy fanlar>>, 1992-yil, 7—8-sonlar.
3. Atadjanov Sh., Ilxomov Z., Ishquvvatov V., Allayeva N. O‘zbek xonliklari tarixshunosligi. — T.: Yangi asr avlodi. 2011.
4. Davronov Z. Methodology of scientific creativity. - T.: Economy-Finance, 2007.
5. Jorayev N. Theoretical foundations of the philosophy of history. — T.: Spirituality. 2008

**ПОВЫШЕНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ
КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ, ОБУЧАЮЩИХСЯ ТУРИЗМУ,
ПОСРЕДСТВОМ ОБУЧЕНИЯ (TBLT)**

Mahliyo Akhmedovna Bakhronova
(TIAME National Research University, a PhD Student)
makhliyo_0787@yahoo.com

Аннотация В данной статье исследуется роль обучения языку на основе заданий (TBLT) в развитии межкультурной коммуникативной компетенции (ICC) у студентов, обучающихся туризму. Поскольку индустрия туризма все больше нуждается в профессионалах, способных эффективно ориентироваться в мультикультурной среде, потребность в надежных образовательных стратегиях, которые объединяют знание языка с навыками межкультурного общения, становится первостепенной. То в исследовании излагаются теоретические основы ICC, особое внимание уделяется моделям Байрама и Дирдорфа, и приводится их соответствие принципам TBLT. Используя смешанные методы исследования, включающие опросы, интервью и наблюдения в классе, в статье демонстрируется, как TBLT может быть реализован для повышения эффективности ICC в туристическом образовании.

Полученные результаты свидетельствуют о том, что TBLT не только улучшает языковые навыки, но и значительно повышает межкультурную осведомленность и чувствительность учащихся. Обсуждаются практические

последствия для разработки учебных программ и педагогической практики, предлагая преподавателям предлагается комплексная система подготовки студентов к работе в глобализированном секторе туризма.

Ключевые слова: Межкультурная коммуникативная компетентность, язык, основанный на задачах Преподавание, Туристическое образование, владение языком, мультикультурная коммуникация, Разработка учебной программы

**TURIZM TALABALARINING MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV
KOMPETENTSIYASINI (TBLT) ORQALI OSHIRISH**

Annotatsiya Ushbu maqola turizm talabalari o'rtasida madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani (ICC) rivojlantirishda vazifalarga asoslangan tillarni o'qitishning

(TBLT) rolini o'rganadi. Turizm sohasi ko'p madaniyatli muhitda samarali harakat qila oladigan mutaxassislarni tobora ko'proq talab qilar ekan, til bilimlarini madaniyatlararo ko'nikmalar bilan birlashtiradigan mustahkam ta'lim strategiyalariga ehtiyoj katta bo'ldi.

Tadqiqotda Byram va Deardorff modellarini ta'kidlab, ICC ning nazariy asoslari ta'kidlangan va ularni TBLT tamoyillari bilan uyg'unlashtirgan. So'rovnomalar, intervyular va sinf kuzatuvlarini o'z ichiga olgan aralash usuldagi tadqiqot dizayni orqali maqolada turizm ta'limida ICCni kuchaytirish uchun TBLTni qanday amalga oshirish mumkinligi ko'rsatilgan. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, TBLT nafaqat til ko'nikmalarini yaxshilaydi, balki talabalarning madaniyatlararo ongi va sezgirligini sezilarli darajada oshiradi. O'quv dasturlarini ishlab chiqish va pedagogik amaliyotning amaliy natijalari muhokama qilinib, o'qituvchilarga talabalarni globallashtirgan turizm sohasiga tayyorlash uchun keng qamrovli asoslarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: *Madaniyatlararo Kommunikativ Kompetentsiya, Vazifalarga Asoslangan Tillarni O'qitish, Turizm Ta'limi, Tillarni Bilish, Ko'p Madaniyatli Muloqot, O'quv Dasturlarini Loyihalash.*

IMPROVING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF TOURISM STUDENTS' THROUGH TBLT

Annotation This article explores the role of Task-Based Language Teaching (TBLT) in developing intercultural communicative competence (ICC) among tourism students. As the tourism industry increasingly requires professionals who can navigate multicultural environments effectively, the need for robust educational strategies that integrate language proficiency with intercultural skills has become paramount. The study outlines the theoretical underpinnings of ICC, emphasizing models by Byram and Deardorff, and aligns these with the principles of TBLT. Through a mixed-methods research design involving surveys, interviews, and classroom observations, the article demonstrates how TBLT can be implemented to enhance ICC in tourism education. The findings indicate that TBLT not only improves language skills but also significantly boosts students' intercultural awareness and sensitivity. Practical implications for curriculum design and pedagogical practices are discussed, offering educators a comprehensive framework to prepare students for the globalized tourism sector.

Keywords: *Intercultural Communicative Competence, Task-Based Language Teaching, Tourism Education, Language Proficiency, Multicultural Communication, Curriculum Design*

Вступление.

Статья начинается с определения критической важности межкультурной коммуникативной компетенции в индустрии туризма, подчеркивая проблемы и возможности, которые она представляет для профессионалов сферы туризма. В ней подчеркивается необходимость интеграция развития ICC в туристическое образование и внедрение целевого подхода. Преподавание иностранных языков как эффективный педагогический подход к достижению этой цели.

В современном глобализованном мире индустрия туризма служит связующим звеном между людьми из разных культурных слоев. Таким образом, студентам-туристам крайне важно обладать сильной межкультурной коммуникативной компетенцией (ICC), чтобы эффективно ориентироваться в мультикультурной среде. Преподавание языка на основе задач (TBLT) становится мощным педагогическим подходом для развития ICC у студентов-туристов, оснащая их необходимыми знаниями. Они обладают необходимыми навыками, чтобы преуспеть во взаимосвязанном мире.

TBLT - это метод, ориентированный на учащихся, в котором особое внимание уделяется использованию аутентичных заданий в качестве основы для изучения языка и общения. Вовлекая студентов в содержательные и интерактивные задания, TBLT способствует развитию навыков владения языком, критического мышления и решения проблем — всех необходимых компонентов ICC. Давайте рассмотрим, как TBLT можно эффективно использовать для развития ICC у студентов, обучающихся туризму.

Представлен всесторонний обзор литературы по ICC и TBLT. Статья обсуждаются модели ICC, разработанные Байрамом и Дирдорфом, которые описывают компоненты и процессы развития межкультурной компетенции. Рассматриваются принципы и преимущества TBLT, в частности, его ориентация на реальные задачи, которые способствуют осмысленному использованию языка и межкультурному взаимодействию.

Методология исследования сочетает в себе качественный и количественный подходы. Для студентов и преподавателей, изучающих туризм, были проведены опросы и анкетирование с целью сбора данных об их опыте и восприятии TBLT. Были проведены углубленные интервью с экспертами в области были проведены занятия по языковому образованию и туризму, чтобы получить представление о лучших практиках и проблемах. Наблюдения за аудиторией были использованы для оценки реализации и результатов мероприятий TBLT, направленных на развитие ICC.

Понимание межкультурной коммуникации в туризме:

Прежде чем приступить к применению TBLT, важно осознать важность межкультурной коммуникации в индустрии туризма. Профессионалы в сфере туризма часто взаимодействуют с представителями различных культур, включая туристов, местные жители и сотрудники гостиничного бизнеса. Эффективная коммуникация в таких условиях требует не только владения языком — она требует культурной восприимчивости, эмпатии и адаптивности.

Интеграция TBLT в туристическое образование:

TBLT предлагает целостный подход к изучению языка, интегрируя языковые навыки с реальными задачами. В контексте туристического образования TBLT может быть реализован с помощью различных мероприятий, направленных на развитие ICC.:

1. *Ролевые игры и симуляции:* Учащиеся разыгрывают сценарии, имитируя межкультурные встречи, которые часто встречаются в индустрии туризма, такие как приветствие туристов, разрешение конфликтов или ведение переговоров с местными продавцами.

2. *Проекты по культурному погружению:* студенты знакомятся с различными культурами посредством исследовательских проектов, поездок на места или культурных обменов, способствуя пониманию различных обычаев, традиций и точек зрения.

3. *Задания по решению проблем:* учащиеся совместно решают практические задачи, возникающие в межкультурных условиях, такие как разработка маркетинговых кампаний ориентируясь на определенную культурную демографию или создавая туристические маршруты, учитывающие культурные особенности.

Преимущества TBLT для развития ИСС:

Подход TBLT предлагает ряд преимуществ для развития ИСС среди студентов, изучающих туризм:

- ☐ *Аутентичный опыт обучения:* задания TBLT отражают реальные ситуации общения, с которыми приходится сталкиваться в индустрии туризма, предоставляя студентам реальные возможности для отработки навыков межкультурной коммуникации.

- ☐ *Активное вовлечение:* TBLT способствует активному участию и сотрудничеству между студентами, поощряя их применять языковые навыки и культурные традиции на практике. знания в благоприятной учебной среде.

- ☐ *Интеграция навыков:* TBLT объединяет языковые навыки (аудирование, говорение, чтение, письмо) с культурными знаниями, позволяя учащимся развивать целостное понимание межкультурной коммуникации.

- ☐ *Анализ и обратная связь:* TBLT поощряет анализ опыта общения и предоставляет возможности для получения обратной связи от коллег и преподавателей, способствуя постоянному совершенствованию ИСС.

Проблемы и соображения:

Хотя TBLT предлагает значительные преимущества, его внедрение при разработке ИСС студенты, занимающиеся туризмом, могут столкнуться с такими проблемами, как:

- *Учет культурных особенностей:* обеспечение того, чтобы задания и материалы соответствовали культурным особенностям и учитывали различные интересы студентов и заинтересованных сторон.

- *Знание языка:* учет различных уровней владения языком среди студентов и предоставление дополнительной поддержки, необходимой для обеспечения равноправного участия.

- *Методы оценки:* Разработка соответствующих критериев и методов оценки уровня развития ИСС у студентов, выходящего за рамки языкового уровня.

Результаты показывают, что TBLT очень эффективен как в плане повышения уровня владения языком, так и в плане межкультурной коммуникативной компетенции. Студенты, участвовавшие в мероприятиях TBLT, продемонстрировали значительное улучшение своей способности понимать

культурные различия и ориентироваться в них. Они также сообщили о повышении уверенности в своих навыках межкультурной коммуникации. Преподаватели отметили, что TBLT способствует более увлекательному и интерактивному обучению.

Вывод.

В заключение следует отметить, что обучение языку на основе заданий представляет собой многообещающий подход к развитию межкультурной коммуникативной компетенции у студентов, обучающихся туризму.

Погружая студентов в аутентичные задачи и опыт, TBLT не только улучшает их языковые навыки, но и развивает культурную осведомленность, эмпатию и адаптивность — качества, необходимые для успеха в глобализированной индустрии туризма. Преподаватели и учреждения должны продолжать изучать инновационные педагогические подходы, такие как TBLT, чтобы наделить будущих специалистов в области туризма навыками и компетенциями, необходимыми для процветания в различных культурных контекстах.

Статья завершается подтверждением потенциала TBLT в преобразовании туристического образования путем интеграции развития ИСС в изучение языка. В ней содержится призыв к дальнейшему исследованию и сотрудничеству между преподавателями, профессионалами отрасли и политиками для создания устойчивых и эффективных образовательных систем, которые готовят студентов к требованиям глобального туристического рынка.

И в нем обсуждается значение этих результатов для туристического образования. В нем подчеркивается необходимость в хорошо продуманных мероприятиях, основанных на задачах, которые отражают реальные межкультурные взаимодействия в индустрии туризма. Подчеркивается важность подготовки преподавателей и выделения ресурсов для поддержки внедрения TBLT. Также представлены стратегии преодоления общих проблем, таких как нехватка ресурсов и трудности с оценкой.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУР:

1. Ахмедовна Б.М. (2022) "Life Lessons and Literary Works." International Journal on Integrated Education, том 5, № 6, стр. 213-217.
2. Байрам, М. (1997). "Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence". Multilingual Matters.

3. Бахронова М.А. (2023) “Teaching Methodology and Innovative Methods of teaching young children a foreign language at home”. International Journal of Social Science and Interdisciplinary Research. 12.05. с. 71-73
4. Бахронова М.А. (2024). “Embracing modern and international principles of tourism development in teaching: A Paradigm shift in tourism education”. Innovative pathways to proficiency: Exploring methodologies in teaching foreign languages. Материалы международной научно-практической конференции.
5. Бахронова М.А. (2023). “The main role of interactive methods and their usage”. International journal of advanced research in education, technology and management
6. Бахронова, М.А. (2024). “O‘qitishda turizmni rivojlantirishning zamonaviy va xalqaro tamoyillarini qamrab olish: Turizm ta’limidagi paradigma o‘zgarishi”. International scientific and practical conference: Innovative approaches in study of the Language, Literature, Translation, Tourism and Cultural heritage on the Silk Road. Стр. 673-677
7. Дирдорф, Д. К. (2006). “Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization”. Journal of Studies in International Education, 10(3), 241-266.
8. Колб, Д. А. (1984). “Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development”. Prentice Hall.
9. Пенг, С., и Ву, Х. (2016). “Integrating Intercultural Training into Foreign
10. Language Curricula for Tourism Students”. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education, 19, 1-10.
11. Пика Т., Канаги Р., Фалодун Дж. (1993). “Choosing and Using Communication Tasks for Second Language Instruction. In G. Crookes & S. M. Gass (Eds.), Tasks and Language Learning: Integrating Theory and Practice”. (стр. 9-34). Multilingual Matters.
12. Скехан, П. (1998). “A Cognitive Approach to Language Learning”. Oxford University Press.
13. Томлинсон Б. (2011). “Materials Development in Language Teaching”. Cambridge University Press.
14. Уиллис Дж. (1996). “A Framework for Task-Based Learning”. Longman.
15. Фантини, А. Э. (2009). “Exploring and Assessing Intercultural Competence”. Center for Social Development. Cambridge University Press.
16. Чжу Х. и Ван К. (2014). “Intercultural Communication in the Context of Task Based Language Teaching”. Language and Intercultural Communication, 14(2), 185-201.
17. Эллис, Р. (2003). “Task-Based Language Learning and Teaching”. Oxford University Press.

VIRTUAL PLATFORMALAR YORDAMIDA TARJIMAGA O'RGATISH MASALALARI

Kurbonova Nargiza Samadovna

(Xalqaro Innovatsion universitet "Xorijiy filologiya" kafedrasi o'qituvchisi)

Sadiqova Gulsanam

(Xalqaro Innovatsion universitet "Xorijiy filologiya" kafedrasi Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) yo'nalishi 24-01 guruh talabasi)

Annotatsiya. Hozirgi davrda aksar tilni o'rgatuvchi oliy ta'lim muassasalarida og'zaki tarjimaga o'rgatish bo'yicha kurslarda virtual platforma bilan ishlash imkoniyatlari chegaralangan. O'qituvchilar bu kabi ulkan ma'lumot resursidan foydalanish katta imkoniyatlar yaratishi haqida unchalik yaxshi tasavvuraga emaslar. Shu asosda ushbu imkoniyat og'zaki tarjimonlarni o'qitishda talabalarga professional kompetensiyani egallashga ko'maklashuvchi metodlarni o'quv jarayoniga samaraliroq tatbiq etishga ko' - maklashadi.

Kalit so'zlar: tarjimaga o'rgatish metodikasi, og'zaki tarjima, yozma tarjima, raqamli ta'lim, virtual platformalar, ta'limga innovatsion yondashuv.

ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ ПЕРЕВОДУ С ПОМОЩЬЮ ВИРТУАЛЬНЫХ ПЛАТФОРМ

Аннотация. В настоящее время возможности работы с виртуальной платформой на курсах по преподаванию устного перевода в большинстве языковых учебных заведений ограничены. Учителя не очень хорошо представляют себе огромные возможности использования такого огромного информационного ресурса. Исходя из этого, данная возможность поможет более эффективно применять в образовательном процессе при подготовке переводчиков методы, помогающие студентам приобрести профессиональную компетентность.

Ключевые слова: методика преподавания перевода, устный перевод, письменный перевод, цифровое образование, виртуальные платформы, инновационный подход к образованию.

ISSUES OF TRAINING IN TRANSLATION WITH THE HELP OF VIRTUAL PLATFORMS

Annotation. At the present time, the possibilities of working with the virtual platform are limited in the courses on teaching oral translation in most language teaching institutions. Teachers do not have a very good idea of the great possibilities of using such a huge

information resource. Based on this, this opportunity will help to more effectively apply the methods that help students to acquire professional competence to the educational process in the training of interpreters.

Key words: translation teaching methodology, oral translation, written translation, digital education, virtual platforms, innovative approach to education.

Kirish. Talabalar tarjima uchun murakkablik darajasi bir xil bo‘lgan matn olishlari bilan bir qatorda, amalga oshirilgan tarjimalarni tahlili uchun proekt tuzishlari talab qilinadi va, albatta, AKTdan foydalanish sharti bilan ishchi guruh tarjimonlarga, muharrirlarga, tahrirchilarga, proekt rahbarlariga va soha bo‘yicha mutaxassislariga bo‘linadi. Tarjimonlik fakultetlarida tarjimonlar faoliyatini AKT yordamchi vositalari orqali tashkil qilish, avtomatlashtirish borasida talabalarning ko‘nikma va mahoratlarini shakllantirish muhim vazifalardan biri bo‘lib, turli topshiriqlar orqali tarjimonlarni professional ko‘nikmalarini shakllantirish vazifalari bilan bir qatorda turadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zbekistonda talabalar faktologik bilimlarni o‘qishning ilk yillarida olishadi, tarjima jarayonida yordamchi metodlar, strategiyalar va yordamchi vositalar haqida bilimlarni esa keyingi yillarda. Ba’zi tadqiqotchilarning fikricha AKTlardan foydalanish ko‘nikmasi tarjimon uchun juda muhim. Masalan, D.K.Kiralining fikricha, yaqin yillarda tarjimonlik sohasida tadqiqotchilik ko‘nikmalari, terminologik bazalar bilan ishlash mahorati, elektron ma’lumot resurslarining samarali ishlatilishi ko‘nikmalari birinchi talab darajasiga ko‘tariladi [1]. T.Boylning fikriga qaraganda, butun dunyoda tarjimonlarni tayyorlash amaliyotida keng foydalaniladigan faqatgina matn tarjimasi orqali tarjimonlikka o‘rgatish metodikasini samarasizdir [2]. Aynan shu bois tadqiqotchi butun e’tiborni talabalar kundalik tarjima muammolarini hal qilishga yo‘naltirilgan va ularda bu muammolar hal qilish ko‘nikmasini shakllantiruvchi mashqlar tizimi ishlab chiqilishiga qaratadi. Bunday mashqlar sirasiga katta hajmdagi matn tarjimasi, tarjimalarni muddatda bajarish sharti, maxsus sohalar bo‘yicha yaratilgan matnlarni to‘g‘ri sharhlash va izohlash kabilar kiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. E’tiborimizni veb-texnologiyalar asosida tarjimonlarni tayyorlashga qaratsak. Albatta, shu o‘rinda, hozirgi kunda aksar tarjimonlik fakultetlarida ommalashib borayotgan o‘qitishning kombinatsiya qilingan shakli (blended learning, yoki b-learning), ya’ni darslarni ham odatiy shakli, ham elektron vositalar yordamida tashkil qilish metodikalarini qo‘llash, amaliyotga tatbiq etilmoqda. Bu kabi tashkil qilingan darslar ikkilama metodikaning ham afzalliklarini qamrab oladi. Amalda kombinatsiya qilingan o‘qitish turi an’naviy darsning kamchiliklarini to‘ldirib boradi. Kombinatsiyalangan shakl o‘qituvchining yangi rolini aniqlab, talaba bilan uzviy aloqa bog‘lashga yordam beradi. Bu o‘rinda talabalarga ham o‘qituvchi, ham guruhdoshlari bilan yaqin aloqada ishlash imkoniyati tug‘iladi, auditoriyada berilayotgan ma’lumotni yaxshi qabul qilib, ma’lumotni audiovizual tarzda qabul qilin, o‘qituvchi kinesttik va mekognitiv metodlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

him sohasida taklif qilinayotgan multimedia ma'lumotlari matnlar va giperssilka qirindosh ma'lumotlar, audiovideomateriallar shaklida bo'ladi. Talabalar bir vaqtning o'zida tarjima jarayonida malaka oshirilayotgan matn va shunga yaiqn mavzular bo'yicha kearkli ma'lumotlar olish va topshiriqlar ketma-ketligini o'zlari tashlash imkoniyatlariga ega bo'ladilar. Internet orqali materiallarni bir vaqtda uzatish imkoniyati ham mavjud.

Tahlil va natijalar. Yuqorida ta'kidlanganidek, kursning maqsadlari aniq shakllantirilishi talab qilinadi, chunki bu, o'z navbatida, aniq metodika va mashqlarning ishlab chiqilgan tizimi mavjudligini talab qiladi. Hozir biz ko'rib chiqmoqchi bo'lgan mashqlar tizimi ona tili o'zbek tili bo'lgan talabalar uchun mo'ljallangan. Talabalar uch yil davomida ingliz tilini o'rganib kelmoqdalar va ingliz tiliga umumiy tematikaga oid matnlarni tarjima qilish ko'nikmasiga ega. Bundan tashqari, yana bir maqsad – talabalarda mustaqil o'qishga tayyorlash. Qoidaga, asosan, talabalar bir xil murakkablikdagi internetdan yoki o'qituvchining o'z amaliyotidan olingan matnni olishadi. Bu kabi matnlarning tuzishi va sifatiga e'tibor bermoq lozim (oldindan turli grammatik, stilistik va leksik xatoliklari yo'qligini tekshirish kerak), shuningdek, tanlangan tematikaga oidligini va qiyinlik darajasi pedagogik masalalar talabiga javob berishini nazorat qilish darkor. Talabalarga yordamchi material sifatida tematikaga oid ikki tilli matnlar berilishi, mavzu bo'yicha fon bilimlar, tavsiya qilinadigan adabiyotlar ro'yxati, glossariy va tegishli veb-saytlar ro'yxati berilishi kerak. Yordamchi material bilan bir talabalar matn tarjimasi oldidan tarjima muammolarini hal qilishga o'rgatadigan mashqlar tizimi bilan ishlashlari lozim. Tarjimon oldida turgan vazifalarni hal qilish bo'yicha quyidagi mashqlar va metodikalarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- 1) lingvistika sohasida bilimlarni chuqurlashtirish;
- 2) madaniy bilimlarni chuqurlashtirish;
- 3) tadqiqot ko'nikmalarini, xususan, texnika sohasidagi ko'nikmalarni yaxshilash;
- 4) tarjimonlik metodlari va strategiyalarni o'rgatish;
- 5) professional tarjimonlik faoliyatida talab qilinadigan, ya'ni, qisqa muddatda tarjimani amalga oshirish, qattiq hayajon, ruhiy zarba vaziyatlarida ishlash, mijozlar bilan ishchi munosabatlarda bo'lish (kengaytirilgan mijozlar bazasini yaratish, buyurtmachi bilan ish borasida xat almashish, buyurtmaning muddatiga, hajmiga va murakkabligiga qarab narx belgilash);
- 6) amalga oshirilgan tarjimaning sifat adarajasini tekshirish;
- 7) guruhda ishlash, tarjimonlik proektlarini boshqarish;
- 8) terminologik bazalarni boshqaruvchi bazalar bilan ishlash;
- 9) talabalarda mustaqil o'qish ko'nikmasini shakllantirish.

Keyingi navbatda tadqiqot ishimizda Moodle tizimida talabalarni og'zaki tarjimaga o'rgatishda qanday dinamik muhit hosil qilish imkoniyatlari mavjudligini ko'rib chiqamiz. Moodle – o'quv kurslarini boshqaruvchi dastur bo'lib, uni biz aksar hollarda masofadan turib o'qitish deb nomlaymiz. Moodle – erkin vebilova bo'lib (GNU GPL litsenziyasiga, asosan, tarqatiladi) onlayn o'qitish uchun saytlar tuzishga imkoniyat beradi. Biz Moodlening SCORM

areable Content Object Reference Model) kitob, dars va topshiriq kabi vositalarni qilmaymiz, chunki bu vositalar faqatgina bazaga yangi materiallarni kiritishni ko‘zda tutadi. Biz Moodle ning nafaqat faktologik, balki amaliy bilim berishga ko‘maklashuvchi vositalarida to‘xtalib o‘tamiz. Moodlening har bir programmasini ko‘rib chiqqandan so‘ng, ular orqali qanday vazifa o‘z yechimini topishi aytib o‘tamiz.

Moodlening birinchi vositasi bu savolnomalar (questionnaires, yoki quizzes). Bu vosita o‘qituvchiga savollarni tuzish va yoyilgan yoki qisqa javoblar olish imkoniyatini beradi. Bu yo‘l orqali talabalarning o‘zlashtirgan ma‘lumotni o‘zlashtirish darajasini bilib olish mumkin. Savolnomalardan talabani til bilimlarini teksharishda ham foydalanish mumkin. Masalan, “qisqa javob” nastroykasi orqali berilgan matn tarjimasining xatolarini aniqlash mumkin. Matn bo‘laklariga bo‘linib, alohida vazifalar shaklida ham berilishi mumkin (translation memory). Xatolrni ham kategoriyalarga bo‘lish mumkin: grammatik xato, lingvistik xato, madaniy xato va h.k. Talabalarga berilgan topshiriqni bajarish yo‘llari aniq ko‘rsatilgan bo‘lishi kerak. Topshiriqni stilistik yoki grammatik aspektlardan kelib chiqqan holda, qiyinlik darajasini oshirish mumkin.

Bu holda talabalarga masala yechimini topish uchun bir necha urinishlar berish mumkin. Bu mustaqil o‘qish uchun qo‘l keladi. mashqning to‘g‘ri bajarilganligini baholash bilan bir qatorda, dastur har bir xatoga avtomatik tarzda sharh beradi. Xatolarning xarakteriga qarab, ushbu xatolarni bartaraf qilishga o‘rgatuvchi mashqlar taklif qilinadi. Mashqlarning yana bir turi aniq olingan matnining tarjimalari variantlarini tanlash. Faoliyatning bu turi talabalarda tanqidiy tahlili ko‘nikmalarini shakllantirib materialning yaxshi o‘zlashtirilishga yordam beradi.

Topshiriq nastroykalarini o‘zgartirish orqali mashqlar uchun vaqt chegaralarini o‘rnatish mumkin. Vaqtni chegaralash talabalarda og‘zaki tarjima jarayonida mushkul vaziyatlardan chiqish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Mashqlarning bu turi 1), 2), 5), 6), 9) raqamli masalalar yechimini topishga yordam beradi. Moodle daturining yana bir foydali vositasi bu chatdir (ingl. chatter). Chat – real vaqtda kopyuter orqali ma‘lumot almashish imkoniyani beruvchi vositadir. Chatning xarakterli tomoni aynan real vaqtda muloqotning amalga oshirilishidir. Aksar hollarda, chat virtual pratforma sifatida qo‘llanilib, yozishmalarning kompyuter xotirasida saqlanishi bu vositadan boshqacha tarzda fodalanishining ham imkonini beradi. Masalan, tarjimonlar guruhi (5 kishidan ortiq bo‘lmagan guruh), proekt ustida ishlash jarayonida chatdan foydalanishlari mumkin. Guruhning har bir a‘zosi variantini taklif qilish bilan bir qatorda, aynan shu variantni nima sababdan tanlaganini tushuntirib, izohlab boradi, maxsus terminologiya bo‘yicha qo‘- shimcha ma‘lumotlar manbayini ko‘rsatadi. Bu vaziyatda talabalar o‘zi taklif qilayotgan variantlari ustida yaxshiroq ishlab tarjima jarayoni qanday amalga oshishi haqida ma‘lumotga ega bo‘lib boradilar. Shu bilan bir qatorda o‘qituvchi ham jarayonning borishini nazorat qiladi. Bu degan boshqa talabalar kabi o‘qituvchi real vaqtda jarayonining nazoratini olib boradi degani emas, balki

o‘qituvchi slog-fayllar orqali yozishmaning tarixini ko‘rib chiqadi. Yozishmalar chiqilishini va baholanishini talabalarga oldindan aytish lozim.

Albatta, o‘qituvchi ham real vaqtda talabalarning yozishma-tahlillarida qatnashishi mumkin. Bu holda o‘qituvchi talabalarga u yoki bu masalalar bo‘yicha maslahatlar berish imkoniga ega. Talabalarning o‘zaro fikr almashishini ta‘minlab, ularga tarjima jarayonining ketishi va bosqichlari haqida ma‘lumot beruvchi ushbu mashqlar 3), 4) va 9) raqamli vazifalarning samarali yechimini ta‘minlaydi. Moodle dasturining yana bir vositasi bu viki (ingl. wiki). Viki – foydalanuvchilar mustaqil ravishda instrumentlar orqali o‘zgartirishlar kiritiladigan veb-saytdir. Matnni formatlash va matnga turli rasmlarni joylashtirish viki-razmetka orqali amalga oshiriladi. “Viki” atamasi veb-saytni tasvirlash uchun birinchi bo‘lib, 1995-yilda WikiWikiWeb viki-sistemasini ishlab chiqqan Uord Kanningem tomonidan qo‘llanilgan. Bu kabi veb-saytlarning o‘ziga xosligi shundaki, o‘zgartirish kiritilganidan so‘ng ham oldingi versiyani oraga qaytarish mumkin. Vikidan foydalanib, qu‘yidagi ko‘rinishdagi mashqlarni bajarish mumkin: tarjimonlarni ikki guruhga bo‘lib, bir xil proekt ishlab chiqishlarini talab qilish mumkin. Viki vositasini chat bilan birga qo‘llash orqali proekt ustida ishlash jarayonida talabalarning real vatdagi muloqotini ta‘minlash mumkin. Viki-saytga matn tarjimasi kiritilsa chat vositasida “aqliy hujum” qay tarzda amalga oshirilayotganini ko‘rish mumkin. Proekt ustida ish yakunlaganidan so‘ng, guruhlar bir-birlarining ishlarini ko‘rib chiqishlari va tarjima jarayonini boshidan oxirigacha qanday kechganini, qanday o‘zgartirishlar amalga oshirilganini kuzatish mumkin. Vikiga yangicha yondashuvning yana bir turi yuq elektron portfoliodir (e-portfolio). Hozirgi vaqtda portfolio resur sifatida ko‘p hollarda ishlatilmoqda. Talabalar bilimini baholashning qulay turi va mustaqil ta‘lim olishga yo‘naltirilgan vosita sifatida portfolio mutaxassislar tayyorlashda keng qo‘llanila boshladi. Ma‘lum sohada talabaning o‘zish dinamikasini ko‘rsatib beruvchi bu elektron resurs qo‘yidag vazifalarning qanday bajarilganligiga qarab talabaning muvafaqqiyatlarini ko‘rsatib beradi. Vikining afzallik tomoni yana shundaki talabalar hech qanday qiyinchiliksiz turli hajmdagi ma‘lumotlarni (nafaqat matn balki audiovideo ma‘lumotlarni, rasmlarni, videofayllarni va h.k.) joylashtirish imkoniyatiga egadirlar. Talabaning o‘qish jarayoniga oid bo‘lgan materiallar haqida gap ketmoqda. Bu materiallarga nisbatan turli sharxlar keltirish imkoniyati baholash jarayonini yengillashtiradi. Bu kabi portfolioning afzallik tomonlari yana shundaki, talabaning o‘ziga ishonchi ortib, tarjimonlik kasbini egallashga bo‘lgan asosi oshadi. O‘qituviga esa talaba bilimini va o‘zlashtirish darajasini baholash yengillashadi. Yuqoridagi mashqlar 3), 4), 6) va 9) raqamli vazifalarning samarali yechimini ta‘minlaydi. Moodle tizimining yana bir vositasi forumdir. Veb-forum – veb-ilovalarning guruhi bo‘lib, veb-sayt ishtirokchilarining erkin kirishlariga qulaydir. Forumdan elektron pochta kabi o‘qitish maqsadlarida foydalanish mumkin. O‘qituvichning roli bu yerda forumni moderatsiyasidir, shu yo‘l orqali talabalarni muhokama va o‘zaro aloqaga yo‘naltiradi. Veb-forum Internet tarmog‘ida talabalar va o‘qituvchi o‘rtasidagi muloqotni ta‘minlab o‘zaro guruhda ishlash ko‘nikmasini yaratadi [3].

Xulosa. O‘qituvchi forumda matn joylashtirib, tarjima uchun muammo tug‘dira joylarini oldindan belgilaydi yoki noto‘g‘ri tarjima variantini joylashtiradi. Bu vaziyatda talabalar o‘zaro muloqot vositasida berilgan variantlardagi xato va kamchiliklarni to‘g‘irlash ustida ish olib boradilar. Topshiriqning yana bir varianti talabalar bir-birlarining tarjima variantlarini tahlil qiladilar va xatolarini aniqlashadi. Bu mashq xuddi chat vositasi yordamida tashkil qilingan mashqlarga o‘xshaydi, biroq bu yerda tarjimaga nisbatan amalga oshirilgan tahlililar va munosabatlar real vaqtda emas, balki talabalar xohlagan vaqtda qoldirishlari mumkin. Forum talabadan hozirning o‘zida javobni talab qilmasdan unga o‘ylashga imkoniyat beradi. Yuqoridagi mashqlar 1), 2), 3), 6) va 9) raqamli vazifalarning samarali yechimini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Boyle T. Design principles for authoring dynamic, reusable learning objects. Australasian Journal of Educational Technology. 2003, Mar 17, 19(1).
2. Wang P., Qiao S. Emerging applications of blockchain technology on a virtual platform for English teaching and learning. Wireless Communications and Mobile Computing. 2020 Dec 7, 2020.
3. Система перевода текста WebView Руководство пользователя. С.-Петербург, фирма “ПРОМТ”, 1998.
4. Чадина, И.С. К вопросу о методике подготовки переводчиков на современном этапе. Текст не-посредственный. “Молодой ученый”, 2016, № 3 (107), с. 1106–1108; URL: <https://moluch.ru/archive/107/25765/>
5. Шиба А.В. Интерактивные технологии обучения в процессе подготовки будущих переводчиков. Текст непосредственный. “Молодой ученый”, 2013, № 9 (56), с. 427–430; URL: <https://moluch.ru/archive/56/7757/>

AQLI ZAIF BOLALAR XOTIRA XUSUSIYATLARINI ERTAK TERAPIYA ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNI TADQIQ QILINISHI

Qo'chqarova O'g'iljon Umar qizi

Toshkent gumanitar fanlar universiteti

Amaliy va gumanitar fanlar kafedrası stajyor-o'qituvchisi

ogiljonqochqarova888@gmail.com

ANNOTATSIYA Mazkur maqolada aqli zaif bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini olimlar tomonidan o'rganilganligi, bundan tashqari ularning xotirasi, diqqati va xarakter xususiyatlari kabi bilish jarayonlari adabiyotlarda tahlil qilinganligi bayon qilingan. Shuningdek aqli zaif bolalarni jamiyatga qo'shish jarayonida ertak terapiyasidan foydalanish usullari va buning ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: aqli zaiflik, nogironlik, maxsus pedagogika, xotira, diqqat, ertak terapiya, erta tashxislash, jamiyat

A RESEARCH ON THE DEVELOPMENT OF MEMORY CHARACTERISTICS OF MENTALLY DEFECTED CHILDREN BASED ON FAIRYTALE THERAPY

ANNOTATION This article states that scientists have studied the specific characteristics of mentally retarded children, and their cognitive processes, such as memory, attention, and character traits, have been analyzed in the literature. It also talks about the methods of using fairy tale therapy and its importance in the process of integrating mentally retarded children into society.

Keywords: mental retardation, disability, special pedagogy, memory, attention, fairy tale therapy, early diagnosis, society

ИССЛЕДОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ХАРАКТЕРИСТИК ПАМЯТИ У ПСИХИЧЕСКИ ДЕФФЕКТНЫХ ДЕТЕЙ НА ОСНОВЕ СКАЗОЧНО-ТЕРАПИИ

АННОТАЦИЯ В данной статье говорится, что ученые изучили особенности умственно отсталых детей, а их познавательные процессы, такие как память, внимание и особенности характера, проанализированы в литературе. Также говорится о методах использования сказкотерапии и ее значении в процессе интеграции умственно отсталых детей в общество.

Ключевые слова: умственная отсталость, инвалидность, специальная педагогика, память, внимание, сказкотерапия, ранняя диагностика, общество

QO‘RISH VA DOLZARBLIGI.

Mamlakatimizda so‘ngi yillarda aholining yordamga ehtiyojmand fuqarolari turmush darajasini yaxshilash, ularga ko‘rsatilayotgan xizmat turlari ko‘lamini kengaytirishi kabi qator masalalarga bo‘lgan e‘tibor yanada kuchaytirilmoqda. Qonunchiligimizda har kim bilim olishga haqli ekanligi belgilab qo‘yilgan bo‘lib, ularning orasida albatta imkoniyati cheklangan shaxslar mavjuddir[1]. Bugungi kunda ta‘lim tizimida olib borilayotgan izchil islohotlar va dunyo hamjamiyati ta‘lim tizimi tan olgan ilmiy yangiliklarni davlatimiz tizimiga moslashtirish orqali imkoniyati cheklangan bolalar bilim olishiga zarur shart-sharoitlar yaratish va ularni sifatli, samarali ta‘lim bilan ta‘minlash bu orqali ularni jamiyatga qo‘shish, ijtimoiylashtirish nazarda tutilgan. Lekin imkoniyati cheklangan bolalar ta‘limida ayniqsa aqli zaif bolalarga bilim berishda qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda. Bunga asosiy sabab qilib aqli zaif bolalar bilish jarayonlarining buzilganligi va ta‘limga bo‘lgan ishtiyoqning sustligi deb hisoblanmoqda. Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoyev “Taraqqiyot strategiyasi” da belgilangan maqsad va vazifalar Maxsus pedagogika sohasining naqadar ahamiyatli ekanligini ko‘rsatadi. 2022-2026-yillarda 160 mingdan ziyod pedagog kadrlarning malakasini oshirish, 217 ta “Barkamol avlod” bolalar maktabini rivojlantirish bo‘yicha dasturni amalga oshirish, taraqqiyot strategiyasida 66-maqsad qilib belgilangan “Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash”ning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirish ko‘zda tutilgan[2]. Aqli zaif bolalarda o‘z o‘ziga xizmat ko‘rsatish turlarini shakllantirish, eng asosiysi oilaviy hayotga to‘laonli tayyorlash, oilaviy funksiyalarni ma‘suliyat bilan bajarishga, ma‘lum bir mehnat turlarini erkin tanlashi va yuqoridagilardan kelib chiqib baxtli hayot kechirishi, shu bilan birga ijtimoiy maishiy hayotga tayyorlashning barcha bosqichlarini anglab yetishdagi kamchiliklar, aqli zaif o‘quvchilarni faol hayot kechirishda bir muncha noqulayliklarni yuzaga keltiradi. Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida aqli zaif bolalarni ijtimoiy maishiy hayotga tayyorlash va tarbiyalash bugungi kunda ularning o‘zgaruvchan turmush sharoitlariga moslashish zarurati bilan bog‘liq. Ma‘lumki aqli zaif bolalarning o‘ziga xos xususiyatlarida ularni atrof olamga kirishishda asosiy muammo sifatida nutq rivojlanmaganligi va xotirasining sustligini ko‘rish mumkin. Ibn Sino nutq va xotiraning o‘zaro bog‘liqligiga e‘tibor bergan va shunday degan edi: “Bolalar birga bo‘lganda doim bir-birlari bilan gaplashadilar va bu bilan o‘z xotiralari va nutqlarini rivojlantiradilar”[3]. Rus pedagogik adabiyotlarida N.A.Dobrolyubov tomonidan aqli zaif bolalarning o‘ziga xos xususiyatlari ochib berildi[4]. X.S.Zamskiyning ilmiy tekshirishlarini ko‘rsatishicha aqli zaif bolalar yangi narsalarni juda sekin o‘zlashtiradilar [5]. Aqli zaif bolalar ko‘rilgan, eshitilgan, idrok etilgan narsalarning hammasini ham xotirada saqlab qola olmaydilar[6]. Zamonaviy defektologiya esa bunga yechim tarzida terapiyaning turli usullaridan foydalanishni tavsiya etadi. Aqli zaif bolalarni o‘quv faoliyatiga tayyorlashda va jamiyatga integratsiya qilishda o‘yin terapiyasi, ertak terapiya, art-terapiya kabi yo‘nalishlarni sinab ko‘rish va ularda amaliy ishlarni olib borish samarali ta‘sir etganligini ko‘rish mumkin.

METODLAR VA O‘RGANILISH DARAJASI

“Aqli zaif bolalarda xotira diagnostikasi” tadqiqot ishida “Majoziy xotirani o‘rgatish” metodikasida bolalar tinglab, rasmlarni ko‘rib eslab qolishga urinadilar[7].

Mazkur metodika jarayonida bolalarga 12 ta rasm jadval asosida taqdim etiladi va boladan 30 soniyada ularni eslab qolish so‘raladi. Bolalarga eslab qolingan rasmlarni stol ustidan olib tashlash, rasmni chizish yoki og‘zaki tarzda ifodalash topshirig‘i beriladi. Metodika natijalari esa eslab qolingan rasmlar soniga qarab aniqlanadi. 10-12 ta javob – yuqori; 6-9 javob – o‘rtacha; 3-5 javob past;

0-2 javob- juda past. Ushbu metodika kichik maktab yoshidagi aqli zaif bolalarga qo‘llanganligi sababli biz o‘z taqdiqotimizda rasmlar sonini qisqartirishni va bolalarni eslab qolishi uchun ajratiladigan vaqtni uzaytirishni ma‘qul ko‘rdik. O‘tkazadigan tahlilimizning maqsadi aqli zaifligi bo‘lgan maktabgacha yoshidagi bolalarda xotiraning asosiy turlarining xususiyatlarini o‘rganish edi. Ruhiy jarayonlar ichida nisbatan kengroq o‘rganilgan, tekshirilgan turi xotiradir. Fiziolog va psixolog I.M.Sechenov xotirani bola ruhiy rivojida asosiy elementdir deb ta‘kidlagan[8]. Aqli zaif bolalar xotirasi yaxshi rivojlanmaganligi va mustahkam emasligi tezda esdan chiqarishlari sababli o‘rta maktabdagi boshlang‘ich sinf dasturi o‘quv ma‘lumotlarini 10 yillik maxsus ta‘lim jarayoni davomida egallaydilar. Aqli zaif bolalarda eslab qolish ko‘nikmalarini hosil qilish uchun ularga sog‘lom bolalarga qaraganda bir necha marotaba ko‘proq takrorlash lozim bo‘ladi. L.S.Vigotskiyning fikriga ko‘ra bosh miyaning yadroviy xususiyatlari aqli zaif bolalarning butun bilimni egallash jarayoniga o‘zining salbiy ta‘sirini ko‘rsatib turar ekan. Aqli zaiflik sababli kelib chiqadigan xotira funksiyasining buzilishlari bolalarda har xil namoyon bo‘ladi. Ayrim hollarda bolalar bilganlarini kerak paytda eslay olmasalar, ayrim xarakterga ega bolalar begona kishilar oldida va yangi sharoitlarda eslashga qiynaladilar. Buning sababi bosh miya po‘stlog‘ining vaqtincha tormozlanish hollari yotadi[9]. Umumiy psixologiyadan ma‘lumki, XX asr boshlarida xotirani rivojlantirish maqsadida qator mashqlar tizimi “mnemotexnika” keng tarqaldi. Bu mashqlar ichida turli sonlarni eslab qolish, telefon raqamlarini yoddan aytish, turli matnlarni o‘qib, xatosiz gapirish kabilari ham bor. Lekin maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar maxsus beriladigan topshiriqlardan ko‘ra o‘yin shaklida tashkil etiladigan mashg‘ulotlarga ko‘proq qiziqish bildiradilar. Shu sababli ham bu yoshdagi zali zaif bolalar uchun ertak terapiyasi va xotirani rivojlantiruvchi metodikalarni uyg‘unlashtirgan holda eksperiment o‘tkazishni muvofiq deb bildik.

TADQIQOT NATIJALARI.

Eksperiment uchun quyidagi metodikadan foydalandik: “10 so‘z” (A.R.Luriya – S.Ya.Rubinshteyn). Metodika uchun ko‘rsatma: metodikadan oldin rus xalq ertagi “Bo‘g‘irsoq” o‘qib beriladi. Endi men sizga 10 ta so‘z aytaman. Siz diqqat bilan tinglashingiz va eslab qolishingiz kerak, keyin men o‘qishni tugatganimdan so‘ng, eslab qolgan so‘zlarni darhol takrorlang. Siz har qanday tartibda takrorlashingiz mumkin, tartib muhim emas. Tushunarlimi?” defektolog sekin (1-2 soniya pauza bilan) va so‘zlarni aniq o‘qiydi, shundan so‘ng mavzu ularni darhol nomlashi kerak.

imon, bo‘g‘irsoq, bobo, buvi, deraza, ayiq, tulki, quyon, bo‘ri, supra

Ikkinchi bosqichda: "Endi men yana o‘sha so‘zlarni o‘qiyman va siz ularni yana takrorlashingiz kerak".

Taxminan 50-60 daqiqadan so‘ng, oxirgi marta takrorlanadi.

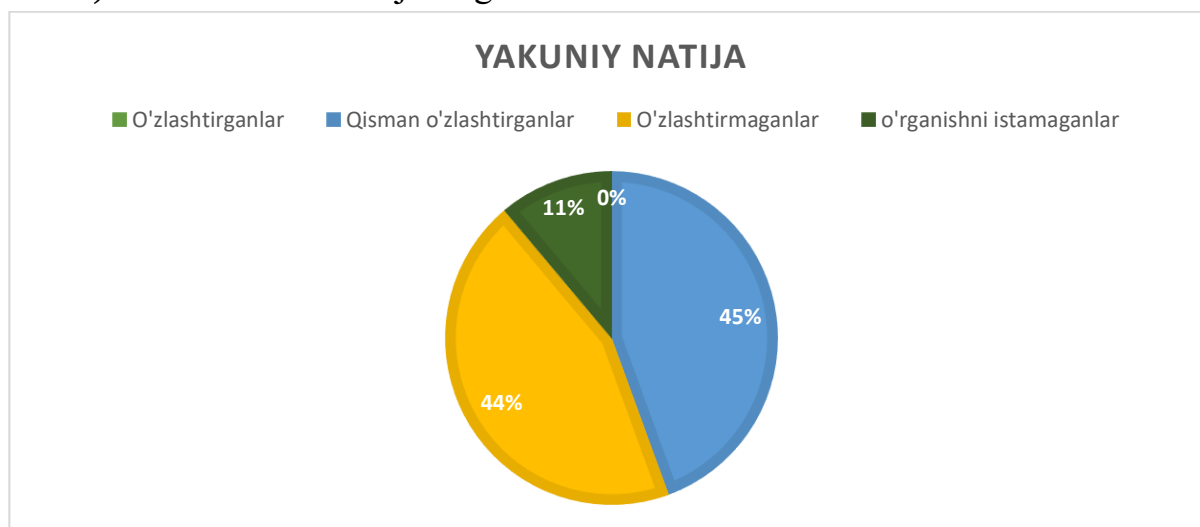
Natijalarni ko‘rib chiqish:

Xotirasi yaxshi rivojlangan va me‘yorda rivojlanayotgan 6-7 yoshli bolalar odatda uchinchi testdan boshlab 9-10 so‘zni bemalol eslab qolishlari mumkin. Odatda aqli zaif bolalar har safar faqat bir xil so‘zni eslab qoladilar. Taqdiqot uchun olingan 9 nafar bolada quyidagicha natija qayd etildi.

(1-jadval) 1-2 tekshirish natijalariga ko‘ra

Yuqori Daraja	O‘rta Daraja	Past Daraja
0 %	33,3%	66,6%

(2-jadval) 3-4- tekshirish natijalariga ko‘ra

Aqli zaif bolalar xarakterining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri shuki bu bolalarda iroda sust rivojlangan bo‘ladi. Ularning xis-tuyg‘ullarini boshqara olmaslik norma hisoblangani kabi biror ish va topshirishni bajarishga bo‘lgan xohish va iroda ham ongli ravishda namoyon bo‘lmaydi[10]. Ekspriment davomida ham aqli zaif bolalar topshiriqni bajarishga aqlan qiynalgani bilan bir qatorda berilgan topshiriqqa nisbatan qiziqish yo‘qligi, ayrimlarida hatto topshiriqni bajarishdan bosh tortish holatlari ham uchradi.

XULOSALAR.

Yuqoridagi tadqiqot ishida foydalangan metodikaga asosan quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Aqli zaif bolalarda bilish jarayonlarining turg‘un buzilganligi ularning bosh miyasidagi organik jarohatlanishga bevosita bog‘liqdir.

2. Aqli zaif bolalarni o‘quv faoliyatida va ijtimoiy hayot davomida orqada qolish ulardagi xotira jarayonining buzilganligi asosiy sababdir.
3. Xotira jarayonlarini rivojlantirishda bolalar bilan bir emas bir necha marotaba turli xil metodikalar olib borish va ularning xotirasini rivojlantirish uchun maxsus dastur yaratilishi zarur.
4. Aqli zaif bolalar to‘g‘ridan to‘g‘ri topshiriqni bajarishga qiynalgani yoki topshiriqlarni bajarishga nisbatan xohish-irodaning yetishmaganligi uchun bolalarga maxsus terapiya usullarini ishlab chiqish zarur.
5. Aqli zaif bolalarda atrof-muhitga va o‘quv faoliyatiga integratsiya qilishda bolaning xohish-irodasiga tayanish maqsadga muvofiq. Aqli zaif bolalarda o‘yin faoliyati ustun bo‘lganligini hisobga olgan holda bu bolalar bilan ertak terapiyani qo‘llashni ma’qul deb topdik.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. “ Ta’lim to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son
2. 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni, 01.2022 yildagi PF-60-son
3. SH.M.Amirsaidova “Maxsus pedagogika fani taraqqiyotida sharq mutafakkirlari g‘oyalarining o‘rni va roli” (Abu Ali Ibn Sino ta’limoti asosida) nomzod. dis. T.: 2006
4. K.K.Mamedov, G‘.B.Shoumarov “Aqli zaif bolalar psixologiyasi” Toshkent — O‘qituvchi — 1994-y (4-sahifa)
5. K.K.Mamedov, G‘.B.Shoumarov “Aqli zaif bolalar psixologiyasi” Toshkent — O‘qituvchi — 1994-y (68-sahifa)
6. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника - Москва 1986, 160-170 с
7. Курсовая работа. Диагностика памяти умственно отсталых школьников С.А. Кудрявцева. Краснодар 2018
8. K.K.Mamedov, G‘.B.Shoumarov “Aqli zaif bolalar psixologiyasi” Toshkent — O‘qituvchi — 1994-y
9. K.K.Mamedov, G‘.B.Shoumarov “Aqli zaif bolalar psixologiyasi” Toshkent — O‘qituvchi — 1994-y
10. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника - Москва 1986, 160-170 с

**TURLI TIZIMGA XOS TILLARDA YUZAGA KELUVCHI QARAMA-
QARSHILIK IFODALOVCHI STILISTIK FIGURALAR TADQIQI BO'YICHA
TURLI FANLAR METODI BILAN YONDASHISH PRINSIPLARI**

Axmadjonov Avazbek Akmaljon o'g'li
Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya Ushbu maqola turli til tizimlarida, xususan ingliz, o'zbek va rus tillarida, qarama-qarshilikni ifodalovchi stilistik figuralarni, ayniqsa, antitezani o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, antiteza barcha tillarda umumiy stilistik vosita sifatida xizmat qilsa-da, uning qo'llanilishi til tuzilishi va madaniy xususiyatlar bilan bog'liq holda sezilarli darajada farq qiladi. Ingliz tilida antiteza ko'proq shaxsiy konfliktlarni ta'kidlaydi, o'zbek tilida esa ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni ifodalash uchun ishlatiladi, rus tilida esa falsafiy va ekzistensial mavzularni tadqiq qilishda keng qo'llaniladi. Ushbu maqola til o'qitish jarayonida stilistik figuralarni o'rganishning ahamiyatini ta'kidlab, fanlararo metodlardan foydalanishni yaxshilashga yordam beradi.

Аннотация Данная статья посвящена исследованию стилистических фигур, выражающих противопоставление, особенно антитезы, в различных языковых системах, таких как английский, узбекский и русский. Исследование показывает, что, несмотря на универсальную функцию антитезы в риторике и литературе, её использование в значительной степени зависит от структуры языка и культурных особенностей. В английском языке антитеза часто подчеркивает индивидуальные конфликты, в узбекском она используется для выражения социальных и моральных ценностей, а в русском — для исследования философских и экзистенциальных тем. Статья также подчёркивает важность понимания этих стилистических фигур для преподавания языка, что способствует улучшению междисциплинарной коммуникации и углублению знаний о взаимодействии языка и культуры.

Annotation This article focuses on the study of stylistic figures expressing contrast, particularly antithesis, across different linguistic systems such as English, Uzbek, and Russian. The research shows that while antithesis serves as a universal rhetorical device, its usage is highly influenced by linguistic structure and cultural context. In English, antithesis often highlights individual conflicts, in Uzbek it is used to convey social and moral values, and in Russian, it explores philosophical and existential themes. The article emphasizes the importance of understanding these stylistic figures in language teaching, which enhances

intercultural communication and deepens the understanding of the interplay between language and culture.

Kalit so‘zlar: antiteza, stilistik figuralar, qarama-qarshilik, ingliz tili, o‘zbek tili, rus tili, madaniyatlararo muloqot, tilshunoslik, kognitiv jarayonlar, adabiy tahlil.

Ключевые слова: антитеза, стилистические фигуры, противопоставление, английский язык, узбекский язык, русский язык, межкультурная коммуникация, лингвистика, когнитивные процессы, литературный анализ.

Key words: antithesis, stylistic figures, contrast, english language, uzbek language, russian language, intercultural communication, linguistics, cognitive processes, literary analysis.

Kirish

Stilistik figuralar ifodali tilning asosini tashkil etishini hisobga oladigan bo‘lsak, ular yozma hamda og‘zaki nutqda xabarlarni yetkazishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu figuralar orasida qarama-qarshilikni ifodalovchi figuralar, xususan antiteza, ritorika va kundalik muloqotda, adabiyot sohalarida alohida ahamiyatga ega. Antiteza, qarama-qarshi g‘oya yoki tushunchalarni yonma-yon qo‘yish orqali kuchli dinamik taranglik yaratib, tilning turli hil sathlarini va boy tasvirini ifodalashga yordam beradi. Bu jarayon tinglovchining e‘tiborini jalb etibgina qolmay, matn yoki nutq ortidagi chuqur ma‘nolar haqida o‘ylashga ham majbur qiladi. Ushbu ritorik vosita asrlar davomida qadimgi ritorikadan tortib, zamonaviy siyosiy nutqlargacha, turli tillar va madaniyatlarda keng qo‘llanib kelingan. Antiteza qarama-qarshiliklarni ta’kidlab, ma’noni aniqlashtiradi, ziddiyatlarni ko‘rsatadi va hissiy hamda intellektual ta’sirni kuchaytiradi, bu esa o‘z o‘rnida til o‘rganuvchilar uchun katta foyda beradi va yangi tillarni o‘rganish, ularni taqqoslash va ular orasidagi o‘ziga xos xususiyatlarni kengroq anglashga yordam beradi.

Adabiy tahlil doirasida antitezadan ko‘pincha mualliflar ziddiyat yaratish yoki inson tajribasining ikki tomonlamaligini yoritish vositasi sifatida foydalanadilar. Bu usul matnlarga qo‘shimcha ma‘no kiritadi, qahramonlar, joylar va mavzularni yanada chuqurroq tasvirlaydi. Kundalik nutqda ham antiteza amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, u orqali notiq yoki yozuvchi g‘oyalarni tez va samarali tarzda qarama-qarshi qo‘yishi mumkin. Bu, xabarni nafaqat ma‘lumotlarga boy, balki ta’sirchan ham qilib beradi. Masalan, siyosiy nutqlarda antiteza murakkab g‘oyalarni soddalashtirib, adolat va zulm, yaxshilik va yomonlik kabi tushunchalarni osonlik bilan o‘quvchi yoki tinglovchiga yetkazadi, ularning hissiyotlariga va fikrlash jarayoniga ta’sir ko‘rsatadi.

Biroq, antiteza va boshqa qarama-qarshi figuralarning ishlatilishi turli tillarda sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Ushbu farqlar esa madaniy va semantik jihatdan chuqurroq tafovutlarni aks ettiradi. Ular muloqotning kognitiv va ijtimoiy asoslarini ham ochib beradi. Masalan, ingliz tilida antiteza ko‘pincha shaxsiy konfliktlar yoki dilemmalarga e‘tibor qaratsa,

zbek yoki rus tillarida antitezalar ko‘proq ijtimoiy yoki jamoaviy muammolarni yoritishda qo‘llanadi, bu esa madaniy qadriyatlarning farqiga ishora qiladi.

Dunyo mamlakatlari madaniyatlari va tillar kesishib turgan bugungi kunda, stilistik figuralar, xususan qarama-qarshilikni ifodalovchi figuralarni chuqurroq tushunish juda muhimdir. Turli lingvistik tizimlarda antitezani o‘rganish nafaqat tilshunoslik va adabiyot nazariyasi uchun, balki til o‘qitish, madaniyatlararo muloqot va sun‘iy intellektda ham katta ahamiyatga ega. Sun‘iy intellekt orqali tilni qayta ishlash tizimlarida stilistik figuralarning o‘ziga xosliklarini hisobga olish tarjimalar va boshqa til bilan bog‘liq texnologiyalarni takomillashtirishda yordam beradi.

Lingvistik nuqtai nazardan qarama-qarshi figuralarni bir nechta tilda o‘rganish ma‘lum ritorik strategiyalarning o‘ziga xosligini ochib berishi mumkin. Shuningdek, turli madaniyatlarning qarama-qarshilik va ikki tomonlama tushunchalarni qanday tasavvur qilishini ko‘rsatadi. Ushbu tadqiqot tilning dunyoni qanday aks ettirishi va madaniyat bilan bog‘liq hodisa sifatida stilistik vositalarning qanday ishlashini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi. Lingvistik relativizm nazariyasi, ya‘ni tilning tuzilishi uning so‘zlovchilari dunyoni qanday qabul qilishi va tushunishiga ta‘sir qiladi degan g‘oya aynan shu yerda ahamiyat kasb etadi. Qarama-qarshilikni ifodalovchi figura sifatida antiteza turli lingvistik jamiyatlarda dixotomiya, qarama-qarshilik va dualizmni qanday tushunilishini ko‘rsatib berishi mumkin.

Til o‘rganayotganlar, ayniqsa ikkinchi tilni o‘zlashtirayotganlar uchun stilistik figuralarni, xususan antitezani tushunish va ulardan foydalanish o‘quvchilarning kommunikativ mahoratini oshiradi. Qarama-qarshilikni mahorat bilan ifodalash tilning nafaqat tuzilishini, balki uning madaniy kontekstini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Til o‘qituvchilari antitezadan nafaqat lug‘at va grammatikani o‘rgatishda, balki ma‘noni shakllantirishda madaniy qadriyatlar va lingvistik qoidalar qanday rol o‘ynashini tushuntirishda foydalanishlari mumkin. Shuningdek, qarama-qarshi figuralarni o‘rganish adabiyot va qiyosiy tilshunoslik fanlarining dasturlariga kiritilishi mumkin. Bu orqali o‘quvchilar turli tillarda qarama-qarshi tushunchalar qanday ifodalanganini tanqidiy o‘rganish imkoniga ega bo‘ladilar.

Maqolaning asosiy mazmuni qarama-qarshilik ifodalovchi figuralardan boshqa fanlarda unumli foydalanish yo‘llari va ularda tilshunoslikning o‘rnini belgilashga qaratilgan bo‘lib, tanlangan fanlarda o‘qituvchi va mutaxassislar o‘qitish jarayonini qanday qilib samarali va o‘rganuvchi uchun osonroq bo‘lishini ta‘minlashga yordam beradi.

Metodlar

Ushbu ilmiy izlanuv ishida ma‘lumotlar asosan mavjud maqolalar, o‘zbek va xorij adabiyoti vakillari tomonidan yaratilgan asarlarni o‘rganish asosida yig‘ildi.

Mazkur ish uchun qabul qilingan metodologiya qiyosiy lingvistika, semantik tahlil, psixolingvistika va pragmatika sohalaridan kelib chiqadigan fanlararo yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Asosiy e‘tibor antitezis, stilistik vosita sifatida, ingliz, o‘zbek va rus tillarida

unday ishlatilishini o‘rganishga qaratilgan. Bunga erishish uchun turli metodlar yondashuvlar qo‘llaniladi, bu antitezisning lingvistik, kognitiv va madaniy o‘lchovlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Metodologik asos ishning uchta asosiy jihatini qamrab oladi:

Qiyosiy lingvistik tahlil: ushbu yondashuvda antitezisdan tuzuvchi, sintaktik va semantik xususiyatlarini aniqlash va taqqoslash uchun qo‘llaniladi. Misol uchun, Charlz Dikensning (1859) ingliz tilidagi “A tale of two cities” asarida keltirgan: "It was the best of times, it was the worst of times" [1] jumlasidagi antitezis tuzilishi, u qanday qilib ikki qarama-qarshi fikrni ifodalashda ishlatilganini ko‘rsatadi. Ushbu jumlada, Dikens zamonning ijobiy va salbiy tomonlarini qiyoslaydi, o‘quvchilarga kuchli hissiy ta’sir ko‘rsatadi.

Semantik va madaniy tahlil: ushbu metod madaniy va kognitiv o‘lchovlarni o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, antitezisning qanday ishlatilishi va ularning ma’nolari turli tillarda qanday farq qilishini tahlil qiladi. Masalan, o‘zbek tilida "Yaxshi yigit yurt tuzar, yomon yigit yurt buzar" degan maqol, shuningdek, turli madaniy kontekstlarda turli xil ma’nolarga ega bo‘lishi mumkin. Bu maqol o‘zbek jamiyatidagi ijtimoiy normalarni va qadriyatlarni aks ettiradi. Shu bilan birga, rus tilidagi "Что было, то не будет вновь" (O‘tgan narsani qaytarib bo‘lmaydi) kabi jumlar esa shaxsiy mojarolarni va hayotning shartlarini aks ettiradi.

Fanlararo yondashuvlar orqali: psixolingvistika va pragmatika asosida, antitezis qanday kognitiv jarayonlar orqali ishlov berilishini va madaniyatlararo muloqotda qanday farqlar mavjudligini o‘rganadi. Misol uchun, rus tilidagi “Тише едешь – дальше будешь” (Sekin yursang, uzoqqa borasan) kabi antitezislar o‘ziga xos muloqot vaziyatlarini yaratishi mumkin. Ushbu yondashuv orqali ushbu izlanish antitezisni tushunish va ishlatish jarayonlarini yanada chuqurroq tahlil qiladi, shuningdek, u turli tillarda qanday farq qilishini ochib beradi.

Antitezis va qarama-qarshilik ifodalovchi figuralar o‘qitish jarayonida quyidagi aqliy va hissiy harakterlarga ham ta’sir o‘tkazadi:

Hissiy Ta'sir: Antitezis ko‘pincha hissiy ta’sirni oshirishga yordam beradi. Misol uchun, o‘zbek adabiyoti namunalaridan Muhammad Yusuf she’rlari bunday qarama-qarshiliklarni o‘zida yetarlicha aks ettirishi mumkin:

"Yashayapman sharpadek,
Sezilmay, goh sezilib.
Gohi ko‘kka intilib,
Gohi yerga egilib..."

Yuqoridagi parcha kontekstual antonimlarni o‘z ichiga oladi va kuchli hissiy xotiralarni qo‘zg‘atishi mumkin. Ushbu misralarda yer va osmon (ko‘k), sezilmay va sezilib so‘zlari, intilish va egilish tushunchalari qarama-qarshi qo‘yiladi.

Bunday misollar A.Oripov ijod mahsullarida ham yetarlicha topiladi:

Seni kech topgandim, erta yo‘qotdim

Loyiqman, qarg‘agin, sening qahringga.

O‘zgalar qalbida mehr uyg‘otdim,

Biroq yetolmadim o‘zim qadringga.

Shoir yuqorida keltirilgan ifodalar orqali *erta* va *kech*, *mehr* va *qahr*, *topmoq* va *yo‘qotmoq* kabi qarama-qarshi ma‘no beruvchi figuralardan foydalanib, voqelikni o‘quvchi ongiga yetkazishda hissiy ta‘sirga murojaat qiladi.

Ingliz tilida esa "Love is like a battle; it's a war" (Muhabbat jangga o‘xshaydi; bu esa urushdir) kabi antitezislar o‘quvchida kuchli hissiy xotiralarni shakllantirishi mumkin. Bundan tashqari V. Shekspirning Romeo va Julietta asarida muallif hissiyot va tuyg‘u tushunchalarini qarama-qarshi qo‘yish orqali ham psixologik ham mantiqiy jihatdan stilistik figuralar bilan o‘z asarini boyitishga harakat qiladi:

"My only love sprung from my only hate! Too early seen unknown, and known too late!" – *"Sevgi kurtak ochar, hayhot, yovuz nafratdan! Hech bo‘lmasa ko‘rmoq, so‘ngra kechikib bilmoq!"* [2], asar asosiy qahramoni Julietta sevgisini Shesksper oilalar o‘rtasidagi nafrat bilan, Julietta Romeoning kimligini bilishidan avvalroq uni yoqtirib qolgani, lekin endi uning hislari chuqurlashib bo‘lgani misolida bir-biriga qarama-qarshi qo‘yadi.

Aqliy yondashuv: Antitezis qo‘llaniladigan kontekstlar va muloqot vaziyatlari orqali odamlarning qanday qabul qilish jarayonlari va aqliy yondashuvlari o‘rganiladi. Antitezisdan foydalanish jarayonida nutq jarayonida qanday mantiqiy strukturalar yuzaga kelishi va ularning aqliy jarayonga qanday ta‘siri borligi ko‘rib chiqiladi. Antiteza ishtirok etgan gaplar, misralar, parchalar orqali o‘quvchiga keltirilgan jumlar va qarama-qarshi qo‘yilgan tushunchalar haqida tahlil qilish vazifasi yuklatiladi: "Sevgi va nafrat – bu ikkisi zid tuy‘gularidir" ushbu misolda qarama-qarshi his-tuyg‘ular orasidagi o‘zaro aloqalar va munosabatlarni o‘rganish mumkin. Yuqorida keltirilgan gap filologik ahamiyatga ega bo‘lsa, quyida berilgan gap madaniy ma‘noga ega bo‘lib, sotsiologiya sohasidagi asosiy qarashlarni ifoda etadi: "An‘anaviy qadriyatlar va zamonaviy hayot tarsi doim yonma-yon yuradi". Bu turdagi mantiqiy anglash jarayonini ifodalovchi figuralar Erkin Vohidov she‘rlarida ham keng ishlatilgan:

"Ilmu she‘rda shoxu sulton,

Lek taqdirga qul.

O‘z elida chekdi g‘urbat,

Zoru nolon o‘zbegin"

Yuqorida "O‘zbegin" she‘ridan keltirilgan misralarda shoir antiteza san‘atidan unumli foydalanib, shox, sulton va qul tushunchalarini o‘quvchi uchun mantiqiy fikrlash manbasi sifatida namoyon qiladi.

Natijalar

Yuqorida berilgan misollardan ko‘rinib turibdiki, antiteza hodisasini boshqa fanlar va sohalar yordamida ham keng tarzda yoritish mumkin. Misol uchun psixologik va pragmatik jihatdan bu stilistik figuralar o‘quvchiga aqliy va hissiy ta‘sir o‘tkazib, berilgan asar yoki

chani tushunishni yengillashtiradi. O‘quvchi asarni o‘qish jarayonida berilgan material to‘liq anglab yetish uchun mantiqiy va hissiy tushunchalar ustida fikr yuritadi, asarda berilgan ma’lumotlarni bir-biriga qarama-qarshi tahlil qilib chiqadi. Siyosiy ziddiyatlar, ma’lum xalq madaniyatiga xos ijtimoiy hodisalarni keng yoritishda, hissiy va aqliy qarama-qarshiliklarni ifodalashda boshqa fanlar metodlaridan foydalanib, bu hodisani muomalaga olib kirish yanada osonlashishi mumkin.

Antiteza hodisasini tushuntirishda quyidagi fanlar termin va metodlaridan foydalanish murakkab fikrlash, zid munosabatlar o‘rtasida kuchlanish yuzaga kelishini osonlashtirishi mumkin:

Matematika va dekart koordinatalar sistemasi: shubhasiz, qarama-qarshilikni ifodalovchi so‘zlar va stilistik figuralar bir nechta bo‘lishi va turli xil darajalarga ega bo‘lishi mumkin. Misol uchun insonning yuzi so‘zi bir necha shaklda ijobiy va salbiy ma’nolarda ifodalanishi mumkin: *yuz-oraz-chehra-jamol*; *aft-bashara-bet*. Ushbu so‘zlardagi qarama-qarshilik darajasini tushuntirishda dekart koordinatlar sistemasi va undagi musbat va manfiy qutblardan foydalanish va so‘zlarni ijobiy va salbiylik darajasiga qarab joylashtirish mumkin. Qutblardagi eng uzoq va eng yaqin nuqtalar so‘zlarning qay darajada salbiy va ijobiy ma’no anglatishini ifodalab beradi. Yuqoridagi so‘zlardan darajasi bo‘yicha joylashtirib chiqiladigan bo‘lsa, chehra so‘zi ijobiylik darajasi bo‘yicha yuqoridan, yuz so‘zi esa quyiroqda joylashadi; huddi shunday tarzda bashara so‘zi o‘z kategoriyasi orasida ko‘proq salbiy ma’no ifodalasa, bet so‘zi bu ma’noda qolganlariga qaraganda kamroq ishlatiladi.

Kimyo va valentlik tushunchasi: fanda valentlik tushunchasi elektronlar orqali atomlarning bog‘lanishini ifodalaydi. Antiteza hodisasi orqali esa tilshunoslikda qarama-qarshi qo‘yiladigan birliklar ham bir-biriga zid ma’nolar orqali bog‘lanadi va gap tarkibida kuchli hissiy va aqliy ta’sir aks ettiradi: *sevgi va nafrat*, *hayot va o‘lim*, *umid va qayg‘u* tushunchalari fikrlar o‘rtasidagi ziddiyat va ular qanday qilib bog‘liq bo‘lishi mumkinligini o‘ziga xos usulda ochib beradi.

Biologiya va yadro tushunchasi: biologiya sohasida yadro tushunchasi hujayraning asosiy qismi bo‘lib, u barcha genetik ma’lumotlarni saqlaydi. Antiteza hodisasida esa gaplardagi asosiy ma’no yadro sifatida, qarama-qarshilik ifodalovchi birliklar esa elementlar rolida ifodalanishi mumkin: *tug‘ilish va o‘lim* tushunchalari bir-biriga mutlaq zid bo‘lishiga qaramay ularni hayot tushunchasi birlashtirib turadi; *pozitiv va negativ* tushunchalari o‘zaro ta’sir tushunchasi orqali birikadi.

Fizika va magnit maydoni tushunchasi: magnit maydoni tushunchasi ikki qarama-qarshi qutblarning bir-birini jalb qilishi yoki bir-biridan uzoqlashishi shartiga qurilganini inobatga oladigan bo‘lsak, qarama-qarshilik ifodalovchi stilistik figuralar ham, jumladan, *erkinlik va cheklov* tushunchalari inson hayotida faoliyat bilan bog‘liq masalalar va chegaralarni aniqlashga yordam beradi.

Muhokama

O‘rganilgan ma’lumotlar va ushbu sohada olib borilgan ishlar natijalaridan kelib chiqaydigan quyidagi fikrlar va iqtiboslarni tahlil qilish mumkin:

P.P. Mironov (2022) o‘zining “Antithesis as one of the means of creating the language of A.P.Chekhov’s works” [3] nomli maqolasida antiteza hodisasi tilshunoslikda yangi tushuncha emasligi va u qadimgi Gretsiya davrida ham ishlatilib kelinganligi, lekin unga nisbatan tanlangan yondashuv orqali u yangi ko‘rinishlarda gavdalanishi mumkinligini ta’kidlab o‘tadi.

Shubhasiz “Natijalar” bo‘limida keltirilgan ma’lumotlarga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, qarama-qarshi birliklar haqiqatdan ham turli xil fanlar metodlari yordamida turli vazifalar va zid tushunchalarni bir mavzu ostiga birlashtirishi mumkinligini ko‘ramiz. Mironov o‘z maqolasida antitezaning butun asar yoki matn bo‘ylab tarqalib ketishi va bu birliklar turli xil hodisalar ko‘rinishida ziddiyat tushunchasini ochib berishiga e’tibor qaratgan. Ushbu maqolaning mazmuni ham aynan antitezaning turli tillarda va turli fanlar metodlari orqali har xil kontekstlar misolida o‘rganish mumkinligini ko‘rsatib beradi.

D.Shodiyeva (2007) olib borgan izlanish natijalarini tahlil qiladigan bo‘lsak, asosan adabiyot sohasida antiteza hodisasi katta rol o‘ynashi va Muhammad Yusuf she’rlarida bunday misollar ko‘p uchrashi ta’kidlangan [4]. Ushbu ijod mahsullarida keltirilgan qarama-qarshilik ifodalovchi figuralar ham matematik va fizik metodlardan foydalangan holda zid ma’noli so‘zlar darajasi aniqlanishi mumkin.

Farg‘ona davlat universiteti dotsenti M.D.Yuldasheva (2023) o‘zining “Professor A.Mamajonovning o‘zbek xalq maqollaridan foydalanish mahorati” nomli ilmiy ishida: “Olim eng qadimgi stilistik usullardan biri hisoblangan antiteza hozirgi zamon o‘zbek adabiy tili nutq stillarida juda keng qo‘llanganligini maqollar misolida tahlil qiladi” [5] degan fikr ilgari suradi va bu stilistik hodisa qadimgi davrlardan tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarida birgalikda keng qo‘llanilganini e’tirof etadi. Xulosa qilib aytish mumkinki, antitezadan boshqa fanlar metodlari yordamida foydalanish va uni o‘rganishda yangi metodlarni amalda sinab ko‘rish o‘rganuvchi uchun ma’lumotni yangicha va qulay usulda o‘zlashtirish imkonini beradi.

Navbatdagi o‘rganilgan ilmiy ish ham adabiyot sohasiga tegishli bo‘lib, S.B.Yo‘ldashev (2023) tomonidan olib borilgan “Abdulla Oripov she’riyatida antitezis san’ati” mavzusi bo‘yicha va maqolada antiteza hodisasi teranlashuv, she’riyat osmonida paydo bo‘lgan chaqmoqqa o‘xshatish orqali tasvirlangan [6]. Ushbu o‘xshatish misollardan ko‘rinib turibdiki, boshqa fanlar va sohalardan foydalanib bu stilistik xodisani yoritish usullarini mustahkamlash mumkinligini bilib olamiz.

Xulosa

Ushbu tadqiqot stilistik figuralar, ayniqsa, antitezaning lingvistik tizimlarda qanday ishlatilishini chuqurroq tushunish uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlarni taqdim etadi. Antitezaning lingvistik va madaniy jihatlarini o‘rganilishi, har bir tilning o‘ziga xos tuzilishi va madaniyati bu stilistik usulning qanday shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, antiteza nafaqat individual til tizimlarining o‘ziga xos ochib beradi, balki har bir tilda uni qanday qabul qilish jarayonida ham sezilarli farqlar mavjud. Ingliz tilida qarama-qarshi tushunchalarni aniq va parallel tarzda ifodalash odat bo‘lsa, o‘zbek tilida bu ko‘proq ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni ta’kidlash uchun ishlatiladi. Rus tilida esa antitezaning falsafiy yo‘nalishda keng qo‘llanilishi, madaniy va kognitiv jihatdan chuqurroq mulohazalarga yo‘l ochadi.

Shuningdek, antitezaning o‘rganilishi til o‘qitish jarayonida katta ahamiyatga ega ekanligi ham yaqqol ko‘rindi. Turli tillarda stilistik figuralarni chuqurroq tushunish o‘quvchilarning nafaqat lingvistik mahoratini oshiradi, balki ularning madaniy kontekstlar va ma’no qatlamlarini tushunish qobiliyatini ham kengaytiradi. O‘qituvchilar uchun antitezani o‘rgatish orqali tilga o‘zgacha yondashuvni taqdim etish mumkin bo‘lib, bu usul o‘quvchilarga yanada murakkab tushunchalarni aniq va samarali tarzda ifodalash imkonini beradi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, turli tillar va madaniyatlarda qarama-qarshi figuralarning turlicha qo‘llanilishi tilshunoslikda chuqurroq kashfiyotlar uchun imkoniyat yaratadi. Stilistik figuralar o‘rtasidagi farqlarni tahlil qilish orqali tilshunoslar har bir madaniyatning dunyoqarashi va kognitiv modelini yaxshiroq tushunishlari mumkin. Boshqa fanlar metodlaridan foydalangan holda ushbu stilistik hodisani kengroq ochib berish va zid ma’noli birliklarni darajalar bo‘yicha qarama-qarshi qo‘yish bo‘yicha izlanish natijalari taqdim etildi.

Kelajakda stilistik figuralarni, ayniqsa qarama-qarshilikka asoslangan figuralarni o‘rganish jarayonini boshqa tillar va madaniy kontekstlarga kengaytirish bu sohada qo‘shimcha ma’lumotlarni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, tilshunoslikning madaniy va semantik qatlamlari bilan uyg‘unlashgan yondashuvlar tilni o‘rganish va o‘qitish jarayonida yangi usullarni taqdim etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Dickens, C. (1859). *A tale of two cities*. Chapman and Hall.
2. Shakespeare, W. (1597). *Romeo and Juliet*. New York, NY: Simon & Schuster.
3. Mironov, P.P. (2022). *Antithesis as one of the means of creating the language of A.P.Chekhov’s works*.
4. Shodiyeva D. Muhammad Yusuf she’riyati lingvopoetikasi: Filol. fanlari nomz... diss. – Toshkent, 2007. – B.144;
5. Yuldasheva, D.M. (2023). *Professor A.Mamajonovning o‘zbek xalq maqollaridan foydalanish mahorati*.
6. Yo‘ldashev, S.B. (2023). *Abdulla Oripov she’riyatida antiteza san’ati*.

UDK: 37.022 (37.02)

ORCID ID: 0009-0009-5789-3296

TIBBIY TA'LIM YO'NALISH TALABALARI REFLEKSIV MADANIYAT KO'NIKMALARINI INTERFAOL USULLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Xaydarova Nigora Obidovna

Farg'ona Davlat universiteti / Tayanch doktorant

*O'zbekiston respublikasi, Farg'ona viloyati, Farg'ona shahar, Murabbiylar ko'chasi,
19-uy. T: +998 90 230 09 15*

Annotatsiya Ushbu maqolada tibbiy ta'lim talabalari orasida refleksiv madaniyatni rivojlantirish texnologiyalarining samaradorligi o'rganiladi hamda refleksiv madaniyatni rivojlantirishning zamonaviy metodlari va usullari ilmiy tahlilga tortiladi. Tibbiyotda chet tilini o'rganish jarayonida talabalar o'z-o'zini anglash, fikrlash jarayonlarini tahlil qilish va o'z o'quv faoliyatlariga tanqidiy nazar bilan qarash ko'nikmalarini rivojlantirishi ta'limda muvaffaqiyatga erishishlari uchun muhim omillardan biri sanaladi. Maqolada refleksiv madaniyatni shakllantirish vositaslarini o'rganish asnosida, chet tilini o'qitish usullari va ularning o'quv jarayonidagi ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qo'llanilgan metodlar qatorida interfaol ta'lim shakllari, innovatsion texnologiyalar va muloqotga asoslangan yondashuvlar asosiy o'rinni egallaydi. Mazkur tadqiqot natijalari talabalar chet tilini o'rganish faoliyati samaradorligini oshirish va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: refleksiv madaniyat, tibbiy ta'lim, chet til o'qitilishi, kompetensiya, interfaol texnologiyalar, kasbiy rivojlanish.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ РЕФЛЕКСИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПОСРЕДСТВОМ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ У СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация В данной статье изучается эффективность технологий развития рефлексивной культуры среди студентов медицинского образования, а также научный анализ современных методов и приёмов развития рефлексивной культуры. В процессе изучения иностранного языка в медицине развитие у студентов навыков самосознания, анализа мыслительных процессов и критического отношения к своей учебной деятельности является одним из важных факторов достижения успеха в образовании. В

...тђе на основе изучения средств формирования рефлексивной культуры анализируются методы обучения иностранному языку и их влияние на учебный процесс. Результаты исследования показывают, что среди применяемых методов основное место занимают интерактивные формы обучения, инновационные технологии и коммуникативные подходы. Результаты данного исследования способствуют повышению эффективности деятельности студентов по изучению иностранного языка и развитию профессиональных компетенций.

Ключевые слова: рефлексивная культура, медицинское образование, обучение иностранному языку, компетенция, интерактивные технологии, профессиональное развитие.

THE TECHNOLOGY FOR DEVELOPING REFLECTIVE CULTURE SKILLS IN MEDICAL STUDENTS THROUGH INTERACTIVE METHODS

Annotation. This article examines the effectiveness of technologies for developing reflective culture among medical students and conducts a scientific analysis of modern methods and techniques for developing reflective culture. In the process of learning a foreign language in medicine, students develop skills in self-awareness, analysis of thought processes, and a critical view of their educational activities, which is one of the important factors in achieving success in education. The article analyzes methods of teaching a foreign language and their impact on the learning process through the study of means of forming a reflective culture. The research results show that interactive forms of learning, innovative technologies, and communication-based approaches occupy a central place among the methods used. The results of this study will contribute to improving the effectiveness of students' foreign language learning activities and the development of professional competencies.

Keywords: reflective culture, medical education, foreign language learning, competence, interactive technologies, professional development.

KIRISH.

Zamonaviy tibbiy ta'lim tizimida mutaxassislar tayyorlash jarayonida talabalar kasbiy rivojlanishiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bunda nafaqat nazariy bilimlar, balki talabalar shaxsiy va professional kompetensiyalarini rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu kompetensiyalardan biri — refleksiv madaniyatdir. Refleksiv madaniyat talabaning o'quv faoliyatini tanqidiy tahlil qilish, bilimlarini baholash va kasbiy faoliyatiga nisbatan mas'uliyatli yondashish imkonini beradi [1, 156].

"Tibbiyotda chet tili" fanini o'rganish jarayonida refleksiv madaniyatning rivojlanishi talabalar kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki chet tilini o'rganish jarayonida talabalar nafaqat tilni o'zlashtirishadi, balki turli o'quv faoliyatlarida faol ishtirok etish, bilimlarini tanqidiy baholash va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar

[123]. Shuningdek, chet tilini o‘qitish talabalar dunyoqarashini kengaytirish va ularning muloqot madaniyatini yuksaltirishga yordam beradi.

Ushbu maqolada tibbiy ta’lim talabalarida refleksiv madaniyatini rivojlantirish texnologiyalarning samaradorligi tahlil qilinadi. Ta’lim jarayonidagi interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlar o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, chet til fanini o‘qitish jarayonida refleksiv madaniyatni rivojlantirish talabalarning kasbiy rivojlanishiga sezilarli darajada yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Refleksiv madaniyatni rivojlantirish masalasi ko‘plab ilmiy manbalarda keng yoritilgan. Refleksiv madaniyat shaxsning o‘ziga tanqidiy tahlil bilan yondashish qobiliyatini rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lib, u professional va shaxsiy rivojlanish jarayonida muhim o‘rin tutadi. Ivanova [3] va Jons [4] tadqiqotlarida refleksiv madaniyatning o‘quv jarayonidagi ahamiyati, ya’ni o‘quvchilarning o‘z bilimlarini mustahkamlashda qanday rol o‘ynashi haqida fikr yritiladi. Ularning fikrlariga ko‘ra, interfaol ta’lim va turli xil metodlar refleksiv madaniyatni rivojlantirishining asosiy elementlari hisoblanadi.

Petrova [5] va Karimov [6] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham ta’lim jarayonida interfaol texnologiyalar, maxsus o‘quv metodlari va muloqotga asoslangan yondashuvlarning zarurligini ta’kidlaydi. Bu usullar talaba faoliyatini tahlil qilishni rag‘batlantiradi.

Shuningdek, O‘zbekistonlik olim Tuxtaev [7], chet tilini o‘qitishda talabalarni faol o‘quv jarayonlariga jalb qilishning ahamiyatini o‘z izlanishlari natijasida ta’kidlagan. Uning fikricha, kommunikativ yondashuv, rol o‘yinlari, va tilni amaliyotga yo‘naltirgan mashg‘ulotlar refleksiv madaniyatni shakllantirishning samarali usullaridir.

Rossiyalik tadqiqotchilar Ivanov va Petrovlar ham tibbiy ta’limda refleksiv madaniyatni rivojlantirishning dolzarbligini ko‘rsatadi [7]. Ularning tadqiqotlari tibbiyot yo‘nalishi talabalari uchun refleksiv jarayonlarni rivojlantirish kasbiy tayyorgarlikning zaruriyati ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu jarayonlar orqali talabalar nafaqat kasbiy bilimlarni egallaydi, balki o‘z faoliyatlarini doimiy ravishda tahlil qilib, o‘zlarini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Bulardan tashqari, O‘zbekiston va MDH davlatlari olimlari Qobilova [8], Volkov [9], refleksiv madaniyatning muhimligi va uni rivojlantirishning turli xil usullari haqida o‘z tadqiqotlarini olib borganlar. Ularning fikriga ko‘ra, chet tili o‘qitishning interfaol usullari refleksiv jarayonlarni faollashtirishda muhim o‘rin tutadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, refleksiv madaniyatni rivojlantirish ta’lim jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, bu borada interfaol texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish talabalarning kasbiy kompetensiyalarini yanada oshirishga yordam beradi.

METODOLOGIYA.

Tajriba-sinov ishlari O‘zbekiston tibbiyot oliy o‘quv yurtlarining 2-kurs talabalari o‘rtasida o‘tkazildi. Chet tili darslarida refleksiv madaniyatni oshirishga qaratilgan maxsus

qov texnologiyalari qo‘llanildi. Interfaol ta‘lim metodlari, ya‘ni muloqotga asoslangan mashg‘ulotlar, rol o‘yinlari, guruhli topshiriqlar va kasbiy yo‘naltirilgan amaliyotlar asosida darslar tashkil etildi. Ushbu metodlarning asosiy maqsadi talabalar o‘z bilimlarini tanqidiy tahlil qilishlari va chet tilida muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish hisoblanadi. Talabalarga chet tili fanini o‘rganish jarayonida refleksiv topshiriqlar berilib, ularning o‘z faoliyatlarini baholash va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga urg‘u berildi.

ISHTIROKCHILAR.

Tadqiqotda tibbiyot oliygohining 25 nafar 2-kurs talabalari ishtirok etdi. Ushbu talabalar yoshi, jinsi va chet tilini o‘rganish darajasi jihatidan turli o‘xshashlik asosida bitta akademik guruh doirasida qamrab olingan bo‘lib, ishtirokchilar 4 hafta davomida refleksiv madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlarga jalb qilindi. Har bir mashg‘ulotdan so‘ng talabalar o‘z fikrlarini yozma ravishda bayon etishdi, o‘z faoliyatlarini baholadilar va tahlil qilishga urg‘u berdilar.

TADQIQOT NATIJALARI.

Tajriba natijalariga ko‘ra, talabalarning refleksiv madaniyati sezilarli darajada rivojlandi (13%). 25 nafar talabadan 18 nafari o‘z bilimlarini tanqidiy tahlil qilish qobiliyatlarini yaxshilaganliklarini ko‘rsatdilar. Interfaol metodlar va refleksiv topshiriqlar orqali talabalar chet tilidagi muloqot ko‘nikmalarini ham faollashtirdilar. Bu o‘zgarishlar talabalar o‘z faoliyatlarini muntazam tahlil qilib borishi bilan bog‘liq bo‘lib, chet tilini yanada samarali o‘rganish imkonini berdi.

Ko‘rsatkichlar	Natijalar
Talabalar soni	25
Refleksiv madaniyati oshgan talabalar soni	18
Mashg'ulotlardan oldin refleksivlik madaniyat bo'yicha testlardan past natija ko'rsatgan talabalar soni	10
Mashg'ulotlardan so'ng refleksivlik darajasi yuqori natija ko'rsatgan talabalar soni	8
Chet tilida muloqot qobiliyati yaxshilanganlar	20
O'sish foizi	13%

1-jadval. Tajriba sinov ishlari natijasida talabalarning refleksiv madaniyat bo'yicha bilimlarining o'sish surati tahlili.

Table 1. Analysis of the growth rate in students' knowledge of reflective culture as a result of experimental trials.

MUHOKAMA.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, refleksiv madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan interfaol metodlar talabalar uchun samarali natijalarni ta‘minlaydi. Ushbu metodlarning qo‘llanilishi talabalarni chet tilini o‘rganish jarayonida o‘z bilimlarini tanqidiy baholash va

... muloqotga kirishishga undadi. Talabalar refleksiv topshiriqlar orqali o‘zlarini anglash va o‘z faoliyatlarini rivojlantirish bo‘yicha ijobiy natijalarga erishishdi. Natijalardan ko‘rinib turibdiki, refleksiv madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalar talabalarning nafaqat til ko‘nikmalarini, balki umumiy kasbiy kompetensiyalarini ham rivojlantirishga yordam beradi.

Talabalarning chet tili darslarida refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali ularning nafaqat til o‘rganish jarayonidagi muvaffaqiyati, balki umumiy kasbiy tayyorgarligi ham yaxshilanganligi aniqlandi. Bu yondashuvning asosiy afzalligi talabalarning o‘z bilimlari va ko‘nikmalarini chuqurroq tahlil qila olishida namoyon bo‘ladi. Tajriba davomida 25 nafar talaba ishtirok etgan bo‘lib, ularning 18 nafari tajriba sinov ishlari davomida qo‘llanilgan metodlar orqali refleksiv madaniyatni sezilarli darajada oshirgan. Bu ko‘rsatkich talabalarning o‘z faoliyatlariga tanqidiy yondashish va o‘qitish jarayonida faol ishtirok etishlariga yordam berganini ko‘rsatadi. Chet tilida muloqot qobiliyatining yaxshilangani, ya‘ni 20 nafar talabada bu qobiliyat ancha kuchaygani tajribada foydalanilgan interfol usullarning afzalliklaridan biridir.

Refleksiv madaniyatni biz yuqorida taklif etayotgan interfaol usullar orqali rivojlantirishning asosiy afzalliklari shundaki, talaba o‘z o‘qish jarayoniga faollik bilan yondashadi, o‘z bilimlarini tahlil qilish orqali o‘zini doimiy ravishda rivojlantirishga intiladi. Bu texnologiya yordamida talabalarda mustaqil fikrlash, muammolarni aniqlash va hal qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. Talabalar o‘z bilimlarini baholashni o‘rganib, dars jarayonida muloqot va hamkorlik qilish malakalarini shakllantirishga katta ahamiyat beradilar. Bundan tashqari, chet tilini o‘rganishda refleksiv madaniyatning rivojlanishi talabalar o‘rtasida o‘zaro muloqotni kuchaytiradi va ularning kommunikativ ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Bu ko‘nikmalar nafaqat o‘quv jarayonida, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida ham ularga katta foyda keltiradi.

Tadqiqotning afzalliklari bilan bir qatorda, keying ilmiy ishlarda ushbu jihatlariga etibor berish tavsiya etiladi. Masalan, tajriba faqatgina 25 nafar talabadan iborat kichik guruhda o‘tkazilgan bo‘lib, bu barcha talabalarga xos bo‘lgan tendensiyalarni to‘liq aks ettirmasligi mumkin. Shuningdek, refleksiv madaniyatning uzoq muddatli ta‘siri va bu texnologiyaning boshqa o‘quv yo‘nalishlariga qanday ta‘sir qilishi bo‘yicha qo‘shimcha tadqiqotlar talab qilinadi.

Bir so‘z bilan aytganda, refleksiv madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalarni tibbiy ta‘limning boshqa sohalarida ham qo‘llash, talabalarning kasbiy malakasini oshirishga va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta‘minlashga xizmat qilishi mumkin.

XULOSA.

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tibbiy ta‘lim talabalari orasida refleksiv madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalar samarali natijalar berdi. Interfaol metodlar, xususan, muloqotga asoslangan mashg‘ulotlar va refleksiv topshiriqlar

talabalar o‘z bilimlarini tahlil qilish, kasbiy faoliyatlarini chuqurroq anglash va muvaffaqiyatli fikrlash ko‘nikmalarini oshirdi. 25 talabaning 18 nafari refleksiv madaniyatda sezilarli ijobiy o‘zgarishlarni namoyon etdi, bu esa o‘quv jarayonini yanada samarali qilishga yordam berdi. Ushbu texnologiyalarni chet tili o‘qitish jarayonida qo‘llash nafaqat chet tilida erkin muloqot qilishni osonlashtirdi, balki talabalarning umumiy kasbiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Mazkur tadqiqot natijalari asosida, tibbiy ta’lim yo‘nalishida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish uchun refleksiv madaniyatni rivojlantirish bo‘yicha yanada chuqurroq izlanishlar o‘tkazish lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Ivanova, T. (2018). Refleksiv madaniyat va uning ta'lim jarayonidagi o'rni. *Pedagogika jurnali*, 45(2), 78-90.
2. Jones, M. (2020). Critical reflection in professional development. *Educational Review*, 67(1), 30-45.
3. Petrova, L. (2019). Interaktiv ta'lim texnologiyalari va refleksiv madaniyat. *Ta'lim va Innovatsiyalar*, 22(4), 112-125.
4. Karimov, A. (2021). Oliy ta'limda refleksiv madaniyatni rivojlantirishning metodik asoslari. *O'zbekiston pedagogik tadqiqotlari jurnali*, 12(3), 67-82.
5. Tuxtaev, I. (2020). Chet tilini o'qitishda refleksiv madaniyatni shakllantirish. *Chet tillari va ta'lim texnologiyalari jurnali*, 9(5), 55-70.
6. Johnson, A. (2022). Reflective thinking in foreign language education. *Language Teaching Research*, 76(3), 235-249.
7. Ivanov, P., & Petrov, V. (2021). Refleksiv madaniyat tibbiy ta'limda: metod va natijalar. *Russian Journal of Medical Education*, 14(6), 88-101.
8. Qobilova, S. (2017). Oliy ta'lim tizimida refleksiv madaniyatni rivojlantirish yo'llari. *O'zbek pedagogik innovatsiyalar jurnali*, 5(2), 34-42.
9. Volkov, A. (2018). O'quv jarayonida refleksiv madaniyatni shakllantirishning usullari. *Pedagogika va Psixologiya jurnali*, 16(1), 44-59.
10. Begmurzayevich D. B. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida refleksiv madaniyatni rivojlantirishning metodologik asoslari //fan, ta'lim va amaliyotning integrasiyasi. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 154-160.
11. Sadikova U. Tibbiy madaniyat jamoat salomatligining muhim bogini sifatida //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 121-123.

**ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARDA MILLIY VA
UMUMMADANIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA XALQ OG'ZAKI
IJODINING O'RNI
(„Uch og'a – ini botirlar” ertagi misolida)**

Haydarova Dilnozaxon Elmurot qizi

QDPI 13.00.02 -Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
1 – bosqich tayanch doktoranti Tel : +998905670105 E-mail:
dilnozaxonhaydarovaa@gmail.com

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada adabiyot darslarida o'quvchilarda milliy va umummadaniy qadriyatlar, xalq og'zaki ijodining ushbu qadriyatlarni shakllantirishdagi o'rni va ahamiyati, xalq og'zaki ijodi va poetik tahlil, qadriyat tushunchasi, o'quvchidagi milliy va umummadaniy qadriyatlarning oshishi haqida so'z boradi. Milliy va umummadaniy qadriyatlarni rivojlantirish xalq og'zaki ijodi namunalaridan biri „Uch og'a – ini botirlar” ertagi misolida ko'rib chiqiladi.

АННОТАЦИЯ В данной статье говорится о национальных и общекультурных ценностях у учащихся на уроках литературы, о роли и значении фольклора в формировании этих ценностей, фольклорно-поэтическом анализе, понятии ценности, приумножении национальных и общекультурных ценностей. у студентов идет. Развитие национальных и общечеловеческих культурных ценностей рассматривается на примере сказки «Три брата и золовки», одного из примеров народного устного творчества.

ANNOTATION This article talks about national and general cultural values in students in literature classes, the role and importance of folklore in the formation of these values, folklore and poetic analysis, the concept of value, the increase of national and general cultural values in students. goes The development of national and universal cultural values is considered in the example of the fairy tale "Three brothers and sisters-in-law", one of the examples of folk oral creativity.

KALIT SO'ZLAR: Adabiyot darslari, xalq og'zaki ijodi, milliy qadriyat, poetika, umummadaniy qadriyat, insonparvarlik, ezgu fazilatlar, pedagogik mahorat, maqol, matal, hikmatli so'z, ertak, rivoyat

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Уроки литературы, фольклор, национальная ценность, поэтика, общечеловеческая ценность, гуманизм, добрые качества, педагогическое мастерство, пословица, пословица, мудрое изречение, сказка, повествование

KEY WORDS: Literature lessons, folklore, national value, poetics, universal humanitarianism, good qualities, pedagogical skill, proverb, wise saying, fairy tale, narrative

KIRISH.

Hozirgi globallashtirilgan davrda o‘quvchi yoshlarning ta’limi va tarbiyasi bilan shug‘ullanish muhim jarayonlardan biri bo‘lib qolmoqda. Zero, kelajagimiz ertalarini turli yot g‘oyalar va illatlardan himoya qilish, texnika va texnologiya asrida ularning ruhiyatiga salbiy ta’sir etuvchi saytlar yoki kiber o‘yinlardan himoya qilish uchun, avvalombor, o‘quvchilar ma’naviy olamida qadimdan sayqallanib kelayotgan qadriyatlarimiz, ota-bobolarimizdan meros bo‘lib kelayotgan an’ana va urf-odatlarimizni ular ongiga go‘zal va ta’sirli qilib yetkazish ta’lim tizimi hamda pedagoglarimiz oldida turgan muhim vazifa hisoblanadi. Shuni inobatga olgan holda, bugungi kunda umumta’lim fanlaridagi o‘quv materiallari va ulardan ko‘zlangan maqsad yangi bosqichga olib chiqilishi zarur.

Avvalo, qadriyat tushunchasining izohiga to‘xtalsak. “Qadriyat” so‘ziga O‘zbekiston milliy ensiklopediyasida quyidagicha ta’rif berilgan: “Qadriyat - voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llanadigan tushuncha. Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsalar, masalan, erkinlik, tinchlik, adolat, ijtimoiy tenglik, ma’rifat, haqiqat, yaxshilik. Go‘zallik, moddiy va ma’naviy boyliklar, an’ana, urf-odat va boshqalar qadriyat hisoblanadi. Ijtimoiy fanlarning qaysi sohasida qadriyatga doir tadqiqot olib borilgan bo‘lsa, bu tushunchaga shu jihatdan ta’rif berishga intilishgan.

Olam, tabiat va jamiyatning eng muhim tomonlarini, qonun-qoidalarini, aloqadorliklarini ifodalaydigan qadriyatlar umumbashariy xususiyatga ega. Bunday qadriyatlar o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydigan abadiy qadriyatlardir. Muayyan bir elat, millat, xalqning hayoti, turmush tarzi, tili, madaniyati, ma’naviyati, urf-odat va an’analari, o‘tmishi va kelajagi bilan bog‘liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir. Inson, uning faoliyati, turmush tarzi, e’tiqodi, umr ma’nosi, odobi, go‘zalligi bilan bog‘liq qadriyatlar shaxsiy qadriyatlardir. Qadriyatlar komil insonni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. (Qiyom Nazarov)[⁴⁸] Demak, qadriyat tushunchasini har kim, har bir xalq va millat o‘z ehtiyoji, ma’naviy olamidan kelib chiqib mustaqil idrok etadi.

Milliy qadriyatlarimizning tiklanishi o‘z navbatida milliy ongliligimiz, u bilan bog‘liq bo‘lgan milliy his-tuyg‘u va g‘ururimizning tiklanishiga olib keladi. Milliy uyg‘onish, milliy his-tuyg‘u va g‘ururning tiklanishi bu milliy tiklanish bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan qonuniy, tabiiy jarayondir. Har bir xalq o‘zining katta-kichik bo‘lishidan qat’iy nazar, o‘z-o‘zini anglamasdan, milliy madaniyat, milliy qadriyatlarini avaylab-asramasdan turib boshqa xalqlarning qadriyatlariga hurmat-izzat bilan qaray olmaydi. “O‘z xalqiga, uning an’alariga, tili va madaniyatiga muhabbat va hurmatni tarbiyalamasdan turib, o‘z xalqini millatlarning

⁴⁸ O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2000-2005

„Dunjahon hamjamiyatida tenglardan biri sifatida idrok qiluvchi haqiqiy insonning vatanining jonkuyarini tarbiyalash mumkin emas”^[49].

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘zaro qanchalik uyg‘unlashgan bo‘lsa, ularning har biri rivojlanishi uchun shunchalik imkoniyat ochiladi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar bir-biri bilan bevosita o‘zaro bog‘liq bo‘lib, bir-biriga ta’sir etadi, biri-ikkinchisini to‘ldiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Ta’lim-tarbiya nazariyasi sohasida Xolboyeva G.A. “Xalq og‘zaki ijodi namunalari orqali o‘quvchilarda milliy qadriyatlarni shakllantirish tamoyillari” nomli tadqiqot ishida o‘quvchilarga xalq og‘zaki ijodi namunalari orqali milliy qadriyatlarni singdirish to‘g‘risida so‘z yuritgan [50]. D.X.Qosimovning “O‘quvchilarda ma’naviy qadriyatlarni egallash ehtiyojini shakllantirish texnologiyasi” nomli tadqiqotida 5-9-sinf o‘quvchilarida ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini batafsil yoritib berilgan. O.Musurmonovning ta’kidlashicha, “Pedagogik nuqtai nazardan qadriyatlar shaxs ongi va faoliyatini rivojlantirishga, uni bir butun shaxs sifatida shakllanishiga ta’sir etuvchi madaniy-marifiy vositadir”^[51].

Siyosatshunos olim N. Jo‘rayevning yozishicha “Xatti-harakatlar, intilishlar har qanday sharoitda ham umumxalq manfaatini hisobga olib, unga tayansagina qadriyatga aylanadi”^[52]. Sh.Taylanova o‘zining “Pedagogika oliy ta’lim muassasasi talabalarida qadriyatlar tizimini shakllantirish (“Pedagogika tarixi” fani misolida) deb nomlangan tadqiqot ishida “Qadriyatlar tizimi asrlar davomida shakllangan, tabiat, jamiyat va madaniyatda aks etgan voqelikka ongli munosabat natijasida yuzaga keluvchi qarashlar yig‘indisidir”^[53] deb ta’riflaydi. Yoshlarda milliy qadriyatlarni shakllantirishda badiiy adabiyot, xususan umumta’lim maktablari uchun DTS talablari asosida shakllantirilgan adabiyot darsliklari va ularda berilgan adabiy-badiiy matnlarning o‘rni juda katta.

Ushbu maqolada adabiyot darslarida xalq og‘zaki ijodi namunalari orqali (5-sinf adabiyot darsligi asosida) milliy va umummadaniy qadriyatlarni shakllantirish haqida so‘z boradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Folklorshunos olim Omonulla Madayev xalq og‘zaki ijodi namunalari, xususan, ertaklarning o‘quvchi yoshlar tarbiyasidagi o‘rni, ahamiyati, bolalarda milliy qadriyatlarning rivojlanishi haqida shunday yozadi : „Ertaklarda xalq tiliga mansub so‘zlardan o‘rinli foydalaniladi, Aytuvchi o‘z fikrlarini sodda gaplardan tuzilgan aniq fikrlar vositasida davom ettiradi. Bu janrga mansub asarlarda, albatta, qizlar o‘n to‘rt kunlik oydan go‘zal, yigitlar

⁴⁹ I.A.Karimov. O‘zbekistonning o‘z istiqloli va taraqqiyot yo‘li. -Toshkent:O‘zbekiston, 1992, 77b.

⁵⁰ Xolboyeva G.A.Xalq og‘zaki ijodi namunalari orqali o‘quvchilarda milliy qadriyatlarni shakllantirish tamoyillari. Ped.fan nomzodlik diss.2010.16-b.

⁵¹ Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar-sog‘lom avlodni tarbiyalash vositasi. -T.: 1995.

⁵² Jo‘rayev Narzulla. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-manbaa ijodiy uyi. Toshkent-2013. 167-bet.

⁵³ Taylanova Sh. Z. Pedagogika oliy ta’lim muassasasi talabalarida qadriyatlar tizimini shakllantirish (Pedagogika tarixi fani misolida). Ped.fan.nomz.diss.(PhD)

rd, qilichday keskir, dasturxonlar ochiluvchan, xumlar qaynama xususiyatga ega bo‘ladi. Ertaklarda juda boy va turli – tuman o‘xshatish, sifatlash, mubolag‘alar majmuasiga duch kelamiz. Shuning uchun ham xalq og‘zaki ijodi tarkibidagi bu asarlar haqiqiy ma’noda qadriyatlar namunasidir”[⁵⁴].

Milliy va umummadaniy qadriyatlarning shakllanish bosqichlarini biz 5 – sinf amaldagi darsliklar tarkibidagi xalq og‘zaki ijodi namunalari orqali ko‘rib chiqdik.

Xalq og‘zaki ijodining eng qadimiy turlaridan biri ertakdir. Xayoliy va hayotiy voqealar asosiga qurilgan, tarbiyaviy ahamiyatga ega og‘zaki hikoyalar ertak deyiladi. Ertak turli hududlarda matal, ushuk, varsaki, cho‘pchak tarzida ham nomlanadi. Ertaklarda xalqning orzu-umidlari, intilishlari, urf-odat va an‘analari aks etadi.

„Uch og‘a-ini botirlar” ertagining voqealari o‘quvchi uchun juda qiziqarli bo‘lib, tarbiyaviy ahamiyati ham katta. Qadim zamonda o‘rtahol bir kishi yashagan ekan. Uning uch o‘g‘li bo‘ladi. O‘g‘illarini safarga kuzatishdan oldin ularga shunday pand-nasihatlar qiladiki, o‘quvchi ulardan bu kishining qanday odamligini bilib oladi. «O‘zimdan keyin baxtsiz bo‘lib qolmanglar deb, sizlarni o‘qitdim», – deydi u. Haqiqatan ham o‘qigan odam dunyoni taniydi, oq-qoraning farqiga boradi. Ilmli va hunarli odam hech qachon xor bo‘lmaydi. Ota o‘g‘illarini tarbiyalashda uch narsaga amal qiladi. Birinchidan, sog‘lom qilib tarbiyalaydi, natijada o‘g‘illari baquvvat bo‘lib o‘sadi. Ikkinchidan, qurol-yarog‘ bilan tanishtiradi, natijada o‘g‘illari yarog‘ ishlatishga usta bo‘lishadi. Uchinchidan, qo‘rqitmay o‘stiradi, natijada o‘g‘illari botir, dovyurak bo‘lib voyaga yetishadi. Endi bularning ustiga ilmli ekanligini ham qo‘shsak, ular naqadar barkamol yigitlar ekaniga guvoh bo‘lamiz. Biroq ularning otasi bu bilan ham kifoyalanib qolmaydi. U o‘g‘illarining yanada mukammal bo‘lishlarini istaydi. Shu sababli ularga yana uch narsani uqtiradi: “To‘g‘ri bo‘ling bexavotir bo‘lasiz. Maqtanchoq bo‘lmang - xijolat tortmaysiz. Dangasalik qilmang - baxtsiz bo‘lmaysiz”.

O‘g‘illari otalarining bu o‘gitlariga amal qilganlari uchun ham barcha xatarlardan omon chiqadi. Hatto podshoh o‘zining uch qizini ularga berib, og‘a-inilarni o‘ziga kuyov qilib oladi. Endi ular saroyda qolib, faqat yeb-ichib, farog‘atda yashasalar ham bo‘lardi. Podshohning o‘zi ularga shuni taklif qiladi. Biroq og‘a-inilar bunga rozi bo‘lmaydi.

Xalq ertaklarida el – yurtni ko‘z qarachig‘iday avaylab saqlovchi ajoyib qahramonlar ulug‘lanadi; ayollarning haq – huquqlari himoya qilinadi; uzoq masofalar yaqin qilinadi; kishilar xarakteridagi yaramas odatlar, noma’qul illatlar tanqid ostiga olinadi; mardlik, epchillik, dovyuraklik, mehnatsevarlik, halollik, vafodorlik, saxiylik g‘oyalari ulug‘lanadi.

Xalqimizning milliy urf-datlari, ichki intizomi, madaniyati, iffati, or-nomusi, nozik tabiati umuminsoniy fazilatlar bilan uyg‘unlashib ketgan. Bu fazilatlar uzoq hayotiy tajribalar asosida shakllangan bo‘lib, xalqimizning qon-qoniga singib, qadriyat darajasiga ko‘tarilgan. Zamonaviy ta’lim-tarbiya ana shunday sharqona milliy tarbiya bilan uyg‘un holda olib borilsa,

⁵⁴ Adabiyot 5 -sinf (I qism) Q.B. Yo‘ldoshev, O.O. Olimjonov, N.N.Yusufjonova va boshqalar, Toshkent : - 2024

shlarda milliy ong, milliy g‘urur shakllanadi. Ularning odob-ahloqi, xulqi milliy ruhiy oziqlanib, tiniqlik kasb etadi. Asrlar davomida xalq hayotida sinovlardan o‘tgan qadriyatlar butun millatni ezgulikka boshlaydi. Shunday ekan jamiyatimizning buguni, ertasi va kelajagi ko‘p jihatdan yoshlarimizning milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalanishiga bog‘liq.

Darhaqiqat, o‘zbek millatining milliy qadriyatlari - tug‘ilgan makon va ona yurtga ehtirom, ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, muomalada mulozamat, hayo, andisha kabilar bo‘lib bular mustaqillikni mustahkamlashda ma‘naviy asoslardan biri bo‘lib kelmoqda.

Yuqorida milliy qadriyatlarga xos xususiyatlarni quyidagi jadvalda „Uch og‘ayni botirlar“ ertagidan olingan adabiy parchalar, parchaga xos maqollar, ulug‘langan qadriyatlar haqida so‘z boradi. :

„Uch og‘a- ini“ ertagidan olingan adabiy parchalar	Mazmuniga mos keluvchi barqaror birikmalar (maqollar)	Ulug‘langan milliy va umummadaniy qadriyatlar
„Uch og‘a – ini safarga otlandi. Yo‘lda ular kechasi navbatma – navbat poyloqchilik qilishga kelishildi. Birinchi kecha to‘ng‘ich botir sherni, ikkinchi kecha o‘rtancha botir ajdarni, uchinchi kecha kenja botir o‘g‘rilarni yengadi.	Birlashgan o‘zar – birlashmagan to‘zar.	Ushbu adabiy parchada do‘stlik, ittifoqlik haqida so‘z boradi. Birlashish eng kata kuch ekanligi yosh avlodga milliy qadriyat sifatida o‘rgatib kelinadi.
„Podshoh vazirni ham o‘ldirib yuboribdi. Bechora to‘tining begunoh o‘lganiga qayg‘uribdi, lekin ish o‘tgan ekan“.	So‘nggi pushaymon – o‘zingga dushman.	Ushbu adabiy parchada ortiqcha kuyunish eng yomon illatlardan biri ekanligi, inson mushkul vaziyatlarga tushganda „Yetti o‘lchab, bir kes“ maqoliga qat‘iy amal qilishi kerakligi haqida so‘z boradi.
„Podshoh vazirning so‘ziga ishonib : - Zindonga solinsin! – deb buyuribdi“.	Achchig‘ing chiqsa ham, aqling qochmasin	Ushbu parcha o‘quvchi yoshlarda har qanday ishni o‘ylab, fikrlab, tafakkur tarozisiga solib, so‘ngra ish qilish kerakligi uqtiriladi.
„Botir yigitlar ikki yil deganda otalarining oldiga olti kishi bo‘lib	Qobil farzand – jonga payvand.	O‘zbek oilalarida o‘quvchi yoshlarga oila

kelibdilar. Otasi ham bularning kelishini eshitib uch bo‘lak hovlibog‘ tayyorlab qo‘ygan ekan. Har birlari tayinlangan joyga ko‘chib o‘tib, barchalari rohat – farog‘atda yashabdilar.		– ulug‘ ne‘mat, ota – ona eng ulug‘ insonlar, ota–onaga xizmat – eng katta baxt hozirgacha milliy qadriyatlarimizning ajralmas bo‘lagi ekanligi haqida so‘z boradi.
- Mening Hindiston degan yurtida ota – onam, aka – ukam, opa – singillarim bor. Falakning gardishi bilan sizning dargohingizga kelib qoldim, shirin so‘zim orqasidan sizday podshohga hamsuhbat bo‘ldim. Iltimosim shuki, meni qafasdan chiqarib, yigirma kunga javob bersangiz...	Har qush o‘z uyasiga qarab uchar	Parchanining mazmuni shundan iboratki, har bir tirik jonda milliy g‘urur tushunchasidan tashqari, milliy Vatan umummadaniy qadriyati haqida so‘z boradi. Shoir aytganidek, har kimning tug‘ilgan yeri Misr shahriga tenglashtiriladi.
„Albatta, yolg‘on so‘zlamaymiz, - debdi O‘rtancha botir. – Bu voqeaga aralashgan bo‘lsak, aytmoq lozim‘‘.	Boshingga qilich kelsa ham, rost gapir.	O‘zbek xalqida rostgo‘ylik milliy qadriyat darajasiga ko‘tarilgan.

XULOSA.

Umuman olganda, ushbu ertakdagi har bir epizodda, masalan, ota va o‘g‘illar suhbat, kenja botir hikoyasidagi to‘ti va podshoh haqidagi kelishuv, xiyonatkor vazir, botirlarning podshoh ziyofatidagi suhbat, otaning tarbiya usuli, podshoh va kenja botir munosabati, qo‘yingki, barcha syujetlarda o‘quvchi yoshlarni milliy qadriyatlar, umummadaniy fazilatlar haqida mulohazalar, fikrlar uchraydi. Asarning ana shunday pedagogik maqsadi esa bugungi kunga kelib ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Asarning ota – nasixati bilan boshlanishi esa yuksak odob – axloqning namunasi, donolik va donishmandlik belgisi ekanligidan dalolat beradi. Shunday ekan Yurtboshimiz tun- u kun ta’kidlaganidek : „Najot – ilmda, najot – ta’limda, najot – tarbiyada bo‘lib qolaveradi”[3].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2000-2005, - 478 b
2. I. A. Karimov. O‘zbekistonning o‘z istiqlol va taraqqiyot yo‘li. -Toshkent:O‘zbekiston, 1992, 77b

3. Sh. M. Mirziyoyev „Ona yurtimizning baxt – u iqbolini buyuk va mehnatkash xalqi bilan quramiz” , - 2022
4. Xolboyeva G. A. Xalq og‘zaki ijodi namunalari orqali o‘quvchilarda milliy qadriyatlarni shakllantirish tamoyillari. Ped.fan nomzodlik diss.2010.16-b.
5. Jo‘rayev Narzulla. Mustaqil O‘zbekiston tarixi. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-manbaa ijodiy uyi. Toshkent-2013. 167-bet.
- Taylanova Sh. Z. Pedagogika oliy ta’lim muassasasi talabalarida qadriyatlar tizimini shakllantirish (Pedagogika tarixi fani misolida). Ped.fan.nomz.diss.(PhD)
6. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar-sog‘lom avlodni tarbiyalash vositasi. -T.: 1995.
7. Adabiyot 5– sinf (I qism) Q.B.Yo‘ldoshev, O.O.Olimjonov, N.N.Yusufjonova va boshqalar, Toshkent : - 2024
8. Adabiyot 5 – sinf (I qism) S. Ahmedov, B. Qosimov, R. Qo‘chqorov. Sh. Rizayev va boshqalar, Toshkent – 2020

TIBBIY TA'LIM TALABALARINI DIFFERENSIAL YONDOSHUV ASOSIDA O'QITISHNING PSIXOLOGIK - PEDAGOGIK ASOSLARI

Kodirova Muxabbat Matkarim qizi

Kommunal va mehnat gigiena kafedrası assistenti

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti.

muxabbatkodirova3@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tibbiy talim talabalarining differensial yodashuv asosida o'quv jarayonini tashkil qilishga qaratilgan bo'lib, talabalarining shaxsiy psixologik xususiyatlarini inobatga olgan xolga o'rgatish va shaxsiy rivojlanish uchun qulay muxit yaratish haqida malumotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlari: pedagogika va psixologiya, falsafa, talim va tarbiya nazariyasi, differensial yondashuv

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА.

Аннотация: В этой статье рассматривается организация учебного процесса для студентов медицинского образования на основе дифференциального подхода, с учетом их индивидуальных психологических особенностей, а также создание благоприятной среды для обучения и личностного развития.

Ключевые слова: педагогика и психология, философия, теория образования и воспитания, дифференциальный подход.

PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING MEDICAL STUDENTS BASED ON A DIFFERENTIAL APPROACH

Annotation: This article discusses the organization of the educational process for medical students based on a differential approach, taking into account their individual psychological characteristics, as well as creating a favorable environment for learning and personal development.

Keywords: pedagogy and psychology, philosophy, theory of education and training, differential approach.

KIRISH. Differensial yondashuv har bir talaba bilan butun jamoaviy va shaxs bilan frontal o'quv ishlari o'rtasida oraliq pozitsiyani egallaydi [55]. Bu o'qituvchining ta'lim faoliyatini osonlashtiradi, chunki u har bir talaba uchun emas (o'quv guruhlarining yuqori bandligi sharoitida kechishi qiyin bo'lgan vaziyatlar), balki talabalarning ma'lum bir "toifasi" uchun ta'lim mazmuni va shakllarini aniqlashga imkon beradi. Differensial yondashuvni amalga oshirishga o'yinlar, musobaqalar, vaqtinchalik ijodiy jamoalarni tashkil etish, talabalarning xizmatlarini ochib berishga yordam beradigan maxsus pedagogik vaziyatlarni yaratish yordam beradi. Differensial yondashuvning zaruriy sharti shaxslararo munosabatlarni o'rganishdir, bu sizga shaxs va guruh, guruh va jamoa, bolalar va kattalar va boshqalar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Ushbu yondashuvning samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri ta'lim tashkilotidagi hamkorlikning ijodiy muhitiga va uni demokratik boshqarishga bog'liq.

Differensial yondashuvning mohiyati:

- a) har bir talaba uchun uning haqiqiy o'rganish imkoniyatlariga muvofiq talab qilinadigan o'quv natijalariga erishish;
- b) shaxsning kognitiv, qadriyat, ijodiy, kommunikativ va badiiy salohiyatini rivojlantirishni ta'minlash;
- v) tinglovchilarning haqiqiy ta'lim imkoniyatlariga muvofiq o'qitish va "zudlik bilan rivojlanish zonasi"ga yo'naltirish.

Muhim nuqta - farqlash mezonlarini aniqlash uchun shaxsiy xususiyatlarni o'rganish.

ADABIYOTLR TAHLILI VA METODLARI. Pedagogika sohasining taniqli olimlaridan biri Sh.A. Amonashvili ta'lim "bolaning shaxsiy xususiyatlariga o'zgaruvchan bo'lishi kerak" deb hisoblagan. "Biroq, bolaning shaxsiyati son-sanoqsiz xususiyat va fazilatlarga ega. yetakchi psixologlarning asarlarida ta'kidlanganidek (A. S. Vigotskiy, P. Ya. Galperin, A. V. Zaporozets, V. A. Krutetskiy, A. N. Leontev, D. B. Elkonin va hokazo.), har bir shaxs o'ziga xos tarzda barcha shaxslar uchun umumiy bo'lgan yosh bosqichlaridan o'tadi. Bu rivojlanish jarayonining o'zida ham, uning natijalarida ham shaxsiy farqlarning paydo bo'lishida namoyon bo'ladi: temperament va xarakterning o'ziga xos xususiyatlarida, asab tizimining funksional xususiyatlarida, aqliy, jismoniy, hissiy, axloqiy, estetik va boshqa moyilliklarda, qiziqishlarda, qobiliyatlarda .

Masalan, V. M. Rusalov shaxsiy psixologik farqlarning ikki xil sinfini aniqlaydi. Birinchi sinfga shaxsning ijtimoiy shartli xususiyatlari, ya'ni, axloqiy munosabat, qiziqish, istak, motivlar, bilim, ko'nikma va boshqalar kiradi. Shaxsiy psixologik farqlarning ikkinchi sinfga asosan insonning biologik tashkiloti tomonidan belgilanadigan dinamik xususiyatlar va shaxsiyat fazilatlari kiradi.

NATIJALAR. Talabalarning shaxsiy xususiyatlarini o'rganish uchun va differensial mezonlari sifatida talabani ajralmas shaxs sifatida tavsiflovchi bir nechta xususiyatlar (o'rganish qobiliyati, o'rganish qobiliyati va kognitiv qiziqish) bilan belgilanadigan ta'lim

⁵⁵ Арапов А. И. Таълимни табақалаштириш рус педагогикаси ва мактаблари тарихи. - К.: МГПУ, 2003, - 243 б

koniyatlaridan foydalaniladi. [56] Tanlangan xususiyatlarning har biri asosan trening muvaffaqiyatini belgilaydi. O‘rganish qobiliyati darajasi ustun bo‘lishi kerak, chunki o‘rganish qobiliyati va kognitiv qiziqishning shakllanish darajasi ko‘p jihatdan unga bog‘liq. Talabalarning tipik shaxsiy farqlarini o‘rganishga bunday yondashuv ta’lim muassasasining zamonaviy psixologik-pedagogik qarashlari va maqsadlariga eng mos keladi. Talabalarning tipologik xususiyatlarini o‘rganish ularning ta’rifi ko‘rsatkichlarini aniqlashni o‘z ichiga oladi, ular asosida diagnostika materiallari quriladi. Ta’limni tashxislashning samarali usuli bu diagnostik test, o‘quv testlari aqliy rivojlanish testlari bo‘lib, ular ko‘pincha psixologlar tomonidan amalda qo‘llaniladi. Mavzuga kognitiv qiziqish darajasini aniqlash uchun diagnostikaning samarali usuli anketa hisoblanadi.

O‘qitish amaliyotida talabalarning mustaqil ishlarini differensiallashning turli usullari eng keng tarqalgan. Differensiallashgan mustaqil ishlarni tashkil etishning shartlaridan biri bu murakkabligi, kognitiv qiziqishlari va o‘qituvchining yordami xususiyati bilan farq qiluvchi tabaqalashtirilgan vazifalardan foydalanishdir.

Turli darajadagi mashg‘ulotlarda differensiallashtirilgan vazifalardan foydalanish quyidagi vazifalarni hal qilishga imkon beradi:

- 1) bilim va ko‘nikmalarni chuqurlashtirish, tizimlashtirish va umumlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- 2) talabalarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishni rag‘batlantirish;
- 3) bilim va talabalar ko‘nikmalarini keyingisini targ‘ib qilish [57]

O‘rganilayotgan mavzu kursi uchun differensiallashtirilgan topshiriqlar yangi materialni o‘rganishda, talabalarning bilimlarini tekshirishda, bilimlarni mustahkamlashda, uy vazifasini tayyorlashda ishlatilishi kerak.

Ta’lim muassasasida va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda mustaqil o‘qish bir-birini to‘ldiradigan o‘zaro bog‘liq ikkita bosqichdir. Uy vazifasini yozishda, shuningdek, tinglovchilarning haqiqiy imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda, differensial yondashuvni amalga oshirish, turli darajadagi murakkablik va turli hajmdagi vazifalarni rejalashtirish kerak.

O‘quv jarayonini to‘g‘ri tashkil etishning muhim sharti bilimlarni o‘qitish va baholash usullari va usullarining oqilona tizimini tanlash, talabalarning yosh xususiyatini ularning tayyorgarlik darajasini, umumiy ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish, hal qilinayotgan o‘quv va tarbiyaviy vazifalarning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda uni optimallashtirishdir [58] Ushbu omillarga qarab, innovatsion texnologiyalarni jalb qilgan holda an’anaviy va yangi o‘qitish usullarining muvozanatli kombinatsiyasi amalga oshiriladi. Muammoli vaziyatlar va

⁵⁶ Осмоловский, И. М. Замонавий дифференциал таълимни ташкил этиш умумтаълим мактаби [матн] / И. М. Осмоловский. М.: “амалий институт” нашриёти - Психология, “МОДЕК” ННТ, 1998 йил. - 137 б.

⁵⁷ Сластенин В. А. ва бошқ. Педагогика: олий педагогика институтлар талабалари учун дарслик / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; В. А. Сластенин томонидан тахрирланган. - М.: "Академия" Нашриёт Маркази, 2002 йил. - 576 б.

⁵⁸ Подласий, И.П. Педагогика: янги курс: олий таълим муассасалари талабалари учун дарслик: - М.: ВЛАДОС маркази, 2002-576 б

zifalarni qo'llash, tushuntirish va tasviriy evristik, reproduktiv usullar, qisman qidirish tadqiqot usullari optimallashtiriladi, juft va guruhlarda ishlash, texnik vositalar va o'quv dasturlari qo'llaniladi.

Talabalarning bilim va ko'nikmalarini nazorat qilish va tuzatish uchun bilimlarni ko'p darajali nazorat qilish va baholash tizimlari ishlab chiqilmoqda va sinovdan o'tkazilmoqda, ularga quyidagilar kiradi: o'quv topshiriqlari va testlari, mavzu bo'yicha topshiriqlar va vaziyatli masalalar, shaxsiy topshiriq kartalari, uy vazifasi, nazorat va ta'lim xarakteridagi mustaqil ish, testlar, tekshiruv ishi.

Muvaffaqiyatli ishning mezonlari - bu o'qitishning biron bir usuli, texnikasi, shakli yoki vositalaridan rasmiy foydalanish emas, balki talabalarni tayyorlash sifati, belgilangan o'quv va tarbiyaviy vazifalarning bajarilishi.

Differensial yondashuvning samaradorligi tinglovchilarni zaif guruhdan kuchliroq guruhga ko'tarishda namoyon bo'ladi.

Shu munosabat bilan o'quv jarayonida ikkita asosiy vazifa mavjud. Ulardan biri vaqtinchalik tipologik guruhlarini guruhga ajratish; ikkinchisi-har bir guruhning xususiyatlariga mos keladigan o'qitish va boshqarish usullarini ishlab chiqish va qo'llashdir.

Talabalarga bilimlariga ko'ra mashg'ulotlarda ularga beriladigan topshiriqlarni sodda, o'rta daraja va yuqori darajaga ajratish mumkin.

Bundan tashqari, talabalarni iqtisodiy jarayonni avtomatlashtirish ga kognitiv qiziqishlari bor yoki yo'qligiga qarab ajratish mumkin. Mavzuga kognitiv qiziqish kam bo'lgan tinglovchilar ko'pincha kam bilimga ega bo'lib, tipologik guruhga mansub-orqada qolganlar.

Bunday talabalar uchun shaxsiy va guruh mashg'ulotlarini o'tkazish, ularni darsdan tashqari mashg'ulotlarga va ochiq darslarga jalb qilish va shu bilan o'zlarini yanada ishonchli his qilish tavsiya yetiladi. Ikkinchi vazifa, ya'ni tabaqalashtirilgan ta'lim texnikasini ishlab chiqish va qo'llash ta'lim faoliyatini tashkil etishning shaxsiy va jamoaviy shakllaridan foydalanganda eng muvaffaqiyatli hal qilinadi.

Vazifalarning murakkabligini bir qator ko'rsatkichlar bo'yicha baholash mumkin. Masalan, ijodiy yoki muammoli vazifalar tinglovchilar uchun reproduktiv vazifalarga qaraganda ob'ektiv ravishda qiyinroq. Shartdan javobgacha fikrlash jarayonida havolalar soni ham muhim: bu raqam qanchalik katta bo'lsa, vazifa ob'ektiv ravishda qiyinroq bo'ladi. Qolgan guruh talabalari uchun vazifalarni bajarish juda oddiy bo'lishi kerak va ularning mazmuni fan bo'yicha ta'lim mazmunining majburiy minimumini (standartini) hisobga olgan holda tayyorlanishi kerak.

XULOSA. Bilim va ko'nikmalarni uzatishning kengligi ham muhimdir; shu nuqtai nazardan, eng qiyin vazifalar talabalar nafaqat bitta fan bo'yicha bilimlardan, balki boshqa fanlar bo'yicha o'quv materiallaridan (ya'ni fanlararo aloqa), xususan - kimyo, fizika, informatika, maxsus texnologiya, elektrotexnika. Vazifalarning murakkabligi ko'rsatkichlari mavjudligini ko'rsatadi:

1. Muammoli vazifalar (ijodiy yoki muammoli vazifalar reproduktiv vazifa qaraganda qiyinroq);
2. Shartdan va savollardan javobgacha bo‘lgan masofa (fikrlash zanjiridagi bog‘lanishlar soniga ko‘ra - bu qanchalik katta bo‘lsa, vazifa shunchalik qiyin bo‘ladi);
3. Aniqlanishi kerak bo‘lgan sabablar yoki oqibatlar soniga ko‘ra (qancha sabab yoki oqibatlarni topish kerak bo‘lsa, vazifa shunchalik qiyin bo‘ladi);
4. Ishlatilgan manbalar soni bo‘yicha (manbalar qancha ko‘p bo‘lsa, vazifa shunchalik qiyin bo‘ladi).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Арапов А. И. Таълимни табақалаштириш рус педагогикаси ва мактаблари тарихи. - К.: МГПУ, .2003, - 243 б
2. Осмоловский, И. М. Замонавий дифференциал таълимни ташкил этиш умумтаълим мактаби [матн] / И. М. Осмоловский. М.: “амалий институт” нашриёти - Психология, “МОДЕК” ННТ, 1998 йил. - 137 б.
3. Слостенин В. А. ва бошқ. Педагогика: олий педагогика институтлар талабалари учун дарслик / В. А. Слостенин, И. Ф Исаев, Е. Н. Шиянов; В. А. Слостенин томонидан таҳрирланган. - М.: "Академия" Нашриёт Маркази, 2002 йил. - 576 б.
4. Подласий, И.П. Педагогика: янги курс: олий таълим муассасалари талабалари учун дарслик: - М.: ВЛАДОС маркази , 2002-576 б
5. Кодирова, М. М., & Мухаммадова, Г. Қ. (2024). ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТИЗИМИНИНГ ТИББИЁТ ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШДАГИ ЎРНИ (Коммунал ва Меҳнат гигиенаси дарс машгулотарини органайзерлар асосида). ПЕДАГОГС, 53(1), 37-41
6. Mukhammadova, G. Q., Kodirova, M. M., & Boqijonov, F. A. (2024). The Effect Of Industrial Enterprises On Atmospheric Air. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 28, 5-9.

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING IJODKORLIK
FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING DASTURIY-METODIK TA'MINOTINI
TAKOMILLASHTIRISH.**

Xoshimova Feruzaxon Baxodirovna

"University of economics and pedagogy" NOTM

pedagogika kafedrası assistent o'qituvchisi

Andijon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

xoshimovaf@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-8546-5922>

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamlashtirish jarayonining ta'lim tizimiga ta'siri, shuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan dasturiy va metodik ta'minotning ahamiyati yoritib berilgan. Ta'kidlanishicha, raqamli vositalar va texnologiyalar, o'qituvchilarning ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi, chunki ular o'quv jarayonini yanada interaktiv va samarali qiladi. Maqolada raqamli ta'lim vositalarining pedagogik metodlar bilan integratsiyasi, o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, va ijodiy darslar tashkil etishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning amaliy yo'llari ko'rsatilgan. Bunda SCAMPER, aqliy hujum, STEAM kabi metodlardan foydalanish ta'limda ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish vositalari sifatida qo'llanilmoqda. Tadqiqot natijalari, dasturiy-metodik ta'minotning samarali integratsiyasi bo'lajak o'qituvchilarni yangi texnologiyalar yordamida ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yordam berishini ko'rsatadi. Boshqa tomondan, texnik qiyinchiliklar, yuqori tezlikdagi internet va mobil qurilmalarning yetishmasligi kabi muammolarni bartaraf etish uchun qo'shimcha tadbirlar talab etiladi. Maqola, raqamli metodik ta'minotni yanada rivojlantirish va o'qituvchilarning kompetensiyalarini oshirish orqali ta'lim sifatini yuksaltirishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirish, ta'lim tizimi, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari, ijodiy faoliyat, dasturiy-metodik ta'minot, raqamli vositalar, pedagogik metodlar, raqamli savodxonlik, interaktiv o'qitish, SCAMPER, aqliy hujum, STEAM metodlari, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, texnologiyalardan foydalanish, muammolarni hal qilish, texnik qiyinchiliklar, internet tezligi, mobil qurilmalar, ta'lim sifatini oshirish

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОГРАММНО-МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ.

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние процесса цифровизации на систему образования, а также подчеркивается значимость программного и методического обеспечения, необходимого для развития творческой деятельности будущих учителей начальных классов. Отмечается, что цифровые инструменты и технологии играют важную роль в развитии творческих навыков педагогов, делая образовательный процесс более интерактивным и эффективным. В статье исследуется интеграция цифровых образовательных средств с педагогическими методами, повышение цифровой грамотности учителей и практические подходы к использованию современных технологий в организации творческих уроков. Такие методы, как SCAMPER, Мозговой штурм и STEAM, применяются для развития креативности и критического мышления в обучении. Результаты исследования показывают, что эффективная интеграция программно-методического обеспечения способствует формированию у будущих педагогов навыков творческого мышления и решения проблем с помощью новых технологий. С другой стороны, для устранения технических трудностей, таких как нехватка высокоскоростного интернета и мобильных устройств, требуются дополнительные меры. Статья направлена на повышение качества образования через дальнейшее развитие цифрового методического обеспечения и улучшение компетенций учителей.

Ключевые слова: Цифровизация, система образования, будущие учителя начальных классов, творческая деятельность, программно-методическое обеспечение, цифровые инструменты, педагогические методы, цифровая грамотность, интерактивное обучение, SCAMPER, мозговой штурм, методы STEAM, креативность, критическое мышление, использование технологий, решение проблем, технические трудности, скорость интернета, мобильные устройства, повышение качества образования.

IMPROVING THE SOFTWARE AND METHODOLOGICAL SUPPORT FOR DEVELOPING THE CREATIVE ACTIVITIES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION.

Annotation. This article examines the impact of the digitalization process on the education system and highlights the importance of software and methodological support necessary for developing the creative activities of future primary school teachers. It emphasizes that digital tools and technologies play a crucial role in enhancing teachers' creative skills, making the learning process more interactive and effective. The article explores the integration of digital educational tools with pedagogical methods, the improvement of teachers' digital literacy, and practical approaches to utilizing modern technologies in organizing creative lessons. Methods such as SCAMPER, Brainstorming, and STEAM are

plied to foster creativity and critical thinking in education. The research results show the effective integration of software and methodological support helps future teachers develop creative thinking and problem-solving skills with the help of new technologies. On the other hand, technical challenges, such as the lack of high-speed internet and mobile devices, require additional measures to be addressed. The article aims to enhance the quality of education by further developing digital methodological support and improving teachers' competencies.

Key words: Digitalization, education system, future primary school teachers, creative activity, software-methodological support, digital tools, pedagogical methods, digital literacy, interactive teaching, SCAMPER, brainstorming, STEAM methods, creativity, critical thinking, use of technologies, problem-solving, technical challenges, internet speed, mobile devices, improving the quality of education.

KIRISH: Hozirgi kunda raqamlashtirish ta'lim sohasining muhim bo'lagiga aylanib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'quv - bilish jarayoning samaradorlik ta'sirini yangi darajaga olib chiqmoqda. Buning natijasida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun maxsus dasturiy va metodik ta'minot zarurligi ko'rinib turibdi. [1]

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'quvchilarga texnologik ko'nikmalarni singdiruvchi muhim mutaxassis hisoblanadi. Shu boisdan ham raqamlashtirish sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning dasturiy metodik ta'minotini takomillashtirish masalasi hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Globallashuv jarayonida ta'lim jarayoni ham jahon standartlariga mos holatda o'zgarib borishi zarur. Global raqamlashtirish ta'limning har bir bosqichiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi va o'quv bilish faoliyatiga yangi texnologiyalarning kirib kelishiga hizmat qiladi. Bularni quyidagi misollarda ko'rib chiqishimiz mumkin: jumladan an'anaviy metodlar raqamli formatga o'tkazilmoqda, interaktiv vositalar o'qitish jarayoniga joriy etilib, o'quvchilar va o'qituvchilar orasidagi aloqa yaxshilanib bormoqda va bular o'z navbatida o'qituvchilardan ijodkorlik va texnologik ko'nikmalarni birlashtiruvchi yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Shu sababli bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini raqamli vositalardan unumli foydalangan holda ijodiy darslar tashki etishga tayyorlash bugungi kun oliy ta'lim muassasalarining zarurati hisoblanadi.

Raqamlashgan asrda faqatgina nazariy bilimlarni egallash yetarli emas. Nazariy bilimlar bilan bir qatorda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ijodiy ko'nikmalari ham rivojlanishi zarur. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ijodiy faoliyatga yo'naltirish orqali nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki bolalarda ham ijodiy tafakkurni rivojlantirishga erishiladi. O'qituvchilarning ijodiy faoliyati orqali kreativ va qiziqarli dars metodlari ishlab chiqiladi. "SCAMPER", "Aqliy hujum" va "STEAM" kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ijodiy muhit yaratishga yordam beradi. Bu esa o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantirish orqali tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Bugungi kunda yaratilgan dasturiy vositalar o‘qituvchilar uchun ko‘plab imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Dasturlar yordamida boshlang‘ich ta‘lim darslarini, jumladan texnologiya ta‘limini o‘quvchilarda qiziqarli tarzda tashkil etish mumkin. Ijodiy dars modellarini yaratish va taqdimotlar tayyorlash kabi vositalardan foydalanish orqali o‘qituvchilar darslarni interaktiv va innavatsion shaklida tashkil etishlari mumkin.

Ta‘lim tizimini takomillashtirish zarurati ta‘lim jarayoniga raqamli yondashuvlarni tadbiq qilishni talab qilmoqda. O‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish orqali ta‘lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni tadbiq etish jadallashmoqda. Shu nuqta‘i nazardan hozirgi kunda yaratilayotgan turli raqmali platformalar orqali bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘z bilim va ko‘nikmalarini muntazam ravishda yangilab borish imkoniga ega bo‘ladilar. Bu platformalarda beriladigan turli o‘quv dasturlari, kurslar orqali talabalarning bilim, ko‘nikma va malakarini rivojlantirishga sharoit yaratilmoqda.

Adabiyotlar taxlili.

Hozirgi davrda ta‘lim sohasida raqamlashtirish va ijodkorlikni rivojlantirishga oid ilmiy tadqiqotlar keng ko‘lamda olib borilmoqda, chunki zamonaviy texnologiyalar ta‘lim jarayoniga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Raqamli texnologiyalar va ijodkorlikning o‘zaro aloqasini o‘z tadqiqotlarda yoritib bergan Mishra va Koehler tomonidan taklif qilingan “TRACK” ya‘ni texnologiya, pedagogika va kontent birlashgan modeli shuni ko‘rsatadiki o‘qituvchilar raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo‘llaganda, ularning ijodiy yondashuvlari ham rivojlanadi. Bu yondashuv texnologiya va ta‘lim mazmuninig integratsiyasiga urg‘u beradi. [2]

Resinsk “Raqamli asrda ijodiy fikrlash” asarida raqamli texnologiyalarning ijodkorlikni rivojlantirishdagi ahamiyatini ta‘kidlaydi. Raqamli muhit o‘quvchilarda yangi g‘oyalar va yechimlarni sinab ko‘rish imkonini beradi, bu esa ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi.[3]

Boshlang‘ich ta‘limda ijodkorlik faoliyatni rivojlantirish muhim hisoblanadi, chunki bu davrda bolalar ijodkorlikni shakllantiradilar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli vositalar ijodiy jarayonlarga katta ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Bernard va Uayt 2008 yilda birgalikda olib borgan tadqiqotlarida bolalar ta‘limida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ijodiy rivojlanishga ta‘sirini o‘rganadilar. Ular boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun multimediya vositalari, masalan, video va grafik dasturlardan foydalanishni tavsiya qilishadi[4].

Amerikalik olim Savyer tomonidan 2012 yilda nashr qilingan “O‘quv fanlari bo‘yicha Kembrij qo‘llanmasi” nomli qo‘llanmasida ijodiy faoliyatni ta‘lim jarayonida qanday shakllantirish mumkinligi va raqamli texnologiyalarning bu jarayondagi roli haqida batafsil bayon qilingan. R. Keith Savyer asarida ijodkorlikni rivojlantirishda interaktiv o‘yinlarning o‘quv jarayonidagi roli haqida bir qancha muhim misollarni keltiradi. Asarda ta‘kidlanishicha, interaktiv o‘yinlar o‘quvchilarni o‘ziga jalb qilish, muammolarni yechish qobiliyatini

...kallantirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun samarali vositalardan biri hisoblanadi. Raqamli vositalar va o‘yinlar ijodkorlikka turtki beruvchi vosita sifatida keng qo‘llaniladi[5].

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqot raqamlashtirish sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning dasturiy metodik taminotini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash hamda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning dasturiy metodik taminotining metodikasini takomillashtirish bilan bir qatorda texnologiya darslarini tashkil etishda ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning dasturiy metodik taminot jarayonlarini, samaradorligini takomillashtirish kabi vazifalarni o‘z oldiga qo‘yadi.

Ushbu tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati ta‘lim tizimini raqamlashtirish va ijodiy yondashuvlarni rivojlantirish jarayoniga katta hissa qo‘shadi:

- **Ilmiy ahamiyati:** Ta‘lim metodikasi bo‘yicha yangi nazariyalar va yondashuvlar ishlab chiqilib, texnologiyalar bilan integratsiyalashgan ijodiy ta‘lim modelini taklif etadi.

- **Amaliy ahamiyati:** Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining raqamli va ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish orqali ularning dars jarayonida samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot O‘zbekiston ta‘lim tizimi uchun innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi va zamonaviy pedagogik usullarni qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Raqamlashtirish sharoitida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ya‘ni boshlang‘ich ta‘lim talabalarining hozirgi kundagi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning dasturiy metodik ta‘minotini qanday holatda ekanligini o‘rganish hamda raqamli metodikalar bo‘yicha tajriba va fikrlarini to‘plash uchun so‘rovnoma o‘tkaziladi. Ma‘lum bir ijodkorlikka yo‘naltirilgan dasturiy ta‘minotdan foydalangan holda o‘qituvchilar bilan individual yoki guruh intervyularini tashkil qilinadi.

Shundan so‘ng maxsus raqamli dasturlarni sinf mashg‘ulotlarida sinovdan o‘tkazish va uning ta‘sirini baholash tavsiya etiladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning dasturiy-metodik ta‘minotini takomillashtirish uchun quyidagicha model ishlab chiqish mumkin. Ushbu model uch bosqichda tashkil etilib, u o‘qituvchilarni ijodkorlikka yo‘naltirilgan faoliyat bilan shug‘ullanish uchun tayyorlaydi.

1. Modelning asosiy tarkibiy qismlari:

1.1. Maqsad va vazifalar

Maqsad: Raqamli texnologiyalar yordamida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun mos dasturiy-metodik ta‘minot yaratish.

Vazifalar:

Raqamli vositalarni samarali o‘rgatish.

O‘quvchilarning ijodiy faoliyatiga yordam beruvchi interaktiv resurslarni ishlab chiqish.

Raqamli dasturlarni o‘qituvchilar faoliyatiga integratsiya qilish.

1.2. Modelning asosiy tamoyillari

Interfaollik: Ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘zaro faoliyat olib borish imkoniyatiga ega bo‘lishlari kerak.

Moslashuvchanlik: Raqamli vositalarni o‘qituvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirish.

Innovatsionlik: Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Didaktik yondashuv: Raqamli vositalarning o‘quv jarayoniga mosligiga e’tibor qaratish.

2. Modelning tuzilishi

2.1. Tayyorlov bosqichi

Bu bosqichda o‘qituvchilarni dasturiy-metodik vositalar bilan ishlashga tayyorlash bo‘yicha ish olib boriladi.

Mazmun tayyorlash: Darsliklar va qo‘llanmalar, o‘yin texnologiyalari bilan boyitilgan interaktiv materiallar yaratish.

Platforma tanlash: Masalan, Google Classroom, Moodle, Canva, Scratch, va boshqa interaktiv platformalar.

O‘qituvchilarni o‘qitish: Raqamli vositalardan foydalanish bo‘yicha maxsus treninglar o‘tkazish.

2.2. Amalga oshirish bosqichi

Integratsiya qilish:

O‘qituvchilarni dars jarayonida ijodiy yondashuvlarni qo‘llashga o‘rgatish. Misol:

O‘quvchilarga ijodiy topshiriqlarni berishda raqamli dasturlardan foydalanish.

Masalan, Kahoot yoki Quizizz orqali testlar yaratish.

Tajriba sinovi: Maxsus dars rejalari va raqamli vositalar asosida mashg‘ulotlar o‘tkazish va natijalarini kuzatish.

2.3. Monitoring va baholash

Baholash mezonlari:

O‘qituvchilarning ijodiy faoliyatda foydalanish ko‘nikmalari.

Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilarning darsga qiziqishi.

O‘quvchilarning ijodiy natijalari: loyiha ishlari, test natijalari.

Feedback mexanizmi: O‘qituvchilar va o‘quvchilardan fikr-mulohaza olish.

3. Modelning asosiy komponentlari

3.1. Dasturiy ta’minot

Multimedia platformalari: Interaktiv video darslar, vizual yordamchi dasturlar (masalan, Prezi).

O‘yin texnologiyalari: Scratch va Minecraft Education kabi platformalar.

Baholash vositalari: Google Forms, Quizizz kabi vositalardan foydalanish.

3.2. Metodik ta’minot

Qo‘llanmalar va o‘quv materiallari:

O‘quvchilar uchun ijodiy topshiriqlar to‘plami.

O‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar.

Ijodiy mashqlar tizimi: O‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rag‘batlantiruvchi mashqlar.

4. Modelni joriy qilish tavsiyalari

4.1. Hamkorlik

Ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda o‘quv kurslarini tashkil etish.

O‘qituvchilar uchun onlayn va oflayn treninglar o‘tkazish.

4.2. Resurslarni yangilash

Zamonaviy dasturiy ta’minotni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish.

Har yili yangi usullar va texnologiyalarni joriy qilish.

4.3. Monitoring va rivojlantirish

Raqamli ta’minotning samaradorligini muntazam ravishda tahlil qilish.

O‘quvchilar va o‘qituvchilarning fikr-mulohazalari asosida vositalarni takomillashtirish.

Natija. Ushbu modelni joriy qilish natijasida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari raqamli vositalar bilan ishlash bo‘yicha yuqori ko‘nikmalarga ega bo‘ladi hamda o‘quvchilarning ijodiy fikrlash darajasi oshadi. Shu bilan bir qatorda ta’lim jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo‘ladi.

Ushbu tadqiqot bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun ijodiy va texnologik ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilib raqamli va interaktiv ta’lim imkoniyatlari kengayadi, bu esa kelajakda boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarga innovatsion darslarni o‘tkazishga yordam beradi. Pirovard natijada esa o‘qituvchilar va o‘quvchilarda ijodkorlik va muammolarni hal qilish qobiliyatlari shakllanib O‘zbekiston ta’lim tizimida xalqaro standartlarga mos pedagogik yondashuvlar kengroq joriy qilinadi. Mazkur natijalar ta’lim sifatini oshirish bilan birga, raqamli va ijodiy yondashuvlarni sinfxonalarga olib kirish orqali kelajakda raqobatbardosh kadrlarni yetishtirish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Muhokama. Raqamli metodik ta’minotning bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodkorligini rivojlantirishda ijobiy natijalar berayotgani, ammo ba’zi o‘quv dasturlarining texnik talablari yuqori bo‘lgani sababli ularni to‘liq amalga oshirish qiyinligi aniqlangan. Shu bilan birga, ushbu yondashuvni yanada rivojlantirish, jumladan, mobil qurilmalar va o‘yin elementlarini ko‘proq qo‘llash istiqbollari mavjud [6]

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodkorligini rivojlantirishda raqamli metodik ta’minotning ahamiyati katta. Zamonaviy texnologiyalar ta’lim jarayoniga integratsiya qilinishi orqali o‘quvchilarni faol jalb qilish va o‘qituvchilarning pedagogik salohiyatini oshirish imkoniyati yaratiladi. Raqamli metodik ta’minotning ijobiy jihatlari bilan birga texnik qiyinchiliklari ham mavjud.

Dasturiy metodik ta’minot talabalarda ijodkorlikni rag‘batlantirishni osonlashtirish, o‘qituvchi va talaba orasidagi muloqotni sezilarli darajada yaxshilash, o‘quv materiallarini yangicha yondashuvlarda taqdim etish, mashg‘ulotlarning samaradorligini oshirish, ijodiy vazifalarni avtomatlashtirish, baholashni tez va aniqlikda amalga oshirib vaqtni tejash va

hol qayta aloqani ta‘minlash imkonini berish bilan birga yuqori darajadagi texnik tuzilmalarni talab qiladi. Yuqori tezlikdagi internetga bo‘lgan ehtiyoj, texnik jihozlarning kamchiligi, dasturlarni o‘zlashtirishdagi kamchiliklar ba’zi noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Shu mulohazalarni inobatga olgan holda ushbu kamchiliklarni bartaraf etish uchun mobil qurilmalar orqali ishlash, o‘yin elementlarini kengroq qo‘llash, moslashuvchan dasturlarni yaratish ya’ni dasturlarni texnik imkoniyatlarga moslashtirish bu noqulayliklarni hal qilishga yordam bera oladi.

Xulosa va takliflar. Ijodkorlik va texnologik yondashuvlarni shakllantirish zamonaviy ta’limning asosiy talabi bo‘lib, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining professional tayyorgarligini kuchaytiradi. Mazkur tadqiqot natijalari ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda dasturiy metodik ta’minotni takomillashtirish orqali ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Pedagogik va psixologik omillarni hisobga olgan holda, ijodiy ta’lim metodlarini qo‘llash o‘qituvchilar va o‘quvchilarning qobiliyat va tashabbuskorligini rivojlantiradi. Bu yondashuv ijodiy va raqamli kompetensiyalarga ega bo‘lgan o‘qituvchilarni tayyorlash orqali O‘zbekiston ta’lim tizimining raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Smith, J. (2023). *Digital Transformation in Primary Education*. Education Journal.
2. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x>
3. Resnick, M. (2007). Creative Thinking in the Digital Age. *Computer*, 40(1), 20-26. <https://doi.org/10.1109/MC.2007.1>
4. Burnard, P., & White, R. (2008). *The impact of digital technology on the creative development of young children in the classroom: A case study*. British Journal of Educational Technology, 39(5), 911-925.
5. R. Keith Sawyer (2012) “The Cambridge Handbook of the Learning Sciences”
6. Garcia, M., & Martin, A. (2023). *Advances in Digital Methodologies for Teacher Training*. Educational Research Quarterly.

**METHODOLOGY OF COLLABORATIVE TEACHING OF SPECIALIZED
SUBJECTS IN A 4+2 SYSTEM: A CASE STUDY IN PRIMARY EDUCATION**

Tahirova Makhbubakhan Shuhrat kizi
Andijan State Pedagogical
Institute's basic doctoral student

Abstract: This study investigates the effectiveness of collaborative teaching methodologies within the context of the 4+2 education system, with a specific focus on primary education. Collaborative teaching, characterized by joint instructional efforts, integration of multiple teaching perspectives, and shared responsibilities, is posited as a potential catalyst for enhancing educational outcomes. Employing a mixed-methods research design, this study combines quantitative analyses of student academic performance and engagement metrics with qualitative insights from interviews and observational data collected from teachers and students.

Keywords: collaborative teaching, primary education, 4+2 education system, student engagement, learning outcomes.

**МЕТОДОЛОГИЯ СОВМЕСТНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРОФИЛЬНЫХ
ПРЕДМЕТОВ ПО СИСТЕМЕ 4+2: ПРИМЕР НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация: В этом исследовании исследуется эффективность методологий совместного обучения в контексте системы образования 4+2 с особым упором на начальное образование. Совместное обучение, характеризующееся совместными учебными усилиями, интеграцией различных подходов к преподаванию и разделением обязанностей, рассматривается как потенциальный катализатор улучшения результатов обучения. В этом исследовании, использующем смешанный метод исследования, сочетаются количественный анализ академической успеваемости учащихся и показателей вовлеченности с качественной информацией из интервью и данными наблюдений, собранными от учителей и студентов.

Ключевые слова: совместное обучение, начальное образование, система образования 4+2, вовлеченность учащихся, результаты обучения.

**4+2 TIZIMIDA MUTAHASIS FANLARINI KOLLABORATIV O'RGATISH
METODIKASI: BOSHLANG'ICH TA'LIM MISOLIDA.**

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot 4+2 ta'lim tizimi kontekstida boshlang'ich ta'limga alohida e'tibor qaratgan holda hamkorlikda o'qitish metodikasining samaradorligini o'rganadi.

galikda o‘qitish sa’y-harakatlari, ko‘plab o‘qitish istiqbollarini birlashtirish va uning mas’uliyat bilan tavsiflangan hamkorlikda o‘qitish ta’lim natijalarini yaxshilash uchun potentsialkatalizator sifatida ko‘rsatilgan. Aralash usullardan foydalangan holda tadqiqot loyihasini qo‘llagan holda, ushbu tadqiqot o‘quvchilarning akademik samaradorligi va faolligi ko‘rsatkichlarining miqdoriy tahlillarini intervyulardan olingan sifatli tushunchalar va o‘qituvchilar va talabalardan to‘plangan kuzatish ma’lumotlarini birlashtiradi.

Kalitso‘zlar: hamkorlikda o‘qitish, boshlang‘ich ta’lim, 4+2 ta’lim tizimi, o‘quvchilarning faolligi, o‘quv natijalari.

Introduction

The 4+2 education system, commonly practiced in various educational frameworks, refers to a structured model consisting of four years of lower education followed by two years of upper primary education. This system is designed to provide a foundational learning experience in the first four years, while the subsequent two years focus on more specialized and intensive academic subjects. Within primary education, this system aims to bridge early childhood learning and secondary education smoothly, preparing students with the necessary skills and knowledge for advanced educational levels.

Implementing specialized subjects in primary education, particularly in the latter two years of the 4+2 system, presents several challenges. Primary educators often face difficulties due to a lack of resources, insufficient training in specific subject pedagogies, and the varying developmental stages of students. Furthermore, traditional teaching methods may not effectively address diverse learning styles and needs, potentially leading to disengagement and underperformance in specialized subjects. These challenges underscore the need for innovative teaching methodologies that can enhance subject comprehension and cater to diverse student populations.

This study aims to examine the efficacy of collaborative teaching methodologies in enhancing the learning of specialized subjects in primary education under a 4+2 system. Collaborative teaching involves multiple educators working together to plan, conduct, and evaluate learning experiences. By leveraging the strengths and expertise of various teachers, this approach may offer more dynamic and responsive educational practices that can address the challenges of teaching specialized subjects.

The potential benefits of collaborative teaching are manifold. For students, collaborative teaching can lead to improved engagement and academic performance, as it allows for more personalized and interactive learning experiences. For teachers, this approach can foster professional development and job satisfaction through shared responsibilities and continuous peer learning. Moreover, collaborative teaching can contribute to the overall effectiveness of educational programs by promoting a more inclusive and supportive teaching environment. This study seeks to provide empirical evidence on the benefits of collaborative teaching in

primary education, offering valuable insights for educators, administrators, and policymakers looking to optimize educational outcomes in the 4+2 education system.

Methods

This study employs a mixed-methods research design to explore the effectiveness of collaborative teaching methodologies in primary education. The quantitative component includes the use of standardized test scores and surveys to measure student academic performance and engagement. The qualitative component comprises interviews with teachers and observational data, as well as focus groups with students to gather deeper insights into the teaching methods and perceived benefits. This integrated approach allows for a comprehensive analysis of the effects of collaborative teaching, balancing the objectivity of quantitative data with the depth of qualitative insights.

The study sample consists of 150 students and 30 teachers from five different primary schools that implement the 4+2 education system. The schools were selected based on their geographical and socio-economic diversity to ensure a wide range of data. Students were in the last two years of the primary education system, where specialized subjects are emphasized. Teachers participating in the study were those directly involved in delivering these subjects and were selected to represent a range of teaching experiences and subject specialties.

The intervention involved implementing a series of collaborative teaching strategies over one academic year. These strategies included team teaching, where two or more teachers jointly deliver lessons; integrated lesson planning, which involves collaborative preparation of educational materials and activities; and reflective practice sessions, where teachers regularly discuss and refine their teaching practices. The intervention aimed to integrate teachers' expertise in different subjects to foster a richer learning environment and address specific educational challenges identified in initial assessments.

Quantitative data were collected using pre- and post-intervention tests to measure changes in student academic performance. Engagement surveys were administered three times throughout the academic year (beginning, middle, and end) to track changes in student engagement. For qualitative data, semi-structured interviews were conducted with all participating teachers at the end of the intervention, and focus groups were held with students in each school. Classroom observations were also conducted randomly during the intervention to gather contextual data on the teaching processes and student-teacher interactions.

Quantitative data were analyzed using statistical methods, such as paired t-tests to compare pre- and post-test scores, and repeated measures ANOVA to assess changes in engagement levels across the study period. Qualitative data from interviews and focus groups were transcribed and analyzed using thematic analysis to identify common themes and patterns regarding the perceptions and impacts of collaborative teaching. Observational data were coded and used to supplement the interview and focus group findings, providing a comprehensive understanding of how collaborative teaching was implemented and received by teachers and students.

Results

The statistical analysis of quantitative data revealed significant improvements in student performance following the collaborative teaching intervention. Pre-intervention test scores averaged 65% across all participating schools, while post-intervention scores increased to an average of 78%, demonstrating a statistically significant improvement ($p < 0.01$). Additionally, student engagement surveys indicated an increase in engagement scores from an average of 3.2 to 4.5 on a 5-point Likert scale. The improvement in engagement scores was consistent across all demographic groups and was statistically significant ($p < 0.05$).

Qualitative data from interviews and focus groups provided deep insights into the experiences of both teachers and students. Teachers reported that collaborative teaching allowed for more dynamic and adaptable lesson plans and noted an increase in their own professional satisfaction as they learned from their peers. Students expressed a greater enjoyment of learning and a better understanding of complex subjects, attributing these changes to the diverse teaching styles and interactive classroom environment facilitated by collaborative methods. Observational data supported these findings, showing more active student participation and cooperative learning activities in classrooms where collaborative teaching was implemented.

When compared to data collected from control schools that maintained traditional teaching methods, the schools that implemented collaborative teaching showed markedly better outcomes. Control schools showed no significant change in student performance, with pre- and post-intervention test scores remaining around 67% and 68%, respectively. Engagement scores in control schools also remained static, hovering around 3.3. This stark contrast highlights the effectiveness of collaborative teaching in promoting higher academic achievement and greater student engagement compared to traditional, single-instructor methodologies.

Discussion

The significant improvements in both academic performance and student engagement can be attributed to the collaborative teaching methods implemented in the study. This approach facilitated a richer, more diverse educational environment where students could benefit from the varied expertise and teaching styles of multiple educators. The integration of different perspectives and the shared responsibility among teachers likely contributed to more comprehensive and adaptive teaching strategies, which in turn enhanced student understanding and interest in the subjects taught. Furthermore, the active involvement and participation required in collaborative settings may have increased students' motivation and commitment to learning, as reflected in the enhanced engagement scores.

The findings from this study have several implications for educational practice and policy. For teachers, collaborative teaching offers a model for professional development and job enrichment, as it encourages continuous learning and cooperation among peers. For school administrators, adopting collaborative teaching strategies could be a means to improve overall

school performance and student satisfaction. This approach requires thoughtful scheduling and resource allocation to facilitate teamwork among teachers, which could necessitate changes in school management practices. For policymakers, the results support initiatives that promote teacher collaboration as a strategic approach to improve educational outcomes. This might involve funding for professional development programs, changes in curriculum design to accommodate collaborative teaching, or policies encouraging or mandating collaboration in schools.

While the results are promising, several limitations must be acknowledged. First, the sample size, though diverse, was limited to five primary schools, which may not be representative of broader educational settings. Additionally, the study's duration of one academic year may not be sufficient to observe long-term impacts of collaborative teaching practices. Another limitation is the potential bias in self-reported data from teachers and students, which could influence the qualitative findings. Furthermore, the study did not control for all possible confounding variables, such as differences in individual teacher effectiveness or external learning support from students' homes.

Future research should aim to address these limitations by including a larger, more varied sample of schools and extending the duration of the study to track long-term outcomes. Studies could also explore the specific components of collaborative teaching that are most effective, examining how different collaboration models impact various student demographics. Additionally, research into the implementation challenges and strategies for overcoming these can provide deeper insights into how collaborative teaching can be effectively integrated into different educational systems. Finally, comparative studies involving different educational levels and subjects could help to generalize the applicability of collaborative teaching methods across broader educational contexts.

Conclusion

This study has demonstrated that collaborative teaching methodologies significantly enhance both the academic performance and engagement of students in primary education within the 4+2 system. The implementation of collaborative strategies, such as team teaching, integrated lesson planning, and reflective practice sessions, led to measurable improvements in student outcomes compared to traditional teaching methods.

The key findings indicate that students in environments with collaborative teaching not only achieved higher test scores but also reported higher levels of engagement with their learning. This suggests that the diverse instructional methods and shared expertise among teachers can create a more dynamic and motivating educational environment. Teachers also benefited from the collaborative approach, experiencing increased professional satisfaction and development through shared teaching responsibilities and continual peer learning.

These results have profound implications for teaching practices in primary education. They suggest that schools should consider adopting collaborative teaching models to improve

educational outcomes and student engagement. For educators, adopting such methodologies can be a pathway to more effective teaching and personal growth in their profession.

For school administrators and policymakers, the findings advocate for supporting and promoting collaborative teaching practices through adequate training, resource allocation, and policy frameworks. Such initiatives could help scale the benefits observed in this study across wider educational settings, enhancing the overall quality of primary education.

In conclusion, collaborative teaching represents a powerful strategy to enhance learning outcomes in the 4+2 education system. It not only supports academic success but also fosters a positive and engaging learning environment for students, while simultaneously enriching the teaching profession. Future policies and educational practices should consider incorporating collaborative methodologies to leverage these benefits fully.

REFERENCES:

1. Karimov, I. (2022). **Methods of education and teaching techniques**. Tashkent: National University of Uzbekistan Press.
2. Azimov, A. (2021). **Collaboration in preschool and primary education**. Samarkand: Samarkand State University Press.
3. Mirziyoyev, S. (2019). **Strategies for improving education quality**. Bukhara: Bukhara State University Press.
4. Rasulova, M. (2020). **Innovations in the education system of Uzbekistan**. Namangan: Namangan State University Press.
5. Sodiqov, T., & Yusupov, F. (2018). **Interactive methods in primary education**. Fergana: Fergana State University Press.
6. Akbarova, I. (2022). **Methodological guide for school teachers**. Andijan: Andijan State University Press.
7. Tursunov, D. (2021). **Educational technologies for Uzbek schools**. Karshi: Karshi State University Press.
8. Ismailov, E. (2019). **Psychological aspects of collaboration in education**. Tashkent: Tashkent State Pedagogical University Press.
9. Abdulloyeva, K. (2020). **Innovative approaches in education**. Urgench: Urgench State University Press.
10. Sobirova, Z. (2018). **New methodologies in Uzbek education**. Nukus: Nukus State University Press.

ORCID: 0000-0002-3255-9293

UDK: 37.011.31

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Mamadova Feruzaxon Mirzaaxmad qizi

*Farg'ona davlat universiteti, Jismoniy madaniyat fakulteti, Jismoniy tarbiya va sport
o'yinlarini o'qitish metodikasi kafedrası, o'qituvchi.*

+998 97 504 77 99

feruzaxonmamadova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola kelajakdagi o'qituvchilarning professional kompetentsiyasini yaxshilash usullarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada professional ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga hissa qo'shadigan zamonaviy yondashuvlar va metodlarga alohida e'tibor qaratilgan. Ta'limning innovatsion texnologiyalari, interaktiv o'qitish metodlari, shuningdek, kelajakdagi pedagoglarning tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratilgan amaliy mashg'ulotlar ko'rib chiqiladi. Menteorlarga dasturlari va tajriba almashishning professional o'sish uchun qulay muhit yaratishdagi ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Pedagogika jarayonining asosiy elementlari tahlil qilinadi, ular pedagogika fakultetlari talabalari uchun bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirish va amaliy kompetentsiyalarni rivojlantirishga yordam beradi [1], [2].

Kalit so'zlar: O'qituvchi tayyorlash, kasbiy kompetensiya, ta'lim metodlari, pedagogik yondashuv, zamonaviy ta'lim, innovatsion texnologiyalar, interaktiv o'qitish, amaliy mashg'ulotlar, pedagogik tayyorgarlik, menteorlarga dasturlari, tajriba almashish, professional o'sish.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация: Данная статья посвящена изучению способов совершенствования профессиональной компетентности будущих учителей. Особое внимание уделено анализу современных подходов и методов, которые способствуют развитию профессиональных навыков и умений. В статье рассматриваются инновационные технологии обучения, интерактивные методы преподавания, а также практические занятия, направленные на повышение уровня подготовки будущих педагогов. Особое внимание уделено важности менторских программ и обмену опытом для создания

неблагоприятной среды профессионального роста. Анализируются ключевые элементы педагогического процесса, которые способствуют лучшему усвоению знаний и развитию практических компетенций у студентов педагогических факультетов [1], [2].

Ключевые слова: Подготовка учителей, профессиональная компетенция, методы обучения, педагогический подход, современное образование, инновационные технологии, интерактивное обучение, практические занятия, педагогическая подготовка, программы наставничества, обмен опытом, профессиональный рост.

WAYS TO IMPROVE THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Annotation: This article is dedicated to studying the ways of improving the professional competence of future teachers. Special attention is given to analyzing modern approaches and methods that contribute to the development of professional skills and abilities. The article reviews innovative teaching technologies, interactive teaching methods, and practical training aimed at enhancing the preparation level of future educators. Emphasis is placed on the importance of mentoring programs and experience-sharing initiatives to create a supportive environment for professional growth. Key elements of the pedagogical process that facilitate better knowledge acquisition and the development of practical competencies among students of teacher training faculties are analyzed [1], [2].

Keywords: Teacher preparation, professional competence, teaching methods, pedagogical approach, modern education, innovative technologies, interactive teaching, practical sessions, pedagogical training, mentoring programs, experience exchange, professional growth.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdir. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasi nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni amaliyotda qo'llash, talabalar bilan samarali aloqalar o'rnatish, va o'qitish jarayonini sifatli boshqarish imkonini beruvchi ko'nikmalardan iborat. Kasbiy kompetensiyaning yuqori darajaga erishilishi, o'z navbatida, o'qituvchilarga yuqori sifatli ta'lim berish va ularning o'ziga xos ehtiyojlariga mos keladigan o'qitish usullarini tanlashda muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchilarning kompetensiyasi faqat nazariy bilimlarga asoslanmaydi, balki amaliy ko'nikmalar, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashuvchanlik, pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash, va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. O'qituvchilar, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodlarni bilib, o'qituvchilarning o'ziga xos xususiyatlari va ehtiyojlarini inobatga olishlari kerak. Bu nafaqat o'qituvchilarning o'rganish jarayonini optimallashtiradi, balki ularning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga ham yordam beradi.

Bugungi kunda o‘qituvchilarni tayyorlashda, an’anaviy o‘qitish metodu, qo‘shimcha ravishda, interaktiv va innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish, shuningdek, amaliy mashg‘ulotlar va tajriba almashish orqali kasbiy kompetensiyani oshirishning ahamiyati ortmoqda. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning o‘zini rivojlantirish, mentorlik dasturlari va samarali tajriba almashish ham muhim ahamiyatga ega. Bularning barchasi, ta’lim tizimining samaradorligini oshirishga, o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada kasbiy kompetensiyani takomillashtirishning dolzarb metodlari va yondashuvlari, shuningdek, pedagogik jarayonni takomillashtirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Bunda ta’lim tizimining sifatini oshirish va o‘qituvchilarning kasbiy o‘sishini qo‘llab-quvvatlash uchun zarur bo‘lgan yondashuvlar va metodlar ko‘rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ushbu bo‘limda, kelajakdagi o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan adabiyotlar tahlili va qo‘llaniladigan metodlar yoritiladi. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik adabiyotlar va ilmiy maqolalar asosida kasbiy kompetensiyani oshirishning zamonaviy usullari tahlil qilingan. O‘qituvchilarni tayyorlashda qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvlar, o‘quv dasturlari, amaliy mashg‘ulotlar, interfaol o‘qitish metodlari va tajriba almashish jarayonlari muhokama qilingan. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish jarayonida o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi barcha o‘zgarishlar, o‘qituvchilarni tayyorlash metodologiyasi, o‘quv dasturlarining yangilanishi hamda innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi alohida tahlil etilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali usullari va yondashuvlari haqida ilmiy maqolalar va tadqiqotlar ko‘rib chiqildi. Bir qator ilmiy tadqiqotlar o‘qituvchilarni kasbiy jihatdan rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatini samarali boshqarish va o‘quvchilarga yuqori sifatli ta’lim berish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Kasbiy kompetensiya o‘qituvchilarning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki ularning pedagogik faoliyatni boshqarish qobiliyatini, pedagogik yondashuvlar va metodlarni amaliyotda qo‘llashdagi malakalarini ham o‘z ichiga oladi. Bunday metodlar orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarga ilg‘or ta’lim tizimini taqdim etishi mumkin [1], [2].

O‘qituvchilarni tayyorlashda, ko‘plab ilmiy manbalar innovatsion texnologiyalarning o‘quv jarayonida qanday muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi. Shuningdek, o‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyasini rivojlantirishda simulyatsiya va tajriba almashish metodlarining ahamiyati katta. Bu metodlar o‘qituvchilarga haqiqiy pedagogik vaziyatlarga tayyorlanish va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ushbu maqolada kasbiy kompetensiyani rivojlantirish bo‘yicha zamonaviy metodlar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida qo‘llaniladigan metodlar quyidagicha bo‘ladi:

- **Simulyatsiyalar:** O‘qituvchilarni tayyorlashda simulyatsiyalar keng qo‘llaniladi. Ushbu metod o‘qituvchilarga pedagogik vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Simulyatsiyalar yordamida o‘qituvchilar o‘quvchilar bilan ishlashda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan turli muammolarga tayyorlanadilar va o‘z pedagogik qarorlarini qabul qilishda ishonch hosil qiladilar. Simulyatsiya metodlari o‘qituvchilarga real pedagogik vaziyatlarni muhokama qilish va muammolarni hal qilishda tajriba to‘plash imkonini beradi.

- **Tajriba almashish sessiyalari:** O‘qituvchilar o‘rtasida tajriba almashish va amaliy mashg‘ulotlar orqali bilim va ko‘nikmalarni oshirish uchun alohida sessiyalar tashkil etilgan. Tajriba almashish, o‘qituvchilarning bir-birining tajribasidan o‘rganish, yangi metod va yondashuvlarni sinab ko‘rish imkonini beradi. Shuningdek, o‘qituvchilar o‘rtasida hamkorlikni rivojlantirish va o‘zaro yordam ko‘rsatish orqali professional o‘sish imkoniyatlari yaratiladi [3].

- **Interfaol metodlar:** O‘qituvchilarni tayyorlashda interfaol metodlar samarali qo‘llaniladi. Bu metodlar o‘qituvchilarning o‘quvchilar bilan faol muloqotda bo‘lishi, guruhli ishlash va ta‘lim jarayonida ishtirok etishni ta‘minlaydi. Interfaol metodlar orqali o‘qituvchilar o‘zlarining kommunikativ va pedagogik ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. O‘qituvchi o‘quvchilarning ehtiyojlarini inobatga olib, ta‘lim jarayonini samarali boshqarish va o‘quvchilarga individual yondashuvni ta‘minlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

- **Amaliy mashg‘ulotlar:** Amaliy mashg‘ulotlar o‘qituvchilarning pedagogik bilimlarini amaliyotda qo‘llashda muhim rol o‘ynaydi. Bu metod yordamida o‘qituvchilar real pedagogik vaziyatlarda o‘zlarining bilim va ko‘nikmalarini sinab ko‘rishlari mumkin. Amaliy mashg‘ulotlar o‘qituvchilarga o‘zlarini pedagogik jarayonlarda sinovdan o‘tkazishga yordam beradi, shuningdek, o‘quvchilarga ta‘lim berishning samarali usullarini qo‘llash imkonini yaratadi.

Shuningdek, o‘qituvchilarni tayyorlashda **guruhli ishlash, rolli o‘yinlar** va **ko‘rgazmali metodlar** ham keng qo‘llaniladi. Bu metodlar pedagoglar uchun nafaqat bilim olish, balki o‘quvchilarga samarali ta‘lim berishning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarni tayyorlashda **onlayn ta‘lim** va **masofaviy o‘qitish** metodlari ham ahamiyat kasb etadi. Bu metodlar o‘qituvchilarga o‘z malakalarini yanada rivojlantirish va zamonaviy ta‘lim tizimiga moslashish imkonini beradi.

O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga qaratilgan metodlar, shubhasiz, ta‘lim tizimining sifatini oshirish va o‘quvchilarning intellektual rivojlanishini ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. Bu metodlarning samarali qo‘llanilishi, o‘qituvchilarning o‘z-o‘zini

o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarlikdagi metodlarning samaradorligi oshirishga xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqotning asosiy natijalariga ko‘ra, bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlashda yangi pedagogik texnologiyalar va amaliy mashg‘ulotlar samarali ekanligi isbotlandi. O‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, quyidagi metodlar samaradorligi turli ko‘rsatkichlar bilan ifodalangan:

Jadval 1: O‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarlikdagi metodlarning samaradorligi

Metodlar	Samaradorlik (foizda)
Simulyatsiyalar	85%
Interfaol yondashuvlar	75%
Amaliy mashg‘ulotlar	90%
Innovatsion texnologiyalar	80%

Jadval 1 bo‘yicha, amaliy mashg‘ulotlar eng samarali metod bo‘lib, 90% o‘qituvchilarning ko‘rsatilgan metod yordamida pedagogik ko‘nikmalarini mustahkamlashganligi ta‘kidlangan. Simulyatsiyalar 85% samaradorlikni ko‘rsatgan, bu o‘qituvchilarga real pedagogik vaziyatlarni o‘rganish va unga moslashish imkoniyatini yaratgan.

Dasturlar/Tajriba almashish	Muvaffaqiyat (foizda)
Mentorlik dasturlari	70%
Tajriba almashish	65%
Kasbiy o‘shish dasturlari	80%

Jadval 2: O‘qituvchilarning kasbiy o‘shishdagi muvaffaqiyat darajasi

Jadval 2 ko‘rsatkichlariga ko‘ra, kasbiy o‘shish dasturlari va mentorlik tizimlarining samaradorligi 80%ni tashkil etadi. Bu o‘qituvchilarga o‘z malakalarini oshirishda yordam berdi. Tajriba almashish jarayonlari esa 65% muvaffaqiyatga erishgan, bu o‘qituvchilarning professional rivojlanishini ta‘minlashda muhim omil bo‘lgan.

MUHOKAMA

Shu bilan birga, yangi pedagogik texnologiyalar va metodlarni qo‘llashning to‘liq samarali bo‘lishi uchun, o‘qituvchilarni tayyorlashda metodik yordam va qo‘llab-quvvatlash zarur. O‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishda ularning amaliy tajribalarini kengaytirish va o‘quv jarayonida ilg‘or metodlarni qo‘llashga bo‘lgan ehtiyojni tushunish muhimdir.

Bundan tashqari, *Diagramma 1* va *Diagramma 2*da keltirilgan ko‘rsatkichlar, o‘qituvchilarning kasbiy o‘shishini va ta‘lim sifatini yaxshilashda zamonaviy pedagogik

metodlarni qo‘llashning qanday foydalari borligini ko‘rsatadi. Natijalarga ko‘ra, innovatsion metodlar va amaliy mashg‘ulotlarning samaradorligi ta‘lim tizimida sezilarli o‘zgarishlar yaratadi.

XULOSA

Kelgusida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda innovatsion yondashuvlar va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga ko‘proq e‘tibor qaratish lozim. O‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishda zamonaviy ta‘lim metodlarini qo‘llash va amaliy mashg‘ulotlar orqali pedagogik ko‘nikmalarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ta‘lim tizimining samaradorligini oshirish uchun, ta‘lim metodlarini doimiy ravishda takomillashtirib borish zarur. Bu, o‘z navbatida, nafaqat o‘qituvchilarning, balki o‘quvchilarning ham muvaffaqiyatli o‘rganishlariga olib keladi.

Innovatsion texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga kengroq joriy etish, o‘qituvchilarga ta‘limni interaktiv va samarali tarzda taqdim etish imkonini yaratadi. Masofaviy ta‘lim, onlayn platformalar va raqamli resurslar yordamida o‘qituvchilar yangi pedagogik metodlar va yondashuvlarni o‘zlashtirishga yordam beradigan yangi vositalarni o‘rganadilar. Bu, o‘z navbatida, ta‘limning sifatini yaxshilash va o‘quvchilarga ta‘limni yanada samarali va qiziqarli tarzda taqdim etish imkonini beradi.

Shuningdek, mentorlik tizimlari va tajriba almashish dasturlari orqali o‘qituvchilar o‘z malakalarini rivojlantirishlari mumkin. Mentorlar yordamida yangi o‘qituvchilar o‘z pedagogik yondashuvlarini sinovdan o‘tkazish, ilmiy ishlarni amalga oshirish va o‘zlarining kasbiy o‘sishlarini ta‘minlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

O‘qituvchilarni tayyorlashda ilgari surilgan metodlar va yondashuvlar o‘quvchilarning ta‘lim jarayonidagi ehtiyojlariga mos kelishi va o‘qituvchilarning pedagogik ko‘nikmalarini mustahkamlashda samarali bo‘lishi lozim. Shuningdek, kasbiy o‘sish dasturlari va malaka oshirish kurslarini muntazam ravishda tashkil etish, o‘qituvchilarning bilim va ko‘nikmalarini yangilab turish zarur.

Umuman olganda, o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirish, ta‘lim sifatini yaxshilash va o‘quvchilarga yuqori sifatli ta‘lim berish uchun zamonaviy ta‘lim metodlari, innovatsion texnologiyalar va amaliy mashg‘ulotlar orqali integratsiyalangan tizim yaratish zarur. Bu o‘qituvchilarni kasbiy o‘sishda qo‘llab-quvvatlash va ularning samaradorligini oshirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Smith J. Pedagogical Methods in Teacher Education. London: Education Press, 2020, p. 45.
2. Qodirov M. Zamonaviy Ta‘lim Metodlari. Toshkent: Ilmiy Nashriyot, 2021, p. 23.
3. Lee A., Johnson R. Innovative Approaches in Teacher Training. New York: Academic Publications, 2019, p. 112.

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH SAVODXONLIGI
DARSLARIDA LUG'AT BOYLIGINI OSHIRISH****S.Ismoilova,**

*“University of economics and pedagogy” notm
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası dotsenti
btm.is.69@mail.ru . 90-543-09-67*

Annotatsiya Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi darslarida lug'at boyligini oshirish usullarini tahlil qiladi. O'qish jarayonida yangi so'zlarni o'rganish, tushunish va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish, o'quvchilarning umumiy bilim darajasini va muloqot qilish qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Maqola, interaktiv metodlar, yozma ishlar va muhokama jarayonlarini o'z ichiga olgan turli pedagogik yondashuvlarni ko'rib chiqadi. Shuningdek, o'qituvchilarga lug'at boyligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar beriladi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarga yangi so'zlarni o'zlashtirishda qiziqarli va samarali yordam beradi, shuningdek, ularning kelajakdagi ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishlariga xizmat qiladi. Maqola o'qish savodxonligi va lug'at boyligini oshirish jarayonida o'quvchilarning faolligini kuchaytirish va o'qituvchilar uchun foydali ko'rsatmalarni taqdim etishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: o'qish savodxonligi, lug'at boyligi, boshlang'ich sinf, matnni tushunish, interaktiv metodlar, kritik fikrlash, o'qituvchilar uchun tavsiyalar, muloqot ko'nikmalari, yozma ishlar, o'qish jarayoni.

Аннотация Данная статья анализирует методы увеличения словарного запаса учащихся начальных классов на уроках чтения грамотности. Изучение, понимание и применение новых слов в процессе чтения служит для повышения общего уровня знаний и коммуникативных навыков учеников. В статье рассматриваются различные педагогические подходы, включая интерактивные методы, письменные задания и процесс обсуждения. Кроме того, представлены практические рекомендации для учителей, направленные на увеличение словарного запаса. Эти подходы помогают учащимся эффективно и интересно осваивать новые слова, а также способствуют их успешному обучению в будущем. Статья нацелена на повышение активности учеников в процессе чтения грамотности и предоставляет полезные рекомендации для учителей.

Ключевые слова: чтение грамотности, словарный запас, начальные классы, понимание текста, интерактивные методы, критическое мышление, рекомендации для учителей коммуникативные навыки, письменные задания, процесс чтения.

Annotation: This article analyzes methods for enriching the vocabulary of primary grade students in reading literacy classes. Learning, understanding, and applying new words in the reading process serve to enhance students' overall knowledge level and communication skills. The article explores various pedagogical approaches, including interactive methods, writing tasks, and discussion processes. Additionally, practical recommendations for teachers aimed at increasing vocabulary are presented. These approaches help students effectively and engagingly acquire new words, as well as contribute to their successful education in the future. The article aims to increase student engagement in the reading literacy process and provides useful guidelines for teachers.

Keywords: reading literacy, vocabulary enrichment, primary grades, text comprehension, interactive methods, critical thinking, recommendations for teachers, communication skills, writing tasks, reading process.

KIRISH

O‘qish savodxonligi — shaxs o‘zining bilim va salohiyatini rivojlantirish, jamiyatda o‘z o‘rnini topish maqsadiga erishishi yo‘lida matnlarni tushunish, ulardan foydalanish, ular ustida mulohaza yuritish hamda ularga munosabat bildirish qobiliyati ham hisoblanadi. Boshlang‘ich savodxonlik tushunchasi o‘qish va yozishni dastlabki o‘rganish uchun ishlatiladi. Savod o‘rgatish jarayonidagi o‘qish darslarining asosiy vazifasi o‘quvchilarga tovush va harflarni tanishtirish ularning to‘g‘ri talaffuzini o‘rgatish orqali bolalarda to‘g‘ri, ongli, ifodali o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. (‘‘Ta‘lim, fan va innovatsiya’’ jurnali. 2023-yil, 5-son, 69-bet).

Ona tili — bu xalqning milliy, madaniy va ruhiy merosining muhim qismi. O‘z ona tilini yaxshi bilish va uning resurslaridan samarali foydalanish nafaqat ta‘limda, balki hayotning barcha sohalarida zarur. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida ona tilini o‘rganish bolalar uchun o‘qish, yozish, fikr bildirish, va muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda asosiy o‘rin tutadi.

Ona tilini o‘rganish jarayoni bolalarning nutqini, fikrlashini va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O‘qish esa, o‘quvchilarga yangi bilimlar olish, o‘z fikrlarini ifoda etish va boshqa madaniyatlar bilan tanishish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, ona tilida o‘qitish bolalarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga ham yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI

O‘qish savodxonligi, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ta‘lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. O‘qish jarayonida lug‘at boyligi o‘quvchilarning matnni tushunish, yangi bilimlar olish va o‘z fikrlarini ifoda etishda asosiy o‘rin tutadi. O‘qituvchilar uchun o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish, ularning ta‘lim jarayonida muvaffaqiyatli bo‘lishlarini ta‘minlash uchun zarurdir. Ushbu maqola, boshlang‘ich ta‘limda o‘qish savodxonligini oshirish uchun samarali metodlarni va strategiyalarni ko‘rib chiqadi.

So‘z tilning ma‘no bildiradigan asosiy birligidir. So‘z va so‘z birikmasi aniq narsa mavhum tushunchalarni, hissiyotni ifodalaydi. Tilda mavjud bo‘lgan barcha so‘z va iboralarning yig‘indisi *lug‘at tarkibi* yoki *leksika* deyiladi. Leksikologiya o‘zbek tilining lug‘at tarkibini o‘rganadigan bo‘limdir. Leksikologiya lug‘at tarkibidagi so‘zlarning nutqda ma‘no ifodalash xususiyati, qo‘llanish faolligi, boyib borishi, ba‘zi so‘zlarning eskirib, iste‘moldan chiqib ketishi, ma‘no ko‘chish hodisasi kabilarni o‘rganadi. Shu sababli leksikologiya lug‘at ustida ishlash metodikasining lingvistik asosi hisoblanadi.

Har qanday nutqiy bayon grammatik jihatdan o‘zaro bog‘langan, mazmunga mos so‘z va so‘z birikmalarining ma‘lum izchillikda joylashtirilishidan tuziladi. Kishining lug‘ati qanchalik boy va rivojlangan bo‘lsa, uning nutqi ham shunchalik boy bo‘ladi; o‘z fikrini aniq va ifodali bayon etishiga keng imkoniyat yaratiladi. Shuning uchun lug‘atning boyligi, xilma-xilligi, harakatchanligi metodikada nutqni muvaffaqiyatli o‘stirishning muhim sharti hisoblanadi.

Hozirgi o‘zbek adabiy tili ulkan lug‘at boyligiga ega. Besh jildlik «O‘zbek tilining izohli lug‘ati» da 80000 dan ortiq so‘z va so‘z birikmasi berilgan bo‘lib, bular umumiy qo‘llaniladiganlaridir. Bunga o‘zbek tilida nashr etilgan turli terminologik lug‘atlarda, o‘zbek tili sinonimlari, antonimlari, frazeologik lug‘atlarida va turli izohli lug‘atlarda berilgan so‘zlar qo‘shilsa, lug‘at boyligi yana ming-minglab oshadi. Bulardan tashqari, juda ko‘p so‘zlar ko‘p ma‘noni bildiradi. Masalan, shu izohli lug‘atda bosh so‘zining 40 dan ortiq asosiy va frazeologizm bilan bog‘langan ma‘noda ishlatilishi berilgan.

Maktabda nutq o‘stirishning muhim vazifalaridan biri lug‘at ustida ishlashni yaxshilash, tartibga solish, uning asosiy yo‘nalishlarini ajratish va asoslash, o‘quvchilarning lug‘atini boyitish jarayonini boshqarish hisoblanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O‘quvchilar lug‘atini va nutqini boyitishda eng ishonarli manba badiiy asarlar hisoblanadi. O‘qish darslarida o‘quvchilar Oybek, H.Olimjon, M.Shayxzoda, G‘.G‘ulom, H.Hakimzoda, Zulfiya, Uyg‘un, A.Qahhor, P.Mo‘min, Q.Muhammadiy, Sh.Sa‘dulla, Z.Diyor kabi ko‘pgina so‘z ustalarining asarlarini o‘qiydilar. O‘zbek tilini yuksak badiiy obrazlar yordamida o‘zlashtiradilar. O‘qish darsida bolalar lug‘ati ma‘lum mavzularga oid so‘zlar hisobiga ham boyiydi.

Bolalar mustaqil o‘qishga o‘rganganlaridan keyin ular lug‘atiga kitob, gazeta, jurnal materiallari katta ta’sir qiladi. Shuning uchun ham sinfdan tashqari mustaqil o‘qish va unga rahbarlik shakllari o‘quvchilar lug‘atini boyitishning, nutqini o‘stirishning eng muhim manbalaridan hisoblanadi.

Maxsus mashqlar yordamida grammatika va imloni o‘rganish darslari ko‘pgina so‘z va atamalarni o‘zlashtirishga yordam beradi, o‘quvchilar predmet, belgi, harakat, sanoq, tartib ifodalaydigan so‘zlarni bilib oladilar. Bu darslarda o‘quvchilar lug‘ati tartibga solinadi, so‘z turkumlarini o‘rganish jarayonida guruhlanadi, so‘z tarkibi, so‘z yasalishi, so‘zlarning o‘zgarishini o‘rganish bilan esa lug‘atga aniqlik kiritiladi; ular o‘rgangan so‘zlaridan o‘z

qlarida foydalana boshlaydilar, natijada lug‘atlari faollashadi. O‘quvchilar lug‘ati m lug‘aviy-mantiqiy mashqlar yordamida ham boyiydi, tartibga tushadi.

Faol o‘qitish metodlari, o‘quvchilarni dars jarayoniga jalb qilish va ularning qiziqishini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchilar, o‘quvchilarga qiziqarli va interaktiv darslar o‘tkazish orqali lug‘at boyligini oshirishlari mumkin (Turaev, 2020, 45-50). Masalan, so‘z o‘yinlari va lug‘at kartochkalari yordamida o‘quvchilar yangi so‘zlarni o‘rganishadi.

Kreativ faoliyatlar

Kreativ faoliyatlar, o‘quvchilarga yangi so‘zlar asosida hikoya yozish yoki rasm chizish kabi vazifalar berish orqali ularning yangi so‘zlarni yaxshiroq o‘zlashtirishiga yordam beradi (Mahmudova, 2021, 12-15). Bu metodlar, o‘quvchilarning ijodkorligini rivojlantiradi va o‘qish jarayoniga qiziqishlarini oshiradi.

Kontekstual o‘qitish

Kontekstual o‘qitish, o‘quvchilarga yangi so‘zlarni o‘qish va yozish jarayonida kontekstda taqdim etishni o‘z ichiga oladi. Bu yondashuv, o‘quvchilarning yangi so‘zlarning ma’nolarini yaxshiroq tushunishlariga yordam beradi (Yusupova, 2019, 30-35). Misol uchun, yangi so‘zlarni matn ichida ishlatish, o‘quvchilarga ularning ma’nosini anglashni osonlashtiradi.

O‘qish va izoh berish

O‘quvchilarga o‘qish jarayonida yangi so‘zlar haqida izoh berish va ularni ishlatishni o‘rgatish, ularning lug‘at boyligini kengaytiradi (Samatova, 2022, 78-80). O‘qituvchilar, o‘qilgan matn asosida savollar berish orqali o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undashi mumkin.

Lug‘at kartochkalari

O‘quvchilarga yangi so‘zlarni eslatib turish uchun lug‘at kartochkalarini tayyorlash va ulardan dars davomida foydalanish muhimdir (Isroilov, 2021, 90-95). Har bir so‘z uchun rasm yoki kontekstli misol berish, o‘quvchilarning tushunish darajasini oshiradi.

O‘qish guruhleri

O‘quvchilarni kichik guruhlariga bo‘lish va ularga o‘qilgan matnni muhokama qilishni topshirish, o‘zaro muloqot va fikr almashish imkonini beradi. Bu jarayon, o‘quvchilarning yangi so‘zlarni o‘rganish va ularni amaliyotda qo‘llashga yordam beradi.

O‘zaro baholash

O‘quvchilarni bir-birlarining yozma ishlarini baholashga jalb qilish, o‘zaro o‘rganish va yangi so‘zlarni ishlatish imkonini beradi (Murodov, 2023, 105-110). Bu yondashuv, o‘quvchilarning bir-biridan o‘rganishlariga yordam beradi.

O‘yinlar va qiziqarli mashg‘ulotlar

O‘quvchilarga o‘yinlar orqali yangi so‘zlarni o‘rgatish, masalan, “So‘zlar to‘plami” o‘yinida, ular berilgan so‘zlardan foydalangan holda hikoya yaratadilar (Ruziev, 2021, 55-60). Bu metod, o‘quvchilarning o‘qish jarayoniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Ona tili va o‘qish jarayonida qo‘llaniladigan metodlar o‘quvchilarning madaniyatini, yozma va og‘zaki muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘qituvchilar innovatsion yondashuvlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning ona tiliga bo‘lgan qiziqishini oshirishi mumkin. O‘qish jarayonida muhokama va fikr almashish, shuningdek, ijodiy ishlar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘qish savodxonligi darslarida lug‘at boyligini oshirish, o‘quvchilarning nutq madaniyatini va fikrlarini ifoda etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘qituvchilar o‘quvchilarga interaktiv va qiziqarli darslar o‘tkazish orqali, ularning lug‘at boyligini kengaytirishi mumkin.

Sinonimlar tilni leksik tomondan boyitadi, shuning uchun bunday so‘zlar bilan ishlash juda muhim. Kishi lug‘atida sinonimlar qancha ko‘p bo‘lsa, uning til ifodaliligi shuncha ortadi.

Boshlang‘ich sinflarda sinonim haqida nazariy ma‘lumot berilmaydi, ammo sinonimlar haqidagi tushuncha amaliy mashq yordamida shakllantiriladi. Sinonimlar bilan ishlash elementar tarzda 1-sinfdan boshlanadi: o‘quvchilar berilgan so‘zning sinonimini topishga, boshqacha qilib qanday aytilish mumkinligini tushuntirishga, 2-3-sinflarda esa berilgan so‘zning 2-3 sinonimini topib aytilishga o‘rgatiladi.

Shu bilan birga, so‘zlarning ma‘nosini tushuntirish o‘quvchilar lug‘atini boyitadi, nutqini o‘stiradi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitiladigan fanlarning atamaları ham tushuntirilishi lozim bo‘lgan so‘zlar qatoriga kiritiladi. Atamalarning ma‘nosini tushuntirish mazkur so‘z anglatgan tushunchani yaxshi fahmlab olishga yordam beradi. Masalan, predmet atamasining ma‘nosini tushuntirish bilan o‘quvchilar predmet keng ma‘noda qo‘llanishini, tabiatdagi barcha narsa, hodisa, tushunchalar predmet deyilishini bilib oladilar. Bu ot, sifat, son, fe‘l kabi atamalarni tez fahmlab olishda ularga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, so‘z ma‘nosini tushuntirish ustida ishlash o‘quvchilar lug‘atini boyitadi, nutqini ravanlashtiradi.

Savodxonlik hamma uchun tanish bo‘lgan tushuncha. Savodxonlik — bu asosiy kognitiv ko‘nikmalarni o‘zlashtirish darajasi bo‘lib, ona tilida o‘qish, yozish va matematik bilimlarning majmuyi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lug‘at boyligini oshirish, o‘qish savodxonligini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Faol o‘qitish metodlari, kreativ faoliyatlar va kontekstual yondashuvlar orqali o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish mumkin. O‘qituvchilar, o‘quvchilarga qiziqarli va interaktiv darslar o‘tkazish orqali, ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirishlari va lug‘at boyligini rivojlantirishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Isroilov B. “Lug‘at boyligini rivojlantirish usullari”. Pedagogika yilliklari, 2021. 4, 90-95-b.

- 2.Mahmudova D. “O‘qish jarayonida lug‘at boyligini oshirish”. Yosh o‘qituvchilar konferensiyasi materiallari, 2021. 12-15-b.
- 3.Murodov K. “O‘zaro baholash va ta’lim samaradorligi”. Ta’lim va innovatsiyalar jurnali, 2023. 5(2), 105-110-b.
- 4.Nasriddinova N. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qish savodxonligini shakllantirish mazmuni “Ta’lim, fan va innovatsiya”, 2023, 5, 69-b.
- 4.Ruziev A. “O‘qitishda o‘yinlarning roli”. Ta’lim va tarbiya, 4, 55-60.
- 4.Samatova N. “O‘qitishda yangi so‘zlarni o‘zlashtirish usullari”. Ta’limda innovatsiyalar, 2022, 1, 78-80-b.
- 5.Turaev B. “O‘qitish metodologiyasi”. Ta’lim va taraqqiyot, 2020, 2,45-50-b.
- 6.Yusupova Z. “Kontekstual o‘qitish: nazariya va amaliyot”. O‘zbekiston pedagogika jurnali, 2019, 3, 30-35-b.

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA BO'LAJAK PEDAGOGLARNING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILLAR

Ulmasova Nodira Mashrabovna
Qo'qon davlat pedagogika instituti
tayanch doktoranti
ulmasovanodiraxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasini tadqiq etish va takomillashtirish masalasi bo'yicha ilmiy fikr-mulohazalar ko'rib chiqilgan. Shu bilan birga mediakompetentlik, mediate'lim, mediamadaniyat tushunchalari, bugungi axborotlashgan ta'lim tizimida qo'llanilishi va bu jarayon to'g'risida tadqiqotchilarning ilmiy qarashlari keltirib o'tilgan. Bo'lajak pedagoglarning kasbiy mediakompetentligini rivojlantirishning zarur omillari, asoslari haqida tushuntirib o'tilgan.

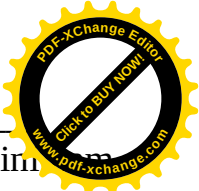
Kalit so'zlar: media kompetensiya, ta'lim, media ta'lim, mediamadaniyat kasbiy mediakompetentlik

Аннотация: В данной статье рассмотрены научные мнения по вопросу исследования и совершенствования технологии развития медиакompetентности будущих преподавателей высших учебных заведений. При этом упоминаются понятия медиакompetентности, медиаобразования, медиакультуры, их использование в современной системе информационного образования, а также научные взгляды исследователей на этот процесс. Объяснены необходимые факторы и основы развития профессиональной медиакompetентности будущих педагогов.

Ключевые слова: медиакompetентность, образование, медиаобразование, медиакультура, профессиональная медиакompetентность

Annotation: In this article, scientific opinions on the issue of researching and improving the technology of developing media competence of future teachers in higher educational institutions are considered. At the same time, the concepts of media competence, media education, media culture, their use in today's informational education system, and the scientific views of researchers about this process are mentioned. Necessary factors and basics of developing professional media competence of future pedagogues have been explained.

Key words: media competence, education, media education, media culture, professional media competence

KIRISH. Hozirgi axborotlashgan zamonda olingan ma'lumotlarning mazmunini ularni turli ommaviy tarmoqlar orqali tarqatish yo'llarini ham nazorat qilish imkoni kundan-kun qiyinlashib bormoqda va bunday axborotlar ta'sirida o'quvchining mustaqil fikrlay olish muammosi, ularning tasavvurlarini, qarashlarini, qadriyatlarini va ideallarini shakllanishi kabi muammolari o'quvchi ongida axborot olamini tartibga solish yo'llarini izlashni, axborot bilan muomala qilish madaniyatini shakllantirish bo'yicha yangi usul va ko'nikmalari tizimini ishlab chiqish va uni takomillashtirishni talab etmoqda. Aslida, jahon ta'lim amaliyotida bu sohadagi izlanishlar o'tgan asrning 70-yillaridayoq boshlangan bo'lib, pedagogika fanida o'ziga xos yo'nalish – media ta'lim paydo bo'lgan.

“2022 — 2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida” O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-sonli Farmonida, Xalq ta'limi vazirligiga multimedia ilovalarini ishlab chiqish talabi qo'yilgan, unga ko'ra maxsus elektron tizimlar (S-testing, Onlinedu, Raqamli darsliklar va boshqalar) orqali multimedialar berib borilishi aytib o'tilgan. 2022-yil yakuniga qadar yangi avlod darsliklari uchun 10 ta mobil elektron resurs va 100 ta multimedia mahsulotlarini yaratish ko'zda tutilgan.

Respublikamizda pedagogik kadrlar mediakompetentligini rivojlantirish bilan bog'liq ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy strategik yo'nalishlari aniqlandi, xorijiy tajribalar asosida ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, innovatsion jarayonlarni faol qo'llab-quvvatlash, ta'limni rivojlantirishning me'yoriy asoslari ishlab chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-son farmonida «Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish» va pedagogik kadrlar mediakompetentligini takomillashtirish vazifalari ta'lim sohasidagi ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilandi. Natijada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida pedagogik kadrlar mediakompetentligini rivojlantirish imkoniyatlari kengaytiriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning pedagogik faoliyat konsepsiyasi va g'oyalari asosida pedagogik kadrlar mediakompetentligini rivojlantirish yuzasidan mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlari olimlaridan I.A.Koroleva, V.N. Maksimova, E.F.Zeyer, I.A.Zimnyaya S.Bagayeva, A.Baxmutskiy, I.Belevseva, Ye.V.Bondarevskaya, I.Galmukova, S.V.Kulnevich, A.Makarov, A.Mayorov, S.Xoxlova, F.T.Fomenko, I.S.Yakimanskaya va boshqalarning ilmiy ishlarida joriy etish muammolari tadqiq etilgan.

Uzoq xorij mamlakatlari olimlaridan B.K.Atrostatic, S.V.Nguyen, E.Brynjolfsson, F.Delamare, A.Mcafeye, D.X.Autor, S.Anderson, B.Blum, N.Gronlud, L.'offmann, L.Kronbach, R.Linn, R.Stigtins 'Yulek va boshqalarning tadqiqotlarida ta'lim sifatini boshqarish, baholash va nazorat qilish masalalari yuzasidan tadqiqot ishlari olib borilgan.

Ilmiy o‘rta ta’lim tizimida pedagogik kadrlar mediakompetentligini rivojlantirish at kategoria sifatida o‘qitish sifatini oshirishning pedagogik shart-sharoitlari, zamonaviy pedagogikaning metodologik asoslari bo‘yicha mamlakatimiz olimlaridan R.Djurayev, X.Ibragimov, U.Inoyatov, A.Abduqodirov, T.Kadirov, M.Inomova, M.Tojiyev, D.Toshtemirov, S.Q.Tursunov, A.’ayitov, U.Yuldashev, M.A’medov [61], N.Abduraxmanova, R. Ibragimov R.Karimov, Sh.Qurbonov, M.Ochilov, E.Seytxalilov, S.Turg‘unov Sh.S.Sharipovlarning tadqiqot ishlarida o‘z aksini topgan. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va o‘zini rivojlantirishni tashkil etishda ularning mediakompetentligini rivojlantirish yuzasidan B.R.Adizov, N.Saidova, B.Ma’murov, S.Nishanova, R.G‘.Safarova, E.A.Seytxalilov, K.Hoshimov, F.R.Yuzlikayev, E.Yuzlikayeva va boshqalar tadqiqot ishlari olib borishgan.

NATIJA VA MUHOKAMA. O‘quvchilarning bilimlarini to‘ldirishda mutaxassislar tomonidan tayyorlangan bunday elektron vositalar muhim rol o‘ynaydi. Mavzular yuzasidan shakllantirilgan multimedia darsliklari, o‘quv-qo‘llanmalari pedagogga yordamchi, ota-onalarga tayyor yo‘l boshchi, o‘quvchilarga esa bilimlarni mukammal o‘zlashtirish imkonini beradi. Multimedialar orqali o‘quvchilar o‘zlari mediata’limni egallaydilar. Ko‘plab chet mamlakat hamda o‘zbek olimlari "media asoslangan muhit", "media madaniyat", "media savodxonlik" va "media ta’lim" " kabi asosiy tushunchalarni shakllantirishning ko‘plab usullarini sanab o‘tishgan.

"Ta’lim" tushunchasining o‘zi nafaqat kasbiy va ilmiy bilimlarni, balki ma’naviy me’yorlar va madaniy qadriyatlarni takror ishlab chiqarishni, to‘plashni ta’minlaydigan ijtimoiy institutdir. Media ta’lim talabalarni ommaviy kommunikatsiya (matbuot, televideniye, radio, kino, video, internet va boshqalar) qonuniyatlarini o‘rganishga qaratadi.

Media ta’limning asosiy vazifalari: yosh avlodni zamonaviy axborot sharoitida hayotga tayyorlash, turli ma’lumotlarni qabul qila olish va uni idrok etishni o‘rgatish, uni shaxs psixikasiga ta’sirining oqibatlarini anglash, ta’sir qilish usullarini o‘rganish va og‘zaki bo‘lmagan shakllarga asoslangan kommunikatsiya texnik vositalardan foydalanib munosabatga kirishish demakdir. Bugungi internet bilan nafas olayotgan jamiyat va davlat rivojida ta’lim va ayniqsa, media ta’limning roli benihoya kattadir. Dunyoning yetakchi mamlakatlari aynan media ta’lim orqali ta’lim sohasining ustivorligiga erishdi. Bugungi kunda zamonaviy va albatta sifatli ta’limga erishish uchun ta’limni axborotlashtirish va o‘qitish va o‘rgatish uslublarini optimallashtirish, ochiq ta’lim texnologiyalaridan faol foydalanishni amalga oshirish zarurdir. Mediata’lim orqali ma’lum fanlarni o‘qitish va o‘rgatishning nafaqat milliy, shu bilan bir baqtorda jahondagi eng yaxshi dars namunalari, tayyor kurslar dasturlarini internet tarmog‘i orqali onlayn tarzda o‘rganish mumkin. Bu har qanday shaxsning o‘z ustida ishlab, o‘zi qiziqqan sohani mukammal o‘rganishga imkoniyat beradi. Mediavositlar orqali dunyo kutubxonalari fondlari, axborot ma’lumotlar bazalari, eng rivojlangan yetakchi laboratoriya va institutlarning ilmiy natijalarining haqiqiy bitmas-tuganmas manbalriga masofadan kirish imkoniyati yuzaga keladi. Bu dunyodagi turli sharoit-muitdagi bolalarning

tarqalgan turli xil imkoniyatga egaligini ham isbotlashga yordam beradi. Media ta‘lim tizimi asosan o‘quvchilarda media-savodxonlikni shakllantirish va rivojlantirishga urg‘u beriladi. Mediasavodxonlik – axborotga tanqidiy qarash va har bir axborotni saralashda ongli ravishda xolis yondoshishdir.

Buyuk alloma inson ruhiyatining muhandisi Abu ali Ibn Sino o‘zining «Tib qonunlari» asarida shunday fikr bayon qiladi: «O‘qituvchining barcha hatti - harakatlari ezgulikdan iborat bo‘lmog‘i lozim». Bo‘lajak pedagog o‘qituvchilik etikasining normalarini o‘zlashtirishi va uni tajribada qo‘llashi, o‘zining egallagan dunyoqarashi va ahloqiy tajribasi bilan qiyoslashi lozim.

Ta‘limni modernizatsiya qilish uni axborotlashtirish hamda zamonaviy axborot texnologiyalarini amaliyotga joriy etish demakdir. Pedagog olim V.I.Zagvyazinskiy ushbu jarayonni “o‘rganilayotgan manbaa tog‘risida yangi informatsiyalarni olish, ularni to‘plash, qayta ishlash va uzatish jarayoni” deb hisoblaydi. Bu tizim jamiyatdagi ba‘zi bir masalalarga yechim bo‘lib, uni ta‘lim tizimiga tadbiq etish hamda ta‘limning tuzilishi va mazmuniga o‘zgartirishlar kiritish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlardan biri sifatida boshlang‘ich sinflarda 1-sinfdan boshlab kompyuter savodxonligi fanining joriy etilishini misol qilib olishimiz mumkin. O‘tkazilgan izlanishlar natijasi shuni ko‘rsatdiki, ko‘plab o‘qituvchi va o‘qinuvchilar ushbu yangilikni ijobiy baholadilar, ular farzandlarini axborot faoliyati bilan, shu bilan birgalikda zamonaviy texnik vositalarni erta tanishishlarini mamnuniyat bilan qabul qildilar. Tadqiqotchilar I.K.Stepanko, N.I.Gendina va boshqalar tomonidan ta‘lim tizimidagi o‘quv dasturlarini o‘rganish jarayonida, boshlang‘ich sinflar kesimida ma‘lumotlarni qayta ishlash, uzatish, saqlash va taqdim etish ta‘limining faqat boshlang‘ich bosqichida shakllanishiga qaramay, yangi media axborot texnologiyalari bilan ta‘minlanmaydi. Tadqiqotchilarning fikrlariga ko‘ra, talabalarning media savodxonliklarida bir qancha muammolar borligi va ularni samarali hal qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mediamadaniyat- shaxs madaniyati uchun zaruriy qizim bo‘lib, ommaviy media turlari va ular orqali tarqalib borayotgan ma‘lumotlar bilan tanishish, ularni tanlab saralay olish, tahlil qilish va baholash asosida ma‘lum sohalar bo‘yicha nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni puxta o‘zlashtirish va bu bilimlarni kasbiy, shaxsiy madaniy, ma‘naviy (amaliy) hayotda oqilona qo‘llash qobiliyatlarining yig‘indisidir. Shaxsda mediamadaniyatni tashkil topish jarayonining asosiy mohiyati: mediasavodxonlik, mediabilimdonlik, mediamahorat hamda mediakompetentlikda to‘liq o‘z ifodasini topadi. Mediata‘lim yoshlarda mediamadaniyatni va mediasavodxonlikni shakllantirib, intellektual, ma‘naviy va estetik jihatdan o‘quvchilarning muloqot qilishda nutqini va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Hozirgi axborotlashgan jamiyatda internet tarmog‘i ko‘magida turli ilova va sahifalardan, jumladan, Youtube, WhatsApp, Instagram, Telegram, Facebook, Twitter kabi axborot uzatish vositalaridan olinayotgan turli xil axborotlarni taqiqlash, chegaralashning umumiy qilib olganda, nazorat qilish imkoniyati pastroq bo‘lganligi sababli, ta‘lim olamida “mediata‘lim” tushunchasining paydo bo‘lishi, yaqin kelajakda bu sohada takomillashishi imkoniyatlarni yanada oshishga olib keladi. Mediata‘lim vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning

pedagogik kompetentligini rivojlantirish madaniy kompetentlikning ajralmas tarkibiy hisoblanadi.

Rivojlanib borayotgan ta'lim jarayoni ishtirokchilari, ya'ni, boshlang'ich sinf o'quvchilari kundalik hayotda duch keladigan ma'lumotlarni qayta ishlash yoki uzatish, saqlash yoki taqdim etish uchun urli xil zamonaviy texnikalardan keng foydalanish va ular orqali bo'sh vaqtlarini qiziqarli o'tkazish tajribasiga egadirlar.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish uchun bir nechta texnologiyalarni qo'llash mumkin. Ushbu texnologiyalar o'qituvchilarning mediakompetentligini oshirishda, pedagogik jarayonda innovatsiyalarni amalga oshirishda va talabalarning ta'limiga zamonaviy yondashuvlarni joriy qilishda muhim ahamiyatga ega. O'quv jaarayonlarida mediakompetentlikni rivojlantiruvchi quyidagi texnologiyalarni misol tariqasida keltirish mumkin:

1. Online ta'lim platformalari: O'qituvchilar uchun Khan Academy, Coursera, Udemu kabi platformalarda onlayn kurslar va treninglar orqali mediakompetentlikni rivojlantirish.

2. Interaktiv o'quv materiallari: PowerPoint, Prezi yoki Canva kabi vositalardan foydalanib taqdimotlar va interaktiv dars materiallarini yaratish.

3. Digital storytelling: O'quvchilar bilan birgalikda o'z hikoyalarini yaratuvchi va ularga mediatahsil beruvchi dasturlar (masalan, Adobe Spark, Storybird).

4. Ijtimoiy tarmoqlar: O'qituvchilar o'z pedagogik tajribalarini baham ko'rish uchun Facebook, Twitter, Instagram kabi platformalardan foydalanish, hamda onlayn jamoalar va guruhlariga qo'shilish.

5. O'quv bloglari va veb-saytlar: O'qituvchilar o'z tajribalari va mediakompetentlikka oid ma'lumotlarni joylashtiradigan shaxsiy bloglar yaratishlari mumkin.

6. Kodlash va robototexnika: Ushbu texnologiyalar yordamida o'quvchilarda muammoni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish va mediakompetentlikni oshirish.

7. Virtual va kengaytirilgan haqiqat: O'qituvchilar uchun VR/AR texnologiyalarini qo'llash orqali darsni ko'proq interaktiv va qiziqarli qilish.

8. E-learning (elektron ta'lim): Moodle, Google Classroom kabi platformalarda ta'lim jarayonini boshqarish va talabalarga mediakompetentlikni rivojlantirish.

Ushbu texnologiyalar yordamida bo'lajak o'qituvchilar mediakompetentligini rivojlantirish, ularga zamonaviy talab va zarurlatlarni qondirishda yordam beradi. Shuningdek, o'qituvchining shaxsiy o'sishi va professional rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi.

XULOSA. Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, bugungi internet global tarmoqqa aylanib ulgurgan va buning natijasida jahon hamjamiyatida globallashtirish jarayonlari tezlashib borayotgan bir zamonda bu jarayonlarning ijtimoiy jamiyatimizda to'g'ri talqin etilishi bu bo'yicha olib borilayotgan targ'ibot ishlarining faol qatnashuvchisi hisoblanmish o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyatni yuklaydi. Ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun pedagogik faoliyatning mavjud qirralarini yaxshi bilib olish, talabalardagi ruhiy o'ziga xoslik va xususiyatlarni markazlashtirish, bir nuqtaga jamlash, pedagogning kasbiy faoliyatini

egrallashtirish, izchil tizimga solishda mediakompetentlik ko‘nikmalarining rivojlanish imkonini beradi. Bu faoliyatning barcha o‘ziga xos qirralari, jihatlari va parametrlarini aniqlashga yordamlashadi. Bo‘lajak pedagoglarning xuddi mana shu jihatlari uning kasbiy faoliyati takomillashuviga ko‘maklashadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. 2022 — 2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022- yildagi PF-134-son Farmoni.
2. Babadjanov S.S. Pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi Toshkent, 2018. – B. 36-37.
3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. -T.: “Moliya ” nashriyoti, 2003 y. – 171 b.
4. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.-T.: TDPU. 2006 y. -144 b.
5. Mediakultura i obrazovanie: osobennosti vzaimodeystviya i razvitiya. – // <https://topuch.ru/referat-mediakuletura>
6. N.Saidova “Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining axborot-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish”, Toshkent, 2022, 30-34-b.
7. T.Kadirov “Uzluksiz kasbiy rivojlantirish jarayonida umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirish texnologiyasi (ijtimoiy fanlar misolida)” Toshkent, 2023, 25-30-b.
8. <https://www.researchgate.net/publication/303179179> Developing media competence and work-related informational behavior in academic studies
9. H.Kadirov “Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarida mediakompetentlikni rivojlantirish texnologiyasi”, Toshkent, 2020, 79-81-b.

**BOSHLANG'ICH SINFDA TABIIY FANLARNI STEAM TA'LIM
TEKNOLOGIYASI ASOSIDA O'QITISHDA EVRISTIK METODDAN
FOYDALANISH**

Ismatillayeva Yodgora Abduvahob qizi

Turan International University

Tel: +998931287657

*Dotsent v.b., pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD)*

Annotatsiya. Mazkur maqolada Boshlang'ich ta'lim tizimida tabiiy fanlarni STEAM ta'limi asosida o'qitishda evristik metoddan foydalanishning ahamiyati, o'quvchilarda izlanuvchanlik, kreativlik, mustaqil fikrlash qobiliyatlari, o'quvchilarni faollashtirishga, ijodiy va analitik fikrlashni rivojlantirishga, hamda fanlarni o'rganishda motivatsiyani oshirishga yordam berishi haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: STEAM ta'lim tizimi, evristik metod, kreativlik, izlanuvchanlik, faollik, mustaqillik, muammo, ijodiy yechim, muhokama, amaliyot, nazariya.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭВРИСТИЧЕСКОГО МЕТОДА ПРИ ОБУЧЕНИИ
ЕСТЕСТВЕННЫМ НАУКАМ НА ОСНОВЕ ПАРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ
ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ**

Абстрактный. В данной статье рассматривается важность использования эвристического метода в обучении естественным наукам на основе STEAM-образования в системе начального образования, любознательности учащихся, креативности, навыков самостоятельного мышления, активизации учащихся, развития творческого и аналитического мышления и изучения естественных наук. Считается, что это помогает повысить мотивацию в обучении.

Ключевые слова: образовательная система STEAM, эвристический метод, креативность, любознательность, активность, самостоятельность, проблема, творческое решение, обсуждение, практика, теория.

**USE OF THE HEURISTIC METHOD IN TEACHING NATURAL SCIENCES
BASED ON STEAM EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE PRIMARY CLASS**

Abstract. In this article, the importance of using the heuristic method in teaching natural sciences based on STEAM education in the primary education system, students' inquisitiveness, creativity, independent thinking skills, to activate students, to develop creative

analytical thinking, and to learn science It is thought that it helps to increase motivation learning.

Key words: STEAM educational system, heuristic method, creativity, inquisitiveness, activity, independence, problem, creative solution, discussion, practice, theory.

Kirish (Introduction). Ta’lim sifatini yangi bosqichga ko‘tarish maqsadida 2018-yil 5-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta’limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-son Farmoni qabul qilindi. Unda xalq ta’limi tizimini isloh qilishning asosiy yo‘nalishlari sifatida:

1. Xalq ta’limi tizimiga ilg‘or xorijiy tajribani, o‘quv-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, shu jumladan ta’lim berishning innovatsion usullarini joriy etish, o‘quv va o‘quv-uslubiy adabiyotlarning yangi avlodini yaratish, fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish belgilangan⁵⁹.

Bundan ko‘rinib turibdiki ta’lim sohasiga bo‘lgan e’tibor kundan-kunga ortib bormoqda. Buni isboti sifatida yangi darsliklarni joriy qilinishini misol qilishimiz mumkin. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi asosida tuzilgan darsliklar o‘quvchilarni kreativlik, izlanuvchanlik va fikrlash qobiliyatlarini o‘stirishda katta yordam beradi va tabiatsevar bo‘lib shakllanishlariga yordam beradi.

Bundan tashqari o‘quvchilarni tabiatsevar qilib tarbiyalashda, dastlab umumiy tarbiyaning o‘z oldiga qo‘ygan maqsad va vazifalarini bilib olish lozim. Umumiy tarbiyani singdirishda tabiat elementlari, uning boyliklari, jonli va jonsiz tabiatni asrash nuqtai nazardan kelib chiqqan holda, yoshlarni uning sir-asrorini to‘liq bilib olishga, o‘rganishga va ulardan oqilona foydalanishga o‘rgatilishi kerak⁶⁰.

O‘quvchilarni nafaqat tabiatsevar balki atrof-muhitni himoya qiladigan qilib tarbiyalash ham muhimdir. Atrof - muhitni himoya qilish ta’limoti ekologik ongni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Avlodlar sog‘lomligi uchun ekologik jihatdan sog‘lom muhit kerak. Bunday muhitni faqat har tomonlama etuk, ekologik jihatdan yuqori madaniyatga ega bo‘lgan shaxslardan tashkil topgan jamiyatgina yo‘lga qo‘yilishi mumkin. Madaniyatli shaxs tabiat komponentlarining o‘zaro aloqadorligini yaxshi biladi. O‘quvchilarga har doim, bugungi darajasiga o‘z mehnati tufayligina erishganligini, ijtimoiyfoydali mehnatning har doim afzalligi ilk tushunchalarini berib boriladi⁶¹. Tabiiy fanlarni STEAM ta’limi va evristik metoddan foydalanib tashkil qilinishi o‘quvchilarda tabiatga bo‘lgan muhabbatni va uni e’zozlash kabi tuyg‘ularni yaxshi shakllanishiga olib keladi.

⁵⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi “Xalq ta’limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PFRQ – 5538- son farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami”, 2018-yil 10-sentyabr, 36-son, 722-modda.

⁶⁰ Musayeva M.E. O‘quvchilarda tabiat ne‘matlariga muhabbatni shakllantirish: p.f.n. diss. - T.: O‘zJTU, 2011. - 165 b.

⁶¹ Mirzaxmedova Sh.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiatga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishning pedagogik asoslari: p.f.n., diss.... - T.: O‘zPFITI, 2006. - 175 b.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Boshlang‘ich ta

tabiiy fanlarni o‘qitish, STEAM texnologiyasi, evristik metodlardan foydalanish bo‘yicha ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganish va rivojlantirish ishlari olib borilgan bo‘lib, bunga M.E. “Musayevaning O‘quvchilarda tabiat ne‘matlariga muhabbatni shakllantirish”, Sh.M. Mirzaxmedovaning “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiatga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishning pedagogik asoslari” yuzasidan qilgan izlanishlarini misol qilishimiz mumkin. Shuningdek, STEAM ta'limi bo'yicha O'zbekistonda ham bir qator tadqiqotchilar va mutaxassislar izlanishlar olib borgan. Ularning tadqiqotlari asosan o'qitish metodologiyalari, amaliy mashg'ulotlar va ta'limdagi innovatsiyalarni o'rganishga qaratilgan. Ulardan ba'zilarini keltirishimiz mumkin. Murodov Alisher - Ta'lim sohasida innovatsion loyihalar va STEAM metodologiyasi bo'yicha faoliyat yuritadi. Abdullayev Dilmurod - Ilmiy tadqiqotlar va ta'lim sohasidagi innovatsiyalar bo'yicha ishlaydi. Shuningdek, O'zbekistonda STEAM ta'limini rivojlantirishga qaratilgan turli tashabbuslar va loyihalar mavjud bo'lib, bu borada bir qator ta'lim muassasalari va tashkilotlar faoliyat yuritmoqda.

O'zbekistonda tabiiy fanlarni o'qitishda evristik metodlardan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar olib borgan bir nechta mutaxassislar va pedagoglar mavjud. Ularning ishlarida o'zbek ta'lim tizimidagi metodikalar va amaliyotlar tahlil qilinadi. Misol uchun **Qobilov Abdug‘ani:** U tabiiy fanlarni o'qitishda innovatsion metodlar, jumladan, evristik yondashuvlarni tadqiq qilgan. Uning maqolalarida o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalar berilgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). STEAM yondashuvi bolalarga dunyoni muntazam ravishda o‘rganish, atrofda sodir bo‘layotgan hodisalar mantig‘ini chuqur o‘rganish, o‘zaro bog‘liqligini kashf etish va tushunish, o‘zlari uchun yangi, g‘ayrioddiy va juda qiziq narsalarni kashf etish imkoniyatini beradi. Yangi narsa bilan tanishishni kutish qiziqish va bilim faolligini rivojlantiradi; o‘zi uchun qiziqarli muammoni aniqlash, usullarni tanlash va uni hal qilish algoritmini tuzish zarurati, natijalarni tanqidiy baholash qobiliyati – fikrlashning muhandislik uslubini rivojlantirish; jamoaviy faoliyat jamoada ishlash mahoratini rivojlantiradi. Bularning barchasi bolaning rivojlanishining tubdan yangi, yuqori darajasini ta‘minlaydi va kasb tanlashda kelajakda yanada keng imkoniyatlar yaratadi. STEAM ta'limining asosiy tarkibiy qismlarini joriy etish har bir asosiy maktabda iqtidorli bolalarni aniqlash uchun eng yaxshi sharoitlarni yaratishga yordam beradi. STEAM 21-asrning innovatsion texnologiyalariga asoslangan yangi o‘quv tizimi sifatida, uning asosiy maqsadi bolalarda fikrlashning yangi turini rivojlantirishdir. Bu an‘anaviy maktab ta‘lim modeli ta'limdan keskin farq qiladigan va ijodiy va tahliliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga asoslangan tubdan yangi yondashuv. Uning asosiy g‘oyasi shundan iboratki, amaliyot nazariy bilimlar singari muhimdir. Ya‘ni, o‘rganish paytida biz nafaqat miyamiz bilan, balki qo‘limiz bilan ham ishlashimiz kerak⁶².

⁶² <https://www.researchgate.net>

STEAM ta'limining falsafiy konsepsiyasi quyidagi formula atrofida shakllanadi: STEAM = tabiiy fanlar + texnologiyalar + matematik elementlarga asoslangan va san'at va muhandislik amaliyotlari orqali talqin qilinadi va uning qisqartmasiga quyidagi nozik kasb egalari olimlar, muhandislar va matematiklar, san'at arboblari mujassamlashganini bilish mumkin⁶³.

Boshlang'ich sinfda tabiiy fanlarni STEAM ta'lim texnologiyasi asosida o'qitishda evristik metodlardan foydalanish juda samarali usul hisoblanadi. Bu metod o'quvchilarda o'z-o'zini o'rganish, muammolarni hal etish va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Quyidagi jihatlar evristik metodni qo'llashda muhim hisoblanadi:

1. **Muammoni aniqlash:** O'quvchilarga tabiiy fanlarga oid muammolarni taqdim etish va ularga yechim topish uchun savollar berish. Bu, masalan, ekologik muammolar, biologik jarayonlar yoki fizik hodisalar bo'lishi mumkin.
2. **Tadqiqot jarayoni:** O'quvchilarni mustaqil ravishda yoki kichik guruhlarda tadqiqot qilishga undash. Ular tajriba o'tkazish, kuzatish va natijalarni tahlil qilish orqali bilimlarini kengaytirishlari mumkin.
3. **Ijodiy yechimlar:** O'quvchilarni innovatsion yechimlar taklif etishga rag'batlantirish. Ular o'z g'oyalari, model yoki prototiplar yaratish orqali amaliy bilimlarni mustahkamlashadi.
4. **Tahlil va muhokama:** O'quvchilarning o'z tadqiqotlari natijalarini baholash va muhokama qilish jarayonida fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. Bu jarayonda o'zaro fikr almashish va o'rganish juda muhim.
5. **Amaliyot va nazariya:** STEAM yondashuvi doirasida nazariy bilimlarni amaliy tajribalar bilan birlashtirish. Masalan, tabiiy fanlarni o'rgatishda amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, shuningdek, hayotiy misollar bilan ta'minlash.

Bu metodlar yordamida o'quvchilar tabiiy fanlarga qiziqishlarini oshiradi, bilimlarini mustahkamlashadi va kelajakda ijodiy va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Evristik metodlar o'qituvchining yo'naltiruvchi rolini hamda o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinflarda "Science" tabiiy fanlarni o'qitishda STEAM texnologiyasini qo'llasak va evristik metod bilan uyg'unlashtirsak bolalar tabiatni tushunib, dunyoni muntazam o'rganishadi va shu bilan qiziqishlarini, muhandislik fikrlash uslubini, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini, jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirish va liderlik, izlanuvchanlik, o'z-o'zini namoyon qilish asoslarini o'rganishadi, o'z navbatida, bolalar rivojlanishining tubdan yangi darajasini ta'minlaydi.

Shunday ekan, «Suv manbalari» mavzusini STEAM texnologiyasi va evristik metod asosida ishlab chiqilishini misol qilish mumkin.

STEAM texnologiyasidagi S harfi fanni bildiradi. Bunda o'quvchilar nazariy ma'lumotlarni mustaqil tarzda izlab o'rganishlari aytiladi.

⁶³ Sologub. N. S, Arshanskiy. E. YA., steam -obrazovanie: sumnost

Chizmani o‘rganib chiqing, suv yerning qayerlarida bo‘ladi?

Chizmadagi so‘zlarning ma’nolarini topib o‘rganing.

T harfi texnologiyani bildiradi. O‘quvchilarga ko‘llar, daryolar, botqoqliklar, okeanlar, dengizlar va atmosferadagi suvning ko‘rinishini rangli qog‘ozlardan aplikatsiya usulida tasvirlash topshirig‘i beriladi.

E harfi muhandislikni bildiradi. Hosil bo‘lgan aplikatsiyalarni bir- biriga bog‘liqlarini olib, suvni harakatlanish strukturasini yaratishni aytiladi.

A harfi san‘atni bildiradi. O‘quvchilar berilgan ma‘lumotlar asosida she‘r, hikoya, esse yozadilar. Daftarlarga suvning tabiatda aylanish rasmini chizish topshiriladi.

M harfi matematikani bildiradi. Bunda o‘quvchilar sho‘r suv va chuchuk suv yer sharini necha qismini egallashini aniqlaydilar. Chuchuk suv kamligi sababli uni asrash uchun nima qilish kerakligini aniqlash topshiriladi. Bunda o‘quvchilar kunlik suv sarfini hisoblashlari mumkin. Ya‘ni har bir o‘quvchi o‘z oilasi 1 kunda qancha suv ishlatishini hisoblaydi. Bu hisobni haftalik, oylik va yillik hisoblash ham mumkin. Suv sarfi hisoblangandan so‘ng uni qanday kamaytirish yo‘llarini o‘ylab topishlari kerak bo‘ladi.

Tabiiy fanlarni STEAM ta‘lim texnologiyasi asosida o‘qitishda evristik metodlarni qo‘llash ta‘lim samaradorligini oshirishga, o‘quvchilarni izlanuvchanlik qobiliyatlarini, kreativlikni shakllanishida katta ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Boshlang‘ich sinfda tabiiy fanlarni STEAM ta‘lim texnologiyasi asosida o‘qitishda evristik metoddan foydalanish mavzusiga tahlil va natijalar keltirishda quyidagi jihatlarga ahamiyat qaratish lozim.

Tabiiy fanlarni o‘rgatishda o‘quvchilar o‘zlari muammoni hal qilishga undaladi: Evristik metod yordamida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tabiiy fanlarga qiziqish bilan yondashadi va o‘z bilimlarini mustahkamlashda faqat yozma ishlar bilan cheklanmay, amaliy mashg‘ulotlar va eksperimentlar orqali o‘rganadilar.

Masalaning real hayotga bog‘lanishi: Tabiiy fanlar va STEAM texnologiyasini uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarga real dunyo muammolarini yechishda evristik metod yordamida amaliy va kreativ yechimlarni ishlab chiqish imkoniyati beriladi.

O‘quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilish: Evristik metodning asosiy maqsadi o‘quvchilarga yangi bilimlarni qiziqarli va ilhomlantiruvchi tarzda o‘rgatishdir. Bu metod o‘quvchilarda o‘z bilimlariga bo‘lgan ishonchni oshiradi.

Muammo yechish jarayonida talabalarga mustaqillik va tanlov erkinligi berish: O‘quvchilar o‘zlarining idroki va tasavvurlari orqali yangi yechimlarni topishga harakat qilishadi, bu esa o‘qish jarayonining samaradorligini oshiradi.

Loyihalash va jamoaviy ish: STEAM ta'limida loyiha asosida o‘qitish usullari keng qo‘llaniladi. Evristik metod bu jarayonda jamoaviy ishni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa o‘quvchilarni bir-biri bilan hamkorlikda muammoni hal qilishga undaydi.

Experimentlar va amaliy mashg‘ulotlar: Evristik metod yordamida o‘quvchilarga tabiiy fanlar bo‘yicha eksperimentlar o‘tkazish va natijalarini tahlil qilish imkoniyati beriladi. Bu usul o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ilgari o‘rganilgan metodlarni taqqoslash: Evristik metoddan foydalanish o‘quvchilarning ijtimoiy va intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar o‘z bilimlarini amaliyotda ko‘proq qo‘llashadi va o‘qish jarayoniga yanada qiziqish bilan yondashadilar.

O‘quvchilarning muvaffaqiyatlari: Evristik metodni qo‘llash orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tabiiy fanlar bo‘yicha yuqori natijalarga erishishlari mumkin. Bu metod yordamida o‘quvchilar murakkab fanlarni o‘rganishda muammolarga turli xil yondashuvlarni topadilar.

Motivatsiya va samaradorlik: Evristik metod o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi, chunki ular o‘zlari ishlagan ilmiy jarayonning natijasini ko‘rishadi va o‘z yondashuvlarini sinab ko‘rishadi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Evristik metodning STEAM ta'lim texnologiyasi asosida boshlang‘ich sinfda tabiiy fanlarni o‘qitishda qo‘llanilishi o‘quvchilarni faollashtirishga, ijodiy va analitik fikrlashni rivojlantirishga, hamda fanlarni o‘rganishda motivatsiyani oshirishga yordam beradi. Bu metodning asosiy yutug‘i o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantirish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi “Xalq ta’limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PFRQ – 5538- son farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami”, 2018-yil 10-sentyabr, 36-son, 722-modda.

2. Musayeva M.E. O‘quvchilarda tabiat ne‘matlariga muhabbatni shakllantirish: p.f.n. diss. - T.: O‘zJTU, 2011. - 165 b.

3. Mirzaxmedova Sh.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiatga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishning pedagogik asoslari: p.f.n., diss.... - T.: O‘zPFITI, 2006. - 175 b.

4. <https://www.researchgate.net>

5. Sologub. N. S, Arshanskiy. E. YA., steam -obrazovanie: sumnost

**UMUMTA'LIM MUASSASALARIDA EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYA
BERISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI VA USULLARI.*****Abdunazarov Lutfillo Mamanovich****Qo'qon davlat pedagogika instituti**Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrasi dotsenti, p.f.f.d(PhD)*

ANNOTATSIYA Global ekologik inqiroz holatida dunyo mamlakatlarida ekologik tarbiyaga katta e'tibor qaratilayotgan bir aytda Respublikamizda ham ekologik tarbiyani takomillashtirish masalasi dolzarb masalaga aylangan. Ekologik muammolarni bartaraf etish, ekologik vaziyatni barqarorlashtirishning yagona yo'li yosh avlodda ekologik tarbiya va madaniyatni rivojlantirishdir. Ushbu maqolada umumta'lim muassasalarida ekologik ta'lim-tarbiya berishning pedagogik xususiyatlari va usullari to'grisida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: global ekologik inqiroz, intellectual salohiyat, ekologik ta'lim, pedagogik asos, ijtimoiy ong, nazariy bilimlar, tarixiy ekologik tajribalar, ekologik madaniyat, tabiatni muhofaza qilish

АННОТАЦИЯ В то время как в условиях глобального экологического кризиса в странах мира большое внимание уделяется экологическому образованию, вопрос совершенствования экологического образования стал актуальным вопросом и в нашей Республике. Единственный путь устранения экологических проблем и стабилизации экологической ситуации – развитие экологического образования и культуры у молодого поколения. В данной статье рассматриваются педагогические особенности и методы экологического воспитания в общеобразовательных учреждениях.

Ключевые слова: глобальный экологический кризис, интеллектуальный потенциал, экологическое образование, педагогическая основа, общественное сознание, теоретические знания, исторический экологический опыт, экологическая культура, охрана природы.

ANNOTATION While in the context of the global environmental crisis much attention is paid to environmental education in countries around the world, the issue of improving environmental education has become a pressing issue in our Republic. The only way to eliminate environmental problems and stabilize the environmental situation is to develop environmental education and culture among the younger generation. This article examines the pedagogical features and methods of environmental education in general education institutions.

Key words: global environmental crisis, intellectual potential, environmental education, pedagogical basis, public consciousness, theoretical knowledge, historical environmental experience, environmental culture, nature conservation.

KIRISH

O‘zbekiston yangi renessans bosqichiga o‘tayotgan sharoitda ta’lim-tarbiya masalalari har doimgidan ham dolzarblik kasb etadi. SHuningdek, global ekologik inqiroz holatida mamlakatlarda ekologik tarbiyaga innovatsion yondashuvlarni olib kirish zarurati ortib boradi. Zero, “mamlakatni innovatsion rivojlantirish strategiyasi va mexanizmlari, eng avvalo, shu davlatda yaratilgan intellektual va ilmiy-texnikaviy salohiyatdan qanchalik samarali foydalanish bilan chambarchas bog‘liq” [1;168]. SHunday ekan, O‘zbekistonda ham ekologik ta’lim va tarbiya jarayonini takomillashtirish, samaradorligini oshirish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. SHu bois ekologik ta’lim va tarbiya jarayonining mavjud holatini tadqiq etish va muammolarni bartaraf etishning ilmiy asoslarini aniqlash pedagogik tadqiqotlarning asosi maqsadiga aylanmog‘i zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot olib borish davomida tizimlilik, nazariy-deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, tarixiylik va mantiqiylik, qiyosiy-komparativistik tahlil kabi ilmiy-falsafiy tamoyillar va sotsiologik so‘rovnoma kabi usullardan foydalanildi.

Respublikamizda ekologik ta’limning pedagogik asoslari E.O.Turdiqulov, B.Ziyomuxamedov, A.C.To‘xtaev, E.V.Qodirov, O.Qudratov, J.Xolmurodov, A.N.Nigmatov, M.A. Yuldashev, M.M. Abdullaeva, N.Ashurova, P.C.Cultonov va B.P.Ahmedov, I.SH.Icmatov, M.R.Xalilova, N.O‘.Nishonova, M.B.Rahimqulovalarning tadqiqot ishlarida tadqiq etilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bugungi kunda barcha ijtimoiy ong darajalari va madaniyat shakllarining ekologik manfaatlar doirasida integratsiyalashuvi jarayonlarining kuchayishi kuzatilmoqda. Bunday vaziyatda ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayonida o‘zaro bog‘liq, lekin nisbatan mustaqil ikki yo‘nalishni bir-biridan ajratib tahlil qilish maqsadga muvofiq:

-birinchidan, ekologik nazariy bilimlar majmuasi asosida insoniyatning tabiatni o‘zgartirish va o‘zlashtirishdan iborat amaliy faoliyatni tashkil etuvchi ishlab chiqarish, texnika, texnologiya taraqqiyotini oqilona tashkil qilish;

-ikkinchidan, tarixiy ekologik tajribalar asosida ekologik ta’lim- tarbiya ijtimoiy institutlari yordamida kishilarda ekologik ong, tafakkur va dunyoqarashini rivojlantirishdir.

Bu yo‘nalishlarni umuminsoniy ma’nfatlar negizida uyg‘un taraqqiy ettirish, pirovard natijada faol ekologik madaniyatni shakllanishida va ularning tabiatni muhofaza qilish faoliyatida katta rol o‘ynaydi[2;389].

Ekologik ta’lim-tarbiyaning muhim shakli o‘quvchilarning o‘z hududlarini obodonlashtirish, ko‘chat – daraxtlar ekish va ularni o‘z vaqtida parvarish qilish, qushlar va

Hayvonlar uchun uya va in qurish, buloq, ko‘l va ariqlarni chiqindilardan tozalash, t hududiga yaqin joylashgan qishloq yoki shahar atrofidagi oromgohlarda obodonlashtirish ishlarini o‘tkazishlarida hududiy-geografik, etnografik-mental an‘analarni ham ularga singdirib borish va boshqa amaliy ishlar muhim ahamiyatga ega. Bular orqali o‘quvchilarda ekologik bilimlarning internal va eksternal namoyon bo‘lish darajalarini empirik tahlil qilish imkoni ham vujudga keladi. . Bunday ishlar natijasida yoshlarda nazariy olingan bilimlar mustahkamlanishi bilan birga tabiat bilan bog‘liq zaruriy ekologik, huquqiy, axloqiy va estetik qarashlar shakllanadi. O‘quvchilar insonning tabiatdagi o‘rnini, ona shahri yoki qishlog‘i uchun tabiat muhofazasi borasidagi faoliyatining ahamiyatini, yer va havo, ko‘l, daryolarni toza saqlash masalalarini hal etishda faol hayotiy nuqtayi nazarning dolzarb ekanini tushunib yetadilar. Aynan yoshlarning tabiatni muhofaza etish borasida maqsadga yo‘naltirilgan amaliy faoliyati individual ekologik ongning shakllanishida zaruriy shart hisoblanadi[3;74].

Milliy ma‘naviyatimizning serqirra va teran ildizlariga tayangan holda mafkuraviy tarbiya yo‘nalishlarini ishlab chiqishda ekologik mafkura, ta‘lim va tarbiya tizimini yaratish alohida o‘rin tutadi.

Ekologik tushunchalarni shakllantirishda nazariy ekologik bilimlarni berish bilan bir qatorda, madaniy-ma‘rifiy ishlarning barcha samarali shakllari va uslublaridan, jumladan, ommaviy axborot vositalaridan, og‘zaki, ko‘rgazmali va texnika vositalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki ekologik targ‘ibot aholining muayyan toifalari ongiga ta‘sir etibgina qolmay, balki bog‘cha yoshidagi boladan tortib, aholining barcha qatlamlarini qamrab olishi, hammaga tushunarli, ko‘rgazmali va oshkora bo‘lishi lozim. Tabiat, yer, suv, o‘simlik va hayvonot dunyosi, tabiiy resurslar haqida xabarlar berish bilan yosh avlod ongida tabiatga nisbatan e‘zoz uyg‘otib, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish borasida ekologik ta‘lim-tarbiya beshigi rolini o‘tashi lozim. Insoniyatni kun sayin o‘sib borayotgan ehtiyojlari va sayyoramizda kamayib ketayotgan imkoniyatlari o‘rtasidagi muvozanatning barqarorligini ta‘minlash, tabiatni muhofaza qilish uchun har birimiz ekologik bilimlarga ega bo‘lmog‘imiz zarur[4;101].

Sayyoramiz kelajagi o‘sib kelayotgan yosh avlodning ekologik madaniyatiga bog‘liq. Binobarin, o‘quvchi-yoshlarda ekologik ta‘lim-tarbiyani takomillashtirishning algoritmik bosqichlari, oddiydan murakkabga, uzviylik va uzluksizligini ta‘minlash, ularda ekologik bilim, tafakkur, ekomadaniyat, ayniqsa, ekologik ta‘lim-tarbiya jarayonini tizimli tashkil etish, ushbu sohada zamonaviy innovatsion texnologiyalari bilan ta‘minlanganlik darajasini yanada takomillashtirishni, yoshlarning ekologiyaga bo‘lgan ongli munosabatini yaxshilash hamda bilim- ko‘nikmalarini oshirishni davrning o‘zi talab etmoqda. Mazkur xayrli ishlarni amalga oshirishda keng jamoatchilikning roli beqiyosligini barchamiz unutmasligimiz lozim.

Yosh avlodning ekologik madaniyatini shakllantirishda, tabiiy resurslarni besamar sarflash, suv, tuproq, o‘simlik yoki yerning o‘zidan bemaqsad foydalanish tufayli yuzaga kelgan ekologik muammolarni tushunib yetishlari, shuningdek, hunarmand ustalar chiqitsiz mahsulot tayyorlaganliklari, ota-bobolarimiz Ona yerni hurmat qilgani, uni rizq-ro‘zimiz deb

gani, haydaladigan yerlar va yaylovlar nisbati qat’iy saqlanganligi, o‘lkamizda suvni qadimdan oltin misoli qadrlanganligi, uy-joy qurilmalari, har bir oilada o‘g‘il tug‘ilishi bilan oqimoratga yetadigan terak ekib qo‘yilishi, dehqonchilik mavsumi erta bahorda ariqlarni qazish va tozalash, yo‘l va ko‘priklarni tuzatish, hasharlar tashkil etish va shularga o‘xshash bir qator tadbirlar xalqimizning ekologik madaniyati yuksak bo‘lganligini bildiradi. Afsuski, bugungi kunda biz ularni unutib qo‘yganmiz. Ota-bobolarimiz merosini yaxshilab o‘rganish hamda undan hozirgi davrga bog‘langan holda foydalanish imkoniyatlarini yaratishimiz kerak[5;24].

O‘quvchilarga ekologik tarbiya berishda ilmiy-nazariy ma’lumotlarni egallash bilan birga ularni bevosita amaliy ishlarga qatnashishi muhim ahamiyatga ega. Bunda o‘quvchilarning yoshi, jismoniy imkoniyatlari va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda nazariy va amaliy bilimlarning aloqadorligini maqsadli tizimlashtirishga alohida e’tibor qaratilishi lozim.

Bularga “yashil va havorang patrullar” maktab o‘rmonchiligi, tuproq eroziyasi va sho‘rlanishga qarshi kurashuvchi guruhlar, tabiatni o‘rganish uchun tashkil etilgan eksperimentlar, maktab va aholi yashaydigan joylarni ko‘kalamzorlashtirish, bog‘dorchilik ishlari, landshaftlarni qayta tiklash, o‘simlik va hayvonlarni muhofaza qilish, “Ko‘chat ekish oyligi”, “SHahar tozaligi oyligi”, “Navro‘z” bayrami munosabati bilan “Tabiatni muhofaza qilish kuni”ni o‘tkazish, “Xazonrezgilik oyligi”da qatnashishi va hokazolarni misol qilish mumkin[6;74].

Ekologik madaniyatdan o‘z ichiga ekologik bilimlar, tushunchalar, tabiat hayot manbai va go‘zallik, axloqiy estetik boylik, tabiat bilan munosabatda vujudga keladigan his-tuyg‘ular, tabiatni asrash uchun javobgarlik, har qanday faoliyat turida atrof-muhitni va odam salomatligini asrash, o‘z xatti-harakatida tabiatni saqlashga faol intilish va uni ilmiy nuqtayi nazardan hal etish. Keng ma’noda qaraganda umuminsoniy madaniyatning yangi mazmunidir.

Insoniyatning tabiiy atrof-muhitga munosabat madaniyatini shartli ravishda ekologik moddiy va ekologik ma’naviy madaniyat yo‘nalishlariga ajratish. metodologik jihatdan maqsadga muvofiq. Ekologik moddiy madaniyat, avvalo, ishlab chiqarish kuchlarining mujassamlashganligidir. Ayniqsa, ekologik vaziyatning keskinlashayotgani hozirgi ishlab chiqarish vositalarining rivojlanishini sof iqtisodiy manfaatlar doirasidan chiqarib yubordi. Ekologik ehtiyojlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etishi bilan ishlab chiqarishning barcha texnologik va muhandislik asoslarini tabiatni muhofaza qilish manfaatlari doirasida qayta ko‘rish chiqish kun tartibiga qo‘yilmoqda. SHuning uchun intellektual texnik ijodkorlikda qiymati oshib ketishi tasodifiy emas[7;156].

Ekologik ma’naviy madaniyat yo‘nalishlar va ular o‘rtasidagi uzviy bog‘lanish umumiy ekologik madaniyat, merosni saqlash va rivojlantirish orqali ekologik tadqiqotni, faol mavqeni tarbiyalash vositasi vazifasini ham bajaradi. Ikkinchi tomondan, ekologik moddiy madaniyatni umumiy ma’naviy madaniyatsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Zero, moddiy madaniyat madaniyatning mujassamlashgan, mushtaraklashgan holda moddiylashganini ifodalaydi.

Insoniyatning moddiy va ma'naviy madaniyat o'rtasidagi dialektik boglanis, aloqadorligi tarixiy taraqqiyotning harakatlantiruvchi mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Umuman olganda, moddiy va ma'naviy madaniyatlarning nisbatan mustaqil majmualari hamma tarixiy rivojlanish bosqichlarida tabiatni muhofaza qilish ehtiyoji bilan ziddiyatda bo'lib kelgan. Ekologiyaga nisbatan aqliy, estetik munosabatlar – bola tomonidan o'zlashtirilayotgan bilimlarning mazmuni bilan yaqindan bog'liqdir[8;19].

Quyida ekologik ta'lim-tarbiyaga oid tushunchalarni integrativ yondashuv asosida o'quvchilarda muntazamlilik, izchillik va uzluksizlik tamoyillari orqali ekologiyaga oid kompetentsiyaviy yondashuvlarning funktsional aloqadorligini didaktik talablar bilan uyg'unligini ta'minlash mexanizmlarini ta'lim bosqichlari bo'yicha keltirib o'tamiz.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik ta'lim quyidagi bosqichlarda olib boriladi:

1. Boshlang'ich ta'lim (I — IV sinflar);
2. Umumiy o'rta ta'lim (V — XI sinflar);

Ekologik ta'limning boshlang'ich tizimida eng zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga aсосiy e'tibor qaratiladi[9;124].

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar o'quv fanlari doirasida qo'shimcha ravishda:

- Suvni tejash va asrash;
- Atmosfera havosining ahamiyati va uni muhofaza qilish;
- Yer resurslari va yer osti boyliklaridan oqilona foydalanish;
- O'simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish;
- CHiqindilarni yig'ish va joylashtirish;
- O'zbekistonning guzal va betakror tabiatini asrash;
- O'zi yashaydigan qishloq (shahar) tabiatini asrashda faol ishtirok etish;
- O'zbekistondagi qo'riqxonlar va tabiat bog'lari to'g'risida;
- Orol dengizi fojiasi to'g'risida umumiy bilim va ko'nikmalarga ega bulishi lozim.

Umumiy o'rta ta'lim o'quv fanlari tarkibiga qo'shimcha ravishda:

a) musiqaga oid fanlarga ona tabiat o'quvchining ota-onasidek azizligi mavzusidagi qo'shiqlarni yoddan bilish hamda kuylay olish;

b) tasviriy san'atga oid fanlarga, tabiat manzaralarini kuzatish va tasvirlay olish:

- O'zbekiston Respublikasining «Qizil kitobi»dan eng noyob va kamyob bo'lgan o'simlik va hayvonot turlarini o'zi tanlab chiza olish;

-tabiatga zarar yetkazishning, shu jumladan, chiqindilar belgilanmagan joylarga tashlanishning salbiy okibatlarini tushuna olish;

-inson va tabiat o'rtasidagi mehr-muxabbatni kuchaytirish;

-global ekologik muammolarga oid manzaralarni tasvirlay bilish;

v) davlat va huquq asoslari fanlariga:

-O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilishga oid qoidalari;

-O'zbekiston Respublikasining «Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida»gi Qonuni;

g) iqtisodiy bilim asoslariga oid fanlarga:

- tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda ekologik talablarga rioya etish zarurligi;
- atrof-muhitni ifloslantirganlik uchun alohida to‘lov tizimlari mavjudligi;

d) kimyo asoslariga oid fanlarga:

- atmosfera va ozon qatlamini yemiruvchi moddalar va ularning xususiyatlari;
- maishiy va sanoat chiqindilarini joylashtirishda chiqindilar tarkibidagi moddalarning tabiatga salbiy ta’siri;

j) biologiya asoslariga oid fanlarga:

-O‘zbekiston Respublikasining «Qizil kitobi»ga kiritilgan noyob va kamyo‘b o‘simlik va hayvonot turlari;

-O‘zbekistondagi qo‘riqxonlar va tabiat bog‘laridagi rang-barang hayvonot olami va noyob o‘simlik dunyosi turlari, ularning tarqalish hududlari;

-o‘rmonlar, ularning ahamiyati va o‘rmonlarni tabiiy holda saqlab qolish;

z) geografiyaga oid fanlarga muhofaza qilinadigan tabiiy hududlarning tavsifi to‘g‘risidagi mavzular, zarur bilimlar va ma’lumotlar kiritiladi.

XULOSA

Umumiy o‘rta ta’lim uchun mo‘ljallangan darslik va o‘quv qo‘llanmalari tegishli mavzularga ekologik madaniyatga oid bilimlarni chuqur singdirish orqali takomillashtiriladi.

Umumta’lim maktablarida o‘qitilayotgan fan dasturlari mazmuniga mos ravishda ekologik ta’lim mavzulari kiritiladi. Bu borada 1-sinfdan 11-sinfgacha o‘qitiladigan fanlar mazmuniga «Uy hayvonlari va parrandalari», «Yovvoyi hayvonlar», «Qo‘riqxonlar, hududlarning o‘simlik va hayvonot dunyosi», «O‘zbekiston Respublikasining «Qizil kitobi», «Zararkunandalarga qarshi kurashish va ularni yo‘qotish», «Sog‘lom turmush tarzi me‘yorlariga rioya qilish», «Ekologiya va hayot», «Atmosfera havosi va suvlarni muhofaza qilish», «Tabiat va uning boyliklarini asrash», «Biologik xilma-xillikni saqlash va uni kupaytirish», «Atrof muhitning chiqindilar bilan ifloslanishini oldini olish» kabi mavzular kiritiladi.

Ekologik tarbiyaning mazmuniga ekologik onglilik, ekologik his-tuyg‘ular (tabiatga, insonlarga, hayotga nisbatan munosabatlar) kiradi. SHunday qilib, ekologik tarbiya inson hayotida, jamiyatda, vatanda muhim ahamiyat kasb etadi. Ekologik tarbiyaning shakllanishiga ekologik bilimlarni egallash bilan bir qatorda ekologik munosabatlarni ham shakllantirib borish zarur bo‘ldi.

Ekologik ta’limning samarali shakllari va usullarini ishlab chiqish hamda joriy etishda ta’lim sifatini, kadrlar tayyorlash tizimi samaradorligini hamda barqaror rivojlanish kafolatlarini va ustuvorligini ta’minlovchi normativ-huquqiy, moddiy-texnik va axborot bazasini yaratish bilan birga ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi vakolatli davlat organlari va ta’lim sohasining o‘zaro manfaatli hamkorligini rivojlantirishga ham e’tiborni qaratish lozim.

Ekologik mazmundagi tabiiy fanlarni o‘qitish va uning o‘zlashtirilishi darslarni qatnash olib borilishiga, ma’ruza, seminar, laboratoriya, ekskursiyalar orqali tabiiy voqealikni talabalar ongiga singdirish hamda ijodiy va mustaqil fikrlash natijasida o‘z fikrini bayon qila olishi pedagogik amaliyot usullariga to‘g‘ri keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHAT

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. -Тошкент: Ўзбекистон, 2017.—Б.592.
2. Абдуназаров Л.М. Узлуксиз миллий экологик таълим истиқболи. География ва география таълимидаги муаммолар. Республика илмий-амалий конференция, Тошкент 2018 йил, -Б. 388-390.
3. Абдуназаров Л.М., Назаров Х. Ё., Бердиев Ғ.Х. География ўқитишда модул технологияларидан фойдаланиш. Ўзбекистон география жамияти ахбороти. Тошкент 2015 йил. 46 жилд – Б. 72-75.
4. Абдуназаров Л.М., Тобиров О.Қ. Ўзбекистонда экологик таълим муаммолари. Фарғона водийси ресурс салоҳиятидан фойдаланишнинг геоэкологик асослари. Республика илмий-амалий анжумани. Фарғона, 2017 йил, -Б. 101-103.
5. Абдуназаров Л.М., Тохиров Р.Т. Диний адабиётларда экологик таълим ва тарбия. “Адабиёт учкунлари” Т. 2018. 2 б.т. УДК: 637.33 ББК: 34.42(А-13) ISBN 978-9943-9929-1-7
6. Абдуназаров Л.М., Тохиров Р.Т. Миллий таълим тизимида экологик таълим ва тарбия. Наманган илмий амалий конференция. Наманган 2018 йил. – Б. 75.
7. Абдуназаров Л.М., Тохиров Р.Т. Экологик таълимда дастурий воситаларни яратиш йўллари. “Узлуксиз таълим тизимида математика ва табиий фанларни ўқитишни такомиллаштириш масалалари, ташкилий-педагогик ва услубий омиллари” Республика илмий-амалий конференция, Қўқон 2018 йил, -Б. 156-158.
8. . Ашурова Н. Экологическое воспитание учащихся 3-4 классов сельских школ. / Автореферат дис. ... канд. пед. наук. – Т., 1993. –С. 18
9. Ермаков Д. Приоритеты экологического образования: от изучения экологии – к устойчивому развитию // Народное образование. - 2005. № 2. – С. 122-126.

INTERFAOL O'YIN TURLARI VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANISHDA FOYDALANISH XUSUSIYATLARI.

Xabibullayeva Sayyoraxon Maxamadali qizi

Namangan davlat universiteti 1-bosqich tayanch doktoranti

E-mail: khabibullayeva0811@gmail.com

Tel: +998905454147

Annotatsiya: Maqolada “interfaol o‘yinlar” tushunchasi va uning maktabgacha yoshdagi bolalar nutqni rivojlantirishdagi ahamiyati muhokama qilinadi. Interfaol ta’lim usullari masalalari ko‘rib chiqilgan. Ta’lim va nutq faoliyatida foydalanish uchun interaktiv o‘yinlarga misollar keltirilgan. “Interfaol o‘yin” maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘zini anglashi va rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratadigan eng samarali interfaol texnologiyalardan biri sifatida taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: interfaollik, interfaol o‘yinlar, maktabgacha yosh, interfaol doska, ko‘rgazmalilik, pedagogik mahorat.

ВИДЫ ИНТЕРАКТИВНЫХ ИГР И ОСОБЕННОСТИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕЧЕВОМ РАЗВИТИИ ДОШКОЛЬНИКОВ.

Аннотация: В статье рассматривается понятие “интерактивные игры” и его значение в речевом развитии детей дошкольного возраста. Рассмотрены вопросы интерактивных методов обучения. Приведены примеры интерактивных игр для использования в учебно-речевой деятельности. “Интерактивная игра” представлена как одна из наиболее эффективных интерактивных технологий, создающих оптимальные условия для самореализации и развития дошкольников.

Ключевые слова: интерактивность, интерактивные игры, дошкольный возраст, интерактивная доска, наглядность, педагогическое мастерство.

TYPES OF INTERACTIVE GAMES AND FEATURES OF THEIR USE IN THE SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS.

Annotation: The article discusses the concept of “interactive games” and its importance in the speech development of preschool children. The issues of interactive teaching methods are considered. Examples of interactive games for use in educational and speech activities are given. “Interactive game” is presented as one of the most effective interactive technologies that create optimal conditions for self-realization and development of preschoolers.

Key words: interactivity, interactive games, preschool age, interactive whiteboard, visibility, pedagogical skills.

Kirish

Bola nutqining boyligi va xilma-xilligi uning kelajakdagi muvaffaqiyatining garovidir. Mutaxassislarning tadqiqotlarida aytilishicha, erta nutq rivoji bolalarga maktabga osonroq moslashishga va materialni yaxshiroq o‘zlashtirishga imkon beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirishning samarali vositasitalaridan biri bu o‘yindir. Pedagog rahbarligida yaratilgan o‘yinda yangi hayotiy vaziyat yaratiladi, unda bola boshqa bolalar bilan muloqot qilish zarurligini to‘liqroq anglashga intiladi.

O‘yin maktabgacha yoshdagi bolaga rivojlantiruvchi ta’sir ko‘rsatadi. O‘yinlar turiga ko‘ra bolalarga turlicha ta’sir etadi. Masalan, harakatli o‘yinlar bola harakatini muvofiqlashtiradi, harakat malaka va ko‘nikmalarini shakllantiradi, kuch va chidamlilikni rivojlantiradi. Voqeaband o‘yinlar bolalarni kattalar olamiga kirib borishiga yordam beradi. Bunday o‘yinlarda bolalar, kattalar hayotida ko‘rgan narsalarini amalda mujassamlashtiradilar. Bolalar o‘yin jarayonida hech o‘ylamay shifokor, bog‘bon, haydovchi, o‘qituvchi, tarbiyachi, hamshiraga aylanib qolishlari mumkin. Ular kattalar mehnati va faoliyatiga ijodkorligi va orzu xayollarini qo‘shib qiziqarli o‘yinlarni uyushtirishlari mumkin. Bularga albatta bolalar kattalarga taqlid qilish orqali erishadilar. Bolalarda jamoa bo‘lib o‘ynaladigan bunday o‘yinlar o‘zgalar bilan muloqotda bo‘lishga, o‘zaro munosabatga kirish va o‘yinni belgilangan qoidalarga muvofiq o‘ynash ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Adabiyotlar tahlili

Ta’limning samarali usullarini uzluksiz izlash interfaol texnologiyalardan keng foydalanishga olib keladi. Interfaollik deganda biror narsa yoki kimdir bilan muloqot qilish yoki suhbat, dialogda bo‘lish qobiliyati tushuniladi. E.V.Ivanova ta’kidlaganidek, “Bolalarning o‘quv muhiti, ta’lim muhiti bilan o‘zaro munosabatiga asoslangan, o‘zlashtirilgan tajriba maydoni bo‘lib xizmat qiladigan, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirga asoslangan dialogli ta’lim”[1].

Interfaollik” tushunchasiga ikkita yondashuv mavjud:

1. Dialog, munozara, o‘zaro munosabat.
2. Interaktiv o‘yinlar yordamida so‘rov o‘tkazish.

M.I.Stavitskoyning fikriga ko‘ra, interfaol o‘yin - bu ta’lim jarayoni ishtirokchilarining rivojlanishi va o‘zini anglashi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratadigan eng samarali interaktiv texnologiyalardan biridir[2].

Interfaol o‘yinlar bolalarni sehrli o‘yinning sehrli olamiga olib kiradi, bu bolalarga his-tuyg‘ularingizni yashirmaslik, o‘yinning boshqa ishtirokchilari bilan verbal yoki noverbal muloqot qilish, turli xil rollarni o‘ynash va mustaqil qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada “interfaol o‘yin” maktabgacha yoshdagi bolalarning o‘zini anglas rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratadigan eng samarali interfaol texnologiyalardan biri sifatida taqdim etildi. Maktabgacha ta’lim mazmunini tashkil etishda bolalar nutqini rivojlantiruvchi interfaol usullardan va ularda mashg‘ulotlarga qiziqishni yanada orttirish uchun har-xil integrasiyalashgan xususiyatga ega interfaol o‘yindan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligi yoritildi.

Tahlillar va natijalar

Interfaol o‘yinlarning asosiy afzalligi – ko‘rgazmalilik hisoblanadi. Ko‘rgazmalikdan tashqari, bolalar ob’ektlar harakatidan foydalanib, yangi ma’lumotni eshitish bilan idrok etish imkoniyatiga ega. Bundan tashqari, interfaol o‘yinlarni mustaqil ravishda tashkil qilish orqali bola ta’lim sohasidagi Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartiga muvofiq maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqini rivojlantirish bo‘yicha vazifalarni amalga oshiradi.

Ko‘plab interfaol o‘yinlar bolaning xohishiga ko‘ra amalga oshiriladigan erkin rivojlanish faoliyati, shuningdek, hissiy ko‘tarilish va raqobatni nazarda tutadigan, faoliyatning ijodiy, improvizatsiya, faol tabiati, shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bevosita qoidalar mavjudligi bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga interfaol o‘yinlar quyidagilarga yordam beradi:

- bilish qiziqishni rag‘batlantiradi;
- stress, ortiqcha yuk va charchoqni bartaraf etishga yordam beradi;
- nutq va harakat xususiyatlari rivojlantirishga vositasi bo‘lib xizmat qiladi;
- mayda va yirik motorikalarini rivojlantiradi;
- xotirani rivojlantiradi;
- miya faoliyatini oshiradi;
- jamoa bo‘lib ishlash imkoniyatini beradi;
- salbiy va ijobiy his-tuyg‘ularni ifodalash imkoniyat beradi;

Interfaol o‘yinlar turli xil mavzularga bo‘lishi mumkin. O‘yin texnikasini amalga oshirishda maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rivojlantiruvchi, ta’limiy va tarbiyaviy vazifalar o‘yin shaklida qo‘yiladi. Shunday qilib, didaktik vazifani muvaffaqiyatli bajarish o‘yin natijasi bilan bog‘liq bo‘lganda, raqobat elementi ta’lim faoliyatiga kiritiladi. O‘yin texnologiyasining o‘quv jarayonidagi o‘rni va roli, o‘yin va ta’lim elementlarining kombinatsiyasi ko‘p jihatdan o‘qituvchining interfaol o‘yinlarning funktsiyalari va tasnifini tushunishga bog‘liq [3].

T.S.Komarova interfaol o‘yinlar turli shakllarda tashkil etilishi mumkinligini quyidagicha ta’kidlaydi:

- individual shakl bolaning o‘ziga yuklangan vazifalarni mustaqil hal etishini nazarda tutadi;
- masalalarni juftlikda yechishda juftlik shakli qo‘llaniladi;
- guruh shaklidan foydalanganda bolalar kichik guruhlariga bo‘linadi;

– agar vazifa barcha ishtirokchilar tomonidan bir vaqtning o‘zida bajarilgan bo‘lsa, bu shakl kollektiv yoki frontal deb ataladi [4].

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun interfaol o‘yinlarning bir nechta turlari mavjud:

– Rivojlantiruvchi o‘yinlari: bilish qobiliyatlarni, hissiy va axloqiy rivojlanishni, tasavvurni rivojlantirishga qaratilgan.

Bunday o‘yinlarda aniq belgilangan didaktik vazifa yo‘q bo‘lib - ular bolaning ijodkorlik va o‘zini namoyon qilish vositalaridir. Ushbu turga turli xil grafik tasvirlarni bo‘yash va rasm chizish, musiqa, ertak konstruktorelari, rasmlar bilan ishlash va boshqalar kiradi.

– Ta’limiy o‘yinlar: bolaga u yoki bu didaktik muammolarni o‘yin usulida hal qilishga taklif qilinadi. Bunga ona tilini o‘rgatish, estetik va axloqiy tarbiya, nutqni rivojlantirishga qaratilgan va boshqa o‘yinlar kiradi.

– Mantiqiy o‘yinlar: maktabgacha yoshdagi bolaning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu o‘yinlarda bola hal qilishi kerak bo‘lgan, bir yoki bir nechta muammoli jumboqlar mavjud.

– Qiziqarli o‘yinlar: bolaga vaqtni qiziqarli tarzda foydali o‘tkazish imkoniyatini beradi. Bu erda u o‘zining sevimli ertak qahramoni bilan qiziqarli sayohatga chiqishi yoki multfilm syujetining yanada rivojlanishini o‘ylab topishi mumkin [5].

Interfaol o‘yinlarni quyidagi tartibda amalga oshirish mumkin:

- 1) Bolalar guruhi uchun pedagog tomonidan interfaol o‘yinlarni tanlashi;
- 2) Bolalarni o‘yin maqsadi, qoidalari va ko‘rsatmalari bilan tanishtirish. Axborot aniq va tushunarli tarzda shakllantirilishi kerak;
- 3) Bolalarning o‘yin davomida bir-biri bilan o‘zaro munosabati. Qiyin paytlarda pedagog bolalarning harakatlarini to‘g‘irlashi;
- 4) O‘yinni yakunlash. Interfaol o‘yin tugagandan so‘ng, natijalar tahlili o‘tkaziladi, u hissiy va mazmunli jihatlarni aks ettiradi.

Interfaol o‘yinlarning ajoyib tomoni shundaki, ular integratsiya orqali barcha ta’lim sohalarida qo‘llanilishi mumkin.

Interfaol o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqning barcha tarkibiy qismlarini rivojlantirishda keng qo‘llaniladi: nutqning grammatik tuzilishi, nutqning - dialogik va monolog shakllari, lug‘atni shakllantirish, nutqning tovush madaniyatini rivojlantirish.

Nutqning leksik va grammatik bazasini rivojlantirish uchun interfaol usullardan foydalanish quyidagilarga yordam beradi:

- so‘z boyligini rivojlantirish (so‘z boyligini faollashtirish va boyitish);
- ob’ektlar va ularning tuzilishi xususiyatlarini tasvirlash, harakatlarni nomlash, xususiyatlarni bir nechta parametrlarga (shakli, rangi, hajmi yoki ko‘rinishi, rangi, odatlari) ko‘ra nomlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;

- grammatik tushunchalarni shakllantirish, fleksiya (son, jins, kategoriya)larini o‘zlashtirish) va so‘z yasash ko‘nikmalarini shakllantirish (kamaytiruvchi qo‘shimchalar, og‘zaki prefikslardan foydalanish, nisbiy va egalik qo‘shimchalarini shakllantirish);

- predloglardan foydalanish;
- asta-sekin murakkablashuv bilan turli tuzilishdagi jumalarni tuzish;

A.K.Bondarenkoning so‘zlariga ko‘ra, interfaol o‘yinlar nutqning akustik tarkibiy qismlarini vizualizatsiya qilishga yordam beradi, bu esa o‘yin faoliyatining bolaning ta’limiy faoliyatga ko‘rinmas o‘zgarishini ta’minlaydi. Interaktiv o‘yinlarda bolalarning savolga to‘g‘ri javoblari quvnoq musiqa va kutilmagan rag‘batlar bilan taqdirlanadi, bu esa ham mashg‘ulotga, ham nutq faoliyatiga ijobiy munosabatni yaratadi. Shuningdek, faoliyatga bo‘lgan qiziqishning ortishi tufayli o‘rganilayotgan materialning uzoq muddatli xotiraga saqlanishi, bilish jarayonlarini, e’tibor va ko‘rish-matorikani muvofiqlashtirishning rivojlanishi ta’minlanadi [6].

Interfaol o‘yinlar jarayonida interfaol doskadan ham keng foydalaniladi. Interfaol doska bilan ishlashning afzalliklari:

1. Materiallar yetkazib berish tezligi;
2. O‘qituvchi bolalar bilan doimiy muloqotda bo‘lishi;
3. Elektron ta’lim vositalari ma’lumotni an’anaviyga qaraganda tezroq uzatishi;
4. Tasviriy material hajmini oshirish orqali materialni idrok etish kengayishiga imkon berishi;
5. Motivatsiya rivojlanadi, faoliyat bolalar uchun yanada qiziqarli bo‘lishi;
6. Bolalar materialning aniq va dinamik taqdimoti tufayli murakkabroq lahzalarni ham tushuna boshlash imkoniyatini yaratishidir.

Binobarin, MTTning interfaol muhiti, rivojlanish muhiti sifatida bolalarga atrofdagi dunyoning axborot oqimlarida harakat qilish va ma’lumotlar bilan ishlashning amaliy usullarini o‘zlashtirish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi.

Xulosa

Shunday qilib, maktabgacha ta’limning o‘quv jarayonida interfaol o‘yinlar usulidan foydalanishni e’tibordan chetga qoldirib bo‘lmaydi. An’anaviy o‘qitish usullari bilan bir qatorda interfaol o‘yinlardan foydalanish bolalarning ta’lim va tarbiyasi samaradorligini oshiradi, axborotni tushunish darajasini oshiradi, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Interfaol o‘yinlar yuqori pedagogik mahorat bilan uyg‘unlashgan holda maktabgacha ta’limning ta’lim jarayonini rang-barang va jonli qiladi. Interfaol o‘yinlardan foydalanish, bolalarning ta’lim olishga bo‘lgan motivatsiyasi oshadiradi, bu ayniqsa maktabgacha tayyorlov yoshdagi bolalar uchun muhim ahamiyatga ega.

1. Иванова Е.В. Влияние сюжетно-ролевых игр на развитие игровой деятельности у детей среднего дошкольного возраста / Е. В. Иванова // Международный журнал социальных и гуманитарных наук. – 2016. – Т. 1. №1. – С. 116-119.
2. Ставицкая М. И. Рекомендации по планированию методической работы с учителями дефектологами, учителями классов интегрированного обучения в 2008/2009, 2009/2010 учебных годах. / М. И. Ставицкая – Витебск: УО «ВОГ ИПК и ПРР и СО», 2008. – 22 с.
3. Горвиц Ю.М. Новые информационные технологии в дошкольном образовании: Учеб.-метод. пособие./ Ю. М. Горвиц. – М.: Просвещение, 2008. – 12 с.
4. Комарова Н. Ф. Комплексное руководство сюжетно-ролевыми играми в детском саду / Н. Ф. Комарова. – М.: Скрипторий, 2010. – 160 с.
5. Комарова Т.С. Информационно-коммуникационные технологии в дошкольном образовании: Учеб.-метод. пособие./ Т. С. Комарова. – М., 2015. – 44 с.
6. Бондаренко А.К. Словесные игры в детском саду./ А. К. Бондаренко – М.: Просвещение, 2015. – 160 с.

**TALABALARDA KASBIY-IJODIY KOMPETENSIYALARINI,
QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM JIHATLARINI
(METODLAR) MISOLIDA TUSHINTIRISH**

Qodirov Xasanboy Oribjonovich

*Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Farg'ona filiali,
Professor v.b, Pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqola talabalarga kasbiy-ijodiy kompetentlik qobiliyatlarini rivojlantirishning muhim jihatlari ko'rib chiqadi. Talabalarning kasbiy tayyorgarligi va ijodiy yondashuvlarini oshirishda zamonaviy metodlar va strategiyalarni tahlil qiladi. Tadqiqotda interaktiv ta'lim, loyihaga asoslangan o'qitish va ko'p bosqichli ta'lim metodlarining samaradorligi, shuningdek, bu metodlarning ta'lim jarayonida qo'llanilishi va talabalarga bo'lgan ta'siri ko'rsatiladi. Maqola, kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlar va metodlarni amaliy jihatdan tahlil qilib, ta'lim tizimidagi mavjud metodlarni takomillashtirishga oid takliflarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: Kasbiy kompetentlik, ijodiy yondashuv, interaktiv ta'lim, loyihaga asoslangan o'qitish, ko'p bosqichli ta'lim, ta'lim metodlari, kompetentlikni rivojlantirish, talaba tayyorgarligi, metodologiya, ta'lim strategiyalari.

**НА ПРИМЕРЕ ВАЖНЫХ АСПЕКТОВ (МЕТОДОВ) РАЗВИТИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ И ТВОРЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ**

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные аспекты развития профессионально-творческих компетенций у студентов. Анализирует современные методы и стратегии повышения профессиональной готовности и творческого подхода студентов. В исследовании показана эффективность интерактивного обучения, проектного обучения и многоуровневых методов обучения, а также их применение и влияние на обучающихся. В статье анализируются подходы и методы, направленные на развитие профессионально-творческой компетентности, а также предлагаются пути совершенствования существующих методик в системе образования.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, творческий подход, интерактивное обучение, проектное обучение, многоуровневое образование, методы обучения, развитие компетенций, обучение студентов, методика, образовательные стратегии.

ON THE EXAMPLE OF IMPORTANT ASPECTS (METHODS) OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND CREATIVE COMPETENCIES OF STUDENTS

Abstract: This article examines the important aspects of developing professional-creative competency skills in students. • Analyzes modern methods and strategies to improve students' professional readiness and creative approach. The study shows the effectiveness of interactive education, project-based learning, and multi-level learning methods, as well as their application and impact on students. The article analyzes the approaches and methods aimed at developing professional and creative competence, and offers to improve the existing methods in the education system.

Keywords: Professional competency, creative approach, interactive learning, project-based learning, multi-level education, teaching methods, competency development, student training, methodology, educational strategies.

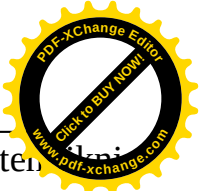
Kirish

Kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish talabalarning professional hayotga tayyorlanishida muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quv jarayonining samaradorligini oshirish va yosh avlodni yuqori malakali mutaxassislar sifatida tarbiyalashda innovatsion metodlar va yondashuvlar qo'llanilmoqda. Kasbiy-ijodiy kompetentlik talabalarning o'z sohasiga nisbatan chuqur bilim, ijtimoiy ko'nikmalar va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini o'z ichiga olgan kompleks ko'nikmalarni anglatadi. Ushbu qobiliyatlar nafaqat o'quvchilarning nazariy bilimini mustahkamlash, balki amaliy faoliyatda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun ham zarurdir.

Maqsadli kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish jarayoni, talabalarni o'z faoliyatida malakali va ijodiy yondashuvlar bilan harakat qilishga tayyorlashni o'z ichiga oladi. Ta'lim metodlarining va strategiyalarining diversifikatsiyasi, o'quvchilarni kasbiy o'rgatishda samarali vositalarni tanlashni taqozo etadi. Ushbu maqolada, talabalarga kasbiy-ijodiy kompetentlik qobiliyatlarini rivojlantirishning eng muhim metodlari va yondashuvlari tahlil qilinadi. O'zgaruvchan va global iqtisodiy sharoitda talabalar nafaqat ilmiy bilimlar, balki ijodiy yondashuvlar bilan ham ta'minlanishi kerak. Shu bois, ta'limda foydalaniladigan metodlar va strategiyalarni optimallashtirish zarurati bugungi kunda yanada dolzarb bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Bu qismda kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha mavjud tadqiqotlar, yondashuvlar va metodlar haqida umumiy tasavvur hosil qilish muhimdir. Ko'plab tadqiqotlar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda innovatsion va interaktiv metodlarni qo'llashning zarurligini ta'kidlaydi. Masalan, O'zbekiston va dunyoning boshqa mamlakatlarida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirish maqsadida loyihaga asoslangan o'qitish, interaktiv ta'lim metodlari va ko'p bosqichli

im yondashuvlari keng qo‘llanilmoqda. Shu bilan birga, kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda amaliyotga asoslangan yondashuvlar, masalan, amaliy mashg‘ulotlar va laboratoriya ishlari, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Tadqiqot metodologiyasi bo‘yicha, kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida ishlatiladigan metodlar orasida loyihaga asoslangan o‘qitish (Project-Based Learning), masalali o‘qitish (Problem-Based Learning), va kollaborativ o‘qitish (Collaborative Learning) metodlari alohida e‘tiborni talab qiladi. Ushbu metodlar talabalarga haqiqiy hayotdagi masalalarni hal qilishda ijodiy yondashuvlar va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini o‘rgatadi. Shu bilan birga, zamonaviy ta‘lim texnologiyalarini, shu jumladan onlayn platformalar va interaktiv dasturiy vositalarni qo‘llash, talabalarga mustaqil o‘rganish imkoniyatlarini taqdim etadi.

Shuningdek, metodologiya samaradorligini baholash uchun turli xil usullar mavjud. Bu usullarga talabalar tomonidan olingan natijalarni tahlil qilish, testlar va so‘rovnomalar yordamida o‘qish samaradorligini o‘lchash kiradi. Bu jarayon kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish metodlarining talabalarga ta‘sirini aniq va oson o‘lchash imkonini beradi.

Natijalar

Bu bo‘lim kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishga doir qo‘llanilgan metodlarning samaradorligini ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida amalga oshirilgan tajribalarda, loyihaga asoslangan o‘qitish metodining talabalarning ijodiy va analitik fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Bu metod orqali talabalarga real hayotdagi masalalarni hal qilishda ko‘nikmalarni oshirish imkoniyati yaratildi. Masalan, Python dasturlash tili asosida amalga oshirilgan loyihalar talabalarning kodlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali bo‘ldi. Dasturlashda oddiy masalalar, masalan, Fibonacci sonlari yoki algoritmlar yaratish orqali talabalar o‘z ijodiy yondashuvlarini kuchaytirdilar va har bir masalani qanday qilib samarali va tez yechish bo‘yicha o‘zlari uchun yangi usullar topdilar.

Shuningdek, kollaborativ o‘qitish metodlari, ya‘ni guruh ishlari va jamoaviy loyihalar, talabalarning jamoa ichida ishlash va o‘zaro fikr almashish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berdi. Guruh muhokamalari va muammolarni birgalikda hal qilish jarayonida talabalar bir-birlaridan yangi fikrlar olishdi va o‘zaro konstruktiv munozaralar olib bordilar. Bu jarayon, shuningdek, talabalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini oshirishga ham katta ta‘sir ko‘rsatdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, metodlar nafaqat talabalarning kasbiy-ijodiy kompetentliklarini rivojlantirishda, balki ularning motivatsiyasini oshirishda ham samarali bo‘lgan. Talabalar o‘qish jarayonida faollashdi, yanada mustaqil ish olib borishga va o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashga intilishdi. Metodlarning samaradorligi o‘quvchilar orasida olib borilgan so‘rovlar va testlar natijasida aniqlandi, bunda ularning ko‘pchiligi metodlardan mamnun bo‘lib, ularni kelajakdagi o‘quv jarayonlarida qo‘llashni taklif qildilar.

Bundan tashqari, metodlar yordamida olingan natijalar, talabalarning kreativ yondashuvlarini oshirishda va ularning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini yaxshilashda ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Bu o‘zgarishlar talabalarning o‘z sohalarida muvaffaqiyatli ishlashlariga

dam berish uchun zarur bo‘lgan kompetentlikni rivojlantirishga imkon berdi. G natijalar shuningdek, ta‘lim metodlarini yanada takomillashtirish va ularni yanada kengaytirish uchun zarur bo‘lgan yondashuvlarni aniqlashga yordam berdi.

Munozara

Munozara qismida kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish metodlarining samaradorligi va ularning o‘quv jarayonidagi o‘rni haqida chuqur tahlil olib boriladi. Tadqiqot natijalari, loyihaga asoslangan o‘qitish, kollaborativ o‘qitish va interaktiv metodlarning talabalarning ijodiy va kasbiy kompetentliklarini oshirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi. Biroq, ushbu metodlarning samaradorligi faqatgina o‘quvchilarning faolligi va metodlarni to‘g‘ri qo‘llashga bo‘lgan tayyorgarligiga bog‘liq. Ba‘zi hollarda, metodlar to‘liq samarali bo‘lmazligi mumkin, agar talabalar ushbu metodlarni to‘liq qabul qilmasa yoki ularga yetarlicha motivatsiya bermasa.

Shuningdek, kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda metodlarning barchasi universal tarzda har bir talabaga mos kelmasligi mumkin. Masalan, ba‘zi talabalarga amaliy mashg‘ulotlar yoki loyiha ishlari yordamida o‘rganish qulayroq bo‘lishi mumkin, boshqalari esa ko‘proq nazariy yondashuvlarni afzal ko‘rishi mumkin. Shuning uchun, ta‘limda qo‘llaniladigan metodlarning individual xususiyatlarga qarab tanlanishi va moslashtirilishi zarur. Talabalar o‘rtasida individual farqlar, jumladan, o‘qish uslubi, motivatsiya darajasi va psixologik holat ham metodlarning samaradorligiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, metodlarning samaradorligini oshirish uchun ta‘lim muassasalarining o‘quv dasturlarini doimiy ravishda takomillashtirish, metodlarni amaliyotga kiritishda o‘qituvchilarning malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchilar faqat metodlarni yaxshi bilibgina qolmasdan, balki ularga qanday qilib to‘g‘ri yondashuv va motivatsiyani berish haqida ham o‘rgatish zarur. Shuningdek, talabalarga ta‘lim jarayonida mustaqil fikrlash va ijodiy qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratish, ularning kasbiy-ijodiy kompetentliklarini rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi.

Keling, bu metodlar va yondashuvlarni ta‘lim tizimida keng qo‘llash uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarni ham hisobga olish lozim. Innovatsion metodlarni joriy qilish uchun zarur bo‘lgan resurslar va infrastrukturani yaratish, o‘quv muassasalarining imkoniyatlarini oshirish, o‘qituvchilar va talabalar uchun samarali o‘quv materiallari va texnologiyalarni taqdim etish talab etiladi. Shu bilan birga, kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida doimiy ravishda metodlarni qayta ko‘rib chiqish va takomillashtirish zarur, chunki o‘quv jarayoni doimiy o‘zgarishlarga yuz tutadi.

Umuman olganda, kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda foydalanilayotgan metodlarning samaradorligini oshirish uchun ularni doimiy ravishda baholash, metodlarni yangilash va moslashtirish, shuningdek, talabalar va o‘qituvchilarning fikrlarini inobatga olish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish orqali ta‘lim tizimining samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Xulosa

Xulosa qismida, talabalarga kasbiy-ijodiy kompetentlik qobiliyatlarini rivojlantirishning muhim jihatlari va metodlarini tahlil qilgan tadqiqot natijalari umumlashtiriladi. Tadqiqotda kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda samarali bo‘lgan asosiy metodlar sifatida loyihaga asoslangan o‘qitish, kollaborativ o‘qitish va interaktiv ta’lim metodlari ajratib ko‘rsatildi. Bu metodlar talabalarning ijodiy fikrlash, analitik yondashuv va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini oshirishga katta hissa qo‘shadi. Shuningdek, metodlarning samaradorligi faqat ularni to‘g‘ri qo‘llash va talabalarning motivatsiyasi bilan bog‘liq ekanligi aniqlangan.

Umuman olganda, kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan metodlar talabalarning professional hayotga tayyorlanishida muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, ta’lim tizimida bu metodlarni samarali qo‘llash va doimiy ravishda ularni takomillashtirish ta’lim sifatini oshirishga olib keladi va yosh mutaxassislarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). O‘zbek jadid mutafakkiri abdulla avloniyning inson va tabiat munosabatlari haqidagi qarashlari. *Research and implementation*, 1(6), 40-44.
2. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevna, Q. X. (2023, April). OLIY TALIM TALABALARIDA PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 7-11).
3. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). Uzluksiz ta’lim tizimida hamkorlik pedagogikasining insonparvarlashuv xususiyatlari. *Research and implementation*, 1(6), 45-50.
4. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevna, Q. X. (2023, April). Tarbiya fani o‘qituvchisining tashkilotchilik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha sirtqi ta’lim talabalarida didaktik ta’minotini takomillashtirish. In *International Congress on Models and methods in Modern Investigations* (pp. 1-6).
5. Oribjonovich, Q. X., & Najimidin o‘g, N. M. R. (2023). Inson intellektual va ma’naviy kamoloti bosqichlari. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 18(8), 39-43.
6. Мухтаров, Ф. М., & Орибжонович, Қ. Х. (2023, April). Олий Таълимда Инновацион-Педагогик Фаолиятнинг Ижтимоий-Психологик Хусусиятлари. In *International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses* (pp. 39-44).
7. Oribjonovich, Q. X., & Najimidin o‘g, N. M. R. (2023). Fuqarolik jamiyati taraqqiyotida tolerantlik madaniyatining o‘rni. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 18(8), 44-46.

8. Qodirov, X., & Abdullajonova, N. (2023). Значение кооперативной педагогики в формировании характеристик человечности. *Farg‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 560-563.
9. Qodirov, X. (2023). Характеристика проявления инновационности на уровне личности как следствие профессионально-педагогической культуры. *Farg‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 38-41.
10. O‘ktamovich, B. I., & Oribjonovich, Q. X. Najimidin o‘g, NMR, & Abdugoffor o‘gli, XA (2023, April). OTM Talabalarida Pedagogik Maxoratini Rivojlantirish Masalalari. In Conference on Applied and Practical Sciences (pp. 100-104).
11. Qodirov, X., & Abdullajonova, N. (2023). HAMKORLIK PEDAGOGIKASINING INSONPARVARLIK HUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 225-225.
12. Oribjonovich, K. H. (2022). Pedagogical skill in the activity of a teacher is a product of individual characteristics. *International Journal of Pedagogics*, 2(12), 18-22.
13. Qodirov, X. (2023). The classification of innovativeness on the level of an individual as property of the professional pedagogical culture. *Scientific Journal of the Fergana State University*, 29(1), 8.
14. QODIROV, H. (2023). KASB–HUNAR MAKTABLARIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI SHAKLLANTIRISH. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies*, 1(5), 160-163.
15. Aliboev, T., & Qodirov, H. (2023). TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA-PEDAGOG MAHORATI MUHIM OMIL. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(4), 42-45.
16. Кадиров, Х. (2023). OLIY TA’LIM MUASSASASI TALABALARIDA LIDERLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences, 3.
17. Qodirov, X. (2023). AI IN TRANSLATION: BENEFITS, CHALLENGES, AND THE ROAD AHEAD. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 6(2), 122-126.
18. Qodirov, X. (2023). MATERIALS FOR TEACHING CULTURE: LITERATURE.
19. Qodirov, H. (2018). Strategy of action of Uzbekistan on the development of export of textile products. *Journal of Accounting and Marketing*, 7, 301.
20. Qodirov, X., Rajabova, X., Abdullajonova, N., Otaxonova, Z., Aliev, I., Abdurakhmon, S., & Sayitov, S. (2024, November). On analytical study of heat transfer phenomenon in special-shape soldering iron. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 508, p. 05006). EDP Sciences.
21. Qodirov, X., & Yoqubjonov, S. (2023). YOSHLARDA MILLIY G‘URUR VA MILLIY IFTIXOR TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISHDA, BOBUR HAYOTI VA

QODIRI O‘RGANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI. Journal of technical research and development, 1(2), 465-470.

22. Zaxidov, I., & Qodirov, X. (2024). THE SIGNIFICANCE OF TEACHING KNOWLEDGE OF HOMOGENEOUS MAGNETIC FIELD THROUGH THE ANDROID PROGRAM IN A SCHOOL PHYSICS COURSE. Science and innovation, 3(B5), 110-116.

23. Qodirov, X. (2023). O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISI TOMONIDAN QABUL QILINGAN DOLZARB HUQUQIY HUJJATLARNI O‘RGANISH METODIKASI. Journal of technical research and development, 1(2), 247-252.

24. Qodirov, X., & Nabiyeu, I. (2023). MAHMUDHO ‘JA BEHBUDIYNING DAVLAT BOSHQARUVI HAQIDAGI QARASHLARI. Journal of technical research and development, 1(2), 391-396.

25. Qodirov, X., & Evatov, S. (2023). OILA MUSTAHKAMLIGINI OSHIRISHDA SOG‘LOM TURMUSH TARZI VA IQTISODIY YUKSALISH. Наука и технология в современном мире, 2(21), 67-69.

26. Qodirov, X. (2023). PROFESSIONAL-PEDAGOGIK MADANIYATNING XOSSASI SIFATIDAGI INNOVATSIONLIKNING SHAXSIYAT DARAJASIDA NAMOYON BO‘LISH TASNIFLARI. Farg‘ona davlat universiteti, (1), 8-8.

27. O‘ktamovich, B. I., Oribjonovich, Q. X., Najimiddin o‘g‘, N. M. R., & Abdugoffor o‘gli, X. A. (2023, April). OTM Talabalarida Pedagogik Maxoratini Rivojlantirish Masalalari. In Conference on Applied and Practical Sciences (pp. 100-104).

**AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALAR SOHASIDA, SUN'IY
INTELLEKT VA DASTURIY INJENERINGI YUNALISHI TALABALARINI
KASBIY KOMPETENSIYALARINI ILMIY TAXLIL QILISH YO'LLARI****Qodirov Xasanboy Oribjonovich***Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Farg'ona filiali,
Professor v.b, Pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqola axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislarida kasbiy-ijodiy kompetentlik mexanizmlarini ilmiy asoslash yo'llarini o'rganadi. Maqolada kasbiy-ijodiy kompetentlik tushunchasi va uning axborot kommunikatsiya sohasidagi o'rni tahlil etilgan. Shuningdek, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning ilmiy metodologiyasi, ta'lim tizimidagi yondashuvlar va sohadagi mutaxassislarni tayyorlashda qo'llaniladigan metodlar muhokama qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislari uchun kasbiy-ijodiy kompetentlikni ilmiy asoslangan ravishda rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishdir. Maqola natijalari axborot kommunikatsiya mutaxassislari tayyorlashda samarali yondashuvlarni aniqlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Axborot kommunikatsiya sohasi, kasbiy kompetentlik, ijodiy kompetentlik, ilmiy asoslash, metodologiya, mutaxassislarni tayyorlash, ta'lim tizimi, kompetentlikni rivojlantirish, yondashuvlar, metodlar.

**ПУТИ НАУЧНОГО ОБОСНОВАНИЯ МЕХАНИЗМА
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
СПЕЦИАЛИСТОВ В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИИ И КОММУНИКАЦИИ**

Аннотация: В статье рассматриваются пути научного обоснования механизмов профессионально-творческой компетентности у специалистов в области информационно-коммуникационных технологий. В статье анализируется понятие профессионально-творческой компетентности и ее роль в информационно-коммуникационной сфере. В статье также рассматривается научная методология развития профессиональной компетентности, подходы в системе образования и методы, используемые при подготовке специалистов в данной области. Основной целью исследования является разработка механизма развития профессионально-творческой компетентности на научной основе у специалистов в области информационно-коммуникационных технологий. Результаты статьи позволяют определить

эффективные подходы в подготовке специалистов в области информации и коммуникаций.

Ключевые слова: информационно-коммуникационная сфера, профессиональная компетентность, творческая компетентность, научное обоснование, методология, подготовка специалистов, система образования, развитие компетенций, подходы, методы.

WAYS OF SCIENTIFIC SUBSTANTIATION OF THE MECHANISM OF PROFESSIONAL AND CREATIVE COMPETENCE IN SPECIALISTS IN THE FIELD OF INFORMATION AND COMMUNICATION

Annotation: This article examines the ways of scientific substantiation of the mechanisms of professional and creative competence in professionals in the field of information and communication technology. The article analyzes the concept of professional-creative competence and its role in the field of information and communication. The article also discusses scientific methodology for the development of professional competence, approaches in the educational system and methods used in the training of specialists in this field. The main goal of the study is the development of a mechanism for the development of professional and creative competence in a scientific basis for specialists in the field of information and communication technologies. The article results help to define effective approaches in the training of information and communication professionals.

Keywords: Information and communication sphere, professional competence, creative competence, scientific justification, methodology, training of specialists, education system, competence development, approaches, methods.

Kirish

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va dunyo miqyosida axborot almashishning kengayishi bugungi kunda axborot va kommunikatsiya sohasining mutaxassislari uchun yangi bilim va ko‘nikmalarni talab etmoqda. Soha mutaxassislari yuqori darajada kasbiy va ijodiy kompetentlikka ega bo‘lishlari zarur, chunki ular faqat texnologik yangiliklarni kuzatib borish bilan cheklanib qolmasdan, balki o‘z ishlarida yangi yondashuvlar va innovatsion usullarni ham qo‘llashlari kerak. Axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislarning kasbiy-ijodiy kompetentliklari, shuningdek, ularning ta‘lim tizimida rivojlanishi, sohaning samarali ishlashiga bevosita ta‘sir qiladi. Bu esa o‘z navbatida sohaning innovatsion rivojlanishiga, yangi texnologiyalarni joriy etishga va mamlakatning axborot xavfsizligini ta‘minlashga yordam beradi.

Maqolaning asosiy maqsadi axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislari kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishning ilmiy asoslarini tadqiq etishdir. Ushbu masala dolzarb ahamiyatga ega, chunki soha o‘zining dinamik rivojlanishiga qarab, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashni taqozo etadi. Kasbiy-ijodiy kompetentlikning to‘g‘ri shakllanishi

mutaxassislarning samarali ishlashini, innovatsion jarayonlarga integratsiyasini va sohasidagi muammolarni yechishda yuqori darajadagi ijodiy yondashuvlarni qo‘llash imkonini beradi.

Tadqiqotda kasbiy-ijodiy kompetentlikning nazariy asoslari va uning tarkibiy qismlari tahlil qilinadi, shuningdek, sohada amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar va yondashuvlar muhokama qilinadi. Tadqiqotning maqsadi kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishning ilmiy asoslangan mexanizmlarini ishlab chiqishdir. Bu mexanizmlar axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini yaxshilash va ularning ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Kasbiy-ijodiy kompetentlikning ilmiy asoslarini o‘rganish uchun avvalo uning nazariy tushunchalari, tarkibi va rivojlanish mexanizmlari haqida mavjud ilmiy adabiyotlarga tahlil qilish zarur. Kasbiy kompetentlik tushunchasi o‘z ichiga mutaxassisning malakasi, bilimlari, ko‘nikmalari va ijodiy yondashuvlarini oladi. Bunga qo‘shimcha ravishda, ijodiy kompetentlik kasbiy faoliyatda yangi g‘oyalar yaratish, muammolarni innovatsion tarzda hal qilish va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash qobiliyatini anglatadi. Kasbiy-ijodiy kompetentlik sohasidagi izlanishlar bir nechta yondashuvlarga asoslanadi. Masalan, X.R. Perekrestov (2014) kasbiy kompetentlikni faqat texnik bilimlar bilan cheklanmasdan, ijodiy salohiyatni rivojlantirishni ham ta’kidlaydi. Shuningdek, A.V. Harlamov (2016) axborot kommunikatsiya sohasida kasbiy kompetentlikni shakllantirishda metodologik yondashuvlarni ta’minlashni zarur deb biladi, bunda ta’lim va amaliyot o‘rtasida uzviy bog‘liqlik bo‘lishi kerakligini bildiradi.

Axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislarni tayyorlashda metodologik yondashuvlarning bir qator turlari mavjud. Birinchi navbatda, bu kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning tizimli yondashuvi hisoblanadi. Tizimli yondashuvda mutaxassisning kasbiy va ijodiy kompetentligi to‘liq tizim sifatida qaraladi, uning turli elementlari o‘zaro bog‘lanib, umumiy maqsadga xizmat qiladi. Bu yondashuv orqali mutaxassislarni tayyorlashda nafaqat ularning bilimlari va ko‘nikmalarini rivojlantirish, balki ularning ijodiy salohiyatini oshirish, yangi g‘oyalarni ishlab chiqishga qodir bo‘lishlari uchun muhit yaratish kerak. Ikkinchi yondashuv esa axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash orqali ta’lim jarayonlarini modernizatsiya qilishni taqozo etadi. Bu yondashuvda interaktiv metodlar, onlayn platformalar va raqamli vositalar orqali o‘quv jarayonini samarali tashkil etish maqsad qilinadi.

Metodologiya uchun turini esa kompetentlikni shakllantirishda faol o‘rganish metodlari va amaliyotga asoslangan ta’lim tizimlari tashkil etadi. Bu metodologiya doirasida o‘quvchilar o‘zlarining kasbiy faoliyatlarini real sharoitda bajarishlari, innovatsion loyihalarda ishtirok etishlari va doimiy tarzda yangi bilimlar olishlari kerak. Kompetentlikni rivojlantirishning bunday amaliy yondashuvlari o‘quvchilarda yangi g‘oyalarni yaratishga, ijodiy yondashuvni qo‘llashga va soha talablariga moslashishga yordam beradi.

Tadqiqotda kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda qo‘llaniladigan me-
quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. **Anketalar va so‘rovnomalar:** Mutaxassislarning kompetentlik darajasi va ularning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash uchun anketalar o‘tkaziladi.
2. **Intervyular:** Axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislari bilan o‘tkaziladigan intervyular orqali ularning amaliyotdagi tajribalari va ijodiy kompetentlik darajasi tahlil qilinadi.
3. **Tajriba-sinov tadqiqotlari:** Kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish uchun o‘quv jarayonida yangi metodlar va yondashuvlar sinovdan o‘tkaziladi.

Dasturiy kod (misol sifatida):

Kompetentlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan so‘rovnoma tizimi yaratishda Python dasturlash tili va pandas kutubxonasi yordamida ma’lumotlarni tahlil qilish mumkin. Quyidagi kod so‘rovnomadan olingan natijalarni tahlil qilish uchun ishlatilishi mumkin:

```
import pandas as pd
# So'rovnoma natijalarini yuklash
data = pd.read_csv('survey_results.csv')
# So'rovnoma bo'yicha asosiy statistikalarini hisoblash
summary = data.describe()
# Kompetentlik darajalarini tahlil qilish
competence_level = data['competence_level'].value_counts()
# Natijalarni chop etish
print("So'rovnoma natijalari bo'yicha statistikalar:")
print(summary)
print("\nKompetentlik darajalari:")
print(competence_level)
# Grafikni yaratish
import matplotlib.pyplot as plt
competence_level.plot(kind='bar')
plt.title('Kompetentlik darajalari')
plt.xlabel('Kompetentlik darajasi')
plt.ylabel('Choraklar soni')
plt.show()
```

Natijalar

Tadqiqot natijalari axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislari kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda ilmiy asoslangan mexanizmlarning samaradorligini ko‘rsatdi. So‘rovnomalar va intervyular orqali olingan ma’lumotlar mutaxassislarning kasbiy kompetentlik darajasi yuqori bo‘lganida, ularning ijodiy salohiyati ham rivojlanganini tasdiqladi. Bunda, ayniqsa, innovatsion texnologiyalarni qo‘llash va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyati oshganini ko‘rish mumkin. Tadqiqot davomida aniqlandi-ki, kasbiy-ijodiy

kompetentlikning shakllanishi faqat bilim va ko‘nikmalar bilan cheklanmay, balki shaxsiy ijodiy yondashuv, muammolarni hal qilishdagi ixtirochilik va o‘zini namoyon qilishda ko‘rsatilgan qat’iyatlilik kabi omillar bilan ham bog‘liqdir.

Shuningdek, kompetentlikni rivojlantirishda o‘quv jarayonida faol o‘rganish va o‘zaro hamkorlikning ahamiyati aniqlandi. Bunda, ayniqsa, guruh bo‘lib ishlash va muammolarni jamoaviy hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu natijalar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy-ijodiy kompetentlikning shakllanishi nafaqat individual malakani oshirishga, balki ijtimoiy va jamoaviy muvaffaqiyatlarga ham hissa qo‘shadi.

Umuman olganda, tadqiqotning natijalari kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan ilmiy asoslangan mexanizmlarning samarasini tasdiqlaydi. Bu mexanizmlar o‘quvchilarda nafaqat kasbiy bilimlar va ko‘nikmalarni, balki ijodiy salohiyatni rivojlantirishga ham yordam beradi. Olingan natijalar axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislarini tayyorlashda amaliy yondashuvlarni qo‘llashni yanada samarali qilish uchun tavsiyalar berishni imkonini yaratadi.

Munozara

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislarida kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishning ilmiy asoslangan mexanizmlari samarali bo‘lishi uchun bir qator omillarni hisobga olish zarur. Birinchi navbatda, kasbiy-ijodiy kompetentlikning shakllanishi faqat bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish bilan cheklanmaydi. Buning o‘rniga, ijodiy salohiyatni, yangi g‘oyalar yaratish va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash qobiliyatini ham shakllantirish lozim. Tadqiqotda aniqlanganidek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta‘lim jarayoniga integratsiyasi mutaxassislarning ijodiy faoliyatini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa, o‘z navbatida, sohaning innovatsion rivojlanishiga xizmat qiladi va yangi texnologiyalarni samarali joriy etish imkoniyatlarini yaratadi.

Shuningdek, kompetentlikni rivojlantirishda ta‘limda raqamli vositalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning muhimligi ham alohida ta‘kidlandi. Bu vositalar o‘quvchilarga innovatsion g‘oyalar yaratish va o‘z sohasida kreativ yondashuvlarni qo‘llash imkoniyatini beradi. Dasturiy ta‘minot, simulyatsiya va model yaratish kabi raqamli vositalar o‘quvchilarning kasbiy kompetentliklarini yuqori darajaga ko‘tarishda muhim rol o‘ynaydi.

Bundan tashqari, kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda individual va jamoaviy yondashuvlarning muvozanati zarur. Shaxsiy ijodiy qobiliyatni rivojlantirish bilan birga, guruh bo‘lib ishlash va jamoaviy hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini ham oshirish kerak.

Xulosa

Tadqiqotning yakuniy natijalari shuni ko‘rsatadiki, axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislarida kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda ilmiy asoslangan mexanizmlarning qo‘llanilishi samarali va muhim ahamiyatga ega. Bu mexanizmlar, o‘z navbatida, nafaqat mutaxassislarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini oshirish, balki ularning

ilmiy salohiyatini kengaytirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda olingan natijalar, kasbiy-kompetentlikni rivojlantirish uchun amaliy mashg‘ulotlar, interaktiv metodlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning muhimligini ta’kidlaydi. Bu yondashuvlar mutaxassislarni yuqori darajadagi ijodiy va kasbiy faoliyatlarga tayyorlashda yordam beradi va ularning zamonaviy texnologiyalarni samarali qo‘llash qobiliyatini oshiradi.

Shu tarzda, axborot kommunikatsiya sohasi mutaxassislarini tayyorlashda kasbiy-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish uchun ilmiy asoslangan mexanizmlarning qo‘llanishi butun sohaning innovatsion rivojlanishiga, yangi texnologiyalarni samarali joriy etishga va ularning ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Bu tadqiqotda ko‘rsatilgan yondashuvlar va metodologiyalar o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanilsa, mutaxassislarning kasbiy malakalarini oshirish va ularning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish uchun samarali natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). O ‘zbek jadid mutafakkiri abdulla avloniyning inson va tabiat munosabatlari haqidagi qarashlari. *Research and implementation*, 1(6), 40-44.
2. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevna, Q. X. (2023, April). OLIY TALIM TALABALARIDA PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O ‘ZIGA XOS JIHATLARI. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 7-11).
3. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). Uzlüksiz ta’lim tizimida hamkorlik pedagogikasining insonparvarlashuv xususiyatlari. *Research and implementation*, 1(6), 45-50.
4. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevna, Q. X. (2023, April). Tarbiya fani o ‘qituvchisining tashkilotchilik madaniyatini rivojlantirish bo ‘yicha sirtqi ta’lim talabalarida didaktik ta’minotini takomillashtirish. In *International Congress on Models and methods in Modern Investigations* (pp. 1-6).
5. Oribjonovich, Q. X., & Najimidin o’g, N. M. R. (2023). Inson intellektual va ma’naviy kamoloti bosqichlari. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 18(8), 39-43.
6. Мухтаров, Ф. М., & Орибжонович, Қ. Х. (2023, April). Олий Таълимда Инновацион-Педагогик Фаолиятнинг Ижтимоий-Психологик Хусусиятлари. In *International Conference on Multidimensional Research and Innovative Technological Analyses* (pp. 39-44).
7. Oribjonovich, Q. X., & Najimidin o’g, N. M. R. (2023). Fuqarolik jamiyati taraqqiyotida tolerantlik madaniyatining o ‘rni. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 18(8), 44-46.

8. Qodirov, X., & Abdullajonova, N. (2023). Значение кооперативной педагогики в формировании характеристик человечности. *Farg ‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 560-563.
10. Qodirov, X. (2023). Характеристика проявления инновационности на уровне личности как следствие профессионально-педагогической культуры. *Farg ‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 38-41.
11. O‘ktamovich, B. I., & Oribjonovich, Q. X. Najimidin o‘g, NMR, & Abdugoffor o‘gli, XA (2023, April). OTM Talabalarida Pedagogik Maxoratini Rivojlantirish Masalalari. In Conference on Applied and Practical Sciences (pp. 100-104).
12. Qodirov, X., & Abdullajonova, N. (2023). HAMKORLIK PEDAGOGIKASINING INSONPARVARLIK HUSUSIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 225-225.
13. Oribjonovich, K. H. (2022). Pedagogical skill in the activity of a teacher is a product of individual characteristics. *International Journal of Pedagogics*, 2(12), 18-22.
14. Qodirov, X. (2023). The classification of innovativeness on the level of an individual as property of the professional pedagogical culture. *Scientific Journal of the Fergana State University*, 29(1), 8.
15. QODIROV, H. (2023). KASB–HUNAR MAKTABLARIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI SHAKLLANTIRISH. *Journal of Pedagogical and Psychological Studies*, 1(5), 160-163.
16. Aliboev, T., & Qodirov, H. (2023). TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA-PEDAGOG MAHORATI MUHIM OMIL. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(4), 42-45.
17. Кадиров, X. (2023). OLIY TA’LIM MUASSASASI TALABALARIDA LIDERLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences, 3.
18. Qodirov, X. (2023). AI IN TRANSLATION: BENEFITS, CHALLENGES, AND THE ROAD AHEAD. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 6(2), 122-126.
19. Qodirov, X. (2023). MATERIALS FOR TEACHING CULTURE: LITERATURE.
20. Qodirov, H. (2018). Strategy of action of Uzbekistan on the development of export of textile products. *Journal of Accounting and Marketing*, 7, 301.
21. Qodirov, X., Rajabova, X., Abdullajonova, N., Otaxonova, Z., Aliev, I., Abdurakhmon, S., & Sayitov, S. (2024, November). On analytical study of heat transfer phenomenon in special-shape soldering iron. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 508, p. 05006). EDP Sciences.
22. Qodirov, X., & Yoqubjonov, S. (2023). YOSHLARDA MILLIY G ‘URUR VA MILLIY IFTIXOR TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISHDA, BOBUR HAYOTI VA IJODINI O ‘RGANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI. *Journal of technical research and development*, 1(2), 465-470.

23. Zaxidov, I., & Qodirov, X. (2024). THE SIGNIFICANCE OF TEACHING KNOWLEDGE OF HOMOGENEOUS MAGNETIC FIELD THROUGH THE ANDROID PROGRAM IN A SCHOOL PHYSICS COURSE. *Science and innovation*, 3(B5), 110-116.
24. Qodirov, X. (2023). O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLISI TOMONIDAN QABUL QILINGAN DOLZARB HUQUQIY HUJJATLARNI O‘RGANISH METODIKASI. *Journal of technical research and development*, 1(2), 247-252.
25. Qodirov, X., & Nabiyev, I. (2023). MAHMUDHO ‘JA BEHBUDIYNING DAVLAT BOSHQARUVI HAQIDAGI QARASHLARI. *Journal of technical research and development*, 1(2), 391-396.
26. Qodirov, X., & Evatov, S. (2023). OILA MUSTAHKAMLIGINI OSHIRISHDA SOG‘LOM TURMUSH TARZI VA IQTISODIY YUKSALISH. *Наука и технология в современном мире*, 2(21), 67-69.
27. Qodirov, X. (2023). PROFESSIONAL-PEDAGOGIK MADANIYATNING XOSSASI SIFATIDAGI INNOVATIONLIKNING SHAXSIYAT DARAJASIDA NAMOYON BO‘LISH TASNIFLARI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 8-8.
28. O‘ktamovich, B. I., Oribjonovich, Q. X., Najimudin o‘g, N. M. R., & Abdugoffor o‘gli, X. A. (2023, April). OTM Talabalarida Pedagogik Maxoratini Rivojlantirish Masalalari. In *Conference on Applied and Practical Sciences* (pp. 100-104).

TALABALARDA KASBIY-IIODIY QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI

M.K.Bakiyeva

"University of economics And pedagogy" NOTM

Pedagogika kafedrasi mudiri, dotsent

bakiyeva_73@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada qobiliyatli talabalarni ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik va psixologik bilimlarni qo'llashning ahamiyati, ta'lim sifati va kasbiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda invariant va variativ didaktik funksiyalarning o'rni keng o'rganilgan. Invariant didaktik funksiyalar variativ funksiyalarning aksiga ega bo'lib, kasbiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda ta'lim mazmunida izchillik va barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu didaktik funksiyalarga asoslangan holda, ta'lim mazmuni va talabalarining individual xususiyatlari tahlil qilinib, ularning o'xshash va qarama-qarshi tomonlari, shuningdek, kamchilik va yutuqlari aniqlandi. Pedagogik kuzatuvchanlik esa, ta'lim oluvchilarning rivojlanish tendensiyalarini, bilimi, ko'nikma va xarakteri bilan bog'liq o'zgarishlarni sezish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan.

Abstract. The article explores the importance of applying pedagogical and psychological knowledge in the education and training of gifted students, as well as the role of invariant and variative didactic functions in improving the quality of education and developing professional-creative abilities. Invariant didactic functions serve as the opposite of variative functions, promoting consistency and stability in the content of education as it pertains to the development of professional-creative skills. Based on these didactic functions, the educational content and the individual characteristics of students are analyzed, identifying their similarities and contradictions, as well as their strengths and weaknesses. Pedagogical observance is focused on developing the ability to perceive the developmental tendencies, knowledge, skills, and character-related changes in students.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, qobiliyat, talant, iste'dod, variativlik, mezon, ijodiy qobiliyat.

Key words: education, upbringing, ability, talent, variability, criterion, creative ability.

KIRISH. Hozirgi zamon fan va texnikaning rivojlanishi jamiyatda qobiliyatli bolalarni tarbiyalashni taqozo etadi.

Qobiliyat – bu shaxsning bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash jarayonida yitilgan keladigan psixologik jihatlaridan biri sanaladi. Aqliy qobiliyati yuqori bo‘lgan bolalar izlanishga moyil, qiziquvchan va o‘tkir sezgirlikka ega bo‘ladilar. Shaxsning qobiliyati uning aql-farosat, xarakter, xotira va hissiy holatlari bilan chambarchas bog‘liqdir.

Ta’lim jarayonida talabalarga faqat bilim berish va tarbiyalash emas, balki ba’zan oilada va atrofdagi muhitda shakllangan kamchiliklarni tuzatish vazifasi ham qo‘yiladi. Hozirgi axborot oqimining ta’sirida bolalarning qiziquvchanligi va aqliy qobiliyatlari yil sayin ortib borayotgani, ularning madaniy ehtiyojlari ham o‘shib borayotgani bunga misoldir. Shu sababli, o‘qituvchilarning doimiy o‘zgarayotgan hayotiy talablarni qondirishi borgan sari murakkablashib bormoqda.

Pedagogning ishi shaxsda katta kuch, katta imkoniyatlarni talab etadi, hech bir boshqa kasb o‘zida idealni amalga oshirish talablarini bunchalik yaqqol qo‘ymaydi.

Talabalarda qobiliyatning rivojlantirib borish ulardagi iste’dodni shakllanishiga zamin yaratadi. Iste’dod kishidagi biron-bir faoliyatni mustaqil, muvaffaqiyatli, keng qamrovli bajara olishidagi qobiliyatlar yig‘indisidir. Qobiliyat va bilim hayot davomida bir-birini to‘ldirsada, lekin farqi ham bor. Bilim bu – biron-bir mavzuni o‘zlashtirish jarayoni bo‘lsa, qobiliyat mana shu o‘zlashtirishda insonning psixologik va fiziologik tuzilishiga taaluqli xususiyatlardir. Qobiliyat talabalarning biror faoliyatga o‘rgatish va uni rivojlantirishning muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlaydi.

METODLAR BO‘LIMI. O‘qituvchiga qo‘yiladigan zamonaviy talablar ko‘pgina tadqiqotchilarning ishlarida bayon etiladi. Ular ideal pedagogning mavhum obrazida to‘liqroq aks etadi, bu o‘qituvchi tayyorlashning maqsadini yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Misol tariqasida rus pedagogi, professor L.M.Spirin tomonidan taklif etilgan umumpedagogik professiogramma bu jarayonga xizmat qilishi mumkin.

Kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish uchun, pedagogik tizimda ta’lim-tarbiya vazifalarini yechishda o‘qituvchining eng muhim shaxsiy sifatlari aniqlangan. A. Avazboyev olib borgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oliy pedagogika o‘quv yurtlarida nazariy bilimlarni ishlab chiqarish ta’limi bilan birlashtirish amaliy ko‘nikmalar va malakalarni rivojlantirishni ham talab qiladi. Bunday integratsiyalashgan darslarni samarali o‘tkazish uchun bir qator shartlarga rioya qilish kerak:

1. muhandis-pedagoglarning nazariy va amaliy ta’lim uslubiyotlariga tegishli maxsus tayyorgarligi;
2. aralash mashg‘ulotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun zarur moddiy-texnik baza mavjudligi.

Kasbiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda “Assessment” texnologiyasidan foydalanib, kasbiy-ijodiy mahoratni baholash metodikasi takomillashtirilgan. Bu metodika kasbiy ta’lim va ijodiy sifatlarni baholash tasnifiga asoslanib ishlab chiqilgan. Talabalarning kasbiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish mezonlari (reproduktiv, produktiv, kreativ)

qitishning variativ va invariant didaktik funksiyalari bilan uyg‘unlashib, “Assess” texnologiyasi orqali ijodiy layoqatni ifodalash asosida yanada takomillashgan.

Variativlik nima? Bu savolga javob berish uchun avvalo, so‘zning ma’nosini o‘rganamiz.

Variatsiya (lotincha “variation”, “variables” – o‘zgarish, o‘zgaruvchanlik, “vario” – turlicha qilish, o‘zgartirish, o‘zgarish) deb, asosiy tamoyilga taalluqli bo‘lmagan, balki faqat ayrim xususiyatlarga tegishli o‘zgarishlarni aytish mumkin. Variativlikni, bir jihatdan, asosiy tamoyillardan biri sifatida, ikkinchi jihatdan esa – zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirish yo‘nalishi sifatida qarash mumkin.

Kasbiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda invariant va variativ didaktik funksiyalarni alohida o‘rgandik. Variativ didaktik funksiyalar, asosan, oliy ta’lim muassasalarida talabalarga ta’lim mazmunini turlicha qilish va o‘zgartirish orqali formal o‘qitishdan chiqishga xizmat qiladi. Invariant didaktik funksiyalar esa variativ didaktik funksiyalarning qarama-qarshisi bo‘lib, kasbiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda ta’lim mazmunida bir xillik va izchillikni ta’minlaydi. Ushbu didaktik funksiyalar asosida ta’lim mazmuni va talabalarning individual xususiyatlarini tadqiq qilganimizda, ularning o‘xshash va qarama-qarshi jihatlari, shuningdek, kamchilik va yutuqlari ko‘rib chiqildi.

Pedagogik tajriba-sinov jarayonida talabalarga variativ va invariant topshiriqlar berildi. Ushbu topshiriqlarni tuzish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq etildi. Tavsiyalarda quyidagilarga alohida e’tibor qaratildi:

1. Variativ va invariant topshiriqlar mazmunini anglash ularning samaradorligini oshirish uchun zarur shart ekanligi.
2. Har qanday variativ va invariant topshiriq o‘quv fanlari yo‘nalishiga muvofiq ishlab chiqilishi.
3. Variativ va invariant topshiriqlar turlicha bo‘lishi mumkinligi.
4. Variativ va invariant topshiriqlar 2-4-bosqich talabalari uchun maxsus tarzda tuzilishi.

Talabalarning kasbiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish mezonlari ushbu qobiliyatlar tuzilmasini tashkil etuvchi bloklar asosida ishlab chiqildi (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Talabalarda kasbiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish mezonlari

№	Mezon	Mezon mazmuni	Bloklar	Mezon asosida baholanuvchi bilim, ko‘nikma va malakalar

Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar 2024 4-son

1	Reproduktiv	Kasbga oid axborot bilan ishlash ko'nikmalarni hosil qilish uchun reproduktiv darajadagi topshiriqlarni bajarish talab etiladi	1-3	☐ Ta'lim oluvchilarni birlashtirish, ularni faoliyat bilan band qilish, vazifalarni taqsimlash, ish jarayonini rejalashtirish va amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilish; ☐ O'quv materiallarini, ko'rgazmali vositalar va jihozlarni tanlash va tayyorlash, o'quv materialini tushunarli, aniq, izchil va ishonchli tarzda bayon etish, shuningdek, bilimga bo'lgan qiziqish va ma'naviy ehtiyojlarni rivojlantirishga ko'maklashish, o'quv-faoliyatga bo'lgan faollikni oshirish; ☐ Ta'lim oluvchilarning ma'naviy olamiga kirib borish, ularning emotsional holatini to'g'ri baholash va psixologik xususiyatlarini aniqlashga oid bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish.
2	Produktiv	Kasbiy muloqotni amalga oshira olishga qaratilgan topshiriqlar tuplamidan iborat bo'lgan produktiv darajaga mansub vazifalarni bajarish talab etiladi.	4-6	☐ Ta'lim oluvchilar, ularning ota-onalari, hamkasblar va ta'lim muassasasi rahbariyati bilan pedagogik maqsadlarga mos munosabatlarni shakllantirish; ☐ Ta'lim oluvchilarga hissiy va irodaviy jihatdan ta'sir ko'rsatish; ☐ Pedagogik vaziyatlar va jarayonlarni to'g'ri anglash va obyektiv baholash uchun zarur bilim va ko'nikmalarni shakllantirish.

Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar 2024 4-son

3	Kreativ	Kasbiy-pedagogik faoliyatga oid muammoli vaziyatlarni hal qila bilishga oid ijodiy yondashuvni talab qiladigln kreativ darajadagi topshiriqlar tizimidan iborat.	7-8	☐ Tanlangan soha bo'yicha ilmiy bilimlarni egallash, ularni chuqur tahlil qilish va mazmunli xulosalar chiqarish; ☐ Kasbiy faoliyat jarayonida duch kelinadigan muammolarni o'rganish va ularga noan'anaviy yondashuv orqali samarali yechim topish uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

Kasbiy ta'lim tasnifi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

1. O'qituvchi shaxsining xarakterologik xususiyatlari, jumladan:

a) O'qituvchining fuqarolik va kasbiy yo'nalganligi. Bunda yo'nalganlik o'qituvchining kasbiy faoliyatga va asosiy obyekti bo'lgan bolaga faol munosabatini belgilovchi dunyoqarash sifatida tushuniladi.

b) intellektual xususiyatlar va ilmiy fikrlash qobiliyatlari.

v) Xarakterning axloqiy xususiyatlari.

g) Irodaviy va emotsional xususiyatlari.

2. Kasbiy-pedagogik bilimlar bloki, bu pedagogik jarayonning mazmuni, metodlari, rejalashtirish shakllari va innovatsion jarayon yo'nalishlari bo'yicha zarur bilimlarni qamrab oladi.

3. Umumpedagogik malakalar, jumladan ifodali nutq bilan ta'sir ko'rsatish, hisoblash, samarali muloqot, vaqtni boshqarish kabi ko'nikmalar.

4. Umumpedagogik ko'nikmalar:

a) Pedagogik diagnostika va maqsadni belgilash bosqichiga oid ko'nikmalar, jumladan, o'quvchilarni kuzatish, ular bilan suhbat o'tkazish va tarbiya maqsadlarini aniqlash ko'nikmalari;

b) O'quv-tarbiya jarayonini rejalashtirish darajasida pedagogik vazifalarni hal etish bo'yicha ko'nikmalar, masalan, aniqlangan vaziyatda asosiy vazifani to'g'ri belgilash va tarbiyalanuvchilarning har xil rivojlanish imkoniyatlarini prognozlash ko'nikmalari;

v) Belgilangan rejaning amalga bajarilishi uchun zarur amaliy ish ko'nikmalari;

g) Bajarilgan pedagogik ish natijalarini tahlil qilish, ta'lim-tarbiya oluvchilarning yangi holatini aniqlash va yangi pedagogik maqsadlarni belgilash bosqichiga oid ko'nikmalar, shu jumladan, qo'yilgan maqsadga erishish darajasini aniqlash va pedagogik ta'sirning kuchsiz tomonlarini topish ko'nikmalari.

NATIJALAR. Inson kasbiy faoliyati tavsifida motivlar muhim o'rin egallaydi. V.A.Slastenin abituriyentlarning pedagogika institutiga kirishlaridagi uch guruh motivlarni belgilagan:

1) Haqiqiy pedagogik yo'nalganlikni aks ettiruvchi motivlar, ya'ni bolalarni o'qitish va tarbiyalashga kuchli istak va shu maqsadga yo'nalgan intilish;

2) Qisman pedagogik yo‘nalganlikni ifodalovchi motivlar, masalan, o‘zida pedagogik qobiliyatlarni anglash, bu kasbning jamiyat uchun ahamiyati va nufuzini tushunish;

3) Pedagogik yo‘nalganlikka ega bo‘lmagan motivlar, bular o‘quv faniga shaxsiy qiziqish, oliy ma‘lumot olish istagi, moddiy barqarorlikka erishish istagi yoki boshqa tasodifiy omillardan kelib chiqadigan motivlar.

A.M.Kuxarchuk ta‘lim oluvchilarning kasbiy afzalliklarining motivdeterminantlarini quyidagicha tasniflaydi:

1. Kasbning ijtimoiy va davlat darajasidagi ahamiyati;
2. Kasbning bilim olish va intellektual rivojlanishga qo‘shadigan hissasi;
3. Tanlangan ishga bo‘lgan qiziqish;
4. Ushbu sohada amaliy tajriba va kasbiy tayyorgarlik darajasi;
5. Tanlanadigan kasbning ta‘lim jarayonidagi muvaffaqiyatlar bilan bog‘liqligi;
6. Kasbga qobiliyatining mavjudligi;
7. Kasb orqali moddiy maqsadlarni amalga oshirish istagi;
8. Kasbning tarbiyaviy ahamiyati;
9. Ishga joylashish imkoniyatlarining qulayligi;
10. Yaqinlar, o‘qituvchilar, do‘stlar tavsiyalari va oilaviy an‘analar.

Shu munosabat bilan, pedagogik qobiliyatlar va ularning zamonaviy o‘qituvchi uchun zarurligi, bu qobiliyatlarni shakllantirish va rivojlantirish imkoniyatlari masalasi yuzaga kelmoqda. Pedagogik qobiliyatlar muammosi N.V.Kuzmina, V.A.Kruteskiy, N.D.Levitov, I.V.Straxov, V.G.Kutsenko, N.V.Kuxarev va boshqalarning tadqiqotlari va nashrlarida yoritib berilgan.

F.N. Gonobolin pedagogik qobiliyatlarni tasniflab, o‘qituvchining sifatlarini pedagogik qobiliyatlar va ularga hamroh bo‘lgan xususiyatlarga ajratadi. Olim pedagogik qobiliyatlar strukturasiga quyidagilarni kiritadi:

1. O‘quv materialini o‘quvchilarga tushunarli tarzda yetkazish qobiliyati;
2. Ishda ijodkorlik;
3. O‘qituvchining o‘quvchini to‘g‘ri tushunishi;
4. Bolalarga pedagogik irodaviy ta‘sir ko‘rsatish;
5. Bolalar jamoasini shakllantirish qobiliyati;
6. Bolalarga qiziqish bildirishi;
7. Nutqning mazmunlilik va yorqinligi;
8. Nutqning obrazlilik va ishonchlilik;
9. Pedagogik axloq;
10. O‘quv materialini hayot bilan bog‘lash qobiliyati;
11. Bolalarga nisbatan kuzatuvchanlik;
12. Pedagogik talabchanlik.

N.D. Levitov pedagogik qobiliyatlar ostida o‘qituvchi shaxsining turli jihatlari bilan bog‘liq bo‘lgan sifatlarni tushunadi. U, avvalo, aqliy faoliyatga taalluqli sifatlarni ajratadi. Pedagogik qobiliyatlar qatoriga u quyidagilarni kiritadi:

1. Bolalarga bilimlarni qisqa va qiziqarli shaklda yetkazish qobiliyati;
2. Kuzatuvchanlikka asoslangan holda o‘quvchilarni tushunish qobiliyati;
3. Mustaqil va ijodiy tafakkur;
4. Topqirlik;
5. O‘qituvchining o‘z ishini samarali tashkil etish va yaxshi o‘qituvchilar jamoasini yaratish uchun zarur bo‘lgan tashkiliy qobiliyatlar.

MUNOZARA.

N.V. Kuzmina pedagogik qobiliyatlarni pedagogik faoliyatning talablariga mos keladigan, bu faoliyatni oson egallash va yuqori natijalarga erishishni ta‘minlaydigan inson shaxsi xususiyatlarining majmui sifatida ta‘riflaydi. U pedagogik qobiliyatlar tuzilmasiga bir qator komponentlarni kiritadi: pedagogik kuzatuvchanlik, pedagogik tasavvur, xarakter xususiyati sifatida talabchanlik, pedagogik axloq, taqsimlangan diqqat va tashkiliy qobiliyatlar.

Pedagogik kuzatuvchanlik kichik, bir qarashda ko‘rinmaydigan hodisalar va ta‘lim oluvchining rivojlanish tendensiyalarining belgilari, shuningdek, uning bilimlari, ko‘nikma va malakalarini, iroda va xarakterini shakllantirish, xulqidagi o‘zgarishlarni tushunish qobiliyati sifatida ta‘riflanadi. Bu, shuningdek, talaba ichida yangi ehtiyojlar va qiziqishlarning paydo bo‘lishini sezish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi.

N.V. Kuzmina pedagogik tasavvurning o‘ziga xos mazmuni, yo‘nalganligi va vaqt omilini muhim ahamiyatga ega, deb hisoblaydi. U pedagogik tasavvurning o‘ziga xos xususiyati shundaki, tarbiyaviy ishning yakuniy natijalari ko‘pincha kech aniqlanadi. Yakuniy natijalar o‘quvchini o‘qituvchining ta‘siridan chiqib ketganida va hayotning yangi sharoitlari bilan to‘qnash kelganda, u xatti-harakatlarda mustaqil bo‘lishi kerak bo‘lganda hayot bilan sinovdan o‘tadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1) O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2014-y. B-76.
- 2) “O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr. O‘RQ-637-son
- 3) “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining O‘RQ-406-son qonuni. 2016-yil 14-sentyabr.
- 4) Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik — har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. — T.: O‘zbekiston, 2017-y. B-102.

5) Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birga barpo etamiz. — T.: O‘zbekiston, 2017-y. B-14. N Xalq so‘zi. 2016-yil 15-dekabr. — № 247. — 2-b.

6) Valixanova N.A. Qadriyatlarning o‘qituvchi faoliyatidagi uning kasbiy va shaxsiy rivojlanishidagi roli va o‘rni. Qo‘qon universiteti xabarnomasi, 2023. <https://doi.org/10.54613/ku.v8i8.817>

MENEJMENT TA'LIM YO'NALISHI TALABALARIGA INGLIZ TILIINI O'RGATISHDA INTEGRALLASHGAN MASHQLAR SISTEMASINING AHAMIYATI

Murtazayeva Aisafar Bazarkulovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingliz filologiyasi, Ingliz tili nazariy fanlar kafedrası

katta o'qituvchisi

Tel: (90)935-81-28 e-mail: aisafar81@mail.ru

Annotasiya. Ushbu maqolada Integrallashgan mashqlar sistemasini Menejment ta'lim yo'nalishi talabarlari tomonidan qo'llanilishining ahamiyati va til o'rganuvchilarning ingliz tilida ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida turli fanlar va mavzularni birlashtirgan holda o'rgatish usuli hamda bu sistemada ta'limning holati va mavzularini o'zaro bog'lash orqali talabarlarning kasbiy-sohaviy bilimlarini chuqurlashtirish shuningdek, amaliy qo'llash qobiliyatlarini oshirishga e'tibor qaratilgan. Talabarlarning ingliz tili darslarida ushbu strategiyalardan foydalanish orqali chet tilini nutqda erkin qo'llay olishi va muloqotda bo'lishida ularning bilimi, ko'nikma va malakalarini oshirishi xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: integratsiya, kasbiy kompetensiya, kommunikativ, nutqiy etiket, muloqot ko'nikmalari.

Abstract. In this article, the importance of using the integrated exercise system by management education students and the method of teaching language learners by combining different subjects and topics in order to develop their English skills, and the status and topics of education in this system are discussed. The emphasis is on deepening the professional knowledge of students and increasing their practical application skills through interconnection. By using these strategies in English language classes, it is said that students will be able to freely use a foreign language in speech and increase their knowledge, skills and abilities in communication.

Key words: integration, professional competence, communicative, speech etiquette, communication skills.

Абстракт. В этой статье обсуждается важность использования интегрированной системы упражнений студентами управленческого образования и метода обучения изучающих язык путем объединения различных предметов и тем с целью развития навыков английского языка, а также статус и темы образования в этой системе. Акцент делается на углублении профессиональных знаний студентов и повышении их навыков

практического применения посредством взаимосвязи. Говорят, что, используя стратегии на уроках английского языка, учащиеся смогут свободно использовать иностранный язык в речи и расширить свои знания, навыки и способности в общении.

Ключевые слова: интеграция, профессиональная компетентность, коммуникативность, речевой этикет, коммуникативные навыки.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida — oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini shaxs, davlat va jamiyatning dolzarb istiqboliy ehtiyojlariga muvofiqlashtirish, chet tillarni chuqurlashtirilgan tarzda o‘rganish kabi ustuvor vazifalar belgilanib, bu borada chet tillarini o‘qitishning kasbiy-pedagogik shart-sharoitlari va amaliyotini tahlil qilish, ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik shart-sharoitlari va amaliyotini tahlil qilish, ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy-pedagogik faoliyatini tashkil etishning didaktik ta’minoti, chet til ta’limi mazmunini takomillashtirish, shakl, metod, vositalarini qo‘llash samaradorligini oshirish muhim hisoblanadi. (Sh.M. Mirziyoyev, 2019).

Oliy ta’lim muassasalarida ingliz tilini o‘qitishning asosiy maqsadi – talabalar tomonidan kasbiy kempetentlik malakasini egallashni samarali amalga oshirish.

Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ta’limning quyi bosqichlarida egallangan bilimlar va ko‘nikmalarga tayaniladi. (A.Murtazayeva, 2023).

Darhaqiqat, o‘shib kelayotgan yosh avlodga bilim berishda ta’lim *sifatini* ko‘tarish, chet til darslarida *yangi zamonaviy metodlardan* foydalangan holda *talabalarda motivatsiyani kuchaytirish* va kelgusida raqobatbardosh kadr bo‘lib yetishishiga erishish har bir o‘qituvchi oldidagi asosiy vazifalardandir. Jahon pedagogikasida ta’limga *kompetentlik yondashuvining* faollashishi oliy ta’limda bo‘lajak mutaxassislarining *kasbiy layoqatini shakllantirishda kommunikativ kompetensiyalarini* rivojlantirishni, talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida ularning *sohaviy nutqini* ham o‘stirib borishni dolzarb vazifalardan biriga aylantirildi. Bugungi kun mutaxassisining xalqaro standartlar darajasiga mos, *kompetentli va raqobatbardoshli* bo‘lishida, uning kelgusi faoliyatida samarali muloqot yurita olishi muhim ahamiyatga ega.

Menejment ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun ingliz tili darslarida real vaziyatlarni modellashtirish orqali o‘rganish muhim. Masalan, xalqaro biznes muzokaralari yoki kompaniya ichida o‘tkaziladigan yig‘ilishlarni sahnalashtirish mumkin. Talabalar rollarni o‘zlashtirib, muzokara qilish, taqdimot qilish va strategik qarorlar qabul qilishni mashq qiladilar. Bu orqali ularning ingliz tilida muloqot ko‘nikmalari hamda kasbiy kompetensiyalari oshadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

I.A.Sternin u yoki bu lingvo madaniy umumiylik kommunikativ hulq-atvorning bayon etishning quyidagi modelini taklif etadi: milliy xarakter ocherki, xalq muloqotining dominant xususiyati, verbal kommunikativ hulq (nutqiy etiket normalari, quyidagi syujetlar, masalan,

da, mehmonda, rasmiy tashkilotlarda va b.) noverbal kommunikativ hulq, milliy ijtima-
simvolizm (kiyimlar, ranglar, qiliqlar).

Lingvokulturologik kommunikativ vaziyatlarning tushunish obyekti matn hisoblanadi asosiy bilimlar fondi va refleksiya, tushunish-tipologiyasi semantik, kognitiv, tushunish, tushunish-bilish, tushunish-gipoteza va tushunish - tushuntirish. (Bogin, 1986, 1989). *Reflexio (refleksiya)* (lot. – orqaga murojaat) keng ma’noda “nimanidir o‘rganish va qiyoslash, tushunib etish jarayoni”, tor ma’noda “yangi burilish” demakdir. Refleksiya birinchi marotaba J.Lokk tomonidan 1960 yilda filosofiya va filologiyaga oid lug‘atlarga kiritildi. Hozirda uning juda ko‘p ma’nolari mavjud, masalan, “o‘ziga qaratilgan fikr”, “shaxsiy qobiliyat”, asosiysi “tizimli faoliyat” va “fikr faoliyati nazariyasi” tushunchalari va b. Ushbu tushuncha 1960-80 yillari Moskva metodologik to‘garaklarida keng qo‘llanildi, keyinchalik Shedrovitskiy, 1975, 138. “Yangi fikrlar ishlab chiqilishi jarayoni” bilan bog‘landi: a) bilimlar, b) predmetlar, s) amaliy faoliyatda ob’ektlar (SHedrovitskiy, 1975).

TADQIQOT METODOLOGIYASI

“Menejment” ta’limi yo‘nalishidagi mutaxassislik fanlarini integratsiyalab o‘qitish samaradorligini oshirishga quyidagi shartlar asos bo‘ladi:

1. Mutaxassislik fanlarni ingliz tilida o‘rganishda bilimlar berish ketma-ketligini integratsiyalash asosida bir tizimga keltirish.
2. Integratsiyalashni amalga oshirishning uslubiy maqsadini muvofiqlashtirish.
3. Integratsiyalashni maxsus topshiriq, mashq, ijodiy, ishchanlik, o‘yinlar, ishlab chiqarish vaziyatini amaliy ishlar orqali amalga oshirish. O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’lim tizimida integratsiya jarayonlari kichik mutaxassisning kasbiy tayyorgarligida o‘ta muhim va obyektiv zarurat bo‘lib, o‘quvchilarni ijodiy kamolot sari yo‘naltiruvchi mexanizmdir. Binobarin, ta’limdagi bunday mexanizm samarali ishlashi ta’lim-tarbiyada foydalanilmay yotgan potensial imkoniyatlarni ishga solib, o‘quvchi/talaba yoshlarning kasbiy tayyorgarligida yangi sifatni ta’minlaydi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, biz menejment yo‘nalishi talabalariga mo‘ljallangan integrallashgan mashqlar sistemasini ishlab chiqish uchun psixologik-pedagogik va lingvokulturologik asoslarni quyidagicha taklif etishimiz mumkin:

Avvalo integrallashgan mashqlar sistemasi nima ekanini tushinib etishimiz lozim.

Integrallashgan mashqlar sistemasi — bu talabalarning turli ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida turli fanlar va mavzularni birlashtirgan holda chet tilini o‘rgatish usulidir. Bu sistema ta’limning holati va mavzularini o‘zaro bog‘lash orqali talabalarning bilimlarini chuqurlashtirish va amaliy qo‘llash qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan. Menejment yo‘nalishi talabalariga ingliz tilini o‘rgatishni misol qilib oladigan bo‘lsak, quyidagi strategiyalardan foydalanish mumkin:

menjment talabalari uchun ingliz tili darslarida real vaziyatlarni modellashtirish o‘rganish muhim. Masalan, bozor iqtisodiyotida, xalqaro biznes muzokaralari yoki kompaniya ichida o‘tkaziladigan yig‘ilishlarni sahnalashtirish mumkin. Talabalar rollarni o‘zlashtirib, muzokara qilish, taqdimot qilish va strategik qarorlar qabul qilishni mashq qiladilar. Bu orqali ularning tildagi muloqot ko‘nikmalari hamda kasbiy kompetensiyalari oshadi.

Ma’lumki, ingliz tili mashqlar bajarish jarayonida o‘rganiladi. Ingliz tilini o‘rganish mashqlar bajarishdan iborat jarayondir deyilsa, mubolag‘a yo‘qki xato bo‘lmaydi. Bu - mashqning dinamika (harakat) tarafi. Uning statistika (holat) jihati - darslikda o‘quv material tarzida tashkil etilganligidadir.

Statistikadagi mashq deganda, chet til darsligida muayyan raqam yoki harf bilan belgilangan yoki maxsus ajratib ko‘rsatilgan, ikki qismdan iborat, dars tarkibini tashkil etadigan o‘quv-metodik kategoriya tushuniladi. Mashqning qismlari metodik adabiyotlarda “mashq talabi (sarlavhasi) va “mashq material” deb yuritiladi. Mashq material darslikda yozilgan (harf, so‘z, jumla, grafik matn) yoki o‘quvchi/talaba nutqining mahsuli (tovush, so‘z, jumla, og‘zaki matn) bolishi mumkin.

Dinamikadagi mashq— chet tilda talaba bajaradigan, harf yozish yoki tovushni talaffuz etishdan tortib, to matnni idrok etib tushunish yoki o‘z fikrini bimalol bayon etishgacha bo‘lgan o‘quv amalidir. Mashqlarning statistikadagi ko‘rinishi darslik muallifining ijod mahsulidir, dinamikada esa nutq ko‘nikma va malakalari hosil qilish yo‘lidagi amaliy xatti-harakatlar va urinishlardir. (J. Jalolov, 2012).

Mashqlar yordamida nutqiy avtomatizmga erishish asosiy maqsad etib belgilanadi. Malakalar ketma-ketligi tabiiy til o‘rganishga asoslanib quyidagi tartibda belgilangan, ya’ni tinglab tushunish va gapirish, o‘qish va yozishdan avval o‘rganilishi lozim. Talabga ko‘ra talabalar belgilangan mavzular, nutq vaziyati, nutqiy harakat va grammatika asosida tinglab tushunishi, gapirishi, o‘qishi va yoza olishi lozim.

Menejment talabalari uchun ingliz tilini o‘qitishda real vaziyatlarni modellashtirish jarayonini samarali amalga oshirish uchun quyidagi o‘qitish usullaridan foydalanish mumkin:

1. Rolli o‘yinlar (Role-plays)

Rolli o‘yinlar talabalarga berilgan vaziyatda turli kasbiy rollarni o‘zlashtirish imkonini beradi. Masalan, xalqaro biznes muzokaralari yoki kompaniya ichidagi yig‘ilishlarni sahnalashtirish orqali talabalar muzokara qilish, taqdimot qilish va strategik qarorlar qabul qilishni amaliy tarzda mashq qilishlari mumkin. Bunday faoliyat ularga real vaziyatlarda qanday harakat qilish kerakligini ko‘rsatadi va ularning tildagi muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

2. Simulyasiyalar (Simulations)

Simulyasiyalar rolli o‘yinlardan ko‘ra murakkabroq bo‘lib, ularda talabalar real vaziyatlarga yaqinroq sharoitda ishlaydilar. Masalan, xalqaro biznes loyihasini rejalashtirish yoki bozorga kirish strategiyasini ishlab chiqish kabi vazifalar beriladi. Talabalar ushbu vazifalarni bajarish uchun zarur bo‘lgan strategik qarorlarni qabul qilishlari kerak bo‘ladi.

Keys-stadi (Case Studies)

Keys-stadilar orqali talabalar real biznes muammolarini tahlil qilish va echimlarni topish imkoniyatini oladilar. Ushbu usulda talabalarga turli biznes vaziyatlari va muammolari haqida batafsil ma'lumotlar beriladi, ular bu ma'lumotlar asosida muammoni tahlil qilib, echim taklif qiladilar. Bu jarayonda ular ingliz tilida fikr yuritish, muhokama qilish va yozish mashqlarini bajaradilar. Talabalarga turli xil menejment muammolari yuzasidan keys-stadilar beriladi. Ular muammolarni tahlil qilib, echimlarni ingliz tilida ishlab chiqishlari va taqdim etishlari kerak. Bu mashqlar nafaqat til bilimlarini, balki professional qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham oshiradi.

4. *Prezentatsiyalar va Muzokaralar*

Talabalarga guruhlarda ishlab, loyiha yoki biznes reja ustida ishlash vazifasi beriladi. Ularning vazifasi loyihani taqdimot qilish va keyinchalik uni muhokama qilishdan iborat bo'ladi. Bu jarayonda talabalar nafaqat til bilimlarini, balki taqdimot qilish va muzokara qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar.

5. *Til laboratoriyalari va interaktiv dasturlar*

Zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda til laboratoriyalari yoki interaktiv dasturlar orqali talabalarga ingliz tilini o'rganish imkonini berish mumkin. Bu dasturlar yordamida ular o'zlarining talaffuz va eshitish qobiliyatlarini yaxshilaydilar va shu bilan birga, kasbiy til ko'nikmalarini ham oshiradilar. Ushbu usullar orqali menejment yo'nalishi talabalarining ingliz tili va kasbiy ko'nikmalarini samarali rivojlantirish mumkin.

Talabalar guruhlarga bo'linib, biznes rejaları yoki marketing strategiyalarini ishlab chiqishadi. Loyihalarni ingliz tilida taqdim etish va muhokama qilish talab etiladi. Bu usul nafaqat til bilimlarini, balki tanqidiy fikrlash va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Menejment bilan bog'liq atamalar va iboralarni o'rganishga alohida e'tibor beriladi. Talabalar mutaxassislik lug'atini kengaytirish orqali o'z sohalarida yanada ishonchli va samarali muloqot qilishga qodir bo'ladilar.

Menejment sohasiga doir terminlarni samarali o'rganish va yodda saqlash uchun quyidagi o'qitish usullarini tavsiya qilishimiz mumkin:

1. *Kontekst (matn)ga asoslanib o'rganish*

Til o'rganishda kontekst juda muhimdir. Menejment atamalarini real vaziyatlar va misollar orqali o'rgatish talabalarning so'zlarni to'g'ri tushunishlari va esda saqlashlariga yordam beradi. Masalan, turli biznes ssenariylari, keys-stadilar yoki rolli o'yinlar orqali talabalar terminlarni amaliy qo'llashni o'rganishlari mumkin.

2. *Lug'atlarni tizimli ravishda o'rganib borish*

Menejment atamalari bo'yicha maxsus lug'atlarni yaratish va ularni muntazam ravishda ko'rib chiqish talabalarga so'zlarni tizimli tarzda o'rganishga yordam beradi. SHuningdek, anki kartalari (flashcards) yaratish orqali terminlarni tez-tez takrorlash va ularni osonroq yodda saqlash imkonini beradi.

Interaktiv o'qitish

Interaktiv o'qitish usullari, jumladan jamoaviy loyihalar, munozaralar va prezentatsiyalar talabalarning faol ishtirokini ta'minlaydi va ularga o'rgangan terminlarini amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Bu usullar talabalarning terminlarni chuqurroq tushunishlari va ularni uzoq muddat esda saqlashlariga yordam beradi.

4. Til lug'ati daftarini yuritish

Talabalarga o'zlarining til lug'ati jurnalini yuritishni tavsiya qilish mumkin. Ular o'rgangan yangi terminlarni kiritib borishlari va ularni qo'llagan misollari haqida yozib borishlari mumkin. Bu usul o'rganilgan materialni tahlil qilish va uni yanada chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

5. Baholash va Fidbek

Muntazam baholash va fidbek talabalarning o'rganish jarayonini kuzatib borish va ularga kerakli tuzatishlarni kiritishga imkon beradi. Terminlarni to'g'ri qo'llashga oid testlar, so'zlarni ta'riflash mashqlari yoki atamalarni ishlatishga oid amaliy topshiriqlar o'tkazish mumkin.

Ushbu usullar talabalarning menejment bilan bog'liq atamalar va iboralarni samarali o'rganishi va yodda saqlashiga yordam beradi, bu esa ularning sohadagi ishonchli va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini oshiradi.

6. Madaniy tushunchalarni o'rganish

Ingliz tilini o'rganish jarayonida turli madaniyatlarga tegishli biznes an'analari va etiketlar haqida ham ma'lumot beriladi. Bu bilimlar xalqaro miqyosda ish yuritishda juda muhimdir.

Shu tarzda, integrallashgan mashqlar sistemasi orqali menejment yo'nalishi talabalarining til va kasbiy kompetensiyalari birgalikda rivojlantiriladi, bu esa ularni kelajakdagi faoliyatlari uchun yanada tayyorlaydi.

XULOSA qilib aytganda, integrallashgan mashqlar sistemasi, menejment yo'nalishidagi talabalar uchun alohida samarador bo'lib, ularga nafaqat til, balki kasbiy kompetensiyalarini ham rivojlantirish imkonini beradi. Bu sistema turli fanlar va mavzularni integratsiya qilish orqali talabalarning bilimlarini chuqurlashtirish va amaliy qo'llash qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan. Menejment talabalariga ingliz tilini o'qitishda va o'rgatishda real vaziyatlarni modellashtirish, jumladan xalqaro biznes muzokaralari, kompaniya ichida o'tkaziladigan yig'ilishlar kabi amaliyotlardan foydalanishda juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-5847 of October 8, 2019 "On the Concept of Development of the Higher Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030". - T.: Xalq so'zi gazetasi, 2019.*

- Стернин И.А.(1996). *Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры // этнокультурная специфика языкового сознания.* – М.: Инс. Языкознания, – С. 107-112.
3. Шедровицкий Г.П. (1975). *Исходные представления и категориальные средства теории деятельности // Разработка и внедрение автоматизированных систем в проектировании (теория и методология).* – М., – С. 72-161
4. Jalolov J.J. *Chet til o‘qitish metodikasi: chet tillar oliy o‘quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik/* – Toshkent: O‘qituvchi, 2012. – 432 b.
5. Murtazayeva A.B. (2023). Nutq kompetensiyalarini rivojlantirishda lingvodidaktikaning ahamiyati. *“Til va adabiyot ta’limi” ilmiy-metodik jurnali*, 12, 14-15.

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ПЛАТФОРМ И ПРИЛОЖЕНИЙ В УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Мустафоев Бобур Нодирали угли
Студент университета Экономики и педагогики факультет
Иностранных языков
Сафарова Зулфия Каримовна
предподаватель кафедры русский язык и литература
Университета экономики и педагогики

Аннотация: В статье рассматриваются возможности применения интерактивных онлайн-платформ и приложений на уроках русского языка в образовательных учреждениях. Обозначены преимущества использования таких платформ, как Google Classroom, Moodle, Kahoot! и др., в преподавании и организации учебного процесса. Анализируются возможности интерактивных платформ для повышения вовлеченности учащихся, адаптации учебного материала под индивидуальные потребности, развития критического мышления, цифровых навыков, а также организации дистанционного обучения. Подчеркивается, что использование инновационных методов и технологий способствует улучшению качества обучения и делает его более доступным и гибким.

Ключевые слова: интерактивные платформы, образовательные технологии, онлайн-обучение, цифровые инструменты, дистанционное обучение, уроки русского языка, инновационные методы, критическое мышление, образовательный процесс, цифровые навыки.

Annotation: The article explores the possibilities of using interactive online platforms and applications in Russian language lessons within educational institutions. It highlights the advantages of using platforms such as Google Classroom, Moodle, Kahoot!, and others in teaching and organizing the educational process. The article analyzes the potential of interactive platforms to increase student engagement, adapt learning materials to individual needs, develop critical thinking and digital skills, and support distance learning. It emphasizes that the use of innovative methods and technologies contributes to improving the quality of education, making it more accessible and flexible.

Keywords: interactive platforms, educational technologies, online learning, digital tools, distance learning, Russian language lessons, innovative methods, critical thinking, educational process, digital skills.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida rus tili darslarida interaktiv onlayn platformalar va ilovalardan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Google Classroom,

Padlet, Kahoot! kabi platformalarni o‘quv jarayonida qo‘llashning afzalliklari, jarayonini tashkil etishda ular orqali erishiladigan qulayliklar bayon etiladi. Ushbu platformalar o‘quvchilarning qiziqishini oshirish, o‘quv materiallarini individual ehtiyojlarga moslashtirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, raqamli ko‘nikmalarni shakllantirish hamda masofaviy ta’limni tashkil etish imkoniyatlari bilan tahlil qilinadi. Innovatsion usul va texnologiyalardan foydalanish ta’lim sifatini yaxshilashga, uni yanada qulay va moslashuvchan qilishga xizmat qilishi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: interaktiv platformalar, ta’lim texnologiyalari, onlayn ta’lim, raqamli vositalar, masofaviy ta’lim, rus tili darslari, innovatsion usullar, tanqidiy fikrlash, ta’lim jarayoni, raqamli ko‘nikmalar.

Введение. Использование инновационных методов на уроках русского языка становится все более актуальным в современной образовательной практике. Инновации помогают учителям сделать уроки более интерактивными, интересными и эффективными, что способствует более глубокому и осознанному освоению материала учащимися.

Интерактивные платформы для обучения – это цифровые инструменты, которые позволяют создавать и управлять образовательным контентом, а также взаимодействовать с учащимися в режиме реального времени. Эти платформы становятся все более популярными в образовательных учреждениях благодаря их способности улучшать процесс обучения и делать его более увлекательным и эффективным. В условиях стремительного развития технологий и перехода на дистанционное обучение, интерактивные платформы становятся незаменимым инструментом для преподавателей и студентов.

Современные образовательные платформы и мобильные приложения, такие как Quizlet, Kahoot!, Padlet и другие, дают возможность проводить уроки в игровом формате. Такие приложения позволяют создавать викторины, квесты и другие виды интерактивных заданий, которые стимулируют интерес учащихся и мотивируют их к активному участию в уроке. Интерактивные упражнения позволяют ученикам не только лучше запоминать правила и лексику, но и развивать навыки критического мышления и самостоятельного анализа текстов.

Анализ литературы. Образовательная платформа по определению Тиуновой Н.Н. – «это ограниченный, лично ориентированный интернет-ресурс, посвященный вопросам образования и саморазвития и содержащий учебные материалы, которые предоставляются пользователям на тех или иных условиях. «Цифровая образовательная платформа – информационное пространство, объединяющее участников процесса обучения, которое дает возможность для удаленного образования, обеспечивает доступ к методическим материалам и информации, а также позволяет осуществлять тестирование для контроля уровня знаний обучающихся» [1].

Анализ и результаты. Существуют несколько основных задач для обучения, решение которых направлены онлайн-платформы:

- 1) контроль знаний обучающихся в учебном заведении и осуществление дистанционного обучения;
- 2) автоматизация процесса повышения квалификации и обучения сотрудников различных организаций;
- 3) организация обучения в разных сферах образования. Любая образовательная платформа имеет блочную структуру. На базе платформ возможно создание системы обучающих курсов, для решения разнообразных образовательных задач. [2].

Платформы могут различать лишь их интерфейс, тарифный план, методика преподавания материала и само информационное содержание.

Преимущества образовательных платформ:

1. Возможность получения знаний учеником в любое удобное для него время, независимо от его местонахождения.
2. Использование современных технологий и мультимедийных средств.
3. Изучение учебного материала доступным, наглядным и интересным для ученика способом.
4. Доступ ко всем необходимым учебным материалам во время обучения на базе онлайн-платформы.
5. Развитие самоорганизации и дисциплины в процессе самостоятельной работы над заданиями.
6. Возможность получения образования людям, имеющим ограниченные возможности.
7. Сбор статистических данных на каждом из этапов образовательного процесса, с целью получения информации об эффективности методики от учеников по качеству преподавания и доступности материала. Это позволяет постоянно модифицировать и улучшать образовательную платформу.

Интерактивные платформы предлагают множество преимуществ как для преподавателей, так и для учащихся. Вот некоторые из них:

Увеличение вовлеченности студентов: Интерактивные элементы, такие как викторины, опросы и игры, помогают удерживать внимание учащихся и делают процесс обучения более интересным. Студенты могут активно участвовать в учебном процессе, что способствует лучшему запоминанию материала и развитию критического мышления. [3].

Персонализация обучения: Платформы позволяют адаптировать учебный материал под индивидуальные потребности каждого учащегося, что способствует более глубокому пониманию темы. Преподаватели могут создавать персонализированные учебные планы, учитывая уровень знаний и интересы каждого студента.

Доступность и гибкость: Учащиеся могут получать доступ к учебным материалам в любое время и из любого места, что особенно важно в условиях дистанционного обучения. Это позволяет студентам учиться в удобное для них время и в своем собственном темпе, что способствует более эффективному усвоению материала.

Аналитика и оценка: Преподаватели могут отслеживать прогресс учащихся и получать подробные отчеты о их успеваемости, что помогает своевременно корректировать учебный процесс. Платформы предоставляют инструменты для анализа данных, что позволяет преподавателям принимать обоснованные решения и улучшать качество обучения.

Развитие цифровых навыков: Использование интерактивных платформ способствует развитию у студентов цифровых навыков, которые являются важными в современном мире. Студенты учатся работать с различными цифровыми инструментами, что помогает им быть более подготовленными к будущей профессиональной деятельности.

На рынке существует множество интерактивных платформ для обучения, каждая из которых имеет свои особенности и преимущества. Вот некоторые из самых популярных:

Google Classroom – это бесплатная платформа, которая интегрируется с другими сервисами Google, такими как Google Drive и Google Docs. Она позволяет преподавателям создавать курсы, раздавать задания и отслеживать успеваемость учащихся. Google Classroom отличается простотой использования и широкими возможностями для совместной работы.

Moodle – это открытая платформа для создания онлайн-курсов. Она предоставляет широкий спектр инструментов для создания учебного контента, проведения тестов и взаимодействия с учащимися. Moodle поддерживает множество плагинов и расширений, что позволяет адаптировать платформу под конкретные потребности образовательного учреждения.

Edmodo – это социальная сеть для обучения, которая позволяет преподавателям и учащимся взаимодействовать в режиме реального времени. Платформа поддерживает функции обмена сообщениями, создания групп и проведения опросов. Edmodo также предоставляет инструменты для создания и управления учебным контентом, что делает ее универсальным инструментом для организации учебного процесса.

Kahoot! – это платформа для создания интерактивных викторин и игр. Она помогает сделать процесс обучения более увлекательным и способствует активному вовлечению учащихся. Kahoot! позволяет преподавателям создавать разнообразные интерактивные задания, которые помогают студентам лучше усваивать материал и развивать критическое мышление.

Blackboard – это одна из самых популярных платформ для дистанционного обучения, которая используется в образовательных учреждениях по всему миру. Она предоставляет широкий спектр инструментов для создания и управления учебным контентом, проведения тестов и взаимодействия с учащимися. Blackboard поддерживает интеграцию с различными внешними сервисами и приложениями, что делает ее универсальным инструментом для организации учебного процесса.

Canvas – это современная платформа для дистанционного обучения, которая отличается простотой использования и широкими возможностями для создания и управления учебным контентом. Canvas поддерживает функции видеоконференций, тестирования и аналитики, что делает ее удобным инструментом для преподавателей и студентов.

Вывод. Современные образовательные платформы значительно расширяют возможности учителей и преподавателей в создании интерактивных уроков и обучающих игр, способствуя более эффективному и интересному обучению студентов.

Образовательные платформы не просто предоставляют технические возможности для обучения, они изменяют саму суть образовательного процесса, делая его более доступным, интерактивным и адаптивным к потребностям современного обучающегося. Эта технологическая трансформация имеет потенциал значительно повлиять на будущее образования, делая его более эффективным и доступным для всех его участников.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Современные технологии обучения. Методическое пособие по использованию интерактивных методов в обучении / Под ред. Г.В.Борисовой., Т.Ю. Аветовой и Л.И. Косовой. – СПб.: Изд-во «Полиграф-С», 2002. -79 с.: ил.
2. Кенжегулова А.А. Инновационные методы преподавания русского языка и литературы // Вестник Актыбинского университета им. С. Баишева. 2021. № 2 (32).
3. Азимов, Э.Г. Словарь методических терминов / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – Санкт-Петербург: Златоуст, 2009. – 472 с. – ISBN 5-86547-138.
4. Применение интерактивных платформ и приложений в уроках русского языка. <https://moluch.ru/archive/517/113563/>

UDK: 378.147:811.111

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2216-6661>

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ACADEMIC LISTENING

Khodjakulova Nargiza Khosiyatkulovna

*“Tashkent institute of irrigation and agricultural mechanization engineers” National
Research University, PhD researcher
nargiza.khodjaqulova.tuit@gmail.com
nkhodjakulova@students.wiut.uz*

Abstract. This article highlights the important principles of academic listening. The conceptual principles of academic listening focus on how students understand and engage with spoken content in academic settings. Academic listening involves more than just hearing words; it includes important skills for understanding lectures, discussions, and presentations. These skills include recognizing key ideas, understanding specialized vocabulary, and making sense of the speaker's message. Active listening strategies, like note-taking and asking questions, help students stay engaged and remember information. Students also need to adapt to different accents, speaking speeds, and academic contexts, especially in English-medium environments. By focusing on these principles, educators can create better teaching methods to help students improve their listening skills and succeed in academic settings.

Key words: academic listening, comprehension, cognitive skills, active listening, note-taking, vocabulary, discourse markers, language proficiency.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ АКАДЕМИЧЕСКОГО АУДИРОВАНИЯ

Аннотация. В этой статье освещаются важные принципы академического аудирования. Концептуальные принципы академического аудирования сосредоточены на том, как учащиеся понимают устный контент и взаимодействуют с ним в академической среде. Академическое аудирование предполагает больше, чем просто слушание слов; он включает важные навыки для понимания лекций, дискуссий и презентаций. Эти навыки включают в себя распознавание ключевых идей, понимание специализированной лексики и понимание смысла сообщения говорящего. Стратегии активного слушания, такие как ведение заметок и задавание вопросов, помогают учащимся оставаться вовлеченными и запоминать информацию. Студентам также необходимо адаптироваться к различным акцентам, скорости речи и академическому

тексту, особенно в англоязычной среде. Сосредоточив внимание на этих принципах, преподаватели могут создать более эффективные методы обучения, которые помогут учащимся улучшить навыки слушания и добиться успеха в учебе.

Ключевые слова: академическое аудирование, понимание, когнитивные навыки, активное слушание, конспектирование, словарный запас, дискурсивные маркеры, владение языком.

AKADEMIK TINGLAB TUSHUNISHNING KONTSEPTUAL PRINSIPLAR

Abstrakt. Ushbu maqola akademik tinglab tushunishning muhim tamoyillarini ta’kidlaydi. Akademik tinglab tushunishning kontseptual tamoyillari talabalarning akademik muhitda og‘zaki nutq mazmunini qanday tushunishlari va ishtirok etishlariga qaratilgan. Akademik tinglab tushunish so‘zlarni eshitishdan ko‘proq narsani o‘z ichiga oladi; u ma’ruzalar, muhokamalar va taqdimotlarni tushunish uchun muhim ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu ko‘nikmalarga asosiy g‘oyalarni tan olish, maxsus lug‘atni tushunish va ma’ruzachining xabarini tushunish kiradi. Eslatmalar olish va savollar berish kabi faol tinglash strategiyalari o‘quvchilarga faol bo‘lishga va ma’lumotni eslab qolishga yordam beradi. Talabalar, shuningdek, turli gap urg‘ulariga, gapirish tezligiga va akademik kontekstlarga moslashishlari kerak, ayniqsa ingliz tilidagi muhitda. Ushbu tamoyillarga e’tibor qaratish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarning tinglash qobiliyatlarini yaxshilashga va akademik sharoitlarda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradigan yaxshiroq o‘qitish usullarini yaratishlari mumkin.

Kalit so‘zlar: akademik tinglab tushunish, tushunish, kognitiv qobiliyatlar, faol tinglash, qayd qilish, lug‘at, nutq belgilari, tilni bilish.

Introduction

Academic listening denotes the cognitive process of comprehending spoken discourse within educational contexts. While a considerable amount of scholarly inquiry into academic listening has primarily focused on lectures, its scope also encompasses interactive settings such as seminars, tutorials, and digital platforms. Academic listening emphasizes not merely the transmission and acquisition of knowledge but also the interpersonal dimensions of communication, which involve the interchange of attitudes, beliefs, values, and cultural perspectives. Beyond the auditory elements, academic listening necessitates the interpretation of non-verbal signals, including body language. The principal aims of processing diverse forms of academic discourse, such as lectures and seminars, include the dissemination of knowledge, the impartation of skills, the integration of learners into academic societies, the promotion of critical thinking, and the nurturing of a favorable attitude towards learning [1; 16-p].

Within academic contexts, listening predominantly transpires during lectures and seminars, each exhibiting distinctive characteristics. These characteristics encompass the comprehension of extensive monologues, the processing of technical and semi-technical

abulary (lexis, terminology) (for instance, terms such as composition, function, process and relation, applicable across various disciplines), note-taking, and participation in questioning, among other facets. The ensuing article will scrutinize these unique principles through a review of the existing literature on academic listening.

Literature review and methodology

This literature review explores a multitude of methodologies pertinent to the investigation of second language (L2) listening. The research agenda in L2 listening yields significant insights into the essential and non-essential elements when contemplating pedagogical strategies for teaching listening to second language learners, particularly within academic frameworks.

Prior to the 1970s, listening was not acknowledged as a pivotal language skill deserving of substantial focus. Several factors contributed to this perception: (1) speech and grammar were prioritized over listening; (2) listening was perceived as a skill that could be acquired organically without explicit instruction; and (3) since language educators and researchers were seldom trained in second language listening, they failed to recognize the necessity of teaching or investigating this skill [2]. Nevertheless, during the 1970s, it became evident that listening constitutes a fundamental language skill requiring its own pedagogical framework. This paradigm shift catalyzed the development of a research agenda, which subsequently broadened to encompass academic listening. J.C. Richards (1983) [3] was among the initial contributors, and by J. Flowerdew (1994a) [4] published the inaugural volume dedicated exclusively to the domain of academic listening.

In this overview, we accentuate pivotal domains of inquiry into academic listening. Four primary methodological frameworks for studying academic listening are delineated: psychometric experiments, discourse analysis, research into listening strategies, and ethnographic studies (**Fig.1**).

Figure 1 Methodological approaches to studying Academic Listening

Psychometric research into listening to lectures.

A variety of scholars have adopted a positivist, psychometric methodology to examine listening, utilizing assessments to evaluate the impact of diverse input variations on learners' understanding. This methodology has been employed to explore elements such as speech rate and pause patterns [5], syntactic and discourse-level modifications [6], [7], specificity of vocabulary [1], the effects of foreign accents [8], and the relative efficacy of various types of listening support strategies [9]. Notably, even though these citations encompass contemporary research, there has been a notable decline in this particular domain of psychometric research on listening in recent years.

Discourse analysis research into listening to lectures

A second principal approach for exploring the listening competencies of L2 learners is discourse analysis. Through the application of this approach, spoken discourses are meticulously investigated to unveil the essential characteristics that listeners must recognize to facilitate their comprehension. Studies performed by discourse analysts have chiefly highlighted lexical phrases [10] central propositions or main ideas within a discourse [11] the extent of spoken materials and durations of silence [12] discourse configurations in spoken interaction [13], [14] extraneous remarks within dialogues, such as asides [15] the use of pronouns [16], [17] and [18] colloquial language (such as slang expressions).

Research into listening strategies

Researchers have sought to clarify the listening strategies employed by second language (L2) learners and to assess the effectiveness of these strategies. Research into listening strategies employs a variety of research methodologies, involving the analysis of listening assessments and surveys [19] the review of students' listening journals [20] the application of students' think-aloud protocols [21] and instructional sessions dedicated to strategy advancement [22], [23], [24] By applying these diverse methodological approaches, researchers have identified specific categories of learner strategies, assessed the connections between these categories and language proficiency, and acknowledged the various difficulties that learners encounter in the use of listening strategies.

Among the foremost experts unraveling the complexities of listening strategies is by Vandergrift (1997) [25]. His taxonomy of listening strategies describes the continuum of methods available to learners while engaging with auditory texts (Fig. 1).

Listening strategies taxonomy (adapted from Vandergrift, 1997, pp. 392-395).	
“Metacognitive strategies”	○ Planning: advanced organization, directed attention, selective attention, self-management
	○ Monitoring: comprehension monitoring, auditory monitoring, double-check monitoring
	○ Evaluation: performance evaluation, problem identification
“Cognitive strategies”	○ Inferencing linguistic, voice, paralinguistic or kinesthetic, extra-linguistic, inferencing between parts

	○ Elaboration: personal, world, academic, questioning, creative, imagery
	○ Summarization
	○ Translation
	○ Transfer
	○ Repetition
	○ Resourcing
	○ Grouping
	○ Note-taking
	○ Deduction/induction
	○ Substitution
	○ Questioning for clarification
Socioaffective strategies	○ Cooperation
	○ Lowering anxiety
	○ Self-encouragement
	○ Taking emotional temperature

Figure 2 Listening strategies taxonomy (adapted from Vandergrift, 1997, pp. 392-395).

In advance of the increased focus on learner strategies, by J. C. Richards (1983) [26] had already established a classification scheme for academic listening competencies (Figure 2). While differing from strategies, skills (or micro skills) present an important structure for elucidating the academic listening process and are vital in the enhancement of academic listening resources.

The research agenda linked to listening strategies is still ongoing. Despite this, there remains a need for deeper analysis of learning strategies overall, and an emphasis on listening strategies specifically. This study ought to focus on identifying the distinct forms of effective listening strategies employed by learners; it should further examine the processes through which learners obtain these strategies and the limitations enacted by different variables on learners. Until a more extensive compendium of research findings is established, the advocacy for listening strategies among L2 students may continue to be executed on an inconsistent basis.

Taxonomy of academic listening skills (adapted from J. C. Richards, 1983,	
○	Ability to identify purpose and scope of lecture
○	Ability to identify topic of lecture and follow topic development
○	Ability to identify relationships among units within discourse (e.g., major ideas, generalizations, hypotheses, supporting ideas, examples)
○	Ability to identify role of discourse markers in signaling structure of a lecture (e.g., conjunctions, adverbs, gambits, routines)
○	Ability to infer relationships (e.g., cause and effect, conclusion)
○	Ability to recognize key lexical items related to subject/topic
○	Ability to deduce meanings of words from context
○	Ability to recognize markers of cohesion

○ Ability to recognize function of intonation to signal information structure (e.g., pitch, volume, pace, key)
○ Ability to detect attitude of speaker toward subject matter
○ Ability to follow different modes of lecturing (e.g., spoken, audio, audiovisual)
○ Ability to follow lecture despite differences in accent and speed
○ Familiarity with different styles of lecturing (e.g., formal, conversational, read, unplanned)
○ Familiarity with different registers (e.g., written vs. colloquial)
○ Ability to recognize irrelevant matter (e.g., jokes, digressions, meanderings)
○ Ability to recognize function of nonverbal cues as markers of emphasis and attitude
○ Knowledge of classroom conventions
○ Ability to recognize instructional and learner tasks (e.g., warnings, suggestions, recommendations, advice, instructions)

Figure 3 Taxonomy of academic listening skills (adapted from J. C. Richards, 1983, pp. 228-230).

Ethnographic research into academic listening

The fourth principal methodology for examining listening skills is ethnography, which entails the exploration of the behaviors and beliefs of distinct groups, specifically in this context, L2 learners who require proficiency in their second language listening abilities. Although ethnographic research is still not widely applied in analyzing listening skills, it is progressively becoming more prominent in the field of second language acquisition studies. Still, there are numerous hurdles linked to the utilization of ethnographic methods, including: (1) the necessity of employing a wide array of research instruments to facilitate data triangulation; (2) the often protracted duration required to finalize ethnographic research; and (3) the standard collaboration of two or more researchers to uphold the integrity and verification of the data acquired.

The ethnographic analysis carried out on L2 lecture comprehension by Flowerdew, Miller and Li This study comprised a thorough ethnographic inquiry into academic listening at a university in Hong Kong, where students whose mother tongue is Cantonese were engaged in studies delivered in English. Ethnographic data were meticulously collected over an eight-year period. The results of this study are documented in three scholarly articles [27], [28], [29] that collectively explore the perceptions, challenges, and strategies of both L2 students and educators engaged in English-language lectures. Research findings suggest that students and lecturers generally shared some perspectives on English-language lectures. Both groups agreed that the English used in lectures for L2 students needed adjustments, that examples were essential for clarifying information, and that handouts were highly appreciated. However, students often perceived that lectures were delivered too quickly, even though lecturers believed they had reduced their speaking speed. Additionally, students viewed it as the lecturer’s responsibility to deliver knowledge, whereas most lecturers preferred an interactive lecture format that encouraged student engagement through critical thinking and discussion. There were also areas of the lecture experience where students and lecturers held differing

ws. For example, while most lecturers reported a strong inclination toward lecturing, students considered it a primary mechanism for transmitting essential knowledge, students—many of whom had limited experience with formal lectures prior to university—did not appear to share the same perception of its importance. This divergence in perspectives may result in students being insufficiently prepared for processing academic discourse, ultimately affecting their comprehension of lecture content. Additionally, this misalignment can lead to frustration among lecturers, who rely on lecturing as a central pedagogical tool to facilitate knowledge acquisition and academic engagement. Additional studies have systematically analyzed various aspects of lecturing to L2 listeners, as identified through ethnographic research. These studies outline elements such as ethnic, local, academic, and disciplinary cultures that shape the lecture environment [30]. Moreover, sociocultural components were examined, including the purposes of lectures, the roles and styles adopted by lecturers, methods of simplification, expected listener behaviors, and the use of humor in lectures [31]. In a separate longitudinal study, L. Miller (2002) [32] tracked a cohort of engineering students over a three-year period to investigate specific challenges they encountered in comprehending lectures on science and technology topics. Based on these findings, L. Miller (2002) proposed a model for lecturing in a second-language context, grounded in four key theoretical premises [32].

1. L2 listeners are integrated into a structured learning community and are gradually introduced to a "community of practice" through academic lectures, which encompasses specific genres, lecturer behavioral norms, and pedagogical conventions.

2. Comprehension of academic lectures among L2 students is influenced not only by their linguistic proficiency but also by their accumulated learning experiences, including familiarity with academic lecture conventions and their expectations regarding lecture dynamics and structure.

3. Lecturers' assumptions about L2 students' linguistic limitations, often addressed through the provision of detailed lecture notes, may inadvertently lead to student dependency on these notes, reducing active engagement and listening during lectures.

4. Effective lecturing requires that instructors construct a link between the students' existing learning community and the academic community of practice they are joining, thus facilitating the emergence of a cohesive, shared learning environment.

Results and discussion

Based on the analysis of the provided information, here are the key results and findings about academic listening and its research (Fig 4).

- 1. Definition and Importance of Academic Listening.** Academic listening is a complex skill that involves not only understanding the spoken language in academic settings (e.g., lectures, seminars) but also interpreting paralinguistic features (e.g., body language, intonation), cultural context, and underlying attitudes and beliefs. It is essential for acquiring knowledge, critical thinking, and engaging in academic discourse.

2. Core Goals of Academic Listening. Knowledge Transfer: The primary goal of academic listening is to impart knowledge, skills, and practices. Engagement with Discourse Communities: Academic listening helps students integrate into academic communities and learn to engage in specialized discussions. Critical Thinking: Listening encourages critical thinking and reflection, which is essential in higher education.

3. Contexts and Challenges in Academic Listening. Listening in academic settings occurs across various contexts (e.g., lectures, seminars, tutorials, and online media), each presenting different challenges: **Lectures:** Often involve monologues with technical vocabulary. **Seminars:** More interactive and require higher-level comprehension and participation. **Tutorials:** Personalized learning situations that demand deep understanding. Challenges include managing extensive monologues, processing subject-specific lexis, note-taking, and responding to interactive questions.

4. Research Approaches to Academic Listening. Four main methodological approaches have been identified in the research: Psychometric Research: Studies how factors like speech rate, pauses, and accent affect comprehension. However, this research area has seen limited recent activity. Discourse Analysis: Examines spoken texts to identify key linguistic features that aid comprehension (e.g., lexical phrases, discourse markers, intonation). Listening Strategies: Investigates how learners use strategies like note-taking, summarization, and inference to improve comprehension. Effective strategies correlate with higher proficiency. Ethnographic Research: Studies the behaviors, beliefs, and cultural factors that affect listening comprehension. It helps identify mismatches between students' expectations and lecturers' teaching methods.

5. Listening Strategies and Skills. Metacognitive strategies (e.g., planning, monitoring comprehension, evaluation) are crucial for effective listening. Cognitive strategies (e.g., inference, elaboration, summarization, and note-taking) help learners process and retain academic content. Socioaffective strategies like asking for clarification and managing anxiety also play a role in improving listening. A taxonomy by Vandergrift (1997) categorizes these strategies and highlights the importance of metacognitive monitoring and cognitive processing in enhancing listening skills.

6. Taxonomy of Academic Listening Skills (Richards, 1983). Key skills include the ability to identify the purpose and topic of a lecture, recognize discourse markers, infer relationships between ideas, and use intonation and non-verbal cues for comprehension. These skills are vital for understanding academic lectures, especially when dealing with complex or technical content.

7. Ethnographic Research and Cultural Differences

Cultural and academic expectations influence comprehension. Differences in speech rate, lecture style, and expectations about lecturer-student roles can lead to miscommunication and frustration. Findings from ethnographic studies (e.g., Flowerdew & Miller, 2000) show that both students and lecturers often have differing perceptions of the lecture process. These

ceptions can affect learning outcomes. Lecturers need to be aware of cultural and academic differences and adjust their teaching methods accordingly to improve understanding, especially for L2 learners.

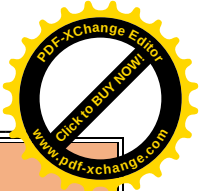
8. Recommendations for Improving Academic Listening

Adaptation of teaching: Lecturers should adapt their speech rate, use clear examples, provide handouts, and be conscious of cultural and academic backgrounds. **Strategic instruction:** Teaching listening strategies explicitly can help learners cope with different lecture formats, content, and linguistic challenges. **Creating a supportive environment:** A more interactive and inclusive approach can bridge the gap between students' cultural expectations and academic practices.

9. Model for Academic Lecturing (Miller, 2002). Lecturers need to bridge existing knowledge with academic practices. This can be achieved by considering students' linguistic abilities and their prior knowledge of lecture genres. Creating a collaborative learning environment that integrates the learner's background is key for effective academic listening and comprehension.

Aspect	Details
Definition of Academic Listening	Academic listening is the process of understanding spoken language in academic contexts like lectures, seminars, and tutorials. It involves not only processing information but also interpreting attitudes, values, cultural nuances, and paralinguistic features (e.g., body language). It requires a mix of cognitive and metacognitive skills.
Main Goals of Academic Listening	- Impart knowledge and skills - Teach practices and induct learners into discourse communities - Foster critical thinking - Promote a positive attitude towards learning
Contexts of Academic Listening	- Lectures: Extensive monologues, formal language, technical and subject-specific vocabulary. - Seminars: More interactive, with questions and discussions. - Tutorials: One-on-one or small group learning with a focus on personalized interaction. - Online media: Web-based lectures, podcasts, or recorded seminars, where paralinguistic features might be reduced or absent.
Research Approaches to Academic Listening	1. Psychometric Research: Examines the effects of specific variables like speech rate, accent, pauses, syntactic complexity, discourse level, and lexical load on listening comprehension. 2. Discourse Analysis: Analyzes linguistic and structural elements in spoken texts to identify essential features for comprehension. 3. Listening Strategies Research: Focuses on how learners apply various strategies to improve their listening skills. 4. Ethnographic Research: Studies behaviors and beliefs of learners regarding lecture comprehension in different cultural and academic contexts.

Aspect	Details
Psychometric Research in Listening	- Examines factors like speech rate (e.g., Derwing & Munro, 2001) and accent (e.g., Derwing & Munro, 2005). - Studies effects of syntactic and discourse-level modifications on listening (e.g., Chaudron & Richards, 1986). - Investigates how different types of support (e.g., visual aids, glosses) affect comprehension (Chang & Read, 2006). - Recent research in this area is limited, with fewer studies in recent years.
Discourse Analysis in Listening	- Focuses on identifying linguistic features crucial for listening comprehension. - Studies include lexical phrases (Low, Littlemore, & Koester, 2008), main ideas (Rost, 1994), discourse patterns (Fortanet-Gomez, 2004), and use of non-relevant information (Strodt-Lopez, 1991). - Examines how discourse markers (e.g., conjunctions, adverbs) and pronouns (e.g., Fortanet, 2004) guide comprehension.
Research into Listening Strategies	- Investigates strategies like planning, monitoring, and evaluation under metacognitive strategies. - Cognitive strategies include inference, elaboration, summarization, note-taking, and deduction. - Socioaffective strategies involve questioning for clarification, cooperation, lowering anxiety, and self-encouragement (Vandergrift, 1997). - Effective strategies are associated with higher language proficiency and improved listening comprehension.
Vandergrift's Listening Strategy Taxonomy	Metacognitive Strategies: Planning (advanced organization, attention), Monitoring (comprehension, auditory), Evaluation (performance assessment). Cognitive Strategies: Inference (linguistic, paralinguistic), Elaboration (world, academic, questioning), Summarization, Note-taking, Deduction/Induction, Transfer. Socioaffective Strategies: Clarification, Cooperation, Emotional management (anxiety, encouragement).
Listening Skills (Richards, 1983)	- Identifying the purpose and scope of the lecture. - Tracking topic development and recognizing relationships within discourse (e.g., generalizations, supporting ideas). - Recognizing discourse markers for structure (e.g., conjunctions, adverbs). - Inferring relationships such as cause and effect and recognizing key lexical items. - Recognizing nonverbal cues like intonation, gesture, and attitude towards the subject.
Ethnographic Research in Academic Listening	- Investigates L2 students' perceptions, beliefs, and behaviors towards listening in academic settings. - Research shows that cultural differences (e.g., ethnic culture, academic culture, and disciplinary culture) influence comprehension. - Challenges include long-term data collection and ensuring data triangulation. - Provides insights into how learners' backgrounds affect their ability to understand academic content.

Aspect	Details
Ethnographic Research Findings	- Students and lecturers may have different perceptions of the lecturing process (e.g., students may find speech rate too fast, while lecturers feel they slow down). - Cultural and academic expectations influence comprehension, as students may not appreciate the importance of lectures, and lecturers may not expect such challenges in L2 comprehension. - Key findings include the role of examples, handouts, and the need for modification in language and speech rate.
Ethnographic Model of L2 Lecturing (Miller, 2002)	1. L2 listeners are introduced into a community of practice, with an initiation into academic lecture genres. 2. Comprehension depends on learners' language skills, prior academic experiences, and expectations. 3. Lecture notes can be counterproductive if students rely solely on them, disengaging from the actual lecture. 4. Lecturers should bridge learners' existing knowledge and academic practices to create an integrated learning community.

Figure 4 Results of Academic listening

Figure 4 provides a more in-depth look at the various aspects of academic listening and related research, focusing on both theoretical and methodological approaches.

Conclusion

Academic listening, recognized as an essential element of language acquisition, has garnered increasing acknowledgment for its intricacies and critical role in higher education. This concept transcends the mere comprehension of spoken language; it necessitates that students actively engage with academic discourse, maneuver through varied registers, and decipher subtle communicative indicators, including paralinguistic elements and discourse markers. This proficiency serves as a foundational pillar not only for understanding but also for meaningful engagement in academic contexts such as lectures, seminars, and discussions, wherein knowledge is disseminated, ideas are contested, and critical thinking is cultivated.

The progression of research on academic listening mirrors the heightened focus on the diverse cognitive, metacognitive, and socio-affective strategies that learners utilize to decode, interpret, and retain information from auditory texts. Psychometric investigations have yielded significant insights into the influence of factors such as speech rate, accent, and lexical intricacy on comprehension, while discourse analysis has shed light on the significance of grasping lexical phrases, syntactic constructions, and discourse markers for academic achievement. Research on listening strategies has underscored the necessity of deliberately instructing students in strategies such as note-taking, summarization, and inference, which can markedly enhance their capacity to process and retain information.

Moreover, ethnographic research has highlighted the crucial role of contextual elements such as cultural conventions, lecture delivery modalities, and students' prior experiences in shaping their listening competencies and anticipations. These findings indicate that academic listening constitutes not only a cognitive skill but also a socio-cultural practice that entails a

negotiation between students' backgrounds and the academic milieu they are entering. Misalignment between lecturer expectations and students' preparedness may lead to challenges in comprehension and disengagement, thereby emphasizing the imperative for pedagogical approaches that address these discrepancies.

Although considerable advancements have been achieved in comprehending the facets of academic listening, notable deficiencies persist in the research landscape, particularly concerning the specific strategies that learners employ and the variability of these strategies across disciplines and language proficiencies. There is a pressing need for more comprehensive investigations to examine how learners acquire, adapt, and refine these strategies over time, as well as how they can be explicitly taught to enhance listening comprehension. Additionally, further inquiry is warranted into the impact of contextual and sociocultural variables on academic listening and how these elements can be incorporated into instructional practices.

In conclusion, the ongoing advancement of academic listening research is crucial for refining pedagogical strategies that bolster students' success within academic environments. Given that academic listening is intrinsically connected to critical thinking and effective communication, it occupies a pivotal position in students' academic and professional accomplishments. Consequently, educators must take into account not only linguistic and cognitive factors but also the broader social, cultural, and pedagogical contexts in which listening occurs, ensuring that their instructional methodologies support diverse learners in mastering this indispensable skill.

REFERENCE

- [1] Crawford Camiciottoli, B. C. (2007). *The language of business studies lectures: A corpus-assisted analysis*. Amsterdam, The Netherlands: John Benjamins.
- [2] Gilman, R. A., & Moody, L. M. (1984) What practitioners say about listening: Research implications for the classroom. *Foreign Language Annals*, 17(4), 331-333.
- [3] Richards, J. C. (1983). Listening Comprehension: Approach, Design, Procedure. *TESOL Quarterly*. 17(2), P.219-240.
- [4] Flowerdew. J (1994). Research of relevance to second language lecture comprehension: An overview. In J. Flowerdew (Ed.), *Academic listening: Research perspectives* (pp. 55-74). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- [5] Derwing, T. M., & Munro, M. J. (2001). What speaking rates do non-native listeners prefer? *Applied Linguistics*, 22(3), 324-337.
- [6] Chaudron, C., & Richards, J. C. (1986). The effect of discourse markers on the comprehension of lectures. *Applied Linguistics*, 7(2), 113-127.
- [7] Flowerdew, J., & Tauroza, S. (1995). The effect of discourse markers on second language lecture comprehension. *Studies in Second Language Acquisition*, 17(4), 435-458,
- [8] Derwing, T. M., & Munro, M. J. (2005). Second language accent and pronunciation teaching: A research-based approach. *TESOL Quarterly*, 39(3), 379-397.

- [9] Chang, A., & Read, J. (2006). The effects of listening support on the listening performance of EFL learners. *TESOL Quarterly*, 40(2), 113-127.
- [10] Low, G., Littlemore, J., & Koester, A. (2008). Metaphor use in three UK university lectures. *Applied linguistics*, 29(3).428-455.
- [11] Rost, M. (1994). *Introducing listening*. London, UK: Penguin English Applied Linguistics
- [12] Crawford Camiciottoli, B. C. (2005). Adjusting a business lecture for an international audience: A case study. *English for Specific Purposes*, 24(2), 183-199.
- [13] Fortanet-Gomez, I. (2004). Verbal stance in spoken academic discourse. In G. Del Lungo Camiciotti & E. Tognini Bonelli (Eds.), *Academic discourse: New insights into evaluation* (pp. 99-119). Bern, Switzerland: Peter Lang.
- [14] Crawford Camiciottoli, B. C. (2010). A corpus-informed approach to teaching lecture comprehension skills in English for business studies. In M. C. Campoy-Cubillo, B. Bellés Fortuño, & L. Gea-Valor (Eds.), *Corpus-based approaches to ELT* (pp. 95-106). New York, NY: Continuum.
- [15] Srodt-Lopez, B. (1991). Tying it all in: Asides in university lectures. *Applied Linguistics*, 12(2), 117-140.
- [16] Fortanet, I. (2004). The use of "we" in university lectures: Reference and function. *English for Specific Purposes*, 23(1), 45-66.
- [17] Gomez, I. (2006). Interaction in academic spoken English: The use of "I" and "you" in the MICASE. *Educational Linguistics*, 7, 35-51.
- [18] Huang, J (2004, June). Voices from Chinese students: Professors' use of English affects academic listening. *College Student Journal*. Retrieved from http://findarticles.com/p/articles/mi_m0FCR/?tag=content;coll
- [19] Chien, C. N., & Wei, L. (1998). The strategy use in listening comprehension for EFL learners in Taiwan. *RELC Journal*, 29(1), 66-91.
- [20] Goh, C. (2000). A cognitive perspective on language learners' listening comprehension problems. *System*, 28(1), 55-75.
- [21] Vandergrift, L. (2003). Orchestrating strategy use: Toward a model of the skilled second language listener. *Language Learning*, 53 (3), 463-496.
- [22] Carrier, K. (2003). Improving high school English language learners' second language listening through strategy instruction. *Bilingual Research Journal*, 27(3), 383-408.
- [23] Goh, C., & Taib, Y. (2006). Metacognitive instruction in listening for young learners. *ELT Journal*, 60(3), 222-232.
- [24] Vandergrift & Goh, (2009). Vandergrift, L., & Goh, C. (2009). Teaching and testing listening comprehension. In M. H. Long & C.J. Doughty (Eds.), *The handbook of language teaching* (pp. 395-411), Malden, MA: Blackwell.
- [25] Vandergrift, L. (1997). The comprehension strategies of second language (French) listeners: A descriptive study. *Foreign Language Annals*, 30(3). 387-409.

- [26] Richards, J. C. (1983). Listening comprehension: Approach, design, process. *TESOL Quarterly*, 17(2), 219-240.
- [27] Flowerdew, J., & Miller, L. (1992). Student perceptions, problems and strategies in second language lecture comprehension. *RELC Journal*, 23(2), 60-80.
- [28] Flowerdew, J., & Miller, L. (1996a). Lecturer perceptions, problems and strategies in second language lectures. *RELC Journal*, 27(1), 23-46.
- [29] Flowerdew, J., Miller, L., & Li, D. C. S. (2000). Chinese lecturers' perceptions, problems and strategies in lecturing in English to Chinese speaking students. *RELC Journal*, 31(1), 116-138.
- [30] Flowerdew, J., & Miller, L. (1995). On the notion of culture in L2 lectures. *TESOL Quarterly*, 29(2), 345-373.
- [31] Flowerdew, J., & Miller, L. (1996b). Lectures in a second language: Notes towards a cultural grammar. *English for Specific Purposes*, 15(2), 121-140.
- [32] Miller, L. (2002). Towards a model for lectures in a second language. *Journal of English for Academic Purposes*, 1(2), 145-162,

21 ASR KO'NIKMALARI 4K TAMOYILI ASOSIDAO'QITISH
TEXNOLOGIYASI

Narkulov Ulug'bek Mamadaliyevich
Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi
metodik xizmat ko'rsatish bo'limi ingliz tili fani metodisti
Email: ulugbekjon81@yahoo.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida yangicha zamonaviy yondashuv 21 asr ko'nikmalari 4k tamoyili asosida o'qitish texnologiyasiva uning istiqbolibayon etilgan.

Kalit so'z: Ta'lim, tarbiya, yoshlar, innovatsiya, metodika, texnologiya, o'qitish texnologiyalari, o'quv jarayoni.

Аннотация. В данной статье описан новый современный подход к технологии обучения, основанный на принципе навыков 21 века 4к и его перспективы в общеобразовательных учреждениях.

Ключевые слова: Образование, обучение, молодежь, инновации, методика, технология, технологии обучения, образовательный процесс.

Abstract. This article describes a new modern approach to teaching technology based on the principle of 21st century skills 4k and its perspective in general secondary educational institutions.

Key word: Education, training, youth, innovation, methodology, technology, teaching technologies, educational process.

Kirish. Ta'limning zamonaviy globallashuv va axborotlashuv sharoitida rivojlanishi va takomillashuvini, shuningdek, innovatsiyalarning turli shakllarini tadbiq etmasdan, bugungi kunda mutaxassisni nimaga va qanday tayyorlashga bir qator yondashuv va munosabatlarni tamoyillar asosida ko'rib chiqmasdan amalga oshirish mumkin emas. Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. XXI asr fan va texnikaning rivojlanishi ilm-fanga bo'lgan talabning oshishiga sabab bo'lmoqda. Aynan ilm-fan mavqeyini oshirishda boshlang'ich sinf o'qituvchisining bilimi, mahorati, ijodkorligi, tashabbuskorligi, izlanuvchanligi, boshqaruvchanligini rivojlanish cho'qqisiga chiqishda kreativ ta'limning o'ziga xos ahamiyati bor. Jahon standartlariga mos mutaxassislar tayyorlashning yuqori darajasini ta'minlash uchun sharoitlar yaratish, zamonaviy oliy ta'lim bitiruvchilarini tanqidiy fikrlashini shakllantirish, kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalar majmuasiga ega bo'lishi uchun

joriy bazani yaratish, shu jumladan, innovatsion faoliyatga, innovatsion ta‘lim muassasalarida kasbiy tayyorlikni talab qiladi. Bu o‘z navbatida umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o‘qituvchilarning kasbiy metodik tayyorgarligini rivojlantirish bilan belgilanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta‘lim oladi.[1].

Adabiyotlar tahlili. Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri – ularning 4K tamoyili asosida ishlab chiqilganligidadir. Ushbu tamoyil o‘quvchilarga quruq ma‘lumotlarni yod oldirish yoki shunchaki o‘qish va yozishni o‘rgatish bilan cheklanmaydi. O‘quvchilarga bu tamoyilda nafaqat fanlarni balki XXI asrda zarur bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalarni ham o‘rganish tavsiya etiladi. Zamonaviy ta‘lim asosida o‘qituvchi o‘quvchilarga darslarda mustaqil va kreativ fikrlashga shart-sharoit yaratib berishi, an‘anaviy ta‘limdan noan‘anaviy ta‘limga o‘tish va shu asosda ta‘lim samaradorligini oshirish yotadi. Ta‘limni isloh qilish esa tizimga yangi innovatsion uslublarni joriy etish bilan bevosita bog‘liq. Ana shunday yondashuvlardan biri “4K” modelidir. Hamkorlik, qo‘shma faoliyat, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik fikrlash kabi tushunchalarni qamrab olgan “4K” modeli yod olishga yo‘naltirilgan kontent o‘rnig‘a o‘quvchining mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi, tanqidiy, kreativ va ijodiy fikrlash, jamoada ishlash kabi muhim ko‘nikmalarni shakllantirish va takomillashtirishda muhim omildir. 2023-o‘quv yilidan boshlab boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta‘lim olishni boshlashdi. Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri - ularning “4K” tamoyili asosida ishlab chiqilganligidadir. Ya‘ni bu tamoyilda ma‘lumotlarni yod oldirish yoki shunchaki o‘qish va yozishni o‘rgatish bilan cheklanilmaydi. O‘quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalarni ham o‘rganadi. 4K nima degani? Boshlang‘ich sinflarda qo‘llanishi boshlanayotgan yangi tamoyil 4K yondashuvi o‘z nomi bilan 4 ta tamoyilni o‘z ichiga oladi:

1) kollaboratsiya: darsliklar o‘quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o‘quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash ko‘nikmalarini o‘rganishga ko‘maklashadi.

2) kommunikativlik: o‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma‘lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o‘rganadi.

3) kreativ fikrlash: o‘quvchilar o‘z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo‘llashni o‘rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

4) kritik (tanqidiy) fikrlash: ushbu metodologiya o‘quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o‘z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko‘nikmalarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. o‘quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o‘rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o‘z nuqtayi nazarini shakllantiradi.[2] Yangi innovatsion yondashuvni respublikamizdagi maktablarda joriy etishdan oldin xorijiy tajribalar ham o‘rganildi. Singapur, Xitoy, Angliya, Finlandiya, Estoniya kabi ta‘limi ilg‘or mamlakatlar o‘quvchilarda 4K tamoyilini o‘z ichiga olgan XXI asr ko‘nikmalarini rivojlantirishga asosiy

bor qaratadi. PISA, PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallagan davlatlar ta’limida o‘quvchilarda “4K”ni o‘z ichiga olgan muloqot, tadqiqot, yaratuvchanlik kabi ko‘nikmalarga alohida urg‘u berilgan va shuning uchun ham ular xalqaro reytinglarda katta natijalarga erishishyapti. “4K” modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo‘llash uchun alohida sharoitlar talab etmaydi. Masalan, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko‘nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg‘ulotlar orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo‘q deb aytish noto‘g‘ri. Avval o‘quvchilarning bilim va qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda o‘qituvchining o‘zi kasb mahoratidan kelib chiqib, “4K” yondashuvining mazmun va mohiyatini anglab yetishi va dars jarayonida qo‘llashi lozim. “4K” yondashuvining asosiy maqsadi komil shaxsni shakllantirish uchun poydevor bo‘lgan pedagogik jarayonni takomillashtirish, insonparvarlashtirish, o‘quvchining mustaqilligini ta‘minlash, o‘qitish jarayonida texnik vositalar imkoniyatlaridan samarali foydalanishga erishishdan iborat. O‘qituvchi vao‘quvchilarni faollashtiradigan, o‘zi vao‘rganuvchi uchun qulay bo‘lgan yo‘llarni, usul va uslublarni, o‘qitishni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o‘quv jarayoni samaradorligini oshiradi.[3].

Tahlil va natijalar. Hozirgi kun o‘qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatga doir bilimlar, ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish, o‘z o‘zini rivojlantirish kabi asosiy kasbiy faoliyat sohalarida aks etadi. O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatib, o‘quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu muhim kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam berishni istasak, o‘quv jarayonini bolalar uchun qiziqarli va foydali tarzda tashkillashtirishimiz kerak. Maktabdagi har bir dars o‘quvchilar faqat fan mazmunini o‘zlashtiradigan emas, balki mustaqil bilim oladigan va qobiliyatini rivojlantiradigan jarayondir. Dars jarayonida qo‘llanilayotgan interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar, ko‘rgazmali qurollar va tarqatma materiallar ham “4K” yondashuviga asoslangan holda tashkil etilsa, dars samaradorligi yuqori bo‘ladi. XXI asr o‘quvchisi portretida XXI asr ko‘nikmalari bo‘lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo‘llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta’limning asosiy maqsadi – o‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olishga o‘rgatishdan iborat.[4].

“4K” yondashuvi haqida Xalq ta’limi vazirining 2022-yil 5-dekabrda 372-sonli “Xalq ta’limi tizimida uzluksiz metodik xizmat ko‘rsatish ishlarini yanada takomillashtirish” to‘g‘risidagi buyrug‘ida ham ta’kidlab o‘tilgan. Yangi o‘quv yilidan boshlab boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yangi avlod darsliklari asosida ta’lim olishni boshlashdi. Darsliklarning asosiy xususiyatlaridan biri - ularning “4K” tamoyili asosida ishlab chiqilganligidadir. Ya’ni bu tamoyilda ma’lumotlarni yodlatish yoki shunchaki o‘qish va yozishni o‘rgatish bilan cheklanilmaydi. O‘quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo‘lgan hayotiy ko‘nikmalarni ham o‘rganadi.[5].

“Sinkveyn” texnologiyasining qo‘llanishi: Sinkveyn - fransuz tilida “5 qator” ma’nosini beradi. Sinkveyn - ma’lumotlarni sintezlash (bir butunga keltirish) ga yordam beradigan oq

ayalanmagan she‘rdir. U fikrlash bosqichida ham ishlatilishi mumkin. Sinkveyn y qoidalar:

- 1 - qator: Mavzuni bir so‘z yordamida ifodalash (ot tanlanadi)
- 2 - qator: Mavzuni 2 ta so‘z bilan ifodalash (2 ta sifat)
- 3 - qator: Ushbu mavzu bo‘yicha harakatlarni ifodalash (3 ta fe‘l)
- 4 - qator: Mavzuga munosabat, his - hayajon (jumla tuzish)
- 5 - qator: Mavzu sinonimini bir so‘z bilan takrorlash. Masalan: 1. Quyosh. 2. Zarrin, issiq. 3. Qizdiradi, yoritadi, isitadi 4. Quyoshning zarrin nurlari olamni charog‘on etadi! 5.Oftob. Ushbu texnologiyao‘quvchilarda kritik (tanqidiy) fikrlash va kreativlikni rivojlantiradi.

“Piyola” metodi qo‘llanilishi: O‘quvchilar doira shaklida turishadi va bir-birlariga piyolada choy uzatish orqali berilgan topshiriq yuzasidan ma‘lumot aytadi. Lekin mashqning sharti shuki, bir kishi qilgan harakatni ikkinchi kishi takrorlamasligi kerak. Masalan: kimdir piyolani qo‘lini ko‘ksiga qo‘yib turib ma‘lumot aytib uzatsa, kimdir qo‘lini orqasiga qo‘yib ma‘lumot aytib uzatadi va hokozo... Agar kimdir sheriklari qilgan harakatni takrorlasao‘yindan chiqadi. Ushbu texnologiyao‘quvchilarda kommunikativlik va kollaboratsiyani rivojlantiradi. “Assesment ”metodi qo‘llanilishi: “Assesment ”metodi - shaxsning o‘z-o‘zini baholashiga yo‘naltirilgan metod. “Assesment ” - inglizcha so‘z bo‘lib, “baholash” degan ma‘noni bildiradi. Uning maqsadi: O‘quvchilar bilimini bir necha xil yondashuvlar orqali baholash, tahlil qilish, sinab ko‘rish vao‘z o‘zini baholashga imkoniyat yaratadi. Ushbu metodni quyidagicha tashkil etish mumkin:

- 1.O‘quvchilar 4 guruhga bo‘linishadi.
- 2.Guruhga sardor saylanadi. Sardorlarga topshiriqni bajarish bilan birga boshqa guruhlar ishini baholab borish topshiriladi.
- 3.Sardorlar mavzu yuzasidan savollar yozilgan konvertlami tanlaydilar.
- 4.Guruhlar o‘z topshiriqlarini flipga yozib, chizib tayyorlaydilar.
- 5.Taqdimot. Har bir guruh vakillari o‘z topshiriqlarini navbat bilan bayon etadilar.
- 6.Guruh sardorlari boshqa guruhlar ishini baholaydilar, barcha sardorlar ballari umumlashtirilib, g‘olib guruh aniqlanadi va rag‘batlantiriladi. Ushbu texnologiyao‘quvchilarda kritik fikrlashini rivojlantiradi. “Yumaloqlangan qor” metodining qo‘llanilishi: Ushbu metod ham mavzuni muayyan qismlarga bo‘lgan holdao‘zlashtirish imkonini beradi hamdao‘quvchilarda guruh va juftlikda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.[6] Metodni qo‘llash jarayonida quyidagi harakatlar amalgaoshiriladi:

tasvirli kartochkalar tayyorlanadi;

ularning orqa tomoniga mavzuni o‘zlashtirishgaoid bir necha variantdan iborat topshiriqlar yoziladi;

sinf o‘quvchilari ikki yoki uch guruhga bo‘linadilar(guruhlarini hosil qilishda tasvirli kartochkalardan foydalaniladi);

har bir guruh a‘zolari bir nechta juftliklarga biriktiriladilar;

har bir juftlik bir variantidagi topshiriqni bajaradi;
jarayon yakunida umumiy xulosalar chiqariladi.

“Yumaloqlangan qor” metodidan muayyan bo‘lim yoki bob bo‘yicha o‘zlashtirilgan nazariy va amaliy bilimlarni mustahkamlash jarayonida foydalanilsa yaxshi samara beradi. Umuman olganda, ushbu texnologiyalar o‘quvchilarda kommunikativlikni, kreativ va kritik fikrlashni rivojlantiradi.

Xulosa. Demak, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining o‘z fanini o‘qitishga doir bilimlarni mukammal bilishi va harakatga keltirishi, ta‘lim jarayonini tashkil etishi va baholash uchun zarur bo‘lgan tayanch kompetensiyalarni egallashdan iborat. Shu bois, o‘qitish va tarbiyalash jarayoni ta‘lim sohasida innovatsion ilmiy yutuqlar, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida intensiv tashkil etishni va o‘z-o‘zini rivojlantirishni ham talab etmoqda. Yangi innovatsion yondashuv natijasini o‘quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o‘zgarishida ko‘rish mumkin. Yangi innovatsion yondashuv natijasini o‘quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o‘zgarishida ko‘rish mumkin. XXI asr o‘quvchisi portretida XXI asr ko‘nikmalari bo‘lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo‘llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta‘limning asosiy maqsadi – o‘quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olishga o‘rgatishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aronson E., Blaney N., Stephan C., Sikes J., Snapp M. The jigsaw classroom / E.Aronson, N.Blaney, S.Stephan, J.Sikes, M.Snapp. – Beverly Hills: Sage Publications, 1978. – 197 p.
2. Asqarova O‘., Usmonboyeva M., Raxmatova X., Ehsonova F., Asqarova F. Pedagogika. Izohli lug‘at. “Navro‘z” nashriyoti– Toshkent: 2014.
3. Mead M. Cooperation and Competition Among Primitive People / M.Mead. – McGrawHill, 1997.
4. Park C.W. The cooperative system of education. An account of cooperative education as developed in the College of Engineering, University of Cincinnati. – Washington: Government Printing Office, 1916. – 48 p.
5. Qurbonov Sh, Seytxalilov E. Ta‘lim sifatini boshqarish. /T.: «Turon-Iqbol», 2006. - 592 b.
6. Shermuhammadov B.Sh., Qurbonova B.Q., Maqsudov U.Q., Qo‘chqarova M.A., Sidikova Z.M. Umumiy pedagogika. /Farg‘ona: “Classic” nashriyoti-2022. –240 b.
7. Slavin R.E. Student teams and comparison among equals: Effects on academic performance and student attitudes. / R.E. Slavin. – Journal of Educational Psychology, vol. 70, 1978. – P. 532-538.
8. Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. Pedagogika tarixi. – T.: O‘qituvchi, 1996. – 93 b.

UDK: 80.81

Orcid raqami:0009-0006-2952

NEMIS TILI FANLARIDA METODLARDAN FOYDALANISH

Khatamkulova Shokhista Sayidakhmedovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti kafedra dotsenti, kata o'qituvchisi,

shoxista.khatamkulova@mail.ru

Phone number: +998 90 629 37 71

Annotatsiya: Ushbu maqola nemis tilini o'qitishda qo'llaniladigan turli xil pedagogik yondashuvlarni o'rganadi. U kommunikativ tilni o'rgatishning muhimligini ta'kidlaydi, bu esa eslab qolishdan ko'ra real hayotdagi muloqot ko'nikmalarini birinchi o'ringa qo'yadi. Muhokama qilingan asosiy usullar orasida mazmunli vazifalar orqali talabalarni jalb qiladigan vazifaga asoslangan ta'lim kiradi; til ilovalari va onlayn resurslar kabi texnologiyalardan foydalanish; va madaniy tushunishni targ'ib qiluvchi immersiv texnikalar. Maqolada, shuningdek, turli xil ta'lim uslublari va qobiliyatlarini qondirish uchun tabaqalashtirilgan ta'limning roli ta'kidlangan. Umuman olganda, u tilni o'zlashtirishni kuchaytirish uchun muvozanatli, talabalarga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi.

Shuningdek, ushbu maqola Nemis tili fanlarida metodlardan foydalanishning ahamiyati va samaradorligini o'rganadi. Nemis tili o'qitish va o'rganish jarayonida turli metodlar, jumladan, kommunikativ, amaliy, tushuntirish-uslubiy va integratsion yondoshuvlar muhim rol o'ynaydi. Maqolada bu metodlarning nazariy asoslari va amaliyotda qo'llanishi tahlil qilinadi. Nemis tilini o'rgatishda metodlar o'quvchilarning lingvistik va madaniy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi, shuningdek, o'quv jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish orqali samaradorlikni oshiradi. Tahlil qilingan metodlar til o'qituvchilarining pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish va ularga tilni erkin va samarali ravishda o'zlashtirish imkoniyatini yaratishga yordam beradi. Ushbu maqola metodlarning o'zaro aloqalarini va ularning didaktik jihatlarini ko'rsatib, Nemis tili o'qituvchilari uchun foydali tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Kommunikativ yondashuv, Vazifaga asoslangan ta'lim, Grammatikani tarjima qilish usuli, Kontentga asoslangan yo'riqnoma, Differentsial ko'rsatma, Haqiqiy materiallar, Talaffuz amaliyoti, Madaniy kontekst, Texnologiya integratsiyasi, Hamkorlikda o'rganish, muloqot, Formativ baholash.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ В НАУКЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Аннотация: В данной статье исследуются различные педагогические подходы, используемые в преподавании немецкого языка. Он подчеркивает важность коммуникативного обучения языку, в котором навыки реального общения отдаются приоритету механическому запоминанию. Ключевые обсуждаемые методы включают обучение, основанное на задачах, которое вовлекает учащихся в выполнение значимых задач; использование таких технологий, как языковые приложения и онлайн-ресурсы; и иммерсионные методы, способствующие культурному взаимопониманию. В статье также подчеркивается роль дифференцированного обучения для адаптации к различным стилям обучения и способностям. В целом, он поддерживает сбалансированный, ориентированный на учащихся подход к улучшению овладения языком.

В этой статье также исследуется важность и эффективность использования методов в изучении немецкого языка. В процессе преподавания и изучения немецкого языка важную роль играют различные методы, в том числе коммуникативный, практический, объяснительно-методический и интегративный подходы. В статье анализируются теоретические основы и практическое применение этих методов. Методика преподавания немецкого языка служит формированию лингвокультурных компетенций студентов, а также повышению эффективности за счет использования инновационных технологий в образовательном процессе. Анализируемые методы помогают развивать педагогическую компетентность учителей-языковедов, повышают уверенность студентов в своих силах, создают для них возможности свободно и эффективно овладеть языком. В данной статье показана взаимосвязь методов и их дидактические аспекты, а также даны полезные рекомендации для учителей немецкого языка.

Ключевые слова: коммуникативный подход, обучение на основе задач, метод перевода грамматики, обучение на основе содержания, дифференцированное обучение.

USE OF METHODS IN GERMAN LANGUAGE SCIENCES

Annotation: This article explores various pedagogical approaches used in German language education. It emphasizes the importance of communicative language teaching, which prioritizes real-life communication skills over rote memorization. Key methods discussed include task-based learning, which engages students through meaningful tasks; the use of technology, such as language apps and online resources; and immersive techniques that promote cultural understanding. The article also highlights the role of differentiated instruction to cater to diverse learning styles and abilities. Overall, it advocates for a balanced, student-centered approach to enhance language acquisition.

This article also explores the importance and effectiveness of using methods in German language studies. In the process of teaching and learning the German language, various methods, including communicative, practical, explanatory-methodical and integrative approaches, play an important role. The article analyzes the theoretical foundations and

actical application of these methods. Methods of teaching the German language serve to form students' linguistic and cultural competences, and also increase efficiency through the use of innovative technologies in the educational process. The analyzed methods help to develop the pedagogical competence of language teachers, increase students' self-confidence, and create opportunities for them to master the language freely and effectively. This article shows the interrelationships of the methods and their didactic aspects, and provides useful recommendations for German language teachers.

Key words: communicative approach, task-based learning, grammar translation method, content-based learning, differentiated learning.

KIRISH.

Nemis tili, global kommunikatsiya va madaniyatlararo almashinuvda muhim rol o‘ynaydigan til sifatida o‘qitish va o‘rganish jarayonida alohida o‘rin tutadi. Hozirgi kunda til o‘qitish metodologiyasi ham doimiy ravishda rivojlanib borayotgan soha bo‘lib, innovatsion yondoshuvlar va yangi pedagogik metodlar til o‘rganish jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Nemis tilini o‘rgatishda qo‘llaniladigan metodlar faqatgina tilni o‘zlashtirishni ta‘minlab qolmay, balki o‘quvchilarning madaniy va kommunikativ kompetensiyalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.[1]

Bugungi kunda til o‘qitish metodlari har tomonlama tahlil qilinadi va turli pedagogik yondoshuvlar (kommunikativ, amaliy, integratsion, texnologik va boshqalar) til o‘qitish jarayonida samarali qo‘llanilmoqda. Har bir metodning o‘ziga xos xususiyatlari bor bo‘lib, ular o‘quvchilarning ehtiyojlari va o‘qitish maqsadlariga qarab tanlanadi. Shu bilan birga, metodlarning yangilanishi, o‘quv jarayonida innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi va o‘qituvchining pedagogik mahorati metodik yondoshuvlarning muvaffaqiyatini ta‘minlashda asosiy omillardan hisoblanadi.

Mazkur maqolada, Nemis tili fanlarida qo‘llaniladigan turli metodlar, ularning nazariy asoslari, amaliyotdagi samaradorligi va o‘quv jarayonidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, til o‘qituvchilarining metodik kompetensiyasini rivojlantirish, metodlarni integratsiya qilish va innovatsion yondoshuvlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning tilni o‘zlashtirishdagi muvaffaqiyatini oshirish imkoniyatlari muhokama qilinadi.[2]

Til o‘zlashtirish sohasida, xususan, nemis tili darslarida samarali o‘rganishni rivojlantirishda turli xil o‘qitish usullari hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu yondashuvlar an‘anaviy grammatikaga yo‘naltirilgan usullardan tortib, o‘quvchilarni amaliy muloqotga jalb qiluvchi ko‘proq interfaol va immersiv strategiyalargacha. Ushbu usullarni tushunish o‘qituvchilarga o‘quvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun o‘z yo‘riqnomalarini moslashtirishga imkon beradi, natijada tilni bilish va madaniyatni qadrlashni oshiradi. Ushbu maqola nemis tilini o‘qitishda qo‘llaniladigan asosiy usullarni o‘rganadi, ularning kuchli tomonlari va sinfdagi qo‘llanilishini ta‘kidlaydi.[3]

Adabiyotlar tahlili va adabiyotlar. Nemis tili darslarida metodlardan foydalanish maqolasi uchun adabiyotlar tahlili va metodlar

Nemis tili darslarida foydalaniladigan metodlar haqida tahlil qilish uchun bir necha asosiy yo‘nalishlarni ko‘rib chiqish mumkin. Qanday metodlar o‘rganish jarayonini samarali qiladi? Misol uchun, kommunikativ metod, kontrastiv tahlil, yoki leksik metodlar haqida so‘z yuritish mumkin. Ushbu metodlarning afzalliklari va kamchiliklari qanday? O‘qitish jarayonida talabalar ishtirokini oshirish uchun qaysi strategiyalarni qo‘llash mumkin? Maqolani yozish uchun ushbu savollarga javob berish muhim.

Natijalar va muhokama. Nemis tili darslarida metodlardan foydalanish natijalari o‘quv jarayonida talabalarning ishtirokini oshirishi, til qobiliyatlarini rivojlantirishi va kommunikativ kompetensiyalarini yaxshilashi bilan bog‘liq. O‘qituvchi tomonidan tanlangan metodlar talabalarning o‘zaro muloqot qilish qobiliyatini kuchaytirishi va o‘rganish motivatsiyasini oshirishi mumkin. Muhokama davomida, har bir metodning o‘ziga xos afzalliklari va kamchiliklarini, shuningdek, qaysi sharoitlarda eng samarali ekanini tahlil qilish lozim. Bu orqali o‘qituvchilar eng yaxshi amaliyotlarni aniqlay oladi va o‘z darslarini takomillashtirishi mumkin.[4]

Nemis tili darslarida metodlardan foydalanish o‘qitish jarayonini samarali tashkil etishning muhim omilidir. Turli metodlar, masalan, kommunikativ yondashuv va interaktiv usullar, talabalar motivatsiyasini oshirib, til ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘qituvchilar ushbu metodlardan to‘g‘ri foydalanish orqali o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini va tushunishini chuqurlashtirishi mumkin.

Ushbu tadqiqotda Nemis tili fanlarida qo‘llaniladigan metodlarning samaradorligi, ularning o‘quvchilarning tilni o‘zlashtirishdagi roli va pedagogik jarayondagi ahamiyati tahlil qilindi. Olingan natijalar, metodlarning o‘zaro aloqalari va ularning o‘quv jarayonidagi ahamiyatini aniq ko‘rsatdi. Quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

1. **Metodlarning xilma-xilligi va qo‘llanilishi:** Nemis tili o‘qitishda har xil metodlar, jumladan, kommunikativ, amaliy, integratsion va texnologik yondoshuvlar muvaffaqiyatli qo‘llanilishi mumkin. Ushbu metodlar bir-birini to‘ldirgan holda, o‘quvchilarning tilni o‘zlashtirish jarayonini samarali tarzda qo‘llab-quvvatladi. Masalan, kommunikativ yondoshuv o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshirib, amaliy yondoshuv esa tilni kundalik hayotda qo‘llashda yordam beradi.[5]

2. **O‘quvchilarning faol ishtiroki:** Tadqiqot davomida metodlarning o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlashdagi roli alohida ta‘kidlandi. Amaliy va kommunikativ metodlar o‘quvchilarga o‘z fikrlarini ifodalash, suhbatlarda ishtirok etish, tilni turli kontekstlarda qo‘llash imkoniyatini berdi. Bu o‘z navbatida tilni o‘zlashtirishda yanada tez va samarali natijalarga erishishga yordam berdi.

3. **Innovatsion texnologiyalardan foydalanish:** Hozirgi kunda, Nemis tili o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish metodlarning samaradorligini oshirishda katta rol o‘ynaydi. Onlayn resurslar, mobil ilovalar, interaktiv platformalar o‘quvchilarni til o‘rganish

jarayonida faollashtirib, o‘quv materiallariga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Shuningdek, o‘qituvchi metodlar o‘qituvchilarga individual yondoshuvni amalga oshirish imkonini beradi.[6]

4. **Didaktik yondoshuvlarning ahamiyati:** Tadqiqotda didaktik yondoshuvlarning o‘qitish jarayonida metodlarning samarali qo‘llanilishiga bevosita ta’siri ko‘rsatilgan. O‘qituvchi metodlarni tanlashda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, til o‘rganish darajasi va o‘quv maqsadlarini hisobga olishlari zarur. Bu o‘qitish samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning tilni to‘liq va puxta o‘zlashtirishiga olib keladi.

5. **Pedagogik kompetensiyaning o‘sishi:** Tadqiqot davomida metodlardan foydalanish o‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchilar yangi metodlarni qo‘llash orqali o‘z pedagogik yondoshuvlarini takomillashtirib, o‘quvchilarga eng samarali ta’lim berish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, metodlarni integratsiya qilish, o‘quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olib, individual yondoshuvni amalga oshirish o‘qituvchilarning mahoratini oshiradi.

6. **Tadqiqot natijalari** shuni ko‘rsatadiki, Nemis tili o‘qitish jarayonida metodlarning to‘g‘ri tanlovi va integratsiyasi o‘quvchilarning tilni o‘zlashtirishdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Har bir metod o‘zining o‘ziga xos afzalliklariga ega bo‘lib, ular o‘quvchilarni tilni nafaqat grammatik jihatdan, balki madaniy va kommunikativ nuqtai nazardan ham to‘liq o‘rgatadi. Kommunikativ metodlar, ayniqsa, o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularni real hayotdagi muloqotga tayyorlaydi. Amaliy yondoshuv esa tilni kundalik vaziyatlarda qo‘llashga yordam beradi, bu esa o‘quvchilarning tilni erkin ishlatishiga imkon yaratadi.[7]

7. **Innovatsion texnologiyalarni** qo‘llash esa o‘qituvchilarga o‘quvchilarning o‘rganish jarayonini individual ravishda boshqarish va turli interaktiv materiallar orqali o‘quvchilarning faolligini oshirish imkonini beradi. Bu metodlarning samarali qo‘llanishi nafaqat til o‘rganishda, balki umumiy ta’lim jarayonida ham ijobiy natijalarga olib keladi.

8. Shu bilan birga, metodlarning muvaffaqiyatli qo‘llanishi uchun o‘qituvchining pedagogik va metodik kompetensiyasi muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchilar metodlarni tanlashda o‘quvchilarning ehtiyojlarini, yosh xususiyatlarini va ta’lim maqsadlarini hisobga olishlari kerak. Yangi metodlarni o‘zlashtirish va ularni o‘z amaliyotida qo‘llash o‘qituvchining pedagogik malakasini oshirishga yordam beradi.[8]

Xulosa. Nemis tili darslarida metodlardan foydalanish o‘qitish jarayonini samarali tashkil etishning muhim omilidir. Turli metodlar, masalan, kommunikativ yondashuv yoki interaktiv usullar, talabalar motivatsiyasini oshiradi va til ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘qituvchilar ushbu metodlardan to‘g‘ri foydalanib, o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini va tushunishini yanada chuqurlashtirishi mumkin. Shunday qilib, samarali metodlar tanlash orqali nemis tilini o‘rgatishda yuqori natijalarga erishish mumkin.

Nemis tili o‘qitish metodlari samarali qo‘llanilganda, o‘quvchilarning tilni o‘zlashtirish jarayoni sezilarli darajada tezlashadi. O‘qituvchilar yangi metodlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning tilni amalda qo‘llash ko‘nikmalarini

...kllantiradilar. Bunda metodlar orasidagi integratsiya, innovatsion texnologiyalarni qo‘llanish va o‘qituvchining pedagogik kompetensiyasi asosiy o‘rin tutadi. Shunday qilib, metodlarning to‘g‘ri tanlovi va ularning samarali qo‘llanilishi til o‘rgatish jarayonining muvaffaqiyatini ta‘minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Richards, J.C. & Rodgers, T.S. - **Approaches and Methods in Language Teaching**.
2. Brown, H.D. - **Principles of Language Learning and Teaching**.
3. H. D. Brown - **Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy**.
4. Kumaravadivelu, B. - **Understanding Language Teaching: From Method to Postmethod**.
5. Larsen-Freeman, D. - **Techniques and Principles in Language Teaching**.
6. Nunan, D. - **Language Teaching Methodology**.
7. Harmer, J. - **The Practice of English Language Teaching**.
8. Zimmermann, E. (2019). *Nemis tili o‘qitish metodlarining zamonaviy tendensiyalari*. Stuttgart: Sprachen Verlag.
9. Krüger, S. (2016). *Tili o‘rgatishda integratsion yondashuv*. Göttingen: Pedagogik Uslublar.

UDK: 81-139

ORCID: 0009-0007-0232-514X

DEVELOPMENT OF WRITTEN SPEECH OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Goyibova Nigora Murod qizi

*“Tashkent Institute of Irrigation and
Agricultural Mechanization Engineers”*

National Research University

PhD student

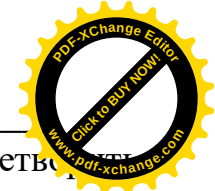
E-mail: nigorkhanim30@gmail.com

Annotation: This article examines effective methods for teaching foreign language writing to high school students, with a focus on commentary texts, which allow students to express viewpoints and critically engage with real-world events. Writing, essential for academic and professional success, is often limited in foreign language instruction by narrow genre focus and rigid guidelines. This study advocates for a differentiated, activity-based approach that includes additional writing sessions to address individual needs, develop regulatory skills, and promote independent learning. The methodology integrates theoretical analysis, content evaluation, and peer review to support students' progress across diverse genres and proficiency levels. By enabling students to design personalized learning pathways and choose genres of interest, this approach aims to cultivate both writing competency and critical thinking skills, thereby better preparing students for globalized academic and societal demands.

Key words: writing skills, academic writing, high school students, writing development, genre-based writing, differentiated instruction, writing methodologies, foreign language writing.

РАЗВИТИЕ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ

Аннотация: В статье рассматриваются эффективные методы обучения старшеклассников письменной речи на иностранном языке с акцентом на комментирующие тексты, которые позволяют учащимся выражать свои взгляды и критически взаимодействовать с событиями реального мира. Письменные навыки, необходимые для академического и профессионального успеха, часто ограничены в обучении иностранным языкам узким жанровым подходом и жесткими нормативными рамками. В исследовании предлагается дифференцированный деятельностный подход,

...поощающий дополнительные занятия по письму, чтобы удовлетворить индивидуальные потребности учащихся, развить навыки саморегуляции и способствовать самостоятельному обучению. Методология включает теоретический анализ, оценку содержания и взаимную проверку для поддержки прогресса учащихся в различных жанрах и на разных уровнях владения языком. Предоставляя учащимся возможность проектировать индивидуальные учебные траектории и выбирать интересующие их жанры, данный подход направлен на развитие как компетенции в письме, так и навыков критического мышления, что в итоге лучше подготавливает их к требованиям глобализированного академического и социального мира.

Ключевые слова: навыки письма, академическое письмо, старшеклассники, развитие письменной речи, жанровое письмо, дифференцированный подход, методики письма, письменная речь на иностранном языке.

YUQORI SINIF O'QUVCHILARNING YOZMA NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada yuqori sinf o'quvchilarini chet tilida yozma nutqga o'rgatishning samarali usullari ko'rib chiqildi, ayniqsa o'quvchilarga o'z fikrlarini ifoda etish va real voqealarga tanqidiy yondashishga imkon beruvchi sharh (kommentariy) matnlariga e'tibor qaratiladi. Akademik va professional muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan yozma ko'nikmalar chet tilini o'qitishda tor janrli yondashuv va qat'iy me'yoriy cheklovlar bilan chegaralangan bo'lishi mumkin. Tadqiqotda o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish, o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish va mustaqil ta'lim olishga ko'maklashish uchun qo'shimcha yozuv mashg'ulotlarini o'z ichiga olgan faoliyatga asoslangan diferensial yondashuv samaralidir. Metodologiya o'quvchilarning turli janrlar va til bilim darajalaridagi rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun nazariy tahlil, kontentni baholash va o'zaro tekshirishni o'z ichiga oladi. O'quvchilarga o'z ta'lim yo'nalishlarini yaratish va qiziqarli janrlarni tanlash imkonini berish orqali ushbu yondashuv yozuv mahoratini va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga, shu bilan birga ularni globallashtirgan akademik va ijtimoiy talablarga yaxshiroq tayyorlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: yozuv ko'nikmalari, akademik yozuv, yuqori sinf o'quvchilari, yozuvni rivojlantirish, janrga asoslangan yozuv, diferensial yondashuv, yozuv metodikasi, chet tilida yozuv.

INTRODUCTION

Writing is a basic ability needed to succeed in all academic subjects and to enable people [1] to engage with society [2]. Writing skills in English as a second language (ESL) has an impact on students' development in today's globalized society since it is essential for both academic and professional success [3].

Learning to write is essential for putting information down on paper, transcribing spoken ideas, and writing in general because writing is a skill that is learned through education and developed via practice [4]. Learning how to write is one of the goals of language study.

Although writing abilities have been utilized in education for a long time, they first appeared in the early 20th century with their own goals, teaching strategies, and evaluation techniques, according to Murphy, (1996) and Bourelle,(2009), and Amare, (2009).

It was a mistake to think of improving students' writing abilities by concentrating solely on the language's grammatical correctness later in the 1960s and 1970s. When it comes to helping students improve their writing abilities, grammatical correctness should be less significant. When writing, students will benefit from adhering to writing procedures. However, by criticizing, this writing theory ignores the types of processes that students employ when writing [5].

Genre (also known as mode, rhetorical approach, or discourse) is a common way to categorize school composition. Common genres for academic writing include argument, narrative, and imaginative writing [6]. The writing model known as "process writing," which incorporates cycles of ideation, drafting, and revision, is another way to classify composition.

MATERIALS AND METHOD

Eriksen-Hagtvet develops a writing schedule that emphasizes social elements (1988). When there is a need for communication, the child begins to "write" [7]. The child first engages in imitative scribbling, which is followed by play-writing as an artistic endeavor. The child may then proceed to more traditional letters that follow one another but have no meaning. The child then begins sketching spoken language before moving on to exploratory writing, in which she writes the message using just the letters she is familiar with. At last, the child advances to the traditional writing stage.

According to Luria's (1983) schedule, the child begins by copying the writing of adults, creating what may appear to be lines or waves. Writing is not a tool or a means of supporting memory at this early stage. The message has a functional meaning but no form in the next stage. The characters then go through a phase in which they represent the utterance's length and form rather than having any particular meaning. Following this, some textual markings begin to convey the meaning of the utterances. Then, writing can help with memory. The youngster is able to "write" and "read." The last phase of symbolic writing is reached when the child finally learns to use pictograms, which should not be confused with drawings [8].

Purpose of this article to reveal the method in teaching foreign language writing high school students. As a basic methodological tool used in the work were an activity-based approach to the study of the stated topic was involved complex of complementary methods: theoretical analysis of scientific research on the problem, content analysis of the current teaching materials in English for comprehensive schools, experimental training using the peer review method for the development of foreign language written speech of high school students [9]. The article's purpose is to outline an effective approach for teaching foreign language writing to high school students. By using an activity-based approach, the methodology is inherently flexible, allowing for differentiated instruction. Differentiation can be applied by tailoring activities to the diverse needs, proficiency levels, and learning styles of students. The

of complementary methods, such as theoretical analysis and content evaluation, help to ensure that the instructional material is suited to a wide range of abilities. Additionally, the peer review component provides an opportunity for personalized feedback, allowing students to progress at their own pace and according to their individual learning needs.

RESULT AND DISCUSSION

Along with the concept of “written speech” in the methodology of teaching a foreign language, there is and the term “letter”. A number of authors combine these concepts, meaning by them the process of expressing thoughts in graphic form [10]. Some scientists differentiate these categories, meaning by writing, mastery of graphics and spelling, and by written speech - creative activity to transform thoughts into written text. Written speech can be reproductive (presentation of what was read or listened to) and productive (speech created by the author, description, narration [11]. Within the framework of productive There are two forms of teaching in writing: genre writing, based on certain standards of various genres, and creative a letter that is a creative product of the author [12].

At an advanced level (beyond the threshold level of B1+ / approaching B2), students should be able to write a formal (business) letter of up to 180 words. They should also be able to create written statements (including an annotation, story, review, article) based on a plan, illustration, or text, up to 180 words in length; produce written texts with elements of reasoning based on a table or graph, up to 250 words; comment on information while supporting their viewpoint with arguments; and translate scientific-popular texts from English to Russian [13].

Thus, at the advanced level of senior-stage English language instruction, the variety of written texts increases compared to the basic level. Therefore, genre-based writing becomes particularly relevant. Cognitive processes and worldview undergo significant changes during the senior high school years. Critical thinking begins to form, and complex operations such as analysis, synthesis, abstraction, and generalization are actively engaged [14]. High school students strive to express their opinions, defend their viewpoints, and evaluate and comment on real-world events.

A commentary is one of the oldest forms of communication and understanding of the world. As a literary genre, commentary first appeared in ancient literature [15]. There are various interpretations of the term “commentary”:

- explanations or interpretations of a text;
- explanatory notes on someone’s writings;
- reflections or clarifying remarks about something;
- informational material analyzing or explaining events or facts of socio-political life [16].

A commentary is a translation of a work from the author’s language to the audience’s language [17]. Thus, commentary involves explaining, discussing, clarifying, analyzing, and evaluating a given phenomenon.

Based on the previously mentioned characteristics of senior high school students, the most relevant written communication genres for them are those in which they can express their viewpoints, comment on real-world facts and events. Such genres can be characterized as "commentary texts." We define a commentary text as a secondary text that represents evaluative reasoning, interpretation, explanation, or critical remarks by the author regarding a particular primary text, event, or phenomenon. Due to their nature (secondary, evaluative, interpretative, explanatory, and critical), commentary texts include various written genres, including those in internet discourse, such as online comments, blogs, and forums [18], as well as reviews, critiques, opinion columns, and various forms of essays.

This sequence is not the only possible one, as each individual student may have specific needs in mastering certain types of commentary texts. Therefore, a differentiated approach to teaching written foreign language commentary is possible, depending on each student's unique educational path. When discussing the challenges of teaching high school students to write commentary in a foreign language, it is important to first note the insufficient time allocated to developing writing skills.

In practice, writing often takes a secondary role as a learning tool in foreign language classes, with limited focus on developing productive writing skills. Additionally, at the basic level of foreign language instruction, the range of writing genres is rather narrow. Although the advanced level offers a wider variety of writing tasks than the basic level, the school format remains restricted by official guidelines, preventing students from fully mastering the creation of commentary texts such as reviews, blogs, feedback, and summaries.

To enable students to independently manage and design their learning activities in creating foreign language commentary texts, it is essential to develop regulatory academic skills. This need conflicts with the authoritarian structure imposed by textbooks and teachers, which limits students' ability to independently regulate and design their learning paths in developing specific writing skills and producing particular text types.

A significant challenge also lies in accurately aligning the structure of commentary texts with either the basic or advanced level of English instruction in high school, as well as in differentiating the delivery of material according to students' individual needs. This brings us to the conclusion that it is necessary to introduce additional sessions focused on developing the skills required to create commentary texts. In these sessions, students could independently choose the genres that interest them, manage their learning activities to develop commentary writing skills, and design their own learning pathways [19].

CONCLUSION

The development of writing skills, particularly in creating commentary texts, is crucial for high school students to succeed academically and engage with society. The current approach to foreign language writing instruction often limits students' opportunities to explore diverse genres and develop independent learning skills due to rigid guidelines and insufficient instructional time. A differentiated approach that includes additional sessions on commentary

ing would allow students to tailor their learning, choose genres of interest, and u
personalized learning pathways. This method encourages both the enhancement of writing
skills and the development of critical thinking, better preparing students for academic and
professional success.

REFERENCES

1. UNESCO. (2011). *In UNESCO and education: Everyone has the right to education*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000212715>
2. Graham, S., & Perin, D. (2007). A meta-analysis of writing instruction for adolescent students. *Journal of Educational Psychology*, 99(3), 445–476. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.99.3.445>
3. Keller, S. D., Fleckenstein, J., Krüger, M., Köller, O., & Rupp, A. A. (2020). English writing skills of students in upper secondary education: Results from an empirical study in Switzerland and Germany. *Journal of Second Language Writing*, 48, 100700. <https://doi.org/10.1016/j.jslw.2019.100700>
4. Alemneh, S., & Gebrie, G. (2024). The role of project-based learning in improving the writing ability and sub- writing abilities of 10th grade Amharic speaking students. *Social Sciences & Humanities Open*, 9, 100843. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.100843>
5. Mubarak, M. (2013). *Corrective feedback in L2 writing: A study of practices and effectiveness in the Bahrain context*. the University of Sheffield; Unpublished Doctoral Dissertation.
6. Beck, S. W., & Jeffery, J. V. (2009). Genre and Thinking in Academic Writing Tasks. *Journal of Literacy Research*, 41(2), 228–272. <https://doi.org/10.1080/10862960902908483>
7. Liberg, C. (1990). *Learning to read and write*. (Uppsala University, Reports from Uppsala University Linguistics). 20.
8. Luria, A. R. (1983). *The development of writing in the child*. John Wiley & Sons Ltd.
9. Orenburg State University, & Sapukh, T. V. (2019). Linguodidactic potential of the peer review method in teaching foreign written language to high school students. *Baltic humanitarian journal*, 8(29). <https://doi.org/10.26140/bgz3-2019-0804-0029>
10. Sololova, Y. N. (2002). *Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. Вузов и учителей*. (Просвещение).
11. Gujova, N. (2002). *Методика обучения иностранных граждан продуктивной письменной речи на начальном этапе обучения*. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02: Н. Новгород, 2002185 с. РГБ ОД, 61:02–13/1658–4.
12. Ryazan State University named after S. Yesenin, Kolesnikov, A. A., Tareva, E. G., & Moscow City Pedagogical University. (2018). High school learners' creativity

<https://doi.org/10.17223/19996195/43/11>

13. *Рабочие программы среднего общего образования*. (2023, май 11). https://edsoo.ru/Rabochie_programmi_
14. Kagermazova, L. (2010). *Возрастная психология: Электронный учебник*. (Нальчик). https://www.phantastike.com/age_psychology/devel_psy_k/html
15. Белкин, М. V., & Плахотская, О. (1998). *Dictionary. «Античные писатели»*. Лань.
16. Ефремова, Т. (2000). *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*. Русский язык.
17. Майофис, М. (2004). *Социальная и историко-культурная рефлексия* (Новое литературное обозрение.)
18. Майоров, К. А. (2018). *Форум как жанр интернетдискурса* (с.18). Гуманитарные науки; 3.
19. Аверьянова, А. А. (2023). *Методика Дифференцированного Обучения Старшекласников Иноязычному Письменному Комментированию*. 63-66.

NOFILOLOGIK YO'NALISHLARDA CHET TILINI O'RGANISHDA CLIL USULIDAN FOYDALANISH

O. Torebaeva

doktorant, Nukus Davlat Pedagogika institutti

Annotatsiya. Ushbu maqolada muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda CLIL dan foydalanishning afzalliklari va chet tilini o'rganishga ijodiy ta'lim yondashuvi muhokama qilinadi. Asosiy mavzu bilimlarni takomillashtirish va chet tilini amaliy sharoitlarda filologik bo'lmagan sohalarda o'zlashtirishga yordam beradigan zamonaviy yondashuvlar asosida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlari: CLIL (Content va til integratsiyasi), nofilologik yo'nalish, innovatsion ta'lim usuli, kognitiv ko'nikma, sinergetik ta'sir, integratsiyalashgan, kompetensiya, til didaktikasi

Аннотация. В данной статье обсуждаются преимущества использования CLIL в формировании коммуникативных навыков и творческого образовательного подхода к изучению иностранного языка. Основная тема обсуждается на основе современных подходов, которые улучшают знания и помогают освоить иностранный язык в практически условия в нефилологических областях.

Ключевые слова: CLIL (Интеграция контента и языка), нефилологическое направление, инновационный метод обучения, когнитивные навыки, синергетический эффект, интегрированный, компетентность, языковая дидактика

Abstract. This article introduces the advantages of using CLIL in the formation of communicative skills and the creative educational approach of learning a foreign language. The main subject is discussed based on modern approaches that they improve knowledge and helps to master a foreign language in practical conditions in non-philological fields.

Key words: CLIL (Content and language integration), non-philological direction, innovative educational method, cognitive skills, synergistic effect, integrated, competence, language didactics

I. KIRISH

CLIL (Content and Language Integrated Learning) usuli chet tilni o'rganish va asosiy fanni bir vaqtda o'rganishni ta'minlaydigan innovatsion ta'lim usuli hisoblanadi. Nofilologik

nalishlarda bu metod chet tilni real hayotiy kontekstda o‘rganishni rag‘batlantiradi o‘quvchilarning til bilimi va asosiy fanga oid ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Bu usul orqali fanlar, masalan, tarix, matematika yoki kimyo chet tilda o‘qitiladi, shu bilan birga, o‘quvchilar tilni o‘rganishda amaliy ko‘nikmalarni qo‘llaydilar. CLIL usuli o‘quvchilarga bir vaqtda fandagi bilimlarini va til ko‘nikmalarini takomillashtirish, shuningdek, muloqot va kognitiv ko‘nikmalarini kuchaytirish imkonini beradi.

Qo‘llashdagi afzalliklardan biri shundaki, o‘quvchilar chet tilni faqat grammatik tartibda emas, balki kundalik, haqiqiy va muloqotga yo‘naltirilgan shaklda o‘rganadilar. Bunda asosiy fan va tilni o‘rgatish o‘rtasidagi sinergetik ta’sir ularning umumiy ta’limiy samaradorligini oshiradi.

Chet tillar alohida o‘rganilmasligi kerak, o‘quvchilar chet tilni o‘rganish jarayonida yetarli darajada muloqot qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari kerak. Bugungi kunning chet tilni o‘rgatish maqsadi – bu kompetensiyalarni rivojlantirish, ya’ni turli vaziyatlarda amaliy ko‘nikmalarni takomillashtirishdir. Bu chet tilni ishlatish imkoniyatiga ega bo‘lish uchun, boshqacha aytganda, muloqot qilish qobiliyatini shakllantirishdir [1].

Globallashuv davrida dunyo bozorida chet tillarni professional darajada bilgan mutaxassislariga talab oshib bormoqda. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda chet til o‘rgatishni takomillashtirish doirasida tilni integratsiyalashgan holda o‘rganish g‘oyasi ham ko‘tarildi [3]. Notil o‘quv muassasalarida o‘qituvchilar o‘z darslarini (mahruzalar, seminarlar) chet tilda tashkil qilib olib boradilar.

II. ADABIYOTLAR SHARQI

Pedagogikada mazmun va tilni integratsiyalashgan holda o‘qitish usuli CLIL (Content and Language Integrated Learning) deb ataladi – «Mazmun va tilni integratsiyalashgan holda o‘qitish». CLIL usuli tobora ommalashib bormoqda va bu usul orqali o‘quvchilar tabiiy va kommunikativ tilni o‘rganadilar. Bu termin birinchi marta 1994 yili Devid Marsh tomonidan kiritilgan [4].

CLIL – bu ingliz tilidagi «Content and Language Integrated Learning» qisqarmasi bo‘lib, quyidagini anglatadi: «ikki tilli o‘qitish, chet tilda o‘qitish, integratsiyalashgan chet til va maxsus ta’lim». Oxirgi termin bu turdagi mashg‘ulotning mohiyatini eng yaxshi aks ettiradi: fan chet tilda o‘rganiladi. Bu usul chet tillarni o‘rganishga yordam beradi, shuningdek, tarix, matematika, geografiya kabi boshqa fanlarni chet tilda o‘qitishga imkon beradi.

III. MATERIALLAR VA METODLARI

CLIL o‘quvchilarga tilni tabiiy tarzda o‘rganish imkonini beradi. Bu o‘qitish usuli ikki maqsadli usullar deb ham ataladi, chunki mashg‘ulotlarda ikki maqsad bor: birinchisi fanga, ikkinchisi esa chet tilga tegishli. Shu tariqa, asosiy fan va chet tili bir vaqtda o‘rganiladi. CLIL usuli yordamida o‘quvchilarga tilni faqat o‘rganmasdan, balki chet tilda fikrlash imkoniyati ham beriladi. Ular o‘qitish davomida o‘z tilini haqiqiy kundalik vaziyatlarda amaliy ravishda qo‘llaydilar.

CLIL usuli orqali o‘quvchilar quyidagi: fanga oid, fanlararo, metodologik, kognitiv, funksional-kommunikativ, madaniyatlararo, shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni egallaydilar.

Ular umumiy til va fan sohasidagi nutq qobiliyatlarini kengaytiradilar. Shuningdek, ikki xil tilda fikrlash va harakat qilishni rag‘batlantirish orqali kognitiv ko‘nikmalarini mustahkamlaydilar.

Chet tilda predmet mazmunini tushuntirish orqali o‘z madaniyatini va chet el madaniyatini tushunish imkoniyati yaratiladi, kompetensiyaga erishish madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish bilan birga kechadi.

CLIL usulining asosiy maqsadlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- o‘quvchining fanga oid kompetensiyasini chuqurroq o‘rganish orqali oshirish;
- chet tilni amaliy va haqiqiy tarzda ishlatish orqali o‘quvchining til kompetensiyasi va motivatsiyasini oshirish;
- fan va til o‘qitish usullarining sinergetik ta’siri orqali o‘quvchining kompleks metodologik kompetensiyasini rivojlantirish;
- mulkulturalararo kompetensiyaga erishish, masalan, nuqtayi nazarni o‘zgartirish va solishtiruvchi yondashuv orqali, shuningdek, o‘quvchilarni ish, ta’lim va turli tilli, globallashtirish mehnat bozoridagi hayotga tayyorlash.

CLIL usulida darsning didaktik va metodik prinsiplari asosiy fan va chet tili didaktikasi asosida quriladi, ya’ni ikki tilli didaktika fanlararo didaktikadir. Ammo bu faqat fan va til didaktikasi yig‘indisi emas, balki asosiy fanni o‘rganish jarayonida chet til didaktikasini integratsiyalashtirishdir.

CLIL usulida mashg‘ulotlar uchun til shaffof bo‘lishi kerak, bu didaktik asosni ta’minlaydi [5]. Terminologik jihatlar faqat oldinga chiqmasligi kerak. Til bilan ishlashda fan o‘qitishda muhim bo‘lgan nutq aktlarini ishlab chiqish muhimroqdir. O‘quvchi til jihatidan yaxshi jihozlangan bo‘lishi kerak, shunda u mustaqil ravishda harakat qila oladi. Chet tilda o‘qitish haqida gap ketganda, til jihozlari ham shu tilda taqdim etilishi kerak.

IV. NATIJALAR

CLIL usulining afzalliklarini ko‘rib chiqqanda, ular faqat tilga oid bo‘lib qolmay, umumta’limiy xususiyatga ega:

- chet tilni fan o‘quv dasturiga kiritish;
- chet tilni o‘rgatishdan tashqari til va muloqot ko‘nikmalarini mustahkamlash;
- jahon mehnat bozorida ish bilan ta’minlanish imkoniyatlarini kengaytirish;
- ta’limni xalqarolashtirish.

O‘qituvchining vazifasi – o‘qituvchi faoliyatiga bog‘liq holda modellashtirilgan, fanga yo‘naltirilgan o‘quv muhitini yaratishdir [2]. CLIL usulida darsni muvaffaqiyatli tashkil qilish va samarali o‘tkazish uchun rasmlar uyushtirish, matnlarni to‘ldirish, rasm chizish bilan diktant, grafiklarni ishlab chiqish, uyushtirish, davom ettirish va bog‘lash mashqlari, farqni topish, til ko‘nikmalari bilan bog‘liq bo‘lmagan vazifalar (xaritada ko‘rsatish, ko‘rsatish,

nash, ko‘rsatmalar bo‘yicha javob berish), dramalashtirish, qo‘shiqlar, she‘rlar, ha-
mashqlar usullari tavsiya etiladi.

V. XULOSA VA MUNOZARA

CLIL usulini shunday tavsiflash mumkinki, bu gumanitar va tabiiy fanlarni, masalan, tarix, geografiya, sotsiologiya, kimyo va biologiyani notil o‘quv muassasalarida chet tilda o‘qitish usulidir. Bunda chet tili asosiy fan emas, balki muloqot va ish tili sifatida foydalaniladi.

Shu tariqa, asosiy fan maqsadlari birinchi o‘ringa chiqadi, ular chet tilda o‘qitiladi va rivojlantiriladi. Bu o‘qitish turi ko‘proq til kompetensiyasiga emas balki fanga oid kompetensiyaga yo‘naltirilgan bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. "Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari haqida" Uzbekiston Respublikasi Prezidenti qarori II1-1875. 2012 y. 10.12 manba http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=2126032.

2. Arzieva B. A. Ingliz tilini o‘rganish jarayonida o‘quvchilarga ma’naviy-axloqiy tarbiya tushunchasini takomillashtirish masalalari // инновации в педагогике и психологии – 2020. – №. SI-2№ 2.

3. Xoshimov U. Yokubov I. Ingliz tili ukitish metodikasi. — T.: Shark nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh taxririya, 2003. - 56 b.

4. Coral, J. and Lleixà, T. (2016) Physical Education in Content and Language Integrated Learning: Successful Interaction between Physical Education and English as a Foreign Language. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 19, 108-126.

5. Marsh D. (1994). Bilingual Education&Content and Language Integrated Learning. International Association for Cross-cultural Communication, Language Teaching in the Member States of the European Union (Lingua) University of Sorbonne, Paris.

Удк 37.02

**A PARADIGM SHIFT IN TEACHING LISTENING: FROM PASSIVE
RECEPTION TO ACTIVE SKILL DEVELOPMENT IN LANGUAGE
ACQUISITION**

**СМЕНА ПАРАДИГМЫ В ОБУЧЕНИИ АУДИРОВАНИЮ: ОТ
ПАССИВНОГО ВОСПРИЯТИЯ К АКТИВНОМУ РАЗВИТИЮ НАВЫКОВ
ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА**

**TINGLAB TUSHUNISHNI O'RGATISHDA PARADIGMANING O'ZGARISHI:
PASSIV EGALLASHDAN TIL O'ZLASHTIRISHDA FAOL KO'NIKMALARNI
RIVOJLANTIRISHGACHA**

Musayeva Nozima Esaxonovna

*PhD student, Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural
Mechanization Engineers National Research University*

Tashkent, Uzbekistan

nozima_musayeva@mail.ru

Annotation In language education, listening is viewed as a passive skill expected to develop naturally alongside other language abilities. However, recent research and pedagogical advancements assert listening as an active, teachable skill critical to comprehensive language acquisition. This study indicates the evolving perspectives on listening instruction, analyzing how structured, context-sensitive teaching methodologies such as the Audio-Lingual Method, Communicative Language Teaching, and the Natural Approach address listening as a distinct and essential skill. Additionally, the bottom-up and top-down processes will be analyzed to enhance listening comprehension when applied to diverse listening activities.

Keywords: SLA (second language acquisition), listening skills, listening comprehension, approach

Annotatsiya Til o'rganishda tinglash boshqa til qobiliyatlari bilan bir qatorda tabiiy ravishda rivojlanishi kutilayotgan passiv ko'nikma sifatida qaraladi. Biroq, so'nggi tadqiqotlar va pedagogik yutuqlar tinglashni har tomonlama tilni o'zlashtirish uchun muhim bo'lgan faol, o'rgatiladigan mahorat sifatida tasdiqlaydi. Ushbu tadqiqot tinglashni o'rgatish bo'yicha rivojlanayotgan istiqbollarni ko'rsatadi, audio-lingual metod, kommunikativ tilni o'rgatish va tabiiy yondashuv kabi tizimli, kontekstga sezgir o'qitish metodologiyalari tinglashni o'ziga xos va muhim mahorat sifatida ko'rib chiqadi. Bundan tashqari, turli xil tinglash faoliyatida

lanilganda tinglashni tushunishni yaxshilash uchun “bottom-up” va “top-down” qilinadi.

Kalit so'zlar: SLA (ikkinchi tilni o'zlashtirish), tinglash qobiliyatlari, tinglab tushunish, yondashuv

Аннотация В языковом образовании аудирование рассматривается как пассивный навык, который, как ожидается, будет развиваться естественным путем вместе с другими языковыми способностями. Однако недавние исследования и педагогические достижения утверждают, что аудирование является активным, обучаемым навыком, имеющим решающее значение для полноценного овладения языком. Это исследование показывает развивающиеся взгляды на обучение аудированию, анализируя, как структурированные, контекстно-зависимые методики обучения, такие как аудиолингвальный метод, коммуникативное обучение языку и естественный подход, рассматривают аудирование как отдельный и важный навык. Кроме того, будут проанализированы восходящие и нисходящие процессы для улучшения понимания речи применительно к различным видам деятельности по прослушиванию.

Ключевые слова: SLA (владение вторым языком), навыки аудирования, понимание на слух, подход.

Introduction

Listening is foundational in second language acquisition (SLA) and essential for language comprehension and effective communication. As one of the primary modes of language input, listening allows learners to receive, interpret, and respond to spoken language, thus facilitating overall language development. In early SLA theories, listening was perceived as a passive skill that would improve as learners focused on productive skills like speaking. This assumption led to listening receiving minimal dedicated instructional time (Brown, 2007)⁶⁴. However, research in recent decades has fundamentally challenged this assumption, demonstrating that listening requires structured, intentional instruction to effectively develop listening comprehension and retention abilities ⁶⁵(Norris & Ortega, 2000). This shift in perspective has spurred the development of methodologies that treat listening as an active, integral component of language learning, critical to developing other skills. From the mid-20th century onward, methods such as the Audio-Lingual Method (ALM), Communicative Language Teaching (CLT), Content-Based Instruction (CBI), and the Natural Approach began to recognize listening's importance within language learning. Additionally, advances in SLA theory have emphasized the role of contextual factors in listening comprehension, including learner identity, frequency of contact with the language, and cultural factors ⁶⁶(Candlin & Mercer, 2001). This study examines the historical and theoretical evolution of listening instruction,

⁶⁴ Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching* (5th Ed.). New York: Longman

⁶⁵ Norris and Ortega(2000). *Effectiveness of L2 instruction: A research synthesis and Quantitative Meta-Analysis*

⁶⁶ Candlin, C., & Mercer, N. (2001). *English language teaching in its social context: A reader*. Psychology Press

...focusing on how recent approaches analyze listening as an active skill and the role of context in shaping listening comprehension.

Historical and Contemporary Approaches to Listening Instruction

Early approaches, such as grammar-translation, treated listening as a passive skill with limited dedicated instructional time, assuming that learners would absorb listening skills indirectly through exposure. However, by the 1960s, teaching methodologies such as the Audio-Lingual Method began to position listening as essential, placing greater emphasis on repetition and model-based learning ⁶⁷(Larsen-Freeman & Anderson, 2011).

It can be clearly stated that 20th century has witnessed more approaches emphasizing active listening:

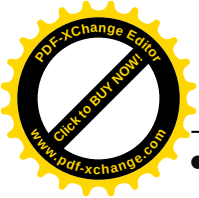
- **Audio-Lingual Method (ALM):** Emphasized repetition and rote learning through auditory models, which facilitated phonetic understanding and aided memory retention.
- **Communicative Language Teaching (CLT):** Introduced authentic conversational scenarios, allowing learners to engage with natural speech patterns and contextualized language.
- **Content-Based Instruction (CBI):** Centered on meaningful input, recognizing that rich content could bolster listening comprehension, especially when language learning is linked to specific subjects.
- **Natural Approach:** Prioritized immersion in comprehensible input, reducing the need for spoken responses and focusing on listening comprehension through auditory-only exposure.

It is irrefutable that teaching listening requires more effort from the teacher compared to the learner. A key principle is that a visual display of material is not necessary initially. Effective listening lessons involve activities before and after the main listening task to enhance comprehension and application. Permatasari⁶⁸ (2013) and Brown (2007) stated that teachers should adhere to the following specific principles:

- Emphasize listening at the beginning stages of English instruction to familiarize students with the listening process.
- Use relevant learning materials that reflect real-life situations to highlight the importance of the content.
- Incorporate authentic language in listening exercises to challenge students and improve understanding.

⁶⁷ Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). *Techniques and principles in language teaching* (3rd ed.). Oxford University Press.

⁶⁸ Permatasari, P. (2013). Listening comprehension strategies in EFL classrooms. *English Language Teaching*, 6(5), 87-97

- Diversify listening materials in terms of speakers' characteristics (gender, age, di accent), topic, speed, noise level, and genre to maintain student interest and facilitate quick content capture.

- Regularly assess students' comprehension of listening tasks to reinforce their listening skills.

- Introduce language materials for listening comprehension without prior visual presentation, ensuring students engage with audio first

Due to these principles, teachers can effectively develop students' listening skills. Moreover, teachers should always prompt students to listen with specific objectives, helping them become more purposeful listeners.

Effective teaching of listening involves more than just presenting audio material. A key principle is that listening lessons should not rely solely on visual aids but should integrate activities before and after listening tasks. This means teaching listening should encompass more than just comprehension and response (Permatasari, 2013). Brown ⁶⁹(2007) outlines several important principles for teaching listening skills:

1. **Early Focus on Listening:** Prioritize listening in the early stages of English as a Second Language (ESL) instruction, helping students become familiar with the listening process.

2. **Relevance of Materials:** Use materials that relate to students' real-life experiences to highlight the importance of the content.

3. **Authentic Language:** Incorporate authentic language to challenge students with real-world vocabulary and expressions.

4. **Varied Materials:** Present a range of materials that include different speakers, accents, topics, and speaking speeds to maintain student interest and improve comprehension.

5. **Active Engagement:** Regularly ask students to demonstrate their understanding to enhance their listening skills.

6. **Audio-Only Presentation:** Introduce listening materials without visual aids initially to ensure students focus on the audio content first. Teachers should clarify the listening purposes to enhance effectiveness.

Listening is crucial for effective communication, requiring a balance of bottom-up and top-down processes. While both strategies have their advantages, such as building contextual understanding and facilitating meaning extraction, challenges like vocabulary and grammar comprehension can arise. Effective listening instruction can significantly enhance students' language skills and communication proficiency.

⁶⁹ Brown, H. D. (2007). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. Pearson Education.

According to Morley⁷⁰, listening stands out as the most critical skill for language acquisition due to its frequent use in daily life and its relatively rapid development compared to other language skills, which in turn facilitates the development of other language competencies. Listening represents the foundational skill that beginners must acquire when learning a new language. It is a receptive skill whereby language learners acquire new vocabulary through auditory input. Proficiency in receiving information significantly impacts the ability to produce language. Those proficient in listening are more likely to comprehend and excel in productive skills such as speaking and writing. Effective teaching of listening should encompass the process of deriving meaning from spoken language, involving various micro-skills such as segmenting incoming speech into meaningful units, identifying redundant information, anticipating the speaker's statements based on linguistic cues, and storing information in memory for later retrieval while maintaining focus on the overall meaning and minimizing attention to immediate details.

The Role of Social Context in Listening Comprehension

Findings indicate that social context greatly influences listening proficiency. Learners' listening experiences are shaped by factors such as:

- **Contact:** The frequency and type of exposure to the language significantly impact listening comprehension. Increased exposure allows learners to encounter diverse linguistic structures and vocabulary, improving listening competence (Candlin & Mercer, 2001).

- **Identity:** Learners who identify strongly as bilingual or multilingual demonstrate greater confidence and adaptability in listening comprehension. Their identity helps shape their approach to listening, particularly in situations requiring code-switching or translation.

- **Competence and Function:** Desired language competence and the communicative purposes of language use guide learners in selecting relevant strategies for listening comprehension.

- **Goals:** The learner's ultimate aim in learning the language, whether for academic, professional, or personal reasons, influences their motivation and strategies in approaching listening tasks.

These factors provide a foundation for developing targeted listening instruction that resonates with students' experiences and communicative needs, emphasizing the importance of contextualized instruction for effective listening comprehension.

Discussion

The results underscore a paradigm shift in SLA, demonstrating that listening is not only teachable but also a crucial element in language competence. This shift aligns with broader theories of SLA, which emphasize the active role of learners in processing and interpreting language input. Historical and contemporary teaching methodologies reflect this shift, with

⁷⁰Morley, J (2001). *Aural Comprehension Instruction: Principles and Practices*. In M. Celce-Murcia (Ed.),

Teaching English as a Second or Foreign Language (pp. 69-85) Boston: Heinle and Heinle.

ent approaches advocating for listening instruction that incorporates cognitive strategies and engages learners' social contexts ⁷¹(Vandergrift, 1999).

Teaching listening within a social context, as demonstrated by Candlin and Mercer's (2001) criteria, allows educators to develop instruction that resonates with students' goals and communicative needs. By recognizing the social factors influencing learners, educators can design listening activities that are both relevant and impactful, supporting learners in developing a sense of linguistic identity and competence.

Bottom-up and top-down processes further illustrate listening's complexity. While bottom-up processes, such as recognizing phonemes and building meaning from smaller units, are essential for beginners, top-down processes are particularly useful in contextualizing information. Together, these approaches provide a holistic framework for understanding listening comprehension, emphasizing the need for integrated, diverse instructional strategies.

Conclusion

This study highlights the importance of structured listening instruction in SLA. Listening is an active skill that should be cultivated alongside other language abilities. Educators are encouraged to adopt varied methodologies, adapting instruction to learners' social contexts and utilizing bottom-up and top-down strategies. Embracing these principles within SLA curricula fosters greater communicative competence, equipping learners to process language and respond effectively in real-world scenarios. As listening instruction continues to evolve, it holds the potential to empower language learners as active participants in their educational journey. Further research should explore long-term impacts of these methodologies and examine how digital tools might augment listening instruction, offering new ways to create engaging, relevant listening experiences for learners worldwide.

REFERENCES

- Brown, H. D. (2007). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. Pearson Education.
- Candlin, C., & Mercer, N. (2001). *English language teaching in its social context: A reader*. Psychology Press.
- Graham, S. (2003). Learner strategies and advanced level listening comprehension: Further towards a learner-based perspective. *Language Learning Journal*, 28(1), 64-75.
- Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). *Techniques and principles in language teaching* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). *Teaching ESL/EFL listening and speaking*. Routledge.

⁷¹ Vandergrift, L. (1999). Facilitating second language listening comprehension: Acquiring successful strategies. *ELT Journal*, 53(3), 168-176.

Norris, J. M., & Ortega, L. (2000). Effectiveness of L2 instruction: A research synthesis and quantitative meta-analysis. *Language Learning*, 50(3), 417-528.

Permatasari, P. (2013). Listening comprehension strategies in EFL classrooms. *English Language Teaching*, 6(5), 87-97.

Richards, J. C. (2008). *Teaching listening and speaking: From theory to practice*. Cambridge University Press.

Vandergrift, L. (1999). Facilitating second language listening comprehension: Acquiring successful strategies. *ELT Journal*, 53(3), 168-176.

**KORREKSION ISHLARNI SAMARALI TASHKIL ETISHDA O'QITUVCHI-
LOGOPEDNING XAMKORLIK ISHLARINING AHAMIYATI****Maxmudova Madinaxon Sobirxonovna***Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti PhD**E-mail: Xurshidmaxmudov63@gmail.com Tel: +998911512727**ORCID 0009-0007-1749-5379*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchi –logopedning boshlang'ich sinf o'qtuvchisi, maktabgacha ta'lim muassasalari xamda ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar mazmuni yoritilgan. Maqolada bolalarda kuzatiladigan nutq nuqsonlarini korreksiya qilishda kompleks yondoshuvni ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasasi va maktabdagi logopedik punktlarning hamkorligiga erishish omillari, ularning hamkorlikda ishlashlari bolalardagi nuqsonlarni oldini olish va bu nuqsonlarning o'quvchilar tomonidan yozuv va o'qish malakalarini o'zlashtirishga salbiy ta'sirini minimal darajaga olib kelishi haqidagi ilmiy fikrlar bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: logoped, differentsial, tovush, tallaffuz, korrektsiya, yozma nutq, og'zaki nutq, nutq nuqsoni, fonematik jarayon, eshituv idroki.

**ЗНАЧЕНИЕ СОТРУДНИЧЕСТВА ПЕДАГОГА И ЛОГОПЕДА В
ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ**

Аннотация. В данной статье описано содержание работы, проводимой педагогом-логопедом с учителями начальных классов, дошкольных образовательных учреждений и родителями. В статье рассмотрены факторы обеспечения комплексного подхода к коррекции дефектов речи, наблюдаемых у детей, достижения сотрудничества дошкольных образовательных учреждений и школьных логопедических центров, их сотрудничества в профилактике дефектов речи и приобретении учащимися навыков письма и чтения. изложены научные мнения, сводящие эффект к минимальному уровню.

Ключевые слова: логопед, дифференциал, звук, произношение, коррекция, письменная речь, устная речь, дефект речи, фонематический процесс, слуховое восприятие.

**THE IMPORTANCE OF TEACHER-SPEECH THERAPIST COOPERATION
IN EFFECTIVE ORGANIZATION OF CORRECTIONAL WORK**

Abstract. This article describes the content of the work carried out by the teacher-speech therapist with primary school teachers, preschool educational institutions and parents. In the article, the factors of ensuring a comprehensive approach to the correction of speech defects observed in children, achieving cooperation between preschool educational institutions and school speech therapy centers, and their cooperation in preventing children's defects and the acquisition of writing and reading skills by students of these defects are discussed. scientific opinions that bring the effect to a minimum level are stated.

Key words: speech therapist, differential, sound, pronunciation, correction, written speech, oral speech, speech defect, phonemic process, auditory perception.

KIRISH

Korreksion ishlarning samaradorligi o'qituvchi – logopedning boshlang'ich sinf o'qituvchisi bilan olib boruvchi hamkorligiga bog'liq. Ko'pincha o'qituvchi – logoped boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan noroziliklar bo'lishiga duch keladi. Buning sababi boshlang'ich sinf o'qituvchilari, ayniqsa katta avlod vakillari logopedik ishning maqsadini to'g'ri tushunmasliklari natijasida kelib chiqadi, ularning fikriga ko'ra logoped faqatgina tovush talaffuzida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ish olib borishi kerak va ular tovushlarning barchasini to'g'ri talaffuz qiluvchi, biroq yozma nutq nuqsonlariga ega bo'lgan bolalarning logoped tomonidan mashg'ulotlarga olishini tushunmaydilar. Mana shu sababga ko'ra o'qituvchi – logoped va boshlang'ich sinf o'qituvchisi orasida kelishmovchiliklar paydo bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlar maqsadi bolani o'zini-o'zi boshqarishga, bunday shiddat bilan rivojlanib borayotgan jamiyatda o'z o'rnini egallashga o'rgatishdan iborat bo'libgina qolmay, ulardagi kamchilik va nuqsonlarni bartaraf etish, kompensatsiya qilishni ham tashkil etish. L.S.Vigotskiy aytganidek, korreksion ishda e'tiborni iloji boricha ertaroq boshlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Bundan tashqari murakkab nuqsonli bolalarda o'yin, o'qish, mehnat kabi kunlik faoliyatlarni rivojlantirish jarayonida ular o'zlarini hursand bo'lishlariga yoki hafa bo'lishga, omadiga, maqsad sari intilishiga, eng muhimi hayotga qiziqishiga uyg'otish mumkin. Murakkab nuqsonli bolalarni tarbiyalash jarayonidagi ish korreksion-kompensator harakterga ega bo'lishida ularni har tomonlama rivojlanishi va shaxsiyatining namoyon bo'lishini ko'rishimiz mumkin ekan.

Xuddi shunday vaziyatni oldini olish uchun logoped o'quv yilining boshidagi pedagogik kengashda nutq nuqsonlarining turlari va ularning o'quvchilar tomonidan barcha fanlardan va ayniqsak ona tili, o'qishdan o'quv materiallarini o'zlashtirishlariga ta'sir etishi haqida ma'lumot bilan chiqish qilishi kerak. SHuningdek logoped o'zining chiqishida korreksion ishning mazmuni, uni tashkil etish, korreksion ishlarning ona tili va o'qish dasturlari bilan bog'liqligi haqida ham gapirib o'tishi kerak. Tajribalarning ko'rsatishicha, boshlang'ich sinf

o‘qituvchilari logopedik ishlarning maqsadi va vazifalari bilan yaqindan tanishgach, jarayonga ob‘ektiv va qiziqish bilan munosabat bildirishni boshlaydilar.

O‘quv yili davomida logoped boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini yozuv va o‘qish jarayonlarini o‘zlashtirishga to‘sqinlik qiluvchi nutq nuqsonlarining o‘ziga xosligi, sinfdagi ulgurmovchi o‘quvchilarga differentsial yondoshuv (iloji bo‘lsa maktabda ta‘lim olayotgan aniq o‘quvchilar misolida) haqida, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘z ish jarayonlarida qo‘llashlari mumkin bo‘lgan ayrim logopedik ish usullari va mashqlari haqida, logopedik punktda faqatgina intellekti va eshitishi normada bo‘lgan logoped yordamiga muhtoj bolalargina shug‘ullanishi, bundan mustasno bo‘lgan o‘quvchilarni tegishli tartibda mutaxassis – shifokorlarga yuborish kerakligini va maxsus muassasalarga yuborishda o‘qituvchi – logoped, hamda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bajarishi kerak bo‘lgan rasmiy ishlar to‘g‘risida tanishtirib borishi lozim.

Targ‘ibot ishlarini yanada samarali bo‘lishi uchun o‘qituvchi – logoped o‘quv yili davomida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun bir nechta ochiq darslar berishi kerak.

O‘qituvchi – logoped ona tili va o‘qishga o‘rgatish metodikasini, sinflarda qaysi mavzuni qaysi vaqtda o‘tilishini yaxshi bilishi, va o‘z mashg‘ulotlarida davlat dasturi talablariga rioya etishi kerak. O‘qituvchi – logoped va boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi hamkorlikda logoped bolaga bir xildagi talablarni qo‘yishlari, uning nutqiy kamchiliklarini mavzuni o‘zlashtirmaganlik yoki grammatik qoidalarni bilmaslik bilan bog‘liq bo‘lgan xatoliklar bilan adashtirmaslik va o‘quvchini baholashda alohida e‘tiborli bo‘lish muhimdir. Zarur deb topganda o‘qituvchi – logoped boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga logopatik xatoliklar va ularning qaysi nutq nuqsoni bilan kelib chiqqanligini eslatib turuvchi eslatma tayyorlashi va tarqatishi mumkin.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun eslatmaning namunasi

I. Fonematik jarayonlar va eshituv idrokining shakllanmaganligi bilan shartlanuvchi xatolar:

- 1) harf va bo‘g‘inlarning tushib qolishi – “mashna” (mashina);
- 2) harf va bo‘g‘inlar o‘rning almashishi – “rekmala” (reklama);
- 3) harf va bo‘g‘inlarni so‘z oxirida tushirib qoldirish, to‘liq yozmaslik – “old” (oldi);
- 4) ortiqcha harf va bo‘g‘inlar qo‘shib so‘zlarni uzaytirish – “buvvi” (buvi);
- 5) so‘zni umuman o‘zgartirib yuborish – “ichcha” (choy ich);
- 6) so‘zlarni qo‘shib yozish yoki ixtiyoriy joyidan ajratish – “kir ibkeldi” (kirib keldi), “tezke” (tez kel)
- 7) matnda gaplarning chegarasini aniqlay olmaslik, gaplarni qo‘shib yozish – “Mening otam haydovchi. Haydovchining ishi og‘ir u mashinani. Yashxi bilishi kerak men ham. Maktabni tugatgach men ham mashina haydashni o‘rganaman”;
- 8) bir harfni boshqasi bilan almashtirish – “makdab” (maktab);

II. Nutqning leksiko-grammatik tomonlarining shakllanmaganligi bilan shartlanuvchi xatolar:

1) agrammatizm;

2) old qo‘shimcha va qo‘shimchalarning ajratib yoki qo‘shib yozish.

Maktabgacha ta’lim muassasalari bilan xamkorlik. Bolalarda kuzatiladigan nutq nuqsonlarini korrektsiya qilishda kompleks yondoshuvni ta’minlash maqsadida ikki muhim muassasa – maktabgacha ta’lim muassasasi va maktabdagi logopedik punktlarning hamkorligiga erishish muhimdir. Ularning hamkorlikda ishlashlari bolalardagi nuqsonlarni oldini olish va bu nuqsonlarning o‘quvchilar tomonidan yozuv va o‘qish malakalarini o‘zlashtirishga salbiy ta’sirini minimal darajaga olib keladi. Bundan tashqari, maktabgacha ta’lim muassasalarining logopedlarining maktab lopedik punkti logopedi hamkorlikda ishlashlari, bolalarni o‘rganib chiqish va ularga yondoshuvni aniqlashga sarflanuvchi vaqtni nisbatan tejalishiga olib keladi.

Bu ikki muassasaning logopedlari hamkorligi asosan hamkorlikda tashkil etiladigan tuman metod kengashlarida amalga oshiriladi va ularda tashkiliy, metodik masalalar xal etiladi, ilg‘or tajribalar o‘rganiladi.

Tashkiliy masalalarga avvalambor, maktab logopunktida logopedik guruhlarini tashkil etish ishlari kiritiladi.

Maktabgacha ta’lim muassasalarining logopedlari o‘quv yilining oxirida (15 mayda) ularning tarbiyalanuvchilari tumandagi qaysi maktablarga ketishlarini aniqlashadi va bolalarning familiyasi, ismi, uy manzili va telefon raqami, ta’lim oluvchi maktabi raqami, hamda maktabgacha ta’lim muassasasini tugatish vaqtidagi logopedik xulosani ko‘rsatgan xolda bolalarning ro‘yhatini tuzadi. 15 maydan keyin ushbu ma’lumotlar maktabgacha ta’lim muassasalarida boshlangan korrektsion ishlar maktab lopedik punkti logopedi tomonidan davom ettirilishi uchun unga taqdim etiladi.

O‘quv yilining boshida, birinchi metod sho‘bada maktabgacha ta’lim muassasalarining logopedlari va maktab lopedik punkti logopedlari yangi o‘quv yilidagi hamkorlik ishlari rejasini tuzib oladilar, unda metod kengashlarni o‘tkazilish miqdori va vaqti, asosiy korrektsion ish turlarining yo‘nalishlari ko‘rsatilib o‘tiladi.

Ota-onalar bilan xamkorlik. Maktab lopedik punkti logopedining ishida logopunktga qabul qilingan bolalarning ota-onalari katta ko‘makchi hisoblanadilar.

Logoped ilk bor ota-onalar bilan sentyabr oyining o‘rtasida, guruhlarini tuzib olgach va mashg‘ulotlar jadvali chiqgach ota-onalarni yig‘ganida uchrashadi. Tajribalarning ko‘rsatishicha, ota-onalarning aksariyat qismi o‘qituvchi – logoped nima ish qilishini umuman bilmaydilar. Bundan tashqari, ayrim ota-onalar ularning farzandlari logopunktga jalb etilganligiga salbiy munosabat bildiradilar va shu asnoda kelishmovchiliklar kelib chiqadi.

Mana shunday kelishmovchiliklarning oldini olish maqsadida logoped sentyabr oyining boshida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi yig‘gan ota-onalar majlisida ishtirok etadi va umuman o‘zining ishi mazmuni haqida qisqa axborot beradi. Logoped nutq nuqsoni bu faqatgina tovushlarni talaffuz qilishdagi nuqson emasligini, tovushlarni barchasini to‘g‘ri talaffuz qiluvchi o‘quvchilarda ham yozuv va o‘qishni o‘zlashtirishga to‘sqinlik qiluvchi fonetiko-

fonematik, leksik va grammatik nuqsonlar kuzatilishini, buning natijasida esa o‘quvchi bolalarni o‘zlashtirishga qiynalishini ota-onalarga tushuntirib berishi kerak. Mana shunday arzimasdek tuyulgan, lekin bolaning maktab dasturini o‘zlashtirishida muhim hisoblangan nuqsonlarni logopunkttdagi mashg‘ulotlar natijasida bartaraf etish mumkinligiga ota-onalarni ishontirishi zarur.

NATIJA VA MUHOKAMA

Nutq nuqsoniga ega o‘quvchining tashxisiga aniqlik kiritish maqsadida logoped ota-onalar (qonuniy vakillar) roziligi bilan tegishli davolovchi- profilaktik muassasa shifokorlari (asab kasalliklari shifokori, bolalar psixiatri, otolaringolog, oftalmolog) tomonidan ko‘rikdan o‘tish uchun yo‘llama beradi.

O‘quvchilarni logopedik punktda tashkil etilgan o‘quv mashg‘ulotlariga qatnashish majburiyatiga javobgar o‘qituvchi- logoped, sinf rahbari, ta‘lim muassasasi rahbari sanaladi.

O‘qituvchi –logoped umumta‘lim muassasasi o‘qituvchilari va ota- onalariga (qonuniy vakillar) o‘quvchining o‘zlashtirish bo‘yicha yetishmovchiliklarini sababini aniqlash yuzasidan maslahatlar, hamda, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan tavsiyalar beradi. O‘qituvchi –logoped birlamchi nutq nuqsoniga ega bolalarni o‘z vaqtida aniqlash guruhlarini komplektlash va tashkil etishga ma’suldir.

O‘qituvchi –logoped:

- ✓ turli og‘zaki va yozma nutq kamchiliklarini bartaraf etish bo‘yicha mashg‘ulotlar olib boradi. Mashg‘ulotlarni o‘tish jarayonida birlamchi nutq kamchiligi bilan bog‘liq bo‘lgan ona- tili yuzasidan o‘zlashtirmaslikning oldi olish va kamchiliklarni bartaraf etish ishlari olib boriladi.

- ✓ o‘qituvchilar bilan o‘quvchi tomonidan umumta‘lim dasturlarni (ayniqsa, ona- tili) egallashga doir muammolar yuzasidan hamkorlikni amalga oshiradi.

- ✓ rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarga samarali ta‘lim- tarbiya berish maqsadida bolalar poliklinika va psixologik- tibbiy- pedagogik komissiya logopedlari, mutaxassis – shifokorlari, maktabgacha ta‘lim muassasalari, maxsus (korreksion) ta‘lim muassasalari bilan doimiy aloqada bo‘ladi.

- ✓ o‘qituvchi –logopedlar uslubiy birlashma ishlarida faol ishtirok etadi.

umumta‘lim muassasasi rahbariga ushbu umumta‘lim muassasasida og‘zaki va yozma nutq rivojlanishidagi kamchiliklarga ega o‘quvchilarning soni, logopedik punktda amalga oshirilgan ish natijalari haqida tegishli shaklda hisobot beradi.

Xulosa

Logopedik mashg‘ulotlar, psixo-terapevtik ta’sir, sog‘lomlashtirish tadbirlari va davolash ishlari iloji boricha kompleks tarzda olib borilsa, murakkab nuqsonli bolalar korreksion ta‘limining asosiy ko‘rsatgichi – ularning mustaqilligi intellektual faolligining o‘sishi, maqsad sari intilishi hamda mehnat faoliyatining, ta‘lim va faoliyatining oshishiga qisman bo‘lsada erishish mumkin. Xulosa qilib shuni aytish joiz-ki, o‘qituvchi-logopedning xamkorlikdagi ishi

q kamchiliklariga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarning sa
bo‘lishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziëev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib – intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag‘ishlangan majlisdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, № 11.
2. SHaripova D.D. Imkoniyati cheklangan xotin-qizlar va yoshlarni huquqiy bilimlarini oshirish yo‘llari. // Aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash – davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi (seminar- trening natijalari) – Toshkent, 2008. – B. 33-36.
3. Muminova L.R., Ayupova M.Yu. Logopediya. T., 1997
4. FayziyevaU.Yu., Abdurazakova D.Do‘stona munosabat muxitidagi maktab. O‘XTV Avloniy nomidagi XTRXMOMI, BMT Yunisyef.XBJ. T., 1994.
5. Ture Yonson tomonidan tayyorlangan -"Inklyuziv ta'lim" "Opereyshen Mersiy" - Toshkent-2003 yil. O'qituvchilar uchun qo'llanma.

XORIJIY METOD VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI INTEGRATSIYA QILISH: NAZARIY YONDASHUVLAR VA PRINSIPLAR.

Soliyev Oybek Soxibjon o‘g‘li
Qo‘qon DPI tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy metodlar va zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish tahlil qilinadi. Konstruktivizm, kognitivizm va sotsiokulturalizm nazariyalari asosida o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali qilish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish usullari ko‘rib chiqiladi. Amaliy misollar yordamida integratsiya jarayonining afzalliklari, jumladan, o‘quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish haqida so‘z yuritiladi. Maqola ta’lim jarayonida xorijiy metodlar va texnologiyalarning muvaffaqiyatli qo‘llanishi uchun muhim yo‘l-yo‘riqlarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: Xorijiy metodlar, zamonaviy texnologiyalar, ta’lim integratsiyasi, konstruktivizm, kognitivizm, sotsiokulturalizm, pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar, o‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta’lim, ta’lim samaradorligi.

INTEGRATING FOREIGN METHODS AND MODERN TECHNOLOGIES: THEORETICAL APPROACHES AND PRINCIPLES.

Abstract: This article analyzes the integration of foreign methods and modern technologies into the educational process. Based on the theoretical frameworks of Constructivism, Cognitivism, and Socioculturalism, the article explores ways to use contemporary technologies to enhance students’ learning experiences. Practical examples highlight the benefits of this integration, such as deepening students’ knowledge, and fostering critical and creative thinking skills. The article also provides essential guidelines for the successful application of foreign methods and technologies in the educational system.

Keywords: Foreign methods, modern technologies, education integration, constructivism, cognitivism, socioculturalism, pedagogical technologies, innovative approaches, learner-centered education, educational effectiveness.

ИНТЕГРАЦИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ МЕТОДОВ И СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И ПРИНЦИПЫ

Аннотация: В данной статье анализируется интеграция зарубежных методов и современных технологий в образовательный процесс. Рассматриваются способы

...именения современных технологий для повышения эффективности процесса усвоения знаний обучающимися, основанные на теориях конструктивизма, когнитивизма и социокультуризма. Через практические примеры обсуждаются преимущества интеграции, такие как углубление знаний студентов, развитие их творческих и критических мыслительных способностей. В статье представлены важные рекомендации для успешного применения зарубежных методов и технологий в образовательном процессе.

Ключевые слова: зарубежные методы, современные технологии, интеграция в образовании, конструктивизм, когнитивизм, социокультуризм, педагогические технологии, инновационные подходы, обучение, ориентированное на студента, эффективность образования.

Kirish: Bugungi globallashuv davrida ta'lim sohasidagi o'zgarishlar va yangiliklar har kuni ortib bormoqda. Xorijiy metod va zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki o'quvchilarning yangi bilimlarni o'zlashtirishdagi qobiliyatlarini ham kuchaytiradi. Ushbu maqolada xorijiy metodlar va zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilishning nazariy yondashuvlari va prinsiplarini tahlil qilish bilan birga, aniq misollar yordamida ularning amaliy qo'llanilishi ko'rib chiqiladi.

Nazariy yondashuvlar

Xorijiy metodlar va zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilishning nazariy asosi pedagogika sohasidagi yetakchi nazariyalar bilan bog'liq bo'lib, ular o'quvchilarning bilim olish jarayonini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ushbu nazariyalarni amaliyotga tatbiq etish o'quvchilarning bilim darajasini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

1. Konstruktivizm - Konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, o'quvchilar bilimlarni o'zlarining avvalgi tajribalariga asoslanib, faol ravishda yaratadilar. Masalan, matematika darslarida xorijiy metodlardan biri bo'lgan "Project-Based Learning" (PBL) orqali o'quvchilar aniq muammolarni hal qilishadi. Ular real hayotiy vaziyatlarda matematik formulalarni qo'llab, o'z bilimlarini mustahkamlashadi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, Geogebra yoki Desmos kabi dasturlar, o'quvchilarga grafiklar va funksiyalarni ko'rish va manipulyatsiya qilish imkoniyatini beradi, bu esa ularning tushunchalarini chuqurlashtiradi [2, 37b].

2. Kognitivizm - Kognitivizm yondashuvi o'quvchilarning aqliy jarayonlariga e'tibor qaratadi. Ushbu nazariyaga asoslangan holda, zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quvchilar yangi bilimlarni tezroq o'zlashtiradilar. Masalan, tarix darslarida "Mind Mapping" texnikasi orqali o'quvchilar turli tarixiy voqealarni va ularning bir-biriga bo'lgan ta'sirini grafik tarzda tasvirlaydilar. Buning uchun MindMeister yoki Coggle kabi onlayn vositalardan foydalanish mumkin [2, 45b]. Bu o'quvchilarga murakkab ma'lumotlarni strukturalashtirish va yaxshiroq tushunish imkonini beradi.

3. Sotsiokulturalizm - Vygotskiyning sotsiokulturalizm nazariyasi o'quvchilarning bilim olish jarayonida ijtimoiy va madaniy kontekstning ahamiyatini ta'kidlaydi. Masalan,

at tili darslarida "Language Immersion" metodidan foydalanish samarali bo‘lishi mu
Ushbu metod xorijiy tilni o‘rganishda o‘quvchilarning til muhiti bilan to‘liq integratsiya bo‘lishini ta‘minlaydi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida, masalan, Duolingo yoki Babbel kabi mobil ilovalar orqali o‘quvchilar turli madaniyatlar bilan tanishib, tilni amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Integratsiya prinsiplari

Xorijiy metod va zamonaviy texnologiyalarni ta‘lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun bir nechta muhim prinsiplar mavjud. Ushbu prinsiplar ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirishga, o‘quvchilarning o‘zlashtirish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

1. Moslashuvchanlik - Moslashuvchanlik prinsipiga ko‘ra, ta‘lim jarayonida qo‘llaniladigan metod va texnologiyalar o‘quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos kelishi kerak. Masalan, moslashuvchan o‘rganish muhiti yaratish uchun Flipped Classroom modeli samarali hisoblanadi. Ushbu modelda o‘quvchilar darslik materiallarini oldindan onlayn o‘rganadilar, so‘ngra sinfda o‘qituvchi bilan muhokama qiladilar. Bu metod Coursera yoki Khan Academy kabi platformalar orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu model o‘quvchilarga materiallarni o‘zlariga qulay vaqtda o‘rganish imkonini beradi, bu esa o‘rganish jarayonini moslashuvchan qiladi.

2. O‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligi - Ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlik juda muhimdir. Masalan, "Collaborative Learning" metodidan foydalanib, o‘quvchilar kichik guruhlarda birgalikda ishlaydi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, Google Docs yoki Microsoft Teams kabi platformalar orqali o‘quvchilar birgalikda matnlar ustida ishlashlari, loyihalarni birgalikda bajarishlari mumkin. Bu nafaqat ularning bilim darajasini oshiradi, balki jamoaviy ishlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

3. Innovatsion yondashuv - Innovatsion yondashuv ta‘lim jarayonida doimiy ravishda yangi texnologiyalarni qo‘llashni talab qiladi. Masalan, STEM darslarida Arduino yoki Raspberry Pi kabi texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarga dasturlash va texnik loyihalar yaratish imkoniyatini beradi. Bu esa ularning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi va ularni zamonaviy dunyo talablariga moslashtiradi.

4. O‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta‘lim - O‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta‘lim prinsipiga ko‘ra, har bir o‘quvchi individual yondashuv talab qiladi. Masalan, adaptiv ta‘lim tizimlari, masalan, Smart Sparrow yoki DreamBox kabi platformalar o‘quvchilarning bilim darajasi va o‘rganish uslubiga mos ravishda materiallarni taqdim etadi. Bu tizimlar o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga moslashadi va ular uchun individual o‘rganish yo‘llarini yaratadi, bu esa ta‘lim jarayonini samarali qiladi [2, 71b].

Xorijiy metodlar va zamonaviy texnologiyalarni integratsiya qilish bugungi ta‘lim tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bu integratsiya jarayoni o‘quvchilarning bilim olish usullarini tubdan o‘zgartirib, ularni zamonaviy dunyoda raqobatbardosh bo‘lishiga yordam beradi. Ta‘lim jarayonida xorijiy metodlar va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash

qali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlari, ijodiy va tanqidiy fikrlash mala rivojlanadi [3, 4b]. Ushbu jarayon nafaqat o‘quvchilarning individual o‘zlashtirish darajasini oshiradi, balki ularning jamoaviy ishlash va ijtimoiy mas’uliyatni his qilish kabi ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

Nazariy yondashuvlar asosida ko‘rsatib o‘tilganidek, ta’lim jarayonida konstruktivizm, kognitivizm va sotsiokulturalizm nazariyalari zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashganda, o‘quvchilarning bilim olish jarayonini chuqurlashtirish va mazmunli qilish imkonini beradi. Bu yondashuvlar asosida ta’lim jarayonida real hayotiy vaziyatlarga moslashish, muammolarni hal qilish qobiliyatlari rivojlanadi, bu esa ularni kelajakdagi hayotga tayyorlaydi.

Xulosa: Zamonaviy texnologiyalar, xususan, raqamli vositalar, virtual ta’lim platformalari, va mobil ilovalar yordamida ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish mumkin. Bu texnologiyalar ta’lim jarayonini moslashuvchan va individuallashtirilgan qiladi, har bir o‘quvchining ehtiyojlariga mos keladigan o‘quv muhitini yaratadi. Shu bilan birga, o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, innovatsion yondashuvlar va o‘quvchilarga yo‘naltirilgan ta’lim prinsiplarini amalda qo‘llash orqali o‘quvchilarning ta’lim jarayonida faolligini oshirishga erishiladi.

Amaliyotda qo‘llangan misollar orqali ko‘rinib turibdiki, xorijiy metodlar va zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish, o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning global dunyodagi muvaffaqiyatli ishtirokini ham ta’minlaydi. Shu sababli, ta’lim tizimi islohoti jarayonida bu yondashuvlarga alohida e’tibor qaratish zarur. Ta’lim muassasalari va o‘qituvchilar bu metodlarni faol ravishda qo‘llash orqali, kelajak avlodni yanada ma’lumotli, ijodiy va ijtimoiy mas’uliyatli shaxslar sifatida tarbiyalaydilar. Bu esa jamiyatimizning barqaror rivojlanishiga, iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalishiga hissa qo‘shadi.

Umuman olganda, xorijiy metodlar va zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish, nafaqat o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantiradi, balki ularni zamonaviy dunyo talablariga mos keladigan shaxslar sifatida shakllantirishga ko‘maklashadi. Shu bilan birga, ta’lim tizimining xalqaro standartlarga mos kelishini ta’minlaydi va o‘quvchilarning global raqobatbardoshligini oshiradi. Bu jarayonni to‘g‘ri yo‘naltirish va boshqarish orqali ta’lim tizimida katta yutuqlarga erishish mumkin.

FOYDALANIGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O.S. Soliyev, “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining zamonaviy axborot texnologiyalari hamda didaktik o‘yinlar yordamida darslarda faoligini oshirish” mavzusidagi maqolasi “ILM SARCHASHMALARI” Urganch davlat universitetining ilmiy-nazariy, metodik jurnali. 4-son, 2023.

2. Mason, Robin. Globalizing Education: Trends and Applications. New York: Routledge, 1998.

3. O.S. Soliyev, “Ta’lim jarayonida zamonaviy axborot va ijtimoiy texnologiyalar
tutgan o‘rni” mavzusidagi maqolasi “МУҒАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ”, Илимий-методикалық журнал. 1-сан 2024.

4. Soliev O. GENERAL CONCEPTS ABOUT EDUCATIONAL LAWS AND
METHODS OF EFFECTIVE USING THEM IN EDUCATIONAL PROCESSES //Journal of
Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 448-452.

5. Soliyev O. PEDAGOGIKA FANINI O‘QITISHDA ILMIY-TADQIQOT
METODLARIDAN FOYDALANISH //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B6. – С.
38-42.

TIBBIY TA'LIM TALABALARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLILIKNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ergasheva Shahlo Po'latovna

*Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti, pedagogika va psixologiya fani
o'qituvchisi*

eshahlo90@gmail.com. 998902300066

Annotatsiya. Bugungi kunda tibbiyot mutaxassislarini kommunikativ kompetentligini rivojlantirish bo'yicha dolzarb muammo bo'lib kelmoqda. Maqolada bo'lajak tibbiyot xodimlarini kommunikativ kompetentligini rivojlantirishni quyidagi mezonlar asosida o'rganib chiqdik: Tibbiy ta'limda aniq maqsadga yo'naltirilganlik; Bemor bilan shifokorlar o'rtasida internal yoki eksternal nazorat tartibi; Bemor bilan munosabatning keng doirasida ifodalanuvchi kirishimlilik (eksternallar uchun xos) kabilar.

Kalit so'z. Kommunikatsiya, kasbiy faoliyat, verbal kommunikatsiya, noverbal kommunikatsiyalarni, impulsivlik, ekspressivlik, intraindivid, kommunikativ motivlar, shaxsning o'quvi, xislatlari, fazilatlar, bilim, ko'nikma, malakalar yaxlitligi.

Kirish. Dunyoda bugungi kun mutaxassisining kommunikativ kompetensiyalarining shakllanganligi bilan bog'liq bo'lgan yangi talablar qo'yilmoqda. Kommunikativ kompetensiyaga shaxsning hayoti davomida shakllanishiga yordam beruvchi, shaxsni har tomonidan uni o'rab turgan voqelikni anglashiga imkon beruvchi sifatlardan biridir. Bugun dunyoda shifokor deontologiyasi va uning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga bag'ishlangan tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Germaniyaning Akkon Hochschule für Humanwissenschaften oliy tibbiy pedagogika maktabida, Yaponiyaning JOICFP, JSHEP Federativ salomatlik markazlarida, shifokorlarni tayyorlashda nafaqat kasbiy kompetentligini rivojlantirish, balki ularning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan tadqiqotlar tizimi yo'lga qo'yilgan.

Jahon tibbiy ta'lim tizimida ham bugungi kunda bo'lajak shifokorlarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan bir qator tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu tadqiqotlar YUNESKO tomonidan qabul qilingan 2030-yilgacha xalqaro ta'lim konsepsiyasida, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan amalga oshirilayotgan xalqaro loyihalar va seminar – treninglar, konferensiyalar, vebinarlarda e'tirof etilmoqda. Shuningdek, bo'lajak shifokorlarning kommunikativ kompetensiyasini

rivojlantirishga qaratilgan o‘quv qo‘llanmalar, elektron resurslarni takomillashtirish ahamiyatga ega.

Respublikamizda tibbiy ta’limni rivojlantirishda xalqaro standartlarga mos keluvchi o‘quv dasturlari bilan muvofiqlashtirish tibbiy ta’lim tizimini takomillashtirishga asos bo‘ldi. O‘zbekiston sharoitida milliy mintalitetimiz, urf-odatlarimizni inobatga olgan holda xorijiy tajribalar asosida tibbiy ta’lim sifatini tubdan isloh qilish davr talabidir. Xususan mamlakatimizda kadrlar tayyorlashning sifat darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, har bir tibbiy ta’lim muassasasi jahonning yetakchi ilmiy-ta’lim muassasalari bilan yaqin hamkorlik aloqalari o‘rnatishi va tibbiy ta’lim talabalarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish, tibbiy ta’lim darajasini sifat jihatidan oshirish va tubdan takomillashtirish asosiy vazifalar sifatida belgilandi.

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kun tibbiyot mutaxassislari kommunikativ kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha dolzarb muammo, o‘sib kelayotgan yoshlarni mehnat faoliyatlarida o‘z o‘rnini topishlariga, sifatli ta’lim olishlariga, shaxslararo ijtimoiy-madaniy munosabatlarini shakllantirishga yordam berishi kerak, biroq bunda eng muhimi – shaxsni talabga to‘la javob beradigan darajada rivojlanish sharoitlari va o‘z imkoniyatlarini amalga oshira oladigan shaxsni shakllantirishdir. Aynan shuning uchun ham tibbiy ta’limning asosiy vazifasi, bo‘lajak shifokorlarni kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismi bo‘lgan kommunikativ kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish bo‘lishi kerak.

Faoliyat jarayonlarini o‘rganish va tadqiq etish jarayonida “kasbiy faoliyat – insonni o‘zi egallagan mutaxassisligi doirasida faoliyat olib borishi, faoliyat jarayonida ehtiyojlari, manfaatlari, faoliyat predmeti, motivlari, kasbiy faoliyatning maqsadlari, amalga oshirish yo‘llari, vositalari va usullarini tashkil etish” sifatida qaradik.

“Kommunikatsiya” so‘zi dunyoning barcha tillarida doimiy va keng qo‘llaniladigan chet el so‘zlaridan biri sanaladi. “Kommunikatsiya” so‘zi lotin tilidagi “communico” so‘zidan olingan bo‘lib, “umumiy qilayapman, bog‘layapman, muomala qilayapman” degan ma’nolarni anglatadi. Bu holda biz “muomala qilayapman” iborasining ma’nosi, eng yaqini ekanini taxmin qilishimiz mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining taniqli olimlari tomonidan bir qator ilmiy yo‘nalishlar ishlab chiqilgan bo‘lib, ular bo‘lajak mutahassislarning kommunikativ-kompetentligini rivojlantirish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu masala, O‘zbekiston Respublikasi pedagog va psixologlarining (N.A.Muslimov, M.H.Usmonboyeva, D.M.Sayfurov, A.B. To‘rayev, R.X. Jo‘rayev, O.M.Musurmanova, U.SH.Begimqulov, A.A. Abduqodirov, N.N. Azizxodjayeva, M.G. Davletshin, M. Ochilov va b.) tadqiqotlarida, turli nuqtai nazarlardan (aspekt) ko‘rib chiqilgan.

A.N.Leontyevning konsepsiyasiga tayangan holda “kommunikativ faoliyati”, aniq struktur komponentlardan iborat ekanini ta’kidlash kerak. Kommunikativ faoliyat quyidagicha tavsiflanadi: 1) Shaxsdagi kommunikativ faoliyatning predmeti; 2)

Kommunikativ motivlar – munosabatlarning amalga oshirilishi; 3) Kommunikativ faoliyatning vazifalari – maqsadga erishish uchun munosabat jarayonida amalga oshirish harakatlari; 4) Kommunikativ faoliyatning mahsuli – munosabat natijasida yaratiluvchi ma’naviy va moddiy xarakterning hosil bo‘lishi; 5) Munosabatga bo‘lgan ehtiyoj insonning bilishga bo‘lgan intilishidan va boshqa insonlarni baholashdan iborat, ular orqali va ular yordamida – o‘z-o‘zini bilish va o‘ziga o‘zi baho berishi; 6) Kommunikativ faoliyatning harakatlari – boshqa insonga yo‘llanilgan bir butun jarayon bo‘lib, munosabat harakatlarining ikkita asosiy – tashabbusli va javobli kategoriyalarga ega; 7) Kommunikativ faoliyatning vositalari bu – munosabat jarayonlari bo‘lib, ular yordamida munosabat harakatlari amalga oshiriladi.

Shuni ham aloxida ta’kidlash joizki, yuqorida nomlari keltirilgan tadqiqotchilar, inson nutqida ishlatiladigan verbal kommunikatsiya, hamda nutqqa oid bo‘lmagan turli belgilarda ishlatiladigan noverbal kommunikatsiyalarni farqlaydilar.

N.SH.Turdiyev, Y.M.Asadov, S.N.Akbarova, D.SH.Temirovlarning “kompetentlilik”, “kompetensiya” tushunchalari tavsiflarida quyidagi holatlarga alohida e’tibor qaratiladi: bilimlar majmuining amalda qo‘llanilishi; shaxsning o‘quvi, xislatlari, fazilatlar; amaliy faoliyatga tayyorgarlik o‘lchovi; muammolarni hal etish, amalda zarur natijalarni qo‘lga kiritish layoqati; shaxsning professional faoliyatini ta’minlovchi bilim, ko‘nikma, malakalar yaxlitligi; faollashgan (amaliyotga tatbiq etilgan) o‘quv, bilim, tajribalar majmui; shaxsning maqsadli yo‘naltirilgan emotsional iroda kuchi.

Shunday qilib: “kompetensiya” – o‘z ichiga shaxsga oid o‘zaro bog‘liq sifatlarning barchasini, ya’ni kompetensiyalar va faoliyat usullarini kiritadi, ularning predmet va jarayonlarning ma’lum kategoriyalariga bog‘liqligi, insonni ularga nisbatan sifatli va sermahsul faoliyati uchun alohida ehtiyoji mavjudligini ko‘rsatib beradi.

Yuqoridagi tadqiqotlarga tayanib tibbiy ta’limda kasbiy faoliyatga tayyorlashda kommunikativ kompetensiyaning tavsiflarini ajratib ko‘rsatamiz, bular: bo‘lajak tibbiyot xodimini bemor bilan muloqotga kirishish jarayonida mas’uliyatli bo‘lishi, qarorni birgalikda qabul qilish bilan bog‘liq bo‘lgan, ijtimoiy kompetensiyalar; bo‘lajak tibbiyot xodimlarini faoliyat jarayonini shakllantirishdagi o‘ziga xos hayot darajasini anglashiga yordam beruvchi kompetensiyalar; bo‘lajak shifokorlarning zamonaviy ijtimoiy hayot va kasbiy faoliyatda ayniqsa muhim bo‘lgan, muloqot qilish malakasini egallaganligini belgilovchi kompetensiyalar; yangi texnologiyalarni egallash ayniqsa muhim bo‘lgan, innovatsion axborot tizimi, jamiyatning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq kompetensiyalar; bo‘lajak shifokorlarni butun umri davomida nafaqat tanlagan kasbi, shuningdek shaxsiy va ijtimoiy hayotda, qobiliyatlarini amalga oshiruvchi kompetensiyalar.

O‘sib kelayotgan, yosh avlod uchun kerakli kommunikativ tajribani o‘zlashtirish, nafaqat boshqa insonlar bilan bevosita o‘zaro kommunikativ bog‘lanish jarayonlarida balki kasbiy faoliyatni samarali tashkil qilish uchun ham zarur. Har bir inson o‘zi uchun kerakli bo‘lgan kommunikativ vaziyatlar xarakteri haqidagi ma’lumotlarni olish uchun zarur bo‘lgan vositalar:

Ijtimoiy jarayonlar ommaviy axborot vositalari, turli hil mutaxassislik doirasidagi adabiyotlardan tashkil topishi mumkin). Shu sababli albatta har bir bo‘lajak shifokorlarga kasbiy faoliyatiga doir integratsion kommunikativ kompetentlilik haqida ham gapirish zarur, ba’zi bir alohida hollar bundan mustasno, bu jarayonga maxsus, mutaxassislikga doir ta’lim kuchli ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Bo‘lajak tibbiyot xodimlarini kommunikativ kompetentligini rivojlantirishni quyidagi mezonlar asosida tavsifladik: Tibbiy ta’limda aniq maqsadga yo‘naltirilganlik; Bemor bilan shifokorlar o‘rtasida internal yoki eksternal nazorat tartibi; Bemor bilan munosabatning keng doirasida ifodalanuvchi kirishimlilik (eksternallar uchun xos); Bemor bilan shifokor o‘rtasidagi hamkorlik vositasida erishiluvchi kommunikativ jarayonining sermahsulligi; Bemor va shifokor o‘rtasidagi amaliy tajriba (kompetensiyalar, odatlar); Psixologik xususiyatlar (mijoz, jins va yoshga oid, etnik, patologik xususiyatlar); Bemorning individual xarakteri; Bemorning munosabatlar tizimi (o‘z o‘zini qadrlash, insonlar va jamiyatdagi voqea va xodisalarga ishonish; sermahsul munosabatlar; dialogik, shaxsga oid yo‘naltirilganlik); Bemor va shifokor o‘rtasidagi hissiy-irodaviy tavsiflar (hissiy barqarorlik, ifodalilik, ijobiy his-tuyg‘ularning ustunligi va o‘zini o‘zi nazorat qilish); Bemorning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari (dadillik, ishonch, tarbiyalilik, kirishimlilik, samimiylik, mehribonlik, o‘zini erkin tutish); Bemor bilan shifokor o‘rtasidagi munosabatga bo‘lgan ehtiyoj bilan belgilanuvchi kommunikatsiyaning yo‘naltirilganligi (o‘zaro muloqot, diqqat bilan tinglash, fikrlar almashinuvi); Impulsivlik, ekspressivlik, aloqaga kirishish tezligi, fikrlashdagi moslashuvchanlik; Intraindivid munosabat jarayonining struktur komponentlari (motivatsiya, maqsadlar, ijtimoiy persepsiya xususiyatlari, kommunikativ harakatlar, o‘zini o‘zi nazorat qilish, u yoki bu hissiyotlar hamrohlik qiluvchi kechinmalar); Ruhiiy jarayonlar (idrok, fikrlash, xotira, kechinmalar, iroda); Motivatsion-ehtiyojga oid (ruhiyatiga ta’sir etish o‘ziga nisbatan ishonch hissini uyg‘otish); Ijtimoiy qobiliyatlar (boshqalarni tushinish, empatiya, identifikatsiyalash (aynan o‘xshatish), senzitivlik, kuzatuvchanlik va h.k.); Qayta o‘zgartiruvchi faollik (ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish, hissiy muhim aloqalarni o‘rnatish, bir-birini tushunishga erishish, o‘z ruhiy holati haqida o‘ylash (refleksiya) va h.k.).

Yuqoridagi tahlillarga tayanib tibbiy ta’lim jarayonida kommunikativ kompetentlikga quydagicha mualliflik ta’rifini keltirdik.

Kommunikativ kompetentlik bu – kishilar bilan muloqotga kirishish etikasi bo‘lib, bevosita tibbiyot sohasida so‘z bilan ta’sir ko‘rsatishdir.

Shunday qilib, bemor va shifokor o‘rtasidagi munosabatlarning jadallashgan sharoitlarida, kommunikativ kompetentlilikning yuqori darajasi, bo‘lajak shifokorlardan tayyorgarligi va himoyalaniish darajasi yaxshiroq bo‘lgan mutaxassisni tayyorlashi mumkin. Bunda bo‘lajak shifokorlarning kasbiy faoliyatini eng muhim tarafi aynan insonlar bilan ishlash bo‘lishi kerak. Biroq, kommunikativ munosabatning barcha shakllarini yuqori darajada egallashi va mos ravishda o‘zini o‘rab turgan insonlar bilan ishni to‘g‘ri tashkil qilish uchun, bo‘lajak shifokorlar ayniqsa topqirlik, hozirjavoblik, uddaburonlik, o‘ziga bo‘lgan ishonch,

...qlik qobiliyatini egallagan bo‘lishi kerak. Olib borilgan taxlillarimizdan kelib chiqqan bo‘lajak shifokorlarning kommunikativ kompetentlik darajasini belgiladik: Yuqori darajasi: o‘ziga nisbatan e’tiborli, o‘zining emotsiyasini boshqara oladi, o‘zini qayerda qanday tutishni biladi; O‘rta daraja: bemorlar bilan munosabatda ochiq ko‘ngil, boshqalar bilan samimiy, bemorlar tamonidan his tuyg‘ulari ifodalanyotganda vazminlik bilan eshitadi, o‘zini reaksiyasini bemorlarga sezdirmaydi; Quyi daraja: bemorlar bilan munosabatda yuqori impulsivlik ochiq ko‘ngillik, erkinlik yuqori darajada emas, yurish – turishini hulq atvorini o‘zgartirmaydi.

Bo‘lajak shifokorning kasbiy tayyorgarligi qanday bo‘lishidan qat’iy nazar, u avvalo o‘ziga xos xususiyati, fazilatlarini, ya’ni qiziqishlari, munosabatning ustun bo‘lgan uslubi, qadriyatlarini, dasturi va h.k.ga ega bo‘lishi lozim.

Xulosa va takliflar. Bo‘lajak shifokorlarda kommunikativ kompetentlikni shakllantirishda bugungi kundagi muhim muammoni o‘rganib, tibbiy ta’limning malakali mutaxassislar tayyoplashning ko‘p bocqichli tizimiga o‘tish zamonaviy bilimlarni egallanayotgan bo‘lajak shifokorlarni bugungi zamonaviy tibbiyot cohasining talablari bilan hamohang ekanini ta’kidlash zarur. Olib bopilgan tadqiqot tahlili jarayonida aniqlandiki, hozirda mavjud tibbiy ta’lim muassasasida bo‘lajak shifokorlarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, an’anaviy tibbiy ta’lim tizimida kasbiy faoliyatga tayyorlashda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish zarurati mavjudligi. Ta’kidlash zarurki, bugun zamonaviy bilimga ega bo‘lgan shifokorlarni tayyorlash jadal sur’atlar bilan o‘zgarmoqda, chunki jamiyatga shunchaki professional shifokor emas, balki innovatsion yondashuvlar asosida ishlaydigan, davolashning yangi metodikalarini egallagan kompetent mutaxassis zarur. Shu qoidaga muvofiq, tibbiy ta’limda bo‘lajak shifokorlarni ularning kelgusidagi kasbiy faoliyatiga samarali tayyorlash bugun muhim pol o‘ynamoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Абдукадиров А.А. Теория и практика интенсификации подготовки учителей физико-математических дисциплин: Дис... докт. пед. наук. – Ташкент, 1990. – С. 87
2. Азизходжаева Н.Н. Формирование профессиональных компетенций будущих специалистов. Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. Вып. 12. Ч.1. СПб, 2014.
3. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘payev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015. – 120 bet.
4. 96. Musurmonova O. Yuqori sinf o‘quvchilari ma’naviy madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari: Ped.fan. d-pi... dic. – Toshkent: TDPI, 1993. – 364 b.
5. Egamberdiyeva N.M. B.X.Xodjayev. Pedagogikaning ayrim dolzarb masalalari: mohiyat, talqin va yechim. Qo‘llanma - T.: Fan va texnologiya, 2013. 46 bet.

NUTQ KAMCHILIKLARNI BARTARAF ETISHDA NAFAS VA ARTIKULYATSION MASHQLARNING AHAMIYATI

Havodullayev Murodjon Habibullo o'g'li

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

E-mail: Murodjonxovodillayev@gmail.com Tel: +998905509132

ORCID 0009-0000-2967-2546

Annotatsiya. Ushbu maqolada nutq kamchiliklarni bartaraf etishda nafas va artikulyatsion mashqlarning ahamiyati, nutqiy nafas og'zaki nutqning hosil bo'lishi bilan uzviy bogliqligi, psixomotor reaksiyalar tizimini ifodalashi, nutqiy nafasning xarakteri ichi nutqiy programmalashtirishga, bayonning semantik, leksik-grammatik va intonatsion boyitishganligiga bo'ysunishi haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Nafas mushaklari, artikulyatsiya, nafas organlari, nutqiy nafas, nutq mashqlari, og'zaki nutq, patologiya, intonatsiya, korreksiya.

ЗНАЧЕНИЕ ДЫХАТЕЛЬНЫХ И АРТИКУЛЯЦИОННЫХ УПРАЖНЕНИЙ В УСТРАНЕНИИ РЕЧЕВЫХ ДЕФЕКТОВ.

Аннотация. В данной статье рассматриваются значение дыхательных и артикуляционных упражнений в устранении дефектов речи, органическая связь речевого дыхания с формированием устной речи, выраженность системы психомоторных реакций, характер речевого дыхания подлежат речевому программированию, излагаются смысловые, лексико-грамматические и интонационные обогащения высказывания о нем.

Ключевые слова. Дыхательные мышцы, артикуляция, органы дыхания, речевое дыхание, речевые упражнения, устная речь, патология, интонация, коррекция.

THE IMPORTANCE OF BREATHING AND ARTICULATION EXERCISES IN ELIMINATING SPEECH DEFECTS.

Abstract. This article discusses the importance of breathing and articulation exercises in eliminating speech defects, the organic connection of speech breathing with the formation of oral speech, the severity of the system of psychomotor reactions, the nature of speech breathing is subject to speech programming, and outlines the semantic, lexico-grammatical and intonation enrichment of statements about it.

Key words. Respiratory muscles, articulation, respiratory organs, speech breathing exercises, oral speech, pathology, intonation, correction.

Kirish

Nutq-inson xayotini ta‘minlovchi funktsiyalardan biridir. Normada fiziologik nafas jarayoni ritmik amalga oshadi. Nafas chuqurligi organizmning kislorodga bo‘lgan ehtiyojiga mos keladi. Nafas olish, nafas chiqarishga qaraganda nafasning nisbatan faol bazasi hisoblanadi. Nafas chiqarishda diafragma muskullari bo‘shashadi. Ko‘krak qafasiniko‘taruvchi va pasaytiruvchi qovirg‘alararo mushaklar bilan birgalikdiafragma yuqoriga ko‘tariladi va o‘pkani qisadi. Diafragmanafasning ta‘minlanishida asosiy harakatlantiruvchi kuch bo‘lib, nafasda ishtirok etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Nafasdagi kamchiliklar qator tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgandir. G.Gutsman 1924, Z.G.Nelyubova 1938, I.M.Got 1971, N.N.Ostanin va boshqalar nomlari keltirilgan mualliflarning alog‘ida tadqiqotlarini ko‘rsatishicha, rinolaliyada nafas tezlashgan va yuzaki bo‘ladi. Bu holat quyidagilarga bog‘liq. Burun orqali chiqariladigan havo miqdori chiqariladigan umumiy havo miqdorining 77% gacha ko‘tarilishiga, nutqiy nafas chiqarish so‘zni talaffuz qilish davomida noto‘g‘ri taqsimlanadi: so‘z o‘rtasida havo tugaydi. (V.N.Yakovenko - 1966) burun orqali havo chiqib ketishi holatini sun‘iy bartaraf etishda (burun qanotlarini siqish) orqali chiqariladigan havo miqdori oshadi, biroq bunda spirometrik ko‘rsatkichlar baribir normaga erishmaydi. (T.N.Vorontsova – 1966, A.V.Kovalb – 1968, A.K.Arifdjanov - 1974).

Natija va muhokama

Maktabgacha yoshdagi bolalarni yosh darajalari turlicha, shunga ko‘ra ular bilan olib boriladigan mashg‘ulotlarni turi va darajalari ham turlicha bo‘ladi. Misol uchun 3 yoshdan 5 yoshgacha bo‘lgan bolalar bolalarda o‘yin turining sodda ko‘rinishlari o‘ynaladi, 5-7 yoshli duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan o‘yinlar esa bir muncha murakkabroq tusda bo‘ladi. Bunaqa bolalar bilan o‘yinlar asosan guruhli tarzda olib boriladi. Ba‘zan esa bola yakka o‘zi o‘ynashni xohlaydi.

Bolalar bilan nutqiy nafasni rivojlantirishga oid o‘yin turlariga bir qancha mashqlarni kiritishimiz mumkin: didaktik mashqlar, haraktli mashqlar, shivirlab gapirishga qaratilgan mashqlar, dramatisatsiyalashtirilgan mashqlar, qo‘shiq aytish bilan olib boriladigan mashqlar, sportga aloqador harakatli mashqlar va boshqalar. Biz logoped sifatida nutqiy nafasni rivojlantirish uchun bu mashq turlarini faqatgina bittasidan foydalanib qolmasdan, barcha turdagi mashqlardan keng foydalanamiz. Bolaga nuqul bitta turdagi mashqni o‘ynataversak bola nima qiladi, zerikadi bergan topshiriqni bajarmaydi. Shuning uchun logoped yaratuvchan bo‘lishi kerak, bolalarga har safar turlicha mashq turlarini ko‘rsatishi kerak. Quyida eng samarali mashqlarning kompleksini tavsiya etamiz.

Mashqlarning birinchi kompleksi.

Mashqlarning birinchi kompleksi bir hafta davomida bajariladi va turli bo‘g‘inlarni kuylashdan iborat bo‘ladi.

1-2 mashqlar.Og‘iz orqali nafas olishni bajarish va nafas chiqarishda bug‘inlarni kuylagan holda talaffuz etish.

Mashqlarning ikkinchi kompleksi.

Mashqlarning ikkinchi kompleksi ikki hafta davomida bajariladi.

1-mashq.Og‘iz orqali nafas olishni bajarish va nafas chiqarishda ikki bo‘g‘inli so‘zni(bo‘g‘inlab)kuylagan holda talaffuz etish.

Quyidagi so‘zlar qo‘llaniladi:dada,bola,olma,dala.

2-mashq.Og‘iz orqali nafas olishni bajarish va chiqarishda uch bo‘g‘inli so‘zni(bo‘g‘inlab)kuylagan holda talaffuz etish.

Quyidagi so‘zlar qo‘llaniladi:shabada,mashina.

Mashqlarning uchinchi kompleks.

Mashqlarning uchinchi kompleksi bir hafta davomida bajariladi.

1-mashq.Og‘iz orqali nafas olishni bajarish va va nafas chiqarishda ikki so‘zdan iborat jumlaning kuylagan holda talaffuz etish.

Ikki bo‘ginli va uch bo‘g‘inli so‘zlardan iborat jumlar qo‘llaniladi.

2-mashq.Ogiz orqali nafas olishni bajarish va nafas chiqarishda uch so‘zdan iborat jumlaning kuylagan holda talaffuz etish.

Ikki bo‘g‘inli so‘zlardan iborat jumlar qo‘llaniladi.Masalan:qush inga kirdi.

3-mashq.Og‘iz orqali nafas olishni bajarish va nafas chiqarishda to‘rt so‘zdan iborat jumlaning kuylagan holda talaffuz etish.

Ikki bo‘g‘inli so‘zlardan iborat jumlar qo‘llaniladi.Masalan:bizni uyga mehmon keldi.

Mashqlarning to‘rtinchi kompleksi.

Mashqlarning to‘rtinchi kompleksi bir hafta davomida bajariladi.

Bolalarga shunchaki jumlaning logoped bilan birgalikda qaytarish yoki uning ketidan berilgan namuna va sxemani qaytarish emas,balki berilgan predmetni rasmini nomlagan holda gapni mustaqil yakunlash taklif etiladi.

Barcha mashqlar o‘xshash qurilgan bo‘lib,biroq dastlab faqatgina predmetli rasmlar o‘zgaradi,keyinroq jumladagi alohida so‘zlar,so‘ng jumla to‘laligicha o‘zgaradi. Mashq:Og‘iz orqali nafas olishni bajarish va nafas chiqarishda va bog‘lovchi bilan birgalikda to‘rt so‘zdan iborat jumlaning kuylagan holda talaffuz etish.

Mashqlarning beshinchi kompleksi.

Mashqlarning beshinchi kompleksi ikki hafta davomida bajariladi

1-mashq Sxema asosida ikki she‘riy jumlaning kuylagan holda talaffuz etish..

2-mashq Sxema asosida to‘rtta she‘riy jumlaning kuylagan holda talaffuz etish.

Bolalarga tanish bo‘lgan she‘r yoki ulardan parchalar qo‘llaniladi.

V-bosqich Prozaik matnni talaffuz etish jarayonida nutqiy nafasni rivojlantirish.

Maqsad: Prozaik matnni talaffuz etish jarayonida nutqiy nafasni mashq qilish. Bosqich taxminiy davomiyligi to‘rt hafta

1-mashq Sxema asosida prozaik matndagi ikki jumlani talaffuz etish. Sxema asosida prozaik matndagi uch-turt jumlani talaffuz etish.

Prozaik matndagi talaffuz etish, bunda berilgan predmet yoki predmetni rasmni zudlik bilan nomlangan holda har bir jumlani yakunlash lozim.

Berilgan rasmni yoki predmetni materialni (mevalar, sabzavotlar v boshqalar) namoyish etish davomida matni mustaqil bayon etish.

Xulosa

Bolada nutqiy nafasning rivojlanishi nutqning rivojlanish bilan parallel ravishda amalga oshadi. 3 – 6 oyda nafas sistemasining ovoz reaksiyalarini amalga oishrishga tayyorgarligi boshlanadi ya’ni nutqiy ontogeneznining erta bosqichida og’zaki nutqining asosida yotgan fanator nafas mexanizmlari koordinatsiyasining diffuz qayta ishlanishi boshlanadi.

Shunday qilib, nutqiy nafas og’zaki nutqining hosil bo’lishi bilan uzviy bog’liq psixomotor reaksiyalar tizimining ifodalaydi. Nutqiy nafasning xarakateri ichki nutqiy programmalashtirishga, demakki, bayonning sematik, leksik, grammatik va intonatsion boyitishganligiga bo’ysungan bo’ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ayupova M.Yu., L. R. Mo’minova, G. V. CHirkina;.. Logopediya: Ped. oliy bilimgohi «Defektologiya» ixtisosligi talabalari uchun . 2010.
2. Настольная книга педагога-дефектолога; 2-е изд Под ред. Елифанцева Т.О. Ростов н/Д: Феникс 2007
3. Дефектология. Специальная педагогика и специальная психология. В. Глухов МПГУ ISBN 978-5-4263-0575-5 2017
4. Дефектология. Словарь-справочник Автор-составитель Степанов Сергей Сергеевич «Автор» 2004
5. Дошкольная олигофренопедагогика Катаева А.А., Стребелева Е.А Учеб. для студ.высш. учеб, заведений. — М.: Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2005. — 208 с.
6. Логопедия в таблицах, схемах, цифрах /Пятница Т.В. /Феникс/ с 173/ 2018

SOG'LOM VA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNING BIRGALIKDA TA'LIM OLISHINI TA'MINLASHNING XUQUQIY ASOSLARI

Maxmudov Xurshid Shuxratovich

QDPI Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

E-mail: Xurshidmaxmudov63@gmail.com Tel: +998331512727

ORCID ID 0009-0000-7974-0551

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning O'zbekistondagi huquqiy meyoriy asoslari, unda jamoat tashkilotlarining o'rni, bola huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari, bugungi kundagi O'zbekistonning yangi qiyofasi ta'lim sohasidagi ijobiy o'zgarishlari haqida hamda sog'lom bolalar bilan bir qatorda u yoki bu alohida ehtiyojlari bor bolalarning o'qishini bolaning noyob hamda yashiringan imkoniyatlari uchun mos tashkil etishning huquqiy me'yorlari ishlab chiqilgani to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, integratsiyalashgan ta'lim, uzluksiz ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОВМЕСТНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЗДОРОВЫХ ДЕТЕЙ И ДЕТЕЙ-ИНВАЛИДОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЫ

Аннотация: В данной статье рассматриваются правовая нормативная база инклюзивного образования в Узбекистане, роль общественных организаций в нем, правовая основа защиты прав детей, новый имидж Узбекистана сегодня, о позитивных изменениях в сфере образования, здоровом образе жизни. детей, а также информацию о разработке правовых норм по организации обучения детей с особыми потребностями в соответствии с уникальными и скрытыми возможностями ребенка.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интегрированное образование, непрерывное образование, дети с ограниченными возможностями.

LEGAL BASIS FOR ENSURING JOINT EDUCATION OF HEALTHY AND DISABLED CHILDREN IN THE PROCESS OF INCLUSIVE ENVIRONMENT

Abstract: In this article, the legal normative basis of inclusive education in Uzbekistan, the role of public organizations in it, the legal basis for protecting children's rights, the new image of Uzbekistan today, about positive changes in the field of education, and healthy children as well as information on the development of legal standards for organizing the education of children with special needs in accordance with the child's unique and hidden capabilities.

Key words: Inclusive education, integrated education, continuous education, children with disabilities.

Kirish

O‘zbekistonda nogironlarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, tibbiy-ijtimoiy yordam ko‘rsatish, hayot sifatini yaxshilash tizimini takomillashtirish, ularga ta‘lim olish va ishga joylashishda har tomonlama ko‘maklashish bo‘yicha qator ishlar amalga oshirilib, xalqimizga xos bo‘lgan mehr-shafqat hamda ezgulik tuyg‘ularini hisobga olgan holda nogironlarning muhim ehtiyoj va talablariga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Adabiyotlat tahlili va metodologiya

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”, 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son “Xalq ta‘limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”, 2020 yil 6 noyabrda PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta‘lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrda PQ–4860-son “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrda 638-son “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim berishga oid normativ huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli «2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi farmoni hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta‘lim tizimini joriy qilish bo‘yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Mazkur hujjatlarda jamiyatimizning bir bo‘lagi bo‘lgan maxsus yordamga muhtoj bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ularga ta‘lim-tarbiya berish, ularning sog‘lom bolalar qatoridan o‘rin olib o‘z qobiliyati, imkoniyatlarini ko‘rsata olishiga, ma‘naviy kamol topishiga qaratilgan chora-tadbirlar belgilab berilgan.

Natija va muhokama

Sog‘lom bolalar bilan bir qatorda u yoki bu alohida ehtiyojlari bor bolalarning o‘qishini bolaning noyob hamda yashiringan imkoniyatlari uchun mos tashkil etish maqsadida huquqiy me‘yorlar ishlab chiqildi. Mamlakatimizda bola huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari yaratilib, bir qator qonunlar qabul qilindi va ularda bola huquqlari kafolatlab qo‘yildi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrda "Xalq ta‘limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-3931-son [qarorida](#) alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ijtimoiy kafolatlarini ta‘minlovchi

chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning ta‘lim-tarbiya (shu jumladan inklyuziv ta‘lim-tarbiya) olishiga xizmat qiladigan moslashuv muhitini yaratish bo‘yicha alohida vazifalar qayd etib o‘tilgan.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son [Farmoni](#) bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish [konsepsiyasida](#) alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ko‘rsatiladigan ta‘lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo‘yicha:

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta‘lim oladigan ta‘lim muassasalari binolariga qo‘yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘qitiladigan ta‘lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, turli kasblarga o‘qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish uchun inklyuziv ta‘lim tizimini tashkil etish, umumta‘lim muassasalarini maxsus moslamalar (ko‘tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), shuningdek tegishli kadrlar (maxsus pedagog, bolalarni ruhiy-pedagogik kuzatish bo‘yicha mutaxassislar) bilan ta‘minlash;

jamoatchilik o‘rtasida alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning bilim olish huquqi, inklyuziv o‘qitishning mazmun-mohiyati haqida tushuntirish ishlarini olib borish;

o‘quvchilarning jismoniy va aqliy talab-ehtiyojidan va ta‘lim muassasalarining geografik joylashuvidan kelib chiqqan holda alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘qitiladigan ta‘lim muassasalarini optimallashtirish;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta‘minlash;

alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan har bir bolaning inklyuziv ta‘lim olish huquqini ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish kabi vazifalar belgilangan.

“Zamonaviy maktab”larni qurishda ushbu maktablarda alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, ular uchun maxsus infratuzilma bo‘lishi va jihozlanishini ta‘minlash maqsadida inklyuziv ta‘limni tashkil etish bo‘yicha “Zamonaviy maktab”ga qo‘yiladigan me‘yoriy talablar loyihasi ishlab chiqildi.

Bundan tashqari, alohida ta‘lim olish ehtiyoji bo‘lgan bolalar va ularning ota-onalariga korreksion pedagogik yordam olishida va kasbga yo‘naltirishda ta‘lim muassasalari har tomonlama yordam ko‘rsatishi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12-oktyabrdagi 638-son qarori bilan tasdiqlangan “Umumiy o‘rta ta‘lim tashkilotlarida inklyuziv ta‘limni tashkil etish tartibi to‘g‘risida”gi Nizomda belgilab berilgan.

Imkoniyati cheklangan bolalar bilan olib boriladigan korreksion tarbiyaviy ishlarning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirib borish zamon talabidir.

Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan yordamga muhtoj bolalar davlatimizning teng huquqli a‘zolari. Ularni uzluksiz ta‘lim tizimidagi barcha muassasalarda

ima qatori ta’lim olishi va tarbiyalanishini ta’minlash bizning asosiy vazifalarim biridir.

Insonlarning nogironlarga nisbatan munosabatini o‘zgartirish, atrofdagilarni ularning jamiyatda to‘liq va teng huquqli ishtiroki haqida xabardor qilish nogironlarning dolzarb muammolarini hal etishda o‘ta muhim ahamiyatga ega. “Nogiron” tushunchasini muomaladan chiqarish va uning, eng avvalo, inson ekanligini hisobga olgan holda umume’tirof etilgan “nogironligi bo‘lgan shaxs” atamasini kiritish va BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasini ratifikatsiya qilishga tayyorgarlik ko‘rish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlar tashkil etilishi ham quvonarlidir. O‘zbekiston Respublikasining «Bola huquqlari kafolatlari» haqidagi Qonuni har bir bola o‘z oilasida tarbiyalanish huquqini kafolatlaydi, bola huquqlarini himoya qilish bo‘yicha davlat siyosatini belgilaydi, davlat organlarini bola huquqlarini ta’minlash bo‘yicha kafolatlarini belgilaydi.

BMT tomonidan 1948 yilda qabul qilingan “Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi”da “Ta’lim olish har bir insonning asosiy va ajralmas huquqi” ekanligi alohida e’tirof etilgan. “Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi” barcha insonlarning huquq va erkinliklarini kafolatlar ekan, bu Deklaratsiyaning barcha bandlari maxsus ehtiyojli insonlarga ham tegishliligi aniqlandi.

Xulosa

Prezident qarori bilan 2025 yilgacha inklyuziv umumta’limni bosqichma-bosqich joriy etish masalasi qo‘yilgan. Bunda imkoniyati cheklangan bolalarning maktablarga kelishi uchun to‘siqsiz muhit yaratish, yangi quriladigan maktablarni xuddi shunday sharoitlar bilan qurish, pedagog kadrlar tayyorlash, o‘quv bazasini takomillashtirish kabi vazifalar belgilangan.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim-bu alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarning sog‘lom tengdoshlari bilan bir xonada do‘stona ta’lim tarbiya olishidir. Davlat tomonida belgilab qo‘yilgan har bir qonun-qoidalar barcha uchun tengdir Nogironlarning xuquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish davlat tomonidan sud yo‘li bilan yoki qonunda belgilangan tartibda ta’minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib – intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag‘ishlangan majlisdagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so‘zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, № 11.

2. D.S.Qaxarova “Inklyuziv ta’lim texnologiyasi” Toshkent. 2014

3. Р.Шомахмудова, Д.Тулаганова, А.Бердиева. Жисмоний ривожланишида муаммолари бўлган болалар билан инклюзив ва махсус таълим тизимида олиб бориладиган коррекцион педагогик ишлар. Тошкент: ХТ «Розиқов О.Ж». 2007 й.

4. Р.Шомахмудова. Инклюзив таълимнинг назарий ва амалий асослари. Тошкент ХТ «Розиқов О.Ж». 2007 й.
5. R. Sh. Shomaxmudova. "Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari". Toshkent2007.
6. A.A.Xusanov."Inklyuziv ta'lim " fanidan O'quv-uslubiy majmua. NamDu-2020.
7. uz.denemetr.com

O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK USUL VA USLUBLARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOSLIGI

Raxmanov Abror Hakimjon o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari
Akademiyasi Ichki ishlar qo'shinlarini tayyorlash kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogik usul va uslublar o'qitish jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan usullar va uslublar o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi. Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik usul va uslublarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati va o'quvchilarga ta'siri haqida batafsil so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy texnologiyalar, pedagogik usullar, ijodiy yondashuv, ta'lim, munosabatlar, qobiliyatlar, baholash.

Аннотация: Педагогические методы и методы являются одной из важных составляющих педагогического процесса в современной системе образования. Методы и приемы, используемые в образовательном процессе, помогают сделать процесс обучения студентов более эффективным и интересным. В этой статье мы подробно поговорим об особенностях современных педагогических методов и методов, их значении в образовательном процессе и влиянии на учащихся.

Ключевые слова: современные технологии, педагогические методы, творческий подход, образование, отношения, умения, оценка.

Abstract: Pedagogical methods and methods are one of the important components of the teaching process in the modern education system. The methods and techniques used in the educational process help to make the learning process of students more effective and interesting. In this article, we will talk in detail about the characteristics of modern pedagogical methods and methods, their importance in the educational process and their impact on students.

Key words: modern technologies, pedagogical methods, creative approach, education, attitudes, skills, assessment.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi – bu o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga qaratilgan, innovatsion yondashuvlar va texnologiyalarni o'z ichiga olgan tizimdir. Bugungi kunda ta'lim sohasida yuz berayotgan o'zgarishlar, globalizatsiya, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy talablar ta'lim tizimining yangilanishini taqozo etmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy xususiyatlaridan biri – o'quvchilarning faol ishtirokini

minlashdir. An'anaviy ta'limda o'qituvchi markaziy rol o'ynasa, zamonaviy ta'limda o'quvchilar ta'lim jarayonining faol ishtirokchilari sifatida ko'riladi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning o'z fikrlarini ifoda etishlariga, muammolarni hal qilishga va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar o'zaro hamkorlikda ishlash, guruhda fikr almashish va bir-birlaridan o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Zamonaviy ta'lim tizimida individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Har bir o'quvchining o'ziga xos qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlari mavjud. Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olib, ularning o'z qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Bu jarayon o'quvchilarning o'z-o'zini anglashiga va o'z maqsadlariga erishishlariga yordam beradi. O'qituvchilar o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini shaxsiylashtirishga harakat qilishlari kerak. Zamonaviy ta'lim tizimi ko'p qirrali yondashuvni ta'minlaydi. O'qitishda turli xil metod va texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar turli xil bilim va ko'nikmalarni egallash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Masalan, interaktiv ta'lim, loyiha asosida o'qitish, muammoli o'qitish kabi usullar o'quvchilarning o'zaro hamkorligini va tajriba almashishini rag'batlantiradi. Bu jarayon o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga, muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirishga va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashga yordam beradi. Zamonaviy ta'lim tizimida texnologiyalardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Internet va raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. O'quvchilar onlayn resurslardan, ta'lim platformalaridan va multimedia materiallardan foydalanib, o'z bilimlarini kengaytirishlari mumkin. Bu, shuningdek, o'qituvchilarga ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida o'qituvchilar o'quvchilarning bilim darajasini baholash, ularning muvaffaqiyatlarini kuzatish va ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Zamonaviy pedagogik usullar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. An'anaviy ta'lim uslublarida o'qituvchi markaziy rol o'ynasa, zamonaviy usullar o'quvchini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida ko'radi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning o'z fikrlarini ifoda etishiga, muammolarni hal qilishga va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etishlari, guruhda ishlashlari va bir-birlari bilan tajriba almashishlari mumkin. Bu jarayon o'quvchilarning o'zaro munosabatlarini mustahkamlashga, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga va o'z-o'zini anglashlariga yordam beradi. Zamonaviy pedagogik usullar individual yondashuvni ta'minlaydi. Har bir o'quvchining o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatlari va qiziqishlari mavjud. Zamonaviy ta'lim usullari o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olib, ularning o'z qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning o'z-o'zini anglashiga va o'z maqsadlariga erishishiga yordam beradi. O'qituvchilar o'quvchilarning individual

usiyatlarini hisobga olib, ta'lim jarayonini shaxsiylashtirishga harakat qilishlari kera
jarayon o'quvchilarning o'z qobiliyatlarini to'liq namoyon etishlariga va o'z maqsadlariga
erishishlariga yordam beradi. Zamonaviy pedagogik usullar ko'p qirrali yondashuvni
ta'minlaydi.

O'qitishda turli xil metod va texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar turli xil bilim
va ko'nikmalarni egallash imkoniyatiga ega bo'lishadi. Masalan, interaktiv ta'lim, guruhli
ishlar, loyiha asosida o'qitish kabi usullar o'quvchilarning o'zaro hamkorligini va tajriba
almashishini rag'batlantiradi. Bu jarayon o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga,
muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirishga va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashga
yordam beradi. Zamonaviy pedagogik usullar texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga
oladi. Internet va raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga
yordam beradi. O'quvchilar onlayn resurslardan, ta'lim platformalaridan va multimedia
materiallardan foydalanib, o'z bilimlarini kengaytirishlari mumkin. Bu, shuningdek,
o'qituvchilarga ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Zamonaviy
texnologiyalar yordamida o'qituvchilar o'quvchilarning bilim darajasini baholash, ularning
muvaffaqiyatlarini kuzatish va ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish imkoniyatiga ega
bo'lishadi.[2]

Zamonaviy pedagogik usullar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini
rivojlantirishga qaratilgan. O'quvchilarni muammolarni tahlil qilish, qarorlar qabul qilish va
o'z fikrlarini asoslashga o'rgatish, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhimdir. Bu
jarayon o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va o'z bilimlarini mustaqil ravishda
kengaytirishlariga yordam beradi. O'qituvchilar o'quvchilarga muammolarni hal qilishda
yordam berish orqali ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin.
Zamonaviy pedagogik usullar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga ham yordam beradi.
O'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishganda, ularning
ta'limga bo'lgan qiziqishi ortadi. O'qituvchilar o'quvchilarga qiziqarli va foydali vazifalar
berish orqali ularning motivatsiyasini oshirishlari mumkin. Bu jarayon o'quvchilarning o'z
maqsadlariga erishishlariga va o'z qobiliyatlarini rivojlantirishlariga yordam beradi.[3]

Zamonaviy pedagogik usullar o'qituvchilarning professional rivojlanishiga ham ta'sir
qiladi. O'qituvchilar zamonaviy usullarni qo'llash orqali o'z bilim va ko'nikmalarini
yangilashlari, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishlari va o'z tajribalarini
oshirishlari mumkin. Bu jarayon o'qituvchilarning o'z ishlariga bo'lgan qiziqishini oshiradi va
ularning professional rivojlanishiga yordam beradi. Zamonaviy pedagogik usullar o'qitishda
hamkorlikni rag'batlantiradi. O'quvchilar o'zaro hamkorlikda ishlash orqali bir-birlaridan
o'rganishlari, tajriba almashishlari va birgalikda muammolarni hal qilishlari mumkin. Bu
jarayon o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga, o'zaro munosabatlarini
mustahkamlashga va jamoaviy ishlarni amalga oshirishga yordam beradi. [4]

Zamonaviy pedagogik usullar o'qitishda ijodiy yondashuvni rag'batlantiradi.
O'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etishlari, yangi g'oyalarni ishlab chiqishlari va ijodiy

himlar topishlari mumkin. Bu jarayon o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish o‘z qobiliyatlarini to‘liq namoyon etishlariga va kelajakda muvaffaqiyatli bo‘lishlariga yordam beradi.[5]

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogik usul va uslublar o‘qitishda o‘quvchilarning faol ishtirokini, individual yondashuvni, ko‘p qirrali yondashuvni, texnologiyalardan foydalanishni, tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishni, motivatsiyani oshirishni, o‘qituvchilarning professional rivojlanishini, hamkorlikni va ijodiy yondashuvni ta'minlaydi. Bu usullar ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi, shuningdek, o‘quvchilarning shaxsiy va professional rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Zamonaviy ta'lim tizimida ushbu usullarni qo‘llash, o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmanov, A. (2021). Modern educational methods. Tashkent: Teacher.
2. Karimov, I. (2020). Pedagogical technologies and their use in the educational process. Samarkand: Samarkand State University.
3. Muradov, O. (2022). Innovative approaches in education. Bukhara: Bukhara State University.
4. Tashkent, N. (2023). Interactive methods in teaching. Tashkent: Science and technology.
5. Kadyrov, S. (2021). Modern pedagogical methods in the Uzbek education system. Andijan: Andijan State University.
6. Kholmatov, R. (2022). Project-based learning: theory and practice. Fergana: Fergana State University.
7. Yusupov, D. (2023). Problem teaching methods. Tashkent: National University of Uzbekistan.

**TALABA JAMOATCHILIK NAZORATINING TA'LIM JARAYONIDAGI
AHAMIYATI VA UNING TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI ROLI.****M.SH.Alimova***Andijon davlat pedagogika institute tadqiqotchisi PhD, dotsent*

Annotatsiya: ushbu maqola talaba jamoatchilik nazoratining ta'lim jarayonidagi ahamiyati va uning ta'lim sifatini oshirishdagi roli haqida fikr yuritadi. Jamoatchilik nazorati talabalarning ta'lim jarayoniga faol ishtirok etishini, pedagoglarning faoliyatini oshkora baholashni, ta'lim muassasalarida ochiqlik va hisobdorlikni ta'minlashni ko'zda tutadi. Maqolada jamoatchilik nazorati yordamida ta'lim sifatining oshishi, talabalar motivatsiyasi va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarining rivojlanishi, qaror qabul qilish jarayonlarining demokratiklashuvi kabi afzalliklar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: jamoatchilik nazorati, talabalar ishtiroki, ta'lim sifati, pedagogik jarayon, tanqidiy fikrlash, ta'lim muassasalari, demokratik ta'lim, ochiqlik va oshkoralik, ta'limda qayta aloqa, o'z-o'zini nazorat qilish, talaba baholash tizimi, ta'lim samaradorligi, ijtimoiy mas'uliyat, ta'lim innovatsiyalari, jamoatchilik ishtiroki, pedagogik yondashuv, tajriba asosida o'qitish, talaba-o'qituvchi munosabatlari, ta'lim jarayonini takomillashtirish.

Аннотация: в данной статье размышляется о значении студенческого общественного контроля в образовательном процессе и его роли в повышении качества образования. Общественный контроль предусматривает активное участие обучающихся в образовательном процессе, прозрачную оценку деятельности педагогов, обеспечение открытости и подотчетности в образовательных учреждениях. В статье рассматриваются такие преимущества, как повышение качества образования, развитие студенческой мотивации и навыков критического мышления, демократизация процессов принятия решений с помощью общественного контроля.

Ключевые слова: общественный контроль, участие студентов, качество образования, педагогический процесс, критическое мышление, образовательные учреждения, демократическое образование, открытость и прозрачность, обратная связь в образовании, самоконтроль, система оценки учащихся, эффективность образования, социальная ответственность, образовательные инновации, общественное участие, педагогический подход, экспериментальное обучение, отношения ученика и преподавателя, совершенствование образовательного процесса.

Abstract: this article reflects on the importance of student public control in the educational process and its role in improving the quality of education. Public control envisages

active participation of students in the educational process, transparent assessment activities of pedagogues, and the provision of openness and accountability in educational institutions. The article examines such advantages as the increase in the quality of education, the development of student motivation and critical thinking skills, and the democratization of decision-making processes with the help of public control.

Key words: public control, student participation, quality of education, pedagogical process, critical thinking, educational institutions, democratic education, openness and transparency, feedback in education, self-control, student evaluation system, educational efficiency, social responsibility, educational innovations, public participation, pedagogical approach, experiential learning, student-teacher relations, improvement of the educational process.

Kirish. Jamoatchilik nazorati – bu davlat va jamiyat institutlarining faoliyatini shaffof va samarali olib borishga yordam beruvchi ijtimoiy mexanizmdir. Bunda keng jamoatchilik o‘z huquq va burchlarini anglab, boshqaruv jarayonlariga faol aralashadi. Ushbu mexanizm orqali jamoatchilik o‘z ehtiyoj va manfaatlarini himoya qilishda, jamiyat oldida hisobdorlikni oshirishda va shaffoflikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ta‘lim tizimida jamoatchilik nazorati talabalarning o‘quv jarayonida faol ishtirokini ta‘minlash bilan birga, ta‘lim sifatini yaxshilashga hissa qo‘shadi. Talabalar o‘qituvchilarning darslarni qanday o‘tkazayotgani, metodlarining zamonaviyligi, bilimni berish sifati kabi ko‘plab omillarni nazorat qilish imkoniga ega bo‘lib, bu o‘z navbatida ta‘lim jarayonining shaffofligini oshiradi va ta‘lim jarayonida ishtirok etayotgan tomonlarning mas‘uliyatini kuchaytiradi. Jamoatchilik nazoratining ta‘lim tizimidagi o‘rnining ahamiyati shundaki, ta‘lim sifatini oshirish – talabalar jamoatchilik nazorati orqali ta‘lim beruvchilarning sifatini nazorat qilib, o‘z fikr-mulohazalarini bildirishdir. Bu o‘qituvchilar uchun ta‘lim jarayonini yaxshilash bo‘yicha qayta aloqa vazifasini o‘taydi va ta‘lim sifatining oshishiga yordam beradi.

Asosiy qism. Ijtimoiy mas‘uliyat va yetakchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish, talabalarning jamoatchilik nazoratiga jalb etilishi ularda ijtimoiy mas‘uliyat hissini oshiradi, o‘z o‘quv jarayoni ustidan mas‘uliyatli qarash, yetakchilik va faol fuqarolik ko‘nikmalarini shakllantiradi. Talabalarni qaror qabul qilish jarayonlariga ishtiroki, talabalarning qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etilishi ularning qiziqishlarini aks ettiradi, ta‘lim tizimining shaffofligini oshiradi hamda demokratik tamoyillarning rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi samarali muloqot, jamoatchilik nazorati orqali talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida konstruktiv muloqotni shakllantiradi, bu esa talabalarning bilim olish jarayoniga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu tariqa, ta‘lim tizimida jamoatchilik nazorati talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida o‘zaro aloqani mustahkamlab, ta‘lim jarayonini takomillashtirish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu esa ta‘lim tizimining samaradorligini oshiradi va sifatni doimiy ravishda nazorat qilishga ko‘mak beradi. Talabalarning o‘quv jarayonidagi faoliyati o‘quv muhitini yanada samarali va sifatli qilishda muhim ahamiyatga ega. Talabalar

bilim olish jarayonining faol ishtirokchilari bo‘lib, ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘radilar. Ularning o‘zaro munosabatlari, dars jarayonidagi ishtiroki, mustaqil o‘qishdagi tashabbuskorligi hamda o‘qituvchilar faoliyatini baholash va nazorat qilishdagi roli ta’lim jarayonini yanada oshkora va samara beradigan tizimga aylantiradi.

Talabalarning O‘quv Jarayonidagi Faol Ishtiroki

- Darslarda ishtirok va muloqot – talabalar dars jarayonida faol ishtirok etish orqali nafaqat bilim oladi, balki o‘qituvchilarga ta’lim uslublarini qayta ko‘rib chiqish va kerakli o‘zgarishlarni amalga oshirishga yordam beradi.
- Mustaqil o‘rganish va bilim izlash – talabalar o‘z bilimlarini mustaqil ravishda izlash, materiallarni tahlil qilish va mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali ta’lim jarayonini sifatli qilishga katta hissa qo‘shadilar.
- O‘zaro baholash va munosabat bildirish – talabalar guruhlarda ishlash va o‘zaro baholash orqali bir-birining bilim darajasini oshiradi, bu esa o‘z navbatida dars jarayoniga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [1].

Talabalarning Jamoatchilik Nazoratidagi Rolining Ahamiyati

Talabalarning jamoatchilik nazorati orqali o‘quv jarayonidagi faol ishtiroki, ularning o‘quv muhitiga qanday ta’sir qilishi va qanday natijalarga olib kelishi mumkinligini tushuntiradi:

- Ta’lim sifatining oshishi – talabalar ta’lim sifati ustidan nazoratni amalga oshirishda faol bo‘lib, o‘qituvchilarning o‘qitish uslublarini takomillashtirishga yordam beradi. Talabalarning fikrlari va tahlillari asosida o‘qituvchilar o‘z pedagogik uslublarini takomillashtirib, ta’lim jarayonini samaraliroq qilishga intiladilar.
- Mas’uliyatli yondashuv – talabalar o‘zlarini o‘quv jarayonining bevosita ishtirokchisi va mas’uli deb his etadilar. Bu ularga o‘z o‘qituvchilarining bilim sifati va o‘qitish uslublari ustidan nazorat qilishda aniq va asosli fikr bildirish imkonini beradi.
- O‘zini boshqarish va tartib-intizomni mustahkamlash – talabalarning o‘z ustidan nazorat qilish va o‘zining o‘quv faoliyatini yaxshilashga mas’uliyatli yondashuvi ularda o‘zini boshqarish, o‘z-o‘zini tahlil qilish va o‘z ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.
- O‘zaro baholash – talabalarning bir-birini baholashi ta’lim jarayonining muhim qismlaridan biridir. Bu esa ularga nafaqat bilim olish, balki o‘quv jarayonidagi kamchiliklarni ko‘rib chiqish va ularni tuzatish uchun tavsiyalar berish imkoniyatini yaratadi.

Talabalarning Nazoratdagi Faoliyatini Tashkil Etishning Asosiy Shakllari

- O‘quvchilar kengashlari – talabalarning o‘qituvchilarning o‘quv jarayonidagi faoliyatini nazorat qilishga imkon beruvchi kengashlar tashkil qilish mumkin. Bu kengashlar talabalarning o‘qitish uslublari, o‘quv dasturlarining dolzarbligi va boshqa muhim jihatlar bo‘yicha fikrlarini muhokama qilish uchun platforma vazifasini bajaradi.
- Dars sifatini baholash tizimi – talabalarning dars sifati va o‘qituvchilarning o‘quv jarayonidagi roli haqida anonim baholash tizimlari orqali fikr bildirish imkoniyati mavjud bo‘lsa, ta’lim jarayonining sifatini oshirish osonlashadi.

- So‘rovnomalar va fikr-mulohaza yig‘ish – talabalarning fikrlarini tizimli rav yig‘ish va bu ma‘lumotlarni o‘quv jarayonini yaxshilash maqsadida qo‘llash orqali ta‘limning shaffofligini oshirish mumkin.

Shu jihatlarni hisobga olgan holda, talabalarning o‘quv jarayonidagi faoliyati va ularning jamoatchilik nazoratidagi roli ta‘lim tizimini takomillashtirish va uning sifatini doimiy ravishda nazorat qilishda asosiy omil hisoblanadi. Talabalar faolligi ta‘lim jarayoniga ijobiy ta‘sir ko‘rsatib, ularni yetuk, tanqidiy fikrlovchi va mas‘uliyatli fuqarolar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Jamoatchilik nazorati, ayniqsa talabalarning o‘zlari ta‘lim sifatini nazorat qilishi ta‘lim jarayoniga chuqur ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bu nafaqat ta‘lim sifatini oshirishga yordam beradi, balki o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida ochiq va samimiy munosabatlarni shakllantirish, ta‘lim tizimini oshkora va hisobdor qilishga ham xizmat qiladi. Quyida jamoatchilik nazoratining ta‘lim sifatiga bo‘lgan muhim ta‘sir jihatlari kengroq yoritiladi. O‘zaro baholash va fikr almashish bu talabalar o‘qituvchilar faoliyatini baholash orqali o‘z fikrlarini ifodalab, ta‘lim jarayonidagi kamchiliklar yoki yutuqlar haqida ochiq fikr bildirish imkoniga ega bo‘ladi. Bu o‘qituvchilar uchun qiymatli qayta aloqa vazifasini bajaradi va ularga o‘z metodlarini takomillashtirish uchun yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi. Nazorat va tahlilga o‘rgatish, jamoatchilik nazorati orqali talabalar dars va ta‘lim sifatiga mas‘uliyat bilan qarashga o‘rgatiladi. Bu, ularda darsning qanchalik samarali o‘tilganini tahlil qilish, ta‘lim sifatiga qanday omillar ta‘sir ko‘rsatishini anglash ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu jarayon talabalarni tanqidiy fikrlash va o‘zaro yordam ko‘rsatishga undaydi [2].

Innovatsion Yondashuvlarni Rivojlantirish natijasida talabalar o‘z o‘qituvchilarining pedagogik yondashuvlarini kuzatib, o‘z nuqtayi nazarlarini taklif etish imkoniga ega bo‘ladilar. Shu orqali o‘qituvchilar dars jarayonida talabalar ehtiyojlariga mos yangi metodlar va uslublarni qo‘llashga intiladilar, bu esa ta‘lim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

O‘quv muhitida javobgarlikni kuchaytirish, talabalar o‘z o‘qituvchilarining faoliyatini baholashda ishtirok etish orqali ularning o‘qitishga qanday mas‘uliyat bilan yondashayotgani haqida aniq tasavvurga ega bo‘ladilar. Bu esa ularda ham o‘z o‘quv jarayoni uchun mas‘uliyat hissini kuchaytiradi. O‘zaro mas‘uliyat va ishonch muhitini shakllantirish, o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni yaxshilash orqali ta‘lim jarayonida o‘zaro ishonch va hamkorlik rivojlanadi. Talabalarning ta‘lim jarayonida ishtiroki ularga o‘z fikrlarini bemalol bayon qilish va o‘qituvchilarni baholash imkoniyatini beradi. Bu esa dars jarayonining sifatini doimiy ravishda oshirishga xizmat qiladi. Talabalarning jamoatchilik nazorati jarayonida o‘qituvchilar faoliyatini baholashi ta‘lim tizimining oshkoraligi va shaffofligini ta‘minlaydi. Shu orqali talabalar ta‘lim jarayonining qanday tashkil etilganligi va uning samaradorligi haqida to‘liq tasavvur hosil qiladilar. O‘zaro munosabatlarni mustahkamlash, talabalar o‘z o‘qituvchilarining faoliyatiga e‘tibor berib, o‘zaro baholash va qayta aloqa yordamida ularga dars sifatini oshirish uchun ko‘maklashadi. Bu munosabatlarning rivojlanishi o‘qituvchilar uchun ijobiy turtki vazifasini bajaradi va o‘z ustida doimiy ishlashga undaydi. Talabalar ehtiyojlariga moslashish, talabalar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalar

qituvchilarni o‘z uslublarini talabalar ehtiyojlariga moslashtirishga undaydi. Shu o‘quv jarayonida innovatsion va samarador usullarni qo‘llashga ko‘mak beriladi. Pedagogik o‘zgarishlar joriy etish, talabalarning ta‘lim jarayonida ishtiroki o‘qituvchilar uchun ta‘lim jarayonini yaxshilashga va zamonaviy usullarni tatbiq etishga turtki bo‘ladi [3].

Qarorlar qabul qilish jarayonida talabalarning ishtiroki, fikr-mulohazalari asosida ta‘lim jarayoniga o‘zgartirishlar kiritilishi demokratik tamoyillarni rivojlantiradi. Bu orqali talabalarning o‘quv jarayonidagi faolligi oshadi, ularda o‘z ovozlari tinglatish imkoniyati yaratiladi. Ijtimoiy mas‘uliyat va faollikni rag‘batlantirish, jamoatchilik nazorati orqali talabalar jamiyat oldida mas‘uliyat hissini rivojlantiradilar va o‘z huquqlarini himoya qilish hamda o‘z ovozini eshittirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ta‘lim tizimining samaradorligi va sifatini doimiy ravishda oshirishga hissa qo‘shadi. Talabalar tomonidan o‘qituvchilarning faoliyatini baholash va jamoatchilik nazorati amalga oshirilishi, ta‘lim sifatini oshirish, oshkoralikni ta‘minlash, mas‘uliyatni kuchaytirish va demokratik tamoyillarni rivojlantirish kabi jihatlarni o‘z ichiga olgan samarali jarayon hisoblanadi. Bu jarayon orqali talabalar ta‘lim tizimiga o‘z hissalarini qo‘shib, ta‘lim sifatini nazorat qiladilar va takomillashtirishga yordam beradi. Jamoatchilik nazoratining ta‘lim jarayonida talabalar tomonidan amalga oshirilishi uchun bir qator shakl va metodlar mavjud. Ushbu shakllar va metodlar talabalarni ta‘lim jarayonida faol ishtirokchi qilishga, ta‘lim sifatini oshirishga va o‘zaro hisobdorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Quyida talaba jamoatchilik nazoratining asosiy shakllari va metodlari yoritib berilgan [4].

Dars baholash anketalari, talabalarga dars jarayonida o‘qituvchilarning faoliyatini baholash imkonini beruvchi anonim anketalar taqdim etiladi. Bu anketalar o‘qituvchilarning pedagogik uslublari, darsga tayyorgarligi, talabalar bilan o‘zaro munosabatlari kabi jihatlarni baholash imkonini yaratadi. Anketalar natijalari tahlil qilinadi va o‘qituvchilar uchun qayta aloqa sifatida foydalaniladi. Onlayn baholash platformalari, zamonaviy ta‘lim tizimida turli onlayn baholash tizimlari yordamida talabalar dars sifatini baholashi mumkin. Bunday platformalar talabalarning dars jarayonidagi fikr-mulohazalarini yig‘ish uchun samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi va real vaqt rejimida baholash imkonini beradi. Raqamli reyting tizimi – o‘quvchilarga o‘qituvchilarning faoliyatini reyting tizimi orqali baholash imkoniyati beriladi. Ushbu raqamli reyting natijalari o‘qituvchilar va ta‘lim muassasalari tomonidan tahlil qilinib, sifatni oshirish maqsadida foydalaniladi. O‘zini baholash jurnali – talabalarga o‘z darsga tayyorgarligi va o‘zlashtirish darajasini kuzatib borish uchun jurnallar taqdim etiladi. Bu talabalar o‘zlarining bilim va ko‘nikmalarini qanday rivojlantirayotganlarini kuzatish va baholash imkoniyatini beradi. O‘z-o‘zini baholash orqali talabalar o‘zlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, bu orqali o‘z-o‘zini rivojlantirishga intiladilar. Shaxsiy rivojlanish rejalari, talabalar o‘z o‘quv faoliyati va natijalarini baholab, rivojlanish rejalari tuzishga yordam beradi. Bu rejalar ularga ta‘lim jarayonida mas‘uliyat hissini oshiradi va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Tahliliy va samaradorlikni o‘rganish mashg‘ulotlari bajarish, talabalar o‘z bilim yanada mustahkamlaydilar va rivojlantiradilar. Ushbu mashg‘ulotlar ularga o‘z-o‘zini nazorat qilish, ta’lim natijalarini tahlil qilish va samaradorlikni oshirish imkonini yaratadi. Talabalarning o‘quv jarayonidagi faoliyatini tahlil qilish uchun turli diskussiya guruhlar tashkil etiladi. Ushbu guruhlar o‘quv jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash va takliflar berish uchun samarali vosita hisoblanadi. Talabalar o‘zaro fikr almashish orqali ta’lim jarayonini tahlil qiladi va uning sifatini oshirish yo‘llarini izlaydilar. Talabalarning dars sifatini tahlil qilish uchun o‘quvchilar kengashlari tashkil qilinadi. Ushbu kengashlarda talabalar dars jarayonida aniqlangan kamchiliklar, ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha fikr-mulohazalar va takliflar bilan o‘qituvchilarga murojaat qilishadi. Talabalarning o‘zaro tashkil etgan faoliyat tahlilchi guruhlar ularning dars jarayonidagi faoliyati va o‘qituvchilarning metodlari bo‘yicha chuqur tahlil olib borishadi. Ushbu guruhlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish va talabalarning o‘zlashtirish darajasini yaxshilash uchun foydalidir. Talabalarning o‘qituvchilar faoliyatiga tanqidiy yondashuvda bo‘lishlari uchun turli seminarlar va mashg‘ulotlar tashkil etiladi. Bu mashg‘ulotlar ularga o‘quv jarayonida muhim jihatlarni tahlil qilish, kamchiliklarni ko‘ra olish va tanqidiy fikrlash imkonini beradi. Talabalarning ta’lim jarayonidagi faol ishtirokini oshirish va ularning o‘qituvchilarning faoliyatini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun munozara va muzokaralar tashkil etiladi. Bunday treninglar talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi [5].

Qayta aloqa anketalari va so‘rovnomalari talabalar dars sifatini oshirishga qaratilgan anonim so‘rovnomalar orqali o‘z fikrlarini bildiradilar. Ushbu mexanizm orqali talabalar dars jarayonida o‘qituvchilarga nisbatan o‘z munosabatlarini ifoda etadi va sifatni yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar beradi. Qayta aloqa tizimi orqali o‘qituvchilar talabalarning fikr-mulohazalari bo‘yicha o‘z munosabatlarini bildirib, ta’lim sifatini yaxshilash borasida o‘zgarishlar kiritishlari mumkin. Shu orqali talabalar o‘zlarining fikrlari inobatga olinayotganini his qiladilar. Talabalar ta’lim jarayonida aniqlangan muammolarni tanlab, ularni tahlil qilish orqali sifatni oshirish yo‘llarini taklif qilishadi. Bu ta’lim jarayonida doimiy sifatni nazorat qilish va talabalarning ehtiyojlarini inobatga olish imkonini beradi. Ushbu shakllar va metodlar orqali talabalar o‘quv jarayonida faol ishtirok etib, ta’lim jarayonining oshkoraligi, samaradorligi va sifatini oshirishga hissa qo‘shadilar. Ta’lim tizimida jamoatchilik nazoratini to‘g‘ri tashkil etish orqali talabalar o‘zini rivojlantirish, o‘z nuqtayi nazarini bildirishi va o‘quv jarayonidagi barcha tomonlarga foyda keltiruvchi faoliyatga hissa qo‘shish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Jamoatchilik nazoratini ta’lim jarayonida samarali joriy etish uchun bir qator pedagogik imkoniyatlar va shart-sharoitlar mavjud bo‘lib, ular talabalar ishtirokida ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu pedagogik imkoniyatlar va shart-sharoitlarni yoritish orqali talabalarning ta’lim jarayonida faol ishtirokini rag‘batlantirish, o‘qituvchilarga sifatni oshirish bo‘yicha qayta aloqa ta’minlash hamda jamoatchilik nazoratining natijalarini oshkora va samarali qilish mumkin.

Talabalarning ta‘lim jarayoniga qiziqishini oshirish pedagogik usullarning maqsadi bo‘lib, bunda o‘qituvchilar talabalarning motivatsiyasini kuchaytirish uchun turli didaktik va psixologik usullarni qo‘llaydi. Har bir talabani individual yondashuv asosida o‘rganish va uning qobiliyatlariga mos dars metodikalarini qo‘llash orqali talabaning qiziqishi va motivatsiyasi kuchayadi. Bu esa ularni nazorat jarayoniga yanada faol jalb qiladi. Tanqidiy va mustaqil fikrni rivojlantirish – talabalarda tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali ular o‘z nuqtayi nazarini bimalol ifodalashlari, dars jarayoniga oid fikr-mulohazalarini ochiq bildirishlari uchun qulay muhit yaratiladi.

Jamoatchilik nazorati samarali bo‘lishi uchun ta‘lim muassasasida qulay va ko‘maklashuvchi o‘quv muhiti mavjud bo‘lishi lozim. Bu jarayonda Ishonchli Muhiti Yaratish talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida ochiq va ishonchli munosabatlarni shakllantirish orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini ochiq bildirishlari, ta‘lim jarayonidagi kamchiliklar haqida mulohaza qilishlari uchun imkoniyat yaratiladi. Guruhiy faollikni rag‘batlantirish, talabalarni guruhlariga ajratish va birgalikda ishlash jarayonida o‘zaro baholashni yo‘lga qo‘yish orqali ular o‘rtasidagi o‘zaro muloqot va ko‘maklashish kuchayadi. Bu esa o‘qituvchilar uchun qayta aloqa olishning yana bir samarali vositasiga aylanadi.

Zamonaviy pedagogik imkoniyatlardan biri bu onlayn platformalar va boshqa texnologik imkoniyatlardan foydalanishdir. onlayn baholash tizimlari, zamonaviy platformalarda talabalar o‘qituvchilarning faoliyatini mustaqil baholash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bunday tizimlar anonim baholashni ta‘minlaydi va talabalarning fikrini oshkora ifodalashga yordam beradi. qayta aloqa uchun raqamli portallar talabalarga maxsus portal va platformalarda o‘z mulohazalarini qoldirish imkoniyatini yaratish orqali qayta aloqa jarayonini avtomatlashtirish va yanada samarali qilish mumkin. Talabalar jamoatchilik nazorati orqali o‘quv jarayonidagi faoliyatlarini oshkora va ochiq tarzda olib borishlari uchun ta‘lim tizimida oshkoralik va shaffoflik muhiti yaratilishi lozim. Shu sharoitda talabalar o‘z fikrlarini bimalol bildiradilar va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Jamoatchilik nazoratini samarali tashkil qilish uchun talabalarni o‘quv jarayonida faol ishtirok etishga rag‘batlantirish lozim. Bu jarayon turli tanlovlar, mukofotlash va motivatsiya beruvchi dasturlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Rag‘batlantirish jarayonida eng faol va samarali talabalarni mukofotlash orqali ularning nazoratdagi roli yanada kuchaytiriladi. Talabalarni o‘quv jarayonidagi qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilish jamoatchilik nazorati uchun zaruriy shartdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu jarayon quyidagi yo‘llar orqali amalga oshirilishi mumkin. Talabalar dars sifatini yaxshilash bo‘yicha o‘z takliflarini bildirish uchun kengashlar faoliyatiga jalb qilinadi. Bu ularga ta‘lim jarayonidagi qarorlar qabul qilishda ishtirok etish imkoniyatini beradi. Talabalarni pedagogik faoliyatni takomillashtirish uchun turli qo‘mitalar yoki maxsus maslahat kengashlariga jalb qilish orqali ularni faol ishtirokchi qilish mumkin. Jamoatchilik nazoratining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun doimiy baholash tizimini ishlab chiqish va bu jarayonda talabalarni faol ishtirokchi sifatida jalb qilish kerak. Baholash jarayoni aniq mezonlarga asoslangan holda olib borilishi va talabalar uchun oshkoralik muhiti

atilishi lozim. Talabalar o‘z-o‘zini nazorat qilish va jamoatchilik nazorati jarayonida ko‘makka muhtoj bo‘lishlari mumkin. Shu sababli o‘qituvchilar ularga pedagogik yo‘l-yo‘riq berib, nazorat jarayonida yordam beradi. Bunda o‘qituvchilar talabalarga tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, bilimni tahlil qilish va baholashda yordamlashadi. Ushbu shart-sharoitlar va pedagogik imkoniyatlar asosida talabalarning ta‘lim jarayonidagi jamoatchilik nazoratini samarali tashkil qilish va ta‘lim sifatini oshirishga katta hissa qo‘shish mumkin. Bu nafaqat ta‘lim jarayonini yaxshilaydi, balki talabalarda mas‘uliyat hissini oshirish, tanqidiy fikrlash va o‘zaro yordam ko‘rsatish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Shu tarzda, jamoatchilik nazoratini tashkil etish orqali ta‘lim tizimining samaradorligini oshirish va uni zamonaviy talablar darajasiga ko‘tarish mumkin. Kelajakda jamoatchilik nazorati ta‘lim tizimiga chuqur ta‘sir ko‘rsatishi kutilmoqda, chunki talabalar jamoatchilik nazoratida faol ishtirok etar ekan, ta‘lim jarayoni doimiy takomillashib, zamonaviy talablarga moslashish imkoniyatiga ega bo‘ladi [6].

Quyida jamoatchilik nazoratining kelajakda ta‘lim tizimiga ko‘rsatadigan asosiy ta‘sirlari yoritilgan. Kelajakda jamoatchilik nazorati orqali ta‘lim tizimining barcha bosqichlarida oshkoralik va shaffoflikni oshirish kutiladi. Talabalar tomonidan amalga oshiriladigan nazorat o‘qituvchilarning o‘quv jarayonidagi faoliyatini doimiy tahlil ostiga olib, dars sifati, baholash tizimi va boshqa muhim jihatlarning oshkoraligini ta‘minlaydi. Jamoatchilik nazorati kelajakda ta‘lim sifatini oshirish uchun kuchli turtki bo‘ladi. Talabalar o‘z-o‘zini nazorat qilish, ta‘lim sifati ustidan fikr bildirish orqali o‘qituvchilar va ta‘lim muassasalariga doimiy qayta aloqa taqdim etadi. Bu esa o‘qituvchilarni o‘z metodlarini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashga undaydi. Jamoatchilik nazorati talabalar ehtiyojlariga mos pedagogik yondashuvlarni shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Talabalar fikriga tayanib, ta‘lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, yangicha dars usullarini qo‘llash kutilmoqda. Bu jarayon orqali ta‘lim innovatsion yondashuvlar bilan boyitilib, talabalar ehtiyojlariga yanada moslashgan tizim yaratiladi. Jamoatchilik nazoratining rivojlanishi talabalar orasida ijtimoiy mas‘uliyat hissini kuchaytiradi. Talabalar ta‘lim jarayonidagi o‘z o‘rnini anglab, o‘z fikr-mulohazalarini ta‘lim sifatini yaxshilash uchun bildirishadi. Bu jarayon ularning jamiyat oldidagi mas‘uliyatini oshiradi va ularda ijtimoiy faoliyatga nisbatan mustahkam munosabat shakllantiradi.

Xulosa. Talabalar o‘z fikr-mulohazalari orqali ta‘lim jarayonida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan o‘zgarishlarni bildiradi. Bu ta‘lim jarayonida mavjud kamchiliklarni tezda aniqlash va ularni bartaraf etish lozimdir. Shu tariqa, ta‘lim jarayoni yanada sifatli va samarali bo‘ladi. Jamoatchilik nazorati talabalarni o‘qituvchilar faoliyatiga tanqidiy yondashish va o‘z nuqtayi nazarini asosli bayon qilishga undaydi. Bu ularda tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va o‘z fikrini ochiq ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Talabalar o‘quv jarayonida mas‘uliyatli ishtirokchi sifatida o‘zlarini his qilishadi. Ular o‘zlarini jamiyat oldidagi mas‘uliyatli shaxs sifatida tarbiyalaydi va ta‘lim sifatini yaxshilash jarayoniga hissa qo‘shish orqali ijtimoiy faoliyat bilan shug‘ullanadilar. Jamoatchilik nazorati pedagoglarga dars sifatini doimiy

atish va tahlil qilish imkonini beradi. Talabalarning fikr-mulohazalari orqali pedagog o‘z faoliyatlarini takomillashtirishi va zarur o‘zgarishlar qilishlari mumkin. Bu esa ta’lim jarayonini yanada sifatli qilishga xizmat qiladi. Jamoatchilik nazorati ta’lim jarayonida talabalar ovozini eshitish va inobatga olish imkonini beradi. Bu jarayon orqali ta’lim tizimi demokratik tamoyillarga asoslanadi va ta’lim muassasalari talabalar fikrini hurmat qilgan holda faoliyat yuritadi. Bu esa ta’lim muhitida ochiqlik va oshkoralikni oshiradi. Talabalar tomonidan jamoatchilik nazoratining amalga oshirilishi ta’lim sifatini oshirishda, talabalarda mas’uliyat va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda, o‘qituvchilarga pedagogik faoliyatni yaxshilashda yordam beradi. Shu sababli, ta’lim tizimida jamoatchilik nazoratini yanada kengaytirish va takomillashtirish kelajakda sifatli va samarali ta’lim tizimini shakllantirishda asosiy omil bo‘ladi. Kelajakda jamoatchilik nazorati asosida ta’lim tizimida baholashning tizimli yondashuvlari rivojlantiriladi. Talabalar tomonidan dars jarayonini baholash tizimi yanada izchil va batafsil bo‘lib, bu o‘qituvchilar faoliyatini doimiy baholab borish imkonini beradi. Bu esa ta’lim sifatini nazorat qilish va yaxshilashga xizmat qiladi. Talabalar tomonidan jamoatchilik nazorati amalga oshirilishi ta’lim jarayonining sifatini oshirish va o‘qituvchilar bilan talabalarning o‘zaro munosabatlarini mustahkamlashda muhim afzalliklarga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.
2. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
3. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
4. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*.
5. Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Herder and Herder.
6. Darling-Hammond, L. (2000). *Teacher Quality and Student Achievement: A Review of State Policy Evidence*. Educational Policy Analysis Archives, 8(1), 1-42.
7. Brookfield, S. (2012). *Teaching for Critical Thinking: Tools and Techniques to Help Students Question Their Assumptions*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
8. Tashakkori, A., & Teddlie, C. (1998). *Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
9. Bolstad, R. (2011). *Taking the Lead: The Role of the Student in School Improvement*. Wellington: New Zealand Council for Educational Research.
10. O‘zbekistondagi ta’limni rivojlantirishga oid qonun hujjatlari, farmon va qarorlar to‘plami.

O‘QUVCHILARNI KASBIY IJTIMOIYLASHUV FAOLIYATIGA TAYYORLASH

Maxkamova Dilafruz Aliyevna

QDPI Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrası mudiri

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlashning mohiyati, ahamiyati va metodologik asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish va ijtimoiylashuv jarayonlariga tayyorlashning samarali usullari, vositalari va ularga ta’sir etuvchi omillar bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy ijtimoiylashuv, o‘quvchilar, tayyorgarlik, metodika, amaliyot, kasbga yo‘naltirish.

«ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗИРОВАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ»

Аннотация. В данной статье анализируются сущность, значение и методические основы подготовки студентов к профессиональной социализированной деятельности. В современной системе образования описаны эффективные методы, инструменты и факторы, влияющие на подготовку учащихся к процессам профориентации и социализации.

Ключевые слова: профессиональная социализация, студенты, обучение, методика, практика, профориентация.

“PREPARATION OF STUDENTS FOR PROFESSIONAL SOCIALIZED ACTIVITIES”

Annotation. This article analyzes the essence, significance and methodological foundations of preparing students for professional socialized activities. The modern education system describes effective methods, tools and factors that influence the preparation of students for the processes of career guidance and socialization.

Key words: professional socialization, students, training, methodology, practice, career guidance.

KIRISH

O‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash zamonaviy ta’lim tizimining eng dolzarb masalalaridan biridir. Kasbiy ijtimoiylashuv jarayoni o‘quvchilarning o‘z kasbini

lash va kelajakda professional hayotida muvaffaqiyat qozonishlariga yordam beradi. O‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuvga tayyorlash jarayonida ta’lim muassasalari, o‘qituvchilar, ota-onalar va jamiyat o‘rtasida muhim hamkorlik o‘rnatilishi zarur.

Ushbu maqola o‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash jarayonini, uning asosiy bosqichlarini, usullarini, pedagoglarning rolini va amaliy tajribalarini muhokama qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash ta’lim va pedagogika sohasida dolzarb bo‘lib, kasbiy tayyorgarlik jarayonida o‘quvchilarning jamiyatda ijtimoiy moslashuviga ko‘maklashadigan jarayonlarni o‘rganishga asoslanadi. E. Durkgeym, P. Berger va T. Lukkman kabi sotsiologlarning ijtimoiylashuv jarayonlari haqidagi asarlari kasbiy ijtimoiylashuvning nazariy asoslarini tushunishda muhimdir. Ushbu olimlar shaxsning kasbiy faoliyatga moslashishi va jamiyatdagi o‘rni tahlil qilgan [1]. J. Dewey va V. Sukhomlinskiy ishlarida ta’lim tizimi o‘quvchilarni jamiyatga moslashishga qanday yordam berishi haqida fikrlar keltiriladi [2]. Bunda, ayniqsa, amaliyot va nazariya birligi muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston olimlari, xususan, A. Abduxoliqov, N. Tursunov, va boshqa tadqiqotchilarning ishlari ta’limning kasbiy yo‘naltirilganligi va milliy sharoitlarda ijtimoiylashuv jarayonlarini o‘rganishga bag‘ishlangan.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari (gamifikatsiya, virtual ta’lim muhiti, STEM yondashuvlari) o‘quvchilarni amaliy faoliyatga tayyorlashda katta rol o‘ynaydi. Xalqaro amaliyotdan PISA va TIMSS kabi xalqaro baholash tizimlari o‘quvchilarning kasbiy tayyorligini aniqlash usullarini keltirib chiqargan.

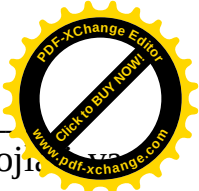
“O‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash” mavzusida ilmiy tadqiqot olib borishda adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, taqqoslash, empirik tadqiqot metodlari, so‘rovnoma, kuzatish, eksperiment, statistik tahlil kabi metodlardan foydalanilgan.

NATIJALAR

Kasbiy ijtimoiylashuv – bu o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini aniqlash, shuningdek, ularning kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun zarur ko‘nikmalarni rivojlantirish jarayoni. O‘quvchilar kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida o‘zlarini tanitish, qiziqishlari va ijtimoiy muhitdagi o‘z o‘rnini aniqlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

- Kasbiy ijtimoiylashuv jarayoni bir necha muhim elementlardan iborat:
- Kasbiy qiziqishlar: O‘quvchilarning o‘zlariga yoqadigan, ularni qiziqtiradigan faoliyat turlari.
- Kasbiy ehtiyojlar: O‘quvchilarning kelajakda o‘z kasblarida muvaffaqiyatli bo‘lish uchun egallashlari zarur bo‘lgan ko‘nikmalar va bilimlar.
- Ijtimoiy ko‘nikmalar: O‘quvchilarning ish joyida muvaffaqiyatli muloqot qilish va hamkorlik qilish qobiliatlari.

Kasbiy ijtimoiylashuv jarayoni uchta asosiy bosqichga bo‘linadi:

1. Aniqlash bosqichi: Bu bosqichda o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari, ehtiyojlar va imkoniyatlari aniqlanadi. O‘quvchilar uchun turli xil testlar, psixologik so‘rovlar va muloqot usullari orqali bu jarayon amalga oshiriladi. Ushbu bosqichda o‘qituvchilar, psixologlar va ota-onalar o‘quvchilarga yordam berishadi.

2. Rivojlantirish bosqichi: O‘quvchilar o‘z kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Bu bosqichda interfaol metodlar, amaliy mashg‘ulotlar va treninglar o‘tkaziladi. O‘quvchilar turli xil simulyatsiyalar va loyiha ishlari orqali o‘z qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

3. Amaliyot bosqichi: Ushbu bosqichda o‘quvchilar amaliy tajribaga ega bo‘lishadi. Stajirovkalar, amaliyotlar va ish joylarida o‘z bilimlarini qo‘llash imkoniyatlari beriladi. Bu jarayonda o‘quvchilar o‘z ko‘nikmalarini amalda namoyon etishlari, ish joyida haqiqiy vaziyatlar bilan duch kelishlari mumkin.

O‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida qo‘llaniladigan metodlar muhim ahamiyatga ega. Ular o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlaydi va o‘z bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Quyidagi metodlar keng tarqalgan:

- Interfaol metodlar: Guruhli ish, muhokama, simulyatsiya va rolli o‘yinlar. Bu metodlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta‘minlaydi va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

- Loyihalashtirish metodlari: O‘quvchilar o‘z qiziqishlari asosida loyihalar yaratadilar. Bu jarayonda o‘quvchilar o‘zaro hamkorlik qilish, muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

- Amaliy mashg‘ulotlar: O‘quvchilar kasbiy ko‘nikmalarini amaliyotda sinab ko‘radilar. Masalan, o‘quvchilar ish jarayonlarini kuzatish va amaliy tajribaga ega bo‘lish uchun stajirovkalar o‘tkazishlari mumkin.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ta‘lim jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Onlayn platformalar, masalan, Zoom, Google Classroom kabi dasturlar o‘qitish jarayonini yanada samarali va qulay qilish imkoniyatini beradi. O‘qituvchilar bunday platformalar yordamida darslarni tashkil etish, o‘quvchilar bilan muloqot qilish va ularning rivojlanishini kuzatish imkoniyatiga ega.

Simulyatsiya dasturlari o‘quvchilarga haqiqiy ish sharoitlarini taqdim etish orqali kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi. Video va multimedia materiallari esa o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish va o‘zlashtirish jarayonini yaxshilashda yordam beradi.

O‘qituvchilar kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida o‘quvchilarga rahbarlik qilish vazifasini bajaradilar. Ularning vazifasi o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlash, ularga kerakli bilim va ko‘nikmalarni berishdir. O‘qituvchilar o‘quvchilarning kasbiy yo‘nalishini aniqlashda ularga yordam berishlari zarur.

O‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi o‘quvchilarni tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchilarning kasbiy malakasi va tajribasi o‘quvchilarga o‘z kasblarini tanlashda yordam berishi, ularning kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ko‘maklashishi zarur. O‘qituvchilar kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida o‘quvchilarga yordam berish orqali ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga hissa qo‘shadilar.

MUHOKAMA

O'quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida rivojlanishlari juda muhimdir. O'quvchilar kasbiy tayyorgarlik jarayonida o'z ko'nikma va qobiliyatlarini rivojlantirib, kelajakda muvaffaqiyatli ish faoliyatini amalga oshirishlari mumkin. O'quvchilar o'z qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos keladigan kasbni tanlashlari, shuningdek, o'z kasbiy ko'nikmalarini oshirishga intilishlari zarur.

O'quvchilarning kasbiy tayyorgarligi va ish bozoridagi muvaffaqiyati ularning kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida qanday natijalarga erishganliklariga bog'liq. O'quvchilarning muvaffaqiyati ularning qobiliyatlari, tajribalari va kasbiy tayyorgarliklariga bog'liq. Bu jarayonda o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchlari, ijtimoiy ko'nikmalari va o'z kasblariga bo'lgan qiziqishlari muhim rol o'ynaydi.

O'quvchilarning natijalarini baholash uchun turli xil usullar qo'llaniladi. Bular orasida:

- Amaliy natijalar: O'quvchilarning amaliyotlardan olingan tajribalari, kasbiy ko'nikmalari va ish joyida qanday muvaffaqiyatga erishganliklari.

- Psixologik testlar: O'quvchilarning qobiliyatlari va qiziqishlarini aniqlash uchun o'tkaziladigan testlar.

- O'z-o'zini baholash: O'quvchilarning o'zlarining kasbiy ko'nikmalari va rivojlanishlarini baholash imkoniyati.

O'quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash jarayonida bir qator muammolar mavjud. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- O'quvchilarning kam bilim darajasi: O'quvchilarning kasbiy qiziqishlari va ko'nikmalarini aniqlashda kam bilim darajasi muammosi mavjud. Bu, o'quvchilarning o'z qobiliyatlarini to'g'ri baholay olmasliklariga olib keladi.

- Resurslar yetishmasligi: O'quvchilarni tayyorlash uchun zarur bo'lgan resurslar, masalan, tajriba o'tkazish uchun kerakli laboratoriya yoki uskunalar yetishmasligi.

- Ijtimoiy bosim: O'quvchilar ko'pincha ota-onalar yoki jamiyat tomonidan belgilangan me'yorlarga mos kelishi uchun o'z qiziqishlarini inkor qilishlari mumkin. Bu esa ularning kasbiy ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlashda mavjud muammolarni hal qilish uchun bir qator choralar ko'rilishi zarur:

- Ta'lim sifatini oshirish: O'qituvchilarning malakasini oshirish, ta'lim metodlarini yangilash va interfaol usullarni joriy etish orqali o'quvchilarning bilim darajasini oshirish lozim.

- Resurslarni ko'paytirish: Ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlar o'tkazish uchun zarur bo'lgan resurslar, jumladan, amaliyot bazalari va uskunalarini ko'paytirish zarur.

- Ota-onalar bilan hamkorlik: Ota-onalar va ta'lim muassasalari o'rtasida yaqindan hamkorlik o'rnatish, o'quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlarini aniqlashda yordam beradi. Ota-onalar o'quvchilarning kasbiy tanlovlarini qo'llab-quvvatlashlari zarur.

O‘zbekiston ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash uchun bir qator loyihalar va tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ta’lim muassasalarida kasbiy orientatsiya o‘tkazish, stajirovkalar tashkil etish va o‘quvchilarning qiziqishlari bo‘yicha turli xil tadbirlar o‘tkazish muhim ahamiyatga ega.

Misol uchun, bir qator o‘quv yurtlari o‘z o‘quvchilariga amaliyot o‘tkazish uchun ish beruvchilar bilan hamkorlik o‘rnatishmoqda. Bu, o‘quvchilarga ish joylarida o‘z bilimlarini amalda qo‘llash imkoniyatini beradi va kasbiy qiziqishlarini aniqlashga yordam beradi.

Dunyoning ko‘plab mamlakatlarida o‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuvga tayyorlashda innovatsion yondashuvlar qo‘llaniladi. Masalan, Finlyandiya ta’lim tizimida o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari va ehtiyojlarini aniqlashga qaratilgan dasturlar muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. O‘quvchilarga o‘z qiziqishlariga mos keladigan kasbni tanlashda yordam beradigan ko‘plab resurslar va dasturlar mavjud.

O‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash jarayoni ta’lim tizimining muhim qismi hisoblanadi. O‘quvchilarga kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida yordam berish, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhim ahamiyatga ega. Ta’lim tizimi o‘quvchilarni zamonaviy ish bozoriga mos ravishda tayyorlashi zarur. Innovatsion metodlar va texnologiyalardan foydalanish, o‘qituvchilarning roli, shuningdek, o‘quvchilarning rivojlanishi bunday jarayonda muhim omillardir.

O‘quvchilarni tayyorlashda kasbiy ijtimoiylashuv jarayonining samarali tashkil etilishi, ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish va amaliy tajribalarning muhimligini anglash o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun muhim shart hisoblanadi. Bunday yondashuv orqali o‘quvchilar o‘z kasblarini muvaffaqiyatli tanlash, ish joyida o‘zlarini namoyon etish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Quyidagi takliflar o‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash jarayonini samarali tashkil etish va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi:

1. O‘quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida qo‘llaniladigan metod va texnologiyalarni yangilab borish.
2. Ta’lim muassasalarida kasbiy orientatsiya dasturlarini kengaytirish va takomillashtirish.
3. Ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish, o‘quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olish.
4. O‘quvchilarga amaliy tajriba va stajirovkalarda qatnashish imkoniyatlarini oshirish.

XULOSA

O‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashuv faoliyatiga tayyorlash ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli kasbiy hayotiga zamin yaratadi. Bu jarayonni samarali tashkil etish ta’lim tizimi, ota-onalar va jamiyatning umumiy sa’y-harakatlari natijasida amalga oshirilishi lozim. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlar yordamida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish va ularni ijtimoiy faol shaxslar sifatida shakllantirish mumkin.

1. Durkheim, É. *The Division of Labor in Society*. 1893
2. Berger, P., & Luckmann, T. *The Social Construction of Reality*. 1966.
3. Dewey, J. *Democracy and Education*. 1916.
4. Wenger, E. *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. 1998.
5. Abduxoliqov, A. “Kasbiy ijtimoiylashuv jarayonlari va ta'lim tizimidagi roli”. 2020.
6. Xalilov, K. N. “Ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar”. *Ta’lim*, 3(1), 15-22. 2018.
7. Shokirova, Z. B. “O‘quvchilarning kasbiy orientatsiyasini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar”. *Ta’lim va tarbiya*, 5(2), 50-55. 2021.
8. Makhkamova D.A., Methodical provision of vocational guidance of students in secondary schools // *Galaxy*. №8. 2022. P. 434-440.
9. Makhkamova D.A., Methodological provision of directing students to profession in high schools // *Semiconductor Optoelectronics*, vol.42, No. 02(2023). -P. 1308-1313.
<https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/4780>
10. Makhkamova D.A., Technology of pedagogical-psychological and social aspects of student’s professional orientation // ISSN 1308–5581, *International Journal of Early Childhood Special Education*. Vol 14, Issue 08 2022. -P. 707–711.
11. Makhkamova D.A., The essence of vocational guidance of secondary school students and the integration of didactic resources in the classroom (on the case of teaching the subject of technology). *JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, Vol 8, Issue 11, of Nov 2022. - P. 232–234.

UDK: 37.026.9+811+111

ORCID ID: 0009-0009-1817-1944

ТАЪЛИМДА ГЕЙМИФИКАЦИЯНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ

Axmadaliyeva Dildora Raxitdinovna
Namangan davlat chet tillari institutining
tayanch doktoranti.
dildorabegzog8083@mail.ru
[Tel: +998976627262](tel:+998976627262)

Аннотация: Ушбу мақолада таълимда геймификациянинг асосий концепциясини таҳлил қилиш, геймификациянинг узига хос имкониятларини намоён қиладиган воситаларни аниқлаш ва уни олий таълимда инновацион тажриба сифатида қўллаш имкониятлари таҳлилга тортилган. Тадқиқот давомида таълимда геймификацияни ривожлантиришнинг назарий асосларини ва уни таълим муассасаларида геймификация технологияларини қўллаш масалалари ўрганилган.

Калит сўзлар: ўйин, бўлажак мутахассисларни ўқитиш, геймификация, динамика, техника, ўйин компонентлари.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И МЕТОДЫ ГЕЙМИФИКАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В данной статье анализируется основная концепция геймификации в образовании, определяются инструменты, демонстрирующие уникальные возможности геймификации, а также рассматриваются возможности её применения в качестве инновационного опыта в высшем образовании. В ходе исследования изучены теоретические основы развития геймификации в образовании и вопросы использования технологий геймификации в учебных заведениях.

Ключевые слова: игра, обучение будущих специалистов, геймификация, динамика, техника, игровые компоненты.

THEORETICAL FOUNDATIONS AND METHODS OF GAMIFICATION IN EDUCATION

Abstract: This article analyzes the main concept of gamification in education, identifies tools that demonstrate the unique opportunities of gamification, and explores the possibilities of its application as an innovative experience in higher education. The study examines the

oretical foundations of the development of gamification in education and the issues of gamification technologies in educational institutions.

Keywords: game, training of future specialists, gamification, dynamics, technique, game components.

КИРИШ

Олий таълим жараёнида талабаларнинг ўқув фаоллигини оширадиган, олий таълимни модернизация қилишга ёрдам берувчи интерактив технологияларнинг алоҳида ўрни бор. Талабаларнинг таълимдаги фаолиятини бошқаришнинг ўзига хос воситаларидан бири бу – геймификация бўлиб, у шахс фаолиятининг инновацион йўналишини рағбатлантиради, когнитив вазифаларни бажаришга қизиқиш уйғотади, талабаларнинг креативлик қобилиятларини тўлиқ намоён этишга шароит яратади. S.Deterding ва бир қатор тадқиқотчи олимлар геймификациянинг хусусиятларини таҳлилга тортади ва «ўйин технологияларидан ўқув контекстларида фойдаланиш» деб таъкидлашни таклиф қилишган [1, 7-бет].

F.G.Groh [2] геймификациянинг ўзига хос жиҳатларини ўрганар экан, унинг ўйин дизайни ва ўзини-ўзи белгилаш назарияси билан боғлиқлигини кўрсатади. S.Deterding, K.O’Hara, M.Sicart, D.Dixon ва L.Nacke [3] эса ахборотларни тизимли ўрганишда геймификация бўйича тадқиқотларни бирлаштириш муҳимлигини таъкидлайди. G.Zichermann ва C.Cunningham [4] ўйинларнинг соціо-контекстларда маданий алоҳида ўрнини қайд этиб, улар инсон миёси, нейрон тизимлари ва ўйин жараёни ўртасидаги боғлиқликни кўрсатади. Шунингдек, таълим жараёнида талабаларни ургатишга ижобий нисбатан муносабатини оширади. J.J.Lee ва J.Hammer [5] геймификациянинг аҳамиятини тушунган ҳолда, унинг хусусиятлари ва қийматини ўрганишни давом эттириш зарур деб ҳисоблашади. Замонавий шароитда геймификациянинг асосий мақсади — ўйин психологиясини қўллашдир [6]. К.Вербах ва Д.Хантернинг фикрига кўра, ўйин элементларини қўллаш, муаммоларни ҳал қилиш ва янги тажрибалар орттиришга ёрдам беради.

Геймификация шароитида энг кучли мотивлардан бири – ўйиндан қониқиш ҳиссининг пайдо бўлиши, бу талабани турли фаолият турларига фаол ва қизиқиш билан киришишга ундайди. Натижада иштирокчиларнинг нафақат ўйин жараёнига, балки таълим жараёнига ҳам қизиқиши ошади. Бежиз эмаски, ўйин – бу иш жараёни имкониятларини намоён этувчи жараён; ўйин-кулги – бу завқ туйғусини уйғотувчи, бир вақтнинг ўзида масъулиятни англлатувчи ҳолат; олдинга юрган фаолият эса – бу геймификациядир. Ҳар бир талаба ўқув жараёнида ўз усулини танлаш имкониятига эга. Геймификациядан фойдаланганда, талабалар билимларни қизиқарли ва самарали усулда ўзлаштиришлари, кўникма ва профессионал малакаларни ривожлантиришда инновацион ёндашувларга жалб этилишлари мумкин. Агар геймификация

урсларидан тўлиқ фойдаланилса, ўқув жараёнида фаолликни ошириш, мотивацияни кизикишни кучайтириш воситалари қўлланилиши мумкин.

Геймификациянинг яна бир муҳим томони – талабаларда хулқ-атвор стратегиялари ва тактикаларини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратишидир. Ўйин жараёнлари эмоционал жиҳатдан бой коммуникация имкониятини яратиб, талабалар ўртасида ўзаро алоқаларни ривожлантиради ва улар ўзини намоён этишига имкон яратади. Шунингдек, талабаларни ўйин элементларига жалб қилиш уларга ижобий ҳис-туйғулар беради ва келажакда самарали натижаларга эришишлари учун турли ахборот, эмоционал ва интерактив воситалардан фойдаланишни ўрганишига ёрдам беради. Замонавий шароитда геймификацияни таълимда қўллаш борасида ягона ёндашув йўқ, ва бу мавзуда турли фикрлар мавжуд. Илмий ҳамжамият вакиллари ўртасида геймификациянинг асосий концепцияларини аниқлаш ва унинг таълимдаги имкониятларини ўрганиш устида баҳс-мунозаралар давом этмоқда. А.Л. Мазелиснинг фикрига кўра, ўйин умумий тушунча бўлиб, унинг элементлари (механизмлар, сюжет ва сценарий) талабаларнинг кизикиши ва мотивациясини ошириб, хулқ-атворига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Шу тариқа, ўйин таълимда инновацион фаолият сифатида катта аҳамият касб этади. Тадқиқотимиз давомида биз таълимда геймификацияни ривожлантиришнинг назарий асосларини ва уни таълим ташкилотларида қандай қўллаш мумкинлигини таҳлил қилдик. Шу муносабат билан қуйидаги саволлар кўтарилди:

1. Геймификацияни таълимда истиқболли янги технологиялардан бири сифатида кўриб чиқиш мумкинми?
2. Геймификация мотивацион жараёнларга ва ўқув натижаларига қандай таъсир кўрсатади?
3. Геймификацияни олий таълим жараёнида қандай қўллаш мумкин?

Тадқиқотимизнинг гипотезаси шундай ифодаланади: агар талабалар ва бўлажак илмий мутахассисларнинг ички ва ташқи мотивацияларидан фойдаланиш, уларнинг хулқ-атворини тартибга солиш ҳамда таълим жараёнига ўйин элементлари тизимини киритиш амалга оширилса, геймификацияни мутахассис тайёрлаш жараёнида қўллаш самарали бўлади.

Ушбу ишнинг мақсади — таълимда геймификациянинг асосий концепциясини таҳлил қилиш, геймификациянинг ўзига хос имкониятларини намоён қиладиган воситаларни аниқлаш ва уни олий таълимда инновацион тажриба сифатида қўллаш имкониятларини ўрганишдан иборат.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДЛАР

Мавзуга доир адабиётларнинг кўриб чиқилиши бизга геймификациянинг моҳияти ва илмий хусусиятларини аниқлаш ва унинг таълим фаолияти сифатига тўғридан-тўғри таъсир этувчи таркибий қисмларини аниқлаш учун маълумотлар олиш ва таққослаш

имконини беради: таълимий контекст, ўйин компонентлари, ўқув натижа-геймификация муҳитини яратиш ва бошқалар.

S.Menezes ва R.Bartoli таълимда геймификациянинг ўзига хос жиҳатлари бор деб ҳисоблашади. Биринчидан, геймификация ва ўйин жараёни таълимнинг бир қисми бўлиши керак, бу унинг ўзига хослигини ва ривожлантириш усуллари кўрсатади. Иккинчидан, геймификация тизимида узаро боғловчи алоқалар ва сюжет мавжуд бўлиши зарур. Учинчидан, геймификацияда фаолият иштирокчилари ўртасидаги муносабатлар муҳим. Тўртинчидан, геймификация таълимда инновацион баҳолаш тизимларини рағбатлантириши мумкин [8]. Шунингдек, турли хил рағбатлар, мақсадга эришиш алгоритми, даражани ошириш ва эмоционал элементлар ҳам муҳимдир. Л.Капонетто, E.Jeffrey and O.Michaela. фикрича, ўйинлар ва геймификация таълимни жозибador ва самарали қилади. Геймификация усуллари ҳамкорлик, ижодкорлик ва мустақил таълимда шахслараро муносабатларни мустаҳкамлайди ва муаммоларни ҳал қилишга ёрдам беради [9].

К.Вербах ва Д.Хантер геймификацияни "ўйин мавжуд бўлмаган шароитларда ўйин элементларини қўллаш" деб таърифлашади [6]. Улар шуни таъкидлайдики, "бош мия муаммоларни ечиш ва ўзаро алоқаларга эҳтиёж сезади – бунга эса ўйинлар ёрдам беради. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ўйинлар бош мияда ҳузур туйғуси билан боғлиқ дофамин тизимини фаоллаштиради" [6, 44-бет]. К.Вербах ва Д.Хантер ўйин элементларини «Элементлар пирамидаси» деб номланган моделда таккослаб берганлар, у учта тоифани ўз ичига олади: динамика, механика ва компонентлар. Динамика пирамидадаги энг юқори даража бўлиб, у ўйинда иштирок этиш учун сценарийлар, чекловлар, ҳис-туйғулар, ҳикоялар, прогресс ва муносабатларни қамраб олади. Механика эса тизим ичида ишлаш учун қоидалар тўпламини ташкил қилади. Бунда чақириқлар, имкониятлар, рақобат, ҳамкорлик, ўзаро алоқалар, ресурсларни топиш ва мукофотлар каби элементлар мавжуд.

Геймификациянинг компонентлардан иборат бўлиб, буларга мукофотлаш, аватарлар, нишонлар, коллекциялар, контентни очиш, совғалар, лидерлар жадвали, даражалар, баллар ва виртуал товарлар киради. Масалан, баллардан фойдаланиш ҳаракат ва прогресс ҳисси (динамика)ни яратиш ва мукофот бериш (механика) имконини беради.

Ch.Dichev ва D.Dicheva геймификация ва унинг таълимдаги имкониятларини чуқур ўрганиб чиққан [10]. Улар анъанавий таълимни геймификация модели билан солиштириб, геймификация нафақат ўқитиш сифатини, балки мотивация даражасини ҳам оширишини кўрсатдилар. Тадқиқотчилар ўқув жараёнининг асосий кучлари сифатида инсон мотивацияси ва хулқ-атвориға эътибор қаратишади. Ўйин элементларини жорий этиш талабаларни фаол ҳамкорликка жалб қилади, улар ўз ташаббуслари ва бошқаларни қўллаб-қувватлайдилар ва шахсий, профессионал ҳамда

тимой манфаатлардан фойдаланадилар. Бу эса инсон, жамоа ёки жамият аъдобиётига ижобий таъсир кўрсатиши мумкин.

Тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, мотивация инсоннинг фаолият турини танлаши ва натижага эришиш учун куч сарфлашида кўринади. Ички мотивация ўйинда ҳаракатларни бажаришга бўлган қизиқиш билан боғлиқ бўлса, ташқи мотивацияда инсон ташқи рағбатларга эҳтиёж сезади. Муаллифларнинг таъкидлашича, талабалар ички мотивацияни кўзғатиш учун компетентлик, автономия ва боғланиш каби эҳтиёжларига асос яратишга ҳаракат қиладилар.

Геймификация тадқиқотларида мотивация асосий ўрин тутати, чунки талабаларнинг ўйинда иштирок этишига уларнинг мотив ва эҳтиёжлари катта таъсир кўрсатади. Ўйин иштирокчиларининг эҳтиёжларини тушуниш ва уларга керакли шароитларни яратиш орқали ташкилотчи уларни ўйин фаолиятига жалб қилиш учун ундай олади. Хулқ-атвор моделида «имконият» компонентидан талабаларнинг манфаатларини амалга ошириш учун қулай шароит яратишда фойдаланиш зарур. Бу ерда ўйин иштирокчисига ривожланиш йўлини белгилаш ва ўйинга осон киришиш имконини бериш муҳим. Хулқ-атвор моделидаги учинчи компонентга мурожаат қиламиз — бу импульс (лотинча «impulsus» — зарба, туртки), яъни ҳаракатга ёки фаолиятга ундаш. Бунда туртки бериш учун маслаҳатлар, зўриқишни олдини олиш, эслатмалар ва ечим имкониятлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Хорижий ва маҳаллий муаллифларнинг фалсафий, педагогик ва психологик адабиётларини таҳлил қилиш орқали ушбу тадқиқотда геймификация ғоясини ривожлантиришнинг методологик асосларини аниқлаш имконияти пайдо бўлди. Бу асослар ўйин фаолияти ҳақидаги илмий қарашларни ўзгартириш, ўйин маконининг социомаданий хусусиятлари ва ўйин тизимларининг назарий ва амалий жиҳатларини ўз ичига олади.

Геймификацияни ўрганиш шуни кўрсатдики, бу концепция XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб ривожлана бошлаган. Бу, асосан, компьютер таълимининг ривожланиши ва шахснинг таълимда фаоллигини ошириш учун технологияларни излаш билан боғлиқ эди. Тизимли ёндашув геймификациянинг жараён сифатида ташкил этилиши, унинг қисмлари ва улар ўртасидаги алоқаларни аниқлашга ёрдам берди. Геймификация тизими тушунчалар блоги, геймификация принциплари, ўйин механикаси ва техникаси, ютуқлар, гуруҳ хулқ-атворини ўзгартириш моделлари ва геймификация амалиётларини ўз ичига олади.

Геймификация тизимининг фаолият кўрсатиши фаолиятнинг мазмуни ва катнашувчиларнинг ўзига хослигига боғлиқ турли хусусиятларга эга. Геймификация муаммоларини ўрганишда шахс фаолиятига йўналтирилган ёндашув, шахсни ривожлантириш жараёнида ўйин технологиялари ресурсларини аниқлашга асос бўлди.

Ўйин фаолияти шахснинг эҳтиёжларини қондиришга, муваффақиятга эришиш, ўзини намоён қилиш ва ҳамкорлик қилишга ёрдам беради ҳамда талабаларда ижобий

Эмоционал ҳолатни қўллаб-қувватлайди. Геймификация қулланган тизимларда шахс кизиқишини амалга ошириши, билимга бўлган кизиқишини қондириши ва ўз тажрибасини яратиш имкониятига эга бўлади. Ўйин жараёнида шахс интеллектуал эркинлик ва ижодий салоҳиятини намоён қилиши мумкин. Бизнинг тадқиқотда фаолиятга асосланган ёндашув ўйин фаолиятини ташкил этишнинг асоси сифатида кўрсатилган. Бунда талаба фаол иштирокчи бўлиб, ўйин яратиши, уни ташкил этиши, ижро этиши, натижаларни таҳлил қилиши ва баҳолаши мумкин. Бошқача айтганда, замонавий шароитда геймификация талабаларни фаол жалб қилиш, уларнинг мустақиллигини ошириш ва шахсий ривожланишларига ёрдам бериш воситаси сифатида қаралади.

Мақоланинг назарий асослари геймификациянинг концептуал қоидалари ва замонавий таълимнинг ўйин технологияларига ўзига хос хусусиятларини акс эттирган илмий қарашларни ўз ичига олади. Ишнинг амалий қоидалари эса геймификация шароитида эмпирик тадқиқот ўтказиш учун таҳлилий материаллар орқали кўрсатилган.

Геймификация муаммосини тадқиқ қилишда қуйидаги умумий илмий усуллардан фойдаланилди: геймификация ҳақидаги илмий адабиётларни таҳлил қилиш, синтез, умумлаштириш ва қиёслаш усуллари.

НАТИЖАЛАР ВА УЛАРНИНГ МУҲОКАМАСИ

«Геймификация» термини 2010 йилда киритилган бўлиб, ўйин элементларини ўйин мавжуд бўлмаган соҳаларга, жумладан, таълимда қўллашни англатади. Геймификациянинг ўзида талабалар ёки талабалар гуруҳининг хулқ-атворини шакллантиришга ёрдам берадиган кучли ўйин техникаси ва механизмлари бор. Биз геймификацияни таълим назарияси ва амалиёти сифатида кўрамиз. У ўйин қоидалари, принциплари, усул ва механизмларини ўз ичига олиб, таълим иштирокчиларининг мотивация ва хулқ-атворини бошқариш учун қўлланилади. А.С.Ветушинский таълимда геймификацияни инсон хулқ-атвори билан ишлаш методологияси сифатида таърифлайди. Муаллиф фикрига кўра, геймификация инсон хулқ-атворини тўғрилаш ва ижобий эмоционал муҳит яратишга қаратилган. Шунингдек, муаллиф шуни таъкидлайдики, таълимда геймификация фақат ўйин механикаси ва компонентлари билан эмас, балки купрок мета-ўйин элементлари (биринчи ўринни эгаллаш, энг юқори даражага чиқиш, барча сирларни топиш ва предметларни йиғиш) билан ишлашини таъкидлайди. А.С. Ветушинскийнинг тадқиқотига кўра, геймификация таълимда фақат восита сифатида эмас, балки умумий таълимни қайта ташкил қилишга ёрдам берадиган тизим сифатида ҳам қўлланилиши мумкин. Замонавий таълимда ўйин тизими тайёргарликни талаб қилади ва асосан талабаларнинг салоҳиятига йўналтирилган, шунингдек, уларнинг мотивацияси ва хулқ-атворини бошқаришга қаратилган механизмларни ўз ичига олади. Кевин Вербх ва Дэн Хантернинг геймификацияга 6 кадам (6D) концепцияси эса геймификацияни босқичма-босқич жорий қилиш имконини беради [6, б. 128].

Биринчи босқич — Бизнес мақсадларини белгилаш (define business objectives). Геймификация мақсадларини шакллантиришни назарда тутати. Геймификация тизимининг самарали фаолият кўрсатиши учун SMART технологиясига мурожаат қилиш лозим, бу эса мақсадларни аниқлаш қоидаларини белгилайди: мавзуга мос келиши аниқлик (specific), ўлчанадиганлик (measurable), эришиладиганлик (achievable), долзарблик (relevant), вақт билан чегараланганлик (time-bound). Бу ҳолда, мақсадларни шундай шакллантириш мумкинки, иштирокчиларни фаолиятга ўз вақтида жалб қилиб, сифатли натижаларга — лойиҳани амалга ошириш, тадқиқот олиб бориш, касбий фаолият моделини яратиш ва ҳ.к. эришилади.

Иккинчи босқич — мақсадли хулқ-атвори белгилаш (delineate target behaviours), бу босқичда «талабалар қайси фаолиятда иштирок этиши керак? уларнинг мақсадли хулқ-атвори қандай бўлиши зарур?» каби саволларга жавоб берилади. Бунинг мақсади — бажарилаётган фаолият ўйин иштирокчиларини белгиланган мақсадларга қай даражада яқинлаштираётганини аниқлашдир. Шунингдек, талабаларнинг фаоллигини қандай ўлчаш мумкин? Қандай кўрсаткичлардан фойдаланиш мумкин?

Учинчи босқич — ўйинчиларингизни тавсифланг (describe your players) алоҳида аҳамиятга эга. Бу босқичда ўйин фаолияти иштирокчилари ўйинчиларнинг турли хусусиятлари, роллари, кутилмалари ва янгиликларга муносабатларини аниқлайдилар. Бу ташкил этилган фаолиятни тўғри тушунишга ёрдам беради. Иштирокчиларни яхши тавсифлаш қизиқарли контент яратиш, ўйиннинг оптимал тузилмасини танлаш ва ўзаро ҳамкорлик принципларини белгилашга имкон беради.

Тўртинчи босқич — фаолият цикллари ишлаб чиқинг (devise your activity loops) диққатга сазовордир. Бу босқич фаолият цикллари ишлаб чиқишга йўналтирилган. Микродаражада «ҳаракатга мотивация → ҳаракат → ўзаро алоқа» занжирлари яратилади. Фаолият жараён ривожланган сари мураккаблашиб боради. «Ўйинчи саёҳати» макродаражада рўй беради, бунда қизиқарли тарих геймификация тизимининг асосини ташкил қилади. Мураккаб кўп босқичли топшириқларни бажариш ва ўйинчининг йўналишини, унинг бошидан тўлиқ иштирокчи бўлишгача бўлган ҳаракатини акс эттирувчи прогресс цикллари амалга ошириш мумкин.

Бешинчи босқич — қувноқликни унутманг (don't forget the fun,) ўйин фаолияти ташкилотчиларидан иштирокчиларнинг қизиқиш даражасини таҳлил қилиш, уларнинг ички мотивациясига таяниш имконини белгилаш ва ўйиннинг кўнгилочар ресурсларидан фойдаланишни талаб қилади. Ўйин фаолияти иштирокчилари геймификация потенциалидан завқ олиш ва вақтни мазмунли ўтказиш учун фойдаланишлари керак.

Нихоят, геймификацияни ишлаб чиқишнинг олтинчи босқичи — мос воситаларни жорий қилиш (deploy the appropriate tools) ўйин тизимида ишлаш учун тегишли воситалар ва технологияларни топишга қаратилган. Ўйин инструментлари жуда кўплаб

алб этувчи воситаларни ўз ичига олади: янги контентини очиш, баллар тўйимжтимой ўзаро таъсир, квестлар, виртуал товарлар ва бошқалар.

Шундай қилиб, геймификацияни ишлаб чиқиш муаммосини ҳал қилиш учун етарли асослар мавжуд бўлиб, уларни чуқур ўрганиш ва таълим амалиётида изчил қўллаш талаб этилади. Геймификация тизимининг ресурсларидан тўлиқ фойдаланиш талабаларни ўқув жараёнига худди компьютер ўйинидагидай фаол жалб қилиш, уларнинг кўникма ва маҳоратларини такомиллаштиришга ёрдам беради, ва бу кўникмаларни ҳақиқий жараёнда қўллаш мумкин бўлади.

ХУЛОСА

Ҳозирги кунда, кимдир "Биз учун ҳаёт нима?" деган саволга "Геймификация!" деб жавоб бериши мумкин! Сабаби шундаки, ўйинда талаба ихтиёрий иштирок этиб, шахсий ва касбий ривожланиши учун маълумот олади, завқланади ва шу билан бирга баллар ва бонуслар ҳам тўплайди.

Олий таълимда геймификацияни жорий этиш ва унинг ноёб жиҳатларини қўллаш турли соҳаларда мутахассисларни тайёрлашни ўзгартириши мумкин. Ўйин фаолияти контекстида амалга оширилиши мумкин бўлган истикболли йўналишларни қуйидагича тарифладик:

- Талабаларни ўзлаштирган касбий билим ва кўникма ва малакаларининг ижодий шаклда қўллашга ундаш, таълим жараёни иштирокчиларининг манфаатларини инобатга олиш;
- "Рақамли аборигенлар" авлоди хусусиятларини ўрганиш ва янги таълим парадигмасини шакллантириш;
- Талабаларнинг билимга ва касбига бўлган қизиқишини ошириш;
- Ноёб касбий қарорлар қабул қилишни ўрганиш;
- Таълимда коммуникатив, адаптив ва креативлик малакаларини ривожлантириш;
- Кундалик ҳаётни янада мазмунли бўлишини излпб топиш.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. / Gamification: Toward a definition // CHI 2011 gamification workshop. 2011.486. Манба: <https://www.worldgovernmentsummit.org/api/publications/document?>
2. Groh F. G. Gamification: State of the Art Definition and Utilization // Proceedings of the 4th seminar on Research Trends in Media Informatics (February 14, 2012) / таҳрир Н. Asaj ва бошқалар. Ulm University, 2012. 39–46-б. Манба: <http://d-nb.info/10200/22604/34>
3. Deterding S., O’Hara K., Sicart M., Dixon D., Nacke L. / Using game design elements in non-gaming contexts // CHI 2011, 2011, May 7–12, 2011, Vancouver, BC, Canada. ACM 978-1-4503-0268-5/11/05. Манба: <http://gamification-research.org/wp-content/uploads/2011/04/01-Deterding-Sicart-Nacke-OHara-Dixon.pdf>

4. Zichermann G., Cunningham C / Gamification by Design: Implementing Mechanics in Web and Mobile Apps, services // O'Reilly Series. O'Reilly Media, 2011. [Онлайн]. Манба: <http://books.google.de/books?id=Hw9X1miVMMwC>
5. Lee J. J., Hammer J / Gamification in Education: What, How, Why Bother? // Academic ExchangeQuarterly.2011.Vol.15(2).Манба: https://www.researchgate.net/publication/258697764_Gamification_in_Education_What_How_Why_Bother
6. Вербах К. Вовлекай и властвуй. / Игровое мышление на службе бизнеса // Москва : Манн, Иванов ва Фербер, 2015. 224 б. Режим доступа: <http://www.ds45.detkin-club.ru/editor/2169/files/воспитательгода/московец/cdfc60370c1f412552923a958803094.pdf>
7. Мазелис А. Л. / Геймификация в электронном обучении // Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. 2013. № 3 (21). 139–142-б.
8. Menezes S., Bartoli R. / The potential of gamification as an assessment tool // Creative Education. 2016.Vol.7,№4.561–566-б.Манба: https://www.researchgate.net/publication/301271065_Potential_of_Gamification_as_Assessment_Tool DOI: 10.4236/ce.2016.74058
9. Caponetto I., Earp Je., Ott M. / Gamification and Education // A Literature Review Манба: <https://www.itd.cnr.it/download/gamificationECGBL2014.pdf>
10. Dichev Ch., Dicheva D. / Gamifying education: what is known, what is believed and what remains uncertain: a critical review // International journal of educational technology in higher education. 2017. Vol. 14. 9-б. DOI: 10.1186/s41239-017-0042-5
11. Skok K. / Gamification in education – practical solutions for educational courses // Polish Journal of Applied Psychology. 2016. Vol. 14 (3). 73–92-б.

UDK: 48(4);356

YOSHLARNI MA’NAVIY KAMOL TOPTIRISHDA HADISLARNING AHAMIYATI

Ismoilova Gulbahor A’zamovna

*Qo‘qon davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
ismoilovaq352@gmail.com*

*Otaboyeva Dilafruz Nusratullayevna
QDPI pedagogika tarixi va nazariyasi
yo‘nalishi 1-kurs magistranti
dilafruzotaboyeva7@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi davr bolalarining xulq-atvori, xalq orasida “Hozirgi zamon bolalari” iborasining tarqalganligi, islomning erta yoshda o‘rgatish mumkin bo‘lgan bir tarmog‘i hadislar, hadislarni erta bolalikdan o‘rgatishdan maqsad - yaxshi shaxsiyat va xulq-atvorni shakllantirish va rivojlantirish ekanligi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: bolalik, axloq, axloqiy tarbiya, fazilat, islom, hadis, hadis ta’limoti.

ЗНАЧЕНИЕ ХАДИСОВ В ДУХОВНОМ РАЗВИТИИ МОЛОДЕЖИ

Абстрактный. В этой статье рассматривается поведение современных детей, распространение фразы «сегодняшние дети», ветвь ислама, которой можно обучать в раннем возрасте, — хадисы, цель обучения хадисам с раннего детства — формирование хорошей личности. обсуждается поведение и развитие.

Ключевые слова: детство, нравственность, нравственное воспитание, добродетель, ислам, хадисы, преподавание хадисов.

THE SIGNIFICANCE OF HADITHS IN THE SPIRITUAL DEVELOPMENT OF YOUNG PEOPLE

Abstract. In this article, the behavior of today's children, the spread of the phrase "children of today", a branch of Islam that can be taught at an early age are hadiths, the purpose of teaching hadiths from early childhood is to form a good personality and behavior. and development is discussed.

Key words: childhood, morality, moral education, virtue, Islam, hadith, hadith teaching.

KIRISH. Bolalik davri — inson shaxsini shakllantirish jarayonida muhim bosqich biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalar kelajakda amal qilishlari uchun kerakli bilim va ko‘nikmalarni qabul qilishga moyildirlar. Bugungi kunda “Zamon bolalari” iborasi omma orasida keng qo‘llanilmoqa va bu tushunchaning shakllanishiga bolalarning an’anaviy me’yorlardan chetlashgan xatti-harakatlari sabab bo‘lmoqda. Ammo “Zamon bolalari”ning barcha xulq-atvorini ham salbiy deb bo‘lmaydi, ularda ijodkorlik va mustahkam iroda kabi ijobiy sifatlarni ham ko‘rish mumkin. Mazkur tadqiqot usuli hadislarini o‘rganish sifatida amalga oshirildi. Ma’lumotlar mavzuga oid adabiyotlardan yig‘ilgan va sharhlar orqali umumlashtirilgan. Ushbu ilmiy yondashuvda, islom tarbiyasi va hadislarining bolalar tarbiyasidagi o‘rni haqida mavjud nazariy va amaliy tadqiqotlar tahlil qilingan. Olingan natijalarga ko‘ra, bolalar tarbiyasida hadislardan foydalanish orqali bolaning shaxsiy xulq-atvori va ma’naviy tarbiyasini shakllantirishda muhim natijalarga erishish mumkin. Xususan, islom tarbiyasi va hadislarini o‘rganish orqali o‘zining asosiy qadriyatlarini anglash, o‘rganish va ularni kundalik hayotga qo‘llash imkoniyati yaratiladi. Bu jarayonda hadis ilmi — ya’ni Payg‘ambarimiz (s.a.v.)ning hayoti va xulqlarini bolalarga o‘rgatish — ahamiyatli o‘rin tutadi. Hadis ta’limoti yordamida bolalarning shaxsiyati ijobiy shakllanadi va ularning yaxshi fazilatlari rivojlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, hadislarini o‘rganish orqali tarbiya berish bolalarning ruhiy, axloqiy va ma’naviy rivojlanishida samarali usullardan biridir. Bugungi kunda zamonaviy bolalarning ijodiy va mustaqil xatti-harakatlarini ijobiy tomonga yo‘naltirish uchun islomiy qadriyatlarni o‘rgatish yaxshi yechim bo‘lishi mumkin. Ushbu qadriyatlar bolalarda faqat nazariy bilim sifatida qolmay, ularning xulq-atvorida ham amalda namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, hadis ta’limoti orqali bolalarning yaxshi fazilatlari yanada rivojlanadi va ular kelajakda o‘z millati va jamiyatiga foyda keltiruvchi shaxs sifatida shakllanishi mumkin.

Islomiy tadqiqotlar — hayotda o‘rganilishi va qo‘llanilishi kerak bo‘lgan muhim fan sohasi. Ushbu sohalaridan biri hadis ilmidir, ya’ni Payg‘ambar Muhammad(s.a.v.)ning hayotidagi so‘z, amal va tasdiqlarini o‘rganuvchi ilm bo‘lib, u islom ummatining diniy hayotida muhim yo‘riqnoma hisoblanadi. Hayot yo‘riqnomasida hadislar juda muhim qadriyatlarni o‘z ichiga oladi. Hadisda keltirilgan qadriyatlarni amalda qo‘llash orqali hadisning inson hayotidagi yo‘riqnoma vazifasi bajarilishi mumkin. Bolalarning jismoniy va ma’naviy o‘sishi hamda rivojlanishiga ko‘maklashish uchun ta’limiy rag‘batlar berish, shuningdek, bu ta’limga tayyorgarlik ko‘rish maqsadga muvofiqdir.

Insonning xulq-atvori bolaligidan shakllanadi va bu jarayon genetik ta’sir va atrof-muhit omillari bilan bog‘liq. Xulq-atvori shakllanishi anglangan yoki anglanmagan holda shaxsning o‘zini va atrof-muhitni qanday qabul qilishiga ta’sir qiladi va u kundalik xatti-harakatlarida namoyon bo‘ladi. Davrning rivojlanishi va axborot texnologiyalarining kengayishi qadriyatlarning o‘zgarishiga va bolalarda ko‘plab salbiy xatti-harakatlarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Shu sababli ota-onalar, ta’lim muassasalari va jamoat muhitida bolalar xarakterini

shakllantirishga jiddiy e‘tibor berilishi zarur. Bolalarda xarakterni shakllantirish homilalar davrida va erta yoshdan boshlanishi kerak, chunki bu davr “oltin yosh” hisoblanadi.

Bugungi kunda bolalar xulq-atvori ularning yoshiga mos kelmaydigan narsalar bilan ifloslanganligini kuzatish mumkin. Erta yoshdagi bolalar ko‘pincha ma‘naviy tarbiyadan ko‘ra ko‘proq vaqtini elektron ommaviy axborot vositalari bilan o‘tkazmoqlar, ammo ularning rivojlanishida ma‘naviy tarbiya muhimdir. Yuqorida ta‘kidlanganidek, islom ham erta yoshda axloqiy ta‘limning ahamiyatiga alohida urg‘u bergan. Qur‘on va hadisda aks ettirilgan islomiy qadriyatlar ko‘plab bolalarga ta‘lim sifatida tatbiq etilishi mumkin.

Ushbu maqolada zamonaviy bolalar xulq-atvoridagi o‘zgarishlarga olib keluvchi omillar tahlil qilingan. So‘ngra bolalarni tarbiyalashda islomiy qadriyatlarni qo‘llash usullarini taklif qiladi va ushbu fenomenni bartaraf etishda hadis ta‘limining zaruriyatini baholaydi.

NATIJA VA MUHOKAMA. 1. Xulq-atvorni shakllantirish

Xarakter yoki xulq insonning tafakkuriga ta‘sir qiluvchi barcha fikrlar, xatti-harakatlar va odatlardan iborat ruhiy xususiyat hisoblanadi. Islomda esa xulq-atvor tushunchasi ko‘pincha shaxs, fazilat va odat sifatida tanish bo‘lib, insonning o‘ziga xos identifikatsiyasi va xarakterini ifodalovchi o‘ziga xos xulq-atvori va so‘zlash uslubi sifatida talqin etiladi. Bu xususiyatlar insonda shu darajada o‘rnashganki, uni o‘zgartirish qiyin.

Avvalo axloq so‘ziga ta‘rif bersak. Axloq bu arabcha so‘z bo‘lib, kishining tabiati deb tarjima qilinadi va “muomala, hatti-harakat odobi” degan ma‘noni beradi. Bu ruhning shunday kuchli mashq qilingan holati bo‘lib, insonga biron bir xatti-harakatni ikkinchi marta o‘ylamasdan va qayta anglamasdan oson bajarish imkonini beradi.

“Axloq va xulq” haqida Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yohud axloq” asarida shunday ta‘rif berib o‘tgan. “Insonlarni yaxshilikg‘a chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilmdir. Yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini dalil va misollar ila bayon qiladurgon kitobni axloq deyilur”. “Nafsning surati ko‘zga ko‘rinmaydurgon, aql ila o‘lchanadurgon bir narsadirki, buni xulq deb atalur”[4]. Muallif xulqni yaxshi xulq va yomon xulqqa bo‘lib ta‘riflagan.

Musulmonning xususiyatlari Qur‘onda bayon qilingan ideal musulmon tushunchasiga asoslangan xulq, xarakter va shaxsiyatdir. Boshqacha aytganda, ideal musulmon xulq-atvori Qur‘ondan kelib chiqqan Qur‘on xususiyatlaridir. Qur‘oniy xarakterga ega bo‘lgan musulmon, Allohning farmonlarini Uning ko‘rsatmalariga muvofiq ravishda bajaradigan bandasi (abid) bo‘lishi kutiladi. Shunday qilib, agar bu tushuncha axloqiy tarbiya yoki odob tushunchasi bilan bog‘lansa, bu ta‘lim diniy, an‘anaviy yoki turli qadriyat manbalaridan kelib chiqadigan yaxshi xulqni uzluksiz ravishda o‘rgatish, moslashtirish, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish va o‘quvchilarni yaxshi axloqiy qadriyatlarga jalb qilish uchun amalga oshirilgan harakatdir.

Islomda xulq-atvor tarbiyasining ahamiyati axloqiy tarbiyaga bo‘lgan urg‘u orqali namoyon bo‘ladi; nazariy jihatdan Qur‘on tomonidan yo‘naltirilgan va amaliy jihatdan Payg‘ambar Muhammad (s.a.v) shaxsiyatiga asoslanadi. Har bir musulmon uchun u buyuk namuna ekaniga shubha yo‘q va uning namunalari Qur‘onda “Va albatta, siz buyuk axloq

“Albatta, men bu yerga insonlarning axloqini mukammallashtirish uchun yuborildim” (Imom Ahmad rivoyati), — deyiladi.

Bir xalqning oliy darajadagi axloqi uni taraqqiyotga, sivilizatsiyaga va tinchlikka olib keladi. Agar xalqning xulq-atvori yoki axloqi past bo‘lsa, bu xalq o‘zini rivojlantirib, taraqqiyot va hurmatga loyiq sivilizatsiyaga erishishga qodir bo‘lmaydi. Jamiyatdagi shaxslarning xarakter yetishmasligi yoki buzilishi hatto xalqning halok bo‘lishiga olib kelishi mumkin. Qur’onda bu haqda ko‘p marta hikoya qilinadi; axloqiy tanazzul tufayli Alloh tomonidan halok qilingan qavmlar haqida so‘z boradi. Ulardan biri — Nuh qavmining suvga cho‘ktirib yuborilgani haqidagi voqea. Shundan kelib chiqib, arab shoiri Shohiy axloq haqida chiroyli so‘z yozgan: “Albatta, bir xalqning ulug‘vorligi ularning axloqiga bog‘liqdir, ular oliy xarakterga ega bo‘lganda yuksaladilar, agar xarakterlarini yo‘qotsa, bu xalq qulaydi”.

Islomdagi mashhur hikmatlardan birida shunday deyiladi: “O‘rganing, albatta, insonlar ilmiy holatda tug‘ilmagan”. Bu, ta’limning qanchalik muhim ekanini ko‘rsatadi, chunki insonlarga o‘ylash uchun berilgan aql ularni boshqa jonzotlardan farq qiluvchi kapitaldir. Jon Dyui ta’limni hayotning zaruriyatlaridan, ijtimoiy funksiyalaridan biri, yo‘l-yo‘riq va o‘sish vositasi sifatida ko‘radi. Ta’lim, axloq, xulq-atvor va har bir insonning ijtimoiy hayotga munosabati fundamental tabiatida aks etadigan natijalar asosida yo‘l-yo‘riq sifatida juda katta rol o‘ynaydi.

Musulmonlar hayotda ikkita yo‘l-yo‘riqqa ega: Qur’on va Sunnat (Hadis). Hadis — Payg‘ambar Muhammad(s.a.v)ning so‘zlari, harakatlari va taqirlaridan iborat bo‘lib, hadislarda ijtimoiy hayotda ko‘plab qoidalar mavjuddir, shuning uchun ularni o‘rganish va chuqur ta’lim berish zarur. Hadislar, albatta, ilohiy o‘lchovga ega bo‘lsa-da, Qur’ondan farqli o‘laroq, haqiqatan ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu ikki manbani, ya’ni Qur’on va hadislarni solishtirganimizda, Payg‘ambar hadislari insoniyatning muhim xususiyatlarini ko‘proq o‘zida mujassam etganini ko‘ramiz. Misol uchun, Qur’on to‘liq va mutlaq holda Jabroil farishtasi orqali Allohdan berilgan ilohiy vahiy hisoblanadi va u yerda Payg‘ambarning hech qanday aralashuvi bo‘lmagan. Aksincha, hadislar qisman ilohiy vahiydan kelib chiqishi yoki vahiy ko‘rsatmasi ostida shaxsiy ijtihoddan iborat bo‘lib, qisman Payg‘ambarning insoniy xususiyatlariga asoslangan. Qur’on birinchi manba sifatida o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi, lekin hadis insoniyat aspektlari bilan yanada boyroqdir.

2. hadis ta’limini kundalik hayotda amalga oshirish

Albatta, Islom jamoati o‘z hayotlarida Qur’on va hadislarga amal qilishi kerak, ammo ko‘plab haqiqatlar amalda amalga oshirilayotgan narsalarga mos kelmaydi. Hayotdagi hadis tadqiqotlari jamoatchilik uchun diniy bilimlarni oshirishda yechim bo‘lishi mumkin.

Prof. Zakiah Daradjat o‘zining “Din ruhiyat” kitobida bolalardagi din rivojlanishi asosan ta’lim va tajriba orqali, ayniqsa, birinchi o‘sish davrida (bolalik) 0-12 yosh oralig‘ida katta darajada belgilanishini ta’kidlaydi.

Sotsiologiyada shuni bilish kerakki, ijtimoiylashuvning eng katta ta’sirga ega vositalari quyidagilardir: 1. Oila; 2. Atrof-muhit; 3. Maktab; 4. Ommaviy axborot vositalari; 5. Birga o‘ynaydigan do‘stlari.

Hadis ta’limini amalga oshirish yuqorida keltirilgan ijtimoiylashuv vositalari orqali bo‘lishi mumkin, chunki ular individual xarakterni shakllantirishda eng katta ta’sir ko‘rsatuvchilardir.

Oila har bir bolani xarakterini shakllantirishda asosiy omil bo‘lishi kerak, chunki oila har bir shaxs uchun ko‘p vaqtini o‘tkazadigan maskandir. Shuningdek, bolalarning xulq-atvori va xarakterini o‘rganishi ota-onalarning ularga bo‘lgan kundalik munosabatlaridan kelib chiqadi. Ota-onalar bolalariga yaxshi xulq-odobni o‘rgatish uchun an’anaviy qadriyatlarni tushuntirish yoki hadislarni qo‘llash misollarini berishi mumkin.

Ota-onalar bolalar uchun birinchi va eng muhim ustoz bo‘lishi kerakligi ta’kidlangan va ular bolaning ruhida va shaxsiyatida asosiy tushunchalarni o‘rgatishlari kerak:

1. Iymon ta’limi yoki aqida, ya’ni Allohga, farishtalarga, kitoblarga, payg‘ambarlarga, shuningdek, iymon bilan bog‘liq boshqa masalalarga bo‘lgan ishonchni o‘rnatish.

2. Ruhiy aloqalar yoki ruhiy ta’lim, shulardan biri – bolalarni ibodat bilan tarbiyalash. Rasululloh: “Bolalaringizni 7 yoshida namoz o‘qishga buyuring. Agar 10 yoshida shunga moyil bo‘lmasa, uni jazolang. O‘g‘il va qizning yostig‘ini ajratish” (Abu Dovud) degan.

3. Ijtimoiy aloqalar yoki ijtimoiy ta’lim, ularga oliy axloqiy asoslarni o‘rnatish, boshqalar huquqlarini himoya qilish, jamoatchilik ijtimoiy odoblariga qat’iy rioya qilish, nazorat va ijtimoiy tanqid bilan bog‘liq bo‘lishi kerak.

4. Maktab. O‘qituvchilar bolalarni tarbiyalashda katta mas’uliyatga ega. Shuning uchun o‘qituvchi shaxsiy, pedagogik, professionallik, ijtimoiy va liderlik qobiliyatlari kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak. Shaxsiy qobiliyat eng muhim qobiliyatdir, chunki o‘qituvchining shaxsiy qobiliyati o‘qituvchining ichki dunyosiga bog‘liq.

O‘qituvchi o‘zini halol, oliyjanob va talabalar hamda jamoatchilik uchun namuna sifatida ko‘rsatishi zarur.

XULOSA. Bugungi hayotda bolalarning xulq-atvorini o‘zgarib borishi kattalarni kelajak bolalarining rivojlanishi haqida xavotirga solmoqda. Ushbu muammoni hal qilish uchun bolalar zamonasining sabablarini aniqlab, bu omillarni yaxshiroq narsalar bilan almashtirish zarur. Bu jarayonda quyidagilarga ahamiyat qaratmoq zarurdir.

1. Xarakter rivojlanishi ahloqni tarbiyalash orqali amalga oshiriladi, ya’ni Qur’on qadriyatlarini bolalarga o‘rgatishga qaratilgan sa’y-harakatlar bo‘lib, bunda inson amaliyotining jismoniy jihatlariga ko‘proq e’tibor beriladi.

2. Hadis ta’limi bolalar xarakterini shakllantirishda ba’zan salbiy ta’sir ko‘rsatadigan medianing o‘rnini egallashi zarurdir. Ushbu hadis ta’limi bolalar ijtimoiy hayotda qo‘llay

uigan va zamonaviy texnologik mediadan keladigan yomon ta’sirlarni chetlab o‘tish yordam berishi kerak.

3. Erta bolalikda hadis ta’limini singdirish va o‘rgatish bilish qobiliyati tez rivojlanayotgan oltin davrda bolalar hadis bilimlari va tushunchalarini oson o‘zlashtirish imkoniyatini taqdim etadi. Agar o‘rgatilayotgan narsalar aqidaga oid bo‘lsa, unda to‘g‘ri aqida tushunchasi har bir bolada xulq-atvorning asosiy manbai bo‘lishi mumkin. Har bir bolaga yaxshi urug‘lar ekish millat shaxsiyatiga ta’sir qiladi. Bir xalqning yuksak xarakteri uni sivilizatsiya, taraqqiyot va tinchlikka olib keladi. Agar bir xalqning axloqi past bo‘lsa, u taraqqiyotga erisha olmaydi. Hatto, jamiyatda shaxslarning axloqiy tarbiyasini yo‘qotish va zarar yetkazish millatning yo‘qolishiga olib kelishi mumkin.

Axloqiy tarbiyaning muvaffaqiyatini o‘lchash, bir kishining harakatlari va amallari o‘ziga va boshqalarga qanday foyda keltirishi bilan bog‘liqdir. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) ning hadisida: “Eng yaxshi odamlar - axloqi eng yaxshi va boshqalarga foydali bo‘lganlardir”. Agar bir kishi foyda keltira olsa, demak u islom talablariga muvofiq ideal musulmon xarakteriga ega. Yaxshi va foydali ishlarga tarbiyalangan farzandlar yurtning, millatning kelajak yulduzlari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bolibekov Alisher Abdusalomovich. Adabiy ta’lim orqali o‘quvchilar axloqiy fazilatlarini takomillashtirishda hadislardan foydalanish yo‘llari. Toshkent:2008
2. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Hadis va hayot. Hilol Nashr. -Toshkent: 2022.-B.8
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. VI lik. 1-tom 187-188-bet
4. Yosh kitobxon javoni. “Odob-axloq kitobi” 40-49-bet
5. Nazimov A “Qizlar tabiyasi”. Ziyayev T tarjimasi. Kamalak nashriyoti Toshkent -1994 64-bet
6. Shayx Muhammadsodik Muhammad Yusuf “Odoblar hazinasi” Imom al-Buxoriy “Al-adab al-mufrad” kitobi sharhi 4 juzlik Sharq nashriyoti Toshkent
7. Niyozov G.B, Ahmedov Q, Tojiboyev Q “Sharq allomalari va ma’rifatparvar adiblarning barkamol avlod tarbiyasiga oid ma’naviy-axloqiy qarashlari” O‘zbekiston Toshkent 2010
8. Islom Ensiklopediyasi O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi nashriyoti. Toshkent - 2020
9. G‘oziyev E.G‘.Umumiy psixologiya-Toshkent.: Sharq, 2010

**OLIY TA'LIM TALABALARIDA IQTISODIY-HUQUQIY MADANIYATNI
SHAKLLANTIRISHNING RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI
HAMDA XALQARO MIQYOSDA O'RGANILGANLIGI**

Gafurova Nigoraxon Ilxomovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti. Doktorant.

Postal cod: 150100 Farg'ona viloyati. Uzbekiston

nigoragafurova@054gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-7450-2699

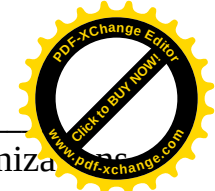
Annotatsiya: Maqolada Oliy ta'lim talabalarida iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishda rivojlangan, xorijiy mamlakatlar tajribalari hamda ularning jamiyatga tadbiq etilishdagi usul va vositalari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek o'rganilgan tajribalar O'zbekiston oliy ta'lim talabalarini iqtisodiy-huquqiy madaniyatini oshirishga qaratilib fan modullar tarkibida nazariy va amaliy, iqtisodiy-huquqiy bilimlarni kengaytirishni taqozo ettishi va bu mamlakatimiz iqtisodiyoti, huquqiy tizimiga, hamda fuqarolar farovonligiga juda kata ta'sir etishi nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy-huquqiy madaniyat, rivojlangan mamlakatlar, olimlar, tashkilotlar, xorijiy tajribalar, soha bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari.

Аннотация: В статье представлены сведения об опыте передовых зарубежных стран по формированию экономической и правовой культуры у студентов высшей школы, а также о методах и средствах их применения в обществе. Также полученный опыт требует расширения теоретических и практических, экономико-правовых знаний в научных модулях, направленных на повышение экономико-правовой культуры студентов вузов Узбекистана, а это оказывает существенное влияние на экономику, правовую систему и гражданское самосознание. подразумевалось благополучие нашей страны.

Ключевые слова: экономическая и правовая культура, развитые страны, учёные, организации, зарубежный опыт, научно-исследовательские работы в данной области.

Abstract: The state presents information about the experience of advanced foreign countries in the formation of economic and legal culture among higher education students, as well as about methods and means of application in society. Also, the experience gained requires expanding theoretical and practical, economic and legal knowledge in scientific modules aimed at improving the economic and legal culture of university students in Uzbekistan, and this has a significant impact on the economy, legal system and civic consciousness. meant the well-being of our country.

Key words: economic and legal culture, developed countries, scientists, organization, foreign experience, research work in this area.

Kirish. Iqtisodiy-huquqiy madaniyat iqtisodiy islohotlar, ta‘lim va huquqiy taraqqiyot orqali rivojlanadi. Innovatsiyalar va zamonaviy texnologiyalar ham bu jarayonda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, xalqaro tajribalarning o‘rganilishi va milliy qonunchilikning takomillashuvi madaniyatni boyitadi.

Iqtisodiy-huquqiy madaniyat, jamiyatning me‘yorlari va qadriyatlari doirasida, fuqarolar o‘rtasida muvozanatni saqlashga yordam beradi. U shaxslar, jamoalar va davlatlar o‘rtasida iqtisodiy va huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi qoida va normalar to‘plamidir. Insonlarning iqtisodiy faoliyatini rejalashtirishda, huquqlarini himoya qilishda va me‘yorlarga rioya qilishda iqtisodiy-huquqiy madaniyat muhim rol o‘ynaydi.

Mamlakatimizning yana ham rivojlanishi uchun samarali huquqiy tizimlar va iqtisodiy ta‘lim zarur. Bu jarayonni amalga oshirishda biz albatta rivojlangan davlatlar tajribalariga tayanishimiz muhim omil hisoblanadi. Iqtisodiy-huquqiy madaniyatning jahonda o‘rganilganlik darajasi turlicha va mamlakatlarning tarixiy, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlariga bo‘liq. Rivojlangan davlatlarda iqtisodiy-huquqiy madaniyat yuqori darajada o‘rganilgan bo‘lib, aholining huquqiy bilimlari va iqtisodiy tushunchalari keng tarqalgan. Masalan, Yevropa va Shimoliy Amerika davlatlarida fuqarolar o‘z huquqlari va majburiyatlarini yaxshi bilishadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa, iqtisodiy-huquqiy madaniyat hali ham shakllanayotgan bosqichda. Bunday mamlakatlarda huquqiy va iqtisodiy bilimlar darajasi past bo‘lishi mumkin, bu esa ishlab chiqarish samaradorligiga ta’sir qiladi. Shunday qilib, iqtisodiy-huquqiy madaniyatni o‘rganish va targ‘ib qilish global miqyosda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasining Oliy ta‘limni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida jahon iqtisodiy-huquqiy tajribalaridan foydalanish ko‘zda tutilgan. Ushbu konsepsiyada ta‘lim tizimini zamonaviylashtirish, yuqori malakali kadrlarga ehtiyojni qondirish va xalqaro tajribalarni o‘rganish orqali sifatni oshirish maqsadlari belgilangan. Buning doirasida, jahonning yetakchi universitetlari va ta‘lim muassasalari bilan hamkorlik o‘rnatish, international standartlarga mos ta‘lim dasturlarini ishlab chiqish va innovatsion uslublarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv O‘zbekistondagi oliy ta‘lim tizimini global kontekstda raqobatbardosh bo‘lishiga yordam beradi [1].

Iqtisodiy-huquqiy madaniyat mavzusini tadqiq etuvchi xorijiy olimlar orasida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Friedrich Hayek o‘zining “Erkinlik va iqtisodiy tizim” kitobida iqtisodiy tizimning huquqiy asoslari va bozor erkinligi haqida yozgan[2]. Lawrence Lessig "Code and Other Laws of Cyberspace" asarida huquq va iqtisodiyotning o‘zaro aloqalarini tahlil qilgan. Ushbu asarda Lessig raqamli iqtisodiyot va axborot huquqlari masalalariga alohida e’tibor qaratadi, ayniqsa, texnologik muhitda huquqiy normaning ahamiyatini ko‘rsatadi. U "kod" va huquqning o‘zaro bog‘liqligini, raqamli muhitda

onlarning faoliyati va huquqlari qanday tartibga solinishi zarurligini tahlil qiladi [3]. 2019 yilda iqtisodiyot bo‘yicha Nobel mukofotiga sazovor bo‘lgan yagona olim ayol - Elinor Ostrom, umumiy resurslar va ularni boshqarish masalalarini o‘rganib, iqtisodiy-huquqiy madaniyatni rivojlantirishda ijtimoiy mexanizmlarning ahamiyatini ko‘rsatgan [4]. Richard Posner – “Huquqning iqtisodiy tahlili” nomli kitobi orqali iqtisodiy-huquqiy madaniyatni o‘rganishga hissa qo‘shgan [5]. Ushbu olimlar asarlarida iqtisodiy-huquqiy madaniyatning o‘zaro aloqasi, uning jamiyatdagi o‘rni va rivojlanish istiqbollari haqida muhim fikrlar o‘rin olgan.

O‘rganilgan iqtisodiy-huquqiy madaniyat bilan bog‘liq xorijiy adabiyotlar, maqolalar va ilmiy tadqiqot ishlari ro‘yxati: “Economic Law and Practice in the Global Context” - Tezislar to‘plami; “Cultural Influences on Economic Law: Comparative Perspectives” - maqola, iqtisodiy huquqqa madaniyat ta’siri; “Legal Culture and Economic Behavior” - kitob, huquqiy madaniyat va iqtisodiy xulq-atvor o‘rtasidagi bog‘lanish; “The Role of Legal Culture in Economic Development” - ilmiy tadqiqot, iqtisodiy rivojlanishdagi huquqiy madaniyat roli; “Regulatory Frameworks and Economic Growth: International Cases” - maqola, xalqaro tajribalar va iqtisodiy o‘sish; “Globalization and Legal Culture in Economic Transactions” - konferentsiya materiallari; “Law and Economics: The Influence of Legal Systems on Economic Outcomes” - kitob, turli huquqiy tizimlar ta’siri; “Comparative Economic Law: A Cultural Perspective” - tadqiqot, turli mamlakatlarning iqtisodiy huquqi. Ushbu adabiyotlar iqtisodiy-huquqiy madaniyatning global kontekstda o‘rganilishini ta’minlaydi. Shuningdek, Yevropa mamlakatlarida iqtisodiy-huquqiy madaniyatni rivojlantirishga hissa qo‘shgan bir nechta muhim shaxslar va tashkilotlar mavjud. Shotlandiya iqtisodchisi Adam Smith – Iqtisodiyot nazariyasining asoschisi, “Milliy boyliklar” asarida iqtisodiyotning asosiy tamoyillarini belgilagan [6]. John Locke – Huquqiy madaniyatni rivojlantirgan mutafakkir, xususiy mulk va huquqlar bilan bog‘liq g‘oyalari bilan tanilgan [7]. Karl Marx – Iqtisodiy-ijtimoiy tizimlarni tahlil qilishga katta hissa qo‘shgan [8]. Fransuz yozuvchisi Amin Maalouf - Iqtisodiy va ijtimoiy qiymatlar haqida yozgan [9]. Bu shaxslar va tashkilotlar iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishda muhim rol o‘ynagan.

Usullar. Rus olimasi N. I. Rosenkoning “Universitet talabalarida iqtisodiy va huquqiy madaniyatni shakllantirish” mavzusidagi dissertatsiyasida quyidagi modulni tavsiya qiladi:

1. *Iqtisodiy-huquqiy bilimlar moduli:* Ushbu modul talabalar uchun iqtisodiy va huquqiy tushunchalarni o‘rganishga mo‘ljallangan.

2. *Amaliy ko‘nikmalar moduli:* Talabalarga real hayotdagi muammolarni hal etish va huquqiy qoidalarni amaliyotda qo‘llash imkonini beruvchi mashg‘ulotlarni o‘z ichiga oladi.

3. *Interfaol o‘qitish moduli:* Talabalar o‘rtasida muloqotni, guruhiiy ishlar va muhokamalarni rag‘batlantirishga qaratilgan.

4. *Sertifikatlash va baholash moduli:* Talabalar tomonidan o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalarni baholash uchun tizim .

Ushbu modullar iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishga yordam beradigan nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan bog‘laydi.

Shuningdek Rosenko o‘zining ilmiy tadqiqot ishida Oliy ta‘lim talabalarida iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik yondashuvlariga ham to‘xtalib, iqtisodiyot va huquq fanlarini birlashtirgan integratsion dasturlar yaratish, talabalarni muammoli vaziyatlar orqali yondashuvlarni o‘zlashtirishga undovchi interaktiv o‘qitish texnikalaridan foydalanish, huquqiy va iqtisodiy tushunchalarni real hayotdagi amaliy misollar bilan bog‘lash, talabalarni guruhli muhokamalarga jalb etish va fikr almashinishini rag‘batlantirish, zamonaviy texnologiyalar IT vositalaridan foydalanish, masalan, onlayn kurslar va simulyatsiyalar haqida qimmatli ma‘lumotlar bergan [10].

Rus olimi Potomaxin Vadim Vladimirovich o‘zining ilmiy tadqiqot ishida iqtisodiy-huquqiy madaniyatni tahliliy yondashuvlar, rivojlanish omillari, amaliy misollar, hamda o‘zgaruvchan sharoitlar misolida tahlil qiladi. Potomaxin iqtisodiy-huquqiy madaniyatning mohiyati va uning ijtimoiy hayotdagi o‘rni haqida keng qamrovli fikrlar bayon etadi. Dissertatsiyada iqtisodiy va huquqiy madaniyat o‘rtasidagi bog‘lanishlar tahlil qilingan. Olim madaniyatning har ikki sohada ham qanday ta‘sir ko‘rsatishini o‘rganadi. U iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirishda muhim bo‘lgan omillarni, jumladan, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillarni aniqlaydi. Dissertatsiyada turli mamlakatlardan iqtisodiy-huquqiy madaniyat bilan bog‘liq amaliy misollar keltirilgan bo‘lib, bu madaniyatni samarali ravishda rivojlantirish bo‘yicha takliflar beradi. U iqtisodiy-huquqiy madaniyatning zamonaviy sharoitlarda, jumladan, globalizatsiya va raqamli iqtisodiyot sharoitida qanday o‘zgarishini tahlil qiladi. Dissertatsiyasi orqali Potomaxin iqtisodiy-huquqiy madaniyatning murakkabligi va uning jamiyat rivojidagi ahamiyatini ko‘rsatishga intiladi [11].

Natijalar. Rivojlangan mamlakatlarda talabalarining iqtisodiy-huquqiy madaniyati yuqori ekanini quyidagi jihatlardan ko‘rishimiz mumkin:

1. Ta‘lim tizimi: Yuksak sifatli ta‘lim dasturlari, iqtisodiy va huquqiy fanlar bo‘yicha chuqur o‘qitish va mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlantiriladi.
2. Huquqiy bilimlar: Talabalar qonunlar, huquqiy me‘yorlar va davlat siyosati haqida keng ma‘lumotga ega bo‘ladi, bu esa ularning huquqlarini himoya qilish qobiliyatini oshiradi.
3. Ijtimoiy mas‘uliyat: O‘z iqtisodiy faoliyatlari va muammolariga qarshi mas‘uliyat hissi yuqoridir; ular jamoatchilikda yoki tashkilotlarda faol ishtirok etishadi.
4. Tashkilotda ishtirok: Talabalar turli iqtisodiy va huquqiy tadbirlarda, forumlarda va seminarlarda ishtirok etishadi, bu esa ularning tajribasini oshiradi.
5. Texnologiyalar: Zamonaviy texnologiyalar yordamida iqtisodiy va huquqiy ma‘lumotlar olish va ularga ega bo‘lish imkoniyati yanada kengayadi.

Ushbu omillar talabalarni iqtisodiy-huquqiy mavzularda chuqur tushuncha va madaniyatga ega bo‘lishga yordam beradi.

Rivojlangan mamlakatlar, masalan, AQSh Kanada, Yevropa davlatlari (xususan, Germaniya, Buyuk Britaniya, Shvetsiya) va Avstraliya, o‘zlarining oliy ta‘lim tizimlarida

talabalarga iqtisodiy-huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan fanlarni taklif etadilar. Mamlakatlarda iqtisod, huquq, biznes etikasini o‘rganishga qaratilgan kurslar mavjud. Moliyaviy savodxonlik, marketing va biznes boshqaruvi kabi fanlar ham iqtisodiy huquqiy tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Yana bir muhim yo‘nalish sifatida, interdisipliner kurslar (masalan, iqtisod va huquq) talabalar uchun iqtisodiy va huquqiy muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantiradi.

Shuningdek, ko‘plab universitetlar amaliy seminarlar, treninglar va akademik dasturlar orqali talabalarga real hayotdagi vaziyatlarni o‘rganish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu, talabalarni ijtimoiy mas’uliyat va etika jihatlaridan ham tayyorlaydi.

Xususan, Murray L. Schwartz “Economic and Legal Education” nomli maqolasida iqtisodiy va huquqiy ta’limning ahamiyatini tahlil qiladi va talabalarda iqtisodiy-huquqiy madaniyatni rivojlantirish bo‘yicha dasturlarni muhokama qiladi [12].

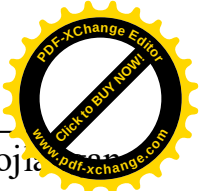
Munozara. Iqtisodiyot nazariyasining asoschisi - Adam Smith “Milliy boyliklar” asarida iqtisodiyotning asosiy tamoyillarini taqdim etadi. U o‘z asarida quyidagilarni ta’kidlaydi: Smith bozor oqimining erkinligini va raqobatni iqtisodiy o‘sish uchun muhim deb hisoblaydi. U, agar odamlar o‘z manfaatlarini qovlaydigan bo‘lsa, bu umumiy farovonlikni oshiradi. Smithning “koinvisible hand” (ko‘rinmas qo‘l) tushunchasi, individual manfaatlarning jamiyat manfaatlariga qanday xizmat qilishini ko‘rsatadi. U ish taqsimotining samaradorligini va mahsulot ishlab chiqarishda malakali ishchilarni jalb qilishni muhim deb biladi. Smith milliy boylikni faqat tovar va xizmatlar ishlab chiqarish orqali emas, balki ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarning ham muvofiq ish olib borishi orqali hisoblaydi. Ushbu yondashuvlar talabalarni iqtisodiy-huquqiy mavzularda chuqur tushuncha va madaniyatga ega qilishga yordam beradi.

Karl Marx esa iqtisodiy-ijtimoiy tizimlarni tahlil qilgan asarlaridan “Kapital”, “Sinf nazariyasi” da xalq va sinflar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar, iqtisodiy manfaatlar va ijtimoiy harakatlarni tahlil qiladi. Marxning ishlari ijtimoiy adolatsizliklar va iqtisodiy qatlamlarni aniqlashga yordam beradi.

Xorijiy olimlar S.Bryu, M.Vudkok, C.Kembel, F.Kotler, D.Lindsi, K.Levi-Stros, A.Maslou, K.Makkonnel, D.Rubinfeld, P.Xeyneyning yoshlarni iqtisodiy va huquqiy tarbiyalash masalalariga bag‘ishlangan asarlari talabada alohida qiziqish uyg‘otadi. Biroq, shuni ta’kidlash kerakki, yuqoridagi mualliflar bo‘lajak mutaxassislarning iqtisodiy va huquqiy madaniyatini va uning kasbiy faoliyat sub’ektlarining iqtisodiy va huquqiy munosabatlari sifatiga ijobiy ta’sirini zamonaviy jamiyat barqarorligi omillaridan biri sifatida ko‘rib chiqishni chetlab o‘tishadi [13].

Xulosa. O‘rganilgan ma’lumotlar xulosasi shuni ko‘rsatadiki, turli mamlakatlar tadqiqotchilari turli davrlarda iqtisodiy va huquqiy madaniyatning muayyan jihatlari va uni shakllantirish usullarini ko‘rib chiqishgan bo‘lsa-da, bu hodisani o‘rganish darajasini etarli deb bo‘lmaydi.

Mavjud tajribalar asosida talabalarda iqtisodiy-huquqiy madaniyatni shakllantirish, ular kelajakda adolatli va samarali jamiyatni qurishda faol ishtirok etishlari uchun zarur bo‘lgan

niqmalarni o‘rgatish juda muhim. Bunday madaniyatni shakllantirishda rivojlanayotgan davlatlarning tajribalarini o‘rganish va qo‘llash uchun quyidagi ishlar amalga oshirilishi kerak:

- ✓ Krossover (integratsiyalashgan) o‘quv dasturlari: kurslar, seminarlar va ishlanmalar tashkil etish mumkin.
- ✓ Praktik tajriba va case-study usuli: turli kompaniyalar yoki davlat organlari tomonidan qabul qilingan iqtisodiy va huquqiy qarorlarni tahlil qilish.
- ✓ Xalqaro hamkorlik va tajriba almashish: Erasmus yoki boshqa xalqaro stajirovka dasturlarini joriy etish orqali talabalarga chet eldagi yirik kompaniyalar yoki davlat idoralarida amaliyot o‘tkazish imkoniyatini yaratish.
- ✓ Qonunlar va normativ hujjatlar bilan tanishtirish: O‘quv dasturlarida rivojlangan davlatlarning soliq siyosati, mehnat huquqi, investitsiyalarni tartibga solish kabi qonunlari va normativ hujjatlarini o‘rganish muhimdir.
- ✓ Tadqiqotlar va ilmiy ishlar: talabalarni iqtisodiy-huquqiy mavzularda ilmiy tadqiqotlar olib borishga undash.
- ✓ O‘zaro munosabat va tarmoq yaratish: turli sohalar bo‘yicha mutaxassislar bilan seminarlar, konferensiyalar tashkil etish va talabalarga o‘zaro fikr almashish imkoniyatini yaratish.
- ✓ Ijtimoiy mas’uliyat va etik qadriyatlar: talabalarga iqtisodiy va huquqiy qarorlar qabul qilishda jamiyatga foyda keltirishni va ijtimoiy adolatni ta’minlashning ahamiyatini tushuntirish kerak.
- ✓ Ochiq muloqot va huquqiy yordam: Talabalarga qonuniy maslahatlar berish va o‘z huquqlarini tushunishga yordam berish.

Rivojlangan davlatlarning tajribalarini o‘rganish, yirik xalqaro kompaniyalar, davlat idoralari, va boshqa tashkilotlarning qanday iqtisodiy-huquqiy tizimlarni qo‘llayotganini talabalarga ko‘rsatish, ularning global miqyosda raqobatbardosh bo‘lishiga va samarali qarorlar qabul qilishiga yordam beradi. Bu yo‘lda yuqoridagi amaliyotlar va dasturlarni amalga oshirish juda samarali bo‘ladi.

Oliy ta’lim tizimlarida u yoki bu universitetlarning ta’lim dasturlari va kurslaridan foydalangan holda chuqurroq tadqiqotlar olib borish mumkin. Bu g‘oyalar iqtisodiyot nazariyasining rivojlanishida hamda rivojlangan jamiyatlar uchun barqaror va adolatli iqtisodiy tizimni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] M., M. S. (2019-yil, oktyabr 8). *O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi*. Uzbekistan.
- [2] Dickinson, H. D. (1940). [Review of Freedom and the Economic System, by F. A. von Hayek]. *Economica*, 7(28), 435–437. <https://doi.org/10.2307/2550236>
- [3] Lawrence Lessig. 1999. *Code and Other Laws of Cyberspace*. Basic Books, Inc., USA. <https://dl.acm.org/doi/10.5555/555000#cited-by-sec>

- [4] Peter Boettke on Elinor Ostrom, Vincent Ostrom, and the Bloomington School, EconTalk podcast, November 30, 2009.
- [5] Donald H. J. Hermann, Review of “Economic Analysis of Law,” By Richard A. Posner, 1974 WASH. U. L. Q. 354 (1974). Available at: https://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol1974/iss2/10
- [6] Heilbroner, R. L. (2024, October 18). The Wealth of Nations. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/the-Wealth-of-Nations>
- [7] Rogers, G. A.J. (2024, October 24). John Locke. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/John-Locke>
- [8] McLelland, D. (1995 Karl Marx: A biography 3e, London: Macmillan. 464 pages. Something of a standard work and includes a postscript, ‘Marx today’. <https://infed.org/mobi/karl-marx-and-education/#cite>
- [9] Juilliard, C. (2011) . Amin Maalouf à l’œuvre : La ligne et le cercle. Les Cahiers de l’Orient, N° 104(4), 133-144. <https://doi.org/10.3917/lcdlo.104.0133>.
- [10] Росенко, Н. И. Формирование экономико-правовой культуры у студентов вузов: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Росенко Надежда Ивановна. Челябинск, 2021. 222 с. Текст: непосредственный.
- [11] Потомахин, В. В. Формирование правовой культуры студентов неюридического профиля подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / По-томахин Вадим Владимирович. - Курск, 2009. - 195 с.
- [12] Murray L. Schwartz. Economics in Legal Education Journal of Legal Education Vol. 33, No. 2 (June 1983), pp. 365-368 (4 pages) Published By: Association of American Law Schools
- [13] G’Afurova Nigora Ilxomovna (2024). TALABALAR MUHITIDA IQTISODIY VA HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION KO‘RINISHLARI. Science and innovation, 3 (Special Issue 18), 324-327. doi: 10.5281/zenodo.10801678

**BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI RAQAMLI TA'LIM RESURSLARINI
YARATISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRUVCHI TEXNOLOGIYALARI****Yusupova Nazokatxon Vahobxon qizi***Qo'qon davlat pedagogika instituti Informatika kafedrası dotsenti, (PhD)*

Annotatsiya: maqolada bo'lajak o'qituvchilarning raqamli ta'lim resurslaridan foydalanishga tayyorligini shakllantirishga oid fikrlar keltirilgan bo'lib, unda dolzarb pedagogik vazifani qanday amalga oshirish kerakligi to'g'risida fikr yuritiladi. Hozirgi raqamli ta'lim resurslari foydalanish jarayonida bu fikrlar ta'lim tizimida ham juda yuqori ahamiyatga ega bo'lganligini ko'rsatmoqda.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim resurslari, kompyuter, resurs, axborot, zamonaviy, elektron ta'lim, informatika, multimedia texnologiyalari.

Аннотация: в статье содержатся мысли о формировании готовности будущих учителей к использованию цифровых образовательных ресурсов, рассматриваются пути реализации текущей педагогической задачи. В процессе использования современных цифровых образовательных ресурсов показано, что эти идеи очень важны в системе образования.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, компьютер, ресурс, информация, современное, электронное образование, информатика, мультимедийные технологии.

Annotation: the article contains thoughts on the formation of the readiness of future teachers to use digital educational resources, it discusses how to implement the current pedagogical task. In the process of using the current digital educational resources, it is shown that these ideas are very important in the educational system.

Key words: digital educational resources, computer, resource, information, modern, electronic education, informatiks, multimedia technologies.

Kirish Hozirgi globallashuv davrida jamiyatning axborotlashuvi darajasining oshishi, axborot texnologiyalarining rivoji yoshlardan ijtimoiy-siyosiy voqelikdagi o'zgarishlarga moslashish hamda jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashni kafolatlovchi chuqur bilim va o'ziga xos fikrlashni talab etmoqda. Bu jarayon, ba'zi olimlar nazarida ijtimoiy va iqtisodiy sohalarni ham qamrab olmoqda.

Axborot nazariyasida axborotning qanchalik foydali ekani va maqsadga yo'naltirilganligiga urg'u beradigan pragmatik jihat kuchli tavsiflab berilgan. Bu qarashga

ra axborotning foydalilik me‘yori uning mavhumlik me‘yoriga bog‘liq bo‘lib, agar olish jarayonida iste‘molchi ongidagi muayyan masala bo‘yicha mavhumlik o‘zgarsa, axborotning foydaliligi xabar olingungacha bo‘lgan va undan keyingi mavhumlik o‘rtasidagi farqqa teng bo‘ladi.

Hozirgi zamonda ilg‘or davlatlarning olimlari va mutaxassislari tomonidan axborot nazariyasidan tashqari bu sohada ko‘plab ta‘limotlar va qarashlar ishlab chiqildi, ularni amaliyoti bilan bog‘liq izlanishlar olib borilmoqda. Bu nuqtai- nazardan, axborotlashgan jamiyatga taalluqli muammolarni o‘rganish hamda istiqbolli yo‘nalishlarni belgilab olishda iqtisodiy, texnik, ijtimoiy-madaniy va falsafiy nuqtai-nazaridan tadqiqotlar olib borish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

S.D.Karakozovning fikricha ta‘limni axborotlashtirish ommaviy kommunikatsiya va kompyuter tarmoqlari bazasida yagona axborot-ta‘lim makonini yaratish jarayoni bo‘lib, uning tayanch kategoriyasi axborot-ta‘lim tizimlari, uni yaratish tamoyillari esa integrativ va gumanistik asosga ega. Axborot jamiyati doirasida, bir tomondan, mutaxassis faoliyatining asosiy shakllari va usullari o‘zgaradi, bu muqarrar ravishda uning kasbiy tayyorgarligi mazmunining o‘zgarishga olib keladi. Boshqa tomondan, uni qurshab turgan ijtimoiy-iqtisodiy va ta‘lim muhiti o‘zgaradi, ta‘lim mazmunini o‘zgartirish talablari bilan birgalikda mutaxassisni tayyorlash shakllari, vositalari va usullarining o‘zgarishiga olib keladi.

K.V.Robert o‘quv-metodik ta‘minotning yangi avlodi tarkibida lokal va global tarmoqlarning axborot resurslari bilan bog‘langan ta‘limiy vazifali elektron nashrlar sifatida taqdim etiladigan ta‘lim vositalari muhim o‘rin tutishini aytadi. Bunda ta‘limiy vazifali elektron nashrlar quyidagi maqsadlarga erishishga mo‘ljallangan: “o‘quv ma‘lumotini multimedia texnologiyalari, gipermatn, gipermedia, telekommunikatsiya vositasida taqdim etish; interaktiv o‘zaro aloqada foydalanuvchi bilan teskari aloqani amalga oshirish; ta‘lim berish natijalari va ta‘lim olishda olg‘a siljish jarayonlarini nazorat qilishni avtomatlashtirish;o‘quv tarbiya jarayonini axborot-metodik ta‘minlash va ta‘lim muassasani boshqarishni avtomatlashtirish” K.V.Sokolova axborot jamiyatida “kichik yoshli maktab o‘quvchilarini AKTdan foydalanish doirasida intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish va ijtimoiylashtirish”ning muhim ahamiyatni ta‘kidlab, bu jarayonlar o‘zaro bog‘liq ikki yo‘nalishda olib qaralishi lozimligini qayd etadi: boshlang‘ich ta‘lim tizimiga informatika va axborot texnologiyalarini deyarli barcha o‘quv fanlariga kiritishdir. Shu munosabat bilan, ta‘limni modernizatsiya qilish sharoitida, Bosovoyning fikricha, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tomonidan “Informatika va AKT” mustaqil o‘quv predmetini o‘rganish jarayonida amalga oshiriladigan informatika va AKT vositalari va usullarini aniq bir maqsadga qaratilgan tarzda o‘zlashtirish yoki boshqa o‘quv predmetlari o‘rganish va sinfdan tashqari ishlarda o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga, mustaqil ravishda bilim olish qobiliyatini shakllantirish, axborot-o‘quv, eksperimental-tadqiqot faoliyati, mustaqil axborot faoliyatining turlituman ko‘rinishlarini amalga oshirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalarni AKT vositalari bazasida qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. A. V.

shukuklanishning yuz berishini o‘z ichiga olgan. Shukuklanishning tadqiqotida kompleks tarzda tatbiq qilinganda boshlang‘ich ta‘limni saqlash va axborotlashtirish uchun zarur didaktik shartlarni yaratishni belgilaydigan tamoyillari ishlab chiqilgan.

“Raqamli ta‘lim resursi” tushunchasi bilan “raqamli resurs”, “axborot resursi” va “ta‘lim resursi” tushunchalari bog‘liq. “Axborot resursi” tushunchasi “raqamli resurs” tushunchasidan ham axborot resursi raqamli ko‘rinishda ham, qog‘oz shaklidagi vositada ham bo‘lishi mumkin, “ta‘lim resursi” tushunchasidan ham keng har qanday resurs ham ta‘limiy xarakterga ega emas. Raqamli ta‘lim resursining aniq qabul qilgan tasnifi yo‘q, bu ularni kataloglashtirishda ba‘zi muammolarni tug‘diradi. Misol tariqasida axborot turi bo‘yicha tasnifni keltiramiz: matnli ma‘lumotli raqamli ta‘lim resursi (darslik, o‘quv qo‘llanma, xrestomatiya, ensiklopediya, masalalar to‘plami, lug‘at, davriy nashrlar), vizual ma‘lumotli raqamli ta‘lim resursi (rasm, fotosurat, poraqamli ta‘lim resursiet, jarayon va mashg‘ulotlarning videlanhasi, namoyish, videoekskursiya), kombinatsion ma‘lumotli raqamli ta‘lim resursi (darslik, o‘quv qo‘llanma, xrestomatiya, ensiklopediya, masalalar to‘plami, lug‘at, davriy nashrlar), audio ma‘lumotli raqamli ta‘lim resursi (ovozi musiqiy chiqishlar, jonli va jonsiz tabiatning ovozi), videoma‘lumotli raqamli ta‘lim resursi (tirik va tirik bo‘lmagan tabiatning audio-video obyektlari, o‘quv predmetlari bo‘yicha ekskursiyalar, ensiklopediyalar), interaktiv modellar (o‘quv predmetlari laboratoriya mashg‘ulotlari, o‘quv predmetiga doir virtual laboratoriyalar), murakkab tuzilishga ega bo‘lgan raqamli ta‘lim resursi (darslik, o‘quv qo‘llanma, xrestomatiya, ensiklopediyalar). Murakkab tuzilmali axborot manbai– raqamli matn, videotasvir, audioyozuv, fotosurat, interaktiv model va boshqalarga asoslangan, tegishli o‘quv-metodik yordamga ega bo‘lgan raqamli ta‘lim resursi

Zamonaviy raqamli ta‘lim resurslarining asosiy belgisi - multimedialilik. Multimedialilik har xil turdagi: matniy, grafik, animatsion, ovozi va video ma‘lumotlarning sintezi bo‘lib, unda bu ma‘lumotlarni turli xil usulda tartiblashtirish, birlashtirish va taqdim etish imkoniyati mavjud. Ta‘lim jarayonida raqamli ta‘lim resurslaridan foydalanish o‘quv materialini turli-tuman shaklda taqdim etishga erishish imkonini beradi. Bu o‘z navbatida, o‘quvchilarning idrok qilishning turli kanallaridan foydalanishi tufayli ortiqcha zo‘riqishi xavfidan qochib, ularning o‘rganilayotgan mavzuga e‘tiborini iloji boricha uzoqroq ushlab turishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M.E. Mamarajabov. “Raqamli pedagogika: holati va rivojlanish istiqbollari” mavzusidagi respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiya. Sentabr 2023.

2. Босова, Л.Л. Подготовка младших школьников в области информатики и ИКТ: опыт, современное состояние и перспективы/ Л.Л. Босова. - М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2009. - 271 с.

3. Зеленев В.М. Новый предметно-методический курс с использованием цифровых образовательных ресурсов (ЦОР) в преподавании астрономии в пед. вузе./ В.М. Зеленев, М.Ф. Шабанов // Новые технологии в образовании. Научнотехнический журнал. - Воронеж : ВГПУ, 2008. - С.48-52.

4. Молокова, А.В. Комплексный подход к информатизации образовательного процесса в начальной школе. дис.... д-ра пед. наук / А.В. Молокова. -Новокузнецк, 2008.- 482 с

TALABALARDA INFORMASION-ANALITIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MEDIA VA AXBOROT SAVODXONLIGINING O'RNI

Baydjanov Bekzod Xaitboyevich

Farg'ona davlat universiteti dotsenti,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: baybekzod@gmail.com Tel.: (+998-91) 667-01-51

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1580-8569>

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishda media va axborot savodxonligining o'rni ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilingan. Shu bilan birga, talabalarning axborotni tanqidiy baholashi, tahlil qilishi va undan samarali foydalanishi bilan bog'liq qobiliyatlarini rivojlantirish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: media va axborot savodxonligi, informatsion-analitik kompetentlik, axborot xavfsizligi, zararli axborot, axborot manipulyatsiyasi, innovatsion ta'lim metodlari, zamonaviy ta'lim texnologiyalari.

РОЛЬ МЕДИА И ИНФОРМАЦИОННОЙ ГРАМОТНОСТИ В РАЗВИТИИ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Аннотация: В данной статье проанализирована роль медиа и информационной грамотности в развитии информационно-аналитической компетентности у студентов. Также указаны пути развития у студентов способностей критического оценивания, анализировать информацию и эффективно её использовать.

Ключевые слова: медиа и информационная грамотность, информационно-аналитическая компетентность, информационная безопасность, вредная информация, информационная манипуляция, инновационные методы обучения, современные образовательные технологии.

THE ROLE OF MEDIA AND INFORMATION LITERACY IN DEVELOPING INFORMATION-ANALYTICAL COMPETENCE IN STUDENTS

Annotation: This article scientifically analyzes the role of media and information literacy in developing information-analytical competence in students. Additionally, it highlights ways to foster students' abilities to critically evaluate, analyze, and effectively use information.

Key words: media and information literacy, information-analytical competence, information security, harmful information, information manipulation, innovative educational methods, modern educational technologies.

KIRISH

Axborotlashgan jamiyat sharoitida yosh avlodning media-axborot savodxonligi va informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish muhim masalaga aylandi. Axborot texnologiyalarining jadallik bilan rivojlanishi, turli media platformalar va ommaviy axborot vositalari orqali oson tarqalayotgan axborot oqimlari yoshlarning ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, axborotdan to'g'ri foydalanish, uni saralash va tanqidiy baholash qobiliyatlarini shakllantirish, ayniqsa talaba yoshlar uchun nihoyatda zarur.

Media-axborot savodxonligi talabalarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, axborot oqimlarini boshqarish va axborot xavfsizligini ta'minlash uchun muhim omil hisoblanadi. Shaxsning media-axborot savodxonligini shakllantirish nafaqat ta'lim jarayonining bir qismi, balki jamiyatning axborotga oid umumiy madaniyati va barqarorligini ta'minlashda ham katta ahamiyatga ega. Mazkur maqolada talabalarda informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishda media-axborot savodxonligining o'rni va ahamiyati, bu boradagi metod va strategiyalar tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Adabiyotlar tahlili asosida talabalarda informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish jarayonida media va axborot savodxonlik masalasini ilmiy nuqtai nazardan quyidagi aspektlarda tahlil qilamiz:

Axborot savodxonligi va media savodxonligi bo'yicha ishlanmalarda axborotni tanlash, tahlil qilish va baholash jarayonlari batafsil tavsiflanadi. Masalan, media savodxonligi bo'yicha P.Hobbs (2010) o'z tadqiqotida axborotni o'qish, yozish va sharhlash qobiliyatini shakllantirishda media savodxonligining asosiy tamoyillarini ochib beradi. Unga ko'ra, media-axborot savodxonligi shaxsning media mahsulotlarini anglash qobiliyatini oshirishda yordam beradi.

K.Potterning (2018) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash orqali axborot oqimlarini baholash va noto'g'ri axborotdan himoyalash qobiliyatlari rivojlanadi. Tanqidiy fikrlash media savodxonligining ajralmas qismi bo'lib, talabalarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

R.Buckingham (2003) o'z tadqiqotlarida media-axborot savodxonligini yoshlar o'rtasida kengaytirish, ularda axborotdan to'g'ri foydalanish qobiliyatini shakllantirish muhimligini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, media savodxonligi nafaqat axborotni qabul qilish, balki uni tahlil

ish, qiyoslash va mos ravishda javob qaytarish imkoniyatini ham beradi. Bu o‘z navbatida talabalarning informatsion-analitik kompetentligini oshiradi.

J.Livingstone (2008) o‘zining tadqiqotlarida ommaviy axborot vositalari ta’sirini to‘g‘ri baholash talabalarning informatsion-analitik ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhimligini qayd etadi. U o‘z tadqiqotida yoshlar ommaviy axborot vositalarining manipulyativ ta’siriga moyilligini tahlil qilib, media savodxonligi bilan bu ta’sirni kamaytirish mumkinligini ta’kidlaydi.

S.Krasnova (2019) raqamli xavfsizlik haqida tadqiqotlar olib borib, media-axborot savodxonligi talabalarning zararli axborot va tahdidli kontentdan himoyalaniishiga xizmat qilishini qayd etadi. Uning fikriga ko‘ra, raqamli media vositalari va axborot manbalarini tanqidiy baholash talabalarga noto‘g‘ri ma’lumotlardan himoyalaniish imkoniyatini beradi. Bunda G.Silverblattning (2015) tadqiqot ishi ham ahamiyatlidir. U noto‘g‘ri va zararli axborot oqimlari bilan kurashishda media savodxonligini rivojlantirishning dolzarb ekanligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, media savodxonligi yoshlarni zararli axborotlardan himoya qiladi, ularda tanqidiy tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Tadqiqotchi olim D.Jenkins (2020) media-axborot savodxonligini rivojlantirish uchun ta’limda innovatsion texnologiyalardan foydalanishni tavsiya etadi. Interfaol platformalar, raqamli o‘yinlar, va virtual darslar orqali talabalar informatsion-analitik ko‘nikmalarini rivojlantirishlari mumkin. J.Torres (2021) media-axborot savodxonligini o‘quv jarayoniga tatbiq etishda zamonaviy pedagogik uslublardan foydalanish samaradorligini tahlil qiladi. Unga ko‘ra, muammoli vaziyatlarni yechish, loyihaviy ishlash va amaliy mashg‘ulotlar orqali media savodxonligi oshirilishi mumkin.

H.Grizzle (2013) media-axborot savodxonligi orqali talabalarni axborot manipulyatsiyasidan himoya qilish masalasini o‘rganib, shunday xulosaga keladiki, yosh avlodni to‘g‘ri axborot tanlash va undan foydalanishga o‘rgatish orqali zararli axborot tahdidlaridan himoya qilish mumkin. Xorijiy tadqiqotlar (masalan, Smith va Jones, 2019) talabalar o‘rtasida axborot resurslaridan xavfsiz foydalanish qoidalarini o‘rgatish zaruratini ta’kidlaydi. Bu orqali yoshlar axborot xavfsizligi bilan bog‘liq tahdidlardan himoyalaniib, samarali ta’lim olish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

Yuqorida bayon etilgan fikrlar hamda o‘rganilgan ilmiy, uslubiy va maxsus adabiyotlarni tahlil qilish asosida talabalarda informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirish jarayonida media va axborot savodxonligiga oid ma’lumotlarni ko‘rib chiqib quyidagi tahlillarni keltirib o‘tamiz. Mazkur tahlillar muammoni chuqurroq o‘rganish imkonini beradi. Jumladan:

1. Media va axborot savodxonligi hamda axborot to‘g‘risidagi tanqidiy fikrlash qobiliyati:

- tanqidiy fikrlashni shakllantirish: media va axborot savodxonligi talabalarga axborotni tanqidiy baholash, turli nuqtai nazarlarni tahlil qilish va axborotni qiyoslash ko‘nikmasini beradi. Bugungi kunda noto‘g‘ri yoki manipulyativ axborotlardan himoyalaniish uchun talabalarda tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish zarur;

- axborotni tahlil qilish va baholash ko‘nikmalari: media savodxonligi talaba nafaqat axborotni qabul qilish, balki uning haqiqatga qanchalik mos kelishini tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini beradi. Shaxs noto‘g‘ri axborotdan himoyalanişda manba ishonchliligini aniqlashni, ommaviy axborot vositalarining ta’sirini tushunishni o‘rganadi.

2. Informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishda media savodxonligining zarurati:

- axborot xurujlariga qarshi himoya vositasi sifatida: informatsion-analitik kompetentlik orqali talabalarga real va zararli axborotni ajratish o‘rgatiladi, bu esa ularda xavfsizlik va o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi. Yoshlarga to‘g‘ri tanqidiy yondashish orqali ma’lum bir axborotning manipulyativ yoki chalg‘ituvchi ekanini aniqlash qobiliyatini shakllantirish mumkin;

- qaror qabul qilishda axborotning roli: talabalar ko‘p hollarda shaxsiy qarorlar qabul qilishda ommaviy axborot vositalariga tayanadilar. Shuning uchun ularga ishonchli axborotni aniqlash va noto‘g‘ri axborotni rad etish bo‘yicha ko‘nikmalarni rivojlantirish ularga oqilona va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini beradi.

3. Axborot oqimlarini boshqarish va xavfsiz foydalanish:

- ma’lumotning haddan tashqari ko‘pligi va saralash qobiliyati: talabalarda axborot oqimini boshqarish qobiliyatini shakllantirish bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi. Media-axborot savodxonligi ularga zaruriy va foydali axborotni tanlashda yordam beradi, bu esa o‘z vaqtida aniq va samarali qarorlar qabul qilish imkoniyatini ta’minlaydi.

- axborot xavfsizligi va axborot madaniyati: raqamli xavfsizlik va axborot madaniyatining shakllanishi media-axborot savodxonligining ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Talabalar axborotni noto‘g‘ri ishlatish yoki noto‘g‘ri tarqatishdan himoyalanişga o‘rganishadi.

4. Ta’lim jarayonida media-axborot savodxonligini rivojlantirish usullari:

- amaliy mashg‘ulotlar va ko‘nikma tahlili: media-axborot savodxonligini rivojlantirish uchun o‘qitish jarayonida amaliy mashg‘ulotlar, loyihalar va interfaol metodlardan foydalanish talabalar uchun samarali bo‘lishi mumkin. Bunday mashg‘ulotlar orqali talabalarga axborotni tanqidiy baholash va tahlil qilishni o‘rgatish mumkin.

- texnologiyalar va axborot resurslaridan foydalanish: talabalar uchun media va axborot savodxonligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus dasturlar va elektron resurslarni joriy qilish ularga samarali natija beradi. Shuningdek, interfaol platformalar va axborot texnologiyalari orqali ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyatlari kengayadi.

Tadqiqot ishi jarayonida talabalarda informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishda media va axborot savodxonligining o‘rnini o‘rganish uchun bir necha ilmiy tadqiqot metodlari qo‘llanildi. Metodlar tanlashda mavzuning o‘ziga xosligi, muammolarni to‘g‘ri aniqlash va ilmiy asoslangan tahlillar berish maqsad qilingan. Tadqiqot quyidagi metodlarni o‘z ichiga oladi: 1) Nazariy tahlil metodi (tadqiqot doirasidagi adabiyotlar tahlili; tushunchalarni tahlil qilish);

eksperimental tadqiqot metodi (tajriba-sinov ishlarini o‘tkazish; ma’lumotlar yig‘ish va qayta ishlash); 3) Sotsiologik so‘rovlar va intervyular (so‘rovnoma, intervyu, test); 4) Statistik tahlil (tadqiqot natijalarini statistik qayta ishlash; korrelatsion tahlil); 5) Komparativ tahlil (xorijiy va mahalliy tajribalarni solishtirish; natijalarning o‘zaro taqqoslash).

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqotda talabalarning media va axborot savodxonligini oshirish orqali ularning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirish imkoniyatlari o‘rganildi. Tadqiqot natijalari sifatida quyidagi holatlar aniqlashtirildi:

a) talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining ortishi. Tajriba-sinov ishlari jarayonida respondent-talabalar bilan bir nechta modullardan iborat takomillashtirilgan dastur asosida “Axborot madaniyati va media savodxonlik” fani olib borildi. Tajriba-sinov ishlari dastlabki va yakuniy natijalari taqqoslanganda respondent-talabalarning tanqidiy fikrlash va axborotni tahlil qilish qobiliyati sezilarli darajada ijobiy o‘zgarganligi kuzatildi. Shu bilan birga, talabalar, zararli axborotlarni ajratib olish, uni tanqidiy baholash va axborot manbasining ishonchliligini tekshirishda sezilarli darajada muvaffaqiyatga erishdilar. Bu o‘z navbatida, ularning informatsion-analitik kompetentligini oshirishga xizmat qildi.

b) axborotni tahlil qilish va saralash ko‘nikmalarining rivojlanishi. Tadqiqotda ishtirok etgan talabalar media va axborot savodxonligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar davomida axborot oqimlarini samarali boshqarishni o‘rgandilar. Ular turli manbalardan kelgan axborotni saralash va faqat ishonchli manbalardan foydalanish ko‘nikmalarini mustahkamlashdi. Respondent-talabalar axborotni saralash va ularning eng muhim qismini ajratib olish orqali informatsion yuklamani kamaytirish qobiliyatlarini oshirdi. Bu ko‘nikmalar ularning o‘quv jarayonidagi samaradorligini yanada yaxshilab, yangi bilimlarni o‘zlashtirishda ularga yordam berdi.

d) axborot xavfsizligi bo‘yicha onglilik darajasining o‘sishi. Tajriba guruhdagi talabalar zararli axborot tahdidlariga qarshi ko‘proq himoyalanganlik darajasiga ega bo‘ldilar. Ular manipulyativ va chalg‘ituvchi kontentni aniqlash qobiliyatini o‘zlashtirdilar, bu esa talabalarning raqamli axborot muhitida xavfsizlikni ongli ta‘minlash imkonitini orttirdi. Bundan tashqari, talabalar media va axborot savodxonligiga yo‘naltirilgan auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlar natijasida shaxsiy axborotlarini himoya qilish, xavfsiz sozlamalardan foydalanish kabi ko‘nikmalarni o‘zlashtirdilar. Bu esa ularning raqamli platformalardan xavfsiz foydalanish imkoniyatini oshirdi.

e) “Axborot madaniyati va media savodxonlik” fanini o‘qitishning ta‘lim jarayoniga samarali ta‘siri. Tajriba-sinov ishlari natijalariga ko‘ra, axborot madaniyati va media savodxonlik faninini o‘zlashtirgan talabalar o‘z o‘qish jarayonida yanada faollashdilar, tanqidiy fikrlash asosida mavzularni chuqurroq tahlil qilish va yangi ma’lumotlarni samarali o‘zlashtirishga qodir bo‘lishdi. Shu bilan birga mazkur fanni o‘zlashtirgan talabalarning o‘quv faoliyatidagi motivatsiyasi, bilimiga bo‘lgan ishonchi ortdi. Ular o‘zlarini axborot oqimlarida

qotib qo‘ymasdan, maqsadga yo‘naltirilgan harakat strategiyasini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ldilar.

f) tahliliy natijalar bo‘yicha statistik ko‘rsatkichlarning ijobiy dinamikasi. Tajriba-sinov ishlari jarayonida olingan empirik ma‘lumotlarning statistik tahlili shuni ko‘rsatdiki, media va axborot savodxonligiga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar talabalarda informatsion-analitik kompetentlik rivojlanganligi bo‘yicha 12-14 foizga o‘sish qayd etildi. Bu talabalar axborotni tanqidiy baholash va to‘g‘ri foydalanish ko‘nikmalarini mustahkamlaganliklarini ko‘rsatdi. O‘tkazilgan so‘rovnomalar natijalariga ko‘ra, talabalarning 85 foizi ishonchli ma‘lumot manbalarini tanlashda va tahlil qilishda o‘z qobiliyatlarini sezilarli darajada oshirganliklarini tasdiqladilar.

Ushbu tadqiqot natijalari talabalarda informatsion-analitik kompetentlikni rivojlantirishda media-axborot savodxonligining o‘rni va ahamiyatini ilmiy asosda aniqlashga yordam berdi. Muhokama jarayonida topilgan asosiy jihatlar quyidagilardan iborat:

Tadqiqot natijalari axborot va media savodxonligining talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga kuchli ta‘sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Talabalarning o‘quv jarayonida axborotni tanqidiy baholash qobiliyati yuqori natijalarga olib kelgani kuzatildi. Bu esa o‘z navbatida talabalarni noto‘g‘ri axborotdan himoya qilish va ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatishdagi muhim omil ekanligini ko‘rsatdi.

Olingan natijalar Hobbs (2010) va Potter (2018)lar tomonidan ilgari surilgan media va axborot savodxonligi orqali tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga oid tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Bu orqali talabalar yanada mustaqil, tahliliy fikrlovchi shaxs bo‘lib yetishishlari uchun “Axborot madaniyati va media savodxonlik” fanini puxta o‘rganishlari dolzarblik kasb etadi.

XULOSA

Tadqiqot jarayonida talabalarda media va axborot savodxonligini rivojlantirish masalasini ta‘lim dasturlari mazmuniga kengroq joriy qilish zarurligi aniqlashtirildi. Tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish talabalarning nafaqat ta‘lim jarayonida, balki kundalik hayotlarida ham kerakli bo‘lib, ularning axborot manbalaridan foydalangan holda o‘zlarini himoya qilish qobiliyatini oshiradi.

Shuningdek, o‘quv muassasalarida media savodxonligini rivojlantirish bo‘yicha o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va ularni innovatsion pedagogik yondashuvlar bilan boyitish lozimligi tavsiya etiladi. Bunda interfaol o‘yinlar, virtual treninglar va amaliy mashg‘ulotlar orqali talabalar ko‘nikmalarini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Talabalarda media va axborot savodxonligini rivojlantirish ular uchun raqamli davr talabalariga javob beradigan universal ko‘nikmalarni shakllantiradi. Bu esa kelajakda har qanday axborot muhiti uchun moslashuvchan bo‘lgan talaba-yoshlarni tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi son “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 10.08.2022-y., 09/22/438/0726-son
2. Brown K.T. Integrating technology into constructivist classrooms: An examination of one model for teacher development. *Journal of Computing in Teacher Education* №15, 2000. – P.7-15. (22)
3. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: Теория и технология психологической защиты. Дис. док. пси. наук. – М.: 2000, – С.360. (26)
4. Грачев Г.В., Мельник И.И. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. – М.: Алгоритм, 1999. – С.153. (27)
5. Dalimova N.M. Kompyuter o‘yinlariga tobe o‘smirlarning psixik diagnostikasi va korreksiyasi xususiyatlari. *Psixologiya. fan. nom. diss.* – T.: 2010. – B.160. (33)
6. Домозетов Х. Компьютеризация и проблемы здоровья, свободы и развития личности // *Философская и социологическая мысль: сб. науч. тр.* – М., 2000, № 4. – С.32-45 (36)
7. Yoziyeva U.L. Oilada bolani televideniye ga ijobiy munosabatini shakllantirishning pedagogik imkoniyati // *Qoraqalpoq davlat universitetining axborotnomasi.* – Nukus, 2016. - №4. -B. 40-42. (41)
8. Ёзиева У.Л. Интернет как источник вредной информации // Подготовка профессиональных управленческих кадров: опыт, проблемы, инновационные образовательные технологии. // *Материалы международной научной-практической конференции.* – Челябинск, 2014. – С.35-39. (43)
9. Hobbs, R. (2010). *Digital and media literacy: Connecting culture and classroom.* Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
10. Potter, W.J. (2018). *Media literacy.* Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
11. Buckingham, D. (2003). *Media education: Literacy, learning, and contemporary culture.* Cambridge, UK: Polity Press.
12. Livingstone, S. (2008). Internet literacy among children and young people: Findings from the UK children go online project. In *Digital literacy and digital inclusion* (pp. 104-122). Springer.
13. Krasnova, S. A. (2019). Digital media literacy and information security of youth. *European Journal of Contemporary Education*, 8(2), 395-406.
14. Silverblatt, A. (2015). *Media literacy: Keys to interpreting media messages.* Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
15. Jenkins, H. (2020). *Participatory culture in a networked era: A conversation on youth, learning, commerce, and politics.* Cambridge, UK: Polity Press.

16. Torres, J. (2021). New pedagogies and the rise of social media literacy in education. *Journal of Media Literacy Education*, 13(3), 37-52.
17. Grizzle, A. (2013). Media and information literacy policy and strategy guidelines. UNESCO Publishing.
18. Smith, A., & Jones, B. (2019). Digital literacy and safe internet usage in educational contexts. *International Journal of Media and Information Literacy*, 4 (1), 5-18.
19. Почепцов Г.Г. Информационные войны. – М.: Реф-бук, Ваклер, 2000. (93)
20. Расторгуев С.П. Программные методы защиты информации в компьютерах и сетях. – М.: “Яхтсмен”, 1993. – С.187. (96)
21. Саттарова Н.И. Учитель информатики рекомендует // Компьютерные инструменты в образовании: сб. науч. тр. – СПб., 2000, № 3-4ю – С.129-134. (99)
22. Смолян Г.Л. Сетевые информационные технологии и проблемы безопасности личности. // Информационное общество: сб. науч. тр. – 1999, № 1. – С.21-25. (103)
23. Урсул А.Д. Информационная стратегия и безопасность в концепции устойчивого развития // Научно-техническая информация. Серия 1: Организация и методика информационной работы. 1996, №1. – С.7. (108)
24. Farfiyeva K.A. Ommaviy axborot vositalari ta'sirida talabalarda ijtimoiy tasavvurlar shakllanishining o'ziga xosligi (Televideniya misolida) *Psixologiya fan. nom. diss.* - T.: 2005, –B.163. (111)
25. Шариков А.В. Если сомневаешься, исключи: дети и насилие на экране // Культура: сб. науч. тр. – М.: 2000, № 46. – С.4. (122)

UDK:

ORCID: 0009-0000-2476-9410

TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI KOGNITIV FAOLIYAT ASOSIDA SHAKLLANTIRISHGA OID YONDASHUVLAR.

Usmonova Gulshoda Ikromjon qizi
Qo'qon DPI tayanch doktoranti
usmonovagulshodaxon@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola bo'lajak biologiya o'qituvchilarida tadqiqotchilik kompetensiyasini kognitiv faoliyat asosida rivojlantirish, tadqiqotchilik faoliyatiga ijodiy yondoshish, kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish va tadqiqotchilik, tadqiqotchilik kompetensiyalari, kognitiv kompetensiya tushunchalari va ularning mazmun mohiyatini ochib berish hamda pedagogik shart sharoitlarini takomillashtirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: biologiya, tadqiqot, tadqiqotchilik kompetensiyalari, kompetensiya, kognitiv, tadqiqotchilik faoliyati, dars shakllari, sinfdan tashqari ishlar, darsdan tashqari ishlari, ekuskursiya, laboratoriya ishlari.

ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ НА ОСНОВЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

Аннотация: Данная статья направлена на развитие исследовательской компетентности у будущих учителей биологии на основе познавательной деятельности, творческого подхода к исследовательской деятельности, формирования познавательных компетенций и исследовательских компетенций, понятий познавательной компетентности и их сущности, а также совершенствования педагогических условий.

Ключевые слова: биология, научные исследования, исследовательские компетенции, компетентность, познавательная, исследовательская деятельность, формы занятий, внеклассная работа, внеклассная деятельность, экскурсия, лабораторная работа.

APPROACHES TO THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCES ON THE BASIS OF COGNITIVE ACTIVITY.

Abstract: This article is aimed at developing research competence in future biology teachers based on cognitive activity, creative approach to research activity, formation of

cognitive competences and research, research competences, cognitive competence con and their essence, and improvement of pedagogical conditions.

Key words: biology, research, research competences, competence, cognitive, research activity, lesson forms, extracurricular activities, extracurricular activities, field trip, laboratory work.

KIRISH. Bugun jahonda ta‘lim tizimini modernizatsiyalash sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarni tadqiqotchilik kompetensiyalarini kognitiv faoliyat asosida shakllantirish muhim sanaladi. Ularni ayniqsa tabiiy fanlar yo‘nalishlarida ilmiy tadqiqot olib borish ko‘nikmalarini shakllantirish ustivor vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda ekologik muammolar, yashil iqtisodiyotga o‘tish, tabiat xilma-xilligini saqlab qolish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, iqlim o‘zgarishi, yangidan paydo bo‘layotgan epidimologik kasalliklarni tahlil qilish, kasalliklarga qarshi kurashish kabi muammolarni yechimi sifatida tabiiy fanlarda ilmiy tadqiqotlarni olib borish va ularni amaliyotga tatbiq etish ilm-fan va ta‘lim tiziminig dolzarb vazifalaridan biridir.

Bo‘lajak biologiya fani o‘qituvchilarini o‘qitishda tadqiqot, tadqiqotchilik, tadqiqotchilik kompetensiyalari, kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish orqali ularni ilmiy faoliyatga yo‘naltirish va kelajakdagi o‘qituvchilik faoliyatlarida maktab o‘quvchilarida ham tadqiqot ko‘nikmalarini shakllantirishga hizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Tadqiqot, tadqiqotchilik, tadqiqotchilik kompetensiyalari, kompetensiya, kognitiv, kognitiv kompetensiyalar haqida pedagogik lug‘atlar, pedagogik psixologik tadqiqotchilar va olimlarining fikr mulohazalarini qisqacha ko‘rib chiqamiz

Dastlab “tadqiqot” va “tadqiqotchilik” so‘zlarining ma’nosiga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq.

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da tadqiqot arabcha so‘z bo‘lib, “1) tadqiq ishi, tekshirish, o‘rganish; 2) ilmiy tekshirish ishining natijasi; tadqiqotchilik “tadqiqot bilan mashg‘ul bo‘lish, tadqiqot ishlari”[1-637-B] tarzida ta‘rif beriladi.

Pedagogik lug‘atlarda fandan kelib chiqqan holda ‘tadqiqot metodi‘ deb ta‘rif beriladi. Tadqiqot metodi – borliq hodisalarini amaliy-nazariy jihatdan anglash hamda o‘rganishning yo‘l-yo‘riq, tadbir va usullari. Tadqiqotchi – ilmning u yoki bu sohasida tadqiqot ishi bilan shug‘ullanuvchi mutaxassis. Tadqiqot metodi – 1) bilimlarning ijodiy qo‘llanishini ta‘minlash metodi; 2) ilmiy bilish metodlarini izlash jarayonida ularning o‘zlashtirilishiga qaratilgan metod. Tajriba- pedagogik voqelikni amaliy jihatdan hissiy-empirik bilish jarayoni. [2-65 B].

Lug‘atlardagi ta‘riflardan ko‘rinib turibdiki tadqiqot ilmiy bilish jarayoniga ijodiy yondashish demakdir.

Tadqiqot va tadqiqotchilikning maqsadi talabalarning ilmiy kashfiyotlari emas, balki ularning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishdir. Talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb

inganda, ularning qobiliyatini, ularni qiziqtirgan masalalarni turli fan sohalarida o‘rganish motivatsiyasini hisobga olish zarur.

“Tadqiqot faoliyati” iborasidagi muhim so‘z bu-tadqiqotdir. “Tadqiqot” tushunchasining talqini turli lug‘atlarda va ilmiy manbalarda uchraydi. Izohli lug‘atda ta‘kidlanganidek, tadqiqot olimlar tomonidan qandaydir hodisa, muammoni o‘rganadigan harakat demakdir. Ilmiy tekshirish ishining natijasidir.

Kompetensiya – u yoki bu soha bo‘yicha bilimdonlik [2-36 B]

“Kompetentlik” (ingl. “competence” – “qobiliyat”) – faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoën eta olish “Kompetentlik” tushunchasi ta‘lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtayi nazardan kompetentlik “noan‘anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o‘zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o‘zaro munosabatlarda yangi yo‘l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to‘la ma‘lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi. [3-4-5 B]

Kompetensiya (lotincha competencia) inson yaxshi xabardor, bilim va tajribaga ega masalalar doirasini ifoda etadi. “Kompetensiya” atamasi 1965-yilda ilk bor N.Xomskiy tomonidan qo‘llanilgan. U o‘zining “Sintaksis nazariyasi aspektlari” deb nomlangan asarida faoliyatning ideal sharoitlarida o‘z ifodasini topadigan ayrim ideallashgan obyektlarga tavsiflashga (N.Xomskiy bo‘yicha: tilni o‘rganishda muloqotning ideal sharoitlarida) xizmat qiladigan “kompetensiya” tushunchasini qo‘llashni taklif etgan. Asarning “Yaratuvchan grammatika lingvistik kompetensiya nazariyasi sifatida” deb nomlangan bobida N.Xomskiy kompetentlik tushunchasiga murojaat qilmaydi, biroq kompetensiyaning biror narsa haqidagi bilimlar (N.Xomskiy bo‘yicha: “o‘zining tilida so‘zlovchi-tinglovchining bilimlari”) asosida nimanidir qo‘llash olish (tildan real foydalanish) – bular birbiridan tubdan farq qiladigan tushuncha ekanligini asoslab bergan [4-81 B].

Kompetensiya (lotincha so‘z bo‘lib, erishaman, to‘g‘ri kelaman ma‘nolarini bildiradi) – subyektning maqsadni qo‘yish va unga erishish uchun tashqi va ichki zahiralarini samarali birga tashkil qila olishlikka tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu subyektning muayyan kasbiy masalalarni yecha olishga shaxsiy qobiliyatidir [5-41 B].

B.Xodjayev “kompetensiya” tushunchasiga berilgan aksariyat ta‘riflar kasbiy ta‘lim, kasbiy faoliyat bilan bog‘liqlikda bayon etilganligini, biroq umumiy o‘rta ta‘lim bilan bog‘liqlikda mazkur tushuncha innovatsiya tavsifiga ega bo‘lganligi sababli, uning mohiyatini aniqlashtirishga alohida ehtiyoj mavjudligini qayd etib o‘tib, kompetensiya – ma‘lum bir sohada samarali produktiv faoliyat uchun zarur bo‘lgan o‘quvchining avvaldan belgilangan ta‘limiy tayyorgarligiga qo‘yiladigan ijtimoiy talablar (me‘yorlar)dan ham o‘zib ketishidir [6-79 B], degan xulosaga kelgan.

N.Muslimovning fikricha inglizcha “competence” tushunchasining lug‘aviy ma’nosida “qobiliyat” demakdir, biroq kompetensiya atamasi bilim, ko‘nikma, mahorat va qobiliyatni ifoda etishga xizmat qiladi [7-130 B].

N.Tarasova “kompetensiya” tushunchasini “muammoni hal etish uchun bilim va vaziyat, bilim va harakat o‘rtasida aloqadorlikni ta’minlash imkonini beradigan bilim, qadriyatlar, layoqatlarga asoslangan umumiy qobiliyat” sifatida talqin etadi [7-36 B]. Muallifning fikridan kelib chiqqan holda, kompetensiya – insonning mavjud bilim va hayotiy tajribalarga tayangan holda ma’lum bir muammoni hal etishga doir qobiliyati, degan xulosaga kelish mumkin.

Kompetensiyani qobiliyat deb oladigan bo‘lsak, insondagi barcha qobiliyatlar ham nasldan naslga o‘tgan bo‘lmaydi. Hayoti davomida uyda, maktabgacha ta’lim muassasida, maktabda va undan keyin inson tomonidan tanlangan kasbni o‘rganish jarayonida o‘zi, atrofidagi insonlar, vaziyatlar, egallagan bilim va ko‘nikmalari natijasida shakllanib, rivojlanib boradi.

Integrativ yondashuv asosida o‘quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarini shakllantirish bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borgan. Sh. Xasanovanning fikricha, kompetentlik fakatgina bilim va ko‘nikmalar yig‘indisi bo‘libgina qolmay, balki o‘quvchilarning egallagan bilimlarini mobillashtirish va amaliyotda muayyan vaziyatlarda qo‘llay olishi bilan xam tavsiflanadi. O‘z egallagan bilim, kunikma va malakalarini xayotda qo‘llay olish tajribasi deb qarash kerak. Bundan ta’limning asosiy vazifasi o‘quvchilarni topshiriqlarni yechish faoliyatiga va hayotiy faoliyati doirasida turli muammolarni hal qilishga o‘rgatish kelib chiqadi. [9-12 B] Bundan tashqari Sh. Xasanova biologiya fanida o‘quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga yo‘naltirish,[10] mavzusiga oid bir nechta ilmiy maqolalari bilan biologiya fanida tadqiqotchilik faoliyatini ochib bergan.

Tillayeva R.T o‘zining tadqiqotchilik kompetensiyasini o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqot ishini o‘rganib chiqish natijasida quyidagicha ta’rifni qo‘llashni taklif etgan.

Tadqiqotchilik kompetensiyasi - bu o‘quvchilarning tadqiqot faoliyati davomida shakllantirilishi mumkin bo‘lgan shaxsiy bilim, ko‘nikma, malaka va tajribalari yo‘nalishlari mazmuni, qiymati, xulq-atvori me‘yorlari majmuyidir. Bunda o‘quv jarayonlari xususiyatlariga ko‘ra muayyan vaqt mobaynida (qisqa yoki uzoq muddatli) tadqiq etilayotgan obyekt doirasida tanqidiy fikrlash, g‘oyalarni ilgari surish, muammolarni aniqlashtirish, turli xil bilim manbalari bilan mustaqil ishlash, kuzatish, tadqiq etish, yechimlarni taklif qilish asosida noma’lum bo‘lgan yangi bilimlarni izlab topish va o‘zlashtirish jarayoni tushuniladi. [11-35 B]

Kognitiv – shaxsning mustaqil fikrlash jarayoni. Kognitiv ta’lim – alohida iqtidorli bolalarga ta’lim-tarbiya. Kognitiv uslub – 1) shaxsning bilish jarayoni strategiyasida qo‘llaydigan o‘ziga xos bilish xususiyatlari; 2) maxsus tanlangan testlar to‘plamiga ko‘ra nazorat qilish usuli yoki xususiy bilish ko‘rsatkichlari majmui [2-35 B]

“Kognitiv” tushunchasi “bilish”, “bilish faoliyati” bilan birga qo‘llaniladi. Kognitiv kompetentlikning zaruratini asoslashdan avval “bilish” tushunchasiga qisqacha to‘xtalib

amiz. Bilish – bu obyektiv borliq tavsifining ongdagi ifodasidir. U his tuyg‘ular (b, o‘dam ruhiyatidagilarni his qilish)da, fikrlar (fikrlash)da, til (interpretatsiya)da va xatti-harakat (maqsadga erishish bo‘yicha harakatlar)da namoyon bo‘ladi [12-187 B]. Boshqa tomondan, bilish jarayoni – bu narsa-hodisalar haqida haqiqiy va ular haqida oddiy bilimlarni o‘zlashtirish maqsadini aks ettiradigan inson intellektual faoliyati jarayoni. Shuning uchun jarayonning o‘zi insondagi bilimlar va ularning tayanchidan foydalanishni o‘zida aks ettiradi [13-37-38 B].

L.A.Osipovanning fikricha, kognitiv kompetentlik o‘zida “o‘quv va boshqa faoliyat turlari jarayonida yuzaga keladigan muammoli vazifalarni samarali hal etishda shaxsiy salohiyatdan (o‘quv faoliyatini tashkil etish texnologiyasiga doir bilim, mazkur bilimlarni amaliyotda qo‘llay olish ko‘nikmasi, mustaqil o‘quv faoliyati tajribasining mavjudligi) foydalanishga intilish va tayyorlikni belgilab beruvchi shaxs integral sifati”ni aks ettiradi [14-9 B]. Talabalarning kognitiv kompetentligini tadqiq etish natijasida D.V.Dudko kognitiv kompetentlik “pedagogning kasbiy faoliyatga nazariy va amaliy tayyorligi, uni muntazam takomillashtirib borish, kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida ijodiy yechimlarni izlab topishga qobiliyatligidir” [15-67 B], degan xulosaga kelgan.

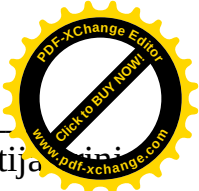
O.V.Potanina kognitiv kompetentlikni “bitiruvchining o‘z ish o‘rnini topishi va yangi faoliyat sharoitiga moslashuv davrini kamaytirish, shaxsiy o‘z-o‘zini namoyon etishga imkon beruvchi bilim, ko‘nikma va malakalarning mavjudlik” shakli sifatida talqin qiladi hamda kognitiv kompetensiyani “kasbiy, shaxsiy va ijtimoiy hayot, o‘z-o‘zini takomillashtirish jarayonida bilish faolligini rivojlantirishga qobiliyatlik; salohiyatini muntazam oshirib borish; yangi bilim va ko‘nikmalarni egallashda refleksiya va mustaqillikni namoyon etish”ga ega bo‘lish imkonini beruvchi ta’lim oluvchining tayyorgarlik darajasini belgilab beruvchi ta’lim natijasi” sifatida aniqlashtirgan [16-301 B].

TAHLIL VA NATIJALAR. Kognitiv tushunchaning mazmun mohiyatini ochishda bilish faoliyatini biologiya darslarida to‘g‘ri qo‘llay olish muhim hisoblanadi .J.Tolipova o‘zining Biologiya o‘qitish metodikasi kitobida bilish faoliyati biologiya darslarida tashkil etiladigan sinfdan tashqari ishlar, darsdan tashqari ishlar va ekuskursiyalar [17] nomoyon bo‘lishi takidlab o‘tgan.

Sinfdan tashqari ishlar – 1) umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quv tarbiyaviy ishining tarkibiy qismi, o‘quvchilarning bo‘sh vaqtini tashkil etish shakllaridan biri; 2) darsdan tashqari vaqtda tashkil etiladigan maqsadga qaratilgan mashg‘ulotlar. Sinfdan tashqari o‘qish – maktab adabiyot o‘quv dasturida sinfda o‘rganish uchun tavsiya etilmagan adabiy asarlar, yozuvchi va shoirlar hayoti va ijodi haqida tashkil etiladigan o‘qishlar.[2- 63]

Sinfdan tashqari ishlarni biologiya fani misolida –darsdan tashqari vaqtda yakka tartibda, kichik guruhlarda yana guruh bilan tashkil etiladi.

Bularga to‘garak mashg‘ulotlari, biologiya fan xonasida tashkil etilgan jonli tabiat yoki jonli burchakdagi o‘simlik, hayvon va boshqa tirik organizmlarni parvarish qilish, ularni kuzatish va tirik organizmlar o‘rtasida tajribalar, tadqiqotlar olib borish uchun tashkil etiladi.

Darsdan tashqari darsning laboratoriya shaklida olib borilgan mashg‘ulotning natija ko‘rish yoki qaytadan tashkil etish mumkin.

Darsdan tashqari ishlar darsdan tashqari holatda yakka tartibda va kichik guruhlarda amalga oshiriladi. Past o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar bilan ishlash uchun mavzuning qiyinlik darajasiga qarab bazi o‘quvchilar jamoasi bilan olib boriladigan ishlar kiradi. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda sinflarda tanlab olingan o‘quvchilarni bilimlar bellashuvi, olimpiada musobaqalariga tayyorlash uchun olib boriladigan yakka tartibda tashkil etiladigan ishlar kiradi.

Ekskursiya (lot. excursion – sayr qilish) – 1) bilimni boyitish, amaliy tajriba hosil qilish yoki madaniy-ma‘rifiy maqsadda diqqatga sazovor joylarga jamoa bo‘lib borish; 2) bevosita kuzatish asosida muayyan jarayon, voqea-hodisa yoki faoliyat mazmunini yorituvchi bilimlarning puxta o‘zlashtirilishini ta‘minlovchi ta‘lim shakli [2-81]

Biologiyada ekskursiya tashkil etish bob yuzasida yoki fanning ma‘lum qismini mustahkamlash uchun tashkil etilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. O‘simliklar, hayvonlar odam va boshqa tirik organizmlar va ularda kechadigan jarayonlarni kuzatish orqali egallagan bilim, ko‘nikma malakaga aylanadi. Talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyalari, tadqiqotga kognitiv faoliyat asosida yondoshish shakllanadi.

XULOSA. Talabalarda kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish talabalarda tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish ilmiy jihatdan yondashish, shaxsning o‘zlashtirgan bilim, malaka, tajribasiga tayanish va yaratuvchanlik sifatleri tamkomillashtirish boy moddiy-texnik bazani taqozo etadi. Bu ta‘lim muassasalarining tegishli adabiyotlar, laboratoriya xonasi va laboratoriya jihozlar bilan ta‘minlanganlik darajasiga bog‘liq holda nomoyon bo‘ladi.

Tadqiqot va tadqiqotchilikning maqsadi talabalarning ilmiy kashfiyotlari emas, balki ularning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishdir. Talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb qilinganda, ularning tadqiqotchilik, kompetensiyalarini, kognitiv kompetensiyalarini, kognitiv faoliyatini, qobiliyatini, va ularni qiziqtirgan masalalarni turli fan sohalarida chuqur o‘rganish motivatsiyasini hisobga olish zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YHATI.

1.O‘zbek tilining izohli lug‘ati / 5 jildli. Uchinchi jild. A.Madvaliev tahriri oemuga. Tahrir hay‘ati: E.Begmatov ea boshq. - Toshkent: “O‘zbekieton Milliy ensiklopediyaeci” Davlat ilmiy nyashriyoti, 2006. - 637-b.

2.M. Odilova, D. Jabbarova, S. Jo‘raev Pedagogik atamalar Namangan – 2023 94 b

3.Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. – Toshkent, 2015. – 120 bet. 4-5 B

4.Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса // Перевод с английского под редакцией и с предисловием В.А. Звегинцева // Изд-во Московского университета, 1998. – 233 с.

5.Педагогический словарь / Под.ред. В.И.Загвязинского, А.Ф.Закировой. – М.:

...академия”, 2008. – С.41.

6.Xodjayeв В.Х. Umumta’lim maktabi o‘quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta’minot vositasida rivojlantirish: Pedagogika fanlari doktori. ... diss. –Toshkent, 2016. – 314 b.

7.Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Ped.fan.dokt. ... diss. – Toshkent: 2007. – 357 b.

8.Тарасова Н.В. Мировой опыт реализации компетентностного подхода в профессиональном образовании// Среднеэ профессиональное образование. – 2007. – №2. – С. 36.

9.Xasanova Sh. B. Integrativ yondashuv asosida o‘quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarini shakllantirish metodikasi (9-sinf, biologiya fanini o‘qitish misolida). : Ped.fan.dokt. ... diss. – Toshkent: 2019. – 162 b.

10.Xasanova.Sh biologiya darslarida o‘quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga yo‘naltirish./Xalq ta’limi.J.T.; n 6 2018.-35-36 b

11.Tillayeva R.T Yuqori sinf adabiyot darslarida o‘quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish texnologiyasi. Ped.fan.dokt. ... diss. – Toshkent: 2023. – 150 b.

12.Kanke V.A. Filosofiya: Uchebnik dlya vuzov. – M.: Logos, 2001. – 280 c.

13.L.A.Nikitich. Filosofiya: Uchebnik dlya vuzov / Pod. red. M.: YUNITI – DANA, 2000. – S.37-38.

14.Осипова Л.А. Информационно-образовательныэ проекты как средство формирования у студентов когнитивной компетентности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Брянск, 2008. – 25 с.

15.Дудко Д.В. Когнитивная компетентност личности будущэго педагога и динамика ее формирования // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – Вып.63. 2008. – №2. – С.63-

16.Потанина О.В. Когнитивная компетенция будущэго инженера: сущност, структура, содержание // Вестник Башкирского университета. Раздел “Педагогика и психология”. – 2009. – Т. 14. – № 1. – С. 298-301.

17.J.O.Tolipova, A.T.G‘ofurov Biologiya o‘qitish metodikasi Toshkent 2004 160-b.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA SOG'LOM TURMUSH TARZI MADANIYATINING RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Ubaydullayev Raximjon Murodilovich

*Farg'ona davlat universiteti Jismoniy madaniyat fakulteti
Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan o'rinbosari*
<https://orcid.org/0009-0009-7542-9542>

Annotatsiya. Mazkur maqolada sog'lom turmush tarzi madaniyatining nazariy asoslari, uni rivojlantirishning pedagogik usullari va metodikalarining ahamiyati tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotda pedagogik jarayonda sog'lom turmush tarziga bo'lgan munosabatni shakllantirish uchun ta'lim muassasalarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan innovatsion metodlar va amaliy tavsiyalar keltirilgan. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarning jismoniy, ruhiy va ma'naviy sog'lomliklarini ta'minlash uchun tashkil etiladigan treninglar, seminarlar va maxsus o'quv dasturlarining ahamiyati ta'kidlangan. Tadqiqotning natijalari sog'lom turmush tarzi madaniyatini tarbiyalashda muhim pedagogik yondashuvlar va shakllarni ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ma'lumotlar ilmiy tadqiqotlar va amaliyotning muvaffaqiyatli integratsiyasini ko'rsatadi, shu bilan birga, pedagogik jamiyat uchun ahamiyatli ilmiy va amaliy tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: komponentlar, sog'lom turmush tarzi, pedagogik shart-sharoit, jismoniy faollik, pedagogik metodlar.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы культуры здорового образа жизни, а также значимость педагогических методов и методик для ее развития. В исследовании представлены инновационные методы и практические рекомендации, которые могут быть использованы в образовательных учреждениях для формирования отношения к здоровому образу жизни в педагогическом процессе. Также акцентируется внимание на важности организации тренингов, семинаров и специальных учебных программ для обеспечения физического, психического и духовного здоровья будущих педагогов. Результаты исследования способствуют разработке ключевых педагогических подходов и форм в воспитании культуры здорового образа жизни. Данные исследования показывают успешную интеграцию

учных исследований и практики, а также предоставляют значимые научные практические рекомендации для педагогического сообщества.

Ключивые слова: компоненты, здоровый образ жизни, педагогические условия, физическая активность, педагогические методы.

PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING A HEALTHY LIFESTYLE CULTURE AMONG FUTURE TEACHERS

Annotation. This article analyzes the theoretical foundations of the culture of a healthy lifestyle, as well as the significance of pedagogical methods and techniques for its development. The research presents innovative methods and practical recommendations that can be applied in educational institutions to shape the attitude towards a healthy lifestyle in the pedagogical process. Additionally, the importance of organizing training sessions, seminars, and special educational programs to ensure the physical, mental, and spiritual well-being of future teachers is emphasized. The findings of the research contribute to the development of key pedagogical approaches and forms in promoting the culture of a healthy lifestyle. The data demonstrate the successful integration of scientific research and practice, while also providing valuable scientific and practical recommendations for the pedagogical community.

Key words: components, healthy lifestyle, pedagogical conditions, physical activity, pedagogical methods.

Kirish.

Bugungi kun jamiyatida talabalarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib, ta‘lim tizimi bu jarayonda asosiy rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasida jismoniy, ma‘naviy va ruhiy sog‘lom yoshlarni tarbiyalashga katta e‘tibor qaratilib, “Sog‘lom avlod” konsepsiyasi va bir qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, bo‘lajak o‘qituvchilarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish nafaqat shaxsiy ahamiyatga ega, balki ularning kelajakdagi professional faoliyatida ham hal qiluvchi o‘rin tutadi.

Sog‘lom turmush tarzi madaniyati – bu jismoniy salomatlik, to‘g‘ri ovqatlanish, ruhiy muvozanat, shaxsiy gigiyena, zararli odatlardan voz kechish kabi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladigan keng tushuncha bo‘lib, uning asoslari bolalik va o‘smirlik davridan boshlab tarbiyalanishi lozim. Bo‘lajak o‘qituvchilar uchun esa bu madaniyat faqat shaxsiy hayot sifatiga ta‘sir etmay, ularning tarbiyalanuvchilar uchun namuna bo‘lishi zarurati bilan ham bog‘liq. O‘qituvchining shaxsiy madaniyati uning pedagogik samaradorligini belgilab beruvchi muhim omil hisoblanadi.

Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Bunda ta‘lim jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan nazariy asoslar, pedagogik metodlar va texnologiyalar, shuningdek, amaliyotda ularni tatbiq etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Shu bilan

ga, bo‘lajak o‘qituvchilarda sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishda ta’sir ko‘rsatadigan omillar, samarali pedagogik shart-sharoitlar hamda bu jarayonni baholash mexanizmlari o‘rganiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar.

Sog‘lom turmush tarzi tushunchasi ta’lim va tarbiya sohasida asosiy maqsadlardan biri sifatida ko‘rib chiqiladi. Bu tushuncha keng qamrovli bo‘lib, unda jismoniy faollik, emotsional barqarorlik, ma’naviy yetuklik, ekologik madaniyat, zararli odatlardan voz kechish, to‘g‘ri ovqatlanish, shaxsiy gigiyena va kun tartibiga rioya qilish kabi omillar o‘z aksini topadi.

Taniqli tadqiqotchilar O.YE.Leontyev va V.P.Bespalko sog‘lom turmush tarzining nazariy modellarini ishlab chiqib, uning turli tarkibiy qismlarini izohlab berishgan. Ular sog‘lom turmush tarziga ta’sir etuvchi ichki va tashqi omillar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni alohida ta’kidlab, bu jarayondagi ijtimoiy muhitning rolga e’tibor qaratganlar. Shu bilan birga, N.D.Gulyayeva kabi olimlar mazkur jarayonni shaxsning o‘zini o‘zi boshqarish qobiliyati bilan bog‘lab o‘rganishgan.

Pedagogik adabiyotlarda ta’lim jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlar masalasi alohida o‘rin tutadi. M.V.Klarin va I.P.Podlasiy kabi olimlar ta’lim muassasalaridagi tarbiyaviy muhitni sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishda muhim omil sifatida ta’kidlaydilar. Ular pedagogik jarayonning maqsadli tashkil etilishi, o‘quv jarayonining mazmuni va uslublari, shuningdek, o‘qituvchining shaxsiy namunasi bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini qayd etishadi.

A.A.Rean esa sog‘lom turmush tarzi madaniyatining shakllanishida oilaviy muhit, do‘stlar va ijtimoiy guruhlar rolini o‘rganib, o‘quv jarayonini ijtimoiy tarbiyaning boshqa mexanizmlari bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ilgari surgan.

Zamonaviy pedagogikada innovatsion texnologiyalarni qo‘llash masalasi juda dolzarb hisoblanadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning sog‘lom turmush tarzini tarbiyalash jarayonida interaktiv usullardan foydalanish orqali ularning qiziqishini oshirish va ko‘nikmalarini rivojlantirish mumkin. J.E.Jakupov va V.A.Slastenin interaktiv treninglar, rolli o‘yinlar, diskussiyalar va simulyatsiya mashg‘ulotlarining samaradorligini tadqiq qilishgan.

Bundan tashqari, M.X.Dulenkova va I.V.Lebedeva kabi tadqiqotchilar ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish yo‘nalishlarini ko‘rib chiqishgan. Ular ta’lim mazmunini raqamli platformada tashkil qilish va zamonaviy o‘quv dasturlariga jismoniy tarbiya madaniyati bilan bog‘liq materiallarni integratsiya qilishni taklif qilishgan.

Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlarda milliy va xalqaro tajribaning o‘rganilishi alohida ahamiyatga ega. O‘zbekistonda “Sog‘lom avlod uchun” jamg‘armasi, shuningdek, “Yoshlar – kelajagimiz” dasturlari doirasidagi faoliyatlar yoshlarning sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishga qaratilgan.

Xalqaro miqyosda Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO) tomonidan amalga oshirilgan dasturlar, xususan, bolalar va yoshlar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini

o‘rnatilgan global tashabbuslar, alohida ahamiyatga molikdir. Bu das jismoniy faoliyat, to‘g‘ri ovqatlanish va ruhiy sog‘lomlik kabi omillarni ommalashtirishga qaratilgan.

Ushbu tadqiqot bo‘lajak o‘qituvchilarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, ilmiy ishda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tadqiqotning nazariy asoslarini ishlab chiqish maqsadida pedagogik, psixologik va ijtimoiy sohalarga oid ilmiy adabiyotlar o‘rganildi. Bunda sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning konseptual modellari, nazariy qarashlari, shuningdek, zamonaviy ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha tadqiqotlar tahlil qilindi. Nazariy tahlil davomida sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishning tarkibiy qismlari, asosiy omillari va pedagogik shart-sharoitlari aniqlandi.

Empirik tadqiqotlar orqali mavjud pedagogik imkoniyatlar va muammolar aniqlandi: sohaviy kuzatuvlar (bo‘lajak o‘qituvchilar ishtirokida ta’lim jarayoni kuzatildi. Bunda ularning kundalik faoliyati, jismoniy faollik darajasi, ruhiy barqarorligi, shaxsiy gigiyenaga rioya qilishi va kun tartibi baholandi); savolnoma va so‘rovlar (bo‘lajak o‘qituvchilarning sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan munosabati, mavjud ko‘nikmalari va ularni shakllantiruvchi omillar haqidagi ma’lumotlarni olish maqsadida savolnomalar o‘tkazildi. So‘rovlar jarayonida ularning shaxsiy kundalik odatlari, ovqatlanish tartibi va zararli odatlarga munosabatiga oid savollar kiritildi); intervyular (pedagoglarning va bo‘lajak o‘qituvchilar bilan suhbatlar orqali ta’lim jarayonida sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishga xalaqit beruvchi sabablar o‘rganildi); diagnostika metodlari (bo‘lajak o‘qituvchilarning sog‘lom turmush tarziga oid bilimlari, ko‘nikmalari va munosabatlarini baholash uchun quyidagi instrumentlar qo‘llanildi: bilim darajasini aniqlash testlari; ko‘nikmalarni baholash amaliyotlari); Tajriba-sinov ishlariga oid metodlar (tadqiqotning amaliy qismida tajriba metod qo‘llanildi). Bunda maxsus ishlab chiqilgan pedagogik dastur yordamida bo‘lajak o‘qituvchilarning sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish jarayoni o‘rganildi. Tajriba-sinov ishlari 3 bosqichda tashkil etildi:

diagnostik bosqich: boshlang‘ich ma’lumotlar yig‘ildi va ishtirokchilarning bilim, ko‘nikma va motivatsiya darajasi baholandi.

tajriba-amaliy bosqich: ta’lim jarayonida sog‘lom turmush tarzi madaniyatiga oid maxsus mashg‘ulotlar o‘tkazildi, treninglar va seminarlar tashkil etildi.

natijalarni baholash bosqichi: tajriba-sinov ishlari yakunlangach, ishtirokchilarning bilim va ko‘nikmalardagi o‘zgarishlarini baholash uchun qayta diagnostika o‘tkazildi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda matematik statistika metodlaridan foydalanildi. Savolnoma, test va eksperiment natijalari asosida olingan ma’lumotlar statistik jihatdan ishlab chiqildi, natijalarning ishonchliligi va umumlashtirish imkoniyatlari tahlil qilindi.

Natija va muhokama

Bo‘lajak o‘qituvchilarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni chiqarishga imkoniyat berdi:

Tahlillar asosida, sog‘lom turmush tarzi madaniyati shaxsning jismoniy, ruhiy va ma‘naviy rivojlanishi o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlovchi muhim tarkibiy qismidir. Mazkur madaniyatning shakllanishi ko‘p jihatdan ta‘lim jarayonida yaratilgan shart-sharoitlarga, pedagogik usullarga va ijtimoiy muhitga bog‘liq.

Tadqiqot jarayonida sog‘lom turmush tarzi madaniyatining asosiy komponentlari sifatida quyidagilar belgilab olindi. Jumladan: jismoniy faollik, ruhiy barqarorlik, shaxsiy gigiyenaga rioya qilish, zararli odatlarni tark etish va ekologik madaniyat.

Shu bilan birga pedagogik shart-sharoitlardan samarali foydalanish maqsadida ta‘lim jarayoniga interaktiv va innovatsion usullarni joriy qilish zarurligi tasdiqlandi.

Tadqiqotning empirik qismida bo‘lajak o‘qituvchilarning sog‘lom turmush tarziga nisbatan munosabati va ularning kundalik faoliyati tahlil qilindi.

Shakllantiruvchi bosqichda ishlab chiqilgan maxsus pedagogik dastur orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning sog‘lom turmush tarziga oid bilimlari, ko‘nikmalari va munosabatlarida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Jumladan: a) savolnoma natijalariga ko‘ra, ishtirokchilarning 80 foizi sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning ahamiyatini tushunishga erishganini bildirdi; b) tajriba-sinov ishlari davomida jismoniy faollikda ishtirok etish darajasi 45 foizdan 75 foizga oshdi; d) ovqatlanish madaniyati va zararli odatlarga qarshi munosabatlarda ham ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi.

Tadqiqot jarayonida ta‘lim muhitida sog‘lom turmush tarzini rivojlantiruvchi asosiy pedagogik shart-sharoitlar aniqlandi: a) bo‘lajak o‘qituvchilarga sog‘lom turmush tarzi madaniyati bo‘yicha aniq metodik qo‘llanmalar va resurslar taqdim etilishi ularning bilimlarini oshirishga yordam berdi; jamoaviy mashg‘ulotlar va interaktiv treninglar o‘qituvchilarning motivatsiyasi va qiziqishini kuchaytirdi; d) pedagogik nazorat va davomiy monitoring jarayonida ijobiy natijalarning barqarorligini ta‘minlash imkoniyati aniqlandi.

Sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish jarayonida pedagogik va ijtimoiy mexanizmlarning uyg‘unlashtirilishi yuqori samaradorlikka erishishga yordam berishi tasdiqlandi: a) oila va ta‘lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlik mexanizmlari rivojlantirilganida, ishtirokchilarning kundalik faoliyatida barqaror ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi; b) pedagoglarning shaxsiy namunasi yoshlarning sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan munosabatini shakllantirishda muhim omil bo‘ldi.

Mutaxassislarining ta‘kidlashicha, sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish nafaqat shaxsiy-ruhiy farovonlik, balki kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun ham muhim hisoblanadi. O‘qituvchi shaxsi ijtimoiy namuna bo‘lganligi sababli, ularning shaxsiy turmush tarzi boshqalarga ta‘sir qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, bo‘lajak o‘qituvchilarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatining yetishmasligi asosan ma‘lumot yetishmasligi, motivatsiya pastligi va ijtimoiy muhitning salbiy ta‘siri bilan bog‘liq.

Bizning natijalarimiz X.A.Abdullayev (2021) va L.V.Grigoryeva (2022) kabi tadqiqotchilarning xulosalari bilan muvofiq keladi. Ular sog‘lom turmush tarzi madaniyatini rivojlantirishda ta‘lim muassasalarining rol o‘ynashini alohida ta‘kidlashgan.

Tadqiqot davomida aniqlanganidek, pedagogik shart-sharoitlar samarali tashkil etilganda sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish jarayonida ijobiy o‘zgarishlar kuzatiladi. Bunda quyidagi shart-sharoitlarning ahamiyati tasdiqlandi: a) jamoaviy va interaktiv o‘qitish usullari, treninglar va seminarlar orqali ta‘lim berishning samaradorligi; b) zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash: mobil ilova va dasturlar, multimedia vositalari orqali o‘quvchilarni faollashtirish; d) pedagoglar va ota-onalarning o‘zaro hamkorligi.

Bu natijalar X.J.Sultanov (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bilan muvofiq kelib, pedagogik muhitni yaxshilash orqali yoshlarning sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish imkoniyatini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida jismoniy faollik, to‘g‘ri ovqatlanish, ruhiy barqarorlik va shaxsiy gigiyena o‘rtasida kuchli o‘zaro bog‘liqlik kuzatildi. Masalan, jismoniy faollik darajasining oshishi boshqa komponentlarning ham rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatgani aniqlandi. Shuningdek, zararli odatlarning oldini olish bo‘yicha maxsus pedagogik faoliyatlar yoshlarning umumiy madaniyatini yaxshilashga yordam berdi.

Bu xulosa sog‘lom turmush tarzi madaniyatini integrativ yondashuv orqali rivojlantirish bo‘yicha Ye.N.Ivanova (2019) va I.Sh.Karimov (2021) kabi tadqiqotchilarning qarashlariga muvofiq keladi.

Tadqiqotda qo‘llangan interaktiv metodlar va motivatsiyani oshirishga qaratilgan dasturlar ishtirokchilarning bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda yuqori samaradorlikka erishishga yordam berdi. Bunda amaliyotga asoslangan yondashuvlar, ya‘ni mashg‘ulotlar va treninglar katta ahamiyat kasb etdi. Ayniqsa, shaxsiy namuna ko‘rsatish pedagoglarning ta‘sirchan vositasi sifatida yuqori natija berdi.

Pedagogik metodlarni takomillashtirish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqot natijalari G.V.Semyonova (2020) tomonidan olib borilgan ilmiy ishlar bilan chambarchas bog‘liq. Uning fikricha, yoshlarning bilimlarini amaliy ko‘nikmalarga aylantirishga qaratilgan yangi yondashuvlar sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot maqsadi va vazifalari ijrosi doirasida olib borilgan nazariy tahlillar, metodologik asoslanmalar va eksperimental tadqiqotlar natijalari quyidagi asosiy xulosalarni chiqarishga imkon berdi:

Sog‘lom turmush tarzi madaniyati shaxsning jismoniy, ruhiy, ma‘naviy va ijtimoiy rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va odatlar tizimi ekanligi aniqlandi. Ushbu madaniyatni shakllantirish nafaqat shaxsiy salomatlikni mustahkamlash, balki o‘qituvchi sifatida ijtimoiy namuna bo‘lish imkoniyatini ham beradi.

Sog‘lom turmush tarzi madaniyatini rivojlantirish uchun ta‘lim jarayonida qo‘llaniladigan interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, jamoaviy mashg‘ulotlar va o‘qituvchilarning shaxsiy namunasi muhim o‘rin tutadi. Pedagogik faoliyat samaradorligini

irish uchun o‘quvchilarning motivatsiyasini kuchaytiruvchi o‘quv dasturlari va tasviriyl mexanizmlarni joriy etish zarur.

Tajriba-sinov ishlari jarayonida ishlab chiqilgan pedagogik dasturlar va chora-tadbirlar bo‘lajak o‘qituvchilarning bilimlari, munosabatlari va ko‘nikmalarida sezilarli o‘zgarishlarni ko‘rsatdi. Xususan: a) jismoniy faollik darajasi oshdi; b) to‘g‘ri ovqatlanish va zararli odatlardan voz kechish bo‘yicha ongli munosabat shakllandi; d) ruhiy barqarorlik va shaxsiy gigiyenaga e‘tibor oshdi.

Tadqiqot natijalari sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish bo‘yicha yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish va amalga oshirishga ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Amaliy jihatdan esa, ushbu metodika va dasturlar ta‘lim muassasalarida joriy qilinishi mumkin.

Tadqiqot natijalari bo‘lajak o‘qituvchilarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini rivojlantirish uchun quyidagi ilmiy va amaliy tavsiyalarni taklif etishga imkon beradi:

ta‘lim jarayonida integrativ yondashuvni rivojlantirish (sog‘lom turmush tarzi madaniyatini rivojlantirish uchun ta‘limning barcha bosqichlarida jismoniy, ma‘naviy, ruhiy va ma‘rifiy ta‘limni birlashtiruvchi integrativ o‘quv dasturlarini ishlab chiqish zarur);

Ilmiy-tahliliy tadqiqotlarni kengaytirish (yoshlarning sog‘lom turmush tarziga bo‘lgan munosabatlarini o‘rganuvchi va bu jarayonni boshqarish mexanizmlarini takomillashtiruvchi ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish lozim. Bu tadqiqotlar yangi pedagogik modellarni yaratishga zamin yaratadi);

shaxsiy namunaga asoslangan tadqiqotlar (o‘qituvchilarning shaxsiy namunasining ahamiyatini tahlil qiladigan tadqiqotlar o‘tkazish va ularning natijalarini ta‘lim jarayoniga tatbiq etish);

ijtimoiy muhitning ta‘sirini o‘rganish (oilal, jamiyat va ta‘lim muassasalarining yoshlarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishdagi rolini chuqurroq tahlil qilish kerak).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Абдуллаев Ж.А. *Ўқитувчи профессионализмида саломатлик маданияти*. Самарқанд: СамДУ нашриёти, 2019.
2. Боева И.А. *Формирование здорового образа жизни в образовательной среде: педагогический аспект*. Москва: Академия, 2021.
3. Хисматов Н.Х. *Соглом турмуш тарзи ва унинг тарбиядаги ўрни*. Тошкент: Фан, 2020.
4. Johnson, M., & Ward, K. “Promoting a Healthy Lifestyle Culture in Future Teachers: Challenges and Solutions” *Journal of Education and Health Promotion*, 2022, 10 (3), pp. 135-142.
5. Рахимов Ш.И. “Ўқувчиларда жисмоний фаолликни ривожлантиришнинг педагогик механизmlари”. *Ўзбекистон педагогика журнали*, 2023, №2, 45–50.

6. Валеев А.В. "Педагогические технологии формирования культуры здоровья молодежи." *Современные проблемы образования*, 2020, №4, с. 56-61.
7. World Health Organization (WHO). *Global Action Plan on Physical Activity 2018–2030*. Geneva: WHO, 2018.
8. Sallis, J.F., et al. "Physical Activity Guidelines for Children and Young Adults". *The Lancet*, 2020, Vol. 398, pp. 262-270.
9. Kohl, H. W., & Cook, H. D. *Educating the Student Body: Taking Physical Activity and Physical Education to School*. Washington, DC: National Academies Press, 2018.
10. Ҳошимов А.А. *Ёшларда саломатлик маданиятини шакллантириш асослари*. Тошкент: Шарқ, 2021.
11. Каримова З.Х. *Талабаларда соғлом турмуш тарзи кўникмаларини ривожлантириш методикаси*. Нукус: Қорақалпоқ университети нашриёти, 2022.

MAKTABGACHA TA'LIMDA EKOLOGIK TARBIYA BERISHDA
INNOVATSION METODLAR.*Gulnora Radjabova**Qo'qon Universiteti Ta'lim nazariyasi va metodikasi
(Maktabgacha ta'lim) 2 -kurs magistranti*

Annotatsiya Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya berishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish, ularda tabiatga hurmat va mas'uliyatni rivojlantirish maqsadida innovatsion metodlardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Interaktiv o'yinlar, ekologik ekskursiyalar, multimedia texnologiyalari va tajribalar kabi metodlar bolalarning ekologik ongini rivojlantirishda asosiy vosita sifatida qaralgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion yondashuvlar nafaqat ekologik bilimlarni samarali singdirishga, balki bolalarda ijodiy fikrlash va tabiatni asrashga qaratilgan amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shuningdek, otalarni ekologik tarbiya jarayoniga jalb qilishning ahamiyati va ta'lim muassasalarida ekologik burchak tashkil etish kabi tavsiyalar ishlab chiqilgan. Mazkur maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongni rivojlantirish bo'yicha pedagogik faoliyatni takomillashtirishga qaratilgan nazariy va amaliy asoslarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, maktabgacha ta'lim, innovatsion metodlar, ekologik madaniyat, interaktiv o'yinlar, ekologik ekskursiyalar, multimedia texnologiyalari.

Annotation This article analyzes the theoretical and practical aspects of environmental education in preschool education. The possibilities of using innovative methods in order to develop environmental culture in children, respect for nature and responsibility in them are highlighted. Methods such as interactive games, environmental excursions, multimedia technologies and experiments are considered as the main means of developing children's environmental awareness. The results of the research show that innovative approaches serve not only to effectively absorb environmental knowledge, but also to develop creative thinking and practical skills aimed at protecting nature in children. Recommendations were also developed, such as the importance of involving parents in the process of environmental education and the establishment of an environmental corner in educational institutions. This article offers theoretical and practical foundations aimed at improving pedagogical activities for the development of environmental consciousness in preschool children.

Key words: ecological education, preschool education, innovative methods, ecological culture, interactive games, ecological excursions, multimedia technologies

Аннотация В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты экологического воспитания в дошкольном образовании. Освещены возможности

пользования инновационных методов в целях развития у детей экологической культуры, бережного отношения к природе и ответственности. Такие методы, как интерактивные игры, экологические экскурсии, мультимедийные технологии и эксперименты, рассматриваются как основные средства развития экологического сознания детей. Результаты исследования показывают, что инновационные подходы служат не только эффективному усвоению экологических знаний, но и развитию у детей творческого мышления и практических навыков, направленных на охрану природы. Также были разработаны рекомендации, такие как важность вовлечения родителей в процесс экологического образования и создание экологического уголка в образовательных учреждениях. В данной статье предложены теоретические и практические основы, направленные на совершенствование педагогической деятельности по развитию экологического сознания у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: экологическое образование, дошкольное образование, инновационные методы, экологическая культура, интерактивные игры, экологические экскурсии, мультимедийные технологии.

Kirish. Hozirgi davrda tabiat va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatni saqlash dolzarb masalaga aylangan. Global ekologik muammolar, atrof-muhit ifloslanishi va tabiiy resurslarning cheklanganligi insoniyatni ekologik ong va madaniyatni rivojlantirishga undamoqda. Bu jarayonni yosh avloddan, ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalardan boshlash muhimdir. Chunki bu yoshda bola tabiatni anglash va unga nisbatan munosabatni shakllantirish uchun eng qulay davr hisoblanadi.

Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya bolalarning tabiat bilan o‘zaro munosabatini yo‘lga qo‘yish, ularda tabiatga nisbatan qiziqish, mehr va javobgarlikni shakllantirishga qaratilgan. Biroq, an'anaviy yondashuvlar bu maqsadni to‘liq amalga oshirishda yetarli emas. Shu sababli, innovatsion metodlarni joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Interaktiv o‘yinlar, ekskursiyalar, multimedia texnologiyalari va tajribalar orqali bolalar ekologik bilimlarni qiziqarli va samarali shaklda o‘zlashtiradi.

Adabiyotlar tahlili. Mazkur maqola maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya berishda innovatsion metodlarning ahamiyati va ulardan foydalanishning samaradorligini tahlil qilishga qaratilgan. Ushbu yondashuvlar bolalarda nafaqat ekologik bilimlarni shakllantirish, balki ularda ijodiy fikrlash va atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Ekologik tarbiyaga qo‘yiladigan talablar va uning maqsadi:

Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya yosh bolalarda tabiatni sevishtirish, uni asrash va unga hurmat bilan munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Bu jarayonning muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun ekologik tarbiyaga qo‘yiladigan talablar va uning maqsadini aniq belgilash muhimdir. Quyida ekologik tarbiyaga qo‘yiladigan talablar va asosiy maqsad yoritiladi:

Ekologik tarbiyaga qo‘yiladigan talablar

1. Bosqichma-bosqich yondashuv: Ekologik tarbiya mazmuni bolalarning yoshiga mos ravishda, bosqichma-bosqich rivojlantirilishi lozim. Kichik yoshdagi bolalar uchun tabiat bilan ilk tanishuv, katta yoshdagilar uchun esa ekologik muammolarni tushuntirish asosiy vazifa hisoblanadi.
2. Amaliy yondashuv: Bolalar ekologik tushunchalarni nafaqat nazariy, balki amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘zlashtirishi kerak. Bu ularda tabiatga nisbatan amaliy munosabatni shakllantiradi.
3. Integratsiyalashgan yondashuv: Ekologik tarbiya boshqa ta'lim yo‘nalishlari – san‘at, matematika, musiqa va ona tili bilan birlashtirilishi kerak. Masalan, bolalar tabiat haqida she'r yodlash yoki rasm chizish orqali ekologik tushunchalarni o‘rganishlari mumkin.
4. O‘yin faoliyatiga asoslangan metodlar: Bolalar dunyoqarashini shakllantirishda o‘yinlar asosiy o‘rin tutadi. O‘yinlar ekologik mavzularni bolalarga qiziqarli va tushunarli qilishda samarali vositadir.
5. Ota-onalar ishtirokini ta'minlash: Ekologik tarbiya faqat ta'lim muassasalari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Ota-onalar bolalar bilan birga tabiatga oid tadbirlar va amaliyotlarda ishtirok etishlari zarur.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ekologik tarbiyaning maqsadi

Ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi – maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishdan iborat. Ushbu maqsad quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Tabiatni anglash ko‘nikmasini rivojlantirish: Bolalar o‘simliklar, hayvonlar va atrof-muhitning o‘zaro bog‘liqligini tushunishi lozim.
2. Tabiatni asrashga bo‘lgan mas‘uliyatni uyg‘otish: Bolalarda chiqindilarni to‘g‘ri ajratish, suvni tejash va yashil maydonlarni asrash ko‘nikmalari shakllantiriladi.
3. Qiziqish va ijodiy fikrlashni rag‘batlantirish: Ekologik mavzular bo‘yicha ijodiy faoliyatga yo‘naltirish (rasmlar chizish, qo‘shiqlar o‘rganish) bolalarning tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.
4. Ekologik ongni rivojlantirish: Bolalarga tabiatni sevish va unga zarar yetkazmaslik zarurligini tushuntirish orqali ekologik ongni shakllantirishga erishiladi.

Tahlil va natijalar. Ekologik tarbiya orqali bolalar nafaqat tabiatni tushunishni, balki unga nisbatan hurmat va mas‘uliyatni his qilishni o‘rganadilar. Bu yosh avlodni kelgusida atrof-muhitni himoya qilishga va ekologik muammolarni hal etishda faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

Innovatsion metodlar va ularning qo‘llanilishi

Maktabgacha ta'limda ekologik tarbiya samaradorligini oshirish uchun innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu usullar orqali bolalarda ekologik bilimlarni chuqur o‘zlashtirish, ularga qiziqishni oshirish va tabiatga mas‘uliyatli munosabatni

shakllantirish mumkin. Quyida innovatsion metodlarning asosiy turlari va ularni maktab ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari yoritilgan.

1. Interaktiv o'yin metodlari

O'yin faoliyati bolalarning tabiiy qiziqishlarini oshiruvchi eng samarali usullardan biridir. Interaktiv o'yinlar bolalarda ekologik masalalarni qiziqarli va esda qolarli tarzda o'rganishga yordam beradi.

Qo'llanilishi:

- "Toza va iflos" o'yini: Bolalarga turli chiqindilar tasvirlarini tarqatib, ularni qayta ishlash yoki tashlash jarayoniga bog'liq tarzda ajratish topshiriladi.

- "Hayvonlar yashaydigan joy" o'yini: Bolalar o'yinchoqlar orqali hayvonlar yashaydigan tabiiy muhitni to'g'ri joylashtiradi (masalan, baliqni suvga, qushni daraxtga).

2. Ekologik ekskursiyalar

Tabiat qo'ynida ekskursiyalar bolalarga atrof-muhitni o'z ko'zlari bilan ko'rib, tushunishga imkon beradi. Bu usul bolalarning tabiatga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularda ekologik mas'uliyat hissini shakllantiradi.

Qo'llanilishi:

- O'simlik va hayvonot olamini kuzatish uchun yaqin atrofdagi bog'lar yoki yashil maydonlarga ekskursiyalar tashkil qilish.

- Sayohatlar davomida bolalar uchun kichik vazifalar berish, masalan, qushlarning tovushini eshitish yoki barglarning turini aniqlash.

3. Multimedia texnologiyalaridan foydalanish

Texnologiyalar yordamida ekologik tarbiyani yanada qiziqarli va jonli qilish mumkin. Bolalar ekologik filmlar, animatsiyalar va interaktiv dasturlar orqali ekologik jarayonlarni oson va tushunarli o'rganadi.

Qo'llanilishi:

- Bolalarga tabiat va ekologik muammolar haqida qisqa filmlar namoyish qilish.
- Interaktiv o'yin dasturlar yordamida chiqindilarni qayta ishlash yoki suvni tejashni o'rganish.

4. Tajribalar orqali o'qitish

Tajribalar bolalarga ekologik jarayonlarni bevosita tushunish imkonini beradi. Bu usul bolalar ongida ekologik bilimlarni aniq va amaliy tarzda shakllantirish uchun qo'llaniladi.

Qo'llanilishi:

- Suvning ifloslanishini ko'rsatish uchun bir stakan suvga turli moddalarni (qum, yog') qo'shish va uning tozaligini taqqoslash.

- O'simliklarning o'sishini kuzatish uchun urug'larni idishlarda o'stirish.

5. Ekologik burchak tashkil qilish

Maktabgacha ta'lim muassasasida ekologik burchak tashkil qilish bolalar uchun tabiat bilan amaliy aloqada bo'lish imkoniyatini yaratadi. Bu burchak o'simliklar va hayvonlarni parvarish qilishni o'rganish uchun mo'ljallangan.

Qo‘llanilishi:

- Burchakka o‘simliklar yoki kichik akvariumlar joylashtirish. Bolalar ularga suv quyish va parvarish qilishni o‘rganadi.
- Hayvonot olamining kichik modellarini qo‘yib, ularga doir bilimlarni bolalarga tushuntirish.

6. Ijodiy yondashuv

Ijodiy faoliyat bolalarning tabiat haqidagi bilimlarini mustahkamlash va ularni san‘at orqali ifodalashga imkon beradi. Bunda bolalar o‘z bilimlarini amalda qo‘llaydi.

Qo‘llanilishi:

- Tabiat manzaralarini rasmga chizish.
- Tabiiy materiallardan (barglar, toshlar) kollajlar yaratish.
- Ekologik mavzularda ertaklar yaratish va ijro etish.

Innovatsion metodlarning afzalliklari

- Bolalarning ekologik bilimlarni tezroq o‘zlashtirishi.
- Ularning qiziqishi va faoliyatga jalb etilish darajasining oshishi.
- Tabiatga nisbatan hurmat va mas‘uliyat hissining shakllanishi.

Innovatsion metodlarni qo‘llash orqali maktabgacha ta‘lim jarayonida ekologik tarbiya yanada samarali bo‘ladi. Bolalarda nafaqat ekologik ong shakllanadi, balki ular kelgusida tabiatni asrashga intiluvchi shaxs sifatida rivojlanadi.

Natijalar va muhokama

Maktabgacha ta‘limda ekologik tarbiya jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish bolalarning tabiatni tushunish va unga hurmat bilan munosabatda bo‘lish qobiliyatlarini sezilarli darajada rivojlantiradi. O‘tkazilgan tahlillar va kuzatuvlar asosida quyidagi natijalar aniqlangan:

Natijalar

1. Ekologik bilimlarning kengayishi:

Innovatsion metodlar yordamida bolalar o‘simliklar, hayvonlar va ekologik jarayonlar haqida chuqurroq bilim olishdi. Masalan, ekologik ekskursiyalar orqali bolalar tabiatni amalda kuzatib, uning ahamiyatini tushuna boshladi.

2. Ijodiy qobiliyatlarning rivojlanishi:

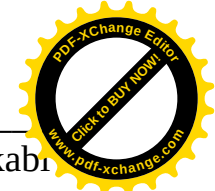
Ekologik mavzulardagi ijodiy faoliyat (rasm chizish, qo‘l mehnati, ertaklar ijrosi) bolalarda ijodkorlik va qiziqishni oshirdi. Bu ularda ekologik tushunchalarni o‘ziga xos tarzda aks ettirish ko‘nikmasini shakllantirdi.

3. Tabiatga mas‘uliyatli munosabat shakllanishi:

Bolalar chiqindilarni ajratish, suvni tejash va o‘simliklarni parvarish qilish kabi amaliy mashg‘ulotlar orqali tabiatni asrashga bo‘lgan mas‘uliyatni his qilishni boshladilar.

4. Ekologik ongning rivojlanishi:

Multimedia texnologiyalari va interaktiv o‘yinlar yordamida bolalarda ekologik muammolar

da dastlabki tushunchalar shakllandi. Ular suv, havo va tuproqning ifloslanishi kabi muammolarni anglashni o‘rgandilar.

5. Ota-onalar ishtirokining faollashuvi:

O‘qituvchilar tomonidan ekologik tadbir va loyihalarda ota-onalar ishtirokini ta‘minlash orqali bolalarning oila muhitida ham ekologik tarbiya davom ettirilishi ta‘minlandi.

Muhokama

- Innovatsion metodlarning ahamiyati:

An‘anaviy usullar bilan solishtirilganda, innovatsion metodlar bolalarning faol ishtirokini ta‘minlash va ularning qiziqishini oshirishda samaraliroq ekanini kuzatildi. Xususan, interaktiv o‘yinlar va tajribalar bolalar tomonidan juda yaxshi qabul qilindi.

- Amaliy mashg‘ulotlarning samaradorligi:

Amaliy mashg‘ulotlar bolalarda o‘rganilgan bilimlarni amalda qo‘llash imkoniyatini berdi. Masalan, ekologik burchakni tashkil etish va unga g‘amxo‘rlik qilish bolalarga ekologik mas‘uliyatning dastlabki ko‘nikmalarini shakllantirdi.

- Texnologiyalarning roli:

Multimedia texnologiyalaridan foydalanish bolalarga ekologik jarayonlarni vizual tarzda tushuntirish imkonini berdi. Bu esa murakkab mavzularni bolalarga oddiy va qiziqarli qilib tushuntirishga yordam berdi.

- Choralar va takliflar:

Innovatsion metodlarning yanada samarali bo‘lishi uchun o‘qituvchilarni maxsus tayyorgarlikdan o‘tkazish va ta‘lim muassasalarini zamonaviy texnologiyalar bilan ta‘minlash zarurligi aniqlangan.

Kelgusidagi rivojlanish istiqbollari

1. Ekologik tarbiyaga oid qo‘shimcha metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish.

2. O‘qituvchilarni innovatsion metodlarni qo‘llash bo‘yicha doimiy ravishda malaka oshirish kurslariga jalb qilish.

3. Ekologik burchaklarni barcha maktabgacha ta‘lim muassasalarida joriy qilish va ularni modernizatsiya qilish.

Innovatsion metodlar yordamida ekologik tarbiyaning mazmuni boyitildi va uning bolalar ongida qiziqarli, esda qolarli va samarali shakllanishi ta‘minlandi. Bu yondashuv kelgusida ekologik madaniyatli avlodni shakllantirish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Maktabgacha ta‘limda ekologik tarbiya yosh avlodni tabiatni asrash va unga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga o‘rgatishda muhim rol o‘ynaydi. Innovatsion metodlarni qo‘llash esa bu jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni chiqarish imkonini berdi:

1. Ekologik tarbiyaning dolzarbligi:

Maktabgacha yosh ekologik madaniyatning poydevorini shakllantirish uchun eng qulay davr hisoblanadi. Shu sababli, bolalarga ekologik bilim va ko‘nikmalarni yoshiga mos tarzda o‘rgatish zarur.

2. Innovatsion metodlarning ahamiati

Interaktiv o‘yinlar, ekologik ekskursiyalar, tajribalar va multimedia texnologiyalari bolalarning tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ekologik jarayonlarni tushunish va ularga nisbatan javobgarlik hissini shakllantirishda samarali vosita ekanligi isbotlandi.

3. O‘yin va amaliy faoliyatning ustuvorligi: Bolalar o‘yin va amaliy mashg‘ulotlar orqali ekologik tushunchalarni o‘zlashtirishga ko‘proq moyil. Bu ularda ekologik masalalarga ijodiy va mas’uliyatli yondashishni rivojlantiradi.

4. Texnologiyalarning o‘rni: Multimedia vositalari murakkab ekologik tushunchalarni oddiy va qiziqarli shaklda tushuntirish imkonini berdi. Bu bolalarda ekologik muammolarni tezroq anglash va ularga nisbatan ongli munosabat shakllanishiga yordam berdi.

5. Ota-onalar bilan hamkorlik: Ekologik tarbiya jarayoniga ota-onalarni jalb qilish bolalarda oila muhitida ham ekologik madaniyat shakllanishiga zamin yaratdi.

Tavsiyalar

- Ekologik tarbiyada innovatsion metodlarni yanada kengroq joriy qilish uchun pedagoglarni maxsus tayyorlash va ularga kerakli qo‘llanmalar bilan ta’minlash zarur.
- Har bir maktabgacha ta’lim muassasasida "Ekologik burchak" tashkil qilish va bolalarning unda faol ishtirokini ta’minlash lozim.
- Ekologik tarbiyani texnologiyalar bilan boyitish uchun zamonaviy multimedia vositalarini yanada kengroq qo‘llash taklif etiladi.
- Ota-onalarni ekologik tarbiya jarayoniga jalb qilish orqali bolalarning ekologik ongini mustahkamlashga erishish mumkin.

Xulosa. Shunday qilib, maktabgacha ta’limda ekologik tarbiya bolalarning kelajakda tabiatni sevuvchi, himoya qiluvchi va mas’uliyatli shaxslar sifatida shakllanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Innovatsion metodlarning joriy etilishi esa bu jarayonni yanada samarali qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Алиева, Ш.Р. Экологическое воспитание в дошкольных учреждениях. Москва: Просвещение, 2019.
2. Назаров, А. Инновационные технологии в экологическом образовании детей дошкольного возраста. Тошкент: Муаллиф, 2021.
3. Каримова, Н. Мультимедиа технологии в экологическом воспитании детей. Тошкент: Ўқитувчи, 2020.
4. Dewey, J. Experience and Education. New York: Collier Books, 1938.
5. Montessori, M. The Absorbent Mind. Madras: Kalakshetra, 1949.
6. OECD. The Future of Education and Skills 2030: Conceptual Learning Framework. Paris: OECD Publishing, 2018.

7. ЮНЕСКО. Экологическое образование для устойчивого развития. Париж: ЮНЕСКО, 2018.
8. Mehmonov, U. Bolalar ekologik madaniyatini shakllantirish metodlari. Tashkent: O‘zfan, 2022.
9. Беляева, Е. Эффективные методы экологического воспитания детей дошкольного возраста. Санкт-Петербург: Политех, 2021.
10. Goleman, D. Ecological Intelligence: How Knowing the Hidden Impacts of What We Buy Can Change Everything. New York: Crown Business, 2009.
11. Uzbekistonda maktabgacha ta’lim rivojlantirish bo‘yicha davlat dasturi, 2017-2023 yillar.
12. Musurmonova, D. Tabiat va bola: Maktabgacha yoshda ekologik ta’lim va tarbiya. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.

UDK: [162.9.002](#)

ORCID: 0009-0002-0979-7596

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH

No'manova Ma'rifat Abdillayevna

University of Business Science

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga estetik tarbiya bilan birgalikda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishning ilmiy va amaliy ahamiyatini o'rganish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, vatanni sevish, uni ardoqlash, unga bòlgan mehr-muhabbat, sadoqat kabi tuyg'ular va ularni qanday qilib shakllantirishimiz to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Vatanparvarlik, tuyg'u, estetika, atrof-muhit, buyuk, ajdodlarimiz, oila.

PATRIOTIC EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS

Abstract: In this article, the study of the scientific and practical importance of forming a sense of patriotism in elementary school students together with aesthetic education. Educating elementary school students in the spirit of patriotism, loving the motherland, honoring it, and loving it, feelings like loyalty and how we form them are discussed.

Key words: Patriotism, feeling, aesthetics, environment, great, our ancestors, family.

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В данной статье исследовано научное и практическое значение формирования чувства патриотизма у учащихся младших классов совместно с эстетическим воспитанием учащихся младших классов в духе патриотизма, любви к Родине, почитания ее и любви к ней. обсуждаются такие чувства, как лояльность, и то, как мы их формируем.

Ключевые слова: Патриотизм, чувство, эстетика, окружающая среда, великие, наши предки, семья.

KIRISH. Vatanparvarlik tuyg'usi kishining o'z Vatani va uning tabiatiga, xalqiga, xalqining o'tmishdagi va hozirgi qahramonligiga, tili va san'atiga bo'lgan otashin muhabbatini

ayalaydi. Qadim zamonlardan buyon xalqning o‘z Vataniga muhabbati qo‘shiq, doston, ertaklarda va sharq mutafakkirlarimizning nodir asarlarida tarannum etib kelinadi. Vatanga muhabbat tuyg‘usi insonlarni har doim mehnat qahramonligiga, xalqning baxt- saodati uchun kurashga undaydi. Vatanparvarlik – tug‘ma tuyg‘u emas. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinflarda bu tuyg‘uni tarbiyalashga muhim o‘rin berilgan. Vatan haqidagi boshlang‘ich bilimlar bolalarda ularning hayotiy tajribalari zaminida, tevarak- atrofdagi hayot to‘g‘risidagi muayyan tasavvurlari asosida hosil bo‘ladi. Ilk maktabga kelgan o‘quvchida vatanparvarlik va vatanga muhabbat tuyg‘usini bevosita tabiat va atrof muhitni asrash, atrofni chiroyli daraxt va gullar bilan to‘ldirish, ularni payxon qilmaslik va shu kabi bir qancha tabiatga bo‘lgan mehr va muhabbat tuyg‘ulari orqali singdiriladi. Ularda bevosita tabiatga bo‘lgan mehrlari orqali o‘zlari bilmagan holda estetik tarbiya ham bevosita shakllantiriladi va shakllanib boradi. Vatan - har bir kishida o‘z uyiga, tug‘ilib o‘sgan yurtiga, eng yaqin kishilari ota-ona, aka-uka, opa-singillariga bo‘lgan munosabatida aks etadi. Bolani vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning individual shakllari asosan oilada amalga oshiriladi. U yoki bu masalada hal qiluvchi rolni oila o‘ynaydi. Shuning uchun o‘qituvchi o‘quvchilarning oilalari bilan yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi, ota-onalarni bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayoniga jalb qilishi kerak va bu jarayonda har bir vatandoshimiz oilada sog‘lom va vatanparvar muhitni yaratishi va bu muhitda sog‘lom va komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazib borishi har bir oila a‘zosining oldida turgan muhim masalalardan biri bo‘lib hisoblanadi. Vatan ostonadan, o‘zi tug‘ilib o‘sgan go‘shadan boshlanadi. Shuning uchun bola o‘zi yashab, nafas olib turgan xonadonida ulg‘ayib voyaga yetishishida muhtasham va qudratli makon bo‘lgan ona zaminiga mehr-muhabbat va sadoqati abadiy bo‘lmog‘i zarur. Har bir insonning vataniga bo‘lgan muhabbati ona suti, ona allasi va ota-ona mehri bilan uning vujudiga singib boradi, ota-onasini avlod-ajdodlari, ularning an‘analari, urf-odatlarini, kasb-korlarini sevuvchi farzand o‘zgalarni ham sevadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Millati, xalqi, adabiyoti, san’ati, dini va madaniyatidan g‘ururlanib, o‘zi o‘sgan yurt tabiatidan ilhomlanib, uning muqaddas tuprog‘i qadrini anglaydi. Zero, hech bir inson Vatandan tashqarida baxt-saodat topa olmaydi. O‘z yurtida obru-e’tibori bo‘lmagan inson o‘zga yurtda ham qadrlanmaydi. Shuning uchun ham xalqimizda «O‘zga yurtda sulton bo‘lguncha, o‘z yurtida cho‘pon bo‘l», «o‘zga yurtda shoh bo‘lgandan, o‘z yurtida gado bo‘lgan afzal», «O‘lsang o‘l, vataningda bo‘l!» kabi naqlar bejiz aytilmagan. Har kimning o‘z xonadoni, uy-joyi, o‘z ona yurti naqadar qadr-qimmatli ekanligini o‘zga yurtga safarga, yashashga borgan inson biladi. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy, Bobur Mirzo, Furqat va boshqa bobokalonlarimizning o‘zlari tug‘ilib o‘sgan vatanlaridan uzoqda kuchli Vatan sog‘inchi bilan yashaganlari, ona yurt tuprog‘ini, unda o‘sgan mevalarni ko‘zlariga to‘tiyo qilganlari, yurt ishqida iztirob chekkanlari barchaga ayon. Ularning ruhiy kechinmalari haqiqiy vatanparvar kishining holatidir. Haqiqiy vatanparvar u qayerda yashamasin, Vatanning yaxshi kunida ham, yomon kunida ham uni tark etmaydi, u bilan birga bo‘ladi. Insondagi eng oliy tuyg‘u — Vatan tuyg‘usidir.

NATIJA VA MUHOKAMA. O‘zi tugilib-o‘sgan ona yurtini jon qadar sevadigan, yurt tabiatidan o‘z yurti tabiatichalik zavq ola olmaydigan, diyoridagi katta-kichik yutuqlardan faxrlanadigan, hatto mitti chumoli harakatidan zavqlanadigan butun aql-zakovati, qalb qo‘ri, kuch va imkoniyatini shu jamiyat va tabiat go‘zalligi, rivojiga bahshida eta olgan insondagina bu tuyg‘u namoyon bo‘ladi. Vatan ham, vatanga muhabbat to‘yg‘usi ham ilohiy ne‘mat bo‘lib, butun qon tomirlarida shu tuyg‘u jo‘sh urgan insonda vatanfurushlik, vatanga xiyonatdek jirkanch vahshiylikka moyillik hech qachon bo‘lmaydi. Xalqimizda “O‘zga yurtning bag‘lariyu bog‘chasi, o‘z yurtning yontog‘icha ko‘rinmas» - deb bejiz aytilmagan. Vatan tuyg‘usi — bu Vatanni himoya qilib, Vatan deya fido bo‘lgan To‘maris, Shiroq, Spitamen, Najmiddin Kubro, Solihbek dodxoh, mulla Aliqul dodxoh singari yuzlab she‘r yuraklarni eslashdir. Tomirida ohirgi tomchi qoni qolguncha dushmanga qarshi kurashgan Jaloliddin Manguberdi, Temir Malik, Abdumalik To‘ra, Qurbonjon dodxoh, Madaminbek, Namozbotir singari bo‘ysunmas bahodirlarning, og‘ir kunlarda qardoshlarga yelkadosh bo‘lay deb, harbiy vazirlik lavozimidan iste‘foga chiqib, ota yurti Turkistonga kelib, ayovsiz janglarda halok bo‘lgan Anvar poshshoning, qullikdan o‘limni afzal bilgan Oqmasjid, Chimkent, Avliyoota, Toshkent, Jizzax, Samarqand, Zirabuloq himoyachilarining nomini yodga olishdir. Vatan himoyasi yo‘lidagi qahramonlar insoniyat tarixidan hech qachon o‘chmaydi. Vatanni asrash, har bir qarich yerini qo‘riqlash, bu muqaddas burch bo‘lib, ozod va mustaqil Vatanga ega bo‘lish hech qachon osonlikcha qo‘lga kiritilmagan. Vatan erki, mustaqilligi va ozodligi yo‘lida qurbon bo‘lganlarni abadiy eslash, hotirlash har bir kishining xalq, millat, Vatan oldidagi imoni va vijdonidir. Vatan muqaddasdir. Undan qimmat, undan aziz, undan shirin, undan ulug‘ ne‘mat, boylik yo‘qdir. Shu boylikni qadrlagan, undan cheksiz faxrlangan insongina oilasi, xalqi, atrof muhiti, jamiyatiga mehr-muhabbatli bo‘ladi. Insonni dunyoga keltirishdek mo‘jiza yaratgan ona bilan Vatan hamohangdir. Vatan ona kabi inson taqdirida mo‘jizalar makonidir.

Shuning uchun ikki mo‘jizakor yonma-yon Ona- Vatan deb yuritiladi. Inson ona uchun qanchalik jonfidolik qilsa, Vatan uchun ham shunchalik qayg‘uradi, uni ardoqlaydi, sevadi, avaylab-asraydi, turli ofatlardan, dushmanlardan qo‘riqlaydi. Kerak bo‘lsa, Ona-Vatan uchun jonini qurbon kiladi. Munis va mo‘tabar Ona insonni shu yorug‘ dunyoga keltirsa, Vatan uni hayot belanchagida o‘stiradi, ulg‘aytiradi, shaxsni shaxs sifatida namoyon etadi. Shu boisdan inson uchun Ona - Vatandan ulug‘roq, mo‘tabarroq, qimmatliroq makon yo‘q. Xalq ichida Ona degonda - Vatan, Vatan deganda esa Ona tasavvur etilishida ham majoziy mano bor. Ba‘zi bir sabablarga ko‘ra, o‘zga yurtlarda yashayotgan vatandoshlarimiz ham «Ona-yurtim», «Ota-yurtim», «Kindik qonim to‘kilgan yurt» deb faxrlanadilar. Shunday qilib, ta'lim muassasasida vatanparvarlik ishining muvaffaqiyati o‘qituvchilarning axloqiy psixologik xarakteriga, ularning psixologik, pedagogik va kasbiy tayyorgarligiga, o‘z vazifalariga munosabatiga, shuningdek, o‘quvchilarning ota-onalari bilan samarali hamkorlik qilish qobiliyatiga bog‘liq. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Bukilmas iroda va jasorat namunasini amalda namoyon etib, o‘z hayotini aziz Vatanimizning har tomonlama ravnaq topishi, bugungi tinch va osoyishta kunlar uchun jonini fido qilgan ajdodlarning muqaddas xotirasini yod etib, ezgu

larini davom ettirish, safimizda yurgan keksalarni e'zozlash —odamiylikning eng yuqori darajasi. "Bizning Vatanimiz —bu bizning yashash joyimiz, bizning mezon va bizga tinchlik, omonlik kerak, deb yashaydigan bag'rikeng va oliyjanob xalqimizga xos azaliy qadriyatdir", - deb xalqimizning necha asrlardan buyon yagona orzu — ona —Vatan sog'inchi bilan yashaganini juda to'g'ri ta'kidlaydilar. Kelajakda buyuk davlat darajasiga ko'tarilish maqsadi yo'lida intilayotgan O'zbekiston Vatani — xalq hayoti, turmush tarzi, urf odatlari, ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassamlashtirmoqda. Vatanparvarlik — bu ona zaminga bo'lgan muhabbat, uni sevis, e'zozlash. Uning ravnaqiga har bir fuqaroning o'z hissasini qo'shishga erishish. Vatanparvarlik - bu ona- Vatan, mustaqil O'zbekiston tushunchalarini o'z ongiga singdirish va unga sodiq bo'lishga erishish. Vatanparvarlik - bu Vatanimiz xalqiga, uning an'analariga, tili va madaniyatiga muhabbat va hurmat bilan qarash hamda uni rivojlantirishga o'z xissasini qo'shish, uning haqiqiy jonkuyari bo'lish. Vatanparvarlik — bu o'zbek xalqining qadim-qadimlardan Turon, Turkiston deb atab kelingan ko'xna zaminning tarixini bilishga erishish. Vatanparvarlik — bu o'zbek xalqining madaniy meroslari hisoblangan madaniyat, san'at, me'morchilik yodgorliklarini asrab —avaylash va ularning tarixi hamda bugungi kundagi ahamiyatni bilish. Vatanparvarlik - bu o'z millatiga, ona yeriga, imoniga sodiqlikdir. Vatanparvarlik — bu sog'lom kuchlar, sog'lom tafakkur egalari, dini, imoni pokizalidir. Vatanparvarlik — bu Vatan oldidagi mas'uliyat, millat manfaati bilan yashash. Vatan taraqqiyoti, milliy obro'siga hissa qo'shish, foyda keltirish, fidoyilik, halollik bilan mehnat qilish, xalqning shon —shuxrati va manfaatini o'ylash, insonparvar bo'lish demakdir. Vatanparvarlik — bu har bir kishining o'z xalqiga bo'lgan fidoyiliklari va xalq dardini o'z dardlaridek o'ylab yashash, O'zbekistonning buyuk davlat bo'lishiga hissa qo'shishdir. Vatanparvarlik — shaxsni axloqiy shakllantirishning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Shuning uchun ham bolalarda vatanparvarlik tuyg'usi go'daklikdan boshlab shakllantirilsa, u so'nggi nafasgacha boqiy bo'ladi.

O'quvchilarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni milliy tarixiy asoslarini o'rganib chiqar ekanmiz, eng avvalo, «Avesto»ning asrlar davomida insonlarni poklik, ilm egallash, mehnatsevarlik, tabiatni asrash kabi insonparvarlik g'oyalariga da'vat etib kelganligiga guvoh bo'lamiz. Bu bitikda vatanni sevish, o'zlari yashab turgan zaminni asrab-avaylash, unga e'tiborli bo'lish, vatanga e'tiqod haqidagi g'oyalar ham mavjudki, shubhasiz, bu g'oyalar o'smir yoshdagi o'quvchilarda vatanga e'tiqodni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. —Avestoda ona zamin, oila, vatan tushunchalari muqaddas sanalgan, shuningdek, ular zaminni sof saqlash uchun murdalarni yerga ko'mishni qattiq qoralaganlar. Ular murdalarni maxsus mis idishlarda dafn qilishni yo'lga qo'yishgan. Shubhasiz, bu kabi qoidalarga ajdodlarimiz rioya qilganlar, ona yerni muqaddas deb bilganlar va uni ifloslanishdan asraganlar. Muqaddas islom dinida ham iymon tushunchasidan keyin «Vatan» tushunchasining ifodalanishi bejiz emas. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov Turkiston gazetasi muhbirining savollariga javoblarida: «Biz otabobolarimizning muqaddas dini bo'lgan islom dinini qadrlaymiz, hurmat qilamiz, odamzod ruhiy dunyosida iymon-e'tiqodni, insoniy fazilatlarini mustahkamlashda uning o'rni va ta'sirini

«Kesak baholaymiz», - deb ta'kidlagan edilar. Darhaqiqat, dinning xalqimiz ma'naviyatiga o'tkazayotgan ijobiy ta'siri nihoyatda kattadir, chunki islom dini doimo barcha millat xalqlarini chin e'tiqod, ezgulik, ahloqiy poklik va ma'naviy yetuklikka da'vat etadi. O'zbek xalqi tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ajdodlarimiz orasidan yetishib chiqqan haqiqiy vatanga e'tiqodli insonlarning siymosini ko'ramiz. Masalan, To'maris va Shiroq, Muqanna, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Ikkinchi jahon urushi yillarida halok bo'lgan ko'plab yigitlarning nomlarini keltirish mumkin. Bugungi kunda mustaqillik sharofati tufayli, ularning nomlarini g'urur va iftixor ila tilga olmoqdamiz, o'zbek xalqi ozodligi yo'lida chekkan zahmatlarini yuksak qadrlamoqdamiz. Bugun biz qadriga eta boshlagan vatanimizni ota-bobolarimiz, jahonga mashhur sarkardalar, ma'rifatparvar kishilar ko'z qorachig'iday asrashgan, millat sha'ni va or-nomusi uchun jang qilishgan. Shuning uchun ularning unutilmas nomlari tarixda qolib, og'izdan-og'izga o'tib, afsonaga aylangan bo'lsa ajab emas. To'marisning yengilmas Kir II day qonxo'r podshoh ustidan g'alaba qozonishi o'z xalqi, vataniga bo'lgan muhabbati, chin e'tiqodining natijasidir. Bu kabi voqealar ikki yarim ming yil oldin yo'z bergan bo'lsa-da, yosh avlodni vatanga e'tiqod ruhida tarbiyalashda o'z qadrini yo'qotgan emas. Aslida vatan tuyg'usi har birimizning qonimizda bor. Qayerda bo'lmaylik, avvalo, vatan sog'inchidan o'rtanamiz. Ota-onamiz, opa-singillarimiz, aka ukalarimiz, qishlog'imiz, shahrimiz, vatanimiz tomon talpinamiz, ularning barisi vatanimizdir, vatanimizning bir bo'lagidir. Qadimda safarga otlangan, vatandan quvg'in qilingan kishilar doimo Vatanining aziz tuprog'ini yonlarida olib yurganlar.

XULOSA. Bu hol boshqa xalqlarda ham mavjud. Masalan, Hind afsonasi «Ramayana»da ham vatan eng aziz narsa sifatida tilga olinadi. Darveshlik sari otlangan Ram o'zi yashab turgan saltanat tuprog'idan bir siqim olib, uni doimo yonida saqlaydi. O'z vatani ozodligi yo'lida qo'liga qilich olib, dushmanga qaqshatqich zarbalar keltira olgan Xorazmning mard o'g'loni Jaloliddin Manguberdidir. Jaloliddin Manguberding hayoti va vatanga e'tiqod yo'lidagi faoliyatini chuqur tahlil asosida o'rganish o'smir yoshdagi o'quvchilarning vatanga e'tiqod, ona Vatanga cheksiz muhabbat, g'urur va iftixor, vatan va xalq tinchligi yo'lida jon fido etish, insonparvarlik kabi qarashlarini tarkib toptirish va takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jaloliddin Manguberdi butun hayoti davomida o'z xalqi va vatanini sevdi, tarixi va madaniyatini yuksak qadrladi, ona tabiat go'zalliklarini qalban his qildi, ardoqladi. Rivoyat qilishlaricha, Jaloliddin hayqirib oqayotgan Jayhunga kesak otgan ukasining chakkasiga tarsaki qo'yib yuboradi, – suvga kesak otmoq, tuproqqa tupurmoq gunohi azim, sen Xorazmni onang o'rnida ko'r! – deb xitob qiladi. Bu rivoyat orqali Jaloliddin Manguberding vatan, ona zaminga bo'lgan mehri, e'tiqodi yuksak ekanligi ko'rinib turibdi. Jaloliddin bolaligiga xos yuqorida keltirilgan hulq-atvor, odob, ahloq ko'rinishlari, go'zal fazilatlari hozirgi va kelgusi avlod uchun namuna sifatida xizmat qiladi. Uning bu kabi fazilatlari; tanlagan yo'ldan qaytmasligi, ma'rifatparvarligi, vatanni qalban sevishi, islom dini, ustozlarini qadrlagani, mardligi, halolligini targ'ibot qilish, yosh avlod uchun har tomonlama

munali inson ekanini ko‘rsatish bugungi kunda o‘qituvchilarning muhim vazifalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Aminov B., Rasulov T. "Vatan yurakdagi javohir".-T.:O‘qituvchi, 1996. – 158
- 2.Hasanboyeva O., Hasanboyev J., Hamidov H. Pedagogika tarixi. - T.:O‘qituvchi, 1997.- 248 b. 3.Ibrohimov A., Sultonov H., Jo‘rayev N. Vatan tuyg‘usi.- T.: O‘zbekiston, 1996.- 443 b. 4.Ma’naviyat yulduzlari: (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar).- T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi, 1999.- 395 b.
- 5.Mahkamjonov K. M. Tayyorlov sinflarida jismoniy tarbiya darslari.-T.: O‘qituvchi, 1991.-124 b.

**INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA KOXLEAR IMPLANTLI BOLALARNI
TALAFFUZI USTIDA ISHLASH****Raximova Xurshidaxon Sadikovna***QDPI Maxsus pedagogika kafedrası dotsenti (PhD)*hurshidahon1991rahimova@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kundagi dolzarb masalalardan biri bo'lgan eshitishida nuqsoni bo'lgan koxlear implantli bolalarni eshitish idroki va talaffuzini shakllantirish bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Koxlear implantli bolalarni talaffuz malakalarini shakllantirish orqali inklyuziv jamiyatga integratsiya qilishda qo'llaniluvchi usul va vositalar yoritilgan. Implantli bolalarni eshitish idrokini rivojlantirib talaffuz malakalarini shakllantirishga oid usullar keltirilgan.

Kalit so'zlar: koxlear, jarrohlik, inklyuziv, integratsiya, mashg'ulot, reabilitatsiya, didaktik ta'minoti, mutahassis, talaffuz malakasi, eshitish idroki, nutqiy tovush, nonutqiy tovush

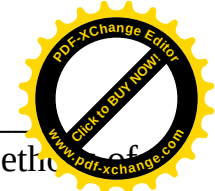
**РАБОТА НАД ПРОИЗНОШЕНИЕМ У ДЕТЕЙ С КОХЛЕАРНЫМИ
ИМПЛАНТАМИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация: В данной статье представлены сведения о формировании слухового восприятия и произношения у слабослышащих детей с кохлеарными имплантами, что является одним из актуальных вопросов. Освещены методы и средства, используемые при интеграции детей с кохлеарными имплантами в инклюзивное общество через формирование навыков произношения. Представлены методики развития произносительных навыков у детей с имплантами.

Ключевые слова: кохлеарный, хирургия, инклюзивный, интеграция, обучение, реабилитация, дидактическое сопровождение, специалист, произносительные навыки, слуховое восприятие, речевой звук, неречевой звук

**WORKING ON THE PRONUNCIATION OF CHILDREN WITH COCHLEAR
IMPLANTS IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION**

Abstract: This article presents information on the formation of auditory perception and pronunciation of hearing impaired children with cochlear implants, which is one of the current issues. The methods and tools used in the integration of children with cochlear implants into

inclusive society through the formation of pronunciation skills are highlighted. Methods of developing pronunciation skills of children with implants are presented.

Key words: cochlear, surgery, inclusive, integration, training, rehabilitation, didactic support, specialist, pronunciation skills, auditory perception, speech sound, non-speech sound

KIRISH.

Qadimda eshitishida nuqsoni bo‘lgan insonlar gapirish imkoniyatiga ega bo‘lishmagan. Hozirgi kunda texnika rivojlangani sari eshitish imkoniyatini ta‘minlab beruvchi mo‘jizaviy qurulma koxlear implantatsiya operatsiyasi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, bu qurulma eshitishida nuqsoni bo‘lgan insonlarni biz sog‘lom insonlar kabi eshitish imkoniyatini ta‘minlab beradi. Albatta buning uchun bir qancha mutahassislar eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan reabilitatsiya ishlarini amalga oshirishadi. Reabilitatsiya ishlarida surdopedagog va logopedlarning o‘rni katta hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda implantli bolalarning reabilitatsiya jarayoning samarasi implantli bolalarni inklyuziv ta‘lim va inklyuziv jamiyatga integratsiya qilish uchun muhim hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida “Imkoniyati cheklangan bolalarga ta‘lim va tarbiya berishning muqobil shakllarini yaratish, mazkur toifa bolalarni har tomonlama kompleks rivojlantirishning innovatsion va axborot-kommunikasion texnologiyalarini amaliyotga joriy etish”⁷² ustuvor vazifalar sifatida belgilandi. Natijada, mamlakatimizda sog‘lom bolalar kabi kar va zaif eshituvchi bolalarni har tomonlama sifatli ta‘lim bilan ta‘minlash, mexanizmlarini yanada takomillashtirish uchun keng imkoniyatlar yaratildi[6]. Ta‘lim tizimini joriy etish har doim ma‘lum bir qonun-qoidalarga, tamoyillarga va asoslarga tayanishi lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI:

Koxlear implantli bolalar bilan olib boriladigan korreksion –pedagogik ishlarning didaktik ta‘minoti xam muhim pedagogik shartlardan hisoblanadi.

Eshitish idrokiga esa, eshitish qoldig‘ini rivojlantirish orqali erishiladi. Buning uchun esa, muntazam bolada qo‘llaniluvchi ovoz kuchaytirib beruvchi apparatlar yoki eshitishni tiklovchi boshqa moslamalarning ta‘siri zarurdir. Ana shunday vostalardan biri sifatida qo‘llanilib kelinayotgan koxlear implantasiya ham eshitmaydigan bolalarni o‘zgalarning nutqini eshitishga, o‘z nutqini anglashga o‘rgatadi. Koxlear implantasiya kompleks chora-tadbirlar tizimi ekanligi Rossiya olimlari I.V. Koroleva va O.V. Zontovalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda asoslab berilgan[1].

I.V. Korolevaning fikricha, **koxlear implantatsiya** – bu ichki quloqqa eshitish nervining afferent tolalarini bevosita elektrostimulyatsiya (faollashuv) qilish yo‘li bilan eshitish sezgisini tiklash maqsadida elektrodlar tizimini joylash tushuniladi[2].

⁷² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori

E. V. Mironovanning ta’kidlashicha: “Past eshituvchi kishining o‘rta quvur operatsiyasini rivojlantiradigan qilganda, shilliq o‘ramasiga ta’minot blokiga ulangan elektrod tasodifan tegib ketadi va mijoz o‘zining qulog‘ini avvalgidan ko‘ra yaxshiroq eshityapti, deb his qiladi”[1].

Tadqiqot davomida biz koxlear implantli bolalar bilan ishlashda zarur bo‘lgan didaktik ta’minotning turlarini ajratdik:

1-rasm. Koxlear implantli bolalar bilan ishlashning didaktik ta’minoti turlari

1. Koxlear implantli bolalarga nonutqiy tovushlarni farqlashga o‘rgatuvchi vositalar:

-urib chalinadiganlar: baraban, turli hayotda uchraydigan ovozlarni eshittirishga yordam beruvchi predmetlar;

-puflab chalinadiganlar: pufak, velosiped signali, karnay (o‘yinchoqli);

-oshxona buyumlari ovozi farqlashga o‘rgatish uchun vositalar;

-transportlarning ovozi farqlashga o‘rgatuvchi vositalar;

-hayvonlar ovozi farqlashga o‘rgatuvchi vositalar;

-hayotda uchraydigan suv, shamol, yomg‘ir va boshqa ovozlarni farqlashga o‘rgatuvchi vositalar;

-qushlarning ovozi farqlashga o‘rgatuvchi vositalar;

-turli signallarni eshitish va farqlashga o‘rgatuvchi vositalar.

2. Nutqiy tovushlarni eshitib farqlashga o‘rgatuvchi vositalar:

-oila a‘zolarining ovozi yozilgan audio;

-o‘rtoqlari ovozi yozilgan audio;

-qo‘shnilarining ovozlari yozilgan audio;

-she‘r yozilgan audio;

-ertak yozilgan audio;

-multifilmlar;

-bolalar badiiy filmi;

-kamida 30 ta predmetlar guruhi nomlari aytib yozilgan audio: ranglar, shakllar, ta’omlar, oziq-ovqatlar, kiyimlar, hayvonlar, yotoqxona buyumlari, yuvinish vositalari, idishlar, qushlar, gullar, daraxtlar, o‘yinchoqlar, transportlar, mevalar, sabzavotlar, o‘quv qurollari, sport anjomlari, elektr jixozlari, yotoqxona jihozlari[4].

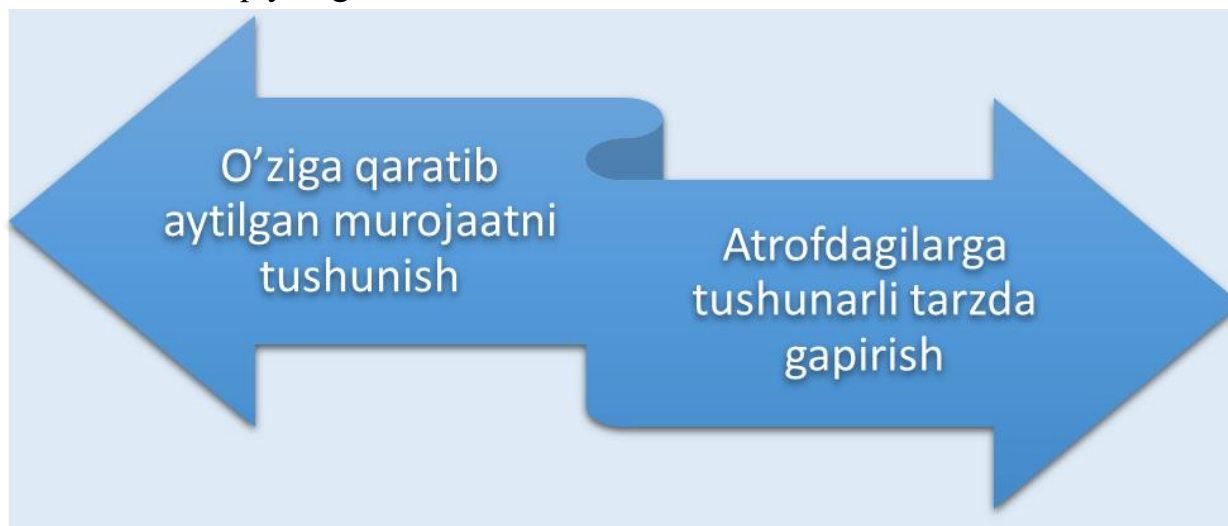
TADQIQOT METADALOGIYASI.

Maqolada eshitishida nuqsoni bo‘lgan koxlear implantli bolalarni sog‘lom insonlar qatoriga qo‘shish uchun eshitishga va talaffuzga o‘rgatish bo‘yisha usul -vositalar berilgan bo‘lib, mutahassis, ota-onalar amaliyotda ushbu usullardan foydalangan holda mashg‘ulotlarni tashkil qilishlari hamda og‘zaki nutqni rivojlantirish ishlari o‘rganildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR.

O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi qonunning yangi tahririga ko‘ra, qonunga har bir bolaning ta’lim olishdagi teng huquqliligini ta’minlash, har qanday diskriminatsiya va kamsitishlarning oldini olishga qaratilgan “inklyuziv ta’lim” tushunchasi ham kiritildi. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim to‘g‘risidagi qonunning 55-moddasida rivojlanishda jismoniy yoki psixik kamchiliklarga ega bo‘lgan bolalar ta’lim olish huquqiga egadirlar deyiladi⁷³.

Surdopedagogikada eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta’limga integratsiya qilishda og‘zaki nutqqa o‘rgatish, ularni to‘laqonli hayotga tayyorlashning muhim omili ekanligi ilmiy asoslab berilgan. Eshitishida muammolari bo‘lgan bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirish ishlari quyidagilarni ko‘zda tutadi:

2-rasm. Og‘zaki nutqni rivojlantirish ishlari

- 1) o‘ziga qaratib aytilgan murojaatni tushunish;
- 2) atrofdagilarga tushunarli tarzda gapirish.

Bu ikki jarayon bir-biri bilan bog‘liqdir. Nutqni tushunish va ravon so‘zlashga o‘rgatish ishlari eshitish idrokini rivojlantirish orqali ta’minlanadi.

Koxlear implantasiyadan so‘ng bolaning eshitish qobiliyati ustida ishlash ikki vaziyatda olib boriladi:

⁷³ O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son. <https://lex.uz/docs/-5013007>

Tabiiy sharoitda uyda, ko‘chada, sayilgohda

- Yetakchi rolni ota-onalar, bolalarning yaqinlari bajaradilar

Mutahassis va ota-onalarning bola bilan olib borgan maqsadli mashg‘ulotlari

- Bolalarda eshituv idroki tizimli rivojlanadi

3-rasm. Koxlear implantli bolaning eshitish qobiliyati ustida ishlash

1. Tabiiy sharoitda, uyda, ko‘chada, sayilgohlarda va hokazo. Bunday hollarda eshitish qobiliyati tabiiy ravishda, beixtiyor paydo bo‘ladi. Bu erda etakchi rolni ota-onalar, bolalarning yaqinlari bajaradilar. Ular ushbu jarayonda qanchalik faol ishtirok etishsa, implantasiya o‘z ish faoliyatini muvaffaqiyatli bajaradi.

2. Mutaxassis va ota-onalarning bola bilan olib borgan maqsadli mashg‘ulotlari paytida eshitish idroki intensiv rivojlanadi. Chunki bu mashg‘ulotlarda tabiiy sharoitda u qadar rivojlanish imkoniyatiga ega bo‘lmagan ko‘nikmalarga alohida e‘tibor qaratiladi.

Bunday bolalarni o‘qitishning amaliy tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ularni reabilitatsiya qilishning muvaffaqiyati amalga oshirilayotgan korreksion-tuzatish ishlarining samaradorligiga, bolalarning shaxsiy xususiyatlari va ularda shakllangan eshitish va gapirishga bo‘lgan motivatsiyasiga bog‘liqdir. Koxlear implantasiyadan keyingi ishlarning samaradorligi yana qator omillarga bog‘liqdar. Ularga misol qilib, implantning yoshi, implantasiya paytida nutq va qoldiq eshitishning rivojlanish darajasi, implantasiyadan keyin o‘qituvchi va ota-onalarning bola bilan olib boradigan mashg‘ulotlarining muntazamligi va intensivligi hamda bolada qo‘shimcha kasalliklarning mavjudligi.

Koxlear implantli bolalarning eshituv-nutqiy jarohatdan keyingi fiziologik tiklanishi hissiy charchash, passiv faoliyat, eshitish idrokining pastligi, verbal va noverbal muloqotdagi nafaollik hamda hayotda ijtimoiy yakkalanish holatlarini adekvat bartaraf etib borish asosida rivojlantirilgan.

Koxlear implantasiyadan keyingi mashg‘ulotlarda asosan rasmlar keng qo‘llaniladi. Rasmlar mashg‘ulotlarning dastlabki davrida juda muhimdir. Rasmni ko‘rib, bola so‘zni bir butun sifatida idrok etadi va xuddi sog‘lom odam so‘zlarni global(yalpi) tarzda o‘qiyotganimiz singari, ya‘ni alohida tovushlarni ajratmaydi. Bu vaziyat so‘zlardan gaplarni tuzishda ham sodir bo‘ladi. Bolalar va kattalar o‘zgalar og‘zaki nutqini shunday qabul qilishadi[3].

Koxlear implantli bolalarda eshitish va nutq idrokini rivojlantirish uchun maqbul sharoitlar quyidagilar:

1. Bola har doim koxlear implantni taqqan bo‘lishi. Koxlear implantning prosessori yaxshi sozlangan bo‘lishi kerak.

2. Bola bilan aloqa qilayotganda, implantning yon tomonida yoki uning oldida bo‘lish yaxshiroqdir. Bunday holda, yuzni ekran bilan yopish shart emas. Bola rasmlarga qaraydi va nima qilish kerakligini tushunadi. O‘qituvchi bola ro‘parasida yoki yonida o‘tirishi va prosessor mikrofoniga yaqin gaplashishi sababli, bola nutqni juda aniq eshitadi. Agar bola biror narsani tushunmasa, u har doim o‘qituvchiga, oynaga qarab turishi mumkin.

3. Agar bola pedagog nima deganini tushunmasa, iboraning kalit so‘zlarini takrorlab, biroz sekinroq, aniq talaffuz qilish kerak.

4. Mashg‘ulotlar paytida shovqinlarni yo‘q qilish kerak.

5. Doimo bolaning diqqatini atrofdagi tovushlarga va nutqqa qaratish kerak, bola eshitilgan ovozni takrorlaydi. Bu jarayonda pedagogning bola bilan birgalikda qilgan harakatlari ham ijobiy ta‘sirini beradi. Bu, ayniqsa, implantasiyadan keyingi birinchi yilda juda muhimdir. Agar bola biron bir tovushni eshitgan bo‘lsa, tovush manbaini izlashni o‘rgatish kerak.

6. Kichik bolalarda har qanday vokalizasiyani va gapirishga urinishni rag‘batlantirish juda muhim. Bunda bolaga eshitish uchun berilgan materialning javobini ham namuna sifatida berish taqozo etiladi. Chunki boladan aytilgan so‘zlarni takrorlashni yoki savolga javob berishni so‘raganda, uning bunday namuna javoblarga tayanishi qulaylikni his qilish imkoniyatini beradi.

7. Bolaga juft-sherik tovushlarni taqqoslab, eshitish imkonini berish lozim. Bu paytda farqlash va nutqning yakka tovushlarini anglashga o‘rgatish kerak.

8. So‘zlar va jummalarni tanib olish, ularning ma‘nolari bilan bog‘liqlik va bolaning ushbu so‘zlarning ma‘nosini tushunishini tekshirish ko‘nikmalarini doimiy ravishda mustahkamlash muhimdir.

9. Bolani koxlear implantasiyaning o‘chgan holatiga ham qo‘yish kerak. Ertalab yoki uyqudan keyin, bola uchun koxlear implantni qo‘yayotganda, birinchi navbatda kuchlanishni oz-oz va 10-20 daqiqadan so‘ng oshirish kerak.

10. Agar bola koxlear implantni kiyishni rad etsa, baland tovushlardan qo‘rqsa, uning kuchini kamaytirish kerak. Agar bola baland tovushlarga yomon munosabatda bo‘lishni davom ettirsa, ko‘chada, bog‘chada, uyda kuchlanishni tinchroq rejimga qo‘yib, mashg‘ulotlardagina oshirish lozim.

12. Koxlear implantli bolaning diqqat-e‘tiborini, qiziqishlari va imkoniyatlarini kuzatish, uning tovushlarni va nutqni eshitish qobiliyatini rivojlantirish va har qanday yutug‘ini rag‘batlantirish kerak.

13. Koxlear implantli bolalar majburlaganda nutqni yaxshi anglamaydilar, shuning uchun bunday vazifalarni qulay va bolaning qiziqib turgan paytida bajarish tavsiya etiladi.

Koxlear implantni ishga solishning dastlabki davrida korreksiya ishlari - bu eshituv analizi – eshituv idrokini rivojlantirishga, nutqiy va nonutqiy akustik signallarni eshitishni o‘rgatishga bag‘ishlanadi. SHu bilan birga, bu davr ishlari nutqiy eshituvni rivojlantirish, o‘z nutqini tushunish uchun asos va muhim ko‘prikdir. Boshqa eshitish o‘rnini

...uvchi vositalarga nisbatan ko'xlear implantant yordamida bolalar nutqni tush... gapirish, fikrlashga tez va oson o'rganadilar.

XULOSALAR.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, implantli bolalarni ta'limida ota-onalar va mutahassislarning o'rni katta bo'lib, bolalarni umumta'lim maktablariga jalb qilish lozim hisoblanadi. Ko'xlear implantli bola bilan korreksiya ishlarini olib borishda surdopedagog inson uchun eshitish va nutqning asosiy funksiyalarini, biologik, lingvistik, psixologik qonuniyatlarini hisobga olishi kerak. Chunki ko'xlear implantli bolada ham sog'lom boladagi kabi nutqning shakllanish bosqichlari belgilari namoyon bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Ko'xlear implantli bolalarni sog'lom bolalar kabi eshitib chiroyli gapirishi uchun eshituv-nutqiy rehabilitatsiyaning o'rni katta hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Королева И.В. Этапы развития слухоречевого восприятия и речи у ранооглохших детей с кохлеарным имплантом // Российская оториноларингология, 2008. 197 с.
2. Королева И.В. Кохлеарная имплантация глухих детей и взрослых (электродное протезирование слуха). - СПб.: КАРО, 2008.
3. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon. "Features of cochlear implantation rehabilitation." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.1 (2023): 333-336.
4. Sadikovna, PhD Raximova Xurshidaxon. "Stages of pedagogical and psychological rehabilitation of children with cochlear implants with hearing impairments." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.11 (2022): 192-198.
5. Sadikovna, Rakhimova Khurshidakhon, et al. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING TASNIFI VA TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI." *Conference Zone*. 2023.
6. Shermatovna, Erkaboyeva Nigora, and Akbarov Sardor Sodiqjon O'g'li. "Conditions of inclusive education." *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 3.7 (2022): 1-4.

**BILISH JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI ESHITISHIDA NUQSONI
BO'LGAN BOLALARDA MATEMATIK KOMPETENSIYALARNI
SHAKLLANTIRISH***Raxmatova Shirin Nig'mon qizi**Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Surdopedagogika va maxsus pedagogikaning klinik asoslari
kafedrasida o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada bilish jarayonlarini rivojlantirish orqali eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda matematik kompetensiyalarni shakllantirish yo'llari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Kompetansiya, AKT-axborot kommunikatsiya texnologiyalari, pedagogik texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar, bilish jarayonlari.

Аннотация: В статье изучаются пути формирования математических компетенций у слабослышащих детей через развитие познавательных процессов.

Ключевые слова: Компетентность, ИКТ-информационные коммуникационные технологии, педагогические технологии, инновационные технологии, познавательные процессы.

Abstract: In the article, the ways of forming mathematical competences in hearing impaired children through the development of cognitive processes are studied.

Key words: Competence, ICT-information communication technologies, pedagogical technologies, innovative technologies, cognitive processes.

KIRISH

Kompetentlik shaxsning turli sohalarda olgan nazariy bilimlarini amalda qo'llay olish malakasidir. Hozirgi kunda ilmiy adabiyotda "kompetensiya", "kompetentlik", "kompetentli yondashuv" tushunchalari turlicha talqin qilinmoqda. Bizning bu mavzuga taniqli psixolog B.D. Elkonin eng ajoyib fikr bildirgan: "Kompetentli yondoshuv — bu xayoliy sharpadek: u haqda hamma gapiradi, lekin uni ko'rganlar kam".

"Kompetensiya" atamasi keng ma'noda umumiy masalalarni hal etishda amaliy tajribalar asosida bilim va malakalarni qo'llash, muvaffaqiyatli harakat qilish qobiliyatini bildiradi. Lotincha "campetere"- muvofiq bo'lmoq so'zidan kelib chiqqan.

"Kompetensiya" so'zi birinchi marta 1596-yilda Vikiped lug'atida paydo bo'ldi.

Inson bilish jarayonlariga diqqat, idrok, xotira, tasavvur, tafakkur va xayol kabi kognitiv funksiyalar kiradi. Inson nima o'rganishidan qat'iy nazar o'zidagi ana shu kognitiv funksiyalariga tayanib ma'lum bilim-ko'nikma-malakaga ega bo'ladi.

Alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan, xususan, eshitishida muammosi bo'lgan bolalar bilim jarayonlari sog'lom intellektual jihatdan normal rivojlanayotgan bolalarga qaraganda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Sog'lom inson sezgi organlari orqali turli voqea-hodisa va predmetlarning ovozi, tami, hidi, shakli, rangi hamda boshqa xususiyatlarini idrok qiladi. Eshitishida muammosi bo'lgan bolalar esa qoldiqli eshitish sezgisi turli darajada saqlanganligi yoki umuman bo'lmasligi tufayli ular koruv idrokiga tayangan holda atrof-muhitdan axborotlarni qabul qiladi va ularning vizual sezgisi va idroklari eshituvchi bolalar darajasida bo'lishi L.V. Zankov, I.M. Solovyov, K.I. Veresotskoylar tadqiqotlarida o'z isbotini topgan.

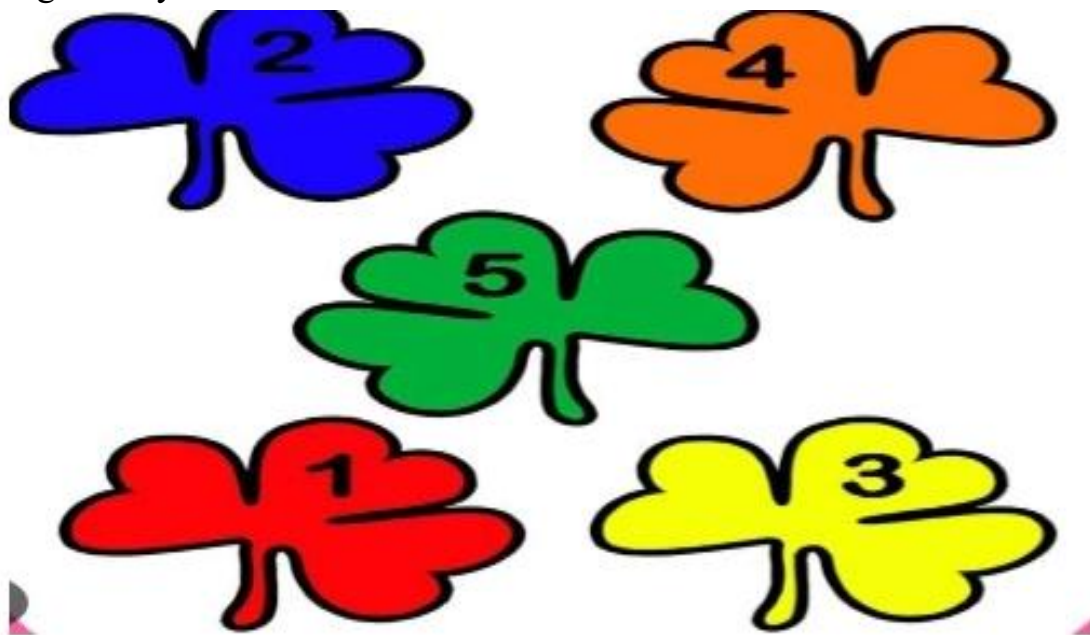
Maxsus pedagogika tarmog'i – surdopedagogika (lot. «surdus»-karlik), eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar va katta kishilarning rivojlanishi, ularga ta'limtarbiya berish qonuniyatlarini o'rganuvchi fan (maxsus pedagogika tarmog'i). Eshitishda nuqsoni bo'lgan ilk va maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning rivojlanishi, ularga ta'lim-tarbiya berish jarayonlari va qonuniyatlari – maktabgacha surdopedagogika fanining predmeti hisoblanadi. Maktabgacha davr eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning rivojlanishida muhim ahamiyatga egadir, zero korreksionpedagogik tadbirlarning barvaqt boshlanishi bola o'sishidagi kamchiliklarining oldini olishga, shuningdek, ijtimoiy faol, har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yordam beradi. Maktabgacha surdopedagogikaning alohida fan sifatida o'rganilishi, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning yosh davrlariga xos jismoniy, psixik va fiziologik xususiyatlarning mavjudligi, bolalar turmushini tashkil etish va qulay ta'lim-tarbiya shart-sharoitlarini yaratishda ushbu omillarni hisobga olish zarurligi bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Diqqat ongimizning malum bir obyektga qaratilishi bo'lib uning 3 turi farqlanadi: ixtiyoriy, ixtiyorsiz, ixtiyordan tashqari. Eshitishda muammosi bo'lgan bolalarning diqqati tarqoq bo'lib, shu sababdan ularga biror yangi ma'lumot berishdan avval ular diqqatini pedagog o'ziga jalb qilishi zarur. Ushbu bolalar diqqatini jalb qilishning eng sermaxsul usullaridan biri bu pedagogning mimikasi va pedagogik mahoratidir. Bundan tashqari sinfda o'quvchilarning yarim aylana shaklda joylashgan holda o'tirishi, pedagog dars o'tish jarayonida AKT, pedagogik texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar va turli ko'rgazmali qurollardan foydalanib bolalarga bilim berishi hamda bir vaqtning o'zida uni tushuntirishga harakat qilmasligi zarur. Chunki eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bir paytning o'zida diqqatini tushuntirilayotgan obyektga va pedagogning artikulyatsion holatiga hamda qo'l harakatlariga qarata olmaydi.

Xotira avval idrok etilgan voqea-hodisalarni ifodalash, saqlash va tasvirlash bilan ifodalanuvchi ongli ruhiy jarayondir. I.M. Solovyova va M.M. Nudelman eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning xotira xususiyatlarini o'rganib shunday xulosaga keldilarki, ularning xotirasi eshituvchi bolalarnikidan ortda qolishi kuzatilgan. Eshitishda muammolari bo'lgan o'quvchilarning matematik kompetentligini shakllantirishda dastlab ularning bir qator ortda qolayotgan kognitiv funksiyalari, xususan, ularning xotira xususiyatlarini rivojlantirishimiz lozim. Bunda turli xil metodikalardan foydalanishimiz mumkin. Masalan rasmdagi

modikada dastlab surat o'quvchilarga ko'rsatiladi. So'ng yashirib qoyiladi. O'quvchilarning barglarning rangi va shaklini eslab qolgan holda turli rangdagi barglarda qaysi raqamlar yashirilganini aytib berishlari kerak bo'ladi.

Tasavvur tassurotni yangilanishi va mavjud obrazlar asosida yangilarini yaratishni ko'zda tutadi. Tasavvurning 3 turi mavjud: faol, passiv, yaratuvchan tasavvur. A.V. Petrovskiy va M.B. Verbenskiylar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar tasavvur xususiyatlarini o'rganib eshituvchi bolalardan bir qancha jihatlari bilan ortda qolayotganliklarini aniqlashdi. Ulardagi faol va yaratuvchan tasavvur turlarini rivojlantirish orqali oqilgan matn mazmuni tushunish va xotirasida avval mavjud bo'lgan tushunchalar orqali yangi narsa-predmetlar yaratishlari mumkin. Bu ayniqsa masalalar yechishda qo'l keladi.

Eshitishda nuqsoni bor bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish maxsus talim-tarbiya tizimining bosh maqsadlaridan biri sanaladi. Chunonchi, matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonida eshitishda nuqsoni bor bolalarni rivojlanish xususiyatlari, birlamchi, ikkilamchi nuqsonlarini hamda ruhiy jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish talab etiladi. Eshitishda nuqsoni bor bolalarda matematik tushunchalar hamda matematik tasavvurni shakllantirish o'quv faoliyati bilan aloqadorlikda amalga oshiriladi. Bu borada samarali natijalarga erishishga qaratilgan tizimli ishlar uzviy ravishda olib borilmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Xayol mavjud tasavvurlar asosida yangi obrazlar yaratilishidan iborat bo'lib, u ixtiyorsiz, ixtiyoriy va ijodiy xayol turlariga bo'linadi. Eshitishda muammolari bo'lgan bolalarda xayolning o'ziga xosligi ulardagi og'zaki nutq va mantiqiy tafakkurning kechikib shakllanishi bilan bog'liq. Ko'rish tasavvurlari har doim ham kerakli darajada tahlil etilmaydi, shu sababdan ular tomonidan yangi predmetlar tahlili qiyosiy amalga oshiriladi.

Tashqi olamni anglash va aks etishning yuqori formasi tafakkurdir. Tafakkur rivojlanishining 3 bosqichi ko'rgazmali-harakat, ko'rgazmali-obrazli va so'z-mantiq

siflanadi. Eshitishda muammolari bolgan bolalarda tafakkur turlari eshitishining pas-
va nutqining kech shakllanishi tufayli eshitadigan bolalarga qaraganda passiv rivojlanadi.

Matematika boshlang‘ich ta‘limi metodikasining predmeti quyidagilardan iborat:

- ✓ Matematika o‘qitishdan ko‘zlangan maqsadlarni asoslash (matematika nima sababdan o‘rgatiladi, o‘qitiladi?)
- ✓ Matematika o‘qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish (nimani o‘rgatish? bilimlarni bolalarga qanday berganda fan, texnika va madaniyatning hozirgi zamon rivojlanishi talablariga mos keladigan bo‘ladi?. Pedagogik prinsiplarga asoslanib bilimlarni qanday berganda o‘quvchilarning real bilish imkoniyatlariga mos keladi?).
- ✓ O‘qitish metodlarini ilmiy ishlab chiqish (qanday o‘qitish kerak, zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malakalarni va aqliy faoliyat qobiliyatlarini egallab oladigan bo‘lishlari uchun o‘quv ishlari metodikasi qanday bo‘lishi kerak?).

O‘qitish vositalarini - darsliklar, didaktik materiallar, ko‘rsatmali qo‘llanmalar va texnik vositalarni ishlab chiqish.

Ta‘limni tashkil qilishni ilmiy ishlab chiqish-(darsni va ta‘limni darsdan tashqari shakllarini qanday o‘tkazish?. O‘quvchilar shaxsining tarkib topishi va rivojlanishi jarayoni ham bo‘lishi uchun o‘quv ishlarini qanday tashkiliy metodlarida amalga oshirish kerak, o‘quv jarayonining ta‘limiy va tarbiyaviy masalalarini qanday samarali hal qilish kerak?)

Masalalar o‘quvchilardan yetarli darajadagi og‘zaki so‘zlashuv ko‘nikmasini va mantiqiy tafakkurni talab qiladi. O‘z navbatida, ular yangi so‘z va iboralar hisobiga bolalarning og‘zaki nutqini boyitadi, shuningdek, tanish iboralarni boshqacha sharoitlarda ishlatish ko‘nikmasini hosil qiladilar. Masalalar kar bolalarning tafakkurini shakllantirishda ham o‘ta muhim hodisadir. Masalalarni yechish o‘quvchilarda umumiy xulosadan aniq dalillarga o‘tish ko‘nikmasini hosil qilishga yordam beradi.

Masalalar kar bolalarda xayolda analiz va sintez amallarini bajarish, shuningdek, abstraktlashtirish kabi ko‘nikmalarning hosil bo‘lishiga turtki bo‘ladi. Masalalarni yechish orqali bolalar fikrlashga va o‘z xulosalarini asoslab berishga ham o‘rganib oladilar. Nihoyat, masala yechish katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. U bolalarda sabr-toqat, iroda, qat‘iylik kabi insoniy fazilatlarining shakllanishiga zamin yaratadi.

Bizning mamlakatimiz iqtisodiyoti va madaniy hayoti haqidagi ko‘rsatkichlar qatnashgan masalalar o‘quvchilarning saviyasini oshiradi, o‘z mamlakatiga nisbatan g‘urur hissini oshiradi. Maktabga surdopedagogikaning ilmiy-metodologik negizini falsafa tashkil etadi, zero, falsafa tarbiyaning maqsad va vazifalarini o‘rganish metodologiyasini belgilaydi, tarbiya masalasiga ilmiy asoslangan holda yondashish imkoniyatini beradi.

XULOSA

Ma‘lumot va ta‘lim nazariyasi bo‘lgan didaktika surdopedagogika fanlari tizimiga kiradi. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish mohiyati, qonuniyatlari, tamoyillari va istiqbollarini o‘rganish didaktikaning vazifasiga kiradi.

Shu asosda ta’limning maqsadi, mazmuni, prinsiplari, metodlari, tashkiliy shakli, vositalari ishlab chiqiladi. Surdopedagogika fani didaktik masalalarni ishlab chiqishda, masalan, axloqiy tarbiya masalalarini o‘rganishda, estetik tarbiyaning maqsadi, yo‘llari va usullarini belgilashda etika faniga asoslanadi. Maktabgacha surdopedagogika fani umumiy, maktabgacha va maxsus psixologiya fanlari bilan bevosita bog‘liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. B.D. Elkonin “Kompetentli yondashuv” M. 2009.
2. D.B. Yakubjanova, M.U. Hamidova. Matematika o‘qitish maxsus metodikasi. “Istiqlol”. Toshkent-2012.
3. J. Xudoyqulov. Oq‘uvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish usullari. Samarqand-2020, 28 bet.
4. Jumayev, Z.G. Tadjiyeva. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. T., “Fan va texnologiya”, 2005. 312.
5. M.E. Jumayev. Matematika o‘qitish metodikasidan praktikum. Toshkent. “O‘qituvchi”. 2004. 330 bet.
6. Mamarajabova Z.N. Maxsus pedagogika (Surdopedagogika). O‘quv qo‘llanma- T-2020.
7. Mo‘minova L.R, Amirsaidova Sh.M, Mamarajabova Z.N, Xamidova M.U, Yakubjanova D.B, Djalolova Z.M, Abidova N.Z. Maxsus psixologiya. “O‘zbekiston faylasuflari milliy nashriyoti”.— T - 2013.
8. Pulatova S.M. Surdopsixologiya. “O‘quv-uslubiy majmua “— T - 2021.
9. Xamidova M.U, Mamarajabova Z.N, Yakubjanova D.B. Surdopsixologiya. “O‘quv-uslubiy qo‘llanma.”- T - 2007.
10. Xamidova M.U. Maxsus pedagogika. O‘quv qo‘llanma - T: “Fan va texnologiya”. 2018.
11. U.Y. Fayziyeva, N.D. Nazarova, U.F. Qodirova. Surdopedagogika. “Sanostandart”. T.:2012. B. 289.

READ ALOUD TECHNIQUE FOR IMPROVING READING COMPETENCE

Axmedova Matlubaxon Ibragimjonovna
Teacher, PhD

English language and literature faculty
Fergana State University

Rakhmonalieva Gullolakhon Abduvokhid qizi
Teacher,

English language and literature faculty
Fergana State University

Annotation Read aloud method is an effective instructional strategy used in teaching foreign language, particularly in English classes. By reading texts aloud, learners engage multiple senses, reinforcing word recognition, fluency, and comprehension. This technique encourages active participation, allowing learners to process information more deeply. This article aims to explore the benefits of the reading aloud method and offers insights into its effective implementation. To identify the effectiveness of using this technique for improving learners reading competence and other essential skills, the research has been conducted among high school pupils, and the results have shown positive development in different aspects of pupils' reading ability with significant increase in their performance.

Annotatsiya Read aloud metodi – chet til o'qitishda, ayniqsa ingliz tili darslarida qo'llaniladigan samarali ta'lim strategiyasidir. Matnlarni ovoz chiqarib o'qish orqali o'quvchilar bir nechta sezgi organlarini faol ishlatib, so'zlarni tanib olish, erkin o'qish va tushunishni mustahkamlaydilar. Ushbu usul faol ishtirokni rag'batlantiradi va o'quvchilarni ma'lumotni chuqurroq qayta ishlashga undaydi. Ushbu maqola read aloud usulining foydalari va uning samarali qo'llanilishiga doir tushunchalarni o'rganishni maqsad qilgan. Ushbu usulning o'quvchilarning o'qish kompetensiyasi va boshqa zarur ko'nikmalarini yaxshilashdagi samaradorligini aniqlash uchun, yuqori sinf o'quvchilari orasida tadqiqot o'tkazildi va natijalar o'quvchilarning o'qish qobiliyatining turli jihatlari bo'yicha ijobiy o'zgarishlarni va ularning ko'rsatkichlarida sezilarli o'sishni ko'rsatdi.

Аннотация Метод "чтение вслух" является эффективной образовательной стратегией, используемой в преподавании иностранных языков, особенно на уроках английского языка. Читая текст вслух, учащиеся активно используют несколько органов чувств, что помогает им улучшать навыки распознавания слов, свободного чтения и понимания. Этот метод стимулирует активное участие и мотивирует учеников глубже обрабатывать информацию. Цель данной статьи - исследовать преимущества метода

ения вслух и принципы его эффективного применения. Для того чтобы определить эффективность этого метода в улучшении компетенций чтения и других необходимых навыков, было проведено исследование среди старшеклассников, и результаты показали положительные изменения в различных аспектах их читательских навыков и значительный рост их показателей.

Key words: Reading strategies, comprehension, interactive read-aloud, silent reading, cognitive processes, intonation, immediate feedback, inferences

Introduction

Reading is an important competence that needs to be improved in the process of acquiring a new language since there are several benefits it offers to language learners. Firstly, reading allows students gain information and insights across various subjects. It enhances vocabulary, grammar, and overall language proficiency. Engaging with texts encourages analysis, interpretation, and evaluation of information. Furthermore, literature and diverse texts expose readers to different cultures and perspectives. Reading as an interactive process involves active engagement between the reader and the text. This approach emphasizes that reading is not just about decoding words, but also about constructing meaning through various interactions. Readers interact with the text by asking questions, making predictions, and relating the content to their own experiences. Engaging with a text activates various cognitive skills, such as inference, summarization, and analysis, which are essential for deeper comprehension.

Viewing reading as an interactive process transforms it into a dynamic activity that fosters comprehension, critical thinking, and personal connection. This perspective encourages readers to be active participants rather than passive recipients of information.

Actually, the ability to read is acknowledged as the most stable and durable of the second-language (L2) skills (⁷⁴Bernhardt, 1991). ⁷⁵S. Krashen (2004) stated that spending much time on reading is more fruitful and beneficial for students than the time spent on teaching or learning vocabulary. He explained that spending time on reading motivates students more than spending time on retelling texts or learning new words by rote memorization. ⁷⁶K. K. Palani (2012, p. 91) stated that “effective reading is the most important avenue of effective learning as the achievement of academic success requires successful reading”. It helps learners develop other related skills such as grammar, vocabulary and writing (J.L.Koch, 1974). In fact, it can be argued that reading is the essence of all formal education as “literacy in academic settings exists within the content of a massive amount of print information” (⁷⁷W.Grabe, 1991, p. 89) and students primarily access this information through reading. Reading comprehension is a

⁷⁴ Bernhardt.E. (1991). /Reading development in a second language: Theoretical, empirical, and classroom perspectives. Norwood, NJ: Ablex.

⁷⁵ Krashen.S. (2004). /The Power of Reading (2nd Ed.). Englewood, CO: Libraries Unlimited.

⁷⁶ Palani.K.K. (2012). /Promising reading habits are creating literate society. International Reference Research Journal, 2(1), 91-98.

⁷⁷ Grabe.W. (1991). /Current developments in second language reading research. TESOL Quarterly, 25, 375–406.

complex process for understanding a part of a text and then creating its meaning. To be able to read fluently and comprehensively, students must combine a number of sub-skills for successful reading. In addition, understanding of the text cannot be acquired automatically by learners, but gradually developed using reading strategies (Bećirović, Brdarević-Čeljo & Sinanović, 2017).

Reading strategies are defined as an action or series of actions employed in order to construct meaning (⁷⁸R.Garner, 1987). In other words, they present learning techniques, behaviors, problem-solving or study skills which make learning more effective and efficient (⁷⁹Oxford & Crookall, 1989). One of the reading techniques which can be applied to any level of EFL learners as an interactive oral communication and comprehension activity is Reading Aloud. ⁸⁰Vickie Johnston (2015) explains read aloud technique as a systematic and explicit method of reading aloud where the teacher models vocabulary development, reading fluently, and comprehension strategies and requires the students to join in the discussion, thus becoming interactive participants in their own learning. It is a type of teaching technique, in which in front of the class teachers and students pronounce the words loudly. This technique can help students focus on the content of the text because the words will be pronounced loudly and will be saved in students' memories. The read-aloud technique is widely recognized for its potential benefits in improving reading comprehension, pronunciation, fluency, and overall language proficiency.

However, like any pedagogical approach, its implementation in language teaching is not without its challenges. Despite its advantages, there are several issues that can arise when using the read-aloud technique in classrooms.

One of the most significant challenges in implementing the read-aloud technique is the time required for effective practice. In some cases, reading aloud does not allow for quick reading of the text, which can result in wasted time. This is particularly problematic when working with large volumes of text. Managing a class during read-aloud sessions can be challenging, particularly in larger groups.

As each student reads aloud, the teacher must monitor individual progress while ensuring that other students remain engaged and focused. Without effective classroom management, some students might become distracted or disengaged while others are reading.

Some studies show that reading aloud can interfere with some individuals' ability to focus. A reader, especially one who has already read the text, may be forced to focus more on listening during the read-aloud process, which could make it difficult to deeply understand the meaning of the text. Some teaching methods, such as "silent reading," may enhance brain activity because the reader engages more in internal reflection during the reading process. The "read

⁷⁸Garner.R. (1987). /Metacognition and reading comprehension. Norwood.NJ.: Ablex Publishing

⁷⁹ Oxford.R., & Crookall.D. (1989). /Research on language learning strategies: Methods, findings, and instructional issues. The modern language Journal,73(4), 404-419.

⁸⁰ Johnston.V. /The Power of the Read Aloud in the Age of the Common Core, The Open Communication Journal, 2015, 9, (Suppl 1: M5) 34-38.

"read aloud" technique, on the other hand, could negatively affect the reader's ability to remember and process the material. However, the "read aloud" technique can be effective for learners, but to enhance its effectiveness, individual approaches are required.

As ⁸¹M.Muller (2015) stated, reading aloud makes active movement: sets sounds, thought, and feeling in motion. L.Huang (2010) at English Department, Zhenjiang Watercraft College of PLA in his research about reading aloud said "reading aloud to middle and high school students can motivate them to read, enticing them with good a short story and providing a model of excellent reading, phrasing, expression, and pronunciation". It is supported by ⁸²L.Huang (2010 p. 148) "reading aloud is an important part in education for all-around development, which has several functions in English teaching". This method plays a significant role in improving speaking skills, particularly in language learning and literacy development. According to many teaching theorists, speaking skill can be developed through communicative activities which include an information gap, a jigsaw puzzle, games, problem-solving and role-playing. In addition, L.Huang (2010:148) supported this idea that the activities that can assist better speaking skill is reading aloud. Reading aloud can be implemented as the major and magic way to improve students' oral-English since with the help of this technique students can practice pronunciation directly so at the same time they can improve and develop their speaking. When teachers or proficient speakers read aloud, they model correct pronunciation, intonation, and rhythm, helping learners develop their speaking skills. Additionally, listening to read-alouds helps students improve their auditory processing skills, which are crucial for effective speaking and communication.

Read-alouds encourage active engagement with the text, fostering comprehension and that understanding the context better allows learners discuss and articulate their thoughts more effectively. Hearing fluent reading assists learners develop their own fluency. They can imitate the pacing and expressiveness of the reader, which is essential for effective speaking. Participating in read-aloud activities can boost confidence. As learners practice speaking in a supportive environment, they become more comfortable expressing themselves. Exposing learners to various genres and contexts through read-alouds broadens their understanding and equips them to discuss different topics more confidently.

Reading aloud can significantly enhance comprehension among learners.

(⁸³Thompson & Daines, 1982) say that comprehension, the cognitive processing of language, is a multidimensional operation. It consists of understanding sentences in paragraphs and paragraphs in longer discourse. The comprehension of a paragraph requires the comprehension of its sentences and their relationships in the paragraph. Research indicates that

⁸¹ Muller.A. /Reading Aloud as a Teaching and Learning Tool. University of Essex, Department of Language and Linguistics, 2015.

⁸² Huang.L. (2010). /Reading Aloud in foreign language teaching. *Asian Social Science*, 6(4), 148–150.
<https://doi.org/10.5539/ass.v6n4p148>

⁸³ Thompson.J.D., & Daines.J.E. (1982). /Compherensive triage. reston: va:Reston Publishing company,inc.

Reading comprehension involves various cognitive processes, including decoding, language processing, and the integration of background knowledge. Successful comprehension requires the reader to make inferences, visualize content, and synthesize information.

R.Ruddell (1994:415) defines comprehension as a process in which a reader constructs meaning while, or after, interacting with text through the combination of prior knowledge and previous experience, information in text, the stance she or he takes in relationship to the text, and immediate, remembered, or anticipated social interactions and communication.

Meanwhile, interactive read-aloud (⁸⁴Jordan.M. & Adrienne.H, 2004) is the reading of books out loud with the use of expression, different voices for different characters, gestures, and the active participation of the listeners through predicting, discussion, and checking for understanding. It also involves the exploration of the structure of text and think-aloud strategies that demonstrate how the reader gains meaning from text.

Reading aloud requires learners to actively engage with the text, fostering deeper processing of the material. When reading aloud, learners can immediately clarify confusing parts, either through discussion or teacher support. Hearing the text while following along visually reinforces understanding and aids memory retention. Reading in context helps learners grasp meanings, infer relationships, and understand themes more effectively. Encountering new vocabulary in context helps students deduce meanings and improves overall comprehension skills.

MATERIALS AND METHODS

The primary aim of this research is to evaluate the effectiveness of the Read-Aloud Technique (RAT) in enhancing learners' comprehension of English texts and improving their oral English skills. The technique involves learners reading a passage aloud to practice pronunciation, fluency, and comprehension simultaneously. The research involved two groups of learners: a control group (who did not use the read-aloud technique) and an experimental group (who practiced reading aloud). Both groups consisted of intermediate-level English learners. The research lasted for 4 weeks, with participants practicing 3 times a week. Each session lasted approximately 45 minutes.

A set of texts at an appropriate level of difficulty was selected. These texts covered a variety of topics (e.g., stories, informational texts, and dialogues) to assess both general and academic comprehension. The control group was given the same texts but asked to read them silently and answer comprehension questions afterward. The experimental group, however, was instructed to read the same texts aloud in a structured setting. After reading aloud, they also answered comprehension questions similar to the control group. In addition to reading aloud, the instructor provided corrective feedback on pronunciation and fluency. .

⁸⁴ Jordan.M. & Adrienne.H (2004). /Fifty Strategies for Teaching English Language Learners. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

The data was collected by comprehension test and speaking tests. After each session, both groups completed a comprehension test to assess their understanding of the text. The participants' oral English skills were assessed through regular speaking tests, which focused on pronunciation, fluency, and articulation.

RESULTS

The experimental group showed a significant improvement in their comprehension scores compared to the control group. The average comprehension test score for the experimental group was 85%, while the control group scored 75% on average.

The experimental group also demonstrated better retention of information and an increased ability to recall specific details from the texts. The experimental group exhibited marked improvement in their oral English skills, particularly in areas such as fluency and pronunciation. Their speech was more natural and coherent compared to the control group.

A detailed analysis showed that the experimental group had fewer issues with common pronunciation problems, such as stress, intonation, and articulation. The majority of students in the experimental group reported feeling more confident in their speaking abilities. They expressed that reading aloud helped them not only understand the text better but also improve their overall language proficiency. Students in the control group did not report any noticeable changes in their speaking skills.

DISCUSSION

Reading aloud forces learners to engage with the text actively, which may explain the increase in comprehension scores. The process of speaking the text out loud helps to internalize the information, making it easier to remember and understand. Moreover, learners may process the information more deeply as they focus on pronunciation, which encourages a more active cognitive engagement with the material. The improvement in oral skills can be attributed to the fact that the read-aloud practice provides learners with repeated exposure to correct pronunciation and fluency. The immediate feedback from instructors during the read-aloud sessions also plays a critical role in correcting pronunciation errors and improving fluency. Furthermore, reading aloud offers learners an opportunity to practice intonation and rhythm, which are key components of fluent speech. This contrasts with silent reading, which primarily targets reading comprehension without providing practice in speaking. One of the key benefits reported by students in the experimental group was an increase in speaking confidence. As learners practiced speaking in a low-pressure environment (since the focus was on reading aloud, not on spontaneous conversation), they became more comfortable using English in oral communication. One limitation of the research is that the improvements in oral skills and comprehension could have been influenced by external factors, such as the overall language exposure outside of the research. Additionally, the study was limited to intermediate-level learners, and results may vary with beginners or advanced learners. The duration of the experiment (4 weeks) might also not be enough to fully assess the long-term effects of the read-aloud technique on learners' language proficiency.

This study supports the inclusion of the read-aloud technique as a regular activity in language classes. It can be a useful tool for improving both comprehension and oral English skills. Teachers can integrate this approach with other activities, such as discussion groups or role-playing, to maximize learning outcomes. Teachers should be mindful of providing immediate corrective feedback during read-aloud sessions to help students fine-tune their pronunciation and fluency.

CONCLUSIONS

The reading aloud method is an effective pedagogical tool that can significantly enhance language learning in EFL classes. By improving pronunciation, fluency, speaking, enhancing comprehension, and vocabulary while fostering a supportive learning environment, this technique prepares students to become more confident and proficient in their language skills. Incorporating reading aloud into the curriculum not only enriches students' educational experiences but also instills a love for reading and learning.

Considering all aforementioned benefits of reading aloud method, it can be concluded that EFL teachers should make an efficient use of this technique by organizing different interactive read-aloud activities so as to avoid boring reading lessons, instead, create a cool English language atmosphere, increase students' active engagement with reading, improve both their comprehension and oral communication skills.

It can be concluded from the results that the Read-Aloud technique can be used efficiently to enhance both comprehension and oral English skills in language learners. By engaging in active reading and receiving constructive feedback, learners are able to improve their understanding of texts while simultaneously enhancing their pronunciation and fluency. Further research could explore the long-term effects of this technique and its applicability across different proficiency levels.

BIBLIOGRAPHY

1. Afflerbach.P., Pearson.P.D., & Paris.S.G, 2008. /Clarifying differences between reading skills and reading strategies. *The reading teacher*, 61(5), 364-373.
2. Bernhardt.E, 1991. /Reading development in a second language: Theoretical, empirical, and classroom perspectives. Norwood, NJ: Ablex.
3. Bećirović..., Brdarević-Čeljo.A., & Sinanović.J, 2017. /The use of metacognitive reading strategies among students at international Burch university: A case study. *European Journal of Contemporary Education*, 6(4), 645-655.
4. Garner.R, 1987. /Metacognition and reading comprehension. Norwood.NJ.: Ablex Publishing.
5. Grabe.W, 1991. /Current developments in second language reading research. *TESOL Quarterly*, 25, 375–406.
6. Huang.L, 2010. /Reading Aloud in foreign language teaching. *Asian Social Science*, 6(4), 148–150. <https://doi.org/10.5539/ass.v6n4p148>

7. Johnston.V. /The Power of the Read Aloud in the Age of the Common Core, The Communication Journal, 2015, 9, (Suppl 1: M5) 34-38.
8. Jordan.M. & Adrienne.H, 2004. /Fifty Strategies for Teaching English Language Learners. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
9. Koch.R.E, 1974. /Relationships between reading interests and reading comprehension among fourth-grade and sixth-grade students. University of Illinois at Urbana-Champaign.
10. Krashen.S, 2004. /The Power of Reading (2nd Ed.). Englewood, CO: Libraries Unlimited.
11. Muller.A. /Reading Aloud as a Teaching and Learning Tool. University of Essex, Department of Language and Linguistics, 2015.
12. Oxford.R., & Crookall.D, 1989. /Research on language learning strategies: Methods, findings, and instructional issues. The modern language Journal,73(4), 404-419.
13. Palani.K.K, 2012. /Promising reading habits are creating literate society. International Reference Research Journal, 2(1), 91-98.
14. Ruddell. et al, 1994.th
/Theoretical Models and Processes of Reading. 4th edition. Delaware: International Reading Association Inc.
15. Thompson.J.D., & Daines.J.E, 1982. /Compherensive triage. reston: va:Reston Publishing company,inc.

UO‘K: 745(65)7

Orcid: 0009-0006-2487-3891

TALABALARINI IJTIMOIIY-MADANIY O‘ZGARISHLARGA MOSLASHISH MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Vorisova Barnoxon Olimovna
Qo‘qon DPI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarini ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlarga moslashish malakalarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari hususida ayrim fikr-mulohazalar bayon etilgan. Shuningdek maqolada, talabalarda ijtimoiy tashabbuskorligini rivojlantirishning bugungi kundagi ahamiyati va pedagogik imkoniyatlari hususida ham ayrim mulohazali fikrlar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar, didaktika, ilmiy-ijoiy g‘oya, hamkorlikdagi ta’lim, tarbiya, rivojlantirish, ko‘nikma.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ АДАПТИРОВАТЬСЯ К СОЦИОКУЛЬТУРНЫМ ИЗМЕНЕНИЯМ

Абстрактный. В данной статье представлены некоторые мнения о дидактических возможностях развития умений адаптации учащихся к социокультурным изменениям. Также в статье есть некоторые продуманные моменты о важности и педагогических возможностях развития социальной инициативы у студентов.

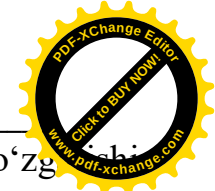
Ключевые слова. Социокультурные изменения, дидактика, научная и творческая идея, кооперативное образование, обучение, развитие, навыки.

DIDACTIC OPPORTUNITIES OF DEVELOPING STUDENTS' SKILLS TO ADAPT TO SOCIO-CULTURAL CHANGES

Abstract. This article presents some opinions on the didactic possibilities of developing the skills of adapting students to socio-cultural changes. Also, in the article, there are some thoughtful points about the importance and pedagogical possibilities of developing social initiative among students.

Keywords. Socio-cultural changes, didactics, scientific and creative idea, cooperative education, training, development, skills.

KIRISH. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub o‘zgarishlarga ta’lim-tizimida olib borilayotgan islohotlar o‘z samarasini ko‘rsatmoqda. «Islohot – bu yangilanish, o‘zgarish

gani. Islohotlar ijobiy natija berishi uchun, avvalo, rahbarlarimiz va odamlarimiz o‘zg kerak. Inson o‘zgarsa, jamiyat o‘zgaradi»[2, 252-b]. Chunki, har qanday islohot zamirida yoshlarimiz faolligi, tashabbuskorligi va ularning ilmi-ijodiy g‘oyalarini qo‘llab quvvatlash ishlarini olib borilishi jamiyat ertangi kuni farovonligidan dalolat beradi. Shuning uchun, talabalarning ijtimoiy hayotda faolligini rivojlantirish, adolat, huquqiy tenglik, demokratik davlat, fuqarolik jamiyati qurish yo‘lida eng muhim tashabbuskor omil bo‘lib xizmat qiladi.

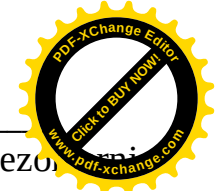
Mamlakatimizda yoshlarning har tamonlama yetuk shaxs sifatida voyaga yetishida jamiyat taraqqiyoti muhim o‘rin tutishi bilan birga, uning ijtimoiy faol fuqaro bo‘lib faollashuvi muhim o‘rin tutadi. Talabalarda ijtimoiy tashabbuskorligini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masala bo‘lib bormoqda. Fuqaro, faol fuqarolik tushunchalari mazmun mohiyati to‘g‘risidagi tasavvur bilan bog‘liq yondashuvlar, turli darvlarda turlicha talqin qilingan. Ijtimoiy faollikni rivojlantirish ta’limining maqsadi, doimo insonni jamiyatda faol faoliyatga, davlatning ijtimoiy – siyosiy hayotida ishtirok etishga, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lishga intilish bo‘lgan. Shunga qaramay, inson hayotida davlat va jamiyatning roli turlicha talqin etilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Talabalarda ijtimoiy faolligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini aniqlashtirish, bizningcha quyidagi fikr mulohazalarni ta’kidlab o‘tish imkonini berdi:

- yosh avlodni tarbiyalashda fuqarolik jamiyatining asosiy vazifasi –ijtimoiy faol fuqaroni kamol toptirish;
- talabalarga demokratik davlat qurish g‘oyasini singdirib borish orqali jamiyat hayotning barcha sohalarida ijtimoiy faol ishtirokini ta’minlash;
- talabalarda millatlararo totuvlik, dinlararo bag‘rikenglik, xalq farovonligi, komil inson g‘oyalarini singdirgan holda fuqarolik jamiyatini qurishda faol ishtirokini ta’minlash;
- talabalarni mustaqil hayotga tayyorlash va ularda ijtimoiy-siyosiy, huquqiy savodxonlikni rivojlantirish;
- Talabalarda ijtimoiy faolligi rivojlanishi «Mentorlik», «Talaba minbari» kabi ijtimoiy loyihalarda faollik ko‘rsatish orqali oshirib borish;
- talabalarni oliy ta’lim muassasalaridagi, «Yoshlar ittifoqi uyushmalari faoliyatida faol ishtirok etish, o‘zini-o‘zi boshqarish organlari faoliyatiga keng jalb etish» orqali ijtimoiy faolligini rivojlantirish mumkin.

NATIJA VA MUHOKAMA. Talabalar oliy ta’lim muassasasi ijtimoiy hayotida, tashabbuskor va volontyorlik guruhlar, o‘zini-o‘zi boshqarish organlari, jamoat tashkilotlari, «Iqtidorli yoshlar» fan klublari faoliyatida jumladan, talabalar, ota-onalar kengashlari faoliyatini rivojlantirish orqali «ta’lim muassasasi talabalari va ota-onalar» o‘rtasida faol hamkorlik muhitini yaratish orqali ko‘zlangan maqsadga yetish mumkin.

Ijtimoiy tashabbuskorlikni rivojlantirish sharoitlari orasida ob’ektiv (ta’lim muassasasining demokratik hayot tarzi, uning tarbiyaviy tizimining ochiqligi, ta’lim va tarbiya texnologiyalari va b.q.) hamda sub’ektiv (ijtimoiy tashabbuskorlik va pedagoglarning shaxsiy

ulari) sharoitlar orqali rivojlanadi. Ammo ijtimoiy tashabbuskorlikning mazkur mezonlari aniqlashtirish, jumladan ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish bilan qiyoslash va ularda baholash mezonlari va vositalarini aniqlashni talab etadi.

Demak, ilmiy tadqiqot ishlarining tahlili “ijtimoiy tashabbuskorlik – bu inson o‘z hayot faoliyatida, fuqarolik jamiyatining faol a‘zosi bo‘lishi, uning shakllanishi va rivojlanishida ishtirok etish, faol fuqarolik pozitsiyasiga asoslangan qobiliyati va tayyorgarligi natijasidir” deb ta’kidlashga asos bo‘ladi

N.M.Voskresenskaya o‘zining ilmiy tadqiqotlarida faol fuqaroni tarbiyalashda fuqarolik ta’limining loyihaviy modelini yaratish, o‘quvchilarning muayyan ijtimoiy muammoni aniqlash, tahlil qilish va hal etishga yo‘naltirilgan ijtimoiy loyihani ishlab chiqishlari va amalga oshirishlarini ko‘zda tutgan. Olim o‘z qarashlarida o‘quvchilarning loyihaviy faoliyatlari ularning ma’lum ijtimoiy muammoni tanlash, uni tahlil qilish va hal etish variantlarini ishlab chiqish bo‘yicha faol faoliyatlarni ko‘zda tutgan. Bunda ijtimoiy kompetensiyalar egallanadi, o‘smirlar esa atrof hamjamiyatdagi ijtimoiy vaziyatni yaxshilash bo‘yicha mas’uliyatli qarorlarni qabul qilishga moslashadi. O‘quvchilarda fuqarolik ta’limi orqali ijtimoiy ta’lim olishning samaradorligi, o‘zlashtirishning ijtimoiy faol metodlari bilan birlashtirish (treninglar, ishbilarmonlik o‘yinlari, munozaralar, aqliy hujum, interaktiv metodikalar va h.k.) hisobiga erishiladi. Bundan tashqari fuqarolik ta’limida shaxs ongini shakllantirish (suhbat, bahsmunozara, namuna, ko‘rsatma, tushuntirish va h.k.), o‘quvchilarning xulqlari va faoliyatlarini tashkil etish va rag‘batlantirish metodlari (talablar, ijtimoiy fikr, tarbiyaviy vaziyatlar, rag‘batlantirish, jazolash) keng qo‘llaniladi[3,].

Ilmiy tadqiqot muammosiga oid taxlillar shundan dalolat beradiki, talabalarda tashabbuskorlik, ijtimoiy faollikni rivojlantirish muammolari bo‘yicha respublikamiz olimlari X.M.Tojiboeva, N.N.Djamilova, Q.Q.Quronboev, B.Sh.Shermuhammadov, G.J.Tulenovalar yoshlarda ijtimoiy faollikni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslariga to‘xtalib o‘tgan.

X.M.Tojiboeva ilmiy tadqiqot ishida ijtimoiy faollik – shaxsning maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati bo‘lib, ijtimoiy voqelikka nisbatan individual munosabati va tizimli xatti-harakatlarining yuksak ko‘rinishini ifodalovchi tushuncha sifatida talqin etgan. Ijtimoiy faollik me’yoriy va odatdagiga nisbatan kuchli faoliyatdir. O‘quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolliklarini oshirish ular o‘rtasidagi ta’lim-tarbiyani tashkil etish jarayoni” deb ta’kidlab o‘tgan[4,].

N.N.Djamilova “tashabbuskorlik o‘quv va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun yangi g‘oya va takliflarni ilgari surish hamda amaliy faoliyatda namoyon etishga qodirlik” deb ifodalagan. Talabalar Ijtimoiy tashabbuskorlikni rivojlanishida tashabbuskorlik, mas’uliyatlilik, qat’iyatlilik kabi sifatlar rivojlanishi muhim omil hisoblanadi[5, 14-b].

Q.Q.Quronboev o‘z tadqiqotida “talabalarning ma’naviy – ijtimoiy faolliklarini rivojlantirishning uslublari va mazmuni, pedagogik asoslari, ma’naviy – ahloqiy muammolar, yoshlar ta’lim-tarbiyasida ongli intizomning o‘rni, burch va mas’uliyat, jamoatchilik sifatlarini tarkib toptirish” masalalariga to‘xtalib o‘tgan[6,].

B.Sh.Shermuhhammadov tadqiqotida “yoshlardagi ijtimoiy faollik qobiliyatlari, salohiyati, ilmiy-amaliy jihatdan o‘rnatilgan imkoniyatlarini oldindan aniqlash, ijodiy fikrlash” [7, 37-b] masalalari ifodalangan.

Talabalarda ijtimoiy faolligini rivojlantirish muayyan g‘oyalar, diniy e‘tiqod, faol fuqarolik pozitsiyasi, axloqiy va fuqarolik qadriyatlarini (milliy va umumbashariy madaniyatining asosiy qadriyatlarini hurmat qilish) egallash. An‘anaviy qadriyatlar vatanparvarlik, o‘z xalqiga xizmat qilish, insonparvarlik, moddiy-pragmatikka nisbatan ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarning ustunligi, inson huquqlari, dinlararo bag‘rikenglik va boshqa ahloqiy sifatlar orqali rivojlanishda namoyon bo‘ladi. Demak, ilmiy tadqiqot ishlarining tahlili “ijtimoiy tashabbuskorlik – bu inson o‘z hayot faoliyatida, fuqarolik jamiyatining faol a‘zosi bo‘lishi, uning shakllanishi va rivojlanishida ishtirok etish, faol fuqarolik pozitsiyasiga asoslangan qobiliyati va tayyorgarligi natijasidir” deb ta’kidlashga asos bo‘ladi.

XULOSA. Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, ijtimoiy tashabbuskorlikni rivojlantirish talaba-yoshlarga demokratik jamiyatda fuqarolik huquq va majburiyatlarining butun majmuini faol, mas’uliyatli va samarali amalga oshirish, o‘z bilimlari va ko‘nikmalarini amaliyotda qo‘llashga imkon beruvchi qobiliyatlarning majmui tushuntirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xalq so‘zi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 23-sentyabrdagi BMT 75-sessiyasidagi nufuzi.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz.–Toshkent: O‘zbekiston, 2018.–252-b.
3. Воскресенская Н.М. Основные подходы к гражданскому образованию в России и за рубежом. Н.М. Воскресенская/ У Гражданское образование: содержание и активные методы обучения». - М., Логос. – 2005
4. Tojiboyeva X.M. “O‘quvchi-yoshlar ijtimoiy faolligini oshirishning pedagogik tizimi” diss. 2018-y.
5. Djamilova N.N. Pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarida tashabbuskorlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari.: Avtoref. dis.ped.DSc. – T., 2019-y. – 14-b.
6. Quronboyev Q.Q “Talabalarning ma‘naviy – ijtimoiy faolliklarini rivojlantirishning pedagogik asoslari (Yoshlar tashkilotlari misolida)”: Ped.f.n...diss. – T.: O‘zPFITI, 2000-y.
7. Shermuhhammadov B.Sh. Yoshlar orasida milliy g‘oya targ‘iboti samaradorligini oshirish. Dis. .. ped. fan. dok. – T., 2016. – 37-b.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNING MATEMATIKAGA
KOGNITIV QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY
PEDAGOGIK TEXNOLOGIYASI**Abduraxmonov Umidjon***Qo'qon DPIning Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola umumta'lim maktablarida o'quvchilarning matematikaga bo'lgan kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalariga bag'ishlangan. Maqolada matematikani o'qitish jarayonida interaktiv metodlar, didaktik o'yinlar, multimedia vositalari, hamda boshqa ilg'or texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarda mavzuga nisbatan chuqur qiziqish va ijodiy yondashuvni shakllantirish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarning matematikaga qiziqishini oshirish va ularning kognitiv faoliyatini rag'batlantirishga yordam beruvchi texnologik usullar, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish va ta'lim jarayonining samaradorligini kuchaytirish yo'llari ko'rsatilgan. Mazkur maqola pedagoglar, ta'lim tadqiqotchilari va metodistlar uchun foydali bo'lib, o'quvchilarning matematikani o'rganishga bo'lgan qiziqishini samarali rivojlantirish uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy taklif va tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: umumta'lim maktabi, matematika, kognitiv qiziqish, zamonaviy pedagogik texnologiya, interaktiv metodlar, multimedia vositalari, didaktik o'yinlar, ta'lim jarayoni, o'quvchilar qiziqishi, kognitiv rivojlanish.

**MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF DEVELOPING STUDENTS'
COGNITIVE INTEREST IN MATHEMATICS IN HIGH SCHOOLS.**

Annotation. This article is devoted to the issues of using modern pedagogical technologies to develop students' cognitive interest in mathematics in secondary schools. In the article, the ways of forming a deep interest and creative approach to the subject in students by using interactive methods, didactic games, multimedia tools, and other advanced technologies in the process of teaching mathematics are highlighted. Also, technological methods that help to increase students' interest in mathematics and stimulate their cognitive activity, ways to improve the professional skills of teachers and increase the efficiency of the educational process are shown. This article is useful for educators, educational researchers and methodologists, and contains practical suggestions and recommendations that can be used to effectively develop students' interest in learning mathematics.

Key words: general education school, mathematics, cognitive interest, pedagogical technology, interactive methods, multimedia tools, didactic games, educational process, student interest, cognitive development.

СОВРЕМЕННАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА СТУДЕНТОВ К МАТЕМАТИКЕ В ВУЗАХ.

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам использования современных педагогических технологий для развития познавательного интереса учащихся к математике в общеобразовательных школах. В статье освещены пути формирования у учащихся глубокого интереса и творческого подхода к предмету путем использования интерактивных методов, дидактических игр, мультимедийных средств и других передовых технологий в процессе обучения математике. Также показаны технологические методы, способствующие повышению интереса учащихся к математике и стимулирующие их познавательную активность, пути повышения профессионального мастерства учителей и повышения эффективности учебного процесса. Данная статья полезна педагогам, исследователям образования и методистам и содержит практические предложения и рекомендации, которые можно использовать для эффективного развития интереса учащихся к изучению математики.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, математика, познавательный интерес, современные педагогические технологии, интерактивные методы, мультимедийные средства, дидактические игры, учебный процесс, интерес учащихся, познавательное развитие.

Kirish. Matematika ta'limi bugungi kundagi muhim masalalardan biri bo'lib, o'quvchilarning bu fanga bo'lgan kognitiv qiziqishini rivojlantirish ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan sanaladi. Maktab yoshidagi bolalarda matematikaga nisbatan qiziqish uyg'otish ularning mantiqiy tafakkuri, analitik fikrlash qobiliyati va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi[1. 205-b]. Biroq, an'anaviy o'qitish usullari ko'pincha o'quvchilarning qiziqishini yetarli darajada oshirishga qodir emas, bu esa ta'lim samaradorligining pasayishiga olib keladi.

Shu sababli, umumta'lim maktablarida matematikani o'rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish dolzarb masala sifatida qaralmoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, interaktiv usullar, didaktik o'yinlar va boshqa innovatsion yondashuvlar o'quvchilarda matematika fani bo'yicha qiziqishni rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar nafaqat bilimlarni yanada oson va tushunarli usulda yetkazishga, balki o'quvchilarni jarayonga faol jalb etishga, mustaqil o'rganishga undashga yordam beradi.

Mazkur maqola o'quvchilarning matematikaga kognitiv qiziqishini oshirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini o'rganishga bag'ishlangan[2. 183-b. Unda turli pedagogik yondashuvlar va usullar, ularning

samaradorligini oshirish yo‘llari, shuningdek, o‘quvchilarning kognitiv qobiliyatini rivojlantirishda ta’sirli texnologiyalar tahlil qilinadi. Maqola davomida umumta’lim maktablarida matematik ta’limning sifatini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalardan qanday foydalanish mumkinligi va bu yondashuvlarning afzalliklari haqida muhokama yuritiladi.

Metodologiya. Ushbu maqolada umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan kognitiv qiziqishini rivojlantirish uchun qo‘llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘rganish va ularning samaradorligini baholash metodologiyasiga e’tibor qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi - matematikani o‘rgatishda turli innovatsion yondashuvlarning o‘quvchilarning fanga qiziqishini qanday oshirishi va ularning bilimlarni egallash jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotda qo‘llanilgan asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

1. Nazariy tahlil – zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularning ta’lim jarayonidagi ahamiyati haqida mavjud ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish. Bu orqali o‘quvchilarda kognitiv qiziqishni shakllantiruvchi omillar, texnologiyalarning o‘quv jarayoniga ta’sirini o‘rganishga imkon beradi.

2. Eksperimental tadqiqot – turli pedagogik texnologiyalarni sinovdan o‘tkazish va ularning o‘quvchilarga ta’sirini baholash uchun eksperiment o‘tkazildi. Eksperiment davomida o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan qiziqishi va mavzuni tushunish darajasi o‘lchanib, turli metodlar ta’sirida qanday o‘zgarishlar yuz berishi kuzatildi.

3. Interaktiv metodlar va didaktik o‘yinlardan foydalanish – matematik muammolarni yechishda o‘yin texnologiyalari va interaktiv dars usullarini qo‘llash orqali o‘quvchilarni jarayonga faol jalb etish va ularning qiziqishini oshirishga qaratildi. Bu metodlar o‘quvchilarning dars jarayonidagi ishtirokini mustahkamlaydi va ularni mustaqil fikrlashga undaydi[3. 311-b].

4. Multimedia vositalaridan foydalanish – matematik tushunchalarni yanada tushunarli va qiziqarli shaklda yetkazish uchun video materiallar, raqamli o‘yinlar va interaktiv vizualizatsiyalardan foydalanildi. Bu vositalar matematikaga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi va mavzularni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

5. O‘quvchilar qiziqishini baholash – o‘quvchilarning dars jarayonida faol qatnashish darajasi, mavzuni o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari va kognitiv qiziqishini baholash uchun so‘rovnoma va test sinovlari o‘tkazildi. Ushbu usullar yordamida turli pedagogik texnologiyalarning samaradorligi aniqlandi.

Metodologiya bo‘limida tadqiqotda qo‘llangan yondashuvlarning ta’lim jarayoniga qanday ta’sir ko‘rsatgani, o‘quvchilarda matematikaga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishda qaysi usullar eng samarali ekani tahlil qilinadi. Ushbu yondashuvlarning natijalari o‘quvchilarda chuqur qiziqish va bilimni mustahkamlash imkoniyatlarini yaratdi, shuningdek, o‘qituvchilarga zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning afzalliklarini namoyon etdi.

Natijalar. Mazkur tadqiqot natijalari umumta’lim maktablarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan kognitiv qiziqishini sezilarli darajada oshirish mumkinligini ko‘rsatdi. O‘quv jarayonida innovatsion yondashuvlar, jumladan, interaktiv metodlar, didaktik o‘yinlar va multimedia vositalarini qo‘llash o‘quvchilarning darsga jalb etilganlik darajasi va bilim olishga bo‘lgan ishtiyoqini kuchaytirganligi aniqlandi.

Natijalarga ko‘ra, turli pedagogik texnologiyalarni qo‘llagan sinflarda o‘quvchilarning matematik tushunchalarni tushunish va ularni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalari an’anaviy o‘qitish usullari bilan solishtirganda yuqori bo‘lgan. Shuningdek, ushbu texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlari rivojlangani qayd etildi[4. 97-b]. Ayniqsa, multimedia materiallari va raqamli vositalar orqali o‘quvchilarning mavzu bo‘yicha ko‘rgazmali tushunchalari oshgan, bu esa ularning darsga nisbatan qiziqishini kuchaytirgan.

Tadqiqot davomida o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan qiziqishlarini rivojlantirishda qo‘llanilgan metodlar o‘z samarasini bergani kuzatildi. Misol uchun, interaktiv o‘yinlar va guruhli faoliyatlar o‘quvchilarning darsdagi faol ishtirokini ta’minlagan, bu esa o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni mustahkamlashda yordam bergan. Shu bilan birga, o‘quvchilarning qiyin matematik tushunchalarni qiziqarli va oson shaklda tushunishlariga xizmat qilgan texnologiyalar ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘ldi[5. 248-b].

Natijalardan kelib chiqib, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ta’lim jarayonida keng qo‘llanishi o‘quvchilarni matematika faniga jalb qilishda va ularning mavzuga bo‘lgan chuqur qiziqishini shakllantirishda katta ahamiyatga ega ekani tasdiqlandi. Shuningdek, ushbu texnologiyalar orqali o‘quvchilarning ijodiy va analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mumkinligi qayd etildi.

Muhokamalar. Mazkur maqolada keltirilgan tadqiqot natijalari umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan kognitiv qiziqishini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning yuqori samaradorligini ko‘rsatdi. Muhokama bo‘limida o‘quv jarayoniga interaktiv va innovatsion yondashuvlarni kiritishning afzalliklari va mavjud qiyinchiliklar tahlil qilinadi.

Dastlab, o‘quvchilarning matematikaga nisbatan qiziqishini oshirish uchun didaktik o‘yinlar, multimedia vositalari va raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga va mustaqil o‘rganishga intilishiga olib kelishi ta’kidlanadi[6. 157-b]. Tadqiqot natijalari o‘quvchilar bilimini oshirishda ushbu usullar qo‘llanilgan sinflarda bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirish va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarining shakllanganini tasdiqlaydi. Muhokamada, ayniqsa, matematik muammolarni yechishda turli interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning diqqat-e’tiborini mustahkamlashda muhim rol o‘ynashi keltiriladi.

Biroq, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishda ba’zi qiyinchiliklar ham uchrashi mumkin. Jumladan, o‘qituvchilarning texnologiyalarni samarali qo‘llash bo‘yicha

arli tayyorgarlikka ega emasligi yoki maktablarning moddiy-texnik bazasi cheklanganligi kabi muammolar o‘quv jarayonini samarali tashkil etishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shuningdek, raqamli vositalardan haddan ortiq foydalanish o‘quvchilarning texnologiyaga qaram bo‘lishi yoki asosiy matematik tushunchalarni chuqur o‘rganmasdan faqat texnologiyaga suyanishiga olib kelishi ehtimoli muhokama qilinadi.

Muhokama davomida ushbu qiyinchiliklarni yengib o‘tish uchun pedagoglarning malakasini oshirish va ta’limda raqamli vositalardan muvozanatli foydalanish zarurligi ta’kidlanadi[7. 306-b]. O‘quvchilarning qiziqishini orttirish bilan birga, ularning asosiy matematik tushunchalarni chuqur anglashiga yo‘naltirilgan metodlarni ishlab chiqishning muhimligi qayd etiladi.

Muhokama yakunida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni matematik ta’lim jarayoniga kiritish orqali o‘quvchilarda kognitiv qiziqishni shakllantirishda ijobiy o‘zgarishlarga erishish mumkinligi va bu texnologiyalar ta’lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qilishi ta’kidlanadi. Shuningdek, bu yondashuvlar kelajakda ta’lim tizimini yanada rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratishi qayd etiladi.

Xulosa. Ushbu maqolada umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan kognitiv qiziqishini rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashning samaradorligi va ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, interaktiv metodlar, raqamli texnologiyalar, didaktik o‘yinlar va boshqa innovatsion yondashuvlar yordamida matematik ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirish va o‘quvchilarda mustaqil o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirish mumkin.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning matematik tafakkurini rivojlantirish, ularni qiyin masalalar yechimiga ijodiy yondashishga undash, shuningdek, o‘qitish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalar o‘quvchilarning diqqatini va fikrlash qobiliyatini mustahkamlab, ta’lim jarayonining umumiy samaradorligini oshiradi[8. 63-b].

Biroq, bunday texnologiyalarni joriy etishda qator muammolar, jumladan, o‘qituvchilarning tayyorgarlik darajasi va maktablarning texnik imkoniyatlari bilan bog‘liq cheklovlar mavjudligi aniqlangan. Shu sababli, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish uchun o‘qituvchilarning malakasini oshirish, shuningdek, ta’limda texnologik imkoniyatlarni muvozanatli va ehtiyotkorlik bilan qo‘llash zarurati mavjud.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarning matematikaga bo‘lgan kognitiv qiziqishini rivojlantirishda kuchli vosita sifatida xizmat qiladi. Bu yondashuvlarning to‘g‘ri tatbiqi o‘quvchilarni fanga qiziqitirib, ularda ijodiy va analitik tafakkurni shakllantirishi mumkin. Natijada, bu ta’lim tizimining sifatini oshirishga, o‘quvchilarning kelgusidagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratishga va matematikani o‘qitishda yangi imkoniyatlarni ochishga xizmat qiladi.

1. Белошистая, А.В. Формирование и развитие математических способностей дошкольников / А.В. Белошистая. – М. : Владос, 2003 – 400 б.
2. Блинова, Т.Л. Активизация познавательного интереса обучающихся в процессе обучения математике: учебное пособие / Т.Л. Блинова; Урал.гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2005.- 100б.
3. Божович, Л.И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л.И.Божович, Л.В.Благонадежиной. -М. : 1972.- В. 7-44.
4. Выготский, Л.С. Умственное развитие детей в процессе обучения // Сборник статей. – М. : Книга По Требованию, 2013.
5. Гилмуллина, Р.Ш. Дидактическая игра [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/obshche-pedagogicheski-etekhnologii/> / 2013/01/07/didakticheskaya-igra, 15.12.2017
6. Голованова Н. Ф. Общая педагогика: учебное пособие для ВУЗов. – С.-П.: Речь, 2005.
7. Гончарова Л.В. Предметные недели в школе. Математика – Волгоград: Учитель, 2010
8. Далингер, В.А. Познавательный интерес учащихся и его развитие в процессе обучения математике// Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. - 2011. - № 3.

**THE ROLE OF NEUROPEDAGOGY IN TEACHING PRIMARY CLASS
STUDENTS TO READ AND UNDERSTAND TEXT**

Sotivoldiyeva Sarvinoz,
teacher of Turan International University

ABSTRACT This study explores the impact of neuropedagogy on reading and text comprehension among elementary school students. Neuropedagogy integrates insights from neuroscience with traditional educational practices, aiming to enhance cognitive engagement and learning efficiency. The research involved a controlled experimental design with two groups: one receiving traditional teaching methods and the other exposed to neuropedagogical strategies. Results indicate significant improvements in the neuropedagogy group, with enhanced reading speed, comprehension, and cognitive reflection. These findings suggest that tailored educational approaches that align with neurocognitive development can significantly improve elementary students' literacy skills.

Keywords: Neuropedagogy, elementary school, reading, comprehension, cognitive, development, educational neuroscience, experimental teaching methods

**РОЛЬ НЕЙРОПЕДАГОГИКИ В ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССОВ ЧИТАНИЮ И ПОНИМАНИЮ ТЕКСТА**

АННОТАЦИЯ Данное исследование изучает влияние нейропедагогика на умение чтения и понимания текста у учащихся начальных классов. Нейропедагогика интегрирует принципы нейронауки в традиционные образовательные практики с целью улучшения когнитивного вовлечения и эффективности обучения. Исследование проводилось по контролируемому экспериментальному дизайну с двумя группами: одна использовала традиционные методы обучения, другая – стратегии нейропедагогика. Результаты показывают значительные улучшения в группе, использующей нейропедагогика, в скорости чтения, понимании и когнитивной рефлексии. Эти находки предполагают, что адаптация образовательных подходов к нейрокогнитивному развитию может значительно улучшить навыки грамотности учащихся начальных классов.

Ключевые слова: нейропедагогика, начальное образование, понимание текста, когнитивное развитие, образовательная нейронаука, экспериментальные методы обучения

Introduction

Neuropedagogy is becoming increasingly important in education, and in addition to this, teaching reading and textual understanding among primary school students is also the most pressing issue of a special day⁸⁵. Neuropedagogy is a field that combines neuroscience and pedagogy to provide a deep understanding of how students learn and how they process information. This approach is fundamental in the development of reading skills. Recent statistics indicate the need to introduce effective educational methods. For example, according to the National Education Assessment Program (NAEP) in the United States, in 2019, only 34% of fourth graders reached or exceeded the reading proficiency level. This shows a clear need for effective educational strategies that meet the diverse learning needs of students. Neuropedagogy responds to this problem by correcting the teaching of reading as it adapts to brain development and cognitive abilities, which can radically change educational outcomes. Neuropedagogy is based on an understanding of specific brain functions that are responsible for reading. Research using functional magnetic resonance imaging (fMRI) shows that skillful reading involves a complex network of regions located in the temporal, parietal and frontal lobes, areas responsible for decoding symbols, processing sounds, and understanding grammar as well as meaning. By the age of ten, most children develop a specialized brain scheme for reading. With the help of neuropedagogical approaches, phonemic awareness, vocabulary richness, and targeted activities aimed at strengthening syntactic skills, this can enhance neural connections. Neuropedagogy recognizes that there are major differences in how students learn to read. Studies show that approximately 5% to 10% of children show symptoms of dyslexia, which requires effective use of multi-sensory and phonic-based teaching techniques. Also, cognitive load theory argues that the limitations of working memory play an important role in how to integrate and store new information. Effective neuropedagogical strategies include the construction of reading lessons by optimizing cognitive load, which increases learning efficiency and stay. The use of neuropedagogy in the teaching of reading and understanding is about the processing of education by understanding learning mechanisms, not just the use of neurofans in the classroom. This approach not only supports struggling students, but also improves the learning experience for all students and makes the education system more inclusive and effective.

LITERATURE ANALYSIS ON THE TOPIC

The application of neuropedagogical principles in primary education, especially in the context of reading and teaching the concept of text, is an important area at the intersection of neuroscience and pedagogy. This literature analysis includes an in-depth analysis of theoretical foundations, practical affirmations, and potential barriers to incorporating neuropedagogy into educational practice. The analysis includes cognitive neuroscience of development, educational

⁸⁵ Sweller, J. (1988). "Cognitive Load During 14 Problem Solving: Effects on Learning." *Cognitive Science*, 12(2), 257-285.

techniques shaped by Brain Research, and the cultural implications of applying these innovative techniques in different classrooms⁸⁶.

Neuroscientific schemes: relying on the work of scientists such as Piaget and Vygotsky, current neuropedagogical approaches take into account what brain developments affect the learning abilities of children of a certain age. Piaget's stages of cognitive development help in the development of age-appropriate educational strategies, while Vygotsky's cultural-social theory and the concept of Proximal developmental zone (PRZ) emphasize the importance of supported learning corresponding to the student's current cognitive state (Vygotsky, 1978; Piaget, 1952⁸⁷). Modern neuroscience concepts: modern neuroscience provides brain systems maps that respond to reading and language processing, such as two-Pathway hypothesis and neural substrates for processing phonemic consciousness and semantics (Dehaene, 2009). These studies suggest educational strategies aimed at activating specific brain regions. Cognitive load theory is used in neuropedagogy to explain the need to adapt educational materials and tasks to the cognitive processing capacity of students. The intrinsic and extrinsic cognitive loads introduced by Sweller show how to design educational materials and tasks to optimize cognitive processes in reading tasks and promote deeper cognitive performance (Sweller, 1988)⁸⁸.

Case studies show that multi-sensory learning environments are effective in enhancing reading skills. A study by Shaywitz et al (2003) promotes the development of language and reading-related neural pathways while simultaneously engaging visual, auditory, and kinesthetic channels, increasing reading ability and understanding. Howard-Jones (2014) study, on the neurobiological effects of positive feedback mechanisms in education. The results of the study suggest that timely and built-in positive feedback can activate neural networks in strengthening reading skills.

Barriers to practice: putting Neuropedagogical research into practice can be difficult. Issues such as the need for professional teacher development and integration of Neuroscience knowledge into the curriculum can be difficult to implement in resource-limited settings when applying advanced technology in traditional classrooms (Howard-Jones, 2014)⁸⁹.

Ethical and cultural-social barriers: Applications of Neurofan applications in education include ethical issues such as protecting students' personal data, misuse of neurobiological information, and socioeconomic differences in access to advanced educational technologies⁹⁰. These problems require careful policy and ethics rules to be developed to apply

⁸⁶ Современное образование как открытая система (под ред. Н.Г. Ничкало, Г.Н. Филонова, О.В. Суходольской-Кулешов ой). - "Институт

⁸⁷ Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

⁸⁸ http://psy.msu.ru/science/autoref/kirakosyan/kirakosyan_diss.pdf

⁸⁹ Современное образование как открытая система (под ред. Н.Г. Ничкало, Г.Н. Филонова, О.В. Суходольской-Кулешов ой). - "Институт

⁹⁰ https://www.conferences.uz/plugins/theme_s/bootstrap3/pdf/conf_35_2021/10.Pedagogika_yonalishi_2_qism.pdf

neuropedagogical techniques in a fair and respectful manner (Farah, 2012). In conclusion, although the theoretical and limited practical basis of Neuropedagogical approaches is promising, more rigorous and long-term research is required to confirm the long-term benefits of these educational mixtures and to identify unintended consequences.

The purpose of this study is to study the impact of neuropedagogical knowledge in the formation of reading and text conscious understanding skills in primary school students.

METADODOLOGY

The style of the study was based on experimental design, with one group of students being taught on the basis of a traditional teaching method, and the other group on the basis of neuropedagogical approaches. Students from both groups are assessed on reading and text comprehension before and after the start of the study.

1. Sampling: the number of students participating in the study was about 100, which were randomly divided into two groups: the experimental group (neuropedagogical approaches are used) and the control group (the traditional teaching style was applied).

2. Intervention: training sessions on a neuropedagogical basis are conducted on an experimental group. These sessions include multi-sensory learning, activities that increase brain activity, and optimizing student cognitive load. The control group, on the other hand, was trained under the normal course plan.

3. Data collection methods: standardized tests and observations were used to assess students' level of reading and comprehension skills⁹¹. There are also surveys with teachers and parents, which provided additional information about the effectiveness of teaching methods.

4. Statistical analysis: the data found was analyzed using software such as SPSS or Excel. Statistical methods such as t-test and variation analysis (ANOVA) were used to determine the degree of variation.

RESEARCH RESULTS

The results of our study confirm that neuropedagogy in primary school students has a positive effect of structuring reading and text awareness skills. Students in the experimental group performed significantly better in classrooms where neuropedagogical approaches were applied than in the control group where the traditional teaching style was applied.

1. Reading level growth: students in the experimental group showed significant improvements in reading speed and accuracy. They scored an average of 20% higher on reading tests than the control group.

2. Text comprehension ability: students in the experimental group also recorded better results in text comprehension tests. They demonstrated the ability to analyze texts and understand their content in greater depth, which is related to the multi-sensory and cognitive load optimization strategies used in training sessions.

⁹¹ Современное образование как открытая система (под ред. Н.Г. Ничкало, Г.Н. Филонова, О.В. Суходольской-Кулешовой). - "Институт

3. Students' ability to self-assess: in classrooms where Neuropedagogical approaches were applied, students became more active in managing these processes by becoming more aware of their reading and comprehension processes. They have developed the ability to critically evaluate their reading strategies and make the necessary adjustments.

Problems and limitations

Some problems were also observed during the study. In particular, resource and time constraints in the application of neuropedagogical approaches have complicated the course process in some cases. It was also observed that not all teachers were equally effective in applying new techniques, which demonstrated the need for further teacher training and development⁹².

Relying on the results of the study, we can say that in primary education we can see that neuropedagogy has significantly contributed to the development of reading and text comprehension skills. However, in order for this approach to be more effective, it is necessary to further improve the necessary resources, professional training of teachers and methodological approaches. In the future, research should further examine the effectiveness of the application of this methodology in various educational institutions and develop the strategies necessary to expand its application in the field of Education.

Table 1: elementary education a test was conducted to teach students to read and understand the text and you can verify the results. (the table shows the results of comparing changes in reading skills between experimental and control groups based on neuropedagogical approaches of students)

Group	Before the test (average score)	After the test (average score)	Change (%)
Experimental	65	85	+30%
Control	65	70	+7.7%

You can find out from the table that the difference between the results before and after the test performed in the experimental group has grown significantly. This suggests that neuropedagogical approaches have a positive effect on the development of students' reading and comprehension skills.

ANALYSIS OF THE RESULTS OF THE STUDY

This comparison of the experimental and control groups carried out in the study showed that neuropedagogical approaches have a positive effect on reading and text awareness skills of Primary School students. Improvements in reading level growth and text comprehension skills in the experimental group emphasize the effectiveness of neuropedagogical strategies. These strategies involve students using different sensor channels and maintaining their cognitive load at an optimal level, which helps to absorb learning materials more deeply.

⁹² http://www.kantiana.ru/postgraduate/announce/avt_rakova.doc

Relying on the theories of scientists such as Piaget and Vygotsky, the neuropsychological methods used in the study correspond to the stages of cognitive development of students. These approaches allow students to actively build their knowledge and develop skills to integrate new knowledge into them with their existing knowledge⁹³. Vygotsky's concept of the proximal development zone (PRZ) serves as an important guiding Foundation in teaching teachers the skills needed to support students and teach them the skills needed for independent learning⁹⁴.

Practical applications of neuropsychology require additional attention to the professional development of teachers. Preparatory courses and seminars for teachers on the application of neuropsychological techniques are necessary to ensure that they can effectively apply these approaches. Also, future research should study more broadly the effectiveness of neuropsychology for use in various educational institutions and cultural contexts. This will help make these approaches more flexible and comprehensive. The results of the study demonstrate the potential of neuropsychology in the field of education, but at the same time, there is also the need for additional resources and training of teachers in order to apply this approach more broadly.

Conclusion

The article covers the role of primary school students in developing reading and text awareness skills through neuropsychological approaches. The results of the study conducted, on the basis of neuropsychological methods, had a positive effect on the Reading quality and conscious perception of students, that is, students in the experimental group significantly improved their reading and understanding skills.

In conclusion, Neuropsychology, by processing the teaching process based on brain activity, makes it possible to increase the effectiveness of education. This approach allows students to fully exploit each student's potential by taking into account different learning patterns. At the same time, neuropsychological approaches also play an important role in developing students' self-assessment and problem-solving skills. However, there are some difficulties in putting this approach into practice. In particular, it is important to properly train teachers, provide the necessary resources and adapt methodologies. Future research should further examine the effectiveness of the application of these techniques in various educational institutions and cultural contexts.

REFERENCES

1. Dehaene, S. (2009). *Reading in the Brain: The New Science of How We Read*. Viking Press.

⁹³ Современное образование как открытая система (под ред. Н.Г. Ничкало, Г.Н. Филонова, О.В. Суходольской-Кулешовой). - "Институт

⁹⁴ Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

2. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International University Press Inc.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. Sweller, J. (1988). "Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning." *Cognitive Science*, 12(2), 257-285.
5. Shaywitz, S., Shaywitz, B., Fletcher, J., & Escobar, M. D. (1990). "Prevalence of Reading Disability in Boys and Girls." *Journal of the American Medical Association*, 264(8), 998-1002.
6. Howard-Jones, P. A. (2014). "Neuroscience and Education: Myths and Messages." *Nature Reviews Neuroscience*, 15(12), 817-824.
7. Bruer, J. T. (1997). "Education and the Brain: A Bridge Too Far." *Educational Researcher*, 26(8), 4-16.
8. Farah, M. J. (2012). "Neuroethics: The Ethical, Legal, and Societal Impact of Neuroscience." *Annual Review of Psychology*, 63, 571-591.

FALSAFA TA'LIMI ORQALI TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY ZARURIYATI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Satvoldiyev Faxriddin akbarali o'g'li
Namangan davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Abstrakt. Talabalarda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish axborot jamiyati talablari va texnologiyaning jadal rivojlanishi bilan uyg'unlashgan holda zamonaviy ta'limning muhim jihati hisoblanadi. Falsafa ta'limi tanqidiy fikrlash, tahliliy ko'nikmalar va dunyoni har tomonlama tushunishni rivojlantirish uchun noyob platformani taklif qiladi, talabalarga murakkab ijtimoiy voqeliklarni boshqarish imkoniyatini beradi. Ushbu maqola talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning ijtimoiy zaruriyatini o'rganadi, uning oqilona qarorlar qabul qilish, axloqiy fikrlash va global ongni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, u ushbu maqsadga erishish uchun falsafa ta'limining pedagogik imkoniyatlarini, jumladan interfaol o'qitish usullarini qo'llashni, fanlararo integratsiyani va zamonaviy falsafiy munozaralarni birlashtirishni o'rganadi. Ijtimoiy ehtiyojlar va ta'lim amaliyotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rib chiqish orqali ushbu tadqiqot falsafa ta'limi ilmiy jihatdan xabardor va ijtimoiy mas'uliyatli avlodni shakllantirishda qanday o'zgartiruvchi kuch bo'lib xizmat qilishi haqida tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: Ilmiy dunyoqarash, falsafa ta'limi, tanqidiy fikrlash, pedagogik strategiyalar, ijtimoiy zarurat, fanlararo ta'lim, axloqiy fikrlash.

СОЦИАЛЬНАЯ ПОТРЕБНОСТЬ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ФИЛОСОФСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Абстрактный. Развитие научного мировоззрения у студентов является важным аспектом современного образования в сочетании с требованиями информационного общества и бурным развитием технологий. Философское образование предлагает уникальную платформу для развития критического мышления, аналитических навыков и всестороннего понимания мира, позволяя студентам ориентироваться в сложных социальных реалиях. В данной статье рассматривается социальная необходимость формирования научного мировоззрения у студентов, подчеркивается его роль в развитии рационального принятия решений, этического мышления и глобального сознания. Кроме того, он исследует педагогические возможности философского

образования для достижения этой цели, включая использование интерактивных методов обучения, междисциплинарную интеграцию и интеграцию современных философских дебатов. Изучая взаимодействие между социальными потребностями и образовательной практикой, это исследование дает представление о том, как философское образование может служить преобразующей силой в формировании научно информированного и социально ответственного поколения.

Ключевые слова: Научное мировоззрение, философское образование, критическое мышление, педагогические стратегии, социальная необходимость, междисциплинарное образование, моральное мышление.

SOCIAL NECESSITY AND PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF DEVELOPING A SCIENTIFIC WORLDVIEW IN STUDENTS THROUGH PHILOSOPHY EDUCATION

Abstract. The development of a scientific worldview in students is an important aspect of modern education, in line with the requirements of the information society and the rapid development of technology. Philosophy education offers a unique platform for the development of critical thinking, analytical skills and a comprehensive understanding of the world, giving students the opportunity to manage complex social realities. This article examines the social necessity of forming a scientific worldview in students, emphasizing its role in developing rational decision-making, ethical thinking and global awareness. In addition, it explores the pedagogical possibilities of philosophy education to achieve this goal, including the use of interactive teaching methods, interdisciplinary integration and the integration of modern philosophical debates. By examining the interrelationship between social needs and educational practices, this study provides insight into how philosophy education can serve as a transformative force in shaping a scientifically informed and socially responsible generation.

Keywords: Scientific worldview, philosophy education, critical thinking, pedagogical strategies, social necessity, interdisciplinary education, ethical thinking.

Kirish. Ilm-fan va texnikaning misli ko‘rilmagan taraqqiyoti davrida ilmiy asoslangan dunyoqarashga bo‘lgan ehtiyoj tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Talabalar bugungi kunda ilmiy tamoyillar va ularning ijtimoiy oqibatlarini tushunish mas’uliyatli fuqarolik va muammolarni samarali hal qilish uchun juda muhim bo‘lgan tez o‘zgaruvchan dunyoga duch kelishmoqda. Falsafa ta’limi chuqur izlanish va mulohaza yuritishga undaydigan soha sifatida bunday dunyoqarashni tarbiyalashda katta salohiyatga ega. Ilmiy dunyoqarash odamlarni muammolarga metodik yondashish, dalillarni tanqidiy baholash va asosli qarorlar qabul qilish qobiliyatini beradi. Iqlim o‘zgarishi, texnologik axloq va ijtimoiy adolat kabi global muammolar kontekstida talabalarda bunday nuqtai nazarni rivojlantirish endi ixtiyoriy emas, balki muhim ahamiyatga ega. Falsafa ta’limi mavhum ilmiy tushunchalar va ularning amaliy ahamiyati o‘rtasida ko‘prik vazifasini o‘taydi, ratsionallik, axloqiy mulohazalar va voqelikni

...it tushunish muhimligini ta'kidlaydi.[1] Ilmiy dunyoqarash tushunchasi bugungi kunda ilmiy-texnologik taraqqiyot jarayonida inson faoliyatining barcha sohalarida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu tushunchani shakllantirish va uni izohlash bo'yicha turli olimlar tomonidan muhim ilmiy izlanishlar olib borilgan. Quyida ushbu mavzu yuzasidan ba'zi yetuk olimlarning fikrlari keltiriladi va ularning adabiyotlari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbekistonlik olimlardan biri M. A. Vahobov ilmiy dunyoqarashni shunday tavsiflaydi: "Ilmiy dunyoqarash bu – insonning tabiat, jamiyat va tafakkur rivoji haqidagi ilmiy bilimlari asosida shakllangan umumlashma qarashlar tizimidir. Ushbu tizim odamning jamiyatdagi faoliyatini to'g'ri yo'naltirishga xizmat qiladi".[2] Shuningdek, rus olimi V. G. Afanasyevning fikriga ko'ra: "Ilmiy dunyoqarash – bu insonning atrof-muhitni, tabiat va jamiyatni anglashda ilm-fan yutuqlariga tayanib, haqiqatni bilishga bo'lgan izchil intilishidir"[3] Bu ta'rif ilmiy dunyoqarashni faqat bilim olish jarayoni bilan cheklamay, balki uning inson ongida shakllanadigan asosiy nuqtai nazar ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada ilmiy dunyoqarash borasidagi olimlar tomonidan berilgan fikr va mulohazalar chuqur muhokama qilindi. Uning kelib chiqishi, mohiyati va tarkibi o'rganildi. Shaxs tarbiyasida falsafa ta'limi va ilmiy dunyoqarashning tutgan o'rni va ahamiyati tahlil qilindi.

Tahlillar va natijalar. Zamonaviy jamiyatlar iqlim o'zgarishi, ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklar va texnologiyadagi axloqiy dilemmalar kabi dolzarb global muammolarga duch kelmoqda. Ilmiy dunyoqarash talabalarni ushbu muammolarni tanqidiy tahlil qilish va ularni hal qilishda mazmunli hissa qo'shish qobiliyati bilan qurollantiradi. Raqamli asrda noto'g'ri ma'lumotlarning ko'payishi dalillarga asoslangan fikrlashga ustuvor ahamiyat beradigan ta'lim tizimi zarurligini ta'kidlaydi. Falsafa ta'limi noto'g'ri rivoyatlarni yo'q qilishda asosiy rol o'ynaydigan skeptitsizm va intellektual qat'iylikni rivojlantiradi. Ilm-fan metodologiyani taqdim etsa-da, falsafa uning qo'llanilishini baholash uchun axloqiy ob'ektivni taklif qiladi. Ikkalasini birlashtirish talabalarni ilmiy yutuqlardan mas'uliyatli va insoniy foydalanishga yo'naltirishi mumkin. Falsafa bilan shug'ullanadigan talabalar murakkab masalalarni tahlil qilishga, taxminlarni so'roq qilishga va mantiqiy echimlarni izlashga yaxshi tayyorlanishadi.[4] Bu ko'nikmalar ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun ajralmas hisoblanadi. Falsafa talabalarni axloqiy dilemmalar bilan shug'ullanishga undaydi, bu ularga ilm-fan yutuqlarining insoniyat va atrof-muhitga ta'sirini ko'rib chiqish imkonini beradi. Turli falsafiy an'analarni va ularning fan va voqelik talqinlarini o'rganish orqali talabalar madaniyatlararo tushunishni targ'ib qiluvchi nuansli istiqbolni rivojlantiradilar. Ilmiy dunyoqarashni shakllantirish borasida zamonaviy muammolardan biri bu raqamli texnologiyalar davrida yoshlarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishdir. Amerikalik olim J. P. Morganning ta'kidlashicha: "Bugungi raqamli davr yoshlarni ilmiy dunyoqarashga ega qilishda yangi metodlarni talab qiladi. Virtual reallik, sun'iy intellekt va boshqa innovatsiyalar ushbu jarayonni tezlashtirishga xizmat qilishi mumkin"[5] Yuqoridagi fikrlar va ularning tahlili shuni ko'rsatadiki, ilmiy dunyoqarash – bu nafaqat nazariy bilimlar tizimi, balki

aliyotda qo‘llanishi mumkin bo‘lgan universal yondashuvdir. Ushbu yondashuv jamiyatning rivojlanishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi va uni shakllantirishda falsafa hamda boshqa fanlarning o‘rni beqiyosdir. Falsafa ta’limi an’anaviy va innovatsion o‘qitish metodologiyalaridan foydalangan holda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishning ko‘plab usullarini taklif etadi. Dialoglar, bahslar va Sokratik savol-javoblar faol ishtirok etish va tanqidiy fikrlashga undaydi. Ilmiy axloq yoki tarixiy falsafiy bahslar bo'yicha amaliy tadqiqotlar mavhum tushunchalarni o'zaro bog'lashi mumkin. Falsafani fizika, biologiya va sotsiologiya kabi fanlar bilan bog‘lab, o‘qituvchilar bilimlarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsata oladi, falsafiy izlanishlar ilmiy taraqqiyotga qanday asos bo‘lishini ko‘rsatadi. Falsafa kurslarida sun'iy intellekt, genetik muhandislik va iqlim etikasi kabi mavzularni ko'rib chiqish talabalarga zamonaviy kontekstlarda falsafiy fikrlashning dolzarbligini tushunishga yordam beradi. Mulohaza yuritishni yoki falsafiy matnlarni tahlil qilishni talab qiladigan topshiriqlar o‘quvchilarga ilmiy tamoyillarni va ularning jamiyatga ta’sirini o‘zlashtirishga yordam beradi.[6]

Qiyinchiliklar va tavsiyalar. O‘zining imkoniyatlariga qaramay, falsafa fanining ilmiy dunyoqarashni shakllantirish uchun o‘quv dasturiga integratsiyalashuvi vaqtning cheklanganligi, fanlararo hamkorlikning yo‘qligi va o‘qituvchilarning etarli darajada tayyorlanmaganligi kabi muammolarga duch keladi. Ushbu muammolarni hal qilish tizimli o'zgarishlarni talab qiladi, jumladan:

- Falsafani samarali o'qitish uchun o'qituvchilar uchun maxsus o'quv dasturlarini ishlab chiqish.
- Tanqidiy fikrlash va axloqiy fikrlashni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beradigan o'quv dasturlarini ishlab chiqish.[7]
- Fanlararo o'quv resurslarini yaratish uchun faylasuflar va olimlar o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantirish.

Xulosa. Falsafa ta’limi orqali ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish ham ijtimoiy zarurat, ham pedagogik imkoniyatdir. Tanqidiy fikrlash, axloqiy mulohazalar va fanlararo yondashuvlarni o‘zida mujassamlashtirgan holda, falsafa zamonaviy dunyoning murakkabliklarini hal qilish uchun jihozlangan avlodni tarbiyalashda katalizator bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Ta'lim muassasalari ilmiy bilimli, ijtimoiy ongli shaxslarni shakllantirishda falsafa ta'limining o'zgartiruvchi salohiyatini tan olishi va qabul qilishi kerak.[8] Falsafa ta’limi orqali ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish shunchaki ilmiy faoliyat emas, balki ijtimoiy talabdir. Falsafani ta'lim tizimiga integratsiyalash orqali o'qituvchilar o'quvchilarni tanqidiy fikrlash, axloqiy harakat qilish va jamiyatga mazmunli hissa qo'shish vositalari bilan jihozlashlari mumkin. Pedagogik imkoniyatlar juda keng va ularni amalga oshirish bilimli, mas'uliyatli va zamonaviy muammolarga qarshi turishga tayyor bo'lgan shaxslar avlodiga olib kelishi mumkin.

1. Колин, К. К. "Философия информации и проблема формирования современного научного мировоззрения." Вестник Международной академии наук. Русская секция 1 (2013): 073-076.
2. М.А. Vahobov, Ilmiy dunyoqarash asoslari, Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018, 45-bet.
3. В.Г. Афанасйев, Человек и мир, Москва: Наука, 1977, С. 36
4. Камолова, Ширин Усаровна, Олим Ахмедович Равшанов, and Мадина Абдимуминовна Файзуллаева. "РОЛЬ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ ГАРМОНИЧНО-РАЗВИТОЙ ЛИЧНОСТИ." MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS (2019): 59.
5. J.P. Morgan, The Future of Scientific Thinking, New York: HarperCollins, 2020, P. 89
6. Андреева, Н. Д., et al. "Формирование научного мировоззрения в процессе естественнонаучного образования школьников: методология исследований, состояние проблемы в теории и практике." (2013): 178-178.
7. Вернадский, Владимир. "О научном мировоззрении." Развитие личности 1 (2013): 218-222.
8. Алексеева, Е. И. "Роль химии в формировании научного мировоззрения студентов." Методическая работа по актуализации действующих федеральных государственных образовательных стандартов. 2015.

ANDROGOGIK YONDASHUV ASOSIGA QURILGAN O'YIN TEXNOLOGIYASINING AFZALLIKLARI

Sattorova Shaxlo Axadovna

Shaxrisabz davlat Pedagogika instituti o'qituvchisi
+998912193865

E-mail: shaxlosattorva83@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola mazmunida zamonaviy ta'lim tizimida katta yoshdagilarning ta'limi va uning ahamiyati haqida so'z yuritilgan bo'lib bu ta'limning asosiy xususiyatlari, imkoniyatlari va afzalliklari haqida bahs-munozaralar berilgan. Ushbu maqolada androgogik yondashuvni qo'llash orqali katta yoshdagi talabalarning ta'lim jarayonidagi imkoniyatlarini rivojlantirish va sifatli ta'lim olishini rag'batlantirish uchun o'yin texnologiyasidan foydalanish imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: androgogik yondashuv, modellashtirish, loyixalash, refleksiya (fikrlash, baxolash, korreksiyalash), dasturlash.

Kirish (Introduction)

Bugungi zamonaviy ta'lim va psixologiyada andragogika ya'ni kattalar ta'limi nomli yangi ta'lim tushunchasi ko'p uchramoqda va uni takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan baxs-munozaralar va tadqiqot ishlari keng olib borilmaqda. Adabiyotlarda va enternet sahifalarida bu ta'limga nisbattan ommaviy quydagi savol bilan murojat qilinadi. Kattalar ta'limi nima? Kattalar ta'limi ahamiyatlimi? Kattalar ta'limi uchun zarurat bormi? Va boshqalar. "Kattalar ta'limi" atamasi mamlakatimiz va xorij ilmiy-uslubiy adabiyotlarida o'z o'rnini topganiga qaramay, bizning nazarimizda mazkur tushuncha keng qamrovli, chuqur mulohaza yuritishga undaydigan tushunchalar sirasiga kiradi. "Kattalar ta'limi" deganda biz katta yoshli insonning har tomonlama kamol topishini nazarda tutamiz. Katta yoshli insonning bilimi, malakasi, ko'nikmasini kengaytirish bilan bog'liq har qanday ish kattalar ta'limi hisoblanadi deyish mumkin. Ushbu atama bilan bog'liq yana bir qiziq savol mavjud - kimni katta yoshli deb atash mumkin? - degan mulohazaga chorlovchi fikrlarga kunda kun ora duch kelamiz. Aslida katta yoshli inson kim va u necha yoshdan keyin katta yoshli bo'ladi degan savollarga turlicha nuqtai nazar bilan javob beradi. Masalan; fiziologik nuqtai nazarga ko'ra inson organizmi o'sishdan tuxtashi bilan u katta yoshli odam ya'ni katta yoshdagilar deganda 30 yoshdan oshganlardan boshlab va xatto nafaqadagilar ham nazarda tutiladi deyiladi. Psixologiyada esa insondagi jamiki psixologik jarayonlar, xolatlar va xususiyatlar taraqqiy etishi bilan bog'liq yosh bosqichi uchun katta yoshli odamga aylanadi deyiladi. Pedagogikada ilgari surilgan g'oyalar mazmuniga ko'ra inson o'rta ma'lumotga ega bo'lgandan va mustaqil

ishlab topishni boshlagan har qanday inson katta yoshli hisoblanadi va u o‘zida ta’lim turlarining barchasini singdira olishi va ta’lim tizimini ongli ravishda amalga oshira olish darajasiga yetishdimi demak u katta yoshli insondir. Demak biz yuqorida keltirilgan nazariyalar mazmunidan kelib chiqqan holda fizilogik, psixologik va pedagogik jihatdan rivojlangan insonga ta’lim berishni o‘rganamiz.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review)

Bugungi kunda kattalar ta’limiga oid bahs-minozaralar va manbalar ko‘p bo‘lishiga qaramasdan alohida adabiyotlar juda ko‘p emas. Muammoga oid eng keng qamrovli va mazmunli adabiyot sifatida O‘. M. Asqarova, M. A. Abdullayeva, M. Boltayeva “Andragogika” o‘quv qo‘llanmasini misol sifatida keltirishimiz mumkin. Qo‘llanma mazmuniga ko‘ra kattalar ta’limiga oid quydagi fikrlar uchraydi. Andragogika- kishilarning o‘zlarini o‘rganishga oid jadal rivojlanayotgan, shu sababli, bu prinsiplar o‘zgaruvchan va shaxsiy rivojlanishga yordam beradi. "Andragogika" tushunchasi ilmiy atama sifatida 1833-yilda nemis pedagog-tarixchisi A.Kapp tomonidan fanga kiritilgan. Agar «Pedagogika» so‘zi bilan yonma-yon, o‘xshash tarzda talqin etilsa kelib chiqishi grekcha so‘zlardan (andros-erkak, odam; agogeyn-yetaklash) iborat ekanligi oydinlashadi. So‘zma so‘z tarjima qilinsa, andragogika bu - «katta odamni yetaklash» dir. Andragogikani o‘quv fani sifatida tushunish uchun, uning mutaxassis tayyorlash tizimidagi o‘rni va imkoniyatlarini belgilay olish muxim sanaladi. Ilmiy bilimlarning nisbatan yangi tarmog‘i hisoblanuvchi andragogika, tiklanish va rivojlanish jarayonini boshdan kechirmoqda. «Pedagogika» va «Andragogika» terminlarining o‘zaro yaqinligi, ko‘p yillardan buyon turli munozara hamda baxslarga sabab bo‘lmoqda. «Andragogika» tushunchasi pedagogika sohasiga yaqin tursada, kattalarga ta’lim berishning o‘ziga xos jixatlarini ham unutmaslik lozim. Mazkur qarama-qarshiliklar tufayli andragogika fanining asosiy joylashgan o‘rni ham belgilanmagan. Ayrimlar uni pedagogikaning bir bo‘limi sifatida maktablarga pedagogika, boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va metodikasi, didaktika, oliy maktab pedagogikasi kabi fanlar qatoriga qo‘shadi. Bir narsa aniqki - andragogika fanlararo bog‘liqlikka ega. Andragogikaning ta’lim nazariyasi va pedagogika bilan o‘zaro uzviy aloqadorligi, ularning predmetini taqqoslaganda yaqqol ko‘zga tashlanadi. Pedagogikaning umumiy tarzdagi predmeti, shaxsning pedagogik voqelikdagi shakllanish jarayonidir. Kattalarga ta’lim berish nazariyasi predmeti – ijtimoiy madaniy institut sifatida kattalarga bilim berish tizimidir. Andragogikaning o‘ziga xos xususiyati esa, uzluksiz ta’lim jarayonida kattalarni o‘qitish nazariyasi va metodikasi hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology)

Andragogika - bilimlarning gumanitar sohasidir. Unda nafaqat odamni bilish, balki ijtimoiy bilimlar, ta’lim falsafasi, madaniyatshunoslik kabi sohalarga oid tushuncha va g‘oyalar sintezi ham amalga oshiriladi. Kattalar ta’limi ko‘p tomonlamali ta’lim bo‘lib u, bir tomondan, dolzarb muammolar xususidagi axborotlarni umumlashtirish, ikkinchi tomondan - ularni ixtisoslashtirish va joy - joyiga qo‘yish imkonini beradi. Shu tufayli andragogika

andragogika, kattalar ta’limi nazariyasi tarkibiy qismiga kirishi, hamda bilim sohasi mustaqil tarmog‘i sifatida odamni o‘rganuvchi fan deb e’tirof etilishi mumkin.

Zamonaviy andragogik amaliyotni tashkil etishning samarali usullari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- modellashtirish;
- loyixalash;
- refleksiya (fikrlash, baxolash, korrekstiyalash);
- dasturlash.

Andragogik faoliyat modellarini va yetakchi g‘oyalarini sinovdan o‘tkazish, andragogik bilimlarning amaliyotga yo‘nalganligi, kadrlar tayyorlash sifatiga ta’sir ko‘rsatishi, bandlikka ko‘maklashish va kasbiy reabilitastiya markazlari, malaka oshirish institutlari, eksternal hamda kechki maktablarni muvofiqlashtirishi orqali amalga oshiradi. Kattalar ta’limi amaliyotini o‘rganuvchi va umumlashtiruvchi fan sifatida andragogika kattalarning ta’lim olish maqsadini shakllantirishni va ro‘yobga chiqarishni asoslab beradi. Faoliyatning nazariy va metodologik asoslarini ishlab chiqar ekan, andragogika insonning butun hayot yo‘li davomida o‘qitishni ko‘zda tutadi. U kattalarga ta’lim berish tamoyillarini, usul hamda vositalarini aniqlab beradi. Ular yordamida kattalar hayoti rivojlantiruvchi, ijtimoiylashtiruvchi va moslashtiruvchi ta’lim bilan boyitiladi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results)

Kattalar ta’limi bugungi kunda ta’lim tashkilotlarida turli shakllarda amalga oshirib kelinmoqda. Jamoaviy tarzdagi mashg‘ulotlarni olib borish uchun guruhning barcha ishtirokchilari yig‘ilganda va ular bir-birini birinchi marta ko‘rayotganlarida mavzu yoki o‘quv materialini ustida ishlashdan avval o‘zaro muloqot o‘rnatishga yordam beradigan usullarni qo‘llash foydalidir. Xatto guruh ishtirokchilari bir-birlari bilan tanish bo‘lsalar ham, har doim inson gohida yangi va qiziqarli narsalarni bilib olish mumkin. Bu bosqichda biz xotirjam va erkin vaziyatda guruh ishtirokchilarini ochiqlikka, ijodkorlikka yunaltirishga, har kimga so‘zlash imkoniyatini berishga harakat qilishimiz muhim sanaladi. Bu esa keyinchalik guruhning barcha a’zolarini o‘quv jarayonida faol ishtirok etishlarini ta’minlaydigan omil hisoblanadi. Ishtirokchilarning bir-birlari bilan tanishishlari uchun turli o‘yinlar va ularning variantlari mavjud. Taklif etilayotgan usullardan bir-biridan aloxida shu xildagi jamoaviy mashg‘ulotlarda ham qo‘llash mumkin.

Kichik guruhlariga bo‘linish uchun tanla

Ishtirokchilarni 4 ta kichik guruhga bo‘lish uchun 4 ko‘ngilli taklif etiladi, agar 5 ta guruh bo‘lsa, 5 nafar ko‘ngilli. Boshlovchi (moderator) ko‘ngillilarga savol beradi: "Safar (sayoxat, sayr) ga chiqsangiz, o‘zingiz bilan kimlarni olib ketardingiz?" Ko‘ngillilar o‘z komandalariga bittadan ishtirokchini tanlaydilar. Komandaga tanlangan kishilarga quyidagi savol beriladi: "Ryukzakni ko‘tarishni kimga ishonib topshirardingiz?" Komandaga yana bir kishidan tanlab olinadi. Qolgan savollarni boshlovchining o‘zi tuzishi yoki quyidagilardan foydalanishi mumkin: "Olmangizni kim bilan bo‘lishardingiz?", "Siringizni kimga

onardingiz?" Agar komandalarga tanlab olinmagan bir nechta kishi qolgan bo‘lsa, u ixtiyoriy guruhga qo‘shilishni taklif qilish mumkin.

Axmedovlar oilasi

Ishtirokchilar soniga qarab oldindan oilalar va ularning a‘zolari nomlari yozilgan kartochkalar tayyorlanadi. Agar ishtirokchilar soni 30 nafar bo‘lsa va ularni 5 ta kichik guruhga ajratmoqchi bo‘lsak bizga har birida 6 nafar a‘zosi bor 5 ta oila zarur bo‘ladi. Agar ishtirokchilar teng bo‘linmasa, qaysidir oilada a‘zolar soni kamroq bo‘lishi mumkin. Oilalarni quyidagicha nomlash mumkin: Axmad, Alisher, Akrom, Abdulla, Botir, Baxrom va h.z, A‘zolar: buva, buvi, ota, qiz, it, mushuk, sichqon va h.z. Bizning kartochkalarimiz quyidagi ko‘rinishda bo‘ladi: "Axmad buva", "Odina buvi", ... "Alisher buva" va h.k. Ishtirokchilar bittadan kartochka oladilar va moderatorning signali bo‘yicha "o‘z" oilalarini topib, hammalari bitta stulga bir-birlarining tizzalariga o‘tirishlari kerak: buva, buvi, ota, qiz, it, mushuk va sichqon. Vazifa - buni iloji boricha tez bajarish lozim. Bu o‘yinining ta‘limiy afzalligi shundaki, mazkur rollarni mashg‘ulotning oxirigacha saqlab qolish va zarur xollarda osongina boshqa guruhlar, masalan, mushuklar guruhi, sichqonlar guruhi va h.k. hosil qilish mumkin bo‘ladi.

O‘tirib charchaganlar uchun harakatli mashqlar shamol esyapti

Bu – kattalar ta‘limining eng ommalashgan o‘yinlardan biri. Ishtirokchilar stullarda o‘tiradilar. Moderator komandasi bilan shamol u aytgan kishilarni "uchirib ketishi"ni, shunda ishtirokchilar bir-birlari bilan o‘rin almashishlari lozimligini tushuntiradi. Uning o‘ziga stul qo‘yilmagan. Quyidagicha komandalar berilishi mumkin: "Shamol esyapti, oq kiyim kiyganlarni uchirib ketyapti yoki "Shamol esyapti va hamma shim kiyganlarni uchirib ketyapti...", yoki "Shamol esyapti va qo‘shiq aytishni yoqtiradiganlari uchirib ketyapti..." va h.k. Ishtirokchilar o‘rin almashgunlaricha moderator ham bo‘sh stullardan biriga o‘tirib oladi. Stul yetmagan ishtirokchi boshlovchilik qiladi va "shamolning esishi" kimlarni olib ketishini aytadi.

Tovon tovonga

Bu o‘yinni musiqa jo‘rligida o‘tkazish ma‘qul bo‘ladi. Ishtirokchilar soni juft bo‘lishi lozim. Shunga ko‘ra moderator yo o‘yinda qatnashadi, yoki qatnashmaydi. "Boshladik" ("harakatlanishni boshladik") komandasi berilganda yoki musiqa yangray boshlaganida barcha ishtirokchilar xona bo‘ylab erkin harakatlanib boshlaydilar. Ma‘lum vaqtdan so‘ng moderator musiqani to‘xtatadi yoki "To‘xtadik!" ("Stop!") deydi va "Tovon tovonga!" kamandasini beradi. Ishtirokchilar juftliklar hosil qilib, tovonlarini bir-birlariga birlashtiradilar, Keyin yana musiqa yangraydi, hamma navbatdagi komandagacha erkin harakatlanadi. Kamandalar quyidagicha bo‘lishi mumkin: "Burun burunga!", "Quloq quloqda", "Tirsak tirsakka beshtadan", ya‘ni ishtirokchilar besh kishidan birlashib, guruh tashkil qilishlari lozim va h.z.

Ko‘zni yumib saflan

Barcha ishtirokchilar davra bo‘lib turadilar va ko‘zlarini qattiq yumadilar. Moderatorning buyrug‘i bilan ular bo‘y-bo‘yi bilan saflanishlari lozim. Ishtirokchilar bunda gaplashmaydilar, faqat bir-birlariga suyanib, qo‘llari bilan bo‘ylarini o‘lchab ko‘rishlari

imkin. Odatda, bu jarayon ko‘p vaqtni oladi. Ba’zi ishtirokchilar davradan chetga chiqishlari mumkin. Moderator ularni aylantirib, kerakli joyga yo‘naltirishi mumkin. Bu o‘yinni musiqa ostida o‘tkazish ma’qul bo‘ladi. Hamma bir qatorga joylashganidan so‘ng moderator ko‘zlarini ochishga kamanda beradi.

Hayotiy saxna ko‘rinishlar

Bu o‘yin ishtirokchilarga o‘zlarini pantamimo san’atida sinab kurish uchun imkon beradi. Ishtirokchilar ikkita davraga bir-birlariga qarab turadilar va juftliklar hosil qiladilar. Moderator baland ovozda biror hayotiy ko‘rinishni e’lon qiladi, ishtirokchilar esa 10 soniya davomida uni ko‘rsatishlari lozim. Moderatorning ishorasi bilan harakatlar to‘xtatiladi va ichki davra soat millari bo‘yicha bitta ishtirokchiga aylanadi. O‘yin yangi juftliklarda davom etadi. Saxna variantlari: "Militsioner mast kishini bo‘limga olib ketmoqchi", "Kampir echkini uyga yetaklayapti", "Ota o‘g‘lini kamar bilan uryapti", "Muz ustida figurali uchish", "Kurash" va h.k. (variantlar soni cheksiz).

"Qirg‘iz telefoni"

Ushbu mashqni mashg‘ulotda aqliy taranglikni bartaraf etish va charchoqni ochish uchun qo‘llash mumkin. Mashq "qirg‘iz telefoni" deb nomlanishini, dashtlarda, odatda, xabarni so‘z bilan emas, belgilar, ramzlar yoki harakatlar orqali yetkazish (uzatish) osonroq ekanligini tushuntiring. Shuning uchun ishtirokchilar davra bo‘ylab ma’lum xabarni yuboradilar. Boshlovchining harakatlarini zanjir bo‘yicha birinchi, ikkinchi va h.k. barcha ishtirokchilar to‘xtatishga komanda berilmaguncha takrorlaydilar. Harakatni o‘ng tomondagi ishtirokchi bajarmaguncha, keyingisi boshlay olmaydi. Masalan, boshlovchi oyoqlarini tapillatadi. Undan keyin chap tomondagi ishtirokchi, keyin uning yonidagisi bajaradi. Agar kimdir navbati kelmasdan tapillay boshlasa, o‘yin to‘xtatiladi va yana qaytadan boshlanadi. Harakatni bajarishni boshlagan ishtirokchilar davom ettiraveradilar. Navbat yana boshlovchiga kelganida, u oyoq tapillashiga chapak chalishni qo‘shadi, ya’ni keyingi ishtirokchi oyog‘ini tapillatib turgan edi, endi chapak ham chaladi. Agar biror ishtirokchi xato qilsa, o‘yin to‘xtatilib, hammasi boshidan tapillashdan boshlanadi.

Ikkinchi harakat ham davra bo‘ylab bajarib bo‘lingandan so‘ng, boshlovchi keyingi harakatni ko‘rsatadi: Harakat navbati davrani aylanib, boshlovchiga etib kelganda, o‘yin tugaydi. Bu o‘yinda kishilar hamma narsani bir vaqtda bajarishga o‘rganib qolganlarini kuzatish qiziqarli bo‘ladi. Odatda, o‘yinni 2-3 marta boshidan boshlashga to‘g‘ri keladi. Shunday qilib, barcha ishtirokchilar diqqatlarini jamlab, harakatni boshlovchi bilan birgalikda boshlamasdan, o‘z navbatlarini kutishni o‘rganadilar.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Shunday qilib andragogika, zamonaviy ilmiy bilimlar rivojining umumiy holatini aks ettiruvchi namuna bo‘la oladi. Kattalar ta’limi bugungi kunning zaruriy ta’lim shakli sifatida eng muhimdir. Chunki kattalar ta’limiga ham boshqa yoshdagilar ta’limi sifatida e’tibor berish ta’limdagi bir qancha etirozlar va noqulayliklarning bartaraf bo‘lishiga yordam beradi. Bu ta’lim turi haqidagi tadqiqotlar va izlanishlar bu ta’limning rivojlanishiga hamda

shqalarning bu ta’lim turi bilan qiziqishini ta’minlaydi. Muammo bo‘yicha be
manbalar shu mavzu bo‘yicha qiziquvchilar uchun foydali bo‘ladi degan umiddamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENNCES)

- 1.A. X. Abdullaev, N. S. Raximov, M. O. Xadayev “Katta yoshdagilarni o‘qitish markaziga: qadam-baqadam” T.: “CHASHMA” 2013-yil
2. O‘. M. Asqarova, M. A. Abdullayeva, M. Boltayeva “Andragogika” o‘quv qo‘llanma Namangan 2014-yil
3. Z. T. Nishanova “Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya” darslik Toshkent: «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2018-yil 600 bet
4. I. Saifnazarov, A. Muxtarov, T. Sultanov, N. Nazarov, N. Raximbabayeva, X. Doniyorov, F. Usmonov “Falsafa” darslik. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2020-yil 424 b

TALABALRADA KASBIY DEFORMATSIYANI OLDINI OLISHNI
PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Turdiyeva Shoxidaxon Anvardjanovna
ADP Pedagogika va psixologiya kafedrasida
katta o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqola talabalarda kasbiy deformatsiyani oldini olishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar va imkoniyatlarni tahlil qilishga bag'ishlangan. Kasbiy deformatsiya — bu shaxsning kasbiy faoliyat natijasida yuzaga keladigan ruhiy charchoq va qoniqmaslik holati bo'lib, u talabalarning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maqolada kasbiy deformatsiyaga olib keluvchi ichki va tashqi omillar yoritilib, uni oldini olishda ta'lim jarayonining o'rni, pedagogik usullar va psixologik qo'llab-quvvatlashning ahamiyati keng bayyon qilingan.

Kalit so'zlar Kasbiy deformatsiya, pedagogik yondashuvlar, psixologik qo'llab-quvvatlash, motivatsiya, stressga chidamlilik, kasbiy qoniqish, talabalarning ruhiy barqarorligi, anqidiy fikrlash, kasbiy deformatsiyani oldini olish, kasbiy rivojlanish.

Аннотация: данная статья посвящена анализу педагогических подходов и возможностей, направленных на предотвращение профессиональной деформации у студентов. Профессиональная деформация – это состояние психического утомления и неудовлетворенности человека профессиональной деятельностью, которое может негативно повлиять на будущую профессиональную успешность студентов. В статье выделены внутренние и внешние факторы, приводящие к профессиональной деформации, роль образовательного процесса, педагогических методов и значение психологической поддержки в ее профилактике.

Ключевые слова Профессиональная деформация, педагогические подходы, психологическое сопровождение, мотивация, стрессоустойчивость, профессиональная удовлетворенность, психическая устойчивость студентов, критическое мышление, профилактика профессиональных деформаций, профессиональное развитие.

Abstract: this article is devoted to the analysis of pedagogical approaches and opportunities aimed at preventing professional deformation in students. Vocational deformation is a state of mental fatigue and dissatisfaction of a person caused by professional activity, which can negatively affect the future professional success of students. The article highlights the internal and external factors that lead to professional deformation, the role of the

educational process, pedagogical methods and the importance of psychological support and prevention.

Keywords Professional deformation, pedagogical approaches, psychological support, motivation, stress resistance, professional satisfaction, mental stability of students, critical thinking, prevention of professional deformation, *professional development*.

Kirish Pedagogik yondashuvlar talabalarda kasbga nisbatan ijobiy munosabat, ichki motivatsiya va ruhiy chidamlilikni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun psixologik treninglar, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimiga jalb qilish, shuningdek, kasb va shaxsiy hayot o‘rtasidagi muvozanatni saqlash usullari taklif etiladi. Ushbu maqola talabalarning kasbiy deformatsiyadan himoyalaniishi uchun ta‘lim jarayonida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan chora-tadbirlarni nazariy va amaliy jihatdan asoslashni ko‘zlaydi. Zamonaviy ta‘lim jarayonida talabalar uchun kasbiy deformatsiya xavfi jiddiy muammolardan biri hisoblanadi. Kasbiy deformatsiya, ya‘ni shaxsning kasbiy faoliyat natijasida ma‘lum bir negativ o‘zgarishlar va ruhiy o‘zgarishlarga uchrashi, ayniqsa, talabalar orasida katta salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Talaba yoshlikdan kelajakdagi kasbiga oid qarashlarni shakllantira boshlaydi va ayni paytda uning psixologik tayyorgarligi yetarli darajada shakllanmagan bo‘lishi mumkin. Bu esa kelajakda kasbiy stress va qoniqmaslikka olib keluvchi asosiy omillardan biri bo‘lishi mumkin.

Kasbiy deformatsiyaning talabalarga ta‘siri ko‘p qirrali va kompleks. Bu holat o‘quv jarayonida ularning motivatsiyasini pasaytirishi, qiziqishlarini yo‘qotishiga olib kelishi, hatto o‘quv muvaffaqiyatlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Talabalar o‘z kasbiga qiziqishini yo‘qotishi natijasida o‘ziga nisbatan past baho beradi, mas‘uliyatdan qochishga harakat qiladi va psixologik charchoqqa uchrashi mumkin. Shu bois, kasbiy deformatsiyani oldini olish va uni pedagogik imkoniyatlar yordamida bartaraf etish dolzarb masalalardan biridir. Bu muammoni hal qilishda pedagogika muhim rol o‘ynaydi. Ta‘lim jarayonida o‘quvchilarda kasbga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, ularga professional stress bilan kurashish uchun kerakli ko‘nikmalarni o‘rgatish va ularning psixologik chidamliligini oshirish pedagoglarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun zamonaviy ta‘lim texnologiyalari va pedagogik yondashuvlarni qo‘llash ham talabalar o‘rtasida kasbiy stressni kamaytirishga yordam beradi.

Kasbiy deformatsiya — bu shaxsning uzoq vaqt davomida ma‘lum kasbga doir faoliyat bilan shug‘ullanishi natijasida o‘z ruhiy va emotsional holatida salbiy o‘zgarishlarning paydo bo‘lishidir. Ushbu holat kasbiy hayotdagi stress, professional vaziyatlarga moslasha olmaslik, ortib borayotgan mas‘uliyat va qiyinchiliklar tufayli yuzaga keladi. Kasbiy deformatsiya talabalar orasida motivatsiyaning pasayishi, qoniqmaslik hissi, kasbga nisbatan negativ munosabatning shakllanishi kabi alomatlar orqali namoyon bo‘lishi mumkin. Bu o‘z navbatida

ubaning o‘z kasbini tark etish istagini kuchaytirishi va uning kelajakdagi muvaffaqiyat ham salbiy ta‘sir ko‘rsatishi ehtimolini oshiradi.

Mavzuga oid tahlil. Kasbiy deformatsiyaning shakllanishiga ta‘sir qiluvchi omillar turli xil bo‘lib, ularni talabaning ichki va tashqi omillarga ajratish mumkin:

1. **Ichki omillar:** ko‘plab talabalar kasbiy jarayonda duch keladigan qiyinchilik va stressga yetarlicha tayyor emas. Psixologik tayyorgarlik yetishmasligi kasbiy deformatsiyaga olib keluvchi asosiy omillardan biridir. Motivatsiya talabalarni kasbda muvaffaqiyatli bo‘lishga undovchi muhim omillardan biridir. Talabalar o‘z ichki motivatsiyasini yo‘qotganda, kasbiy deformatsiya xavfi ortadi. Agar talaba tanlagan yo‘nalishiga chin dildan qiziqmasa yoki o‘zini ushbu kasbda tasavvur qilmasa, u qiyinchiliklarga bardosh bera olmaydi, bu esa deformatsiyaga olib keladi.

2. **Tashqi omillar:** ta‘lim jarayonida talabalarni kasbga tayyorlashning sustligi, ularning kasbiy faoliyatga psixologik jihatdan moslashishida yordam beruvchi mashg‘ulotlarning yetishmasligi deformatsiyaga olib keladi. Ko‘p hollarda ta‘lim dasturlari real hayotdagi kasbiy talab va sharoitlardan ancha farq qiladi, bu esa talabalar uchun murakkab vaziyatlarni keltirib chiqaradi va ularning kasbiy rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi[2].

Talabaning kasbni tanlashdagi qarorlariga ota-onasi yoki jamiyat tomonidan kuchli bosim o‘tkazilishi, ularning o‘z qiziqishlaridan chekinishlariga sabab bo‘lishi mumkin. Bu esa vaqt o‘tishi bilan kasbiy deformatsiyani keltirib chiqaradi. Kasbiy deformatsiyani oldini olishda pedagogik yondashuv va ta‘lim jarayoni muhim ahamiyatga ega. Pedagogik yondashuvlar va ta‘lim tizimi talabalarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlab, ularning o‘z kasbiga nisbatan munosabatini shakllantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun ta‘lim jarayonida bir qancha pedagogik choralar ko‘rilishi zarur:

Pedagoglar talabalarga kasbning ahamiyatini tushuntirish orqali ularning kasbga nisbatan ijobiy qarashlarini shakllantirishlari zarur. Shu bilan birga, o‘quv jarayonida ularning qiziqishini oshiradigan innovatsion usullar va faoliyatlar orqali kasbga bo‘lgan muhabbatni kuchaytirish mumkin. Talabalarni kasbiy faoliyatning real sharoitlari bilan tanishtirish va ularni amaliy faoliyatga jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon talabalarga kasbning ijobiy va salbiy tomonlarini anglashga yordam beradi va ularning kasbiy tajribasi rivojlanishiga ko‘maklashadi. Talabalarni stress va kasbiy qiyinchiliklarga bardosh bera oladigan darajada psixologik tayyorlash zarur. Ta‘lim jarayonida psixologik mashg‘ulotlar va treninglar orqali talabalar ruhiy mustahkamlikka o‘rgatilib, ularning emotsional qiyinchiliklarni yengish ko‘nikmalari shakllantiriladi.

Pedagoglar talabalarga o‘z kasbiy maqsadlarini aniqlashda yordam berishlari kerak. Kasbiy maqsadlar va intilishlarni rivojlantirish talabalarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va ularning kasbiy deformatsiyadan himoyalaniishiga yordam beradi. Ta‘lim jarayonida o‘qituvchilarning kasbiy deformatsiyaga qarshi kurash bo‘yicha malakasi yuqori bo‘lishi talab etiladi. Ular talabalarga o‘z kasbini sevisish va uning ijobiy tomonlarini anglashga ko‘maklashishlari zarur. Shu sababli, o‘qituvchilarni muntazam ravishda kasbiy

deformatsiyani oldini olish bo‘yicha trening va kurslarda ishtirok ettirish lozim. Kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun ta‘lim jarayoni va pedagogikaning imkoniyatlaridan samarali foydalanish talabalarda ruhiy chidamlilik, ijobiy motivatsiya va kasbga nisbatan ijobiy qarashlarni shakllantirishga yordam beradi. Bu esa talabalarning o‘z kasbini muvaffaqiyatli va mamnuniyat bilan bajarishiga zamin yaratadi. Kasbiy deformatsiyani oldini olishda talabalarda o‘z kasbga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, ruhiy chidamlilikni oshirish va kasbiy qobiliyatlarni rivojlantirish muhim o‘rin tutadi. Quyida kasbiy deformatsiyani oldini olishda foydalaniladigan samarali metodlar keltirilgan:

Tadqiqot metodologiyasi. Psixologik muhit talabalarning o‘z kasblariga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishlari, ularning ichki motivatsiyasini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Psixologik jihatdan qulay va qo‘llab-quvvatlovchi muhitda talabalar o‘zlarini erkin his qilishlari va kasbiy qiyinchiliklarga bardosh bera olishlari osonlashadi. Talabalarga o‘z maqsadlarini aniqlash, kasbning ijobiy va mazmunli jihatlarini anglash imkonini beruvchi mashg‘ulotlarni o‘tkazish kerak. Bu talabalarni kasbga yanada ko‘proq jalb qiladi va ularning ichki qiziqishlarini kuchaytiradi. Pedagoglar talabalarga o‘z kasblarining ijtimoiy ahamiyatini, insonlarga foyda keltirish imkoniyatlarini anglashlariga yordam berishlari kerak. Bu orqali talabalar o‘z ishlariga jiddiyroq yondashadilar va kasbga bo‘lgan ijobiy munosabatlari kuchayadi. Talabalarga o‘zlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va ularni rivojlantirish bo‘yicha ishlash imkonini beradigan dasturlarni joriy etish. Bu usul orqali talabalar o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradilar, kasbiy muvaffaqiyatga erishish uchun o‘z ustida ishlashga rag‘batlanadilar. Ta‘lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash talabalarning kasbiy deformatsiyaga uchrash ehtimolini kamaytirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Innovatsion yondashuvlar o‘quv jarayonida qiziqishni oshirish va kasbni jozibali qilish imkonini beradi. Talabalarni darslarda faol ishtirok etish, bilimlarini baham ko‘rish va guruhlarda ishlashga undaydigan metodlarni joriy etish foydali. Masalan, rol o‘yinlari, guruhviy muhokamalar va ijodiy topshiriqlar orqali talabalar kasb jarayonlarini ko‘z oldiga keltirishadi va real hayotiy vaziyatlarda kasbda duch kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni hal qilishga tayyorlanadilar. Kasbiy faoliyat ko‘pincha jamoaviy muhitda amalga oshiriladi, shuning uchun talabalarni o‘quv jarayonida guruhda ishlashga o‘rgatish zarur. Guruhviy faoliyat orqali talabalar bir-birlarini qo‘llab-quvvatlashni, mas‘uliyatni bo‘lishishni va umumiy maqsad uchun ishlashni o‘rganadilar, bu esa kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyat uchun asos yaratadi. Talabalarni real hayotdagi kasbiy vaziyatlar bilan tanishtirish va muammoli topshiriqlar berish orqali ularni mustaqil qaror qabul qilish, mas‘uliyatni his qilish va qiyinchiliklarga dosh bera olish qobiliyatlari rivojlantiriladi. Kasbiy qobiliyatlar talabaning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Kasbiy deformatsiyaga qarshi kurashish uchun talabalar tanqidiy fikrlash, stressga chidamlilik, kasbiy javobgarlik va boshqa zarur ko‘nikmalarni egallashlari kerak. Talabalarga murakkab vaziyatlarda mustaqil fikrlash va oqilona qaror qabul qilish uchun tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini o‘rgatish muhimdir. Bu usul talabalarning o‘z

inlarini tahlil qilish, ularni chuqur o‘rganish va baholash qobiliyatlarini rivojlantirish yordam beradi.

Kasbiy deformatsiyani oldini olishda stressga chidamlilik muhim ahamiyatga ega. Talabalarga stress bilan kurashish texnikalarini o‘rgatish, masalan, nafas olish mashqlari, meditatsiya yoki sport bilan shug‘ullanish orqali ularning psixologik barqarorligini oshirish lozim. Talabalarga o‘z kasbiy majburiyatlarini to‘g‘ri bajarish va qaror qabul qilish jarayonida mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish ko‘nikmalarini o‘rgatish zarur. Mas’uliyat hissini shakllantirish talabalarning kasbiy faoliyatda yanada ehtiyotkor va puxta bo‘lishlariga yordam beradi, bu esa ularni deformatsiyadan himoya qiladi[3].

Ushbu yondashuvlar talabalarda kasbga nisbatan ijobiy munosabat va kasbiy qiyinchiliklarga qarshi kurashish qobiliyatlarini shakllantirish orqali kasbiy deformatsiyani oldini olishga yordam beradi. Pedagoglar va ta’lim muassasalari talabalar uchun bu metodlarni qo‘llab, kasbga bo‘lgan qiziqishni saqlab qolish va kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatga zamin yaratishda katta rol o‘ynaydi. Kasbiy deformatsiyani oldini olishda pedagogik yondashuv va psixologik qo‘llab-quvvatlash usullarining roli juda katta. Talabalar kasbiy rivojlanish jarayonida ruhiy va psixologik qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa ularning o‘z kasbiga nisbatan munosabatlarini o‘zgartirishi va deformatsiyaga olib kelishi mumkin. Kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun pedagogik vositalardan foydalanish orqali talabalarga kasbiy yo‘nalishda ijobiy munosabatni shakllantirish va ruhiy barqarorlikni ta’minlashda yordam berish mumkin. Psixologik treninglar va maslahatlar talabalarning o‘z kasbiy faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lishlariga, ruhiy chidamliliklarini oshirishga va deformatsiyadan saqlanishga yordam beradi. Psixologik treninglar talabalarga stress bilan kurashish, qiyinchiliklarni yengish va ruhiy chidamlilikni oshirishda katta yordam beradi. Bu treninglarda talabalar kasbiy qiyinchiliklarga duch kelganda qanday reaksiya bildirish, ichki ruhiy barqarorlikni saqlash va o‘z emotsiyalarini boshqarishni o‘rganishadi.

Pedagog va psixologlar tomonidan o‘tkaziladigan kasbiy maslahatlar talabalarga o‘z kasbiga nisbatan chuqurroq tushunchaga ega bo‘lishlariga yordam beradi. Kasbiy maslahatlar davomida talabalar kelajakda kasbiy rivojlanish uchun qanday qadamlar tashlashlari kerakligini, qanday ko‘nikmalarni rivojlantirish kerakligini bilib olishadi, bu esa deformatsiyaga qarshi himoya vositasi hisoblanadi. Talabalarning kasbiy faoliyatda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatlari uchun asosiy omillardan biridir. Shu bilan birga, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi talabalarga qiyin vaziyatlarda yordam beradi va ular orasidagi birdamlikni mustahkamlaydi.

Pedagogik jarayonda talabalarni muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, qiyinchiliklarni aniqlash va ularga mos keluvchi qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga jalb qilish muhim ahamiyatga ega. Bu ko‘nikmalar talabalarni kasbiy faoliyatda stressli vaziyatlarga bardosh berishga va deformatsiyaga uchrash ehtimolini kamaytirishga yordam beradi. Ta’lim muassasalari ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlarini tashkil qilish orqali talabalarga yordam ko‘rsatishlari mumkin. Ushbu tizimlar orqali talabalar bir-birlarini qo‘llab-quvvatlaydilar,

aro maslahatlashadilar va qiyinchiliklarni birgalikda yengishadi. Ijtimoiy qo‘llash quvvatlash tizimi talabalarga o‘zlarini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishlariga va kasbiy deformatsiyadan himoyalaniishlariga yordam beradi. Kasb va shaxsiy hayot o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlash, ya‘ni “work-life balance”, kasbiy deformatsiyani oldini olishda muhim o‘rin tutadi. Talabalarga ushbu muvozanatni saqlash ko‘nikmalarini o‘rgatish, ularning ruhiy holatini saqlashda va deformatsiyaga tushmaslikda yordam beradi. Talabalarga shaxsiy va kasbiy vazifalarni to‘g‘ri rejalashtirish ko‘nikmalarini o‘rgatish kasb va hayot o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga yordam beradi. Rejalashtirish orqali ular vaqtni to‘g‘ri taqsimlash, stressni boshqarish va kasbiy faoliyatga nisbatan ijobiy munosabatni saqlashga erishadilar[6].

Kasbiy deformatsiya paydo bo‘lishining ichki va tashqi omillarini aniq belgilash, ularning ta‘sir darajasini tahlil qilish bo‘yicha tadqiqotlar olib borish zarur. Bu talabalarning kasbiy hayotiga moslashuvchanligini oshirish va deformatsiyaga qarshi profilaktika choralarini belgilash imkonini beradi. Innovatsion ta‘lim texnologiyalari, masalan, muammoli o‘qitish, guruhli faoliyat va kasbiy o‘yin elementlari orqali talabalarni kasbiy deformatsiyaga qarshi tayyorlash usullarini izlash zarur. Ushbu usullarni qo‘llashning samaradorligini o‘rganish va amaliyotga joriy etish orqali ta‘lim tizimining kasbiy deformatsiyaga qarshi chidamliligini oshirish mumkin. Talabalar uchun kasb va shaxsiy hayot o‘rtasidagi muvozanatni saqlashning ahamiyatini tushuntirish va amaliy dasturlarni ishlab chiqish kelajakda ularning kasbiy deformatsiyadan himoyalaniishiga yordam beradi. Talabalar uchun tashkil etilgan psixologik treninglar va kasbiy maslahat berish dasturlarining samaradorligini o‘rganish, ularning psixologik va emotsional barqarorlikka ta‘sirini baholash ilmiy tadqiqotlar uchun dolzarb masalalardan biridir. Ushbu dasturlar orqali kasbiy deformatsiyani oldini olish yo‘nalishida ko‘proq ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Xulosa: Kasbiy deformatsiyani oldini olish masalasi talabalar uchun muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Kasbiy deformatsiya, ya‘ni kasbga nisbatan qoniqmaslik va ruhiy charchoq, talabalarni kelajakda o‘z kasbiy faoliyatlarida muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi va ularning shaxsiy hayotlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois, ta‘lim jarayonida kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun maxsus pedagogik yondashuvlarni qo‘llash va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimlarini yaratish zarur. Ushbu maqolada kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun samarali yondashuvlar tahlil qilindi va bu borada bir qator tavsiyalar berildi. Kasbiy deformatsiyani oldini olish borasida pedagogik imkoniyatlardan samarali foydalanish talabalarning psixologik va kasbiy rivojlanishida muhim omil bo‘lib, ularning kelajakdagi professional hayotidagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi. Mazkur maqola kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun samarali pedagogik yondashuvlarni tahlil qilish va ularni amaliyotda qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar berishni maqsad qilgan. Pedagogikaning kasbiy deformatsiyani oldini olishdagi o‘rni talabalarni kasbiy hayotga tayyorlashda, ularda ijobiy munosabat va ichki motivatsiyani shakllantirishda juda katta. Pedagoglar talabalarga kasbiy qiyinchiliklarni yengib o‘tish, stressga qarshi chidamlilikni oshirish, tanqidiy fikrlash va mas‘uliyatli qaror qabul qilish kabi qobiliyatlarni

shakllantirishlari kerak. Ta’lim jarayonida psixologik qo‘llab-quvvatlash, a mashg‘ulotlar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlari orqali talabalar kasbiy deformatsiyadan himoyalaniş imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bir so‘z bilan aytganda, kasbiy deformatsiyani oldini olishda pedagogik yondashuvlar, ta’lim texnologiyalari va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimlaridan samarali foydalanish talabalarning kelajakdagi kasbiy hayotida muvaffaqiyatli va baxtli bo‘lishlariga asos yaratadi. Ushbu maqolada bayon qilingan usullar va tavsiyalar ta’lim jarayonida amaliyotga keng joriy etilishi mumkin bo‘lib, kelgusida kasbiy deformatsiyani oldini olish bo‘yicha ilmiy va amaliy tadqiqotlar uchun zamin bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаева, Г.Ш. (2020). Профессиональная деформация и её профилактика в образовательном процессе. Москва: Педагогическое издательство.
2. Kolb, D.A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. New Jersey: Prentice Hall.
3. Сафаров, Н.К. (2019). Педагогика: профессиональные аспекты. Тошкент: Ўзбекистон Миллий университети нашриёти.
4. Сергеева, О.В. (2018). Психологическая поддержка студентов в учебном процессе: пособие для педагогов. Санкт-Петербург: Наука.
5. Clark, R.E., & Mayer, R.E. (2016). *E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning*. San Francisco: Pfeiffer.
6. Ёриев, Р.М. (2021). Талабаларда касбий мотивацияни шакллантиришининг педагогик асослари. Тошкент: Фан ва технологиялар маркази.
7. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman and Company.
8. Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 54–67.
9. Леонтьев, А.Н. (1981). Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Наука.
10. Андреев, В.И. (2009). Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие для студентов и преподавателей. Казань: Казанский государственный университет.

TALABALARNING XALQARO PEDAGOGIK ATAMALAR HAQIDAGI TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Rasulova Dilafruxxon Sharobiddin qizi

Andijon davlat pedagogika instituti, tayanch doktoranti

e-mail: dilafruxxon1011@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning xalqaro pedagogik atamalar haqidagi tushunchalarini rivojlantirish strategiyalari o‘rganilib, innovatsion o‘qitish usullari va hamkorlikda o‘rganish orqali talabalarning xalqaro pedagogik atamalarni tushunishlarini kuchaytirishning samarali strategiyalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Globallashuv, pedagogika, madaniyatlararo ko‘nikmalar, ta’lim atamaları, madaniy kompetentsiya, talabalarning mobilligi, pedagogik strategiyalar

СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПОНИМАНИЯ СТУДЕНТАМИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Аннотация: В этой статье рассматриваются стратегии развития понимания студентами международных педагогических терминов и выделяются эффективные стратегии улучшения понимания студентами международных педагогических терминов посредством инновационных методов обучения и совместного обучения.

Ключевые слова: Глобализация, педагогика, межкультурные навыки, образовательные термины, культурная компетентность, студенческая мобильность, педагогические стратегии.

STRATEGIES FOR DEVELOPING STUDENTS' UNDERSTANDING OF INTERNATIONAL PEDAGOGICAL TERMS

Annotation: This article examines strategies for developing students' understanding of international pedagogical terms and highlights effective strategies for enhancing students' understanding of international pedagogical terms through innovative teaching methods and cooperative learning.

Key words: Globalization, pedagogy, intercultural skills, educational terms, cultural competence, student mobility, pedagogical strategies.

KIRISH

Talabalarning xalqaro pedagogik atamalar haqidagi tushunchalarini shakllanib borgan bugungi globallashgan dunyoda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Talabalarni ushbu atamalar bilan tanishtirish orqali o‘qituvchilar o‘z bilimlarini oshirishlari va ularni turli xil o‘quv muhitlariga tayyorlashlari mumkin.

"Pedagogika", "o‘quv dasturi" va "baholash" kabi atamalarni xalqaro kontekstda tushunish talabalarning dunyoqarashini kengaytirishi va butun dunyo bo‘ylab ta’lim tushunchalari bilan yanada samarali shug‘ullanishiga yordam beradi.

Talabalarni xalqaro pedagogik atamalar bilan tanishtirish ularning ilmiy tajribasini boyitibgina qolmay, balki ularni kelajakdagi faoliyati uchun qimmatli ko‘nikmalar bilan ham qurollantiradi. Ushbu atamalarni o‘quv dasturiga kiritish orqali o‘qituvchilar madaniy xabardorlik va global kompetentsiyani rag‘batlantiradigan yanada inklyuziv o‘quv muhitini yaratishi mumkin. Ushbu yondashuv nafaqat talabalarga akademik foyda keltiradi, balki ularni ko‘p madaniyatli jamiyatda ishonch va tushunish bilan harakat qilishga tayyorlaydi.

Talabalarning xalqaro pedagogik atamalarni tushunishlarini rivojlantirish strategiyalarini birlashtirish zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismidir. Ushbu atamalarni chuqur tushunishga yordam berish orqali o‘qituvchilar talabalarga chegaralar bo‘ylab samarali muloqot qilish va turli xil ta’lim amaliyotlariga moslashish imkoniyatini beradi. Maqsadli tashabbuslar va innovatsion o‘qitish usullari orqali o‘qituvchilar bir-biriga bog‘langan dunyoda rivojlanishga tayyor, global miqyosda barkamol shaxslar avlodini tarbiyalashlari muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmonida[1] ham 63 (oltmish uchta) “xalqaro” so‘zini uchratishimiz mumkin. Bundan ko‘rinadiki, yurtimiz ta’lim tizimi barcha sohalar kabi xalqaro ta’lim tizimiga, globallashuv jarayonlariga jadal kirib borayotganimizni, va bu masala muhimligini anglatadi. Global pedagogik savodxonlikni rivojlantirishda talabalar kompetensiyasiga metodik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etib, bu masalada tadqiqotchilarimiz izlanishlar olib borish dolzarbligini anglatadi.

Global pedagogik savodxonlikni rivojlantirish talabalarning o‘zaro ilmiy va akademik jihatdan rivojlanishi uchun juda muhimdir. Metodik yondashuvlar talabalarni turli xil ta’lim kontekstlarida harakat qilish va madaniyatlar o‘rtasida samarali hamkorlik qilish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va fikrlash tarzi bilan qurollantirishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ta’limning globallashuvida xalqaro pedagogik atama va tushunchalardan foydalanish, global pedagogik savodxonlik bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar butun dunyo olimlari tomonidan keng tadqiq etilmoqda. Dunyoda ilm-fan, ilm-ma’rifat, texnika va texnologiya taraqqiy etib borar ekan, yangi g‘oyalar, yangi qarashlar, yangi atamalar paydo bo‘lib boraveradi. Pedagogikada yangi atamalarning kirib kelishi esa ma’naviy-ma’rifiy sohalaridagi yangi imkoniyatlar va rivojlanishlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik atamalar yangiligi va ularning izohiga ta’sir qiluvchi omillar tufayli uning xarakteriga ega. Shuningdek, pedagogik atamalar uchun qo‘yiladigan talablar va ma’lum bir izohni tanlashga ta’sir qiluvchi omillarga e’tibor berish zarur. Atamalar izohlanishida ba’zi an’analarni o‘rganib chiqib, izohlar uchun eng muvaffaqiyatli va umuman foydalanilmaydigan variantni tahlil qilish mumkin. Hozirgi kunga qadar "atama"ning umumiy kabul kilingan ta’rifi mavjud emas. Bu borada pedagogik atamani ta’riflash bo‘yicha olimlarning turli yondashuvlari mavjud. Biroq, aksariyat olimlar atama – bu ma’lum bir yoki faoliyat sohasi bilan bog‘lik bo‘lgan tushuncha va o‘ziga xos yoki mavxum, og‘zaki ravishda ifodalanuvchi sintetik shakl ekanligini ta’kidlaydi.

Atamaning asosiy xususiyatlari quyidagilar xisoblanadi: ta’rifning mavjudligi, aks ettirilgan tushunchaga muvofikdigi, ko‘prok ma’lumot to‘yinganligi, noaniklikka moyillik, uslubiy betaraflik va ifoda yetishmasligi, izchillik[2].

Ushbu asosiy xususiyatlardan tashkari, atamaning qo‘llanish xususiyatlariga ko‘ra bir qator xossalari va talablarini olimlardan K.A.Myakshin ajratib ko‘rsatadi: amalga oshirish (umumiy kabul kilingan, tushunarli), variatsion barkarorlik (takrorlanuvchanlik), evfoniklik (evfoniylilik talabi) [3]. Ta’kidlash kerakki, atamaning lingvistik shakli "so‘zning lingvistik shaklidan farq kilmaydi", ya’ni har qanday atama morfologik, xosilaviy va sintaktik tuzilishga ega va uning shakli leksik asosli bo‘lishi mumkin. Masalan, "integratsion" va "innovatsion" nukta nazaridan "-tion" qo‘shimchasi jarayonni bildiradi.

R.F.Proninaning fikricha barcha atamalar morfologik tasnifiga ko‘ra ajratiladi. Ular quyidagilarga bo‘linadi: oddiy (resistance, spin); murakkab (flyweight, earthometer); atama-iboralar/ko‘p komponentli atamalar (meter multiplier, computer assisted drafting machine) [4].

Talabalarning xalqaro pedagogik atamalarni tushunishlarini rivojlantirish strategiyalarini o‘rganish ta’lim nazariyasi va amaliyotining nozik tomonlarini ochib beradi. Mavjud adabiyotlarda kontekstuallashtirish va murakkab atamalarni o‘rganishda faol ishtirok etish muhimligi ta’kidlanadi. Qator olimlar fikriga ko‘ra, turli ilovalar va multimedia resurslarini o‘z ichiga olish ixtisoslashgan lug‘atni tushunishni va saqlashni sezilarli darajada oshiradi hamdahamkorlikdagi o‘quv muhiti o‘quvchilarga turli kontekstlarda atamalarni muhokama qilish va qo‘llash imkonini berib, chuqurroq tushunishni osonlashtiradi. Ushbu strategiyalar birgalikda talabalarning oldingi bilimlari va yangi, xalqaro pedagogik tushunchalar o‘rtasidagi tafovutlarni bartaraf etish uchun dinamik va interfaol usullar zarurligini keltirib o‘tadi. Ushbu yondashuvlarni birlashtirish turli ta’lim sharoitlarida murakkab terminologiyani samarali o‘qitish uchun keng qamrovli asos yaratishiga olib keladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ushbu adabiyotlar tahlili mahalliy va global olimlarni bergan fikrlarini ko‘rib chiqish natijasida olingan asosiy natijalar keltirilgan. Oliy ta’lim tizimidagi islohotlarning pirovard maqsadi ham talabalarning innovatsion ta’lim texnologiyalari, o‘quv materiallari hamda metodlar yordamida yetuk mutaxassis qilib tayyorlashdan iborat. Talabalarning o‘rganish

strategiyasi va texnikasini rivojlantirish ularning bo‘lajak kasbiy-pedagogik faoliyatidagi tayyorgarligida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Talabalarning xalqaro pedagogik atamalarni tushunishlarini rivojlantirish ularning ilmiy o‘sishi uchun juda boy va foydali bo‘ladi. Bu yerda yordam berishi mumkin bo‘lgan ba’zi strategiyalar:

1. Turli tillardagi matnlarni o‘qish va tahlil qilish: Talabalarni turli ta’lim tizimlari va madaniyatlaridan turli matnlarni o‘qishga undash. Bu ta’sir ularga turli pedagogik yondashuvlar va atamalarni tushunishga yordam beradi[5].

2. Ko‘rgazmali qo‘llanmalar va analogiyalardan foydalanish: Diagrammalar, diagrammalar va infografika kabi ko‘rgazmali qurollar murakkab atamalarni yanada tushunarli qilishi mumkin. Yangi atamalarni tanish tushunchalar bilan bog‘laydigan analogiyalar ham juda samarali bo‘lishi mumkin.

3. Interaktiv ta’lim faoliyati: talabalarni xalqaro pedagogik atamalarni o‘z ichiga olgan guruh muhokamalari, rolli o‘yinlar va simulyatsiyalarga jalb qilish. Bu faol ishtirok ularning tushunchalarini mustahkamlashga yordam beradi².

4. Korporativ texnologiya: O‘rganishni yanada qiziqarli va qulay qilish uchun onlayn lug‘atlar, interaktiv viktorinalar va ta’lim ilovalari kabi ta’lim texnologiyalaridan foydalanish.

5. Tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish: Talabalar turli pedagogik yondashuvlarni o‘rganib, shubha ostiga oladigan izlanishga asoslangan ta’limni rag‘batlantirish. Bu atamalarni chuqurroq tushunish yordam beradi[6].

6. Hayotiy misollar keltirish: Turli pedagogik atamalarning amalda qo‘llanilishini ko‘rsatish uchun turli ta’lim kontekstlaridan amaliy misollar va real hayot misollaridan foydalanish[7].

Talabalarning xalqaro pedagogik atamalarni tushunishlarini rivojlantirish strategiyalari:

- Turli tillardagi matnlarni o‘qish va tahlil qilish
- Ko‘rgazmali qo‘llanmalar va analogiyalardan foydalanish
- Interaktiv ta’lim faoliyati
- Korporativ texnologiya
- Tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirish
- Hayotiy misollar keltirish

1-shakl. Talabalarning xalqaro pedagogik atamalarni tushunishlarini rivojlantirish strategiyalari.

Belgilangan strategiyalarni amalga oshirish talabalarning xalqaro pedagogik atamalarni tushunishlarini sezilarli darajada oshiradi[8]. Kontekstli o‘rganish va interfaol seminarlar yanada chuqurroq ishtirok etishni osonlashtiradi, ko‘rgazmali qurollar va texnologiya esa aniqroq tushunishni qo‘llab-quvvatlaydi. Mutaxassislarning ishtiroki va tanqidiy mulohaza talabalarning tushunishini yanada mustahkamlaydi va ko‘p qirrali yondashuv talabalarni global ta’lim muhitiga samarali tayyorlashini ko‘rsatdi.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, talabalarning xalqaro pedagogik atamalar haqidagi tushunchalarini samarali rivojlantirish ko‘p qirrali yondashuvni talab qiladi. Kontekstli ta‘lim, interfaol faoliyat va texnologik resurslarni birlashtirgan holda, o‘qituvchilar talabalarga global ta‘lim tushunchalarini to‘liq tushunishni ta‘minlashi mumkin. Texnologiya, tilni qo‘llab-quvvatlash va ekspert tushunchalari o‘quv jarayonini yanada boyitadi[9]. Tanqidiy mulohaza yuritishni va baholash orqali amaliy qo‘llashni rag‘batlantirish talabalarning nafaqat tushunishlarini, balki turli ta‘lim kontekstlarida samarali foydalanishlarini ta‘minlaydi. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish talabalarni turli va global ta‘lim muhitida rivojlanish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantiradi, xalqaro pedagogik amaliyotlarni chuqurroq tushunishadi va muvaffaqiyatli tayyorlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni (<https://lex.uz/ru/docs/-4545884>)
2. Mavlanov Shavkat Yusupovich (2024). TALABALAR KASBIY KOMPETENTLIGINI PEDAGOGIK ATAMALAR VA XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI ASOSIDA RIVOJLANIRISH. Science and innovation, 3 (Special Issue 16), 100-102. doi: 10.5281/zenodo.10676455
3. Мякшин К.А. К вопросу об основных признаках термина // Альманах современной науки и образования. № 8. - Тамбов, 2009. С. 112-114.
4. Пронина Р.Ф. Перевод английской научно-технической литературы. 3-э изд., перераб. и доп.. - М. : Высшая школа, 1986. – С. 8.
5. Poteau, C. E. (Ed.). (2020). Pedagogical approaches to intercultural competence development. Cambridge Scholars Publishing.
6. Eight theories and pedagogical strategies for teaching. <https://www.theanimatedteacherblog.com/pedagogical-strategies-for-teaching/>.
7. Rasulova Dilafruzxon Sharobiddin qizi. TA'LIMNI GLOBALLASHUV JARAYONIDA XALQARO PEDAGOGIK ATAMA VA TUSHUNCHALARDAN FOYDALANISHNING DOLZARB AHAMIYATI. Zenodo, 2024, doi:10.5281/zenodo.11213925.
8. Artiqova M., Rasulova D. Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning mexanizmi //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – №. 28.
9. Rasulov E. "Jahon oliy ta‘lim tizimida elektron portfolioning dolzarb ahamiyati." Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi 10 (2023): 424-430.
10. Rasulov, E., & Khushnazarova, M. (2022). TA'LIMDA MULTIMEDIYA VOSITALARINING KOGNITIV JIHATLARI.
11. Madraimovich, R. E. (2024). TALABALARNING FAOLLIGINI OSHIRISH VA BAHOLASHDA ELEKTRON PORTFOLIODAN FOYDALANISH. Science and innovation, 3(Special Issue 36), 82-86.

UDK:54-1(072)

ORCID: 0000-0003-2394-2845

TALABALARDA KIMYOVIY MODIFIKATSIYALASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Bo'riboyev Aziz Abdumannonovich
Jizzax politexnika instituti, assistenti
boriboyev2020@gmail.com +998945700987

Annotatsiya Hozirgi zamon kimyo muhandislari uchun kimyoviy modifikatsiyalash ko'nikmalarini egallash zamon talabi bo'lib bormoqda. Talabalarning ilm olish qobiliyatlari turli darajada bo'lganligi sababli ularni o'qitishda ayrim muammolar yuzaga kelmoqda. Ushbu muamoning yechimi sifatida differentsial yondashuv usullari orqali o'qitish asos qilib olindi. Differentsiallashtirilgan ta'lim barcha o'quvchilarning o'quv uslubi, qobiliyatlari va kelib chiqishidan qat'i nazar, o'quv dasturidagi ko'nikmalarni egallash imkoniyatini ta'minladi va natijalarning ijobiy tamonga o'zgarishiga xizmat qildi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, metod, usul, differentsial ta'lim, kasbiy rivojlanish, o'quv dastur, moslashuv, pedagogik jarayon, polimer, kimyoviy modifikatsiya, ko'nikma, rivojlanish.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ХИМИЧЕСКОЙ МОДИФИКАЦИИ У УЧАЩИХСЯ

Аннотация Для современных инженеров-химиков приобретение навыков химической модификации становится требованием времени. Некоторые проблемы возникают при обучении студентов, поскольку их способности к наукам находятся на разных уровнях. В качестве решения этой задачи за основу было взято обучение методами дифференциального подхода. Дифференцированное образование позволило всем учащимся, независимо от их стиля обучения, способностей или происхождения, приобрести навыки в рамках учебной программы и послужило изменению результатов в положительную сторону.

Ключевые слова: образование, метод, метод, дифференцированное обучение, профессиональное развитие, учебная программа, адаптация, педагогический процесс, полимер, химическая модификация, навык, развитие.

DEVELOPMENT OF CHEMICAL MODIFICATION SKILLS IN STUDENTS

Abstract For chemist technologists and engineers, acquiring chemical modification is becoming an urgent necessity. Due to the different learning levels of students, some problems arise in their learning. As a solution to this problem, training using differentiated approach methods was taken as a basis. Differentiated education ensured that all students, regardless of learning style, ability and background, had the opportunity to master the skills included in the curriculum and contributed to positive change in outcomes.

Key words: Education, method, methodology, differentiated education, advanced training, curriculum, adaptation, pedagogical process, polymer, chemical modification, skill, development.

KIRISH

Zamonaviy ta’limda talabalar kasbiy va shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirishda differensial ta’limning pedagogik texnologiyalari va metodikalari bugungi kunda sifat va samaradorlik omili bo‘lib, bir qator afzalliklarni namoyon etmoqda. Differensial ta’lim - bu o‘quv jarayonini tashkil etishning shakli va zamonaviy modeli hisoblanib, undan maqsadli foydalanish, davlat va jamiyat istiqboliga xizmat qiladigan mutaxassislarni tayyorlashda o‘z ustuvorligiga ega[1].

Differensial ta’lim metodikasi talabalar bilan yakka tartibda shug‘ullanish xususiyatida har bir talabaga davlat ta’lim standartlari va malaka talablaridan kelib chiqib maxsus yondashiladi. Bundan asosiy maqsad talabalarning ta’lim doir huquqlarini jamiyat manfaatlarini nuqtai nazaridan ro‘yobga chiqarishdir. Mazkur metodikaning mazmunini tashkil etuvchi yakka tartibda shug‘ullanish xususiyati markazida talaba turadi[2].

Differensial ta’lim metodikasining o‘ziga xoslik xususiyati talaba bilan istalgan vaqtda va muddatsiz shug‘ullanish bilan belgilanadi. Unda talabaning imkoniyatlaridan kelib chiqilib nazariy, amaliy va metodik mashg‘ulotlar tashkil etiladi. Bunda mashg‘ulotlarning shakli rang-barang bo‘lishiga e’tibor qaratilib, qaysi mashg‘ulot shakli amaliy samara bersa, shu mashg‘ulot turi tanlanadi[3].

Differensial ta’lim metodikasining o‘ziga xoslik xususiyatida shuningdek, ta’lim beruvchilarning faol bo‘lishi ham taqozo etiladi. Chunki ta’lim beruvchilar o‘quv materiallarini avvaldan va yangi ma’lumotlar asosida tayyorlashi, ularni talabalarga o‘z vaqtida yetkazishi hamda maxsus testlar vositasida talabalarning o‘zlashtirish darajasini nazorat qilib borishi muhim hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Differensial ta’lim metodikasining amaliylik xususiyatida pedagogik va psixologik metodlarning keng hamda uyg‘un qo‘llanishi bilan belgilanadi. Pedagogik metodlarning tushuntirish, izohlash, sharhlash va yo‘naltirish kabi xususiy metodlari differensial ta’lim metodikasining amaliylik jihatlarini belgilaydi[4].

Dars mavzusi: “Kimyoviy modifikatsiyalash”;

Dars mashg‘uloti turi: Amaliy;

Dars mashg‘ulotining tarbiyaviy maqsadi: Talabalarda kimyoviy modifikatsiya tushunchasini shakllantirish;

Dars mashg‘ulotining ta’limiy maqsadi: Talabalarining kimyoviy bilimlari asosida modifikatsiyalash bilimlarni mustahkamlash, mulohaza qilish, taxlil qilish va taqqoslash ko‘nikmalarini shakllantirish;

Kutilayotgan natijalar: Talabalarda kimyoviy bilim, malaka va ko‘nikmalar orqali kimyoviy modifikatsiyalash shakllanadi.

Kichik guruhlar tarkibi: 5-6 nafar talaba;

Muhokama uchun ajratilgan vaqt: 10-15 minut;

Taqdimot uchun ajratilgan vaqt: 5 minut.

Rezyume metodini amalga oshirishda umumiy muammoni taxlil qilinishi zarur bo‘lgan qismlari tushirilgan tarqatma materiallar (1-jadval).

1-jadval

Tarqatma material shakli

Inson faoliyati davomida kimyoviy modifikatsiyalashni qo‘llanilish sohalari					
Polimerlar sohasi		Kauchuk sohasi		Qurilish sohasi	
Foydali jihati	Zarari	Foydali jihati	Zarari	Foydali jihati	Zarari

Topshiriq: Inson faoliyati davomida kimyoviy modifikatsiyalashni qo‘llanilish sohaslarini aniqlash.

Ta’lim jarayonida talabalarining differensial faoliyatini rivojlantirishning maqsad va vazifalari, nazariy asoslari va talabalarining individual faoliyatlarini rivojlantirish maqsadli tizimini ishlab chiqish orqali talabalarda kimyoviy modifikatsiyalashni rivojlantirishning maqsadli tizimi, differensial faoliyatini rivojlantirish bosqichlari va tarkibiy komponentlarini inobatga olgan holda differensial rivojlanish dasturini ishlab chiqildi[5].

Tadqiqotimiz ob‘ekti “Kimyoviy muhandisligi” ta’lim yo‘nalishi bo‘lganligi sababli biz talabalarining differensial faoliyatini rivojlantirishni kimyo sohasi misolida ko‘rib chiqamiz. Buning uchun bo‘lajak muhandislar uchun differensial ishlashlari uchun zarur bo‘lgan bir necha usullarni tavsiya qilamiz.

Differensial tadqiqot topshiriqlari. Tadqiqot topshiriqlari auditoriyadan tashqarida kimyoviy modifikatsiyalashni o‘rgatishning samarali usuli hisoblanadi. Tadqiqot bilan bog‘liq faoliyat bilan shug‘ullanish orqali talabalar kimyoviy texnologiyalar sektorining turli jihatlarini tushunishlarini chuqurlashtirishlari, real hayotdagi ilovalarni o‘rganishlari, tanqidiy fikrlash va axborot savodxonligi ko‘nikmalarini rivojlantirishlari mumkin. Auditoriyada kimyoviy texnologiyalar o‘rgatish uchun tadqiqot topshiriqlaridan foydalanishning ba’zi

siy elementlari va fikrlarini bayon etadilar.

Tadqiqot topshiriqlarini auditoriyadan tashqarida kimyoviy modifikatsiyalash sohasini o‘qitishga integratsiyalashgan holda, o‘qituvchilar chuqur izlanish, analitik fikrlash va modifikatsiyalash tizimlarining murakkabligi va jamiyat uchun ahamiyatini chuqurroq tushunishlari mumkin. Differensial yondashuv talabalarni kimyoviy modifikatsiyalash sohasi uchun tayyorlanayotganda hozirgi va kelajakdagi kimyoviy modifikatsiyalash muammolarini o‘rganish va hal qilish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikma va bilimlar bilan jihozlaydi.

NATIJALAR

Talabalarni organik yuqori molekulyar birikmalarning kimyoviy modifikatsiyasi polimer-analog reaksiyalar yordamida, shuningdek, makromolekulalarning o‘ziga xos reaksiyalari: parchalanish va o‘zaro bog‘lanish, geteropolimerizatsiya, makromolekulyar reaksiyalar haqida multimedia taqdimotlarini yaratishga undash[6]. Bu ularning taqdimot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va mavzuni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

1. Mavzularni tanlash (*dastlab talabalar kimyoviy modifikatsiyalash sohasiga oid o‘zlari qiziqqan mavzularni tanlab oladilar*). Talabalarga kimyoviy modifikatsiyalash tarixi, barqaror kimyoviy modifikatsiyalash yechimlari, kimyoviy modifikatsiyalash sohasida rivojlanayotgan texnologiyalar, kimyoviy modifikatsiyalashning atrof-muhitga ta‘siri yoki kimyoviy modifikatsiyalash tizimlarining amaliy tadqiqotlari kabi kimyoviy modifikatsiyalash bilan bog‘liq bir qator mavzularni taqdim eting[7].

2. Resurslarga kirish (*Biz tomonimizdan ishlab chiqilgan “Organik kimyo” fanidan amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlardan foydalanadilar*). Talabalar o‘z tadqiqotlari uchun turli ishonchli va dolzarb manbalardan, jumladan, kitoblar, akademik jurnallar, onlayn ma‘lumotlar bazalari, hukumat hisobotlari va sanoat nashrlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishini ta‘minlang. Tadqiqotni osonlashtirish uchun raqamli resurslar va onlayn ma‘lumotlar bazalaridan foydalanishni rag‘batlantirish.

3. Yo‘naltirilgan so‘rov: tadqiqot savollarini shakllantirish, adabiyotlarni ko‘rib chiqish, ma‘lumotlarni to‘plash va tahlil qilish, dalillar asosida xulosalar chiqarish kabi boshqariladigan bosqichlarga bo‘lish orqali o‘quvchilarni tadqiqot jarayoniga yo‘naltirish. Tadqiqot topshiriqlarini kutish uchun aniq ko‘rsatmalar va rubrikalarni taqdim eting.

4. Tanqidiy tahlil: tanqidiy tahlil va manbalarni baholashning ahamiyatini ta‘kidlang. Talabalarga ular to‘plagan ma‘lumotlarning ishonchliligi, dolzarbligi va ishonchliligini baholashni o‘rgatish va ularni kimyoviy modifikatsiyalash bilan bog‘liq masalalar bo‘yicha turli nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqishga undash.

5. Taqdimotlar va hisobotlar: Talabalarga tadqiqot natijalarini taqdimotlar yoki yozma hisobotlar orqali taqdim etish imkoniyatlarini birlashtiring. Bu ularga o‘z tushunchalarini samarali etkazish va tengdoshlari va o‘qituvchisidan fikr-mulohazalarni olish imkonini beradi.

6. Ko‘p tarmoqli istiqbollarni o‘z ichiga oling: Talabalarni kimyoviy modifikatsiyalash tadqiqotlariga ko‘p tarmoqli burchaklardan yondashishga, muhandislik, fizikaviy kimyo,

umiy kimyoviy texnologiya va kolloid kimyo fanlar tushunchalariga tayanishga undas kimyoviy modifikatsiyalash bilan bog‘liq murakkab masalalarni yaxlit tushunishga yordam beradi.

7. Haqiqiy dunyo ilovalari (*talabalar tomonidan ishlab chiqilgan Differensial g‘oyalar va loyihalar real hayotga tadbiqi tekshiriladi*). amaliy tadqiqotlar, sanoat misollari yoki kimyoviy modifikatsiyalash sohasidagi joriy voqealarni o‘z ichiga olgan holda tadqiqot topshiriqlarini real dunyo ilovalari bilan bog‘lang. Bu talabalarga o‘z tadqiqotlarining amaliy natijalarini ko‘rishga va kimyoviy modifikatsiyalash muammolari jamiyat va atrof-muhitga qanday ta‘sir qilishini tushunishga yordam beradi.

8. Tushunchalarni vizualizatsiya qilish: Turli xil kimyoviy modifikatsiyalash usullari qanday ishlashi, shahar kimyoviy modifikatsiyalashini rejalashtirish yoki kimyoviy modifikatsiyalashning atrof-muhitga ta‘siri kabi kimyoviy modifikatsiyalash bilan bog‘liq murakkab tushunchalarni vizual tarzda etkazish uchun video va animatsiyalardan foydalaning. Ko‘rgazmali qurollar o‘quvchilarga mavhum g‘oyalarni yanada samaraliroq tushunishga yordam beradi.

9. Interaktiv simulyatsiyalar: Talabalarni interaktiv simulyatsiyalar yoki shaharsozlik qarorlarining kimyoviy modifikatsiyalash tizimlariga ta‘sirini, kimyoviy modifikatsiyalash tirbandligining ta‘sirini yoki ta‘minot zanjiri logistikasi dinamikasini ko‘rsatadigan virtual modellar bilan jalb qiling. Interfaol elementlar faol ishtirok etish va chuqurroq o‘rganishni rag‘batlantirishi mumkin.

10. Infografika va ma‘lumotlarni vizualizatsiya qilish: Vizual jozibador infografika va ma‘lumotlarni vizualizatsiya qilish vositalaridan foydalangan holda statistik ma‘lumotlar, tendentsiyalar va kimyoviy modifikatsiyalash bilan bog‘liq ma‘lumotlarni taqdim eting. Bu talabalarga kimyoviy modifikatsiyalashdan foydalanish, xavfsizlik yoki atrof-muhitga ta‘sir qilish bilan bog‘liq murakkab ma‘lumotlar to‘plamini sharhlash va tahlil qilishga yordam beradi.

11. Mehmon ma‘ruzachilar va intervyular: Kimyoviy modifikatsiyalash bo‘yicha mutaxassislar yoki ekspertlar kabi mehmon ma‘ruzachilarni jonli yoki yozib olingan intervyular orqali multimedia taqdimotlarida ishtirok etishlarini tashkil qiling. Bu talabalarga sanoat amaliyotchilarining tushunchalarini beradi va sinfda o‘rganish va real dunyo amaliyotlari o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi.

12. Multimedia topshiriqlarini jalb qilish: Talabalarni topshiriqlarning bir qismi sifatida o‘zlarining multimedia taqdimotlarini yaratishga undash, ularga turli multimedia vositalaridan foydalangan holda kimyoviy modifikatsiyalash bilan bog‘liq kontentni tadqiq qilish, kompilyatsiya qilish va taqdim etish imkonini beradi. Bu muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga ijodkorlik va faol o‘rganishga yordam beradi.

13. Interaktiv savol-javob va so‘rov: Talabalarning ishtirokini rag‘batlantirish va real vaqtda kimyoviy modifikatsiyalash mavzularini tushunishlarini o‘lchash uchun interaktiv savol-javob sessiyalari yoki so‘rov xususiyatlarini multimedia taqdimotlariga integratsiya

ing. Bu faol ishtirokni rag‘batlantirishi va darhol fikr-mulohazalarni taqdim etishi mu

14. Multimodal o‘quv resurslari: turli xil o‘rganish uslublari va afzalliklarini qondirish uchun kimyoviy modifikatsiyalash bilan bog‘liq turli multimedia resurslariga, jumladan, onlayn videolar, podkastlar, interaktiv veb-saytlar va raqamli arxivlarga kirishni ta‘minlang.

Multimedia taqdimotlarini sinfda kimyoviy modifikatsiyalashni o‘qitishga integratsiyalash talabalar uchun qiziqarli va dinamik o‘rganish tajribasini taklif qilishi mumkin. Videolar, interaktiv simulyatsiyalar, infografika va virtual sayohatlar kabi turli multimedia formatlaridan foydalanish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarning kimyoviy modifikatsiyalash tushunchalari haqidagi tushunchalarini kuchaytirishi, real misollarni ko‘rsatishi va tanqidiy fikrlashni rag‘batlantirishi mumkin[8]. Multimedia taqdimotlarini kimyoviy modifikatsiyalashni o‘qitishga qo‘shishning ba‘zi strategiyalari:

Auditoriyadan tashqarida kimyoviy modifikatsiyalashni o‘rgatishda multimedia taqdimotlarini qo‘shish orqali o‘qituvchilar turli xil o‘rganish uslublari mos keladigan, o‘quvchilarning faolligini oshiradigan va murakkab kimyoviy modifikatsiyalash tushunchalari va muammolarini samarali etkazadigan immersiv ta‘lim tajribasini yaratishi mumkin. Ushbu yondashuv, shuningdek, ta‘limda texnologiyadan foydalanishga mos kelishi va talabalarga zamonaviy ishchi kuchi uchun zarur bo‘lgan raqamli savodxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

MUHOKAMA

Kimyoviy modifikatsiyalashning kelajagi, uni mashinasozlikda, konstruksiyali materiallar tayyorlashda, elektronika va elektrotexnika sanoatida foydalanish bilan bog‘liq mavzularda munozaralar yoki sinf muhokamalarini tashkil qiling. Bu tanqidiy fikrlashni va samarali muloqotni rag‘batlantirishi mumkin.

Munozara va muhokamalar talabalarni auditoriyadan tashqarida kimyoviy modifikatsiyalashni o‘rganishga jalb qilishning ajoyib usuli bo‘lishi mumkin. Bu mavzuni o‘rgatishda foydalanish mumkin bo‘lgan bahs va munozaralar uchun ba‘zi fikrlar[9]:

1-Debat mavzusi: Polimerlarni kimyoviy modifikatsiyalash afzalliklari va kamchiliklari.

- Sinfni ikki guruhga bo‘ling va jamoat polimerlarning kimyoviy modifikatsiyalashidan foydalanishning shaxsiy polimerlarning kimyoviy modifikatsiyalashga nisbatan ijobiy va salbiy tomonlarini muhokama qiling. Talabalarni xarajat, atrof-muhitga ta‘siri, qulaylik va foydalanish imkoniyati kabi omillarni hisobga olishga undash.

2-Debat mavzusi: Kimyoviy modifikatsiyalashning kelajagi.

- Elektronika, radiotexnika, kosmik texnologiyalar sohasidagi yutuqlar, sanoat va qurilish muhandisligi, mashinasozlik, asbobsozlik, to‘qimachilik sanoati, robototexnika, tibbiyot, ekologiya bir qator o‘zgartirilgan polimerlarsiz mumkin emas ularni qanday qilib modifikatsiyalash haqida tanqidiy fikr yuritishga undash.

3-Debat mavzusi: Ta‘biy va sun‘iy kauchukning modifikatsiyasi.

- Kauchukni modifikatsiyaslash texnologik jarayoni bu-vulkanizatsiyadir, unda “xom” kauchuk kauchukga aylanadi. Vulkanizatsiya kauchukning mustahkamlik xususiyatlarini,

ing qattiqligini, elastikligini, issiqlik va sovuqqa chidamliligini oshiradi va o‘qituvchilarda shishish va eruvchanlik darajasini pasaytiradi. Vulkanizatsiyaning mohiyati kauchukning chiziqli makromolekulalarini vulkanizatsiya tarmog‘i deb ataladigan yagona “o‘zaro bog‘langan” tizimga birlashtirishga undash.

4-Debat mavzusi: Qurilish materiallarini polimerlar bilan modifikatsiyalash.

- Qurilish materiallarini polimerlar bilan modifikatsiyalash quyidagi usullar yordamida amalga oshiriladi:

- polimerlarni aralashtirishda beton yoki ohak aralashmasiga kiritish;
- tayyor mahsulotlarni polimerlar bilan singdirish;
- sirlarga polimer qoplamalarini qo‘llash;
- polimer tolalari va to‘ldiruvchi moddalarini joriy etish.

Talabalarni ushbu kimyoviy modifikatsiyalash turlarining ekologik foydalari haqida o‘ylashga va o‘z jamiyatlarida yanada barqaror sayohat tanlashni targ‘ib qilish yo‘llarini fikrlashga undash[10].

Umuman olganda, munozaralar va munozaralar kimyoviy modifikatsiyalash tizimlarining murakkabligini o‘rganish va talabalarda tanqidiy fikrlashni uyg‘otishning qiziqarli va qiziqarli usuli bo‘lishi mumkin. Talabalarni turli nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqishga va hurmat bilan bahslashishga undash orqali o‘qituvchilar ularga kimyoviy modifikatsiyalashning jamiyatdagi rolini chuqurroq tushunishlariga yordam berishi mumkin.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, ta’limga differentsial yondashuv muammosini hal qilish bo‘yicha vatinimiz va xorijiy pedagogikada ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Differentsial ta’lim usullari bugungi kun talabalarining turli xil ta’lim ehtiyojlarini qondirish uchun muhim yondashuvdir. Differentsial yondashuv tabiiy fanlar qatoridagi Kimyo fanlarinidan ta’lim oluvchilarning qobiliyatlarini va fanga nisbatan qiziqishini aniqlash hamda rivojlantirishga imkon beradi. Talabalarining o‘z qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyati kelib chiqqan holda vazifalarni tanlash imkoniga ega bo‘ladilar. Differentsial yondashuv nisbatan qiyin kimyoviy modifikatsiya kabi ko‘nikmalarni egallash pedagogik jarayonni ancha osonlashtiradi. Katta auditoriyada har bir talaba bilan o‘zaro aloqaning mazmuni va shakllarini aniqlash har doim ham mumkin emas. Differentsial yondashuvdan foydalanish har bir talabaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda uning ehtiyojlarini qondiradigan ta’lim tizimini yaratishga imkon beradi. Kimyoviy muhandisligi ta’lim yo‘nalishi talabalarida kimyoviy modifikatsiyalash usullari ko‘nikmalarini hosil qilish, ya’ni talabalarda alohida yuqori molekulyar birikmalarning tuzilishini boshqarish qobiliyati, ya’ni, modifikatsiya usullariga ega bo‘lish zamonaviy yuqori malakali kimyogar-muhandislar uchun zarurdir. Shuning uchun talabalarining bilim, malaka va ko‘nikmalarini differentsial yondashuv asosida o‘qitish ularga tushunishi qiyin bo‘lgan murakkab jarayonlarni tasavvur qilish va taxlilini olib borish imkoniyatini vujudga keltiradi. Albatta bu jarayonning pedagogik shart – sharoitlarini aniqlash, talabaning kasbiy tayyorgarligini differentsial yondashuv asosida rivojlantirish

xanizmlarini ishlab chiqish kabi bir qator vazifalarni hal etishni taqazo etadi. Shuning o‘quvchilarning o‘quv imkoniyatlari kengayib borgan sari, ijodiy topshiriqlar miqdori ham ortib borishi kerak. Yuqoridagilarni umumlashtirib xulosa qilishimiz mumkinki, o‘quvchilarning qobiliyatlar darajasining xilma-xilligini inobatga olgan holda, ularning rivojlanishini to‘g‘ri amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Метод.қўлл. – Т.: Низомий номли ТДПУ, 2013. – 115 б.
2. Полонский В.М. Словарь понятий и терминов по образованию и педагогике. - М.: Изд-во «Приобье», 2000. - 368 с.
3. Колишев Н.С. Индивидуально-дифференцированный подход в процессе обучения старшеклассников: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - М., 1993.-16 с.
4. Ковязина Е.П. Дифференциация содержания образования в старшей средней школе США: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Киев, 1989. - 24 с.
5. Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед. учеб. заведений / Сластенин В.А. и др. - М. : Шк.-Пресс, 2000. - 512 с.
6. Горбунов Г.И. Научные основы формирования структуры и свойств строительных материалов [Электронный ресурс] : монография / Г.И. Горбунов, А.Д. Жуков. — Электрон. текстовые данные. — М. : Московский государственный строительный университет, Ай Пи Эр Медиа, ЭБС АСВ, 2016. — 555 с.
7. Кербер М.Л., Виноградов В.М., Головин Г.С., Горбаткина Ю.А., Крыжановский В.К., Куперман А.М., Симнов-Емельянов И.Д., Халиулин В.И., Бунаков В.А. Полимерные композиционные материалы: структура, свойства, технология /под редакцией А.А.Берлина. – СПб: Профессия. 2008.-560 с.
8. Р. де Гроот Дифференциация в образовании // Директор школы - 1994 - № № 5,6 . - 1995 . - № 1 .
9. Дик Ю.И., Орлов В.А. Дифференциация обучения и работа с одаренными школьниками на современном этапе развития школы // Перспективы развития общего среднего образования. - М., 1998.
10. Осмоловская И. М. Дидактические принципы дифференциации процесса обучения в общеобразовательной школе:Дис.Пед.Наук.- Москва - 2002–32 ст.

TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Yuvashov Sherzod Ulmasovich,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),
NamMQI “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi dotsenti.
E-mail: yuvashov@gmail.com.

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda tanqidiy yondashuv, interfaol usullar va yangi pedagogik izlanishlardan samarali tarzda foydalanish, yangi g‘oyalar orqali odamlar hayotini yaxshilash, insonlar va imkoniyatlarni bir-biri bilan bog‘lash, ya‘ni uyg‘unlikka keltirish haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, tasavvur, qobiliyat, kreativlik, empatiya, feministik nazariya, fikr, ko‘nikma.

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING SKILLS

Abstract: In this article, a critical approach to the development of students' creativity skills, the effective use of interactive methods and new pedagogical research, improving people's lives through new ideas, connecting people and opportunities, that is, bringing them into harmony is talked about.

Keywords: Critical thinking, creativity, imagination, ability, creativity, empathy, feminist theory, thought, skill.

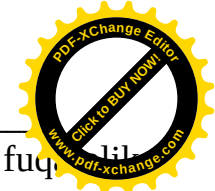
РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Аннотация: В данной статье говорится о критическом подходе к развитию творческих способностей учащихся, эффективном использовании интерактивных методов и новых педагогических исследований, улучшении жизни людей посредством новых идей, соединении людей и возможностей, то есть приведении их в гармонию.

Ключевые слова: критическое мышление, креативность, воображение, способности, креативность, эмпатия, феминистская теория, мысль, умение.

Kirish

Tanqidiy fikrlash (ingl. critical thinking) – narsa va hodisalarni oqilona xulosalar chiqarish bilan tahlil qilishda foydalaniladigan va asoslangan baholar, talqinlar berishga, shuningdek, olingan natijalarni vaziyatlar va muammolarga qo‘llash imkonini beradigan mulohazalar tizimi. Umumiy ma‘noda tanqidiy fikrlash deganda tanqiddan oldingi fikrlashdan ko‘ra yuqoriroq darajada fikrlash ko‘zda tutiladi. Tanqidiy fikrlash – odamning kelib tushayotgan axborotni, jumladan, o‘z mulohazalarini shubha ostiga olish qobiliyatidir.

ayyan jamiyatda tanqidiy fikrlash darajasiga o‘tish ushbu jamiyatning fuqarolarining rivojlanishining boshlanishi uchun zarur shartdir, degan fikr mavjud.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish, kreativ bo‘lish uchun kishi ko‘proq kreativ insonlar bilan muloqot qilishi va hamisha izlanishda bo‘lishi lozim[1]. Har qanday ko‘nikmani shakllantirish mumkin bo‘lganiday, kreativ fikrlash qobiliyati yoki ko‘nikmasini ham rivojlantirish mumkin. Bu talabalarni noodatiy tarzda fikrlashga yordam beradi. Kreativlik bo‘yicha D.Veksler, A.Maslou, Djo Pol Gilford, E.P.Torrenslar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar va kreativlik ko‘nikmasini shakllantirishda qo‘llanma sifatida xizmat qiladi. Bu auditoriyadagi muhit, o‘quvchilarda fikrlash tarzining shakllanishi, o‘qituvchining yondashuv va strategiyalari elementlarini o‘z ichiga oladi.

Tahlillar va natijalar

Tor ma’noda tanqidiy fikrlash “mulohazalarni to‘g‘ri baholash”, demakdir. Shuningdek, “fikrlash haqida fikrlash” deb ham tavsiflanadi. Eng keng tarqalgan ta’riflardan biri – “nimaga ishonish va nima qilish haqida qaror qabul qilishga yo‘naltirilgan oqilona fikrlash”. Kuzatuv, tajriba, fikrlash yoki muloqot natijasida, ishonch hosil qilish va harakat uchun maqsadli nuqta sifatida olingan yoki yuzaga keltirilgan axborotni faol va mohirona tahlil qilish, konseptualizatsiya, qo‘llash, sintez qilish yoki baholash intellektual tartibga solingan jarayoni.

“Tanqidiy fikrlash” atamasining o‘zi faylasuf Jon Dyuiga borib taqaladi. U atamadan ko‘proq “reflektiv fikrlash” sifatida foydalangan: “uni va u olib keladigan oqibatlarni qo‘llab-quvvatlaydigan asoslarda har qanday fikr yoki taxmin qilingan bilim shaklini faol, izchil va ehtiyotkorlik bilan ko‘rib chiqish”.

Tanqidiy fikrlash nima ekanligi masalasini qo‘shimcha aniqlashtirish uchun Richard Pol tanqidiy fikrlashni kuchli va kuchsiz turlarga ajratishni taklif qilgan. U kuchsiz ma’nodagi tanqidiy fikrlashni yuqori malakali, lekin o‘z manfaatlari bilan mashg‘ul bo‘lgan va o‘z harakatlarining axloqiy oqibatlari haqida jiddiy o‘ylanmaydigan soxta intellektualning xudbinlik motivatsiyasiga ega fikrlashi sifatida ta’riflaydi. Bunday fikrlash sohibi ko‘pincha yuqori bilimli bo‘ladi, lekin o‘z bilimlarini adolatsiz va xudbin maqsadlarga erishish uchun qo‘llaydi.

Boshqa tomondan, kuchli ma’noda tanqidiy fikrlash – egotsentrik yoki sotsiotsentrik yondashuvsiz obyektiv o‘rganish maqsadida muammolar mantiqiga kirib boradigan shaxs fikrlashi.

Tanqidiy fikrlashning zamonaviy tadqiqotchilari bu an’anaviy ta’riflarni ijodkorlik, tasavvur, kashfiyot, aks ettirish, empatiya, bilimni bog‘lash, feministik nazariya, subyektivlik, noaniqlik kabi fazilatlarni, tushunchalarni va jarayonlarni qo‘shgan holda kengaytirdi. Tanqidiy fikrlashning ayrim ta’riflari bu subyektiv amaliyotlarni istisno qiladi.

Tanqidiy fikrlashni o‘stirish uchun nimalar qilinadi? Aslida tanqidiy fikrlashni o‘stirish uchun nimalar qilinmaydi, desak to‘g‘riroq bo‘ladi. Negaki, ko‘zimizga olabo‘ji bo‘lib ko‘rinadigan tanqidiy fikrlashdan o‘zimizni olib qochish orqali muammolarni ko‘pchishiga

koniyat bermaslik kerak. Avvalo muammoni yuzaki o‘rganish va hal etishdan tiyilish kerak. O‘shanda muammoning ildiziga yetib boriladi va bu ishni tag-tomiri bilan hal qilishga erishiladi.

Tanqidiy fikrlash – kitoblar va internetdagi ma’lumotlarni doimiy tahlil va tadqiq etish orqali rivojlanadi. Matnlarni tahlil qilganda faktlarga, dalillarga va mantiqiy fikrlarga asoslaniladi. Bunda shaxsning munosabati aniqlab olinadi. Har qanday muammoni hal etishda albatta alternativ manbalarga murojaat qilish lozim.

Tanqidiy fikrlash haqiqat yo‘lidagi to‘siqlarni sidqidildan yengishga qaratiladi. Psixolog Dayana Xalpern (ingl. Diane F. Halpern) tanqidiy fikrlashni nazorat qilish, asoslilik va maqsadga muvofiqlik bilan tavsiflanadigan, kerakli natija olish ehtimolini oshiradigan bilish usullaridan foydalanish, deb hisoblaydi.

Bu usullar muammoni hal qilish, xulosalarni ifodalash, ehtimoliy baholash va qaror qabul qilishda qo‘llaniladi hamda aniq vaziyat va hal qilinayotgan muammo turi uchun o‘rinli va samarali bo‘lgan ko‘nikmalarni talab qiladi.

Fikr va bilim talabalarga bugungi dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini o‘rgatish uchun o‘rganish fanlaridagi nazariya va tadqiqotlarni qo‘llaydi. Matn soxta yangiliklar, muqobil faktlar va chuqur soxtalardan tortib, noto‘g‘ri ma’lumotlar, dezinformatsiya, post-haqiqat va boshqalarga qadar tanqidiy fikrlashning zamonaviy muammolarini aniqlaydi, belgilaydi, muhokama qiladi va dekonstruksiya qiladi. Bu talabalarga internet va ijtimoiy tarmoqlardagi kontentning portlashi orqali yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi va ularga ehtiyotkor va tanqidiy baholovchi hamda iste’molchi bo‘lish imkonini beradi.

Kreativlik va innovatsiyalar bugungi kunda butun dunyoda ishdagi yutuqlar va hayotiy muvaffaqiyat uchun asosiy ko‘nikmalar sifatida tez-tez tilga olinayotganini guvohi bo‘lib kelmoqdamiz. Innovatsiyalar tashkilot faoliyati va bozorda yashab qolishi uchun hal qiluvchi kuchdir[2]. Texnologiyalardagi o‘zgarishlar, globallashuv va raqobatning kuchayishi vaziyat va iqtisodiy bosimlarga, tez-tez o‘zgarishlarga dosh berish uchun kreativlik va innovatsiyalar zarur bo‘lgan muhitni yaratadi. Shuning uchun tashkiliy tizimlarning dizaynerlari va ishlab chiquvchilari tashkilotni bunday o‘zgarishlarga moslashtirish uchun deyarli doimiy ravishda innovatsiyalar qilishlari kerak.

Kreativlikka ilmiy qiziqish bir qator fanlarda, birinchi navbatda, psixologiya, biznes tadqiqotlari va kognitiv fanlarda uchraydi. Biroq, uni ta’lim, gumanitar fanlar va ilohiyot, ijtimoiy fanlar, muhandislik, texnologiya va matematikada ham topish mumkin. Bu fanlar kreativlik va umumiy intellekt, shaxs tipi, aqliy va ruhiy jarayonlar, ruhiy salomatlik, sun’iy intellekt o‘rtasidagi munosabatlarni qamrab oladi; ta’lim, o‘qitish, yetakchilik va tashkiliy amaliyotlar orqali kreativlikni rivojlantirish salohiyati; kreativlik qanday baholanishi va idrok etilishini belgilovchi omillar; milliy iqtisodiy manfaatlar uchun kreativlikni rivojlantirish; o‘qitish va o‘qitish samaradorligini oshirish uchun kreativ resurslarni qo‘llash.

Kreativ yondashuv va yutuqlar dunyo bo‘ylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, va gumanitar fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surgan. Demak, kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g‘oyalar berishdan kattaroq narsadir. U insonga ba‘zan murakkab sharoitlarda, yanada yaxshi hiroq natijaga erishishga imkon beruvchi bilim va tajribaga asoslangan real ko‘nikmadir. Butun dunyoda jamiyatlar va tashkilotlar muammolarni hal etishda innovatsion bilim va yaratuvchanlikka tobora ehtiyoj sezmoqdalar (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti, bu esa, o‘z navbatida, jamoaviy ish bo‘lgan innovatsiya va kreativ fikrlash ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda.

Ta’limning asosiy vazifasi o‘quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo‘ladigan ko‘nikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo‘lishi kerak bo‘lgan muhim ko‘nikmadir[3]. Bu ko‘nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o‘zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari “XI asr” ko‘nikmalariga ega ishchilarni taqozo etayotgan dunyoga moslashishga ko‘maklashadi. Umuman olganda, bugungi o‘quvchi kelajakda hozir hatto mavjud bo‘lmagan sohalarda ishlashi, yangi muammolarni yangi texnologiyalar orqali hal etishi kutilmoqda. O‘quvchida kreativ fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi.

Shuningdek, kreativ fikrlash o‘quvchilarning ta’lim olishini hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha va shaxsan mazmunli usulda talqin etish orqali qo‘llab-quvvatlaydi [4]. O‘quvchining xayoli va qiziquvchanligi ta’lim jarayonida qo‘l keladi: ijodiy fikrlash shu tariqa o‘zaro kelishuvchanlik vositasiga aylanadi, hattoki avvaldan belgilangan ta’lim maqsadlari kontekstida ham.

Xulosalar

Har qaysi boshqa ko‘nikma kabi, kreativ fikrlash ham amaliy va manzilli yondashuv orqali rivojlantirilishi mumkin. Ba’zi o‘qituvchilarga o‘quvchining kreativ fikrlashini rivojlantirish o‘quv dasturidagi boshqa fanlar evaziga bo‘layotgandek tuyulishi mumkin. Aslida, talabalar barcha fanlarda kreativ fikrlashi mumkin. Kreativ fikrlash bilim berishga qaratilgan dars mobaynida ko‘r-ko‘rona yodlash o‘rniga tadqiqot va ixtironi qo‘llab-quvvatlaydigan yondashuvlar orqali rivojlantirilishi mumkin[5].

O‘qituvchilar kreativ fikrlashni ajrata olishlari, bunday fikrlashga mos shart-sharoitlarni bilishlari va o‘zlari ham talabalarga fikrlashda ko‘proq ijodiy yondashishga yordam bera olishni bilishlari kerak. Kreativ fikrlash qay tariqa vujudga kelishi borasidagi puxtaroq tasavvur, o‘z navbatida, o‘qituvchilarga ta’lim jarayonida talabalarda ijodiy g‘oyalar “inkubatsiya” bo‘lishi uchun muayyan vaqt talab etishini anglashga yordam beradi .

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida to‘g‘risidagi PF-60-son Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2022y., 28.01. www.lex.uz.

2. Sh.Yuvashov, B.Akbarov., KREATIV FIKRLASH. O‘quv qo‘llanma. – Nama 2024. – 176 b.
3. Stanovich, K. E. (2016). The Comprehensive Assessment of Rational Thinking. Educational Psychologist, 51, 23-34. Stanovich_EdPsy_2016.pdf
4. D. I. Muqumova., Yoshlarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish istiqbollari, Published August 10, 2022 | Version pdf
5. Olmasovich, Yuvashov S. "Systemic-Functional Model of Development of Altruistic Virtues in Students of “Education”." *International Journal on Integrated Education*, vol. 4, no. 8, 2021, pp. 33-36

**KORRUPSION XULQ-ATVORGA MOYILLIKNI O'RGANISH ASOSIDA
BO'LAJAK PEDAGOGLARDA ANTIKORRUPSION KOMPETENTLIKNI
RIVOJLANTIRISH.***Isroilov G'olib Rashidovich**Qo'qon davlat pedagogika instituti erkin tadqiqotchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarda antikorrupsion kompetentlikni rivojlantirish masalasi yoritilgan. Ta'lim tizimida korrupsiyaga qarshi kurash muhim vazifalardan biri bo'lib, bo'lajak pedagoglarning shaxsiy va kasbiy faoliyatida korrupsion xulq-atvorga moyillikni aniqlash va uning oldini olish bo'yicha choralar ko'rish zarur. Maqolada korrupsiyaga moyillikni o'rganishning psixologik, axloqiy va ijtimoiy jihatlarini tahlil qilingan, shuningdek, pedagoglar uchun antikorrupsion bilim va ko'nikmalarni shakllantirish strategiyalari bayon etilgan. Buning natijasida, ular ta'lim jarayonida adolat va shaffoflik tamoyillariga amal qilib, kelajakda korrupsiyaga qarshi kurashishda samarali ishtirok etadilar.

Kalit so'zlar: korrupsiya, antikorrupsion kompetentlik, bo'lajak pedagoglar, korrupsion xulq-atvor, korrupsiyaga moyillik, ta'lim tizimida shaffoflik, korrupsiyaga qarshi kurash, pedagogik ta'lim, axloqiy tarbiya, qonunchilik, korrupsiyaga qarshi immunitet.

**РАЗВИТИЕ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У
БУДУЩИХ ПЕДАГОГИ НА ОСНОВЕ ИЗУЧЕНИЯ ТЕНДЕНЦИОННОСТИ К
КОРРУПЦИОННОМУ ПОВЕДЕНИЮ.**

Аннотация: В данной статье описывается развитие антикоррупционной компетентности у будущих педагогов. Борьба с коррупцией в системе образования является одной из важных задач, и необходимо принять меры по выявлению и предотвращению тенденций к коррупционному поведению в личной и профессиональной деятельности будущих педагогов. В статье анализируются психологические, этические и социальные аспекты изучения склонности к коррупции, а также стратегии формирования антикоррупционных знаний и навыков у педагогов. В результате они в будущем будут эффективно участвовать в борьбе с коррупцией, следуя принципам справедливости и прозрачности образовательного процесса.

Ключевые слова: коррупция, антикоррупционная компетентность, будущие педагоги, коррупционное поведение, склонность к коррупции, прозрачность системы образования, борьба с коррупцией, педагогическое образование, нравственное воспитание, законодательство, иммунитет от коррупции.

DEVELOPMENT OF ANTI-CORRUPTION COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS BASED ON THE STUDY OF THE TENDENCY TO CORRUPTION BEHAVIOR.

Abstract: This article describes the development of anti-corruption competence in future teachers. The fight against corruption in the education system is one of the important tasks, and it is necessary to take measures to identify and prevent tendencies towards corrupt behavior in the personal and professional activities of future teachers. The article analyzes the psychological, ethical and social aspects of studying the tendency to corruption, as well as strategies for developing anti-corruption knowledge and skills in teachers. As a result, in the future they will effectively participate in the fight against corruption, following the principles of fairness and transparency of the educational process.

Key words: corruption, anti-corruption competence, future teachers, corrupt behavior, propensity to corruption, transparency of the education system, fight against corruption, pedagogical education, moral education, legislation, immunity from corruption.

Kirish

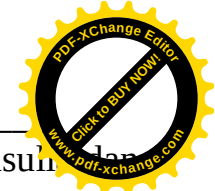
Har qanday jamiyatda korrupsiya ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga jiddiy to‘siq bo‘lib, uning bartaraf etilishi davlat va jamoatchilikning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ta‘lim tizimida korrupsiyaning mavjud bo‘lishi nafaqat yosh avlodning sifatli ta‘lim olishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi, balki kelajak pedagoglarining kasbiy va axloqiy rivojlanishini ham xavf ostiga qo‘yadi. Shu boisdan, bo‘lajak pedagoglar uchun antikorrupsion kompetentlikni shakllantirish ularning kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismiga aylanmog‘i zarur.

Bo‘lajak pedagoglarda antikorrupsion kompetentlikni rivojlantirish jarayoni, ularning kelajakda korrupsiyaga qarshi samarali kurashish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan. Bu borada korrupsion xulq-atvorga moyillikni o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki pedagoglar o‘z faoliyatlari davomida nafaqat ta‘lim berish bilan shug‘ullanadilar, balki o‘zlari ham barqaror axloqiy tamoyillarga ega bo‘lishlari kerak. Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarda antikorrupsion kompetentlikni shakllantirishda korrupsion xulq-atvorga moyillikni o‘rganish asoslari va bu jarayonning ahamiyati tahlil qilinadi.

Korrupsiya – har qanday jamiyat uchun xavfli bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy muammo hisoblanadi. Ta‘lim sohasida korrupsiya alohida xavf tug‘diradi, chunki u yosh avlodning bilim olishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi, ularning adolatlilik va shaffoflik kabi qadriyatlarga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi. Bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida antikorrupsion kompetentlikni shakllantirish esa, kelajak avlodni mazkur xavf-xatardan himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Korrupsion xulq-atvorga moyillikni o‘rganish

Korrupsion xulq-atvorga moyillik insonning turli omillar ta‘sirida qonunga xilof harakatlar qilishga moyilligini anglatadi. Bo‘lajak pedagoglarda bunday moyillikni oldindan

qlash va uning oldini olish uchun o‘rganish zarur. Bu maqsadda quyidagi usul foydalanish mumkin:

➤ **Psixologik testlar:** Bo‘lajak pedagoglar orasida korrupsiyaga moyillik darajasini baholash uchun psixologik testlar o‘tkazish. Bu testlar insonning shaxsiy xislatlari, yoki ma‘lum ijtimoiy va iqtisodiy holatlarda qanday qaror qabul qilishga moyilligini aniqlashga yordam beradi.

➤ **Qiymatlar tahlili:** Pedagoglar shaxsining qanday qadriyatlarga ega ekanligini o‘rganish. Adolat, to‘g‘rilik va jamiyat oldidagi mas‘uliyat kabi qiymatlarning pedagoglarda shakllanganligi ularning korrupsiyaga qarshi mustahkam immunitetini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

➤ **Amaliyotlardagi xulq-atvor tahlili:** Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy amaliyotlarida ularning xulq-atvori va odob-axloqini kuzatish orqali ularning korrupsiyaga moyilligini baholash. Bu jarayonda ularning ma‘lumot berish, imtihon olish yoki baholash kabi vazifalarda qanday adolatlilikni namoyon etishlari kuzatiladi.

Antikorrupsion kompetentlikni rivojlantirish

Bo‘lajak pedagoglarda antikorrupsion kompetentlikni rivojlantirish jarayoni, ularning ta‘lim berish faoliyatida adolat, shaffoflik va qonunga hurmat kabi tamoyillarga rioya qilish qobiliyatini shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Bu jarayonni quyidagi tarzda tashkil qilish mumkin:

➤ **Ta‘lim dasturlariga antikorrupsion mavzularni kiritish:** Bo‘lajak pedagoglarga korrupsiyaga qarshi kurashishning nazariy va amaliy asoslarini o‘rgatish uchun maxsus kurslarni tashkil etish zarur. Bunda korrupsiyaning turli ko‘rinishlari, uning jamiyatga keltiradigan zararlari, hamda unga qarshi kurashish yo‘llari haqida bilimlar berish muhim.

➤ **Ma‘rifiy ishlar:** Pedagogik yo‘nalishda ta‘lim olayotgan talabalar uchun korrupsiyaga qarshi ma‘rifiy ishlar olib borish, ularda mazkur masalaga nisbatan salbiy munosabatni shakllantirish zarur. Bunda tegishli moddiy va ma‘naviy yordamlar tashkil etilishi lozim.

➤ **Qonunchilikni o‘rganish:** Bo‘lajak pedagoglarga korrupsiyaga qarshi kurashga oid qonunlar va me‘yoriy hujjatlarni o‘rgatish. Bu ularning huquqiy bilimlarini oshirish va amaliy faoliyatlarida qonunlar asosida ish yuritishlariga ko‘maklashadi.

➤ **Korrupsiyaga qarshi madaniyatni targ‘ib qilish:** O‘quv jarayonidagi barcha darajalarda shaffoflik va to‘g‘rilikni ta‘minlash orqali korrupsiyaga qarshi madaniyatni targ‘ib qilish. Masalan, adolatli baholash tizimini joriy etish, talabalarga har qanday korrupsion harakatlardan qochishning muhimligini tushuntirish.

➤ **Rol o‘yinlari va treninglar:** Korrupsiya bilan bog‘liq voqealarni imitatsiya qiluvchi rol o‘yinlari va treninglar tashkil qilish orqali bo‘lajak pedagoglarni turli korrupsion vaziyatlarda qanday to‘g‘ri yo‘l tutishlari kerakligini o‘rgatish mumkin. Bunda ular qanday qaror qabul qilishlarini amaliyotda sinab ko‘radilar.

Korrupsion xulq-atvorga moyillikni o‘rganish va bo‘lajak pedagoglarda antikorrupsion kompetentlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega masala hisoblanadi. Bu jarayon ta‘lim tizimida odillik va shaffoflikni ta‘minlash, hamda yosh pedagoglarning korrupsiyaga qarshi mustahkam immunitetini shakllantirishga qaratilgan.

Bunday kompetentlikni rivojlantirish uchun quyidagi strategiyalar samarali bo‘lishi mumkin:

❖ **Ma‘rifiy va axloqiy tayyorgarlik:** Ta‘lim dasturlariga korrupsiyaga qarshi kurash mavzularini kiritish. Bunda korrupsiyaning salbiy oqibatlari, uning ijtimoiy-iqtisodiy ta‘sirlari va qonunchilik asoslari o‘rganiladi.

❖ **Ta‘lim jarayonida shaffoflikni ta‘minlash:** Pedagoglar o‘zlarining kasbiy faoliyatlarida odillik va shaffoflikka e‘tibor berishlari lozim. Bu narsa bo‘lajak pedagoglarga namuna bo‘lib, ularni korrupsiyadan himoya qiladi.

❖ **Tahlil va monitoring:** Bo‘lajak pedagoglarda korrupsiyaga moyillikni oldindan aniqlash va ularni profilaktika qilish maqsadida turli testlar va tadqiqotlar o‘tkazish.

❖ **Amaliyot va tajriba almashish:** Korrupsiyaga qarshi choralar ko‘rish bo‘yicha muvaffaqiyatli pedagoglar va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qilib, yosh pedagoglarga amaliy tajribalarni yetkazish.

Ushbu strategiyalar orqali bo‘lajak pedagoglarni korrupsiyaga qarshi kurashishga tayyorlash va ularda antikorrupsion kompetentlikni rivojlantirish mumkin.

Xulosa

Bo‘lajak pedagoglarda antikorrupsion kompetentlikni rivojlantirish nafaqat ularning shaxsiy professional faoliyatlari, balki butun ta‘lim tizimida odillikni ta‘minlash uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Korrupsion xulq-atvorga moyillikni oldindan aniqlash va uni bartaraf etish uchun turli usullardan foydalanish, shuningdek, pedagoglarni antikorrupsion bilimlar va ko‘nikmalar bilan qurollantirish orqali ta‘lim tizimidagi korrupsiyani samarali ravishda kamaytirish mumkin.

Bunday ishlar o‘z navbatida kelajakdagi pedagoglarning faoliyatida shaffoflik va odillik tamoyillari asosiy o‘rinda bo‘lishini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Islamova D.X. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini barpo etishda inson omilining o‘rni. Falsafa fan. nomz. diss... avtoreferati. – T., 2010. – 21 b.
2. Tolipov B.X. Shaxs iqtisodiy madaniyatida moddiy va ma‘naviy omillar uyg‘unligi. Falsafa fan. nomz. diss... avtoreferati. – T., 2009. – 22 b.
3. Turg‘unbaev F. O‘zbekistonda mehnat mentalitetining yangilanish xususiyatlari. Falsafa fan. dokt. diss... avtoreferati. –T.: 2006. – 44 b.
4. To‘raev Sh.N. O‘zbekistonda demokratik jamiyat qurishda milliy g‘oyaning ahamiyati. Falsafa fan. nomz. diss... avtoreferati. – T., 2007. – 24 b.

5. Farfiev B.A. Sotsiokulturnye osobennosti sovershenstvovaniya obraza myshleniya v protsesse demokratizatsii obshchestva v Uzbekistane. Avtoref. Diss. kand. sotsiolog. nauk. – T., 1999. – 26 s.
6. Shaymanova A.E. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati qurilishida o‘rta mulkdorlar sinfining o‘rni va roli. Falsafa fan. nomz. diss... avtoreferati. – T., 2005. – 19 b.
7. Xuseynova A.A. Fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida ayollar faolligini oshirish muammolari (ijtimoiy-falsafiy tahlil). Falsafa fan. dokt. diss... avtoreferati. – T., 2010. – 36 b.
8. Qodirov R. T. Demokratik jamiyat qurishda «o‘zbek modeli»ning o‘ziga xos xususiyatlari. Siyosiy fan. nomz. diss... avtoreferati. – T., 2009. – 25 b.

UDK: 36,624(8)

**TARBIYAVIY QADRIYATLAR ASOSIDA MA'NAVIY-AXLOQIY
TARBIYANI SAMARALI TASHKIL ETISH SHAKLLARI VA METODLARI**

Ortiqova Nargiza Akramovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD

Email: ortiqova1101@gmail.com.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda tarbiyaviy qadriyatlar va ularning manbalarining ahamiyati, tarbiyaviy qadriyatlar asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyani samarali tashkil etish shakllari va metodlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: tarbiyaviy qadriyatlar, ma'naviy-axloqiy fazilatlar, xalq og'zaki ijodi, ijtimoiylashtirish, kompetentlik.

**ФОРМЫ И МЕТОДЫ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ДУХОВНО-
ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
ЦЕННОСТЕЙ**

Абстрактный. В данной статье раскрывается значение образовательных ценностей и их источников в формировании морально-нравственных качеств учащихся, формы и методы эффективной организации нравственно-нравственного воспитания на основе образовательных ценностей.

Ключевые слова: образовательные ценности, духовно-нравственные качества, народное творчество, социализация, компетентность.

**FORMS AND METHODS OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF SPIRITUAL-
MORAL EDUCATION BASED ON EDUCATIONAL VALUES.**

Abstract. This article reveals the importance of educational values and their sources in the formation of moral and moral qualities in students, forms and methods of effective organization of moral and moral education based on educational values.

Key words: educational values, spiritual and moral qualities, folk art, socialization, competence.

KIRISH. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda tarbiyaviy qadriyatlar va ularning manbalarining ahamiyati beqiyosdir. Chunki xar bir bola avvalo oilada

qog‘zaki ijodining o‘lmas manbalari ertak, maqol, matal, masal, doston va qo‘shiq boshqalar vositasida to‘g‘riso‘zlik, mehnatsevarlik, mehribonlik, rahm-shafqatlilik, mardlik kabi ma‘naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish jarayonida eng muhim manbalar hisoblanadi.

Mavjud muammolarni hal etish o‘quvchilar ma‘naviyatini yuksaltirishda ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarning samarasi va ta‘sirchanligini oshirish ko‘lami va miqyosini yanada kengaytirish, mamlakat aholisi, avvalo, o‘quvchilar qalbida Vatanimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, sohadagi ishlarni muvofiqlashtirish bo‘yicha yagona tizim yaratish, o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishni talab etadi.

Bu borada nafaqat respublikamiz, balki jahon ta‘lim tizimida o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash mexanizmi, o‘quvchilarning axloqiy sifatlarini rivojlantirishning amaliy pedagogik tizimi, o‘qitish modellari texnologik taraqqiyot g‘oyalari bilan uyg‘unlashtirilgan interfaol dasturlar ta‘lim jarayoniga tatbiq etilgan.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining “XXI asrning Oliy ta‘limi” Butunjahon deklaratsiyasi, UNESCOning “Oliy ta‘limni isloh qilish va rivojlantirish” dasturiy hujjatlarida dunyo miqyosida ta‘lim muassasalarida ta‘lim sifatini oshirishga, modulli ta‘limni tashkil etishga, o‘qitishning zamonaviy usullarini joriy etish orqali talaba-o‘quvchilarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalash metodikasini yanada takomillashtirishga alohida e‘tibor berilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Jahon oliy ta‘lim tizimida o‘quvchilarni kasbiy ijtimoiylashtirish, ma‘naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish, ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligini tarbiyalash metodikasini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda. AQSH, Rossiya, Germaniya, Fransiya, Xitoy, Koreya kabi rivojlangan mamlakatlarda talaba-o‘quvchilarning tafakkurini o‘stirish, qobiliyatlarini erta aniqlash, ma‘naviy-axloqiy tarbiyalash mexanizmlari samaradorligini oshirish metodikasini takomillashtirishda modulli o‘qitish, “blended learning” (aralash o‘qitish), mahorat darslari, vebinarlar tashkil etilib kelinmoqda.

Respublikamizda ko‘pgina olimlar tomonidan ma‘naviy-axloqiy tarbiya jarayonining turli jihatlarini o‘rganilgan hamda ushbu tadqiqotlar natijalarini ta‘lim-tarbiya jarayonida qo‘llash imkoniyatlari tavsiya etilgan.

Bu tadqiqotlarning ba‘zilar keng qamrovli bo‘lgan ma‘naviy-axloqiy tarbiya jarayonining ma‘lum bir qirrasini tahlil etishga qaratilgan bo‘lsa, boshqalari ta‘lim-tarbiya jarayonida ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning mazmunini boyitishga va turli o‘quv kurslarida yangi usullarini qo‘llashga yo‘naltirilgan, ta‘lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR. Ma‘naviy-axloqiy tarbiya jarayonini rivojlantirish borasida milliy qadriyatlardan foydalanish yo‘llari va milliy tarbiya asoslari, ma‘naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari, ta‘lim tizimida ma‘naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish, ayniqsa, ta‘lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini samarali tashkil etish

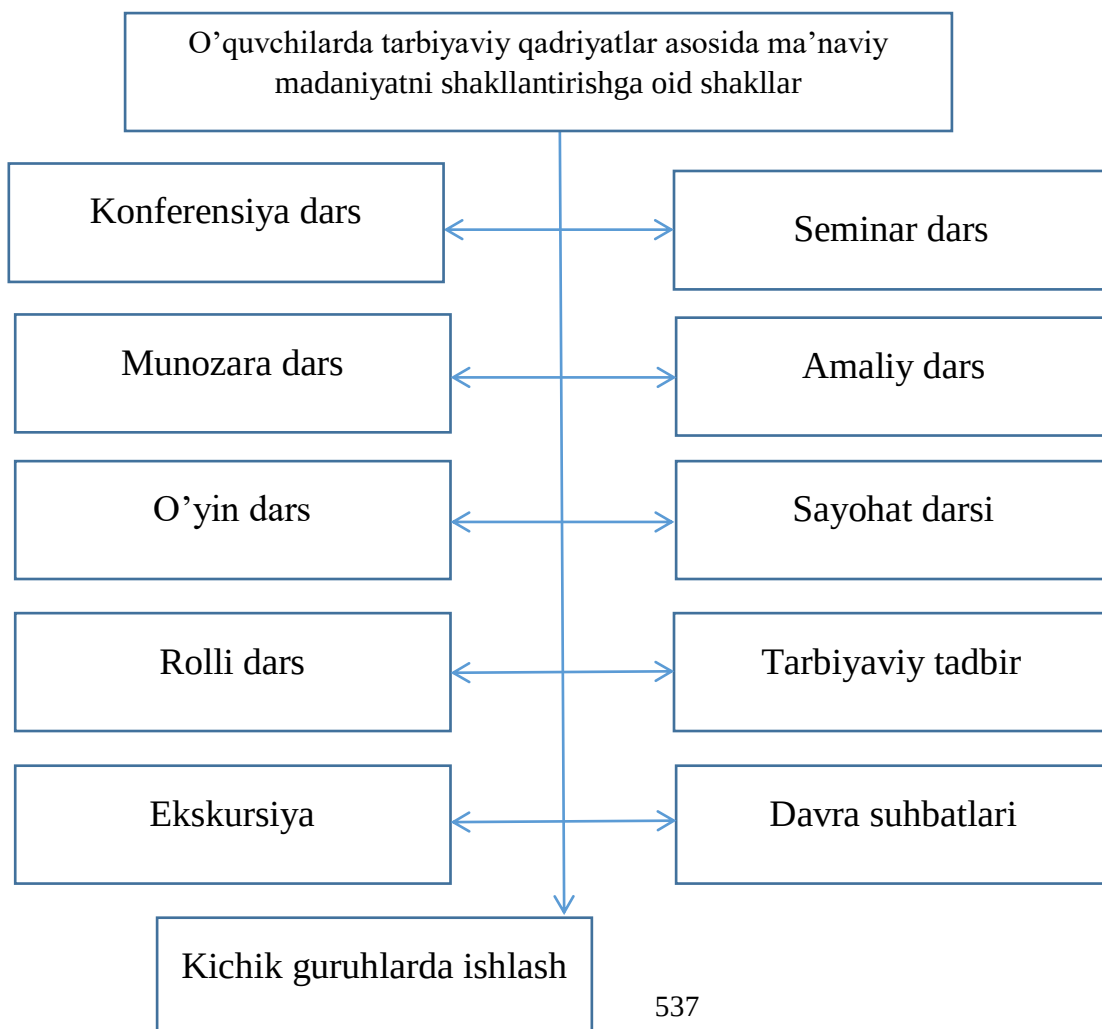

salalari hal etishda tarbiyaviy qadriyatlar manbalaridan unumli foydalanish maq. muvofiq bo‘ladi.

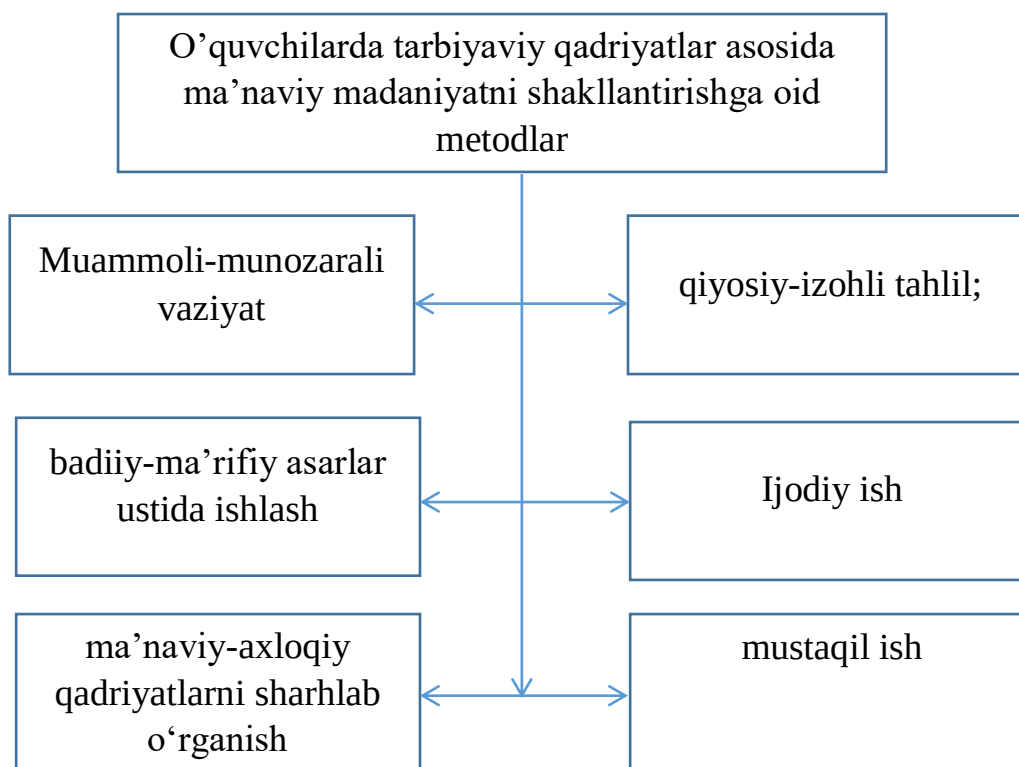
Binobarin, o‘quvchilarda tarbiyaviy qadriyatlar asosida ma’naviy madaniyatni shakllantirishga oid shakllar:

- konferensiya darslari;
- seminar dars;
- munozara darsi;
- amaliy dars;
- o‘yin darsi;
- sayohat darslari;
- rolli darslar;
- tarbiyaviy tadbirlar;
- ekskursiya;
- davra suhbatlari;
- kichik guruhlarda ishlash;

O‘quvchilarda tarbiyaviy qadriyatlar asosida ma’naviy madaniyatni shakllantirish metodlari: muammoli-munozarali vaziyat; qiyosiy-izohli tahlil; badiiy-ma’rifiy asarlar ustida ishlash; ijodiy ish; ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni sharhlab o‘rganish; mustaqil ish va h.k. tizimi ma’naviy-axloqiy tarbiya metodikasi taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi.

1-Chizma: O‘quvchilarda tarbiyaviy qadriyatlar asosida ma‘naviy madaniyatni shakllantirishga oid shakllar.

2-Chizma: O‘quvchilarda tarbiyaviy qadriyatlar asosida ma‘naviy madaniyatni shakllantirish metodlari.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning asosiy xususiyatlari bo‘lgan oila, mahalla, el-yurt tushunchalari muqaddasligi, ota-ona, mahalla-ko‘y, umuman, jamiyatga yuksak hurmat-e‘tibor, millatning o‘lmas ruhi bo‘lgan ona tiliga muhabbat, sabr-bardoshlilik, mehnatsevarlik, halollik kabilar talaba-o‘quvchilar shaxsini axloqiy shakllantirishning asosiy omillari ekanligi e‘tirof etilgan. O‘quvchilarda axloqiy fazilatlarining shakllantirishda “Vatanga munosabat”, “O‘z-o‘ziga munosabat”, “Mehnatga munosabat”, “Insonlarga munosabat” mavzulari doirasida ma‘naviy-axloqiy fazilatlarining aks etishi va uning o‘ziga xosligi mavzusida ma‘ruzalar va davra suhbatlari tashkil etish lozim.

Barkamol shaxsni tarbiyalash metodlarining xususiy axloqni tarbiyalash metodlari; jamoatchilik orqali xulq-atvorni shakllantirish metodlari; ijtimoiy ong va axloqni shakllantirish metodlari; o‘z-o‘zini boshqarish va tarbiyalash metodlari; rag‘batlantirish metodlariga bo‘linishi tarbiya metodikasining tub mohiyatini tashkil etish orqali o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish maqsadga muvofiq ekanligini alohida qayd qilish mumkin.

Tahlillar asosida o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligi asosida ma‘naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishda ma‘naviy-axloqiy bilimlar, ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar, ma‘naviy-axloqiy fazilatlar, ma‘naviy faoliyat kabi komponentlarni o‘z ichiga olishi aniqlandi.

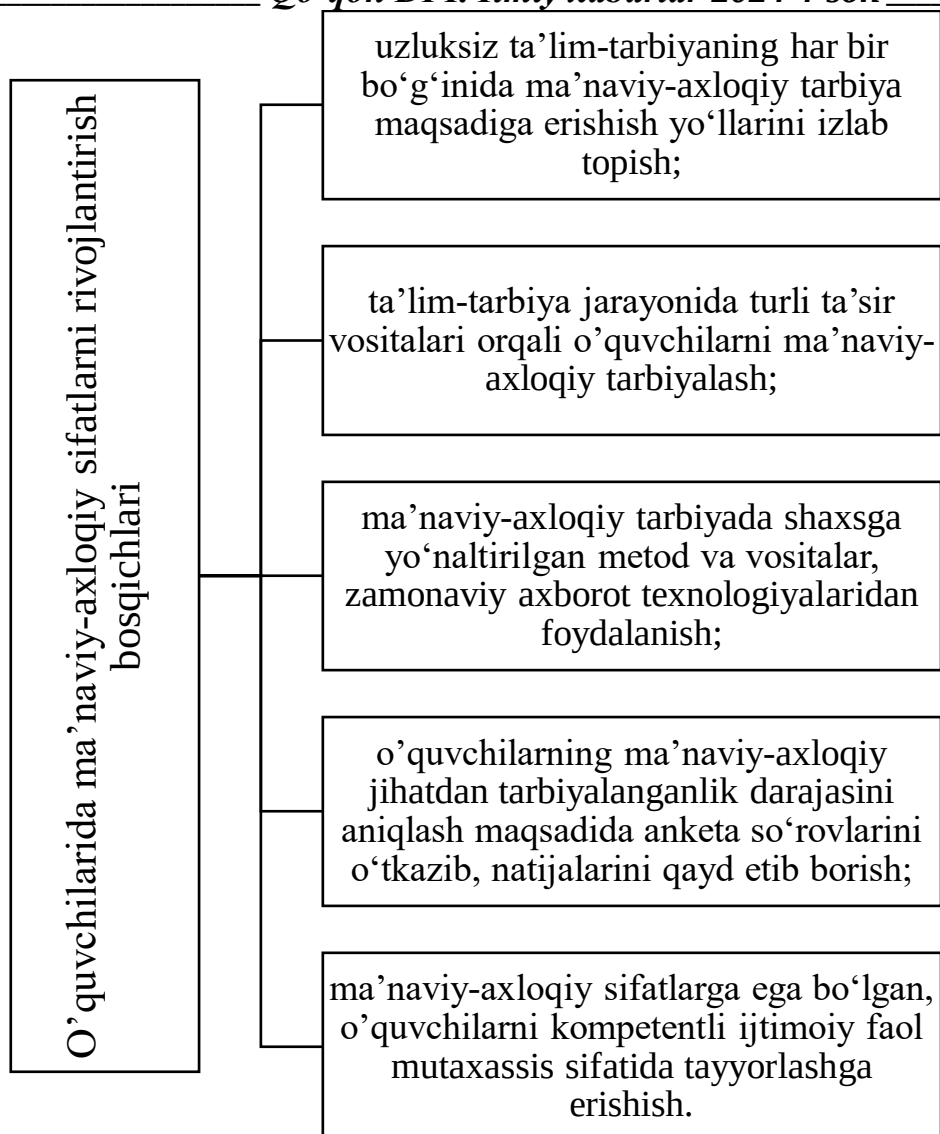
Ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning tarkibi sifatida ma‘naviy-axloqiy bilimlarning shakllanishi natijasida o‘quvchilarda baxt, vijdon, burch, adolat, or-nomus, muhabbat, ezgulik, shon-sharaf, e‘tiqod, sadoqat kabi bir qancha axloqiy kategoriyalar shakllanadi. Ma‘naviy-axloqiy bilimlarni o‘zlashtirgan o‘quvchilarda tashabbuskorlik, ijtimoiy faollik, vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik, kamtarlik, fidoyilik kabi fazilatlar qaror topa boshlaydi. Ushbu fazilatlarga ega o‘quvchilar axloqiy me‘yorlar talablarini ongli bajaradi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar sanalmish ma‘naviy meros, urf-odat va an‘analarga nisbatan hurmatda bo‘ladi.

Ammo ma‘naviy-axloqiy me‘yorlar haqida bilimga ega bo‘lish, uni tushunish, ezgu fazilatlarni tarkib toptirish hali o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalanganini anglatmaydi. Insoniylik fazilatlarini qachonki hayotiy tajribalarda aks etib, shaxsning munosabatlarga kirishish faoliyatida yorqin namoyon bo‘lsa, bu uning tarbiyalanganlik darajasini belgilaydi.

Jamiyat taraqqiyoti uchun, avvalo, ma‘naviy-axloqiy kompetentli, ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash, shuningdek, asosiy e‘tiborni o‘quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini oshirish masalasiga qaratish zarur. Negaki ma‘naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalangan shaxslarsiz jamiyat taraqqiyotini tasavvur etib bo‘lmaydi.

O‘quvchilarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda, eng avvalo, millatimiz tarixi va ma‘naviyati ildizlariga e‘tibor qaratish taqozo etiladi. Turonzaminda azal-azaldan inson ma‘naviy kamoloti, axloqiy fazilatlar tarbiyasi ajdodlarimiz diqqat markazida bo‘lib kelganini o‘quvchilarning tafakkuriga singdirishga erishish zarur. O‘tkazilgan tadqiqot ishlari tahlillariga tayangan holda ta‘lim muassasalari o‘quvchilarida ma‘naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish bosqichlarini quyidagi ko‘rinishda izohlash maqsadga muvofiq bo‘ladi:

- uzluksiz ta‘lim-tarbiyaning har bir bo‘g‘inida ma‘naviy-axloqiy tarbiya maqsadiga erishish yo‘llarini izlab topish;
- ta‘lim-tarbiya jarayonida turli ta‘sir vositalari orqali o‘quvchilarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalash;
- ma‘naviy-axloqiy tarbiyada shaxsga yo‘naltirilgan metod va vositalar, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalanganlik darajasini aniqlash maqsadida anketa so‘rovlarini o‘tkazib, natijalarini qayd etib borish;
- ma‘naviy-axloqiy sifatlarga ega bo‘lgan, o‘quvchilarni kompetentli ijtimoiy faol mutaxassis sifatida tayyorlashga erishish.

3-chizma: O'quvchilarida ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish bosqichlari.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyatni, o'quvchilarda tashabbuskorlikni, faollikni tashkil etish uchun ta'lim muassasalarida o'qitiladigan tarbiyaga xos fanlarni o'qitish jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya texnologiyalari hamda hamkorlik ta'limini amalga oshirish muhim sanaladi. Mazkur ta'lim-tarbiya texnologiyalari orqali o'quvchi shaxsini ijtimoiylashtirishga erishish imkoniyati yaratiladi.

XULOSA. Demak, o'quvchilarda aynan ijtimoiy munosabatlarga kirishish uchun lozim bo'lgan ma'naviy-axloqiy kategoriyalar, normalar, qadriyatlar tizimi haqida bilim hosil qilish hamda ulardan amaliy faoliyatda foydalanish ko'nikmalari takomillashtirilishi muhim o'rin tutadi. Bu o'rinda o'qitiladigan tarbiyaga oid fanlarda ijtimoiy ongni shakllantirish metodlari (suhbat, bahs-munozara, muammoli ta'lim)dan unumli foydalanish maqsadga muvofiq.

Ta'lim muassasalari o'quvchilarida ma'naviy-axloqiy tarbiyaviy sifatlarning rivojlanganligini baholash namunali, yaxshi, qoniqarli mezonlar orqali aniqlab boriladi. Past ko'rsatkich aniqlansa, korrektsiyalash ishlari amalga oshiriladi, buning uchun o'quvchilar bilan individual-psixologik ishlar olib boriladi hamda natijaga erishish uchun harakat qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mardonov Sh. Pedagogika aksiologiya. O‘quv qo‘llanma. Toshkent – 2013. – B-3.
2. A.Erkayev. Ma’naviyatshunoslik. Ma’naviyat nashriyoti. Toshkent. 2018.
3. A.Qodirov, M.Quronov va boshq. Fazilatli avlod: 7-18 yoshgacha bo‘lgan bolalarni tarbiyalash bo‘yicha qo‘llanma. “Muharrir” nashriyoti. 2019-y. 16-b.
4. Avloniy. “Tanlangan asarlar” 1 jild. “Ma’naviyat” nashriyoti 2019-y.
5. Bexbudiy. “Tanlangan asarlar”. “Ma’naviyat” nashriyoti 2019-y.
6. Fitrat. “Tanlangan asarlar” 1 jild. “Ma’naviyat” nashriyoti 2019-y.
7. Ibrat. “Tanlangan asarlar”. “Ma’naviyat” nashriyoti 2019-y.
8. Xodiev. M. Botu. “Tanlangan asarlar”. “Ma’naviyat” nashriyoti 2019-y.
9. Najmidinova Q.U. Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning o‘rni. - T.: “Adolat”, 2016. 224-b.
10. Kenjaboyev A., Kenjaboyev J. Tarbiya texnologiyasi va uning dolzarbligi. Zamonaiy ta’lim, 2015 yil, 4-son. 61-64 betlar.
11. Quronov M, Sh.Turayev va boshq. Milliy tarbiya va o‘quvchilar dunyoqarashini shakllantirish. O‘quv qo‘llanma, “Muharrir” nashriyoti. 2017-y. 18-b.

THE IMPACTS OF TEACHING AND LEARNING NATURAL SCIENCE
THROUGH CLIL*Kuralov Kakhramon Zayniddin ugli**2nd year master of Chirchik State Pedagogical University**gaxramonkuralov@gmail.com*

Abstract: Content and Language Integrated Learning (CLIL) is an increasingly popular educational approach that combines subject learning with language acquisition. This article examines the impacts of teaching and learning natural science through CLIL. A literature review was conducted to analyze research on the cognitive, linguistic, and affective outcomes of CLIL science instruction. Results indicate that CLIL can enhance student motivation, foster critical thinking skills, and improve both content knowledge and target language proficiency in the natural sciences. However, challenges related to teacher training, material design, and assessment must be addressed.

Keywords: Content, geography, implementation, bilingual education, second language acquisition, integrated curriculum

ВЛИЯНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК С
ПОМОЩЬЮ CLIL

Аннотация: Интегрированное обучение по содержанию и языку (CLIL) становится все более популярным образовательным подходом, который сочетает предметное изучение с овладением языком. В этой статье рассматривается влияние преподавания и изучения естественных наук с помощью CLIL. Был проведен обзор литературы для анализа исследований когнитивных, лингвистических и эмоциональных результатов обучения естественным наукам в CLIL. Результаты показывают, что CLIL может повысить мотивацию учащихся, развить навыки критического мышления и улучшить как знание содержания, так и владение целевым языком в области естественных наук. Однако необходимо решить проблемы, связанные с подготовкой преподавателей, разработкой материалов и оценкой.

Ключевые слова: Контент, реализация, география, двуязычное образование, овладение вторым языком, интегрированная учебная программа

CLIL ORQALI TABIIY FANLARNI O'QITISH VA O'RGANISHNING TA'SIRI

Annotatsiya: Kontent va tilni integratsiyalashgan o'qitish (CLIL) – bu fan va til o'rganishni birlashtiruvchi o'quv usul bo'lib, hozirda tobora ommalashib bormoqda. Ushbu maqola tabiiy fanlarni CLIL orqali o'qitish va o'rganishning ta'sirlarini o'rganadi.

tabiyotlarni ko‘rib chiqish asosida CLIL fan darslarining kognitiv, lingvistik va ar. natijalari bo‘yicha tadqiqotlar tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, CLIL talabalar motivatsiyasini oshirishi, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishi hamda tabiiy fanlar bo‘yicha mazmuniy bilimlarni va maqsad tilidagi bilimlarni yaxshilashi mumkin. Biroq, o‘qituvchilarni tayyorlash, materiallarni ishlab chiqish va baholash bilan bog‘liq qiyinchiliklar hal qilinishi lozim.

Kalit so‘zlar: Kontent, geografiya, amalga oshirish, ikki tilli ta’lim, ikkinchi tilni o‘zlashtirish, integratsiyalashgan o‘quv dasturi

INTRODUCTION

Content and Language Integrated Learning (CLIL) has emerged as an innovative educational approach that integrates subject matter instruction with language learning objectives [1]. CLIL aims to develop both content knowledge and language proficiency simultaneously, preparing students for the demands of a globalized world [2]. In Uzbekistan, there is growing interest in implementing CLIL in various subjects, including natural science [3]. “In a CLIL course, learners not only learn a second language but also learn about a topic totally new to them, for example geography or climate change. Learning about geography involves developing knowledge and understanding of: where learners live, other people and places, how people and places interrelate, the significance of location, human and physical environments, causes and consequences of change, explaining geographical patterns and processes”[4]. This study explores the impacts of teaching and learning natural science through CLIL in the Uzbek educational context.

Natural science encompasses disciplines such as physics, chemistry, and biology, which heavily rely on conceptual understanding, problem-solving skills, and scientific language [5]. CLIL offers an opportunity to enhance student learning in these areas by providing meaningful contexts for language use and content exploration [6]. However, implementing CLIL in natural science education also presents challenges related to teacher competencies, materials development, and assessment practices [7].

This article aims to investigate the effects of CLIL on content mastery, language acquisition, motivation, and the challenges faced in natural science education in Uzbekistan. By reviewing existing literature and analyzing the findings, the study seeks to provide insights into the potential benefits and limitations of CLIL in this context. The results can inform educational policies, curriculum design, and teacher training programs to support effective CLIL implementation in Uzbek schools.

METHODS AND LITERATURE REVIEW

A comprehensive literature review was conducted to gather existing research on the impacts of CLIL in natural science education, with a focus on the Uzbek context. The review included peer-reviewed journal articles, conference papers, and reports published in English and Uzbek languages. Databases such as ERIC, Web of Science, and Google Scholar were

ized to search for relevant studies using keywords such as "CLIL," "natural science," "Uzbekistan," "content mastery," "language acquisition," and "motivation."

The literature review revealed that CLIL has been increasingly adopted in various educational settings worldwide, including in Central Asia and Uzbekistan [8]. Studies have explored the effects of CLIL on content learning, language development, and affective factors such as motivation and attitudes [9]. However, research specifically focusing on natural science education through CLIL in Uzbekistan remains limited.

Several studies have investigated the impact of CLIL on content mastery in natural science subjects. A study by Xabibullaeva [10] found that students in CLIL biology classes outperformed their non-CLIL counterparts in conceptual understanding and application of knowledge. Similarly, Navarro-Pablo and others [11] reported improved problem-solving skills and scientific reasoning among CLIL physics students. These findings suggest that CLIL can enhance content learning outcomes in natural science disciplines.

Research has also examined the effects of CLIL on language acquisition in natural science contexts. Bobokalonova [12] observed significant improvements in students' academic language proficiency, including subject-specific vocabulary and discourse patterns, after participating in CLIL chemistry lessons. Dalton-Puffer and others [13] highlighted the role of CLIL in developing students' communicative competence and confidence in using scientific language.

Motivation is another key factor in successful language and content learning. Studies have shown that CLIL can positively influence learner motivation and engagement in natural science subjects. It was found that CLIL students exhibited higher intrinsic motivation and perceived value of learning science through a foreign language compared to their non-CLIL peers.

However, implementing CLIL in natural science education also presents challenges. Identified limited teacher training and lack of CLIL-specific materials as major obstacles in Uzbek schools. Teachers often struggle to integrate language and content objectives effectively, leading to an imbalance in focus. Assessment practices in CLIL settings also require careful consideration to ensure the fair evaluation of both content knowledge and language skills.

RESULTS

The literature review yielded several key findings regarding the impacts of teaching and learning natural science through CLIL in Uzbekistan:

Content Mastery. CLIL can enhance conceptual understanding and application of knowledge in natural science subjects [10].

Students in CLIL classes demonstrate improved problem-solving skills and scientific reasoning [11].

CLIL provides meaningful contexts for exploring scientific concepts, promoting deeper learning [6].

Language Acquisition. CLIL contributes to the development of academic language proficiency, including subject-specific vocabulary and discourse patterns [12].

Students in CLIL classes exhibit increased communicative competence and confidence in using scientific language. CLIL offers opportunities for authentic language use and interaction in natural science contexts [9].

Motivation. CLIL positively influences learner motivation and engagement in natural science subjects.

Students in CLIL classes show higher intrinsic motivation and perceived value of learning science through a foreign language. CLIL can foster a positive attitude towards language learning and intercultural understanding.

Challenges. Limited teacher training and lack of CLIL-specific materials pose challenges in Uzbek schools.

Teachers struggle to effectively integrate language and content objectives, leading to an imbalance in focus.

Assessment practices in CLIL settings require careful consideration to ensure fair evaluation of both content knowledge and language skills.

ANALYSIS AND DISCUSSION

The findings from the literature review highlight the potential benefits of CLIL in natural science education in Uzbekistan. By integrating language and content learning, CLIL can enhance students' conceptual understanding, problem-solving abilities, and scientific language proficiency. The meaningful contexts provided by CLIL promote deeper engagement with scientific concepts and foster the development of critical thinking skills.

CLIL's positive impact on language acquisition is particularly significant in the Uzbek context, where English is increasingly recognized as a language of international communication and scientific discourse. Through CLIL, students have the opportunity to develop their academic language skills, including subject-specific vocabulary and discourse patterns. This prepares them for future academic and professional endeavors in the global scientific community.

The motivational benefits of CLIL in natural science education are also noteworthy. By learning science through a foreign language, students perceive the relevance and value of language learning in a practical context. CLIL can foster intrinsic motivation and encourage students to actively engage with scientific content, leading to improved learning outcomes.

However, the challenges identified in the literature review cannot be overlooked. Limited teacher training and lack of CLIL-specific materials are significant obstacles in implementing CLIL effectively in Uzbek schools. Teachers need professional development opportunities to acquire the necessary skills and strategies for integrating language and content instruction. The development of specialized materials that align with both content and language objectives is crucial for successful CLIL implementation.

Assessment practices in CLIL settings also require careful consideration. Traditional assessment methods may not adequately capture students' content knowledge and language proficiency. It is essential to develop assessment tools that fairly evaluate both aspects of learning and provide meaningful feedback to students and teachers.

CONCLUSIONS

This study explored the impacts of teaching and learning natural science through CLIL in Uzbekistan. The literature review revealed that CLIL has the potential to enhance content mastery, language acquisition, and motivation in natural science education. However, challenges related to teacher training, materials development, and assessment practices need to be addressed for successful implementation.

To maximize the benefits of CLIL in Uzbek schools, the following recommendations are proposed:

- Provide comprehensive teacher training programs focusing on CLIL methodologies, strategies for integrating language and content, and assessment practices.
- Develop CLIL-specific materials that align with Uzbek curriculum standards and support the integration of content and language objectives.
- Establish collaborations between language and content teachers to facilitate interdisciplinary planning and instruction.
- Conduct further research on effective CLIL practices and assessment methods in the Uzbek context to inform policy and practice.

By addressing these challenges and implementing the recommendations, Uzbekistan can harness the potential of CLIL to improve natural science education and prepare students for the demands of a globalized world.

REFERENCES

1. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press.
2. Mehisto, P., Marsh, D., & Frigols, M. J. (2008). *Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Macmillan Education.
3. Irgasheva, M. (2020). The role of CLIL in teaching natural sciences in Uzbekistan. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(3), 4590-4593.
4. Anatolevna, Yusupova Muxabbat, and Khalilova Mohinurbonu Jalolovna. "CLIL in Teaching English Through Geography." *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi* 17.3 (2024): 146-150.
5. Wellington, J., & Osborne, J. (2001). *Language and literacy in science education*. Open University Press.
6. Dalton-Puffer, C. (2011). Content-and-Language Integrated Learning: From Practice to Principles? *Annual Review of Applied Linguistics*, 31, 182-204.

7. Cenoz, J., Genesee, F., & Gorter, D. (2014). Critical analysis of CLIL: The stock and looking forward. *Applied Linguistics*, 35(3), 243-262.
8. Tukhtaeva, Z. (2021). Implementing Content and Language Integrated Learning (CLIL) in Uzbekistan: Challenges and Prospects. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 9(2), 90-95.
9. Pérez-Cañado, M. L. (2012). CLIL research in Europe: Past, present, and future. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15(3), 315-341.
10. Xabibullaeva, D. (2019). The impact of CLIL on students' content knowledge in biology classes. *Journal of Critical Reviews*, 7(5), 850-856.
11. Navarro-Pablo, M., & García-Jiménez, E. (2018). Are CLIL students more motivated? An analysis of affective factors and their relation to language attainment. *Porta Linguarum*, 29, 71-90.
12. Bobokalonova, G. (2020). Developing academic language proficiency through CLIL in chemistry classes. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 3(6), 202-208.
13. Dalton-Puffer, C. (2007). *Discourse in Content and Language Integrated Learning (CLIL) Classrooms*. John Benjamins Publishing.

VIRTUAL MUZEYLAR VOSITASIDA TARIX FANI O'QITUVCHILARI MALAKASINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH IJTIMOY-PEDAGOGIK ZARURIYAT SIFATIDA

To'ranazarova Muxlisaxon Davlatjon qizi

Qo'qon DPI tayanch doktoranti

toranazarovamuxlisa@gmail.com TEL: +998944491558

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarix fani o'qituvchilarining malakasini oshirishda virtual muzeylardan foydalanishning ijtimoiy-pedagogik zaruriyati va bu jarayonning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish muammosi yoritiladi. Virtual muzeylar yordamida o'qituvchilar tarixiy ma'lumotlarni vizuallashtirish va interaktiv shaklda o'zlashtirish imkoniga ega bo'lib, bu ularning kasbiy salohiyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada virtual muzeylarning ta'limdagi o'rni, ularning o'qituvchilar uchun amaliy va metodik qo'llanmalari, innovatsion yondashuvlardan foydalanish orqali tarix fanini o'qitishni yanada samarali qilish imkoniyatlari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, tarix o'qituvchilarini qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonida virtual muzeylardan foydalanishning ijtimoiy va pedagogik ahamiyati hamda bu jarayonni takomillashtirish yo'llari bayon etiladi.

Kalit so'zlar. virtual muzeylar, tarix o'qituvchilari, malaka oshirish, pedagogik mexanizmlar, ijtimoiy-pedagogik zaruriyat, innovatsion ta'lim texnologiyalari, vizual ta'lim, interaktiv ta'lim, tarix ta'limi, kasbiy rivojlanish.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИИ ЧЕРЕЗ ВИРТУАЛЬНЫЕ МУЗЕИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ

Аннотация. В данной статье освещается социально-педагогическая необходимость использования виртуальных музеев в повышении квалификации учителей истории и проблема совершенствования педагогических механизмов этого процесса. С помощью виртуальных музеев преподаватели имеют возможность визуализировать и усваивать историческую информацию в интерактивной форме, что имеет большое значение для повышения их профессионального потенциала. В статье показана роль виртуальных музеев в образовании, их практические и методические пособия для учителей, возможности повышения эффективности преподавания истории

счет использования инновационных подходов. Также описывается социальная педагогическая значимость использования виртуальных музеев в процессе переподготовки и повышения квалификации учителей истории и пути совершенствования этого процесса.

Ключевые слова. виртуальные музеи, учителя истории, профессиональное развитие, педагогические механизмы, социально-педагогическая необходимость, инновационные образовательные технологии, визуальное образование, интерактивное образование, историческое образование, профессиональное развитие.

IMPROVING THE PEDAGOGICAL MECHANISM OF IMPROVING HISTORY TEACHERS' QUALIFICATION THROUGH VIRTUAL MUSEUMS AS A SOCIAL-PEDAGOGICAL NECESSITY

Annotation. In this article, the socio-pedagogical necessity of using virtual museums in improving the qualifications of history teachers and the problem of improving the pedagogical mechanisms of this process are highlighted. With the help of virtual museums, teachers have the opportunity to visualize and learn historical information in an interactive form, which is of great importance in increasing their professional potential. The article shows the role of virtual museums in education, their practical and methodical guides for teachers, the possibilities of making history teaching more effective by using innovative approaches. Also, the social and pedagogical importance of using virtual museums in the process of retraining and professional development of history teachers and ways to improve this process are described.

Key words. virtual museums, history teachers, professional development, pedagogical mechanisms, socio-pedagogical necessity, innovative educational technologies, visual education, interactive education, history education, professional development.

Kirish. Tarix o'qituvchilarining malakasini oshirish va kasbiy ko'nikmalarini boyitish ta'lim sifatini oshirishning muhim tarkibiy qismidir. So'nggi yillarda virtual muzeylarning ta'lim jarayonidagi roli va ularning o'qituvchilar malakasini oshirishdagi ahamiyati tobora ortib bormoqda. Virtual muzeylar – zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan muhim ta'limiy resurs bo'lib, u ta'lim jarayonida vizuallashtirish va o'quvchilarning tarixiy tasavvurlarini boyitish imkonini beradi. Mazkur maqolada virtual muzeylar yordamida tarix fani o'qituvchilarining malakasini oshirishni ijtimoiy-pedagogik zaruriyat sifatida tahlil qilinadi va uning pedagogik mexanizmini takomillashtirish yo'llari ko'rsatib o'tiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Bugungi kunda keng qo'llanilib kelinayotgan virtual muzey atamasi dastlab 1990-yillarda yuzaga keldi. Yangi media rassomi Jefri Shou 1991-yilda dunyoda birinchi virtual muzeyni taqdim etadi. Dastlabki yillarda ushbu tushuncha o'quvchilar orasida keng tarqalmadi. "Virtual" so'zi "mo'jiza, haqiqiy, real" ma'nolarini ifoda etsa ham, aslida u lotinchadan tarjima qilinganda "virtus" – hayoliy, faraz qilish so'zlaridan kelib chiqqan [2]. Virtual muzeylar vositasida o'qitish borasida bir qator

zeyshunoslar va olimlar ilmiy izlanish olib borib, bularga Sohyun Yoon, K.Valchak, M.Uayt, Y.Shaton, M.Kolva, N.Povroznik, F.Kayaalp, Li Da Bin, Keeheon Li, V.Schveibenz, Li Jongvuk, A.Antonasi, M.Ott, R.Atamuratov, I.Naumova, C.Uktugun, N.P.Lisikova, I.G.Elener, D.Qurbonova kabilar misol bo‘la oladi.

Virjiniya Hamdo‘stlik universiteti magistri Sohyun Yoon o‘zining “Virtual reality in education” nomli ilmiy ishida “virtual reality” haqida va uning ta’limda qo‘llanishi haqida izlanish olib boradi. U o‘z loyihasi orqali virtual haqiqatdan san’at talimida foydalanish imkonini taqdim etadi. Virtual haqiqat bu- kompiyuter simulyatsiyasi orqali qilingan foydalanuvchiga xoh hayoliy, xoh haqiqiy muhit bilan aloqada bo‘lish imkonini beruvchi texnologiyadir. Virtual haqiqat ilmiy vizualizatsiya uchun yangi paydo bo‘lgan vosita bo‘lib, bu multisensorni imkonini beradi va ilmiy ma’lumotlarni uch o‘lchovini modellashtiradi[3].

N.P.Lisikova tadqiqotlarida virtual muzeylarning har bir o‘quvchiga yangi madaniyat, yangi muloqot, tajribalar va yetuk shaxs ta’lim-tarbiyasidagi roli, shuningdek, umumiy masalalarni hal qiluvchi va o‘quv jarayonida foydalanishga samaradorligini oshiruvchi vosita ekanligi borasida atroflicha fikrlar keltirilgan[4].

I. G. Elener tadqiqotlariga ko‘ra, virtual muzeylarning inson ongiga bevosita ta’siri bo‘lib, dunyoqarash, axloq va hayot tarzini anglash, madaniyat shakllariga yangicha munosabat tuyg‘ularini uyg‘otishi, hamkorlikda virtual sayohat tashkil etish va yodgorliklar bilan tanishish imkoniyatlarni yaratadi[5].

Y. Shaton virtual muzeyga shunday ta’rif beradi: virtual muzey- bu kompyuter texnologiyalari yordamida yaratilgan, faqat virtual makonda mavjud bo‘lgan muzey modeli[6]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harkatlar strategiyasini “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari” yilida amalga oshirishga oid Davlat asturi” hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2017-yil 31-maydagi PQ-3022-son qarorini ijro etish yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 11-dekabrda 975-sonli “ 2017-2027-yillarda davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to‘g‘risida” gi qarorini imzoladi. Qarorning 2017-2027- yillarda davlat muzeylari faoliyatini yanada takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlar rejasining 16-qismida virtual muzey loyihasini 2017-2021-yillar oralig‘ida amalga oshirish mazifasi qo‘yiladi [1].

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Virtual muzeylarning ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati. Virtual muzeylar – real ob’ektlarning raqamli shaklda aks ettirilishi va ular orqali interaktiv ta’lim jarayonlarini tashkil etish imkonini beradigan texnologiyadir. Bugungi kunda virtual muzeylar o‘qituvchilar va o‘quvchilar uchun bilimlarni yanada qiziqarli va chuqurroq

tashtirishga yordam beradigan resurs sifatida keng qo‘llanilmoqda. Tarix fanida virtual muzeylar ko‘plab tarixiy voqealar, madaniy meros va artefaktlar bilan tanishish imkonini yaratadi. Shu orqali o‘qituvchilar tarixiy materiallarni taqdim etish jarayonida yanada ko‘proq imkoniyatlarga ega bo‘ladi.

Virtual muzeylar vositasida tarix o‘qituvchilari malakasini oshirishning pedagogik mexanizmlari. Tarix o‘qituvchilari uchun virtual muzeylardan foydalanish orqali quyidagi pedagogik mexanizmlar takomillashtirilishi mumkin.

Vizual ta‘lim berish texnologiyalari: Virtual muzeylar tarixiy mavzularni vizual shaklda taqdim etish orqali o‘qituvchilarning bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi.

- Interaktiv ta‘lim vositalari: Interaktiv resurslar, audio va video materiallar yordamida o‘qituvchilarga tarixiy ma‘lumotlarni yangicha tarzda o‘zlashtirish imkoniyatini beradi.

- O‘qituvchilarni yaratgan loyihalar bilan ishlash: O‘qituvchilar o‘z darslarida virtual muzey materiallarini qo‘llash orqali yangi pedagogik metodlarni sinab ko‘rishlari mumkin, bu esa ularning malakasini oshirishga xizmat qiladi.

Virtual muzeylarning tarix o‘qituvchilarining kasbiy rivojlanishiga ijtimoiy-pedagogik ta‘siri. Virtual muzeylar o‘qituvchilarni yangicha ta‘lim texnologiyalarini qo‘llashga o‘rgatadi va bu o‘z navbatida, o‘qituvchilar uchun ham qiziqarli va samarali dars jarayonlarini tashkil etishda muhimdir. Ijtimoiy-pedagogik jihatdan virtual muzeylar quyidagi omillar orqali o‘qituvchilar malakasini oshirishga xizmat qiladi

1. Innovatsion yondashuv: Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish pedagoglar orasida yangicha fikrlash, ijodkorlik va innovatsion yondashuvlarni rag‘batlantiradi.

2. Ta‘limda yangi imkoniyatlar yaratish: Virtual muzeylar ta‘limda yangi pedagogik imkoniyatlar yaratish bilan birga, o‘qituvchilar uchun resurslar va materiallardan foydalanishni kengaytiradi.

3. Madaniy va tarixiy merosni asrab-avaylash: Virtual muzeylardan foydalanish tarix o‘qituvchilarining madaniy va tarixiy merosga nisbatan hurmat va qadriyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Virtual muzeylardan foydalanishning pedagogik mexanizmini takomillashtirish yo‘llari. Virtual muzeylardan foydalanishning pedagogik mexanizmini takomillashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish zarur.

- Texnologik resurslardan foydalanish ko‘nikmalarini oshirish: O‘qituvchilar uchun virtual muzey resurslarini samarali ishlatishni o‘rgatish, ularga ko‘nikmalar berish va amaliyotda sinovdan o‘tkazish kerak.

- Virtual platformalardan foydalanish bo‘yicha o‘quv kurslari tashkil etish: Maxsus o‘quv kurslari orqali o‘qituvchilarni yangi texnologiyalarga o‘rgatish, virtual muzeylar bilan ishlashda malakasini oshirish.

•Pedagogik va metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish: Virtual muzeylardan dars foydalanish bo‘yicha uslubiy qo‘llanmalar yaratish orqali o‘qituvchilar uchun amaliy yordam ko‘rsatish.

Xulosa. Virtual muzeylar vositasida tarix fani o‘qituvchilari malakasini oshirish zamonaviy ta’lim talablariga mos keladigan va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladigan samarali vosita hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar o‘qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etib, ularni yangi pedagogik yondashuvlar bilan tanishtiradi va dars jarayonini interaktivlashtirish imkonini beradi. Shu sababli, virtual muzeylardan foydalanishni kengaytirish va ularni malaka oshirish jarayonida faol qo‘llash o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga ijtimoiy-pedagogik zaruriyat sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “ 2017-2027-yillarda davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 2017-yil 11-dekabrdagi 975-sonli qarori.
2. Qurbonova.D. Zamonaviy muzeyshunoslikda virtual o‘rgazmalarning istiqbollari Toshkent: AKADEMNASHR, 2013- 38 b.
3. S.Yoon. «Virtual reality in education”. Virjiniya Hamdo‘stlik universiteti. Richmond. Virjiniya.: 2010. P-15
4. Лысикова Н.П.Виртуальный музей в системе школьного образования // Образование в современном мире:- Саратов: Саратов. 2016. Вып.11- с.29.
5. Eliner I.G. Multimedia culture and modern society.- Sankt-Petersburg: Native land, 2008- P.9.
6. Шатон Ю. Б. Виртуальный музей как инструмент репрезентации культуры университетской памяти / Ю. Б. Шатон. — Текст : электронный // Культура и искусство Урала: история, реалии, перспективы : материалы

USE OF INNOVATIVE METHODS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN GRAMMAR TEACHING IN HIGHER GRADES

Imamaliyeva Gulnoza Ulugbekovna

*Teacher of the Department of English Language Teaching Methodology and
Educational Technologies, Faculty of English Philology,
Uzbekistan State University of World Languages*

Annotatsiya: Ingliz tili zamonaviy ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi. O'quvchilarga ingliz tilini o'rgatishda grammatika qoidalarini o'zlashtirish, ularning til ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy ahamiyatga ega. Biroq, an'anaviy usullar bilan grammatika o'rgatish ko'pincha o'quvchilarning qiziqishini yo'qotadi va ularning o'zlashtirish jarayonini sekinlashtiradi. Shu sababli, innovativ metodlardan foydalanish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va ularning til ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: ingliz tili, innovativ metodlar, grammatika, dars, til ko'nikmalari, ijodiy fikrlash, muloqot, o'zlashtirish.

Аннотация: Английский язык играет важную роль в современной системе образования. Освоение правил грамматики при обучении студентов английскому языку имеет первостепенное значение в развитии их языковых навыков. Однако преподавание грамматики традиционными методами часто теряет интерес учащихся и замедляет их процесс обучения. Поэтому важно использовать инновационные методы для обеспечения активного участия студентов и развития их языковых навыков.

Ключевые слова: английский язык, инновационные методы, грамматика, урок, языковые навыки, творческое мышление, общение, усвоение.

Abstract: English language plays an important role in the modern education system. Mastering the rules of grammar in teaching English to students is of primary importance in the development of their language skills. However, teaching grammar with traditional methods often loses students' interest and slows down their learning process. Therefore, it is important to use innovative methods to ensure the active participation of students and develop their language skills.

Key words: English language, innovative methods, grammar, lesson, language skills, creative thinking, communication, acquisition.

INTRODUCTION

English language teaching occupies an important place in the modern education process. Today, English is widely used as a language of global communication and is important in many

ids, including business, science and culture. The process of teaching English helps students develop their language skills, help them communicate and express themselves. The main goal of teaching English is to give students the opportunity to use the language in practice. It is important that teachers use interactive methods in this process. By actively interacting with students, listening and discussing their ideas, teachers can increase students' interest. It is also an effective way to give students the opportunity to learn the language through role-playing games that simulate real-life situations, such as shopping in a store or traveling.

MATERIALS AND METHODS

Modern technologies play an important role in teaching English. Online platforms, mobile applications and multimedia materials provide students with new opportunities in language learning. Teachers can engage students through video lessons, audio materials, and interactive presentations. These methods show students how to use the language in real life and develop their ability to learn independently. The development of written and oral skills is also important in teaching English. Giving students the opportunity to write articles, blog, or be active on social media in English can help improve their written language skills. Innovative methods help students develop self-awareness, creative thinking, and independent learning. Methods such as interactive learning, project-based learning, problem-based learning, games and the use of modern technologies help make the process of grammar teaching interesting and effective. Interactive educational methods ensure active participation of students. The teacher should constantly communicate with students during the lesson, ask questions and listen to their opinions. Students can be given different tasks, divided into groups and encouraged to work together. This method enhances students' cooperation and helps to consolidate their knowledge. In the project-based teaching method, students are involved in solving real-life problems. The teacher can offer students to work on a specific project, for example, preparing a presentation on a topic in English. In this process, students will be able to apply grammar rules in practice. Project-based learning develops students' creative thinking and helps them apply their knowledge in practice.[6]

In problem-based learning, students' critical thinking skills can be enhanced by helping them solve problems. The teacher should provide students with problems related to grammar rules and guide them in solving them. This method helps to develop students' independent thinking and deepens their knowledge. Teaching grammar through games is also an effective method. Games increase the interest of students and make the learning process interesting. A teacher can use different games to teach grammar rules, such as role playing, quizzes or interactive games. In this process, students have the opportunity to put their knowledge into practice and develop their skills through competition. [5]

RESULTS AND DISCUSSIONS

The use of modern technologies is also one of the innovative methods in teaching grammar. Online platforms, mobile applications and multimedia materials ensure active participation of students in the educational process. The teacher can provide students with

ious interactive materials and encourage them to learn independently. This in increases the interest of students and helps to expand their knowledge.[4]

The use of innovative methods in teaching English helps to make the process of learning grammar rules effective and interesting for students. Teachers can increase students' interest by combining different methods to make their lessons more interactive and interesting. In this process, students' active participation, creative thinking and independent learning are ensured. As a result, the use of innovative methods in teaching English makes the process of learning grammar rules more effective and interesting for students. [1]

Teachers enrich their lessons with modern methods and play an important role in the development of students' language skills. This process builds a solid foundation for students' future success and increases their interest in English. Teachers need to constantly update their knowledge and skills in using innovative methods. The use of new technologies and methods in the educational process creates an opportunity for teachers to exchange experiences and develop professionally. This, in turn, makes the process of learning English more effective for students. [2]

The use of modern technologies in teaching English is important to increase students' interest, make the educational process interactive and effective. Teachers can use various online platforms to learn English. For example, apps like Duolingo, Babbel, or Quizlet help students learn grammar, vocabulary, and pronunciation. These platforms allow students to learn on their own time and at their own pace. Video lessons, audio materials and interactive presentations are effective tools in engaging students. Teachers can show materials in English through YouTube, TED Talks, or other educational sites. These materials show students how to use the language in real life. Through platforms such as Zoom, Microsoft Teams or Google Meet, teachers can conduct virtual classes. This method allows students to learn at a distance and ensures their interaction. Students will have the opportunity to share ideas, ask questions and discuss with each other. Teachers can use interactive games to increase students' interest. Organizing games through platforms like Kahoot, Quizizz or Socrative helps to assess and motivate students' knowledge. Students can express their opinions by writing blogs in English or discussing in forums. This method helps students develop their written language skills and encourages them to exchange ideas. Teachers can recommend mobile apps for students to learn English. For example, with apps like Anki or Memrise, students can learn and revise vocabulary. Students can be active in social networks (eg Facebook, Instagram, Twitter) in English.

Teachers can recommend them to write posts in English, read articles and follow content in English. With the help of modern technologies, students can have the opportunity to learn English in a virtual environment. Through VR and AR technologies, students will have the opportunity to practice language, simulate different situations and have interactive experiences. The use of modern technologies in teaching English ensures the active participation of students in the educational process, increases their interest and serves as an

effective tool for the development of language skills. By integrating these technologies into their lessons, teachers can further enhance students' interest in English.[3]

CONCLUSION

The use of innovative methods in teaching English makes the process of learning grammar rules more effective and interesting for students. Teachers enrich their lessons with modern methods and play an important role in the development of students' language skills. This process builds a solid foundation for students' future success and increases their interest in English.

REFERENCES

1. Jeremy Harmer "The Practice of English Language Teaching" 2015
2. Michelle Maxom "Teaching English as a Foreign Language For Dummies" 2012
3. Diane Larsen-Freeman "Techniques and Principles in Language Teaching" 2011
4. Lindsay Clandfield "English Language Teaching Materials: Theory and Practice" 2012
5. Jim Scrivener "Teaching English Grammar: What to Teach and How to Teach It" 2010
6. Jim Scrivener "Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching" 2011
7. Ronald Carter va David Nunan "The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages" 2001
8. H. Douglas Brown "Principles of Language Learning and Teaching" 2000

O'QUVCHILARDA BADIY ASARNI ANGLASH DARAJASINI OSHIRISH
ASOSLARI

Tojiyeva Xolida Baxtiyorovna
O'zFinPI dotsenti, p.f.b.f.d. (PhD)
E-mail: xolida@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'quvchilarda badiiy asarni anglash darajasini oshirish asoslari haqida so'z boradi. Kitobxon o'quvchini tarbiyalash jarayonida adabiyot o'qituvchisining, tanlanayotgan asarlarning badiiy qimmatini tahlil qilinadi. Shuningdek, adabiyot o'qitish metodikasining nazariy muammolari, ularni hal qilishda badiiy asarni anglash darajasining ahamiyati xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: milliy pedagogika, milliy o'quv dasturi, badiiy asarni anglash darajasi, kitobxon-o'quvchi, yozuvchi mahorati.

Аннотация. В данной статье рассказывается об основах повышения уровня понимания художественного произведения учащимися. В процессе воспитания читателя литературовед анализирует художественную ценность избранных произведений. Также будут рассмотрены теоретические проблемы методики преподавания литературы, значение уровня понимания художественного произведения в их решении.

Ключевые слова: народная педагогика, национальная учебная программа, уровень понимания художественного произведения, чтение-чтение, навыки письма.

Abstract. This article talks about the basics of increasing the level of understanding of a work of art among students. In the process of educating a reader, the literary teacher analyzes the artistic value of selected works. Also, the theoretical problems of the methodology of teaching literature, the importance of the level of understanding of the artistic work in solving them will be discussed.

Key words: national pedagogy, national curriculum, level of comprehension of artistic work, reading-reader, writing skills.

Kirish. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risidagi Farmonida Xalq ta'limi vazirligi zimmasiga Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturini ishlab chiqish vazifasi yuklatilgan. Bu esa bugungi kun adabiyot o'qitish metodikasi oldiga katta vazifalarni yukladi.

Hozirgi paytda jamiyat va sivilizatsiyalar, avvalo, ijtimoiy qadriyatlar va ta’lim tizimlari raqobatlashmoqda. Shu nuqtayi nazardan, buyuk ajdodlarimiz bo‘lgan islom olamining mutafakkirlarining asarlarini ularni butunjahon sivilizatsiyasi rivojiga qo‘shgan bebaho hissasini chuqur o‘rganish, teran anglash va keng ommalashtirish alohida ahamiyatga egadir. Shunga ko‘ra mamlakatimizda “... ajdodlarimizning boy madaniy merosini chuqur o‘rganish asosida yoshlarning ong-u tafakkurini shakllantirish” [1] muhim strategik ahamiyat kasb etadi”. Bu vazifalarning belgilanishi o‘quvchilarning mustaqil mutolaa madaniyatini shakllantirish bilan bevosita bog‘liqdir.

Mustaqilligimiz sharofati bilan tariximizni asl manbalar asosida xolisona o‘rganishdek ulug‘ ma’naviy ne‘matga erishdik. Asl manbalar mohiyatini chuqurroq anglash uchun ularni qaytadan o‘qiganda, o‘lkamiz tarixining yangi qirralari, o‘tmishning hali o‘rganilmagan jihatlar tobora ravshanroq namoyon bo‘lmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Milliy pedagogikada ta’lim-tarbiya jarayoniga bugun butunlay yangicha talablar asosida yondashilmoqda. Zamonaviy tarbiyashunoslikda ta’lim-tarbiyaning vazifasi o‘quvchini zarur bilimlar yig‘indisi bilan ta’minlash doirasidan chiqib ketyapti va uning oldiga o‘quvchi ma’naviyatini shakllantirish hamda boyitish, o‘quvchida bilimlarni izchil ravishda to‘ldirish, bilishga ichki ehtiyoj paydo qilish, mustaqil, mantiqiy, ijodiy fikrlay olish ko‘nikmasini shakllantirish kabi sifat jihatidan yangi talablar qo‘yilyapti. Maktabdan o‘quvchi o‘z ma’naviy kamolotini ta’minlash uchun mustaqil ravishda kitob o‘qish malakasini shakllantirish, bilim olish yo‘lida bor imkoniyatlarini qo‘llagan holda ijodkorlik ko‘nikmalarini qaror toptirish talab qilinyapti. Ta’limga bunday yondashuv, o‘z navbatida, o‘quvchini taqlidchilik, ko‘chirmachilik, tayyor andozalar, belgilangan qoliplar asosida fikrlashdan uzoqlashtirmoqda.

Zamonaviy estetika va adabiy tanqid nuqtayi nazaridan badiiy ijod fanga dunyoni idrok etish xarakterida yondashadi. Lekin uning o‘ziga xosligi shundaki, u o‘quvchiga dunyoning obrazli tasvirini beradi, estetik zavq elementini, axloqiy saboqni va nihoyat, kitobxonga ma’naviy lazzat tuyish quvonchini o‘z ichiga oladi. Adabiyot darsliklarining muqobilligi va o‘qituvchi, metodist, olimning ilmiy va amaliy faoliyati dasturining mavjudligi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Maktab o‘quvchilarining kitobxonlik madaniyati jamiyat ma’naviy salohiyatining muhim ko‘rsatkichidir.

Adabiyot o‘qituvchisining vazifasini rus pedagogi S.S.Averintsev quyidagicha izohlaydi: “Uning vazifasi nafaqat o‘rgatish va tushuntirish, balki ko‘rsatish va ilhomlantirishdir” [2].

Hozirgi kunda adabiyot o‘qitish metodologiyasidagi quyidagi nazariy muammolarini ajratib ko‘rsatish mumkin:

1. O‘qish muammosi, badiiy adabiyotni so‘z san’ati sifatida idrok etish; kitobxonning shakllanishi, uning ruhiy olami. Bu yerda yoshlarning katta qismiga xos bo‘lgan o‘ziga xos inertsia, o‘qish uchun kitob tanlashda, ham o‘qigan narsalariga baho berishda namoyon bo‘ladi.

2. Adabiy tanqid va adabiyot o‘qitish metodikasini o‘zaro boyitish. Adabiyot darslarida badiiy asar poetikasini o‘rganish muammolari va istiqbollari.
3. Asarni idrok etish, uni sharhlash, tahlil qilish va o‘quvchilarning mustaqil faoliyati o‘rtasidagi aloqalarni chuqurlashtirish.
4. O‘quvchilarning adabiy rivojlanishini o‘rganish muammosi nafaqat tadqiqot jihati, balki maktab o‘quvchilariga adabiy ta’lim berishning turli bosqichlarida adabiyotni maktabda o‘qitish, dasturlar, tushunchalar, dars texnologiyalarini tanlashning asosi sifatida.
5. Adabiyotni o‘rganish, yangilarini loyihalash, an’anaviylarga tayanish uslub va uslublarining tarixiy o‘zgarishi.
6. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida yangi turdagi munosabatlarni shakllantirish, shaxsning ijodiy tamoyillarini tarbiyalash.
7. Yangi dars tuzilmalarini izlash va darslarni o‘tkazishning boshqa shakllarini modellashtirish.
8. Ta’limning yangi mazmuni o‘qitishning yangi usullarini izlash, adabiyot darsining mazmuni va tuzilishiga yangicha yondashuvlar bilan bog‘liq.
9. Mutolaa, kitobxonni, uning ma’naviy dunyosini shakllantirish muammosi, eng dolzarb ilmiy muammo bo‘lib qolayotganligi sababli, metodologiya fanida badiiy matnni idrok etishning yaxlitligini, uning chuqurligini ta’minlaydigan ish usullariga ustunlik beradi. Yozuvchi poetikasini talqin qilish va tushunish. Adabiy ta’limning asosiy tarkibiy qismining asosini badiiy asarni o‘qish va o‘rganish, uni talqin qilish tashkil etishi bejiz emas.

Muhokama. I-IV sinflarda o‘qituvchi shaxsiy idrok etishga qodir, muallifning so‘ziga sezgir o‘quvchini tarbiyalashga intiladi. V-IX sinflarda adabiyot asta-sekin harakatda, madaniyat kontekstida o‘zlashtiriladi. X-XI sinflarda maktab o‘quvchilari badiiy matnlarni sharhlash va tahlil qilish darslarida amalga oshiriladigan badiiy faktlarni idrok etish jarayoniga ongli ravishda munosabat bildirib boshlaydilar.

Badiiy matn poetikasini o‘rganish muammolari va istiqbollari, hozirgi maktab adabiyotshunosligi uchun poetika masalasidir. So‘nggi paytlarda maktab o‘quvchilarini adabiy tarbiyalashda poetika masalalariga qiziqish kuchaydi.

Arastuning “adabiyotshunoslikka oid dastlabki tadqiqot” deya e’tirof etiladigan “Poetika” asari, afsuski, bizgacha to‘liq yetib kelmagan. Uning saqlanib qolgan ayrim qismlarigina shunchalik e’tibor qozonib, ming yillardan beri adabiyotshunoslik, san’atshunoslik va boshqa sohalar uchun mo‘tabar manba bo‘lib kelayotgani daholarning mulohazalari barcha zamonlarga birday daxldorligi, ularning qarashlari, asrlar oshsa-da, eskirmasligidan dalolat beradi. “Poetika” to‘g‘risida Forobiy, Ibn Sino singari qadimgi zamon mutafakkirlarigina emas, XX–XXI asr faylasuflari, adabiyotshunoslari ham maroq bilan mulohaza yuritishayotgani bu haqiqatni yana bir bor tasdiqlaydi. Arastuning ilmiy merosiga bag‘ishlangan tadqiqotlar orasida A.F.Losev, F.A.Petrovskiy, A.S.Axmanov singari rus olimlarining asarlari alohida ajralib turadi. “Poetika”ni o‘zbekchaga o‘girilgan nashriga ularning ayrim maqolalari tarjima qilinib kiritilgan. Ular Arastu asari mazmunini yaxshiroq

munib, uning ilmiy-estetik tafakkur tarixidagi beqiyos o‘rnini anglashda o‘quv-
yaqindan ko‘maklashadi [3].

Arastuning she‘r navlari, shoirlarning bir-biridan farqi, o‘xshatish, tragediya, komediya, dramaning paydo bo‘lishi va ularning o‘ziga xos xususiyatlari haqidagi mulohazalari hozir ham eskirmagan. Uning tragediya, komediya, dramaning xususiyatlari to‘g‘risidagi fikrlari adabiyotshunoslikda allaqachon o‘zlashib, darslik, qo‘llanma, lug‘atlardan mustahkam o‘rin olgan. Arastu, jumladan, tragediyani: “U she‘rning ma‘lum bir navi bo‘lib, uning o‘qilayotganini eshitgan yoki o‘zi ovozi chiqarib o‘qigan kishi huzur qiladi. Tragediyalarda birovlariga misol (o‘rnak) bo‘la oladigan yaxshiliklar va maqtaniladigan fe‘l-atvorlar zikr qilinadi; bu vaznda shaharni boshqaruvchi hukmdorlar madh etiladi”, deb izohlaydi. Arastu tragediyavakomediyaningpaydobo‘lishiniqo‘shiqbilanbog‘laydi. Qo‘shiqlarning o‘zi esa badihago‘ylik – improvizatsiyadan kelib chiqqanini ta‘kidlaydi. U tragediya, komediya, drama adabiy janr sifatida shakllanishi jarayonida ko‘p o‘zgarishlarga uchraganiga e‘tibor qaratadi va bu o‘zgarishlar ularning teatr tomoshasi sifatida namoyish qilinishi bilan bog‘liqligini qayd etadi. Arastu adabiy janrlar manzarasidagi o‘zgarishlarni, birinchi navbatda, unda inson obrazini gavdalantirishda ko‘radi. “Esxil bitta aktyor o‘rniga ikkita kiritdi, xor qismini ozaytirdi va dialogni birinchi o‘ringa qo‘ydi. Sofokl esa aktyorlarni uchtaga yetkazdi va dekoratsiyalar kiritdi” deydi. Bundan tragediyalar teatr tomoshasi sifatida namoyish qilingan ilk davrlarda sahnada, asosan, bitta aktyor harakat qilgani va u ko‘proq monolog o‘qigani ayonlashadi. Arastuning adabiyot manzarasini, janrdagi o‘zgarishlar darajasini belgilashda adabiy qahramon obrazini tayanch mezon qilib olgani adabiyotshunoslik uchun keyinchalik ham muhim asos bo‘lib qoldi. Chunki har qanday asardan asosiy maqsad inson obrazini - uning hayotdagi qiyofasi, holatini ko‘rsatishdir. Sahnada bir yarim-ikki soat namoyish qilinadigan, kitobda yetmish-yuz sahifani tashkil etadigan tragediyada ham, ikki misra - sanoqli so‘zlardan iboratfardda ham insonning muayyan holati, kayfiyati ifodalanadi. Shuning uchun adabiyot tarixiga baho berilganida, joriy adabiy jarayon xususida so‘z yuritilganida, albatta, asosiy e‘tibor avvalo adabiy qahramon obraziga qaratiladi. “Poetika”da Esxil va Sofoklning tragediya janri kamolotiga qo‘shgan hissasi, so‘z san‘atiga kiritgan yangiligi, yuqoridagi iqtibosdan ko‘rinadiki, aniq aytiladi. Bundan adabiyot tarixi va adabiy jarayonga baho berishda, birinchi navbatda, adabiy qahramon obrazini e‘tiborga olish zarurligi anglashiladi. Ayonki, “Poetika”da asosiy obyekt qilib olingan tragediya, komediya, drama janriga mansub asarlarda emas, hikoya, qissa, roman, dostonlarda ham fe‘l-atvori, dunyoqarashi bir-biridan tamoman farq qiladigan qahramonlar obrazi gavdalantiriladi. Ularda hukmdorlar, savdogarlar, zodagonlar, cho‘ponlar, dehqonlar, kosiblar, qaroqchilar va boshqalarning portreti chizilib, ularning hayot tarzi ko‘rsatiladi. Muallif asarida turli tabaqa kishilarining obrazini gavdalantiradi. Yozuvchi, shoir, dramaturg bir-biri bilan murosasiz kurash olib borayotgan personajlarning o‘y-kechinmalarini o‘zining ichki dunyosi asosida ochib beradi.

“Poetika”dagi mulohazalar adabiyotni anglashga ko‘maklashish barobarida, har bir kishining ijtimoiy tafakkurini ham o‘stiradi. Ijodkorlarning o‘ziga xos uslubini bilib olish,

larni bir-biridan farqlash layoqatini shakllantiradi. Undagi: “Sofokl aks ettirishu jihatdan, Gomerga o‘xshash bo‘lsa (chunki ularning har ikkisi ham yaxshi kishilarni tasvirlaydi), boshqa jihatdan esa Aristofanga yaqin. Zero, ularning ikkovi ham kishilarni harakatda, ya’ni dramatik harakatda ko‘rsatadi. Shuning uchun ham ba’zilar dramaning o‘zi harakat, u harakat qiluvchi shaxslarni aks ettiradi, deyishadi” kabi mulohazalar “insoniyat adabiyotni anglashda aynan Arastu singari mutafakkirlarning sharofati bilan ilgariga qarab dadil odimlagan” degan fikrni ko‘ngilga soladi. Barcha zamonlarda o‘zini ziyoli sanagan kishilar Arastu asarlarini mutolaa qilgani, o‘qimishli odamlarning aql saviyasi esa yunon mutafakkirlari asarlarini qay darajada bilishiga ko‘ra belgilangani bejiz emas. Buning sababi, Arastu kabi donishmandlar hayotning teran qatlamlariga boshqalardan ko‘ra chuqur kirib borishi bilan belgilanadi. Jumladan, adabiyotshunoslikda keng tarqalgan “Shoirning vazifasi haqiqatan bo‘lib o‘tgan voqea haqida emas, balki sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan voqea haqida so‘zlashdir. Zero, tarixchi va shoir bir-biridan biri nazmda, boshqasi esa nasrda yozishi bilan farqlanmaydi (axir Gerodot asarlarini ham she’rga solish mumkin. Biroq uning asarlari xoh nazmda, xoh nasrda bo‘lsin, bari bir tarixligicha qolaveradi).

Natijalar. Badiiy asar poetikasini adabiyotshunoslikning dolzarb tushunchalari va metodologiyasi kontekstida o‘rganish muammolari va istiqbollari to‘xtaldik. Gap avvalo, yuqorida ta’kidlanganidek, jamiyatimiz taraqqiyotining hozirgi bosqichida maktab adabiy ta’limining mazmuni va tuzilishi haqida bormoqda. Adabiy ta’limning davlat standartlari mavjud bo‘lganda turli dasturlar va o‘quv qo‘llanmalarining mavjudligi “adabiyot” fanining mazmunini, uning turli xil o‘qitish variantlari bilan saqlanib qolgan o‘zgarmas o‘zagini belgilashga yordam beradi. Badiiy adabiyot zamonaviy jamiyatning o‘z-o‘zini anglashini shakllantiradi. Hamma narsa maktabda boshlanadi. Ayniqsa, adabiy asarni badiiy dunyoga tanishtirish orqali o‘quvchiga ochib beriladigan axloqiy-estetik qadriyatlar tizimidan o‘ziga xos uzoqlashishini bartaraf etish muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich maktabda o‘zbek tili va adabiy o‘qishni birlashtirish, yozish, o‘qish va nutq ko‘nikmalarini shakllantirish, shuningdek, mustaqil faoliyat bilan tanishish asosida adabiy ta’limni kengaytirishga xizmat qilishi be’jiz emas.

Xulosa. O‘zbek adabiyoti ta’limi mazmunida uzviylik va uzluksizlikni ta’minlash - murakkab va keng qamrovli muammolardan. Shu bois bu borada yanada samarali natijalarni qo‘lga kiritish uchun, avvalo, uning ilmiy va metodik asoslarini yaratish lozim. Bugun maktablarimizda adabiyot ta’limida ko‘proq shaklga e’tibor berilayotgani kuzatilmoqda.

O‘zbek adabiyoti ta’limida mazmuniy uzviylikni ta’minlashda tabiiyki, o‘quv-uslubiy adabiyotlar, darsliklar sifatini yaxshilash, adabiyot fanidan beriladigan bilimlarning bosqichlararo uzluksizligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent sh.,

2020 -yil, 23-sentyabr, O‘RQ-637-son (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy b
24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son)

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni // Xalq so‘zi, 2017-yil, 8-fevral.

3. A.Asallaev, V.Raxmonov, F.Musurmonqulov. Badiiy san’at jozibasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2005.-45-b.

4. Mirqosimova M. Adabiy tahlil metodikasi Metodik qo‘llanma. Toshkent, 1993. – 98-b

5. Mirzayeva Z. Adabiyot o‘qitish metodikasi (an’anaviylikdan zamonaviylikka) Uslubiy qo‘llanma Toshkent, 2020- y. 120-b

6. Tojiyeva X. Adabiyot o‘qitish metodikasi tarixidan // Yoshlarning innovatsion faolligini oshirish mavzusidagi respublika onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari 3-kitob. Toshkent, 2020- y. 187-189-b.

7. Tursunova M. Ma’naviyat sarchashmasi // Istiqlol yillari: milliy-diniy qadriyatlarning xalqqa qaytishi. Respublika konferensiyamateriallari. Samarqand, 2001, 20-iyun,

8. Valixo‘jayev B. O‘zbek adabiyotshunosligi tarixi. – T.: O‘zbekiston, 1983.150 b.

9. Zunnunov A. O‘zbek adabiyoti metodikasi tarixidan ocherklar. – T.: O‘qituvchi, 1973. 270b.

10. Zunnunov A. Badiiy asar tahlili metodikasi. – T.: O‘qituvchi, 1992. 120b.

UDK: 37.2-378

BO'LAJAK BO'SHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARI HAYOTIDA MEDIA TA'LIM FUNKSIYALARI

Xalillayeva Go'zaloy Mo'minjon qizi
Urganch RANCH texnologiya universiteti
"Pedagogika va aniq fanlar" kafedrası o'qituvchisi
E-mail: xalillayevagozaloy@gmail.com

Annotatsiya Mazkur maqolada bo'lajak mutaxassislarni ommaviy axborot vositalari bilan to'yingan dunyoda media kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan. Ijtimoiy tarmoqlar, soxta yangiliklardan himoyalaniş maqsadida talabalar ommaviy axborot vositalari xabarlarini tanqidiy tahlil qilish, baholashni o'rganishlari, shu jumladan, bo'lg'usi boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari hayotida media ta'limning ijtimoiy va ta'lim funksiyalari haqida fikr yuritiladi. Ushbu tadqiqotda ommaviy axborot vositalarining insonga ta'siri va yosh avlod tarbiyasida ommaviy kommunikatsiyalarning ro'lini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: mediasavodxonlik, media ta'lim, media kompetensiya, ommaviy axborot vositalari, vizual savodxonlik, tanqidiy savodxonlik

ФУНКЦИИ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ В ЖИЗНИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация Данная статья посвящена развитию медиакомпетентности будущих специалистов в мире, насыщенном средствами массовой информации. В целях защиты от социальных сетей, фейковых новостей учащиеся учатся критически анализировать и оценивать сообщения СМИ, в том числе рассматриваются социальные и образовательные функции медиаобразования в жизни будущих учителей начальных классов. В данном исследовании важно определить влияние средств массовой информации на человека и роль массовых коммуникаций в воспитании молодого поколения.

Ключевые слова: медиаграмотность, медиаобразование, медиакомпетентность, средства массовой информации, визуальная грамотность, критическая грамотность

FUNCTIONS OF MEDIA EDUCATION IN THE LIFE OF FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS

Annotation This article focuses on the development of media competence of specialists in a world saturated with mass media. In order to protect against social networks, fake news, students learn to critically analyze and evaluate media messages, including the social and educational functions of media education in the lives of future elementary teachers. is considered. In this study, it is important to determine the influence of mass media on people and the role of mass communications in the education of the young generation.

Key words: media literacy, media education, media competence, mass media, visual literacy, critical literacy

Kirish. Zamonaviy texnogen jamiyatda ommaviy kommunikatsiya vositalari tobora keng tarqalmoqda. “Ommaviy kommunikatsiya” tushunchasi ham ommaviy axborot vositalari – bosma nashrlar, televidenie, radio, video, kino dasturlari – hamda kompyuterga asoslangan yangi telekommunikatsiya vositalarini o‘z ichiga oladi.

Ommaviy axborot vositalari idrok etishning deyarli barcha kanallaridan foydalanadilar, ular inson hayotida, odamlar o‘rtasidagi madaniy almashinuvda, yosh avlodni tarbiyalash va o‘qitishda, shuningdek, boshqaruv jarayonlarida va ijtimoiy-madaniy sohaning boshqa sohalarida katta rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari yosh avlodni ijtimoiylashtirish omillaridan biridir. Xabarlar oqimining ta’sir qilish ob’ekti nafaqat shaxs, balki ma’lum bir ommaviy aloqa vositalarining auditoriyasini tashkil etuvchi odamlarning katta guruhlarini ongi va xatti-harakatidir.

Aloqa vositalari quyidagi ijtimoiy va ta’lim funksiyalarini bajaradi.

Ta’lim funksiyasi odamlarga boshqa manbalardan olingan ma’lumotlarni baholash va tartibga solish va ma’lumotlarning murakkab oqimini boshqarish imkonini beradigan bilimlarni berishdir. Eng muhimlaridan biri bu tarbiyaviy funksiya - hayot namunalarini, xulq-atvor namunalarini yetkazish, qadriyatlarini targ‘ib qilish, dunyoga, odamlarga, o‘ziga bo‘lgan munosabat, madaniyat va san’at bilan tanishish, axloqiy, huquqiy va zamonaviy jamiyatning boshqa normalari.

Albatta, bu omillarning barchasi talaba yoshlar shaxsining shakllanishiga (ijobiy va salbiy) ta’sir ko‘rsatmasligi mumkin emas. Zamonaviy ta’lim jarayonida media madaniyatining potentsial imkoniyatlari uning inson individualligini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar: hissiyotlar, aql-zakovat, mustaqil ijodiy fikrlash, dunyoqarash, olingan bilimlarni faollashtirish bilan belgilanadi.

Talabalarimiz tomonidan insonparvarlik sikli, estetik ong (idrok etish, badiiy tahlil qilish ko‘nikmalari va boshqalar) fanlarini o‘rganish jarayonida bugungi kunda ommaviy axborot vositalari (ommaviy kommunikatsiya) insonning tevarak-atrofdagi dunyoni ijtimoiy jihatdan o‘zlashtirishi uchun murakkab vositadir.

Mamlakatimizda media ta’lim ko‘p jihatdan estetik tarbiya va badiiy tarbiya tajribasiga asoslanadi. Biroq keyingi yillarda ta’lim muassasalarining mustaqilligi sezilarli darajada

ingayganiga qaramay, o‘quv va tarbiya jarayonini tashkil etishda media imkoniyatlaridan foydalanishga harakat qilinmoqda.

Albatta, talabalar uchun media ta’lim talaba shaxsining axloqiy, ijodiy va badiiy rivojlanishi bilan bog‘liq barcha ta’lim muammolarini hal qila olmaydi. Shu bilan birga, bu jarayonda media-ta’lim imkoniyatlari kattadir. Bolalarni tarbiyalashda media ta’limdan foydalanishni amalda qo‘llash juda samarali.

Biz ushbu maqolada “ommaviy kommunikatsiya va axborot”, “media madaniyati”, “media san’ati”, “media ta’limi” va “media kompetensiyasi” tushunchalari bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqishni muhim deb hisoblaymiz, bu esa tahlil qilishda bizga yordam beradi. Media ta’lim muammolariga bag‘ishlangan pedagogik tadqiqotlar talabalar va bolalarni tarbiyalashda media ta’limdan foydalanish texnologiyasini ishlab chiqishda Jahon sivilizatsiyasining tarixi, olimlarning fikriga ko‘ra, bir necha ming yilliklarga borib taqaladi. Insoniyat jamiyati rivojlanishida muhim turtki sanoat davrida boshlangan ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning jadal rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘ldi.

Ilmiy-texnika taraqqiyotining eng muhim yutuqlaridan biri ommaviy axborot vositalari va aloqa vositalarining ixtirosidir. «Ommaviy aloqa vositalari» atamasi «ma'lumotni yaratish, yozib olish, nusxalash, ko‘paytirish, saqlash, tarqatish, idrok etish etishning texnik vositalarini anglatadi.

Axborotni saqlash va uzatish uchun mo‘ljallangan texnik vositalar doirasi jadal kengayib bormoqda. Ushbu texnik vositalar "kitob bo‘lmagan materiallar" atamasi bilan belgilanadi, shu jumladan:

- 1) ovoz yozish shakllari (CD, magnit lentalar, audio kassetalar va boshqalar);
- 2) harakatsiz tasvirlar (slaydlar, statsionar ramkalar, plakatlar, diagrammalar, grafiklar, illyustratsiyalar, reproduksiya, chizmalar, rasmlar, fotosuratlar va boshqalardan iborat);
- 3) harakatdagi tasvirlar (plyonkadagi film, diskdagi yoki magnit lentadagi videogrammalar, gologrammalar, virtual haqiqat qurilmalari va boshqalar);
- 4) tovushli tasvirlar (yuqorida sanab o‘tilgan deyarli barcha vizual shakllarni ovoz bilan ko‘rsatish va ko‘rish mumkin);
- 5) modellar va namunalar (xaritalar, rejalar, globuslar, jadvallar va uch o‘lchovli maketlar, diagrammalar va boshqalar).

Bizning tadqiqotimiz uchun ommaviy axborot vositalarining insonga ta’siri va yosh avlod tarbiyasida ommaviy kommunikatsiyalarning ro‘lini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Media ta’lim deganda "Ommaviy axborot vositalari bilan muloqot qilish madaniyatini, ijodiy, kommunikativ qobiliyatlarni, tanqidiy fikrlashni, talqin qilish ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida ommaviy kommunikatsiya (OAV) vositalari va materiallari orqali shaxsni tarbiyalash va rivojlantirish jarayoni tushuniladi va media-matnlarni tahlil qilish va baholash, media-texnologiyadan foydalangan holda o‘z-o‘zini ifoda etishning turli shakllarini o‘rgatishdan iborat.

“Vizual savodxonlik - statik yoki harakatlanuvchi vizual tasvirning tasviri ramziyligini tushunish va izohlash qobiliyatini anglatadi.

Tanqidiy savodxonlik - bu vizual matnlarning barcha yaratuvchilari va ishtirokchilari shaxsiy, ijtimoiy va madaniy jihatlarida muayyan kontekstlarda qanday ishtirok etishlarini tushunish qobiliyatidir”[2].

“Media ta’lim barcha turdagi ommaviy axborot vositalari (bosma va grafik, ovoz, ekran va boshqalar) va turli texnologiyalar bilan bog‘liq, bu odamlarga ommaviy kommunikatsiyalardan qanday foydalanilishini tushunish imkonini beradi. Ularning jamiyati, boshqa odamlar bilan muloqotda ommaviy axborot vositalaridan foydalanish qobiliyatini egallash; odamga quyidagi bilimlarni beradi:

- 1) tahlil qilish, tanqidiy tushunish va ommaviy axborot vositalarini yaratish matnlar
- 2) ommaviy axborot vositalari matnlarining manbasini, ularning siyosiy, ijtimoiy, tijorat yoki madaniy manfaatlarini, kontekstini aniqlash;
- 3) ommaviy axborot vositalari tomonidan tarqatilayotgan ommaviy axborot vositalari matnlari va qadriyatlarini sharhlash;
- 4) o‘zingizning media matnlaringizni yaratish va tarqatish va ularga qiziqqan auditoriyani to‘plash uchun tegishli ommaviy axborot vositalarini tanlang;
- 5) idrok etish va ishlab chiqarish uchun ommaviy axborot vositalaridan erkin foydalanish imkoniyatidir.

Media ta’lim dunyodagi har qanday davlatning har bir fuqarosining o‘zini ifoda etish erkinligi huquqlarining bir qismidir.

“Mediasavodxonlik bu - odamlarga audiovizual va bosma matnlarning madaniy ahamiyatini tushunish, yaratish va qadrlashda yordam berish uchun mo‘ljallangan harakatdir. Har bir inson bo‘lish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak bo‘lgan mediasavodxon shaxs bosma va elektron ommaviy axborot vositalarini tahlil qilish va yaratishga qodir”[1].

A.V.Fedorovning fikricha, bu ta’riflarda media-ta’lim va mediasavodxonlik o‘rtasidagi chegara tekislangan va bir-birini almashtirib bo‘ladigandek ko‘rinadi. Tadqiqotchilar va media-pedagoglar A. V. Fedorov, K. Vorsnop, V. Gura, V. Monastyrskiy, A. Korochemskiy, J. Pungente, S. Penzin, I. Roser, D. Suess, L. Usenko va boshqalar shunday deb hisoblaydilar.

Mediasavodxonlik - bu shaxsning media ta’lim jarayonining natijasidir.

Bizning fikrimizcha, “media ta’lim” atamasi pedagogik jarayonning ta’rifiga ko‘proq mos keladi, “mediasavodxonlik” atamasi esa shaxs shaxsining shakllangan (yoki shakllanmagan) sifatini belgilaydi. Lekin, bizning fikrimizcha, mediasavodxonlik media-ta’lim jarayonining dastlabki, eng ibtidoiy natijasidir. "Savodli odam" tushunchasi "bilimli shaxs" tushunchasi bilan sinonim emas. Agar biror kishi savodxonlikni (imlo, o‘qish asoslarini) o‘zlashtirgan bo‘lsa, bu uning nasriy va she’riyatning yuksak badiiy asarlarni yetarli darajada idrok etishi, tushunishi, zavqlanishi va qadrlashi mumkin degani emas. Shaxsning yuqori kasbiy malakasi haqida gapirganda, biz "vakolatli mutaxassis" deyishimiz mumkin. Ammo

Biz shaxsning shaxsiy tezaurusiga eng yuqori baho bermoqchi bo‘lsak, unda biz, ma, "yuqori savodli odam" emas, balki "oliy ma'lumotli", "vakolatli shaxs" deymiz. Shunday ekan, biz media-ta'lim jarayonining eng yuqori natijasini "media kompetensiyasi" atamasi bilan belgilashimiz mumkinligiga ishonamiz.

Demak, biz o‘z tadqiqotimizda pedagogik jarayon sifatida yuqorida keltirilgan mediata'lim ta'rifini asos qilib oldik. Biz media-ta'lim jarayonining natijasini shaxsning "media kompetensiyasi" atamasi bilan belgilaymiz. Bu atama, bizning fikrimizcha, A. V. Fedorov tomonidan taklif qilingan shaxsning "media madaniyati" va "audiovizual madaniyat" atamalariga yaqin, ya'ni bu idrok eta oladigan shaxsning shaxsiyat rivojlanish darajalari tizimi, media matnni tahlil qilish va baholash, media ijodkorligi bilan shug‘ullanish, ommaviy axborot vositalari sohasida yangi bilimlarga ega bo‘lish[2].

"Media ta'lim", "media savodxonligi", "media kompetensiyasi" tushunchalari pedagogika, xususan, badiiy tarbiya va ta'lim, san'atshunoslik (shu jumladan, kinoshunoslik, adabiyotshunoslik, teatrshunoslik), madaniyatshunoslik, tarix (jahon badiiy madaniyati va san'at tarixi), psixologiya (san'at psixologiyasi, badiiy idrok, ijod) bilan bog‘liq.

L.Mastermanning fikricha, zamonaviy jamiyat ommaviy axborot vositalariga tobora ko‘proq qaram bo‘lib borayotganligi sababli, bolalar va yoshlarni ommaviy axborot vositalari orqali olingan axborotni tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalari bilan qurollantirish zarur.

L.Masterman Ommaviy axborot vositalarini o‘rganishning asosiy yo‘nalishlarini o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish nuqtai nazaridan belgilaydi:

- ❖ "Ommaviy axborot vositalariga kim egalik qiladi, ularni nazorat qiladi, axborot yaratish uchun kim javobgar?
- ❖ Istalgan effektga qanday erishiladi?
- ❖ Dunyoning qanday qiymat yo‘nalishlari shu tarzda yaratilgan?
- ❖ Tomoshabinlar buni qanday qabul qiladi?

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish nazariyasi tarafdorlari, shuningdek, media-ta'lim o‘quvchilarning ommaviy axborot vositalarining jamiyatga ta'siri to‘g‘risida xabardor bo‘lishiga yordam beradi, auditoriyaga media ma'lumotlarini idrok etish va sharhlash, tanlash va tanqidiy baholash qobiliyatini o‘rgatadi. Ma'lumot olish va ommaviy axborot vositalari haqida mustaqil fikr yuritish.

L.Mastermanning fikricha, mediata'lim alohida sohadir. Mavjud bilimlar shunchaki o‘qituvchilar tomonidan uzatilmaydi yoki talabalar tomonidan "kashf qilinmaydi". Bu tanqidiy o‘rganish mavzusi uning davomida o‘qituvchilar va talabalar tomonidan yangi bilimlar faol ravishda o‘zlashtiriladi.

Shu bilan birga, biz A.V. Fedorovning fikriga ko‘ra, ba'zi o‘qituvchilar media ta'limni "tanqidiy fikrlash"ni rivojlantirish, reklama yoki televizion axborot dasturlarida ishlash uchun o‘qish doirasini toraytirish sifatida juda sodda tushunishadi[1].

Biroq, bizning fikrimizcha, media-ta'limning aniq belgilangan umumlashtirilgan asosiy tushunchalari (albatta, media-pedagoglar uchun uslubiy jihatdan juda foydali) nafaqat media-

...ning madaniy nazariyasi, balki tanqidiy fikrlash nazariyasining asosi hisoblanadi. Taqdim etilgan savollarga berilgan javoblar tinglovchilarni tanqidiy idrok etish, ommaviy axborot vositalari matnlarini baholash, mustaqil fikrlash va mustaqil fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish nuqtai nazaridan asosiy rejani yaratadi.

Tahlil va natijalar. Voyaga yetmagan auditoriya ommaviy axborot vositalari orqali ta'sir o'tkazishning eng oson nishoniga aylanmoqda. Pedagogik strategiya ommaviy axborot vositalarining siyosiy, ijtimoiy, milliy va iqtisodiy jihatlarini o'rganishga, ushbu jihatlarni o'z ichiga olgan ko'plab qarama-qarshiliklarni muayyan sinf, irq, din yoki millat nuqtai nazaridan tahlil qilishdan iborat. Asosan maktab o'quvchilari, talabalar yoki o'qituvchilarni media jihozlardan foydalanishga o'rgatish, media jihozlarining texnik tuzilishini o'rganish va o'z media matnlarini yaratish bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Xulosa va takliflar. A.V.Fedorovning fikriga ko'ra,[2]mediata'limda amaliy yondashuv juda foydali, lekin mustaqil emas, balki mediata'limning ajralmas qismi sifatida o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va ularning bilimini rivojlantirishga hissa qo'shishi kerak.

Demokratik jamiyatda media ta'limning eng muhim vazifasi talabalarni ommaviy axborot vositalarining manipulyativ ta'sirining usullari va shakllarini tanib olishga, zamonaviy demokratik jamiyatning axborot oqimini yo'naltirishga o'rgatishdir. Shuningdek, talabalarni ommaviy axborot vositalariga nisbatan tanqidiy fikrlashga o'rgatish, nafaqat ularning manipulyatsiya ta'siriga qarshi turish, balki uning estetik, axloqiy jihatlarini idrok etish va baholash nuqtai nazaridan ham zarur, deb hisoblaymiz. Ommaviy axborot vositalari bilan muloqot qilish jarayonida auditoriya ommaviy axborot vositalari matnlari (idrok etish, tushunish, baholash) bilan muloqatda bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, media-matnlarni baholash va tanqidiy tahlil qilish media-ta'lim uchun juda muhim va foydalidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A. V. Fedorov “МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ И МЕДИАГРАМОТНОСТЬ” Taganrog-2004
2. Федоров, А. В. Медиаобразование: история, теория и методология / А. В. Федоров. - Издательство ЦББР, 2001.
3. Федоров, А. В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического университета / Издательство «Информация для всех». – 2007
4. “Umumiy pedagogika” E. M. Xudoynazarov, I. A. Abdrimov, G. M. Xalillayeva, M. M. Doschanova BOOKMANY PRINT Toshkent-2023
5. “Mediasavodxonlik va axborot madaniyati” E. M. Xudoynazarov, G. M. Xalillayeva, A. F. Sabirova, J. S. Raximboyev BOOKMANY PRINT Toshkent-2023
6. “TALABALARNING O'QUV FAOLLIKLARINI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN MODEL VA UNDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK SHART-SHAROITLARI” G. M. Xalillayeva TDPU ilmiy-nazariy jurnali 7-son 2024-yil

O'QUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH STRATEGIYASINI LOYIHALASHDA DIGITAL PROJECT (RAQAMLI LOYIHA) METODIDAN FOYDALANISH

Xasanov Mansur Abrarovich

*Shayxontohur tuman kasb hunar maktabi,
Ishlab chiqarish ta'limi bo'yicha direktor o'rinbosari
(mansur.xasanov1@gmail.com)*

Annotatsiya. Professional ta'lim myassasalari ta'lim jarayonida interfaol metodlarni o'quv jarayonida qo'llashga qiziqish ortib bormoqda, raqamli dunyoni ta'lim oluvchilarga tushuntira olish, o'quvchilarga raqamli loyiha metodining afzalliklarini (analogga nisbatan) tushunish.

Kalit so'zlar: Professional ta'lim, raqamli loyiha, CAD muhitida o'rganilayotgan avtomobil, 3D modellashtirish, Mashina detallari qismlariga tasvir xossalarini mos ravishda birlashtirish.

KIRISH

Professional ta'lim myassasalari ta'lim jarayonida interfaol metodlarni o'quv jarayonida qo'llashga qiziqish ortib bormoqda. Bunda, asosan, hozirgacha o'quvchilar tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, interfaol metodlarni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga va imkoni boricha xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga imkon beradi. O'quvchi bu jarayonda takomillashadi, psixologik xususiyatlari shakllanadi, ma'lumotlarni o'zlashtirishi va tarbiyalanishiga imkon beradi va shu o'rinda kasbiy faoliyati funksiyasini bajaradi [1].

Tadqiqotni olib borish jarayonida ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda interfaol metodlardan samarali foydalanishga e'tibor qaratildi. Bunda, eng avvalo, ma'ruza, amaliy, seminar va mustaqil mashg'ulotlar uchun ularning xarakterli xususiyatlarini inobatga olgan holda kutilgan natijani ta'minlay olish imkoniyatiga ega interfaol metodlar tanlandi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Quyida shu kabi bir qator texnologilar haqida qarab chiqamiz [2]:

Raqamli dunyo tabiiy dunyodan farq qiladi. Raqamli dunyoni ta'lim oluvchilarga tushuntira olish va ularning jismoniy dunyo odatlarini raqamli dunyoning turli xususiyatlari va xatti-harakatlariga moslashtirish uchun bu farqlarni aniq va tizimli tarzda ko'rsatib bera olish o'qituvchi uchun juda muhimdir. Ushbu bosqichni amalga oshirish uchun nazariy masalalar

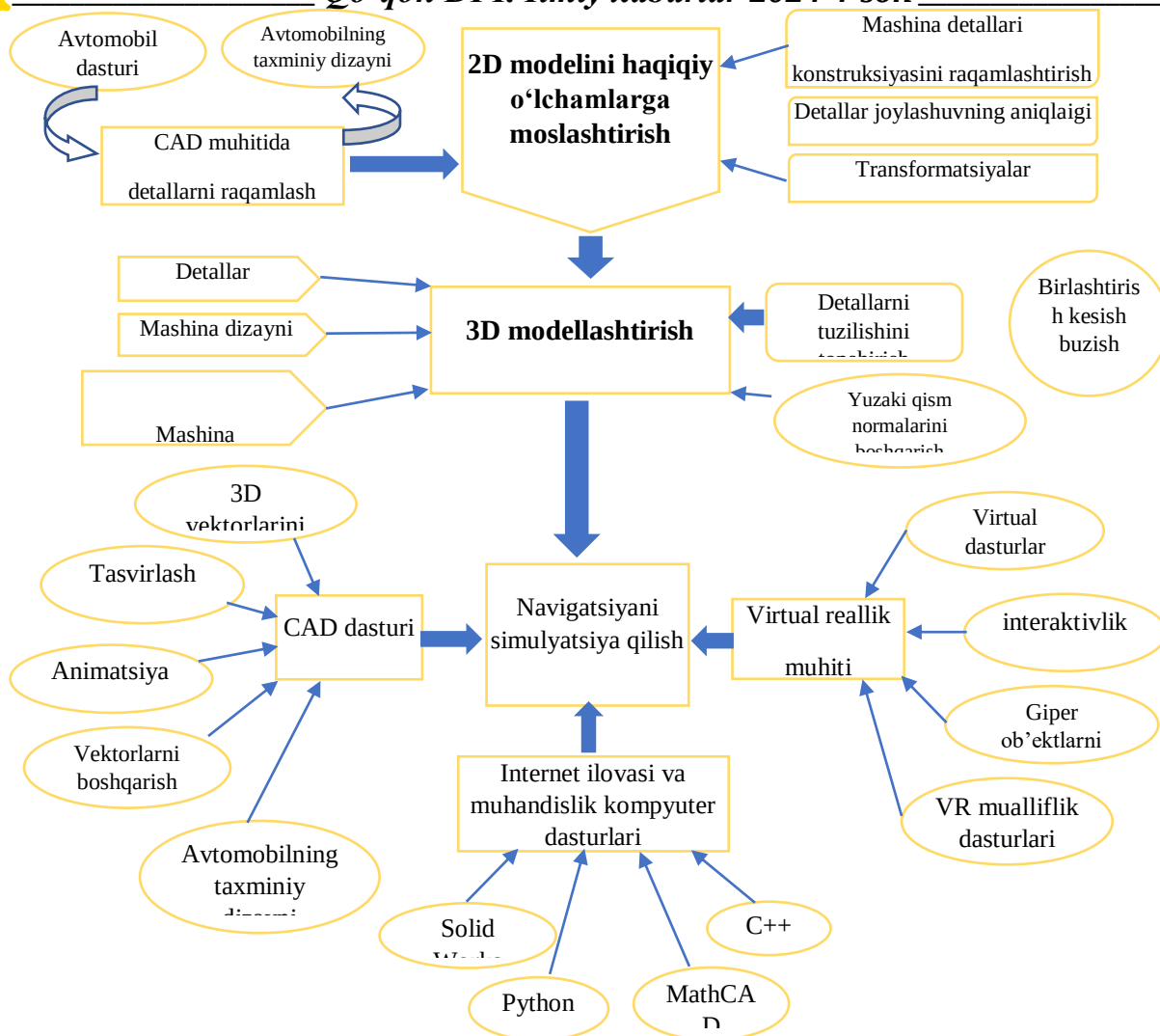

amaliyotning o‘zaro mutanosibligi zarur. Har bir g‘oya aniqlik bilan tuzilgan tajribasini o‘tkazish orqali o‘rganish va amaliyot uchun alohida ajratilgan bo‘lishi kerak, bu esa o‘quvchiga har bir tushunchaning ma’nolarini bevosita idrok etishga imkon beradi.

Metodning maqsadi o‘quvchilarni modellashtirish va simulyatsiya muhitida loyiha yaratish bo‘yicha loyihalashtirish kompetensiyalarini rivojlantirish va ularni kompyuter yordamida mashina detallari bilan bog‘liq nazariy masalalar va topshiriqlar bilan tanishtirishdan iborat.

Metodning asosiy vazifasi o‘quvchilarga raqamli loyiha metodining afzalliklarini (analogga nisbatan) tushunishdan iborat. Bunga mashina detallarining joylashuvi va xususiyatlarini aks ettiruvchi o‘rganilayotgan mashina detallarini raqamlashtirish orqali erishildi. Jarayon ikki usulda, dastlab, asl diagrammani skanerlash va shu navbatda, har bir jamoaning sektori ob’ektlarini ekranda raqamlashtirish (CAD muhitida) orqali amalga oshiriladi. Ushbu topshiriqdan olingan chizmalar keyingi vazifalar uchun asosiy qatlam sifatida foydalaniladi.

O‘quv auditoriyasi 16-20 kishidan iborat bo‘lishi lozim. O‘quvchilar soni 20 nafardan oshib ketsa ikkita guruhga bo‘lib metodni qo‘llash tavsiya etiladi. O‘quvchilar kichik guruhlarga bo‘linadi va har bir kichik guruhi (2 dan 4 nafargacha o‘quvchidan iborat) quyida keltirilgan ma’lum bir o‘quv vazifalari bilan mujassamlashtirilgan to‘rtta (1-avtomobil tanlash, 2-CAD muhitida raqamlashtirish, 3-avtomobil detallari o‘lchamlarini taxminiy aniqlik bilan sozlash va 3D modellashtirish, 4-avtomobil detallari qismlarini tasvir xossalarini mos ravishda birlashtirib yangi dizayn yaratish) ketma-ket mashg‘ulotni amalga oshirishdi. Mashg‘ulotlar davomida oldindan tayyorlangan turli markali avtomobil rasmlari yoki maketlaridan foydalaniladi. Shuningdek, o‘quvchi mustaqil yangi avtomobilning dizaynini ham yaratishi mumkin.

1-rasm: - Raqamli loyiha metodi orqali amaliy mashg‘ulotlarni olib borish sxemasi

MUHOKAMA

Metodni amalga oshirish algoritmi va bajariladigan amaliy topshiriqlar asosan quyidagilardan iborat:

1. CAD muhitida o‘rganilayotgan avtomobil dizaynini yaratish;
2. CAD muhitida (Solid edge, Solid works) avtomobil modelini 2D raqamlashtirish va 2D yo‘nalish muhitida avtomobil detallarini haqiqiy o‘lchamlarga moslashtirish orqali avtomobil detallari o‘lchamlarini taxminiy aniqlik bilan sozlash;
3. 3D modellashtirish;
4. Mashina detallari qismlariga tasvir xossalarini mos ravishda birlashtirish, kesish, ajratish va yig‘ishdan keyin bir butun holatga keltiriladi.

Digital Project (Raqamli loyiha) metodi asosida aynan o‘quvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorlash strategiyasini loyihalash darsini ishlab chiqdik. Quyida dars ishlanmasini keltiramiz.

DARSNING TEXNOLOGIK XARITASI

Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar 2024 4-son

No	Dars bosqichlari	O'qituvchining faoliyati	Tinglovchi faoliyati
1.	Tarkibiy qism 2-daqiqa	Har bir jarayonida hozirjavoblik bilan javob beradilar. O'quv qurollar tayyor holda bo'ladi.	
2.	Asosiy qism O'tilgan mavzu bo'yicha o'quvchilar bilimini tekshirish 10-daqiqa	So'rov usullari:-ommaviy (frontal) -yakka (individual) -test savollari -kartochkalar	O'quvchilar olgan topshiriq va savollarga mos ravishda faollik ko'rsatib javob tayyorlaydilar.
3.	O'tilgan mavzuni umumlashtirish 4-daqiqa	O'qituvchi berilgan javoblarni tahlil qiladi, xatolar tuzatiladi, o'quvchilar baholanadi, o'tilgan mavzuning muhimligini takidlaydi	O'quvchilar diqqat bilan eshitadilar, agsr savollar bo'lsa murojat etadilar.
4.	Yangi mavzuni tushuntirish 40-daqiqa	O'qituvchi yangi mavzuni nomini e'lon qiladi, maqsadni tushuntiradi, rejaga asosan yangi mavzuni tushuntiradi	O'quvchilar eshitadilar, tahlil qiladilar, kerakli joylarni yozib boradilar.
5.	Yangi mavzuni mustahkamlash 20-minut	Mavzu bo'yicha blanka beriladi, tushuntiradi va to'ldirish yo'llanmasini (avval o'quvchidan so'raydi, javob bo'lmasa) beradi, ba'zilarini o'zi bajarib ko'rsatadi	O'quvchilar shartlarni tahlil qiladilar, to'ldirish yo'llanmasini aytadilar (agar topa olsalar) aks holda qo'yilgan savollarga javob beradilar, doskada blankani to'ldiradilar.
6.	Yangi mavzuni umumlashtirish 2-minut	Yuzaga kelgan savollarga javob beradi, mavzuga yakun yasaydi.	O'quvchilarda savol bo'lsa, beradilar, yakuni eshitiladi.
7.	Uyga vazifa 2-minut	O'qituvchi uy vazifasini dars boshidayoq yozdiradi va tushuntiradi	Vazifalarni dars oxirida yozib oladilar.

“Kompyuterli loyihalash” fanlararo modulini o'rganish butun tayyorlov kursi davomida amalga oshiriladi, uning tuzilishi 2- rasmda keltirilgan.

Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar 2024 4-son

1. “Kompyuterli loyihalash” fanlararo modulini o‘qitishda quyidagilar amalga oshiriladi:

2. axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) kasbiy faoliyatda foydalanish uchun zarur bo‘ladigan oddiy ko‘nikmalarni shakllantirish: amaliy dasturli ta‘minotlar (Microsoft Office)dan foydalanish ko‘nikmalari, Internet tarmog‘ida axborotni izlash, qayta ishlash, saqlash malakalari, “bulutli” texnologiyalar va xizmatlarini egallash, axborot-kommunikatsion savodxonligi darajasi;

3. bo‘ljak mutaxassislarni o‘qitishda AKTlarni qo‘llash: avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlari vositalari (ALT) yordamida o‘qitish vositalarini ishlab chiqish, axborot ta‘lim muhiti bilan ishlash; avtomatlashtirilgan loyihalash tizimlarini qo‘llash: texnologik jarayonlar va tizimlarni loyihalash asoslarini bilish, Solid works va AutoCAD yordamida avtomobilsozlik konstruksiyalarini loyihalash;

4. texnologik jarayonlarni modellashtirish va optimallashtirishni amalga oshirish uchun axborot texnologiyalarini qo‘llash: amaliy dasturlar yordamida ta’lim jarayonlarini loyihalash, Solid works, AutoCAD va MathCAD yordamida axborot-kommunikatsion kompetensiyalarni shakllantirish; texnologik jarayonlar va tizimlarni modellashtirish texnologiyalarini egallash, Solid works, Solid edge va MathCAD dasturlari yordamida loyihalashtirish kompetensiyalarini rivojlantirish va mustahkamlash.

XULOSA

Shuni xulosa qilish mumkinki, professional ta’lim muassasasida o‘quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash strategiyasini loyihalashning maxsus modelini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali muvaffaqiyatli hal etiladi. Modelning protsessual va mazmunli tarkibiy qismlarini ishlab chiqish, jumladan, tanlangan kompetensiyalarga mos keladigan zarur kasbiy sifatlar ro‘yxati, o‘quvchilarni kasbiy faoliyati turlari va belgilangan kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga hissa qo‘shadigan mazmunni takomillashtirish shakllari katta ahamiyatga ega.

O‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash strategiyasini amalga oshirish jarayonini pedagogik shartlari aniqlab olindi:

- ta’lim mazmunini strategik loyixalashni amalga oshirishning me’yoriy-huquqiy bazasini yaratish va professional ta’lim muhitini rivojlantirish bo‘yicha boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ta’minlash;

- o‘quvchilarning potensial ish beruvchilar bilan o‘zaro hamkorligini tashkil etish nuqtai nazaridan bitiruvchi professional kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha ta’lim sohasiga a’zo bo‘lgan barcha manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi funksional hamkorlik tizimini yaratish va rivojlantirish;

- o‘quvchilarni kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish jarayonining samaradorligini oshirishga qaratilgan *ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchilarni rag‘batlantirish tizimini ishlab chiqish va joriy etish*;

- bitiruvchining raqobatlantirish bo‘yicha tashkiliy-pedagogik tadbirlar (ta’sirlar) natijalarini *monitoring qilish tizimini tashkil etish*.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Эргашев Б.Б., Мухторова И.К. Main approaches to the development of professional preparation of students of technical universities // International Journal of Business, Law, and Education. Vol. 2, Number 3, 2021. Pp. 95-103 <http://ijble.com/index.php/journal/index>

2. Ҳасанов М.А. Професионал таълим тизими битирувчиларининг касбий кўникмаларини эгаллашларида педагогик стратегиялар // Наманган Давлат Университети Илмий Ахборотномаси. – Наманган. - 2024. - №2. - Б. 894 - 900.

3. Шаповалов В.И. Конкурентоспособность личности в парадигме инновационного педагогического менеджмента – М.: Форма, 2003. – 160 с.

4. Шарипов Ш.С. Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти: П.ф.д. дисс. автор. - Т.: 2012. - 46 б.

5. Швалева А.В. Развитие профессиональной направленности личности студентов технических специальностей: автореф. дис. ... канд. пед. Наук Оренбург. гос. ун-т. – Оренбург, 2007. – 21 с.

6. Широкобоков С.Н. Оценка качества подготовки конкурентоспособного специалиста в вузе. URL: <http://integr.narod.ru/konfD012/k502.htm>. (дата обращения 10.03.2015)

7. Богданова Т. Г. Основы специальной педагогики и специальной психологии. Сурдопсихология. Учебник для СПО. М.: Юрайт, 2019. 236 с.

8. Белогуров А.Ю., Ильинская Я.А. Университет в стратегии развития региональной системы дополнительного непрерывного образования (из опыта Камчатского государственного университета имени Витуса Беринга) // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2016. – № 1. – С. 23–30.

BO'LG'USI PEDAGOGLARNI YETUK KADR BO'LIB YETISHISHIDA KASBIY IDENTIFIKATSIYANI O'RNINI

Bazarov Xayotbek Ne'matovich
Andijon davlat universiteti
Musika ta'lim yo'nalishi kafedrası
katta o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy tuyg'ularni shakllantirish, kasbiy talablar ko'nikmalari, kasbiy rivojlanish muammolari yoritilgan. Bundan tashqari, bilim va akademik ko'nikmalarni rivojlantirish, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy identifikatsiyasini aniqlash usullari bayyon qilingan.

Kalit so'zlar: kasbiy tuyg'u, kasbiy talablar, kasbiy identifikatsiya, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, jamoa hissi, intellektual faoliyat, kasbiy avtonomiya, kasbiy rivojlanish, akademik harakatchanlik, akademik qobiliyat.

Аннотация: В данной статье рассмотрены проблемы формирования профессиональных чувств у будущих педагогов, навыков профессиональных требований, профессионального развития. Кроме того, описаны методы развития знаний и академических навыков, профессиональной идентификации будущих учителей.

Ключевые слова: профессиональное чувство, профессиональные требования, профессиональная идентификация, критическое мышление, креативность, чувство общности, интеллектуальная активность, профессиональная автономия, профессиональное развитие, академическая мобильность, академическая способность.

Annotation: This article describes the problems of formation of professional feelings in future teachers, the skills of professional requirements, professional development. In addition, the methods of developing knowledge and academic skills, professional identification of future teachers are described.

Key words: professional feeling, professional requirements, professional identification, critical thinking, creativity, sense of community, intellectual activity, professional autonomy, professional development, academic mobility, academic ability.

Kirish. Bugungi kunda bo'lg'usu pedagog kadrlarimizni ijtimoiy muvaffaqiyatga erishish va mehnat bozorida raqobatbardosh, professional bo'lishi kerak malakali, harakatchan, tizimli tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega, kadrlarni jamiyatimizga yetkazib chikarish dolzarb axmiyat kasb etmokda. Fikrlash va ijodkorlik shaxsning eng muxim

hamiyatga ega jixatlaridan biridir. Jamiyat tarakkiyotida yurt millat takdirida o‘‘sib kelay yosh avlodning jismoniy va ma‘naviy barkamoligi intellektual, saloxiyati malakasi, kasbiy identifikatsiyasi rivojlantirishi muxim o‘‘rin tutadi. Bo‘lajak pedagoglarda kasbiy tuyg‘uni shakllantirish kasbiy talabalarning malakasi, kasbiy identifikatsiyasi rivojlantirish muammolari, dolzab axamiyat kasb etmoqda.

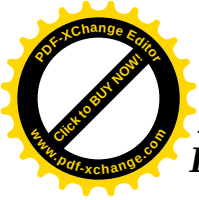
Xozirgi zamonaviy jamiyatimizga kerak kasbiy muammolarni hal qila oladigan mutaxassislar kontekst haqiqiy kasbiy faoliyatdan kengroq, mustaqil ijodiy izlanish olib boradigan va ijodiy shaxsni shakllantirish muhim ahamiyatga egadir. Shuningdek yuqori malakali mutaxassis, “O‘z-o‘zini yig‘ish” nuqtai nazaridan professional shaxsga ega bo‘lishi zarurdir. Yoshlarimizni jamiyatdagi o‘‘rnini anglashi jarayoni sifatida kasbdan xabardor bo‘lgan shaxsning kasbiy ta‘rifi kasb, o‘‘z ishi bilan o‘‘zini identifikatsiyalash, o‘‘zini his qiladi professional hamjamiyat vakili deb xisoblashi.

Adabiyotlar tahlili: Professional identifikatsiya - men o‘‘zim deb ataydigan narsa mening kimligimni belgilaydi. Professional identifikatsiya - bu tavsiflovchi tushuncha kasbimiz doirasida o‘‘zimizni qanday idrok qilamiz kontekst va buni boshqalarga qanday yetkazishimiz. Professionalning turli xil akademik ta‘riflari mavjud shaxs. Ibarra, 1999 u shaxsni professional identifikatsiya orqali rivojlanish nazariyasini ilgari suradi. “Ishni ijtimoiylashtirish va tengdoshlarimizni kuzatish” deb takidlaydi. Larson, 1977 ta‘kidlashicha, u umumiy tajribaga asoslangan.[2]

Tadqiqot metodologiyasi: “Kasbiy identifikatsiya o‘‘rnatilishi va qo‘‘llab-quvvatlanishi mumkin yaratishga hissa qo‘‘shadigan infratuzilma tomonidan amaliyotchilar o‘‘rtasida umumiylik hissini shakllantiradi” deb takidlaydi. Hughesni nazariyasida “Aniq o‘‘ziga xoslikka ega bo‘lgan kasb, chunki u professional uyushma, organ tomonidan asoslanadi bilim, milliy tan olingan malaka talablarini aniq belgilaydigan milliy reyting, mijoz bilan bog‘lanish soatlari va nazorati” deya o‘‘z fikrlarini bildiradi.

Zamonaviy muammolar oldida insonning o‘‘ziga xosligi muammosi bugungi kunda alohida ahamiyatga ega. Oldindan kelib chiqqan jamiyatning butun holati, yuqori texnologik madaniyat jamiyatib bu jarayonning oqibatlarini hayotning yangi shakllarining paydo bo‘lishi, o‘‘zgarishidir dunyoning suratlari, inson o‘‘ziga xosligining yangi ta‘siri ostida o‘‘zgarishi ommaviy axborot vositalari va aloqa, zamonaviy texnologiyalar rivojlanmoqda shaxslararo munosabatlarning yangi shakllarini shakllantirishning eng muhim omillaridan biri o‘‘zaro ta‘sirlardir.

Tahlillar va natijalar: Glaballashuv jarayonida inson o‘‘ziga xosligini saqlash muammosi shartlar juda dolzarb bo‘lib qoladi, chunki har qanday a‘zoning kimligi jamiyat o‘‘zining ma‘naviy boshlanishini belgilaydi, uning yaxlitligini shakllantiradi. Ijtimoiy xulq-atvorning yangi turlari qurilmoqda real dunyoda tarixiy o‘‘rnatilgan aloqalarga muqobil shaxslar va yoshlarining innovatsion rivojlanishi jadalashmokka. Bo‘lajak musiqa o‘‘qituvchilarida kasbiy tuyg‘uni shakllantirish muammolari, kasbiy talabalarning malakasi, kasbiy identifikatsiyasi rivojlantirish dolzab masalaga aylanmoqda.

Kasbiy shaxsni shakllantirishga hissa qo‘shuvchilar

- kasbiy identifikatsiya qanday shakllanadi?
- professional identifikatsiya qachon shakllanadi.
- kasbiy shaxsga egamisiz?

Yuqoridagi uchta asosiy javob, professional identifikatsiya bo‘lishi mumkin turli kasbiy amaliyotchilar uchun turli xil narsalarni anglatadi. Ko‘pchilik uchun lavozim unvonidan foydalanish hal qiluvchi omil bo‘lgan ularning professional kimligini aniqlash. Belgilovchilar ish unvoni orqali o‘zlari ko‘pincha ular bor edi his ish unvoni bo‘lganlarga qaraganda kuchli professional o‘ziga xoslik ravshanlik yo‘qligi sezildi. Ko‘pchilik uchun lavozim unvonlaridan foydalanish muhim omil edi: kasbiy identifikatsiyasiga hissa qo‘shadigan ikkinchi omil - bu doimiy kasbiy rivojlanish bilan shug‘ullanish edi.

Bu ishtirokchilarga bilim va akademik ko‘nikmalarini oshirish bilan birga o‘z amaliyotlari bilan yuqori darajada shug‘ullanishlariga yordam berdi. Intellektual faollik nazariya bilan shug‘ullanish, siyosat bilan tanishish va tizimli mulohaza yuritish va o‘zlarining kasbiy amaliyotlarida tadqiqot o‘tkazish imkoniyatini berish orqali hissa qo‘shdi.[3]

Hozirgacha olib borgan tadqiqotlarim natijasida samarali mutaxassis bo‘lish uchun nazariyani o‘rganish kerak, deb o‘ylayman, chunki amaliyot odatiy holga aylansa, ish takrorlanadi va funktsiyaga aylanadi. Qanday qilib va nima uchun qilayotganimizni hisobga olsak, kasbiy bilimlarni rivojlantiradi va amaliyotga ta’sir qiladi. Shunday qilib, mijozlarga xizmat ko‘rsatish va o‘z kasbiy rivojlanishi va shaxsiyatini yaxshilash jarayoni amalga oshiriladi.

Xulosa qilib shuni aytib o‘tish mumkinki kasbiy identifikatsiya statik emas, balki bu bizning kasb sohamizda o‘zimizni qanday ko‘rishimiz, boshqalarning bizni qanday qabul qilishini qanday qabul qilishimiz va umuman jamiyat tomonidan bizga qanday qarashimizdir. Beijaard va boshqalar, o‘z tadqiqot ishlarida amaliyotchilarning kichik bir guruhining fikrlarini qisqacha tasvirlab beradi, ammo bu shuni ko‘rsatadiki, biz o‘zimizni nima deb atashimiz va bu bilan qanday muloqot qilishimiz professional darajada kim ekanligimizni belgilaydi. Muhimi shundaki, kasbiy rivojlanish bilan shug‘ullanib, o‘zimizga sarmoya kiritish orqali biz o‘z kasbiy mahoratimizga egalik qilamiz. Bu potentsial professional bo‘lishni belgilaydigan narsadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

- 1.Beijaard, D., Verloop, N. & Vermunt, J. (2004). O‘qituvchilarning kasbiy mahorati bo‘yicha tadqiqotlarni ko‘rib chiqish. O‘qitish va o‘qituvchilarni tarbiyalash. 20(2):107-128.
2. Xyuz, D. (2013). Professional identifikatsiyaning kengaytirilgan modeli: biror narsani o'zgartirish vaqti keldimi? Britaniya tavsiyalar va tavsiyalar jurnali 41(1): 58–68. Ibarra. H. (1999). Vaqtinchalik I: professional moslashuvda tasvir va o‘ziga xoslik bilan tajribalar. Ma’muriy fanlar 44 chorak: 764-791.

3. Larson, M. (1977). Kasbiy rivojlanish: sotsiologik tahlil. Berkli: Kalifo universiteti matbuoti
4. Neary, S. (2014). Magistraturadan keyingi kasbiy rivojlanish orqali kasbiy identifikatsiyani qayta tiklash: Professional amaliyotchilar o‘zlarining kasbiy o‘zlarini qayta tiklaydilar, British Journal of Guidance & Counselling, 42(2): 199-210.

UDC:30428

OLIIY O'QUV YURTI TALABALARINING TANQIDIY FIKRLASH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI.

Yulduz Haytanova Zafarjon qizi

Qoraqalpoq Davlat Universiteti tayanch doktoranti

E-mail :yulduzhaytanova@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqola oliy ta'lim talabalari ortasida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini oshirish bo'yicha muammolar va strategiyalarni taqdim etadi. Tanqidiy fikrlash akademik va professional kontekstda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur, ammo ko'plab talabalar ushbu ko'nikmalarni samarali rivojlantirish va qo'llash uchun kurashadilar. Ushbu tadqiqot chet tillarini o'zlashtirayotgan talabalardagi muammolar, jumladan cheklangan amaliyot imkoniyatlarini, amaldagi darsliklarga haddan tashqari ishonish, kognitiv tarfakashlik, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish va vaqt cheklovlarini aniqlaydi. Psixologiya, ta'lim va kognitiv fanning nazariy asoslariga tayangan holda, sharhni faol o'rganish, fanlararo yondashuvlar, metakognitiv strategiyalar, fikr-mulohazalar va xulosa va inklyuziv pedagogika kabi pedagogik strategiyalarni o'rganadi. Empirik dalillar shuni ko'rsatadiki, bu strategiyalar talabalarda tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini samarali oshirishi mumkin.

Abstract. This article presents the challenges and strategies for improving critical thinking skills among higher education students. Critical thinking is essential for success in academic and professional contexts, yet many students struggle to develop and apply these skills effectively. The review identifies common challenges, including limited practice opportunities, overreliance on authority, cognitive biases, fear of failure, and time constraints. Drawing on theoretical frameworks from psychology, education, and cognitive science, the review explores pedagogical strategies such as active learning, interdisciplinary approaches, metacognitive strategies, feedback and reflection, and inclusive pedagogy. Empirical evidence suggests that these strategies can effectively enhance critical thinking skills among students. The review also highlights research gaps and identifies implications for educational practice and policy.

Keywords: Critical thinking skills Higher education Challenges Pedagogical strategies Active learning Interdisciplinary approaches Metacognition Feedback Inclusive pedagogy Cognitive biases Student development Educational practice Educational policy Student success Learning outcome.

В этом обзоре литературы рассматриваются проблемы и стратегии улучшения навыков критического мышления среди студентов высших учебных заведений. Критическое мышление необходимо для успеха в учебе и профессиональной деятельности, однако многим студентам трудно развивать и эффективно применять эти навыки. В обзоре определяются общие проблемы, в том числе ограниченные возможности практики, чрезмерная зависимость от авторитетов, когнитивные предубеждения, страх неудачи и нехватка времени. Опираясь на теоретические основы психологии, образования и когнитивной науки, в обзоре исследуются педагогические стратегии, такие как активное обучение, междисциплинарные подходы, метакогнитивные стратегии, обратная связь и размышление, а также инклюзивная педагогика. Эмпирические данные свидетельствуют о том, что эти стратегии могут эффективно улучшить навыки критического мышления среди учащихся. В обзоре также подчеркиваются пробелы в исследованиях и определяются последствия для образовательной практики и политики.

Ключевые слова: Навыки критического мышления Высшее образование Проблемы Педагогические стратегии Активное обучение Междисциплинарные подходы Метапознание Обратная связь Инклюзивная педагогика Когнитивные предубеждения Развитие учащихся Образовательная практика Образовательная политика Успехи учащихся Результат обучения.

KIRISH. So‘nggi yillarda oliy o‘quv yurtlarida talabalar bilimini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Biroq, oliy ta‘lim tizimida ma‘lum muammolar mavjud. Ushbu maqolada biz o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatida yuzaga keladigan asosiy jumboqlarni taqdim etamiz. Bu borada tashqi va ichki motivatsiya turlari inson bilimini yuksaltirishda katta rol o‘ynaydi. Oliy ta‘lim bakalavriat talabalari o‘rtasida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini oshirish ularning ilmiy muvaffaqiyati va kelajakdagi martaba uchun muhim ahamiyatga ega. Oliy ta‘lim jarayonida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari bilan bog‘liq umumiy muammolar mavjud. Ularning ayrim turlari bizning tadqiqot maqsadimizga asoslangan. Avvalo, amaliyotning yetishmasligi: Ko‘pgina talabalar o‘z kurslarida tanqidiy fikrlashni mashq qilish uchun yetarli imkoniyatlarga ega emaslar. Ular tahlil va baholashga emas, balki eslab qolishga qaratilgan o‘quv faoliyatida tahsil olayotgan bo‘lishi mumkin. Professorlarni o‘z o‘quv dasturlariga amaliy tadqiqotlar, bahs-munozaralar va muammoni hal qilish faoliyati kabi tanqidiy fikrlash mashqlarini kiritishga rag‘batlantirilishi albatta o‘z samarasini beradi. Turli olimlar fikrlari va g‘oyalariga cheklangan ta‘sir qilish: Talabalar bir g‘oyani tahlil qilib unga o‘z izohini bera olsa, tanqidiy fikrlash bilan kurashishlari mumkin. Ta‘limga fanlararo yondashuvlarni rag‘batlantirish va o‘quvchilar o‘z g‘oyalarini baham ko‘rish va auditoriyaviy munozarada qatnashish uchun inklyuziv sinf muhitini yaratish. Internet manbaalariga haddan tashqari ishonish: Ba‘zi talabalar ma‘lumotni manbaaga shubha qilmasdan yoki muqobil nuqtai nazarlarni hisobga olmasdan qabul qilishadi.

Talabalarni manbaalarning ishonchliligini baholashga, fakt va fikrni farqlashga, dan tanqidiy tahlil qilishga o‘rgatish. Muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish: xato qilish yoki xato qilish qo‘rquvi tanqidiy fikrlashga xalaqit berishi mumkin. Muvaffaqiyatsizlik o‘quv jarayonining tabiiy qismi va o‘shish imkoniyati ekanligini ta’kidlab, talabalarda o‘shish ongini rivojlantirishga qaratilgan muhit yaratish. Talabalarni tavakkal qilishga, ijodiy fikrlashga va xatolaridan saboq olishga undash. Vaqt cheklovlari: Tez sur’atda o‘tadigan akademik muhitda talabalar tanqidiy fikrlashdan ko‘ra faktlarni eslab qolish va birinchi o‘ringa qo‘yish uchun o‘zlariga bosim o‘tkazishlari mumkin. Sinfda mulohaza yuritish va muhokama qilish uchun keng vaqt ajrating, axborotni chuqurroq tahlil qilish va sintez qilishni talab qiladigan loyihalar va topshiriqlarni bering. Kognitiv manbaalardan bexabarlik: Talabalar o‘zlarining fikrlash va qaror qabul qilish jarayonlarini buzishi mumkin bo‘lgan omil kognitiv manbaalar bexabar bo‘lishlari mumkin. Talabalarga tasdiqlovchi resurslar va mavjudlik kabi keng tarqalgan noto‘g‘ri tushunchalar va ularni qanday tanib olish haqida ko‘p bora o‘rgating. Samarasiz muloqot qobiliyatlari: Tanqidiy fikrlash ko‘pincha o‘z fikrlarini samarali ifodalash va himoya qilishni o‘z ichiga oladi. Talabalarga argumentlarni taqdim etish, ishonarli insholar yozish va g‘oyada qatnashish kabi og‘zaki va yozma muloqot ko‘nikmalarini mashq qilish imkoniyatini yaratish.

Ushbu muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish strategiyalarini amalga oshirish orqali oliy o‘quv yurtlari talabalarni murakkab masalalarni hal qilishga, tanqidiy va analitik fikrlashga va natijali ta’lim oluvchilarga aylanishga yaxshiroq tayyorlanishi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADOLOGIYA. Mana oliy o‘quv yurtlari talabalari o‘rtasida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini oshirish mavzusidagi adabiyotlar sharhi. Tanqidiy fikrlash oliy ta’limda va undan tashqarida muvaffaqiyatga erishish uchun asosiy mahorat sifatida keng e’tirof etilgan (Pol va Elder, 2019). Biroq, ko‘plab tadqiqotlar kollej va universitet talabalari o‘rtasida tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va oshirish bilan bog‘liq muammolarni ta’kidladi. Ushbu adabiyot sharhi oliy ta’lim talabalarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlari bilan bog‘liq muammolar bo‘yicha tadqiqot natijalarini sintez qiladi va takomillashtirish strategiyalarini o‘rganadi. Tanqidiy fikrlash qobiliyatlari bilan bog‘liq muammolar: Cheklangan amaliyot: Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab oliy ta’lim talabalari o‘z kurslarida mazmunli tanqidiy fikrlash faoliyati bilan shug‘ullanish imkoniyatiga ega emaslar (Abrami, 2015). Buning o‘rniga, ular birinchi navbatda tahlil va baholashdan ko‘ra ma’lumotni eslab qolishga qaratilgan bo‘lishi mumkin. Mamuriyatga haddan tashqari ishonish: Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, talabalar ko‘pincha hokimiyat arboblari va qabul qilingan me’yorlarga haddan tashqari ishonadilar, bu esa ma’lumotni sinchkovlik bilan baholamasdan tanqidiy ravishda qabul qilinishiga olib keladi (Kuhn, 2015). Bu ularning mustaqil fikrlash, dalillar va Kognitiv tarfakashliklar: Tasdiqlash tarfakashligi va mavjudlik evristik kabi kognitiv noto‘g‘ri fikrlar talabalarining tanqidiy fikrlash jarayonlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin (Stanovich va West, 2017). Ushbu noto‘g‘ri fikrlardan xabardor bo‘lmasdan, talabalar ma’lumotni obyektiv baholash va to‘g‘ri qaror qabul qilish uchun

ashishlari mumkin. Muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish: Muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish mukammallik o‘quvchilarning tavakkal qilish va tanqidiy fikrlash faoliyati bilan shug‘ullanish istagini yo‘q qilishi mumkin (Dweck, 2016). Talabalar o‘z qadr-qimmatini himoya qilish uchun qiyin vazifalardan yoki muqobil nuqtai nazarlardan qochishlari, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish qobiliyatini cheklashlari mumkin. Vaqt cheklovlari: Oliy ta’lim muhitining tezkor tabiati tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qiyinchiliklar tug‘dirishi mumkin (Ennis, 2011). Talabalar chuqur fikr yuritish va tahlil qilishdan ko‘ra, topshiriqlarni tezda bajarishga ustuvor ahamiyat berishlari mumkin. Yaxshilash strategiyalari: Faol o‘rganish: amaliy tadqiqotlar, muammolarni hal qilish faoliyati va guruh muhokamalari kabi faol ta’lim strategiyalarini o‘z ichiga olish talabalarga qo‘llab-quvvatlovchi muhitda tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini mashq qilish imkoniyatini berishi mumkin (Prins, 2004). Fanlararo yondashuvlar: Fanlararo ta’lim tajribasini rag‘batlantirish o‘quvchilarni turli nuqtai nazarlarga ega bo‘lishi va turli mavzular bo‘yicha tanqidiy fikrlashni rivojlantirishi mumkin (Barnett, 2000). Metakognitiv strategiyalar: Talabalarga o‘z-o‘zini aks ettirish va ularning fikrlash jarayonlarini kuzatish kabi metakognitiv strategiyalarni o‘rgatish ularning kognitiv moyilliklarini ko‘proq bilishlariga va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini yaxshilashga yordam beradi (Halpern, 2014). Talabalarni tanqidiy baholash qobiliyatiga to‘sqinlik qilish teskari yondashuv va mulohaza: Topshiriqlar va baholashlar bo‘yicha o‘z vaqtida va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish, shuningdek, mulohaza yuritish imkoniyatlari o‘quvchilarga takomillashtirilishi lozim bo‘lgan sohalarini aniqlashga va vaqt o‘tishi bilan tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi (Nikol va Makfarlan-Dik, 2006). Inklyuziv pedagogika: Turli nuqtai nazarlar qadrlanadigan va hurmat qilinadigan inklyuziv sinf muhitini yaratish o‘quvchilarni muqobil nuqtai nazarlarni ko‘rib chiqishga va mazmunli muloqotga jalb qilish orqali tanqidiy fikrlashni kuchaytirishi mumkin (Gurin va boshq., 2002).

NATIJALAR. Xulosa qilib aytganda, oliy ta’lim talabalari o‘rtasida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish bilan bog‘liq jiddiy muammolar mavjud bo‘lsa-da, takomillashtirishga yordam berish uchun turli strategiyalardan foydalanish mumkin. Cheklangan amaliyot, kognitiv tarafkashlik va muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish kabi muammolarni hal qilish orqali o‘qituvchilar talabalarga akademik va professional kontekstda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan muhim ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Turli xil pedagogik yondashuvlar va turli xil talabalar populyatsiyasida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini oshirishga qaratilgan tadbirlar samaradorligini o‘rganish uchun qo‘shimcha tadqiqotlar talab etiladi.

MUHOKAMA. Fikrlash psixologiyasi tuzilishi va mazmuni. Oliy ta’lim talabalari o‘rtasida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini takomillashtirish bo‘yicha adabiyotlar tahlilini tahlil qilish bir nechta asosiy xulosalar va natijalarni ochib beradi: Tahlil: Umumiy muammolar: Adabiyotlarni ko‘rib chiqish oliy ta’lim talabalarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan umumiy muammolarni aniqlaydi. Ushbu qiyinchiliklarga

asoslangan amaliyot imkoniyatlari, hokimiyatga haddan tashqari ishonish, ko‘tarafkashlik, muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish va vaqt cheklovlari kiradi. Ushbu muammolarni tushunish ularni hal qilishning samarali strategiyalarini ishlab chiqish uchun juda muhimdir. Pedagogik strategiyalar: Adabiyotlarni ko‘rib chiqishda o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun turli xil pedagogik strategiyalar yoritilgan. Faol ta‘lim, fanlararo yondashuvlar, metakognitiv strategiyalar, fikr-mulohaza va mulohaza va inklyuziv pedagogika talabalarni tanqidiy fikrlash faoliyatiga jalb qilish va ularning intellektual o‘rishini rag‘batlantirishning samarali usullari sifatida namoyon bo‘ladi. Nazariy asoslar: Sharh, psixologiya, ta‘lim va kognitiv fanlarning nazariy asoslariga tayanadi. tanqidiy fikrlash qobiliyatlari bo‘yicha munozarani tashkil qilish. Tafakkur nazariyasi, metakognitsiya va kognitiv tarafkashlik kabi tushunchalar tanqidiy fikrlash bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy jarayonlar haqida qimmatli tushunchalar beradi hamda aralashuv va takomillashtirish yo‘llarini taklif qiladi. Tadqiqot bo‘shliqlari: Adabiyotlarni ko‘rib chiqish mavzuni har tomonlama yoritishni taklif qilsa-da, u bir qator tadqiqot kamchiliklarini ham aniqlaydi bu qo‘shimcha tadqiqotni talab qiladi. Masalan, turli xil ta‘lim muassasalari va o‘quvchilar populyatsiyasida aniq pedagogik tadbirlarning samaradorligini tekshirish uchun ko‘proq tadqiqotlar talab etiladi. Bundan tashqari, kelajakda tadqiqotlar tanqidiy fikrlashni o‘qitishning talabalarning akademik va kasbiy natijalariga uzoq muddatli ta‘sirini o‘tkazishi mumkin. Pedagogik strategiyalarning samaradorligida adabiyotlarni ko‘rib chiqishda tanqidiy fikrlashni yaxshilashda turli pedagogik strategiyalarning samaradorligini ko‘rsatadigan empirik tadqiqotlardan olingan dalillar sintezlanadi. oliy ta‘lim talabalari o‘rtasida fikrlash qobiliyatlarining faol tadqiq qilinishi. Bu strategiyalar faol o‘rganish, fanlararo yondashuvlar, metakognitiv strategiyalar, fikr-mulohazalar va mulohaza yuritish hamda inklyuziv pedagogikani o‘z ichiga oladi. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali o‘qituvchilar tanqidiy fikrlash va intellektual rivojlanishni rag‘batlantiradigan qiziqarli o‘quv muhitini yaratishi mumkin. Amaliyot uchun natijalar va adabiyotlarni ko‘rib chiqish natijalari ta‘lim amaliyoti uchun muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchilar ushbu sharhdan olingan ma‘lumotlardan o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshirishga qaratilgan o‘quv dasturlari va o‘quv tadbirlarini ishlab chiqish va amalga oshirish uchun foydalanishlari mumkin.

XULOSA. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, dalillarga asoslangan pedagogik amaliyotlarni qo‘llash orqali institutlar talabalarni akademik va kasbiy sharoitlarda muvaffaqiyatga yaxshiroq tayyorlashlari mumkin. Adabiy matnlardan dars mobaynida foydalanish ta‘lim siyosatiga ham ta‘sir qiladi. Siyosatchilar va ta‘lim rahbarlari topilmalardan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, o‘qituvchilarni tayyorlash va baholash amaliyoti bilan bog‘liq qarorlar qabul qilish uchun foydalanishlari mumkin. Tanqidiy fikrlashni o‘rgatish va innovatsion o‘qitish yondashuvlarini qo‘llab-quvvatlash orqali siyosatchilar barcha talabalarning muhim tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lishini ta‘minlashga yordam berishlari mumkin. Adabiy matn tahlil natijalariga tayangan holda, kelajakdagi tadqiqot

malishlari o'rganishga asosiy e'tiborni qaratishi mumkin. Onlayn ta'lim platformalar sun'iy intellekt kabi rivojlanayotgan texnologiyalarning tanqidiy fikrlashni o'rgatishga ta'siri va bundan tashqari, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini real dunyo kontekstlariga o'tkazish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda ijtimoiy-madaniy omillarning rolini o'rganuvchi tadqiqotlar ushbu murakkab hodisa haqidagi tushunchamizni yanada boyitishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, adabiy matnlarni pragmatlingvistik jihatdan tahlil qilish oliy ta'lim talabalari o'rtasida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini oshirish bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlar haqida qimmatli fikrlarni beradi. Ushbu muammolarni hal qilish va dalillarga asoslangan pedagogik strategiyalarni amalga oshirish orqali o'qituvchilar talabalarni tobora murakkab va dinamik dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash qobiliyatlari bilan ta'minlashda yordam berishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*, 31(2), 199-218. Paul, R., & Elder, L. (2019).
2. Abrami, P. C., Bernard, R. M., Borokhovski, E., Wade, A., Surkes, M. A., Tamim, R., & Zhang, D. (2015).
3. Thought and knowledge: An introduction to critical thinking. Psychology Press. Kuhn, D. (2015).
- 4 Does active learning work? A review of the research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223-231. Stanovich, K. E., & West, R. F. (2017).
5. University knowledge in an age of supercomplexity. *Higher Education*, 40(4), 409-422. Dweck, C. S. (2016).
6. Mindset: The new psychology of success. Random House. Ennis, R. H. (2011).
7. Critical thinking: The nature of critical and creative thought. Rowman & Littlefield. Prince, M. (2004).
8. *Educational Research*, 85(2), 275-314. Barnett, R. (2000)
9. Diversity and higher education: Theory and impact on educational outcomes. *Harvard Educational Review*, 72(3), 330-366. Halpern, D. F. (2014).
10. Education for thinking. Harvard University Press. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2006).
11. The nature of critical thinking: An outline of critical thinking dispositions and abilities. *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines*, 26(1), 4-18. Gurin, P., Dey, E. L., Hurtado, S., & Gurin, G. (2002).

**BO'LAJAK OFITSERLARNI O'QITISH JARAYONIDA KOMMUNIKATIV
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK
IMKONIYATLARI**

Alimardonov Zohid Shukurillaevich,
*O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
universiteti Xizmat faoliyatini tarbiyaviy-psixologik
ta'minlash kafedrası boshlig'i, p.f.f.d. (PhD), dotsent*

Annotatsiya. Maqolada jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'linmalari bo'lajak ofitserlarida o'qitish jarayonida kommunikativ kompetentligini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslarini ochib berishga qaratilgan. Ayniqsa, bo'lajak ofitser shaxsida kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish ularning ta'limiy va tarbiyaviy faoliyatlarida muhim o'rin egallashi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar. ta'lim, o'quv faoliyati, an'anaviy ta'lim, mustaqil fikr, ta'lim texnologiyalari, kognitiv jarayon, bilim, ko'nikma, malaka, kompetentlik, kommunikativ kompetentlik, kommunikativ ko'nikma, kommunikativ qobiliyat, psixologik trening, innovatsion texnologiyalar.

Annotation. The article is aimed at revealing the pedagogical and psychological basis for the formation of communicative competence in the training of future officers of public safety units. In particular, the development of communicative competence in the person of a future officer is shown to play an important role in their educational and pedagogical activities.

Keywords. education, learning activities, traditional learning, independent thinking, learning technologies, cognitive process, knowledge, skills, competencies, communicative competence, communicative competence, communicative ability, psychological training, innovative technologies.

Аннотация. Статья направлена на раскрытие педагогико-психологических основ формирования коммуникативной компетентности при подготовке будущих офицеров подразделений общественной безопасности. В частности, показано, что развитие коммуникативной компетентности личности будущего офицера играет важную роль в его учебно-воспитательной деятельности.

Ключевые слова. образование, учебная деятельность, традиционное обучение, самостоятельное мышление, технологии обучения, познавательный процесс, знания, умения, компетенции, коммуникативная компетентность, коммуникативная компетентность, коммуникативная способность, психологическая подготовка, инновационные технологии.

KIRISH. Ta’lim sifatini oshirish zamonaviy jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biridir. O‘quv jarayonini mazmunini modernizatsiya qilish, tashkil etishning uslub va texnologiyalarini optimallashtirish, maqsad va natijalarni qayta ko‘rib chiqish va boshqalar mazkur muammoni hal qilishga qaratilgan asosiy jihatlardan biridir. Ayniqsa, an’anaviy ta’lim jarayoniga nisbatan yondashuvning eskirganligi, mustqil va erkin fikrlash malakalarini rivojlantirishga e’tiborning kamligi o‘qitish jarayoniga innovatsion ta’lim texnologiyalarini tadbiq etishni talab qilmoqda. Ma’lumki, zamonaviy jamiyat ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida munosib harakat qila oladigan va ularga faol ta’sir ko‘rsata oladigan raqobatbardosh mutaxassislarni shakllantirish uchun oliy harbiy ta’lim tizimini modernizatsiya qilishni talab qilmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI. Kommunikativ kompetentlik - bu tug‘ma qobiliyat emas, balki nutqning stilistik o‘zgarishida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy va kommunikativ tajribani o‘zlashtirish jarayonida shaxsda shakllanadigan qobiliyatdir. Ta’rifni bu tartibda ifodalashning asosi muloqot ishtirokchilari o‘rtasidagi rolli munosabatlarining o‘zgarishidir [1].

Jamiyatimizning muhim institutlaridan biri bo‘lgan jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimda harbiy mutaxassislarning yangi namunasini shakllantirishni taqozo etmoqda. Jamoat xavfsizligi universitetda o‘quv jarayonini tashkil qilishda juda ko‘p ma’lumotni o‘zlashtirish kerak bo‘ladi, shu bilan birga kursantlarning uni o‘zlashtirish qobiliyati ma’lum chegaralarga ega.

Bu, birinchi navbatda, harbiy oliy o‘quv yurti kursantining nafaqat oliy ta’limning umumta’lim fanlarini, balki harbiy fanlarni ham kelajakdagi faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o‘rganishida namoyon bo‘ladi.

Shu sababli, ta’limda malakali yondashuvdan kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o‘tishning asosiy g‘oyasi - bu bir ish turidan ikkinchisiga o‘tishga qodir, keng doiradagi faoliyat uchun zarur bo‘lgan qobiliyatlarga ega bo‘lgan yangi avlod kadrlarini shuningdek, kasbiy faoliyatidagi o‘z muammolarini hal qiladigan mutaxassislarni tayyorlashdir.

Shu bilan birga, oliy harbiy universitet faoliyatining natijasi kursantlar va aspirantlar o‘rtasida zarur kompetensiyalarni shakllantirishdir.

Bu o‘z navbatida yangi ta’lim standartlari ta’lim modeliga o‘tishni nazarda tutadi, uning xususiyati amaliy ko‘nikmalarga yo‘naltirilganligi, bilimlarni qo‘llash va o‘z loyihalarini amalga oshirish qobiliyatidir, ya’ni, bitiruvchi umumiy kasbiy va maxsus tayyorgarlikka ega bo‘lishi, ijtimoiy shakllangan va umumiy madaniy shaxs bo‘lishi kerak. Mazkur talablarni amalga oshirish uchun bo‘lajak ofitser jamoat xavfsizligi universitetda o‘qish jarayonida unda shakllanishi kerak bo‘lgan ko‘nikma yoki malakalar to‘plamiga ega bo‘lishi kerak. Bunday holda, harbiy mutaxassisning kompetensiyalari deganda shaxsning ham, kasbning ham samarali rivojlanishiga yordam beradigan bilim, ko‘nikma va kasbiy shaxsiy sifatlar yig‘indisi tushunilishi kerak. Kompetensiya kasbiy muammolarni maksimal samaradorlik bilan hal

ishni ta‘minlaydi, kasbiy bilim esa unda asosiy hisoblanadi. Asosiy kompetensiyalarda zamonaviy hayot sharoitida muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv, moslashish va o‘zini o‘zi anglashni ta‘minlaydigan kommunikativ kompetentlikdir.

Kommunikativ kompetensiya dinamik ta‘lim bo‘lib, uning rivojlanishi ikki bosqichda o‘tadi: umumiy va kasbiy (bundan tashqari, ular shaxs rivojlanishining ma‘lum bir bosqichidan boshlab birga mavjud bo‘ladi), shuningdek, bir darajadan boshqa darajaga rivojlanishi mumkin. Bu muloqot “tilini” o‘z-o‘zidan o‘zlashtirishi tufayli ham, mashg‘ulotlar orqali ham sodir bo‘ladi. Bundan tashqari, agar kasb haqida fikr yuritadigan bo‘lsak, bu jarayon maxsus tashkil etilgan o‘qitish jarayonida va ma‘lum sharoitlarda samaraliroq bo‘lishini aytish qonuniydir [4].

Harbiy xizmatchining kasbiy faoliyati birinchi navbatda o‘z Vatanini himoya qilishga qaratilgan bo‘lib, u guruh yoki bo‘linma tarkibida bo‘ladimi barchasi harbiy jamoa doirasida amalga oshiriladi. Shu sababli, bo‘lajak ofitser harbiy jamoada, u qo‘mondon sifatida ham, unga bo‘ysunuvchi sifatida ham o‘z kasbiy vazifalarini bajaradigan muhitda muloqot o‘rnatishga tayyor bo‘lishi kerak va bu yerda kommunikativ kompetentlik eng muhim kasbiy xususiyatdir.

Bu holda muloqot jamoada o‘zaro ta‘sirning muhim omili bo‘lib, kasbiy ahamiyatga ega komponent hisoblanadi. Shuning uchun kursantlar o‘rtasida muloqot taktikasini ishlab chiqish kerak.

Muloqot taktikasi - bu muloqot strategiyasini muayyan vaziyatda qo‘llash qobiliyati bo‘lib, u muloqot usullarini bilish va o‘zlashtirishga asoslanadi. Bu kelajakdagi ofitser uchun juda muhim bo‘lgan nutq va tinglash qobiliyatlarining kombinatsiyasidir [3].

Shu nuqtai nazaridan jamoat xavfsizligini ta‘minlash bo‘linmalari bo‘lajak ofitserlari zamonaviy xizmat va jangovar faoliyati jarayonida yetarlicha o‘zini o‘zi yuqori darajada tashkil etishni, intellektual va shaxsiy muvofiqlikni, qaror qabul qilish va ular uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga olish qobiliyatini, o‘z-o‘zini nazorat qilish, turli nizolarni ijtimoiy siyosiy, shuningdek milliy va ijtimoiy-iqtisodiy asoslar bo‘yicha hal etish jarayonida aholi bilan muloqotlar o‘tkazish, qo‘mondonlik bilan ishlashda va qo‘mondonlik bilan muloqotda o‘z pozitsiyasi va qonuniy talablarini asosli isbotlash malakalariga ega bo‘lishni talab qiladi. Muloqot ko‘nikmalarining yo‘qligi, izolyatsiya, odamlar bilan aloqa o‘rnata olmaslik ofitserning kasbiy faoliyatiga salbiy ta‘sir qiladi. Shuning uchun har bir ofitser, xoh komandir, xoh mutaxassis, xoh tarbiyachi bo‘lsin kommunikativ malakaga ega bo‘lishi kerak.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Ushbu muammoni hal qilish uchun amal qilinadigan asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

1. Kursantlar tomonidan o‘quv fanlarini muvaffaqiyatli o‘rganishni ta‘minlaydigan kognitiv faoliyat ko‘nikmalari, malakalari va usullarini egallashi.
2. Tilga emotsional-qadriyatli munosabatni tarbiyalash, fikrga qiziqish uyg‘otish, fikri aniq, ravon ifodalashga intilish va to‘g‘ri gapirishga o‘rganish.

3. Ko‘nikmalarni shakllantirish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini egallash, atrofdagi insonlar va hodisalar bilan munosabatda bo‘lish, kerakli ma’lumotlarni izlash qobiliyati.
4. Kursantlarning dars jarayonida va mustaqil ta’lim mashg‘ulotlarida kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish.
5. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirish maqsad, vazifa, lekin asosan harbiy kasbiy ta’limni modernizatsiyalash, zamonaviy ilm-fan va ilg‘or texnologiyalarni joriy etish sharoitida bo‘lajak harbiy mutaxassisni tayyorlash muammosi alohida ahamiyatga ega ekanligi har qachongidan ham dolzarb hisoblanadi.

Kommunikativ kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish muammosi jamoat xafvsizligi universitetda o‘qish davrida ayniqsa dolzarbdir, chunki kursantning shaxs va mutaxassis sifatida rivojlanishining asosiy shartidir. Bu atrofda odamlar va hodisalar bilan munosabatda bo‘lish usullari, jamoada ishlash ko‘nikmalari, turli ijtimoiy rollarga ega bo‘lishni o‘z ichiga oladi.

Kommunikativ kompetentlik- bu kommunikativ vazifalarga mos keladigan va ularni hal qilish uchun yetarli bo‘lgan kommunikativ qobiliyatlar, bilimlar, ko‘nikmalar yig‘indisi [2].

Muloqot ko‘nikmalari kasbiy qobiliyatlarning ajralmas qismi bo‘lib, kasbiy faoliyatning asosi, shuningdek, kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning asosiy omilidir.

Kommunikativ qobiliyatlar faoliyatning muvaffaqiyatini yoki uning o‘zlashtirilishini belgilaydigan shaxs sifat va xususiyatlari sifatida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, bir shaxsni boshqasidan ajratib turadigan va muvaffaqiyatli faoliyatda namoyon bo‘ladigan individual sifatlaridir [5]. Muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish kasbiy faoliyat asosidagi muloqot qobiliyatlarini shakllantirish yordamida takomillashtirilishi kerak.

Kommunikativ ko‘nikmalarning o‘z-o‘zidan shakllanishi ko‘pincha avtoritar xulq-atvor uslubiga, shaxsiy ziddiyatli vaziyatlarning paydo bo‘lishiga, ofitser va kursantlar o‘rtasidagi munosabatlarda keskinliklarga, ishlashning pasayishiga, o‘rganishga nisbatan hohishning sust darajada ekanligi, aqliy jarohatlarga va axloqiy tarbiyada tuzatib bo‘lmaydigan yo‘qotishlarga va ko‘pincha kursantlarning asotsial xulq-atvorlariga olib keladi [6].

TAHLIL VA NATIJALAR. Jamoat xavfsizligi universitetda kommunikativ kompetentlikni shakllantirish faollik yondashuviga asoslanadi, chunki u har bir kursantning mustaqil ijodiy faoliyatini ta’minlaydi. Buning uchun kursantlar bilan bir necha bosqichdan iborat bo‘lgan psixologik trening mashg‘ulotlari tashkil qilinadi. Unga ko‘ra, trening birinchi bosqichida ofitserning rahbarligi ostida qo‘shma o‘quv va kognitiv faoliyatni, keyin esa - mustaqillikni o‘z ichiga oladi.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish muvaffaqiyatli bo‘lishi, har bir kursant uchun maqbul ta’lim sharoitlarini yaratish uchun ularning o‘quv imkoniyatlarini bilish kerak. Bu jarayonda biz quyidagi ikkita parametrga e’tiborimizni qaratishimiz lozim. Xususan, o‘rganish qobiliyati va o‘rganish samaradorligi.

Kursantlarni o‘qitish jarayonidagi darajasini aniqlashga qaratilgan mezonlaridan biri jurnallardagi baholardir. Intellektual mahorat darajasi kursantning kognitiv faoliyati

jarayonida, kuzatish orqali aniqlanadi. Mazkur sifatlarning shakllanish darajasi aniqlangandan so‘ng, har bir kursantning o‘zlashtirishga nisbatan qobiliyatining umumiy darajasi belgilanadi. Ta’lim samaradorligi darajasi jismoniy faoliyatni kuzatish, o‘rganishga ijobiy munosabatni shakllantirish bilan belgilanadi.

Kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning asosiy tamoyillaridan ta’limning shaxsga yo‘naltirilganligi muhim o‘rni egallaydi. Jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimi bo‘lajak ofitserlarining kommunikativ kompetentligini amalga oshirish usullari shundan iboratki, ish shakllari, usullari va metodlari, o‘quv materialining mazmuni, muammoni hal qilishda mustaqil izlanish uchun manba bo‘lishini ta’minlashga qaratilgan.

Bu borada innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim o‘rin tutadi. Mazkur texnologiyalar ijodiy faoliyatni rivojlantiradi, aqliy faoliyatni shakllantiradi, o‘z nuqtai nazarini himoya qilishga o‘rgatadi, materialni chuqur tushunishga yordam beradi. Shuningdek, juftlikda, smenali guruhlarda ishlash ta’lim muammolarini hal qilishga imkon beradi. Ayniqsa, kursantlarning jamoada o‘zaro muloqotga kirishish, hamkorlik qilish istagi va qobiliyatlarini rivojlanishiga olib keladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Jamoat xavfsizligi bo‘linmalari bo‘lajak ofitserlari o‘rtasida kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning muhim pedagogik shartlari:

- kursantlar, ofitserlar va qo‘mondonlar tomonidan kasbiy faoliyatda kommunikativ kompetentlikning muhim omil sifatida ahamiyatini anglash;
- o‘quv jarayonida kommunikativ vaziyatlarni harakatga keltirish, kursantlarning muloqot jarayoniga erkin kirishini ta’minlash;
- bo‘lajak ofitserlarning muloqot qobiliyatlarini shakllantirish jarayonida ularga individual va tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirish.

Keltirilgan fikrlardan ko‘rinadiki, jamoat xavfsizligi bo‘linmalari bo‘lajak ofitserlarida kommunikativ kompetentlikni shakllantirish uzoq va juda murakkab jarayon hisoblanadi. Buning uchun oliy harbiy universitet o‘qituvchisidan yuqori darajadagi kommunikativ kompetentlikni talab qiladi. Shuningdek, o‘qitish jarayonida bo‘lajak ofitserlarda hamkorlikda ishlash, o‘zaro yordam ko‘nikmalari, guruhdoshlari bilan samarali muloqotga kirisha olish malakalarini rivojlantirishga e’tibor qaratish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Казарцева О.М. Культура речевого общения: Теория и практика обучения. - М.: Флинта-наука, 1999. - 183 с.
2. Ломов Б.Ф. Проблема общения в психологии. - М.: Изд-во МГУ, 1981. - 104 с.
3. Горянина В.А. Психология общения. - М., 2002. - 416 с.
4. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. - М.: Издательство МГУ, 1989. - С. 2-12.
5. Шадриков В.Д. Готовимся к письму. - М., 2006. - 63 с.
6. Социальная психология и этика делового общения / Под ред. В.Н. Лавриненко. - М.: ЮНИТИ, 1995. - 178 с.

**FANLARARO INTEGRATSIYA VA ZAMONAVIY XONANDALIK SINFI
O'QITUVCHILARINI SHAKLLANTIRISH.****Mamajonova Dildoraxon Abduraxmonovna***Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti, 13.00.02 - Ta'lim va tarbiya nazariyasi
va metodikasi ixtisosligi tayanch doktoranti*

Annotatsiya: Ushbu maqola fanlararo integratsiya va zamonaviy xonandalik sinfi o'qituvchilarini shakllantirish jarayonini tahlil qiladi. O'zbekiston ta'lim tizimidagi muhim jarayon sifatida fanlararo integratsiya ta'lim mazmunini chuqurlashtirish va zamonaviy standartlarga moslashtirishda asosiy ahamiyatga ega. Maqolada janrlararo, musiqa va texnologiya, san'at turlari, shuningdek, an'anaviy va zamonaviy elementlarning integratsiyasi ko'rib chiqiladi. O'qituvchilarning malakasini oshirish va o'quvchilarga keng qamrovli bilim berish maqsadida, musiqa, adabiyot, tarix va psixologiya kabi fanlarning uyg'unligi ta'kidlanadi.

Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi roli va xorijiy tajribalar ham yoritiladi. Fanlararo integratsiya zamonaviy xonandalik san'atida ijodiy va shaxsiy rivojlanishga hissa qo'shadi va o'qituvchilarga keng bilim berish imkoniyatlarini yaratadi.

Kalit so'zlar: Fanlararo integratsiya, zamonaviy xonandalik, o'qituvchilarni tayyorlash, musiqa ta'limi, raqamli texnologiyalar, ijodiy rivojlanish, milliy madaniyat, uchinchi Renessans.

**INTERDISCIPLINARY INTEGRATION AND THE FORMATION OF
MODERN VOCAL CLASS EDUCATORS**

Abstract: This article analyzes the process of interdisciplinary integration and the formation of modern vocal class educators. As a significant process in Uzbekistan's education system, interdisciplinary integration plays a crucial role in deepening educational content and aligning it with modern standards. The article examines key areas such as inter-genre connections, the integration of music and technology, various art forms, and the combination of traditional and contemporary elements. It emphasizes the importance of harmonizing subjects like music, literature, history, and psychology to enhance teachers' qualifications and provide students with comprehensive knowledge. The role of digital technologies in the educational process and international experiences are also discussed. Interdisciplinary integration contributes to creative and personal development in modern vocal arts and creates opportunities for educators to provide broader knowledge.

Keywords: Interdisciplinary integration, modern vocal arts, teacher preparation, education, digital technologies, creative development, national culture, Third Renaissance.

KIRISH

Fanlararo integratsiya va zamonaviy xonandalik sinfi o‘qituvchilarini shakllantirish hozirgi O‘zbekiston ta’lim tizimidagi muhim jarayonlardan biridir. Xususan, Uchinchi Renessans davriga tayyorgarlikda fanlararo integratsiyaning ahamiyati ta’lim mazmunini chuqurlashtirish va uni zamonaviy standartlarga moslashtirishda asosiy omillardan biri sifatida ko‘rilmoqda. Bu jarayon, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, o‘quvchilarga keng qamrovli bilimlar berish, ularda ijodiy tafakkurni shakllantirish va o‘quv jarayonini har tomonlama boyitishda asosiy rol o‘ynaydi. Ayniqsa, zamonaviy xonandalik sinfi o‘qituvchilarini tayyorlashda, bu yondashuvning qo‘llanilishi pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

“Integratsiya” tushunchasi musiqada keng qamrovli bo‘lib, turli xil musiqiy va ilmiy elementlarni uyg‘unlashtirish orqali bir butunlik yaratishga qaratilgan. Bu esa o‘qituvchilarning mahoratini oshirish, o‘quvchilarni ijodiy rivojlantirish va ularga taqdim etilayotgan bilimlarning har tomonlama boyligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Integratsiyaning asosiy yo‘nalishlari

1. **Janrlararo integratsiya** – bu turli musiqiy janrlar o‘rtasidagi aloqani mustahkamlash orqali yangi musiqiy oqimlarni yaratish imkonini beradi. Masalan, xalq musiqasini zamonaviy pop-musika bilan uyg‘unlashtirish orqali etnik pop yoki folk-fusion kabi janrlar paydo bo‘ladi. Bu usul milliy madaniyatni saqlab qolish bilan birga, uni yangi avlodlarga qiziqarli va zamonaviy ko‘rinishda yetkazishda yordam beradi.[1.15.]

2. **Musika va texnologiya integratsiyasi** – raqamli texnologiyalarning joriy etilishi musika ijrosini yangi bosqichga ko‘taradi. Zamonaviy dasturlar va texnikalar yordamida musiqani yaratish, ijro etish va tahlil qilishning yangi yo‘llari ochiladi.[5.22.]

3. **Musika va san‘at turlari integratsiyasi** – musiqaning adabiyot, raqs, teatr yoki vizual san‘atlar bilan uyg‘unligi musiqaning hissiy va ma’naviy boyligini oshiradi. Bu esa xonandalarni ijodiy tafakkurga undaydi va ularning asarlarida yanada chuqur mazmun va hissiy

4. otlarni aks ettirish imkonini beradi.[4.30.]

5. **An‘anaviy va zamonaviy elementlarning integratsiyasi** – o‘zbek milliy musika uslublari bilan zamonaviy uslublarni birlashtirish xonandalar ijodida yangi imkoniyatlar yaratadi. Maqom san‘atini zamonaviy yo‘nalishlar bilan uyg‘unlashtirish orqali bu san‘at nafaqat saqlab qolinadi, balki rivojlantiriladi.[6.18.]

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ta’limdagi musiqiy integratsiya: Pedagogik jarayonda integratsiya musiqani boshqa fanlar bilan uyg‘unlashtirib, o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi. Masalan: Musika va tarix fanlari- musiqiy asarlarning yaratilish tarixi va ularning davriga oid tarixiy hodisalar

an bog‘lanishi orqali o‘quvchilar o‘sha davr musiqasi va madaniy muhitni chuqurroq tushunib yetishadi.[2.40.]

Musika va adabiyot - she‘riy asarlarning musiqaga moslanishi yoki qo‘shiqlar matnlaridagi poetik ma‘noni tahlil qilish musiqiy bilimni boyitadi va ijrochilarga qo‘shiqlarda chuqurroq hissiy talqin berishga yordam beradi.

Xonandalik san‘atida turli uslublar va texnikalarning integratsiyasi xonandalar ijro texnikasini boyitadi. Vokal texnikalarini milliy va xalqaro uslublar bilan uyg‘unlashtirish, xonandaning ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, milliy musika texnikalarini zamonaviy vokal uslublari bilan uyg‘unlashtirish orqali xonandalar milliy va zamonaviy yo‘nalishlarda muvaffaqiyat qozonishlari mumkin.

METODOLOGIYA

Umuman olganda, musiqada “integratsiya” san‘atni boyitish, yangilik yaratish va o‘quvchilarga kengroq dunyoqarashni shakllantirish imkoniyatini beradi. Musiqaning turli jihatlarini birlashtirish orqali milliy madaniyat va zamonaviy usullar uyg‘unligi, ijodiy salohiyat va texnik mahorat rivojlanadi.

Xonandalik san‘atida fanlararo integratsiya texnik mahorat bilan bir qatorda ijodiy va shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlaydi. Musika, adabiyot va san‘atning birlashuvi xonandalik sinfi o‘qituvchilarini tayyorlashda yanada chuqurroq o‘quv jarayonini shakllantirishga yordam beradi. Masalan, musika nazariyasi darslarida musika va adabiyotning bog‘liqligini o‘rgatish orqali xonandalar milliy adabiy meros bilan tanishadi, bu esa ularning ijodiy tafakkurini boyitadi va ijrolarida chuqur hissiyotni aks ettirish imkonini beradi.[8.15.] Tarix va madaniyat bilan bog‘liq mavzularni ham darslarga kiritish orqali, milliy musiqiy meros, maqom san‘ati va xalq qo‘shiqlarini o‘rgatish xonandalarning ijodiy faoliyatiga yangi ma‘nolar kiritadi va ularning ijodiy yo‘nalishini belgilashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv o‘qituvchilarga o‘quvchilarga faqat bir fan bo‘yicha emas, balki keng qamrovli bilim va ko‘nikmalar berishga yordam beradi.

Musika san‘atida, xususan, xonandalik sinfida fanlararo integratsiya orqali o‘qituvchilarni tayyorlash, ularning nafaqat texnik mahoratini, balki ijodiy va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi. Musika san‘ati adabiyot, tarix va san‘at bilan birlashganda, xonandalarning vokal ijrosi boyib, ularning asarlariga yangi mazmun va hissiyot qo‘shiladi. Masalan, musika nazariyasi darslarida musika va adabiyotning bog‘liqligini tushuntirish, O‘zbekistonning adabiy merosi bilan tanishtirish xonandalarga musiqiy ijrolarida yanada chuqurroq ma‘no va tuyg‘ularni aks ettirish imkonini beradi. Shuningdek, tarix va madaniyat bilan bog‘liq mavzularni kiritish, milliy musiqiy meros, maqom san‘ati va xalq qo‘shiqlarini o‘rgatish xonandalarning ijodiy yo‘nalishini belgilashda yordam beradi.

Xonandalik san‘atida psixologiya fanining o‘rni katta ahamiyatga ega bo‘lib, bu fan orqali xonandalar ijodiy jarayonlarda o‘z hissiyotlarini ifoda etish, sahnada o‘zini tutish va stresslarni boshqarish kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Psixologiya fanining integratsiyasi orqali xonandalik sinfi o‘qituvchilari talabalarga nafaqat vokal texnikasini, balki sahnada his-

g‘ularni ifoda etish san’atini ham o‘rgatish imkoniga ega bo‘ladilar. Bu esa xonandalar ijodiy salohiyatini kengaytirib, ularning sahnadagi ishonchini oshiradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Zamonaviy texnologiyalarning ta’lim jarayonida qo‘llanilishi integratsiyalashgan yondashuvni yanada boyitadi. Raqamli texnologiyalar, multimedia vositalari va onlayn platformalardan foydalanish xonandalik sinfi o‘qituvchilarini tayyorlashda samaradorlikni oshiradi. Masalan, raqamli texnologiyalar yordamida musiqa va adabiyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni vizual tarzda ko‘rsatish o‘quvchilarning tasavvurini boyitadi. Shuningdek, musiqa tarixi va nazariyasi darslarida multimedia vositalaridan foydalanish o‘quvchilarga musiqiy asarlarni tahlil qilish va ularni zamonaviy texnologiyalar orqali talqin qilish imkonini beradi. Natijada, bu xonandalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirib, ularning texnologiyalar yordamida ijodiy jarayonlarini boyitish imkonini beradi.

Fanlararo integratsiyani samarali qo‘llashda rivojlangan davlatlar, jumladan AQSh, Buyuk Britaniya va Janubiy Koreya ta’lim tizimlarining tajribasi muhim ahamiyatga ega. Bu mamlakatlarda fanlararo integratsiya keng ko‘lamda qo‘llanilib, ta’lim jarayonida turli fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlik orqali o‘quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyati oshirilmoqda. Ushbu tajribalarni o‘zlashtirish O‘zbekistonda zamonaviy xonandalik sinfi o‘qituvchilarini tayyorlashda yondashuvlarni optimallashtirishga yordam beradi. O‘zbekistonning milliy madaniyati va musiqiy merosini asrab-avaylashda va zamonaviy talablarga moslashtirishda bu tajribalar muhim o‘rin tutadi.

O‘zbek musiqiy madaniyatida ayol xonandalarning o‘rni alohida e’tibor talab qiladi. Ayol xonandalar milliy musiqiy an’analarni saqlab qolish va zamonaviylikka moslashtirishda yetakchi rol o‘ynashadi. Fanlararo integratsiya ayol xonandalarning nafaqat texnik mahoratlarini oshirish, balki ularning musiqiy merosni zamonaviy usullar bilan boyitishlariga ham yordam beradi. Milliy madaniyatni saqlab qolish va yangi uslublarni o‘zlashtirishda ayol xonandalar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy xonandalik sinfi o‘qituvchilarini tayyorlashda fanlararo integratsiya pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Musiqa, adabiyot, tarix va psixologiya kabi fanlarning uyg‘unligi xonandalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ijodiy salohiyatini oshirish va ularga zamonaviy texnologiyalar orqali yangi bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish imkonini beradi. Bu jarayon ta’lim tizimining xalqaro standartlarga mos ravishda yangi bosqichga ko‘tarilishiga katta hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Dzhumaniyazov, S.** (2021). “Fanlararo integratsiya: Ta’lim jarayonidagi yangiliklar va o‘zgarishlar” *O‘zbekiston ta’limi va madaniyati*.
2. **Abdullaeva, N.** (2022). “Zamonaviy xonandalik san’atida ijodiy rivojlanish”. *Musiqa ta’limi*.

3. **Ismoilov,A.** (2020). “Texnologiyalar va musiqa: Integratsiya jarayoni”. *O‘zbekiston ilmiy axborot.*
4. **Sattorova,M.** (2023). “Musiqa va adabiyot o‘rtasidagi bog‘liqlik: O‘rganish va tajribalar”. *Zamonaviy san’at.*
5. **Akmalov,R.** (2019). “Uchinchi Renessans: O‘zbekiston musiqiy madaniyatining rivojlanishi”. *Madaniyat va san’at.*
6. **Murodova,D.** (2021). “Ayol xonandalarning roli: Milliy an’analar va zamonaviylik”. *O‘zbekiston musiqa jurnali.*
7. **Toshpulatova,L.** (2022). “Raqamli texnologiyalar va ta’lim: Yangi imkoniyatlar”. *Pedagogik tadqiqotlar.*
8. **Jalilov,S.** (2020). “Xalq musiqa merosi: Saqlash va rivojlantirish strategiyalari”. *Madaniy meros va zamonaviylik.*
9. **Akbarov,F.** (2018). “Xonandalik san’atida psixologiya va ijod” *Musiqa psixologiyasi.*

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH CLASSES

Botirova Zebo Xakimjon kizi

PhD, Docent

Namangan State University,

Boburshokh str., Namangan, Uzbekistan

Email: ziziko_90@mail.ru

Tel: +998907507557

Abstract: The integration of artificial intelligence (AI) in English language education has transformed traditional teaching methods, enhancing learning experiences and outcomes. This article explores various AI applications in English classes, their objectives, and effective methodologies. By examining current literature, we identify the benefits and challenges of using AI tools in language learning, ultimately advocating for a balanced approach to technology in education.

Keywords: Artificial Intelligence, English Language Learning, Educational Technology, Language Acquisition, Teaching Methods.

INGLIZ TILI DARSLARIDA SUN'IY INTELTEKTDAN FOYDALANISH

Annotatsiya: Ingliz tili ta'limiga sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining joriy etilishi an'anaviy o'qitish usullarini tubdan o'zgartirib, ta'lim jarayoni va natijalarini sezilarli darajada yaxshiladi. Ushbu maqola ingliz tili darslarida qo'llaniladigan turli xil AI ilovalarini, ularning maqsadlarini va samarali metodikalarini tahlil qiladi. Mavjud ilmiy adabiyotlarni o'rganish orqali, til o'rganishda AI vositalaridan foydalanishning afzalliklari va muammolarini aniqlaymiz. Natijada, ta'limda texnologiyalardan muvozanatli foydalanish yondashuvini taklif etamiz.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ingliz tilini o'rganish, ta'lim texnologiyasi, tilni o'rganish, o'qitish usullari.

Introduction

The integration of artificial intelligence (AI) in English language education has revolutionized traditional teaching practices. This paper examines the incorporation of AI tools in English classes, their objectives, and effective methodologies. Through a review of current literature, this study aims to identify the benefits and challenges associated with AI in language learning, ultimately advocating for a balanced approach to technology in education. In recent years, the integration of artificial intelligence (AI) in education has transformed traditional

learning environments, particularly in language acquisition. English classes, whether for native speakers or learners of English as a second language, have greatly benefited from AI technologies. Here, we explore the advantages, tools, and potential challenges of incorporating AI into English instruction.

Advantages of AI in English language learning

One of the most significant benefits of AI is its ability to tailor learning experiences to individual needs. AI-driven platforms can assess a student's proficiency level and create customized lesson plans. This adaptability helps learners progress at their own pace, ensuring that each student receives the appropriate level of challenge. AI can provide real-time feedback on writing and speaking exercises. Tools like Grammarly or speech recognition software analyze students' work, highlighting errors and suggesting improvements. This immediate feedback allows learners to understand their mistakes and make corrections promptly, reinforcing their learning. AI can curate and generate engaging content based on students' interests. Language models can create stories, quizzes, or dialogues that resonate with learners, making the language acquisition process more enjoyable and relevant. This tailored content keeps students motivated and encourages active participation. AI tools can enhance accessibility for students with diverse learning needs. For example, speech-to-text applications can assist those with writing difficulties, while translation tools can support non-native speakers in understanding complex materials. This inclusivity ensures that all students have the opportunity to succeed.

While the integration of AI in English classes offers numerous benefits, it also presents challenges that educators must navigate. One major concern is the reliance on technology, which could lead to decreased critical thinking and creativity among students. Additionally, educators need to ensure that AI tools are used as complements to traditional teaching methods, rather than replacements. Furthermore, issues related to data privacy and security must be addressed, especially when dealing with minors. Teachers must choose reliable AI platforms and educate students about online safety.

Methods

1. **AI-Powered Language Apps:** Tools like Duolingo and Babbel utilize AI algorithms to tailor lessons based on user performance, offering personalized pacing and content [1,2].
2. **Chatbots for Conversation Practice:** AI chatbots simulate conversations, providing students with opportunities to practice speaking and listening skills in a low-pressure environment.
3. **Automated Writing Evaluation:** Tools such as Grammarly and Turnitin offer instant feedback on grammar, style, and plagiarism, assisting students in improving their writing skills.
4. **Virtual Reality (VR) Environments:** AI-driven VR applications create immersive language experiences, allowing students to practice English in realistic scenarios.

Literature Review

Recent studies indicate that AI significantly impacts language learning. Zhang et al. (2020) found that students using AI-based language apps showed notable improvements in vocabulary acquisition compared to traditional methods. Lee (2021) highlighted the effectiveness of chatbots in enhancing conversational skills among learners. However, challenges such as ensuring equitable access to technology and addressing data privacy concerns remain [3].

Results

1. Personalized Learning:

- AI can assess students' strengths and weaknesses, offering customized resources and exercises.
- Example: A student struggling with specific language aspects can receive targeted practice.

2. Enhanced Engagement:

- Interactive AI-driven platforms increase motivation through gamification and real-time feedback.
- Lessons become more engaging when they resemble games rather than traditional rote learning.

3. Accessibility:

- AI tools support students with disabilities, ensuring equal educational opportunities.
- Examples include speech-to-text software and customized learning materials.

4. Data-Driven Insights:

- AI analyzes vast data to identify trends and predict outcomes, aiding educators in making informed decisions.

Discussion

Challenges of Implementing AI in Education:

1. Over-Reliance on Technology:

- Students may depend excessively on AI, which could hinder critical thinking and problem-solving skills.
- It is crucial to promote independent learning alongside AI support.

2. Data Privacy Concerns:

- The collection of student data raises privacy and security issues.
- Institutions must enforce strict data protection policies.

3. Equity Issues:

- Disparities in technology access can lead to unequal learning opportunities.
- Ensuring equitable access to AI tools is essential.

4. Human Connection:

- While AI provides information, it lacks the empathy and understanding of human teachers.
- Maintaining strong teacher-student relationships remains important [4,5].

Future Implications

- **Blended Learning Environments:** A combination of traditional methods and AI tools will likely create a more holistic educational experience.
- **Teacher Roles:** Educators will transition from traditional instructors to facilitators, guiding students in effectively utilizing AI.
- **Continuous Development:** Ongoing teacher training will be necessary to incorporate evolving AI technologies into the curriculum [6].

Conclusion

Integrating artificial intelligence in English classes offers substantial advantages, including personalized learning and immediate feedback. Despite challenges, the potential benefits of AI significantly outweigh the drawbacks when implemented thoughtfully. Educators are encouraged to embrace AI tools while maintaining a critical perspective to ensure an inclusive and effective language learning environment.

REFERENCES

1. Zhang, Y., Liu, X., & Wang, J. (2020). The Impact of AI-Based Language Learning Apps on Vocabulary Acquisition. *Journal of Language Education*, 12(3), 45-58.
2. Lee, S. (2021). Enhancing Conversational Skills through AI Chatbots: A Study on ESL Learners. *TESOL Quarterly*, 55(4), 789-805.
3. Smith, R., & Jones, T. (2022). Data Privacy Concerns in Educational Technology: A Review of Current Issues. *International Journal of Educational Technology*, 15(2), 102-115.
4. Botirova, Z., & Alijonova, G. (2022). DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy, and Culture*, 2(13), 146-148.
5. Kizi, B. Z. X., & Kizi, A. G. A. (2023). ON TRAINING OF PEDAGOGICAL STAFF IN CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF EDUCATION.
6. Nicolescu, L., & Tudorache, M.T. (2022). Human-Computer Interaction in Customer Service: The Experience with AI Chatbots—A Systematic Literature Review. *Electronics*, 11, 1579.
7. Adamopoulou, E., & Moussiades, L. (2020). Chatbots: History, technology, and applications. *Machine Learning and Applications*, 2, 100006.
8. Hwang, G.J., & Chang, C.Y. (2021). A review of opportunities and challenges of chatbots in education. *Interactive Learning Environments*, 1952615.
9. Wollny, S., Schneider, J., Di Mitri, D., Weidlich, J., Rittberger, M., & Drachsler, H. (2021). Are we there yet? A systematic literature review. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 4, 654924.
10. Okonkwo, C.W., & Ade-Ibijola, A. (2021). Chatbots applications in education: A systematic review. *Computers in Education: Artificial Intelligence*, 2, 100033.

11. Wilcox, H. (2023). Cheating Aussie Student Fails Uni Exam after Being Caught Using Artificial Intelligence Chatbot to Write Essay—Now Australia’s Top Universities Are Considering a Bizarre Solution to Stop It Happening Again. *DailyMail*. Available online: [DailyMail](#).
12. Stokel-Walker, C. (2022). AI bot ChatGPT writes smart essays—should academics worry? *Nature*.
13. OpenA. (2023). GPT-4 Technical Report. *arXiv*. arXiv:2303.08774.
14. Rudolph, J., Tan, S., & Tan, S. (2023). ChatGPT: Bullshit spewer or the end of traditional assessments in higher education? *Journal of Applied Learning and Teaching*, 6, 342–363.

ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЯХ, ВОСПИТЫВАЮЩИХ ДЕТЕЙ-ИНВАЛИДОВ.

Абдуллаева Шахноза Кадамбаевна
старший преподаватель

кафедры педагогики и естественных наук,
факультет "Педагогики и филологии",
Уренчского технологического университета РАНЧ

Аннотация Динамика отношений между родителями и детьми в семьях, воспитывающих детей-инвалидов, представляет собой уникальные проблемы и возможности для роста, устойчивости и адаптации. В этом исследовании изучаются многогранные аспекты этих отношений, уделяя особое внимание эмоциональным связям, моделям общения и стратегиям преодоления трудностей. С помощью всестороннего обзора литературы и качественного анализа семейных случаев исследование изучает, как инвалидность влияет на роли и ожидания в рамках семейной ячейки. Основные результаты показывают, что родители часто испытывают повышенный уровень стресса и тревоги, что может повлиять на их взаимодействие с детьми. Однако многие семьи также сообщают о более сильных эмоциональных связях и более глубоком чувстве сочувствия и понимания.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзии, особые образовательные потребности, феномен инвалидности, личность с инвалидностью, семейная социализация, трудные жизненные ситуации, ресурсы совладания, матери, дети с инвалидностью, условно здоровые дети, жизнестойкость, жизнеспособность семьи.

FEATURES OF PARENT-CHILD RELATIONSHIPS IN FAMILIES RAISING DISABLED CHILDREN.

Annotation The dynamics of parent-child relationships in families raising children with disabilities present unique challenges and opportunities for growth, resilience, and adaptation. This study examines the multifaceted aspects of these relationships, with particular attention to emotional connections, communication patterns, and coping strategies. Using a comprehensive literature review and qualitative analysis of family cases, the study examines how disability impacts roles and expectations within the family unit. Key findings indicate that

ents often experience elevated levels of stress and anxiety, which may impact interactions with their children. However, many families also report stronger emotional connections and a greater sense of empathy and understanding.

Keywords: inclusive education, inclusions, special educational needs, disability phenomenon, person with disabilities, family socialization, difficult life situations, coping resources, mothers, children with disabilities, conditionally healthy children, resilience, family viability.

ВВЕДЕНИЕ.

Качество взаимоотношений между родителями и детьми является важным фактором, влияющим на все аспекты развития ребенка. В процессе взаимодействия внутри семьи развиваются когнитивные функции ребенка, его личность, самооценка, усвоение морально-этических норм, определение социальных ролей и т.д. Когда речь заходит о детях с ограниченными возможностями, влияние социальных факторов становится еще более важным. Профилактика социальной адаптации детей с различными отклонениями в развитии (нарушениями слуха, зрения и психическими отклонениями), выявление и устранение факторов, препятствующих их социальной интеграции, профилактика деструктивных межличностных отношений с окружающими, отцом в семьях, воспитывающих детей-инвалидов, - здесь уместно изучить особенности взаимоотношений матери и ребенка.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

В работе будут задействованы различные группы семей, воспитывающих детей с различными отклонениями в развитии, включая нарушения слуха, зрения и психические расстройства. Участники будут набраны в специальных учебных заведениях, группах поддержки инвалидов и медицинских учреждениях. Мы используем ряд методов, в том числе:

➤ Родители (матери и отцы). Чтобы получить представление о родительских перспективах и динамике.

➤ Дети с ограниченными возможностями. Чтобы понять их восприятие и опыт.

➤ Братья и сестры (если применимо). Чтобы изучить их роль и взаимодействие в семье.

Кроме того, мы используем такие методы сбора данных, как:

➤ Опросы и анкеты. Опросы родителей — они будут собирать демографическую информацию, уровни родительского стресса, стратегии совладания и восприятие их отношений с ребенком;

Опросы детей — адаптированные к когнитивному уровню ребенка, эти опросы будут оценивать самооценку, воспринимаемую родительскую поддержку и социальную интеграцию;

Опросы братьев и сестер — чтобы понять их точку зрения на семейную динамику и их роль в семье.

➤ Углубленные интервью: полуструктурированные интервью с родителями — они будут подробно изучать проблемы и стратегии, связанные с воспитанием ребенка с ограниченными возможностями, уделяя особое внимание динамике их отношений, эмоциональным связям и моделям общения; Интервью с детьми (по возможности) — для получения качественной информации об их опыте и взаимодействии в семье; Интервью с братьями и сестрами — для понимания их точки зрения и любых дополнительных ролей по уходу, которые они могут взять на себя.

➤ Методы наблюдения: Наблюдения за взаимодействием в семье — проводимые в естественных условиях, таких как дом, эти наблюдения будут сосредоточены на моделях общения, эмоциональном обмене и стилях взаимодействия между членами семьи; Наблюдения в школе и сообществе — для понимания социальных взаимодействий ребенка и его интеграции вне семьи.

➤ Исследования случаев: Подробные исследования случаев выбранных семей дадут глубокое понимание уникальной динамики и проблем, с которыми сталкиваются различные семейные структуры, а также стратегий, которые они используют для развития здоровых отношений.

Мы также используем методы анализа данных:

➤ Количественный анализ: статистические методы — описательная статистика обобщит демографические данные и ответы на опросы. Выводная статистика (например, регрессионный анализ, ANOVA) исследует взаимосвязи между переменными, такими как родительский стресс, стратегии преодоления трудностей и результаты развития ребенка.

➤ Качественный анализ: Тематический анализ: Интервью и данные наблюдений будут расшифрованы и закодированы для выявления повторяющихся тем и закономерностей, связанных с отношениями между родителями и детьми, механизмами преодоления трудностей и социальной интеграцией.

➤ Сравнительный анализ: Тематические исследования будут сравниваться для выявления общих черт и различий в семейной динамике при различных типах инвалидности.

Третий метод — этические соображения: Информированное согласие — все участники предоставят информированное согласие с особыми соображениями относительно получения согласия от детей; Конфиденциальность — данные будут анонимизированы для защиты конфиденциальности участников. Чувствительность к инвалидности — исследователи будут обучены чутко и уважительно взаимодействовать с детьми с ограниченными возможностями и их семьями.

Ожидаемые результаты.

Целью исследования является обеспечение всестороннего понимания особенностей отношений между родителями и детьми в семьях, воспитывающих детей-инвалидов. Оно определит ключевые факторы, способствующие здоровому развитию и социальной интеграции, а также потенциальные барьеры и стрессоры. Результаты будут использованы для разработки целевых вмешательств и программ поддержки, направленных на повышение благополучия этих семей.

Обзор и обсуждение

Современная наука признает, что семья является основой социализации человека. Социализация представляет собой совокупность всех социальных процессов, посредством которых человек приобретает систему знаний, норм и ценностей, позволяющих ему функционировать как полноправному члену общества, усваивать социальные роли и культурные нормы, воспроизводить потомство. Процесс социализации осуществляется на протяжении всей жизни человека в деятельности, общении и самосознании [2].

В исследованиях В.А. Друзя, А.И. Клименко, И.П. Помещиковой особенности психофизического развития детей-инвалидов ослабляют их адаптивные возможности и затрудняют их социализацию в обществе [3]. О.Н. Юлдашева добавляет, что семейная социализация таких детей часто рассматривается как один из вариантов девиантной социализации, поскольку личностное развитие индивида отличается от установленных в обществе норм [4].

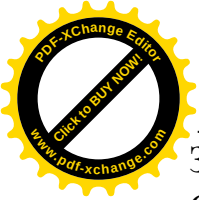
Семейная социализация детей-инвалидов во многом зависит от качества детско-родительских отношений. Такие адекватные и соответствующие возможностям и потребностям ребенка отношения являются необходимым условием формирования его готовности и способности к относительно самостоятельной жизни, снижают риск социальной адаптации в будущем.

Появление в семье ребенка с отклонениями в психофизическом развитии создает тяжелую стрессовую ситуацию, нарушает межличностные отношения и привычный уклад жизни ее членов. В этой связи индивидуальные особенности и личностные характеристики родителей во многом определяют характер социализации и успешность адаптации такого ребенка к жизни. И. Р.

Грамоткина подчеркивает, что для коррекции недостатков психического развития «особых» детей, оптимизации процесса и результатов их социальной адаптации необходимо, прежде всего, изменить отношение к ним представителей ближайшего социального окружения, прежде всего родителей [5]. В работе В.М. Волкова и Е.В. Хлыстовой выявлено, что на личностное и эмоциональное развитие детей с нарушением слуха влияет как эмоциональная, так и семейная депривация, что может приводить к формированию у них тревожности как устойчивой черты личности [2]. Основными стилями воспитания таких подростков являются контроль и симбиоз. Родители рассматривают их как некомпетентных и неполноценных и выбирают «удобные» для

х, но неудобные для их детей стратегии воспитания. Авторы отмечают, что родители, воспитывающие детей с нарушением слуха, склонны реализовывать эти стратегии и пытаются в той или иной степени компенсировать инвалидность ребенка, что приводит к нарушению базовой потребности детей – потребности в безопасности. Аналогичные тенденции, связанные с усилением родительского контроля и недооценкой возможностей ребенка, были обнаружены в семьях, воспитывающих детей с нарушением речи. В этой связи Т.М. Марченко поднимает вопрос о необходимости оказания психологической помощи семье ребенка с нарушением речи [7]. Е. А. Ольхина, основываясь на данных исследований, выявивших причины проблем во взаимоотношениях детей с нарушениями зрения и их родителей, указывает на отсутствие необходимых знаний в области специальной психологии родителей как на основную причину [4]. Анализируя фотографии детей со сложными нарушениями развития, Л. К. Фомина установила, что практически во всех семьях испытуемых были нарушены семейные отношения, наблюдались конфликтные ситуации, наличие симбиотических отношений, низкая самооценка их членов. и чрезмерная привязанность ребенка к матери на фоне принижения значимости отца [4]. Семьи, воспитывающие детей с расстройствами аутистического спектра (РАС), представляют особую группу с точки зрения проблем формирования взаимоотношений родителей и детей. Помимо всех вышеперечисленных тенденций, характерных для взаимоотношений детей-инвалидов и их родителей, в отношениях ребенка с РАС и родителя наблюдается эмоциональная изоляция ребенка и несформированность воспитания со стороны взрослых.

В специальной психологии проблему социализации умственно отсталых детей и их взаимоотношений с различными представителями социальной среды изучали О.К. Агавелян, Н.Л. Коломинский, В.Ф. Мачихина, Н.П. Павлова, Е.И. Разуван и др. [1]. Так, О.К. Агавелян показывает низкий уровень мотивации межличностных отношений у школьников с умственной отсталостью, недостаточный уровень недифференцированного межличностного знания, восприятия и отношения к людям. По мнению А.Г. Удодова, умственно отсталые дети испытывают трудности в узнавании личностных качеств других людей и формировании дифференцированного отношения к ним [7]. И.С. Багдасарян подчеркивает, что умственная отсталость ребенка влияет на формирование межличностных отношений с родителями и близкими родственниками [8]. Умственно отсталые школьники не удовлетворены своим положением в семье, считают себя несчастными, а по сравнению с другими членами семьи наиболее значимыми для испытуемых являются отношения с матерью. Анализ литературы показал, что проблема формирования детско-родительских отношений в семьях, воспитывающих детей-инвалидов, особенно умственно отсталых, недостаточно разработана. Учитывая актуальность и недостаточную разработанность данной проблемы, целесообразно ее более глубокое изучение.

Закключение:

Особенности детско-родительских отношений в семьях, воспитывающих детей с инвалидностью, требуют особого внимания, поскольку инвалидность существенно влияет на все аспекты семейной жизни. Психологическая нагрузка, необходимость адаптации к новым условиям, финансовые и социальные трудности становятся основными вызовами, с которыми сталкиваются родители. Вместе с тем, такие семьи часто развивают уникальные способы взаимодействия, основанные на глубоком взаимопонимании и эмоциональной поддержке, что способствует укреплению семейных связей. Важно, чтобы общество и государственные структуры оказывали необходимую помощь, обеспечивая доступ к специализированным услугам и поддерживая инклюзивность в образовании и социальной жизни. Признание особенностей этих семей и предоставление им комплексной поддержки помогут не только улучшить качество жизни детей с инвалидностью, но и создать более гармоничные и устойчивые отношения в семье.

СПИСОК ССЫЛОК:

1. Бикметов Е. Ю., Сизоненко З. Л., Юлдашева О. Н. Социализация в семье детей-инвалидов: условия и факторы. Уфа, 2012. 171 с.
2. Скворцова В. О. Социальное воспитание детей с отклонениями в развитии. М., 2006. 160 с.
3. Друзь В. А., Клименко А. И., Помещикова И. П. Социальная адаптация лиц с нарушениями опорно-двигательного аппарата с помощью физического воспитания // Физическое воспитание студентов. 2010. № 1. С. 34–37.
4. Юлдашева О. Н. Семейная социализация детей-инвалидов: условия и психология социального развития 167 Е. С. Гринина, Т. Ф. Рудзинская. Особенности детско-родительских отношений в семейных факторах: автореф. дис. ... сахар. соц. наук. Уфа, 2010. 25 с.
5. Граматкина И. Р. Межличностные отношения в семьях, воспитывающих ребенка-инвалида // Вестн. Московские горы пед. мука 2011 год. № 2 (16). Страницы 78–84.
6. Волкова В. М., Хлыстова Е. В. Взаимосвязь стиля семейного воспитания и проявления тревожности у детей-подростков с нарушением слуха // Специальное образование. 2013. № 1. С. 33–39.
7. Марченко Т. М. Особенности семейного воспитания детей с нарушениями речи // В мире научных открытий. 2013 год. № 3.2 (39). Страницы 11–32.
8. Марченко Т. М. Детско-родительские группы для семей, воспитывающих детей с нарушениями речи как одна из форм психологической поддержки // Дефектология. 2014. № 1. С. 45.-51.

9.Омонкул-Зияева, К. К. (2021). Понятие «насилие», виды семейного давления, его социальная значимость. ACADEMICIA: Международный многопрофильный исследовательский журнал, 11(12), 196-202.

10.Абдувохидова, М. Д. (2023). Система здравоохранения в зарубежных странах. На примере штатов США, Франции, Великобритании. Среднеевропейский научный вестник; т. 25 (2022): июнь; 49-54.

11.Мингбаева, Б. Дж. (2023). Сущность и важность хосписов, оценка эффективности, Европейский журнал безопасности жизни и стабильности; т. 18 (2022): 13-17.

12.Ганиева, М., Латипова, Н., Алексеева, В., и Карамян, М. (2020). Этническая толерантность в общественном сознании людей Узбекистана. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(5), 1527-1539.

13.Латипова, Н. М., Абдухалилов, А. А., и Алексеева, В. С. (2020). Праздность: проблема или позиция выживание: проблемы и факторы преодоления зависимого позиции. Palarch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17(6), 1908-1924.

14.Латипова, Н. М., и Махмудова, М. Д. (2021). Инновационные формы социальной работы в системе социальной защиты семьи. Журнал Социальных Исследований, 4(2).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЕЙС-ТЕХНОЛОГИИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

*Ахмедова Мукаддас Ходиметовна,
к.п.н., доцент Национального университета Узбекистана
имени Мирзо Улугбека*

Аннотация. Кейс – технология является методическим нововведением, распространение которого напрямую связано с изменениями в современной ситуации в образовании. Можно сказать, что метод направлен не столько на освоение конкретных знаний, или умений, сколько на развитие общего интеллектуального и коммуникативного потенциала студента и преподавателя. С помощью кейса сформируются устойчивые навыки рационального поведения и проектирования деятельности в жизненных ситуациях.

Ключевые слова: кейс-стади, технология, ситуация, анализ, проблема, решение, образовательный.

O'QUV JARAYONIDA KEYS TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Annotatsiya. Keys texnologiyasi - bu uslubiy yangilik bo'lib, uning tarqalishi ta'limdagi zamonaviy vaziyatdagi o'zgarishlar bilan bevosita bog'liq. Aytish mumkinki, bu usul aniq bilimlarni yoki ko'nikmalarni rivojlantirishga emas, balki talaba va o'qituvchining umumiy intellektual va kommunikativ salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan. Keys yordamida barqaror ratsional xulq-atvor ko'nikmalari va hayotiy vaziyatlarda faoliyatni loyihalash shakllanadi.

Kalit so'zlar: Keys bosqichi, texnologiya, vaziyat, tahlil, muammo, echim, ta'lim.

THE USE OF CASE TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. Case technology is a methodological innovation, the spread of which is directly related to changes in the current situation in education. It can be said that the method is aimed not so much at mastering specific knowledge or skills, as at developing the general intellectual and communicative potential of the student and the teacher. With the help of the case, stable skills of rational behavior and designing activities in life situations will be formed.

Keywords: case study, technology, situation, analysis, problem, solution, educational.

Введение. Метод кейс-стади в образовании берёт своё начало в двадцатых годах прошлого столетия. Существует несколько точек зрения относительно определений

ка. Его можно рассматривать как описание реальной ситуации, как «кусочек реальной жизни. Более общее определение звучит как события, реально произошедшие в той или иной сфере деятельности и описанные авторами для того, чтобы спровоцировать дискуссию в учебной аудитории, подтолкнуть студентов к обсуждению и анализу ситуации, принятию решения [2, 5].

Анализ научной литературы. Также кейс может быть назван методом анализа конкретных ситуаций. Суть технологии состоит в том, что в основе его используются описания конкретных ситуаций или случая (от английского «case» - случай). Представленный для анализа случай или должен желательно отражать реальную жизненную ситуацию. Во-вторых, в описании должна присутствовать проблема или ряд прямых или косвенных затруднений, противоречий. В третьих, требуется овладение предварительным комплексом теоретических знаний для преломления их в практическую плоскость решения конкретной проблемы или ряда проблем. В конечном итоге учащиеся находят собственные выводы, решения из проблемной ситуации, и часто, в виде неоднозначных множественных решений. [3].

Будучи интерактивным методом обучения, он завоевывает позитивное отношение со стороны студентов, которые видят в нем возможность проявить инициативу, почувствовать самостоятельность в освоении теоретических положений и овладении практическими навыками. Не менее важно и то, что анализ ситуаций довольно сильно воздействует на профессионализацию студентов, способствует их взрослению, формирует интерес и позитивную мотивацию к учебе.

Кейс-метод выступает как образ мышления преподавателя, его особая парадигма, позволяющая по-иному думать и действовать, развить творческий потенциал. Этому способствует и широкая демократизация и модернизация учебного процесса, раскрепощение преподавателей, формирование у них прогрессивного стиля мышления, этики и мотивации педагогической деятельности.

Действия в кейсе либо даются в описании, и тогда требуется их осмыслить (последствия, эффективность), либо они должны быть предложены в качестве способа разрешения проблемы. Но в любом случае выработка модели практического действия представляется эффективным средством формирования профессиональных качеств обучаемых.

Методология исследования. Метод кейс-стади - это не просто методическое нововведение, распространение метода напрямую связано с изменениями в современной ситуации в образовании. Можно сказать, что метод направлен не столько на освоение конкретных знаний, или умений, сколько на развитие общего интеллектуального и коммуникативного потенциала студента и преподавателя.

Важной особенностью метода кейс-стади является его эффективная сочетаемость с различными методами обучения. Различные методы организации образовательного процесса могут быть успешно интегрированы в кейс-метод. Источниками кейсов

яются практическая общественная жизнь, образование и наука. Методы кейс-стадии: метод, интегрированный в кейс-метод, метод моделирования, системный анализ, методы описания, проблемный метод, метод классификации, игровые методы, «мозговой штурм», дискуссия. [1]

Основными понятиями, используемыми в кейс-методе, являются понятия «ситуация» и «анализ». Термин «ситуация» содержит в себе несколько смысловых контекстов и может пониматься как некое состояние, которое содержит в себе определенные противоречия и характеризуется высокой степенью нестабильности. Понятие «анализ» может рассматриваться как мысленное расчленение объекта на части и как научное исследование. Существует множество видов анализа: системный, корреляционный, факторный, статистический анализ и другие виды анализа. В целом можно сказать, что все эти разновидности анализа могут использоваться в методе кейс-стадии, что в значительной степени расширяет его возможности.

По объему и структуре информации кейсы можно разделить на комплексные и «мини». Комплексные кейсы содержат большое количество подробных сведений, первичных данных, мнений, образцов документов, зачастую даже в избыточном количестве. Обучающийся должен самостоятельно разобраться, какая информация ему необходима и каким образом ее анализировать. Мини-кейсы — это практические ситуации, в краткой форме (от одного абзаца или даже предложения до страницы текста) описывающие проблему. Объем информации достаточен для того, чтобы человек, обладающий необходимыми знаниями и навыками, мог принять обоснованное решение. [3]

При всем многообразии видов кейсов все они имеют типовую структуру. Как правило, стандартный образовательный кейс включает в себя: ситуацию — случай, проблему, историю из реальной жизни; контекст ситуации — хронологический, исторический, контекст места, особенности действия или участников ситуации; комментарий ситуации, представленный автором, и вопросы или задания для работы с кейсом.

Анализ и результаты. Преподавателю в процессе разработки кейсов нужно остановиться на следующих этапах. Первым делом необходимо определить место кейса в системе образовательных целей. Далее надо уделить внимание поиску институциональной системы, которая будет иметь непосредственное отношение к теме кейса. На следующем этапе идет построение, или выбор модели ситуации, требующей разрешения. Затем следует создание описания непосредственной проблемной ситуации, сбор дополнительной информации и подготовка окончательного текста. Нужно особое внимание уделить доступности изложенного материала. При этом необходимо избегать ненаучного и просторечного изложения ситуации. Далее следует непосредственно презентация кейса и организация обсуждения.

Хороший кейс должен соответствовать четко поставленной цели создания; соответствующий уровень трудности; иллюстрировать несколько аспектов реальной жизни; не устаревать слишком быстро; иметь национальную окраску; иллюстрировать типичные ситуации; провоцировать дискуссию; развивать аналитическое мышление. Работа преподавателя и учащихся на занятии с применением кейс-технологии может быть многовариативна. Организация работы с кейсом содержит следующие этапы организации занятия:

- Этап погружения в совместную деятельность.

Основная задача этого этапа: формирование мотивации к совместной деятельности, проявление инициатив участников обсуждения. На этом этапе возможны следующие варианты работы:

Текст кейс-стадии может быть роздан студентам до занятия для самостоятельного изучения и подготовки ответов на вопросы. В начале занятия проявляется знание слушателями материала текста и заинтересованность в обсуждении. Выделяется основная проблема, лежащая в основе кейс-стадии, и она соотносится с соответствующим разделом курса.

- *Этап организации совместной деятельности.* Основная задача этого этапа – организация деятельности по решению проблемы. Деятельность может быть организована в малых группах, или индивидуально. Студенты распределяются по временным малым группам для коллективной подготовки ответов на вопросы в течение определенного преподавателем времени. В каждой малой группе (независимо от других групп) идет сопоставление индивидуальных ответов, их доработка, выработка единой позиции, которая оформляется для презентации. В каждой группе выбирается или назначается «спикер», который будет представлять решение. Если кейс грамотно составлен, то решения групп не должны совпадать. Спикеры представляют решение группы и отвечают на вопросы (выступления должны содержать анализ ситуации с использованием соответствующих методов из теоретического курса; оценивается как содержательная сторона решения, так и техника презентации и эффективность использования технических средств). Преподаватель организует и направляет общую дискуссию.

- *Этап анализа и рефлексии совместной деятельности.* Основная задача этого этапа – проявить образовательные и учебные результаты работы с кейсом. Кроме того, на этом этапе анализируется эффективность организации занятия, проявляются проблемы организации совместной деятельности, ставятся задачи для дальнейшей работы. Действия преподавателя могут быть следующими: Преподаватель завершает дискуссию, анализируя процесс обсуждения кейса и работы всех групп, рассказывает и комментирует действительное развитие событий, подводит итоги. [4]

В качестве «мини»-кейса приведем текст (отрывок из статьи Л.В. Щербы «Безграмотность и ее причины»).

В самом деле, ведь совершенно ясно, что если все будут писать по-разному, мы перестанем понимать друг друга. Значит, смысл и ценность орфографии в ее единстве. Чем идеальнее это единство, тем легче взаимопонимание.

Эти общие соображения вполне подтверждаются исследованием процесса чтения. Для полной успешности этого процесса необходимо, чтобы мы как можно легче узнавали графические символы, чтобы как можно легче возникали связанные с ними ассоциации.

Все непривычное: непривычные очертания букв, непривычная орфография слов, непривычные сокращения и т.п. — все это замедляет восприятие, останавливая на себе наше внимание. Всем известно, как трудно читать безграмотное письмо: на каждой ошибке спотыкаешься, а иногда и просто не сразу понимаешь написанное.

Грамотное, стилистически и композиционно правильно построенное заявление на четырех больших страницах можно прочесть в несколько минут.

Столько же времени, если не больше, придется разбирать и небольшую, но безграмотную и стилистически беспомощную расписку.

Писать безграмотно — значит посягать на время людей, к которым мы адресуем, а потому совершенно недопустимо в правильно организованном обществе.

Вопросы:

- 1. Проблема безграмотности в обществе с чем связана?*
- 2. Какие основные причины возникновения проблемы безграмотности в современном обществе?*
- 3. Какие способы решения данной проблемы вы предлагаете?*

Заключение. Метод кейс-стади имеет очень широкие образовательные возможности. Многообразие результатов, возможных при использовании метода, можно разделить на две группы: учебные результаты — как результаты, связанные с освоением знаний и навыков, и образовательные результаты — как результаты, образованные самими участниками взаимодействия, реализованные личные цели обучения. Учебные результаты — это освоение новой информации, методов сбора данных, методов анализа, умение работать с текстом, а также соотнесение теоретических и практических знаний. При этом образовательные результаты — создание авторского продукта, образование и достижение личных целей, повышение уровня профессиональной компетентности, появление опыта принятия решений, действий в новой ситуации и решения проблем.

Таким образом, кейс-технологии развивают умение:

- анализировать и устанавливать проблему,
- четко формулировать, высказывать и аргументировать свою позицию,
- общаться, дискутировать, воспринимать и оценивать вербальную и невербальную информацию,

- принимать решения с учетом конкретных условий и наличия фактической информации. Также они помогают:
- понять, что чаще всего не бывает одного единственно верного решения,
 - выработать уверенность в себе и в своих силах, отстаивать свою позицию и оценивать позицию оппонента.

ЛИТЕРАТУРА

1. Михайлова, Е.И. Кейс и кейс- метод: общие понятия / Маркетинг. 1999.№ 1. С. 107–111.
2. Смолянинова О. Г. Инновационные технологии обучения студентов на основе метода Case Study // Инновации в российском образовании: СПб.; М.: ВПО, 2000.
3. Андюсев Б.Е. Кейс-метод как инструмент формирования компетентностей //Директор школы. - №4, 2010. – с. 61 – 69.
4. Прокументова Г.Н. // Школа Совместной деятельности: концепция, проекты, практика развития. Книга 1/ под ред. Прокументовой Г.Н. -Томск 1997.
5. Гуревич А. М. Ролевые игры и кейсы в бизнес-тренингах. СПб., 2006.
6. Изменения в образовательных учреждениях: опыт исследования методом кейс – стадии / под ред Г.Н. Прокументовой.- Томск, 2003.
7. Козина И. Case study: некоторые методические проблемы // Рубеж.- 1997.- № 10-11.- С. 177-189.
8. Скуратовская Н. С. Кейс-метод в оценке персонала // Справочник кадровика. 2007. № 5. С. 98–104.
9. Рейнгольд Л.В. За пределами CASE — технологий // Компьютера.- , 2000. - №13-15.
10. Буравой М. Углубленное case study: между позитивизмом и постмодернизмом // Рубеж.- 1997 - № 10 – 11.

PEDAGOGIKA OILY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA TADBIRKORLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Radjabova Gavxar Umarovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti "Pedagogika va ta'lim menejmenti"
kafedrası dotsenti

<https://orcid.org/0000-0002-4412-5708>

r.gavxar69@gmail.com

+998902925459

Muxtorov Dodomuxtor Toxirzoda

Qo'qon davlat pedagogika instituti Ta'lim muassasalarining boshqaruvi
mutaxassisligi magistri

Annotatsiya. Ijtimoiy-iqtisodiy muhitdagi jadal o'zgarishlar sharoitida kasb-hunar ta'limi tashkilotlari oldida bo'lajak mutaxassislarni tadbirkorlik bilan shug'ullanishga tayyorlash vazifasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Muammoni pedagogika OTM larida talabalar bilan tizimli ishlash orqali hal qilish mumkin. Maqolada talabalarning tadbirkorlikka tayyorligi va yo'naltirilganligi darajasini o'rganishning ba'zi natijalari keltirilgan bo'lib, ular talabalar uchun tadbirkorlikni o'qitish dasturi va loyihani ishlab chiqishda katalizator bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik qobiliyati, loyiha faoliyati, professional sotsializatsiya.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ

Аннотация. В условиях динамичных преобразований социально - экономического окружения перед профессиональными образовательными организациями актуализируется задача предпринимательской подготовки будущих специалистов. В условиях педагогического ВУЗа решение проблемы возможно посредством системной работы со студентами. В статье приведены некоторые результаты изучения уровня предпринимательской готовности и направленности студентов, которые и послужили катализатором к разработке Программы проектно-предпринимательской подготовки студентов.

Ключевые слова: предпринимательская компетентность, проектная деятельность, профессиональная социализация.

FORMATION OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE IN STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

Annotation. In the conditions of dynamic transformations of the socio-economic environment, the task of entrepreneurial training of future specialists is becoming more relevant for professional educational organizations. In the conditions of a pedagogical university, the solution to the problem is possible through systematic work with students. The article presents some results of the study of the level of entrepreneurial readiness and orientation of students, which served as a catalyst for the development of the Program of project-entrepreneurial training of students.

Key words: entrepreneurial competence, project activities, professional socialization.

Kirish

Tez o'zgaruvchan tashqi ijtimoiy-iqtisodiy muhit hozirgi sharoitda kasbiy ta'lim tashkilotlaridan nafaqat kadrlar tayyorlash va ta'lim muammolarini hal qilishni talab qiladi. Bunday sharoitda oliy ta'lim muassasalari mamlakatda innovatsion faoliyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanadi. Shu munosabat bilan, ta'lim va ilmiy-tadqiqot vazifalarini amalga oshirish bilan bir vaqtda universitetlar o'zlarining yuksak ilmiy-texnik va intellektual salohiyatidan samarali foydalanish asosida innovatsion va tadbirkorlik faoliyatiga evolyutsion tarzda o'tishlari, hukumat va biznes hamjamiyatlari vakillari bilan faol hamkorlikni yo'lga qo'yishlari zarur [1]. Taraqqiyotning ushbu vektori oliy ta'lim muassasasining yangi missiyasida – bilim va texnologiyalarni uzatish, shuningdek, innovatsiyalar, tadbirkorlik madaniyati va inson kapitalini rivojlantirish maqsadida mahalliy manfaatdor tomonlar bilan integratsiyalashuv orqali mintaq [2] va mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda o'z aksini topgan [3].

Shunday qilib, nafaqat yuqori ixtisoslashgan mutaxassislar tayyorlash jihatlari, balki talabalarda tadbirkorlik tafakkurini shakllantirish ham ustuvor vazifaga aylanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Ushbu masala bo'yicha kontseptsiyalar, vositalar va metodologiyalarning global faol muhokamasining shartli boshlanishini 2008 yil bilan bog'lash mumkin, u Jahon iqtisodiy forumida barqaror ijtimoiy rivojlanish va iqtisodiy tiklanishni ta'minlashning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida tadbirkorlarni tayyorlash bo'yicha ta'lim tashabbusi e'lon qilingan [4].

Bir qator G'arb tadqiqotlari talabalar uchun nafaqat biznes egasi rolini anglash, balki turli sohalarida muvaffaqiyatli professional amalga oshirish uchun tegishli shaxsiy va ishbilarmonlik fazilatlarini rivojlantirish uchun maqsadli tadbirkorlik ta'limining maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi. M.Gautam, K.Singx [5] ishlarida ta'lim muassasalari bitiruvchilarini muvaffaqiyatli ishga joylashtirish muammosi, ya'ni tadbirkorlik ta'limi doirasida mustaqil qarorlar qabul qilish, faol ijodiy fikrlash, o'z tanlovi uchun shaxsiy javobgarlik kabi moslashuvchan ko'nikmalarga o'rgatish masalalari ko'rib chiqilgan.

O'zbekiston Respublikasida tadbirkorlik ta'limi masalalari bugungi kunda juda dolzarbdir. Har bir oliy o'quv yurti tadbirkorlik qobiliyatlarini shakllantirishning o'ziga xos modelini tanlashiga qaramay, olib borilgan tadqiqotlar [6] xorijiy universitetlarda

ilanilayotgan aksariyat uslub, tamoyil va yondashuvlar samaradorligini tasdiqlaydi mutaxassislari P. S. Sorokin, A. B. Povalko, S. E. Chernenkolarning fikricha, tadbirkorlik ta'limi samaradorligini oshirishni ta'minlaydigan bir qator shartlar mavjud.

Pedagogik universitet talabalari o'rtasida integrativ yondashuv asosida tadbirkorlik madaniyatini shakllantirishning o'ziga xos jihatlari I. G. Auxatshin [7] tomonidan o'rganilib, taklif etilgan yechimlarni o'zlashtirishning ijobiy natijalarini ko'rsatmoqda.

A. S. Zaytseva o'z ishida [8] kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun tadbirkorlik vakolatlarini rivojlantirish muhimligini tasdiqlaydi, ta'lim tashkilotida tadbirkorlik ta'limini amalga oshirish jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha bir qator echimlarni taklif qiladi.

Shunday qilib, tadqiqot sohasida tadbirkorlik ta'limi sohasiga katta qiziqish mavjud. Mahalliy va xorijiy mualliflarning asarlarida tadbirkorlikni o'rganishning samarali yondashuvlari va ushbu jarayonni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar mavjud.

Muhokama va tahlillar

Oliy ta'lim jarayonida tadbirkorlik qobiliyatlarini o'zlashtirishni qo'llab-quvvatlovchi dalillardan biri shundan iboratki, talabalik yillari keyingi o'zgarishlarni boshdan kechiradigan va kelajak dunyoning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining o'ziga xos poydevoriga aylangan yangi qadriyatlarning kristallanishi uchun hayotning maqbul davri [9] hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, tadbirkorlik tashabbuslarining muvaffaqiyatli boshlanishi barcha toifadagi resurslardan foydalanish imkonini beradi. R. Burtning [10] ishida quyidagi tasnif taklif qilinadi, unga ko'ra resurslarning uchta toifasi ajratiladi: inson kapitali (bilim, malaka, ishchilarning malakasi); ijtimoiy kapital (ijtimoiy tarmoqlarda ishtirok etish va tadbirkor va uning xodimlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar natijasida ijtimoiy almashinuv); moliyaviy kapital.

Tadbirkorlik qobiliyatlarini shakllantirish mexanizmlarini o'rganishning muhim jihati bu "tadbirkorlik" atamasini "tor" tushunish muammosini bartaraf etishdir. An'anaga ko'ra, ushbu kontsepsiya talabalarning aksariyat qismining maqsad va intilishlariga javob bermaydigan faqat tijorat loyihalarini amalga oshirishni anglatadi. Hozirgi vaqtda tadbirkorlikka yanada kompleks yondashish insonning faol xulq-atvorining bir turi sifatida mustahkamlanmoqda, uning natijasi tovarlar, g'oyalar, texnologiyalar va boshqalar bo'lishi mumkin [11].

Boshqacha qilib aytganda, ushbu ko'nikmalar to'plami g'oyalarni amalga oshirish uchun etishmayotgan resurslarni jalb qilish qobiliyati bilan yangi imkoniyatlarni kashf qilish imkoniyatlarini oshiradi, deb aytishimiz mumkin. Shunday qilib, tadbirkorlik qobiliyatlarini shakllantirish inson kapitalini rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin, bu esa pirovardida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashni yangi sifat bosqichiga olib chiqadi. Ushbu yondashuv bilan ushbu sohada o'qitishning katta foydalari bor va martaba traektoriyasini amalga oshirish samaradorligi oshadi: bo'lajak mutaxassis o'z kasbiy sohasida yuqori malakani o'zlashtirishdan tashqari, yangi mahsulot yoki mahsulotni yaratish va xizmat

rsatish, shuningdek, uni tegishli bozorda ilgari surish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Kasb kompetentsiyalarni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratiladi.

Bularning barchasi tadbirkorlik kompetentsiyalari bitiruvchining kompetentsiya profilida o'ziga xos yuqori tuzilma bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi, bu ularga mehnat bozorida o'zlarining raqobatdosh ustunliklarini muvaffaqiyatli oshirish va mustahkamlash imkonini beradi.

Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi infratuzilmani rivojlantirish tendentsiyalarini baholash uchun birinchi marta 1999 yilda Babson kolleji (AQSh) va London biznes maktabining (Buyuk Britaniya) qo'shma loyihasi sifatida taqdim etilgan Global Entrepreneurship Monitor (GEM) [12] dan foydalanish taklif etiladi. 20 yildan ortiq vaqt davomida GEM turli mamlakatlarda tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha aniq tuzilgan ma'lumotlarni namoyish etib kelmoqda, ma'lumotlarni to'plash va baholash usullarini doimiy ravishda takomillashtirish, uning geografik qamrovini kengaytirish. Bugungi kunda GEM butun dunyo bo'ylab universitetlar, biznes maktablari va tadqiqot markazlari uyushmasi bo'lib, tadbirkorlik va tadbirkorlik faoliyati to'g'risida ma'lumot to'playdi va almashadi. 2020 yilda tadqiqotda 45 davlat ishtirok etdi. O'zining noyob tizimli ishi tufayli GEMni tadbirkorlik fenomeni va uning xalqaro ko'rsatkichlari bo'yicha asosiy global ma'lumot manbai sifatida tan olish mumkin.

Tadbirkorlik ta'limi nuqtai nazaridan ta'lim xizmatlarining barcha darajalarida (ayniqsa maktabda) rivojlanishning zaif darajasini va ijobiy dinamikaning yo'qligini qayd etish mumkin.

Tadbirkorlikni rivojlantirish potentsialini baholash uchun quyidagi individual xususiyatlar qo'llaniladi:

- qulay muhit darajasi yaqin kelajakda (olti oy) biznesni tashkil etish uchun mavjud shart-sharoitlarning jozibadorligini shaxsiy idrok etish asosida aniqlanadi. Faol rivojlanish istiqbollari hissi qanchalik baland bo'lsa, biznes loyihasini boshlash to'g'risida qaror shunchalik tez-tez qabul qilinadi;

- tegishli bilim va ko'nikmalarni egallash darajasi tadbirkorlik kasbi formatini tanlashga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin;

- xavf-xatarga bo'lgan munosabat, muvaffaqiyatsizlik ehtimoli yuqori bo'lishiga qaramay, o'z biznesingizni yaratishga tayyorligi bilan aniqlanishi mumkin;

- mavjud tadbirkorlar (qarindoshlar, tanishlar, ish beruvchilar) bilan shaxsiy tanishish o'zini biznes muhitida amalga oshirishga ishonch va tayyorlikni beradi.

Yoshlarning tadbirkorlik qobiliyatlarini shakllantirish aksariyat mamlakatlar davlat siyosatining muhim yo'nalishi hisoblanadi, chunki yosh tadbirkorlar faollashishi bilan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni barqarorlashtirish uchun shart-sharoit yaratilmoqda, hududning innovatsion rivojlanish sur'atlari oshib bormoqda. O'zbekistonda yoshlar tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va yoshlar tadbirkorligini rag'batlantirish yoshlar siyosatini amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari ro'yxatida ko'rsatilgan.

Tadqiqotlar oliy ta'lim muassasasi rahbariyati va hukumat darajasida tadbirkorlik ta'limini rivojlantirishga yuqori qiziqish mavjudligini tasdiqlaydi. Oliy ta'lim muassasasining yangi missiyasini amalga oshirish va sa'y-harakatlarni yoshlarda tadbirkorlik qobiliyatini rivojlantirishga qaratish mahalliy va davlat darajasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning kuchli innovatsion salohiyatini shakllantiradi. O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan yoshlarning tadbirkorlik tashabbuslarini faol axborot, tashkiliy va moliyaviy qo'llab-quvvatlash universitetlarga ta'lim muhitida tegishli infratuzilmani yaratish masalasiga eng samarali yondashish imkonini beradi.

Xulosa

Bo'lajak mutaxassislarda ta'lim sohasida tadbirkorlik kompetensiyasini rivojlantirish muammosiga xulosa sifatida shuni ta'kidlaymizki, muammoni oqilona hal qilish tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish texnologiyasini qayta ko'rib chiqish va tegishli resurs bazasini ta'minlash sharti bilan mumkin.

Tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim omili, eng muhimi, ularni amaliy hayotga tatbiq etish imkoniyatlari ta'lim tashkiloti va hududiy tadbirkorlik hamjamiyatining sa'y-harakatlarini birlashtirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Носонов А. М. Факторы формирования предпринимательских университетов в России // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 4. DOI: 10.17513/spno.29978 Режим доступа: URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=29978> (дата обращения: 25.10.2022)
2. Лизунов В. В. Роль современных университетов в развитии регионов. Третья миссия университета // Национальные приоритеты России. – 2021. – № 1 (40). – С. 66-75
3. Зиневич О. В., Балмасова Т. А. На пути модернизации: миссия университета в региональном развитии // Профессиональное образование в современном мире. □ 2018. □ Т. 8. □ №3. □ С. 2000–2010.WEF (2009) Global Education Initiative. Educating the Next Wave of Entrepreneurs. Geneva: World Economic Forum
4. Gautam M., Singh K. (2015) Entrepreneurship Education: Concept, Characteristics and Implications for Teacher Education Shaikshik Parisamvad (An International Journal of Education)SPIJE, (Online)Vol. 5, No. 1, pp 21-35
5. Обучение предпринимательству в вузах России и мира: зачем, как и с какими результатами? / Авт. коллектив: П. С. Сорокин, А. Б. Повалко, С. Е. Черненко; Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Институт образования. □ М.: НИУ ВШЭ, 2020. □ 48 с.
7. Аухатшин И. Г. Формирование предпринимательской культуры у студентов технического вуза на основе интегративного подхода: дис. ... канд.пед. наук: 13.00.08. □ Казань, 2020. □ 262 с

8. Зайцева А. С. Поддержка малого и среднего предпринимательства средствами развития предпринимательского образования: дис. ... канд.эк. наук: 08.00.05. □ Москва, 2020. □ 192 с.

9. Аузан А. А. Социокультурные коды в экономическом анализе // Журнал НЭА. □ 2013. □ № 1 (17). □ С. 173–176

10. Burt R. S. (1992) Structural Holes: The Social Structure of Competition. Cambridge, MA: Harvard University

11. Sarasvathy S. D. (2001) Causation and Effectuation: Toward a Theoretical Shift from Economic Inevitability to Entrepreneurial Contingency. Academy of Management Review, vol. 26, no 2, pp. 243–263

12. Global Entrepreneurship Monitor (GEM) - Global tadbirkorlik monitoringi

UDK: [159.9.015](#)

ORCID: 0009-0002-0979-6408

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ИССЛЕДОВАНИИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ДИНАМИКИ

Мирзабдуллаева Дилхумор Эркиновна
PhD, доцент кафедры Педагогики и психологии
Ташкентского международного университета Кимё
dilhumor19@gmail.com

Аннотация: в статье рассматриваются перспективы использования искусственного интеллекта (ИИ) в изучении межличностных отношений и эмоциональной динамики. Ведётся обсуждение о том, как ИИ позволяет углубить анализ социальных взаимодействий и эмоциональных состояний, устраняя ограничения традиционных методов. Рассматриваются также вызовы, связанные с этическими аспектами и защитой данных, и предложены методические рекомендации для исследователей.

Ключевые слова: искусственный интеллект, эмоциональная динамика, человеческие отношения, машинное обучение, анализ данных, биометрия, социальные сети, Узбекистан, межличностные взаимодействия, этика ИИ.

SHAXSLARARO MUNOSABATLAR VA EMOTSIONAL DINAMIKANI O'RGANISHDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya: maqolada shaxslararo munosabatlar va hissiy dinamikani o'rganishda sun'iy intellekt (SI) foydalanish istiqbollari ko'rib chiqiladi. SI an'anaviy usullarning cheklovlarini bartaraf etish orqali ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va hissiy holatlarni tahlil qilishni qanday chuqurlashtirishga imkon berishi haqida munozaralar yuritiladi. Axloqiy jihatlar va ma'lumotlarni himoya qilish bilan bog'liq muammolar ham ko'rib chiqiladi va tadqiqotchilar uchun ko'rsatmalar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, emotsional dinamika, inson munosabatlari, mashinani o'rganish, ma'lumotlar tahlili, biometrika, ijtimoiy tarmoqlar, O'zbekiston, shaxslararo o'zaro ta'sirlar, SI etikasi.

PROSPECTS FOR APPLYING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE STUDY OF INTERPERSONAL RELATIONS AND EMOTIONAL DYNAMICS

Abstract: The article discusses the prospects of using artificial intelligence (AI) in the study of interpersonal relationships and emotional dynamics. There is a discussion on how AI can deepen the analysis of social interactions and emotional states, eliminating the limitations of traditional methods. The challenges related to ethical aspects and data protection are also considered, and methodological recommendations for researchers are proposed.

Keywords: artificial intelligence, emotional dynamics, human relations, machine learning, data analysis, biometrics, social networks, Uzbekistan, interpersonal interactions, AI ethics.

ВВЕДЕНИЕ. Человеческие межличностные отношения и эмоции играют ключевую роль в формировании личности, общества и социальных институтов. Социальные отношения и эмоциональная динамика — это сложные, многогранные процессы, которые традиционно изучались с помощью опросов, интервью и наблюдений. Однако такие методы имеют ограничения, включая субъективность интерпретации и невозможность обработки больших объёмов данных.

Искусственный интеллект (ИИ) становится одним из важнейших инструментов в современных исследованиях, включая изучение человеческих отношений и эмоциональной динамики. Это неудивительно, поскольку технологии ИИ открывают новые горизонты для анализа данных, которые ранее оставались недоступными из-за ограничений традиционных методов. В связи с этим, исследователи все чаще обращаются к ИИ, чтобы выявить закономерности в поведении людей, понять динамику их взаимодействий и прогнозировать эмоциональные состояния. Следует подчеркнуть, что такие подходы находят применение как на уровне индивидуального анализа, так и в рамках изучения коллективных процессов, включая групповые взаимодействия и массовую коммуникацию. Понимание человеческих эмоций и социальных отношений имеет фундаментальное значение для решения множества задач, включая управление конфликтами, улучшение образовательных процессов и повышение качества психологической помощи.

В последние годы применение ИИ в этих сферах стало стремительно расти благодаря развитию машинного обучения, обработки естественного языка (NLP) и анализа больших данных.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Развитие технологий искусственного интеллекта (ИИ) открывает новые горизонты в изучении человеческих отношений и эмоциональной динамики, предлагая инновационные подходы к анализу и моделированию сложных межличностных процессов.

В новой редакции Конституции Республики Узбекистан подчеркивается государственная приверженность поддержке научного и технического прогресса, что

дает основу для устойчивого развития общества. В стране осуществляется активная работа по совершенствованию государственной системы научно-технической информации, что имеет ключевое значение для обеспечения актуальными, достоверными и полными данными процессов принятия как оперативных, так и стратегических решений в сфере науки и инноваций. Эти меры способствуют формированию эффективной национальной инновационной системы и высококачественного информационно-аналитического обслуживания всех ее участников.

В Узбекистане, где вопросы внедрения ИИ активно поддерживаются государством, данное направление получает особую актуальность. Президент Шавкат Мирзиёев утвердил стратегию развития технологий искусственного интеллекта до 2030 года, которая ставит перед страной амбициозные цели: создание благоприятных условий для интеграции ИИ в социальные и экономические сферы, а также вхождение Узбекистана в число ведущих государств мира в данной области[1].

В рамках этой стратегии предусмотрено открытие 10 научных лабораторий, занимающихся исследованиями в области искусственного интеллекта, а также разработка нормативно-правовой базы, создание технической инфраструктуры и реализация проектов в таких ключевых отраслях, как здравоохранение, сельское хозяйство, банковская сфера и энергетика. Эти меры создают уникальные предпосылки для использования ИИ в исследованиях, связанных с психологией и социологией.

Прежде всего, стоит отметить, что одной из наиболее перспективных областей является анализ данных из социальных сетей. Благодаря использованию методов машинного обучения и обработки естественного языка (NLP), исследователи могут изучать текстовые сообщения, выявляя их эмоциональный тон, характер взаимодействий и даже предсказывая возможные изменения в поведении пользователей. Например, в рамках исследования компании Facebook удалось показать, что эмоциональное содержание публикаций способно вызывать «эффект эхо», усиливая позитивные или негативные настроения в сетевом сообществе. Это, несомненно, подчеркивает значимость таких технологий в анализе человеческих эмоций[2].

Искусственный интеллект (ИИ) предоставляет уникальные возможности для исследования человеческого поведения и эмоциональной динамики, формируя новую парадигму анализа межличностных отношений. ИИ играет важную роль в коммуникациях, как в личной, так и в профессиональной среде. Чат-боты и виртуальные ассистенты, такие как Siri или Alexa, становятся посредниками в повседневных разговорах, улучшая доступ к информации и упрощая выполнение задач. Однако существует опасность, что чрезмерное использование ИИ может привести к снижению качества межличностных взаимодействий, так как машины не могут полностью заменить человеческое общение и эмоциональную поддержку[7].

В социальных сетях алгоритмы ИИ формируют взаимодействие с пользователями, предлагая контент на основе их предпочтений и поведения. Это может укрепить социальные связи, но также существует риск создания "эхо-камер", где пользователи видят только ту информацию, которая подтверждает их убеждения.

Кроме того, стоит упомянуть, что обработка текстов и речи становится важнейшим инструментом для оценки эмоционального состояния человека. Современные алгоритмы, такие как модели BERT и GPT, позволяют анализировать тональность сообщений и выделять скрытые эмоциональные сигналы. Например, на основе анализа переписки можно выявить уровень стресса, тревожности или депрессии у пользователя. Это особенно актуально для применения в психологии, медицине и социальной работе, где оперативное выявление проблем может способствовать своевременному оказанию помощи.

Также следует учитывать, что ИИ активно используется для анализа биометрических данных, таких как выражение лица, тон голоса и даже частота сердечных сокращений. Например, технологии, разработанные компанией Affectiva, позволяют определять эмоциональную реакцию человека на аудио- или видеоконтент. Такие решения уже применяются в маркетинговых исследованиях, что подчеркивает их практическую ценность. Более того, интеграция анализа биометрии и текстовых данных в рамках мультимодальных систем позволяет достигать большей точности в оценке эмоциональных состояний, что, безусловно, открывает новые возможности для междисциплинарных исследований.

Важно также отметить, что искусственный интеллект используется для моделирования социальных взаимодействий. Например, агентные модели, основанные на алгоритмах глубокого обучения, позволяют симулировать поведение групп людей в различных сценариях. Исследование, проведенное Университетом Стэнфорда, показало, что такие модели могут предсказывать, как изменения в структуре коммуникации влияют на эффективность командной работы. Это, в свою очередь, может быть полезным для управления группами, разработки образовательных программ и анализа конфликтных ситуаций[3].

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ. Современные алгоритмы машинного обучения позволяют обрабатывать большие массивы данных, анализируя такие аспекты, как эмоциональные реакции, невербальная коммуникация, и особенности взаимодействий между людьми. Эти технологии выявляют скрытые паттерны и закономерности, которые ранее оставались вне поля зрения традиционных методов исследования. Например, ИИ способен моделировать процессы эмоциональной эмпатии, определяя, какие факторы влияют на уровень взаимопонимания между людьми, или прогнозировать изменения в отношениях на основе накопленных данных, помогая предотвратить потенциальные конфликты.

Важным примером является использование ИИ для анализа невербальных сигналов, таких как микровыражения лица, тон голоса, жесты и поза. Алгоритмы компьютерного зрения и обработки естественного языка могут с высокой точностью определять эмоциональные состояния, включая радость, гнев, тревогу или смущение. Это открывает новые возможности для понимания эмоционального интеллекта и развития более эффективных методов эмоциональной регуляции. Например, такие технологии могут быть полезны в образовательных учреждениях, где преподаватели смогут адаптировать свои подходы к обучению, учитывая эмоциональные потребности учащихся, или в сфере психотерапии, где точный анализ эмоциональных состояний поможет в создании персонализированных стратегий лечения.

ИИ также активно применяется в анализе онлайн-коммуникаций, что имеет значимость в условиях цифровизации общества. Алгоритмы могут изучать миллионы взаимодействий в социальных сетях, выявляя тенденции формирования социальных связей, определяя характерные паттерны успешных или проблемных отношений. К примеру, на основе анализа текстовых сообщений и частоты общения можно предсказывать развитие отношений, их стабильность или вероятность разрыва. Это знание используется в разработке систем для предотвращения кризисов в семейной жизни или конфликтах в рабочих коллективах.

Значительный потенциал ИИ проявляется в изучении групповой динамики. Например, в крупных организациях алгоритмы могут анализировать структуры взаимодействия между сотрудниками, выявляя неформальных лидеров, оценивая эффективность командной работы и предсказывая риски возникновения конфликтов[4]. Такие исследования помогают оптимизировать управление персоналом, повышать производительность труда и укреплять организационную культуру.

Внедрение технологий искусственного интеллекта в изучение человеческих отношений и эмоциональной динамики не только расширяет границы научных исследований, но и способствует созданию более гармоничного общества. Это особенно актуально для Узбекистана, который активно развивает инфраструктуру для работы с ИИ и стремится занять лидирующие позиции в данном перспективном направлении. «В условиях модернизации узбекского общества, направленной на формирование успешного, активного и конкурентоспособного индивида, такие технологии становятся важным инструментом, особенно в контексте изменений в образовательной системе»[5]. Они способны адаптировать подходы к обучению, учитывая эмоциональные и когнитивные особенности учащихся, что отвечает стратегическим задачам развития страны.

Применение ИИ имеет большое значение в сфере эмоциональной поддержки. Например, чат-боты с элементами искусственного интеллекта уже используются в качестве виртуальных психологов, предлагая рекомендации по управлению стрессом или тревогой. Виртуальные терапевты, такие как Woebot, предлагают помощь в режиме

льного времени, предоставляя пользователям доступ к психологической поддержке в любое время. ИИ может также использоваться для диагностики и мониторинга психического здоровья, анализируя текстовые и голосовые сообщения пациентов.

Преимущества использования ИИ в терапии включают доступность и удобство, особенно в отдаленных районах или для людей с ограниченными возможностями. Однако ИИ не может полностью заменить человеческих терапевтов, так как ему не хватает эмпатии и способности учитывать контекстуальные нюансы[6].

В Узбекистане, где активно развиваются технологии ИИ, такие инструменты могут стать важным шагом в модернизации системы психосоциальной помощи.

Однако использование ИИ в изучении человеческих отношений сопряжено с определёнными вызовами. Во-первых, возникает вопрос конфиденциальности и защиты персональных данных. Например, анализ эмоций и поведения требует доступа к чувствительной информации, что ставит задачу создания надёжных механизмов защиты и соблюдения этических стандартов. Во-вторых, интерпретация результатов анализа остаётся сложной задачей. Алгоритмы, несмотря на свою точность, не всегда способны учитывать культурные, личностные и контекстуальные особенности взаимодействий, что может приводить к упрощённым выводам.

ВЫВОДЫ. Будущее исследований в данной области связано с развитием гибридных подходов, которые объединяют возможности ИИ и традиционные методы психологического анализа. Например, использование ИИ для предварительной обработки данных, а затем их интерпретации с привлечением экспертов позволит достигать более точных и глубоких выводов. Такой подход может стать основой для создания более эффективных программ диагностики, терапии и профилактики межличностных конфликтов, особенно в странах, таких как Узбекистан, где внедрение ИИ активно поддерживается на государственном уровне.

Искусственный интеллект выступает не только как инструмент анализа, но и как катализатор социальных изменений, способствуя созданию более гармоничного и устойчивого общества.

Учитывая вышеизложенное, можно предложить несколько методических рекомендаций для исследователей. Прежде всего, перед началом работы с искусственным интеллектом важно соблюдать все нормы конфиденциальности и обеспечивать защиту данных. Во-вторых, следует использовать проверенные инструменты, такие как библиотеки Hugging Face Transformers или OpenCV, которые доказали свою эффективность. Кроме того, междисциплинарное сотрудничество между специалистами в области ИИ, социологии и психологии способно значительно повысить качество исследований. Наконец, регулярное обновление знаний и проведение пилотных тестов помогут избежать ошибок и учесть все ограничения используемых технологий.

В заключение следует отметить, что применение искусственного интеллекта в исследовании человеческих отношений и эмоциональной динамики открывает новые горизонты для понимания сложности человеческого взаимодействия. При правильном подходе к решению этических и методологических проблем, эта технология может существенно обогатить наше понимание межличностных отношений и способствовать развитию более эффективных методов психологической помощи и поддержки[7]. Важно продолжать исследования в этом направлении, сохраняя баланс между технологическими инновациями и гуманистическим подходом к пониманию человеческой природы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 14.10.2024 г. № ПП-358
2. Kramer, A. D., Guillory, J. E., Hancock, J. T. (2014). Experimental evidence of massive-scale emotional contagion through social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(24), 8788–8790.
3. Smith, R., Johnson, L., White, K. (2022). Modeling Team Dynamics with Artificial Intelligence: A Stanford Case Study. *Journal of Artificial Social Systems*, 12(3), 134–150.
4. Замилова Р. Р., Аббасханова Г. А. Героизм-высшее проявление самоактуализации своего «Я» // Молодой ученый. – 2020. – №. 37. – С. 163-165.
5. Очилова Фаридахон. Пропаганда здорового образа жизни среди молодежи узбекистана (социально-философский анализ) // Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. 2024. №15. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/propaganda-zdorovogo-obraza-zhizni-sredi-molodezhi-uzbekistana-sotsialno-filosofskiy-analiz> (дата обращения: 13.11.2024).
6. Вислова А. Д. Потенциал психологии интеллекта в контексте моделирования искусственного интеллекта // известия кбнц ран. 2019. №6 (92). Url: <https://cyberleninka.ru/article/n/potentsial-psihologii-intellekta-v-kontekste-modelirovaniya-iskusstvennogo-intellekta> (дата обращения: 13.11.2024).
7. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. 3-е изд. М.: Изд-во Юрайт, 2019. 334 с.
8. Д.Э Мирзабдуллаева, З.Ж. Алиева. [Эмоциональное выгорание педагогов и защита психического здоровья](#) - Ученый XXI века, 2022

UDK: 378.02:54

ORCID ID 0009-0000-0983-4181

TA’LIM TIZIMIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN INTEGRATIV MAQSADLARDA FOYDALANISH

Jumanov Axmadjon Mirzayevich

Qo‘qon davlat pedagogika instituti Kimyo kafedrası dotsenti, p.f.f.d. (PhD).

Xudaberdiyev Jaloldin Xasanovich

Qo‘qon davlat pedagogika instituti Kimyo kafedrası o‘qituvchisi, t.f.f.d.(PhD).

Annotatsiya; Maqolada ta’lim tizimiga innovatsion texnologiya elementlarini kiritish bo‘yicha tavsiya va takliflar keltirilgan. Ta’lim sohasidagi modernizatsiyalashning bosh omili sifatida innovatsion yondashuvlarning o‘rni va ahamiyati ochib berilgan.

Shuningdek, tadqiqot ishining maqsadi OTM “Biologiya” ta’lim yo‘nalishida kimyoni integrativ o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish, talabalarning mustaqil ish faoliyatlari asosida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ularda amaliy hamda kasbiy kompetensiyani shakllantirish iborat.

Tadqiqot metodlari: integrativ bilimlar asosida suhbat, evrestik metod, anketa so‘rovlari, tekshirish metodi, test sinovi asosida amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalari: talabalarning innovatsion texnologiyalar asosida integrativ bilimlarni shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish asosida olib borilgan ishlar pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalar taxlili samarador ekanligini tasdiqladi.

Tayanch so‘z va iboralar: innovatsiya, integratsiya, ta’lim, tarbiya, kimyo o‘qitish, o‘qitishning sifat va samaradorligi, an’anaviy va noan’anaviy o‘qitish usullari va metodlari, pedagogik innovatsiya, pedagogik shaxsning tizimdagi yetakchilik roli, uzluksiz t’lim tizimining dolzarb muammolari.

ИНТЕГРАТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье представлены рекомендации и предложения по внедрению элементов инновационных технологий в систему образования. Раскрыта роль и значение инновационных подходов как главного фактора модернизации в сфере образования.

Также целью исследовательской работы является использование инновационных технологий в интегративном обучении химии в образовательном направлении ВУЗ “биология”, формирование у студентов практической и профессиональной

компетентности посредством развития творческих способностей на основе самостоятельной трудовой деятельности. Методы исследования: беседа на основе интегративных знаний, эвристический метод, анкетные опросы, метод проверки, проведенный на основе тестирования.

Результаты исследования: работа по формированию интегративных знаний, развитию творческих способностей учащихся на основе инновационных технологий педагогическая экспериментальная работа подтвердила эффективность анализа результатов.

Ключевые слова: инновация, интеграция, образование, воспитание, преподавание химии, модернизация, традиционные и нетрадиционные методы, педагогическая инновация, проблемы в непрерывной системе образования, качества и эффективность обучения, о лидерстве педагогической личности в системе образования, актуальные проблемы непрерывного образования.

THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL SYSTEM FOR INTEGRATIVE PURPOSES

The article presents recommendations and suggestions for the introduction of elements of innovative technologies into the education system. The role and importance of innovative approaches as the main factor of modernization in the field of education is revealed. Also, the purpose of the research work is the use of innovative technologies in integrative chemistry teaching in the educational direction of the University “Biology”, the formation of students' practical and professional competence through the development of creative abilities based on independent work. Research methods: conversation based on integrative knowledge, heuristic method, questionnaire surveys, verification method based on testing. Research results: work on the formation of integrative knowledge, the development of creative abilities of students based on innovative technologies pedagogical experimental work has confirmed the effectiveness of the analysis of the results. Conclusion: a favorable condition for the formation of integrative knowledge among students of the educational direction of OTM “biology” is the introduction of innovative technologies into the educational process and makes it possible for them to form professional competencies.

Keywords: innovation, integration, education, teaching chemistry, quality and results of education, methods of traditional and non- traditional teaching, pedagogical innovation, the leading role of pedagogical person in system, the burning problems of permanent education system.

Kirish. Ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalardan integrativ maqsadlarda foydalanish ta’lim samaradorligini oshirish, fanlar o’rtasidagi bog’liqlikni chuqurroq anglash hamda o’quv jarayonini zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish imkonini beradi. Bu jarayonda asosiy e’tibor texnologiyalar yordamida bilimlar integratsiyasiga qaratilgan.

Integratsiya tufayli talabalarda tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirish – bu avlodni fan asosida fikrlashga, tabiat qonunlarini anglashga va hayotiy masalalarni ilmiy yondashuv orqali hal qilishga o‘rgatish. Uning ahamiyati quyidagi asosiy jihatlarida namoyon bo‘ladi:

- Talabalarga tabiat hodisalarini ilmiy yondashuv orqali tushuntirish imkonini beradi.
- Tanqidiy fikrlash va mantiqiy xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.
- Tabiiy qonuniyatlarni tushunishga yordam beradi, ya’ni tabiatni anglashda kimyo, fizika, biologiya va geografiya fanlari integratsiyasidan foydalanish orqali chuqur bilim beriladi.
- Talabalar tabiatning murakkab muvozanat tizimlari va jarayonlarini tushunib, ularning ahamiyatini qadrlay boshlaydilar.
- Amaliy hayotga tatbiq qilish borasida kundalik hayotda duch keladigan muammolarni ilmiy asosda yechishga o‘rgatadi (masalan, energiya tejash, ekologiya muammolari).
- Talabalarni innovatsion g‘oyalar ishlab chiqishga va ilmiy-texnik taraqqiyotga hissa qo‘shishga tayyorlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Hozirgi kunda ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni qo‘llashga bo‘lgan qiziqish va e’tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Bunday bo‘lishining sabablaridan biri shu vaqtgacha ta’lim maqsadlari o‘quvchi-talabalarning faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirib olishlariga qaratilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni ijodiy faollikka, egallanishi lozim bo‘lgan bilimlarni o‘zlari qidirib topishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatishi bilan bog‘liqdir.

Kimyo va biologiyani bog‘lab o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash fanlar o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash, o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish va o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. Bunda asosiy vazifa – tabiiy jarayonlarning kimyoviy va biologik asoslarini tushuntirishda innovatsion metod va vositalarni joriy qilishdir.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonda o‘qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o‘zgartirishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi.

Interfaol usullar ta’lim jarayonida qatnashayotgan har bir o‘quvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish o‘quvchi uchun qiziqarli mashg‘ulotga aylanadi. Interfaol usullar qo‘llanilganda o‘quvchilar o‘qituvchilar yordami va hamkorligida mustaqil ishlash ko‘nikma va malakalariga ega bo‘ladilar. O‘quvchilar yangi bilimlarni ilmiy izlanish, tadqiqotchilik, tajriba-sinovlar o‘tkazish asosida o‘zlashtiradilar. Ilm orqali bilim olish tamoyiliga amal qilinadi. Ta’lim jarayoni qatnashchilari kichik guruhlariga bo‘lingan holda ishlashadi. O‘quv topshiriqlari alohida bir o‘quvchiga emas, balki kichik guruhning barcha a’zolariga beriladi.

Dars jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash talabalarda ilmiy izlanish qiziqishni uyg‘otadi, ijodkorlik va bunyodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada egallangan bilim, ko‘nikma va malakalar amaliy faoliyatda tatbiq etiladi, o‘zlashtirish sifati oshadi. Buning uchun o‘qituvchi mahoratli bo‘lishi va mavzularning mazmuniga qarab darsni to‘g‘ri rejalashtirishi, mashg‘ulot davomida barcha o‘quvchilarni faol va ongli ishlashlariga erishmog‘i lozim. Zero o‘qituvchi-ta’lim islohatining bosh ijrochisidir. Bunda har bir o‘qituvchini qisqa vaqt ichida juda katta miqdordagi axborot to‘plamini o‘zlashtirish, qayta ishlash va amalda qo‘llay olishga o‘rgatish muhim ahamiyatga ega. Uni hal qilishda o‘qituvchiga o‘qitishning an’anaviy usullari bilan birga zamonaviy axborot texnologiyalari, jumladan kompyuterlardan foydalanish yordam beradi. Darsda kompyuterdan foydalanish o‘qitish jarayonini qiziqarli olib borish, har bir o‘quvchiga individual yondashish imkonini beradi. Bunda, birinchidan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng imkoniyatlari orqali talabalarga juda ko‘p bilim, fakt va ma’lumotlarni yetkazish mumkin bo‘ladi. Ikkinchidan, o‘qituvchining innovatsion reja, g‘oya va o‘y-fikrlarini to‘laqonli amalga oshirish yengil va samarali tarzda kechadi. Bunday jarayonlar, ayniqsa, kimyo ta’limida salmoqli o‘rin tutadi[1].

Bunday innovatsion texnologiyalar imkoniyatidan foydalanib o‘qituvchilar tayyorlaydigan oliy ta’lim muassasalarining “Biologiya” ta’lim yo‘nalishida o‘qitiladigan “Kimyo” kursining mazmun va tuzilishi jihatidan takomillashtirishga oid tadqiqotlarda kimyo va biologiya fanlarini o‘zaro bog‘lash orqali amalga oshiriladi [4].

Har ikkala fan yaqin va turdosh bo‘lib ular bir-birini to‘ldiradi va olamning umumiy hamda tabiiy-ilmiy manzarasini shakllantirishda faol ishtirok etadilar. Moddiy olamning ikki turga bo‘linishini hisobga olsak jonsiz va tirik tabiat orasidagi aloqadorlikni ta’minlashda xizmat qiluvchi fanlarning rolini quyidagicha tasavvur qilish mumkin (1-rasm).

“Biologiya” oliy ta’lim yo‘nalishida o‘qitiladigan kimyo va biologiya fanlari bo‘yicha davlat ta’lim standartlari (DTS) va ta’lim mazmunining tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular uchun umumiy bo‘lgan tushunchalar tizimi mavjud:

- 1) modda va uning tarkibiy elementlari;
- 2) hodisa va jarayonlar hamda ularda ishtirok etuvchi moddalarning elementar birliklari;
- 3) jonsiz va jonli tabiatning o‘zaro aloqasini ta’minlovchi moddiy birliklar.

OTM “Biologiya” ta’lim yo‘nalishida “Kimyo” kursini integrativ o‘qitishda an’anaviy o‘qitish metodlardan ma’ruza, namoyish etish, illyustratsiya, laboratoriya ishlarini tashkillash va o‘tkazish, kitob bilan ishlash, suhbat, mashqlar bajarish, noan’anaviy o‘qitish metodlardan “Loyihalar usuli”, “Klaster” “Keys stadi”, “Modulli ta’lim” kolobrativ (ikki tabiiy fanlar aloqadorligi) asosida “Hamkorlikda o‘qitish” kabi ta’lim texnologiyalaridan samarali

“Kimyo” kursining “V guruh bosh gruppachasi elementlari” mavzusiga oid stadi”, “Fosforning kashf etilishi va xossalari” mavzusiga doir “Aqliy hujum”, “Eritmalar” mavzusi bo‘yicha “Modulli ta’lim” kabi interfaol usullari amaliyotga joriy etildi.

Uzluksiz ta’lim tizimida bilim oluvchi va tarbiyalanuvchilarni innovatsion texnologiyalar asosida o‘qitish bilan cheklanib qolmasdan, kelajakda amaliy faoliyatlarida o‘zlari innovatsiya texnologiyalarini muvaffaqiyatli qo‘llashga o‘rgatishni uzviylik va uzluksizlikni ta’minlashning asosiy vazifalaridan biri, deb hisoblaymiz.

Fanlar integratsiyasi evaziga tsivilizatsiyaning eng noyob yutuqlari qo‘lga kiritilmoqda[2].

NATIJA VA MUHOKAMA .

Tadqiqot va uning taxlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhida nazorat uchun olingan guruhlarga nisbatan integrativ takomillashgan “Kimyo” kursiga oid talabalarning nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalari yetarli darajada shakllanganligi va rivojlanganligini ko‘rsatdi.

OTMning tajriba va nazorat guruhlari	2021-2022 yy. O‘rtacha o‘zlashtirish ko‘rsatkichi, (% hisobida)	2022-2023 yy. O‘rtacha o‘zlashtirish ko‘rsatkichi, (% hisobida)	2023-2024 yy O‘rtacha o‘zlashtirish ko‘rsatkichi, (% hisobida)
AnDU (biologiya)	52,2	65,8	66,6
QDPI (biologiya)	69,6	73,2	74,4
NDPI (biologiya)	62	64	68

Demak, tajriba guruhining o‘rtacha o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari 3 o‘quv yilida nazorat guruhlarnikiga nisbatan yuqori ekanligini ko‘rsatdi.

Bu tanlab olingan o‘qitish uslub va ta’lim texnologiyalarining “Kimyo” kursiga oid

tahlili “Kimyo” kursining takomillashtirilgan mazmuni va uni o‘qitish metodikasining

XULOSA. Umuman, ta’lim va tarbiyada inson omili juda muhim komponent bo‘lib, mafkura poligonlarida bo‘shliq bo‘lmasligini ta’minlaydigan qudratli kuch sifatida maydonga chiqishi zarur. Yoshlarning umuminsoniy va milliy qadriyatlar negizidagi dunyoqarashi ilmiy va dunyoviy bilimlar bilan omixtalashtirilganda ko‘zlangan maqsadga erishiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Омонов Ҳ.Т., Мирвоҳидова М.Н. Кимё методологияси ва методикасининг услубий масалалари. Методик қўлланма. –Тошкент: ТДПУ. -2002. – 142б
2. Омонов Ҳ.Т. Оламнинг илмий манзарасини яратишда фанлар интеграцияси ва дифференциациясининг ўрни. //«Таълимда ижтимоий-гуманитар фанлар» журнали, № 3, 2007. – Б.135-138.
3. Хўжаев В.У., Мамаюсупов С., Жуманов А.М. Подготовка будущего учителя химии на основе инновационных технологий. Узлуксиз таълим тизимида математика ва информатика фанларини ўқитишини такомиллаштириш масалалари ”Республика илмий-амалий конференция материаллари.– ҚўқДПИ, Қўқон, 2012. - Б.312-314.
4. Жуманов А. Биология таълим йўналиши учун “Анорганик кимё” курсини такомиллаштирган ҳолда ўқитишнинг айрим масалалари. // «Хоразм Маъмун Академиясининг ахборотномаси» журнали, № 2, 2011. – Б.65-70.
5. А.М. Jumanov, G.M.Raxmatullaeva, G.S.Meliboeva, (2021). Use Of Experience Gained In The Process Of Teaching Chemistry. *The American Journal of Applied Sciences*, 3(04), 27-31.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РКИ В УСЛОВИЯХ
ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ**Тевосян Г.А.**

Преподаватель кафедры Социальных наук Кокандского университета
gayatevosyan@gmail.com
+998901517779

Annotatsiya Ushbu maqolada ta'limni raqamlashtirish sharoitida rus tilini xorijiy til sifatida (RKI) o'qitishning innovatsion usullari ko'rib chiqilgan. Unda Google Classroom, Moodle kabi ta'lim platformalari, Duolingo kabi mobil ilovalar va sun'iy ong (SO) qo'llanilishi tahlil qilingan. Ushbu tadqiqotda raqamlashtirish sharoitida RKI o'qitishning zamonaviy usullari o'rganilgan bo'lib, ularning afzalliklari va kamchiliklari aniqlanadi, shuningdek, kelgusida ularni rivojlantirish va ta'lim jarayoniga integratsiya qilish yo'llari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: rus tili, ta'limni raqamlashtirish, innovatsion usullar, sun'iy ong (SO), mobil ilovalar.

Аннотация В статье рассматриваются инновационные методы преподавания русского языка как иностранного (РКИ) в условиях цифровизации образования. Анализируются использование образовательных платформ (Google Classroom, Moodle), мобильных приложений (Duolingo) и искусственного интеллекта (ИИ). Рассмотрены инновационные методы преподавания РКИ в условиях цифровизации и предприняты попытки выявить их преимущества и недостатки, а также предложить возможные пути их дальнейшего развития и интеграции в образовательный процесс.

Ключевые слова: русский язык как иностранный (РКИ), цифровизация образования, инновационные методы, искусственный интеллект (ИИ), мобильные приложения.

Annotation The article examines innovative methods of teaching Russian as a foreign language (RFL) in the context of education digitalization. It analyzes the use of educational platforms (Google Classroom, Moodle), mobile applications (Duolingo), and artificial intelligence (AI). The study explores innovative approaches in RFL teaching within the digitalization framework, aiming to identify their advantages and disadvantages, as well as to propose potential ways for their further development and integration into the educational process.

Key words: russian as a foreign language (RFL), digitalization of education, innovative methods, artificial intelligence (AI), mobile applications.

ВВЕДЕНИЕ

Цифровизация стала ключевым фактором в трансформации всех сфер жизни, включая образование. В последние годы развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) оказывает значительное влияние на учебный процесс, особенно в преподавании иностранных языков, таких как русский язык как иностранный (РКИ). Традиционные методы обучения постепенно дополняются и заменяются инновационными цифровыми технологиями, что меняет роль преподавателя и позволяет учащимся более активно вовлекаться в образовательный процесс.

Русский язык, являясь одним из наиболее востребованных и изучаемых языков в мире, особенно в странах СНГ, Европе и Азии, требует новых подходов для его эффективного преподавания. Современные методы обучения предполагают создание интерактивной, увлекательной и мотивирующей среды, которая позволяет студентам погружаться в языковую среду и получать практические навыки, необходимые для общения. В этом контексте цифровизация открывает широкие возможности для внедрения инновационных методик преподавания [1].

Применение цифровых технологий в обучении РКИ позволяет решать несколько ключевых задач:

Повышение мотивации студентов за счет использования интерактивных и геймифицированных приложений, а также возможности заниматься в удобное время и в удобном месте.

Персонализация образовательного процесса, позволяющая учитывать индивидуальные особенности и потребности каждого студента, предоставляя ему учебные материалы и задания, соответствующие его уровню знаний и интересам.

Повышение доступности обучения, особенно в условиях дистанционного и гибридного форматов, которые стали востребованными во время пандемии COVID-19 и остаются актуальными до сих пор.

Интеграция языкового обучения с культурным контекстом через использование виртуальной реальности и мультимедийных материалов, что способствует лучшему пониманию культурных аспектов изучаемого языка.

В современном образовательном процессе особое внимание уделяется разработке и внедрению цифровых образовательных ресурсов (ЦОР), которые обеспечивают доступ к широкому спектру учебных материалов и интерактивных упражнений. Такие платформы, как Moodle, Zoom, Google Classroom, активно используются для организации дистанционного обучения, проведения тестирований и мониторинга успеваемости студентов. Эти платформы позволяют преподавателям создавать цифровые курсы, включающие видеоуроки, интерактивные задания и обсуждения в режиме реального времени.

Кроме того, современные мобильные приложения, такие как Duolingo, Memrise и Lingvist, предоставляют учащимся возможность самостоятельно изучать русский язык

удобное для них время. Геймифицированные элементы в таких приложениях помогают удерживать внимание студентов, повышая их вовлеченность в процесс обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Для исследования эффективности инновационных методов преподавания РКИ в условиях цифровизации был использован комплексный подход, включающий несколько этапов и инструментов анализа. Данный подход позволяет оценить влияние цифровых технологий на процесс обучения, выявить наиболее эффективные методы, а также получить обратную связь от участников образовательного процесса.

1. Анализ научной литературы

Первым этапом исследования стал анализ научных публикаций и современных исследований в области цифровизации образования и преподавания русского языка как иностранного. Были рассмотрены статьи, опубликованные в ведущих педагогических журналах, а также исследовательские работы, посвященные использованию цифровых образовательных технологий, мобильных приложений, искусственного интеллекта и технологий виртуальной реальности в учебном процессе. Это позволило выявить ключевые тенденции и современные практики, применяемые в преподавании РКИ.

2. Опросы преподавателей и студентов

Для получения данных о реальных практиках и опыте использования цифровых технологий в преподавании РКИ был проведен опрос среди 20 преподавателей и 120 студентов, изучающих русский язык. Вопросы были разделены на три ключевых блока: использование цифровых образовательных платформ: оценивалось, какие платформы наиболее популярны среди преподавателей и студентов, как часто они используются и какие функции считаются наиболее полезными.

Мобильные приложения и геймифицированные платформы: исследовалось, насколько часто студенты используют такие приложения для самостоятельного изучения языка и какие результаты они получают.

Искусственный интеллект и технологии виртуальной реальности: изучалось восприятие студентов и преподавателей относительно полезности и удобства использования ИИ и VR в учебном процессе.

Анкетирование проводилось онлайн, что позволило охватить респондентов из разных регионов и учебных заведений. Данные были обработаны с использованием методов описательной статистики для анализа мнений и выявления общих тенденций.

3. Практическое тестирование цифровых технологий

На третьем этапе исследования было проведено практическое тестирование различных цифровых инструментов и платформ в учебных группах. Преподаватели внедряли инновационные методы в свои занятия на протяжении одного семестра, а затем оценивали их эффективность. В ходе эксперимента были использованы:

Платформы для онлайн-обучения: Google Classroom, Zoom и Moodle, которые позволяли проводить лекции и семинары в дистанционном формате, а также организовывать обсуждения и тестирования.

Мобильные приложения: студенты активно использовали Duolingo, Memrise и Lingvist для самостоятельного обучения, выполнения домашних заданий и тренировки языковых навыков.

4. Сравнительный анализ результатов

Полученные данные были подвергнуты сравнительному анализу. Результаты опросов, тестирования и интервью позволили оценить, какие из методов показали наибольшую эффективность в улучшении успеваемости и мотивации студентов, а также выявить возможные барьеры и ограничения, связанные с использованием цифровых технологий в преподавании РКИ.

Таким образом, примененный методологический подход позволил не только оценить текущую ситуацию в сфере преподавания РКИ в условиях цифровизации, но и предложил рекомендации для дальнейшего развития и интеграции цифровых образовательных инструментов в процесс обучения.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Результаты исследования подтвердили положительное влияние цифровизации на процесс обучения русскому языку как иностранному. Главным преимуществом, отмеченное преподавателями и студентами, было обусловлено с возможностью использования разнообразных цифровых инструментов, которые делают учебный процесс более интерактивным и доступным. Применение цифровых образовательных платформ, таких как Google Classroom и Moodle, позволяет преподавателям эффективно организовывать учебный процесс в дистанционном и гибридном формате. Студенты отметили удобство этих платформ для доступа к учебным материалам, выполнения заданий и получения обратной связи в режиме реального времени. Согласно исследованию Иванова и Сидорова (2022), использование образовательных платформ позволяет повысить уровень вовлеченности учащихся за счет удобного доступа к учебным материалам и возможности работать в удобное для себя время: мобильные приложения и геймификация. [2]

Мобильные приложения, такие как Duolingo и Memrise, оказывают значительное влияние на мотивацию студентов. Их популярность объясняется использованием геймификационных элементов, таких как очки, уровни и награды, которые стимулируют интерес учащихся и поддерживают их вовлеченность в обучение. Как отмечает Николаева, геймифицированные приложения создают комфортную среду для обучения, помогая студентам улучшить грамматику и лексику, а также регулярно практиковаться в языке вне занятий [3]. Опрос показал, что 90% респондентов использовали такие приложения для самостоятельной практики и отметили положительное влияние на свои знания.

Искусственный интеллект становится все более востребованным инструментом преподавания иностранных языков, включая РКИ. Внедрение ИИ в образовательные процессы открывает новые возможности для автоматизации обратной связи и персонализации обучения. Использование чат-ботов и ИИ-ассистентов помогает студентам практиковать разговорные навыки и совершенствовать произношение. Например, чат-боты могут мгновенно корректировать ошибки в устной и письменной речи, помогая учащимся быстрее улучшать свои навыки. Преподаватели, участвовавшие в опросе, отметили, что системы на базе ИИ, такие как ChatGPT, значительно упрощают организацию учебного процесса и повышают интерес студентов к практике языка. Однако, как утверждает Петрова, использование ИИ в обучении требует тщательной настройки и подготовки преподавателей для создания эффективных сценариев взаимодействия с учащимися [4].

ВЫВОДЫ

Цифровизация образования предоставляет множество возможностей для улучшения преподавания РКИ. Использование современных цифровых инструментов, таких как образовательные платформы, мобильные приложения, ИИ и VR/AR технологии, способствует созданию интерактивного и персонализированного учебного процесса. Это помогает повысить уровень владения языком и сделать обучение более доступным и привлекательным для студентов.

Для дальнейшего повышения эффективности преподавания РКИ важно продолжать интеграцию цифровых технологий в образовательный процесс, а также обеспечивать преподавателям необходимую подготовку и поддержку для успешного использования инновационных методов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бутина Е.А. Цифровизация образовательного пространства: риски и перспективы / Е.А. Бутина // Профессиональное образование в современном мире. 2020. Т. 10. № 2. С. 369-370.
2. Иванов Д., Сидорова Е. Использование образовательных платформ в обучении иностранным языкам // Современные образовательные технологии. — 2022. — С. 40-48.
3. Николаева Е. Мобильные приложения в обучении русскому языку как иностранному: геймификация и мотивация // Педагогика и психология. — 2021. — С. 28-35.
4. Петрова И. Искусственный интеллект в образовательных процессах: перспективы и вызовы // Журнал образовательных инноваций. — 2023. — С. 15-23.

BIOLOGIYA O'QITISH METODIKASIDA TALABALARNING MUSTAQIL
TA'LIM Olishini NAZORAT QILISH USULLARI

Ne'matov Azimxon Hamidjon o'g'li,
Qo'qon davlat pedagogika instituti
1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada biologiya o'qitish metodikasida talabalarning mustaqil ta'lim olishini nazorat qilishning o'ziga xos pedagogik xususiyatlari, metod va vositalari yoritib o'tilgan. Bizga ma'lumki Pedagogika oliy ta'lim talabalarida fanlar yuzasidan puxta bilimga ega bo'lish, ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish maqsadida o'qitishni mustaqil ta'lim olish shakli keng yo'lga qo'yilgan. Mustaqil ta'lim talabalarning o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Chunki mustaqil ta'lim orqali talabalarda shaxsiy mas'uliyat hissi shakllanadi, o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalari rivojlanadi va ularni mutaxassis sifatida faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, biologiya o'quv fanlarining o'qitishning didaktik asoslari, o'qitish shakllari, kasbiy pedagogik faoliyat, pedagogik imkoniyatlari.

**METHODS OF MONITORING INDEPENDENT LEARNING OF STUDENTS
IN BIOLOGY TEACHING METHODOLOGY**

Abstract This article describes the unique pedagogical features, methods and tools of controlling students' independent learning in biology teaching methodology. As we know, in order to gain thorough knowledge of subjects and develop a scientific worldview, the form of independent education of teaching is widely established. Independent education increases the efficiency of students' educational process. Because through independent education, students develop a sense of personal responsibility, develop self-management skills, and prepare them to work as specialists.

Key words: independent education, didactic bases of teaching biological subjects, forms of teaching, professional pedagogical activity, pedagogical possibilities.

**МЕТОДЫ МОНИТОРИНГА САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ
СТУДЕНТОВ ПО МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ**

Аннотация В данной статье освещены уникальные педагогические особенности, методы и средства контроля самостоятельного обучения студентов в методике

преподавания биологии. Как известно, для получения глубоких знаний по предмету развития научного мировоззрения широко распространена форма самостоятельного обучения педагогов. Самостоятельное обучение повышает эффективность образовательного процесса студентов. Потому что посредством самостоятельного образования у студентов развивается чувство личной ответственности, развиваются навыки самоуправления, готовятся к работе в качестве специалистов.

Ключевые слова: самостоятельное образование, дидактические основы преподавания биологических предметов, формы обучения, профессиональная педагогическая деятельность, педагогические возможности.

Kirish

O‘zbekistonda talabalarning mustaqil ta’limini rivojlantirish va ularning ijodiy hamda amaliy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator prezident farmonlari va qarorlari qabul qilingan. Jumladan, 2020 yil 29 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli qaror – ushbu qaror orqali oliy ta’lim muassasalarida ta’limning sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish va talabalarning mustaqil o‘qishini qo‘llab-quvvatlash uchun ko‘plab shart-sharoitlar yaratish vazifalari belgilangan⁹⁵.

Keyingi yillarda pedagog-kadrlar salohiyatini oshirish xususan, bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini takomillashtirishda ta’lim sharoitiga moslash, talabalarning amaliy-kasbiy kompetentligini ilg‘or innovatsion metodlar asosida rivojlantirish pedagogik ta’limda turli tadqiqotlarga asos bo‘lmoqda. Talabalarning mustaqil ta’lim olish muammosi, mustaqil ta’lim olishini faollashtirish, umumkasbiy fanlarni o‘rganishda talabalarning mustaqil faoliyatiga oid ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish yetakchi tadqiqot tushunchalarining mohiyatini, ularning tahlili va sharhlarini ochib beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Pedagogika fanining asoschilaridan biri bulgan, buyuk chex olimi Y.A.Komenskiy inson bilimlarining cheksiz imkoniyatlariga ega ekanligiga ishongan. U dunyoda inson bila olmaydigan xech narsa yuq deb xisoblardi va buni u (inson) uzi, tashki yordamsiz xal qila oladi deb uylagan. Bunga misol tariqasida uning “Buyuk didaktika” asarida quyidagi satrlarni keltirishimiz mumkin: “...autodidaktlarning misollari tabiatga ergashish, inson xamma narsani idrok eta olishini yakkol kursatadi”[2]. Aleksandr Bandura–uning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi mustaqil o‘quv faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bandura “o‘zini-o‘zi samarali boshqarish” nazariyasi orqali talabalarga o‘z o‘quv jarayonini nazorat qilish imkonini yaratadi. [3]. Talabaning mustaqil ishi ma’ruza, amaliy mashg‘ulot, seminar yoki laboratoriya ishlari bo‘yicha vazifa berish jarayonida, o‘qituvchi bilan dars jadvalidan tashqari paytlarda maslahat berish, akademik qarzdorlikni bartaraf etish, topshiriqlar berish, qoldirilgan

⁹⁵ 2020 yil 29 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli qaror

slar bo'yicha topshiriqlar bajarish va kutubxonada ijodiy ishlar bajarish jarayonida a
oshiriladi [4].

O'quv-tarbiya ishlari jarayonida o'quvchi-talaba yoshlarni ijodiy fikrlashga, o'zgaruvchan vaziyatlarga o'rgatish, erkin raqobat asosida faoliyatni tashkil etish hamda ularning amaliy mashg'ulotlarda axborot texnologiyalari, elektron darsliklar va multimedialardan foydalana bilishi muhimdir. Bu esa talabalarda mustaqillik, erkin fikrlashni tarbiyalashni, o'quv faoliyatini tahlil qilishni, istiqbolda kasbiy mahorat orttirish ularning ichki ehtiyojiga aylantirilishini talab etadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim-tarbiya jarayonining bir tizimga solingan ilmiy-nazariy va metodik asoslangan yangi shakl, usul va vositalarining majmuidir. Bunda yangi mazmun, shakl, usul va vosita uyg'unligida maqsad, vazifa, faoliyat va pedagogik natija yaxlitligi ta'minlanadi hamda o'quv maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan o'quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi. Texnologik yondashuv, eng avvalo, tasvirlash emas, balki loyihalashtirilgan natijalarni amalga oshirish imkonini beruvchi amaliy ko'rsatmali tuzilmada o'z ifodasini topadi [5]. Talabalarning mustaqil o'quv qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan metodikalar N. Shodmonova tomonidan o'rganilgan[6]. A. H. Qayumov va I. H. Tog'aevlar tomonidan zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida talabalar mustaqil ta'limini tashkil etishning ilmiy pedagogik nazariyasi va amaliyotining metodik usullari, mustaqil ta'limning turli metodlari va ularni amaliyotda qo'llash yo'llari haqida ilmiy jihatdan asoslab berilgan bo'lib bizni tadqiqot ishimizda metodik manba bo'lib xizmat qiladi [7]. Mualliflar talabalarning mustaqil ravishda ta'lim olishi uchun turli metodlarni taklif qiladilar. Bu metodlar orasida kognitiv faoliyatni rivojlantiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi usullar keltirilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

O'zbekiston va xorijiy ta'lim amaliyotida mustaqil ishlarini tashkil etishda axborot resurslari qator pedagogik yondashuvlar asosida yoritiladi. Mazkur g'oya asosida zamonaviy o'quvchi variativ axborot va ta'lim imkoniyatlari maydonida rivojlanib, o'quv-tarbiya jarayonida ushbu yondashuvlar o'ziga xos vosita, shakl va usullarning uyg'unligida amalga oshiriladi, hamda ularning kompetensiyalarini shakllantirish muammosini samarali hal etadi [8].

Talabalarning mustaqil ishlarining mohiyatiga binoan talabalarning mustaqil ishi butun o'quv jarayonining ajralmas va majburiy qismidir, bu talabalar faoliyatining bir turi bo'lib, o'quv jarayoni bilan belgilanadi. O'quv topshiriqlar esa tegishli faoliyat bilan tavsiflangan o'quv vazifasini bajarayotganda talaba tomonidan amalga oshiriladi. O'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalardan tashqari, ilhom va ijodiy tasavvur; kognitiv muammolarni hal qilish, bilish faolligini, aqliy mustaqillik va ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish uchun zarur bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Talabalarni fanga oid nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakalarini tarkib toptirilishi o'quv rejada berilgan ma'ruza, amaliy, laboratoriya va mustaqil ta'lim soatlarini bajarilishida amalga oshirib boriladi. Talabalar mustaqil ta'lim olish jarayonini rejalashtirish va vaqtni samarali boshqarish

ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari zarur. Bu maqsadda ular uchun kundalik va haftalik rejalarini tuzish tavsiya etiladi. Rejalashtirish ularga bilimlarni bosqichma-bosqich o‘zlashtirishga yordam beradi.

1. Talabalarni axborot manbalaridan foydalanish metodikasi bo‘lib, talabalar turli axborot manbalaridan mustaqil ravishda foydalanishni o‘rganish talab etiladi. Bu manbalarga kitoblar, ilmiy jurnallar, elektron kutubxonalar, onlayn kurslar, axborot platformalar va hokazolar kiradi. Axborot manbalarini tanlashda tanqidiy yondashuv va manbalarning ishonchliligini tekshirish o‘quv jarayonining muhim qismi hisoblanadi.

2. Mustaqil ta‘limda ta‘lim texnologiyalari va onlayn vositalardan foydalanish. Mustaqil ta‘lim jarayonida onlayn platforma va texnologiyalardan foydalanish talabalar uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Moodle, Coursera, EdX, Google Classroom kabi platformalar talabalarga dars materiallarini to‘plash, topshiriqlar bajarish, testlardan o‘tish imkonini beradi.

3. Mustaqil ta‘limda tanqidiy va tahlil qilish ko‘nikmalari. Tanqidiy fikrlash mustaqil ta‘limning muhim elementi hisoblanadi. Talabalarga ma‘lumotlarni tahlil qilish, turli manbalarni taqqoslash, ularning ishonchliligini baholash va xulosalar chiqarish o‘rgatiladi. Bu ularning murakkab muammolarni hal qilishdagi malakasini oshiradi.

Taxlillar va natijalar

Biologiya o‘qitish metodikasida talabalarning mustaqil ta‘lim olishini nazorat qilish usullari bilim va ko‘nikmalarni samarali o‘zlashtirishini ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot jarayonida talabalarning mustaqil ta‘limini nazorat qilishning quyidagi asosiy usullari aniqlab olindi:

test sinovlari: testlar talabalarning bilim darajasini tez va samarali tekshirish imkonini beradi. Biologiya fanida test savollari turli mavzular bo‘yicha talabalarning e‘tiborli bo‘lishini ta‘minlaydi, chunki ular asosiy faktlar va tushunchalarni bilishlari lozim;

muammoli savollar va keys tahlili: muammoli savollar yoki voqealar asosida talabalarning bilimlarini chuqur tekshirish mumkin. Keyinchalik nazariy bilimlarning amaliyotga tatbiq etilishini tushunishlari uchun ularga muammoli holatlar beriladi. Bu usul talabalarning tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

laboratoriya ishlari hisoboti: biologiyada laboratoriya ishlari talabalarga mavzularni amaliy yo‘sinda tushunish imkonini beradi, laboratoriya ishlari hisoboti orqali o‘rgangan bilimlarini qanchalik tushunishi baholanadi;

tadqiqot ishlari va referatlar: talabalarga mustaqil tadqiqot ishlari va referatlar topshirish orqali ularning mustaqil izlanish qobiliyati baholanadi, biologiyada turli biologik mavzu yoki jarayonlar bo‘yicha referat yozish ularning mavzularni chuqur tushunishlariga yordam beradi;

onlayn baholash platformalari va elektron jurnallar: onlayn platformalar yordamida talabalarning biologiya o‘qitish metodikasi fanidan mustaqil ta‘lim topshiriqlarni bajarish faolligi va natijalari kuzatib boriladi.

bahs-munozaralar va taqdimotlar: biologiya o‘qitish metodikasidagi dolzarb mavzular bo‘yicha talabalar orasida bahs-munozaralar o‘tkazish yoki bo‘yicha taqdimotlarni tinglash

qali ularning mavzularni tushunish darajasi baholanadi. Bu usul ularning muloqot qilish fikrini himoya qilish va boshqalar bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi;

kichik guruhda ishlash va o‘zaro baholash: talabalar kichik guruhlarda ishlash orqali birlari bilan muloqot qilishadi va mavzularni kengroq tushunishga erishishadi;

yozma ishlar va esselar: talabalarning mustaqil fikrlashlarini tekshirish uchun yozma ishlar yoki esselar topshirish mumkin. Ularda talabalar biologiya o‘qitish metodikasi mavzulari bo‘yicha o‘z fikrlarini erkin va to‘liq ifoda qiladilar;

jurnal va kundalik baholash: har kunlik mashg‘ulotlar, mashqlar va topshiriqlarni jurnal orqali kuzatib borish talabalarning muntazamlilik va barqarorlik darajasini baholashga yordam beradi. Kundalik baholash orqali har bir talabaning faolligi va mustaqil o‘quv darajasi aniqlanadi.

Xulosa

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, olib borilgan tadqiqot ishi rivojida talabalarni biologiya o‘qitish metodikasida talabalarni mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini tarkib toptirishning metodik tizimini takomillashtirishga oid samarali metod va vositalar aniqlandi. Talabalarda mustaqil ta’lim olish imkonini beruvchi o‘quv topshiriqlar va ularni nazorat qilish usullari aniqlandi. Biologiya o‘qitish metodikasi fanida mustaqil ta’lim olishning samarali jihatlari shundaki, talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash, o‘z ustida mustaqil va ijodiy izlanish ko‘nikmasini tarkib toptirishga zamin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 2020 yil 29 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli qarori
2. Y.A. Komenskiy. Velikaya didaktika / Yan Amos Komenskiy. - M.: YoYo Media, 2012. - 399 s, - 60-bet
3. Manba: Bandura, A. (2007). Social Learning Theory. Prentice Hall
4. B.Sattarov, M. Hamidova. Talabalar mustaqil ishini tashkil etish va o‘tkazish (Metodik tavsiyalar).- Namangan, 2020.- 20 b.
5. K. R. Atabaeva. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ta’lim - tarbiya jarayonidagi ahamiyati / K. R. Atabaeva. - Tekst : neposredstvenniy // Molodoy ucheniy. - 2017. - № 24.1 (158.1). - S. 7-9. - URL: <https://moluch.ru/archive/158/44574/> (data obrasheniya: 08.11.2024
6. N. Shodmonova Ta’lim jarayonida talabalar mustaqilligini rivojlantirish metodlari. Buxoro: BuxDU nashriyoti. – 2020y, - 250b
7. Qayumov, A.H., va I.H. Tog‘aev, (2019). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va talabalar mustaqil ta’limini tashkil etish usullari. Toshkent: Yangiliklar nashriyoti. 2019, -320 b
8. M.Ibodova. Biologiyadan o‘quvchilarning mustaqil ishlarini axborot resurslari vositasida takomillashtirish metodikasi (akademik litseylar misolida) P.f.f.d. dissertatsiya. – T.: 2019y, -157; -67b

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ОНА ТИЛИ ТАЪЛИМИДА УЗВИЙЛИКНИ
ТАЪМИНЛАШДА АЛГОРИТМИК МАШҚЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАРКИБИЙ
ҚИСМЛАРИ**

Ризаева Мафтуна Холмурод қизи

Навоий давлат университети,

Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси. maftuna.rizayeva@icoud.com

Анотация: Ушбу мақолада бошланғич синф она тили таълимида узвийликни таъминлашда алгоритмик машқлардан фойдаланишнинг аҳамияти ва муҳимлиги, уларнинг таркибий қисмлари тўғрисида назарий маълумотлар таҳлил қилинган. Она тили дарсларида алгоритмик машқларни қўллаш ўқувчилар учун мураккаб фикрлаш, мантикий таҳлил қилиш ва тил қоидаларини яхшироқ тушунишга ёрдам беради. Алгоритмик машқлар орқали ўқувчилар бирор жараён ёки топшириқни босқичма-босқич бажаришни ўрганадилар, бу эса уларнинг ўрганиш жараёнини анча самарали қилади.

Калит сўзлар: нутқ, товушларни фарқлаш, таффуз қилиш, она тили таълими, ўзлаштириш, мантикий фикрлаш, нутқий фаолият, ўқув фаолияти ҳам, билув фаолияти, билим, ақлий меҳнат.

**АЛГОРИТМИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ И ИХ КОМПОНЕНТЫ В
ОБЕСПЕЧЕНИИ СВЯЗНОСТИ ОБУЧЕНИЯ РОДНОМУ ЯЗЫКУ В
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические сведения о важности и значимости использования алгоритмических упражнений и их компонентов в обеспечении последовательности в обучении родному языку в начальных классах. Использование алгоритмических упражнений на занятиях родным языком помогает учащимся развивать комплексное мышление, логический анализ и лучшее понимание правил языка. С помощью алгоритмических упражнений учащиеся учатся выполнять процесс или задачу шаг за шагом, что делает их процесс обучения более эффективным.

Ключевые слова: речь, различение звуков, произношение, обучение родному языку, усвоение, логическое мышление, речевая деятельность, учебная деятельность, познавательная деятельность, знания, умственная работа.

ALGORITHMIC EXERCISES AND THEIR COMPONENTS IN ENSURING COHERENCE IN PRIMARY GRADE MOTHER TONGUE EDUCATION

Abstract: This article analyzes the theoretical information on the importance and significance of using algorithmic exercises in ensuring coherence in primary school mother tongue education, as well as their components. The use of algorithmic exercises in mother tongue lessons helps students to develop complex thinking, logical analysis, and a better understanding of language rules. Through algorithmic exercises, students learn to perform a process or task step by step, which makes their learning process more effective.

Key words: speech, distinguishing sounds, pronunciation, mother tongue education, acquisition, logical thinking, speech activity, educational activity, cognitive activity, knowledge, mental work.

Кириш. Тилни ўзлаштиришнинг турли шакллари ва уларга оид фаолият турлари ўзаро алоқадор бўлса-да, улар бир-бирига ижобий ёки салбий таъсир қилади. Болаларнинг мактабга келгунча ҳосил қилган нутқ малакалари – нутқ товушларини фаҳмлаш, уларни талаффуз қилиш, сўзлар маълум бойлигининг мавжудлиги, сўз маъноларини ажрата олиш тажрибасининг аста-секин такомиллаша бориши, гап, тузиш лаёқати, муайян фикрни ўзгаларга етказиш кабилар она тили предметини ўзлаштириш учун манба ҳисобланади.

Она тили таълими болаларнинг мактабгача ҳосил қилинган нутқ тайёргарлиги устига қурилади. Бола мактабга келгунга қадар айрим нутқ товушларини нотўғри эшитиб, нотўғри ўрганган бўлиши мумкин. Шунингдек, ўқувчининг нутқида шева унсурлари ҳам анча топилади. Зеро, ҳар бир ўқувчи шева муайян шароитида яшайди. Булар она тили дарсларида адабий тилни ўқитилишига салбий таъсир қилади. Уларни бартараф этиш орқали она тили таълимининг самарадорлиги оширила борилади [5].

Она тили таълими шароитида ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолиятини кузатиш шу хулосага олиб келдики, маълум мавзуга оид билимлар ўрганилгач, шу назарий билимларга доир, интеллектуал ва амалий топшириқларни бажариш жараёнида болалар хатоларга йўл қўяди. Бу ўқувчиларнинг билимларини ёмонлиги натижаси эмас, балки ўрганилган билимни нутқ фаолиятида қўллаш ўртасида мустаҳкам алоқадорликнинг ҳосил қилинмаганлигидир. Билим ва унинг нутқий фаолиятида қўлланиши ўртасидаги боғлиқлик машқлар қилиш орқали ўргатилади, таъминланади. Машқлар бажартириш саволларга жавоб излаш, топшириқларни бажариш йўллари билан болаларнинг нутқ фаолиятидаги нуқсонлари камайтиради [4].

Анъанавий методика қоидаларига кўра ўқувчилар она тилидан таълим мазмунини ўзлаштиришда қатор босқичларга риоя қилиб, фаолиятни амалга оширади:

1. Мавзу доирасида таъриф, қоида, аниқликларни ўрганиш – бу босқичда ўрганилган билимларни исботлаш, шарҳлаш учун далиллар танқислиги мавжуд бўлиб, ўқувчилар ўзлаштирган мавзуга доир далилларни келтиришга қийналади, олдин

анилган мавзуларга оид далилларни янги мавзуга доир далиллардан фавқулодда олмайди;

2. Билимларга оид далилларни тўплаш ва уларни таҳлил қилиш давом эттирилади, ўрганилган билимларга асосланиб, машқларни бажарилади. Энди болалар таъриф, қоидаларни шарҳлашда етарли далилларни эгаллаб олишган бўлса-да, билимларни янги шароитларга татбиқ қилишда қийналади. Ўз - ўзидан мавзунини ўзлаштиришни давом эттиришга эҳтиёж туғилади. Шу боис биноан яна машқ қилишга вақт ажратилади;

3. Ўрганилган билимларни янги шароитларга татбиқ қилиш малакаларини ривожлантириш. Бу босқичда ўрганилган билимларни нутқий фаолиятда қўллаш ўргатилади;

4. Таъриф, қоидаларни аниқликларни она тили предметида оид кейинги мавзуларни ўрганиш жараёнида давом эттириш босқичи. Санаб ўтилган босқичларнинг барчасида ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолияти тилдан, нутққа қараб бориш тамойилига асосланган, она тили таълими амалга оширилади [4].

Тадқиқот методологияси. Бизнингча, она тили таълимининг самарадорлигини ошириш учун таълимни амалиётдан назарияга қараб ташкил этиш мақбул йўл саналади. Бошланғич синфларда она тили таълимини нутқдан тилга қараб бориш йўли билан ташкил этиш ўқув-тарбия жараёнида ўқувчилар онглилиги, мустақиллиги, фаоллигини таъминлайди.

Нутқдан тилга қараб бориш тамойили дастлаб О.Розиқов изланишларида асосланган эди [4; 5].

Нутқдан тилга қараб бориш тамойилини қандай тушунмоқ керак? Бола ўзини ва ўзгаларни, нарса ва ҳодисаларни сўз воситасида танийди, билиб олади. Улар тўғрисидаги кечинмаларни, ўз фикрини нутқ воситасида юзага чиқаради. Тил ва нутқнинг ўзаро муносабати болалар учун ҳам, катта кишилар учун ҳам умумийлик ва хусусийлик, имконият ва реаллик ўртасидаги муносабатлар шаклида амал қилади [4; 5].

Тил умумийдир. Унинг элементлари онгда тўпланади, асралади ва яшайди. Нутқ хусусийдир. У одамларнинг муносабат, мулоқот, баҳсларида юзага чиқади. Тил ва нутқ ҳодисалари ўртасидаги боғланишларга риоя қилиб, бошланғич синф она тили таълимини “нутқдан тилга” қараб бориш шаклида ташкил этиш мақсадга мувофиқ.

Тил таълимида тайёр матнлар устида ишлаш ва матнни шакллантириш (матн тузиш) она тили ўқитишнинг етакчи усули бўлмоғи шарт. Бу борада Алишер Навоийнинг “Лисонут тайр” достонидаги “Истабон ташхиси хоотири устод, Назм ўқитурким равон бўлсун савод, ” – фикрига амал қилиш зарур [4].

Хотиранинг ташхиси, яъни жонланиши, саводнинг равонлиги-ю, баркамоллиги, тил чечанлиги назмий ва насрий матнлар устида ишлашга кўп жиҳатдан боғлиқ. Турли матнларни таҳлил қилиш, берилган тил далилларини қатнаштириб матн тузиш йўллари билан янги-янги сўзлар, тил қаймоғи саналмиш образли иборалар, турли синтактик қурилмалар билан онгни, тилни бойитиш мумкин [4].

Таҳлил ва натижалар. Нутқдан тилга қараб бориш йўсинида ишлаш ўқувчиларига,

– ўрганилаётган тил ҳодисасига оид далилларни тайёр матнлардан излаб топиш, уларни шарҳлаш, хулосалар чиқаришга;

– матн яратиш ва уни тил жиҳатидан таҳлил қилиш, ўзлари мустақил чиқарган хулосани дарсликдаги таъриф, қоидалар таққослаш;

– айтилган ҳолатларга мос ситуатив нутқ (қарияларнинг ёшларга мурожаати, сотувчи ва харидор диалоги, табиат ҳодисалари, турли нарса-воқеаларни тавсифлаш) тайёрлаш, тайёрланган нутқ - матнни икки ёки ундан ортиқ тил ҳодисаларига кўра таҳлил қилиш;

– бир-биридан ажратилган ҳажмига кичик матнларни мазмуни бўйича бирлаштириб, нисбатан йирикроқ, яхлит яратишга етаклайди. Бундай иш усуллари она тили таълимининг самарадорлигини ошириб, болаларни ижодий ишлашга, ўз фаолияти натижасидан фахрланишга сабаб бўлади. Энг асосийси, бундай усуллар болаларда турли ҳиссиётларни – қизиқиш, рағбатланиш, эмоция ва мотивларни ишга туширади. Қизиқиш, рағбатланиш, эмоция ва мотивларсиз боланинг ўрганиши, билиши мумкин эмас. Улар тафаккур ҳодисаларининг таҳлил ва қайта бирлаштириш, таққослаш ва фарқлаш ажратиш, абстракциялаш ва конкретлаштириш, умумийликда хусусийликни кўриш, хусусийликда умумийликни ажратиш каби ақлий фаолият усуллариининг фаоллантирилади [4; 5].

Таълим шароитида болаларнинг она тилига доир билимларни ўзлаштиришига оид ўқув-билув фаолияти ўта мураккаб, яхлит тизим бўлиб, таркибан, мотив, мақсад, восита, натижадан иборат, аммо яқин-яқингача болаларнинг ўқув-билув фаолияти алоҳида ўрганилмаган эди. Кейинги йилларда болаларнинг ўқув-билув фаолиятини алоҳида ўрганиш мойиллик кучайиб бормоқда. Биз бу ўринда О.Р.Розиқов [4; 5], А.Қ.Ғуломов[6; 7], Б.Р.Адизов [1] каби қатор олимларнинг узоқ йиллар ўтказган тадқиқотларини назарда тутяпмиз. Шу изланиш орасида Б.Р.Адизовнинг илмий-педагогик тадқиқоти алоҳида аҳамиятга молик. У ўқув-билув фаолиятининг умумий қурилишини ўрганди. Унинг таърифига кўра фаолият “...ижтимоий қимматли мотивларига кўра мақсад сари йўналган, ўзига оид воситалар асосида маълум натижа билан якунланадиган хатти - ҳаракатлар тизимидир”. [1; 2].

Муаллифлар ўқув фаолияти ва билув фаолиятини яхлитнинг икки томони сифатида қараймиз. Улар бир нуқтадан чиққан, бир-бирини тўлдирадиган, шу билан бирга, бир-бирини тақозо қиладиган диспарат – бир-бирини инкор қилмайдиган ҳодисалардир. [1]

Ўқув фаолияти ҳам, билув фаолияти ҳам битта ижтимоий ҳодисага – ижтимоий тажрибани ўзлаштиришга дахлдор. Б.Р.Адизов [1; 2]нинг илмий-педагогик изланишида ўқув фаолияти ва билув фаолияти ўртасидаги фарқлар жуда кенг таҳлил қилинган: агар ўқув фаолияти билим, кўникма, малакага йўналган бўлса, билув фаолияти билим, кўникма, малака билан бирга, ижодий фаолият тажрибаси муносабатларини шакллантиришга йўналган. Бинобарин, дастлабки фарқни ўрганиладиган ҳодисалар

чилиги, билув фаолиятининг бойлигида кўрамиз; ўқув фаолиятида ўзлаштириш репродуктив характерда бўлади. Бола ўқитувчи айтган топшириқларни ижро этади, ўқитувчи ва ўртоқлари фаолиятига эргашади. Билув фаолиятида ўзлаштириш маҳсулдор амал қилади. Ўқувчилар ўқитувчи билан ҳамкорликда ўз олдига топшириқлар қўяди, муаммо, топшириқларни мустақил бажаради. Демак, бу фаолият турларининг яна бир фарқи фаолиятнинг амал қилиш характери билан изоҳланади; ўқув фаолиятида бола таълимнинг объекти, билув фаолиятида эса таълимнинг субъекти ролида иштирок этади. Таълимнинг объекти ёки субъекти функцияларида иштирок этиш бу икки хил фаолиятнинг навбатдаги фарқларидир; ўқув фаолияти ва билув фаолияти ўртасидаги яна бир фарқни болаларнинг мустақиллиги даражасида кўрамиз. Билув фаолиятида ўқувчилар мустақиллиги янада юқори даражада бўлади [1, 120-121].

Ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолияти мураккаб ҳодиса бўлиб, ўзига хос таркибий қисмларга эга: мотив, мақсад, восита, натижа.

Мотив ўқув-билув фаолиятини ҳаракатга туширади.

Мақсад – бу олдиндан англаб олинган натижа.

Натижа ўқув-билув фаолияти ихтиёрига ўтгач, воситага айланади.

Ўқувчи ўз ихтиёридаги билим, фаолият усуллари, ақлий меҳнат усуллари у ёки бу муаммони, ўқув топшириғини бажаришда восита вазифасини бажаради [1; 2].

Хулоса. Таълим жараёнида ўқувчилар фаолиятининг икки томони таснифланади: ўқув фаолияти, билув фаолияти. Ўқувчи фаолиятининг ҳар иккала томони учун умумийлик ўрганишдир. Бошқача айтганда, бола ўқув фаолияти воситасида ҳам, билув фаолияти воситасида ҳам ижтимоий тажрибани ўрганади. Шу билан бирга, уларнинг фарқли томонлари ҳам мавжуд. Ўқувчида олдин ўқув фаолияти шаклланади. Шу тўғрисида ўқув фаолиятини генетик жиҳатдан бирламчи деб қараймиз. Билув фаолияти генетик жиҳатдан иккиламчи бўлиб, у ўқувчилар тафаккурига мўлжаллаб ташкил этилади. Ўқувчи билув фаолияти воситасида янги билимларни, фаолият усулларида оид ахборотларни эгаллайди. Фаолиятнинг билув томони янги ахборот, янги фаолият усуллари эгаллаш, ўқув томони билим, фаолият усуллари таниш шароитларда ишлатиш билан изоҳланади. Ўқув-билув фаолиятини ташкил этиш, бошқариш, назорат қилишнинг асосий воситаси ўқув топшириқларидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Адизов Б.Р. Ўқувчиларнинг билув фаолияти. // “Педагогик таълим” журнали. – 2002. 3-сон. -1-12-б.
2. Адизов Б.Р. Бошланғич таълимни ижодий ташкил этишнинг назарий асослари: Пед. фан.док. дисс. автореферати. – Тошкент: 2003.– 44 б.
3. Маҳмудов М.Ҳ. Она тили таълимини эталон воситасида лойиҳалаш // “Ўзбек тили ва адабиёти” журнали. 2002. 1-сон. -51-54-б.

4. Розиков О. Бошланғич синф ўқувчиларида ижодий қобилиятларини ривожлантириш // Таълим жараёнида ўқувчиларнинг ижодий активлигини ривожлантириш. –Т.: Ўқитувчи, 1966. -23-41 б.
5. Розиков О. Ўзбек тилидан дарс типлари. –Т.: Ўқитувчи, 1976. -123 б.
6. Ғуломов А.Қ. Она тили дарсларида ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолиятини активлаштириш. –Т.: Ўқитувчи, 1987. -156 б.
7. Ғуломов А.Қ. Ўзбек мактабларининг IV синфларида она тили дарсларида ўқувчиларнинг мустақил ишлари. Пед. фанл. номз. илм. дараж. олиш учун ёзилган дисс. –Т.: 1975. -189 б.

SIFARTLI TA'LIM JARAYONITASHKIL ETISHDA TARBIYA USULLARINI
TO'G'RI TANLASHNING AHAMIYATI*Raxmankulova Nafisa Xasanovna,**Qo'qon davlat pedagogika instituti**Boshlang'ich ta'lim fakulteti Boshlang'ich ta'lim
nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi**Tel.: +998 91 155 75 00**El. manzil: rakhmankulovanafis@gmail.uz*

Annotatsiya. Pedagogikada o'quv jarayonidagi zamonaviy ta'limning mazmuni umuminsoniy va milliy tajribaning uyg'unligini nazarda tutadi. Pedagogik, pedagogik va rivojlanish maqsadlari talabalarida ma'lum bir individual tartib faoliyati bilan bog'liq omillar tahlil qilinadi. Ta'lim sharoitida juda xilma-xil muammolarni aniq, tezkor va samarali hal qilishda o'quvchilarga ta'sir qilishning muhim vositasi sifatida ta'lim akti va texnologiyalari muhim rol o'ynashi maqolada batafsil muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: universal, ma'naviy qadriyatlar; mehnatsevarlik, faktorizatsiya, mutlaqo toza nutq, martaba tanlash ishlab chiqarish ta'limi, halollik, kamtarlik, individual psixologik xususiyatlar, ijodiy g'oyalar.

**ЗНАЧЕНИЕ ПРАВИЛЬНОГО ВЫБОРА МЕТОДОВ ОБРАЗОВАНИЯ В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ**

Важность современного образования в процессе преподавания педагогики требует соблюдения общемировой и отечественной практики. Цели воспитания, просвещения и развития реализуются только после анализа индивидуальных особенностей. В статье всесторонне освещается, как четко, быстро и эффективно решать различные задачи со студентами в технической и образовательной среде и в условиях педагогического такта.

Ключевые слова и понятия: общечеловеческие и духовные ценности, трудолюбие, фактор, совершенно чистая речь, выбор профессии, производственное образование, честность, скромность, индивидуально-психологическое свойство, творческий подход, педагогический такт, личная ответственность.

**THE IMPORTANCE OF CORRECT CHOICE OF EDUCATIONAL METHODS
IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

The importance of modern teaching in the process of teaching pedagogy requires the conformity of universal and national practice. Educational, educational and developmental objectives are implemented only after the analysis of their individual traits. The article fully describes how to solve the various tasks with the students in the technical and educational environments and the conditions of the pedagogical tactic in a clear, prompt and effective

Keywords: The importance of modern education in the process of teaching pedagogy requires the conformity of universal and national practice. The purpose of education, education and development is carried out only after the analysis of individual characteristics. In this article, we will fully explain the various tasks with students in the technical and educational environment, as well as how to solve the conditions of educational tactics in a clear, fast and effective way.

Kirish

Mustaqil O‘zbekistonda ta’lim tizimini isloh qilish, kadrlar tayyorlash davlat dasturining qabul qilinishi barkamol avlodni yaratish yo‘lidagi birinchi qadamdir. Shaxsni rivojlantirishga erishish har bir jamiyatda amalga oshiriladigan tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi. Bugungi kunda bu boradagi ishlar Respublikamiz davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqida takidlaganidek “Yoshlarimiz haqli ravishda Vatanimizning kelajagi uchun javobgarlikni zimmasiga olishga qodir bo‘lgan, bugungi va ertangi kunimizning xalq etuvchi kuchiga aylanib borayotgani barchamizga g‘urur va iftixor bag‘ishlaydi. Bu sohada olib borayotgan keng miqyosli ishlarimizni, xususan, ta’lim-tarbiya bo‘yicha qabul qilingan umummilliy dasturlarimizni mantiqiy yakuniga yetkazishimiz zarur”⁹⁶.

Tadqiqot usullari

Tadqiqot jarayonida tarixiylik tamoyili, qiyosiy tahlil, tizimlashtirish, tasniflash, muammoviy-xronologik hamda fanlararo yondashuv kabi usullardan foydalanilgan.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Ma’lumki, o‘qitish usullari o‘qituvchining o‘quvchilar bilan muayyan maqsadlarga erishish yo‘lidagi faoliyatidan tarkib topgan pedagogik jarayonni muvofiqlashtiruvchi subyekt bo‘lib, “nimani?”, “kimga?”, “qanday?” va “qancha?” o‘rgatish zarurligi haqidagi masalalarni yechib berishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilish faoliyatlarini faollashtirish, ularning mustaqil, ijodiy fikrlashlari uchun qo‘llaniladigan shakl va usullarni mos ravishda tanlash kelgusida kadrlar tayyorlashni yanada takomillashtirishda o‘z samarasini beradi. Shu sababli o‘qitish ishlarini takomillashtirish borasida ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Boshqa o‘quv predmetlari qatori mehnat ta’limi darslarida ham o‘quvchilar ma’lum hajmdagi bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashlari kerak. Bir qator yetakchi nazariyotchi olimlardan Ya.A.Komenskiy, I.G.Pestalossi, F.A.Disterverg, Dj.Dyui, K.D.Ushinskiy, P.F.Kayerovlar tomonidan ta’lim metodlari rivojlantirilgan va P.P.Blonskiy, S.T.Shaskiy, P.M.Kerjensev, A.K.Gastov, M.M.Rubinshteyn, M.A.Danilov, B.P.Yesipov, M.N.Skatkin, I.Ya.Lerner, Yu.K.Babanskiy, M.Maxmutov, V.P.Bespalkolar tomonidan ta’lim metodlari tadqiq etilgan. Shuningdek, Sh.A.Amonashvili, S.N.Lisenkova, I.P.Volkov, V.F.Shatalov, Ye.N.Ilin, T.I.Gonchareva, I.P.Ivanov, M.Abdurasulov kabi novator o‘qituvchilar tomonidan maktab amaliyotida o‘quvchilarga o‘tiladigan darslarning qiziqarli va samarali bo‘lishiga xizmat qiladigan bir qator o‘ziga xos bo‘lgan o‘qitish usullari ishlab chiqilgan va amalda sinab ko‘rilgan. Mamlakatimiz olimlari, tadqiqotchilari A.Abdugodirov, B.Adizov, K.Zaripov,

⁹⁶ Shavkat Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob halqimiz bilan birga barpo etamiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2016. - 13-bet.

o‘ldoshev, J.Ikromov, B.Mirzahmedov, R.Mavlonova F.Yuzlikayev, N.G‘aybullay, boshqalar tomonidan didaktika hamda xususiy metodikalarda, R.X.Djurayev, X.Ibragimov, P.Magzumov, U.Nishonaliyev, A.Choriyev, N.Shodiyev, A.Xodjaboyevlar va boshqalar esa mehnat va kasb ta‘limi nazariyasi bo‘yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borishgan. Ta‘limda pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha N.Azixxodjayeva, L.V.Golish, I.I.Karimov, N.Muslimov, O.Roziqov, N.Saidahmedov, O‘.Tolipov, J.Tolipova, S.X.Yaminova va boshqalar tomonidan ilmiy-metodik ishlar amalga oshirilgan. Bulardan N.Azixxodjayeva, N.Sayidahmedov, O‘.Tolipov va boshqalar tomonidan ta‘lim jarayonida ta‘lim texnologiyalaridan foydalanishning umumiy didaktik va ba‘zi uslubiy asoslari belgilab berilgan. J.Tolipova tomonidan biologiya darslarida, S.X.Yaminova tomonidan esa informatika darslarida o‘quvchilarning mustaqil rollarni ijro etishlari va ssenariylar tuzish kabi tajribalar atroflicha o‘rganilgan.

Amaliy natijalar va muhokamalar

Talabalarning rivojlanishida o‘quv jarayonining ahamiyati va ta‘siri Ta‘lim nazariyasida o‘qitish (ta‘lim) metodlari asosiy o‘rinni egal-laydi. Pedagogik ensiklopediyada izohlanishicha, ta‘lim metodi o‘qituvchi va o‘quvchining ta‘lim mazmunini o‘zlashtirishga qaratilgan o‘zaro aloqador, ma‘lum ketma-ketlikdagi faoliyati tizimidir. Bundan ko‘rinadiki, ta‘lim metodlari o‘qitishning o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishish usullari hamda o‘quv materialini nazariy va amaliy jihatdan yo‘naltirish yo‘llarini anglatadi. Ya‘ni, ta‘lim metodlari o‘qitish jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining qanday bo‘lishi, o‘qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerak ekanligini hamda shu jarayonda o‘quvchilar qanday ish-harakatlarni bajarishlari kerakligini belgilab beradi. Demak, metod o‘qituvchi va o‘quvchilarning hamkorligida tashkil etilayotgan o‘qitish jarayonida qo‘yilgan maqsadga erishish usullari yig‘indisi hisoblanadi.

Metodlar, jumladan, o‘qitish metodlari bir qancha guruhlariga va nimguruhlariga bo‘linadi. Xususan hozirgi paytda o‘qitish ishlarida og‘zaki bayon etish metodi, ko‘rgazmalilik metodi va amaliy mashg‘ulotlar metodi keng qo‘llanilmoqda. Bunda og‘zaki bayon qilish metodi maktab ta‘lim ti-zimida eng ko‘p qo‘llaniladigan metodlardan bo‘lib, undan barcha o‘quv predmetlari bo‘yicha ta‘limning turli bosqichlarida foydalanish mumkin.

Albatta, ijtimoiy omillar inson shaxsining har tomonlama shakllanishi samarali ta‘sir ko‘rsatadi. Pedagog bolaning muayyan rivojlanish davridagi xususiyatlari, xarakteri va fe‘l-atvorini belgilovchi omillarning hammasi birgalikda ta‘sir ko‘rsatishini bilishi lozim.⁹⁷

Mehnat umuminsoniy, milliy va ma‘naviy qadriyatlar taraqqiyotining negizidir. Ta‘lim jarayonida o‘quvchida fikr uyg‘otish o‘qituvchidan katta kuch va mahoratni talab etadi. To‘g‘ri fikrlash yaratuvchilik demakdir. Shuning uchun ham “... pedagogikada o‘qitish jarayoni ikki tomonlama: o‘quvchi tomonidan bajariladigan o‘quv va o‘qituvchining o‘rgatuvchanlik faoliyati yig‘indisidan iborat. Bu qoidani inkor qilmay, zamonaviy ta‘lim mazmuni umuminsoniy va milliy tajribalar uyg‘unligini taqozo etadi”⁹⁸.

Hozirgi kunda har tomonlama yetuk, barkamol avlodni yetishtirishda mehnat tarbiyasining roli va o‘rni beqiyosdir. Mehnat tarbiyasi shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidir. Shuningdek, bolaning har jihatdan shakllantirish vositasi,

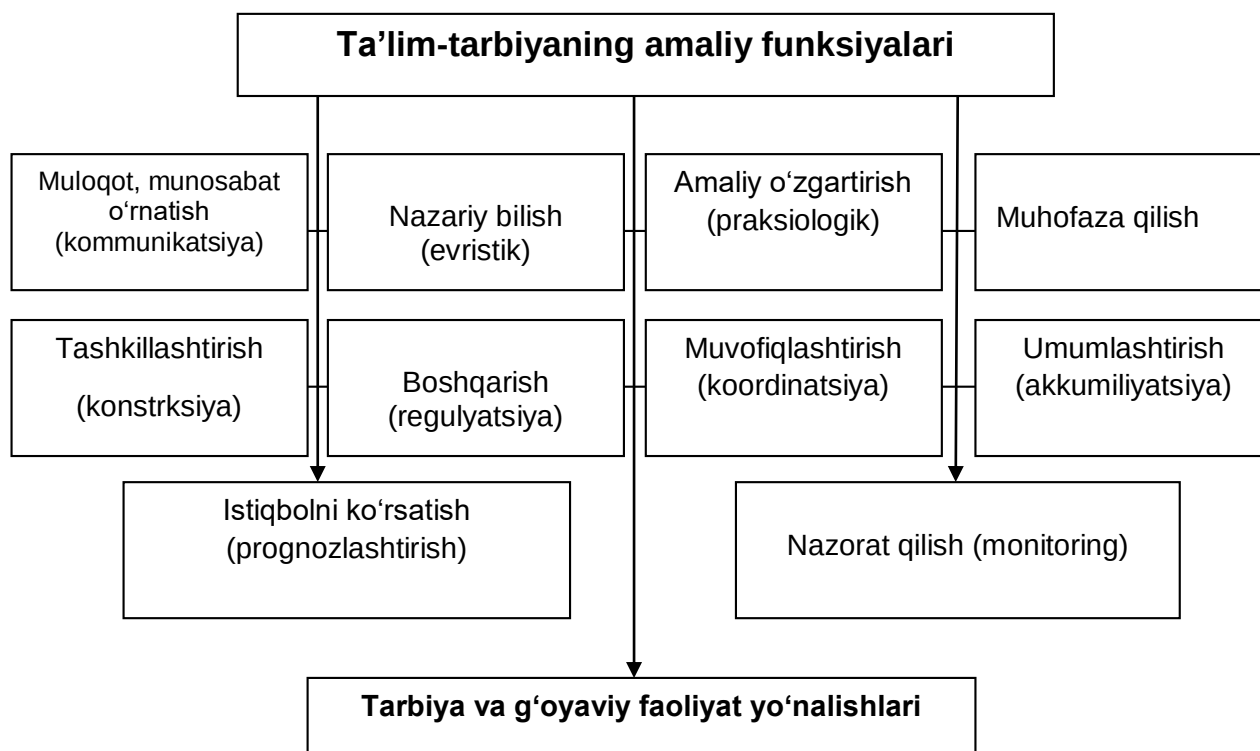
⁹⁷ O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi. Moliya instituti. Mehnat ta‘limi o‘qitish metodikasi, kasb tanlashga yo‘llash. “O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti”, 2014, 148-149 bet

⁹⁸ Nazrulla Boymurodov. Amaliy psixologiya. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2008. - 266-bet.

ing shaxs sifatida ulg‘ayish omili hisoblanadi. Fransuz adibi Anatol Frans: “Eng yaxshi axloqiy va estetik dori - mehnat”,⁹⁹ - degan fikrni o‘z qarashlarida ilgari surgan.

“Shaxs tarbiyasining muhim yo‘nalishi – bu istiqbol g‘oyaviy tarbiyasidir. Bu inson, ongi va tushunchalari tizimida hayot haqida falsafiy, siyosiy, huquqiy, diniy, estetik, axloqiy, badiiy, kasbiy qarashlarni maqsadli shakllantirish jarayonidir. Har qanday tarbiya jarayoni oxir-oqibat, o‘z maqsad va mohiyatiga ko‘ra g‘oyaviy tarbiyadir.

Bu bolaning dunyo haqidagi, olamning rivojlanish qonuniyatlari, insoniy munosabatlar borasidagi o‘ziga xosliklar, axloq tamoyillari, go‘zallik haqidagi tushunchalarini kengaytirishga xizmat qiladi. Bu – tom ma’noda mafkuraviy tarbiyaning asosi, poydevoridir. Shuning uchun mafkurasiz inso, mafkurasiz guruh, millat, xalq, jamiyat bo‘lishi mumkin emas”¹⁰⁰.

Aslida tarbiya o‘zi nima? Ilmiy jihatdan qanday tariflanadi? Mazkur savolga quyidagi javob berish mumkin. Pedagogika - **tarbiya haqidagi fandir**. Bu ta’rif pedagogikaga ko‘p asrlar oldin berilgan bo‘lib, ma’lum ma’noda an’anaviy ta’rif deyish mumkin. Afsuski, mazkur tarif bugungi kun talabiga to‘liq javob bera olmaydi. Sababi, qator hollarda chalkashlikka olib keladi, fanning ta’sir doirasini toraytiradi. Gap shundaki, pedagogika fanida “**tarbiya**” atamasining o‘zi turlicha izohlanadi: “1) keng ijtimoiy - insonga o‘rab turgan ijtimoiy muhit ta’siri; 2) keng pedagogik - o‘quv tarbiya jarayonini butunlay qamrab oladigan maqsadli faoliyat; 3) tor pedagogik — tarbiya deganda maxsus tarbiyaviy ishlar tushuniladi; 4) birmuncha torroq - tarbiyaviy kuch yo‘naltirilgan maydoncha, masalan, vatanparvarlikni tarbiyalash (axloqiy tarbiya), badiiy tasavvurlarini shakllantirish (nafosat tarbiyasi) tushuniladi - (Yu.K.Babanskiy). Pedagogika ta’lim haqidagi yagona fan sifatida

⁹⁹ Nazrulla Boymurodov. Amaliy psixologiya. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2008. - 266-bet.

¹⁰⁰ O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi Moliya instituti. Umumiy pedagogika. “Iqtisod-moliya”, T.. 2015, 27-bet

ni e’tirof etiladi, bu fan vakillari u yoki bu ta’limiy faoliyat bilan shug‘ullana
(V.V.Krayevskiy).”¹⁰¹

Shuning uchun pedagogika yo‘nalishini ta’lim va tarbiya haqidagi fan sifatida talqin qilish to‘g‘ri bo‘ladi. Bu maqsadga muvofiq shaxs shakllanishining 2 qanotini anglatadi. Bularni hisobga olgan holda, aniqroq ta’rif quyidagicha bo‘ladi: Pedagogika-bu shaxsni qasddan shakllantirish haqidagi fan.

Ijtimoiy muhitda shaxsni shakllantirishda irsiyat, avtonomiya, mehnat faoliyati, shaxsning shaxsiy faoliyati, o‘z-o‘zini tarbiyalash va boshqalar kabi omillar., ta’lim xodimlariga bo‘ysunadigan, katta imkoniyatlarga ega. Ilm-fan bo‘yicha taklif qilingan ta’rif fanning pozitsiyasini kamaytirmaydi, aksincha, bir qator afzalliklarni qo‘shadi, masalan,

Avvalo, ta’lim faoliyatining roli shaxsni rivojlantirish va tiklash omillari (irsiyat, atrof-muhit va boshqalar) bilan belgilanadi. u () va () o‘rtasida belgilanadi.;

Ikkinchidan, u ta’lim va tarbiyaning ta’lim jarayoni sifatidagi ahamiyatini muvozanatlashtiradi;

Uchinchidan, "tarbiya" atamasi uning qanday ma’noda ishlatilishini (tor yoki keng) ko‘rsatish zarurligini bostiradi.

Barkamol insoniy tuyg‘uga ega bo‘lgan shaxsni shakllantirish masalasi sotsiologiya, falsafa, psixologiya, etika va boshqa ko‘plab fanlarning butun fanlari bilan shug‘ullanadi. Agar sotsiologiya tarbiyani ijtimoiy rivojlanish omili deb hisoblasa, psixologiya tarbiyani shaxsning aqliy rivojlanishi vositasi sifatida anglatadi. Etika ta’lim masalalarida axloqiy taraqqiyot nuqtayi nazaridan talqin etiladi. Ta’riflangan sohalardan farqli o‘laroq, pedagogika o‘rganish ob’ekti sifatida shaxsni shakllantirishning ichki tabiatini o‘rganadi, uning tuzilishini aniqlaydi, qonunlarni ishlab chiqadi, ta’lim va tarbiya faoliyati texnikasini loyihalashtiradi.

Ta’lim paradigmasi, ilmiy faoliyat modeli sifatida, bir tomondan, ta’limdagi fanlararo tadqiqotlarning nufuzi oshganligini, ta’lim fanining integratsiyalashgan funktsiyasining oshganligini ko‘rsatsa, boshqa tomondan, ta’lim qonunchiligini uning predmeti sifatida qabul qilish nazariy bilimlarni oshirish vazifasini ilgari surdi. pedagogikaning yagona soha sifatidagi mavqei va maqomini aniqlashtirish.

Jamiyat-bu ijtimoiy-ruhiy muhit bo‘lib, unda inson hiotpatining asosiy qismi uning tafakkuri orqali o‘tadi va atrof-muhitga munosabat shakllanadi. Ular orasida mehnatsevarlik tushunchasini, omil adolat, mehr-oqibat tushunchalarini tarbiyalaydigan, turli millat va diniy e’tiqoddagi odamlarni do‘stlik va hamjihatlik, o‘zaro manfaat asosida birgalikda ishlashga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishga undaydigan ishchi guruh jamiyat ruhidir. sog‘lom ma’naviy muhit.

Inson faoliyatining eng asosiy turlari mehnat, atrof-muhitni o‘zlashtirish va qurilish orqali ham ijtimoiy, ham shaxsiy ehtiyojlarni qondiradi. Shuning uchun mehnat murakkab ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi va talqin etiladi.

Biz bilamizki, ta’lim muassasalari ishining maqsadlari bir - birini belgilaydi va bir-biri bilan chambarchas bog‘liq maqsadlarni-ta’lim, ta’lim va rivojlanish maqsadlarini nazarda tutadi.

Dars berish metodlarining samaradorligi haqida fikr yuritilar ekan, o‘qituvchining

¹⁰¹ O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi Moliya instituti. Umumiy pedagogika. "Iqtisod-moliya", T.. 2015, 38-bet

ksiy sifatlaridan uning ilmiy-uslubiy tayyorgarlii darajasini ajratib bo‘lmaydi¹⁰².

Bizga ma’lumki, o‘quvchi bilish faoliyatining subyekti sanaladi. O‘quvchining bilish faolligi uning bilish jarayonidagi intellektual mulohazasida, mutaxassislik fanlari bo‘yicha umumiy va alohida topshiriqlarni bajarishida namoyon bo‘ladi. Bu xususiyatlar o‘quvchilarning faqatgina yuqori darajadagi bilim olishini kafolatlab qolmay, balki uning hayotiy faoliyati, ya’ni o‘quvchi shaxsining shakllanishi, uning amaliyotga, hayotga bo‘lgan faol munosabati uchun xarakterlidir¹⁰³.

So‘zlash ohangi nutq madaniyatining muhim omilidir. Sekin, ravon so‘zlash ohangi har qanday fikrni isbot qilishda yordam beradi, ilbatta, serjahlilik, asabiylik esa kishida salbiy ta’sirlarni keltirib chiqaradi. Darsda juda qattiq yoki haddan tashkari past ovozda gapirish yaramaydi”¹⁰⁴.

“Nosiriddin Tusiy o‘zining “O‘qituvchilarni tarbiyalash to‘g‘risida” asarida shunday deydi: O‘qituvchi munozaralarni olib borishda isbot qilishni bilishi, o‘z fikrlarining to‘g‘riligiga ishonishi, nutqi esa mutlaqo toza, jumalari mantiqiy ifodalanadigan bo‘lishi lozim. O‘qituvchi nutqi hech qachon va hech qayerda zaharxandalik, qo‘pol yoki qattiq bo‘lishi mumkin emas. Dars paytida o‘qituvchining o‘zini tuta olmasligi ishni buzishi mumkin”¹⁰⁵.

Odatda qobiliyat insonga shaxsning barcha individual psixologik xususiyatlari kabi tabiat tomonidan tug‘ma ravishda, tayyor holda berilmaydi, balki hayot davomida va faoliyat jarayonida shakllanadi. Ilmiy-psixologik tadqiqotlarda qobiliyatning tug‘maligi nazariyasini inkor etib, uning noma’lum tabiiy omillar tomonidan azaliy belgilanishi tug‘risidagi tasavvurlarga qattiq zarba beriladi. Lekin odatda har bir odam o‘zining faqat ehtiyojlari va qiziqishlari jihatidan bir-biridan farq qilmay, balki qobiliyatlari, iste’dodlari jihatdan ham farq qiladi. O‘qituvchi yoki ota-ona bolalarni kuzatar ekan, bu bola ko‘proq mana bu sohaga qobiliyatli yoki u bu kasbga qobiliyati sustroq deb mulohaza qiladilar¹⁰⁶.

Ammo insonning mehnat faoliyati davomida uning rang-barang iste’dodi va qobiliyatlari ham namoyon bo‘ladi va bu nomuvofiqlik fan, texnika, san’at, ijtimoiy-siyosiy va umumiy barcha sohalarida namoyon bo‘ladi. Ba’zi odamlarning mehnati, ayniqsa samarali, tez va muvaffaqiyatli, boshqalari esa, aksincha, samarasiz, sifatsiz, ijodiy va ilmiy misollar keltira olmaydi. Bu shuni anglatadiki, har bir talabaning individual dunyosi va xarakteri individual ravishda olijanobdir.

Yosh avlodni tarbiyalashda har bir o‘qituvchi-o‘qituvchiga bugungi kun talabidan kelib chiqqan holda ta’lim va dars jarayonini to‘laqonli tashkil etish vazifasi yuklatilgan.

Mazmuni sayoz, aniqlikdan chetga chiqadigan va o‘ziga xos ahamiyat va bilim darajasiga ega bo‘lgan ma’lumotlar bilan ishlashning eskirgan ko‘rinishi zaiflashadi va o‘qituvchilar buni

¹⁰² Tojiboeva D., Yo‘ldoshev A. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi. – T.: “Aloqachi”, 2009. - 35-bet.

¹⁰³ Avazboyev A.I., Ismadiyarov Y.U. Kasbiy pedagogika. – T.: Cho‘lpon nomidagi NMIU, 2014. - 297-bet.

¹⁰⁴ Karimov I. Mehnat ta’limi o‘qitish texnologiyasi. O‘quv-uslubiy qo‘llanma.-T., Nizomiy nomidagi TDPU Rizografida nashr qilingan, 2013 - 19-bet. Kirill alifbosida

¹⁰⁵ Haydarov F., Xalilova N. Psixologiya fanlarini o‘qitish metodikasi. – T.: “Aloqachi”, 2007. - 16-bet.

¹⁰⁶ Nazrulla Boymurodov. Amaliy psixologiya. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2008. - 253-bet.

talabalarga etkazishga chek qo‘yish vaqti kelganligini tushunishlari kerak.. Sinovlar javobgarlik, qat’iylik va chet tillarini o‘zlashtirish doimiy va yuqori darajada bo‘lishi kerak. Shundagina mamlakat kelajagi, mamlakat poydevori ishonchli qo‘llarda deb baholanadi.

Yuqoridagilardan nafaqat o‘quv jarayonida bilim, ko‘nikma va malakalarni berish, balki o‘quvchilarni bo‘linmas holatda tarbiyalash muammolarini ham unutmaslik kerak. O‘qituvchi sinfga jadval bo‘yicha kirganda, uning frontdagi ishi nafaqat o‘quv dasturida ko‘rsatilgan talablarga javob berishi, balki keyingi pedagogik tushunchalarni ham berishi va o‘zining shaxsiy namunasi bo‘lishi kerak.

Ajdodlar merosi muammosi, uning ahamiyati, yoshlarga etkazish massasi, talabalarni qabul qilishning past darajasi, davlatning bugungi yuqori notada yana ta’lim sifatini pasaytirishga sustligi, hozirgi muammoning sifati davom etmoqda.mavjud.Bu qandaydir kichik, ammo o‘quv jarayoni uchun tezda echim topish kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shavkat Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini mard va olijanob halqimiz bilan birga barpo etamiz. – T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2016.
2. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. Nodir va dono fikrlar. – T.: "O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti, 2004.
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi Moliya instituti. Umumiy pedagogika. “Iqtisod-moliya”, T.. 2015.
4. Karimov I. Mehnat ta’limi o‘qitish texnologiyasi. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. - T.: 2013.
5. Tojiboeva D., Yo‘ldoshev A. Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi. – T.: “Aloqachi”, 2009.
6. Avazboev A.I., Ismadiyarov Y.U. Kasbiy pedagogika. – T.: CHo‘lpon nomidagi NMIU, 2014.
7. Boymurodov N. Amaliy psixologiya. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2008.
8. Haydarov F., Xalilova N. Psixologiya fanlarini o‘qitish metodikasi. – T.: “Aloqachi”, 2007. (manbani lotin alifbosida ko‘rsating)
9. Ibragimov X., Abdullaeva SH. Pedagogika nazariyasi. - T.: “Fan va texnologiya”, 2008.

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA HARBIY-VATANPARVARLIK FAZILATINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK MODEL

X.Y.Mirzakarimov.

Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish institutining Farg'ona filiali o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarni vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning konsepsiyasi va koseptual modeli haqidagi ma'lumotlar berilgan

Kalit so'zlar: Konsepsiya, konseptual model, maqsadli-motvatsion komponent, konseptual-metodologik komponent, natijaviy-baholash komponenti.

ДИДАКТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЙ ДОСТОИНСТВА У СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА.

Аннотация. В данной статье представлена информация о понятии и концептуальной модели совершенствования методики развития патриотических качеств студентов.

Ключевые слова: Концепция, концептуальная модель, целемотивационный компонент, концептуально-методологический компонент, результативно-оценочный компонент.

DIDACTIC MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF MILITARY PATRIOTIC DIGNITY IN STUDENTS BASED ON AN INNOVATION APPROACH.

Annotation. This article provides information on the concept and conceptual model for improving the methodology for developing patriotic qualities of students.

Key words: Concept, conceptual model, goal-motivational component, conceptual-methodological component, result-evaluation component.

Innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishning asosiy maqsadi va ko'zlangan natijasiga erishish uchun biz tadqiqotning konseptual g'oyalari asosida metodik modelni yaratishni nazarda tutadigan pedagogik modellashtirishga tayandik.

Mamlakatimiz pedagog olimlarining innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlarini, ta'lim tizimidagi mahalliy va

ijiy tajribalarni, bo‘lajak mutaxassislarni maxsus kasbiy tayyorlash bilan shug‘ullana o‘qituvchilar bilan maqsadli suhbatlarni tahlil qilish asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish bo‘yicha maxsus konsepsiya rivojlantirildi.

Konsepsiya quyidagi pedagogik tarkibiy qismlarning mohiyatini aniqlash bilan bog‘liq asosiy nuqtai nazar va talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish usullarini aks ettiradi: Maqsadli-motivatsion, koseptual-metodolgik, nazorat-baholash, refleksiv-tuzatish.

Maqsadli-motivatsion komponent – Ish beruvchi, ta‘lim yo‘nalishlari va mutaxassislarning malaka talablari, oliy ta‘limning kredit-modul tizimi talablaridan kelib chiqqan xolda innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishga qaratilgan dastlabki tizimini tashkil etuvchi tarkibiy qismidir.

Tadqiqotni muvaffaqiyatli amalga oshirishda ilgari surilayotgan konsepsiyaning ushbu komponenti, jamiyatdagi bugungi ijtimoiy buyurtmaning mavjudligi, ehtiyojning ko‘lami qay darajada ekanligi, bugungi ijtimoiy-mafkuraviy jarayonlarning hususiyatlaridan kelib chiqqanligini aniqlashtiradi. Bu borada ijtimoiy buyurma 2023 - 2027-yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish konsepsiyasi talabidan kelib chiqadi. “Bugungi globallashuv va keskin raqobat davrida, dunyoning turli burchaklarida, jumladan, mintaqamizda yuz berayotgan qurolli mojarolar va qarama-qarshiliklar, yangi tahdid va xatarlar oldimizga kechiktirib bo‘lmaydigan dolzarb vazifalarni qo‘ymoqda.

Aynan shunday sharoitda mamlakatimiz yoshlarini vatanparvarlik, shu jumladan, harbiy-vatanparvarlik, yuksak ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning ongiga tinchlik va totuvlikni ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylash zarurligini chuqur singdirish, “Xalq va armiya - bir tanu, bir jondir!” degan ezgu g‘oya asosida yoshlar tarbiyasiga mas‘ul vazirlik va idoralarning kuch va imkoniyatlarini bir g‘oya, bir maqsad asosida birlashtirish talab etilmoqda.”¹⁰⁷

Konsepsiyaning konseptual-metodologik komponenti, tadqiqotni muvaffaqiyatli amalga oshirishda zarur bo‘ladigan omillarni aniqlashtiradi va bizning fikrimizcha ushbu komponentning muhim tarkibiy qismlari sifatida tadqiqot maqsadini amalga oshirishdagi pedagogik shart-sharoitlar (tashkiliy-pedagogik, didaktik, psixologik omillar), uni amlga oshirishdagi metodologik yondoshuv (tizimli, kompetentli, faoliyatli, shaxsga yo‘naltirilgan), uni shakllatiruvchi jarayon (ta‘limning shakl va uslublari, ta‘limning ta‘minoti), tadqiqotni bajarish me‘zonlari va darajalarini prognostik tahlil qilish va amalga oshirishdan iborat.

Olimlarning nuqtai-nazarini har tomonlama tahlil qilar ekanmiz, o‘qituvchi fundamental va innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish va tartibga soluvchi vazifasini bajaradigan gumanistik ideallarga asoslangan qiymat yo‘nalishlarini tanlash qobiliyatlarini shakllantirishga yo‘naltiradi.

¹⁰⁷ Vazirlar Mahkamasining 2023 yil 29 iyundagi 267-son qaroriga asosn tasdiqlangan “2023 - 2027 yillarda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish konsepsiyasi.” 1-bob. Umumiy qoidalar

O‘qituvchining asosiy vazifasi bo‘lajak mutaxassisni “Hayot uchun” standart bilan to‘plami bilan emas, balki bilimlarni qo‘llash, uni mustaqil ravishda olish, jamoada ishlash qobiliyatini shakllantirish, “Men – konsepsiya”ni va “Men va biz” pozitsiyasini standart bilimlar to‘plami bilan jihozlash, balki bilimlarni qo‘llash uchun barqaror ijobiy ehtiyojni yaratish hisob‘lanadi.¹⁰⁸

M.M. Potashnik va P.I. Pidkasistiyning takidlashicha, insonning har qanday faoliyati ushbu faoliyatdan oldin ijobiy natijaga muhtoj bo‘lib, unga erishish uchun jismoniy va ma‘naviy xarakterlar ma‘lum darajada muvaffaqiyatga erishish uchun yo‘naltiriladi¹⁰⁹.

Konsepsiyaning maqsadi – faoliyat natijasini baholashda eng muhim ko‘rsatkich bo‘lib, sifatli tavsiflangan va iloji bo‘lsa, to‘g‘ri miqdoriy loyihalashtirilgan modelning yutuqlarini aks ettiradi.

Olib borilgan tadqiqotlar tahlili va o‘quv faoliyatini psixologik tahlil qilish natijasida tadqiqotchilar (V.M.Munilov, V.R. Zinchenko, G.I. Shchukina) uning yanada parchalanishi, farqlanishi zarurligi to‘g‘risida xulosaga kelishadi. Shuning uchun innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish jarayonida muhim o‘rin egallashga qaratilgan oraliq maqsadlarni belgilash bilan shug‘ullanadi. Bu natijalarga erishish (masalan, oraliq nazorat va monitoringni amalga oshirish, mavjud muammolar bo‘yicha yechimlarni taklif qilish va boshqalar), uni amalga oshirish kundalik hayotda ham, mustaqil fikrlash, kreativ munosabatlarda ham muammolarni tahlil qilish va hal qilishga tayyorligini aks ettiradi.¹¹⁰

Mazkur tadqiqotda maqsad motivni aniqlaydi hamda innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishga kerakli darajada yordam beradi. Maqsad yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimini takomillashtirish jarayonida tizimni shakllantirish funksiyasini bajaradi, bu kasbning yangiligini o‘rganishda, nufuzli oliy kasbiy pedagogik ma‘lumot olishda ifodalanadi. Kasbni ongli ravishda tanlashning ijobiy motivlari – bu talabalarda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimini takomillashtirishga bo‘lgan istagning rivojlantirishga asoslangan: ya‘ni “Men – bo‘lajak mutaxassisman.”

Ma‘lumki, kreativ qiziqish ma‘lum miqdorda shakllanadi va ta‘limning ichki motivatsiyasi hisob‘lanadi. O‘qituvchi o‘quv ishlarini bajaradigan har bir talabaning maqsadlari o‘quv faoliyati maqsadlariga mos kelishini ta‘minlashi zarur hisob‘lanadi.

Innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish kasbiy ahamiyatga molik maqsadlarning motivlari va qadriyatlarini bilish o‘quv jarayonida samarali

¹⁰⁸ X.Z. Odiljonova. “Men” Konsepsiyasiga yondashuvlarning o‘ziga xosligi. Journal of Pedagogy and psychology in modern education, Vol. 4 No.1 (2024)

¹⁰⁹ <http://library.ziyouet.uz/uz/book/126326>

¹¹⁰ F.B. Toxirov. Malaka oshirish tinglovchilarining kreativ yondashuv asosida axborotlar bilan ishlash kompetentligini rivojlantirish tamoyillari. Научные исследования и общественные проблемы. Научный журнал. <https://wordlyknowledge.uz>

...sir ko‘rsatishga imkon beradi va kasbni muvaffaqiyatli o‘zlashtirishni ta‘minlaydi. Innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish, shaxsiy va kasbiy rivojlanishi motivlar faolligining namoyon bo‘lishi: qiziqish va yutuqlar, qiziqishning kelajakdagi kasbning kreativ muammolarini hal qilishga tayyorligi va qobiliyatiga rivojlanishi tufayli amalga oshiriladi.

Zamonaviy, ijtimoiy-kasbiy faoliyatga yo‘naltirish; umumiy madaniy va huquqiy darajaga intilish; har xil turdagi motivlarni qo‘llab-quvvatlash sifatida mutaxassislik bo‘yicha mustaqil ravishda yangi bilim va ko‘nikmalarni egallash qobiliyati, innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisob‘lanadi.¹¹¹

Binobarin, motivatsion-qiymatli tayyorlik – bu talabani muayyan sharoitiga, uning ichki holatiga qarab aniqlanadi. Motivlar, qadriyatlar, mavzu pozitsiyasi, tayyorgarlik darajasining rivojlanishini ta‘minlash innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish modelining barcha boshqa tarkibiy qismlarini amalga oshirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishni, ijtimoiy-huquqiy va maxsus kasbiy harakatchanlikka ega bo‘lish bilan bog‘laydilar.

Innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish va qo‘llash holatlari empirik, reproduktiv, produktiv o‘rganish bosqichlarida ularning shakllanish darajalari bilan bog‘liq.

O‘qitishni tashkil etishda pedagogik shart-sharoitlarni amalga oshirish ta‘lim natijalarida dastur talablari, ish beruvchilar, jamiyat so‘rovlari va bitiruvchining ehtiyojlari o‘rtasidagi ziddiyatlarni bartaraf etish imkonini beradi. Ta‘lim jarayoni talabani zamonaviy kasbiy munosabatlarga kiritishga, kelajakdagi faoliyatda o‘zini o‘zi anglashning hal qiluvchi sharti sifatida shaxsiy va kasbiy o‘qishning ahamiyatini anglashga qaratilgan.

Natijaviy-baholash komponenti: Natijaviy-baholash komponenti innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishning ishlab chiqilgan mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari asosida olingan bilim, ko‘nikma va malakalarni tashxislashni o‘z ichiga oladi.

D.B.Elkonin, S.L.Rubinshteyn, A.N.Leontev, J.Bruner kabi xorijiy olimlar ishlarida ta‘lim sifatini nazorat-baholash vositalari o‘z ifodasini topgan. Nazorat motivatsiyani, talabalarning o‘quv faoliyatiga reflektiv munosabatni, olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash, hamda ta‘lim natijasini yaxshilash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.¹¹²

¹¹¹ Sh.S. Sharipov va boshqalar. Kasbga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. O‘quv qo‘llanma: Toshkent, 2007.- B.46

¹¹² N.R. Axmadov. Yosh davrlar psixologiyasi/ O‘quv qo‘llanma. “Kamolot” nashriyoti. Buxoro, 2022-B.96

Biz innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish nazorat qilishning joriy, bosqichli, yakuniy kabi turli usullarini, ilmiy, har tomonlama, obyektiv va adolatli, o‘z vaqtida, tizimli, farqlash, individual qobiliyatlar, tegishli didaktik tamoyillarni, shuningdek, funksiyalari (diagnostik, o‘qitish, motivatsiya, rivojlantiruvchi, axborot, qiyosiy, prognostik, nazorat) ni hisob‘ga oldik (1-jadval).

Nazoratning turi	Nazoratning maqsadi
Joriy	O‘qitishning har bir bosqichida bilimlarni o‘zlashtirish va mustahkamlash kuchini baholash; bilim va tajribani faollashtirish, bilim qobiliyatlarini rivojlantirish.
Bosqichli	O‘quv dasturining muhim qismini topshirish oxirida akademik yutuqlar darajasini baholash.
Yakuniy	O‘quv kursi davomida olingan bilim, ko‘nikma, malaka va qobiliyatlar tuzilishini baholash.

1-jadval. Innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishda amaliy mashg‘ulotlari sifatini nazorat qilish turlari

O‘zaro nazorat va o‘zaro baholash barcha bosqichlarda o‘z-o‘zini nazorat qilish va o‘z-o‘zini baholash oraliq natijalarni so‘zlash va kasbiy kompetentlikni shakllantirish darajasini aniqlash imkonini berdi.

“Baholash qobiliyati o‘z fikrlarini va boshqa odamlarning fikrlari, harakatlari va ishlarini rivojlantirishda tushunish imkoniyatini o‘z ichiga oladi. Baholash qobiliyati subyektiv munosabatlarni rivojlantirishning ijtimoiy sharoitida amalga oshiriladigan insonning o‘ziga, qarorlariga, tanloviga o‘zini o‘zi ta‘minlash, o‘zini o‘zi boshqarish, o‘ziga ishonch darajasini ta‘minlaydi.”¹¹³

Baholash funksiyasi va teskari aloqa funksiyasini bajarish, bilim va ko‘nikmalardagi bo‘shliqlarni bartaraf etish, fanlarni yanada o‘rganish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish, innovatsion yondashuv asosida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishni rag‘batlantirish imkonini beradi. Binobarin, talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishda o‘z bilimlari, ko‘nikmalari va qobiliyatlarini subyektiv baholashi bilan belgilanadi.

Bizning nuqtai nazarimizga ko‘ra, bu talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirishning innovatsion darajasiga erishish uchun zarur bo‘lgan konstruktiv prinsip hisob‘lanadi.

Bularning barchasi talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish modelini yaratish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

113 N. G. Meyliyeva. Bo‘lajak pedagoglarda o‘z-o‘zini baholash kompetentligini shakllantirish yo‘llari. Uzbek Scholar Journal Volume- 16, May, 2023

Model talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish; talabalarning o‘quv, ilmiy kasbiy faoliyatini samarali boshqarish; zamonaviy tendensiyalarni amalga oshiradigan uslubiy yondashuvlarga (kompetensiyaga asoslangan, aksiologik, shaxsga yo‘naltirilgan, ijodiy, tizim faoliyati, texnologik, vazifalarga yo‘naltirilgan) va didaktik prinsiplarga asoslanadi; nazariy va amaliy bilimlarni, ko‘nikmalarni, insonlararo munosabatlarni o‘rnatishga, shakllanish darajasini aniqlashga va tanlangan kasbni muvaffaqiyatli egallashga imkon beradi.

Tadqiqod doirasida talabalarda vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish modeli ishlab chiqildi. Ushbu model quyidagi komponentlardan iborat: maqsadli-motivatsion, konseptual-metodolik, natijaviy-baholashga doir.

Biz tomonimizdan taklif etilayotgan model, bo‘lajak mutaxassislarni innovatsion yondashuv asosida vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish jarayoni haqidagi tasavvurini ochib beradi.

Maqsadli-motivatsion komponentga ko‘ra asosiy etibor, mamlakatimiz oliy ta‘lim tizimida yoshlarni vatanparvarlik tarbiyasi masalasiga qo‘yilayotgan ijtimoiy-pedagogik talabdan kelib chiqib, bugungi kun talabalarida rivojlantirishi zarur deb hisoblangan vatanparvarlik fazilatlarini tarkib toptirishga qaratildi. Asosiy vazifa sifatida innovatsion yondoshuv asosida talabalarni vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish belgilandi.

Asosiy maqsaddan kelib chiqib talabalarda o‘zining fuqarolik burchini anglab yetishi va jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jarayonlarda faol qatnashishi, hamda fuqarolik pozitsiyasini ilgari sura olishi; dahldorlik xissini mavjudligi. (Oilada, o‘qish va mehnat faoliyatida, davlatda, jamiyatda); jamiyatdagi umum e‘tirof etgan miliy-ahloqiy me‘yorlarga amal qilishi; o‘zining jamiyatdagi o‘rnini va rolini anglab yetishi kabi fazilatlarini tarkib toptirishga doir masalalar aniqlashtirildi.

Konseptual-metodologik komponentda pedagogik shart-sharoitlar, jarayonga yondoshuv usullari, ta‘limiy tamoyillar aks etgan bo‘lib, ushbu komponent orqali talabalarda vatanparvarlik fazilatlarini shakllantirish pedagogik jarayonida unga ta‘sir etuvchi ta‘lim va tarbiya vositalari, va vatanparvarlikka doir kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish mezonlari aniqlashtirilgan.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki pedagogik shart-sharoitlar deganda ta‘lim-tarbiya jarayoniga ta‘sir ko‘rsatuvchi omillar ya‘ni tashkiliy-pedagogik, didaktik va pedagogik-psixologik kabi sharoitlar tushuniladi. Keltirilgan ta‘riflarga asoslanib, ushbu tushunchani quyidagicha talqin qilishimiz mumkin. Demak, pedagogik shart-sharoitlar deganda oliy ta‘lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarning innovatsion yondoshuv asosida vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirish tizimini takomillashtirishga ta‘sir etuvchi holatlar majmuyi tushuniladi.

Didaktik shart-sharoitlar orqali ta‘lim shakllari, ta‘lim metodlari va ta‘lim vositalari aniqlashtirilgan.

Ta’lim shakllari ta’lim-tarbiya jarayonida talabalarga ta’sir ko‘rsatish vositalaridan biri. U orqali talabalarda vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishning ta’sirchanligi ta’minlanadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, “Metod (yunon. methods - usul) keng ma’noda yo‘l, ijodiy faoliyatning har qanday shakli” kabi ma’nolarni anglatadi.¹¹⁴ Shunday qilib ta’lim metodlari oqali tadqiqod jarayonida talabalar vatanparvarlik vazilatlarini va unga aloqador kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish yo‘llari takomillashtiriladi.

Talabalarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish va mustaqil faoliyatini samarali tashkil etish jarayonida bugungi kun talablariga javob bera oladigan o‘quv adabiyotlari va elektron materiallarni yaratish, hamda ulardan optimal foydalanish modelning muhim pedagogik sharti sifatida qabul qilindi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqan xolda modelning konseptual-metodologik komponentida talabalarni vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishning quyidagi: motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv me’zonlar aniqlashtirildi.

Modeldagi motivatsion me’zon talabalarning vatanparvarlik tarbiyasi bo‘yicha kreativ-nazariy bilimlarni egallashga bo‘lgan ijobiy munosabatni aniqlashtiradi. Kognitiv me’zon-talabalarning vatanparvarlik fazilatini rivojlantirish bo‘yicha nazariy va amaliy bilimlarni qabul qilish hamda tafakkur yordamida qayta ishlash, idrok etish bilan bog‘liq jarayonni aniqlashtiruvchi me’zondir. Shuningdek me’zonnig asosiy maqsadi yangi bilimlarni egallab, savollarga javoblar oladigan, qarorlar qabul qila oladigan talaba shaxsini shakllantirishdir. “Kognitivlikning asosiy mazmunini yangi bilimlar ishlab chiqara olish imkoni tashkil etadi.”¹¹⁵

Faoliyatli me’zon talabalaridagi rivojlantirilgan vatanparvarlik fazilatlarini real hayotda qo‘llay olish malakalarini shakllanganligini aniqlashtiruvchi mezon hisoblanadi. Bu fazilatlar haqida gap borganda ma’rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning “Inson qalbida millat, Vatan, ajdodlar ruhi oldidagi burch va tuyg‘ular qanchalik chuqur joy olgan bo‘lsa, mahdudlik o‘rniga milliy g‘oyalar vujudga keladi. Mana shunday fazilatlarga ega insonlarda kurashchanlik, tashabbuskorlik, o‘z-o‘zini anglash, millat, Vatan sha’ni va manfaatini himoya qilishdek muqaddas tuyg‘ular shakllanadi.”¹¹⁶ degan fikrini keltirish kifoya qiladi. Talabalarda bunday fazilatlarni rivojlanganlik darajasi so‘rovnomalar, anketalar, suhbatlar orqali aniqlanadi.

Refleksiv-tuzatish komponenti o‘z faoliyatini tushunish va uni baholash, o‘ziga nisbatan tanqidiy qarashni shakllanganligi, ularni aniqlash orqali kerakli tuzatishni amalga oshirish va

¹¹⁴ O.U.Avlayev dva boshqalar/ Ta’lim metodlari. T.: “Navro‘z”, 2017. - B-5.

¹¹⁵ G.G'.G'afforova. Yoshlarda kognitiv tafakkurni rivojlantirish masalalari // Yoshlarni g‘oyaviy-mafkuraviy tarbiyalashning ustuvor yo‘nalishlari mavzsidagi respublika ilmiy-nazariy konferentsiyasi. Samarqand. SamISI, 2018. – B. 28

¹¹⁶ A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: “O‘qituvchi”, 1992.- B. 28

ija uchun shaxsiy javobgarlikni zimmasiga olish mas’uliyatini rivojlantiruvchi ta’lim qism hisoblanadi.

Talabalarda vatanparvarlik fazilatlarinin rivojlantirishning refleksiv m’zoni tafakkur mexanizmlaridan biri sifatida tadqiqot davomida quyidagi jarayonlarni aniqlash uchun xizmat qiladi:

- ta’limiy vazifalar va natijalarni anglab yetish;
- bo‘lajak faoliyat uchun kerak bo‘ladigan vazifalarni ehtiyojlar bilan solishtirish;
- o‘quv material elementlari orasidagi mantiqiy bog‘lanishlar va mazmunan eslab qolish yordamida o‘quv materialini tushunish va o‘zlashtirish;
- o‘z natijalarni baholash va to‘g‘rilash, tuzatish;
- muammolar natijalarini tahlil va umumlashtirish orqali vazifa va talablarni taqqoslash metodlari, sxemalari orqali hal etish;
- o‘quv faoliyatida qayta aloqa yordamida o‘zini o‘zi boshqarish, o‘zini o‘zi nazorat qilish refleksiya natijasi bo‘lib, o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘zgartirish, o‘quv faoliyati subyekti sifatida ularni faollashtirish hisoblanadi.

Kreativ-kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish komponentlari orqali talabalarda faoliyatni loyihalashtirish, tashkillash va muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoni aniqlashtiriladi.

Natijaviy-baholash komponenti:

Rivojlanishni baholash mezonlari: motivatsion-integrativ, kognitiv-ijodiy, izlanuvchanlik.

Baholanish darajalari: yuqori, o‘rta, past.

Natijaviy-baholash komponenti ta’lim jarayonida erishilgan natijalarni baholash va rivojlanishni aniqlash uchun mezonlar va darajalarni belgilaydi. Ushbu komponent ta’lim jarayonining samaradorligini aniqlash va talabalar rivojlanishining turli jihatlarini baholashda muhim ahamiyatga ega. Baholash jarayoni orqali ta’limning sifatini oshirish va talabalar vatanparvarligini shakllantirish yo‘lidagi yutuqlar va kamchiliklarni aniqlash imkoniyatlari yaratiladi.

Rivojlanishni baholash: motivatsion-integrativ, kognitiv-ijodiy va izlanuvchanlik mezonlari talabalarining rivojlanishini o‘lchash uchun asosiy ko‘rsatkichlar sifatida belgilanadi. Baholanish darajalari: yuqori, o‘rta va past darajalar ta’lim jarayonining samaradorligini aniqlashda foydalaniladi. Natija: innovatsion yondashuv asosida talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimini takomillashtirishga erishish. Ushbu qism talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning innovatsion yondashuvlarini o‘z ichiga oladi va ularning natijalarini baholashni ko‘zda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.N.A.Muslimov, M.H.Usmonboyeva, D.M.Sayfurov, A.B.To‘rayev, Innovatsion ta’lim texnologiyalari/ O‘quv-metodik qo‘llanma. Toshkent: 2015 yil.

2. X.Y.Mirzakarimov. Harbiy-vatanparvarlik va harbiy san'at tarixi o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. Farg'ona. 2024 yil.
3. М.Г.Тайчинов. Воспитание и самовоспитание школьников -М.: Просвещение. 1982 год.
4. N.Ortiqov. Ma'naviyat: milliy va umuminsoniy qadriyatlar. –Toshkent, 1997 yil.
5. Подласый, И.П. Педагогика: учебник для вузов / Москва: Издательство «Юрайт», 2024 год.
- М.Буланова-Топоркова. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие. / Москва. Издательство: Феникс, 2006 год.
- Равен, Джон. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация/ Издательство: Когито-Центр, 2002 год.
- Л.И.Божович, А.Н. Леонтьев, Н.Г. Морозова, Д.Б. Эльконин. Очерки психологии детей: младший школьный возраст / Москва: Академия педагогических наук РСФСР, 1990 год.
- S.R.Zohidova. Bo'lajak boshlang'ish sinf o'qituvshilarini kasbiy ijtimoiylashtirish jarayonlarini. Takomillashtirishning didaktik imkoniyatlari. Dissertatsiya avtoreferati. Samarqand – 2019.
10. G.K.Masharipova. Xorazm Ma'mun akademiyasi allomalari tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-falsafiy va ma'naviy me'rosining ijtimoiy tafakkur taraqqiyotiga ta'siri. Monografiya. – Toshkent: Navro'z, 2019 yil.
11. O.Musurmonova. Talabalarning ma'naviy madaniyatini shakllantirish. – Toshkent: Fan, 1993 yil.

KIMYO TA'LIMIDA SABAB-OQIBAT MUNOSABATLARINI O'RNATISH
KO'NIKMALARINING O'RNI

*Qodirova Musharraf Azamovna,
QDPi mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya Ushbu maqolada sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish ko'nikmalarining kimyo ta'limida tutgan o'rni tahliliy bayon etilgan. Unda sabab-oqibat munosabatlari asosida yondashuvning kimyo ta'limidagi imkoniyatlari, turlariga urg'u berilgan. Sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish asosida yondashuv tahliliy, kritik, kreativ fikrlash, ilmiy bashorat qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yordam berishi asoslangan.

Kalit so'zlar: sabab-oqibat munosabati, dialektik munosabatlar, differensial yondashuv, induktiv yondashuv, deduktiv yondashuv, kognitiv kompetensiya, eksperiment, gipoteza, motivatsiya, algoritm, bilimlar analizi, bilimlar sintezi, kimyoviy qonunlar, kimyoviy nazariyalar, kimyoviy qoidalar.

**РОЛЬ НАВЫКОВ ПОСТРОЕНИЯ ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННЫХ
СВЯЗЕЙ В ХИМИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ**

Аннотация В данной статье анализируются роль навыков по установлению причинно-следственных связей в образовании по химии. Основное внимание уделяется возможностям и типам причинно-следственного подхода в обучении химии. Подход, основанный на установлении причинно-следственных связей, основан на формировании навыков аналитического, критического, творческого мышления, научного прогнозирования.

Ключевые слова: причинно-следственная связь, диалектические отношения, дифференциальный подход, индуктивный подход, дедуктивный подход, когнитивная компетентность, эксперимент, гипотеза, мотивация, алгоритм, анализ знаний, синтез знаний, химические законы, химические теории, химические правила.

THE ROLE OF CAUSE-AND EFFECT SKILLS IN CHEMICAL EDUCATION

Annotation This article analyzes the role of causal skills in chemistry education. The main attention is paid to the possibilities and types of the cause-and-effect approach in teaching chemistry. The approach based on the establishment of cause-and-effect relationships is based on the formation of analytical, critical, creative thinking, and scientific forecasting skills.

Key words: cause-and-effect relationship, dialectical relations, differential approach, inductive approach, deductive approach, cognitive competence, experiment, hypothesis, motivation, algorithm, knowledge analysis, knowledge synthesis, chemical laws, chemical theories, chemical rules.

Kirish. Fan-texnika jadal tezlikda rivojlanib borayotgan zamonda ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan vazifalar sirasiga nafaqat malakali ijrochini yetishtirish, balki bugungi axborot oqimidan samarali foydalanadigan, murakkab munosabatlarga boyib borayotgan hayot davomida mustaqil va oqilona qaror qabul qiluvchi, voqea, hodisalarga, vaziyatga mustaqil baho beruvchi va shunga muvofiq faoliyat tashkil etuvchi kadrlarni yetishtirish vazifasi ham kiradi. Inson hayoti va faoliyati uchun kelajakda foydalanish uchun to‘plangan zaxiralar, o‘rgangan har bir narsaning qandaydir ichki yuklamalar zaxirasiga ega bo‘lishi emas, balki funktsional faoliyat fazilatlarini namoyon qilish va undan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Shuning uchun o‘quvchilar tomonidan yangi bilim, ko‘nikma va malakalarni, jumladan, o‘rganish qobiliyatini mustaqil o‘zlashtirish muammosi ahamiyat kasb etib, bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Buning uchun universal o‘quv faoliyatini rivojlantirish katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Universal o‘quv faoliyati - bu o‘quvchilarni turli fan sohalarida ham, o‘quv faoliyatining o‘zi tuzilmasida ham keng yo‘naltirish, shu jumladan o‘quvchilarning maqsadli yo‘naltirilganligi, qadriyat-semantik va operatsion xususiyatlarini anglab yetishi imkoniyatini ochib beradigan umumlashtirilgan faoliyatlardir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatish o‘quvchilarida turli fanlar bo‘yicha shakllantiriladigan asosiy universal faoliyat yo‘nalishlaridan biridir. Bu borada kimyo ta’limi juda katta yuklama bilan fanlar markazida turadi.

Sabab-oqibat munosabatlarini shakllantirish uslubi aqliy faoliyatlarni bosqichma-bosqich shakllantiruvchi texnologiyasiga asoslangan. Pedagogika fanida sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash qobiliyatini shakllantirish muammosi ko‘pchilik tadqiqotlarda ham alohida o‘rin tutadi [1, 4, 7]. Sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatish qobiliyatini samarali shakllantirish uchun o‘qituvchi zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratishi kerak. Bunday pedagogik shartlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

o‘quvchilar mavjud hodisalar va yangi faktlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarga duch keladigan muammoli vaziyatlar yaratish;

o‘quvchilar yechim topishlari va ularni asoslab berishi kerak bo‘lgan ochiq vazifalar; gipotezalar, taxminlar va ularni kichik guruhlarda muhokama qilish;

olingan bilimlarning amaliy ahamiyatini aniqlash va uni hayotiy vaziyatlarda qo‘llash bo‘yicha takliflar.

Agar o‘qituvchi ijobiy ruhiy muhit va muvaffaqiyatga yo‘naltiruvchi vaziyatni yaratsa, bu o‘quv vazifalarini muvaffaqiyatli hal qilishda turli xil o‘quv imkoniyatlariga ega bo‘lgan har bir o‘quvchiga ishonch bag‘ishlaydi [2].

Sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatish qobiliyati bir qator mantiqiy operatsiya (tahlil, sintezlash, taqqoslash, abstraktlashtirish, umumlashtirish) bajarishga asoslangan fikrlash va xulosalarni chiqarish orqali haqiqatni bilishning murakkab, integrativ jarayonidir.

Ta'lim faoliyati jarayonida sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatish qobiliyati bir necha bosqichlardan o‘tishi kerak. Dastlab ushbu mantiqiy fikrlash uslubi maxsus assimilyatsiya predmeti sifatida, keyin obyektlar va hodisalar o‘rtasida bog‘liqlik o‘rnatish vositasi va nihoyat, maktab o‘quvchisi keyingi sinflarda muvaffaqiyatli intellektual rivojlanish uchun maktabda egallashi kerak bo‘lgan umumiy universal ta’limiy-tarbiyaviy ko‘nikmalarning bir qismi sifatida faoliyat yuritadi.

Sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash ko‘nikmasi quyidagi tarkibiy elementlarni o‘z ichiga oladi:

- taqdim etilgan hodisani (jarayon, voqelik, vaziyatni) tushunish;
- hodisalarning umumiy va o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash;
- fenomenning muhim belgilarini (sabablarini) aniqlash;
- hodisaning mumkin bo‘lgan oqibatlari haqida hukmni shakllantirish.
- fikrlash va xulosalar orqali qilingan taxminlarni asoslash.

Sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatish ko‘nikmalarining bunday tuzilishi, o‘quvchilarning dastlab nisbatan sodda ko‘nikmalarga ega bo‘lishini nazarda tutadi:

- obyektlarning xossalari farqlash;
- obyektlarning umumiy va o‘ziga xos xususiyatlari haqida tasavvurga ega bo‘lish;
- obyektlardagi muhim va asosiy bo‘lmagan xususiyatlarni aniqlash;
- obyektlarning o‘ta zarur va yetarli darajadagi xususiyatlarini ajratish;
- predmetning detallari va kelib chiqishiga doir ma’lumotlarni o‘rganish;
- eng oddiy xulosalarni chiqarish.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot qobiliyatlarini samarali rivojlantirish uchun o‘qituvchi zarur pedagogik shart-sharoitlarni, jumladan, ijobiy ruhiy muhitni, maqsadli pedagogik faoliyatning tashkillashtirilganligi, muvaffaqiyatga yo‘naltiruvchi muhitni yaratishi muhim, bu esa har bir o‘quvchiga murakkab ta'limiy vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishda ishonch, motivatsiya bag‘ishlaydi.

Bundan tashqari, faoliyatni tashkil qilishda o‘qituvchining ma'lum bir algoritmgaga rioya qilishi ham muhimdir:

o‘quvchilar mavjud hodisalar va yangi faktlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarga duch keladigan muammoli vaziyatlarni yaratish;

o‘quvchilarni o‘z g‘oyalari va taxminlarini shakllantirishga va ifoda etishga, kichik guruhlarda muhokama qilish orqali farazlarni ilgari surishga rag‘batlantirish;

o‘quvchilarni olingan bilimlarning amaliy ahamiyatiga yo‘naltirish.

Sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatish qobiliyatini rivojlantirishning yana bir muhim sharti – o‘quvchilarning propedevtik (tayyorgarlik) ko‘nikmalariga asoslangan tadbirlarni

...kil etishdir. Bu turdagi bilimlar majmuasidan foydalanish o‘rganilayotgan materiyalarni takrorlash va o‘quvchi tomonidan yangi faktlar bilan taqqoslash uchun zarur bo‘lgan bilimlarni ongli ravishda tanlab olish, ya'ni sabab-oqibat munosabatlarini o‘rnatish bilan bog‘liq bo‘ladi.

Xabardor bo‘lish, anglash va tafakkur qilish onga xos xususiyat bo‘lib, bu sabab va oqibatlarni aniqlash, savollarga javob berish, muntazamliliklarni o‘rnatish, sabab-oqibat munosabatlarini ochib berish bilan bog‘liq bo‘lib, bunday yondashuv ayniqsa moddalarning tarkibi, tuzilishi, xossalari, ularning bir-biriga aylanishi, bu jarayonlarning shart-sharoitlari kabi tushunchalarni mujassamlashtirgan kimyo ta’limida alohida o‘rin tutadi [5, 6, 7].

O‘rganish jarayonida sabab-oqibat munosabatni aniqlash ko‘nikmasini shakllantirish bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Avval o‘quvchi uchun mantiqiy faoliyat uslubi assimilyatsiya obyektiga aylanadi, keyin u hodisalar va obyektlar orasidagi bog‘liqlikni topish vositasiga aylanadi, so‘ngra muvaffaqiyatli intellektual rivojlanishi uchun o‘zlashtiriladigan umumiy ta’limiy ko‘nikmalarning bir qismiga aylanadi.

Bu maqsadda didaktik o‘yinlarni qo‘llash maqsadga muvofiq.

Xulosa. Sabab-oqibat ko‘nikmalarini shakllantirish, intellektual faollikni rivojlantirish, ixtiyoriy harakatlarni talab qiladigan muammolarni qidirish vaziyatlarini yaratishning samarali usullari vositasida amalga oshiriladi. Vizualashtirish tizimi muhim o‘rin tutib, sabab-oqibat munosabatini yaratishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ma’lum vaqt mobaynida orttirilgan tajribalar yordamida o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalari qadriyatlarga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Кривых С.В. Приобщение учащихся к методам научного познания как средства формирования рефлексивных умений при изучении химии. Дисс.канд. пед. наук. Омск, 1997. -187 с.
2. Минченков Е.Е. Совершенствование умений осуществлять умственные действия. // Химия в школе. 2000. - № - 3. - с. 19-25.
3. Смирнова Т.Ф. Формирование научного мировоззрения учащихся при изучении химии: Из опыта работы. Пособие для учителя. М.: Просвещение, 1984. - 175 с.
4. Суртаева Н.Н. Формирование и использование химической картины природы при обобщении знаний учащихся по химии. Дисс. канд. пед.наук. Л., 1987. - 225 с.
5. Чернобельская Г.М. Методика обучения химии в средней школе: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М.: ВЛАДОС, 2000. - 336 с.
6. Ярких Л.А. Деятельность учителя химии по развитию умений устанавливать причинно-следственные связи при решении воспитательных задач: Автореф. дис... канд. пед.наук. —М.: 2004. -20 с.
7. Кучкаров, М. А. (2022, December). КИМЎВИЙ ЭКСПЕРИМЕНТ-ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ТАНҚИДИЙ-ИЖОДИЙ ФИКРЛАШ ҚОБИЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРУВЧИ ВОСИТА СИФАТИДА. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 1, No. 3, pp. 313-317).

INFORMATIKANI O'QITISHDA TALABALAR FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH.

Kamalov Azamat Farxodovich*Qo'qon davlat pedagogika instituti**Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD*

Annotatsiya: Mazkur maqolada axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan kasbiy-pedagogik faoliyatda foydalanish, bo'lajak informatika o'qituvchilarini shakllantirish mazmunini tadqiq etish, ularda kasbiy-pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning o'ziga xos usullarini o'rganilgan.

Kalit so'zlar: axborot-kommunikatsiya, texnologiya, didaktik, modellashtirish, informatika, faoliyat, vosita, ta'lim-texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы использования информационно-коммуникационных технологий в профессиональной педагогической деятельности, содержание формирования будущих учителей информатики и конкретные методы повышения эффективности их профессиональной педагогической деятельности.

Ключевые слова: информация и связь, технология, дидактика, моделирование, информатика, деятельность, инструмент, образовательные технологии.

Annatation: In this article, the use of information and communication technologies in professional pedagogical activities, the content of shaping future informatics teachers, and specific methods for enhancing the effectiveness of their professional pedagogical activities have been studied

Key words: information and communication, technology, didactics, modeling, computer science, activity, tool, educational technologies.

Mavzuning dolzarbligi

Jamiyat rivojlanishining haqiqatlari pedagoglardan ma'lum bir joyga raqobatbardoshlik, xushmuomalalik, muloqat, o'rganish va etkazib bera olish kabi fazilatlarini talab qiladi. Bitiruvchi talabalar mutaxassis sifatida ko'plab ko'nikmalarga ega bo'lish kerak. Bunday raqobat bilan bo'lajak o'qituvchilar doimiy ravishda o'z ustida ishlashlari, kasbiy faoliyatida ijodkorlik va ijodkorlikni namoyon etishlari kerak. Bu boradi hukumatimiz tomonidan qator huquqiy-me'yoriy xujjalar qabul qilinmoqdi.

Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan kelib chiqqan holda, kadrlar tayyorlash mazmunini takomillashtirish, xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash ta'limga texnologik yondoshuvni talab etadi.

Bunda bevosita ta‘lim jarayonini, oliy ta‘limning o‘quv reja va dasturlarini pedagogik texnologiyalar va o‘qitish metodlarini keng joriy etish, ilmiy-ta‘lim jarayonini sifat jihatidan yangilash va zamonaviy tashkiliy shakllarni joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Empirik tahlil.

Respublikamizni rivojlantirishning uzoq muddatli ssenariylarini hisobga olgan holda innovasiyalarni ishlab chiqish hamda davlat va jamiyat qurilishiga joriy etish, shuningdek, jamiyat va davlat taraqqiyotini ta‘minlovchi ilmiy tadqiqotlar va ilg‘or texnologiyalarning ustuvor va istiqbolli yo‘nalishlarini rivojlantirishga zarurat mavjud. Hozirgi vaqtda agrar soha mutaxassislarini tayyorlashda ta‘limning zamonaviy texnologiyalarini izchil joriy etish hayotiy zarurat bo‘lib qolmoqda.

T.Kaleekevaning fikricha “Informatikani o‘qitish metodikasiga ko‘ra, so‘nggi yillarda quyidagi qator shart-sharoit va vositalarga tegishli o‘zgartirish kiritish borasida muayyan talablar ilgari surilmoqda:

- informatika o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligida muhit tushunchasi va o‘qitish metodikasi;
- informatika ta‘limi metodik tizimining asosiy komponentlarining bilish faoliyati bilan uyg‘unlashuvi;
- ishlab chiqilgan dastur va darsliklar, informatika fanini o‘qitishning asosiy texnologiyasini bilish;
- ta‘lim standartining belgilanishi va uning ma‘nosini bilish, informatika standarti mazmunini bilish;
- maktab kursi va alohida mavzularni o‘qitish metodikasini egallash;
- metodik usullar butunligini maqsadli baholash va kursning dasturiy yordamini qo‘llashni tanlay bilish;
- informatikani o‘qitishga tabaqali yondoshuv tamoyillarini bilish, informatika kursi kasbiy metodikasini egallash;
- informatika o‘quv jarayonini rejalashtira olish, o‘rganuvchi materialning mazmuniga tashkiliy shakl va metodlarni adekvat tanlash;
- o‘qitishning nazorat turlari va natijalarini baholash funksiyasini bilish, tekshirish vositalarini ishlab chiqish va qo‘llay bilish;

o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini ob‘ektiv baholash, nazorat natijalariga ko‘ra informatika o‘qitish metodikasini takomillashtirish bilan birgalikda oliy ta‘lim muassasalarida informatikani o‘qitish metodikasi va metodologiyasini yangilash, axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan kasbiy-pedagogik faoliyatda foydalanish, bo‘lajak informatika o‘qituvchilarini shakllantirish mazmunini tadqiq etish, ularda kasbiy-pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning o‘ziga xos usullarini o‘rgangan.

F.Murodova “Didaktik o‘yinlardan foydalanib “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitish ta‘lim samaradorligini oshishiga xizmat qilishi, U.Nasriddinovaning ishlarida uch o‘lchamli

faollashtirish vositasida “Kompyuter grafikasi” fanini o‘qitish o‘qituvchilarda kompyuter grafi-

o‘rganishga qaratilgan motivasiyani oshirishi o‘rganilgan.

Innovasion g‘oyalar, ishlanmalar va texnologiyalarning ishlab chiqishni tashkil etish, ilmiy izlanishlar natijalarini targ‘ib qilish va amaliy foydalanish mexanizmlarini shakllantirishda ta‘lim texnologiyalarining o‘rni va salmog‘i yuqoriligini ta‘kidlash lozim. Ilmiy salohiyatni oshirish va samarali foydalanish, ularni rivojlantirishda fan va texnologiyalarning hissasini oshirishga yo‘naltirilgan ta‘lim texnologiyalarini yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Shu bois ta‘lim jarayonida oliy ta‘limning o‘quv reja va dasturlarini yangi pedagogik texnologiyalari, o‘qitishning innovasion metodlarini keng joriy etish zarurligi ta‘kidlanadi. Bu esa ilmiy-ta‘lim jarayonini sifat jihatidan yangilash va zamonaviy ta‘lim texnologiyalarini joriy etish asosida yanada takomillashtirishga olib keladi.

Mamlakatimizning izchil rivojlanib borayotgan ta‘lim tizimini yuqori malakali kadrlar bilan ta‘minlash, barcha hududlar va tarmoqlarni strategik jihatdan kompleks rivojlantirish masalalarini hal qilish borasida oliy ta‘lim tizimi yanada rivojlantirish yo‘lidagi yana bir muhim amaliy qadamdir. Shuni qoniqish bilan aytish mumkinki, zamonaviy ta‘lim texnologiyalarining joriy etilishi bugungi kunda ijobiy natijalar bermoqda. Pedagoglarning endigi vazifasi zamonaviy texnik ta‘minotga ega ta‘lim muassasalarida talablar darajasida innovasion ta‘lim texnologiyalari asosida yoshlarimizga ta‘lim tarbiya berishdan iborat bo‘lmog‘i lozim. Ta‘lim texnologiyalarining ilmiy xarakterdaligiga e‘tibor qaratgan holda, uning amaliy yo‘nalishga xosligini, uni aniq masalalarni hal qilishda qo‘llash mumkinligini e‘tirof etish kerak. Demak, nazariyani o‘quv amaliyoti bilan bog‘lash zaruriyatini va ta‘lim texnologiyalarining nazariy asoslarini o‘rganish zamonaviy ta‘lim texnologiyalarni aniqlab beradigan qator holatlarni belgilashga imkon berdi:

zamonaviylik ta‘lim amaliyotiga ilmiy asoslangan va tajriba sinovlarda tekshirilgan tahlil qilingan hamda tasdiqlangan didaktikaga oid yangiliklarni, tartib qoidalarni joriy etish majburiyligini hamda o‘quv jarayonini maqbullashtirish taqozo etadi;

ta‘limda yangi vositalar va metodlar, didaktik materiallar hamda tashkiliy masalalarning yangi ilmiy echimlarini qo‘llash lozim.

klasterli ta‘lim jarayoni talaba va professor o‘qituvchilarning faoliyatida yuqori hamjihatlikni ta‘minlash, kerakli natijalarni qo‘lga kiritishga intilishni talab etadi;

ta‘limni faollashtiruvchi axborot texnologiyalari va texnik vositalardan foydalanish samarasini belgilaydigan didaktik materiallardan keng foydalanish zamonaviy pedagogik texnologiyalarning eng asosiy belgilaridan biri hisoblanadi;

o‘quv jarayoni uchun moddiy-texnik bazaning maqsadga muvofiqligi pedagogik texnologiyalarning navbatdagi ko‘rinishi bo‘lib, o‘quv-tarbiyaviy jarayon natijalarini sifatli baholash pedagogik texnologiyaning o‘z oldiga qo‘ygan natijaviy maqsadini ifodalaydi.

Xulosa qismi

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, ta‘lim texnologiyalari o‘zining pedagogik va boshqa fan yutuqlari bilan bog‘liq xususiy nazariyasiga ega. U birinchi navbatda, o‘quv-

zamonaviy jarayonni ilmiy asosda qurishga yo‘naltirilgan, ikkinchidan, o‘qitishning axborot vositalaridan va didaktik materiallardan, yangi innovasion metodlardan keng foydalanishga asoslangan pedagog va talabalarning birgalikdagi samarali faoliyatiga zamin yaratadi.

Yuqoridagi qoidalardan kelib chiqib fikr yuritadigan bo‘lsak, ta’lim texnologiyalarning predmeti - ta’lim tizimini konseptual asoslariga dalil keltirishdan, o‘quv materialini tanlash va strukturalashtirishdan, ta’lim modelini tanlashdan to ularni amalga oshirishgacha, ularning optimallik va samaradorlik darajasini baholashgacha loyihalashtirishdan tarkib topgan. Ma’lumki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar amaliyotga joriy etish mumkin bo‘lgan ma’lum pedagogik tizimning loyihasidir. Pedagogik tizim o‘zaro bog‘liq bo‘lgan vositalar, usullar va jarayonlar yig‘indisi bo‘lib, shaxsdagi muayyan sifatlarni shakllantirishga pedagogik ta’sir etishni maqsadga muvofiq tarzda amalga oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. M.Mamarajapov Axborot texnologiyalari. Toshkent-Noshir, 2009.-368 b.
2. R.H.Ayupov, S.Q.Tursunov. Raqamli texnologiyalar: innovatsiyalar va rivojlanish istiqbollari. T.: Nizomiy nomidagi TDPU, “Nodirabegim” nashriyoti, 2020, 377 bet.
3. R.Xamdamov va boshqalar. Ta’limda axborot texnologiyalari. Uslubiy qo‘llanma. Toshkent, “O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi” 2010.
4. M.Mamarajapov, S.Tursunov. Kompyuter grafikasi va Web dizayn. Darslik. Toshkent, “Cho‘lpon”, 2013.
5. V.Rajaraman. Introduction to Information technology, 2nd edition. India, 2013.
6. <http://old.natlib.uz:8101/e-library/>

KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TALABALARNING KASBIY VA AXLOQIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH.

Sultonov Sherzod Elmuratovich

QDPI doktoranti

sultonovsherzod@gmail.com

+9989 91 152 10 35

Annotatsiya: maqola kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va axloqiy madaniyatini rivojlantirishga, o‘qituvchilar faoliyatini nafaqat ilmiy, balki axloqiy qadriyatlarga asoslangan holda takomillashtirishga qaratilgan. Shunday qilib, kompetensiyaga asoslangan yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va axloqiy kompetentsiyasini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan bir qancha asosiy jarayonlarni belgilaydi.

Kalit so‘zlar: kompetentsiya, zamonaviy ta’lim, shaxs, faoliyat, qobiliyat, axloqiy qadriyat, bilim, kompetentsiya, qadriyat, kasbiy rivojlanish, mahorat.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ СЛУШАТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА.

Аннотация: статья направлена на развитие профессионально-этической культуры будущих учителей на основе компетентностного подхода, совершенствование деятельности педагогов на основе не только научных, но и моральных ценностей. Таким образом, компетентностный подход выявляет несколько ключевых процессов, необходимых для развития профессионально-этической компетентности будущих учителей.

Ключевые слова: компетентность, современное образование, личность, деятельность, способности, нравственная ценность, знания, компетентность, ценность, профессиональное развитие, умение.

Abstract: the article is aimed at developing the professional and ethical culture of future teachers based on the competence-based approach, improving the activities of teachers based on not only scientific but also moral values. Thus, the competence-based approach identifies several key processes necessary for the development of professional and ethical competence of future teachers.

Keywords: competence, modern education, personality, activity, abilities, moral value, knowledge, competence, value, professional development, skill.

Mavzuning dolzarbligi

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar jamiyatni ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy rivojlantirishning o‘ziga xos yo‘lini tanlash, shuningdek, g‘oyaga asoslangan xalqaro ta‘lim standartlariga mos uzluksiz ta‘lim tizimini shakllantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratdi. va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” talablari. Ta‘lim sohasidagi davlat siyosati ijtimoiy jamiyatni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilgan. Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda ularning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish, oliy o‘quv yurtlarida ularning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta‘minlash uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, kasb-hunar ta‘limi o‘qituvchisining kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishning pedagogik asoslarini ishlab chiqish, psixologik va ijtimoiy salohiyatini aniqlash. Pedagogik shart-sharoitlar va kasbiy kompetensiyaning shakllanish darajasini belgilovchi mezonlarni asoslashda quyidagi muammolar yuzaga keladi: ta‘lim tizimida modernizatsiya qilingan mazmun asosida har bir bo‘lajak kasb-hunar o‘qituvchisiga o‘quv-uslubiy majmualar yaratilgan bo‘lib, ular o‘quv-uslubiy majmualarni amalda qo‘llash imkonini beradi. ta‘lim dasturiga kiritilgan fanlar bo‘yicha o‘zlashtirilgan nazariy bilimlar va yetuk avlodni tarbiyalash bilan bog‘liq kasbiy kompetensiyaning shakllantirish, auditoriya va auditoriyadan tashqari o‘quv jarayonini tashkil etish hali yetarli darajada yaratilmagan. Kasb-hunar ta‘limi o‘qituvchilari zamonaviy ta‘lim texnologiyalari imkoniyatlaridan unumli foydalanmoqda. Foydalanishga asoslangan kasbiy kompetensiyaning shakllantirishning ilmiy va amaliy asoslarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv - bu bilimlarni eng yuqori darajada uzatish, ko‘nikmalarni shakllantirish va bir qator kompetensiyalarni, ya‘ni zamonaviy ko‘p tarmoqli shaxsning kompetentsiyasini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bilan dominant ta‘lim paradigmasini bosqichma-bosqich qayta yo‘naltirish. . koinotning ijtimoiy-siyosiy, bozor-iqtisodiy, axborot-kommunikatsiya sharoitlari omili, bitiruvchining yashash va barqaror hayot kechirish qobiliyatini anglatadi.

Empirik tahlil.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va axloqiy madaniyatini kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida rivojlantirish pedagogik xodimlarning kasbiy muvaffaqiyati, ma‘naviy va ijtimoiy mas‘uliyatini ta‘minlashning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Bu yo‘nalish o‘qituvchilar faoliyatini nafaqat ilmiy, balki ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarga ham takomillashtirishga qaratilgan. Shunday qilib, kompetensiyaga asoslangan yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va axloqiy vakolatlarini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan bir nechta asosiy jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv zamonaviy ta‘lim tizimida inson faoliyatiga eng talqin qilinadigan yondashuvlardan biridir. U, o‘z navbatida, shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli va samarali bajarish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu yondashuv bilan professional kompetensiyalarni rivojlantirishga, ularning axloqiy qadriyatlar va shaxsiy jihatlar bilan uyg‘unligini ta‘minlashga e‘tibor qaratiladi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv - bu inson turli vaziyatlarda muvaffaqiyatli bajarishi

un zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, qadriyatlar va qobiliyatlarni birlashtirishga qaratilgan yondashuv. Bu kontseptsiya asosan ta‘lim, kasbiy malaka oshirish, kadrlar tayyorlash va samaradorligi bilan bog‘liq bo‘lib, amaliy ko‘nikmalar va ijtimoiy, shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvning asosiy nazariy tushunchalari quyidagilardan iborat:

- kompetensiya - faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, savodxonlik va qiyosiy qobiliyatlarning umumiy yig‘indisidir. Kompetensiya shundan iboratki, u nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko‘nikmalar va shaxsiy fazilatlarni ham o‘z ichiga oladi.

- Ishlab chiqarish va samaradorlik - Kompetensiyaga asoslangan yondashuv insonning ish faoliyatini, uning mehnatga munosabatini va uning ijtimoiy munosabatlarida qanday ishlashini anglatadi.

- Shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalar - bu shaxsning shaxsiy fazilatlari (masalan, o‘zini o‘zi qadrlash, mas’uliyat va ishonch) va ijtimoiy ko‘nikmalardan (masalan, jamoada ishlash, muammolarni hal qilish) iborat kompetensiyalar.

- ta‘lim va tarbiya - o‘z faoliyatida bilim va ko‘nikmalarni bir vaqtning o‘zida rivojlantirish bilan birga, kompetensiyaga asoslangan yondashuvning ta‘lim jarayonida qo‘llaniladigan usul va uslublari. Bu nafaqat talabalarning bilimlarni egallashini, balki uni amaliy hayotda qo‘llashni ham o‘z ichiga oladi.

Kasbiy va axloqiy madaniyat - bu o‘qituvchining kasbiy vazifalarni bajarishda, axloqiy va axloqiy qadriyatlarga rioya qilishda asosli va axloqiy xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Bu ko‘nikma va bilimga ega bo‘lishdan tashqari, har bir o‘qituvchining axloqiy va ijtimoiy mas’uliyatini ham anglatadi. Kasbiy va axloqiy madaniyat - bu mehnat va kasbiy faoliyat bilan bog‘liq axloqiy me’yorlar, qoidalar va qadriyatlarni o‘z ichiga olgan tushuncha. Ushbu kontseptsiya, shuningdek, har qanday kasb yoki sohada ishlaydigan odamlarda axloqiy mas’uliyat, mehnat axloqi, axloqiy va kasbiy munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Kasbiy va axloqiy madaniyatning asosiy jihatlari: - Ma’naviy javobgarlik. Har bir mutaxassis axloqiy qoidalarga amal qilishi, o‘z ishida adolatli, hurmatli va boshqalarga e’tiborli bo‘lishi kerak. Ushbu faoliyat to‘g‘ri va foydali bo‘lishi kerak. - Kasbiy etika. Kasbiy axloqiy madaniyat doirasida har bir sohaning o‘ziga xos axloqiy me’yorlari, qoidalari va tamoyillari mavjud. Masalan, davlat amaldorlari, shifokorlar, o‘qituvchilar va tadbirkorlarning kasbiy etikasi o‘ziga xos bo‘lishi mumkin. Bu xodimlarning mehnat jarayonida ijtimoiy mas’uliyat va mas’uliyatni his qilishini anglatadi - Insonparvarlik va mehnat odob-axloqi. Kasbiy va axloqiy madaniyatning asosiy vazifalaridan biri mehnat jarayonida inson huquqlarini hurmat qilish, xodimlarga adolatli munosabatda bo‘lish va mehnatga muhabbatdir. Yoshlar va talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda kasbiy-axloqiy madaniyat ham muhim o‘rin tutadi. Ma’naviy-axloqiy bilimlarni oshirish, kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish muvaffaqiyatga erishish va jamiyatdagi muhim o‘rinni egallashning asosiy omilidir. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida kasbiy va axloqiy madaniyatni rivojlantirish yo‘nalishlari.

Ilmiy faoliyat o‘qituvchilarga kasbiy bilimlar bilan birga axloqiy qadriyatlarni ham o‘rgatishni talab qiladi. Ularning kasbiy faoliyatida axloqiy talablar, axloqiy me‘yorlar va mas‘uliyat katta ahamiyatga ega. Ijodiy va axloqiy bilimlarning integratsiyasi - axloqiy qoidalar asosida insonning ijodiy faoliyatini, ya‘ni ijodning axloqiy jihatlarini o‘rganish va ommalashtirish jarayonidir. Bunday integratsiya axloq va ijodning o‘zaro bog‘liqligini, ularning bir-birini to‘ldirishini, ijodiy faoliyat yoki san‘atdan axloqiy qadriyatlar bilan birgalikda foydalanishni nazarda tutadi. Ijodiy bilim - bu insonning innovatsiyalari bilan bog‘liq bilimlar, ya‘ni fikrlash va amalga oshirish orqali yangi g‘oyalar, dizaynlar yoki san‘at asarlarini yaratish. Bu bilimlar ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi va turli sohalarda, masalan, san‘at, ilmiy tadqiqotlar, muhandislik, adabiyot va boshqalarda samarali ishlash imkonini beradi. Axloqiy bilim - bu insonning jamoat va shaxsiy hayotida to‘g‘ri va adolatli qarorlar qabul qilish, boshqalarga hurmat va insoniylik ko‘rsatishga asoslangan qoidalar va me‘yorlar. Insonning o‘zi va boshqalar bilan munosabatini o‘rnatishda axloq asosiy rol o‘ynaydi. Axloqiy bilim insonni yomonlikdan saqlanishga, adolatli bo‘lishga, hayotini ma‘naviy-axloqiy asosda tashkil etishga o‘rgatadi. Ijodiy va axloqiy bilimlarning integratsiyasi - ijodiy faoliyatni amalga oshirishda axloqiy tamoyillarga rioya qilish, ya‘ni ijodkor yoki shaxsning ijodiy jarayonida axloqiy qoidalarga tayanish. Masalan, inson ijodiy asarlar yaratishda boshqalarga zarar yetkazmaslik, inson huquqlarini hurmat qilish, adolatni ta‘minlash kabi axloqiy qoidalarga amal qilishi kerak. Bundan tashqari, axloqiy bilim ijodiy bilimlar bilan birgalikda insonning ijodiy qobiliyatlarini to‘g‘ri va foydali rivojlantirishga yordam beradi. Ijodiy va axloqiy bilimlarni birlashtirish, eng avvalo, ijodiy faoliyatning ma‘naviy-axloqiy tomonlarini ko‘rib chiqishga, ijodiy ishlarning ijtimoiy ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Buni umumiy axloqiy bilimlar bilan bog‘lash, ya‘ni ijodning shaxs va jamiyatga ta‘sirini baholash, ijodiy ishlar mustahkam axloqiy negizlarga tayanishini ta‘minlash muhim ahamiyatga ega. Bunday integratsiya natijasida insonning ijodiy qobiliyatlari bilan birga, uning axloqiy me‘yorlarga rioya qilishga intilishi ortadi, ijodiy faoliyati jamiyat uchun foydali bo‘ladi.

Kompetentsiyaga asoslangan yondashuv shaxsiy va kasbiy mas‘uliyatni o‘z ichiga oladi. Oxir oqibat, u o‘qituvchilarni o‘z ishida yuqori axloqni saqlashga va hatto o‘zgaruvchan va qiyin vaziyatlarda ham to‘g‘ri qaror qabul qilishga o‘rgatishdir. Shaxsiy mas‘uliyat va kasbiy etika inson hayoti, mehnati, muammolarga yondashishi bilan bog‘liq axloqiy va ijtimoiy tamoyillar majmuidir. Ular sizning ishingizni izchil va samarali bajarish uchun muhimdir. Shaxsiy javobgarlik - bu shaxsning o‘z hayoti, qarorlari va xatti-harakatlari uchun javobgarligi. Bu, eng avvalo, o‘z qilmishi uchun mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olish, o‘z ishini o‘z vaqtida va sifatli bajarish, boshqalarga ta‘sir o‘tkazish odob-axloqiga rioya qilish demakdir.

Shaxsiy javobgarlikning asosiy nuqtalari: xatti-harakatlaringiz uchun mas‘uliyatni o‘z zimmangizga oling - har kim o‘z harakatlari va qarorlari uchun javobgardir. Mas‘uliyat va o‘z-o‘zini nazorat qilish - o‘z qarorlarini samarali qabul qilish va ularni amalga oshirishda mustaqil bo‘lish qobiliyati. Ijobiy natijalarga intilish - o‘zingiz va boshqalar uchun foydali bo‘lgan qarorlar qabul qilish. Kasbiy etika - bu ishlab chiqarish jarayonida yoki xizmatlarni

rsatishda halollik va adolatni ta‘minlaydigan axloqiy tamoyillar, qadriyatlar va standartlar nuqtai nazaridan insonning ish joyidagi ijobiy xulq-atvori. Halollik va ishonch - kasbiy faoliyatda shaffoflik, xato va kamchiliklarni tan olish va tuzatish. Qadriyatlarga hurmat - hamkasblar, mijozlar va ishchi jamoalarga so‘zsiz hurmat. Ishda adolatlilik - barcha qarorlar va ish harakatlarini adolatli va tegishli standartlarga muvofiq qabul qilish. Xatolarni tan olish - xatolarni aniqlash va tuzatish axloqiy hisoblanadi va ish joyida ishonchni saqlashga yordam beradi. O‘qituvchilarning hissiy-intellektual ko‘nikmalarini, ya‘ni muloqot qilish qobiliyatini, shuningdek, yozish va nutq kabi kasbiy mahoratini ma‘naviy-axloqiy jihatdan rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Ular hissiy aqlga ega va ishdagi odamlarni tushunish va undan foyda olish uchun zarur ko‘nikmalarni rivojlantirishlari kerak. Hissiy, intellektual va axloqiy rivojlanish - bu shaxsning shaxsini, sog‘lom tafakkurini, hissiy-axloqiy rivojlanishini yuqori darajada ta‘minlaydigan ijtimoiy va ruhiy jarayonlar majmuidir. Bu tarkibiy qismlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular o‘z-o‘zini hurmat qilish, boshqalar bilan do‘stona munosabatlar, umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirish, axloqiy qoidalarga rioya qilishni o‘z ichiga oladi. Hissiy va intellektual rivojlanish insonning hissiy va fikrlash qobiliyatini, ijobiy va salbiy hissiy holatlarini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. U shunga o‘xshash xususiyatlarni o‘z ichiga oladi. Hissiy intellekt - bu o‘zining hissiy holatini tushunish va boshqalarning hissiy holatini tushuntirish qobiliyati. Ta‘lim qobiliyatlari - bu insonning aqliy faoliyati, muammolarni hal qilish, tahlil qilish va yangi bilimlar orqali dunyoni tushunish qobiliyati. O‘z-o‘zini rivojlantirish - bu shaxsni qayta tarbiyalash va uning oliy intilishlarini jamiyat va shaxsiy maqsadlar bilan bog‘lash.

Axloqiy rivojlanish insonning yoshiga mos keladigan va ijtimoiy qadriyatlar bilan bog‘liq bo‘lgan axloqiy tarbiyani o‘z ichiga oladi. Bu jarayon insonning odamlarga, jamiyatga, tabiatga va boshqa odamlarga axloqiy munosabatini shakllantiradi. Axloqiy qoidalar va tamoyillar - insoniy qadriyatlarga asoslanib, adolatli va axloqiy harakat qilish. Xulq-atvor etikasi - bu shaxsning axloqiy maqsadlariga erishish, shaxs va jamiyat oldidagi axloqiy mas‘uliyatiga erishish uchun ishlatiladigan xatti-harakatlar. Boshqalarga yordam berish va hurmat qilish - jamiyatdagi o‘z rolini tushunish va boshqalar bilan munosabatlarda axloqiy o‘rnak ko‘rsatish. Hissiy-intellektual va axloqiy rivojlanish bir-biriga ta‘sir qiladi. Masalan, yuqori darajadagi hissiy intellekt, ya‘ni o‘z hissiy holatlarini tushunish va boshqarish qobiliyati axloqiy qadriyatlar va odob-axloq qoidalariga muvofiq harakat qilish uchun muhimdir. Bu ikki jarayon shaxsning ijtimoiy faoliyatida, ma‘naviy-axloqiy faoliyatida barqarorlik va rivojlanishni ta‘minlaydi. O‘qituvchilarga voqealar va odamlarni axloqiy jihatdan tahlil qilish va o‘z kasbiy mas‘uliyatlarini bajarishda yordam beradigan axloqiy tamoyillarning ahamiyatini tushunishga yordam berish uchun axloqiy modellar va ta‘lim bo‘yicha treninglar berish. Ma‘naviy-axloqiy modellar va treninglar - Bu jamiyat a‘zolari va shaxslarining axloqiy va ma‘naviy rivojlanishiga qaratilgan maxsus dasturlar va tadbirlarning jihatlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu modellar va treninglar orqali odamlar nafaqat axloqiy qoidalarga rioya qilishni, balki ma‘naviy rivojlanishni, hamdardlik, hamdardlik va insoniy qadriyatlarni tushunishni ham

ganadilar. Bu naqshlar axloqiy-ma'naviy qadriyatlar asosida shakllanib, jamoaviy barqarorligi, birdamlik va odamlar o'rtasidagi munosabatlarda muhim ahamiyatga ega. Axloq qoidalarini va tamoyillari: odamlarning xatti-harakatlariga rahbarlik qiladi, ularni ezgulikka, adolatga, haqiqatga, insoniylikka chaqiradi. Ma'naviy qadriyatlar: Gap insonning ma'naviy va psixologik o'sishi, o'ziga bo'lgan ishonchi va ijtimoiy mas'uliyati haqida bormoqda. Jamiyat va shaxs o'rtasidagi munosabatlar: Modellar har kimga jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy jarayonlarida ro'yxatdan o'tish, ishtirok etish va shaxsiy mas'uliyatni his qilishda yordam beradi. Axloqiy tarbiya. Treninglar odamlarning axloqiy va ma'naviy rivojlanishiga qaratilgan maxsus dasturlardir. Ularning maqsadi odamlarda yuqoridagi qadriyatlarni rivojlantirish, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash, ularga o'zini to'g'ri tushunish va ijtimoiy masalalarda to'g'ri qaror qabul qilishdir. Axloqiy, axborot va mafkuraviy tayyorgarlik. Ushbu treninglarda odamlar axloqiy tamoyillar, umumiy axloq, qadriyatlar va madaniyat haqida bilim oladilar. Qaror qabul qilish va axloqiy qarorlarni o'rgatish. Odamlarga mafkuraviy nuqtai nazardan yoki axloqiy muammolardan to'g'ri qaror qabul qilish qoidalarini o'rgatish. Psixologik trening. Psixoterapevtik usullarni o'rganish va odamlarga o'zlarining ichki holatini tushunishga va zaif ruhiy holatlarni engishga yordam beradigan treninglar. Ma'naviy rivojlanish bo'yicha trening. Bu treninglar insonlarning ma'naviy yuksalishiga ko'maklashish, o'z nafsini to'g'ri boshqarishga o'rgatishdir. Axloqiy me'yorlar va qadriyatlar o'qituvchining kasbiy faoliyatiga ta'sir qiladi. Ish axloqiy me'yorlarga asoslangan bo'lib, o'quvchilarga adolatli va hurmatli munosabatda bo'lishga qaratilgan, insonparvar va ijtimoiy mas'uliyatlidir. Axloqiy qadriyatlar va kasbiy amaliyot o'rtasidagi munosabatlar muhim va murakkab masala. Axloqiy qadriyatlar - bu inson yoki ijtimoiy guruhning turli vaziyatlarda o'zini qanday tutishini belgilaydigan printsiplar, qoidalar va qarorlar tizimi. Kasbiy faoliyat - bu turli kasblarda ishlash jarayonida shaxs tomonidan bajariladigan har qanday ish yoki ish. Professionallar axloqiy qadriyatlarga asoslanishi kerak. Masalan, bunday tamoyillarga adolat, ishonch, sodiqlik, mas'uliyat va sadoqat kiradi. Bunday qadriyatlar kasbiy etikani belgilaydi va faoliyatda ma'lum adolat va foydalilikni ta'minlaydi. Kasbiy faoliyatda odamlar o'z ishiga mas'uliyatli va javobgar bo'lishi kerak. Bu, ayniqsa, tibbiyot, huquq, ta'lim va odamlar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqotni talab qiladigan boshqa sohalarda muhimdir. Ushbu sohalarda yaxshi natijalarga erishishda axloqiy qadriyatlar muhim rol o'ynaydi. Kasbiy faoliyatda ham ijtimoiy adolat muhim ahamiyatga ega. Axloqiy qadriyatlar adolatli qarorlar qabul qilishga yordam beradi va odamlarga teng imkoniyatlar beradi. Har bir sohada hammaga teng va adolatli munosabatda bo'lishini ta'minlash uchun o'z axloqiy me'yorlari mavjud. Kasbiy faoliyat samarali bo'lishi uchun kasbiy faoliyat bilan shug'ullanadigan shaxslar ma'naviy qadriyatlarga ega. Bunga kasbiy faoliyatda yuqori axloqiy me'yorlar va munosabatlarni saqlash, ish joyida xushmuomalalik va etarli savodxonlikni rivojlantirish orqali erishiladi. Kasbiy sohalarda axloqiy qadriyatlar vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin. Jamiyatning axloqiy me'yorlari, texnologik taraqqiyoti va kasbiy standartlari ham ijtimoiy ehtiyojlarga qarab yangilanib, o'zgartirilishi kerak. Shuningdek, kasbiy odob-axloqni rivojlantirish uchun

1, ta'lim muassasalari va jamoatchilik tomonidan ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni yosh kasbiy muhitga moslashtirish orqali ma'lum darajadagi ta'lim-tarbiya berish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-axloqiy madaniyatini kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida rivojlantirish yosh mutaxassislarning nafaqat kasbiy malakasini, balki ma'naviy mas'uliyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi. Ta'lim tizimida insonparvarlik, adolatli va axloqiy amaliyotni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv o'quv jarayonini zamonaviy talablarga moslashtirishga yordam beradi, shuningdek, mehnat bozorida raqobatbardosh va ijtimoiy ehtiyojlarni qondiradigan mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan. Shaxsiy mas'uliyat kasbiy etikaning asosi bo'lib, insonning ish va hayotdagi qarorlari va harakatlariga ta'sir qiladi. Kasbiy etika insonning o'ziga va boshqalarga munosabatini belgilaydi, shuningdek, uning ishdagi muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklarining sabablarini belgilaydi. Muvaffaqiyatli va halol mehnat va ijtimoiy munosabatlarni ta'minlash uchun professional etika va shaxsiy mas'uliyat birgalikda ishlaydi. Insonning o'zgarishida, uning ijtimoiy muhitga moslashishida hissiy, intellektual va axloqiy rivojlanish katta ahamiyatga ega, chunki bu jarayonlar shaxsning to'liq va mukammal rivojlanishi uchun zarurdir. Treningning ahamiyati quyidagicha. Insonning axloqiy rivojlanishi. Ushbu treninglar axloqiy o'zgarishlarga, samarali va to'g'ri xulosalarga olib keladi. Jamiyatdagi barqarorlik. Ma'naviy-axloqiy tarbiya orqali jamiyatning har bir a'zosi o'z qoidalarini tushunishga va ularga rioya qilishga yoki ularga ehtiyoj sezishga intiladi. Ruhiy salomatlik. Treninglar odamlarning psixo-emotsional va ma'naviy salomatligini ta'minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, ushbu treninglar va modellar har bir a'zo va jamiyatning har tomonlama rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Yuqorida aytib o'tilganidek, kompetensiyaga asoslangan yondashuvning mohiyati shundaki, u shaxsga bilim olish, fikrlash, ijodkorlik, jismoniy va aqliy o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi tashkil etish va shakllantirish ko'nikmalarini egallash uchun mustaqil faoliyatni tashkil etish qobiliyatini beradi. qobiliyat va iste'dodlar haqida. Bu paradigmada yangi strategik maqsad miqdoriy jihatdan ortib boruvchi ma'lum ko'p qirrali bilim, ko'nikma va malakalar majmuasini egallash emas, balki shaxsning integrativ sifati hisoblangan kasbiy kompetensiyani shakllantirishdan iboratdir. Shu bilan birga, talabalarga bevosita kasbiy faoliyatida, shuningdek, zarur kasbiy kompetensiyani doimiy ravishda rivojlantirish va uning chegaralarini yanada kengaytirishga qaratilgan butun hayotiy faoliyatida yordam berish kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Muslimov N.A., Janiyev Sh.E. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida kasbiy shaxs rivojlanishining pedagogik shartlari. O'zbekiston. Uzluksiz ta'limning zamonaviy muammolari: "Innovatsiyalar va istiqbollar" xalqaro ilmiy konferentsiyasi. Toshkent. 2018 yil 27 aprel

2. Tomakova R.A., Brejneva A.N. Axborot resurslari va texnologiyalari va tizimlari aloqa qilishning ta'lim va ijtimoiy muammolari Kompetentsiyani shakllantirish // Vaqtning ruhiy holati. Rossiya 21-asrda. - 2015. - No 2(5). - 112-115-betlar.
3. Qarshieva D.E. (2021). Zamonaviy maktab o'qituvchisini tayyorlashda kasbiy (pedagogik) amaliyotning o'rni. O'zMU yangiliklari, 1(2), 53-55.
4. Slastyonin V.A., Isaev I.F., Mishchenko A.I., Shiyonov E.N. Pedagogika: Darslik, o'quv qo'llanma. ped. chivinli muassasalar - 3-nashr - M.: Shkola-Press, 2000. - 512 b.
5. Saxarchuk E.I. Ta'lim sohasida mutaxassislar tayyorlash sifatini boshqarish: Darslik, maxsus kurs uchun o'quv qo'llanma. - Volgograd: Peremena, 2002. -S. 28.

TA'LIM TIZIMIDA MILLIY TARBIYANI AMALGA OSHIRISH IMKONIYATLARI.

Abdullayeva Arofatxon Abduvaxobovna

*Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti v.b,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy tarbiyaning ijtimoiy psixologik qonuniyatlari, ota onalarning tarbiya metodlarini bilish va uni qo'llashi, ota-onalarning farzand tarbiyasiga bo'lgan munosabati, yoshlarda milliy tarbiya mezonlari va fazilatlarini shakllantirishda psixologik omillar kabi masalalar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar bilan tanishishi mumkin.

Kalit so'zlar:: milliy tarbiya, fazilat, xususiyat, pedagogik qonuniyat.

Аннотация: В данной статье вы можете ознакомиться с исследованиями социально-психологических закономерностей национального воспитания, знания и применения методов воспитания, отношения родителей к воспитанию детей, психологических факторов формирования национальных критериев воспитания и качеств у молодежи.

Ключевые слова: национальное воспитание, характер, характер, педагогические законы, мораль, пороки, угрозы, духовность, просвещение.

Annotatsiya: In this article you can get acquainted with the research on the social psychological laws of national education, knowledge and application of parenting methods, parental attitudes to child rearing, pedagogical factors in the formation of national upbringing criteria and qualities in youth.

Key words: national upbringing, character, character, psychological laws, morals, vices, threats, spirituality, enlightenment.

KIRISH

Bugungi kunda millatimiz "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" g'oya asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Mazkur g'oya ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'ymoqda. Ushbu talablar doirasida davlatimizda ta'lim sohasida pedagoglarning moddiy-ma'naviy sharoiti tubdan yaxshilanib, ta'lim sifatini oshirishning zamonaviy texnologiyalari joriy qilinmoqda.

Tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak

naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog‘lom, dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo‘lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib beradi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda yoshlar tarbiyasini milliy va zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar va asosli psixologik qonuniyatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda.

Milliy tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarini kafolatli shakllantirishda uning psixologik qonuniyatlarini o‘rganish, mazkur masalada oila, maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus kasb-hunar, oliy ta’lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to‘liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik hamkorlik va uzviylikni yangi darajaga ko‘tarishni taqozo etadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatmoqdaki, Vatanga sadoqat, burch va mas’uliyat, tashabbuskorlik va boshqa fazilatlar yoshlar ongida nazariy tushunchalar sifatida qolib ketgani holda uning xarakterida, psixologik qonuniyat sifatida namoyon bo‘lmayapti, mazkur fazilatlarga nisbatan amaliy odatlar sifatida shakllanmayapti.

Buning oqibatida ularning ushbu fazilatlar haqidagi so‘zlari bilan amallari orasida tafovut namoyon bo‘lmoqda, bu esa har yili mustaqil hayotga kirib kelayotgan yigit qizlarning hayotda o‘z o‘rinlarini topishlarida bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Ayrim o‘quvchi-yoshlarda yuksak maqsadlarning shakllanmaganligi, o‘zini o‘zi o‘qishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakat fazilatlarini yetarli rivojlanmaganligi ta’lim sifatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Masala yuzasidan adabiyotlar tahlili milliy va ma’naviy tarbiya sohasida o‘qituvchilarning faoliyatini metodik ta’minlovchi o‘quv materiallari, shu jumladan, milliy va ma’naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo‘llanmalar, o‘quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emasligi ko‘rsatmoqda. Shu munosabat bilan bugungi globalashuvning shiddatli va axboriy sharoitida milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik qonuniyatlarini tadqiq qilish orqali oiladada farzand tarbiyasi uchun tayanch fazilatlarini shakllantirish, mazkur fazilatlarga ularni odatlantirish, tarbiyada tushuntirish/ko‘rsatish/o‘rgatish/namuna bo‘lish kabi ta’sirchan pedagogik-psixologik usullarni isloh qilish va shu orqali milliy, ma’naviy tarbiya tizimini yanada rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Milliy tarbiya haqida gap ketganda beixtiyor taniqli ma’rifatparvar Abdulla Avloniyni “Tarbiya biz uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir” [1] degan chuqur ma’noli so‘zlari inson e’tiborini tortadi. Ko‘plab olimlar o‘z tadqiqotlarida ma’naviy tanazzulning asosiy omillari bo‘yicha qator izlanishlar olib borishdi, har xil qiziqarli tahliliy ma’lulotlar ilmiy asoslandi, lekin bularning ichida odamni tashvishga soladigan bir qaraganda e’tiborsizdek tuyiladigan, lekin oqibati tanazzulga, johillikka olib boradigan bir omil, ya’ni oilada farzand tarbiyasiga

tiborsizlik, uning pedagogik qonuniyatlarini bilmaslik illati millatning ma tannazulining asosi desak hecham mubolag‘a bo‘lmaydi.

Xo‘sh nega bugun ota-onalar farzand tarbiyasiga e‘tiborsiz? Farzand tarbiyasi bilan shug‘ullanishiga qanday omillar to‘sqinlik qilyapti? Ota-onalar farzand tarbiyalash metodlarini biladimi? Ota-onalar farzand tarbiyasida qanday pedagogic qonuniyatlardan foydalanayapti? Mazkur savollar bizni masala yuzasidan hamma uchun bir tildagi optimal javoblar topishdek mas‘uliyatli vazifani qo‘ymoqda . Bugun butun dunyoda inson kapitali uchun kurash, eng katta sarmoya farzandni yaxshi bilimli bo‘lishiga, tarbiyasiga tikilayotgan bir vaqtda bizda farzand tarbiyasiga e‘tiborsizlik, uning pedagogik va psixologik qonuniyatlari bilan hisoblashmaslik kabi illat va tahdidlar ko‘proq ko‘zga tashlanib bormoqda.

Oilada farzand tarbiyasiga e‘tiborsizlik illati bir qator qarorlarda jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi PQ-3160-sonli [2], 2019 yil 3-maydagi PQ- 4307-sonli [3], 2021 yil 26 martdagi PQ- 5040-sonli Qarorlari [4] va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31-dekabrda 1059-sonli [5] qarorida ichki tahdid sifatida qayd qilinib, mazkur tahdidlarni yuzaga keltiruvchi pedagogik, psixologik omillar bo‘yicha tadqiqotlar olib borish, mazkur tahdidlarga nisbatan psixologik-g‘oyaviy kurash olib borish vazifasi qo‘yildi.

Yuqoridagi masalani nechog‘lik xavotirli va dolzarbligi to‘g‘risidagi mulohazalarni asoslashda biz tomonimizdan bugungi murakkab mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish, baholash, ustuvor yo‘nalishlarni aniqlab, ularning aholi turli qatlamlariga ta‘sirini o‘rganish va zarur maqsadli va manzilli psixologik tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan milliy tarbiyaning ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlari mavzusi bo‘yicha joylarda tekshiriluvchilar bilan suhbat, ekspert-intervyu, so‘rovlar (ijtimoiy-psixologik), kuzatish, kontent tahlil, modellashtirish, matematik statistika (spss dasturi), gipotetik-deduksiya, vizualizatsiya, longityud monitoring va ma‘naviy marketing kabi metodlar orqali o‘rganishlar olib borildi.

O‘rganishlarda ma‘lum bo‘ldiki, tekshiriluvchilarning aksariyati barcha tahdidlardan yetarlicha ogoh va xabardor emas. Tahdidlarni tanimaslik, uning oqibatlaridan ogoh emaslik unga chalinishni tezlashtiradi. Bu kabi holatlar esa muayyan tarbiyaviy bo‘shliqni paydo qilmoqda. Demak milliy tarbiyamizda o‘ziga xos ma‘naviy qusurlar namayon bo‘lmoqda, ya‘ni aholimizda kerakli tayanch ma‘naviy fazilatlar shakllanmagan.

Oilaviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasiga e‘tiborsizlik tahdidi aholi orasida boshqa tahdidlarga nisbatan xabardorligi pastligi bo‘yicha 55% ya‘ni salbiy ko‘rsatkichga ega. Bu aholining oilada yoshlar tarbiyasi, milliy tarbiya bilan bog‘liq ishlarda sustkashliklar ko‘p ekanligini, yoki tarbiya masalasiga past munosabatda ekanligini ko‘rsatadi. Bu illatning salbiy oqibatlaridan ko‘pchilik behabar. Milliy tarbiyaning shakllanishida milliy qadriyatlarning o‘rni ham alohida o‘ziga xos asosli pedagogik omillardan biri hisoblanadi.

Biz oilada farzand tarbiyasiga e‘tiborsizlik ichki tahdidini mazmun mohiyati, inson, xalq, millat uchun ayanchli oqibatlar to‘g‘risida aholi orasida keng ko‘lamdagi maqsadli va manzilli profilaktika tadbirlarni olib borishimiz maqsadga muvofiq. Zero, buyuk vatandoshimiz Imom G‘azzoliy aytganidek “Bolalar ota-onalariga berilgan bir omonatdir. Bolaning qalbi har qanday naqshu tasvirdan xoli bir qimmatbaho gavhardir. U qanday naqsh solinsa, qabul qiladi, qayoqqa bukilsa, egiladi.

Agar yaxshilikka o‘rgatilsa, shu bilan o‘sadi va dunyo oxiratta saodatga erishadi. Uning savobiga ota-onasi ham, har bir muallimu ustozlari ham sherik bo‘ladilar. Agar yomonlikka odatlantirilsa, hayvonlardek o‘z holiga tashlab qo‘yilsa, oxir-oqibat halok bo‘ladi. Gunohi esa uning tarbiyasi uchun javobgar bo‘lganlarning gardaniga tushadi”.

Tarbiya masalalariga e‘tiborsiz qaralgan vaziyatda yuzaga keladigan ko‘ngilsizliklar ham, u keltirib chiqaradigan zararli oqibatlar ham barchamizni ogohlikka da‘vat qilmog‘i lozim.

Ammo bugun qaysidir davrada shu haqda fikr bildirilsa aksariyat ota-onalarda masalaga daxldorlik bilan emas, aksincha o‘z loqaydliklarini xastpo‘shlash uchun sizga: “Hozir zamon juda qiyin bo‘lyapti, tirikchilik uchun yugurmasang bo‘lmasa!”, “Nima qilay bolalarim yeyman, ichaman deydi, kiyim kechagini aytmaysizmi, bizga oson emas...”, “Ha endi o‘zi omon bo‘lsa, tarbiyasi bir gap bo‘lar...” deb javob berishadi.

“Ha endi o‘zi omon bo‘lsa, tarbiyasi bir gap bo‘lar...” aynan mana shunday beparvolik, e‘tiborsizlikning ortida butun bir millatning ma‘naviy tanazzuli naqd. Shunday ekan bugun mazkur masalani har bir ota-ona bu borada olib borayotgan ishlariga bir nazar tashlab ko‘rishlari lozim. Zero, bugun ilm-fan va ta‘lim izchil rivojlanib borayotgan bir davrda hech shak -shubhasiz tarbiya ta‘limning asosida turishi shartdir. Shunday ekan, ilm-fan ta‘lim-tarbiya asosida olib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Demak bugungi kunda ota-onalar ko‘proq tarbiyalashning psixologik qonuniyatlari, pedagogik talablari, mezonlari va metodlari haqida ko‘proq o‘ylashlari lozim. XXI asrda barkamol farzand tarbiyasining negizi sifatida oila (ota-ona), maktab (pedagog), mahalla (qo‘ni-qo‘shni, nuroniylar, mahalla faollari), ijtimoiy muhit (tengqurlari, atrofidagi insonlar) o‘z mavqeini saqlab qolaveradi.

Barkamol kelajak bunyondkorlarini tarbiyalashda quyidagi psixologik va pedagogik jihatlariga alohida ahamiyat berish juda muhim hisoblanadi:

- ❖ tarbiyaning milliy fazilatlariga nisbatan yoshlarimizni odatlantish bo‘yicha zamonaviy mashqlar ishlab chiqish;
- ❖ tarbiyaning psixologik qonuniyatlari bo‘yicha metodik qo‘llanmalar yaratish va mazkur sohada faoliyat ko‘rsatayotgan pedagoglar va ota-onalarga yetkazish;
- ❖ milliy tarbiyaning tayanch kompetensiyalarini yoshlarimizda shakllantirishning pedagogik talbalarini ishlab chiqish;
- ❖ Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyada ko‘rsatilgan vazifalar bo‘yicha barcha davlat va nodavlat tashkilotlari orasidagi amaliy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;

❖ Ota-onalarga farzand tarbiyasi bo‘yicha zamonaviy metodlar bo‘yicha xaqchil tildagi darsliklar va qo‘llanmalarni tayyorlab berish.

Bugun har bir ota-ona pedagog bo‘lishi lozim tarbiya metodlarini puxtao‘zlashtirmog‘i lozim, chunki farzand ta‘lim-tarbiyasiga tikilgan sarmoya eng yaxshiva eng kafolatli sarmoyadir.

Pedagogika fanlari doktori, professor M.Quronov [6] o‘zining “Bugungi har birota-ona pedagog bo‘lishi kerak” deb nomlangan maqolasida bugungi ota-onalarningfarzand tarbiyalashdagi ta’sirchan metodlar to‘g‘risida quyidagi qarashlarini ilgarisuradi. Jumladan olimni ta’kidlashicha farzand tarbiyasidagi eng ta’sirchan metod buo‘rgatish metodi. Chunki uning ichida tushuntirish ham bor, suhbat ham bor,ko‘rsatish ham bor, aytish ham bor, namuna ham bor.

Shuni unutmashimiz kerakki, yurt kelajagi, vatanimiz taraqqiyoti va xalqimizning ertangi kuni qanday bo‘lishi farzandlarimiz va yoshlarimizning bugun qanday ta‘lim va tarbiya olishiga bog‘liqdir. Shu sababli mazkur masaladagi asosiy pedagogik talablardan biri [7], har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko‘rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, unib-o‘sib kelayotgan yoshlarni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo‘lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish – ta‘lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo‘lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, oilada farzand tarbiyasi - oila baxti, farzandlarning tarbiyali yetuk inson bo‘lib yetishidagi ota –onaning sa‘yi- harakati hisoblanadi. Oiladagi farzand tarbiyasi uning kelajakda kim bo‘lib yetishishida muhim o‘rin tutadi. Demak, bola oilada jamiyatning qiyofasini ko‘radi, bo‘lajak fuqaroning tabiati, dunyoqarashi va axloqiy qiyofasi oilada shaklla nadi hamda shunga ko‘ra kamol topib boradi.

Farzandlarimizni ilm-fan va ta‘lim-tarbiya asosida voyaga yetkazish maqsadga muvofiq ekan, o‘z o‘rnida tarbiya esa milliy fazilatlariga yo‘g‘rilgan milliy tarbiyabilan chambarchas bog‘liqdir. Zero, yoshlar kelajak egalari hisoblanadi. Yoshlarimiz ta‘lim-tarbiyasida esa milliy tarbiya katta ahamiyatga ega. Eng muhimi, farzandlarimiz tarbiyasiga etiborli bo‘laylik, aynan shu mezon bolalarimizni ma‘nan, ruxan sog‘lom, o‘z ota-bobolariga, tariximizga, Vatanimizga, ona tilimizga, o‘z milliy qadriyatlarimizga hurmat bilan qaraydigan barkamol bo‘lib o‘sib unishining asosidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shavkat Mirziyoyev raisligida 2019 yil 23 avgust kuni xalq ta’limitizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzinioshishga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishi<https://www.xabar.uz/talim/shavkat-mirziyoyev-maktablarda-qanday>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi PQ-3160-sonli//<https://lex.uz/docs/3360950>.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 3 maydagi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4307-son Qarori <https://lex.uz/docs/4320700>.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomilashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5040 qarori. <https://lex.uz/docs/5344692>
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 1059-sonli qarori
6. Quronov M. “Har bir ota-ona pedagog bo‘lish kerak” maqola. <http://www.adolatnashr.uz/uploads/17.Oila.2016.pdf>.
7. Jabborov X. “Milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik omillari”. Psixologiya ilmiy jurnali, 2021 yil 3-son. B.110-118.

MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA PYTHON DASTURLASH TILINI
QO'LLASH**Pirekeev Jandulla Xamidullaevich***Ichki ishlar vazirligi Qoraqalpoq akademik litseyi
Umumta'lim fanlar kafedrasi boshlig'i*

Annotatsiya: Matematika fani har bir insonning bilim doirasida muhim o'rin tutadi. U nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida matematikani o'qitishda yangi texnologiyalar va dasturlash tillaridan foydalanish, o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ularning matematik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Python dasturlash tili, o'zining sodda sintaksisi va kuchli kutubxonalari bilan, matematikani o'qitishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Ushbu maqolada Python dasturlash tilining matematikani o'qitishda qanday qo'llanilishi, uning afzalliklari va amaliy misollar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Python dasturlash tili, grafiklar, matematika, differensial tenglamalarni yechish, integral olish, optimallashtirish, simulyatsiya, modellashtirish.

Аннотация: Математика занимает важное место в знаниях каждого человека. Оно включает в себя не только теоретические знания, но и практические навыки. В современном образовательном процессе использование новых технологий и языков программирования при преподавании математики имеет важное значение для повышения интереса учащихся и развития их способностей к математическому мышлению. Язык программирования Python с его простым синтаксисом и мощными библиотеками служит эффективным инструментом обучения математике. В этой статье объясняется, как язык программирования Python можно использовать при обучении математике, его преимущества и практические примеры.

Ключевые слова: язык программирования Python, графика, математика, решение дифференциальных уравнений, интеграция, оптимизация, симуляция, моделирование.

Abstract: Mathematics has an important place in every person's knowledge. It includes not only theoretical knowledge, but also practical skills. In the modern educational process, the use of new technologies and programming languages in the teaching of mathematics is important in increasing the interest of students and developing their ability to think mathematically. The Python programming language, with its simple syntax and powerful libraries, serves as an effective tool for teaching mathematics. This article explains how the

Python programming language can be used in teaching mathematics, its advantage, practical examples.

Keywords: Python programming language, graphics, mathematics, solving differential equations, integration, optimization, simulation, modeling.

KIRISH

Python dasturlash tili o'zining sodda va tushunarli sintaksisi bilan tanilgan. Bu, o'quvchilarga dasturlashni o'rganishni osonlashtiradi. Pythonning kuchli kutubxonalari, masalan, NumPy, SciPy, Matplotlib va SymPy, matematik hisoblashlar va grafiklar yaratishda keng imkoniyatlar taqdim etadi. Ushbu kutubxonalar yordamida o'quvchilar matematik muammolarni hal qilishda dasturlashni amaliyotda qo'llashlari mumkin. Python dasturlash tili, shuningdek, interaktiv muhitda ishlash imkonini beradi, bu esa o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

Matematika fanida ko'plab tushunchalar va nazariyalar mavjud. Ushbu tushunchalarni o'quvchilarga tushuntirishda Python dasturlash tilidan foydalanish, ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, algebraik tenglamalarni yechishda Python kodlari yordamida o'quvchilar tenglama yechish jarayonini ko'rishlari va tushunishlari mumkin. SymPy kutubxonasi yordamida o'quvchilar algebraik ifodalarni manipulyatsiya qilish, tenglamalarni yechish va turli matematik operatsiyalarni bajarish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Matematika fanida grafiklar va diagrammalar muhim rol o'ynaydi. Ular matematik tushunchalarni vizual ravishda ko'rsatish va o'quvchilarga tushunishni osonlashtirishda yordam beradi. Pythonning Matplotlib kutubxonasi yordamida o'quvchilar turli funktsiyalarni grafikda ko'rsatish, ma'lumotlarni tahlil qilish va natijalarni vizual ravishda taqdim etish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Grafiklar yordamida o'quvchilar matematik funktsiyalarni, ularning xususiyatlarini va o'zaro bog'liqligini osonroq tushunishlari mumkin. [5]

Matematika fanida ko'plab muammolar sonli hisoblashlar yordamida hal qilinadi. Pythonning SciPy kutubxonasi sonli hisoblashlar uchun keng imkoniyatlar taqdim etadi. O'quvchilar differensial tenglamalarni yechish, integral olish va optimallashtirish jarayonlarini dasturlash orqali o'rganishlari mumkin. Bu yondashuv, o'quvchilarga matematik nazariyalarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi va ularning matematik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Statistika matematikaning muhim bo'limlaridan biridir. Pythonning Pandas va StatsModels kutubxonalari yordamida o'quvchilar ma'lumotlarni tahlil qilish, statistik modellash va ma'lumotlardan xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu yondashuv, o'quvchilarga statistik tushunchalarni amaliyotda qo'llash va real hayotdagi muammolarni hal qilishda yordam beradi. Statistika yordamida o'quvchilar ma'lumotlar to'plamlarini tahlil qilish, regressiya tahlilini o'tkazish va statistik xulosalar chiqarish jarayonlarini o'rganishlari mumkin.[1]

Matematika fanida simulyatsiya va modellashtirish muhim ahamiyatga ega. Python dasturlash tili yordamida o'quvchilar turli jarayonlarni simulyatsiya qilish va matematik

modellar yaratish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Masalan, o‘quvchilar tasodifiy jarayonlarni simulyatsiya qilish, statistik taqsimotlarni o‘rganish va matematik modellar yordamida real hayotdagi muammolarni hal qilish jarayonlarini o‘rganishlari mumkin. Bu yondashuv, o‘quvchilarga matematik tushunchalarni amaliyotda qo‘llash va ularning qiziqishini oshirishda yordam beradi.[2]

Zamonaviy ta’lim jarayonida mashina o‘rganish va sun’iy intellekt tushunchalari ham muhim o‘rin tutadi. Python dasturlash tili yordamida o‘quvchilar mashina o‘rganish algoritmlarini o‘rganish, ma’lumotlardan o‘rganish va prognoz qilish jarayonlarini o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Scikit-learn va TensorFlow kabi kutubxonalar yordamida o‘quvchilar murakkab matematik muammolarni hal qilishda samarali yechimlar topishlari mumkin. Bu yondashuv, o‘quvchilarga zamonaviy texnologiyalarni o‘rganish va ularni matematikada qo‘llash imkonini beradi. Matematika fanini o‘qitishda Python dasturlash tilidan foydalanish uchun o‘qituvchilar uchun ko‘plab resurslar mavjud. O‘qituvchilar Python dasturlash tilini o‘rganish uchun onlayn kurslar, kitoblar va video darsliklardan foydalanishlari mumkin. Shuningdek, o‘qituvchilar o‘quvchilarga Python dasturlash tilini o‘rganish uchun interaktiv platformalar va o‘yinlar taqdim etishlari mumkin. Bu resurslar o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va ularning matematik ko‘nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi.[4]

XULOSA

Python dasturlash tili matematikani o‘qitishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Uning sodda sintaksisi, kuchli kutubxonalari va interaktiv muhitda ishlash imkoniyati o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularning matematik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Python yordamida o‘quvchilar matematik tushunchalarni amaliyotda qo‘llash, grafiklar yaratish, sonli hisoblashlar o‘tkazish va statistik tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Ushbu yondashuv, o‘quvchilarning matematik bilimlarini kengaytirish va ularni zamonaviy texnologiyalar bilan tanishtirishda muhim ahamiyatga ega. Matematikani o‘qitishda Python dasturlash tilidan foydalanish, o‘quvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi va ularning ta’lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Лутц, Марк. «Изучение Python». Рейли Медиа, 2013.
2. МакКинни, Уэс. «Python для анализа данных: обработка данных с помощью Pandas, NumPy и IPython». О’Рейли Медиа, 2018.
3. Грус, Джоэл. «Наука о данных с нуля: основные принципы работы с Python». О’Рейли Медиа, 2019.
4. Харрис, Чарльз Р. и др. «Программирование массивов с помощью NumPy». Природа, 2020.
5. Ван Россум, Гвидо и Фред Л. Дрейк-младший «Справочное руководство по языку Python». Фонд программного обеспечения Python, 2009.

6. Мюллер, Андреас К. и Сара Гвидо. «Введение в машинное обучение с помощью Python: руководство для специалистов по данным». О'Рейли Медиа, 2016.
7. Хантер, Джон Д. «Matplotlib: среда 2D-графики». Вычисления в науке и технике, 2007.
8. Бейкер, Крис. «Python для учёных». Спрингер, 2016.
9. Келли, Фрэнк. «Справочник по Python для науки о данных: основные инструменты для работы с данными». Рейли Медиа, 2016.
10. Коэн, Джошуа. «Программирование на Python и численные методы: руководство для инженеров и ученых». Спрингер, 2018.

AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARIGA PYTHON DASTURLASH TILINI
O'RGANISH METODIKASI**Pirekeev Jandulla Xamidullaevich***Ichki ishlar vazirligi Qoraqalpoq akademik liceyi
Umumta'lim fanlar kafedrasi boshlig'i*

Annotatsiya: Dasturlash bugungi kunda har bir sohada muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun zarur ko'nikmalarni taqdim etadi. Python dasturlash tili esa o'zining oddiyligi, qulayligi va kuchli imkoniyatlari bilan dasturlashni o'rganishni istaganlar uchun ideal tanlovdir. Akademik litsey o'quvchilariga Python dasturlash tilini o'rgatish jarayoni esa o'ziga xos metodik yondashuvlarni talab etadi. Ushbu maqolada Python dasturlash tilini o'rgatishning asosiy metodikasi, usullari va amaliyotlari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: python dasturlash tili, dasturlar, operatorlar, funksiyalar, modellar, bilim, ko'nikmalar, amaliyot, interaktivlik.

Аннотация: Программирование сегодня важно в каждой отрасли. Предоставляет студентам необходимые навыки для будущей карьеры. Язык программирования Python — идеальный выбор для тех, кто хочет изучить программирование, благодаря своей простоте, удобству использования и мощным функциям. Процесс обучения языку программирования Python студентам старших классов требует особых методических подходов. В этой статье представлена подробная информация об основной методологии, методах и практиках преподавания языка программирования Python.

Ключевые слова: язык программирования Python, программы, операторы, функции, модели, знания, навыки, практика, интерактивность.

Abstract: Programming is important in every industry today. Provides students with the necessary skills for their future careers. Python programming language is an ideal choice for those who want to learn programming with its simplicity, ease of use and powerful features. The process of teaching Python programming language to academic high school students requires specific methodological approaches. This article provides detailed information on the basic methodology, methods and practices of teaching the Python programming language.

Keywords: Python programming language, programs, operators, functions, models, knowledge, skills, practice, interactivity.

KIRISH

Python dasturlash tilining afzalliklari ko'p. Birinchidan, uning sintaksisi odatda tushunarli bo'lib, yangi boshlovchilar uchun dasturlashni o'rganishni osonlashtiradi. Ikkinchidan, Python keng kutubxonalarga ega bo'lib, turli sohalarda, jumladan, veb dasturlash, ma'lumotlar tahlili, sun'iy intellekt va boshqa ko'plab sohalarda qo'llaniladi. Ushbu afzalliklar o'quvchilarga dasturlashni o'rganish jarayonida ko'plab imkoniyatlar yaratadi. Python dasturlash tili o'zining intuitiv interfeysi va kuchli imkoniyatlari bilan o'quvchilarga dasturlashni oson va qiziqarli tarzda o'rganish imkonini beradi.

O'quv dasturini rejalashtirishda birinchi navbatda o'quvchilarning bilim darajasi va qiziqishlarini hisobga olish zarur. O'quvchilarga Python dasturlash tilining asosiy tushunchalari, sintaksisi va ma'lumot turlari haqida ma'lumot berish. Bu bo'limda o'quvchilar o'zgaruvchilar, ma'lumot turlari, operatorlar va shartli operatorlar bilan tanishadilar. O'quvchilarga dasturlash tilining asosiy elementlarini o'zlashtirishda ko'maklashish, ularning dasturlashga bo'lgan qiziqishini oshiradi. O'quvchilarga dasturlashning asosiy tushunchalari, masalan, sikl, funksiyalar va modullar haqida ma'lumot berish. Bu bo'limda o'quvchilar dastur tuzish jarayonida mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Dasturlash jarayonida o'quvchilar o'z fikrlarini ifoda etish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin. O'quvchilarga amaliy mashg'ulotlar o'tkazish, masalan, oddiy dasturlar yozish, muammolarni hal qilish va loyihalar ustida ishlash. Bu bo'limda o'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning o'z-o'zini baholash va o'z bilimlarini mustahkamlashlariga yordam beradi. O'quvchilarga jamoaviy loyihalar ustida ishlash imkoniyatini berish, bu ularning o'zaro fikr almashishiga va bir-biridan o'rganishiga yordam beradi. Jamoaviy ish o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi va ularni birgalikda ishlashga o'rgatadi. Loyihalar orqali o'quvchilar o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladilar.[7]

O'quv jarayonida interaktivlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarni darslarda faol ishtirok etishga undash, ularning qiziqishini oshiradi. O'quvchilarga dars davomida savollar berish va ularga javob berish imkoniyatini yaratish. Bu o'quvchilarning fikrlarini ifoda etishiga yordam beradi. Savol-javob sessiyalari o'quvchilarning o'z bilimlarini mustahkamlash va o'zaro fikr almashishlariga yordam beradi. O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lish va muayyan mavzularni muhokama qilishga undash. Bu ularning fikr almashishiga va yangi g'oyalarni o'rganishiga yordam beradi. Guruhli muhokamalar o'quvchilarning fikrlarini kengaytirish va ularning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarga onlayn platformalarda (masalan, Codecademy, Replit) dasturlashni o'rganish imkoniyatini berish. Bu platformalar o'quvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlash va yangi ko'nikmalarni o'rganish imkonini beradi. Interaktiv platformalar o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va o'rganishni yanada qiziqarli qiladi. Har bir o'quvchining o'ziga xos o'rganish uslubi va tezligi bor. Shuning uchun, o'qituvchilar o'quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olishlari kerak. O'quvchilarga o'z qiziqishlariga mos keladigan loyihalar ustida ishlash imkoniyatini berish, ularning motivatsiyasini oshiradi. O'quvchilarga individual

shiriqlar berish va ularni mustaqil ravishda bajarishga undash, ularning o‘z bilim mustahkamlashga yordam beradi. O‘quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olish, ularning o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi. O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini baholash jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. Baholash jarayonida turli xil metodlardan foydalanish mumkin. O‘quvchilarning nazariy bilimlarini baholash uchun nazorat ishlarini o‘tkazish. Bu o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini aniqlashga yordam beradi. Nazorat ishlarida o‘quvchilar o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini baholash uchun amaliy loyihalarni baholash. O‘quvchilar o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Amaliy loyihalar orqali o‘quvchilar o‘z bilimlarini mustahkamlash va yangi ko‘nikmalarni o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘quvchilarga o‘zaro baholash imkoniyatini berish, ularning o‘z bilimlarini baholash va bir-biridan o‘rganishlariga yordam beradi. Bu jarayon o‘quvchilarning o‘zaro fikr almashishiga va o‘z bilimlarini yanada rivojlantirishga yordam beradi. O‘zaro baholash o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.[3]

O‘qituvchi dasturlashni o‘rgatishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi o‘quvchilarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishi, ularning savollariga javob berishi va o‘z bilimlarini ularga yetkazishi kerak. O‘qituvchilar o‘quvchilarning qiziqishlarini oshirish uchun turli xil metod va vositalardan foydalanishlari zarur. O‘qituvchilar o‘z bilimlarini yangilab borishlari va zamonaviy dasturlash tendensiyalarini kuzatib borishlari kerak. O‘qituvchilar o‘z bilimlarini yangilash orqali o‘quvchilarga yanada sifatli ta‘lim berish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘quvchilarga dasturlashni o‘rgatishda amaliyot va tajriba muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilar o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash orqali ko‘proq tajriba orttiradilar. Shuning uchun, o‘quvchilarga amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish, loyihalar ustida ishlash va muammolarni hal qilish imkoniyatini berish zarur. O‘quvchilar o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash orqali o‘z ko‘nikmalarini mustahkamlashlari mumkin. Amaliyot va tajriba o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash va o‘z bilimlarini mustahkamlashlariga yordam beradi.[5]

Zamonaviy o‘quv jarayonida texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning qiziqishini oshirish va o‘qitish samaradorligini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarga onlayn darsliklar, video darslar va interaktiv mashqlar taqdim etish. Bu resurslar o‘quvchilarning o‘z-o‘zini o‘rganishlariga yordam beradi. Onlayn resurslar o‘quvchilarning bilimlarini mustahkamlash va yangi ko‘nikmalarni o‘rganish imkoniyatini beradi. O‘quvchilarga dasturlash muhitlarini (masalan, Jupyter Notebook, PyCharm) taqdim etish. Bu muhitlar o‘quvchilarga kod yozish va uni sinab ko‘rish imkoniyatini beradi. Dasturlash muhitlari o‘quvchilarning dasturlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘quvchilarga dasturlashni o‘rganish jarayonida simulyatsiya va o‘yinlardan foydalanish. Bu usul o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va o‘rganishni yanada qiziqarli qiladi. Simulyatsiya va o‘yinlar o‘quvchilarning o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatini beradi. O‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish dasturlashni o‘rgatishda muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarga qiziqarli va amaliy loyihalar ustida ishlash imkoniyatini berish, ularning

motivatsiyasini oshiradi. Shuningdek, o‘quvchilarga o‘z muvaffaqiyatlarini baholash va rag‘batlantiruvchi mukofotlar taqdim etish, ularning o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi. O‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish orqali ularning o‘z bilimlariga bo‘lgan ishonchlarini oshirish va kelajakda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlariga yordam berish mumkin.[1]

XULOSA

Akademik litsey o‘quvchilariga Python dasturlash tilini o‘rgatish jarayoni interaktiv, amaliy va individual yondashuvlarni talab etadi. O‘quvchilarning qiziqishini oshirish, ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish va dasturlash ko‘nikmalarini mustahkamlash uchun turli xil metod va vositalardan foydalanish zarur. Ushbu jarayon o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Python dasturlash tilini o‘rganish orqali o‘quvchilar nafaqat dasturlash ko‘nikmalarini, balki muammolarni hal qilish, mantiqiy fikrlash va ijodkorlik ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar. O‘qituvchilar esa o‘quvchilarning muvaffaqiyatli o‘rganishlari uchun zarur sharoitlarni yaratishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zelle, J. (2010). Python Programming: An Introduction to Computer Science. Franklin, Beedle & Associates Inc.
2. Lutz, M. (2013). Learning Python. O‘Reilly Media.
3. Sweigart, A. (2015). Automate the Boring Stuff with Python: Practical Programming for Total Beginners. No Starch Press.
4. Grus, J. (2019). Data Science from Scratch: First Principles with Python. O'Reilly Media.
5. McKinney, W. (2018). Python for Data Analysis: Data Wrangling with Pandas, NumPy, and IPython. O‘Reilly Media.
6. Downey, A. (2015). Think Python: How to Think Like a Computer Scientist. Green Tea Press.
7. Beazley, D. (2016). Python Essential Reference. Addison-Wesley.

O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISH VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Radjabova Gavxar Umarovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti "Pedagogika va ta'lim menejmenti" kafedrası dotsenti
<https://orcid.org/0000-0002-4412-5708>

r.gavxar69@gmail.com

+998902925459

Po'latova Dilnozaxon Xasanovna

*Qo'qon davlat pedagogika instituti Ta'lim muassasalarining boshqaruvi
mutaxassisligi magistri*

Annotatsiya. Maqolada keyingi yillarda O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini isloh qilishdan ko'zlangan asosiy maqsadlar xalqaro ta'lim standartlariga muvofiq yuqori sifatli bilimlarni egallashni ta'minlash, professor-o'qituvchilarning malakasini oshirish, sog'lom raqobat muhiti va zarur shart-sharoitlarni yaratish, o'qitishning innovatsion uslublarini muqobil ravishda joriy etishdan iborat ekenligi hamda ushbu islohotlarning natijalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, ta'lim tizimi, ta'lim islohoti, ta'lim sifati, raqobat muhiti.

Аннотация. В статье рассматриваются то, что основными целями реформирования системы высшего образования в Узбекистане являются обеспечение получения качественных знаний в соответствии с международными образовательными стандартами, повышение квалификации профессорско-преподавательского состава, создание здоровой конкурентной среды и необходимые условия для внедрения инновационных методов обучения в качестве альтернативы, а также рассматриваются результаты этих реформ.

Ключевые слова: высшее образование, система образования, реформа образования, качество образования, конкурентная среда.

Annotation. The article discusses that the main goals of reforming the higher education system in Uzbekistan are to ensure the acquisition of high-quality knowledge in accordance with international educational standards, improving the qualifications of the teaching staff, creating a healthy competitive environment and the necessary conditions for the introduction of innovative teaching methods as an alternative, and also discusses the results of these reforms.

Keywords: higher education, education system, education reform, quality of education, competitive environment.

Kirish. Jahon amaliyotidan kelib chiqib, dunyo oliy ta’lim tizimida raqobatba kadrlarni tayyorlash, ularni sifat jihatidan takomillashtirish, mehnat bozori talablarini e’tiborga olish, tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini rivojlantirishning ilmiy asoslarini tadqiq etish borasida katta hajmdagi ishlar amalga oshirilmoqda. BMTning 2030 yilgacha mo‘ljallangan barqaror rivojlanish konsepsiyasida “ta’lim tizimini boshqarish, ta’lim sifatini baholash jarayoni va vositalarini takomillashtirish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish” dolzarb vazifa etib belgilandi. Oliy ta’limning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta’siri innovasion taraqqiyotning etakchi omiliga aylanib bormoqda. Jahondagi etakchi oliy ta’lim muassasalarining tashkiliy va boshqaruv tuzilmasini takomillashtirish borasidagi tajribasidan mamlakatimiz oliy ta’lim tizimining sifatini boshqarish mexanizmida ijodiy foydalanish ta’lim siyosatini isloh etishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Jamiyatda layoqatli, ishbilarmon, etuk kadrlarga xamisha zarurat tug‘ilgan. Insoniyat rivojining tarixi uning talablarini qondirish va mavjud muammolarni hal etishga qodir munosib sifatli kadrlarga ehtiyoj sezib kelganidan guvohlik beradi. Bu jamiyatning hozirgi taraqqiyot bosqichida ham dolzarb masalalardan biri bo‘lib kelmoqda. Binobarin, ta’limning iqtisodiyot rivojlanishiga kuchli ta’sir etishi bois u jamiyat taraqqiyotining etakchi omiliga aylanib bormoqda. SHuningdek, hozirgi davrda aholining aqliy salohiyati darajasini oshirish mamlakatning asosiy vositalaridan biri bo‘lib hisoblanadi. O‘zbekistonda mustaqillik yillarida amalga oshirilayotgan tub iqtisodiy islohotlar jamiyatni ijtimoiy-iqtisodiy qayta qurish va istiqbolda barqaror rivojlanishni ta’minlashga mos ta’lim tizimini barpo etishni talab etdi. Mamlakatimizda ta’limga millatning ma’naviy va madaniy rivojini, uning intellektual salohiyatini yuksaltirish omili sifatida, qaralmoqda, shu bois davlatimiz rahbari mamlakatimiz oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari zimmasiga qator mas’uliyatli vazifalarni yuklamoqda, chunki talabalarning puxta bilim olishi, amaliyot sirlarini mukammal o‘rganishi uchun zarur sharoitlar yaratish, shu asnoda etuk kadrlar tayyorlash, yoshlarni chinakam vatanparvar qilib kamolga etkazish davr taqozosidir.

Respublikamiz rahbari SH. M. Mirziyoev O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqida yoshlarni etuk kadrlar bo‘lib etishishi masalasiga aloxida to‘xtalib o‘tib: “...Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”, deb ta’kidlagani mamlakatimizda bu yo‘nalishda boshlangan ishlar doimo hukumat e’tibori markazida bo‘layotganini dalilidir.

Adabiyotlar tahlili. Oliy ta’lim tizimini rivojlantirishda ta’lim sifati omilining o‘rni va uni oshirish muammolarining tub asoslari, fundamental qoidalari O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. M. Mirziyoev ma’ruza va asarlarida har tomonlama chuqur yoritib berilgan. Ta’lim sifati omilining oliy ta’limni rivojlantirishga ta’sirini V.M.Rutgayzer, Fisbein, Ariel va Dena Ringold, Weber, Luc, J.Dudestatdt [2] tadqiq etganlar.

Mamlakatimizda oliy ta‘lim tizimida ta‘lim sifatini oshirish masalalari G.Axunov, X.G.Alimdjanov [4], A.Vaxabov [5], E.Imamov, B.D.Kalmetov [6], M.X.Saidov, A.S.Kucharov, E.A.Seytxalilov, SH.Qurbonov, G.A.Qosimov, D.X.Nabiev, R.M. Usmonova, SH.SH.Zaxidova va boshqa olimlar tomonidan o‘rganilgan .

Yuqorida qayd etilgan ishlarning aksariyat qismi oliy ta‘limni rivojlanishida ta‘lim sifatining amal qilish mexanizmlarini o‘rganishga bag‘ishlangan.

Natijalar va muhokama. Keyingi yillarda O‘zbekistonda boshqa sohalar qatori ta‘lim sohasida ham keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Oliy ta‘lim tizimini isloh qilishdan ko‘zlangan asosiy maqsadlar xalqaro ta‘lim standartlariga muvofiq yuqori sifatli bilimlarni egallashni ta‘minlash, professor-o‘qituvchilarning malakasini oshirish, sog‘lom raqobat muhiti va zarur shart-sharoitlarni yaratish, o‘qitishning innovatsion uslublarini muqobil ravishda joriy etishdan iborat.

Bu borada ta‘lim sifatini oshirish bo‘yicha xalqaro standartlar va mezonlarni (bu yo‘nalishda yetakchi davlatlar AQSH, Angliya, Germaniya, Fransiya, Xitoy, Koreya, Yaponiya) o‘rganish va ular asosida o‘zimizniki, shuningdek, universitetlarda ta‘lim sifatini oshirishga to‘sqinlik qiluvchi omillarni aniqlash va ularni bartaraf etish.

Ta‘lim sifati bilan bog‘liq muammolar qo‘llaniladigan yondashuvlarning xilma-xilligi va davlat ta‘lim standartlari asosida ishlab chiqilgan yagona boshqaruv modelining yo‘qligi bilan bog‘liq. Uning ta‘lim tashkilotlarida mavjudligi "og‘irlik markazi" ni tashqi sifat nazorati va o‘quv jarayoni natijalarini baholash protseduralaridan ichki nazorat natijalariga o‘tkazishga imkon beradi, bu esa (jamoatchilik kuzatuv uchun ochiqlikni hisobga olgan holda) baholash tartib-taomillarining xolisligini va ta‘lim tashkilotlariga ishonch darajasini oshirishda katta ahamiyatga ega [7].

Ko‘pgina manbalar "ta‘lim sifati" kontseptsiyasining tarkibiy qismlari va mazmunining jamiyatda shakllantirilgan va ta‘lim tizimi oldiga qo‘yilgan maqsadlarga bog‘liqligini to‘g‘ri bog‘laydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarorida 3-bobida oliy ta‘lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlari belgilab berilgan, shu jumladan, yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, mamlakatni modernizatsiya qilish va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun inson kapitali asosida mehnat bozori talablarini rivojlantirish; oliy ta‘lim muassasalariga qabul qilish darajasini oshirish, xalqaro andozalar asosida yuqori malakali, ijodiy va tizimli fikrlaydigan, o‘z intellektual qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish va ma‘naviy barkamol shaxs sifatida shakllantirish bo‘yicha mustaqil qaror qabul qilishga qodir kadrlar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish [1].

Ta‘lim sohasidagi davlat siyosatining strategik maqsadi innovatsion iqtisodiy rivojlanish talablariga, jamiyat va har bir fuqaroning zamonaviy ehtiyojlariga javob beradigan sifatli ta‘limni qamrab olishni kengaytirish va undan foydalanish imkoniyatlarini oshirishdan iborat.

Shuni ta'kidlashni istardimki, "ta'lim sifati" kontseptsiyasi jamiyatning talabla shaxsning fuqarolik, kundalik va kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirish va shakllantirish ehtiyojlariga muvofiqligini belgilaydigan ijtimoiy kategoriya sifatida ko'rib chiqilishi mumkin.

U ta'lim muassasasi ta'lim faoliyatining turli tomonlarini tavsiflovchi ko'rsatkichlar majmui bilan belgilanadi: ta'lim mazmuni, o'qitish shakllari va usullari, moddiy-texnik bazasi, o'quvchilarning kompetentsiyalarini rivojlantirishni ta'minlaydigan kadrlar.

Sifat tushunchasiga turli, ba'zan qarama-qarshi ma'nolar beriladi. Sifatning mutlaq tushunchasi maqom va ustunlikni aks ettirish uchun ishlatiladi va ta'lim muassasasining imidjini rivojlantirish va mustahkamlashga hissa qo'shishi mumkin. Bu, shuningdek, ta'limning eng yuqori standartlariga sodiqligini ko'rsatadi.

Nisbiy tushuncha sifatida sifat faqat ikkita jihatga ega: ta'lim xizmatining davlat standartiga muvofiqligi va iste'molchi talabi. Birinchi jihat ko'pincha ishlab chiqaruvchi nuqtai nazaridan sifat deb ataladi, ikkinchisi - iste'molchi nuqtai nazaridan.

2021-yilda ta'lim sifatini nazorat qilish (talabaning erishgan bilim darajasini tekshirish va uning o'quv dasturini qay darajada o'zlashtirganligini aniqlash) va ta'lim sifatini nazorat qilish (ta'lim sifatini tekshirish mazmuni va o'quv natijalarining davlat ta'lim standarti talablariga muvofiqligi) ta'riflarini nazarda tutuvchi oliy ta'lim davlat standarti tasdiqlandi.

Ushbu davlat standarti O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va boshqa me'yoriy hujjatlar, shuningdek, YUNESKO tomonidan taqdim etilgan Ta'limning xalqaro standart tasnifi (ISCED-2011) asosida ishlab chiqilgan bo'lib, sifatga qo'yiladigan umumiy talablarni belgilaydi. kadrlar tayyorlash va ta'lim mazmuni; o'quvchilarning zarur va yetarli darajada tayyorgarligi hamda ta'lim muassasalari bitiruvchilariga qo'yiladigan umumiy malaka talablari; o'quv yukining hajmi; oliy ta'lim muassasalari faoliyatini va kadrlar tayyorlash sifatini baholash tartibi va mexanizmlari [7].

Ta'limning har bir bosqichida ustuvor maqsadlarni aniqlashtirishda davlat ta'lim standartlarini qabul qilish muhim qadamdir. Aynan ular umuminsoniy tarbiyaviy harakatlarni o'zlashtirish, o'z faoliyatini o'rganish va tashkil etish qobiliyatidan iborat asosiy kompetensiyalarni o'zlashtirish, yangi bilimlarni olishda har bir fan sohasiga xos bo'lgan faoliyatda tajriba orttirish, uni o'zgartirish asosida o'quvchi shaxsining rivojlanishini belgilaydi.

Shu bois Prezidentning 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorining 4-bobida oliy ta'limning ilg'or standartlarini, xususan, bosqichma-bosqich joriy etish belgilangan. o'quv dasturlari nazariy bilim olishga qaratilgan ta'limdan xalqaro tajribaga asoslangan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan tizimli ta'limga o'tish; oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini barqaror rivojlantirishga munosib hissa

shishga qodir yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish; oliy muassasalarining akademik mustaqilligini ta‘minlash [1].

Bundan kelib chiqqan holda, oliy ta‘lim tizimidagi pedagogik jarayon: umuminsoniy bilim, ko‘nikma va malakalar tizimini (ZUN), mustaqil o‘quv faoliyati tajribasini va jamiyatda muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak.

Oliy ta‘lim muassasasining maqsadi respublika hududlari va butun mamlakat iqtisodiyoti va ijtimoiy sohasini rivojlantirish katalizatori bo‘lib xizmat qilish, talabaniing ilg‘or dunyoqarashini shakllantirishga ko‘maklashish – yuksak madaniyatli, mas‘uliyatli, ijodiy, ijtimoiy faol, atrofidagi dunyoni o‘zgartirishga qodir.

Ushbu vazifaga universitetning barcha o‘quv, ilmiy, madaniy va innovatsion bo‘limlari xizmat qilishi, quyidagi yo‘llar bilan rivojlangan korporativ madaniyatga ega innovatsion tipdagi ta‘lim muassasasiga aylanishga intilishi kerak:

- akademik erkinlik. Bu tamoyil o‘qituvchi va o‘quvchilarning erkin va ochiq izlanishlari, o‘z fikr va mulohazalarini muhokama qilishlari va bayon etishlari imkonini beradi, bu esa yangi bilim va innovatsiyalarni rivojlantirishga turtki yaratadi;

- malakali o‘qituvchilar. O‘z yo‘nalishi bo‘yicha nafaqat akademik bilim, balki amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan malakali va tajribali o‘qituvchilar talabalarni yanada samarali jalb etish, ilhomlantirish va o‘qitishga qodir;

- o‘quv dasturlarini yangilash. O‘quv dasturlarini muntazam yangilab borish bitiruvchilarga o‘z sohasi bo‘yicha real vazifalar va qiyinchiliklarga tayyor bo‘lish imkonini beradi;

- resurslar va infratuzilma. Yuqori sifatli o‘quv materiallari bilan ta‘minlash, kutubxonalar, laboratoriyalar, texnik va boshqa resurslarning mavjudligi talabalarning samarali bilim olishlari uchun zarurdir;

- baholash va qayta aloqa tizimlari. Ta‘lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirish uchun ob‘ektiv va adolatli baholash tizimi, shuningdek, o‘qituvchilar tomonidan talabalarga taqdim etiladigan fikr-mulohazalar talab etiladi;

- xalqaro standartlar bilan ishlash. Oliy ta‘lim sifati o‘quv rejalari va o‘quv rejalarining jahon andozalari va ilg‘or tajribalariga mos kelishiga ham bog‘liq;

- talabalarning faol ishtiroki. O‘quvchilarning o‘quv jarayonida faol ishtirok etishi va jalb etishi uchun shart-sharoit yaratish ularning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi;

- innovatsiya madaniyati. Sanoat va jamiyat doimo rivojlanib bormoqda va oliy ta‘lim bunga innovatsion yechimlar topish va yangi g‘oyalarni joriy etish orqali javob berishi kerak.

Xulosa. Yuqoridagilarning barchasini tahlil qilar ekanmiz, biz talabalarda yuqori saviyadagi kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, nafaqat ichki, balki jahon mehnat bozori talablarini to‘liq qondirish, ta‘lim, gumanitar va tabiiy fanlar bilimlarining ahamiyatini, jamiyatda madaniy va demokratik an‘analarni saqlash zarurligini targ‘ib qilish orqali oliy ta‘lim

_____ *Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar 2024 4-son* _____
matlari iste‘molchilarida sifat borasida yangicha qarashlarni shakllantirish zarur
hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. Toshkent. 8.10.2019.
2. Lange Clenn-Marie, Quentin Wodon and Kevin careyeds/ 2018/ The changing Wealth of nations 2018. Bulding a sustainable Future Washington, DC World Bank. Doc. 10.1596/978-1-4648-1046-6 P8.
3. Ахунова Г.Н. Таълим хизматлари бозорида маркетинг фаолияти ва уни такомиллаштириш: И.ф.д илмий даражасини олиш учун ёзилган дис.автореферати -Т.: 2004. 45б.
4. Алимджанов Х.Г. Ўзбекистон Республикасининг кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва уни молиявий жиҳатдан таъминлаш масалалари: И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган ...дис. автореферати-Т.: 2004. 23 б.
5. А.Вахабов, Э.Имамов Высшее образование в Центральной Азии. Задачи модернизации. М. 2007. 214 с.
6. Кальметов Б.Д. Образовательный комплекс в рыночной экономике.- Тошкент: Адолат, 2003. 499с
7. Принципы, влияющие на качество высшего образования.
https://uza.uz/ru/posts/principy-vliyayuschie-na-kachestvo-vysshego-obrazovaniya_561644

REFORMS IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES EDUCATION: NEW METHODS AND TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH

Razikova Dilfuza Salixovna,

*Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural
Mechanization Engineers, PhD student*

E-mail: dilfuza.razikova2017@gmail.com

Phone number: [901785848](tel:901785848)

Annotation. The article explores the use of innovative technologies and modern methods in teaching (ESP). This study investigates the effectiveness of e-learning tools courses for ESP students. Integrating authentic materials and real-world tasks enhances learners' language proficiency in specialized fields.

Using digital gadgets and instruments in teaching and learning is one of the most challenging tasks. Blended learning, online platforms, and mobile learning apps in the ESP classroom enable students to be active and collaborative, which contributes to improving learning achievements and increasing learning outcomes. The ultimate goal is to improve the quality of learning experiences and produce a highly social authentic, supportive, and productive learning environment that allows students to construct relevant knowledge. The article gives a brief outlook on the innovative aspects of teaching practices for the English language classroom.

Key words: e-learning tools, trends in ESP, authentic, blended learning, online platforms, mobile learning, language apps, language proficiency, domain.

MAXSUS MAQSADLARDA INGLIZ TILINI O'QITISHDAGI ISHLOTLAR: INGLIZ TILINI O'QITISHNING YANGI USULLARI VA TEXNOLOGIYALARI

Annotatsiya. Maqolada ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalar va zamonaviy usullardan foydalanish o'rganiladi. Ushbu tadqiqot ingliz tilini muayyan maqsadlar uchun o'qitishda talabalarga elektron ta'lim vositalari kurslarining samaradorligini o'rganadi. Haqiqiy materiallar va real vazifalarning integratsiyasi o'quvchilarning ixtisoslashgan sohalarida til bilish darajasini oshiradi. Raqamli texnologiyalardan til o'qitish va o'rganishda foydalanish eng qiyin vazifalardan biridir. Aralash ta'lim, onlayn platformalar va tilini muayyan maqsadlar uchun o'qitishda, sinfidagi mobil o'quv ilovalari o'quvchilarga faol va hamkorlikda bo'lish imkonini beradi, bu esa ta'lim yutuqlarini yaxshilash va ta'lim natijalarini oshirishga hissa

shadi. Yakuniy maqsad - ta'lim tajribasi sifatini oshirish va o'quvchilarga tegishli bilim yaratishga imkon beradigan yuqori ijtimoiy haqiqiy, qo'llab-quvvatlovchi va samarali o'quv muhitini yaratishdir. Maqolada ingliz tili sinfi uchun o'qitish amaliyotining innovatsion jihatlari haqida qisqacha ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: elektron ta'lim vositalari, ESP tendentsiyalari, haqiqiy, aralash ta'lim, onlayn platformalar, mobil o'rganish, til ilovalari, tilni bilish, domen.

РЕФОРМЫ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ: НОВЫЕ МЕТОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В статье исследуется использование инновационных технологий и современных методов в обучении английскому языку для специальных целей (ESP). В этом исследовании рассматривается эффективность инструментов электронного обучения для студентов ESP. Интеграция аутентичных материалов и реальных задач повышает уровень владения языком учащихся в своих специализированных областях.

Использование цифровых гаджетов и инструментов в процессе преподавания и обучения является одной из самых сложных задач. Смешанное обучение, онлайн-платформы и мобильные учебные приложения в классе ESP позволяют учащимся быть активными и сотрудничать, что способствует улучшению учебных достижений и повышению результатов обучения. Конечная цель состоит в том, чтобы улучшить качество обучения, а также создать аутентичную, поддерживающую и продуктивную среду обучения, которая позволит учащимся формировать соответствующие знания. В статье дается краткий обзор инновационных аспектов практики преподавания на уроках английского языка.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инструменты электронного обучения, тенденции в ESP, аутентичное, смешанное обучение, онлайн-платформы, мобильное обучение, языковые приложения, знание языка, предметная область.

INTRODUCTION. English for Specific Purposes (ESP) instruction is crucial in equipping learners with the language skills required for success in their specialized fields. As the landscape of education and technology rapidly evolves, so do the methods and technologies used in teaching English in ESP groups. Teachers of higher education in the new conditions offer new methods, including the use of innovative technologies in teaching students a foreign language. Among the numerous trends in teaching ESP courses, the usage of technology is dominant. Technology has not yet replaced teachers, and we hope it is not going to do so in the future. However, as the tendency develops it becomes more progressive. Many ESP learners feel comfortable with these developments, believing that technology helps to conserve time and effort [1]. Those teachers who do not intend to collaborate with the innovations will soon lose the effectiveness in their jobs. Being one of the essentials in modern society, artificial

Intelligence (AI) has revolutionized all aspects of human life, including education, where its impact is increasingly felt throughout the educational system. In addition, there are several methods and mechanisms of teaching students. We shall get acquainted with some of them further.

Integration of Authentic Materials and Real-World Tasks. One of the key developments in teaching English in ESP groups is the integration of authentic materials and real-world tasks. Educators now have access to a wide range of authentic resources, including industry-specific texts, case studies, multimedia content, and simulations. By incorporating these materials into instructional design, learners gain exposure to the language used in their professional contexts, enhancing their ability to comprehend technical jargon, engage in discussions, and produce specialized texts. Special apps for describing the weather or menu are very useful, like “Weather.com” or “Chatbots and Voice Assistants” for food delivery, which give a similar effect as if you were in a foreign country.

Blended Learning and Online Platforms. Blended learning, which combines traditional face-to-face instruction with online learning, has become a prominent method in ESP education. Online platforms and learning management systems provide opportunities for asynchronous learning, interactive exercises, and multimedia resources. These platforms facilitate self-paced learning, personalized instruction, and collaborative activities, enabling learners to access course materials and engage in meaningful language practice anytime and anywhere. These digital platforms represent the physical classroom, offering regularly updated content, and allowing learners to interact with their lecturer and fellow students through webinars, online group activities, and discussion forums. Platforms for blended learning are “Academy of mine”, which can facilitate by designing and creating bespoke courses for their employees, partners, and customers. Another one is “Talent LMS”, which is a platform that has a range of training options for your blended learning programs, including compliance training, onboarding, and sales training. Talent LMS also includes out-of-the-box course templates, and you can customize them however you like for a more personal touch. It has several relevant features, such as:

- Access to a course library with ready-made courses.
- The assessment engine to create tests.
- Discussion forums to encourage engagement and debates.

Benefits of chat and conferencing platforms: Chat and conferencing platforms on which ESP learners communicate in English are useful. Some studies have shown the benefit of chats and conferencing platforms in academic learning [2]. The mobility of these platforms also breaks the traditional face-to-face classroom learning barrier [3].

Mobile Learning and Language Apps. The ubiquity of smartphones and mobile devices has opened up new avenues for teaching English in ESP groups. Language learning apps and mobile platforms offer a wealth of resources, including vocabulary builders, pronunciation tools, and interactive exercises tailored to specialized fields. Learners can access these apps on

on devices, allowing for convenient and personalized learning experiences that fit their schedules and learning preferences. There are given apps for ESP learners to improve their English and may give authentic examples:

1. Duolingo: Duolingo offers an engaging and gamified approach to language learning. It covers various aspects of language learning, including vocabulary, grammar, listening, and speaking. ESP students can benefit from its interactive exercises and personalized learning paths. Duolingo's strategy, which uses points and awards to encourage users, is what makes it so successful. The gamification components and user-friendly user interface keep users interested as they give users a sense of achievement.

2. Memrise: Memrise is known for its extensive collection of vocabulary courses. ESP students can explore specialized vocabulary sets and learn through spaced repetition and mnemonic techniques. The app also allows users to create their vocabulary lists, which is beneficial, especially for ESP learners. Vocabulary learning helps ESP students to develop the ideas and concepts necessary for their field of study or work.

3. FluentU: FluentU combines authentic video content with language learning. It offers a wide range of videos, including interviews, news clips, and movie trailers, providing ESP students with exposure to real-world language use. The app includes interactive subtitles, flashcards, and quizzes to enhance learning.

4. Quizlet: Quizlet is a versatile app that allows users to create and access flashcards, quizzes, and study sets. ESP students can create personalized sets of vocabulary terms, technical terms, and key concepts in their specialized fields. They can also explore existing study sets shared by other users. Students who are introduced to specialized terminology and their definitions regularly can:

Connect Concepts: Understand the relationships between terminology to better understand more general subjects.

Create Ideas: Students may express their ideas more clearly and succinctly if they have the appropriate vocabulary.

Think Critically: Get accustomed to using terminology in a variety of situations (e.g., case studies, problem-solving scenarios).

5. Anki: Anki is a popular flashcard app that uses spaced repetition to optimize vocabulary retention. ESP students can create their flashcard decks or download pre-made decks relevant to their specific field. Anki also offers customizable settings and synchronization across devices.

6. BBC Learning English: BBC Learning English provides a range of resources, including news articles, audio programs, and interactive exercises. ESP students can access specialized content related to their fields and improve their listening, reading, and comprehension skills.

7. TED Talks: The official TED Talks app offers a vast library of inspiring and informative talks on various topics. ESP students can explore TED Talks related to their

specialized fields, enhancing their listening comprehension and exposure to professional discourse, it is an effective tool for ESP students, as it gives:

Authentic Language: Understanding and the application are enhanced by using real-world language with terms unique to the sector.

Field-Specific Topics: Discussions cover a range of subjects, including business, technology, and medicine.

Engaging Content: Motivation and enjoyment are increased by motivational presentations.

Idea Development: Stress creativity, analytical reasoning, and clear communication.

Global Insights: Provide professional and cultural insights to enhance comprehension.

8. VoiceTube: VoiceTube focuses on improving English listening and pronunciation skills through a vast collection of video content. ESP students can access videos with subtitles, interactive transcripts, and pronunciation practice features.

The integration of authentic materials and real-world tasks in teaching English for Specific Purposes (ESP) is a significant development. Educators now have access to various industry-specific resources, such as texts, case studies, multimedia content, and simulations, which expose learners to the language used in their professional contexts. This enhances their comprehension of technical jargon, ability to engage in discussions, and proficiency in producing specialized texts. Specialized apps provide a similar immersive experience to being in a foreign country. Online platforms and learning management systems offer opportunities for asynchronous learning, interactive exercises, and multimedia resources. These platforms enable self-paced learning, personalized instruction, and collaborative activities, allowing learners to access course materials and engage in meaningful language practice anytime and anywhere. The ubiquity of smartphones and mobile devices has opened up new avenues for teaching English in ESP groups. Some ESP teaching experts argue that the use of smartphones in classrooms can be disruptive, if they are used correctly, mobile phones can be friends in the ELT classroom rather than foes. Language learning apps and mobile platforms offer a wide range of resources, including vocabulary builders, pronunciation tools, and interactive exercises tailored to specialized fields. Learners can conveniently access these apps on their devices, allowing for personalized learning experiences that fit their schedules and preferences. These apps provide authentic examples for ESP learners to improve their English skills.

CONCLUSION. The new methods and technologies of teaching English in ESP groups have transformed the landscape of language education, offering exciting possibilities for both educators and learners. By integrating authentic materials, leveraging blended learning approaches and technologies, utilizing mobile learning apps, adopting AI instruction, and providing comprehensive teacher training, ESP educators can create dynamic and engaging learning environments that cater to learners' specific needs. As the field continues to evolve, embracing these new methods and technologies will empower ESP learners to acquire

language proficiency and excel in their specialized domains, preparing them for success in a globalized world.

REFERENCES:

1. Dashtestani, R., & Stojkovic, N. (2015). The use of technology in English for specific purposes (ESP) instruction: A literature review. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, 3(3), 435-456.
2. Cheng, R. (2007). The role of computer-mediated communication in non-native speakers' acquisition of academic literacy (Doctoral dissertation, University of South Florida).
3. Shamsudin S.& Nesi H. (2006). Computer-mediated communication in English for specific purposes: A case study with computer science students at University Technology Malaysia. *Computer Assisted Language Learning*, 19(4-5).
4. Kadirbekova D.X, (2023). The corpus-based approach in learning collocations in information-communication technologies (ICT). *Innovative, educational, natural and social sciences*.3 (2), 432-446. <https://doi.org/10.5281/zenodo.767093>.
5. Sabirova G.S, (2017). Methodological Recommendations on Teaching English Pronouns by Secondary School Students on the Bases of IT. *Eastern European Scientific Journal*, 126-131
DOI 10.12851/EESJ201606C05ART06.
6. Razikova D.S, (2022). Use of quizzes as a summative assessment in teaching students of an oil and gas profile. *Current research journal of pedagogics*, 3(10), 15–19. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-10-03>.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПУТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В ОБРАЗОВАНИИ

Устаджалилова Хушида Алиевна
к.п.н., доцент
доцент кафедры Математики КГПИ

Аннотация В статье дано определение понятия цифровые компетенции, раскрыты пути формирования цифровых компетенций, показаны критерии определения цифровой грамотности педагогов, показана необходимость формирования педагогических компетенций по использованию цифровых онлайн инструментов в образовании, грамотное использование интернет-сервисов.

Ключевые слова: образование, общепользовательские, общепедагогические, предметно-практические, компетенции, цифровые умения и навыки, цифровые инструменты, интерактивные задания, интернет-сервисы.

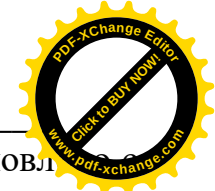
Annotatsiya Maqolada raqamli kompetentsiyalar tushunchasining ta'rifi berilgan, raqamli kompetentsiyalarni shakllantirish yo'llari ochib berilgan, o'qituvchilarning raqamli savodxonligini aniqlash mezonlari ko'rsatilgan, ta'limda raqamli onlayn vositalardan foydalanish bo'yicha pedagogik kompetentsiyalarni shakllantirish zarurati, Internet xizmatlaridan malakali foydalanish ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, umumiy foydalanuvchi, umumiy pedagogik, fan va amaliy, kompetentsiyalar, raqamli ko'nikmalar, raqamli vositalar, interfaol vazifalar, Internet xizmatlari.

Annotation The article defines the concept of digital competencies, reveals the ways of forming digital competencies, shows the criteria for determining the digital literacy of teachers, shows the need for the formation of pedagogical competencies for the use of digital online tools in education, the competent use of Internet services.

Key words: education, general user, general pedagogical, subject-practical, competencies, digital skills, digital tools, interactive tasks, Internet services.

Введение. Современный мир характерен быстрой и повсеместной трансформацией человеческой жизни, как на государственном, так и на профессионально-жизненном уровне. Бурные изменения происходят как в экономическо-социальной, так и в мировоззренческой жизни людей, что заставляет адаптироваться к быстро меняющимся

товиям, в том числе и в сфере образования. Образование сегодня также обновляется с помощью инструментов цифровизации, модель образования подразумевает активную роль участников образовательного процесса. Всё это даёт возможность перспективы внедрения информационных технологий в образовательный процесс, цифровым изменениям системы управления, становлению цифрового Вуза.

Таким образом, поиск путей формирования цифровых умений и навыков студентов и цифровых компетенций педагогов актуальный вопрос, учитывая новые тенденции современного образования.

Методология исследования

Методологией исследования послужили нормативные документы правительства Республики Узбекистан, закон «Об образовании»¹¹⁷, указы Президента Республики Узбекистан, в частности послание Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису от 28 декабря 2018 года на 2019 год где призвал разработать “национальную концепцию цифровой экономики “по развитию цифровой экономики в нашей стране, предусматривающую модернизацию всех отраслей экономики на основе цифровых технологий, и на этой основе реализовать программу «Цифровой Узбекистан-2030» и обеспечить информационную безопасность в этом направлении. Указ Президента Республики Узбекистан» Об утверждении стратегии «Цифровой Узбекистан 2030 и мерах по ее реализации»¹¹⁸ реализуются программы цифровизации, развития цифровых технологий, рассмотрения новых проектов в области цифровой экономики и развития цифрового образования.

Принято постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О мерах по внедрению дистанционной формы обучения в организациях высшего образования»¹¹⁹ и утверждено Положение о порядке организации дистанционного образования в организациях высшего образования.

Материалами для работы послужили исследования педагогов и психологов в сфере высшего педагогического образования, отношение национальных технологических в сфере информатизации компаний относительно высшего образования. Сравнительный анализ исследований учёных в области цифровизации образования и правовое обеспечение данной сферы дало возможность определения ориентиров не только по цифровой трансформации высшего образования, но и перспективным цифровым инструментами педагогической деятельности, методике развития и формирования цифровой компетентности студентов педагогического института в процессе обучения.

¹¹⁷ O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son; <https://lex.uz/docs>

¹¹⁸ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabedagi PF 6079 sonli “Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi¹¹⁸ farmoni <https://lex.uz/acts/-5525180>

¹¹⁹ 559-сон 03.10.2022. Oliy ta’lim tashkilotlarida masofaviy ta’lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-6221502> Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 04.10.2022-y., 09/22/559/0884-son

Анализ литературы по теме.

Научные исследования по внедрению современных информационных технологий в систему образования были проведены в ряде исследований И.В.Роберт¹²⁰ разработал теоретические основы создания и использования средств информатизации образования, В работе Ш.Ахрарова сделан анализ исследований авторов по информационно – динамической среде обучения как фактор развития информационной культуры будущих педагогов, которые в своих исследованиях осветили теоретико-методические вопросы использования компьютерных технологий в образовании.¹²¹

В диссертационном исследовании М.Е. Мамараджабова по теме «Методика преподавания раздела «Прикладное программное обеспечение» в курсе информатики колледжа» показана методика преподавания информационным технологиям, основанная на современных педагогических и информационных технологиях в обучении информатике, организации и проведение лекций, практических и лабораторных занятий на уроках информатики, организация практических лабораторных занятий по программам Excel и Power Point, показаны современные методики проведения и изучены вопросы организации самостоятельной работы студентов по этим программам.

В работе С. Гулямова и др. авторы утверждают, что «для определения уровня цифрового развития экономики в мире создана система следующих показателей:

совершенствование высокотехнологичного сектора экономики, его доля в продукции и услугах обрабатывающей промышленности;

инвестиции в научные разработки, разработку программного обеспечения, расходы на образование и дополнительное переподготовку;

разработка и производство информационно-коммуникационного оборудования;

создание рабочих мест в области науки и высоких технологий;

показатели сотрудничества между корпорациями, венчурными фирмами, университетами и исследовательскими организациями;

международные потоки международное сотрудничество в области знаний, науки и инноваций;

мобильность ученых, инженеров, студентов;

динамика распространения интернета;

доля высокотехнологичной продукции в международной торговле»¹²².

¹²⁰ И.В. Роберт Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). ПО РАО. М.: - 2017, 18. p.l.

¹²¹ Ш.Ахраров Педагогические основы формирования информационной и учебной технической культуры будущих учителей. // Т 1994 у 39 b

¹²² Гулямов С.С. Анализ методов оценки эффективности цифровой экономики // С.С. Гулямов, А.Т. Шермухамедов, У.Т. Хайитматов, А.А. Родионов, Ш.Р. Джуманиязов. Россия: тенденции и перспективы развития. 2022. №17-3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-metodov-otsenki-effektivnosti-tsifrovoy-ekonomiki> (дата обращения: 12.12.2023).

Научные исследования по применению информационных технических средств обучения в образовательном процессе высших учебных заведений раскрывают суть оценки эффективности оцифровки на основе ряда показателей, объединенных в группы, и проводимых другими исследователями, такими как Н.М. Шахмаев, Л.Р.Прессман, Ю. Н. Кафиятуллина и Е. Е. В работах Панфиловой предлагается оценка эффективности оцифровки на основе ряда показателей, объединенных в группы, и проводимых в работах Н.М. Шахмаева, Л.Р.Прессмана, Ю. Н. Кафиятуллина, Е. Е. Панфиловой и др.

Результаты исследования и их обсуждение

В нынешней цифровой среде, отличающейся как инновационная, большую роль играет подготовка преподавателя, владеющего комплексом цифровых компетенций и цифровых технологий, которые он применяет в практике обучения. В этом случае педагог помогает развитию цифровых компетенций студентов, обеспечивающих возможность извлекать информацию из всевозможных источников, в том числе и из интернета, умение работы и владение новыми технологиями.

Следовательно, выявление и описание цифровых компетенций, которые отражали бы содержание деятельности учителя в цифровой образовательной среде – одно из приоритетных направлений в педагогике¹²³.

Понятие «цифровые компетенции» с одной стороны понимается в общеупотребительном смысле как «...способность пользователя уверенно, эффективно и безопасно выбирать, и применять инфокоммуникационные технологии в разных сферах жизни, основанная на непрерывном овладении знаниями, умениями, мотивацией, ответственностью»¹²⁴.

С точки зрения педагогики термин «цифровые компетенции» применим как «подготовленность и владение преподавателя эффективным использованием цифровых технологий в образовательном процессе, на основе овладения соответствующими цифровыми компетенциями, как системой знаний, умений, ответственности и мотивации».

Таким образом, теоретический анализ дал возможность выявить несколько определений понятия «цифровые компетенции», что показывает необходимость стандартизации требований к цифровым компетенциям учителя в условиях развития цифрового образования для обеспечения «...равного доступа всех обучающихся к ресурсам образования, повышения качества обучения, профессионального развития учителей, более эффективному управлению образованием»¹²⁵.

¹²³ Т. Кроксмарк Преподавательская компетентность в цифровом времени / Т. Кроксмарк // Образовательный запрос. – 2015. – Т. 6. – № 1. – С. 24013. – Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/edui>

¹²⁴ Ершова Т.В, Зива С.В. Ключевые компетенции для цифровой экономики Т.В. Ершова, С.В Зива // Информационное общество. – 2018. – № 3. – С. 14-20

¹²⁵ Редекер К. Европейские рамки цифровой компетентности педагогов: DigCompEdu [Электронный ресурс] / К. Редекер, Я. Пуние. – Брюссель: Объединенный исследовательский центр, Европейский Союз, 2017. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompedu>

Для дальнейшего развития цифровых компетенций педагогов необходимо оценивание уровня сформированности ИКТ-компетентностей. Для этого применялся метод анкетирования. Для подбора анкеты по ИКТ – компетенциям применялись ресурсы, которые содержат рекомендации по оцениванию ИКТ компетентности и цифровых компетенций учащихся и педагогов. На первом этапе необходимо было выявить уровень освоения компетенций по поиску информации и базовых навыков обращения с наиболее распространенными устройствами (ноутбук, проектор, принтер, интерактивная доска и т. д.).

Данные компетенции входят в **общепользовательские** цифровые компетентности:

- способность работать с цифровым контентом;
- способность анализировать цифровые ресурсы.

Следующий уровень компетенций **общепедагогические**, цифровые компетентности – это изменение методики преподавания и содержания образования, различных форм образовательной деятельности с учетом возможностей компьютерных технологий.

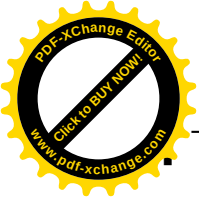
По результатам анкетирования составлена диаграмма. На диаграмме видно, что все педагоги факультета точных и естественных наук КГПИ (100%) владеют общепользовательскими ИКТ-компетентностями.

На уроках в образовательном процессе не все педагоги используют онлайн – ресурсы (Google Meet, Microsoft Teams, интерактивные задания (LearningApps, Kahoot) и Google Forms и т.д.). Данная группа педагогов, освоившая педагогические приемы организации обучения с использованием цифровых технологий и ресурсов, была отнесена к уровню общепедагогической компетентности (34 %).

Следующий уровень компетенций – предметно-практический включает преподавателей, имеющих опыт разработки цифрового контента, была отнесена к уровню предметно-практической компетентности (11 %).

Существование проблем цифровизации образования обусловлено противоречиями разного уровня, например, таких как:

- на правовом нормативном уровне: ориентация на традиционные методы применения информационных технологий, но не на цифровизацию;
- на уровне используемых цифровых технологий (технические средства, оборудование, программные инструменты);
- на технологическом уровне: готовность управленческих и педагогических кадров к применению цифровых технологий в профессиональной деятельности;
- на когнитивном уровне: нехватка знаний и умений об использовании цифровых технологий.

Выводы и предложения

Для развития у будущих педагогов компетенций по использованию цифровых инструментов можно предпринять следующие шаги¹²⁶:

1. **Ознакомить студентов с базовыми представлениями** о цифровых образовательных ресурсах (ЦОР), их видах и источниках, способах поиска. Также на этом этапе нужно освоить общую часть цифрового инструментария учителя и ученика, которая не зависит от конкретных предметов.
2. **Организовать учебную деятельность**, имитирующую работу учителя с ЦОР и цифровыми инструментами. Полученные навыки реализуют начальную стадию формирования цифровых компетенций учителя.
3. **В процессе изучения педагогики, психологии и предметных методик обосновать** различные стороны информатизации и цифровизации образования. Также на этой стадии нужно освоить педагогические технологии и цифровые инструменты, которые свойственны предметам, профильным для подготовки студента.
4. **Обеспечить регулярное использование** ЦОР и цифровых инструментов образования во всех изучаемых дисциплинах, а также в процессе педагогических практик и во внеучебной работе, на протяжении всего процесса обучения.

Некоторые примеры цифровых инструментов, которые можно использовать на занятиях: Zoom для организации видеоконференций и вебинаров, Google Meet, Microsoft Teams для совместной работы в режиме онлайн, интерактивные задания (LearningApps, Kahoot) и Google Forms для проведения опросов и создания тестов.¹²⁷

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

¹²⁶ Формирование базовых элементов цифровых компетенций будущего учителя. электронный архив РГППУ: главная страница. https://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/41763/1/978-5-8295-0832-6_2022_038.pdf

¹²⁷ Эркабаева, Нигора Шерматовна, and Хуршида Алиевна Устаджалилова. "ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В ОБРАЗОВАНИИ." *Science and innovation* 3.Special Issue 18 (2024): 320-323.

1. O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risidagi Qonuni, 23.09.2020 yildagi 637-son Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son; <https://lex.uz/docs>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabedagi PF 6079 sonli “Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi¹ farmoni <https://lex.uz/acts/-5525180>

3. 559-сон 03.10.2022. Oliy ta’lim tashkilotlarida masofaviy ta’lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-6221502> Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 04.10.2022-y., 09/22/559/0884-son

4. Ш.Ахбаров Педагогические основы формирования информационной и учебной технической культуры будущих учителей. // Т 1994 у 39 б

5. Гулямов С.С. Анализ методов оценки эффективности цифровой экономики // С.С. Гулямов, А.Т. Шермухамедов, У.Т. Хайитматов, А.А. Родионов, Ш.Р. Джуманиязов. Россия: тенденции и перспективы развития. 2022. №17-3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-metodov-otsenki-effektivnosti-tsifrovoy-ekonomiki> (дата обращения: 12.12.2023).

6. Т. Кроксмарк Преподавательская компетентность в цифровом времени / Т. Кроксмарк // Образовательный запрос. – 2015. – Т. 6. – № 1. – С. 24013. – Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/edui>

7. Редекер К. Европейские рамки цифровой компетентности педагогов: DigCompEdu [Электронный ресурс] / К. Редекер, Я. Пуние. – Брюссель: Объединенный исследовательский центр, Европейский Союз, 2017. – Режим доступа: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompedu>

8. И.В. Роберт Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). ПО РАО. М.: - 2017, 18. p.l.

9. Формирование базовых элементов цифровых компетенций будущего учителя. электронный архив РГППУ: главная страница. https://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/41763/1/978-5-8295-0832-6_2022_038.pdf

10. Ершова Т.В, Зива С.В. Ключевые компетенции для цифровой экономики Т.В. Ершова, С.В Зива // Информационное общество. – 2018. – № 3. – С. 14-20

11. Эркабаева, Нигора Шерматовна, and Хуршида Алиевна Устаджалилова. "ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В ОБРАЗОВАНИИ." *Science and innovation* 3.Special Issue 18 (2024): 320-323.

ПЕДАГОГИКАДА КРЕАТИВЛИК КОНЦЕПЦИЯСИ: АНЪАНАВИЙ УСУЛЛАРДАН 4К-КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТГАН ҲОЛДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАРГАЧА

Нематжоновна Юлдуз Уткировна

доцент, доктор филолого-педагогических наук, (PhD), узбекско-финский педагогический институт, yulduznematjonova9462@gmail.com, +99893-994-94-62

Шукурова Шахризода Махмудовна

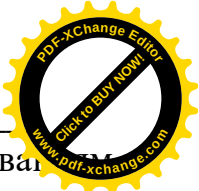
магистрант 1- курса, узбекско-финский педагогический институт, sukurovasahrizoda@gmail.com, +99891-552-39-70

Аннотация: Мақола таълим соҳасида креативликни ривожлантиришга ёндашувларнинг ўзгаришини ўрганишга бағишланган. Алоҳида эътибор анъанавий усуллардан 4К-компетенцияларга асосланган замонавий ўқитиш моделларига ўтиш жараёнига қаратилган: креативлик, танкидий фикрлаш, коммуникация ва ҳамкорлик. Мақолада ушбу ёндашувларни таълим амалиётига жорий этишга доир долзарб мисоллар келтирилган, уларнинг афзалликлари ва ўқув жараёнига таъсири таҳлил қилинган. Инновацион методларни жорий этиш жараёнида ўқитувчилар дуч келадиган муаммолар таҳлиliga алоҳида эътибор қаратилган. Шунингдек, ўқувчиларнинг мотивациясини ошириш ва таълим жараёнини замонавий талабларга мослаштириш йўллари кўриб чиқилган. Мақола таълим жараёнини самаралироқ қилишни ва уни замонавий талабларга мослаштиришни истаган мутахассислар учун фойдали бўлади.

Калит сўзлар: креативлик, педагогика, 4к-компетенциялар, замонавий таълим, инновацион ўқитиш усуллари, коммуникация, ҳамкорлик, педагогик қийинчиликлар

КОНЦЕПЦИЯ КРЕАТИВНОСТИ В ПЕДАГОГИКЕ: ОТ ТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДОВ ДО СОВРЕМЕННЫХ С ВНЕДРЕНИЕМ 4К- КОМПЕТЕНЦИЙ

Аннотация: Статья посвящена изучению изменения подходов к развитию креативности в образовательной сфере. Особое внимание уделено переходу от традиционных методов к современным моделям обучения, основанным на внедрении 4К-компетенций: креативности, критического мышления, коммуникативных навыков и сотрудничества. В работе представлены актуальные примеры внедрения этих подходов в образовательную практику, раскрываются их преимущества и влияние на образовательный процесс. Особое внимание уделено анализу сложностей, с которыми сталкиваются педагоги при реализации инновационных методик. Рассмотрены пути

вышения мотивации учащихся и адаптации обучения к современным требованиям. Статья будет полезна специалистам в области образования, стремящимся повысить эффективность учебного процесса и адаптировать его к современным требованиям.

Ключевые слова: креативность, педагогика, 4К-компетенции, современное образование, инновационные методы обучения, коммуникация, кооперация, педагогические трудности

THE CONCEPT OF CREATIVITY IN PEDAGOGY: FROM TRADITIONAL METHODS TO MODERN APPROACHES WITH THE INTEGRATION OF 4C COMPETENCIES

Annotation: The article is devoted to studying the evolution of approaches to fostering creativity in the field of education. Special attention is given to the transition from traditional methods to modern teaching models based on 4C competencies: creativity, critical thinking, communication, and collaboration. The study highlights relevant examples of implementing these approaches in educational practice, analyzing their advantages and their impact on the learning process. Particular focus is placed on the challenges educators face when adopting innovative methodologies. Additionally, strategies for enhancing student motivation and adapting the learning process to modern demands are discussed. This article will benefit education specialists striving to improve teaching effectiveness and meet contemporary requirements.

Keywords: *creativity, pedagogy, 4C competencies, modern education, innovative teaching methods, communication, cooperation, pedagogical challenges*

ВВЕДЕНИЕ. На сегодняшний день актуальной темой является проблема применения индивидуального подхода в процессе обучения и развитие креативности. Методические аспекты изучения креативности с использованием элементов 4К-компетенций (креативность, критическое мышление, кооперация и коммуникация) нашли отражение в работах многих отечественных и зарубежных исследователей. Среди них можно выделить следующих учёных: Рахимов Ш.Н., Касымов З.К., Гилфорд Дж., Ранко М.А., Стернберг Р. Дж., Амбил Т.М., Боно Э., Вагнер Т., Гарднер Г., Робинсон К., Дьюи Дж., и других.

В Законе Республики Узбекистан «Об образовании» креативность как самостоятельное понятие, как правило, не выделяется, однако в этом нормативно-правовом акте можно найти положения, которые касаются развития творческих способностей учащихся и внедрения инновационных методов обучения. Закон ориентирован на развитие личности, способной к критическому мышлению и творческому подходу в различных областях. Основные положения, которые могут быть связаны с понятием креативности, включают:

➤ Общие цели образования. Закон предусматривает формирование у учащихся таких качеств, как самостоятельность мышления, способность к анализу и применению знаний на практике. Эти характеристики являются основой для развития креативности.

➤ Внедрение современных методов обучения. Закон поддерживает использование инновационных технологий и методик, которые способствуют развитию навыков творческого мышления у студентов.

➤ Подготовка педагогов. Образовательные программы для подготовки учителей включают развитие навыков преподавания, направленных на поощрение креативности и активного участия учащихся в учебном процессе. [1]

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Креативность — то многогранное понятие, имеющее различные трактовки в зависимости от контекста. Согласно определению Гилфорда, креативность — это когнитивная способность, выражающаяся в генерации новых, нестандартных решений и идей. Гилфорд считал креативность важным аспектом интеллектуальной деятельности, неотделимой от дивергентного мышления. [2]

Концепция 4К-компетенций становится центральной частью современной образовательной стратегии, которая формирует устойчивые навыки для успешной интеграции в социокультурное и профессиональное пространство XXI века.

По мнению Теренса Амбиля, креативность — это способность к продуктивному мышлению, что включает в себя умение решать сложные задачи, находя нестандартные пути. [3]

Креативность часто определяется как процесс или способность производить продукт или идею, которые одновременно являются новыми и имеют ценность. [4]

Роберт Стернберг рассматривает креативность не только как умение генерировать идеи, но и как часть личности, включающую мотивацию, способности и знания, позволяющие применять новые идеи в различных контекстах. [5]

Эти определения показывают, что креативность включает как когнитивные процессы, так и личностные черты, а также подразумевает создание чего-то ценного и оригинального. Концепция 4К-компетенций становится центральной частью современной образовательной стратегии, которая формирует устойчивые навыки для успешной интеграции в социокультурное и профессиональное пространство XXI века.

Различают несколько подходов к развитию креативности, рассмотрим их:

Традиционные подходы

- Классические методы обучения креативности часто сводились к преподаванию творческих дисциплин, таких как искусство и литература.
- Задачи выполнялись в основном по шаблону, что способствовало развитию воспроизводящих, а не творческих способностей.

Современные подходы

- В образовательных учреждениях появляются программы, ориентированные на применение более активных и практикоориентированных методик.
- Проектное обучение, интерактивные задания и ролевые игры. Эти подходы помогают учащимся развивать способность к генерации идей, самостоятельному анализу информации и решению задач творческим способом.

С развитием технологий и изменением требований рынка труда на первый план выходят не только знания, но и так называемые «мягкие навыки». В этом контексте 4К-компетенции стали центральным элементом современных образовательных стратегий. Они представляют собой универсальный набор навыков, который помогает человеку эффективно взаимодействовать с окружающим миром и решать сложные задачи в условиях неопределённости.

Креативность, как феномен человеческого мышления и деятельности, сопровождает развитие человечества с момента его возникновения. От первых наскальных рисунков до современных технологий искусственного интеллекта, она была и остается тем двигателем, который определяет прогресс, трансформирует общество и вдохновляет на создание нового. Однако само понятие «креативность» долгое время оставалось неосмысленным, воспринимаясь скорее, как божественное вдохновение или врожденный дар, чем как область для осознанного развития.

XX век стал поворотным моментом в изучении креативности. Психология начала исследовать этот феномен как отдельное явление, выделяя когнитивные, эмоциональные и социальные аспекты творческого процесса. Такие учёные, как Джой Гилфорд и Эдвард де Боно, предложили методы диагностики и развития креативного мышления. Креативность стала ключевым понятием в педагогике, управлении и бизнесе. В это время её начали рассматривать как навык, который можно тренировать, а не только как талант.

4К-компетенции как один из современных методов, включает в себя следующие навыки:

- Креативность;
- Критическое мышление;
- Коммуникация;

Если «креативность» является современным навыком, который помогает создавать новые идеи для решения задач, то критическое мышление помогает анализировать данные, выявлять истинное суждение от недостоверной, и принимать взвешенные решения. В высших учебных заведениях критическое мышление студентов развивается через анализ текстов, участия в дебатах и решения кейсов (проблемных ситуаций).

Коммуникативные навыки необходимы для успешного взаимодействия в любой социальной и профессиональной среде. Умение четко излагать свои мысли, слушать и понимать других людей позволяет эффективно работать в коллективе и достигать поставленных целей.

Кооперация (командная работа) – один из навыков 4К компетенций, учит студентов делить ответственность и понимать важность коллективного вклада. Это качество особенно важно для командных проектов и инициатив, требующих объединения знаний и усилий разных людей. Для развития данного навыка педагоги используют множество известнейших методов, таких как: мозговой штурм, учебная дискуссия, метод «Зигзаг», метод «Картошка», метод «Глухой телефон» и другие.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ. Метод, разработанный в моей педагогической деятельности в среднеобразовательной школе №10 под названием «Билет к успеху», представляет собой педагогическую технологию, направленную на оптимизацию усвоения учебного материала, развитие и формирование знаний, умений и навыков на уроках природоведения.

Основной принцип данного метода заключается в стимулировании учащихся к активному вовлечению в образовательный процесс посредством предоставления поощрительных «билетов» за добросовестное выполнение домашнего задания, активное участие на уроке и соблюдение этических норм.

Эти «билеты» представляют собой своеобразные поощрения, которые могут быть использованы учениками в моменты, значимые для их учебной деятельности. Например, билеты могут включать подсказки во время контрольных работ, помощь при выполнении заданий или возможность сделать пятиминутный перерыв на уроке. Такая

педагогика мотивирует учащихся и способствует их включению в образовательный процесс.

В статье Касымовой З.К. «Развитие креативности у школьников в условиях кооперативного обучения» (Наука и образование, 2023, №1, с. 32-40) рассматриваются особенности развития креативности у школьников через использование кооперативного подхода к обучению. В данной работе подчеркивается, что креативность развивается эффективнее в среде сотрудничества, когда учащиеся решают задачи коллективно, обмениваются идеями и формируют навыки, необходимые для генерации уникальных решений.[7]

А.М. Михайлова и М.А. Пинская внесли значительный вклад в развитие концепции креативности в педагогике, особенно в контексте формирования компетенций «4К» (критическое мышление, креативность, коммуникация и кооперация). Их исследования были направлены на разработку методов и практик, способствующих развитию критического и креативного мышления у учащихся через использование информационно-коммуникационных технологий (ИКТ).

Основные аспекты их работы:

1. Интеграция ИКТ в образовательный процесс:

Учителя, участвовавшие в исследованиях, разрабатывали и внедряли уроки, где цифровые инструменты использовались не только для демонстрации материала, но и для активной, самостоятельной работы учеников. Это способствовало развитию навыков анализа, творчества и умения решать нестандартные задачи.

2. Практические подходы к обучению:

Основное внимание уделялось проектному обучению и междисциплинарным задачам, которые способствовали вовлечению учащихся и созданию условий для формирования их индивидуальных образовательных траекторий.

Работа Михайловой и Пинской показывает, что развитие креативности невозможно без тесной интеграции технологий и инновационных методов обучения. Их подходы служат примером того, как педагогика может адаптироваться к вызовам XXI века, фокусируясь на создании условий для активного и творческого участия учеников в образовательном процессе.[8]

Лев Выготский — один из самых влиятельных теоретиков в области педагогики и психологии, внесший значительный вклад в понимание развития креативности. Он подчеркивал, что творческое мышление у детей развивается через социальное взаимодействие и обучение в контексте культурных и исторических практик. Выготский разработал концепцию «зоны ближайшего развития», согласно которой дети могут решать более сложные задачи с помощью поддержки более опытных людей, таких как учителя или сверстники. Этот подход активно применяется в современном обучении, направленном на развитие креативных способностей через совместную деятельность и взаимодействие.

В своей книге «Мышление и речь» Лев Выготский разработал теорию, которая включает схему развития мышления через социализацию и взаимодействие. Одним из ключевых понятий является «зона ближайшего развития» (ЗБР), которая описывает пространство, в котором ученик способен решить задачу при поддержке взрослого или более опытного сверстника. Это важный момент для понимания того, как креативное мышление развивается в сотрудничестве и через поддержку. Выготский выделяет также роли языка и общения в процессе когнитивного развития, что связано с творческим решением задач.[9]

Программы, основанные на концепции STEAM, являются примером успешной интеграции 4К-компетенций. Они включают элементы науки, технологий, инженерии, искусства и математики и позволяют ученикам находить решения междисциплинарных задач. Это способствует развитию у детей навыков поиска, анализа и применения информации в реальной жизни, а учителя выступают в роли наставников, поддерживающих процесс обучения.

Результативность использования метода "Билет к успеху" в моей практике среди учащихся 4 класса.

Применение метода "Билет к успеху" на уроке чтения показало высокую эффективность. Согласно результатам, 89% учащихся успешно усвоили новую тему, активно участвовали в обсуждениях и проявили коммуникативные навыки, стремясь к достижению поставленных целей и получению награды. Ученики с энтузиазмом выполняли задания, взаимодействовали в группах и проявляли интерес к изучаемому материалу, что свидетельствует о мотивационном потенциале метода. Оставшиеся 11% учащихся не смогли быть активны в полной мере. Причиной этого стали индивидуальные трудности, такие как недостаточный уровень подготовки, затруднения в восприятии текста или боязнь ошибиться в процессе обсуждения. Для этих учеников требуется дополнительная поддержка в форме индивидуальных консультаций, адаптации заданий или предоставления времени на освоение материала.

Несмотря на очевидные преимущества внедрения 4К-компетенций, существуют трудности. Необходимость переподготовки педагогов, разработка и внедрение новых

тодик, а также нехватка ресурсов могут создавать препятствия для успешного внедрения этих программ.

Диаграмма, созданная на основе темы «Концепция креативности в педагогике: от традиционных методов к современным с внедрением 4К-компетенций», визуализирует динамику эффективности различных подходов к обучению. Она представляет собой столбчатую диаграмму, отображающую четыре ключевых категории:

1. Традиционные методы:

Основаны на репродуктивном подходе, акценте на запоминании информации и пассивном восприятии знаний. Эффективность таких методов оценивается в 50%, что обусловлено их ограниченностью в формировании навыков, необходимых в XXI веке.

2. Инновационные подходы:

Включают активное обучение, использование технологий и междисциплинарные подходы. Эффективность возрастает до 70% благодаря более интерактивным методикам и повышенной вовлеченности учащихся.

3. Креативные педагогические технологии:

Представляют собой переходный этап к полному внедрению 4К-компетенций. Такие методы, как геймификация, проектное и проблемное обучение, способствуют значительному увеличению результативности (до 85%).

4. Внедрение 4К-компетенций:

Критическое мышление, креативность, коммуникация и кооперация формируют интегративный подход, способствующий максимальной результативности (95%). Это отражает высокий уровень подготовки учащихся к реальным вызовам.

Ключевые аспекты диаграммы:

Цветовая палитра: Каждый столбец имеет уникальный цвет, символизирующий этап эволюции образовательных подходов: от традиционного (красный) к современному (оранжевый).

Значения эффективности: на каждом столбце указаны проценты, что облегчает визуальное восприятие данных.

Ось Y: демонстрирует шкалу результативности в процентах (0–100%), где 100% — максимальный уровень эффективности.

Ось X: представляет категории методов обучения, обеспечивая ясность структуры анализа.

Цель диаграммы:

Диаграмма подчеркивает прогресс в образовательной практике и убедительно демонстрирует важность перехода от традиционных методов к современным подходам с акцентом на развитие 4К-компетенций. Она помогает визуально оценить преимущества интеграции креативности и инноваций в педагогический процесс, что делает её полезным инструментом для педагогов, исследователей и образовательных реформаторов.

ВЫВОДЫ. Современная педагогика находится на пороге радикальных изменений, которые диктуются глобальными вызовами и стремительным развитием общества знаний. Век традиционного обучения, построенного на механическом запоминании фактов и репродуктивных методах преподавания, постепенно уходит в прошлое, уступая место образовательным подходам, способным не только адаптировать учащихся к стремительно меняющемуся миру, но и вооружить их навыками, которые сделают их конкурентоспособными и успешными в XXI веке. Ключевую роль в этом процессе играет концепция креативности, трансформирующая все уровни образовательной системы.

Традиционные педагогические методы, опирающиеся на авторитарный подход, линейное мышление и узкую специализацию, имели свои преимущества в эпоху индустриального общества. Однако сегодня эти подходы оказываются недостаточными, когда перед системой образования стоит задача готовить не исполнителей, а созидателей, не просто потребителей знаний, но их творцов. Именно здесь возникает необходимость в интеграции 4К-компетенций — критического мышления, креативности, коммуникации и кооперации, которые формируют базис для обучения в условиях новой реальности.

Переход от традиционных методов к современным требует не только трансформации содержания образовательных программ, но и изменения самой философии педагогики. Креативные методы обучения, такие как проектное обучение, исследовательские задания, геймификация и междисциплинарный подход, позволяют учащимся выйти за рамки стандартного восприятия информации и включиться в активный процесс познания. Например, введение проектных заданий, основанных на

льных проблемах, позволяет развивать критическое мышление, стимулировать способность видеть альтернативные решения и внедрять инновационные подходы. Такие методы не только улучшают результаты обучения, но и делают процесс обучения осмысленным и увлекательным.

Однако наиболее значимый скачок в результативности наблюдается при внедрении системы 4К-компетенций. Это не просто инструмент для адаптации к изменениям, но и модель формирования гармонично развитой личности. Критическое мышление учит анализировать информацию и принимать взвешенные решения, что особенно важно в эпоху переизбытка данных. Креативность открывает путь к нестандартным решениям, позволяя преодолевать ограничения традиционных методов. Коммуникация создает основу для эффективного взаимодействия в многонациональном и мультикультурном обществе, а кооперация учит работе в команде, что является краеугольным камнем любой успешной деятельности.

В результате внедрения данных компетенций мы видим не только рост академической результативности, но и формирование у учащихся устойчивых навыков самообразования, эмоционального интеллекта и лидерских качеств. Более того, такая модель обучения способствует интеграции технологий и инноваций в образовательный процесс, что делает его более эффективным и актуальным.

Таким образом, концепция креативности в педагогике представляет собой не просто новую методику, а глобальную стратегию, направленную на формирование поколения, способного мыслить широко, действовать эффективно и творить бесстрашно. Переход от традиционных методов к современным подходам с внедрением 4К-компетенций — это не только требование времени, но и мощный инструмент для построения лучшего будущего. В этой трансформации педагогика становится не только наукой, но и искусством, способным вдохновлять, преобразовать и давать крылья мечте.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ.

1. Закон республики узбекистан от 23 сентября 2020 года №ЗРУ-637 «Об образовании» (В редакции Закона Республики Узбекистан от 12.10.2021 г. №ЗРУ-721) Принят Законодательной палатой 19 мая 2020 года. Одобрен Сенатом 7 августа 2020 года.
2. Гилфорд, Дж. П. Книга: «The Nature of Human Intelligence» Издательство: mcgraw-Hill, 1967
3. Амбиль, Т. М. Книга: «Creativity in Context» Издательство: Westview Press, 1996
4. Ранко, М. А., и Яегер, Г. Дж. Статья: «The Standard Definition of Creativity» Журнал: Creativity Research Journal, том 24, выпуск 1, 2012, стр. 92–96
5. Стернберг, Р. Дж. Книга: «Handbook of Creativity» Издательство: Cambridge University Press, 1999

6. Рахимов Ш.Н. Критическое мышление в образовательном процессе // Педагогика и образование. — 2023. — №2. — С. 45-53.
7. Касимова З.К. Развитие креативности у школьников в условиях кооперативного обучения // Наука и образование. — 2023. — №1. — С. 32-40.
8. Михайлова А.М., Пинская М.А. Практики, меняющие представления учителей: ИКТ на уроках, формирующих критическое и креативное мышление // Психологическая наука и образование. 2022. Том 27. № 6. С. 36–45. DOI: 10.17759/pse.2022270603.
9. Выготский, Л.С. Мышление и речь. — М.: Наука, 1982.

УДК 30.303

**ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ПРЕДМЕТА МЕДИЦИНСКОЙ БИОЛОГИИ.
ОБЩЕЙ ГЕНЕТИКИ.**

Таджибаева Дилафруз Рахмонбердиевна

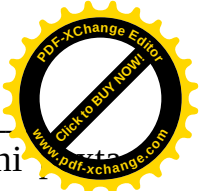
*Ферганский медицинский институт общественного здоровья
кафедры гистологии и биологии
dilytadjibaeva@gmail.com.*

Аннотация. В данной статье рассматриваются применяемые педагогические технологии в процессе обучения предмета медицинской биологии. Общей генетики которые являются совокупностью методов и средств обработки, представления, изменения и предъявления учебной информации, которая даёт возможность воздействия преподавателя на студентов в процессе обучения с использованием необходимых технических или информационных средств. Для успешного функционирования педагогической системы необходимо тщательно продуманная отладка всех ее составляющих процессов занятия. Образовательный процесс данной дисциплины предполагает использование, как классических традиционных приёмов обучения, так и современные педагогические технологии. В настоящее время формирование творческой личности, подготовка их к жизни в высокотехнологичном конкурентном мире является одной из актуальных задач сегодняшнего дня. Внедрение информационных технологий, применение интерактивных игр дает возможность студентам реагировать на незнакомые и сложные ситуации, в которых они хотели бы реализовать свои идеи и повысить уровень знания.

Ключевые слова. информационные технологии, метод, образовательный процесс, формирования, творческая личность, эффективность обучения, передовые педагогические технологии, личностный подход в образовании.

**TIBBIY BIOLOGIYA. UMUMIY GENETIKA FANINI O'QITISHDA
INNOVATION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH.**

Annotatsiya. Ushbu maqolada tibbiy biologiya.Umumiy genetika fanini o'qitish jarayonida qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar haqida so'z boradi. Ushbu texnologiyalar o'quv ma'lumotlarini qayta ishlash, ifodalash, o'zgartirish va taqdim etish usullari va vositalari to'plami bo'lib, o'qituvchiga o'quv jarayonida o'quvchilarga o'quv ma'lumotini zarur texnik yoki axborot vositalaridan foydalangan holda yetkazish imkonini beradi. Pedagogik tizimning

vaffaqiyatli ishlashi uchun uning barcha tarkibiy qismlarining dars jarayonlarini o'ylangan rejalashtirilgan holda amalga oshirish zarur. Ushbu fanning o'quv jarayoni klassik an'anaviy o'qitish usullaridan va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga kamrab oladi. Ayni paytda ijodkor shaxsni shakllantirish, ularni yuqori texnologiyali raqobat dunyosida hayotga tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Axborot texnologiyalarini joriy etish va interfaol o'yinlardan foydalanish talabalarga o'z g'oyalarini erkin yuzaga chiqarishni va bilim darajasini oshirishni xohlaydigan notanish va murakkab vaziyatlarga javob berishga imkon beradi.

Kalit so'zlar. axborot texnologiyalari, metod, ta'lim jarayoni, shakllanish, ijodiy shaxs, o'qitish samaradorligi, ilg'or pedagogik texnologiyalar, ta'limda shaxsiy yondashuv.

THE USE OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING MEDICAL BIOLOGY AND GENERAL GENETICS.

Abstract. This article explores the pedagogical technologies applied in the teaching process of medical biology and general genetics. These technologies comprise a set of methods and means for processing, presenting, modifying, and displaying educational information, enabling the teacher's impact on students during the learning process using necessary technical or informational tools. For the successful functioning of the pedagogical system, a carefully thought-out layout of all its constituent processes is essential. The educational process of this discipline implies the use of both classical traditional teaching methods and modern pedagogical technologies. Currently, forming a creative personality and preparing them for life in a high-tech, competitive world is one of today's pressing challenges. The implementation of information technologies and the use of interactive games allow students to respond to unfamiliar and complex situations where they wish to realize their ideas and enhance their knowledge level.

Key words. Information technology, method, educational process, formation, creative personality, teaching effectiveness, advanced pedagogical technologies, personal approach in education.

Введения. Всестороннее процветание, развитие общества зависит от развития образования и совершенствования его содержания. Глобализация образования, внедрение инновационных технологий, а также широкомасштабный поток информации требуют регулярного обновления и совершенствования. Качество и эффективность обучения наряду с высокими требованиями, предъявляемыми в первую очередь к личности педагога, требуют широкого внедрения в образовательный процесс необходимых современных информационно-педагогических технологий.

Наше государство в вопросе подготовки кадров с моральной, правовой и политической культурой требует внедрения в образовательный процесс именно тех образовательных технологий, которые обеспечивают преемственность образования и

литания. Еще одним аспектом актуальности внедрения образовательных технологий в образовательный процесс является воспитание совершенного человека в условиях демократизации общества. По этой цели проводится постоянная государственная политика по повышению статуса, ответственности и профессиональных навыков педагогических кадров. Внедряются в практику передовые педагогические технологии, новые формы и методы обучения, в том числе дифференцированные программы.

Ученые-педагоги и практики-педагоги стремятся создавать научно обоснованные и адаптированные к социально-педагогическим условиям образовательные технологии и применять их в учебно-воспитательной практике:

во-первых, использовать самые передовые педагогические технологии в процессе обучения с целью ускорения и повышения эффективности образования населения, чтобы наше общество вошло в число развитых стран;

во-вторых, из-за того, что традиционная система обучения строится на основе письменного и устного обучения, характеризуемого как информативное обучение, деятельность учителя становится авторитетным источником знаний, а не просто организатором учебного процесса;

в-третьих, развитием научно-технического прогресса увеличилась количества информации, но при этом имеется ограничение времени, необходимого для ее передачи молодежи;

в-четвертых, тот факт, что человеческое общество на современном этапе своего развития переходит от мышления, основанного на теоретических и эмпирических знаниях, к техническому мышлению, основанному на точном завершении, с все более полезным результатом;

в-пятых, требование совершенной подготовки молодежи к жизни заключается в том, что она требует использования принципа системного подхода к объективному бытию, который считается наиболее прогрессивным методом обучения. [1]

Объект и методы исследования. Понятие «технология обучения» на сегодняшний день не является общепринятым в традиционной педагогике. В документах ЮНЕСКО технология обучения рассматривается как системный метод создания, применения и определения всего процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, ставящий своей задачей оптимизацию форм образования.

С одной стороны **технология обучения** – это совокупность методов и средств обработки, представления, изменения и предъявления учебной информации, с другой – это наука о способах воздействия преподавателя на студентов в процессе обучения с использованием необходимых технических или информационных средств. Методы и средства обучения находятся во взаимосвязи и взаимообусловленности. Любая деятельность, отмечает В. П. Беспалько, может быть либо технологией, либо искусством. Искусство основано на интуиции, технология на науке. С искусства все

инается, технологией заканчивается, чтобы затем все началось с начала. [1] планирование, а без него не обойтись в педагогической деятельности, противоречит экспромту, действиям по интуиции, т. е. является началом технологии. [2]

Для успешного функционирования педагогической системы нужна тщательно продуманная отладка всех ее составляющих. Любая современная педагогическая технология представляет собой синтез достижений педагогической науки и практики, сочетание традиционных элементов прошлого опыта и того, что рождено социальным прогрессом, гуманизацией и демократизацией общества.

- По **уровню применения** выделяются общепедагогические, частнометодические (предметные) и локальные (модульные) технологии.

- По **характеру содержания и структуры** называются технологии: обучающие и воспитывающие, светские и религиозные, общеобразовательные и профессионально-ориентированные, гуманитарные и технократические, различные отраслевые, часто предметные, а также монотехнологии, комплексные (политехнологии) и проникающие технологии.

- **Способ, метод, средство** обучения определяют названия многих существующих технологий: догматические, репродуктивные, объяснительно-иллюстративные, программированного обучения, проблемного обучения, развивающего обучения, диалогические, коммуникативные, игровые, творческие и др.

Образовательный процесс данной дисциплины предполагает использование, как классических традиционных приёмов обучения, так и современные педагогические технологии.

В преподавании курса «Медицинская биология. Общая генетика» можно использовать следующие педагогические технологии (концептуальные подходы):

Личностный подход в образовании. Данный метод образования предусматривает активное развитие всех участников учебного процесса. Этот метод направлен в первую очередь не только на образование одной личности, а на будущую профессиональную деятельность обучаемого.

Системный подход. В данном методе охватываются все признаки образовательных технологий: логичность процесса, целостность и взаимосвязь со всеми звеньями образования.

Подход, направленный на деятельность. Подразумевает формирование личностных качеств, активность и интенсивность деятельности обучаемых, раскрытию в процессе обучения всех их возможностей.

Диалоговый подход. Этот подход необходим в создании учебных взаимоотношений между учителем и студентом. В результате чего у обучаемых усиливаются такие творческие качества как активность и проявление своих личностных возможностей перед аудиторией.

Организация совместного образования. Подразумевает демократичное равноправие обучающихся и обучаемых.

Проблемное обучение. Под проблемным обучением понимается такая организация учебных занятий, которая предполагает создание под руководством учителя проблемных ситуаций и активную самостоятельную деятельность учащихся по их разрешению, в результате чего и происходит творческое овладение профессиональными знаниями, навыками, умениями и развитием мыслительных способностей.

Использование современных средств и методов – использование в учебном процессе современных компьютерных и информационных технологий.

Методы и техника преподавания. Лекции (вводная, тематические лекции и т.д.), проблемное преподавание, методы: пинборд, кейс-стади, «Инсерт», методы мозгового штурма и практические задания. [3]

Результаты обсуждения и эксперимента. Выделим основные приемы, применимые на уроках освоение содержания учебной дисциплины «Медицинской биологии. Общей генетике» обеспечивает достижение студентами следующих результатов:

• **личностных:**

- сформированность чувства гордости и уважения к истории и достижениям отечественной биологической науки; представления о целостной естественно- научной картине мира;
- понимание взаимосвязи и взаимозависимости естественных наук, их влияния на окружающую среду, экономическую, технологическую, социальную и этическую сферы деятельности человека;
- способность использовать знания о современной естественно-научной картине мира в образовательной и профессиональной деятельности; возможности информационной среды для обеспечения продуктивного самообразования;
- владение культурой мышления, способность к обобщению, анализу, восприятию информации в области естественных наук, постановке цели и выбору путей ее достижения в профессиональной сфере;
- способность руководствоваться в своей деятельности современными принципами толерантности, диалога и сотрудничества; готовность к взаимодействию с коллегами, работе в коллективе;
- готовность использовать основные методы защиты от возможных последствий аварий, катастроф, стихийных бедствий;
- обладание навыками безопасной работы во время проектно-исследовательской и экспериментальной деятельности, при использовании лабораторного оборудования;
- способность использовать приобретенные знания и умения в практической деятельности и повседневной жизни для соблюдения мер профилактики отравлений,

русских и других заболеваний, стрессов, вредных привычек (курения, алкоголя, наркомании); правил поведения в природной среде;

– готовность к оказанию первой помощи при травмах, простудных и других заболеваниях, отравлениях пищевыми продуктами;

• **метапредметных:**

– осознание социальной значимости своей профессии/специальности, обладание мотивацией к осуществлению профессиональной деятельности;

– повышение интеллектуального уровня в процессе изучения биологических явлений; выдающихся достижений биологии, вошедших в общечеловеческую культуру; сложных и противоречивых путей развития современных научных взглядов, идей, теорий, концепций, гипотез (о сущности и происхождении жизни, человека) в ходе работы с различными источниками информации;

– способность организовывать сотрудничество единомышленников, в том числе с использованием современных информационно-коммуникационных технологий;

– способность понимать принципы устойчивости и продуктивности живой природы, пути ее изменения под влиянием антропогенных факторов, способность к системному анализу глобальных экологических проблем, вопросов состояния окружающей среды и рационального использования природных ресурсов;

– умение обосновывать место и роль биологических знаний в практической деятельности людей, развитии современных технологий; определять живые объекты в природе; проводить наблюдения за экосистемами с целью их описания и выявления естественных и антропогенных изменений; находить и анализировать информацию о живых объектах;

– способность применять биологические и экологические знания для анализа прикладных проблем хозяйственной деятельности;

– способность к самостоятельному проведению исследований, постановке естественно-научного эксперимента, использованию информационных технологий для решения научных и профессиональных задач;

– способность к оценке этических аспектов некоторых исследований в области биотехнологии (клонирование, искусственное оплодотворение);

• **предметных:**

– сформированность представлений о роли и месте биологии в современной научной картине мира; понимание роли биологии в формировании кругозора и функциональной грамотности для решения практических задач;

– владение основополагающими понятиями и представлениями о живой природе, ее уровневой организации и эволюции; уверенное пользование биологической терминологией и символикой;

- владение основными методами научного познания, используемыми в биологических исследованиях живых объектов и экосистем: описанием, измерением, проведением наблюдений; выявление и оценка антропогенных изменений в природе;
 - сформированность умений объяснять результаты биологических экспериментов, решать элементарные биологические задачи;
 - сформированность собственной позиции по отношению к биологической информации, получаемой из разных источников, глобальным экологическим решениям.
- [4]

Вывод. В настоящее время формирование творческой личности, подготовка их к жизни в высокотехнологичном конкурентном мире является одной из актуальных задач сегодняшнего дня. Чтобы интересно и увлекательно провести занятия необходимо вводить новые модели обучения построенной на основе инновационных и педагогической технологии, дающие положительные результаты, опирающиеся на последние достижения науки. В ходе проведения занятия по биологическим дисциплинам целесообразно использовать презентации, фрагменты видеоматериалов из учебных фильмов, что является важным методом, и на много облегчает проведения данного занятия. Внедрение информационных технологий, применение интерактивных игр дает возможность студентам реагировать на незнакомые и сложные ситуации, в которых они хотели бы реализовать свои идеи и повысить уровень знания.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА.

1. Зайцев В.С. Современные педагогические технологии: учебное пособие.- В 2-х книгах-Книга 1.- Челябинск. 2012-411стр.
2. Зверев, И.Д. Общая методика преподавания биологии. / И.Д. Зверев, А.Н. Мягкова. – М.: Просвещение, 1985.
3. Караматова, З. Ф. Педагогические технологии в образовательной практике / З. Ф. Караматова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 8 (112). — С. 964-966.
4. Современные образовательные технологии : [учеб. пособие] / Л. Л. Рыбцова и др. ; под общ. ред. Л. Л. Рыбцовой ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал.
5. Верзилин, Н.М. Общая методика преподавания биологии. / Н.М. Верзилин, В.М. Корсунская. – М.: Просвещение, 1983.
6. Современные образовательные технологии : учеб. пособие / кол. авторов ; под ред. Н. В. Бордовской. — М. : Кнорус, 2010. — 432 с
7. Современные образовательные технологии : учеб. пособие / кол. авторов ; под ред. Н. В. Бордовской. — М. : КНОРУС, 2010. — 432 с.
8. Обучающие семинары: методическая поддержка компетентностного обучения / авт.-сост. Т. В. Хуртова. — Волгоград : Учитель, 2007. — 191 с.
9. Floristic composition of Sukh District of Fergana Region. Khulkaroy Kadirova. E3S Web of Conf. Volume 452, 2023XV International Online Conference “Improving Farming Productivity and Agroecology – Ecosystem Restoration” (IPFA 2023). <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202345201039>.

MILLIY MEROS VA QADRIYATLARNING GEOGRAFIYA DARSLARIDA O'QITILISHI

O.M.Qo'ziboyeva

Qo'qon davlat pedagogika instituti, geografiya fanlari doktori

A.Boratov

Qo'qon davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya Mazkur maqolada umumta'lim maktablari geografiya darslarida milliy meros va qadriyatlarni kelajagimiz bo'lgan yosh avlodlarga yetkazish, ularni urf-odat, an'analarimizni qadrlashlari, ota-bobolarimiz meroslarini o'rganishlari, moddiy boyliklarimizni asrab - avaylashlari, yuksak ma'naviyatli insonlar bo'lib yeyishishlari uchun atroflicha tushuntirish kerakligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Milliy meros, qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar, o'g'itlar, milliy-ma'naviy meros, milliy-madaniy meros, tarbiya, xulq-atvor, madaniyat, moddiy va ma'naviy ne'matlar.

TEACHING OF NATIONAL HERITAGE AND VALUES IN GEOGRAPHY LESSONS

Abstract In this article, we want to convey the national heritage and values to the young generations, who are our future, to teach them to value our customs and traditions, to listen to the teachings of our ancestors, to preserve our material wealth, and to educate them so that they do not become spiritually poor. information about the need to explain in detail in school geography lessons is provided.

Key words: National heritage, values, customs, traditions, teachings, national-spiritual heritage, national-cultural heritage, upbringing, behavior, culture, material and spiritual blessings .

ПРЕПОДАВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ И ЦЕННОСТЕЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

Аннотация В этой статье общее образование необходимо, чтобы передать национальное наследие и ценности молодым поколениям, которые являются нашим будущим, заставить их ценить наши обычаи и традиции, прислушиваться к учению наших предков, сохранять наши материальные блага, и не стать духовно бедным. Приведена информация о необходимости подробно объяснять на школьных уроках географии.

Ключевые слова: Национальное наследие, ценности, обычаи, традиции, учение, национально-духовное наследие, национально-культурное наследие, воспитание, поведение, культура, материальные и духовные блага.

Kirish. Bugungi kunda mamlakatimizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari istiqomat qilmoqda. Dunyodagi aholisi milliy tarkibi murakkab tuzilishga ega ko‘plab mamlakatlarida turli nizolar, kelishovchiliklar turli mafkuralar kurashi kechayotgan bir vaqtda O‘zbekistonda istiqomat qiluvchi turli millat vakillarining bir oiladek yashashi, milliy barqarorlik mamlakatda amalga oshirilayotgan islohatlarning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganligidan dalolar beradi.

Shuningdek, bugungi axborot asrida yoshlarni milliy qadriyatlar va milliy merosimizga xurmat ruhida tarbiyalash bugungi kundagi dolzarb masalalardan xisoblanadi. Hususan, umumta’lim maktablari o‘quvchilarni milliy qadriyatlar va milliy meroslarni qadrlashga, ularga xurmat ruhida tarbiyalashda geografiya darslarining o‘rni va ahamiyati katta hisoblanadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib mazkur maqolada milliy qadriyatlar va milliy merosni geografiya darslarida o‘qitilish masalasi yirotilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review).

Sh.Mardonov, B.Xodjayev, Sh.Taylanova, D.Xojimuxamedova. Pedagogik aksiologiya. Toshkent. 2013 yil. Aksiologiya (yun. «axio» - qadriyat va «logos» - fan, ta’limot) - qadriyatshunoslik; qadriyatlar haqidagi fan. XIX asrning ikkinchi yarmida nemis qadriyatshunosi E.Gartman va fransuz olimi P.Lapilar tomonidan fanga kiritilgan. Aksiologik yondashuv insonparvarlik pedagogikasining uzviy o‘ziga xosligi bo‘lib, barcha odam unda jamoaviy rivojlanishning maqsadi va jamiyatning oliy qadriyati sifatida qaraladi. Qadriyatlar qachonki, insonda aksiologik ong, aksiologik munosabat va ustanovkalar shakllantirilgan sharoitdagina, uning faoliyati va xulq-atvorini mo‘ljalgacha olishga imkon beradi,-deydi mualliflar.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Insonlar uchun ahamiyatli bo‘lgan, qadrlanadigan barcha narsalar qadriyatdir. Qadriyatga urf-odat ham adolat va tinchlik ham kiradi. Qadriyat so‘zi juda keng ma’noli tushuncha bo‘lib, qaysi fan sohasida qadriyatga oid tadqiqot olib borilsa, bu tushunchaga shu fan jihatidan o‘rganilib ta’rif berilgan. Geografiya darslarida joy nomlari bilan bog‘liq mavzularni o‘rganar ekanmiz o‘sha joy bilan aloqador kasb,hunar, bog‘dorchilik, dehqonchiliklar kabi qadriyatlar haqida ham ma’lumotlar berib boriladi. Masalan Ko‘nchilik mahallasi bu joy aholisi qadim zamonlardan oq ko‘nchilik hunarini ardoqlab kelishgan. Bu hunarni kelajak avlodlarga meros qilib qoldirgan.

Milliy meros ajdodlarimiz bilim va tafakkuri bilan yaratilgan va bugungacha yashab kelayotgan, bugun biz farzandlarga ham xizmat qilayotgan merosdir. Biz milliy merosimizni ikki turga bo‘lib o‘rganishimiz mumkin.

- 1.Milliy-ma’naviy meros (urf-odat, an’ana, marosim, qadriyat, asarlar).
- 2.Milliy-madaniy meros (madaniy boyliklar, tarixiy obidalar).

Milliy merosimiz millatimiz, xalqimiz harakati bilan ming yillar davomida yaratilgan keyingi avlodlarga meros qilib qoldirilgan. Milliy urf-odat, an'ana, qadriyatlar millatning ma'lum davridagi xulqi, atvori, madaniyatida o'z aksini topadi. Bir an'ananing yuzaga kelishi, yashab qolishi va avlodlar tomonidan davom ettirilishi darajasiga kelguncha ko'p vaqt va ko'p jarayonlar kerak bo'lgan. Milliy urf-odatlar va an'analar uzoq yillar yashab kelgani va kishilar hayotida takrorlanishi milliy merosning tarkibiy qismi bo'lishiga zamin yaratadi. Bu merosning xalqimiz ichida uzoq vaqt amal qilishi, kundalik turmushimizda qo'llanilishi millatimiz yaqinligi, ahil-inoqligiga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Boshqa millatlarga emas, faqat o'zimizga xos bo'lgan, o'z zamonimizga to'g'ri keladigan yangi urf-odat va an'analar shakllanib boradi. Masalan oddiygina to'y marosimlarini olsak, Qo'qon va Andijon o'rtasida ham turli tafovutlar bo'lib, bugungi kun talabi bilan kamxarj va ortiqcha hashamlarsiz to'y o'tkazish maqsadida bir-birimizning odatlarimizni ham o'zlashtiryapmiz. Bunday marosimlar bir viloyat hududida ham turlicha ekanini ko'rishimiz mumkin. (Masalan Baliqchi tumani bilan Marhamat tumani farqi) Bizning ajdodlardan meros bo'lib qolgan mana shu odatlarimiz odamlarimiz o'rtasida mehr-oqibat, birdamlik, o'zaro ahil-inoqlik tuyg'ularini kuchaytirib kelmoqda. Milliy qadriyatlar millat manfaati va maqsadlariga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy ne'matlar bo'lib, milliy merosni tashkil qiladi. Yana shunday ma'naviy meroslarimiz borki, ular bizning ma'naviyatimiz yuksalishida haqiqiy ma'noda barkamol yoshlar bo'lib yetishishimizda dasturulamal bo'lib xizmat qiladi

Bunga Farg'ona vodiysida yashab o'tgan Ahmad Farg'oniy, Burhoniddin Marg'inoniy, Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari kabi olimlarimiz, Zahiriddin Boburdek shoir, biologiya, geografiya, etnografiya va tarixni yaxshi bilgan shoh, Uvaysiy, Amiriy, Nodira, Gulxaniy, Nodim Namangoniy, Habibiy, Chustiy, kabi shoirlarimiz qoldirgan boy ilmiy va adabiy meroslarni misol keltirishimiz mumkin. Vodiy geograf olimlari prof. Yu.Ahmadaliyev, M.Mamajonov, K.Boymirzayev, R.Qodirovlar ham katta izlanishlar olib borib, o'zlaridan boy ilmiy meros qoldirishmoqda.

Milliy-madaniy meroslar

Vodiy shaharlari Samarqand Buxoro Xiva kabi dunyoga mashhur bo'lmasa ham undagi madaniy yodgorliklarimiz o'ziga xos. Qo'qon shahridagi xon o'rdasi

(XIX asrning ikkinchi yarmida Xudoyorxon qurdirgan).

Xudoyorxon saroyi

Jome masjidi - shahar markazida joylashgan. Shaharning ko‘rkiga ko‘rk qo‘shib beradi. Bu masjid 1819-1822 yillarda Qo‘qon xoni Amir Umarxon tomonidan qurdirilgan. Islom me'morchiligi asosida ishlangan.

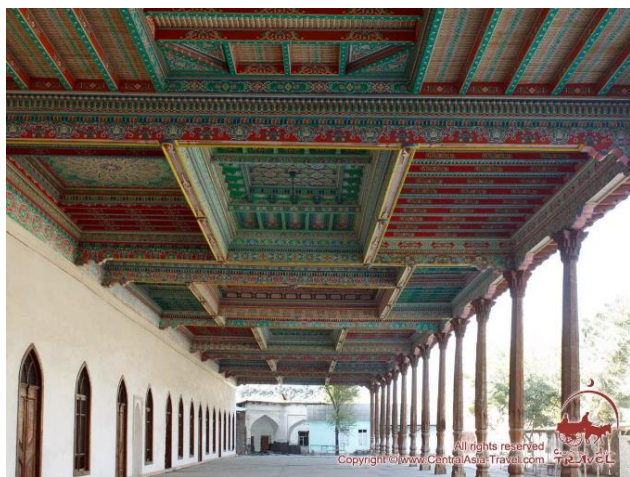
Madrasai Mir jome masjidi 1799 yilda, Norbo‘tabiy madrasasi 1798 yilda Qo‘qon xoni **Norbo‘tabiy** ibn Abdurrahmonxon tomonidan barpo qilingan. Bu masjidlar Yangi Chorsu maydonida qad ko‘targan.

Jome madrasasi Andijon shahrining Eski shahar hududida (hozirgi Registon maydonining sharqiy qismida) joylashgan. Jome madrasasi hududida (g‘arbida) joylashgan baland minorasi uyg‘unligida Jome masjidi joy olgan. Madrasa mahalliy islom ulamolarning tashabbusi va taklifi sarmoyasi hisobidan 1882—1889-yillarda qad ko‘targan (1902 - yildagi zilziladan omon qolgan yagona obida)

Andijon Jome madrasasi

Shayx Eshon jome masjidi (to‘liq nomi Shayx Is‘hoq Eshon jome masjidi deb ataladi) — Namangan viloyatining G‘ishtko‘prik qishlog‘i markazida joylashgan masjid. 1910 — 1912-yillarda qayta barpo qilingan.

„Ahmadbek-Xoja“ mehmixonasi

Mehmixonaning muzey qismi

Yurtimizning madaniy yodgorliklari ro‘yxatida turadi. Bino ikki qavatdan iborat bo‘lib Andijon zilzilasi (1905-1907 -yillarda) paxta zavodi xo‘jayini Ahmadbek xoji Temurbek o‘g‘li tomonidan barpo qilingan.

Bunday tarixiy yodgorliklar, obidalar milliy hunarmandchilik (Qo‘qon, Marg‘ilon, Shahrixon, Chust), shaharsozlik, kiyim - kechak, do‘ppido‘zlik, zardo‘zlik, ipak matolari shular jumlasidandir.

Milliy merosimiz millatimiz salohiyatini, qudratini, yoshlarimizning boshqa millatlar va dunyo xalqlari nigohida aniq ko‘rsatib beruvchi vositalardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Geografiya fani ham Milliy meros va qadriyatlarni o‘rganishda boshqa fanlar qatori o‘z oldiga ko‘p vazifalarni qo‘yadi. Ota bobolarimizdan bizgacha yetib kelgan urf-odatlar, an‘analar va qadriyatlar biz geografiya fani o‘qituvchilari tomonidan chuqur va atroflicha o‘rganilib, bu haqida kelajak avlodga mustahkam bilim berib boriladi. Bugungi texnikasi rivojlangan axborot almashinuvi jadallashib borayotgan zamonda milliylikimizni, o‘zligimizni, ming yillardan beri shakllanib kelgan ma‘naviy meroslarimizni asrashning o‘zi muhim masalalardan biridir.

Biz o‘z fanimiz doirasida bilim berar ekanmiz viloyatlar va ularning joylashuvi, sanoatining rivojlangani, tabiati, aholisi haqida bilim berar ekanmiz o‘sha joyning o‘ziga xos, alohida urflari, odatlari, marosimlari, tutimlari haqida ham ma‘lumotlar berishimiz, o‘quvchi yoshlarda qiziqish, hurmat – ehtirom tuyg‘ularini shakllantiramiz. O‘zbekiston bo‘ylab malakaviy –kompleks amaliyot davrida (Konfutsiy:

–Aytsang unutamani ; o‘

-Ko‘rsatsang eslab qolaman;

-O‘zim bajarsam anglab yetaman.

deganidek) o‘quvchilarimiz nazariyada o‘rgangan ma‘lumotlarini amalda ko‘radilar va bevosita ishtirok etadilar. Natijada o‘ziga xos malakaga ega bo‘ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. - T.: «Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi» nashriyoti, 2005.
2. Ahmadaliyev Yu.I Etnoekologiya (geografik jihatlari)- Farg‘ona “Nashriyot” , 2021 yil.
3. Abdulla sher. “Ahloqshunoslik” darslik. Toshkent 2010yil.
4. Sh.Mardonov, B.Xodjayev, Sh.Taylanova, D.Xojimuxamedova. Pedagogik aksiologiya Toshkent 2013 yil.
5. Ro‘ziyeva R. Yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish. T., 2011 yil.
6. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi. T., 2007.

7. Қўзибоева О.М., Хабубуллаева М.Н Ахмад ал-Фарғонийнинг илмий мерси география дарсларида ўқитилиши. Муаллим хем усликсиз билимлендириў. 5/1-сан 208-6, 2023.Нукус

8.Қўзибаева О. М. География дарсларида картографик компетентлигини шакллантириш. Муаллим хем усликсиз билимлендириў. 5/1-сан 208-6, 2023.Нукус

9.О.Қўзибоева, Мўминов Д.Ғ., Суғориладиган ерлардан фойдаланиш ва ландшафт-мелиоратив баҳолаш (андижон вилояти мисолида). электронное научно-практическое периодическое издание «экономика и социум» iupr.ru. issn 2225-1545. №104. 2023.

10. Кузибаева Озодхон, Муминов Дониёр, Развити географических основ для оптимизации геоэкологических ситуаций юго-западной ферганы. o‘zbekiston milliy. universiteti xabarlari, 2023, [3/1]. issn 2181-7324

SHAXMAT - AQL, TAFAKKUR VA G'OYALAR ULG'AYADIGAN MAYDON.

Teshaboyeva Feruzaxon Raximovna

*QDPI Maxsus pedagogika kafedrası dosenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

feruzaxon.raximovna@mail.ru

+99 897 955 19 74

Annotasiya: Maqolada xorijda va mamlakatimizda shaxmat sport turini rivojlanish tarixiga bir qadar nazar tashlangan hamda ko'rishida nuqsoni bor bolalarga shaxmat o'ynashni o'rgatish orqali mantiqiy fiklashi, irodasining shaklanib borishi bilan birga shaxmat o'yinlaridan foydalanish orqali ularning diqqati, idroki, tafakkuri, xotirasi, lug'at boyligini o'stirishi bilan bir qatorda ularni qaysidir ma'noda ijtimoiy hayotga tayyorlashi borasidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: ko'rishida nuqsoni bor bolalar, shaxmat o'yini, idrok, tafakkur, xotira, mantiqiy fikrlash, diqqat, shaxsiy sifatlar.

Аннотация: В статье рассматривается история развития шахматного спорта за рубежом и в нашей стране, а также путем обучения слепых и слабовидящих детей игре в шахматы формируются их логическое мышление и воля, а также развивается их внимание, восприятие, мышление, память, словарный запас посредством использования шахматных партий. В одной строке выделены мысли о том, как подготовить их к общественной жизни в том или ином смысле.

Ключевые слова: слепые и слабовидящие дети, шахматная игра, восприятие, мышление, память, логическое мышление, внимание, личностные качества.

Annotation: The article provides an overview of the history of chess development both abroad and in our country. It highlights the role of teaching chess to blind and visually impaired children in enhancing their logical thinking and willpower. Furthermore, it discusses how chess games help improve their attention, perception, memory, reasoning, and vocabulary while also preparing them, to some extent, for social life.

Keywords: blind and visually impaired children, chess game, perception, reasoning, memory, logical thinking, attention, personal qualities.

KIRISH. Bugungi kunda O‘zbekistonda shaxmat eng mashhur sport turlaridan aylangan. Dunyo bo‘yicha ham ushbu sport turini millionlab muhlislari bor, chunki shaxmat nafaqat qiziqarli sport turi, balki aqliy gimnastika sifatida ham qadrlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Shaxmat XI asrdan boshlab Yevropada jadal rivojlana boshladi. XV asrda shaxmat qoidalariga o‘zgarishlar kiritildi. 1512 yilda Rimda Damianoning „Bu kitob shaxmat o‘ynashni o‘rgatadi“ to‘plami bosildi va u Yevropa tillariga tarjima qilindi. 1575 yilda Madridda Ispaniya va Italiya shaxmatchilari o‘rtasida uchrashuv o‘tkazildi. XVII asrda Joakkino Greko (Italiya), XVIII asrda Danikan (Fransua Andre), Filidor (Fransiya), XIX asrda Govard Staunton (Angliya), Adolf Andersen, Iogannes Sukertort (Germaniya), Pol Morfi, Lui Paulsen (AQSH), Ignats Kolish, Vilgelm Steynits (Avstriya—Vengriya), Aleksandr Petrov, Mixail Chigorin (Rossiya) kabi shaxmat ustalari bu o‘yinining rivojiga katta hissa qo‘shishdi[3.124].

O‘zbekiston zaminida ham shaxmat chuqur ildiz otganini tasdiqlovchi manbalar mavjud. 1972 yilda Dalvarzintepa (Surxondaryo)da olib borilgan arxeologik qazilmalar vaqtida Kushon davri (I-II asrlar)ga oid shaxmat donalari, 1977 yilda Afrosiyob (Samarqand)da o‘tkazilgan tadqiqotlar chog‘ida VII-VIII asrlarga ta‘alluqli 7 ta shaxmat donasi topilgan. IX asrda yashagan arab olimi va shatranjchisi al-Adliyning yozishicha, shatranjdagi inson tafakkurini cheklagan shashqoldagi xollarning tushishiga qarab yurish, shashqolning bekor qilinishi va bu o‘yinining rivojlanishida O‘rta Osiyo xalqlari muhim rol o‘ynagan. Abu Rayhon Beruniyning „Hindiston“, Abdurazzoq Samarqandiyning „Matlai sa‘dayn“ va „Majmai bahrayn“, Alisher Navoiyning „Majolis un-nafois“, „Lison ut-tayr“, Zahiriddin Muhammad Boburning „Boburnoma“ va boshqa tarixiy asarlarda shaxmat (shatranj)ga oid qimmatli ma‘lumotlar bor. Amir Temur davrida kuchli shatranjchilar Samarqandda to‘planishgan. Tabrizlik Ali ash-Shatranjiy (Oloviddin at-Tabriziy) Samarqandda o‘tkazilgan musobaqalarda g‘olib chiqqan. Shatranj haqida kitob yozib, unga o‘zining va XIV asrgacha O‘rta Osiyoda yashagan ko‘plab oliy (grossmeyster)larning mansubalarini kiritgan. Amir Temurning o‘zi bilan ham shatranj o‘ynab turgan[4.136].

XX asrning 20-yillaridan O‘zbekistonda shaxmatning zamonaviy qoidalari keng targ‘ib etilishi bu sport turining rivojlanishiga turtki berdi. Toshkent, Samarqand, Qo‘qon va boshqa shaharlarda shaxmat to‘garaklari ochildi. Azmiddin Xo‘jayev, Sergey Freyman, Po‘lat Saidxonov, Zokir Xo‘jayev kabilar shaxmatni targ‘ib etishda jonkuyarlik ko‘rsatishdi. 1930 yildan erkaklar, 1935 yildan ayollar o‘rtasida O‘zbekiston chempionatlari o‘tkazila boshlagan (Aleksandr Grushevskiy va Larisa Pinchuk eng ko‘p — 8 martadan chempion bo‘lishgan). Turli davrlarda Fyodor Duz-Xotimirskiy, Salo Flor, Tigran Petrosyan, Paul Keres, Aleksandr Kotov, Mark Taymanov, Viktor Korchnoy, Anatoliy Karpov kabi taniqli grossmeysterlarning O‘zbekistonga kelib, ma‘ruzalar o‘qishi, bir yo‘la o‘yin (seans)lar o‘tkazishi, musobaqalarda qatnashishi mamlakatimiz shaxmati rivojiga samarali ta‘sir etdi. XX asrning 50-yillaridan boshlab Mamajon Muhitdinov, Ulug‘bek Elbekov, Sergey Pinchuk, Roman Kim, Alla Mirtichan kabi shaxmat jonkuyarlarining yangi avlodi voyaga yetdi. Respublika shaxmat-

shka klubi foydalanishga topshirildi, turli toifadagi musobaqalar o‘tkazila boshlandi, g va jurnallarda shaxmat ruknlari, O‘zbekiston televideniyesida shaxmat ko‘rsatuvi ochildi, shaxmatga oid kitoblarni nashr etish yo‘lga qo‘yildi. Isaak Birbrager, Yefim Ruxlis kabi shaxmat ustalari turli tanlovlarda g‘olib chiqishdi. Georgiy Borisenkoga sirtqi shaxmat bo‘yicha xalqaro grossmeyster unvoni berildi. Georgiy A‘zamov esa O‘zbekistondan yetishib chiqqan birinchi xalqaro grossmeyster bo‘ldi (1984 y) [3.138].

1992 yilda O‘zbekiston erkaklar terma jamoasi jahon shaxmat olimpiadasida II - o‘rinni egalladi, 1999 yilda esa Osiyo chempionatida g‘alaba qozondi. 1998 yilda Ibrohim Hamroqulov o‘smirlar o‘rtasida jahon birinchiligida g‘olib chiqdi. Rustam Qosimjonov 1998 yilda Osiyoning birinchi, 2004 yilda esa jahonning 17- chempioni bo‘ldi. Hozirgi kunda mamlakatimizda 7984 kishi (2320 nafari xotin-qizlar) shaxmat bilan bevosita shug‘ullanishadi, ulardan 3220 nafari shaxmat razryad va unvonlariga ega kishilardir[4.18]

Ko‘rinib turibdiki mamalakatimizda ushbu sport turini rivojlantirish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 14 yanvardagi “Shaxmatni yanada rivojlantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4954-sonli qarorida O‘zbekistonda shaxmat sport turini 2025 yilgacha rivojlantirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilangan. Ushbu qarorda mamlakatimizda shaxmatni aholi o‘rtasida keng targ‘ib qilish va uni ommaviy sport turiga aylantirish, o‘sib kelayotgan yosh avlodning intellektual va madaniy rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, yuqori iqtidorga ega bo‘lgan yoshlarni tanlash, saralab olish va ularni professional shaxmatchilar va xalqaro grossmeysterlar sifatida tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish, trenerlar uchun munosib mehnat sharoitini yaratish, shuningdek, O‘zbekiston shaxmat maktabini yaratish masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda[2.9].

Kubalik ajoyib grossmeyster Raul Kapablanka shunday degan edi: “Shaxmat — shunchaki o‘yin emas. Bu vaqt o‘tkazishning ma‘lum darajada badiiylik va ilmiylikka asoslangan intellektual foydali usuli. Jismoniy mukammallik uchun sport qanchalik muhim bo‘lsa, aqliy salohiyat uchun shaxmat shunchalik muhimdir. U insonlarga hos bo‘lgan alohida xususiyatlarni rivojlantirish va aqlni mashq qildirishning qiziqarli hamda qulay yo‘lidir[3.76]”.

Albatta, har birimiz o‘z farzandlarimizning hayotda barcha qiyinchiliklarni yengib o‘ta oladigan, oldiga qo‘ygan maqsadlariga mustaqil etishadigan bo‘lib ulg‘ayishini istaymiz. Biroq oramizda tabiatning barcha ne‘matlaridan to‘laqonli baxramand bo‘la olmayotgan insonlar ham bor. Bular sirasiga ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi insonlar ham kiradi. Ko‘rishida nuqsoni bor, ko‘rishida nuqsoni bor bolalarda ko‘p hollarda o‘ziga ishonchning pastligi, sog‘lom tengdoshlari bilan muloqotga kirisha olmaslik, o‘z iqtidorini namoyon eta olmaslik kabi holatlar kuzatiladi va bu ularning jamiyatning to‘laqonli a‘zosi bo‘lishlariga to‘sqinlik qiladi. Bunday holatlar imkoniyati cheklangan shaxslar psixologiyasida ham salbiy o‘zgarishlar keltirib chiqarmoqda. Bas, shunday ekan bunday shaxslarni jamiyatning unutilgan qatlami sifatida emas, balki faol a‘zolari sifatida shakllantirish ushbu kundagi

zarb vazifalardan biri sanaladi[8.152]. Qanday qilib bunday ko‘rishida nuqsonli bolalarda ijodkorlikka ishtiyoq uyg‘otish va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish mumkin?

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Xo‘sh, ko‘rishida nuqsonli bolalarni bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish uchun nima qilish kerak? Bunda eng yaxshi usullardan biri shaxmatga o‘rgatishdir!

Bu ajoyib qadimiy o‘yin ko‘rishida nuqsonli bolaga katta quvonch bag‘ishlash bilan birga aqliy rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxmat ko‘rishida nuqsonli bola dunyoqarashini kengaytirib, uni o‘ylashga, fikrlashga, eslab qolishga, taqqoslashga, kelajakni oldindan ko‘ra olish va xulosa qilishga o‘rgatadi. Shuningdek, shaxmat o‘ynagan ko‘rishida nuqsonli bolada e‘tibor, qat’iyat, iroda, o‘z-o‘ziga tanqid va mustaqil xulosa qilish qobiliyatlari shakllanadi. Ayniqsa, ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalarni shaxmatga qiziqtirish juda foydalidir.

Taniqli rus pedagogi V.A. Suxomlinskiy “Aql va xotira imkoniyatlarining to‘liq rivojini shaxmatsiz tasavvur qilish qiyin” deganda ming bora haq edi[3.124].

XULOSA. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, shaxmat o‘yini ko‘rishida nuqsonli bor boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning aqlini o‘stirish barobarida, mustaqil, har tomonlama to‘g‘ri, mantiqiy fikrlashga o‘rgatishda ulkan imkoniyalarga ega. Shaxmat ko‘rishida nuqsonli bor boshlang‘ich sinf o‘quvchilarni axloqiy, ruhiy, ma‘naviy jihatdan ham yuksalishini ta‘minlaydi deb ayta olamiz. Shu bilan birga shaxmat o‘quvchi-yoshlarning fanlarni yaxshi o‘zlashtirishga yo‘l ochib beradi. Shuni alohida ta‘kidlash joizki, shaxmat ko‘rishida nuqsonli bor bolalarni strategik fikr yuritishga, kelajakdagi ishlarni rejalashtirishga va o‘z harakatlari uchun javobgarlik hissini shakllantirishga zamin yaratadi. Demak, aytish mumkinki, shaxmat - aql, tafakkur va g‘oyalar ulg‘ayadigan maydondir!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 9 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3906 sonli qarori
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 14 yanvardagi SHaxmatni yanada rivojlantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PQ-4954-son
3. Xalayev M , SHaxmat alifbosi –T : Tafakkur -2015
4. A.A.Talipdjanov, A.M.G‘ofurov “Shaxmat tarixi va uning nazariy asoslari” uslubiy qo‘llanma. Qo‘qon 2021 y
5. Вершинин М. А. Теория проектирования системы формирования логического мышления шахматистов: дис. ... доктора педагогических наук, Волгогр. гос. акад. физ. культуры. — Волгоград, 2005. — 506 с

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

*Хамдам-Зода Лейла Хасановна,
старший преподаватель,
Ташкентский государственный университет востоковедения*

Аннотация. В статье рассматривается потенциал современных ИКТ для развития умений иноязычной устной речи. Информационная компетентность, ставшая одним из основных показателей качественного обучения, является главным условием современного образования, и ее формирование напрямую зависит от активной деятельности обучающихся в открытой информационно-образовательной среде. Современные ИКТ позволяют создавать уникальные дидактические условия для разработки и упорядочения индивидуальных образовательных траекторий в обучении языковым дисциплинам в вузе.

Ключевые слова: информационная коммуникационная технология, Интернет-ресурсы, языковое обучение, компетентность, компьютерное обучение.

MODERN TECHNOLOGIES IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The article deals with the use of modern information and communication technologies in the teaching of linguistic disciplines in the university. Information competence, which has become one of the main indicators of quality education, is one of the main conditions of modern education, and its formation directly depends on the active activity of students in an open information and educational environment. Modern ICT allows creating unique didactic conditions for the development and ordering of individual educational trajectories in the teaching of linguistic disciplines in the university.

Keywords: information and communication technology, Internet resources, language learning, competence, computer training.

RUS TILINI CHET TILI SIFATIDA O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy AKTning xorijiy og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish salohiyati ko'rib chiqiladi. Sifatli ta'limning asosiy ko'rsatkichlaridan biriga aylangan axborot kompetensiyasi zamonaviy ta'limning asosiy shartidir va uning shakllanishi

gridan-to'g'ri ochiq axborot va ta'lim muhitida talabalarning faol faoliyatiga bo'lgan ehtiyoj. Zamonaviy AKT universitetda til fanlarini o'qitishda individual ta'lim traektoriyalarini ishlab chiqish va tartibga solish uchun noyob didaktik sharoitlarni yaratishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, Internet-resurslar, tilni o'rganish, kompetentsiya, kompyuter yordamida o'qish.

Введение. Человечество сегодня претерпевает глубинные изменения, связанные с переходом от индустриального общества к обществу постиндустриальному и информационному, в котором процессы создания и распространения знаний становятся ключевыми. Переход к постиндустриальному обществу ускорил процессы глобализации, усилил взаимодействие стран и культур, активизировал международное сотрудничество. Происходящие сегодня изменения в общественных отношениях, средствах коммуникации, усиление социальной мобильности, развитие контактов всех уровней, делают особенно актуальной проблему формирования коммуникативной компетенции как стабильной характеристики личности подрастающего человека.

Жизнь в новых условиях выдвигает повышенные требования и в области обучения иностранному языку, прежде всего к коммуникационному взаимодействию, групповому и коллективному сотрудничеству, толерантности. Решение этой проблемы при обучении русскому языку становится сегодня действительным приоритетом.

Анализ научной литературы. Одним из методологических оснований обновления содержания вузовского образования в области иностранных языков выступают деятельностный и компетентностный подходы. Деятельностный подход в образовательных стандартах нового поколения выделяет одним из основных результатов обучения коммуникативное развитие студентов. Применительно к русскому языку это означает формирование коммуникативной компетенции, включая сознательную ориентацию обучающихся на позицию других людей как партнёров в общении, умение слушать и вести диалог в соответствии со стратегиями и тактиками общения, участвовать в коллективном обсуждении проблем и принятии совместного решения. [2]

Таким образом, в соответствии с концепцией модернизации отечественного образования вопросы обучения русскому языку как иностранному в условиях коллективного взаимодействия приобретают особое значения, т.к. коммуникативная компетенция выступает как интегративная, ориентированная на достижения практического результата в овладении русским языком как средством общения.

Цель обучения иностранному языку в настоящее время – это развитие коммуникативных умений и навыков обучаемых, т.е. практическое владение иностранным языком. Главную цель подготовки также составляет такое владение иностранным языком, которое позволяет использовать его для устного и письменного общения, как в процессе будущей профессиональной деятельности, так и для

нейшего самообразования. В совокупности с другими компетенциями иноязычного общения учебная компетенция в дальнейшем даст каждому из выпускников возможность быть успешным в профессиональной сфере и полностью реализовать себя как личность. И задача преподавателя состоит в воспитании личности, способной к общению, к самообразованию. Необходимым для современного процесса обучения иностранным языкам является создание оптимальных условий для того, чтобы сделать этот процесс содержательным, эффективным и интересным для обучающихся. С этой целью преподавателями используются различные методы и приемы, которые помогают активизировать работу обучающихся. При этом неоценимую помощь в этом процессе оказывает использование компьютерных технологий и ресурсов сети Интернет. [7]

Говоря о современном уроке, мы не должны забывать об информационных и коммуникационных технологиях (ИКТ). Компьютеры помогут преподавателю создать принципиально новые условия работы в учебном классе, информационно открытом всему миру, а также изменить способ мышления сегодняшних учеников так, чтобы он соответствовал потребностям завтрашнего дня. Управление обучением с помощью компьютера приводит к повышению эффективности усвоения, активизации мыслительной деятельности учащихся. Одно из основных назначений компьютера как средства обучения – организация работы учащихся с помощью программно – педагогических средств, от степени совершенства которых и зависит эффективность обучения. Внедрение в традиционную систему «учитель – аудитория – студент» компьютера и компьютерной обучающей программы кардинально меняет характер учебной деятельности учащихся и роль преподавателя. Диалоговые и иллюстрированные возможности компьютера существенно влияют на мотивационную сферу учебного процесса и его деятельностную структуру. [8]

Методология исследования. Преподаватели нового поколения должны уметь квалифицированно выбирать и применять именно те технологии, которые в полной мере соответствуют содержанию и целям изучения дисциплины, способствуют достижению гармоничного развития обучающихся с учётом их индивидуальных особенностей. Для этого необходимы условия практического овладения языком каждому обучающемуся, выбрать такие методы обучения, которые позволили бы каждому из них проявить свою активность, свое творчество – в этом и состоит задача преподавателя: активизировать познавательную деятельность обучающихся в процессе обучения иностранным языкам.

При обучении аудированию каждый из обучающихся получает возможность слышать иноязычную речь, при обучении говорению они могут произносить фразы на иностранном языке в микрофон, при обучении грамматических форм – каждый может выполнять грамматические упражнения. Использование информационных технологий в образовании обусловлено серьезными объективными причинами. Они помогают несколько раз повысить эффективность обучения. [3]

Компьютерное обучение позволяет усваивать за единицу времени больше учебных понятий, повышает скорость усвоения материала и является одной из самых сильных сторон информационных технологий, однако, далеко не единственная. Но не сбрасывать со счетов, что компьютер выступает только как средство обучения. Какое бы программное обеспечение ни было бы обучающийся использует компьютер как любое другое средство обучения, например: кино и видеопроекты, схемы, таблицы, карты и другие наглядные средства. Но если мы рассматриваем процесс обучения на протяжении какого-то промежутка времени, то здесь компьютер берет на себя еще и функции преподавателя. К педагогическим технологиям относятся такие, как обучение в сотрудничестве, проектная методика, использование новых информационных технологий.

Огромную помощь в процессе обучения иностранному языку оказывает всемирная глобальная сеть Интернет, которая предоставляет колоссальные возможности и услуги информационного и коммуникативного характера. Использование Интернет-ресурсов повышает активность студентов и меняет роль преподавателя, при этом возрастает уровень мотивации студентов, повышается стремление самостоятельно найти и изучить необходимую информацию. Таким образом, процесс обучения выходит за временные рамки урока. Обучение с применением Интернет-ресурсов позволяет осуществлять общение на разных уровнях: преподаватель-студент, студент-друг и при этом студенты имеют доступ к неограниченному количеству свежей информации и огромный выбор. Работая самостоятельно в Интернет, студенты совершенствуют навыки и умения владения языком, развивают критическое мышление повышают познавательную самостоятельность. .[5]

Использование Интернет-ресурсов меняет роль преподавателя, он становится координатором и консультантом. Основное внимание уделяется формированию заданий на основе Интернет-ресурсов, использование которых в учебном процессе возможно, если преподавателем тщательно продумываются задания. Частой ошибкой при использовании компьютерных технологий в процессе обучения является постоянное сидение обучаемых у компьютера. Нужны разнообразные формы учебной деятельности. Это и фронтальная работа по актуализации знаний, и групповая или парная работа обучаемых по овладению конкретными учебному процессу.

Анализ и результаты. Так, применение на уроках информационных технологий обеспечивает прочный результат, прежде всего благодаря использованию творческого потенциала обучающихся, что приводит к формированию ситуации успеха и повышает мотивацию в учении.

Приведем пример использования компьютерных технологий в исследовательской деятельности студентов при изучении темы «Моя специальность». Все исследовательские работы студентов опираются на возможности, которые дает

компьютер. Учащимся было предложено подготовить презентационные материалы по своим специальностям.

Как известно, любая исследовательская деятельность состоит из нескольких обязательных этапов. Студент должен определить, в чем он видит проблему, как эта проблема освещена в литературе. Сложный этап — определение целей и постановка задач исследования. Наконец, сама работа и вывод о ее результатах, видение перспектив в будущем.

Использование компьютерных технологий целесообразно на всех этапах исследовательской работы. Традиционно любое исследование начинается с какой-либо проблемы, которая существует в интересующей учащихся области. «Почему я выбрал эту профессию?» — такую проблему мы поставили перед собой.

Заинтересовавшись проблемой, учащиеся должны были найти информацию. Работа на компьютере начинается со сбора материала на страницах сети Интернет. Учащиеся нашли не только информацию о людях, которые работали в этой сфере, но и их фотографии, об их открытиях в этой области, и многое другое. Это значительно облегчило работу при составлении диска. Кроме сети Интернет также были использованы материалы из музея университета и библиотеки.

Результат работы достигается за счёт оптимального сочетания инновационных средств и методов обучения, что максимально активизирует познавательную деятельность, стремление к разрешению проблемных ситуаций и самостоятельность обучающихся.

Заключение. Применение компьютерных технологий на занятиях русского языка приводит к целому ряду положительных результатов и позволяет:

- наполнить занятие новым содержанием;
- развивать творческий подход к окружающему миру, любознательность студентов;
- формировать элементы информационной культуры;
- прививать навыки рациональной работы с компьютерными программами;
- поддерживать самостоятельность в освоении компьютерных технологий.

Необходимость применения новых информационных технологий во всей системе образования и при обучении русскому языку как иностранному в частности — это насущное требование сегодняшнего дня. Здесь имеются в виду не только современные технические средства и новые формы и методы преподавания, но и совершенно новый подход к процессу обучения, который помогает реализовать принцип интерактивного, коммуникативно-ориентированного обучения, обеспечивает индивидуализацию и дифференциацию с учетом особенностей обучаемых, их уровня и склонностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М., 2005.

2. Захарова И.Г. Информационные технологии для качественного и доступного образования. Педагогика, 2014.
3. Петрова Л.П. Использование компьютеров на уроках иностранного языка – потребность времени. ИЯШ, №5, 2015.
4. Полат Е.С. Некоторые концептуальные положения организации дистанционного обучения иностранному языку. М., 2007.
5. Смирнов С.И. Технологии в образовании. Высшее образование в России. №1.1999.
6. Горчакова-Сибирская М.П. Инновации в профессиональном образовании: педагогические технологии. Учебное пособие. М., 2015
7. Akhmedova M. Problems of using information and communication technologies in the process of language teaching. //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com> Issue 10. P.1056-1060.
8. Ахмедова М.Х. Использование ИКТ для развития иноязычной устной речи в вузе. Традиции и инновации в изучении и преподавании языков. Сборник матер.межд.научно-практ. конф. ТерГУ, 2022. С.335-342
9. Тарамова, Э.А. Проблемы и перспективы использования ИКТ в высшей школе // Актуальные задачи педагогики: материалы VI Междунар. науч. конф.– Чита: Издательство Молодой ученый, 2015. С. 156-162.
10. Буримская Д. В., Харламенко И. В. Комплексный подход при обучении студентов неязыковых факультетов иностранному языку на базе информационных систем // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Педагогика. 2019. № 2. С. 96–111.

(ORCID 0009-0009-0536-9732)

**TA'LIM JARAYONIDA NUTQIY VA SENSOR IMKONIYATLARNI
RIVOJLANTIRISH KO'RISHIDA NUQSONI BOR BOLALARNI IJTIMOIIY
HAYOTGA MOSLASHTIRISHNING MUHIM OMILI SIFATIDA**

Teshaboyeva Feruza Raximovna

*QDPI Maxsus pedagogika kafedrasi dosenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

feruzaxon.raximovna@mail.ru

+99 897 955 19 74

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'nggi yillarda imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiylashuvi masalalari respublikamiz va chet elda pedagogika, psixologiya va sotsiologiyaning dolzarb muammolaridan biri safiga kirganligi xususida hamda ko'rishida nuqsoni bor bolalarning nutqiy va sensor imkoniyatlarini kengaytirish orqali ularning tafakkuri shakllantirilib borilishi, bilish jarayonlari nutq bilan uzviy bog'liq holda rivojlantirishi bilan bir vaqtning o'zida bolalar nutqini o'stirish va tasavvurlarini rivojlantirish, ularni atrof bilan tanishtirish masalalarini hal etish imkonini kengaytirishi va buning natijasida ko'rishida nuqsoni bor bolalarni ijtimoiylashuvi osonlashish borasida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Imkoniyati cheklangan bolalar, ko'rishida nuqsoni bor bolalar, nutq, sensor, tafakkur, bilish jarayonlari, tasavvur ijtimoiylashuv, moslashtirish.

Аннотация: В данной статье подчеркивается, что в последние годы вопросы социализации детей с ограниченными возможностями здоровья вошли в число актуальных проблем педагогики, психологии и социологии в нашей республике и за рубежом, а также то, что посредством расширения речевых и сенсорных возможностей детей с нарушениями зрения формируется их мышление, познавательные процессы развиваются в тесной связи с речью, одновременно с развитием речи и развития воображения, представлены идеи по расширению возможностей решения вопросов приобщения их к окружающей среде и, как следствие, облегчению социализации детей с нарушениями зрения.

Ключевые слова: Дети с ограниченными возможностями, дети с нарушениями зрения, речь, сенсор, мышления, познавательные процессы, воображения социализации, адаптация.

Annotation: This article discusses how, in recent years, the issues of social integration for children with disabilities have become one of the pressing topics in pedagogy, psychology, and sociology both in our country and abroad. It focuses on expanding the speech and sensory

ities of children with visual impairments to foster their cognitive development. The emphasizes the interconnected development of speech and cognitive processes, highlighting how enhancing children’s speech and imagination while familiarizing them with their surroundings can simplify their social adaptation.

Key words: children with disabilities, children with visual impairments, speech, sensory, cognition, imagination, social integration, adaptation.

KIRISH.

Yurtimizda keyingi yillarda kichik maktab yoshidagi bolalarni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Farzandlarimizning samarali ta’lim-tarbiya olishlari, o‘z bilim va iqtidorlarini namoyon qilishlari uchun barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Natijada bugungi yosh avlod o‘zining intellektual va jismoniy salohiyatlarini ishga solgan holda nufuzli olimpiadalarda, musobaqa va tanlovlarda zafar qozonib, yuksak marralarni qo‘lga kiritmoqda. Davlatimiz siyosatida nafaqat me‘yorida rivojlanayotgan bolalarga, balki rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalarga ham katta e’tibor qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni talablari asosida kichik maktab yoshidagi bolalarga ta’lim —tarbiya berishning asosiy maqsadi - yosh avlodni sog‘lom, har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida tarbiyalash va ijtimoiy hayotga moslashtirishdan iboratdir. Ushbu maqsadga erishish uchun kichik maktab yoshidagi bolalar bilan ham turli ishlar amalga oshirilmoqda. Ularning bilish faoliyatidagi va nutqidagi nuqsonlarini bartaraf etish ishlari korreksion ishlar tizimi asosida amalga oshirilishi lozimligi barcha maxsus adabiyotlarda ta’kidlab o‘tilgan. Bu o‘rinda maktabning rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolani, xususan, ko‘rishida nuqsoni bor bolalarni tarbiyalashda uning oilasi bilan hamkorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maxsus pedagog rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolani faqatgina maxsus muassasada tarbiyalashnigina amalga oshirmasdan, balki uning oilasi bilan ham ish olib borishi zarur. Maxsus pedagog bolaning oilasiga psixologik yordam ko‘rsatishi bilan birga, bolani tarbiyalashning tashkil etish yo‘llari, usullarini ko‘rsatib borishi lozim. Ko‘rishida nuqsoni bor bolalar bilan ishlashga jalb etilgan mutaxassis bolaga yaqindan yordam berish uchun uning oilaviy sharoiti hususiyatlarini tushunishi o‘ta muhim sanaladi. Aynan oila mihitida bolalning nutqi va sensor jihatlarini shakllantiriladi[2;121].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Ko‘rishida nuqsoni bor bolalar nutqini boyitishda uning sensor jihatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlanishida turli nuqsonlari bo‘lgan bolalarning sensor rivojlanishiga oid izlanishlarni turli tadqiqotchilar Sechenov I.M. (1952), Lesgraff P.F. (1956), Vigotskiy L. S. (1983), Sokolyanskiy I. A. (1989), Bernshteyn N. A. (1990), Lauren J. Lieberman, Jim F. Cowart, (1996); Vayzman N. P. (1997), Kisling U. (2010) va boshqalar amalga oshirishgan. Ushbu olimlarning barchasi bitta fikrni qo‘llab - quvvatlashgan, ya’ni nutq va o‘yin faoliyati uchun

sezgi organlarining o‘zaro ta’siri juda zarurdir, bu – boshqa murakkab integratsiya o‘qishni, yozish va adekvat xulq – atvor uchun poydevor hisoblanadi. Miyaning me’yorda rivojlanishi va ishlashi uchun doimiy ravishda sensor informatsiyaning kelib turishi zarurdir[3;89].

Teri taktil sezgisi va harakat xotirasi biosensor nuqsonli (kar va ko‘r) bolalarda atrof olamni qabul qilish qobiliyati asosan orqada qolgan bo‘ladi. Masalan, I.A.Sokolyanskiy yengil darajadagi kar va ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalar notanish binoda eshik va derazalarning joylashuvini havo to‘lqini, temperaturani o‘zgarishi bilan yuz terisi orqali aniqlashini ta’riflagan. Faqatgina inson, agar unda ko‘rish va eshitishida nuqsoni bo‘lsa atrof olamdan axborotni distansion masofadan olishi mumkin. Ko‘r va kar bolalarda g‘ayrioddiy hidni ajrata bilish qobiliyati kuzatiladi. Ma’lumki, insoniyat jamiyati juda ko‘p asrlik ijtimoiy mehnat taraqqiyoti davomida odamga ta’sir qiladigan tashqi qo‘zg‘atuvchilarni ixchamlashirib idrok qilish mumkin[5;145].

Ayrim pedagog va psixologlar, jumladan Montessori, Frebel, Folkelt kabilar fikricha bolalar ma’lum sensor qobilyatar bilan tug‘iladilar, shuning uchun ularning taraqqiyotida bu sezgi organlarini mashq qildirishning o‘zi kifoyadir, deb qaraydilar[5;158].

So‘nggi yillarda imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiylashuvi masalalari respublikamiz va chet elda pedagogika, psixologiya va sotsiologiyaning dolzarb muammolaridan biri safiga kirgan. Oiladagi shaxslararo munosabatlarning tuzilishida bolaning o‘rni uning psixik rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ammo, keyingi paytlarda u yoki bu nuqsonga ega bo‘lgan bolalarning ijtimoiy moslashuvi muammosigina emas, balki ular tarbiyalanayotgan oilalar muammolariga ham e’tibor qaratilmoqda. Maxsus ta’lim muassasalari pedagoglari ko‘pincha ota-onalarga farzandlarining psixik va jismoniy rivojlanishi xususiyatlari hamda oila sharoitida korreksion ish yuzasidan ba’zi bir tavsiyalar berish yetarli deb hisoblaydilar. Ammo, bu tavsiyalar va tushuntirishlar yetarlicha bo‘lmaydi, chunki ular rivojlanishida muammolari bo‘lgan farzandga ega ota-onalarning turli yo‘nalishdagi mutaxassislardan malakali yordamga bo‘lgan ehtiyojlarini qondira olmaydi. Bundan tashqari, ko‘p ota-onalar bu tavsiyalarga rioya qilmaydilar. Buning sababi ota-onalar psixologiyasidagi o‘ziga xos o‘zgarishlar bo‘lib, bu o‘zgarishlar ularga rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bola bilan bog‘liq vaziyatni to‘g‘ri baholash, bola va uni o‘qitayotgan pedagog bilan zarur bo‘lgan munosabatlarni o‘rnatishga imkon bermaydi. Kundalik hayotda rivojlanishida nuqsoni bor bolasi bo‘lgan ota-onalar juda ko‘p muammolarga duch keladilar. Bir tomondan ular o‘zlarining farzandlari tarbiyasi va ta’limi bilan bog‘liq vositalarni tanlashda qiynalsalar, ikkinchi tomondan, oilada nuqsonli bola dunyoga kelishi bilan bog‘liq bo‘lgan chuqur psixologik muammolar yuzaga keladi[4;153].

Ota-onalar nogiron farzandlarini mutahassislarga olib bormaydilar, chunki nogiron bolalarini ko‘chaga olib chiqqani uyaladilar. Tashqi olam bilan aloqaning kamligi, ko‘rishida nuqsoni bor bolalarning nutqiy jihatdan o‘rishiga jiddiy to’sqinlik keltirib chiqaradi. Ko‘p vaqt jamiyatdan yashirilib uyda qolgan ko‘rishida nuqsoni bor bolalarda bilish faoliyatining

y shakllarini yaxshi rivojlanmaganligi, fikrlashning yuzakiligi, nutqni sekin rivojlanish sifat jihatidan o'ziga xosligi, xatti-xarakatini so'z orqali nazorat qilishni izdan chiqishi hissiy-irodaviy sohani to'laqonli emasligi kuzatiladi. Bunday holatdagi ko'rishida nuqsoni bor bolalar uchun nutqning kech rivojlanishi xarakterlidir. Sezilarli darajada orqada qolish nutqgacha bo'lgan davridayoq kuzatiladi. Aslida ko'rishida nuqsoni bor go'daklarda ham sog'lom go'daklar kabi chug'urlash 4 oyligidan 8 oyligigacha me'yorida paydo bo'ladi, keyinchalik bunday bolalar bilan nutq doirasining cheklanganligi sababli lug'at boyligi o'z sog'lom tengdoshlaridan farq qila boshlaydi. Bu kabi omillar bolaning ijtimoiylashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi[4;392].

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Hozirgi kunda bola nutqini va sensor jihatlarini rivojlantirilib borilishi va bu bolaning ijtimoiy rivojlanishiga to'laqonli yordam berishi uchun korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni tizimli olib boorish muhim ahamiyatga ega. Xozirgi kunda kichik maktab yoshidagi ko'rishida nuqsoni bor bolalarning nutqini o'stirish bo'yicha olib boriladigan ishlarni qanday tashkil etish kerakligi yuzasidan ko'pgina izlanishlar olib borilmoqda.

Shu o'rinda ko'rishida nuqsoni bor bolalar nutqini o'stirish bo'yicha quyidagi tavsiyalarni keltirib o'tmoqchiman:

- nutq o'stirish mashg'ulotlarida o'qitishning shunday usullarini tanlash kerakki, ular ko'rishida nuqsoni bor bolalar bolalarning borliqni yanada chuqurroq anglashiga va nutq hamda tafakkurini rivojlanishiga samarali yordam bersin;
- nutqiy malakalarini faollashtirishda barcha imkoniyatlardan foydalanish lozim;
- atrof olamdagi buyum va xodisalarga qiziqishini rivojlantirish asosida bolalarni lug'at boyligini oshirib borish;
- ta'lim jarayonida ko'rgazmalilikdan foydalanishda quyidagi talablarga amal qilish maqsadga muvofiqdir. Tanlanayotgan tasvir bola uchun tushunarli, rel'efli, qiziqarli, yirik hajmda bo'lishi kerak.

XULOSA. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ko'rishida nuqsoni bor bolalarning nutqiy va sensor imkoniyatlarini kengaytirish orqali ularning tafakkuri shakllantirilib boriladi, chunki bilish jarayonlari nutq bilan uzviy bog'liqdir va bu bir vaqtning o'zida bolalar nutqini o'stirish va tasavvurlarini rivojlantirish, ularni atrof bilan tanishtirish masalalarini hal etish imkonini beradi. Buning natijasida esa ko'rishida nuqsoni bor bolalarni ijtimoiylashuvi osonlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. T., 2020 y.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. М.: Просвещение, 1991 121 ст.
3. Qodirova F.U. Imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning samarali texnologiyalari. dis.ped.fan.dok. Toshkent 2020 – 89 bet.

4. Ayupova M.YU. Logopediya. O‘zbekiston faylasuflar jamiyati. Toshkent-2, 153,392 bet.
5. Браун Н. Психологические факторы принятия себя родителями слепоглухонемых детей//Дефектология,1997,№2
6. <https://infourok.ru>.
7. <http://knigi.link/spetsialnaya-pedagogika.html>.
8. <https://iite.unesco.org>

TARIXIYLIK PRINSIPINING MOHIYATI VA MAZMUNI

*Yuldoshev Utkir Jumaquzievich**QDPI Pedagogika va ta'lim menejmenti kafedrasi mudiri, dotsent.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilishning ijtimoiy buyurtma sifatida zaruriyati, mohiyati va mazmuni xamda tarixiylik prinsipining mezonlari, didaktik jarayon samaradorligini oshirishdagi roli ilmiy va metodik jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Prinsip, didaktik jarayon, tizim, pedagogic tizim, mezon.

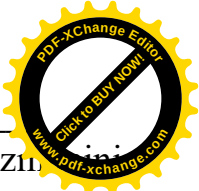
Milliy o'z-o'zini anglashning rivojlanishi bilan milliy iftixor, milliy his tuyg'ular namoyon bo'ladi. Milliy o'zlikni anglashni tiklash mustaqillik bilan uzviy aloqadorlikda bo'lgan jarayondir. Milliy o'zlikni anglashning tiklanishi jamiyatimizning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ma'naviy zaminlarining mustahkamlanishiga sabab bo'ladi. Milliy o'zlikni anglash mazmun mohiyatiga ko'ra keng va chuqur ma'noli, ko'p qirralidir. Uning mohiyati millatning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy-ma'naviy maqsad va manfaatlarini o'tmish tarixi, tarixiy merosi, milliy tili, odob axloqni bilish bilangina bog'liq bo'lmay, muayyan tarixiy sharoitlar bilan ham belgilanadi.

Milliy o'z-o'zini anglash – bu eng avvalo, milliy manfaatlar nimalardan iboratligini tushunib yetish, chuqur idrok etishdir. Milliy manfaatlar – millat tarixini to'g'ri tushunish, uning jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan xissasini bilish va shu maqsadlar asosida birlashishdir. Milliy manfaatlarni anglash millatning o'z-o'zini anglashiga olib keladi. O'z-o'zini anglash – bu xalqning, millatning o'z tarixiy o'tmishini chuqur anglab olishdir.

Mustaqillikka erishganimizdan keyin tilimiz, tariximiz, madaniyatimizni bilishga, milliy o'zligimizni anglab olishimizga qarshi qaratilgan siyosatga chek qo'yildi.

Yosh avlodlarda milliy o'zlikni anglashni shakllantirish va rivojlantirishning zarur shartlaridan biri, uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida o'qitishning yetakchi qoidasi sifatida tarixiylik prinsipini joriy etish va unga o'qituvchining amal qilishidir. Boshqacha qilib aytganda, o'quv materialini bayon qilishga tarixiy yondashuv o'qituvchi faoliyatida yetakchi didaktik prinsipga aylanmog'i zarur. Ayniqsa, maktab sharoitida bu prinsipga o'qituvchilarning amal qilishi milliy ta'lim-tarbiya talablariga mos keladi va shubhasiz, didaktika nazariyasi yangi prinsip mazmuni bilan boyitiladi.

O'qituvchilik faoliyatining tarkibiy bo'lagi – bu samarali didaktik jarayonni loyihalash va joriy etish hisoblanadi. Didaktik jarayon o'quv – bilish jarayoni asosini tashkil qiladi yoxud

belgilangan vaqt doirasida ko'zlangan maqsadga erishishi uchun ta'lim mazini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish yo'llarini aniqlab beradi. Didaktik jarayonning nazariy asoslarini yaxshi bilmasdan turib o'qitishda samarali natijalarga erishib bo'lmaydi, uning tuzilmasini o'qituvchi tomonidan anglab yetishi zarurati zamon talabidir. Shu bilan birgalikda har qanday didaktik jarayon negizida tizimli yondashuv yotadi, ya'ni oldindan belgilangan maqsadlarni amalga oshirish pedagogik tizim unsurlarining yaxlitligi asosida ta'minlanadi.

Pedagogik adabiyotlarni va mavjud tadqiqotlarni o'rganish natijasida didaktik jarayon o'zaro bog'liq bo'lgan quyidagi komponentlardan iborat ekanligi ma'lum bo'ldi: motivatsiya, o'rganuvchining o'quv-bilish faoliyati va uning o'qituvchi tomonidan boshqarilishi. Didaktik jarayonning ramziy formulasini akademik V.P.Bespalko quyidagicha ifodalaydi:

$$D_j = M + O'_F + B$$

bu yerda, D_j – didaktik jarayon; M – motivatsion bosqich; O'_F – o'quv biluv faoliyati; B – boshqarish.

Ma'lumki, pedagogik tizim – bu shaxsni maqsadli shakllantirishga qaratilgan o'zaro bog'liq jarayonlar, vositalar, usullar yig'indisidan iborat. Pedagogik tizimda ta'lim maqsadi va didaktik jarayon o'rtasida aloqadorlik mavjud. Har qanday maqsadga muayyan bir jarayon orqali erishiladi va har bir jarayon ma'lum maqsadga erishishga yo'naltiriladi. Maqsadga erishish yo'lida didaktik jarayon loyihasiga qo'yilgan talablar didaktik jarayon prinsiplari deyiladi. Ular ikki turga bo'linadi:

1. Didaktik jarayonda tabiiy muvofiqlik prinsipi.

Tabiiy muvofiqlik prinsipi deganda biz o'quvchilarning intellektual rivojlanishi va o'zlashtirish tajribalarining tabiiy mexanizm o'zlashtirishga mos kelishini tushunamiz. O'quv mehnatiga qiziqishini, o'qish xohishi darajasini didaktik jarayonning tabiiy muvofiqlik prinsipi aniqlaydi.

2. Didaktik jarayonda jadallik prinsipi.

Didaktik jarayon tez va yuqori sifatli hamda qisqa vaqt ichida didaktik masalani yechishni taqozo etadi. Didaktik jarayonning jadallashtirish prinsipi indikator tezlik hisoblanadi. Quyida didaktik jarayon komponentlariga qisqacha to'xtalamiz. Motivatsiya – bu shaxs xatti-harakatini yuzaga keltiruvchi ichki harakatlantiruvchi kuch, hissiyot bo'lib, o'qituvchi uni boshqarishga harakat qiladi va o'quv jarayonini tashkil etish uchun oladi.

O'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq holda o'quvchilarda hosil bo'ladigan motivlar kuchli va kuchsiz bo'ladi. O'qituvchi har bir dars maqsadi mazmuniga mos keladigan motivatsiya me'yorini aniqlashi lozim. Didaktik jarayonning motivatsion bosqichi o'quvchilarning bilish faoliyatiga kirib ketishini tezlashtirishga imkon beradi. Bu faoliyatni kerakli faoliyat darajasida ushlab turish uchun o'qituvchi uni tashkil etish metodlari va usullarini o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga bog'liq holda tanlay olishi kerak.

Pedagogik – psixologik fani nuqtai nazaridan motivlashtirish tushunchasi jarayonni anglatadi. Uning natijasida biror faoliyat individ uchun ma'lum darajada shaxsiy ma'noga ega bo'ladi. Qiziqishlari va faoliyatning tashqaridan belgilangan maqsadlari shaxsning ichki

tyojlariga aylanadi. X. Xekxauzun fikricha, «motiv» tushunchasi ehtiyoj, havas, mo‘tadil intilish tushunchalarini qamrab oladi. Amaliy didaktikada o‘qish motivlariga kam e‘tibor berilgan. Motivatsiya nazariyasini o‘rganish va ulardan to‘g‘ri foydalanish shaxs uchun ahamiyatli bo‘lib, o‘z xususiy faoliyatini to‘g‘ri yo‘naltirilishiga, ijobiy motivlarni shakllantirishga, pirovard natijada, pedagogik faoliyat samarasini ta‘minlashga imkoniyat yaratadi.

Didaktik jarayonning motivatsion bosqichi o‘quvchini o‘quv mashg‘ulotlariga samarali jalb etishga olib keladi. Har qanday faoliyat natijasi unda qatnashayotgan shaxsning bilish faolligiga bog‘liq. Shuning uchun A.Disterveg «hech bir ta‘lim kishiga tayyor bilim bermaydi, o‘quvchi bu bilimlarni o‘z kuchi va intilishlari orqaligina egallaydi» degan edi.

Demak, motiv bilishning kaliti hisoblanadi. Ta‘lim jarayonida tarixiy materiallardan foydalanish o‘quvchilarning o‘quv materialiga bo‘lgan qiziqishlarini kuchaytiradi, ularda kuchli motivlarni vujudga kelishiga, zamin yaratadi va natijada, pedagogik jarayon samarali kechadi.

Biroq o‘quv materialini bayon qilishda tarixiy yondashish qo‘shimcha xarakterga ega bo‘lishi, mavzu bo‘yicha o‘zlashtirilayotgan bilimlar tizimi ichida mantiqiylik saqlanishi kerak.

O‘qitishda tarixiylik prinsipi o‘quv materiallarini bayon qilishda tarixiy materiallardan foydalanish asosida darsni tashkil etishni nazarda tutadi. Ta‘lim jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilinsa o‘quv materialli boyitiladi va uni puxta o‘zlashtirishga imkon yaratiladi, fandagi ketma-ketlikni ifoda etish imkoniyati tug‘iladi, natijada, bilimlarni yaxlit, bir butunlikda o‘zlashtirish ta‘minlanadi.

O‘qitish jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilish – bu davr talabi, mustaqil O‘zbekiston davlati ta‘lim tizimining o‘ziga xos va mos rivojlanish xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so‘ng o‘zlikni anglash, milliy istiqlol mafkurasini shakllantirish vazifasi ta‘lim tizimini isloh qilishda dolzarb vazifalardan biri sifatida namoyon bo‘ldi. Tarixdan ma‘lumki, mafkura har qanday jamiyatda ulkan maqsadlarga erishish uchun ma‘naviy va ruhiy kuch beradigan poydevor bo‘lib xizmat qilgan.

O‘tmish tarixdan bizga ma‘lumki, bir xalqni o‘ziga tobe qilishni istagan kuchlar avvalo uni tarixidan, madaniyatidan judo qilishga intiladi.

XX asrning boshlarida J.Dyui hamda 50-yillarda didakt olimlar S. M.Mixaylov, I.T.Ogorodnikov va M.A.Danilovlar tomonidan umumdidaktik prinsiplar qatoriga kiritilgan «ta‘limda tarixiylik prinsipi» ni sobiq sho‘ro pedagogikasi fandan chiqarib tashladi va uni inkor etdi. Buning sababi ma‘lum: agarda ta‘lim jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilinsa, sobiq ittifoqda yashagan turli millatlarning o‘zligini anglashi tezlashardi. Har bir millat vakillari uchun o‘z o‘tmishi to‘g‘risida milliy xususiyatlarning ravnaqi aniq ma‘lumotlar olishga imkoniyatlar yaratilardi. Kommafkura qobig‘idan chiqib ketolmagan sho‘ro pedagogikasi uchun bu narsa kerak emas edi. Natijada, ta‘limda tarixiylik prinsipi mutlaqo

...or etildi, o‘qituvchilar faoliyatida unga amal qilinmadi va tabiiyki, yoshlar o‘z ajdodlari ilmiy merosidan mahrum bo‘lib qolaverdilar.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida yoshlarimizning iymon – e‘tiqodini mustahkamlash, irodasini baquvvat qilish, ularni o‘z mustaqil fikriga ega bo‘lgan barkamol inson qilib tarbiyalash, tafakkurida o‘zligini unutmaslik, ota-bobolarimizning muqaddas qadriyatlarini asrab-avaylash va hurmat qilish fazilatini qaror toptirish, toki ular milliy ildizlari baquvvat, dunyoni chuqur anglaydigan, zamon taraqqiyoti bilan barobar qadam tashlaydigan insonlar bo‘lib yetishishi zarurligi uzluksiz ta‘lim tizimining asosiy maqsadi, deb ta‘kidlagani bejiz emas. Ko‘p asrlik tariximiz shundan dalolat beradiki, inson dunyoqarashining shakllanishida ijtimoiy va tabiiy fanlarning o‘rni beqiyosdir.

Jamiyatshunoslik, tarix, falsafa, psixologiya, matematika, fizika va boshqa fanlarning barchasi kishilarni intellektual kamolotga erishuvida katta ta‘sir kuchiga ega. Bundan tashqari, milliy mafkurani shakllantirishdagi eng katta manba – bu haqqoniy tarixdir.

Ma‘lumki, har bir fanning vazifasi tabiat va jamiyatdagi hodisa va jarayonlarni, ularning o‘zgarish qonuniyatlarini o‘rganish bilan shug‘ullanishdir. Ta‘lim nazariyasi ta‘lim jarayonining omillari va ichki hodisalari o‘rtasidagi aloqalarni ifodalovchi qonuniyatlarni ochishga harakat qiladi. Bu qonuniyatlarni bilish orqali o‘qituvchi ta‘lim jarayonining rivojlanish darajasini tushunib yetadi.

Ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirish uchun ta‘lim qonuniyatlarini va o‘qitish prinsiplarini e‘tiborga olish zarur. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta‘lim jarayonining qonuniy bog‘lanishlari jamiyat ehtiyoji, ijtimoiy jarayonlar bilan bog‘liq ravishda sodir bo‘ladi.

Jamiyat ehtiyoji va undagi jarayonlar fan-texnikaning rivojlanishini o‘quv jarayoni xarakterini, o‘qitish maqsadini, prinsipini, vazifasini, mazmunini, metod va shakllarini qonuniy ravishda aniqlab beradi. Ta‘lim jarayoni mustaqil jarayon, shuning uchun o‘z qonuniyatlariga ega. Ta‘lim jarayonining qonuniyatlaridan ta‘lim jarayonining prinsiplari kelib chiqadi. Ta‘limda tarixiylik prinsipi o‘qitish jarayonining asosiy qonuniyati-ta‘limning rivojlanishi jamiyat ehtiyojiga bog‘liqligi qonuniyatidan kelib chiqadi.

Tarixiylik falsafiy toifalar qatoriga kiradi, bu toifa taraqqiyot jarayonining muhim xususiyatlarini, fikrning mantiqiy rivojlanishi bilan predmetning tarixi, jarayonni o‘zining tarixi o‘rtasidagi o‘zaro munosabatini tavsiflaydi. Tarixiylik muayyan ob‘ektning paydo bo‘lishi va shakllanishining real jarayonini ifodalaydi. Falsafada tarixiylik prinsipi jamiyat o‘tmishi dunyoqarashlar tarixidan iboratligini va uzluksiz rivojlanishini ifodalaydi.

Tarixiylik prinsipi predmet va hodisalarning nafaqat o‘tmishi va hozirgi holatini ro‘yi rost ifodalab qolmasdan, balki ularning kelajakdagi rivojlanishini ham ko‘rsatib beradi.

Ta‘limning jamiyat ehtiyojiga bog‘liqligi qonuniyati jamiyatning rivojlanishi, fan-texnikaning taraqqiyoti, ta‘lim jarayonining barcha unsurlarini davr talabiga mos ravishda o‘zgartirishni, mukammallashtirishni taqozo etadi. Shuning uchun davrlar o‘tishi bilan ayrim ta‘lim prinsiplari o‘z ahamiyatini yo‘qotgan, ayrimlari umumdidaktik prinsiplar qatoridan mustahkam o‘rin olgan. Ta‘lim jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilish natijasida o‘quv

materiali yangi mazmun bilan to'ldiriladi, o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirish nisbatan qiziqishlari jadal shakllantiriladi, o'zlashtirish koeffitsienti (K_a) oshadi, o'qituvchi faoliyatida esa kuchli innovatsion impuls harakatga keladi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimini isloh qilishning dasturiy hujjatlarida «mamlakatimizda ta'lim raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashni ta'minlash darajasiga yetishi kerak» [6], degan maqsad qo'yilgan. Bu maqsadga erishish ta'lim jarayonining prinsiplarini yanada mukammal ishlab chiqishni talab etadi.

O'quv materiallarini o'zlashtirishga tarixiy yondashuv tarafdorlari tarixiy materiallarni u yoki bu o'quv kursiga kiritishning maqsadga muvofiqligi va zarurati o'qitishda tarixiylik prinsipi mohiyatini tashkil etishini ta'kidlaydilar. O'quvchilarni fan asoslari tarixi bilan tanishtirish ularning axloqiy jihatdan takomillashuviga, vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishiga turtki beradi.

O'qitish jarayonida o'qituvchi o'tmishdagi buyuk olimlar hayoti, ularning fan sohasiga qo'shgan ilmiy hissasi va axloqiy qarashlari bilan

tanishtirish o'quvchilarni o'z-o'zini tarbiyalashiga, o'z-o'zini takomillashtirish jarayoniga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar nazariy savollarning mohiyatini uning tarixi ravshan bo'lganda tezroq anglab yetadilar. Shu tufayli ham dars jarayonida o'rganilayotgan predmet bo'yicha uning tarixi bilan bog'liq bo'lgan lo'nda fikrlardan foydalanish zarur.

O'qitish jarayonida tarixiylik prinsipining o'рни shundaki, u o'quvchilarda fanga qiziqishni rivojlantirishning asosi hisoblanadi. O'quvchilar tomonidan predmetga qiziqish mavjud bo'lganda, shubhasiz, o'quv material mazmuni yengil o'zlashtiriladi. Shu boisdan aytish mumkinki, tarixiylik predmet mazmunini bir tomondan boyitsa, boshqa tomondan o'quvchilarda kuchli motiv uyg'otadi.

Ta'lim jarayonida tarixiylik prinsipiga amal qilinishi o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashining shakllanishida, ularda axloqiy sifatlarni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. O'qitishda tarixiylik prinsipini amalga oshirishda tarixiy materiallarni saralash mezonini aniqlash muhimdir. Ular:

- tarixiy material mavzu maqsadiga mos kelishi;
- tarixiy material mavzuni qo'shimcha axborot bilan boyitishi;
- tarixiy material o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga mos kelishi;
- tarixiy material o'qituvchi imkoniyatlariga mos kelishi;
- tarixiy material ilmiy manbalar asosida saralanishi.

Ushbu mezonlarga umumta'lim maktablarida o'zlashtiriladigan tarixiy materiallarni konstruktiv loyihalashda amal qilinishi lozim. Tarixiylik prinsipi zamon va makon kontekstida fanning ta'lim jarayoniga nisbatan zamonaviy talablarini ifodalaydi.

N.V.Savinning ta'kidlashicha, «Ta'lim jarayonini tashkil etishda tarixiylik prinsipi fanning zamonaviy muammolar nuqtai nazardan yondashuvini ifodalaydi» [111]. Har qanday o'quv muassasasida, har qanday ta'lim turida va barcha fanlarda tarixiylik prinsipini qo'llash

urati mavjud. Tarixiy yondashuv predmetning asosiy muammolarini o'zlashtirilishiga zamin yaratadi.

Jahon pedagogikasi tarixida u yoki bu o'quv predmetlarini o'rganishda tarixiy materiallardan foydalanish g'oyasi qadimdan ma'lum. Shuning uchun fan asoslarini o'rganishda tarixiy materiallardan foydalanish g'oyasi bugun ham mamlakatimiz ta'lim tizimiga keng joriy etilmog'i lozim.

Tarixiylik prinsipi, birinchidan – o'quvchilar ongini chuqurlashtiradi, qiziqishlarini rivojlantiradi, ikkinchidan – o'quvchilarda mustaqil ijodiy ishlashga intilishlarini shakllantiradi, uchinchidan – o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni rivojlantiradi, to'rtinchidan – bilimdagi rasmiyatchilikdan voz kechishni ta'minlaydi, beshinchidan – tafakkurni rivojlantirgan holda o'quvchilarning o'quv-bilish va tadqiqot faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi.

O'tmishdagi olimlarning hayoti va faoliyati bilan tanishish, jahon fani rivojida ular yaratgan kashfiyotlarning tutgan o'rni, qadimda va hozirgi paytda fan rivojiga qo'shgan hissasining amaliy ahamiyati o'quvchilarda dunyoqarashning, milliy iftixor hissining, vatanparvarlikning shakllanishida ko'maklashadi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, tarixiylik prinsipini tavsiflashda uning pedagogik maqsad bilan uzviy aloqasini yoritish zarur. Pedagogik maqsad jamiyatning maktab oldiga qo'ygan vazifalaridan kelib chiqadi. Ijtimoiy buyurtma sifatida jamiyatning uzluksiz ta'lim oldiga qo'ygan maqsadi-oilasi va mamlakati oldida javobgarlikni his etadigan, mustaqil faoliyat ko'rsatadigan, mustaqil fikrlaydigan shaxsni shakllantirishdan iborat. Mamlakatimizda mustaqillik tufayli ta'lim tarbiya va uning maqsadi yangilandi. Maqsadning yangilanishi o'z navbatida mazmunni, metodni va shaklni o'zgartirishni talab etadi. Shu jumladan, o'qitish prinsiplarini mukammallashtirishni va yangilashni taqozo etadi. O'qituvchi tomonidan maqsad va prinsip o'rtasidagi aloqani bilish tarixiylik prinsipining mazmunga ta'siri me'yorini aniqlash uchun zarur.

Bu prinsipning o'quv jarayoni maqsadi bilan aloqasi aniq bilimlar hajmini o'quvchilarga yetkazib berishni talab etadi. Ushbu bilimlar hajmini esa o'quv dasturi va darslik mazmuni aniqlaydi. U yoki bu fanning rivojlanish tarixi, ya'ni davrlari bilan uzluksiz tanishib borish natijasida o'quvchilar o'quv materialini chuqur o'zlashtiradilar, uning natijasida tayanch predmetni va predmetlararo aloqalarni yaxshi o'zlashtiradilar.

Fanning paydo bo'lishi va rivojlanishi haqida ma'lumot berayotgan o'qituvchi turli davrlardagi mutafakkir olimlarni esga oladi. Ularning g'oya va ta'limotlaridan unumli foydalanadi, mavzu mazmunini uzluksiz boyitib boradi. O'qituvchi mutafakkirlarning axloqiy g'oyalaridan foydalanganda tarixiylik prinsipiga tayansa ta'lim jarayonining samarali va bir me'yorda bo'lishiga erishadi, o'quvchilarning ularga nisbatan hurmatini oshiradi.

Ta'lim jarayonining samaradorligi emotsional muhitga bog'liq. O'qituvchi darsda o'quvchilarning o'quv faoliyatini faollashtirish uchun qiziqarli tarixiy materiallarni kiritishi mumkin. Agar ta'lim jarayonida tarixiy materiallar o'z aksini to'liq topsa, ya'ni tarixiylik

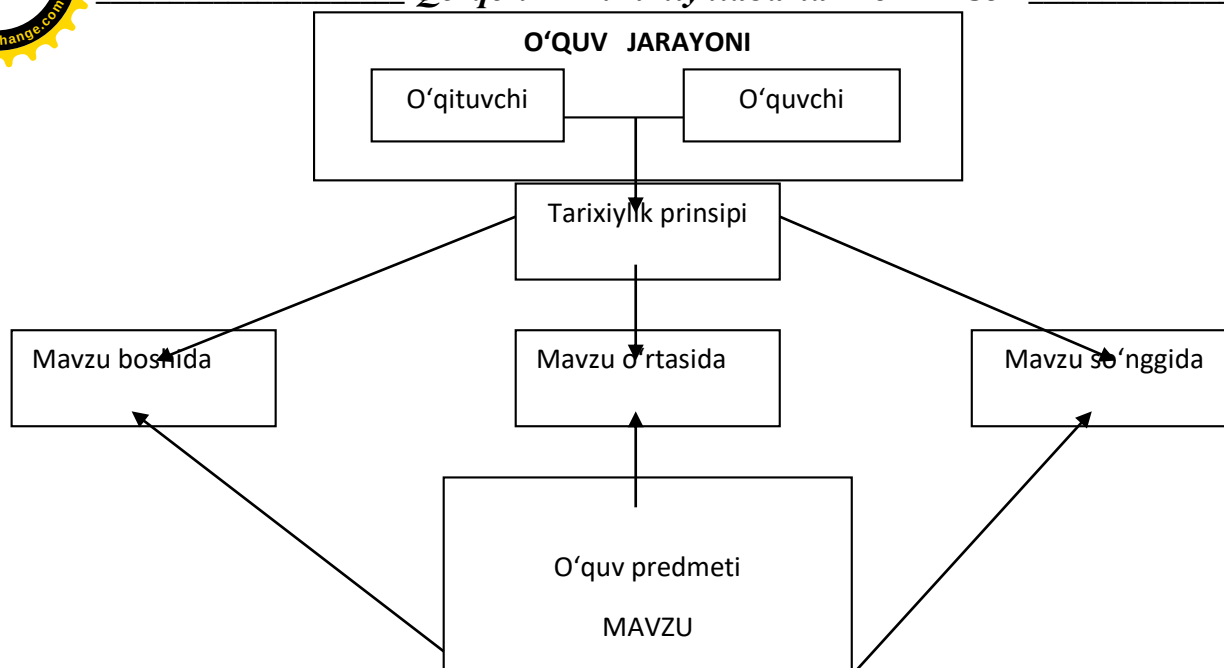
Prinsipiga amal qilinsa, ta’lim jarayonining boshqa umumdidaktik prinsiplari (ilmiylik, ko‘rsatmalilik, tizimlilik, moslik va boshqalar) inkor etilmasligi kerak. Tarixiylik prinsipi ta’lim jarayonining butunligiga putur yetkazmasligi, aksincha, uning mazmunini boyitishi lozim. Ta’lim jarayonida tarixiy materiallardan foydalanish ko‘zlangan maqsadga va o‘quv materialini muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishiga, olib keladi. Boshqacha aytganda, tarixiylik prinsipi o‘z-o‘zicha joriy etilmaydi, balki ilmiy asosda va mazmun mantiqiyligini ta’minlagan holda qo‘llaniladi. Demak, tarixiylik prinsipi o‘quv materialini tushunarli qilishga ko‘maklashish bilan birga ilmiylikni ham ta’minlaydi.

Tarixiylik pedagogika nazariyasining asosiy metodologik asosi hisoblanadi, dialektikaning fundamental prinsipi sifatida har qanday hodisani harakatda, o‘zgarishda, rivojlanishda aniq ijtimoiy shart-sharoitlar bilan bog‘liqlikda ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Shuning uchun pedagogika fani tarixiylik prinsipining ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishdagi mavqeini tan oladi.

Dunyoqarash inson faoliyati va tabiatini bilish, ideal va prinsipial sifatida nafaqat gumanitar, balki tabiiy fanlar darslarida ham shakllanadi. Har bir predmet shaxsning shakllanishiga o‘ziga xos ta’sir etish imkoniyatiga ega. Rivojlantiruvchi ta’limga o‘tish o‘quvchi shaxsining rivojlanishini yangi manbalar asosida amalga oshirishni taqozo etadi. Bugun zamonaviy pedagogik nazariya va amaliyot shunday ta’lim modellarini ishlab chiqmoqdaki, ular o‘quvchi shaxsini rivojlantirish va o‘z-o‘zini bilishi uchun sharoit yaratadi. Shaxsning rivojlanishi o‘quv materialini o‘zlashtirish orqali amalga oshiriladi, bunda turli bilimlar tizimini egallash darajasi bir xil bo‘lmaydi. Bu narsa ko‘proq gumanitar bilimlarga aloqadordir. Tabiiy ilmiy bilimlar gumanitar bilimlarga nisbatan asosiy bo‘lmasa-da, ular o‘quvchi shaxsiga turli ta’sir qiladi.

Gumanitar bilimlar qadriyatlar yo‘nalishi va undagi fikrlar, tushunchalarga bog‘liq bo‘lib, insonlarning ruhan mavjudligini tushunishni ta’minlaydi, shaxs madaniyatini shakllantiradi, ularning hayotda o‘z o‘rnini egallashiga, belgilagan rejalarini amalga oshirishga, kishilar hulq-atvorining shakllanishiga, o‘z-o‘zini bilishga yordam beradi.

Hozirgi paytda ta’limni ijtimoiylashtirish o‘quvchilar shaxsini rivojlantirish vositasi sifatida qaralib, bunda tarixiylik va ma’naviy-ma’rifiy g‘oyalar hissasini oshirish nazarda tutiladi. Masalan, ta’limni ijtimoiylashtirish g‘oyasi maktab geografiyasini o‘qitishda o‘quvchilarning o‘z hududi geografiyasiga doir materiallar bilan ish ko‘rishi asosida yuzaga chiqadi. Bunda o‘qituvchi mahalliy va tarixiy materiallarga murojaat qiladi, ularni oldindan mavzu mazmuniga mos holda saralaydi, ya’ni joy-joyiga qo‘yadi. O‘qituvchi bu yerda uch xil mavqega ega bo‘ladi: tarixiy materiallarni mavzu boshida, o‘rtasida va mavzuni o‘rganish so‘nggida qo‘llashi mumkin. Saralangan tarixiy materiallar mavzu mazmunini nechog‘lik to‘ldira olishga bog‘liq holda o‘qitish jarayoniga kiritiladi va bu xolni o‘qituvchi aniqlaydi.

1- chizma Tarixiylik prinsipi asosida o'quv jarayonini tashkil etish.

Bizni o'rab turgan borliq, o'z yurtimiz gumanitar fanlar mazmunini boyitish markazi hisoblanadi. Rivojlanayotgan shaxs uchun ularni o'rab turgan borliq to'g'risidagi bilimlar, ayniqsa, o'zi yashab turgan hududning tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy sharoitlari va o'zgarishlari ahamiyatlidir. Chunki inson shaxs sifatida o'z qiziqish va maqsadini amalga oshirish uchun o'zi yashab turgan joyda o'qiydi, ishlaydi, o'zini namoyon qiladi, fuqarolik xuquqlaridan foydalanadi, jamiyat hayotida ishtirok etadi. Tarixiylik prinsipi fanshunoslikda umummilliy bilish prinsipi sifatida qaraladi. Shu bilan birgalikda, fikrimizcha, tarixiylik prinsipi metodik prinsip sifatida ham qaralishi mumkin.

Didaktik prinsip umumiy xarakterga ega, metodik prinsip biror bir predmetga tegishli, metodik prinsiplar o'rganiladigan mavzu mazmuni bilan bog'liq va predmetni o'qitish metodikasi xususiyatlarini ifodalaydi. O'qitish metodikasi o'qitiladigan predmet mohiyati bilan bog'liq.

Metodik prinsiplar bir-biri bilan kesishib, bir-birini to'ldirib boradi. Masalan, o'lkashunoslik prinsipidan mahalliy ekologik va iqtisodiy materiallarda foydalanish mumkin, ekologik prinsip esa o'z o'lkasiga doir materiallarda ko'proq qo'llaniladi. Metodik prinsip o'quv material mazmunidagi o'quv jarayonida o'rganish zarur bo'lgan qismni qamrab oladi va uni o'zlashtirish samaradorligini oshiradi.

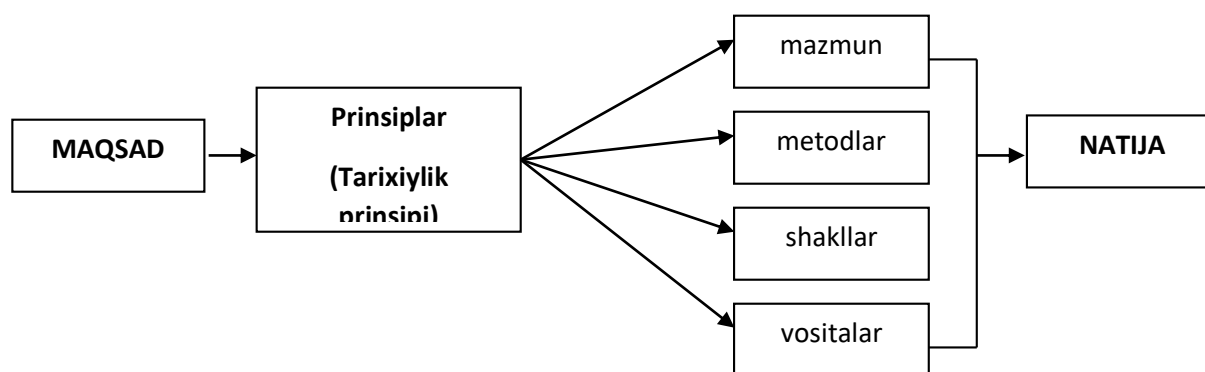
Tarixiylik prinsipining samarasi ko'p hollarda mavzuni o'rganishdagi rolini aniq tushunib olishga, uning ta'limiy va rivojlantiruvchi imkoniyatlariga bog'liq. Biror bir fan bo'yicha yozilgan darsliklarda tarixiy bilimlar, asosan, bilish imkoniyatlari nuqtai nazaridan qaraladi, uning rivojlantiruvchi salohiyati esa inobatga olinmaydi. Holbuki, mavzu mazmuniga kiritiladigan har bir tarixiy material o'quvchilarda tadqiqotchining bosib o'tgan yo'lini, uning ijodini aniq tasavvur qilishga imkon beradi, elementar tadqiqot metodlarini o'zlashtirishga sharoit yaratadi, xullas, ijodkorlikka undaydi. Tarixiylik prinsipining tarbiyaviy xarakteri

ida ahamiyat kasb etadi: u o‘quvchilarda vatanparvarlik shaxs sifatlarini shakllantirishda yordam beradi, o‘z vataniga, tug‘ilib o‘sgan joyiga muhabbat uyg‘otadi.

Tarixiylik prinsipi shaxs rivojiga yordam beradi, u o‘quvchilarni turli ilmiy axborotlar manbaidan yangi bilimlar egallash yo‘llari va sharoitlari bilan tanishtiradi. Tarixiylik o‘qitish prinsipi sifatida, ta’limiy omil (metod shakl, vosita)laridan hodisa va jarayonlarning xususiyatlarini o‘rganish, umumiy bilimlarni bayon etish yo‘llarini aniqlaydi. Tarixiy material o‘z hududi to‘g‘risidagi bilimlarni kengaytirib qolmasdan, balki o‘quvchilarda milliy qadriyatlarni ham shakllantirib beradi.

Tarixiylik prinsipini amalga oshirish o‘quv axborotini ta’lim jarayonida bayon etishda bir, ikki olim faoliyatini jalb etish bilan kifoyalanmaydi. Gap shundaki, o‘qituvchi doim (o‘zining faoliyatini) o‘quv materialini bayon etishda bilimning paydo bo‘lishi va rivojlanishi to‘g‘risidagi tarixiy ma’lumotlarni o‘quv materialining mazmuni bilan mos kelishini nazarda tutadi.

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirish natijasida tarixiylik prinsipining o‘quv jarayonidagi o‘rnini quyidagicha tasvirlash mumkin:

2- chizma Tarixiylik prinsipining o‘quv jarayonidagi o‘rni.

Barcha didaktik prinsiplar singari tarixiylik prinsipi ham ta’lim mazmuniga, metod va vositalarga, shakllarga ta’sir ko‘rsatadi. Bizga ma’lumki, o‘quv predmeti dasturi mazmuni ilmiylik prinsipi asosida qurilishi lozim. Shu bilan birgalikda u yoki bu o‘quv predmeti bo‘yicha dastur mazmunini tashkil etishda tarixiylik prinsipiga amal qilinadi. Tarixiy material-o‘quv materialini chuqur, puxta o‘zlashtirishlariga xizmat qiladi. Ta’lim jarayonida tarixiy materiallardan foydalanish bu o‘tmishni bugun orqali kelajak bilan bog‘lovchi ma’naviy ko‘prikdir. Agar shu ko‘prikdir buzilsa o‘tmishdan kelajakka oqilona o‘tishimiz qiyinlashadi. O‘zlashtirilayotgan hodisa va jarayonlarning tarixini bilish o‘quvchilarga katta mas’uliyat yuklaydi. Bu mas’uliyat o‘quvchilarning o‘z-o‘zini anglashiga, ma’naviy yuksalishiga o‘z-o‘zini isloh qilishga olib keladi. Tarixiy materiallardan foydalanish orqali o‘quvchilarda o‘zlikni anglash tuyg‘usi shakllanadi, yoshlarimiz bugungi hayot mazmunini chuqur tushunadilar. Tarixiy materiallardan foydalanish orqali o‘quvchilarimizda milliy g‘urur

biyalanadi. Milliy g‘urur-millatidan, vatanidan, ona-tilidan, milliy davlatchilik faxrlanish tuyg‘usidir.

Tarixiylik prinsipi bilan ta‘lim mazmuni o‘rtasidagi aloqa mavzuga oid tarixiy materialni tanlash bilan xarakterlanadi. Tarixiy materiallarni ta‘lim jarayonida qo‘llash, birinchidan, o‘quvchilar yosh xususiyatlari, ularning tayyorgarligi, bilim darajasi hamda o‘quv materialining murakkabligi, ikkinchidan, fanlarni o‘qitishda o‘quvchilar o‘sha fanga qanday qiziqishi va o‘qituvchining materialga mos keladigan tarixiy material tanlashiga bog‘liq.

Tarixiylik prinsipi va ta‘lim metodi o‘rtasidagi aloqa mavzuga oid tarixiy materialni o‘quvchilarga yetkazib berish uchun o‘qituvchi tomonidan ta‘lim metodlarini tanlash bilan xarakterlanadi. Bu yerda o‘qituvchi og‘zaki, amaliy hamda ko‘rgazmali metodlardan foydalanib, tarixiy materialni o‘quvchilarga yetkazib beradi.

Tarixiylik prinsipiga amal qilib darsni tashkil etganda o‘qituvchi hikoya, jadval bilan ishlash, sabab va oqibatni topish, o‘yin metodlaridan foydalanishi mumkin.

Tarixiylik prinsipi va ta‘limni tashkil etish shakli o‘rtasidagi aloqa tarixiy materiallardan qacda va qachon foydalanish mumkinligi bilan xarakterlanadi.

O‘qituvchi u yoki bu mavzu bo‘yicha tarixiy materiallardan ta‘limni tashkil etishning asosiy shakli bo‘lgan dars jarayonida bu yerda yangi mavzuni berishdan oldin, ya‘ni dars boshida, mavzu o‘rtasida hamda dars yakunida foydalanish mumkin. Shu bilan birgalikda tarixiylik prinsipiga nostandart darslarni tashkil etganda, fan bo‘yicha ekskursiyalarda uy vazifasi berganda, olimpiadalarda amal qilish maqsadga muvofiqdir.

Tarixiylik prinsipi va ta‘lim vositasi o‘rtasidagi aloqa mavzuga tegishli tarixiy material qaysi manbadan olinganligi bilan xarakterlanadi. Mavzuga oid tarixiy materiallarni o‘qituvchi yoki o‘quvchilar ommaviy axborot vositalaridan, internetdan hamda adabiyotlardan olishlari mumkin.

Shunday qilib endi tarixiylik prinsipi funksiyalarini belgilash maqsadga muvofiqdir:

- pedagogik jarayonning samarali kechish mezoni sifatida foydalanish mumkin;
- o‘qitish maqsadi bir muncha to‘liq va mazmunli olib boriladi;
- pedagogik jarayonni qurishda, ya‘ni uning mazmunini, metodini, vositalarini, shakllarini saralashda va ular o‘rtasida aloqani ta‘minlashda foydalaniladi.
- pedagogik jarayonning o‘zini rivojlantiruvchi qonuniyat sifatida foydalaniladi, ya‘ni uni qurishda ma‘lum qoidalarga rioya qilish talab etiladi.

Didaktik prinsiplar ta‘lim jaryonining asosi ekanligi ilmiy jihatdan o‘rganildi. Bu yerda didaktik prinsiplar mohiyati, o‘rni, ahamiyati ko‘pgina didakt olimlar tomonidan qay darajada o‘rganilganligi tahlil qilindi. Shu bilan birgalikda prinsiplarning kelib chiqishi va unga amal qilinishi ilmiy jihatdan asoslandi. Pedagogika nazariyasida didaktik prinsiplar tizimining yaratilishi tarixiy nuqtai nazardan o‘rganildi. Didaktik prinsiplar tizimini dastlab O‘rta asrlarda O‘rta Osiyo hududida yashab ijod etgan mutafakkirlar e‘tirof etganligi isbotlab berildi. Keyinchalik didaktik prinsiplar tizimi G‘arb didakt olimlari tomonidan ilmiy jihatdan asoslanganligi, shu bilan birgalikda XX asrda faoliyat ko‘rsatgan rus va hamdo‘stlik

amlakatlaridagi didakt olimlar tomonidan o‘rganilganligi va rivojlantirilganligi tahlil. Tahlillar ko‘rsatishicha, didaktika prinsiplarning ba‘zilari jamiyat ehtiyojiga ko‘ra o‘z ahamiyatini yo‘qotishi yoki aksincha, yetakchi prinsip sifatida namoyon bo‘lishi ma‘lum bo‘ldi. Bu didaktik prinsiplarni dinamik xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi. Jumladan, tarixiylik prinsipi sobiq sovet pedagogikasi tomonidan inkor etilganligi, hozirgi davrga kelib yetakchi prinsip o‘rnini egallaganligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Shu bilan birgalikda o‘quv materialini bayon qilishda tarixiy yondashish prinsipining mohiyati va mazmuni ko‘rsatib berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогические технологии. –М.: Педагогика, 1989. – 192 б.
2. Данилов М. А. О системе принципов обучения в советской школе. // Советская педагогика. 1950. №4. –Б. 115-128.
3. Есипов Б.П. Педагогика. –Тошкент.: Ўқитувчи, 1969. –463 б.
4. Йўлдошев Ў. Дидактик принциплар тизими. //Халқ таълими. 2002 №4. –Б. 20-24.
5. Йўлдошев Ў. Таълим принциплари моҳияти. //Халқ таълими. 2003 №2. –Б. 33-36.
6. Йўлдошев Ў. Дидактик жараённинг зарурий элементлари.//. Педагогик маҳорат. 2003. №2. –Б. 27-30.
7. Йўлдошев Ў. Таълимда тарихийлик принципи. //Халқ таълими. 2003 №6. –Б. 35-38.
8. Йўлдошев Ў. и др.. Принцип историзма в процессе образования. // Наука Образования техника. –Ош.: 2003. №1-2. –Б. 61-63.
9. Йўлдошев Ў. Дидактик принциплар тизимида тарихийлик –Т.: Фан 2005. –70 б.
10. Йўлдошев Ў. Таълим назарияси асослари. –Т.: Фан, 2006. –77 б.
11. Савин Н.В. Методика преподавания педагогики. –М.: Просвещение, 1987. –207 б.

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA	
ZAMONAVIY MAKTABLARDA ADABIYOT O'QITISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI <i>Duschanova Nilufar Sabirbayevna</i>	4
ILTIFOTNI IFODALOVCHI NUTQ AKTLARINI O'QITISHDA QO'LLANILADIGAN AUTENTIK TA'LIMiy O'YINLAR VA INTERAKTIV MASHG'ULOTLARNING TAVSIFI <i>Sadikov Erkin Tursunovich</i>	12
TALABALARDA VATANPARVARLIKNI RIVOJLANTIRISH: ARTPEDAGOGIKANING DIDAKTIK IMKONIYATLARI <i>Madaliyev Raxmiddin Ismoilovich</i>	18
EKOHUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI <i>Shodmonov Furqat Abdimumin o'g'li, Salimova Shaxnoza Lutfillo qizi</i>	27
TA'LIM JARAYONIGA INKLYUZIV TA'LIMNI TARG'IB QILISH ASOSLARI <i>Valixanova Nigora Abdukaxxorovna</i>	32
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Sanobar Abdullayeva Ibadullayevna</i>	40
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MATNNI O'QIB TUSHUNISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI <i>Eshmatova Umida Abdupayez qizi</i>	45
BO'LAJAK PEDAGOGLARNING ANTIKORRUPSION KOMPETENTLIGINI «HALOLLIK VAKSINASI» ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI <i>Isroilov G'olib Rashidovich</i>	52
MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARI TARBIYALANUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH USULLARI <i>Abdunazarov Lutfillo Mamanovich</i>	64
THE ROLE OF AGE IN CRITICAL PRAXIS IN L2 ACQUISITION <i>Irgashova Guzal Abdumajidovna</i>	69
SAMARQAND SHAHRIDA JOYLASHGAN AVLIYO ALEKSIY SOBORI QURILISHI TARIXI <i>Abduvohidov Dilshod Narbotirovich</i>	77
TEACHING READING FOR BEGINNERS <i>Ataxojayev Toxirjon Maxmudjonovich</i>	81
DUDUQLANISHNI BARATARAF ETISHDA CHEVELOVA METODIKASIDAN FOYDALANISH ASOSLARI <i>Babayeva Azizabonu Hamidjon qizi</i>	87
DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL LEXICAL UNITS OF THE UZBEK LANGUAGE <i>Gulmira Ergasheva</i>	92
FIZIKA FANIDAN O'QUVCHILARNI FAN OLIMPIADALARGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Abbaz Kunnazarov Bisenbaevich</i>	98
CHET TILI O'QITISH METODIKASI VA KOMMUNIKATIV YONDASHUV <i>Ganiyeva Dildoraxon Azizovna</i>	102

AMKORLIK ASOSIDA IJODKORLIK VA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRUVCHI TEXNOLOGIYALAR <i>Nishanova Aziza Mirzaxmadovna</i>	108
AUDITORIYADAN TASHQARI MASHGULOTLAR JARAYONIDA AMALIY SAN'AT FANLARINI RAQAMLASHTIRILGAN TA'LIM RESURSLARIDAN FOYDALANIB O'QITISH TEXNALOGIYALARI <i>Ikromov Muhammad-Anasxon Xakimjon o'g'li</i>	115
MUSIQA TA'LIM O'QITUVCHISINI KASBIY PEDAGOGIK TAYYORLASH SIFATINI OSHIRISH <i>Shermatova Xurshida Karimovna</i>	122
O'QISH SAVODXONLIGI KITOBIDAGI MUALLIFLAR IJODINI O'QUVCHILARGA O'RGATISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH <i>Zulfiyaxon To'ychiyeva Abdulxamid qizi</i>	127
TEXNIKA YO'NALISHI TALABALARIGA MUTAXASSISLIK FANLARINI XORIJIY TILLAR, HUSUSAN INGLIZ TILI BILAN INTEGRASIYALASHNING AHAMIYATI <i>Ismatullayeva Durdona Amandjonovna</i>	132
PROBLEMS OF EARLY LEARNING OF FOREIGN LANGUAGES <i>Khidirova Umida Islom kizi</i>	144
KOMPETENSIYA, PRAGMATIK KOMPETENSIYANING MOHIYATI VA MAZMUNI <i>Abdullayeva Nargiza O'ktamovna</i>	149
MUSIQIY MEROS VA IJODKORLIK: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XALQ MUSIQASIDAN FOYDALANISH TAJRIBASI <i>G.S.Kaxarova</i>	155
OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA SHAXSIY RIVOJLANISH TIZIMINING TAHLILI <i>Po'latov Laziz Azamat o'g'li</i>	161
O'ZBEK TILINI IKKINCHI TIL SIFATIDA O'QITISHGA ZAMONAVIY YONDASHUV <i>Mamatxonova Moxichexraxon Ubaydullo qizi</i>	167
BO'LG'USI TARIX O'QITUVCHILARIDA TARIX FALSAFASINING ZAMONAVIY KONSEPSIYALARIGA DOIR BILIMLARNI RIVOJLANTIRISH TIZIMINING AMALIYOTDAGI HOLATI <i>Anvarjonov Ahrorjon Ahadjon o'g'li</i>	173
ПОВЫШЕНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ, ОБУЧАЮЩИХСЯ ТУРИЗМУ, ПОСРЕДСТВОМ ОБУЧЕНИЯ (TBLT) <i>Mahliyo Akhmedovna Bakhronova</i>	179
VIRTUAL PLATFORMALAR YORDAMIDA TARJIMAGA O'RGATISH MASALALARI <i>Kurbonova Nargiza Samadovna, Sadiqova Gulsanam</i>	185
AQLI ZAIF BOLALAR XOTIRA XUSUSIYATLARINI ERTAK TERAPIYA ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNI TADQIQ QILINISHI <i>Qo'chqarova O'g'iljon Umar qizi</i>	191
TURLI TIZIMGA XOS TILLARDA YUZAGA KELUVCHI QARAMA-QARSHILIK IFODALOVCHI STILISTIK FIGURALAR TADQIQI BO'YICHA TURLI FANLAR METODI BILAN YONDASHISH PRINSIPLARI <i>Axmadjonov Avazbek Akmaljon o'g'li</i>	196

TIBBIY TA'LIM YO'NALISH TALABALARI REFLEKSIV MADANIYAT KO'NIKMALARINI INTERFAOL USULLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Xaydarova Nigora Obidovna

204

ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARDA MILLIY VA UMUMMADANIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI („Uch og'a – ini botirlar" ertagi misolida)

Haydarova Dilnozaxon Elmurot qizi

210

TIBBIY TA'LIM TALABALARINI DIFFERENSIAL YONDOSHUV ASOSIDA O'QITISHNING PSIXOLOGIK - PEDAGOGIK ASOSLARI

Kodirova Muxabbat Matkarim qizi

217

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING IJODKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING DASTURIY-MEODIK TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH

Xoshimova Feruzaxon Baxodirovna

222

METHODOLOGY OF COLLABORATIVE TEACHING OF SPECIALIZED SUBJECTS IN A 4+2 SYSTEM: A CASE STUDY IN PRIMARY EDUCATION

Tahirova Makhbubakhan Shuhrat kizi

230

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Mamadova Feruzaxon Mirzaaxmad qizi

236

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH SAVODXONLIGI

DARSLARIDA LUG'AT BOYLIGINI OSHIRISH

S.Ismoilova

242

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA BO'LAJAK PEDAGOGLARNING MEDIAKOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRUVCHI OMILLAR

Ulmasova Nodira Mashrabovna

248

BOSHLANG'ICH SINIFDA TABIIY FANLARNI STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QITISHDA EVRISTIK METODDAN FOYDALANISH

Ismatillayeva Yodgora Abduvahob qizi

254

UMUMTA'LIM MUASSASALARIDA EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYA BERISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI VA USULLARI

Abdunazarov Lutfillo Mamanovich

260

INTERFAOL O'YIN TURLARI VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANISHDA FOYDALANISH XUSUSIYATLARI

Xabibullayeva Sayyoraxon Maxamadali qizi

267

TALABALARDA KASBIY-IJODIY KOMPETENSIYALARINI, QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING MUHIM JIHATLARINI (METODLAR) MISOLIDA TUSHINTIRISH

Qodirov Xasanboy Oribjonovich

273

AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALAR SOHASIDA, SUN'IY INTELLEKT VA DASTURIY INJENERINGI YUNALISHI TALABALARINI KASBIY KOMPETENSIYALARINI ILMIY TAXLIL QILISH YO'LLARI

Qodirov Xasanboy Oribjonovich

280

TALABALARDA KASBIY-IIODIY QOBILYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI

M.K.Bakiyeva

288

МЕНЕЖМЕНТ ТА'ЛИМ YO'NALISHI TALABALARIGA INGLIZ TILINI O'RGATISHDA INTEGRALLASHGAN MASHQLAR SISTEMASINING AHAMIYATI <i>Murtazayeva Aisafar Bazarkulovna</i>	296
ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ПЛАТФОРМ И ПРИЛОЖЕНИЙ В УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА <i>Мустафоев Бобур Нодирали угли, Сафарова Зулфия Каримовна</i>	303
CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ACADEMIC LISTENING <i>Khodjakulova Nargiza Khosiyatkulovna</i>	308
21 ASR KO'NIKMALARI 4K TAMOYILI ASOSIDAO'QITISH TEXNOLOGIYASI <i>Narkulov Ulug'bek Mamadaliyevich</i>	322
NEMIS TILI FANLARIDA METODLARDAN FOYDALANISH <i>Khatamkulova Shokhista Sayidakhmedovna</i>	327
DEVELOPMENT OF WRITTEN SPEECH OF HIGH SCHOOL STUDENTS <i>Goyibova Nigora Murod qizi</i>	333
NOFILOLOGIK YO'NALISHLARDA CHET TILINI O'RGANISHDA CLIL USULIDAN FOYDALANISH <i>O. Torebaeva</i>	340
A PARADIGM SHIFT IN TEACHING LISTENING: FROM PASSIVE RECEPTION TO ACTIVE SKILL DEVELOPMENT IN LANGUAGE ACQUISITION <i>Musayeva Nozima Esaxonovna</i>	344
KORREKSION ISHLARNI SAMARALI TASHKIL ETISHDA O'QITUVCHI-LOGOPEDNING XAMKORLIK ISHLARINING AHAMIYATI <i>Maxmudova Madinaxon Sobirxonovna</i>	351
XORIJIY METOD VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI INTEGRATSIYA QILISH: NAZARIY YONDASHUVLAR VA PRINSIPLAR. <i>Soliyev Oybek Soxibjon o'g'li</i>	357
TIBBIY TA'LM TALABALARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLILIKNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI <i>Ergasheva Shahlo Po'latovna</i>	362
NUTQ KAMCHILIKLARNI BARTARAF ETISHDA NAFAS VA ARTIKULYATSION MASHQLARNING AHAMIYATI <i>Havodullayev Murodjon Habibullo o'g'li</i>	367
SOG'LOM VA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNING BIRGALIKDA TA'LM OLIISHINI TA'MINLASHNING XUQUQIY ASOSLARI <i>Maxmudov Xurshid Shuxratovich</i>	371
O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK USUL VA USLUBLARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOSLIGI <i>Raxmanov Abror Hakimjon o'g'li</i>	376
TALABA JAMOATCHILIK NAZORATINING TA'LM JARAYONIDAGI AHAMIYATI VA UNING TA'LM SIFATINI OSHIRISHDAGI ROLI. <i>M.SH.Alimova</i>	380
O'QUVCHILARNI KASBIY IJTIMOYILASHUV FAOLIYATIGA TAYYORLASH <i>Maxkamova Dilafruz Aliyevna</i>	389
ТАЪЛИМДА ГЕЙМИФИКАЦИЯНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ <i>Axmadaliyeva Dildora Raxitdinovna</i>	395
YOSHLARNI MA'NAVIY KAMOL TOPTIRISHDA HADISLARNING AHAMIYAT	404

<i>noilova Gulbahor A'zamovna, Otaboyeva Dilafruz Nusratullayevna</i>	
OLIY TA'LIM TALABALARIDA IQTISODIY-HUQUQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI HAMDA XALQARO MIQYOSDA O'RGANILGANLIGI <i>Gafurova Nigoraxon Ilxomovna</i>	410
BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI RAQAMLI TA'LIM RESURLARINI YARATISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRUVCHI TEXNOLOGIYALARI <i>Yusupova Nazokatxon Vahobxon qizi</i>	417
TALABALARDA KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MEDIA VA AXBOROT SAVODXONLIGINING O'RNI <i>Baydjanov Bekzod Xaitboyevich</i>	420
TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI KOGNITIV FAOLIYAT ASOSIDA SHAKLLANTIRISHGA OID YONDASHUVLAR <i>Usmonova Gulshoda Ikromjon qizi</i>	428
BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA SOG'LOM TURMUSH TARZI MADANIYATINING RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI <i>Ubaydullayev Raximjon Murodilovich</i>	435
MAKTABGACHA TA'LIMDA EKOLOGIK TARBIYA BERISHDA INNOVATSION METODLAR <i>Gulnora Radjabova</i>	443
BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH <i>No'manova Ma'rifat Abdillayevna</i>	451
INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA KOXLEAR IMPLANTLI BOLALARNI TALAFFUZI USTIDA ISHLASH <i>Raximova Xurshidaxon Sadikovna</i>	457
BILISH JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA MATEMATIK KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH <i>Raxmatova Shirin Nig'mon qizi</i>	464
READ ALOUD TECHNIQUE FOR IMPROVING READING COMPETENCE <i>Axmedova Matlubaxon Ibragimjonovna, Rakhmonalieva Gullolakhon Abduvokhid qizi</i>	469
TALABALARINI IJTIMOIIY-MADANIY O'ZGARISHLARGA MOSLASHISH MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI <i>Vorisova Barnoxon Olimovna</i>	477
UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNING MATEMATIKAGA KOGNITIV QIZIQISHLARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYASI <i>Abduraxmonov Umidjon</i>	481
THE ROLE OF NEUROPEDAGOGY IN TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO READ AND UNDERSTAND TEXT <i>Sotivoldiyeva Sarvinoz</i>	487
FALSAFA TA'LIMI ORQALI TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY ZARURIYATI VA PEDAGOGIK IMKONIYATLARI <i>Satvoldiyev Faxriddin akbarali o'g'li</i>	494
ANDROGOGIK YONDASHUV ASOSIGA QURILGAN O'YIN TEXNOLOGIYASINING AFZALLIKLARI	499

TALABALRADA KASBIY DEFORMATSIYANI OLDINI OLISHNI PEDAGOGIK IMKONIYATLARI <i>Turdiyeva Shoxidaxon Anvardjanovna</i>	505
TALABALARNING XALQARO PEDAGOGIK ATAMALAR HAQIDAGI TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI <i>Rasulova Dilafruzxon Sharobiddin qizi</i>	512
TALABALARDA KIMYOVIIY MODIFIKATSIYALASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH <i>Bo'riboyev Aziz Abdumannonovich</i>	517
TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH <i>Yuvashov Sherzod Ulmasovich</i>	525
KORRUPSION XULQ-ATVORGA MOYILLIKNI O'RGANISH ASOSIDA BO'LAJAK PEDAGOGLARDA ANTIKORRUPSION KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH <i>Isroilov G'olib Rashidovich</i>	530
TARBIYAVIIY QADRIYATLAR ASOSIDA MA'NAVIIY-AXLOQIIY TARBIYANI SAMARALI TASHKIL ETISH SHAKLLARI VA METODLARI <i>Ortiqova Nargiza Akramovna</i>	535
THE IMPACTS OF TEACHING AND LEARNING NATURAL SCIENCE THROUGH CLIL <i>Kuralov Kakhramon Zayniddin ugli</i>	542
VIRTUAL MUZEYLAR VOSITASIDA TARIX FANI O'QITUVCHILARI MALAKASINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ZARURIYAT SIFATIDA <i>To'ranazarova Muxlisaxon Davlatjon qizi</i>	548
USE OF INNOVATIVE METHODS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN GRAMMAR TEACHING IN HIGHER GRADES <i>Imamaliyeva Gulnoza Ulugbekovna</i>	553
O'QUVCHILARDA BADIIIY ASARNI ANGLASH DARAJASINI OSHIRISH ASOSLARI <i>Tojiyeva Xolida Baxtiyorovna</i>	557
BO'LAJAK BO'SHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARI HAYOTIDA MEDIA TA'LIM FUNKSIYALARI <i>Xalillayeva Go'zaloy Mo'minjon qizi</i>	563
O'QUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH STRATEGIYASINI LOYIHALASHDA DIGITAL PROJECT (RAQAMLI LOYIHA) METODIDAN FOYDALANISH <i>Xasanov Mansur Abrarovich</i>	569
BO'LG'USI PEDAGOGLARNI YETUK KADR BO'LIB YETISHISHIDA KASBIY IDENTIFIKATSIYANI O'RNI <i>Bazarov Xayotbek Ne'matovich</i>	576
OLIIY O'QUV YURTI TALABALARINING TANQIDIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI <i>Yulduz Haytanova Zafarjon qizi</i>	580
BO'LAJAK OFITSERLARNI O'QITISH JARAYONIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI <i>Alimardonov Zohid Shukurillaevich</i>	586

ANLARARO INTEGRATSIYA VA ZAMONAVIY XONANDALIK SINFI O'QITUVCHILARINI SHAKLLANTIRISH <i>Mamajonova Dildoraxon Abduraxmonovna</i>	591
USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH CLASSES <i>Botirova Zebo Hakimjon kizi</i>	596
ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЯХ, ВОСПИТЫВАЮЩИХ ДЕТЕЙ-ИНВАЛИДОВ <i>Абдуллаева Шахноза Кадамбаевна</i>	601
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЕЙС-ТЕХНОЛОГИИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ <i>Ахмедова Мукаддас Ходиметовна</i>	608
PEDAGOGIKA OILY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA TADBIRKORLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH <i>Radjabova Gavxar Umarovna, Muxtorov Dodomuxtor Toxirzoda</i>	614
ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ИССЛЕДОВАНИИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ДИНАМИКИ <i>Мирзабдуллаева Дилхумор Эркиновна</i>	620
TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN INTEGRATIV MAQSADLARDA FOYDALANISH <i>Jumanov Axmadjon Mirzayevich, Xudaberdiyev Jaloldin Xasanovich</i>	627
ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РКИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ <i>Тевосян Г.А</i>	633
BIOLOGIYA O'QITISH METODIKASIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLIISHINI NAZORAT QILISH USULLARI <i>Ne'matov Azimxon Hamidjon o'g'li</i>	638
БОШЛАНГИЧ СИНФ ОНА ТИЛИ ТАЪЛИМИДА УЗВИЙЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА АЛГОРИТМИК МАШҚЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ <i>Ризаева Мафтуна Холмурод қизи</i>	643
SIFARTLI TA'LIM JARAYONITASHKIL ETISHDA TARBIYA USULLARINI TO'G'RI TANLASHNING AHAMIYATI <i>Raxmankulova Nafisa Xasanovna</i>	649
INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA HARBIY-VATANPARVARLIK FAZILATINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK MODEL <i>X.Y.Mirzakarimov</i>	656
KIMYO TA'LIMIDA SABAB-OQIBAT MUNOSABATLARINI O'RNATISH KO'NIKMALARINING O'RNI <i>Qodirova Musharraf Azamovna,</i>	665
INFORMATIKANI O'QITISHDA TALABALAR FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH <i>Kamalov Azamat Farxodovich</i>	669
KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK TALABALARNING KASBIY VA AXLOQIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH <i>Sultonov Sherzod Elmuratovich</i>	673
TA'LIM TIZIMIDA MILLIY TARBIYANI AMALGA OSHIRISH IMKONIYATLARI <i>Abdullayeva Arofatxon Abduvaxobovna</i>	681
MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA PYTHON DASTURLASH TILINI QO'LLASH	687

Pirekeev Jandulla Xamidullaevich	
AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARIGA PYTHON DASTURLASH TILINI O'RGANISH METODIKASI <i>Pirekeev Jandulla Xamidullaevich</i>	691
O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISH VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI <i>Radjabova Gavxar Umarovna, Po'latova Dilnozaxon Xasanovna</i>	695
REFORMS IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES EDUCATION: NEW METHODS AND TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH <i>Razikova Dilfuza Salixovna</i>	701
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПУТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В ОБРАЗОВАНИИ <i>Устаджалилова Хушида Алиевна</i>	707
ПЕДАГОГИКАДА КРЕАТИВЛИК КОНЦЕПЦИЯСИ: АНЪАНАВИЙ УСУЛЛАРДАН 4К-КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТГАН ҲОЛДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАРГАЧА <i>Нематжоновна Юлдуз Уткировна, Шукурова Шахризода Махмудовна</i>	714
ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ПРЕДМЕТА МЕДИЦИНСКОЙ БИОЛОГИИ. ОБЩЕЙ ГЕНЕТИКИ <i>Таджибаева Дилафруз Рахмонбердиевна</i>	725
MILLIY MEROS VA QADRIYATLARNING GEOGRAFIYA DARSLARIDA O'QITILISHI <i>O.M.Qo'ziboyeva, A.Boratov</i>	732
SHAXMAT - AQL, TAFAKKUR VA G'OYALAR ULG'AYADIGAN MAYDON <i>Teshaboyeva Feruzaxon Raximovna</i>	738
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО <i>Хамдам-Зода Лейла Хасановна</i>	742
TA'LIM JARAYONIDA NUTQIY VA SENSOR IMKONIYATLARNI RIVOJLANTIRISH KO'RISHIDA NUQSONI BOR BOLALARNI IJTIMOIIY HAYOTGA MOSLASHTIRISHNING MUHIM OMILI SIFATIDA <i>Teshaboyeva Feruza Raximovna</i>	748
TARIXIYLIK PRINSIPINING MOHIYATI VA MAZMUNI <i>Yuldoshev Utkir Jumaquzievich</i>	753

QO‘YILADIGAN

TALABLAR:

1. Jurnal tahririyatiga taqdim etilayotgan maqolaga:
 - a) ekspert hayati dalolatnomasi – 2 nusxada;
 - b) maqola yozilgan ilmiy yo‘nalish bo‘yicha tahrir hay‘atiga kiritilgan fan doktori hamda filolog mutaxassis imzolagan (imzo tegishli tartibda tasdiqlangan bo‘lishi lozim) taqriz-tavsiya ilova qilinadi.
2. Maqolalar o‘zbek, rus yoki ingliz tillarida yozilgan bo‘lishi mumkin.
3. Maqola qaysi tilda yozilishidan qat‘iy nazar unga uch til – o‘zbek, rus va ingliz tillarida mavzu, qisqa annotatsiya, tayanch so‘z va iboralar (kalit so‘zlar) ilova qilinadi.
4. Maqola jurnal tahririyatiga “Microsoft Word” dasturida (“Times New Roman” 14 o‘lchamli shrift, satrlar orasi bir yarim intervalda) terilgan holda ikki nusxada, qog‘oz va elektron varianti bilan topshiriladi.
5. Maqolaning umumiy hajmi (rasm, jadval va diagrammalar bilan birgalikda) 8-10 sahifadan, qisqa xabarlar hajmi 4-5 sahifadan oshmasligi talab etiladi. Maqolaning bir nusxasi muallif(lar) tomonidan imzolanadi.
6. Muallifning familiyasi, ismi-sharifi, ish joyi, lavozimi, manzili (uy va xizmat telefon raqamlari, elektron pochta) ko‘rsatiladi.
7. Agar maqolaga rasm, jadval, diagramma, sxema, chizma, turli grafik belgilar kiritilgan bo‘lsa, ular aniq va ravshan tasvirlanishi, qisqartmalarning to‘liq izohi yozilishi lozim. Formulalar matnga maxsus kompyuter dasturlarida kiritilishi kerak.
8. Iqtibos olingan yoki foydalanilgan adabiyot satr osti izohi tarzida emas, balki maqola oxirida asosiy matndagi ketma-ketligi asosida umumiy ro‘yxatda ko‘rsatiladi. Matn ichidagi ko‘chirmadan so‘ng iqtibos olingan asarning ro‘yxatdagi tartib raqami va sahifasi kvadrat qavs ichida beriladi. Bu o‘rinda kitob, to‘plam, monografiyalar uchun mualliflarning ism-familiyalari, manbaning to‘liq nomi, nashr ko‘rsatkichi (shahar, nashriyot va nashr yili) ko‘rsatiladi. Jurnal maqolalari va boshqa davriy nashrlar uchun mualliflarning ism-familiyalari, maqola nomi, jurnal nomi, yili va soni, sahifa raqami ko‘rsatiladi.
9. Tahririyatga taqdim qilingan maqolalar tahririyat tomonidan taqrizga beriladi. Maqola taqrizdan qaytgach, agar zarur bo‘lsa, barcha savol va e‘tirozlar bo‘yicha muallifga qayta ishlash uchun taqdim etiladi. Maqola nusxalari qaytarilmaydi.
10. Ijobiy taqriz berilgan maqola tahririyat tomonida qabul qilingan sanaladi. Jurnal tahririyati maqola matnini qisqartirish va unga tahririy o‘zgartirishlar kiritishga haqlidir.
11. Institut professor-o‘qituvchilari tomonidan taqdim qilingan maqolalar muayyan yo‘nalishlar bo‘yicha tahririyat a‘zolarining yoki fan doktorlarining taqriz-tavsiyasi (tegishli tartibda rasmiylashtirilgan bo‘lishi lozim) asosida qabul qilinadi.
12. Yuqoridagi talablarga javob bermaydigan maqolalar tahririyat tomonidan qabul qilinmaydi va ko‘rib chiqilmaydi.

«НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. Кокандский ГПИ»

Требования, предлагаемые к статьям для издания в журнале:

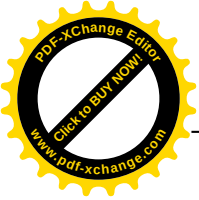

1. Для статьи, предъявляемой на издание, представленной в редакцию журнала требуется:
 - 1) акт экспертной комиссии - в 2-х экземплярах;
 - 2) рецензия-рекомендация, подписанная доктором наук и специалистом-филологом (подпись должна быть заверена надлежащим образом), входящими в редколлегию научного направления, в котором написана статья.
2. Статьи могут быть написаны на узбекском, русском или английском языках.
3. Независимо от языка, на котором написана статья, она сопровождается заголовком, короткой аннотацией, ключевыми словами и фразами (ключевыми словами) на трех языках - узбекском, русском и английском.
4. Статья, предоставляемая в редакцию журнала, должна быть в редакции «Microsoft Word» (шрифт Times New Roman 14-мерный, межстрочный интервал 1,5) в двух экземплярах, в бумажной и электронной версии.
5. Общий объем статьи (включая рисунки, таблицы и схемы) не должен превышать 8-10 страниц, размер коротких сообщений не должен превышать 4-5 страниц. Копия статьи подписывается автором (авторами).
6. Указываются фамилия, имя, место работы, должность, адрес автора (домашний и служебный телефоны, электронная почта).
7. Если в статью включены рисунки, таблицы, схемы, диаграммы, различные графические обозначения, они должны быть четко и ясно описаны, полное объяснение сокращений. Формулы необходимо вводить в текст в специальных компьютерных программах.
8. Упомянутая или использованная литература указывается в общем списке в конце статьи в соответствии с последовательностью в основном тексте, а не в виде подзаголовков. После копии в тексте в квадратных скобках указывается порядковый номер и страница в списке цитируемых работ. Здесь указываются имена авторов книг, сборников, монографий, полное название источника, индекс издания (город, издатель и год издания). Для журнальных статей и других периодических изданий указываются имена авторов, название статьи, название журнала, год и номер, номер страницы.
9. Статьи, поступившие в редакцию, рецензируются редакционной коллегией. По возвращении из рецензирования статья будет передана автору на доработку по всем вопросам и возражениям, если это необходимо. Копии статей не возвращаются.
10. Положительно рецензированная статья считается принятой редакцией. Редакция журнала имеет право сокращать текст статьи и вносить в него редакционные изменения.
11. Статьи, представленные профессорами и преподавателями Института, принимаются на основании рецензий (рекомендованных в соответствующем порядке) членами редакционной коллегии или докторами наук по отдельным направлениям.
12. Статьи, не соответствующие вышеуказанным требованиям, не принимаются и не рассматриваются редакционной коллегией.

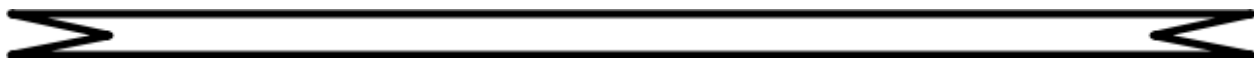

**REQUIREMENTS FOR PUBLISHED ARTICLES IN THE JOURNAL “SCIENTIFIC
NEWS” UNDER THE KOKAND STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE**

1. To the article submitted to the editorial board of the magazine
 - 1) act of the expert board - in 2 copies;
 - 2) a review-recommendation signed by a doctor of sciences and a philologist (the signature must be duly certified) included in the editorial board of the scientific direction in which the article was written.
2. Articles can be written in Uzbek, Russian or English.
3. Irrespective of the language in which the article is written, it is accompanied by three languages - Uzbek, Russian and English, subject, short annotation, key words and phrases (keywords).
4. The article is submitted to the editors of the magazine in Microsoft Word (Times New Roman 14-dimensional font, one-and-a-half line spacing) in duplicate, paper and electronic version.
5. The total size of the article (including pictures, tables and diagrams) should not exceed 8-10 pages, the size of short messages should not exceed 4-5 pages. A copy of the article is signed by the author (s).
6. The author's surname, name, place of work, position, address (home and service telephone numbers, e-mail) are indicated.
7. If the article includes pictures, tables, diagrams, schemes, diagrams, various graphic symbols, they should be clearly and clearly described, a full explanation of the abbreviations. Formulas must be entered into the text in special computer programs.
8. The referenced or used literature is listed in the general list at the end of the article based on the sequence in the main text, not in the form of subheadings. After the copy in the text, the serial number and page in the list of the cited work are given in square brackets. The names of authors for books, collections, monographs, the full name of the source, the index of publication (city, publisher and year of publication) are indicated here. For journal articles and other periodicals, the names of the authors, article title, journal title, year and number, page number are indicated.
9. Articles submitted to the editorial board will be reviewed by the editorial board. Upon return from review, the article will be submitted to the author for revision on all questions and objections, if necessary. Copies of articles will not be returned.
10. A positively reviewed article is considered accepted by the editors. The editors of the magazine have the right to shorten the text of the article and make editorial changes to it.
11. Articles submitted by professors and teachers of the Institute are accepted on the basis of reviews (recommended in the appropriate order) by members of the editorial board or doctors of science in certain areas.
12. Articles that do not meet the above requirements will not be accepted or considered by the editorial board.

Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar

Кокандский ГПИ. Научный вестник

“Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar” ilmiy jurnali OAK Rayosatining 2021-yil 31-martdagi qarori bilan OAK ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kimyo, biologiya, filologiya, tarix hamda 2023-yil 5-maydagi №337/6 sonli Rayosat qarori bilan Pedagogika fan tarmoqlari bo‘yicha milliy nashrlar sifatida kiritilgan.

Qo‘qon DPI Kengashining 30.08.2024-yildagi yig‘ilishida muhokama qilinib, ilmiy to‘plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan. (1-bayonnoma).

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma’lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

Bosishga ruxsat etildi: 2024-y. Nashriyot bosma tabog‘i –16,375.

Shartli bosma tabog‘i –8,18 Bichimi 60x84 1/8. Adadi 100.

Bahosi kelishilgan narxda.

«Poligraf Super Servis» МЧЖ

150114, Farg‘ona viloyati, Farg‘ona shahar, Aviasozlar ko‘chasi 2 –uy

Elektron manzil: kspi_info@edu.uz

№4/2024